BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER
BOUWKUNST.

36E JAARGANG
1 MEI 1915—1 MEI 1916

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE
MOUTON & Co.

OFFICIEEL GEDEELTE.

MEDEDEELINGEN VAN DE MAATSCHAPPIJ.

Blz.

Nieuwe Jaargang Bouwkundig Weekblad . . 1
Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 4 Mei . . 1
Ledenvergadering op Woensdag 12 Mei 1, 9
Algemeen Secretaris van de M. B. V. A. . . . 1, 91
Tentoonstelling voor ontwerpen ingezonden op de besloten prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco 1
Referendum over de punten: Contributieheffing en Eerecode 9
Uitgave van het Nederlandsche Landhuis . . . 9, 17
Examen voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar 1915 10
Ontvangen Boek- en Plaatwerken 10, 24, 92, 191, 273, 279
Tentoonstelling Prijsvraag Volks- Bad- en Zwem-inrichting uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage van de Mij. t. B. der Bouwkunst . 1, 10, 17
Verslag der Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 4 Mei 18
Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en a. s. Algemeene Vergadering 19, 23, 29, 41, 51, 65, 67, 83
Verslag der ledenvergadering op Woensdag 12 Mei. 24
Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 1 Juni . . 29
Uitloting van aandeelen in de 4 % hypothecaire leening der Mij. 41
Bebouwing Vijzelstraat te Amsterdam 41
Bevordering der bouwbedrijvigheid in Haarlem . 41
Algemeene Vergadering en ledenvergadering der M. B. V. A. op 30 Juni 51, 65
Bouwverordeningen van Spaarnwoude en Haarlemmerliede 52
Agenda Ledenvergadering op 30 Juni . . . 65, 67
Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 8 Juni 1915 67
Prijsvraag voor het nieuwe gebouw van de Tweede Kamer der Staten Generaal 75
Examenvragen. Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 76
De nieuwe Honorarium Tabel . . 83, 91, 111, 119, 125
Samenwerking met den Bond van Houthandelaren en den Bond van Bonden 83
Regelen voor de berekening van het Honorarium van Architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den uitvoerder-bouwer 91
Regelen voor restauratie van Oude Bouwwerken 92
Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 7 Juli 1915 92
Kort verslag der Algem. Vergadering en der Ledenvergadering op 30 Juni in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage 97
Uitslag der stemopneming voor de verkiezing van het Bestuur der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten op 26 Juli 1915. 103
Tentoonstelling Jan Springer 103, 111, 119
Examen voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, af te nemen in 1916 103, 329, 339
Adres in zake verkeerswegen te 's Gravenhage . 124
Commissie van Onderzoek 125
De Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 28 September 1915 te Rotterdam (Uitgestelde Mei-vergadering) 111, 135. 141, 147, 157, 165
Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 7 Sept. . 141
Financieel Verslag over het Boekjaar 1914 en over de periode 1 Januari 1915—1 Mei 1915, benevens Ontwerp Begrooting voor 1 Mei 1915—1 Mei 1916 150
Verslag der Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 7 Sept. 1915 158
Jaarverslag van de Permanente Commissie van arbitrage in zake de Honorarium tabel der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst . 162
Nieuwe leden 165, 179, 185, 191
Jaarverslag van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst 1 Mei 1914—1 Mei 1915 . . . 166
Verslag van de Algemeene Vergadering op 28 September in het Sociteitslokaal der Rotterdamsche Diergaarde Rotterdam 176
Bestuursvergadering op Dinsdag 12 October . . 179
Verslag Bestuursvergadering op Dinsdag 12 October 185
Middelbaar Technische School te Haarlem . . 191
Bestuursvergadering op Dinsdag 2 Nov. 197
Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 2 Nov. 1915 203
Benoeming Commissie „Openbare lezingen over Bouwkunde" 218
Ledenvergadering op Dinsdag 23 Nov. 1915 219, 225
Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 7 Dec. 1915 243
Ledenvergadering van Januari 1916 . . 249, 257, 265, 273, 279, 285
Uitloting 3 pCt. obligatieleening 265
Bureau der Maatschappij. 273, 279
Verslag Bestuursvergadering op Dinsdag 4 Jan. 1916 279
Schoonheids-Commissie 's Gravenhage 285
Verslag der ledenvergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 25 Januari 1916 299
Verslag der Bestuursvergadering der M. B. V. A. van 1 Februari 1916 307
Nieuwe Alg. Adm. voorschriften 308
Gecombineerde Bestuursvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten, de Maat-

Blz.

schappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, het Genootschap Architectura en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap 313
Referendum betreffende het eerelidmaatschap van Dr. Berlage 329
Ledenvergadering op Donderdag 30 Maart te Utrecht 345, 353
Verslag Bestuursvergadering van 7 Maart . 346, 347
Wijziging van § 24 der A. A. V. 353
Werkliedenvereeniging 354
Verslag Ledenvergadering in „Hotel de l'Europe" der M. B. V. A. 370, 371
Verslag Bestuursvergadering op Dinsdag 4 April 377
Herkiezing voor twee leden van het Bestuur . 377, 385
Collectief contract voor Ongevallenverzekering voor de leden der M. B. V. A. 385
Vergadering van de Commissie van geschillen, Dinsdag 11 April 1916 393
Verkiezing van twee bestuursleden 402

AFDEELINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM.
Jaarverslag over 1914 en 1915 159

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE.
Jaarverslag over 1914. 160

AFDEELING GRONINGEN.
Jaarverslag over 1914. 161

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN.
Jaarverslag over 1914—1915 161

AFDEELING UTRECHT.
Jaarverslag over 1914. 162

REDACTIONEEL GEDEELTE.

UITGEVOERDE BOUWWERKEN EN ONTWERPEN.

Portiekwoningen. 25
Het restaureeren van oude bouwwerken . . . 77
Huize „Het Reelaer" bij Heino 97
Ontwerp Kantoorgebouw Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam door M. Bles . . . 119
Brug over de Kromme Waal te Amsterdam 141, 191
Twee landhuizen te Katwijk aan Zee door H. J. Jesse 144
Het nieuwe winkelgebouw van Gerzon te Amsterdam. Arch. Adr. Moen 164
Het Franciscus-Gasthuis te Rotterdam 171
Kantoorgebouw met pakhuis te Amsterdam. (Spuistraat 118, Singel 151—153) 237
Kantoren en magazijnen voor R. S. Stokvis & Zn. Ltd. aan de Keizersgracht te Amsterdam, Architecten J. Verheul Dzn. en C. N. van Goor. . 281
Metalisatie van Beton 303
Landhuisje te Amersfoort 335
De Princesse-Schouwburg te 's-Gravenhage . . 343
Het nieuwe gebouw voor het agentschap te Rotterdam van de Nederlandsche Handelmaatschappij 394

TECHNIEK EN BOUWMATERIALEN.

Proeven met brandvrij riet 139
Iets over Paalfundeeringen door Egon Handel 179, 186
Onevenredige constructies 246

STEDENBOUW, VERKEERSWEGEN, ENZ.

Verkeerswegen-verbetering van de binnenstad 's-Gravenhage. 111, 119
De Nieuwe Verkeersweg langs den Hofvijver te 's-Gravenhage 291, 309
Stadsuitbreiding door D. F. Slothouwer B.-I. 337, 348, 381
Verbouwing van het Velperplein te Arnhem . 361

MEDEDEELINGEN OVER OUDE EN NIEUWE GEBOUWEN, MONUMENTEN, ENZ.

Het nieuwe gebouw voor de Tweede Kamer . 32, 212
De Kamperbinnenplaats te Amersfoort 68
Arbeiderswoningen te Leiderdorp 87
Bouwblok Valkenweg hoek Spreeuwenpark. Architecten G. J. Rutgers en G. Roosing Jr. . . . 87
Het Reventer te Zwolle 173
Het nieuwe station S.S. te Maasstricht 197
Hel nieuwe Raadhuis te Rotterdam 216
Blok arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen te Amsterdam 219
Een merkwaardig traptorentje 245
Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam 276
Laarwoud te Zuidlaren behouden 284
Het Huis „'t Moorenkopje" Heerengracht 126. . 316
Het nieuwe kantoorgebouw voor de huiszittende armen te Amsterdam 360
Te huiszittenhuizen te Amsterdam 365

ONDERWERPEN VAN ADMINISTRATIEVEN, SOCIALEN EN RECHTSKUNDIGEN AARD.

Promoveeren van Bouwkundig Ingenieur . . . 1, 10
Rapport van de Commissie inzake „Het onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met regeeringssteun, kunsthandel, enz.) ingesteld door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen 3, 20
De Commissie van de Bouwverordening der Mij. t. B. d. B. en de a.s. Herziening der Woningwet 8
De Herziening der Honorarium Regelen en Tabel 13, 16, 52
De Architecten en de verbetering der Volkshuisvesting in dezen tijd , ... 43
Jaarverslag Nationale Woningraad 60
Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1914 66, 79, 88
Honorarium-Regelings-Voorstellen 72
Instelling van een gemeentelijke woningdienst te Amsterdam 93

Biz.

Gemeentelijke Woningdienst te Amsterdam door J. Gratama 98
Is een architect arbeider in den zin van de wet op de arbeidsovereenkomst? 201
Het bindend verklaren van besluiten der M.B.V.A in het algemeen 227
Inleiding van den heer J. B. van Loghem op de Ledenvergadering 228
De Ned. Aannemersb. en zijne bindende besluiten 240
Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland 249
Een inconsequent gemeenteraadsbesluit van Dordrecht. 255
Permanente Prijsvraag-commissie. 266
Rapport der Commissie in zake de Bouwverordening van Sloten N.-H. 274
Een belangrijk vonnis 289
Het uitbreidingsplan Zuid der Gemeente Amsterdam 328
A.A.V. 357, 367, 386
Wat men moet weten vóór men laat bouwen . . 363
Het woningvraagstuk te Rotterdam 388
Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten . . 390
Honorariumregeling, Woningbouw, Volkshuisvesting 398

ONDERWIJS, EXAMENS.

Examen voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar 1915. 10
Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar 1916 . 103, 257, 265, 273, 329, 339

PRIJSVRAGEN.

Studieprijsvraag voor een Volks Bad- en Zweminrichting uitgeschreven door de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst 6
Stichting het Verzorgingshuis te Hilversum 16, 22, 60, 66, 73
Prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco 29
Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven in 1915. 39, 47, 66, 73, 82, 90, 264, 293
Prijsvraag-enquête 94, 101, 109
Prijsvraag voor een tuinstadwijk, uitgeschreven door de sociaal-technische ver. van democratische ingenieurs en architecten 125
Prijsvraag-Mathesis Scientiarum Genitrix . . . 196
Tegelfabriek Schiedam. 223
Ingekomen antwoorden prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap 233
Woonkamer meubelen voor een arbeidersgezin . 290
Studieprijsvraag door „De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst" te Utrecht uitgeschreven in 1915 . . . . . 312, 345, 352

Blz.

Noord-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Volkskunst 319
Sanatorium Eerbeek 338
N.V. Tegelfabriek „Schiedam" 338
Prijsvraag voor een nieuw te plaatsen hoofdomslag Bouwkundig Weekblad 362, 370
Prijsvraag voor een hoofd als inleiding voor genoemd Weekblad. . . . . .
Prijsvraag voor een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A. . . . . .
Prijsvragen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" 376

TENTOONSTELLING, CONGRESSEN, VERGADERINGEN.

Tentoonstelling Jan Springer. 103, 104, 111, 119, 125
Lustrum Tentoonstelling van „Architectura et Amicitia" te Amsterdam 229
Voordrachten over Bouwkunst. . . . 230, 238, 247
Architectuur-Tentoonstelling van A. et A. te Amsterdam 235
Algemeen Kunstcongres te houden door het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen 241, 262, 289, 297
Bouwkunst-Tentoonstelling van A. et A. . . . 244, 251
Bouwkunst en Vriendschap 272
Tentoonstelling de Bazel in den Rotterdamschen Kunstkring 308

BOEK- EN PLAATWERKEN.

Wiskundig Repetitieboek 27
Baksteenconstructie 47
Uitgave „Het Nederlandsche Landhuis" . . 9, 17, 65, 124, 135
Beginselen der Beschrijvende Meetkunde door W. J. Heydeman 82
„Ons mooi Nederland" door D. J. v. d. Ven . . . 123
Rodin, Les cathédrales de France 140
J. H. W. Leliman en K. Sluijterman. Het moderne Landhuis in Nederland. Uitgegeven door Martinus Nijhoff 272
Bouwwetgeving voor den bouwkundige opzichter en teekenaar 318
Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in Metaal Industrie 338
Journaal van de Moderne Kunstkring 338
L. Zwiers, Handboek der Burgerlijke Bouwkunde „Houtconstructie" 383

INGEZONDEN STUKKEN EN VRAGENBUS.

Amsterdam of Delft 49
Inrichting voor Bouwkunst-onderricht 60
Gevaarlijk caricaturiseeren 73
Delft—Amsterdam of 57, 74, 82
Het overige behandelde is niet voor publicatie geschikt 218
Ingezonden stuk naar aanleiding van Kroniek LXVIII 233

Blz.

Ingezonden stuk naar aanleiding van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam 255
Ingezonden stuk naar aanleiding van Jubileum Dr. Berlage 351
Architecten-organisatie 375

ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDEN AARD.

Terranova.
Bond Heemschut.
Amsterdamsche Schoonheids-Commissie.
Delft, Amsterdam of . . . . ?
De Bliksem, door Dr. N. G. van Huffel 114
Het verfraaien van het landleven in België, door Hub. Hoste 121
Een en ander uit de bouwgeschiedenis van Amsterdam 123
Reisschetsen, door J. Coenraad Meischke . . . 136
Architectura et Amicitia 1855—1915 138
De Sectio Divina en het Roosvenster der Kathedraal van Amiens. 144, 150
Beschouwingen over de nieuwe brug over de Kromme Waal te Amsterdam, door J. Gratama 153
Een merkwaardige overeenkomst van twee nieuwe raadhuizen 176
Het „Comité Néerlandia—Belge d'art Civique" en de wederopbouw van de steden en dorpen in België 183
Ambachtsonderwijs. 189, 193
De waarde der prijsvragen voor ambachts- en nijverheidskunst 194
Bestek en voorwaarden bij aanbesteding van werken 199, 204
Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht 208, 214, 219
Het bedanken van den Voorzitter der Amsterdamsche Schoonheidscommissie 211
Het Mindorp aan de Heiplaat te Rotterdam . . 217
De nieuwe Directeur der Academie voor Beeldende Kunsten te 's Gravenhage 258
De Architect als tusschenpersoon. 259
De Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage 282
Bouwkunst en Academie 285
Bindende bepalingen 286
Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg . 305
Architectuurschetsen 316
Belgische invloeden op de Nederlandsche Bouwkunst 317
De invloed van Dr. Berlage of de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst 322, 330
Kunstbeschouwing in de Eerste Kamer 339
Zalig zijn de onnoozelen 340
De Moderne en Modernste Bouwkunst 341
Werkstaking en uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken 349
Platbouw 373
De herbouw in het overstroomde gebied van Noord-Holland. 374

Blz.

Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken 378, 396
Herbouw na den watersnood 382

PERSONALIA.

Jubileum F. J. Nieuwenhuis 42
Jan Springer 50
A. Salm G.Bzn 61
H. F. Mertens 82
F. G. Galland 172
A. Keppler 172
J. L. van Essen 196
D. A. N. Margadant 202, 204
C. H. Peters. H. R. Teeuwisse 202
W. A. E. Meyborg C.I. te Valtermond 224
W. K. de Wijs 284
Academie v. B. K. en T. W. Rotterdam 284
F. Boonstra, Directeur van Gemeentewerken te Assen 284
Dr. H. P. Berlage. 314
Victor de Stuers 355
Begrafenis van Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers . . . 362

BERICHTEN.

Rijksacademie van Beeldende Kunsten. 22
Feestavond van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. 28
Tentoonstelling in de Academie van Beeld. Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam . 28
Tentoonstelling van uitgevoerde en ontworpen architectuur Jan Springer 74
Museum van Kunstnijverheid Haarlem . 118, 284, 345
Amsterdam door een vreemdeling bekeken. . . 124
De herstelling van het beeldhouwwerk in den tympan van den voorgevel van het Koninklijk Paleis op den Dam 133
Associatie 172
Bouwondernemers humor 172
Enkhuizen 172
Damhotel te Amsterdam 172
Voordrachten over bouwkunst 190
Voordrachten over kunst 202
Romaansche schildering in de Bergkerk te Deventer 202
Architectuur-Tentoonstelling te Amsterdam . . 218
Handels-hoogeschool te Rotterdam 218
Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam 218
Muurschildering van Toorop 218
Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage 224
Het standbeeld voor de gebroeders De Witt . . 224
Promoveeren van Bouwkundig Ingenieurs . . . 224
Offensief optreden van den Ned. Aannemersbond 234
Tentoonstelling Boeddhistische kunst 234
Monument voor Majoor Thomson 242
Algemeen Kunstcongres te Amsterdam 256
De heropbouwing van Leuven 264

Blz.

De door de gemeente Amsterdam afgebroken huizen aan de Joh. Verhulststraat 264
Rapport Jury Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap" 278
Monument De Wet 278
College van Advies voor Opdrachten 284
Verbouwing Schouwburg Utrecht 290
Rotterdamsche Kunstkring. Tentoonstelling De Bazel 298
De Utrechtsche Schouwburg 298
Centraal Gemeente-Museum te Utrecht 298
Het Raadhuis van Voorburg 306
Dr. H. P. Berlage 312
Aanvulling boekbespreking 320
De Hofvijver 320
Verbreeding van de bruggen in de Leidsche straat 320
Leeuwarden 328
Tentoonstelling „De Bazel" 345
Voordracht Hans van der Swaelmen 352, 370
Voordrachten van Dr. Berlage te Kopenhagen . 352
Berlage over bruggenbouw 352
Berlage's „Parkwijck" 391

BOEKBESPREKING.

„Kromoblanda" 288
Oude huizen van Rotterdam 293
Het woningvraagstuk en de grondspeculatie . . 310
Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw 391

LOSSE PLATEN.

Prijsvraag voor een Volks Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's-Gravenhage van de Mij. t. Bevordering der Bouwkunst. Ontwerp motto „Hero" van Frans Hulsebosch. Eerste prijs, Buiten aanzicht en Bassin . . . 6—8
Idem motto „Pro Populo" van J. Wils en C. A. Kentse. Derde prijs Buitenaanzicht en Bassin 16—17
Idem ontwerp motto G. A. van G. de Groot. Vijfde prijs. Voorgevel. Schaal 1 op 300, en Bassin 28—29
Besloten prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. Het bekroond ontwerp, motto S. F. van Kromhout Czn. Perspectief en plan begane grond. Schaal 1 op 600 . . . . . 40—41
Ontwerp motto: „Mars and Stripes" van J. Limburg B. I. Buiten aanzicht. Plattegrond. Schaal 1 op 600 . . . . . 40—41
Ontwerp motto: „Voor Holland Hollandsch", van van P. Roosenburg B. I. Buiten aanzicht en Plattegrond. Schaal 1 op 600 . . . . . 50—51
A. Salm G.Bzn. 1857—1915 . . . . . 66—77
Woonhuis van den heer J. Nienhuijs aan de Heerengracht te Amsterdam. Architect A. Salm G.Bzn. . . . . 66—67
Villa „Ma Retraite" te Zeist. Arch. A. Salm G.Bzn. . . . . 66—67
Agentschap van de Nederl. Bank te Groningen. Architect; A. Salm G.Bzn. . . . . 66—67

Blz.

Sigarenfabriek Goulmy en Baar, aan het Rokin te Amsterdam. Architect: A. Salm G.Bz. . 66—67
Gebouw van de Nederlandsche Bank te 's-Gravenhage. Hal. Architect A. Salm G.Bzn. . . 66—67
De Kamperbinnenpoort te Amersfoort, gezien vanaf de Weversingel . . . . . 74—75
Kampstraat met Poort in 1817. Naar een teekening van Jordanus Hoorn . . . . . 74—75
Huize „Het Reelaer" bij Heino. Arch. M. Meijerink. Voorgevel. Linker zijgevel. Hal . . . . 102—103
Architectuur-fantasie. Teekening van Jan Springer . . . . . 110—111
Voorgevel voor den Stadsschouwburg te Amsterdam. Oorspronkelijk ontwerp. Schaal 1 op 300. Ontw. en teekening van Jan Springer 110—111
Twee landhuizen te Katwijk aan Zee. Architect H. J. Jesse . . . . . 146—147
Het nieuwe station der S.S. te Maastricht . 202—203
Blok arbeiderswoningen aan het Spaarndammer Plantsoen te Amsterdam. Arch. M. de Klerk 224—225
Bouwkunst-Tentoonstelling van A. et A. Landhuis te Haarlem. Detail. Architect J. B. van Loghem B. I. . . . . 256—257
Balusterbekroningen in ebbenhout, van L. Zijl, beeldhouwer . . . . . .
Landhuis: „Schalder" te Wassenaar. Architect J. Limburg Bouwk. Ing. . . . . 272—73
Prijsvraag voor een badhotel, uitgeschreven door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
Ontwerp motto „A" van den heer J. N. Vink, Zilveren medalje met *f* 250.— . . . . . 298—299
Ontwerp motto „Horizon" van den heer Bern. Buurman, Zilveren Medalje met *f* 150.— 298—299
Ontwerp motto „H. v. H." van de heeren J. C. Meischke en P. Smidt, Bronzen medalje met *f* 75.— . . . . . 298—299
Ontwerp motto „Langs zee" van de heeren J. Duiker B. I. en B. Bijvoet, B.I. Bronzen medalje met *f* 75.— . . . . . 298—299
Fragment steenen beeld uit Midden-Java . . .
Eerste vestibule met tafelplan in Mozaïekvloer in het dubbel schroefstoomschip „Jan Pieterszoon Coen" van de Stoomvaart-Mij. Nederland 392—393

PLATEN IN DEN TEKST.

Studieprijsvraag voor een Volks Bad- en Zweminrichting 7
Ontwerp motto „Herv" van Frans Hulsbosch. Eerste prijs. Plan Begane Grond. Schaal 1 op 300.
Ontwerp motto „Studie" van L. J. van Ameyden, Tweede prijs, Plan begane grond. Schaal 1 op 300 12
Buitenaanzicht en bassin. 13
Ontw. motto „Pro Populo" v. J. Wils en C. A. Kentie Derde prijs. Plan Begane Grond. Schaal 1 op 400 14
Ontwerp motto „Hygiëne", van J. Poot Jr. Vierde prijs. Plan begane grond. Schaal 1 op 400 . . 18

Blz.

Buitenaanzicht 19
Bassin 20
Ontwerp motto G A van G. de Groot, Vijfde prijs. Plan verdieping, Schaal 1 op 400 28
Portiekwoningen te 's Gravenhage. . . . . 26—27
Winkelplaat van de Feestavond van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen op 29 Mei 1915. Ontwerp van Co Breman . . 28
Prijsvraag voor het Nederl. Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. Ontwerp motto: „Ons Land" van Jan de Meyer. Buitenaanzicht en platte grond. Schaal 1 op 800 31
Ontwerp motto „de Zaan", van Alb. Otten. Buitenaanzicht en Plattegrond. Schaal 1 op 600 . 44
Ontwerp motto S F van R. A. Rens. Buitenaanzicht en Plattegrond. Schaal 1 op 600 45
Ontw. motto: „De halve Maen" van Ed. Cuypers. Buitenaanzicht en Plattegrond. Schaal 1 op 600 58
Ontwerp motto „Holland", Plattegrond. Schaal 1 op 600 59
Ontwerp motto: „8 Juli 1915". Buitenaanzicht en Plattegrond. Schaal 1 op 600 69
De Koninklijke Schouwburg te 's Gravenhage, bepleisterd met Terranova. Zijgevel 36
Idem Zijgevel met ingang Hofloge 37
Kurhaus te Zandvoort bepleisterd met Terranova Architecten: Wollmann te Frankfurt a. Main en Jb. C. van Dorssen, 's Gravenhage 38
Villa Julianaweg, Bloemendaal, bepleisterd met Terranova. Eigenaar: Binnenl. Expl. Maatij. Architecten: Mulder en v. Asdonk, Bloemendaal 39
Villa „Corvin" te Hilversum. Arch. A. Salm G.Bzn. 62
„ „Elsheim" te Eindhoven, voor den heer Jean Brüning. Architect A. Salm G.Bzn. 63
De Kamperbinnenpoort te Amersfoort door J. Schulte Noordhoek:
Afb. 1. Gezicht van uit de Kampstraat 70
Afb. 4 en 5. Situatie; bestaande toestand en nieuwe toestand volgens ontwerp van G. de Hoog Hzn. 71
Afb. 6. Herstelling van de Kamperbinnenpoort . 72
Arbeiderswoningen te Leiderdorp. Schaal 1 op 600 Architecten: Dudok en Oud. Schaal 3 op 1000. 85—86
Bouwblok Valkenweg-hoek Spreeuwenpark te Amsterdam. Plan Beganegrond. Schaal 1 op 300. Architecten: Rutgers en Roosing 87
Buitenaanzicht 88
Huize „Het Reelaer" bij Heino. Arch. M. Meijerink. Plan Bel-Etage en Verdieping. Schaal 1 op 300. Voorgevel en Linker Zijgevel 99
Stalgebouw. Plan Begane grond en Verdieping. Voorgevel en Rechter zijgevel. Schaal 1 op 330. 100
Dubbele woning. Begane grond en Voorgevel. Schaal 1 op 300 101
Tentoonstelling Jan Springer:
Afb. 1. Architectuur-fantasie. Teekening van Jan Springer 104

Blz.

Afb. 4. Lichtkroon in de Stadsschouwburg te Amsterdam. Schaal 1 op 30. Ontwerp en teekening van Jan Springer 105
Afb. 5. Wintertuin „Frascati", Oxfordstreet London. Ontwerp en teekening van Jan Springer . . 106
Afb. 6. Schets voor een optocht-wagen van Jan Springer 106
Afb. 7 en 8. Decoratie-Domplein in 1887, en cartouche; van Jan Springer 107
Afb. 9. Schets van een Renaissance-gevel te Utrecht, van Jan Springer 108
De Bliksem door Dr. N. G. van Huffel.
Afb. 1. Gebouw met zinken dak 114
„ 2. Om den weerhaan heengebogen afleiderspits 115
„ 3. Onbeveiligde windhaan 116
„ 4. Goedewagen's Bankgebouw te Gouda. Architect W. Stok te Rotterdam . . 116
„ 5. Protestantsch Ziekenhuis te 's-Hertogenbosch. Architecten K. C. Suylingh en Zonen 117
Ontwerp voor het Kantoorgebouw der Steenkolen Handels-Vereenig. te Rotterdam, door M. Bles. Fig. 1 Plan Bel-Etage en 1e Verdieping. Schaal 1 op 400 120
„ 2 Rechterdeel Voorgevel. Schaal 1 op 300 121
„ 3 Linkerdeel Voorgevel. „ „ 122
Prijsvraag voor een Tuinstadwijk, uitgeschreven door de Sociaal-Technische Ver. van Democratische Ingenieurs en Architecten.
Afb. 1. Ontwerp motto: „Huis en Tuin" van J. F. Repko en Zoon. Bekroond met een prijs van f 250. Situatie 126
„ 2 Ontwerp motto „Huis en Tuin" Woning Type A, Schaal 1 op 200 197
„ 3 Ontwerp motto „Huis en Tuin" Woning Type C, Schaal 1 op 200 128
„ 4 Ontwerp motto „Licht en Lucht" van Ant. Pet, bekroond met een prijs van f 100. Situatie 129
„ 5 Ontwerp motto „Dol hucet Omnibus" van P. Kuiper Jr. bekroond met een prijs van f 100. Situatie 130
„ 6 Idem. Vogelvlucht perpectief. . 131
„ 7 Ontwerp motto „Travail" van G. Bosma bekroond met een prijs van f 50. Situatie 132
Reisschetsen II door J. Coenraad Meischke 136, 137, 138, 139, 140
Twee landhuizen te Katwijk a/Zee. Schaal 1 op 300 144
De Sectio divina en het Roosvenster der Kathedraal van Amiens Fig. 2 145
Fig. 18*a*. Vorm van een bisschopsportret. . . 146
„ 22*a*, 22*b* Dodekaeder, als kern van den Icosaeder 151
Fig. 23 Rechthoek van H.O.R.V.S.; en vorm der Pyramide van Cheps 152
„ 24*a* Zoogenaamde Egyptische Driehoek . 152

Blz.

De nieuwe brug over de Kromme Waal „Architect J. M. van der Mey 154
Ontwerp van de brug over de Heerengracht b/d. Vijzelstraat Architect J. M. v d. Meij 155
Winkelgebouw van de N. V. Gebr. Gerzon's Modemagazijnen-Kalverstraat St. Luciensteeg en N. Z. Voorburgwal. Architect Adr. Moen . . 160
Plan beganegrond 161
Gevel aan de St. Luciënsteeg. 162
Gevel aan de N. Z. Voorburgwal. 163
Gangsdoorsnede 164
Het St. Franciscus-Gasthuis te Rotterdam Architectuur P. G. Buskens en Jos Margrij . . . .
Plan Bel-étage en 1ste Verdieping. 170
Voorgevel. Schaal 3 op 1000. 171
Het Reventer te Zwolle verbouwd tot Handelsschool door den Directeur van Gemeentewerken Krook. Schaal 1 op 2500. 173
Gevel Kerkplein. Schaal 1 op 200 174
Plan Begane grond. Schaal 1 op 250 174
Gevel Binnenplaats. Schaal 1 op 200. 175
Raadhuis te Ierseke. Architect: F. G. C. Rothuizen Goes. 176
Raadhuis te Kruiningen. Architecten: J. J. en A. le Clercq te Kruiningen. 177
Iets over Paalfundeeringen door Egon Handel. .
Paalwoning dorp in Zwitserland. Voorwerpen van steen, hertshoorn, brons en aardewerk. . 180
Bijl, speerpunt, aardewerk enz. van bewoners der paalwoningen uit de Emilia 181
Gewapend beton paalroosterwerk. 186
Drie explosief palen op onderlingen afstand van 1 meter 187
Voet van een ontgraven explosiefpaal 187
Buis voor de perspaal. Inheiing van de penpaal . 188
Ontgraven perspaal. Systeem Wilhelmi 189
Het nieuwe station S.S. te Maastricht
Afb. 1. Plan Begane grond. Schaal 1 op 800 . . 198
Afb. 6. Hal 199
Afb. 7. Langs-perron 200
Afb. 8. Trap-opgang naar bureaux 201
D. A. N. Margadant (portret) 204
Middelbaar Technische School v. d. Bouwkunde te Utrecht.
Eerste semester. Geveldetail 209
Tweede „ Architectonisch teekenen. . 215
Vierde „ Teekenoefeningen 221
„ „ Architectonisch teekenen . 222
Vijfde „ Teekenoefeningen 223
„ „ „ 224
Arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen te Amsterdam. Architect M. de Klerk
Plan beganegrond van den rechtschen hoek . 220
Linkergevel van het te bouwen blok. Schaal 1 op 250 220
Kantoorgebouw en Pakhuis te Amsterdam (tusschen Spuistraat en Singel). Architect Joh. G. Robbers B.I. . . . . .

Blz.

Plan beganegrond en plan 1e verdieping. Schaal 1 op 200 237
Kantoorgebouw en Pakhuis (tusschen Spuistraat en Rokin) Langs doorsnede. Schaal 1 op 200 . 238
Kantoorgebouw. Gevel Spuistraat en gevel Singel 239
Een merkwaardig traptorentje door H. J. Jesse . 245
Entree van een Rouwkapel. Schaal 3 op 200. Ontwerp van M. de Klerk 250
Zaal van een tentoonstelling van christelijke kunst. Ontwerp van J. L. H. Lauweriks 251
Landhuis Minkengaf. Arch. H. A. van Anrooy. . 252
Gevelrelief: „Evolutie". Beeldhouwer H. A. van de Eynde . . . . . „
Beeldhouwwerk van den ingang van het Scheepvaarthuis. Beeldhouwer H. A. van de Eynde . 253
Beeldhouwwerk voor een ronde hoekoplossing. Beeldhouwer Hilda Krop 254
Landhuis te Hattem. Architect D.F. Slothouwer B.I.
Voorzijde en Woonkamer 268
Beganegrond 269
Landhuis te Hilversum. Architect P. J. W. J. van der Burgh 270
Landhuis te Hilversum. Architect J. W. Hanrath 271
Het nieuwe Postkantoor aan de Coolsingel te Rotterdam 276
Kantoren en Magazijnen voor R. S. Stokvis en Zn. Ltd. aan de Keizersgracht te Amsterdam. Voorgevel. Schaal 1 op 150. Arch. J. Verheul Dzn. en C. N. van Goor 282
Laarwoud te Zuidlaren 283
Straat en Kampong Doro in Soerabaja 288
Nieuwe Verkeersweg langs den Hofvijver te 's Gravenhage 292/3
Kamperbinnenpoort vanaf de Zuidsingel Amersfoort 293
Oude huizen van Rotterdam, door Johan Briedé.
Afb. 1. St. Laurenstoren 295
„ 2. Boompjes, Synagoge 295
Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg.
Ontwerp van J. J. Gort Jr. Plattegrond Parterre, schaal 1 en 400. 302
Plattegrond 1e rang, schaal 1 op 400 303
Langsdoorsnede, schaal 1 op 500 304
Buitenaanzicht 305
De nieuwe verkeersweg langs den Hofvijver te 's Gravenhage, schaal 1 op 2500. 309
Het huis „'t Moorenkopje", Heerengracht 126, Amsterdam 316
Schetsen van Jaap Molenaar, Oude Kerk Amsterdam 317
Interieur der Zuiderkerk Amsterdam. 318
Oosterkerk Amsterdam 319
Dr. H. P. Berlage Nzn. (portret). 321
Uitbreidingsplan Zuid der Gemeente Amsterdam van Dr. Berlage, schaal ± 1 op 10.000. . . . 325
Afb. 1. Berlage; Amsterdam-Zuid gezien van boven de geprojecteerde Zuiderbrug over de

	Blz.
Amstel	326
Afb. 2. Gezicht van boven het geprojecteerde Zuiderstation	327
Landhuisje bij Amersfoort. Vooraanzicht. Architect Wouter Bettink	333
„ „ „ Eetkamer-keuken	334
„ „ „ Plan beganegrond	334
„ „ „ Keukenhoek	335
„ „ „ Verdieping schaal 1 op 200.	335
„ „ „ Achteraanzicht	336
Princesse-Schouwburg te 's Gravenhage. Arch. L. A. H de Wolf. Perspectievisch buitenaanzicht	342
Doorsnede schaal 1 : 250	343
Plan beganegrond, schaal 1 : 250	344
Plan 1e verdieping met plan tusschenverdieping, schaal 1 : 250	345
Brug Vijzelstraat-Heerengracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. van der Mey.	346
Kantoorgebouw voor de „Huiszittende armen" te Amsterdam, Architect D. van Oordt Hzn.	
Doorsnede en Plan Beganegrond	354
Voorgevel	355
Buitenaanzicht.	356
Hal.	357
Schoorsteenmantel in de Directiekamer	358
Hal.	359
Het Velperplein te Arnhem. Foto Schotel Arnhem	361
Het voormalige Oude Zijds-Huiszitten-Aalmoezeniershuis aan het Waterloopl. te Amsterdam	464 – 5
Het voormalig Oude-Zijds Huiszitten-huis aan de Spuistraat	366
Het Nieuwe-Zijds-Huiszitten Aalmoezeniershuis	367
Gevel voor arbeiderswoningen. Detail	373
Ontwerp voor Arbeiderswoningen. J. C. v. Epen.	374
Hermann Jansen „Groot Berlijn"	382—83
Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer, Leiderdorp	387—9
Woning van den Gouv. Generaal in het Kasteel van Batavia.	391
Open verbindingsgang (verdieping) van het Hoofdgebouw met de toiletgebouwtjes. Architecten Prof. J. F. Klinkhamer b.i. en B. J. Ouëndag.	392
Het nieuwe Gebouw van het Agentschap te Rotterdam der Ned. Handel-Maatschappij. Architecten J. Verheul Dzn. en van der Heijden en teeken. Van Nieuwenhuizen.	
Bel-étage en 1ste Verdieping. Schaal 1 op 300	394
Buitenaanzicht	395
Ruimte Publiek in het kantoorgebouw	396

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.Bzn.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 1 MEI 1915. = No. 1.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe Jaargang Bouwk. Weekblad. — Hoofdbestuursvergadering op 4 Mei a. s. — Ledenvergadering op 12 Mei a. s. — Algemeene Secretaris der M. B. V. A. — Tentoonstelling Prijsvraag Ned. Paviljoen te San Francisco. REDACTIONEEL GEDEELTE. Promoveeren van Bouwkundige Ingenieurs. Vervolg. — Rapport der Tentoonstellingscommissie, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. — Prijsvragen. — De Commissie voor de Bouwvereenigingen en de a. s. herziening der Woningwet. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Jaargang Bouwkundig Weekblad. Aangezien volgens Art. 19 van de nieuwe Statuten der M.B.V.A het Vereenigingsjaar begint 1 Mei, vangt met dit No. van het B. Weekblad een nieuwe jaargang aan.

De officieele naam der Mij. is volgens Art. 1 der Statuten: Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. Door de laatste toevoeging kan het oude hoofd van het B Weekblad, zoomede het oude stempel der Mij., geen dienst meer doen. Daarom is een nieuw hoofd gezet, dat echter een voorloopig karakter heeft. Wanneer de nieuwe toestand in de M.B.V.A. volledig geregeld zal zijn, zullen maatregelen genomen worden om een fraaier hoofd te verkrijgen, benevens een nieuw stempel.

Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 4 Mei a.s. ten 10½ ure v.m in het Gebouw der M.B.V.A. Op de Agenda komt voor o.a. Ingekomen Stukken; Mededeelingen van den Voorzitter; De Ledenvergadering op 12 Mei a.s. Uitslag Referendum; Candidaten Alg. Secretaris; Tractement Alg. Secretaris en idem Redacteur; Jaarverslag der Mij: Rapport der Tentoonstellingscommissie, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunstenaars Vereenigingen.

Ledenvergadering op **Woensdag 12 Mei 1915 ten 10½ uur v. m.** in het Gebouw der M. B. V. A.

AGENDA.

1. De medewerking van de M. B. V. A. in zake de tot standkoming van een Architectuur-Museum. Zie het praeadvies van het Hoofdbestuur en het schrijven van den heer J. F. Klinkhamer op blz. 106 B. Weekblad 17 April 1915.
2. De voorstellen tot herziening der Regelen voor de Berekening en Uitbetaling van het Honorarium van Architecten met Tabel, ingediend door de desbetreffende Comm. Zie B.W. 29 April 1915.
3. Bespreking omtrent eventueel alsnog uit te geven afleveringen van „Bouwkunst" behoorende bij de Jaargang 1914, en omtrent de wijze waarop van af 1 Mei 1915, het begin van het nieuwe Vereenigingsjaar der M. B. V. A. „Bouwkunst" en het B. Weekblad weer zullen worden uitgegeven.
4. Voorstel van het Hoofdbestuur, aan den heer J. Gratama ingevolge diens verzoek, eervol ontslag te geven als Alg. Secretaris der M. B. V. A. met ingang van 1 Juli 1915 en het eventueel benoemen van een nieuwen Alg. Secretaris, zoomede het vaststellen van het tractement voor den Alg. Secretaris en voor den Redacteur der Periodieken der M. B. V. A., welke laatste functie de heer J. Gratama blijft waarnemen.

Na afloop: Bezoek aan het „Scheepvaarthuis" te Amsterdam, architecten A. D. N. van Gendt en J. M. van der Mey. Vooraf eenige beschouwingen met lichtbeelden over dit gebouw door den heer v. d. Mey.

Algemeen Secretaris van de M. B. V. A. Van den heer J. Gratama is een schrijven ontvangen, waarin hij het Hoofdbestuur der M.B.V.A. verzoekt aan de Leden-vergadering voor te stellen hem eervol ontslag te verleenen als Algemeen Secretaris der M. B. V. A., ingaande 1 Juli 1915. Overeenkomstig zijn ontslagaanvrage Juli 1914 is de heer Gratama bereid het redacteurschap ven de periodieken der M. B. V. A. te blijven waarnemen. In verband hiermede worden sollicitanten voor de betrekking van Algemeen Secretaris verzocht zich **zoo spoedig mogelijk uiterlijk voor 4 Mei a. s.** aan te melden, franco per brief aan het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar nadere inlichtingen worden verstrekt.

Tentoonstelling van de ontwerpen ingezonden op de besloten prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoenop de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. In herinnering wordt gebracht, dat deze tentoonstelling geopend is tot en met Zondag 2 Mei, van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. in de Vergaderzaal van het Genootschap Architectura et Amicitia. Heerengracht 545, Amsterdam. Toegang vrij.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PROMOVEEREN VAN BOUWKUNDIG INGENIEURS

(Vervolg van blz. 103, B. Weekblad, 10 April 1915).

Hoe ik denk over het promoveeren der B. I.'s kan uit het volgende blijken. Het promoveeren korten tijd na het volbrengen der ingenieursstudie moet uit den booze worden geacht, daar het verleenen van een doctoraat in de technische wetenschappen als vervolg op het ingenieurs-

diploma m. i. heeft te beteekenen, dat de doctor de deugdelijke bewijzen leverde van wetenschappelijk en technisch te kunnen denken en .... werken, en om deze bewijzen te verzamelen moet men onvermijdelijk het leven in, en arbeiden.
En nu draait voor mij het geheele geval om de vraag, of het wenschelijk is, dat de B. I. uitsluitend architect wordt of wel, dat het niet alleen gewenscht, maar zelfs noodig wordt geoordeeld, dat hij zich ook op andere paden begeeft.
De B. I. is een der weinige ingenieurstypen waarvan de opleiding zich in verschillende richtingen beweegt; tijdens zijne studie bemerkt de B. I. voortdurend, dat voor hem aan een vraagstuk een technisch-wetenschappelijken, een economischen, een constructieven en een aesthetischen kant bestaat, en daarom zou ik het toejuichen als in den jeugdigen B. I. niet alleen de aanstaande architect werd gezien, omdat ik zulks persoonlijk een maatschappelijk belang acht.
Wordt deze opvatting een algemeene, dan zal men voor een doctoraat in de technische wetenschappen voor den B. I. kunnen voelen — wenscht men echter den B. I. alleen als architect te beschouwen, dan is er m. i. weinig voor een doctoraat te zeggen.

A. W. C. DWARS, C. B. I.

De heer J. J. L. Bourdrez C. B. I. heeft geantwoord, dat z. i. de Afdeeling Bouwkunde der T. H. S. juist handelt, door, zooals zij tot nu deed, de doctortitel alleen honoris causa te verleenen, aangezien de doctorstitel noodzakelijk den ingenieurstitel moet declineeren, al is het er niet moedwillig op aangelegd.
De heer A. H. van Rood C. B. I. is van meening, dat een Doctor in de Technische Wetenschappen een meer dan normale technische ontwikkeling moet hebben getoond; promoveeren op een weinig-technisch onderwerp acht hij onjuist.

Den 11 Maart j. l. heb ik (J. Gratama) de Afd. Bouwkunde der T. H. S. verzocht, op mijn artikel, gepubliceerd in B. Weekblad van 24 Oct. 1914, te willen antwoorden, of in het algemeen hare meening nader uiteen te zetten in het B. Weekblad.
Ik ontving daarop een schrijven van Prof. J. F. Klinkhamer, d.d. 12 Maart, waaruit ik opmaakte, dat de Afd. Bouwkunde niet bereid was in het openbaar het onderwerp te willen behandelen, en waarbij voorgesteld werd, dat er een onderhoud zou plaats hebben tusschen genoemde Afd. en mij.
Ik heb gemeend als volgt hierop te moeten antwoorden:

12 April 1915.

Aan de Afdeeling Bouwkunde der Technische Hoogeschool te Delft.

WelEd. Geb. Heeren,

In aansluiting aan mijn schrijven van 11 Maart j.l. tot Uw College gericht, zij het mij vergund U het volgende mede te deelen.
In antwoord op genoemd schrijven ontving ik van Prof. J. F. Klinkhamer een schrijven, d.d. 12 Maart, waarin deze mededeelt. „dat hij er niet over denkt om naar de pen te grijpen en een polemiek uit te lokken"; verder achtte hij redenen genoeg aanwezig, die het wenschelijk maken dat er een onderhoud zou plaats hebben van Uw College met mij.
Hoewel ik dit verzoek zeer op prijs stel, meen ik toch te moeten opmerken dat het geheel in druischt tegen het verzoek, vervat in mijn schrijven van 11 Maart j.l. namelijk: dat Uwe Afdeeling hare meening nader uit een zou zetten in het B. Weekblad.
Ik acht het namelijk het beste, dat het onderwerp openbaar behandeld wordt, en wel om de volgende redenen: Dat de heer Kiewit de Jonge op „Bouwschappen" niet toegelaten is tot de promotie, is een openbaar bekend feit; de houding van de Afd. Bouwkunde is vermeld in het voorwoord van Prof. Valckenier Kips. Waar onder de B.I.'s dit feit zeer de aandacht heeft getrokken en geenszins onverdeeld de houding van de Afd. Bouwkunde in deze als geheel juist wordt geoordeeld, is de meest aangewezen, wel de meest vruchtbare weg, dat de belanghebbenden zich in het openbaar uitspreken, dus zoowel de Afd. Bouwkunde als de B. I's.
Een onderhoud van Uwe Afdeeling met mij zou weinig vruchtbaar zijn om de kwestie op te lossen; want dit zou uit den aard der zaak een officieus karakter hebben, zoodat officieele mededeelingen er van niet zouden kunnen worden gepubliceerd; en dus zouden de B.I's niets wijzer worden omtrent het standpunt Uwer Afdeeling.
En zouden de mededeelingen niet officieus zijn, dan is er voor uwe Afdeeling ook geen reden, om in het openbaar uwe meening niet uit een te zetten. Ik twijfel niet, of U zult erkennen dat de B. I.'s, wier *recht* het is te promoveeren, ook wel eenig recht hebben op een duidelijke en openlijke mededeeling van uwe Afdeeling, waaruit blijkt, wat uwe Afdeeling van de promotie denkt en hoe zij haar practisch wil toepassen.
Hierbij zij gewezen op den volgenden zin uit het schrijven van Prof. Klinkhamer: „Waar het hier een bepaald geschrift betreft wordt deze zaak natuurlijk aan een persoon, den heer Kiewit de Jonge, geknoopt en is dus voor publieke behandeling niet geschikt".
Deze opvatting lijkt mij niet juist; het gaat hier niet om de kwaliteiten van den heer Kiewit de Jonge, het gaat hier alleen om de zaak: „Is het wenschelijk, dat een B. I. niet tot de promotie wordt toegelaten op een onderwerp als „Bouwschappen". Zoo heb ik de zaak gesteld, en zoo is zij ook geheel los van een persoon. Over de *deugdelijkheid* van „Bouwschappen" als promotieschrift wordt door *mij* niet geoordeeld; daarvoor dient de Afd. Bouwkunde. Had deze Afd. gezegd: „Het onderwerp is goed voor de promotie van een B. I. maar de praestatie, der dissertatie van den heer Kiewit de Jonge, is niet van voldoende beteekenis", dan zou er voor mij geen aanleiding zijn geweest de zaak in het openbaar te behandelen. Het gaat nu echter om het veel ruimere en algemeener belang der B.I.'s; namelijk: Wordt voor de promotie uitsluitend een technische praestatie verlangd, of wordt elk onderwerp, genomen uit het ruime arbeidsgebied van den B.I., goedgekeurd? In consequentie wil dit zeggen: Behoort de B.I. te zijn uitsluitend de technicus, de architect, of behoort hij evenzeer te zijn de man, die een leidende positie kan innemen op een niet-technisch maar sociaal-architectonisch of artistiek-architectonisch gebied, m. a. w. moet de opleiding en de positie van den B.I. beperkt dan wel ruim genomen worden.
Hiermede wordt de waarde van het B. I. diploma, zoowel voor den bezitter zelf als voor de samenleving in zijn kern aangeraakt.
Ik heb het genoegen bij dit schrijven te voegen een 3 tal B. Weekbladen met antwoorden van B. I's over het onderwerp. Hieruit moge U blijken, hoezeer onder de B. I's belangstelling voor de zaak bestaat.
Het woord is nu aan de Afd. Bouwkunde; en ik hoop dat zij aanleiding moge vinden alsnog hare meening, liefst spoedig, over het algemeene *onderwerp* in het B. Weekblad te publiceeren, waarbij elke opmerking over den *persoon* van den heer Kiewit de Jonge geheel vermeden kan worden.

Hoogachtend,
Uw dw.
w. g. J. GRATAMA, B. I.

Hierop werd het volgende geantwoord:

Technische Hoogeschool. Afdeeling Bouwkunde.

Delft, 20 April 1915.

Aan
den Weledelgestrengen Heer
Jan Gratama B. I. Amsterdam.

Weledelgestrenge Heer,
In antwoord op Uw schrijven van 12 April aan de Afdeeling der Bouwkunde a/d. Technische Hoogeschool diene het volgende:
Hoewel de Afdeeling erkent dat het onderwerp „Promoveeren van Bouwkundig Ingenieurs" door U in het Bouwkundig Weekblad opgeworpen tot een belangrijke gedachtenwisseling aanleiding kan geven, meent zij dat het niet op haar weg ligt zich in het openbaar in de door U uitgelokte discussie te mengen.

Namens de Afdeeling der Bouwkunde,
(*w. g.*) A. W. M. ODÉ, Secretaris.
(Wordt vervolgd.)

Nadruk verboden.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE IN ZAKE „HET ONDERZOEK NAAR DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND VAN HET TENTOONSTELLINGSWEZEN (IN VERBAND MET REGEERINGSSTEUN, KUNSTHANDEL, ENZ.) INGESTELD DOOR HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS VEREENIGINGEN." *)

(Vervolg van blz. 118, B. Weekblad 24 April 1915.)

Het werken voor tentoonstellingen, dat gaandeweg voor den kunstenaar is geworden het eenige, waarop zijn bestaan is gericht, zal dan verdwijnen, en door meer directe aanraking met, en kennisneming van maatschappelijke vraagstukken, ook in verband met verwante takken van kunst, zal hij zijn arbeidsveld verruimen en verrijken.

Zoolang echter de tentoonstellingen van zooveel belang zijn voor den beeldenden kunstenaar, zal hij er voor moeten zorgen dat de inrichting er van zoo goed mogelijk zij, en moet hij, indien zij niet aan billijke eischen voldoet, in zijn organisatie op verbetering aandringen en tot die verbetering zelf ernstig medewerken. Waar de belangen der kunstenaars bedreigd worden door misstanden in den kunsthandel en de regeering door onvoldoende voorlichting dikwerf moet te kort schieten, is het de organisatie en de organisatie alleen, die hierin verbetering kan brengen.

ARCHITECTUUR.

Bij de besprekingen over de architectuur-tentoonstellingen kwam het karakter vooral van dergelijke exposities ter sprake, omdat de architectuur in tegenstelling tot de andere kunsten zich niet leent tot eigenlijke Kunst-Tentoonstellingen, waar de ingezonden voorwerpen tegelijk het eindresultaat zijn, die om huns zelfswille worden getoond.
Bij bouwkunstige inzendingen echter zijn de ingezonden voorwerpen meest slechts de hulpmiddelen, om tot het einddoel, den bouw zelf, te geraken; of zij dienen om een zoo juist mogelijk beeld van het bouwwerk te geven. Het algemeen gevoelen der commissie was dan ook, dat de soort architectuur-tentoonstellingen, waar door zoogenaamde „mooie prentjes" het publiek tot belangstellend beschouwen wordt verleid, zeker niet gewenscht zijn. Een bouwkundige teekening behoeft niet noodzakelijk als teekening aantrekkelijk te zijn; eerder zou men kunnen besluiten, dat de voor het publiek nog meest aantrekkelijke bouwkunstige teekeningen, als architectonisch ontwerp vaak waardeloos zijn.
Het bouwwerk zelf kan men nu eenmaal op de tentoonstelling niet laten zien, projectie-teekeningen, foto's en maquetten vermogen slechts een onvolledig denkbeeld te geven van de architectonische conceptie, en vaak zullen zij nog misleidend blijken te zijn bovendien.
Verder is het onderscheid tusschen bouwkunst op papier en de werkelijk uitgevoerde schepping te groot, om te verwachten, dat het gewone publiek zonder genoeg kennis om zich een eigen oordeel te vormen, ooit werkelijke belangstelling voor bouwkundige teekeningen zal kunnen hebben, zooals het die inderdaad heeft voor schilderijen of voor muziek b.v. De logische gevolgtrekking hiervan zou kunnen zijn, dat het beter was in het geheel geen exposities van bouwkundige teekeningen of afbeeldingen te houden, tenzij daarnaast het werkelijke bouwwerk met volledige inrichting kan geëxposeerd worden.
Pogingen in die richting werden in het buitenland een enkele maal met succes ondernomen, en zouden zeker ook voor Holland alle aanbeveling verdienen.
Een groot bezwaar tegen een naar dit inzicht ingerichte tentoonstelling blijft echter de groote kostbaarheid van den opzet, en zeker geldt dit bezwaar dubbel voor een land als het onze.
Maar wat allereerst noodig is, en wat wij in Holland wel allermeest ontberen, dat is de warme belangstelling en waardeering van het groote publiek voor de bouwkunst in het algemeen. En tot die belangstelling kunnen goed ingerichte bouwkundige tentoonstellingen ongetwijfeld medewerken, mits zij een grondige verandering en uitbreiding ondergaan.
Waar een schilderij of beeldhouwwerk voor ieder min of meer duidelijk is, of althans onmiddellijk het gemoed van den aanschouwer raakt, doet een bouwkundige teekening dit niet, en behoeft dit ook niet het doel van den teekenaar te zijn. Om een bouwkundige teekening te begrijpen en te waardeeren, wordt een ontwikkeld voorstellingsvermogen vereischt, dat zich aanstonds een beeld weet te scheppen hoe die teekening, tot werke-

*) **Het is de bedoeling, dit Rapport — door de Commissie opgesteld — te doen behandelen in de desbetreffende bij het Verbond aangesloten Vereenigingen dus ook in de M. B. V. A. en daarna te trachten een gemeenschappelijke meening over het onderwerp te verkrijgen. Dit Rapport is dan ook niet een Rapport van het Verbond, zoodat het daarom ook niet geschikt is voor publicatie buiten de organen der betrokken Kunstenaars-vereenigingen.**

lijkheid gemaakt als een lichaam van steen, hout en ijzer, zich zal voordoen. Dit bij een ongeschoold publiek aan te treffen, is meer dan redelijkerwijs mag worden verlangd.
Als echter aan deze soort tentoonstellingen een opvoedend karakter, zoowel voor den deskundige als voor den leek, kon bijgebracht worden (en dit toch lijkt de Commissie zéér wel mogelijk) zouden zij niet alleen een reden van bestaan hebben maar een werkelijk nut vermogen te stichten en zeker in staat zijn een gezonde belangstelling te wekken.
Op welke wijze deze opvoedende en tegelijk meer populariseerende uitbreiding aan architectuur-tentoonstellingen zou zijn te geven, behoort ongetwijfeld nader te worden overwogen, door de vereenigingen van architecten bijgestaan door die kunstenaars, welke reeds getoond hebben door arbeid in aansluiting met architectuur, goede resultaten te hebben bereikt, aan te wijzen door hun eigen organisatie. Toch kwam het de commissie wenschelijk voor, reeds hier enkele middelen aan te geven, die het onderrichtend karakter van een dergelijke tentoonstelling naar haar meening ten goede zouden komen, en dit niet alleen ten nutte van den gewonen bezoeker, maar vooral ook voor de vertegenwoordigers van besturende colleges, voor leeraren, onderwijzers, enz.
In de eerste plaats moge er dan op de gelukkige toepassing van voorbeeld en tegen-voorbeeld worden gewezen, welke methode in de laatste jaren met zoo'n uitnemend succes is gebruikt bij de inrichting van andere expositie s.
Deze methode kan gevolgd worden zoowel voor het zuiver architectonische deel als voor de bouwkundige onderdeelen en détails, waarvan het begrip vaak dichter bij het bevattingsvermogen van den leek is gelegen.
Maar ook kan dit middel worden toegepast daár waar het om de zuivere techniek van het bouwvak gaat, bijv. om goede en slechte materialen in hun goede en slechte toepassingen, als onderdeelen van goede of slechte constructies. Al deze voorbeelden en tegenvoorbeelden zouden ongetwijfeld de belangstelling van den leek voedsel geven, en den grondslag leggen voor hartelijke en tegelijk bizondere waardeering voor de bouwkunst zelve.
Ook voor den stedenbouw zouden aldus betere inzichten te verspreiden zijn, al ware het alleen door het exposeeren van vogelvlucht opnamen van oude en nieuwe steden. De prijsvragentoonstelling als onderdeel van een ruimer opgevatte architectuurtentoonstelling zou ook een punt van aantrekking kunnen vormen, vooral indien in den opzet alreeds een prikkel tot meerdere belangstelling aanwezig is. Geldt het de prijsvraag voor een belangrijk Rijks- of Gemeente gebouw dan is d'e prikkel reeds vanzelf aanwezig, maar ook in andere gevallen kan een prijsvrageninzending belangrijk gemaakt worden.
Noemen wij één voorbeeld. Eén van de slecht opgeloste pleinen van een stadsuitleg, — zooals 't helaas niet moeilijk zal vallen er vele aan te wijzen, — zou, als tegen-voorbeeld, zoo sprekend mogelijk afgebeeld kunnen worden, door groote foto's, plattegronden, maquettes desnoods, vogelvlucht foto's en bioscopische opnamen van het geheele frontaanzicht.
Daarnaast komen dan van hetzelfde gegeven de prijsvraagoplossingen, waarin zooveel mogelijk de treffende fouten zullen zijn vermeden. Op die wijze zou niet alleen de belangstelling van den bezoeker worden opgewekt, maar hij zou tot toetsen en vergelijken gedwongen worden, hetgeen sterke indrukken kan achterlaten.
Voor vakbeoefenaars en belangstellende leeken kunnen serieafbeeldingen van de eerste concept-krabbel af, tot het voltooide ontwerp toe, worden bijeengebracht, om het ingewikkeld groeiproces van de bouwconceptie aan te toonen. Als verdere hulpmiddelen om een architectuurtentoonstelling dat wijder instructief karakter te verleenen, zouden ongetwijfeld ook reeksen voordrachten van vakkundigen genoemd moeten worden, en alle minst zouden er aan mogen ontbreken de Sier- en Nijverheidskunsten, die zoo innig aan de architectuur verwant zijn.
Maar ook Rijk en Gemeente zouden ongetwijfeld kunnen medewerken om bij het groote publiek, meer dan tot nu toe helaas het geval is, belangstelling voor de openbare gebouwen op te wekken, door bijvoorbeeld jaarlijks kleine tentoonstellingen te houden van alle projecten op Bouw-, Sier en Nijverheidskunstig gebied, welke zij van plan zijn in het daarop volgend jaar te doen uitvoeren, en daarnaast periodieke overzichtstentoonstellingen, welke een beeld zouden geven van de ontwikkeling der officieele Bouw-, Sier- en Nijverheidskunst gedurende een afgeloopen periode van vijf of tien jaren.
Naast deze meer onderrichtende tentoonstellingen, behouden de meer deskundige vaktentoonstellingen, bovenal voor de studie van vakbeoefenaars en belangstellende leeken, haar groote waarde, terwijl op algemeene kunsttentoonstellingen de bouwkunst als gelijkberechtigde der andere kunsten niet mag ontbreken, omdat zonder haar het beeld van het nationaal kunstvermogen onvolledig en daardoor onjuist is.
Gaan wij thans nog na, hoe de verhouding is tusschen overheid en kunstorganisaties. Het zal wel algemeen erkend worden, dat de samenwerking nog uiterst primitief is. Oprechte belangstelling voor de belangen der bouwkunst heeft nog geen regeeringslichaam getoond, en waar het architectuur-tentoonstellingen gold hebben de organisaties zonder financieele steun van hooger hand, steeds zelfstandig moeten optreden. Ook de gemeentelijke overheid is in dit opzicht zeer in gebreke gebleven; de vierjaarlijksche internationale kunsttentoonstelling te Amsterdam bijvoorbeeld heeft wel de bouwkunst op haar programma, doch nimmer werd zij nog toegelaten, steeds was er „plaatsgebrek".
Dit feit alleen reeds is teekenend voor de geringe belangstelling der autoriteiten voor juist die kunstuiting, welke meer dan eenige andere, voor de gansche gemeenschap bestemd is. Eerst in den allerlaatsten tijd kwam hierin eenige verbetering, door het crediet dat de stad Amsterdam van plan was toe te staan voor eene in 1915 te houden stedelijke tentoonstelling van Bouwkunst, welke helaas door de tijdsomstandigheden thans weer moest worden uitgesteld.
Voor de internationale buitenlandsche tentoonstellingen schijnt er, tot nu toe, tusschen de bouwkunstvereenigingen en de Regeering geen directe band te bestaan.
De wijze waarop het officieele comité der Nederlandsche kunstafdeeling voor buitenlandsche tentoonstellingen tot stand komt, werd reeds in een vorig deel van het rapport besproken.
De bouwkunst wordt dus in deze officieele commissie vertegenwoordigd door een aanvulling, welke niet op voordracht van de bouwkunstige vereenigingen, maar door de commissie zelve, al of niet met medewerking van de Regeering, geschiedt.
De regeling voor de samenstelling van de speciale commissie voor de architectuurafdeeling komt dan verder in handen van den aldus gekozen vertegenwoordiger der bouwkunst, en was voor elke tentoonstelling nog verschillend. Bepaalde regels zijn hier niet voor vastgesteld, de plaats en de grootte van elke expositie zijn van invloed op de verdere samenstelling van de bizondere commissie.
De verdere regeling voor de toelatingscommissie wordt voor elke tentoonstelling per programma vastgesteld. De commissie wijst een aantal leden voor elke afdeeling aan, terwijl bovendien nog 2 of 3 leden door de inzenders benoemd worden, (waartoe aan de uitnoodiging tot deelneming aan de tentoonstelling, een stembiljet wordt toegevoegd). De benoeming van de jury van prijsuitdeeling geschiedt op gelijke wijze of in verband met reeds vastgestelde reglementen der buitenlandsche comité's, die de tentoonstelling organiseeren.
Vaste bepalingen voor architectuurtentoonstellingen bestaan er niet, zooals zij bijvoorbeeld wel bestaan voor prijsvragen.
Soms is het gebeurd, dat een architect direct door het algemeen tentoonstellingscomité werd uitgenoodigd, geheel buiten het medeweten van de Hollandsche commissie voor de Kunstafdeeling om.
Verder zien wij vaak de Architectuur onder geheel verschillende groepen van de tentoonstelling ondergebracht.
Het is voorgekomen, dat één uitgenoodigd architect in de afdeeling voor schoone kunsten exposeerde, terwijl zijn collega's in de afdeeling „Nijverheid" werden ondergebracht.
Om één zeer recent voorbeeld te noemen: in het programma voor de internationale tentoonstelling te San Francisco, in 1915 te houden, vindt men de architectuur geplaatst in dezelfde afdeeling waar o a. ook boeken, papierfabricatie, fotografie en instrume ten zijn ondergebracht.
De inzendingen op deze soort tentoonstellingen schijnen vrijwel door het toeval bepaald te worden, en de commissie kreeg den indruk, dat de Nederlandsche architectuur op die wijze in waardige representatie volkomen te kort schoot.
Uit dit alles blijkt wel hoe voor de bouwkunst de tentoonstellingsbelangen noguiterst gebrekkig geregeld zijn, en de commissie kan niet nalaten de bouwkunstige vereenigingen te wijzen op de belangrijke taak die zij in dit opzicht nog hebben te vervullen.
Aan te geven, hoe deze regeling precies in onderdeelen zal moeten geschieden, behoort niet tot de taak van deze commissie.
Maar ongetwijfeld zal door de bouwkunstige vereenigingen ernstig overwogen moeten worden, of het niet gewenscht is, dat, evenals tot nu toe voor de vrije beeldende kunsten, het officieel comité voor de architectuurafdeeling op tentoonstellingen of voor speciale bouwkunsttentoonstellingen, door de verschillende bouwkunstige vereenigingen in gezamenlijk overleg wordt gekozen.
Vaste regelen omtrent toelating, jury en bekroningen, voor de groep waaronder de architectuur zal moeten worden ondergebracht, voor speciale uitnoodigingen, voor keuze- en jurytentoonstellingen, zijn dringend noodig en bovendien zullen de bouwkunstige vereenigingen de middelen moeten beramen om de architectuurtentoonstellingen tegelijk voor den gewonen bezoeker zoowel als voor de architecten zelve belangwekkend te maken.
Over de wenschelijkheid om architectuur naast en met de vrije beeldende kunsten te exposeeren, bestond bij de commissieleden verdeeldheid van gevoelen.

AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Het tentoonstellingsvraagstuk is voor de Ambachts- en Nijverheidskunsten uiterst belangrijk en een goede oplossing ervan dringend noodig. De ervaringen met deze exposities door de kunstenaars tot nu toe opgedaan zijn niet zeer bemoedigend, vooral door de omstaudigheden waaronder zij meest plaats vonden.
Onder deze ongunstige omstandigheden moet vooral gerekend worden de weinig bevredigende verhouding tusschen de kunstenaarsorganisatie en de landelijke en stedelijke overheid. Deze verhouding wordt gekenschetst door hetfeit, dat tot zeer onlangs de organisatie der Ambachts- en Nijverheidskunstenaars nòch door de regeering, nòch door gemeentebesturen erkend of in vele gevallen zelfs gekend werd; en wij kunnen er bijvoegen, dat in geval vereenigingen of groepen van personen zich met tentoonstellingen van dien aard belastten, dit voorbeeld vrij trouw gevolgd werd.
De voorbeelden hiervan zijn vele en het is merkwaardig na te gaan hoe men in den loop der jaren van officieele zijde inzendingen van deze kunsten bijeengebracht meer of min buiten de vereeniging der kunstenaren om, terwijl het toch zoo voor de hand lag om daarbij zonder omwegen de hulp van de vakvereeniging in te roepen. Vooral de samenstelling van de officieele comité's is kenschetsend voor den gang van zaken, waarbij de kunstenaren en ook de Ambachts- en Nijverheidskunsten dikwijls te kort werden gedaan.
Zoo kwam het voor, dat de kunstenaren zonder eenige voorkennis geplaatst werden voor een officieel comité bestaande uit een regeeringscommissaris, een kunstschilder, een Museumdirecteur en een sierkunstenaar. Een ander maal vonden zij onverwachts in de dagbladen een officieel comité, waarin zelfs géén enkele kunstenaar zitting had, terwijl van de 5 groepen van inzendingen een de decoratieve kunsten en een ander de kunstnijverheid omvatte. Dit comité, samengesteld uit personen volslagen buiten de betrokken kunstvakken staande, bepaalde den opzet, terwijl eerst op aandringen van de vereeniging deze naderhand bij de inzending eenigermate gekend werd.
In een ander geval werden de ambachts- en nijverheidskunsten ongevraagd geplaatst onder de hoede van schildersgenootschappen. Hierbij moet echter geconstateerd, dat ondanks dezen verkeerden opzet, een goed element in de regeling der inzending aanwezig is.
Men vindt toch in het reglement de volgende bepaling:
„De eerste eisch, die daarbij terecht door het Amerikaansche
„Reglement wordt gesteld, is dat het tentoongestelde oorspron-
„kelijk werk zij, zooveel mogelijk door denzelfden persoon ont-
„worpen en uitgevoerd, of waar dit laatste niet altijd mogelijk is,
„zooals dikwijls bij meubelwerk, aardewerk, smeedwerk enz.
„voorkomt, dat het werkstuk ten minste geheel getrouw weer-
„geve het ontwerp door den kunstenaar gemaakt."
„In de kunstafdeeling wordt alleen het werk van den schep-
„penden kunstenaar toegelaten, terwijl de uitvoerder slechts
„*genoemd* kan worden."
Bij een gemeentelijke tentoonstelling werd zonder voorkennis van de kunstenaarsvereeniging slechts de edel-smeedkunst een uitnoodiging tot deelneming waardig gekeurd. Waarom niet een ander vak? Op een belangrijke buitenlandsche tentoonstelling gebeurde het volgende. Ofschoon de Sier- en Nijverheidskunsten zoowel door de beteekenis van het ingezondene als door den omvang dezer afdeeling een belangrijke plaats innamen, had in het Hoofd-Comité geen kunstenaar voor dit voorname onderdeel zitting, wel een kunstschilder. Bij de samenstelling van het comité was de organisatie ten deele erkend Toch leerde het eindresultaat, dat de oplossing niet bevredigend was, hetgeen door de volgende voorbeelden moge geillustreerd worden.
a) Ten behoeve der jury was de invulling van een vragenlijst verplichtend voor de kunstenaars gesteld. Deze „questionnaire" bevatte o.a. de volgende vragen naar 1) Date de la fondation de la maison (noms des prédécesseurs), 2) spécialité de la maison, 3) nombre d'ouvriers ou employés, 4) nombre et espèces des moteurs, 5) somme totale de force de chevaux disponibles enz.,
b) Als inzenders worden kunstenaars en firma's door elkaar vermeld. Zoo staan onze bekende meubelkunstenaars en een fabrikant van z.g. ingelegde oud-Hollandsche meubelen, onze eerste sierkunstenaars en een fabrikant van trijpen en meubel bekleeding zeer broederlijk, maar even onpassend, bij elkander.
Een commissie die zich op particulier initiatief vormde voor een expositie van deze kunstvakken in het buitenland volgde het officieel gegeven voorbeeld. Typeerend voor den opzet van deze commissie was de omstandigheid, dat alle comité's met voorzitter en secretaris incluis en een voorloopige commissie van exposanten (voor de heft uit kunstenaars, voor de helft uit firma's bestaand) van bovenaf vastgesteld werden, *zonder dat daarbij de ontwerpers of hun vereeniging geraadpleegd werden.*
Dat deze en soortgelijke gevallen tot conflicten leiden behoeft niet te verwonderen, en zoo zien wij dan ook dat de Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst aan haar leden moest adviseeren aan een bepaalde officieele inzending van Hollandsche kunstnijverheid in den vreemde niet mede te doen.
Het is duidelijk dat een herhaling hiervan zoowel in het belang van de reputatie der Hollandsche kunst, als in dat van de kunstenaars voorkomen moet worden.
Enkele tentoonstellingen van den allerlaatsten tijd geven evenmin reden tot verheugenis. Op een belangrijke tentoonstelling van Grafische Kunsten werden wel verschillende organisaties van vrije kunsten erkend, de Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst echter vergeten, met het gevolg, dat er geen afdeeling voor de toegepaste grafica werd gevormd en dit 20 jaar na het ontstaan van een beweging, die overal, ook in ons land, zoo'n enormen invloed direct en indirect op het geheele grafische bedrijf heeft uitgeoefend!
Men kan deze reeks van feiten nog met gelijksoortige voorbeelden aanvullen, maar reeds deze opsomming is voldoende om te overtuigingen dat de toestand onhoudbaar is, hetgeen het best blijkt uit de kwade gevolgen, welke in het kort als volgt kunnen samengevat worden: Ongewenschte commercieele invloed op toelating, plaatsing en bekroning; het verzwijgen van den werkelijken auteur en het daarvoor in de plaats stellen van de

firmanaam; onvoldoende deelneming o.a. door het ontbreken van werk van bekende ontwerpers; gebrekkige regeling van de toelating, waardoor niet steeds werk van onvoldoende gehalte geweerd wordt en soms werk wordt toegelaten dat in de kunstnijverheidafdeeling geheel niet op zijn plaats is. Invloeden welke voor de zuivere ontwikkeling van deze jonge kunsten verderfelijk geacht moeten worden en die door de tot nu toe gevolgde regeling direct in de hand worden gewerkt, zooals o.a. blijkt uit het rapport van den commerciëelen vertegenwoordiger der Nederlandsche afdeeling op de Tentoonstelling van Kunstnijverheid te Turijn in 1902. [1])

Resumeerend kunnen wij dus vastleggen, dat ten opzichte der verhouding tot Regeering en Gemeentebesturen en vergeleken bij andere kunsttakken (de niet verwende architectuur zelfs inbegrepen) de Ambachts- en Nijverheidskunst, weinig geacht, begrepen en in haar waarde erkend, een echt stiefkind van de overheid is geweest.

Na deze opsomming van doorgaans ongunstige feiten, moeten wij een wending ten goede in den allerlaatsten tijd niet vergeten. Zoo zullen het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* en de *Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst* beide in het Dagelijksch Bestuur der *Nederlandsche Vereeniging van Tentoonstellingsbelangen* vertegenwoordigd, ongetwijfeld tot een betere oplossing van deze voor de Sier- en Nijverheidskunsten zoo belangrijke kwesties kunnen medewerken. Ook kan hier met dankbaarheid gememoreerd worden de belangstelling van officiëele zijde getoond voor een poging der kunstenaars om in het Louvre te Parijs een tentoonstelling van Hollandsche Kunstnijverheid te organiseeren. Voor de tentoonstelling te San Francisco in 1915 te houden werd de vereeniging van kunstenaren op haar verzoek in de gelegenheid gesteld hare wenschen kenbaar te maken; ongetwijfeld is dit het begin van een betere verhouding, het welk echter niet tot een resultaat leidde, zoodat de kunstbeweging als zoodanig daar niet vertegenwoordigd zal zijn. Naast deze betrekking tot de overheid en officiëele comité's spelen voor deze soort van tentoonstellingen ook de verhoudingen tot de gewone en z.g. kunstindustrie, tot de verwante architectuur en ook tot het publiek belangrijke rollen; terwijl eveneens de invloed van deze expositie's op de ontwikkeling der Ambachts- en Nijverheidskunsten dient besproken te worden.

Voor een deel is de verhouding tot de industrie en kunst-industrie reeds hierboven besproken. In 't algemeen kan men constateeren, dat er reeds een kern van betere samenwerking bestaat, waarbij zoowel de arbeid van den ontwerper als die van den fabrikant of uitvoerder in haar juiste waarde gelaten wordt. Daarnaast staat een groep van industrieelen, die in den grond der zaak wel voor het nieuwe werk en de grondige aesthetische verzorging voelen, al was het alleen maar omdat de aard van hun bedrijf het streven naar aesthetische en technische volmaking medebrengt of mede moest brengen. Zij zijn echter ten deele bevangen door een ongegronde vrees voor de moderne nijverheidskunstenaren en hunne nieuwe positie, waarvan zij ten onrechte eenen slechten invloed voor hun prestige of hunne economische belangen verwachten; krampachtig houden velen vast aan het verouderde inzicht, dat de firma met den naamloozen teekenaar de ontwerper is.

Deze misstand moet tot een definitieve oplossing gebracht worden, bijv. in de richting reeds door het officieele comité voor St. Louis ingeslagen; in elk geval dient de zaak zoodanig geregeld, dat, alle hun toekomende eer gegeven aan den fabrikant of den uitvoerder, de voor dit kunstvak schadelijk en voor het publiek verwarrende en misleidende dooreenmenging van kunstenaars en fabrikanten als auteurs van het werk worde opgeheven; terwijl hoe de samenwerking ook moge zijn, één ding vaststaat, n.l. dat slechts de aesthetisch-technische kwaliteit van het ingezondene en geen andere bijv. zuiver commercieele overwegingen over de toelating tot een Tentoonstelling van Ambachts- en Nijverheidskunsten mogen beslissen. Dit is een logische, een redelijke eisch.

Over de verhouding tot de architectuur en het publiek kunnen wij verder kort zijn. Zij behoeft geen groote bezwaren te bieden en wat het publiek betreft mag voor de tentoonstellingen van Ambachts- en Nijverheidskunsten niet uit het oog verloren worden, dat den bezoeker niet alleen aesthetisch genot behoeft geboden te worden, maar dat hij recht heeft op een bijzondere (door bepaalde onderdeelen, zooals dit voor de architectuur reeds uitvoerig werd aangetoond) leiding, wegwijzing, opvoeding en inlichting.

Ook moet er rekening mede gehouden, dat een tentoonstelling geen winkelnering mag zijn — waarbij dan de kwestie van de commercieele vertegenwoordiging der inzenders, verkoop, aankondiging enz. nader besproken moeten worden — en dat ten slotte zoowel het publiek als de ontwerper er recht op hebben, dat de stedelijke overheid er voor zorgt, dat er evenals voor de andere kunsten, ook voor deze voldoende en geschikte tentoonstellingsgelegenheid beschikbaar is.

(Slot volgt.)

---

[1]) Wij vinden in dit verslag o. m. de volgende opmerkingen.
„Hoe kort evenwel dit bezoek (van den koning van Italië) duurde, waarbij het ge-
„heele Nederlandsche Comité tegenwoordig was, zoo vond een der leden van dit co-
„mité gelegenheid èn H. H. M. M. met gevolg, èn het Italiaansch Hoofdcomité mede te
„deelen dat de geheele inzending der firma .... aan het huis Tiffany te New-York
„reeds verkocht was.
„Nog sterker, denzelfden dag kon men in de Nederlandsche Couranten niet alleen
„lezen onder den aanhef: „Men seint ons uit Turijn" . . het relaas van het Koninklijk
„bezoek, maar eveneens deze reclame voor de .... firma. Het doet mij innig leed te
„moeten verklaren, dat deze reclame alleronbetamelijkst was, want .... van de ge-
„heele geschiedenis was geen enkel woord waar!
en verder
„Dat een comitélid zich met verkoopen occupeert, terwijl ik (de commerciëele ver-
„tegenwoordiger hiervoor benoemd was, is reeds minder correct; maar dat gefin-
„geerde verkoopen dienen moeten als reclame en dat tijdens een koninklijk bezoek
„onwaarheden opgedischt worden door een lid van het Comité, hetwelk H. H. M. M.
„in zijne sectie recipieert, is betreurenswaardig en zoude wellicht nimmer voorko-
„men, wanneer als regel tot comitéleden geene personen gekozen worden, die tot
„exposanten in commerciëel verband staan. Het bedoelde comitélid verklaarde mij
„persoonlijk geinteresseerd te zijn bij de zaken van vier verschillende exposanten.
„Een ander staaltje van partijdige behandeling gaf hetzelfde comitélid door mij te
„verzoeken een koper voorwerp van een der exposanten (een kunstenaar) weg te
„bergen op een der planken in mijn kantoor, om niet te laten zien, dat ditzelfde voor-
„werp door een „zijner" firma's in het zilver geïmiteerd was geworden."

PRIJSVRAGEN.

STUDIE-PRIJSVRAAG voor een Volks-Bad- en Zwem-inrichting uitgeschreven door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

RAPPORT DER JURY.

De Jury, samengesteld uit de Heeren:
Dr. H. P. Berlage; S. de Clercq; Herm. van der Kloot-Meijburg; Joh. J. Gort Jr. en H. Th. Teeuwisse b.i., kwam 26 Maart 1915 bijeen.

Ingezonden waren negen ontwerpen, onder de motto's:
1. Thermen; 2. G. A.; 3. Pro Populo; 4. Rood, wit, blauw in cirkel; 5. Hero; 6. Voorjaar 1915; 7. Hygiène; 8. H. A. S.; 9. Studie.

De algemeene indruk over het resultaat van deze prijsvraag was gunstig. Nadat de plannen waren getoetst aan de in het programma gestelde eischen, werden zij aan een vergelijkend onderzoek onderworpen, met het resultaat, dat de ontwerpen, ingezonden onder de motto's:
Thermen. Rood, wit, blauw in cirkel. Voorjaar 1915 en H.A.S. niet voor bekroning in aanmerking kwamen.

De overige vijf ontwerpen werden opnieuw nauwkeurig bestudeerd, waarop bij meerderheid van stemmen de volgende bekroningen werden toegekend:

1e prijs, zilveren medaille, benevens een bedrag van *f* 80.—, aan het ontwerp ingezonden onder het motto „Hero".

2de prijs, een bedrag van f 45.— aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „Studie".

3de prijs, een bedrag van f 35.— aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „Pro Populo".

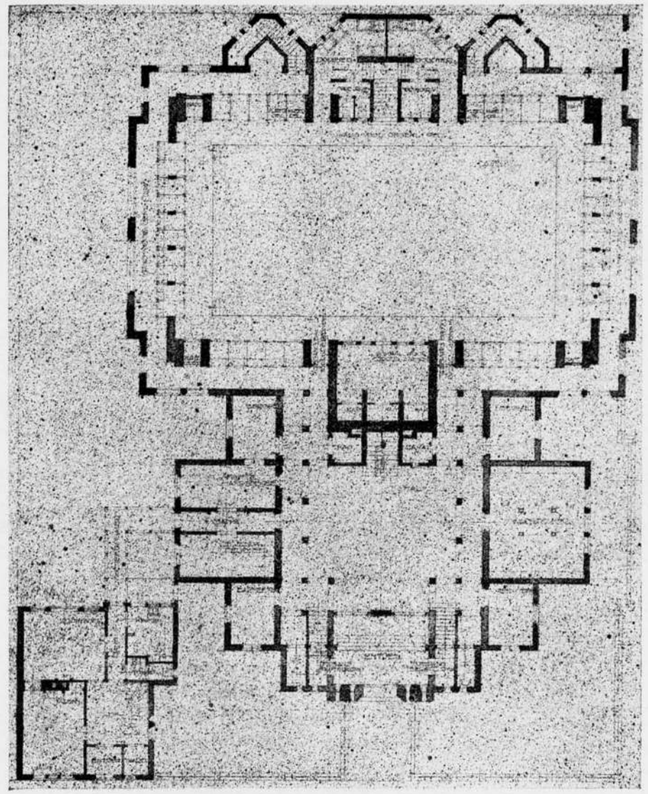

Ontwerp motto: „Hero", van Frans Hulschbosch. Eerste Prijs. Plan Begane grond. Schaal 1 op 300. (Aangezien het papier bruin gespikkeld is, kon geen betere reproductie verkregen worden.)

4de prijs, een bedrag van f 25.— aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „Hygiène".

5de prijs, een bedrag van f 15.— aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „G. A.".

De Jury besloot tot deze verdeeling van de ter beschikking gestelde bedragen op grond van de onderstaande beoordeeling der ontwerpen.

MOTTO HERO.

Dit ontwerp maakt een zeer beschaafden indruk. Het plan is goed van algemeene indeeling en sluit zich gunstig bij de belendingen aan. De ligging van de zwemhal dwars op de lengte-as biedt vele voordeelen, waarvan door den ontwerper een uitstekend gebruik is gemaakt.

De vestibule is echter in plan en ruimteontwikkeling te grootsch opgevat voor een utiliteitsbouw als een volksbadhuis, terwijl de cassa, uitgifte badgoed en het vertrek van den badmeester niet gunstig gelegen zijn. Ook de groepeering der kuipbaden is niet gelukkig.

De zwemhal is voornaam van ruimtewerking, uitstekend van verhouding en gunstig verlicht door hoogstaande ramen. Een groote fout is het evenwel de privaten zóó te plaatsen, dat de raampjes in de zwemhal uitkomen.

De buitenarchitectuur is verdienstelijk en de massagroepeering zeer geslaagd, hoewel een vereenvoudiging in de hoogteafmetingen der verschillende onderdeelen het ontwerp ten goede zou komen.

MOTTO STUDIE.

Dit ontwerp is eenvoudig opgevat en goed bestudeerd. Het is een gunstige oplossing voor de bebouwing van een hoekperceel en sluit goed bij de belendingen aan. De plattegronden voldoen aan de in het programma gestelde eischen en geven in hun logische samenstelling aanleiding tot een rustige massagroepeering.

De buitenarchitectuur geeft het karakter van een volksbadhuis goed weer, terwijl het geheel in overeenstemming met de bedoeling van het programma economisch is opgevat.

De achthoekige vorm van de vestibule heeft geleid tot versnippering van de entree met aanliggende vertrekken. Door de zijwanden van de vestibule tot den gevel door te trekken, zou dit gedeelte van den plattegrond veel verbeteren.

De zwemhal is beknopt van ruimteontwikkeling en goed van vorm. De verlichting is niet overmatig.

De gevel van de zwemhal is onnoodig onderbroken.

MOTTO PRO POPULO.

De plattegronden zijn zeer verdienstelijk. Vooral de combinatie van cassa met afgifte badgoed is geslaagd, terwijl de wachtkamer, mede in verband met de groepeering der kuipbaden, gunstig is gelegen.

De binnentuin is aardig van vinding, de verbindingsgang met de woning echter te breed opgevat. De trappen zijn ten opzichte van den toegang tot de kleedcellen op de verdieping ongunstig gelegen.

De opbouw is minder geslaagd dan de plattegronden zouden doen vermoeden.

De architectuur van de zwemhal is niet harmonisch door de te groote verscheidenheid in boogvormen, welke ook uit constructief oogpunt hier en daar bedenkelijk zijn, alsmede door de vreemd gevormde overdekking. De combinatie van zij- en bovenlicht is niet gunstig.

De gevelarchitectuur heeft veel goeds, de toren van bijna 30 M. hoogte is evenwel absoluut misplaatst en voor dit utiliteitsgebouw overbodig. De zwemhal is niet eerlijk naar buiten vertolkt.

MOTTO HYGIÈNE.

Dit ontwerp is allerverdienstelijkst voorgedragen. De plattegrond-indeeling kon echter de instemming van de Jury niet verwerven. Het terrein is te verbrokkeld door de vele binnenplaatsen, terwijl de aansluiting der verschillende onderdeelen te wenschen overlaat, wat vooral bij de aanschouwing van den plattegrond der verdieping sterk in het oog valt.

Het geheel is te weinig economisch opgevat. De rijwielenbergplaats eischt afzonderlijke bediening, ook de groepeering der kuipbaden verzwaart de contrôle.

De toegang tot de woning van den badmeester door de zaal voor kuipbaden is niet gunstig.

Ook bij den opbouw is weinig rekening gehouden met de zuinigheid. De zwemhal is buitensporig hoog, hetzelfde geldt voor de vestibule en de zalen waarin de kuipbaden geprojecteerd zijn.

Het te groote aantal pijlers, waardoor de lange wanden van de

zwemhal verdeeld zijn, schaadt het reeds te hooge ruimteprofiel, de aansluiting van de overdekking met de wanden in minder gelukkig, terwijl de verlichting onvoldoende is.
De binnen- en buitenarchitectuur zijn overrigens zeer verdienstelijk, de massagroepeering is geslaagd, hoewel het geheel weinig het karakter van een hoekbebouwing draagt.

MOTTO G. A.

De geheele opzet is te pompeus voor een volksbadinrichting, vooral de vestibule is in- en uitwendig te grootsch opgevat.
In tegenstelling hiermede zijn de gangen rond de hal te smal, terwijl de ruimte voor afgifte badgoed te bekrompen en slecht verlicht is,
De zwemhal is met de omliggende kleedcellen goed geprojecteerd. Vooral de nis in de lange as geeft aanleiding tot een interessante oplossing, terwijl de architectuur verdienstelijk is.
Het ruimteprofiel is wel wat hoog.
De buitenarchitectuur is te pompeus en vertoont niet het karakter van een utiliteitsgebouw.
Het ware beter de zwemhal als hoofdmotief naar buiten te doen spreken, in plaats van de vestibule.
De trapsgewijze opbouw van de gevels is rammelend, wat vooral in de perspectief uitkomt.

MOTTO VOORJAAR 1915.

De groepeering ten opzichte van de aansluitende perceelen is goed, ook de indeeling is in hoofdzaak voldoende. doch vertoont enkele voorname gebreken, waardoor het plan niet voor bekroning in aanmerking kan komen.
De kleedkamers in den achterwand en die op de eerste verdieping hebben namelijk geen achtergang, terwijl de toegang zeer omslachtig is.
Ook de ligging der kuipbaden is niet fraai. De massagroepeering is niet geslaagd, de voorbouw vertoont weinig samenhang met den hoofdbouw. De zijgevel is eentonig.

MOTTO THERMEN.

Aan de in het programma gestelde eischen is in hoofdzaak goed voldaan. De rijwielenbergplaats is evenwel direct van de straat toegankelijk en eischt afzonderlijke bediening, de ruimten voor afgifte badgoed zijn te klein en de cassa is ongunstig gelegen.
De ligging van de kuipbaden aan dezelfde gang als de kleedkamers is verwerpelijk. Reeds hierdoor is het plan veroordeeld.
De zwemhal is constructief en architectonisch slecht opgelost.
De verdeeling der lange wanden door één middensteunpunt is ongunstig, de combinatie van staandlicht met bovenlicht niet fraai.
De ongemotiveerde breede corridor op de verdieping is een doellooze ruimteverspilling.
De architectuur is middelmatig.

MOTTO H.A.S.

De ontwerper heeft zich door de schuine ligging van de zwemhal vele moeilijkheden geschapen en deze onvoldoende opgelost.
De plattegrond is dan ook verwerpelijk. De trappen zijn slecht van vorm en ongunstig gelegen. De binnenarchitectuur van de zwemhal is niet fraai en constructief bedenkelijk.
Uitwendig vormt de hoekoplossing met de daarachter gelegen zwemhal geen harmonisch geheel, de overkraging boven den ingang op den hoek is niet geslaagd.

MOTTO ROOD, WIT, BLAUW IN CIRKEL,

Het gebouw sluit slecht aan bij de belendende perceelen en heeft niet het karakter van een hoekbebouwing.
Door de gewilde symetrie is het terrein verbrokkeld.
De wachtkamer en het administratielokaal zijn slecht gelegen, de afgifte van badgoed in een afzonderlijk lokaal is niet gunstig.
De terrassen zijn misplaatst en geheel overbodig.
De binnenarchitectuur van de zwemhal draagt het karakter van een tijdelijk gebouw.
Ook de buitenarchitectuur is zwak. De opgave gaat de krachten van den ontwerper blijkbaar te boven.

's-Gravenhage, Maart 1915.

De 1ste prijs bleek te zijn toegekend aan den heer Frans Hulsbosch, de 2de prijs aan den heer L. J. van Ameijden, de 3de prijs aan de heeren J. Wils en C. A. Kentie, de 4de prijs aan den heer J. Poot Jr. en de 5de prijs aan den heer G. de Groot, allen te 's-Gravenhage.
De ontwerpen werden van 3—5 April tentoongesteld in een der lokalen van de Academie van Beeldende Kunsten, daartoe welwillend door den Directeur, den heer J. Springer, afgestaan.

Hierbij geven wij een 3-tal reproducties van het met den 1sten prijs bekroond ontwerp; in volgende no's zal een en ander van de overige bekroonde ontwerpen gereproduceerd worden. Zoo mogelijk zullen de ingekomen ontwerpen tentoongesteld worden in het gebouw der M. B. V. A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

DE COMMISSIE VOOR DE BOUWVERORDENINGEN DER MIJ. T. B. D. B. EN DE A.S. HERZIENING DER WONINGWET.

Reeds begin 1912 heeft het vorig ministerie een wetsontwerp tot wijziging van de Woningwet ingediend. Een voorloopig verslag is daarvan nooit verschenen.
Daarop is 30 Oct. 1913 door het tegenwoordige ministerie een nader gewijzigd wetsontwerp ingediend, waarop 10 Febr. van dit jaar het voorloopig verslag van het onderzoek in de afdeelingen is uitgekomen.
Naar aanleiding van enkele in dat verslag te berde gebrachte punten heeft de minister nader inlichtingen ingewonnen bij de besturen van enkele gemeenten.
Eerlang is dus een behandeling van de wijzigingswet te verwachten.
In Art 63 daarvan is de bepaling opgenomen, dat de plaatselijke verorderingen binnen een jaar na de plaatsing der wet in het Staatsblad in overstemming met haar bepalingen aangevuld en herzien, aan Gedeputeerde Staten ter goedkeuring moeten zijn aangeboden.
Heel veel tijd tot het opstellen en behandelen van de gewijzigde verordeningen is den gemeentebesturen dus niet gelaten.
Wat een prachtige gelegenheid wordt hier echter geboden aan de Commissie der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die zich tot taak heeft gesteld naar meer eenheid in de bouwverordeningen te streven.
Een gelijktijdige verplichte herziening van alle verordeningen zal niet licht voor de 2e maal voorkomen.
Als de Commissie dus zachtjes aan gereed is met het opstellen van haar rapport en zij daaraan weet toe te voegen een leiddraad voor de samenstelling van deze verordeningen, en als de noodige aandrang van de Maatschappij op de verschillende gemeentebesturen — waarvan de gemeenten met meer dan 100.000 inw. waren uit te zonderen — wordt uitgeoefend om, zooveel dit met de plaatselijke toestanden overeen te brengen is, de leiddraad te volgen, dan zal aan de herhaaldelijk van architecten gehoorde klachten over de anarchie van voorschriften een einde kunnen komen.
Ter bereiking van dit doel zij der Commissie dus bekwame spoed ten zeerste aanbevolen.

Zl. 26 April 1915. Schaad.

Prijsvraag voor een Volks-, Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Ontwerp motto „Hero" van Frans Hulschbosch. Eerste Prijs.

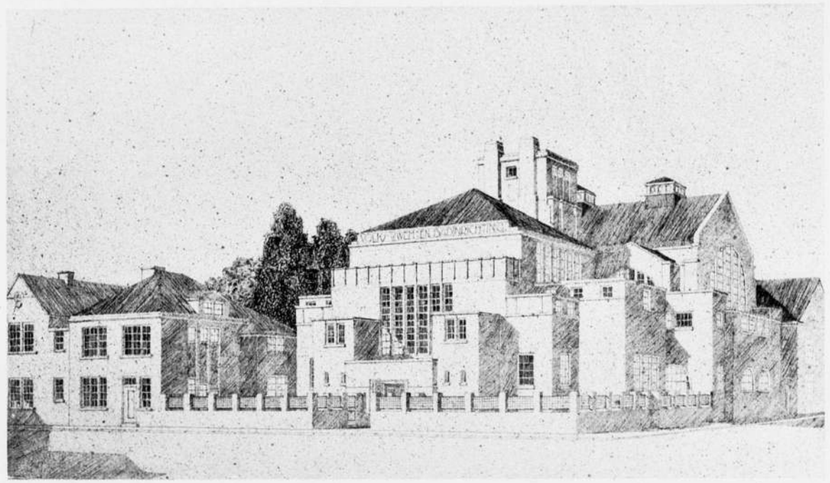

Buiten aanzicht.

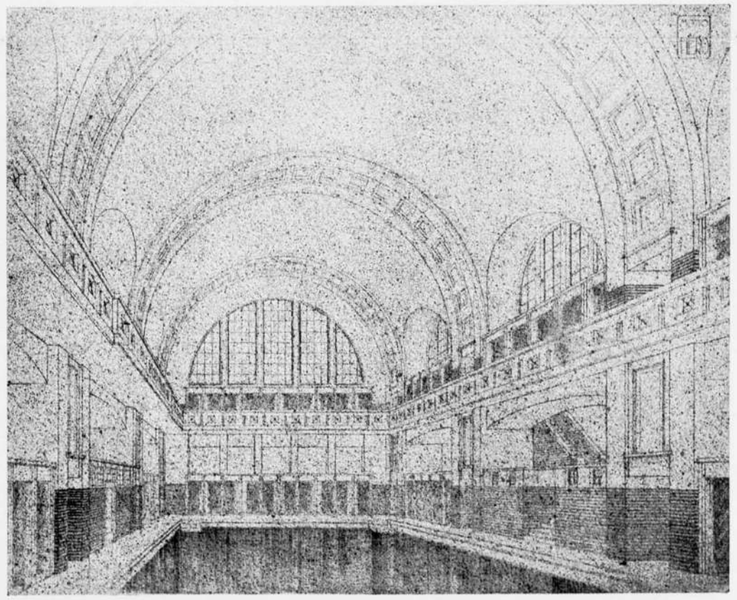

Bassin.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.BZN.
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 8 MEI 1915. = NO. 2.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Referendum over de punten Contributieheffing en Eerecode. — Ledenvergadering op Woensdag 12 Mei a. s. — Uitgave over het Nederl. Landhuis. — Examens voor B. Opzichter en voor B. Teekenaar 1915. — Inhoud Bouwk. Weekblad. — Tentoonstelling Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage der Mij. t. b. d. Bouwkunst. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Promoveeren van Bouwk. Ingenieurs Slot. — Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting. Afbeeldingen der Ontwerpen bekroond met den 2den en 3den prijs. — De Herziening van de Honorarium-Tabel, door C. N. van Goor en door N.N. — Prijsvragen. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Referendum over de punten: Contributieheffing en Eerecode. Ingevolge besluit der Algemeene Vergadering op 22 December 1914 heeft het Bestuur der M. B. V. A. een referendum uitgeschreven onder de Leden over de onderwerpen: Contributieheffing en Eerecode.

De biljetten zijn 14 April j.l. verzonden; geantwoord moest worden vóór 23 April j.l.

De uitslag is als volgt:

Contributieheffing. Hierbij waren gesteld twee vragen:

a. Acht u het in beginsel wenschelijk, dat in de M. B. V. A. zal ingevoerd worden een contributieheffing naar draagkracht uit bedrijfsinkomsten?

Hierop zijn ingekomen 137 antwoorden, waaronder 84 met neen, 44 met ja, en 9 blanco of onwettig. Zoodat deze wijze van contributieheffing *verworpen* is.

b. Acht u het in beginsel wenschelijk, dat in de M. B. V. A. zal ingevoerd worden een vaste contributieheffing met eventueelen, ieder jaar vast te stellen hoofdelijken omslag?

Hierop zijn ingekomen 137 antwoorden, waaronder 43 met neen, 80 met ja, en 14 blanco of onwettig. Zoodat deze wijze van contributieheffing is *aangenomen.*

Eerecode. Hierbij was de vraag gesteld:

Acht u het in beginsel wenschelijk, dat in de M. B. V. A. zal ingevoerd worden een Eerecode, vormende een onderdeel van de Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement der M. B. V. A.?

Hierop zijn ingekomen 137 antwoorden; waaronder 45 met neen, 84 met ja, 8 blanco of onwettig, zoodat de Eerecode is *aangenomen.*

Ledenvergadering der M. B. V. A. op **Woensdag 12 Mei 1915 ten 10½ uur v. m.** in het Gebouw der M. B. V. A.

Vóór de vergadering en eventueel na het bezoek aan het Scheepvaarthuis is er gelegenheid de tentoonstelling te bezichtigen van de 5 bekroonde ontwerpen voor een Volks-Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's-Gravenhage der Mij. t. bev. d. Bouwkunst en geëxposeerd in het gebouw der M.B.V.A. Marnixstraat 402, A'dam.

AGENDA.

1. De medewerking van de M. B. V. A. in zake de tot standkoming van een Architectuur-Museum. Zie het praeadvies van het Hoofdbestuur en het schrijven van den heer J. F. Klinkhamer op blz. 106, B. Weekblad 17 April 1915.
2. De voorstellen tot herziening der Regelen voor de Berekening en Uitbetaling van het Honorarium van Architecten met Tabel, ingediend door de desbetreffende Comm. Zie B.W. 24 April 1915.
3. Bespreking omtrent eventueel alsnog uit te geven afleveringen van „Bouwkunst" behoorende bij den Jaargang 1914, en omtrent de wijze waarop van af 1 Mei 1915, het begin van het nieuwe Vereenigingsjaar der M. B. V. A. „Bouwkunst" en het B. Weekblad weer zullen worden uitgegeven.
4. Benoeming van een commissie tot het uitbrengen van praeadvies over het Rapport der Commissie voor het Tentoonstellingswezen, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen (Zie B. Weekblad van 24 April en van 1 Mei 1915.)
5. Voorstel van het Hoofdbestuur, aan den heer J. Gratama ingevolge diens verzoek, eervol ontslag te geven als Alg. Secretaris der M. B. V. A. met ingang van 1 Juli 1915 en het eventueel benoemen van een nieuwen Alg. Secretaris, zoomede het vaststellen van het tractement voor den Alg. Secretaris en voor den Redacteur der Periodieken der M. B. V. A., welke laatste functie de heer J. Gratama blijft waarnemen.

Na afloop: Bezoek aan het „Scheepvaarthuis" te Amsterdam, architecten A. D. N. van Gendt en J. M. van der Mey. Vooraf eenige beschouwingen met lichtbeelden over dit gebouw door den heer v. d. Mey.

Uitgave over het Nederlandsche Landhuis. De circulaire door den uitgever Martinus Nijhoff aan verschillende architecten gezonden betreffende een voorgenomen publicatie van het Nederlandsche Landhuis is ter sprake gebracht in de Hoofdbestuurs-vergadering van 4 Mei j.l.

Het had de aandacht van het Hoofdbestuur getrokken, dat over het auteursrecht der architecten betreffende hun werk geen voorstellen in de circulare worden gedaan ja, dat zelfs het auteursrecht niet genoemd wordt.

Het Hoofdbestuur meent dan ook voorloopig belanghebbenden te moeten adviseeren met het antwoorden op de circulaire te wachten, totdat zij kennis hebben genomen van wat in het B. Weekblad hierover nader zal worden medegedeeld.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Aan Mr. H. L. de Beaufort, Directeur van het Bureau voor Auteursrecht, ingesteld door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, zal advies te dezer zake gevraagd worden.

Examen voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar 1915. De vergadering van de Commissie van Onderwijs met de Examen-Commissie ter beoordeeling aan wie van de candidaten het diploma voor Bouwk. Opzichter of voor Bouwk. Teekenaar zou kunnen worden toegekend, heeft 3 Mei jl. plaats gehad. De uitslag is als volgt:

Voor het examen voor *Bouwkundig Opzichter* hadden zich aangemeld 151 candidaten; hiervan kon 1 niet worden toegelaten; 4 hebben zich teruggetrokken, zoodat 146 candidaten aan het examen hebben deelgenomen:

Geslaagd zijn, in volgorde van behaald rangnummer, de heeren:

1. W. F. Fontein.
2. D. J. Hage.
3. S. Swaneveld.
4. F. Bottema Mzn.
5. G. Th. Ruberg.
6. H. L. Winkelman.
7. E. Bellaart.
8. B. Dentz.
9. P. Deijs.
10. J. van Wamel Jr.
11. M. P. Bolten Jr.
12. A. de Regt.
13. J. Lüthmann.
14. H. Koppenol.
15. Tj. Lijklema.
16. W. Baars.
17. Herm. Haanschoten.
18. Joh. Picéni.
19. (Wenscht niet gemeld te worden)
20. A. Jonker.
21. C. van der Wilden.
22. S. H. Sijbrandij.
23. G. Feenstra.
24. J. F. Tybout.
25. A. Menkveld.
26. W. P. van Aartsen.
27. M. A. Roebbers.
28. P. Elffers.
29. J. G. Hupkes.
30. J. D. Noest.
31. D. van der Linde.
32. E. C. Servaas Jr.
33. P. J. Bleeksma.
34. R. Hof Jr.
35. A. van Laarhoven.
36. J. Delver.
37. G. Poldermans Jr.
38. Jac. J. Philippo.
39. R. Bijkerk.
40. H. Bos.
41. A. F. Pentenga.
42. G. Looijen.
43. R. Alofsen.
44. J. J. H. Bongartz.
45. W. Gorter.
46. Jac. de Boer.
47. G. van Walbeek.
48. L. A. van der Meij.
49. K. K. van der Heide.
50. T. Zondag.
51. W. B. H. Helmers.
52. J. Ph. Peper.
53. E. de Herder.
54. P. Pieterse J. Pzn.
55. W. O. Pander.
56. G. van der Burg.

Voor het examen voor *Bouwkundig Teekenaar* hadden zich aangemeld 7 candidaten, die allen aan het examen hebben deelgenomen.

Aan geen van hen kon echter het diploma worden toegekend.

Inhoud Bouwkundig Weekblad. Waar met 1 Mei j.l. de 36ste jaargang van het Bouwkundig Weekblad is begonnen, vormt de 35ste jaargang, loopende van 1 Januari 1915—30 April 1915 1/3 van een gewonen jaargang. In verband hiermede en met de omstandigheid, dat de 34ste jaargang, loopende over 1914, van af n°. 36 tot en met n°. 52 geen 12 maar 6 pagina's tekst bevat, verdient het aanbeveling de 34ste jaargang (1914) en de 35ste jaargang (van 1 Jan.—30 April 1915, bevattende 17 nos. elk van 6 pagina's tekst) **samen in één band te binden.** Naar aanleiding hiervan is de inhoud van den 34sten jaargang nog niet verzonden, maar wordt hij met dien van den 35sten jaargang binnenkort den leden en abonne's toegezonden.

Tentoonstelling Prijsvraag Volks-Bad en Zweminrichting uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage van de Mij. t. bev. d. Bouwkunst. De vijf bekroonde projecten, ingezonden op deze prijsvraag, zullen van af Maandag 10 Mei tot en met Zondag 16 Mei tentoongesteld worden in het gebouw der M. B. V. A. Marnixstraat 402 Amsterdam, van 10 uur v.m.—5 uur n.m. Toegang vrij.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — Ministerie van Landbouw Nijverheid en Handel; Overzicht van de Verslagen der Kamers van Arbeid over 1913; Uitg. Gebr. Bellinfante, 's-Gravenhage; — C. Visser; Baksteenconstructies; Uitg. Æ. E. Kluwer, Deventer; — E. W. Moes en K. Sluyterman; Nederl. Kasteelen en hun Historie, Afl XXII en XXIII uitg. „Elsevier", A'dam; — C. Rutten; Spoor- en Tramwegbouw; uitg. Æ. E. Kluwer, Deventer; — Centraal Bureau v/d Statistiek; Maandschrift 10e Jaargang Afl. 1 en 2; — Koninklijke Bibliotheek; Documenten v/d Economische Crisis van Nederland in Oorlogsgevaar, Afl. 8; — A. W. Weissman; Schets eener Kunstgeschiedenis; uitg. D. Bolle, Rotterdam; — Vereeniging van Rijnsteenfabrikanten; De Rijnsteen en hare toepassingen; — J. H. W. Leliman; De ontsiering van stad en land en hare bestrijding; uitg. S. L. van Looy, A'dam —.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PROMOVEEREN VAN BOUWKUNDIG INGENIEURS

(Vervolg van blz. 3, Slot).

Door toevallige omstandigheden verkeer ik in het bevoorrechte geval, mijne meening over dit onderwerp te kunnen zeggen na kennis te hebben genomen van het oordeel mijner collega's. Dit ontheft mij van het vallen in herhalingen.

Eén ding trof mij echter: de zuiver menschelijke beschouwing van het geval is schuilgegaan achter zakelijke overwegingen. Zuiver gesteld komt het twistpunt hierop neer: de wet geeft aan gediplomeerden der Technische Hoogeschool het recht tot promoveeren. Dat promoveeren geschiedt met medewerking van de hoogleeraren der betrokken faculteit, of in de praktijk, met medewerking van één hoogleeraar. *Zonder hunne medewerking geen promotie.* Dit is niet te billijken, zeggen de B. I.'s; als wij, hoe kort of hoe lang geleden ook afgestudeerd, willen promoveeren, dan verwachten wij dat wij tot die promotie worden toegelaten. De wet wil het zoo. De hoogleeraren moeten hunne medewerking verleenen.

En als ik het standpunt der faculteit goed begrijp, dan wordt van die zijde volstrekt niet ontkend, dat de wet aldus luidt, doch wenscht men zich het uitreiken van den doctorsbul in zekere mate voor te behouden. Met andere woorden, de faculteit meent, dat zij in deze materie autonoom is. De faculteit is niet dáár om een wet te handhaven, neen, zij handhaaft het peil der wetenschap, waarvan zij de zichtbare draagster is. Alle faculteiten doen zoo van oudsher. In het belang der wetenschap wordt een remproef gedaan — al behoort deze proef eigenlijk meer thuis bij de werktuigkundige faculteit — een remproef op de B. I.'s. Nu is bij een remproef het wel zaak, de machine te laten doorloopen, want stopt zij, dan is de proef mislukt. Men komt dan omtrent het vermogen der machine niets te weten.

Nu geloof ik, dat een plotselinge schok voor de machine nadeelig, ja noodlottig worden kan; òf de rem breekt, en dan gaat de machine kalm door — dat is bij een remproef juist zoo eigenaardig, — òf die rem is er slechts pour le besoin de la cause, nl. òm de proef; òm de prof.

En zoo is de zaak simpel gesteld: „nu vangt het schrik' lijk pleit van dwang en vrijheid aan". De B.I.'s eischen vrijheid van promotie, en het komt mij voor, dat bij de vrijheden, die inherent zijn aan het onderwijs eener Hoogeschool, ook deze vrijheid behoort. Of moet ik begrijpen, dat men in oude banen wil teruggaan en den nadruk wil leggen op *-school?* Zoo ongeveer doet mij de opvatting der faculteit aan; die den doctorstitel wil geven aan mannen van uitnemende verdiensten, welke in de praktijk toonden op de hoogte te zijn van hun vak, ja daarboven uit te zweven. De oude opvatting in deze zaak was, dat dergelijke mannen geen doctor, doch professor werden, lichten der wetenschap. Of vergis ik mij?

Het standpunt der faculteit *doet mij aan* als schoolsch standpunt: Onze Lieve Heer krijgt 10, de bovenmeester 9 en de goede, vlijtige leerlingen wat verder overblijft. Dat is de menschelijke zijde der zaak, ontdaan van alle theorie.

Ik zeg uitdrukkelijk, dat het een *aandoening* van *mij* is, want elk mensch ziet de wereld van *zijn* standpunt.

Wij B.I.'s moesten eigenlijk door ons gering aantal behooren tot de begenadigden.

Ik zal eens vertellen, wat er aan een onzer universiteiten gebeurde: 't geval is uit onzen tijd. Daar studeerde één persoon in één vak, waarin niemand ooit studeert. Die man was knap, en het was bekend dat hij, als hij gepromoveerd was, in datzelfde vak ook professor zou worden. 't Geen geschiedde. Hij leeft nog, 't is geen sprookje. Maar nu vraag ik: wie hielp hem bij zijn studies? Want 't gekke was, in het vak waarin hij studeerde aan de universiteit, was geen professor aanwezig! En toch promoveerde hij in de faculteit waar dat deel der wetenschap onder behoorde; vrage, welken norm werd dezen man aangelegd en *wie* deed dit? Zijn proefschrift zal ook wel een unicum zijn geweest! Maar... de faculteit *weigerde niet* hem tot de promotie toe te laten. Hoe zou zich zulk een geval te Delft hebben ontwikkeld? Ik zie al onzen bekenden heer De Groot van de driehoeken in architectuur, als student te Delft zijne nasporingen en studies beginnen, om te eindigen met een dissertatie over een onderwerp als bijv.: De vierde dimensie en hare betrekkingen tot de drie dimensionale ruimten, toegepast op de architectuur.

De faculteit zou moeten weigeren, omdat de candidaat in questie toch wel duidelijk blijk gaf van niet in de praktijk te zijn geweest, waar men immers geen vierde dimensie kent.

Maar is dat een *wetenschappelijk* standpunt? Ik kan mij *voorstellen*, dat juist een dergelijke studie wellicht meer nut voor het begrip ruimte in de bouwkunst zou hebben dan bijv. een dissertatie over „de ontwikkeling der splijtzwammen in het timmerhout" wat toch óók een onderwerp is waarover een B. I. kan navorschen en „disserteeren."

Wat wij noodig hebben, waarde lezers, is wel degelijk: beter begrip van ruimte. Van ruimte in de bouwkunst. Van ruimte in de opvattingen over bouwkunst! Van de meest mogelijke ruimte voor ons B. I.'s, oud of jong.

Geeft ons de ruimte!

P. J. W. J. VAN DER BURGH, B. I.

'S-HERTOGENBOSCH 2 MEI 1915.

Waarde Gratama!

Met groote belangstelling nam ik kennis van Uwe actie inzake het promotierecht der bouwkundige ingenieurs aan de Technische Hoogeschool te Delft, naar aanleiding van het feit, dat de heer Kiewit de Jonge, B. I., niet tot de promotie aan de T. H. S. is toegelaten op zijn proefschrift „Bouwschappen".

Betreffende mijn oordeel, dat ik op Uw verzoek hierover mededeel, stel ik op den voorgrond, dat alle ervaring op het gebied van het promotierecht van de bouwkundige ingenieurs zich bepaalt tot het onderwerpelijke geval „Kiewit de Jonge" en dat het standpunt van de Afdeeling Bouwkunde, ons kenbaar geworden uit het voorwoord van Prof. Valckenier Kips in genoemd werk „Bouwschappen", m. i. te beknopt is uiteen gezet om voldoende licht over het promotierecht van den B. I. te verspreiden.

Volgens mijn gevoelen geeft het geval Kiewit de Jonge stellig aanleiding tot de vraag, of onderwerpen van sociaal-bouwkundigen of artistiek-bouwkundigen aard door de Afdeeling Bouwkunde misschien minder geschikt geacht worden om te dienen voor een proefschrift ter verkrijging van den Doctors graad.

M. a. w. of de bouwkundige ingenieurs, wier werkkring, wier practijk dus, zich op bovengenoemd gebied beweegt, op dezen grond uitgesloten zullen zijn van het recht van promotie aan de T. H. S.

Waar in den allerjongsten tijd, ja zelfs in onze Architecten Vakvereeniging, de M. B. V. A., blijkens de schiftings-procedure der Leden, dreigt een m. i. veel te enge uitlegging gegeven te worden aan het begrip „architect", daar acht ik het niet onmogelijk, dat door de Afdeeling Bouwkunde aan de T. H. S. aan het begrip „practische werkzaamheid" een zoodanige beperkte beteekenis wordt toegekend, dat deze werkzaamheid uitsluitend moet blijken uit het tot stand brengen van bouwwerken.

Mocht onverhoopt door genoemde Afdeeling de practijk van de bouwkundige ingenieurs alleen in dezen zin opgevat worden, dan wordt de onderwerpelijke aangelegenheid inderdaad van algemeen bouwkundig belang.

Immers, een dergelijk standpunt, ingenomen door een lichaam als de Afdeeling Bouwkunde der T. H. S., zou beteekenen: eene officieele erkenning, dat onderwerpen van sociaal bouwkundigen aard, zoo als de huisvesting met zijn belangrijke vraagstukken, de bouwwetgeving, de stadsuitbreiding enz. enz. niet van voldoende practisch bouwkundig belang zijn.

En waar de overheid voor bouwkundigen op deze gebieden juist dáárom bouwkundig ingenieurs aanstelt, omdat de B.I. een ruime, *algemeene*, bouwkundige opleiding heeft genoten, daar zoude de B.I., die genoemde richtingen uitgegaan is, van het promotierecht uitgesloten zijn.

Wanneer de Afd. Bouwkunde voor de promotie „practische werkzaamheid" in engeren zin genomen, wenscht,

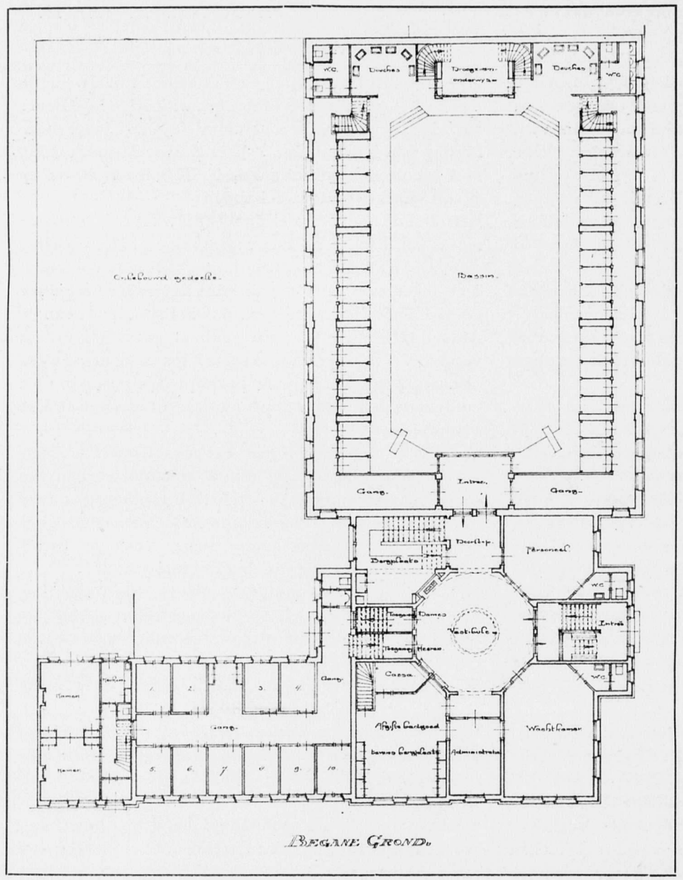

Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting. Ontwerp motto „Studie" van L. J. van Ameyden. Tweede Prijs. Plan Begane Grond. Schaal 1 op 300.

dus in den B. I. voornamelijk, ja misschien uitsluitend den architect wil zien, dan toont de Afdeeling daarmede niet voldoende de eischen der maatschappij te kennen, die B. I's aanwijst, en terecht, voor betrekkingen van sociaal-architectonischen aard.

Het komt mij daarom juist voor, dat het materiaal voor een proefschrift om den doctoralen graad te verkrijgen, geleverd mag worden door de bouwkundige practijk in den meest uitgebreiden zin, en dat op ieder belangrijk onderwerp uit deze practijk, mits op uitnemende wijze bewerkt, promotie mogelijk moet zijn.

Juist door de keuze der onderwerpen, geschikt voor promotie, zoo ruim mogelijk te nemen, wordt ook aan hen, wier bouwkundige werkkring van specialen aard is, gelegenheid gegeven de ervaring bij hun werkkring opgedaan, in een proefschrift neer te leggen.

Zoodoende zal onze vaklitteratieur in den loop des tijds verrijkt worden met een verzameling van proefschriften, die juist om hare veelzijdigheid van het grootste belang is, en die dan tevens positief aantoont de veelzijdigheid van het arbeidsveld van den aan de Technische *Hoogeschool* afgestudeerden B.I. Met verbazing las ik dan ook de mededeeling van den heer Hulshoff in B. Weekblad no. 14, 1915, betreffende een Hoogleeraar in de Bouwkunde aan de T. H. S., die meende, dat voor een bouwkundig ingenieur geen onderwerp zou zijn te bedenken, geschikt voor een proefschrift. Mij wil het toeschijnen dat de bouwkundige practijk deze onderwerpen in overvloed biedt.

Het is te betreuren, Gratama, dat Uw initiatief betreffende de onderwerpelijke aangelegenheid niet geleid heeft tot de volledige kennis van het standpunt, dat de Afdeeling Bouwkunde aan de T. H. S. inneemt ten aanzien van het promotierecht van de bouwkundige ingenieurs, daar deze Afdeeling blijkbaar niet in het openbaar haar standpunt uiteen wil zetten.

Waar echter aan den anderen kant duidelijk gebleken is de groote belangstelling, die bij de bouwkundige ingenieurs in deze bestaat, hoop ik dat gij de zaak hier mede niet als afgedaan beschouwt, maar dat gij haar aanhangig zult maken bij de Afdeeling bouwkundige ingenieurs der Vereeniging van Delftsche ingenieurs, zijnde het aangewezen lichaam in deze, opdat door haar tusschenkomst het door U en blijkbaar door vele B. I's beoogde doel worde bereikt.

Met vriendschappelijken groet

R. SCHÜNGEL. B. I.

Dat het antwoord van de Afd. Bouwkunde der H. T. S. ook mij teleurgesteld heeft, behoeft wel geen nader betoog. Waar de promotie een recht is der B.I's, is het voor hen gewenscht te weten, in hoeverre de Afd. Bouwkunde het mogelijk maakt dat zij van dat recht gebruik kunnen maken, of in hoeverre de Afd. Bouwkunde dit recht wenscht tegen te werken. Ik heb de Afd. B.I's der Ver. v. Delftsche Ingenieurs reeds verzocht het onderwerp in haar boezem aanhangig te maken, en ik verwacht dan ook, dat zij met energie het voor de B.I's zoo hoogst belangrijke onderwerp zal behandelen en tot een goede oplossing zal brengen.

J. GR.

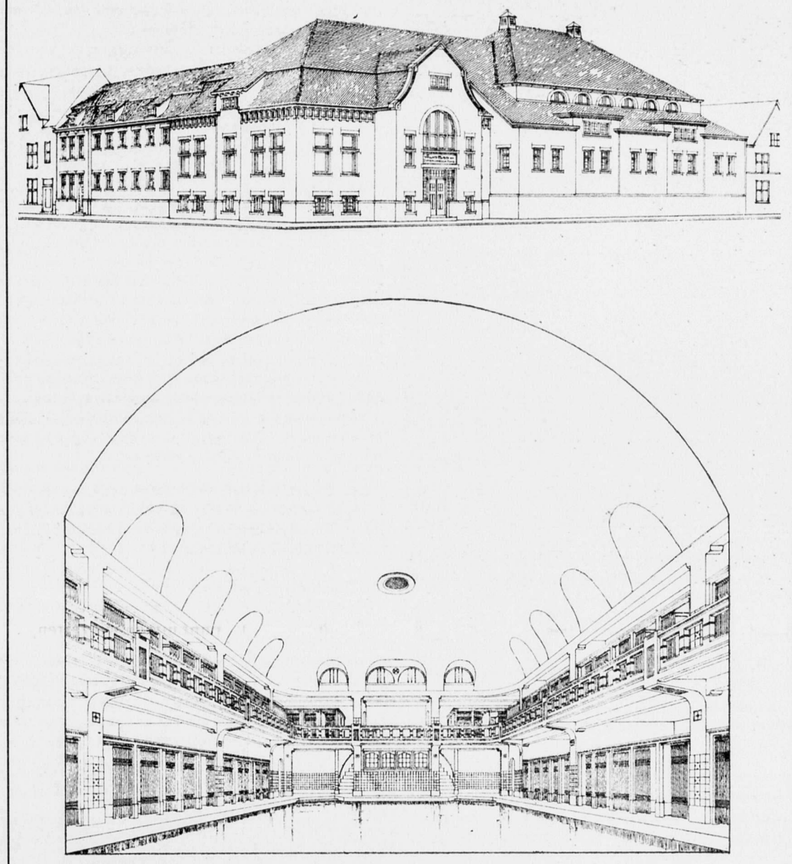

Prijsvraag voor een Volks- Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering de Bouwkunst. Zie het Jury-rapport op blz. 6. Ontwerp motto „Studie", van L. J. van Ameyden. Tweede Prijs. Buitenaanzicht en Bassin.

DE HERZIENING DER HONORARIUM REGELEN EN TABEL.

Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad.

Geachte Redactie,

Bij het bestudeeren van het voorstel tot herziening der Honorariumtabel, zooals dit door de desbetreffende Commissie is ontworpen en in het B. Weekbl. van 24 April jl. is gepubliceerd, ben ik niet kunnen ontkomen aan een indruk van verwarring, die het op mij heeft gemaakt.

Het komt mij voor, dat die indruk teweeg gebracht wordt doordat m.i. de verschillende elementen, die de regeling bevat, niet overal voldoende zijn gegroepeerd, waardoor de overzichtelijkheid en duidelijkheid van het geheel te wenschen overlaten. Waar de regeling niet voor de architecten alleen, doch ook voor leeken (opdrachtgevers) duidelijk moet zijn, dient m.i. aan die gebreken tegemoet te worden gekomen.

Verder miste ik in de regeling eene bepaling omtrent het verstrekken en aanvaarden van opdrachten; en waar juist op *dit* punt zoo vaak misverstand tusschen opdrachtgever en architect ontstaan is, komt het mij gewenscht voor, nu de herziening der tabel c. a. aan de orde is, daarin te voorzien.

Dit zou natuurlijk minder noodig zijn, indien de regeling enkel: „*honorariumtabel*" was; doch daar zij ook verschillende andere punten, die de verhouding tusschen opdrachtgever en architect bij de uitvoering van werken betreffen, regelt, mag m.i. eene bepaling, als door mij bedoeld, niet gemist worden.

Ik neem dan ook de vrijheid het voorstel der Commissie eenigszins in den boven aangeduiden geest om te werken, en biedt het resultaat daarvan, afgedrukt op bladz. 15 en 16, ter overweging aan belangstellenden aan.

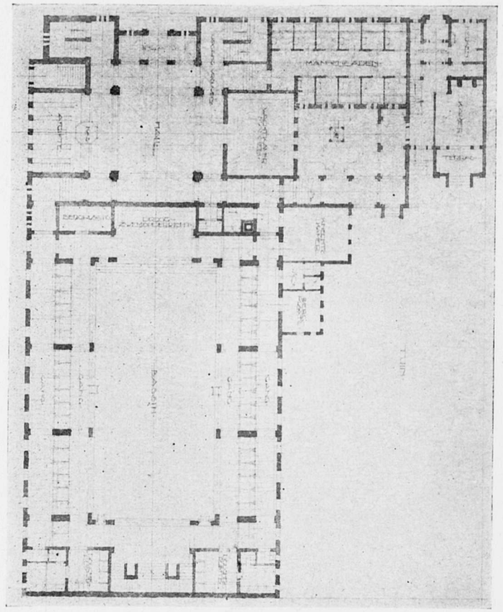

Prijsvraag Volks-, Bad- en Zweminrichting. Ontwerp motto: „Pro Populo" van J. Wils en C. A. Kentie. Derde prijs. Plan Begane grond. Schaal 1 op 400.

De omwerking bestaat in hoofdzaak in eene andere groepeering der verschillende artikelen en onderdeelen daarvan, waarbij zooveel mogelijk de redactie der Commissie is aangehouden; en verder in de bijvoeging van wat mij in de regeling noodig voor kwam. Slechts hier en daar heb ik mij enkele afwijkingen veroorloofd, waaromtrent onderstaande toelichting opheldering geeft.

TOELICHTING.

De elementen, in het voorstel (zie blz 15 en 16) geregeld, zijn m.i.:
1°. de onderlinge verhouding tusschen opdrachtgever en architect bij de uitvoering van bouwwerken, en de daaruit voortvloeiende wederzijdsche rechten en verplichtingen in algemeenen zin;
2°. de wijze van berekening van het bedrag en de uitbetaling van het honorarium van den architect;
3°. de behandeling van geschillen over sub 1°. en 2°.
Ik heb die drie onderdeelen in 3 Afdeelingen ondergebracht en noemde die:
I. Algemeene regeling.
II. Honorarium regeling.
III. Geschillen.
Ad I. Na de 3 eerste artikelen, waarin ik een proeve geef voor de bepaling wanneer een opdracht geacht wordt te zijn gegeven en aanvaard, is in de daarop volgende artikelen slechts verwerkt wat ook in het voorstel der Commissie, doch hier en daar verspreid, te vinden is.
Bij art. 4 alinea 2, waarin die toelichting ad art. 5*b* v. h. voorstel der Commissie is vervat, heb ik gemeend de honoreering voor wijzigingen in het plan afhankelijk te moeten stellen van den omvang dier wijzigingen, omdat, naar het mij voorkomt, zelfs ingrijpende wijzigingen niet altijd zullen rechtvaardigen eene honoreering alsof een compleet nieuw plan zou moeten worden gemaakt.
Verschil van inzicht hierover tusschen opdrachtgever en architect kan altijd als een geschil volgens Afd. III worden berecht.

Bij art. 7 heb ik, na overneming van de toelichting van art. 5*f* der Commissie, laten volgen de bepaling omtrent werkteekeningen e.a., die in het voorstel der Commissie in art. 5*e* gevonden wordt, doch met de bijvoeging, dat de kosten daarvan *niet* tot de bouwsom behooren en ook *niet* in de aannemingssom mogen worden opgenomen.
Ik heb in mijn vroeger commentaar op het vroegere voorstel der Herzieningscommissie, reeds uiteengezet, waarom het mij wenschelijk voorkomt, dat de teekenaars in den juisten zin van het woord in dienst van den architect zouden zijn en door hem betaald zouden worden.
De Commissie schijnt daartegen bezwaar te hebben; doch waar een toelichting bij haar voorstel ontbreekt vernemen wij niet welke.
Ik wil daarop echter niet verder ingaan, doch meen toch op te moeten merken, dat het m. i. in ieder geval onlogisch en inconsequent is om de kosten van de detailteekeningen, die ten laste van den opdrachtgever komen, tot de bouwkosten te rekenen, terwijl dit voor de kosten van den opzichter uitdrukkelijk is uitgesloten. Bovendien zal de mogelijkheid om de kosten in de aannemingssom op te nemen, de verkeerde practijken, die daarvan het gevolg kunnen zijn, bestendigen, e.i is het in ieder geval af te keuren, dat bij zulk eene regeling de teekenaar zijn honorarium, 't zij direct, 't zij over den architect heen, uit de handen van den aannemer ontvangt.
Waarom toch die omweg, als per saldo de opdrachtgever toch betalen moet? Waarom niet, evenals bij de bestedingskosten, erkend dat de omweg verkeerd is?

Ad II. In art. 9 is verwerkt wat in het voorstel der Commissie in de Inleiding en daarop volgende artikelen is gezegd, doch naar het mij voorkomt wat beknopter en systematischer en met weglating der herhalingen.
Als art. 10 dient voor eene logische opvolging der bepalingen de Tabel zelve te volgen.
Ik heb mij niet verdiept in de cijfers en neem ze daarom ongewijzigd over.

In art. 11 wordt eene nadere omschrijving der onderdeelen van de Tabel gegeven, overgenomen uit het voorstel der Commissie met weglating van wat *hier* bij niet ter zake dient en reeds in Afdeeling I is opgenomen en met aanvulling van wat m. i. in het voorstel der Commissie ontbreekt.

In art. 12 is alles te zamen gebracht wat betrekking heeft op het vaststellen van de som, waarover het honorarium wordt berekend.
Voor de kosten van centrale verwarmings installaties en dergelijken komt het mij echter gewenscht voor niet het volle bedrag in rekening te brengen, wanneer niet de architect het project geheel zelf heeft gemaakt en dit ook niet geheel voor zijne verantwoordelijkheid is.
Met een honorarium over de helft van de kosten komen mij zijne bemoeingen in dat geval behoorlijk beloond voor.

In art. 13 is de voorlaatste alinea van art. 3 voorstel Commissie ondergebracht.
Waar ook op dit punt vaak verschil van opvatting tusschen opdrachtgever en architect ontstond en de bepaling ook inderdaad ruimte voor verschillende uitlegging laat, komt het mij gewenscht voor te bepalen, dat vóór den aanvang van den bouw de verschillende klassen voor de verschillende onderdeelen van den bouw bepaald worden, evenals dat voor den bouw in zijn geheel vooruit bepaald wordt.

Art. 14 bevat de laatste alinea van art. 3 voorstel Commissie.

Artikelen 15, 16 en 17 bevatten respectievelijk de artikelen 6, 10 en 9 van het voorstel der Commissie.

Ten slotte merk ik op, dat ik ook een ander hoofd voor de regeling koos, dat, naar het mij voorkomt, korter en algemeener den aard der regeling aangeeft.

Tabel voor de berekening van het honorarium van architecten en daarmede verband houdende regelen bij het voorbereiden en uitvoeren van bouwwerken.

I. Algemeene regelen.

ART. 1. Een opdracht tot het verrichten van architectswerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde *op eigen initiatief* de voorlichting of de hulp van een architect *in diens kwaliteit als zoodanig* inroept ten behoeve van eenig plan, waarvan de opdrachtgever zich de verwezenlijking voorstelt.
Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect tengevolge van eene raadpleging als hiervoren bedoeld, de daarbij overeengekomen werkzaamheden verricht en het resultaat daarvan den opdrachtgever aanbiedt.
Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden om geldig te zijn.

ART. 2. Uit de verstrekking en aanvaarding van een opdracht spruit voort eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaarde, anderzijds de verplichting tot honoreering van den te verrichtten overeengekomen arbeid.

ART. 3. De opdracht tot het maken van plannen voor een bouw sluit niet in zich de verplichting voor een opdrachtgever om tot dien bouw over te gaan, volgens die of andere door den zelfden of een anderen architect te maken plannen, doch wel tot honoreering van de reeds verrichte werkzaamheden.

ART. 4. Wanneer door den opdrachtgever tijdens de voorbereiding van den bouw meer dan twee varianten op het schetsontwerp, dat op het oorspronkelijk programma van eischen werd gemaakt, worden verlangd, zullen deze meerdere schetsen afzonderlijk gehonoreerd worden volgens den maatstaf der honorariumtabel.
Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp respectievelijk bestek, door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen c. q. bestek het gevolg zijn, zal hiervoor eveneens afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den omvang van den meerder gevorderden arbeid.

ART. 5. Zie artikel 8 voorstel Commissie.

ART. 6. „ „ 11 „ „

ART. 7. Zie de toelichting bij art. 5*f* v. h. voorstel Commissie, beginnend bij: „Het opzichthebbend personeel" enz.
en verder:
„De kosten vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering van het werk, worden, indien deze teekeningen niet worden gemaakt door den opzichter, met het dagelijksch toezicht belast, den opdrachtgever afzonderlijk in rekening gebracht. Deze kosten behooren *niet* tot de bouwsom en kunnen *niet* in de aannemingssom worden opgenomen.

ART. 8. Zie art. 7. Voorstel Commissie.

II. Honorariumregeling.

ART. 9. Het honorarium van den architect is de belooning voor de werkzaamheden door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep.
Het is evenredig aan den aard en de hoedanigheden van het bouwwerk, dat de architect heeft ontworpen en waarvoor hij c.q. de uitvoering heeft geleid, en aan den omvang der daarbij bewezen diensten.
Het wordt berekend volgens den na te noemen Tabel, die met deze omstandigheden rekening houdend, is ontworpen naar de twee volgende hoofdbeginselen:
a. het honorariumprocent stijgt in verhouding tot de belangrijkheid der studies en van de werkzaamheid, die het ontwerp en c.q. de leiding der uitvoering van den architect vorderen. In verband daarmede zijn de werken gerangschikt in 4 klassen (zie Tabel).
b. het honorariumprocent daalt in alle klassen in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materieele uitvoering van het werk gevorderd wordt.
In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met opklimmende bouwsommen (zie Tabel).
De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.

Art. 10. **Tabel.** Zie voorstel Commissie.

Art. 11. In deze tabel wordt verstaan onder:
a. „*Voorloopig ontwerp*": de schetsteekeningen van de platte gronden, een doorsnede en de voornaamste gevel van het bouwwerk op kleine schaal, al of niet met een globale begrooting van kosten berekend per M. bebouwd grondvlak of per M³. inhoud van het gebouw.
b. „*Ontwerp*": het ontwerp, zoodanig uitgewerkt dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwvereorderingen, de bespreking met de gemeentelijke of andere overheden, en het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning.
c. „*Het bestek*": de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit moet uitgevoerd worden.
d. „*De gedetailleerde begrooting*": de begrooting opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behoorende eenheidsprijzen, en de verdere kosten aan de uitvoering verbonden.
e. „*De algemeene details*": de vóór de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar, onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, 't zij op het bureau van den architect, op het bouwwerk of elders.
f. „*Hoofdleiding, toezicht en afrekening*". De door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop; het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

Art. 12. Als bedrag, waarover het honorariumpercentage wordt genoten, wordt genomen de totale som der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samenvoeging van:
a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw.
b. de kosten van tijdens den bouw door den opdrachtgever nader verlangde werken, en de bijwerken, uit den bouw zelve voortvloeiende.
c. de kosten van eventueel door of van wege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan.
d. de kosten van aanwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te berekenen.
e. de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen.
f. de kosten van aanleg van centrale verwarming, ventilatie, verlichting, watervoorziening en dergelijken, voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen, en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht indien de projecten voor die installaties niet door den architect doch door specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt en deze de verantwoordelijkheid daarvan dragen.

Art. 13. Indien in een gebouw of op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klasse waartoe zij behooren; met dien verstande, dat vóór den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald of — en zoo ja welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om in een andere klasse *dan die van den bouw in zijn geheel* gerangschikt te worden.

Art. 14. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief van de opvolgend hoogere klasse dan die, waarin deze gebouwen volgens deze Regelen zouden vallen.

Art. 15. Zie art. 6 voorstel Commissie.

„ 16. „ „ 10 „ „

„ 17. „ „ 9 „ „

III. Geschillen.

Art. 18 en volgende. Zie art. 12 en volgende, Voorstel Commissie.

C. N. VAN GOOR.

Rotterdam, 29 April 1915.

Herziening Honorarium Tabel.

Mag ik, met het oog op de aanstaande behandeling der herziening van de Honorariumtabel op de Ledenvergadering der M. B.V. A. 12 Mei e. k. het volgende in overweging geven?

Naar mijn beste weten is er nimmer, en ook nu *niet*, gesproken over het geval, hetwelk meermalen voorkomt, dat voor een belangrijk werk *twee* architecten met de opdracht daartoe worden belast, bepaald op uitdrukkelijk verlangen van principaal of van het opdrachtgevend lichaam.

Dat in zulk een geval het honorarium zou *verdubbeld* worden, — mag wel nagenoeg als uitgesloten worden beschouwd; (ofschoon het *kàn* voorkomen). Maar m.i. spreekt het *niet* van zelf, dat het enkelvoudige honorarium voor *beide* architecten tezamen als voldoende zou zijn aan te nemen.

En nu kom ik tot de vraag: Is daarvoor niet iets aan te geven bij de „*Regelen*" ? Want ik geloof dat men in de wereld, waarin men bouwopdrachten geeft, te veel ontmoet *hen*, die daarover te gemakkelijk denken en die het heel eenvoudig vinden, dat ieder van de twee het *halve* werk doet en *dus* slechts het halve honorarium behoeft, — en die meenen, dat de door *hen* gezochte en gevonden samenwerking in 't geheel geen extra *moeite*, doch enkel *gemak* medebrengt voor de beide werkers; hetwelk m. i. aan *grooten* twijfel onderhevig is.

Een toeslag, welke ook en hoe ook nader te bestudeeren, is m. i. alleszins *billijk en noodig*.

Ik bedoel natuurlijk *niet* een opdracht aan twee architecten, die geregeld samen zijn, als compagnons, want die presenteeren zich als *één*, met hun bureau.

Maar ik bedoel *die* gevallen, waarin men aan *twee* architecten een opdracht wil geven en welke beiden zich dus voor het gegeven geval hebben te verbinden, terwijl elk op zich zelf sinds eenige jaren eigen praktijk heeft, — en zal blijven uitoefenen.

N. N.

Rectificatie. In de voorstellen tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel der Herzienings Commissie, gepubliceerd in B. Weekblad van 24 April 1915, is een drukfout geslopen, doordat de eerste alinea van Art. 1 te hoog geplaatst is.

Art. 1 luidt in zijn geheel:

„De honoreering van den architect geschiedt volgens onderstaande Regelen en Tabel.

De honoreering volgens deze Tabel moet beschouwd worden als een billijk minimum."

De alinea: „Beginsel. Ongeacht de studies, noodig voor het werk, enz.," moet volgen op: B. De Bouwsom (Aannemingssom of Bouwsom).

PRIJSVRAGEN.

Stichting het Verzorgingshuis te Hilversum. De ontwerpen, ingezonden op de Prijsvraag voor een Verzorgingshuis te Hilversum hebben de navolgende motto's:

1915. — — Vier cirkels in elkaar twee aan twee elkaar rakend. — Wapen (waarschijnlijk bedoeld dat van Hilversum). — Oud vrouwtje (teekening van een).

Ad Sustinendam Senctutum. — Als men oud wordt. — Amore artis. — Anneke. — Anniezie. — Arbeid Adelt. — Avondrust (ingezonden in groote bordkoker). — Avondrust (in geschilderde lijsten wit met zwarte lijnen.

Blijdenstein. — Blijden Stein (B . . . S . . .). — Buiten (opgezet op lichtgetint zwaar kunst papier). — Buiten (niet opgezet).

D. R. — D. V. — De groote lijn. — Duif.

E pluribus unum. — Een laatste thuis. — Een toevlucht. — Eenvoud (motto ornamentaal geteekende etiquetten). — Eenvoud (ingezonden in blikken koker, bruin geschilderd). — 't Einde. — Elysium.

Fantime. — Fine. — Fugit hora.

G. D. — Geluk. — Geranium. — Goed verzorgd. — 't Gooi. — Gooye.

H. V. H. — Hilversum. — Hofje. — Holland. — Hospice.

In 't Gooi. — In time of war. — 't Is Niet anders.

J. D. — J. E. T. — Jo. — Johanna.

Levens winteroord. — Licht en lucht.

M. S. G. — Mei. — Mira Soli. — Mon Repos. — Mora.

N. C. N. P. — N. N. — Na gedane arbeid. — Neutraal.

Omega (niet opgezet). — Omega (opgezet op zwaar carton. — Ondernemen en volbrengen. — Ons Tehuis. — Oorlog aan den oorlog. — Op 't Zuiden.

Paars. — Parterre. — Pax vobis. — Philemon en Baucis (opgezet op houtbord. — Philemon en Baucis (in graslinnen portefeuille. — Pretty Home. — Pro Deo. — Prop..

R. O. — Res Publicum I. — Res Publicum II. — Rust (perspectief in donkerbruin passe partout). — Rust (perspectief opgezet op donker blauw grijs carton). — Rust (opgezet op stroobord met zwart linnen band afgezet). — Rust (in vierkant op de punt staande (in krans). — Rust na arbeid (opgezet op wit carton). — Rust na arbeid (niet opgezet, ingestuurd in rol). — Rust roest.

S.H.M.H. — S.R. — Sans Soucier. — S.D.G. Seneeus. — Seneeus. — Simplex. — Skapas. — Stichting. — Studie — Sucum Cuique. Thuis.

U. A.

V. H. (Monogram in met ornament versierde cirkel). — V. H. — V.H. 2. — V.H. (Monogram in twee dubbele cirkels). — V.H. 1915. — Veel in klein bestek. — Verzorging. — Vesta. — Viresque acquirit econde. — Voilà. — Volhard en help U zelf. — Vrede. — Vuratio.

Zeven. — Zon. — Zonlicht. — Zou 't hun zonnetje mogen wezen. — Zwart op wit. — Zij Nederland groot in werken des vredes.

Prijsvraag voor een Volks- Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Ontwerp motto „Pro Populo", van J. Wils en C. A. Kentie. Derde prijs.

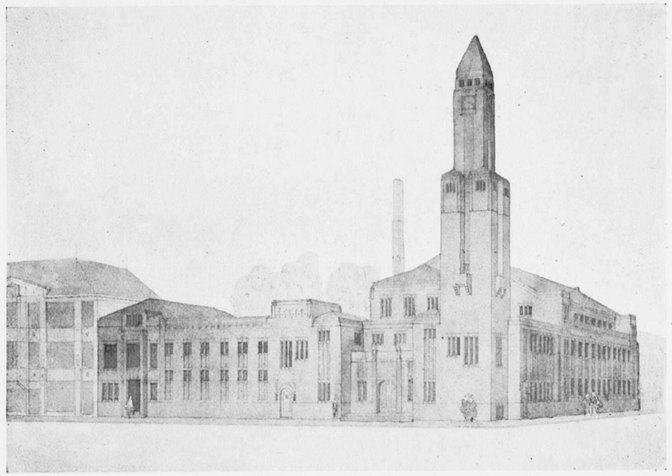

Buitenaanzicht.

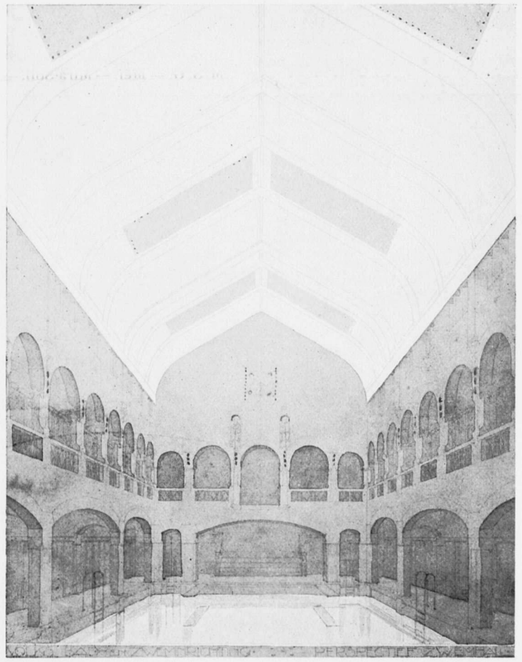

Bassin.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B.V.A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.Bzn.
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

36STE JAARGANG. = 15 MEI 1915. = No. 3.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Inhoud B. Weekblad. — Tentoonstelling Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting. — Uitgave over het Nederlandsche Landhuis. — Verslag der H. Bestuursvergadering op 4 Mei. — Bestuursverkiezing en a.s Algemeene Vergadering. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting. — Rapport der Tentoonstellings-Commissie, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunst. Vereenigingen. Slot. — Ingezonden — Prijsvragen — Berichten.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz.. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Inhoud Bouwkundig Weekblad. Waar met 1 Mei j.l. de 36ste jaargang van het Bouwkundig Weekblad is begonnen, vormt de 35ste jaargang, loopende van 1 Januari 1915—30 April 1915 1/3 van een gewonen jaargang. In verband hiermede en met de omstandigheid, dat de 34ste jaargang, loopende over 1914, van af n°. 36 tot en met n°. 52 geen 12 maar 6 pagina's tekst bevat, verdient het aanbeveling de 34ste jaargang (1914) en de 35ste jaargang (van 1 Jan.—30 April 1915, bevattende 17 nos. elk van 6 pagina's tekst) **samen in één band te binden.** Naar aanleiding hiervan is de inhoud van den 34sten jaargang nog niet verzonden, maar wordt hij met dien van den 35sten jaargang binnenkort den leden en abonne's toegezonden.

Tentoonstelling Prijsvraag Volks- Bad en Zweminrichting uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage van de Mij. t. bev. d. Bouwkunst. De vijf bekroonde projecten, ingezonden op deze prijsvraag, worden **tot en met Zondag 16 Mei** tentoongesteld in het gebouw der M. B. V. A. Marnixstraat 402 Amsterdam, van 10 uur v.m.—5 uur n.m. Toegang vrij.

Uitgave van het Nederlandsche Landhuis. In aansluiting aan het bericht hierover op blz. 9 heeft het Hoofdbestuur zich gewend tot Mr. H. L. de Beaufort, Directeur van het Bureau voor Auteursrecht, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. Ook Mr. de Beaufort achtte het niet juist, dat in de circulaire van den uitgever Martinus Nijhoff betreffende bovengenoemde uitgave over het auteursrecht van de architecten geen voorstellen waren gedaan, ja dat zelfs het auteursrecht er in niet werd genoemd.
Mr. de Beaufort bracht daarna het volgende advies uit:
„Tweeërlei door de Auteurswet beschermde belangen der architecten kunnen hierbij betrokken zijn.
In de eerste plaats die van artistieken, ideeëlen aard. Het is voor den architect van belang, dat de reproducties, die worden opgenomen, een zoo nauwkeurig mogelijk beeld geven van zijn werk. Daartoe moeten natuurlijk de te gebruiken foto's zelf goed zijn, maar ook de wijze waarop zij gereproduceerd worden; waarbij niet alleen is te denken aan het procédé, dat gevolgd zal worden, maar ook aan afmetingen en aantal der op te nemen reproducties. Bovendien zal het den architect niet onverschillig zijn, in welk gezelschap zijn werk komt, m.a.w. van welke andere architecten werk zal worden opgenomen, en hoe de uitgave in het algemeen innerlijk en uiterlijk verzorgd zal zijn. Hiermede zijn ongetwijfeld alleszins eerbiedwaardige belangen genoemd, die geen kunstenaar lichtvaardig mag prijsgeven. Intussehen is het in eene aangelegenheid als deze niet wel mogelijk, dat met ieders inzichten en eischen in dit opzicht precies rekening wordt gehouden. Het is grootendeels een zaak van vertrouwen. Acht men zijne artistieke belangen in de handen van deze Redactie en deze uitgevers niet veilig, dan doet men m.i. beter, aan hun verzoek tot medewerking in het geheel niet te voldoen. Doch in het tegenovergestelde geval dient men hun in de uitvoering van het geheel, waarvan zij dan toch de verantwoordelijkheid zullen dragen, een groote mate van vrijheid te laten. Anders zou een uitgave als deze wel nooit tot stand kunnen komen.
Behalve aan de artistieke, is hier ook aandacht te wijden aan de financieele zijde der zaak. De reproducties der verschillende bouwwerken zullen, zooals blijkbaar in de bedoeling ligt, een zeer belangrijke plaats in deze uitgave innemen; en het is m. i. niet meer dan redelijk, dat de architect voor het gebruik, dat hier van zijn werk wordt gemaakt, betaling vraagt, evenals ieder schrijver dat zou doen voor het leveren van den tekst. Dit is echter meer een zaak van beginsel dan van groote practische beteekenis, want het zullen natuurlijk geen belangrijke bedragen zijn, die hier kunnen worden betaald. Dit mag m.i. echter geen reden zijn om zijn werk gratis af te staan, en dat nog wel voor een onbeperkt aantal oplagen. Het zal wellicht voor velen moeilijk zijn, te weten welke financieele voorwaarde hier redelijkerwijze te stellen ware. Indien de architecten dit aan het „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende kunsten" dat, hoewel nog niet formeel georganiseerd, toch reeds voor schilders herhaaldelijk dergelijke zaken behandelde, wilden overlaten, en uitgever en Redactie deze bemiddeling wilden aanvaarden, dan zou ongetwijfeld wel eene billijke honorariumregeling hiervoor zijn te vinden."
In beginsel is het toe te juichen, dat een publicatie van het Nederlandsche Landhuis wordt ondernomen, en verdient het zeer zeker aanbeveling, dat de uitgever hierbij een ruime medewerking van de architecten verkrijgt, te meer waar uitgave en Redactie in goede handen berusten.
Aan den anderen kant is het billijk, dat de architecten op hoogte zijn van hunne auteursrechten te dezer zake en in hoeverre zij met vrucht deze kunnen laten gelden.
Het Hoofdbestuur adviseert het voorstel van Mr. de Beaufort te volgen, en verzoekt daarom zij, die op het voorstel van den

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

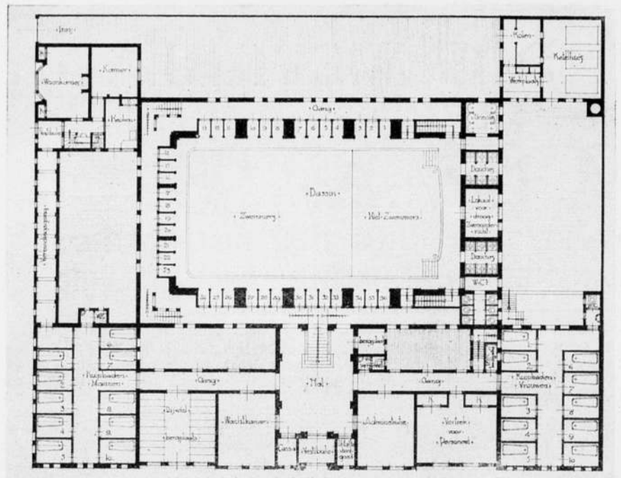

Prijsvraag Volks-, Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Ontwerp motto: „Hygiëne, van J. Poot Jr. Vierde Prijs. Plan Begane grond. Schaal 1 op 400.

Uitgever Nijhoff wenschen in te gaan **vóór 23 Mei a.s.** zich te wenden tot het Hoofdbestuur, opdat dit het auteursbelang collectief kan overdragen aan genoemd „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunsten", ingesteld door het Verbond v. Ned. Kunst. Vereen. waarvan Mr. de Beaufort de Directeur is, en dat gevestigd is Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam.

Verslag der Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 4 Mei.
Aanwezig waren de heeren: S. de Clercq, Vice-Voorzitter, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek en J. H. de Roos, benevens de Alg. Secretaris J. Gratama.
De heer Salm, Voorzitter der M. B. V. A. had bericht, dat hij, aangezien hij nog niet voldoende hersteld was, tot zijn leedwezen verhinderd was de vergadering bij te wonen.
Den heer de Clercq, die als plaatsvervangend Voorzitter de vergadering leidde, betreurde het, onder instemming der aanwezigen, dat de heer Salm, die steeds getrouw de Hoofdbestuursvergaderingen bijwoont, tengevolge van zijn ongesteldheid afwezig moest zijn; en hij hoopte hartelijk, dat de Voorzitter weer spoedig geheel hersteld zoude zijn.

Hooger Beroep Commissie. Waar het wenschelijk was, dat deze Commissie spoedig met haar arbeid gereed zou komen, opdat de lijst der Leden definitief vastgesteld zou zijn en dus de verkiezing van een nieuw Bestuur en van nieuwe Commissiën kan plaats hebben, besloot het Hoofdbestuur, aangezien de Hooger Beroep Commissie van meening was, dat de gedachtenwisseling over de te behandelen personen niet schriftelijk kan geschieden, maar op bijeenkomst der leden der Commissie moet plaats hebben, voor den heer Salm, die Secretaris der Commissie is en wegens ongesteldheid geen vergadering kan bijwonen, een plaatsvervanger te benoemen, overtuigd dat het hiermede in den geest van den heer Salm handelde. Benoemd werd de Vice Voorzitter der M. B. V. A., de heer de Clercq; terwijl als Secretaris aan de Commissie werd toegevoegd de heer J. Gratama, Alg. Secretaris der M. B. V. A.

Referendum over de punten: Contributie heffing en Eerecode. De Voorzitter deed mededeeling van den uitslag van dit referendum, waarvan het resultaat is, dat de contributie heffing naar draagkracht is verworpen, en de vaste contributie met eventueelen jaarlijks te bepalen hoofdelijken omslag is aangenomen terwijl ook de Eerecode is aangenomen. De Voorzitter verheugde zich er over, dat de Leden der M. B. V. A. zich duidelijk hebben uitgesproken, daar de beslissingen genomen zijn met een verhouding van 1 tot 2 van het aantal stemmen voor en tegen. Besloten werd den uitslag op te nemen in B. Weekblad van 8 Mei.

Amsterdamsche Schoonheids Commissie. In aansluiting aan de vaststelling in de vorige H. Bestuursvergadering van twee drietallen voor de benoeming van twee leden en twee plaatsvervangende leden in zake de Schoonheids-commissie en in verband met het bedanken van twee der aangewezen personen, deelde de Voorzitter mede, dat de definitieve drietallen, inmiddels bij B. en W. ingediend, bestaan uit de heeren: A. Salm GB.zn., F. W. M. Poggenbeek, D. A. N. Margadant en B. J. Ouëndag, J. Gratama, J. W. Hanrath.

Prijsvraag stichting ouden van dagen te Alkmaar. Met ingenomenheid nam het Hoofdbestuur kennis van de mededeeling, dat de heeren J. W. Hanrath, C. B. Posthumus Meyjes en W. F. Overeijnder, door het Hoofdbestuur verzocht om de Jury te vormen voor de besloten prijsvraag inzake een stichting voor ouden van dagen te Alkmaar, de benoeming hebben aangenomen. Zooals in het verslag der vorige Hoofdbestuursvergadering is medegedeeld. (Zie B. Weekblad d.d. 17 April 1915) was het Hoofdbestuur door het bestuur van de Vereeniging voor Volkshuisvesting te Alkmaar uitgenoodigd, zijn medewerking te willen verleenen in bovengenoemde besloten prijsvraag, welke onder enkele Alkmaarsche architecten zou worden uitgeschreven.

Rapport der Commissie in zake Tentoonstellingswezen, ingesteld door het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen. De Voorzitter bracht dit Rapport in herinnering, dat in het B. Weekblad reeds grootendeels was gepubliceerd. Na eenige bespreking werd het wenschelijk geacht, dat door een te benoemen commissie een prae-advies over de neergelegde denkbeelden betreffende het tentoonstellen van architectuur zou worden uitgebracht, om daarna het onderwerp in een Ledenvergadering te behandelen. Besloten werd deze Commissie te doen benoemen op de Ledenvergadering op 12 Mei a.s.

Scheiding Officieel en Redactioneel Gedeelte in het Bouwk. Weekblad. De Redacteur van het B. Weekblad deelde mede, dat de bepaling in Art. 16 der Statuten, namelijk dat aan het B. Weekblad zal worden toegevoegd een bijlage, bevattend uitsluitend de verslagen der vergaderingen en verder die officieele stukken, welke door het Bestuur hiervoor worden aangewezen, moeilijkheden met zich mede bracht, daar deze bijlage herhaaldelijk meer of minder dan twee pagina's druks zal beslaan, o.a. wanneer een verslag van een H. Bestuursvergadering wordt opgenomen. Waar echter in zoo'n geval de bijlage toch minstens 2 pagina's moet hebben, waarvan dus één met veel wit, wordt de uitgave kostbaar.
Besloten werd daarom voorloopig de bijlage er nog niet bij te voegen, mede in verband met een reorganisatie van het B. Weekblad, die nader overwogen wordt.

Adres over de bebouwing der verbreede Vijzelstraat te Amsterdam. Van het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia was ontvangen een afschrift van het adres van het Genootschap in zake de wenschelijkheid van een prijsvraag voor de behouwing van de door de onteiging der Westzijde van de Vijzelstraat vrij gekomen bouwblokken, gericht tot B. en W. van Amsterdam, welk adres gepubliceerd is in B. Weekblad van 10 April 1915. Het Hoofdbestuur werd gevraagd hiermede instemming te betuigen. Besloten werd hieraan te voldoen; één punt van het adres meende het Hoofdbestuur dat beter geregeld

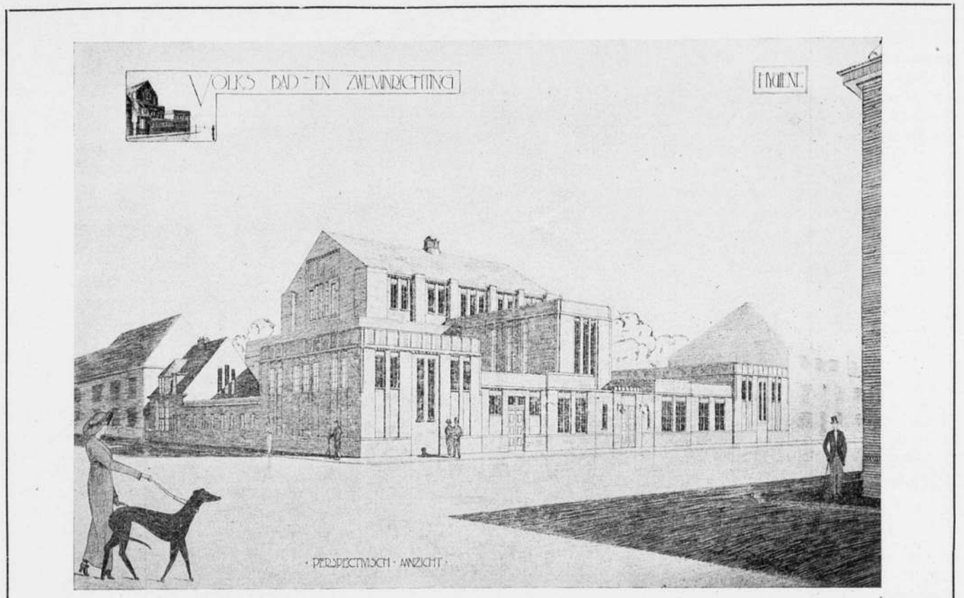

Prijsvraag Volks-, Bad- en Zweminrichting. Ontwerp motto: „Hygiëne". van J. Poot Jr. Vierde Prijs. Buiten aanzicht.

zou kunnen worden. In het adres wordt voorgesteld, dat de Jury van de prijsvraag tevens werkzaam zou blijven als adviseerende commissie voor de bebouwing van de Vijzelstraat; terwijl de in de prijsvraag bekroonde architecten zullen aangewezen worden om in overleg met genoemde Jury de verschillende ontwerpen voor de vrijkomende blokken samen te stellen.
Het Hoofdbestuur achtte het minder wenschelijk bij de uitvoering boven de bekroonden nog een commissie van leiding, de Jury, te stellen, en het meent dat een betere oplossing gevonden zou worden, wanneer de bekroonde architecten samen de commissie van leiding vormen.
In dezen geest aangevuld zal een adres van adhaesie worden ingediend.

Ontsiering van de Markt te Culemborg. Van bevriende zijde was het Hoofdbestuur er opmerkzaam op gemaakt, dat een bescheiden maar aardig trapgeveltje aan de Markt te Culemborg zou worden afgebroken, en dat de gevel van den nieuwbouw, volgens een bijgevoegde schets, niet aan de meest bescheiden aesthetische eischen voldeed, zoodat de schilderachtige markt dreigde ontsierd te worden, te meer, daar de nieuwbouw dicht bij het fraaie Raadhuis zou verrijzen.
Het Hoofdbestuur, erkentelijk voor deze mededeelingen, waarmede het zich geheel vereenigde, besloot zich te wenden tot B. en W. van Culemborg en tot den eigenaar van het perceel, ten einde te bevorderen, dat het nieuwe gebouw een meer passenden gevel zou verkrijgen.

Bouwverordening Spaarnwoude en Haarlemmerliede. Met ingenomenheid nam het Hoofdbestuur kennis van de mededeeling van een zijner leden, dat in de Concept-Bouwverordeningen van bovengenoemde gemeente een bepaling is opgenomen, waarbij elke nieuwbouw aldaar voldoen moet aan eischen van welstand, ter beoordeeling van B. en W. Een bepaling dus, overeenkomstig die in de Bouwverordening van Laren (N.H.), welke plaats als pionier in deze is vóórgegaan.
Besloten werd B. en W. van Spaarnwoude en Haarlemmerliede mede te deelen, dat het Hoofdbestuur zich verheugt over het opnemen van een dergelijke bepaling in de Bouwverordeningen, waarmede de bouwkunst ten zeerste gebaat is; en dat, gelijk B. en W. wel reeds begrepen zullen hebben, een gevolg van deze bepaling zal zijn, dat een Schoonheids-commissie zal moeten worden ingesteld. Mocht hiertoe worden overgegaan, dan is het H. Bestuur bereid advies te geven.

Uitgave het Ned. Landhuis. Van bevriende zijde was het Hoofdbestuur attent gemaakt op een circulaire, door den uitgever Nijhoff aan verschillende architecten toegezonden in verband met een voorgenomen publicatie over het Ned. Landhuis, en dat in genoemde circulaire met geen enkel woord gesproken werd van het auteursrecht van architecten in deze. Ook het Hoofdbestuur vond dit niet geheel juist; het besloot advies hierover in te winnen bij Mr. H. L. de Beaufort, directeur van het Bureau voor Auteursrecht, en inmiddels in het B. Weekblad de Leden der M. B. V. A. te adviseeren met het beantwoorden der circulaire te wachten, tot zij kennis zullen hebben genomen van wat er over in het B. Weekblad gepubliceerd zal worden.

Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en a. s. Algemeene Vergadering. In verband met de reorganisatie der Mij en de schifting der leden kon de Algemeene Vergadering niet plaats vinden in Mei. Zij is nu bepaald op **Dinsdag 20 Juli a. s.** Op dien datum heeft tevens plaats de verkiezing van het nieuwe Bestuur der M. B. V. A.
In verband hiermede wordt de **candidaatstelling** voor de zeven leden van het nieuwe Bestuur (het bestaande H. Bestuur treedt in zijn geheel af) ingewacht **vóór Woensdag 9 Juni a. s.** bij het bureau der M. B. V. A, Marnixstraat 402, Amsterdam. Een vergadering der Plaatselijke Commissie, voor dat doel bijeengeroepen, of tien Leden kunnen voor elk der te vervullen plaatsen een candidaat aanwijzen.

De Alg. Secretaris,
J. GRATAMA.

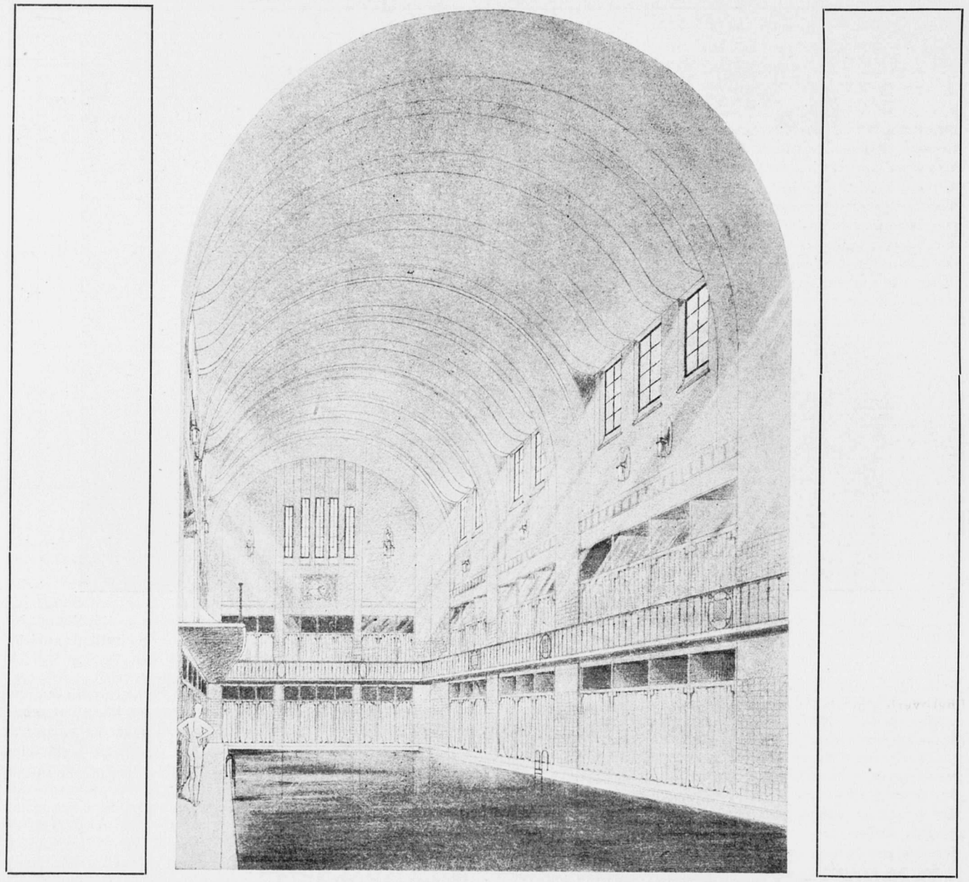

Prijsvraag Volks-, Bad- en Zweminrichting. Ontwerp motto: „Hygiëne", van J. Poot Jr. Vierde Prijs. Bassin.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

Nadruk verboden.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE IN ZAKE „HET ONDERZOEK NAAR DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND VAN HET TENTOONSTELLINGSWEZEN (IN VERBAND MET REGEERINGSSTEUN, KUNSTHANDEL, ENZ.) INGESTELD DOOR HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS VEREENIGINGEN." *)

(Vervolg van blz. 6, B. Weekblad 1 Mei 1915.) Slot.

De vraag of in het algemeen tentoonstellingen van Ambachts- en Nijverheidskunst reden van bestaan hebben en welken in vloed zij op deze kunsten uitoefenen, kan in de gegeven omstandigheden nog niet afdoende beantwoord worden. Men kan echter wel aannemen, dat zij door een minder gebrekkige regeling èn voor deze kunsten en haar beoefenaren èn voor de cultuur in 't algemeen gunstige resultaten zullen opleveren. Voorloopig schijnen ons goed voorbereide exposities een niet te versmaden hulpmiddel ter bevordering van de belangen der kunstenaren en ook vooral in het belang van de propaganda voor hunne ideëele bedoelingen.

De stoffelijke voordeelen waren tot nu toe (wij meenen dat dit de algemeene ervaring is) voor de kunstenaren niet groot en wogen niet op tegen de dikwijls belangrijke onkosten; in dit opzicht zal echter door een betere regeling en een juiste samenwerking met de overheid, met particuliere opdrachtgevers en met de industrieelen wel veel meer te bereiken zijn.

Hoe dit zij, een jonge kunstbeweging als de hier besprokene, moet de gelegenheid hebben om te kunnen laten zien, wat gepresteerd wordt, vooral omdat zij niet, zooals bijv. de architectuur, „aan den weg kan timmeren". Zij heeft hier een voordeel boven vele beeldende kunsten, nam: dat de voorwerpen niet per se behoeven geëxposeerd te worden onder condities welke belangrijk van die van het practische leven verschillen. Speciale tentoonstellingskunst, berekend voor de tentoonstellingszaal is hier dunkt ons minder te vreezen en van een te sterk opgevoerde concurrentie der kunstenaren onderling of van een neiging tot verbijsteren en overschreeuwen kan men voorloopig nog niet spreken. Wel dreigt een ander gevaar. Daar n.l. de productie van sier- en nijverheidskunsten ten deele ligt op het industrieele terrein en de verkoop ervan ten deele op het gewone commercieele terrein of er vlak aan grenst, is, ten einde den omzet te vergrooten, den afzet te behouden, opdrachten te verkrijgen, de verleiding groot om het publiek naar de oogen te zien en modestroomingen te aanvaarden, terwijl, evenals bijv. in de architectuur, de nieuwe kunstbeoefening bedreigd wordt door kunstenaars, welke in den grond heele of halve kooplieden zijn, die meer de zaken dan „de zaak" in het oog houden.

Als regel zou men echter bij deze exposities moesten stellen: weinige maar complete, goed voorbereide en suggestieve tentoonstellingen. Want in dit opzicht heeft men wel reden om eenigszins ongerust te zijn. Gezien de betrekkelijk groote onkosten en de soms omvangrijke voorbereiding is het duidelijk, dat het verkeerd zou zijn om aan de dikwijls zeer talrijke aanvragen gevolg te geven. Ook daarom is eenige regeling en beperking van tentoonstellingen van dien aard zeer gewenscht en ook hierbij kan de kunstenaarsorganisatie voortreffelijke diensten bewijzen, mits men haar daarin tijdig kent en met hare beslissing rekening houdt; ook om deze reden is een nauwe band met de overheid, voor zoover deze zich met tentoonstellingen inlaat, zeer gewenscht.

Gaan wij nu ten slotte na, welke eischen aan goede Ambachts- en Nijverheidskunst-tentoonstellingen gesteld moeten worden, dan komt het ons voor, dat met de volgende punten rekening zal moeten gehouden worden.

a). Het is noodzakelijk en ligt voor de hand, dat evenals bij andere kunstvakken bij den opzet van een tentoonstelling van Ambachts- en Nijverheidskunst (of afd. op een alg. Tentoonstelling) overleg met de Vereeniging van Kunstenaars moet gepleegd worden. Het is dus niet toelaatbaar, dat eerst comité's benoemd en belangrijke zaken vastgesteld en daarna overwogen wordt of er ook bijzondere wenschen zijn van de menschen, zonder wie per slot een waardige inzending onmogelijk is. Het is in dit geval bijzonder gemakkelijk, omdat er slechts één Kunstenaars-vakvereeniging op dat gebied bestaat, n.l. de Nederl Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst.

b). De Ambachts- en Nijverheidskunst worde als gelijkwaardig met de andere kunsten beschouwd en vormt een apparte gesloten afdeeling. Zij worde niet vermengd met de gewone industrie, nòch met de z.g. kunst-industrie, noch met vrije kunsten. Evenmin mag zij gebruikt worden voor louter opsiering, hetzij van een eerezaal, hetzij van andere afdeelingen, tenzij deze daar speciaal voor gemaakt of bestemd zijn. In den catalogus vorme deze afdeeling een aparte rubriek. De Jury-beoordeelingen voor onderscheidingen, indien deze wenschelijk worden geacht, geschiede in den geest der vrije kunsten, niet op de wijze als bij de industrie.

Zekerheid moet bestaan, dat niet naast deze afdeeling een ongecontroleerde onder denzelfden of gelijksoortigen naam (als toegepaste kunst, kunstnijverheid enz. worde toegelaten waarbij afgeweken wordt van deze regelen, opdat verwarring en misbruiken zijn uitgesloten.

c). In deze afdeeling komen de inzendingen op naam van de ontwerpers, de uitvoerders worden daarnaast vermeld (zie bepalingen Tent. St. Louis).

d). Geen voorwerp wordt tot deze afdeeling toegelaten, zonder te zijn beoordeeld door een Jury uit deskundigen samengesteld door de kunstenaars.

e). Als inzenders kunnen slechts gelden personen, geen firma's. Deze afdeeling geniete minstens dezelfde bijzondere voordeelen voor onkosten, plaatsruimte enz. als de afdeeling der vrije kunsten; dit geldt eveneens voor de Regeerings- of andere subsidies, die relatief hooger dienen te zijn dan voor welke kunstafdeeling ook, omdat de onkosten, verbonden aan het tot stand komen der inzending, en het risico van apart gemaakte tentoonstellingsobjecten reeds zeer groot zijn en dus de kunstenaars niet daarenboven met de hooge onkosten van plaatsruimte, installatie, enz. belast mogen en kunnen worden, — anders zouden op den duur slechts die ontwerpers kunnen exposeeren welke gefortuneerd zijn of verbonden aan finantieel krachtige firma's een zeer ongewenschte selectie dus.

f). Vanzelf spreekt dat, wanneer de afdeeling der Sier- en Nijverheidskunsten een belangrijk onderdeel van een tentoonstelling vormt, in het Hoofd-Comité minstens een waardig vertegenwoordiger dezer kunsten zitting heeft.

g). Evenals dat in andere landen geschiedt, is het wenschelijk, dat Regeering, stedelijke overheid, corporaties enz. door het vergeven van opdrachten van werken, welke toch moesten uitgevoerd worden, medewerken tot het tot stand komen van een werkelijk representatieve tentoonstelling, want eene tentoonstelling van Sier- en Nijverheidskunst in haar volle beteekenis zal slechts indruk maken, indien zij een zekeren omvang heeft; kleine tentoonstellingen treffen, in 't algemeen gesproken, geen doel.

Op dit laatste, speciaal voor tentoonstelling bestemde opdrachten van overheid, corporaties en particulieren, een middel dat in het buitenland met succes wordt toegepast, wenscht de commissie de aandacht te vestigen, in deze richting is nog alles te doen.

CONCLUSIE.

De commissie overwegend de gegevens in het rapport neergelegd, meent dat het tot de taak van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen" behoort, om thans allereerst te trachten, zoowel de verschillende bouwkunstige corporaties als de vele schilderkunstige genootschappen elk, tot onderling overleg en samenwerking te brengen, om althans in sommige belangrijke kwesties tot eenheid van actie te geraken.

Waar de expositiebelangen in den tegenwoordigen tijd door de kunstenaars zelve zoo gewichtig worden geacht, is het zeker allereerst noodig, dat de verschillende kunstenaars-organisaties komen tot onderling vaststellen van die eischen, die als algemeen geldend door de betrokken organisaties moeten worden erkend en nageleefd.

Eerst daarna zal het mogelijk zijn, en ook dat zal tot de taak van het „Verbond" behooren, om voor de volledige erkenning dezer door de verschillende organisaties aanvaarde eischen op te komen, zoowel bij de landelijke als bij de gemeentelijke overheid.

H. Fels. F. Hart Nibbrig.
M. J. Hack. W. Penaat.
H. J. Haverman. Willem E. Roelofs Jr.
R. N. Roland Holst. J. H. Toorop.
Jon. Ingenohl. J. G. Veldheer.
S. Moulijn.

*) **Het is de bedoeling, dit Rapport — door de Commissie opgesteld — te doen behandelen in de desbetreffende bij het Verbond aangesloten Vereenigingen dus ook in de M. B. V. A. en daarna te trachten een gemeenschappelijke meening over het onderwerp te verkrijgen. Dit Rapport is dan ook niet een Rapport van het Verbond, zoodat het daarom ook niet geschikt is voor publicatie buiten de organen der betrokken Kunstenaars-vereenigingen.**

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur,

Mijn oog viel op een bericht in de N. R. Crt. luidende:

„Een kunstlievend man schrijft uit Italië aan het *Hbl.* over de spanning tusschen architecten en ingenieurs in het land van Bramante, en zendt een uitknipsel uit het Giornale d' Italia, dat hierop betrekking heeft. Men zal zich herin eren, dat de hier behandelde quaestie Prof. Van der Steur aanleiding gaf tot zijn inaugureele rede te Delft, welke rede weer tot verschillende kritieken, o. a. van den Bond van Nederl. Architecten in het Bouwk. Weekblad, voerde.

Ziehier den hoofdinhoud van het stuk, een brief van Pasquale Villari, die, na een aanhef over den strijd in Italië over het onderwerp gevoerd, aldus voortgaat:

„Ik ben steeds vaster overtuigd, dat de architectuur een kunst is en geen wetenschap, en om die reden heb ik altijd gemeend en meen ik nog, dat de scholen voor bouwkunst hun natuurlijke

plaats hebben aan academies voor schoone kunsten, onder de artiesten dus en niet tusschen polytechnici en aan scholen voor wetenschap.
Dit verklaart ook waarom het aantal van hen, die de afdeelingen voor bouwkunst aan de polytechnische scholen bezoeken, zoo gering is; en zoo komt het, dat zoovele ingenieurs het beroep van architect uitoefenen, hetgeen zeker de kunst niet ten voordeel is.
Ik kan er nog bijvoegen, dat ik, toen de beroemde Duitsche architect Prof. Semper aan de Polytechnische school te Zurich doceerde, opzettelijk daarheen ging om zijn meening te vragen en toen van hem hoorde: „In mijn lang leven heb ik onderwijs gegeven aan polytechnische scholen en aan academies voor schoone kunsten. In de laatsten ben ik er altijd min of meer in geslaagd goede leerlingen te vormen, in de polytechnische scholen daarentegen is dat mij nooit gelukt. Ook hier, waar ik alle hulp heb, die ik wenschen kan, slaag ik er niet in, behalve met leerlingen die te voren eenige jaren een Academie hebben bezocht en met artisten samen geleefd.
„Dit is mijn ervaring: wat men inademt in Polytechnische scholen is wetenschap en de bouwkunst is een kunst, geen wetenschap."
Villari verklaart ten slotte dat hij het met deze meening geheel eens is."
Het wil mij voorkomen, dat daarin een en ander wordt meegedeeld, dat ook de Nederlandsche gemoederen levendig bezig houdt. Het zij mij, als niet-architect, dus als iemand die wellicht objectief de zaken beschouwen kan, vergund enkele opmerkingen te maken. Ik meen, dat het zijn nut kan hebben deze opmerkingen te maken, en wensch dan ook gaarne bescheidenlijk het volgende ter overweging te geven. M. i. is de kwestie zéér belangrijk; juist het beschouwen van architectuur als uitsluitend kunstvak is wel typeerend voor onzen tegenwoordigen technischen tijd, maar staat buiten het begrip van architectuur, zooals men die had in de tijden, welke wij thans zoozeer bewonderen. Ik vermoed dat dit juist het gevolg is van die academie, waar men de bouwkunst maakte, en 't bouwen zelf, het doen, als een minderwaardigheid aanzag (en aanziet).
Wat zijn mannen als Bramante, Brunellesco en zoovele andere Italiaansche pioniers der Renaissance anders geweest dan kunstvolle ingenieurs, asthetisch voelende en kunnende technici. Leonardo da Vinci, die vestingwerken en ook kanonnen uitdacht en construeerde en zijn Joconda schiep, Brunellesco, die over wiskunde schreef; Alberti, die in zijn werk over architectuur toch waarachtig de ingenieurswetenschappen niet verwaarloosde. Sla welk oud werk over architectuur ge wilt maar op, en ge zult er in vinden met dezelfde liefde behandeld constructieve dingen als kap, trap en orde. Zij beheerschten het geheele vak, zij waren niet uitsluitend theoretici.
Architectuur als kunstvak zonder meer behandeld, zoude leiden tot architecten op papier, tot fantasten, die wij toch werkelijk niet meer noodig hebben. Juist onze tijd, zoo technisch in alle opzichten, vraagt een technisch en aesthetisch onderlegd man, niet een, die eenzijdig is, of in een of andere richting zich ontwikkeld heeft en zich dáárin slechts beweegt (*kan* bewegen). Een veelzijdig en begaafd civiel-ingenieur bijv., die ik niet met name zal noemen, maar die, zooals wij allen weten, wel eens wordt aangetroffen, een C. I., die met hetzelfde gemak-van-beheerschen de meest ingewikkelde ijzerconstructies van bruggenbouw behandelt, als een ontwerp voor een tunnel in landelijke omgeving maakt; of die een allerliefst kerkje met intimiteit, of een reusachtig spoor-emplacement bouwt, en evengoed arbeidsvoorwaarden behandelt; een, die zich rustig weet in te denken in de charme van glas-in-lood, of in een modern ameublement voor een wachtkamer, of in een salon; die over bouwbeeldkunst ernstig heeft nagedacht, maar *vooralgevoeld!* .... zoo'n man, zoo'n Italiaansche pionier, die in staat zou zijn eveneens krijgsbouwkundige onderwerpen te ontwerpen en uit te voeren .... zoo'n man met veelzijdige, rijpe, wijze kijk ... lacht ... om al dat gepeuter daar in 't land tusschen Amsterdam en Rotterdam. Deze artist heeft zijn examen gedaan als technicus, maar omdat hij aesthetisch aangelegd was bij geboorte, heeft hij zich niet eenzijdig laten verstikken, in „rails" enz., doch werd een titaan van kunnen en kunst. Hoeveel fantasten, die architect geworden zijn, stranden niet reeds bij hun ruimteverdeeling, bij hun platte grond!
In 't krantenuitknipsel wordt Semper aangehaald. Onder veel waars wat deze man geschreven heeft, lijkt 't mij toch gevaarlijk in *deze* materie hem aan te halen. Hij toch leefde in een vervaltijd, toen men zuchtte naar *kunst*, en 't is dus zéér begrijpelijk, dat hij uitsluitend de *kunst* vooropstelde, en daar alleen *heil* van verwachtte. Maar wij leven nu goddank in een gansch anderen tijd, die op technisch gebied reuzenschreden vooruit gegaan is, zooals in *geen* historieperiode valt aan te wijzen. Inplaats van zich als artist-specialist af te zonderen, meen ik dat de architect zijn technisch-kunnen moet gelijk trachten te maken aan den ingenieur. Doch dan dient er eerst *grondig* te worden gestudeerd in taaie en saaie technische wetenschappen. De vele hulpmiddelen, die daartoe noodig zijn, worden door den Staat verschaft, die er tevens voor zorgt, dat de aesthetische kant in geen enkel opzicht wordt verwaarloosd. Integendeel!
Voor zoover mij bekend is, door omgang met vele C. I.'s en B. I.'s, is daar de inrichting te *Delft de bij uitstek bedoelde plaats voor.*
Na de eerste jaren van technischen grondslag komen de latere jaren, waarin het aesthetische element, op den technischen basis, meer vrijheid wordt gegeven, en waar de *kunst* zich op fundamenteelen basis kan ontwikkelen. Bij wien de *kunst* zich dan niet meer tot groeien en gedijen aanmeldt, is *toch* geen bij-gods-genade kunstenaar. Zou toch maar een „broekje" gebleven zijn, zéér tot schade van de waarachtige kunst!
Het wil mij voorkomen, dat een academie voor bouw*kunst* dat *nooit* bereiken kan. Bouwkunst is *kunst en wetenschap te zamen.* Een school, die de technische wetenschappen alléén naar voren brengt, deugt niet, en moet noodzakelijk worden gereorganiseerd. Echter, zij zal den *artist* nimmer in den weg staan. Artist wordt men geboren.
Wel echter zal een school, die slechts *kunst* naar voren brengt, de bouwkunst schaden. Zonder fundament moeten de fantastische, impulsieve plannen in elkaar vallen; en wil men die plannen toch verwezenlijken, dan moet men er den constructeur bij halen, en wordt het een gebroddel en geknoei. En wij staan nota bene in 't teeken van *kunst-door-constructie-waarheid.!*
Wij hebben noodig: *machtige dragers van onze jonge moderne kunst*, en *geen* eenzijdig-kunst*gevoeligen.*
Er is een Friesch spreekwoord, dat in Hollandsche taal zegt:
Praten is niets .... Doen is een ding.
Welnu ....!

Met besten dank
gaarne Uw dw. dr.
Willem C. BROUWER,
Vredelust, Leiderdorp.

PRIJSVRAGEN.

Bij de publicatie van de motto's voor de Prijsvraag Het Verzorgingshuis in B. Weekblad 8 Mei 1915 zijn enkele *uitgevallen*, namelijk: 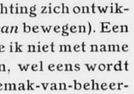, A., B. P., C., K., P., Philomon en Baucis in *gras*linnen portefeuille, moet zijn in *grof* linnen portefeuille.
Rust (in vierkant op de punt staande) (in krans), lees: Rust (in vierkant op de punt staande) en Rust (in krans).

BERICHTEN.

Rijksacademie van Beeldende Kunsten. De Staatscourant van 4 Mei 1915 bevat het programma van den wedstrijd in de Schoone Bouwkunst, die dit jaar aan de Rijksacademie te Amsterdam zal gehouden worden en beginnen zal den 15 Juli a.s. Het vóórexamen begint **21** Juni a.s. Candidaten moet zich vier weken van te voren opgeven. Zie verder genoemd Staatsblad waarvan een exemplaar ter inzage ligt aan het Bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.BZN.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 22 MEI 1915. = No. 4.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verkiezing nieuw Bestuur der M.B.V.A. en de a.s. Algemeene Vergadering. — De Examens der Mij t. bev. d. Bouwkunst. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — Verslag der Leden-vergadering op 12 Mei j.l. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Portiekwoningen. — Boek- en Plaatwerken. — Prijsvraag Volks- Bad- en Zweminrichting. — Berichten. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en de a.s. Algemeene Vergadering. De a.s. Algemeene Vergadering is bepaald op **Dinsdag 20 Juli a.s.**
Op dien datum heeft tevens plaats de verkiezing van het nieuwe Bestuur der M. B. V. A.
Het Alg. Huish. Reglement, art. 4, bepaalt hierover:
De verkiezing van Bestuursleden geschiedt bij geheime stemming door de Leden der Vakvereeniging, na candidaatstelling. Een vergadering der Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeen geroepen of tien Leden der Vakvereeniging kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.
Het tijdstip der verkiezing wordt vastgesteld door het Bestuur en ten minste twee maanden daarvóór bekend gemaakt in het Orgaan der Vakvereeniging. (Zie het bericht op blz. 19, B. Weekblad van 15 Mei 1915).
De namen der candidaatgestelden worden opgenomen in het na het eindigen van den termijn voor de candidaatstelling bepaald, eerst verschijnende nummer van het Orgaan der Vakvereeniging. De namen der candidaatgestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der Vakvereeniging, dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaatgestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.
In verband hiermede wordt de candidaatstelling voor de **zeven** leden van het nieuwe Bestuur (het huidige Hoofdbestuur treedt in zijn geheel af) ingewacht **vóór Woensdag 9 Juni a.s.** bij het Bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

De heer A. Salm G.B.zn. heeft het Bureau der M. B. V. A. medegedeeld, dat hij niet meer voor een candidaatstelling in aanmerking wenscht te komen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas is aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, *vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld* (5) *heeft behaald.*
De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden", *vervalt*, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: *„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest".*
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan *drie keer aan hetzelfde Examen* mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan".

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De *Programma's van Eischen* voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris,
J. GRATAMA.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken. „Nehalennia", Jaarverslag 1913—1914; — Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Jaarverslag 1913—1914; — Centraal Bureau v/d Statistiek, Maandschrift Afl. 3 10e Jaargang; — Kunstnijverheidsschool „Quellinus", Jaarverslag 1914; — Bouw- en Woningtoezicht Arnhem, Verslag over 1914; — Staatsspoorwegen in Nederl. Indië, Verslag over 1913.—

Verslag der Leden-Vergadering op Woensdag 12 Mei in het gebouw der M. B. V. A. Volgens art. 8, § 50 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement der M. B. V. A. moeten in elke vergadering de notulen der vorige vergadering worden gelezen en na goedkeuring door den Voorzitter of zijn plaatsvervanger en den Algemeen Secretaris worden onderteekend.
Het zou derhalve onmogelijk zijn reeds nu de goedgekeurde notulen van de vergadering van 12 Mei te publiceeren.
Aan den anderen kant is het gewenscht de Leden, die niet ter vergadering aanwezig waren, spoedig op hoogte te brengen van de hoofdzaak van het ter vergadering behandelde, zoodat besloten is reeds nu een beknopt verslag te publiceeren; de volledige notulen zullen op de a.s. Ledenvergadering, vermoedelijk te houden in Juni, worden voorgelezen en eventueel gearresteerd.

Aangezien de Voorzitter, de heer A. Salm G.Bzn. door ongesteldheid verhinderd was de vergadering bij te wonen, werd de vergadering geopend en geleid door den Vice-Voorzitter, den heer S. de Clercq.
Onder instemming der aanwezigen betreurde de Vice-Voorzitter ten zeerste dat de Voorzitter, die sinds 1897, met 1 jaar onderbreking, den Voorzitterszetel had ingenomen, niet aanwezig kon zijn en stelde hij voor het volgende telegram te verzenden: „De eerste Ledenvergadering der M.B.V.A. betreurt de afwezigheid van haren Voorzitter, en wenscht hem een spoedig en volkomen herstel toe". Hiertoe werd bij acclamatie besloten.
Even later werd ter tafel gebracht een ingekomen telegram van den Voorzitter, 't welk blijkbaar dat van de vergadering had gekruist, luidende: „Weesperzijde 26, driehoog achter, een groet aan de Leden. Succesvol verloop toegewenscht aan de eerste vergadering der M.B.V.A. die hij tot zijn leedwezen niet kan bijwonen, noch kon helpen voorbereiden, Salm".
Daarop vestigde de Vice-voorzitter de aandacht er op, dat de Mij vervormd is tot een volledige vakvereeniging van Nederlandsche architecten. Zij is, doelbewust, niet geworden een beperkte Vakvereeniging van uitsluitend vrije-architecten, maar zij heeft, het ruime begrip architect hooghoudend, ook vele bouwkundige krachten in haar midden opgenomen, die in particulieren of openbaren dienst als architect werkzaam zijn; geheel overeenkomstig de normen, vastgesteld door de Fusie-Commissie, in welke Commissie architecten van verschillende richtingen, ook buiten onze Maatschappij, zitting hadden.
Spreker is dan ook overtuigd, dat de M.B.V.A. staat op een goeden basis en dat zij een ruim en vruchtbaar arbeidsveld vóór zich heeft. Werden reeds te lang de krachten der Mij. in beslag genomen door snel opvolgende hervormingen met hare wettenherzieningen, administratieve veranderingen, enz., het oogenblik is nu gekomen, om de nadere belangen van den architect goed onder de oogen te zien.
De behandeling van alle vraagstukken is door de reorganisatie op een meer democratischen grondslag geplaatst. De Leden zelf zullen de verschillende vraagstukken hebben te onderzoeken. en hebben zich uit te spreken; het Bestuur zal hierbij gaarne hulp verleenen of leiding geven, maar het verwacht, dat in de eerste plaats de Leden zelf krachtig zullen medewerken, zoowel tot het nemen van initiatief, als tot het uitwerken dier vraagpunten.
Er zal meer vergaderd worden dan vroeger; bevorderd zal worden, dat de Leden hun werk op vergaderingen aan de collega's laten zien; excursies zullen ondernomen worden naar uitgevoerde werken, en zoo zullen steeds meer de gevoelens van zamenhoorigheid en collegialiteit groeien, die noodzakelijk zijn voor een gezond en krachtig Vakvereenigingsleven.
Met een krachtig beroep op aller medewerking besloot de Vice Voorzitter zijn met applaus bekroond openingswoord.
Hierna memoreerde de Vice-Voorzitter den uitslag van het Referendum, in zake de punten Contributieheffing en Eerecode, en verheugde spreker zich er over, dat de Leden zich duidelijk over die punten hebben uitgesproken, daar de beslissingen genomen zijn met een verhouding van ongeveer 1 tot 2, betreffende het aantal stemmen vóór en tegen.
(De uitslag is gepubliceerd in B. Weekblad van 8 Mei 1915).
Aan de orde was hierop het onderwerp: Architectuur Museum.
De Vice-Voorzitter bracht in herinnering de hoofdzaken van het prae-advies van het Hoofdbestuur en die van de meening van de heeren Klinkhamer en Stuyt, afgevaardigden der M.B.V.A. in de Commissie van Voorbereiding van een Architectuur-Museum: waarna de Alg. Secretaris mededeelde, dat de heer Klinkhamer verzocht was de Ledenvergadering te willen bijwonen, ten einde tegenover de Leden zijne meening nader uit een te zetten. De heer Klinkhamer deelde echter mede, dat wanneer het Hoofdbestuur meerdere toelichting had gewenscht, het H. B. hem (den heer Kl.) wel zoude hebben uitgenoodigd de vergadering bij te wonen, waarin het H. Bestuur zijn prae-advies had gevormd, hetwelk zoo geheel afweek van het vorig standpunt van het H.-Bestuur. Waar dit niet gebeurd is, meende de heer K. dat het H.-Bestuur niet door de afgevaardigden der Mij. wilde worden overtuigd, zoodat de heer K. geen roeping gevoelde en ook geen heil zag in een herhaling van zijne motieven in eene openbare vergadering met het Bestuur tegenover zich.
Van meer dan een zijde werd het standpunt van den heer Klinkhamer volkomen begrijpelijk gevonden, en achtte men het onjuist, dat het H.-Bestuur, alvorens zijn praeadvies vast te stellen, niet een onderhoud met den heer Klinkhamer had gehad, te meer waar het H. Bestuur zijn meening geheel gewijzigd had, terwijl de heer K. een tijdlang in de veronderstelling verkeerde, dat zijn meening door het H. Bestuur gedeeld werd.
De Vice-Voorzitter wees er op, dat de afgevaardigden hunne meening zeer duidelijk hadden uitgesproken, zoodat het H. Bestuur oordeelde, dat een nieuwe bespreking met hen overbodig was.
Het meende dat er weinig waarschijnlijkheid was, dat de aanhangers der verschillende meeningen zouden veranderen van opinie, en dat de Ledenvergadering de plaats was voor de beslissende discussie en stemming.
Dit nam niet weg, dat de heer Posthumus Meijjes ter tafel bracht een motie, waarin deze houding van het Hoofdbestuur door de Ledenvergadering geenszins werd gebillijkt; echter meende de heer Buskens (onder instemming van den heer Posthumus Meijjes) dat het alleszins voldoende ware, indien de Vice-Voorzitter namens het Hoofdbestuur verklaarde, dat het, bij nader inzien, een correcter en juister vorm ware geweest, wanneer het alsnog een bespreking met den heer Klinkhamer had gehad. Aldus geschiedde, na een korte onderlinge bespreking der h.h. H. bestuursleden; deze verklaring werd met instemming ontvangen, en het incident was hiermede afgeloopen.
Hierop werd gediscussieerd over de vraag, of een architectuurmuseum in de eerste plaats openbaar nut zou hebben (gelijk de meening was van de Commissie van Voorbereiding van dit museum, hoewel niet van de heeren Klinkhamer & Stuyt, afgev. M. B. V. A. persoonlijk), dan wel onderwijs nut. Werd eenerzijds er op gewezen, dat het architectenmuseum behoorde te zijn een openbaar centraal, zelfstandig museum in de Hoofdstad des Rijks, gelijk bijv. het Rijks prenten-cabinet, te benutten voor

architecten, voor leeken en ook voor het onderwijs, aan den anderen kant werd gemeend, dat een dergelijk museum weinig nut heeft voor het publiek, maar dat het het meest vruchtbaar werkt, wanneer het verbonden wordt aan een onderwijsinrichting.
Daarop werd eerst gestemd over de algemeene vraag: „Is het ten zeerste wenschelijk, dat het architectuur-museum publiek toegankelijk, verbonden wordt aan een onderwijs-inrichting?" Met 19 stemmen voor en 15 tegen werd deze vraag bevestigend beantwoord.
Hierop bracht de Vice Voorzitter in bespreking de vraag, welke één onderwijsinrichting speciaal van het architectuur-museum zou profiteeren. Waar echter hierover groot verschil van meening heerschte, en b.v. de Technische Hoogeschool te Delft, de Rijksacademie te Amsterdam, de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen in Rotterdam hierbij ter sprake werden gebracht, werd gemeend, dat deze vraag nog niet voldoende was voorbereid, zoodat besloten werd de afgevaardigden van de M. B. V. A. in de Commissie van het Architectuur-Museum, ter Commissie te zenden met het mandaat, dat het Museum aan een onderwijsinrichting moet worden verbonden, — doch die Commissie te verzoeken de plaats waar, nader in studie te nemen, opdat de afgevaardigden straks daaromtrent een gemotiveerd voorstel bij de Ledenvergadering kunnen indienen.
Aangezien de heer Klinkhamer bedankt had als afgevaardigde der M. B. V. A. in genoemde Commissie, werd in diens plaats benoemd de heer D. F. Slothouwer B. I. Voor den heer Jan Stuyt, die reeds eerder bedankt had, was reeds benoemd de heer A. W. C. Dwars C. B. I.
De voorstellen tot herziening der Regelen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architechten met tabel, ingediend door de desbetreffende Commissie, werden hierop in behandeling genomen.
De Alg. Secretaris deed mededeeling van een ingekomen uitvoerig schrijven van den heer Salm, voorzitter der Herzieningscommissie, waarin deze uitleg en commentaar gaf op de voorgestelde wijzigingen, en waarbij de Alg. Secretaris verwees naar de groote teekeningen met grafische lijnen van de tabel, door den heer Salm vervaardigd en aan de wanden opgehangen.
De heer C. B. Posthumus Meyjes, lid dezer Commissie, achtte het beter, in verband met dit schrijven van den heer Salm en met de vele, ook hem sympathieke wijzigingen, voorgesteld door den heer van Goor, dat het onderwerp nu niet nader door de vergadering behandeld zou worden, doch dat de Commissie eerst de geuitte bezwaren zou onderzoeken.
Van verschillende zijden werd instemming betuigd met hetgeen de heer van Goor had voorgesteld; echter was de publicatie zijner voorstellen geschied te kort voor de vergadering, zoodat een degelijke bestudeering van zijn voorstellen voor velen niet mogelijk was geweest.
De heer Buskens diende hierop de volgende motie in: De Ledenvergadering der M. B. V. A. op 12 Mei 1915, gezien de wijzigingsvoorstellen der Herzienings Commissie, het voorstel van Goor en het voorstel N. N. beide gepubliceerd in B. Weekblad van 8 Mei j.l., van oordeel dat de voorgestelde wijzigingen alle vraagstukken niet voldoende oplossen, besluit, met volle waardeering van den geleverden arbeid der commissie, de wijzigingsvoorstellen terug te zenden aan de commissie, met verzoek de voorstellen van Goor en N.N. te overwegen en desgewenscht nadere voorstellen te doen. Deze motie werd bij acclamatie aangenomen.
Gelegenheid werd hierna gegeven om principieele opmerkingen te maken betreffende de Regelen en Tabel, waarvan door een aantal leden gebruik werd gemaakt. Afgesproken werd, dat deze hun bezwaren schriftelijk zouden indienen bij de Hervormings-Commissie.
Aan de orde was hierop de benoeming van eene Commissie tot het uitbrengen van praeadvies over het Rapport der Commissie voor het Tentoonstellingswezen, ingesteld door het Verbond van Nederl. Kunstenaars Vereenigingen. In deze Commissie werden benoemd de heeren B. van Bilderbeek, J. B. van Loghem en Joh. Mutters. De twee eerstgenoemden, ter vergadering aanwezig, namen de benoeming aan. Het werd wenschelijk geacht, dat deze Commissie rapport zal uitbrengen vóór de volgende, in Juni te houden Ledenvergadering.
De Vice Voorzitter deed mededeeling van het verzoek van den heer J. Gratama, eervol ontslag te mogen ontvangen als Alg. Secretaris der M. B. V. A. met ingang van 1 Juli 1915. Al kwam deze mededeeling niet onverwachts, aangezien de heer Gratama reeds in het vorig jaar een dergelijk verzoek had gedaan, dat echter in verband met den uitgebroken oorlog tijdelijk was ingetrokken, toch betreurde het Hoofdbestuur het heengaan van den heer Gratama, die steeds met ijver en toewijding de functie van Alg. Secretaris had vervuld.
Het voorstel van het Hoofdbestuur in zake de salarieering en pensioneering van de ambtenaren Redacteur en Alg. Secretaris werd daarna goedgekeurd.
De Vice-Voorzitter deelde nog mede, dat de benoeming van een nieuwen Alg. Secretaris door het Hoofdbestuur werd voorbereid en dat het op de a. s. Ledenvergadering in Juni een voordracht zou indienen.
Namens de ledenvergadering huldigde de heer C. B. Posthumus Meyjes daarop den heer Gratama voor hetgeen deze als Redacteur van de periodieken der Mij. en als Alg. Secretaris voor de Mij. en voor de bevordering der bouwkunst had gedaan, en dankte hem, onder applaus, namens de aanwezigen hiervoor.
Wegens het vergevorderd uur werd de behandeling van het punt: Bespreking omtrent eventueel alsnog uit te geven afleveringen van „Bouwkunst", behoorende bij den jaargang 1914 en omtrent de wijze, waarop van af 1 Mei 1915 „Bouwkunst" en het B. Weekblad weer zullen worden uitgegeven, tot de volgende vergadering verdaagd.
Ten 2 ure n.m. hield de heer J. M. van der Meij een voordracht met lichtbeelden over het in aanbouw zijnde „Scheepvaarthuis" te Amsterdam, waarvan architecten zijn de heeren A. D. N. van Gendt en J. M. van der Meij. Na de duidelijke en uitvoerige toelichting, van de technische en aesthetische zijden van dezen bouw, welke door de aanwezigen zeer op prijs werd gesteld, werd het interessante bouwwerk bezocht en onder leiding van den heer v. d. Meij uit- en inwendig bekeken, waarbij de meest verscheiden meeningen en gevoelens van de excursionisten aan den dag traden.
Na afloop van de voordracht had de Vice-Voorzitter uit naam van allen den heer v. d. Meij reeds hartelijk dankgezegd voor zijne welwillendheid de Leden der M. B. V. A. in te wijden in den bouw, die ongetwijfeld groote belangstelling der aanwezige architecten had gewekt; aan het slot der bezichtiging wenschte hij hem met een handdruk succes toe met zijn talentvol en sympathiek modern streven.
Hiermede was het programma van deze Ledenvergadering beeindigd.

De Alg. Secretaris
J. GRATAMA.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PORTIEKWONINGEN.

In den Haag, waar veelal met niet meer dan in totaal 3-hoog verdiepingen wordt gebouwd, zijn in den laatsten tijd vele zoogenaamde portiekwoningen gebouwd. De reden, waarom dit type woningen zoo vaak gekozen wordt, vindt zijn grond waarschijnlijk hierin, dat het slechts matige bouwkosten vergt en dit soort huizen, als zijnde van niet te hoogen huurprijs en geriefelijk voor bewoning, veel aftrek vindt.
Waar te verwachten is, dat nog tal van dit type portiekwoningen zullen worden ontworpen en gebouwd, moge het zijn nut hebben in dit blad eens enkele af-

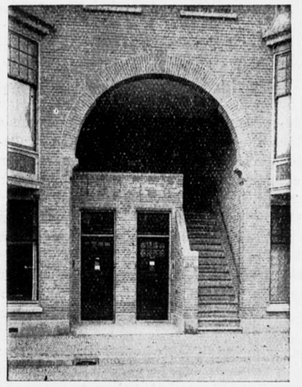

Afb. 1. Anna v. Buerenstraat.

Afb. 2. Anna v. Buerenstraat.

Afb. 3. Theresiastraat.

beeldingen van portieken ter onderlinge vergelijking te geven, en waaruit tevens de groote verscheidenheid, in oplossing daarvan, te zien is. Hieruit moge dan tevens ook nog blijken dat, uit een welstandsoogpunt, een goede oplossing zeer moeilijk is te verkrijgen; dat de meeste oplossingen als vrij slecht moeten worden beschouwd, doch dat in enkele gevallen naar een zoo goed mogelijke oplossing is gestreefd, zie bijv. afb. 1 en 2.
Als gebreken van de portieken kan worden aangevoerd, dat zij een gelegenheid aanbieden tot stof- of vuilverzaling, en dat zij 's avonds schuilhoeken vormen, waarop van politiewege niet gemakkelijk toezicht is te houden.
Waar hier te lande diefstal of moord nog niet zóó aan de orde van den dag is als in wereldsteden, schijnt van overheidswege het laatstgenoemde bezwaar niet te ernstig te worden beschouwd.
Als ongerief van de portiekwoningen is nog aan te merken, dat ieder, die zich aan een verdiepingwoning heeft te vervoegen, daarvoor de trap in het portiek moet opklimmen. Voor de bewoners der verdiepingen nu is het wel geriefelijk, dat ieder, die zich aanmeldt, tot het bordes in het portiek klimt; doch ik vermoed dat leveranciers en postboden dit klimmen, vooral bij in rijen gebouwde portiekwoningen, geen ideaal vinden. De bedoelde verdiepingbewoners mogen zich echter er in verheugen, dat onze administratie der posterijen brieven en drukwerken in het algemeen aan de hoofddeuren laat brengen, ook al bevindt zich zulk een hoofddeur achter de rooilijn, als o. a. bij voortuinen of op een bordes als bij portiekwoningen.
Hier ter stede schijnt geen succes te hebben het bouwen van woningen met één hoofddeur aan straat, met of zonder huisbewaarder of concierge, en één gemeenschappelijk trappenhuis met een daarop uitkomende hoofddeur voor elke woning. Deze oplossing schijnt, als afwijkende van het soort woningen waaraan wij gewend zijn, niet in den smaak te vallen.
Een bezwaar van dit laatste soort woningen, hier te

Portieken te 's-Gravenhage.

Afb. 3. Anna v. Buerenstraat.

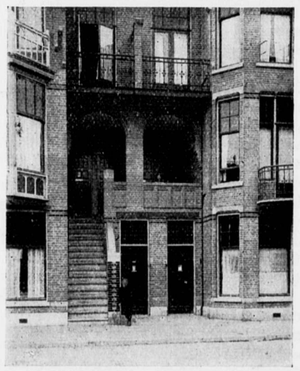

Afb. 4. Anna v. Buerenstraat.

Afb. 5. Charlotte de Bourbonstraat.

Afb. 6. Copernicusstraat.

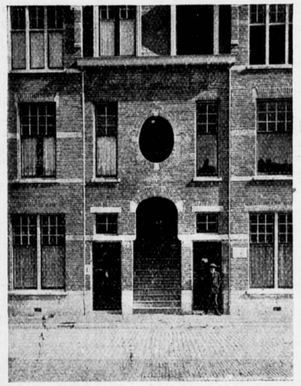

Afb. 7. Copernicuslaan.

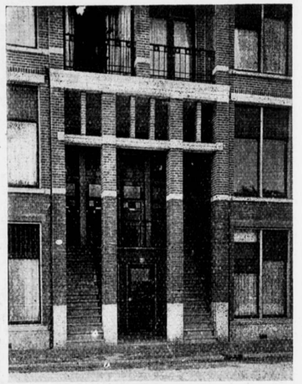

Afb. 8. Copernicuslaan.

lande gebouwd door een coöperatieve vereeniging van onderwijzers, werd mij onlangs opgemerkt te zijn dat, wanneer in een dier woningen besmettelijke ziekte is uitgebroken, het biljet daarvan op de straatdeur wordt aangebracht, waarvoor dan al de onderwijzers, waarvan de woningen op het gemeenschappelijke portaal uitkomen, geen onderwijs mogen geven.
Waar nu om lage huurprijzen te bereiken zoog: etagewoningen nu eenmaal niet geweerd kunnen worden en daarbij de oplossing van portiekwoningen zoozeer in gebruik komt, mogen bijgaande afbeeldingen een aansporing geven voor collega's of voor eigenbouwers om bij die portiekwoningen te trachten een oplossing te verkrijgen, die, uit een welstandsoogpunt beschouwd, zoo goed mogelijk en nog beter voldoet, dan de tot nu toe toegepaste oplossingen.

's Gravenhage. A. S. *architect.*

BOEK- EN PLAATWERKEN.

Wiskundig Repetitieboek voor de examens der Mij. tot bev. der Bouwkunst, voor opz. Rijkswaterstaat, voor Polderopzichter, etc. door D. van Vugt Jr. Uitg. Æ. E. Kluwer Deventer.
Bij het ter hand nemen van dit boek treft direct de zinsnede in het begin van het voorbericht: „Het wil geen ander boek vervangen"; dus met andere woorden een boek als dit bestaat nog niet. Voor zoover mij bekend, is dit juist en van de meeste pas verschenen boeken kan dit niet gezegd worden. In het algemeen toch trachten ze de bestaande wel te vervangen, en indien de inhoud dan ook beter is dan die van de bestaande, is dit streven toe te juichen. Helaas is dit echter niet altijd het geval, en zoodoende wordt er m. i. heel wat papier verknoeid. Deze kleine verzuchting even tusschen twee haakjes.
Iedere poging om door geschrift of anderszins iets nieuws te brengen moet m. i. worden toegejuicht en daarom alleen zou ik dit boek reeds in de aandacht van degenen, voor wie het geschreven is, willen aanbevelen.
Uit den titel kan men reeds opmaken voor wie de schrijver zich voorgesteld heeft te schrijven en in het voorbericht wordt dit nader uiteengezet. Hieruit blijkt dan, dat getracht is zooveel mogelijk aansluiting te verkrijgen aan de eischen, die gesteld worden voor de examens der Mij. tot bev. der Bouwkunst, terwijl het ook een goede hulp wil zijn bij de voorbereiding tot de andere examens.
Heeft de schrijver nu zijn doel bereikt? M. i. ten deele. Bij lezing van den eersten zin van het voorbericht: „Dit werkje bevat in hoofdzaak meetkunde", zullen dunkt mij vele na lezing van den titel teleurgesteld zijn in hunne verwachting. Meetkunde toch is slechts een onderdeel van de wiskunde; en nu wordt men reeds direct voorbereid, dat men bij verdere lezing voornamelijk meetkunde zal vinden. Na lezing van het boek kom ik dan ook tot de conclussie, dat de titel „Meetkundig repetitieboek" beter op zijn plaats zou geweest zijn.
De andere onderdeelen van de wiskunde zijn zoo verdekt opgesteld, dat menig gebruiker van het boek, (waarvan de schrijver toch zelf zegt, dat het velen de grootste inspanning kost de noodige wiskundige kennis op te doen) deze slechts met moeite zal kunnen uitvinden.
Het nuttig effect zou wellicht grooter geweest zijn, indien de schrijver zich uitsluitend tot de meetkunde had bepaald, en de overige wiskunde in andere deeltjes had behandeld.
Een zeer groot voordeel van dit boek is, dat de nadruk zoo sterk op het maken van vraagstukken wordt gelegd. Hierop komt het toch aan, vooral op vraagstukken, die zich aan de praktijk aansluiten. Opzichters e.d. behoeve geen wiskunde te bestudeeren om de wiskunde zelf, maar uitsluitend om de toepassing. Stellingen zijn prachtig, maar voor hem is de toepassing mooier; dus praktische vraagstukken maken, dat is je ware.
Hier en daar schijnt de schrijver zich wel zeer aan de eischen van de meer genoemde examens te hebben willen aansluiten, hetgeen bijv. sterk uitkomt op bladz. 86, waar, zonder eenig verband met het voorgaande of het volgende, de inhoud en de omtrek van de ellips worden medegedeeld. Moeten de candidaten deze formules voor de examens uit het hoofd kennen, dan is dit m. i. geheel onnoodig en moet een schrijver van een boek zich daardoor niet laten dwingen dergelijke dingen zoo zonder eenig verband met het overige op te nemen. De gebruikers toch zullen hierdoor eerder in dan uit de war geraken.
Het volmaakte is echter niet te bereiken, vooral niet bij iets nieuws en wellicht zal de schrijver bij nieuwere drukken wel hier en daar eenige veranderingen aanbrengen.
Ik spreek hier van nieuwere drukken en daarmede geef ik dus reeds te kennen, dat ik het boek een goede toekomst toewensch. M. i. kan het voor den gebruiker veel nut afwerpen, niet alleen door opfrissching van het geleerde, maar vooral ook door de meerdere vaardigheid in het oplossen van vraagstukken, die bij de bestudeering verkregen zal worden.
En nu ten slotte iets over het uitertijk. Het boek laat zich, voor zoover dit van een wiskundig repititieboek verlangd kan wor-

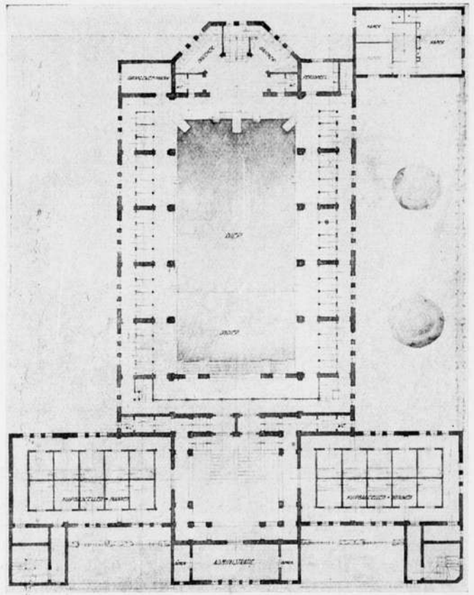

Prijsvraag Volks-Bad- en Zweminrichting. Ontwerp motto G. A. van G. de Groot. Vijfde Prijs. Plan verdieping. Schaal 1 op 400.

Winkelplaat van de Feestavond v. h. Verb. v. Ned. Kunstenaars-vereenigingen op 29 Mei a.s. Ontw. van Co Breman. Het feest vangt niet aan om 9 uur zooals op de plaat staat maar om 8 uur.

den, goed lezen. De druk en de geheele uitvoering is goed verzorgd, vooral de teekeningen zijn duidelijk.
Daargelaten enkele drukfouten, die niet in het errata zijn opgenomen, bijv. op blz. 36, 11e regel van onder waar staat BD + BF = S, wat moet BD = BF = S, en op bladz. 72, 4e regel van onder waar staat: 2n-hoek, wat moet zijn m-hoek is dus op het uiterlijk niet veel af te dingen.
Met een gerust hart kan ik dan ook dit boek aanbevelen en ik kan mij dus geheel aansluiten aan den wensch door den schrijver zelf geuit: „Moge dit werkje er iets toe bijdragen om voor studeerende technici het moeilijke pad te effenen."

Amsterdam. K.

BERICHTEN.

Feestavond van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen. Het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, omvattend vrijwel alle Ned. Kunstenaarsvereenigingen, besloot op **29 Mei a.s. een Feestavond** te geven, aanvang 8 uur n m. in de zalen van het **Concertgebouw te Amsterdam.** Het doel van dezen avond zal tweeledig zijn. In de eerste plaats: steun te verleenen aan de kunstenaars van alle groepen die door de tijdsomstandigheden in zorgelijken toestand zijn geraakt, en vervolgens de kas van het Verbond die mede door deze omstandigheden lijdt, aan te vullen. Het is ongetwijfeld sympathiek, dat vele kunstenaars gemeend hebben hun werkkracht en talenten te geven aan de uitvoering van dit plan en dat leden van alle aangesloten Vereenigingen zich bereid verklaard hebben om door samenwerking dit feest tevens tot een waardige uiting van het Verbond te maken.
Het is der Commissie van Uitvoering, bestaande uit: Ko Arnoldi, Johan Brandenburg Jr., Co Breman, Sem Dresden, D. Harting, P. van der Hem, Frits Lensvelt, A. D. Loman Jr., Joh. Luger, Jan Musch, W. van der Pluym, Jan Sluyters, Jan Toorop, Cornelis Veth en H. J. Wolter, gelukt, een programma voor te bereiden, dat voldoet aan de ongewone eischen, die naar zij zich wel bewust is, aan een daad van het Verbond gesteld zullen worden.

Zonder in details te willen treden, en zonder aan de verschillende nummers de bekoring van het onverwachte te willen ontnemen, meent de Commissie toch reeds te mogen mededeelen, dat, (terwijl door vrijwel al hare leden actief zal worden deelgenomen) haar reeds verschillende toezeggingen van medewerking zijn gedaan. Onder meer zullen optreden: Louis Bouwmeester, Evert Cornelis, Tom Denijs, Ko Doncker, Hubert Laroche, D. Lobo, Mevr. Alida Loman, Jacoba van der Pas, J. L. Pisuisse, Willem Royaards, J. H. Speenhoff, Het Hollandsch Strijkkwartet (H. Leydendorff, Bram Mendes, C. Kint, Th. Canivez), een koor a cappella (solo-zangers en -zangeressen onder leiding van Sem Dresden, dames: Janna Brandsma, J. Dresden, A. Kubbinga—Burg, Jo v. d. Linden, Hermine Scholten; heeren: Jac. Ph. Caro, Jac. van Kempen, H. Kubbinga, Louis van Tulder) en het Concertgebouw-Sextet (Evert Cornelis, Nic. Klasen, G. Blanchard, P. Swager, H. Tak, J. S. de Groen). Nog vele toezeggingen worden door ons tegemoet gezien, waarover nadere mededeelingen zullen worden gepubliceerd.
Een beperkt aantal *kaarten* voor de leden der aangesloten Kunstenaars-Vereenigingen zijn na toezending van postwissel à f 2.15 voor het lid alleen, of f 4.25 voor het lid met geleide (één persoon) te verkrijgen bij den penningmeester van het Verbond, A. D. Loman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam, of wel aan dat adres af te halen, des morgens tusschen 10 en 12 ure, *doch slechts tot en met Woensdag 26 Mei a. s.* Deze kaarten zijn strikt persoonlijk.

Tentoonstelling in de Academie van Beeld. Kunsten en Techn. Wet. te Rotterdam. In de week van 23 tot 29 Mei zullen in zaal II van genoemde Academie te Rotterdam worden tentoongesteld, de ontwerpen voor een Ned. paviljoen voor de Internationale Tentoonstelling te San Francisco, alsmede de bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor een volksbadhuis, uitgeschreven door de afd. 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Toegang vrij.

Prijsvraag voor een Volks-, Bad- en Zweminrichting, uitgeschreven door de Afd. 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Ontwerp motto G. A. van G. de Groot. Vijfde Prijs.

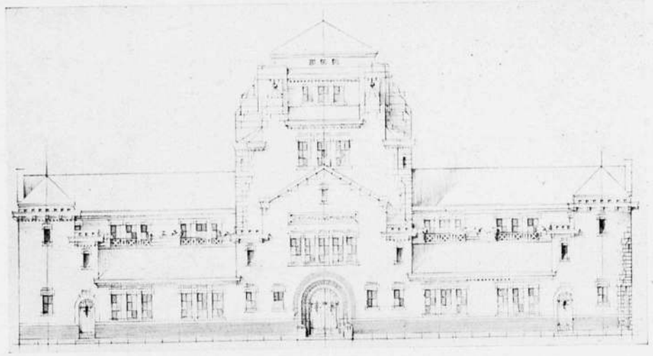

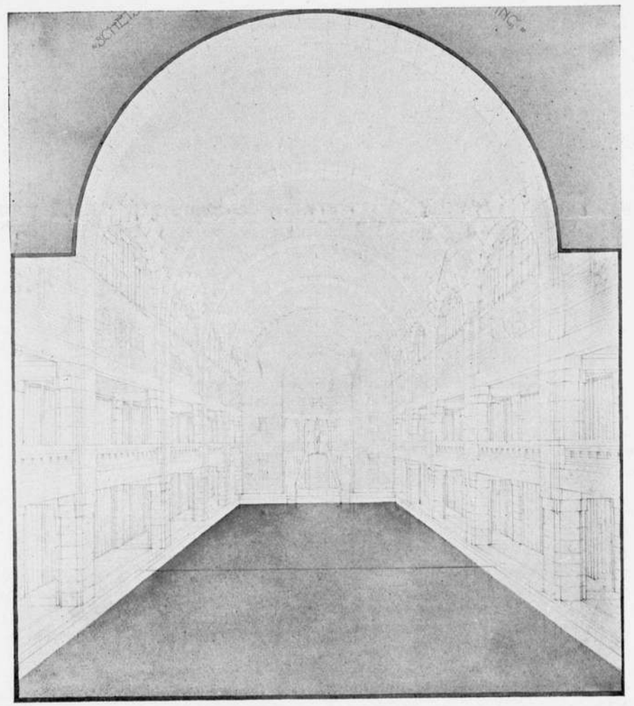

Voorgevel. Schaal 1 op 300, en Bassin.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.BZN.
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 29 MEI 1915. = No. 5.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en de a. s. Alg. Vergadering. — H. Bestuursvergadering op 1 Juni a. s. — REDACTIONEEL GEDEELTE. De Prijsvraag voor het Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. — Het nieuwe Gebouw voor de Tweede Kamer. — Terra Nova. — Prijsvragen. — Met twee losse platen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en de a.s. Algemeene Vergadering. De a.s. Algemeene Vergadering is bepaald op **Dinsdag 20 Juli a.s.**

Op dien datum heeft tevens plaats de verkiezing van het nieuwe Bestuur der M. B. V. A.

Het Alg. Huish. Reglement, art. 4, bepaalt hierover:

De verkiezing van Bestuursleden geschiedt bij geheime stemming door de Leden der Vakvereeniging, na candidaatstelling. Een vergadering der Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeen geroepen of tien Leden der Vakvereeniging kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.

Het tijdstip der verkiezing wordt vastgesteld door het Bestuur en ten minste twee maanden daarvóór bekend gemaakt in het Orgaan der Vakvereeniging. (Zie het bericht op blz. 19, B. Weekblad van 15 Mei 1915).

De namen der candidaatgestelden worden opgenomen in het na het eindigen van den termijn voor de candidaatstelling bepaald, eerst verschijnende nummer van het Orgaan der Vakvereeniging. De namen der candidaatgestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der Vakvereeniging, dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaatgestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.

In verband hiermede wordt de candidaatstelling voor de **zeven** leden van het nieuwe Bestuur (het huidige Hoofdbestuur treedt in zijn geheel af) ingewacht **vóór Woensdag 9 Juni a.s.** bij het Bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

De heeren A. Salm G.B.zn. en F. W. M. Poggenbeek hebben het Bureau der M. B. V. A. medegedeeld, dat zij niet meer voor een candidaatstelling in aanmerking wenschen te komen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 1 Juni ten 10½ ure v.m. in het Gebouw der M.B.V.A.

Op de Agenda komt voor o.a.: Ingekomen stukken; Mededeelingen van den Voorzitter; De a.s. Leden Vergadering; De a.s. Algemeene Vergadering; Candidaten Algemeen Secretaris; Jaarverslag der Mij.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN OP DE INTERNATIONALE TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

Nu de tentoonstelling van de projecten, ingezonden op deze besloten prijsvraag en gehouden in de vergaderzaal van Arch. et Amic., weer tot het verleden behoort, zullen wij successievelijk de plattegronden en de perspectieven van deze projecten in het B. Weekblad publiceeren.

Wij brengen hierbij in herinnering, wat in B.Weekblad van 2 Augustus 1913 betreffende de voorgeschiedenis en het resultaat van deze goed geslaagde prijsvraag is gepubliceerd.

Het volgende is ontleend aan het gepubliceerde communiqué der Commissie:

In de vergadering van de Centrale Commissie voor de deelneming van Nederland bleek men eenstemmig van oordeel, dat de commissie moest trachten te bewerken, dat het Paviljoen zou zijn een oorspronkelijke uiting van de Nederlandsche bouwkunst en dus niet een kopie van een bestaand gebouw, noch een karakterlooze navolging van hetgeen men den conventioneelen tentoonstellingsstijl zou kunnen noemen. Hieruit blijkt dus, dat het niet juist is, zooals in de dagbladen werd vermeld, als zou de centrale commissie eerst voor de stichting van een oud-Hollandsch gebouw zijn geweest en later, onder invloed van stemmen uit Indië, van meening veranderd zijn. De commissie bleek verder van oordeel, dat het wenschelijk was, niet zonder meer zelf een architect aan te wijzen, doch over die aanwijzing in overleg te treden met de drie voornaamste organisaties van Nederlandsche bouwkundigen.

De besturen dier organisaties, t. w. van de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", het Genootschap „Architectura et Amicitia" en den „Bond van Nederlandsche Architecten", werden uitgenoodigd tot het houden daags daarna, 21 Juni, van eene bespreking. Die bespreking had tot resultaat, dat, terwijl de commissie ook in verband met den geringen beschikbaren tijd, het uitschrijven van een openbare prijsvraag uitgesloten achtte, de beste regeling zou zijn, dat een aantal architecten zou worden uitgenoodigd binnen een korten termijn een schetsontwerp in te leveren, waarvoor zij honorarium zouden ontvangen.

Door de commissie werden voor die uitnoodiging in aanmerking gebracht de drie architecten, die door hun arbeid in verband met de deelneming van Nederland aan twee groote tentoonstellingen, t.w. te Parijs in 1900 en te Brussel in 1910, hun sporen op tentoonstellingsgebied verdiend hadden, te weten de heeren Ed. Cuypers te Amsterdam, W. Kromhout te Rotterdam en J. Mutters Jr. te 's-Gravenhage. Aan de drie organisaties werd door de commissie verzocht ieder nog twee architecten op te geven.

De aanwezige bestuursleden der drie vereenigingen stemden met deze regeling in en verklaarden zich bereid, een aanwijzing van architecten als bedoeld door de algemeene vergadering hunner vereenigingen uit te lokken. Verder werd besloten aan de hand der gehouden besprekingen een programma van eischen op te stellen en daaromtrent nader overleg te plegen. Dit overleg had plaats op Dinsdag 24 Juni, op welke bijeenkomst het programma van eischen werd vastgesteld.

Den 2en Juli deden de drie vereenigingen aan de commissie mededeeling van door haar aangewezen architecten en den 3den Juli had met de architecten en met vertegenwoordigers van de besturen eene bespreking plaats, waarin het programma van eischen nader werd toegelicht. De tijd van inlevering der plannen, aanvankelijk bepaald op 15 Juli, werd in die vergadering uitgesteld tot 21 Juli.

De centrale commissie had het verlangen te kennen gegeven, dat voor de beoordeeling der plannen haar ter zijde zou staan eene commissie van advies, bestaande uit een vertegenwoordiger van elk der drie vereenigingen. De vereenigingen verklaarden zich bereid, die commissie te vormen. Als leden van bedoelde commissie zijn opgetreden de heeren J. Gratama, b. i. te Amsterdam, J. H. de Groot te Amsterdam en Jos. Ingenohl te Amsterdam, de eerste als plaatsvervanger van den heer A. Salm G.Bzn. te Amsterdam [1]).

Op 21 Juli werden negen ontwerpen bij de commissie ingeleverd, zijnde die, afkomstig van de heeren Ed. Cuypers en Kromhout bovengenoemd, en van de heeren J. Limburg, b. i., 's Gravenhage; Jan de Meyer, Amsterdam; Alb. Otten, Rotterdam; H. A. Reus, Dordrecht: D. Roosenburg, b. i., 's Gravenhage, en H. J. M. Walenkamp, Amsterdam; alsmede van den heer M. J. E. Lippits, die op verzoek der drie vereenigingen door de commissie nog nader was uitgenoodigd, terwijl de heer Mutters bij nadere overweging, door bijzondere omstandigheden aan de uitnoodiging geen gevolg kon geven.

Die ontwerpen droegen de volgende motto's:
„De Halve Maan"; „Stars and Stripes"; „Juli 1913"; „Ons Land"; „De Zaan"; „Voor Holland Hollandsch"; „Holland" en tweemaal het motto S. F., welke door de commissie ter onderscheiding S. F. I. en S. F. II. werden genoemd. Elk ontwerp was vergezeld van een gesloten briefje, waarin de naam van den ontwerper.

De ontwerpen werden gesteld in handen van de commissie van advies, die op 24 Juli rapport aan de centrale commissie uitbracht.

De conclusie van dit rapport was, dat vooral twee ontwerpen, n.l. S. F. II en „Voor Holland Hollandsch", in aanmerking kwamen, doch dat, naar de eenstemmige meening van de commissie van advies, op verschillende gronden het ontwerp S. F. II voor het beoogde doel de voorkeur verdiende.

De centrale commissie, na het rapport van de commissie van advies te hebben gehoord, beraadslaagde nader afzonderlijk en kwam eenstemmig tot het besluit om zich met het gevoelen van de commissie van advies te vereenigen en dus aan het plan gemerkt S.F.II de voorkeur te geven. Ook bij de centrale commissie vond het ontwerp gemerkt „Voor Holland Hollandsch", al werd daaraan ook niet de voorkeur gegeven, toch groote waardeering.

Bij opening van de naambriefjes bleek de ontwerper van het plan, gemerkt S F. II, te zijn de heer W. Kromhout te Rotterdam en die van het ontwerp, gemerkt „Voor Holland Hollandsch", de heer D. Roosenburg, b. i., te 's-Gravenhage."

Hierop heeft ondergeteekende in genoemd B. W. van 2 Aug. 1913 doen volgen een naschrift waarin hij allereerst een woord van hulde bracht aan de Centrale Commissie, daar deze reeds van den beginne af er naar gestreefd heeft om Nederland te San Francisco te doen vertegenwoordigen door een modern en Nederlandsch Paviljoen, en dus niet wenschte mee te doen aan de slechte mode, om onze tentoonstellingsgebouwen te doen zijn copieën van Oud-Hollandsche bouwwerken, zooals dat op de tentoonstellingen van Brussel, Roubaix en Gent, helaas, is geschied.

En verder zij uit dit naschrift het volgende aangehaald:
„De moderniteit dringt door. Hoe veel verder en beter is niet deze gedachtengang der Centrale Commissie-San Francisco vergeleken bij die der Centrale Commissie voor het Plan 1913, met haar boerenmeid-reclame-plaat! Verheugend is ook de artistieke ontwaking van Ned.-Indië, die te dezer zake daaruit bleek, dat de Ned. Indische Kunstkring, onder aanvoering van den energieken architect Mooyen aldaar, een adres richtte tot den Gouverneur-Generaal van N. I., waarin krachtig werd betoogd, dat het Paviljoen van Nederland en zijn Koloniën een hedendaagsch en geen antiquarisch karakter dient te hebben.

Heeft dus de Centrale Commissie betreffende de stijlkeuze een juist standpunt ingenomen, ook ten opzichte van de keuze van den architect gaf zij blijk van goed inzicht. Niet de persoonlijke voorkeur van de commissie of een harer leden voor den een of anderen architect heeft hier beslist, maar een prijsvraag. Wel was deze prijsvraag, door tijdsgebrek gedrongen, een beslotene, maar in elk geval waren hier 10 architecten uitgenoodigd, en heeft bij de keuze dezer 10 geen enkele persoonlijke relatie invloed doen gelden.

Wij twijfelen er echter niet aan, of een volgende keer zal de tijd van voorbereiding ruimer zijn en daarmede de gelegenheid geopend een openbare prijsvraag te houden. Wanneer deze goed wordt voorbereid en billijk beloond, dan zullen zeker ook de beste krachten meedoen en kan een nog veelzijdiger resultaat verkregen worden, dan in een besloten prijsvraag het geval is."

„Gevraagd werd een schetsontwerp; maar de meesten hebben vrijwel uitgewerkte projecten ingezonden. Van de 9 inzendingen is er slechts één, die een verkeerd beginsel toont en die niet begrijpt wat goede tentoonstellings architectuur is. Dit project geeft een complex van Barock-huizen te zien, een soort raadhuis met in de gevels raamverdeelingen, die behooren bij beganen grond

[1]) De heer A. Salm G.Bzn. was verhinderd als Jurylid op te treden, aangezien hij, als secretaris van de Hollandsche Sectie van het comité Permanent des Congrès Artistiques Internationaux, aanwezig moest zijn op het IIIe Congres Artistique International, dat van 19—23 Juli 1913 te Gent gehouden werd.

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. Ontwerp motto: „Ons Land" van Jan de Meyer.

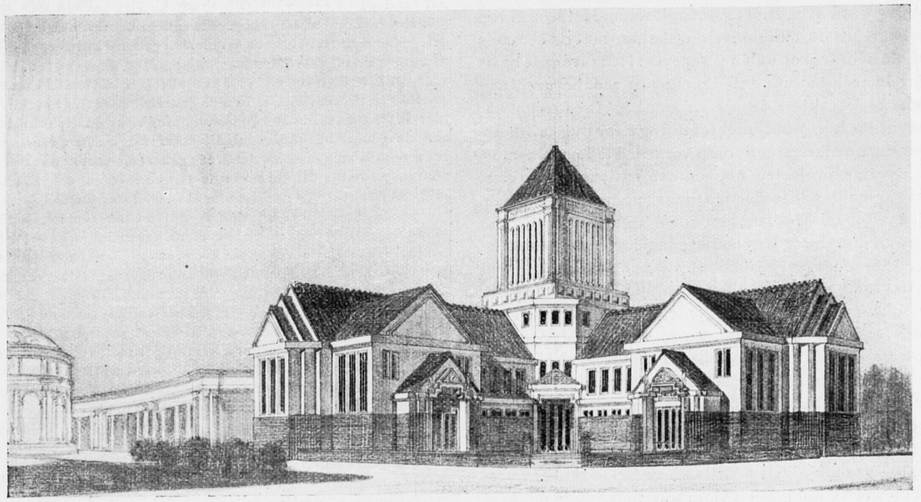

Buiten aanzicht.

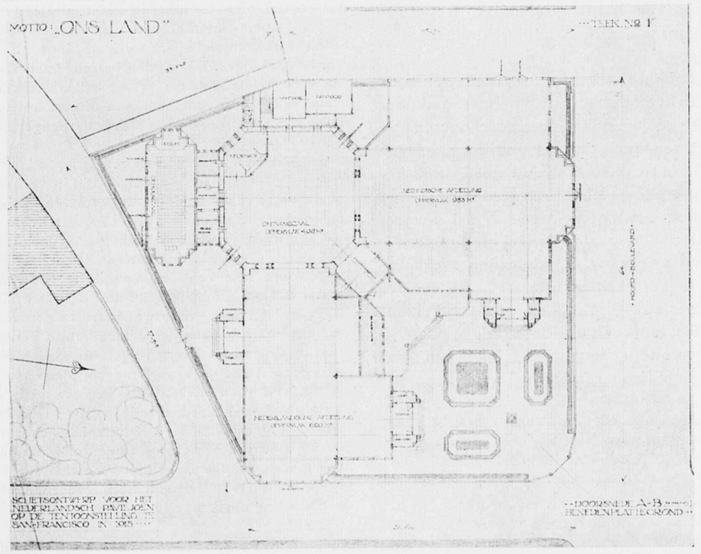

Plattegrond. Schaal 1 op 800.

en 2 verdiepingen, en verder dakraampjes, die evenals de verdieping-aanduidingen geen zin hebben; en ten slotte een toegangsbrug, die de gedachte aan een werkelijk groot Barock huis moet voltooien. Het wezen van de twee groote tentoonstellingshallen met de centrale hal, de hoofdzaken van het gegeven, en daarom de basis voor de architectuur ontwikkeling en voor het architectonische karakter, dit wezen komt in dat project natuurlijk in het geheel niet tot uiting naar buiten, waardoor deze architectuur volop verkeerd is te noemen.

De overige projecten hebben een rationeel karakter, met verschillende invloeden: naast modern Hollandsch, internationaal, Duitsch, Noorsch en Oostersch.

Alleen zij hier nog wat medegedeeld over de projecten van Roosenburg en Kromhout. Roosenburg heeft in zijn plattegrond het door allen, behalve door Kromhout, gevolgde type: de hal voor Nederland en die voor Ned. Indië loodrecht op elkaar, en in den rechten hoek de centrale hal. Ten einde de kapspanning der beide hallen te verminderen heeft hij een hoofdbeuk met 2 zijbeuken aangebracht, terwijl boven de centrale hal een torentje is aangebracht. De buitenarchitectuur is geïnspireerd op de Zaan: gerabatte deelen, groen met witte banden geverfd, welks Hollandsch karakter zeer versterkt wordt door het groote dak met roode pannen. De compositie is zeer verdienstelijk; de verhoudingen zijn goed, en het geheel heeft iets vroolijks en vooral iets eigens van kleureffect.

Logisch spreken de hoofdruimten; in dit opzicht is de opzet rationeel; ook de onderdeelen zijn niet direct stijlnamaak. Maar toch heeft het geheel niet een origineel en vooral niet een vooruitstrevend karakter. De gedachte aan een groot Tentoonstellingrestaurant voor Lucas Bols wordt gewekt.

Kromhout heeft de beide hallen ook loodrecht op elkaar geplaatst; maar hij heeft de centrale hal, bekroond door een Kromhoutsche koepel, naar voren geschoven. Deze situatie heeft het voordeel, dat het paviljoen, gelegen naast het Paleis der Schoone kunsten, goed zal uitkomen en aandacht trekken. Enkele onderdeelen in den plattegrond moeten gewijzigd worden. Het project toont een fantastische, hoewel rationeel uit den plattegrond voortgekomen opbouw. Rondom den overheerschenden koepel lagere partijen, met roode daken. Het opgaande werk is blank geschilderd, met rood en het geheel heeft iets feestelijks en iets decoratiefs, passend bij het tijdelijke van het gebouw. Duidelijk is een goed talent voor tentoonstellingsarchitectuur te herkennen".

J. GRATAMA.

HET NIEUWE GEBOUW VOOR DE TWEEDE KAMER.

Wij laten hieronder volgen uit de „Handelingen der Staten-Generaal" de uitvoerige en belangwekkende opmerkingen en beschouwingen waartoe het afdeelingsonderzoek der Tweede Kamer in zake aanvulling en verhooging van het IX hoofdstuk der Staatsbegrooting (voorbereiding in zake verbouw van het Tweede Kamergebouw) heeft aanleiding gegeven.

Nadat eerst de al of niet wenschelijkheid om thans over te gaan tot de verbouwing en uitbreiding van het gebouw besproken is, waarbij er op gewezen wordt, dat deze met inbegrip van meubilair de som van 3 millioen gulden wel zal overschrijden, vervolgt het verslag:

§ 2. Het denkbeeld om eenige particuliere bouwkundigen in de gelegenheid te stellen voor het nieuwe gebouw ontwerpen in te dienen, vond bij vele leden instemming. Men wees er op, dat het vraagstuk, hoe op deze plaats een alleszins doelmatig Kamergebouw te verkrijgen, dat in zijn gevel en inwendige architectuur de waardigheid van zijn bestemming uitdrukt, zich aansluit aan de geheel bijzondere architectuur van de aangrenzende oude gebouwen, die er ten deele één geheel mede zullen vormen, niet misplaatst is aan de moderne verkeerswegen, waaraan het zal komen te staan en de schoonheid van het stadsdeel verhoogt, zóó groote moeilijkheden inhoudt, dat het onverantwoordelijk zoude zijn op een bepaald ontwerp zijn keuze definitief te vestigen, alvorens van onze eerste architecten plannen te hebben gevraagd. Een zoogenaamde besloten prijsvraag is daarvoor de aangewezen weg. Met voldoening constateerde men, dat de Minister voor deze prijsvraag blijkbaar warm is gestemd en dat de Commissie uit de Kamer, die met den Minister overleg heeft gepleegd, zich daarmede heeft vereenigd. Men sprak de verwachting uit, dat, indien de verdere voorbereiding dezer zaak met tact en beleid plaats vindt, de uit te noodigen Nederlandsche architecten zich in staat zullen toonen aan het veelzijdige probleem, dat hun wordt gesteld, een oplossing te geven, welke de natie bevredigt.

Door sommige leden werd hierbij nog met instemming gewezen op het adres, ten vorige jare door een dertigtal kunstenaars en kunstkenners bij de Kamer ingediend en op het artikel, door den kunstenaar R. N. Roland Holst in *de Gids* van Juni 1914 aan dit onderwerp gewijd. In het uitnoodigen van particuliere architecten kan allerminst een miskenning zijn gelegen van de verdiensten onzer Rijksbouwmeesters. Dat een Regeeringsbureau niet steeds de waarborgen oplevert, dat daar de beste plannen, d.i. de meest doelmatige en de meest kunstvolle, zullen worden ontworpen voor een werk als het onderhavige, ligt, meenden deze leden, voor de hand. En met minder dan de beste oplossing mag men niet tevreden zijn. Het geldt een zóó belangrijk en moeilijk architectonisch werk als hier te lande hoogst zelden wordt uitgevoerd. Deze leden betreurden het, dat niet reeds in een vroeger stadium der zaak particuliere architecten zijn uitgenoodigd hunne krachten aan dit vraagstuk te beproeven; thans kan men zich slechts erover verheugen, dat het daarvoor nog niet te laat is.

Intusschen waren er onder de vele leden, die het denkbeeld der prijsvraag toejuichten, sommige, die, in verband met hetgeen tot dusverre reeds heeft plaats gevonden, eenige nadere inlichtingen omtrent 's Ministers bedoeling verzochten. In de Memorie van Toelichting wordt in herinnering gebracht, dat reeds in 1913 met de Commissie uit de Kamer overeenstemming was verkregen omtrent het ontwerp voor de verbouwing en uitbreiding en dat daarna is voortgegaan met de uitwerking der plannen. Blijkbaar zijn toen, voor wat betreft de inwendige indeeling van het nieuwe gebouw, verschillende plannen opgemaakt, want de Commissie heeft, volgens de toelichting, een keuze gedaan. Men stelde de vraag, hoevele plannen aan haar oordeel zijn onderworpen en van wie deze afkomstig waren. Nadat de Commissie haar keuze had gedaan en wel de ontwerpen van den Rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel had gekozen, is zij in nader overleg met de Regeering getreden en is het besluit tot het uitnoodigen van eenige particuliere bouwkundigen genomen. „Dit is" zoo heet het in de toelichting, „voornamelijk geschied met de bedoeling om keuze te hebben ten aanzien van gevelontwerpen".

Moet hieruit worden afgeleid, dat, door de formuleering van het programma van eischen, de prijsvraag alleen den gevel zal betreffen, dat m. a. w. voor een gebouw, dat, wat het inwendige betreft, reeds zoo goed als geheel vaststaat, een fraaie gevel wordt gezocht? Vrij algemeen had men dien indruk niet gekregen. Op zich zelve zou een prijsvraag in dien zin weinige rationeel zijn, wijl, is het inwendige van het gebouw bepaald, het ontwerpen van den gevel, die daarbij behoort, meer een zaak is van ijverige en nauwgezette studie dan van vrije schepping. Een som van f 8.000.— d. i. voor de vijf deelnemers f 40.000.— als honorarium voor een gevel ontwerp schijnt ook rijkelijk hoog; men kan over goede gevel ontwerpen zeker wel op minder kostbare wijze de beschikking verkrijgen Daarom veronderstelde men, dat den deelnemers aan de prijsvraag ook een zekere vrijheid zal worden gelaten wat betreft het inwendige van het gebouw, de inwendige architectuur zoowel als de indeeling. Omtrent dit punt wenschte men eenige positieve inlichtingen, vooral, wijl eenige zinsneden van de Memorie van Toelichting geschikt schijnen om — tegen de juist gegeven voorstelling in — den indruk te wekken, dat de Minister zich de gebondenheid der deelnemers, wat het inwendige betreft, nog al groot heeft gedacht. Volgens bladz. 2 zal de ontwerper niet alleen rekening moeten houden met den eisch van het behoud van den bestaanden voorgevel aan het Binnenhof, en met de plaats, bestemd voor den hoofdingang en voor de monumentale trap, — hij zal, „mede in verband met de overige eischen omtrent de noodige indeeling en de aangegeven plaats voor een gebouw voor den Raad van State, bij het ontwerpen van den plattegrond der te stichten gebouwen in hooge mate gebonden zijn". Welke is de juiste beteekenis dezer woorden? Ook zou men gaarne vernemen of de hoofdingang aan den nieuwen verkeersweg en de monumentale trap in een hal tegenover dien hoofdingang is gedacht. Welke bestemming zal voorts aan den ingang aan het Binnenhof worden gegeven? En eindelijk stelden enkele leden de vraag, of, naar zij hoopten en ook meenden te weten, de ontwerpers de tegenwoordige zittingszaal ongeschonden moeten laten bestaan, zij het dat daaraan een andere bestemming wordt gegeven.

In dit verband werd er door sommige leden op gewezen, dat, wanneer, wat het inwendige van het gebouw betreft, de prijsvraag een nog al bindend karakter mocht hebben, de op dit punt te stellen eischen hoogstwaarschijnlijk een weerspiegeling zouden zijn van het ten vorigen jare goedgekeurde plan van den Rijksbouwmeester. Maar daarvan zou dan het gevolg zijn, dat bedoelde Rijksbouwmeester, zelf aan de prijsvraag deelnemende, een grooten voorsprong zou hebben op de overige mededingers. Het spreekt toch wel vanzelf, dat deze laatsten niet zoo gemakkelijk aan de eischen kunnen voldoen als de Rijksbouwmeester, die te voren de zekerheid heeft, dat zijn plan daaraan wel zal voldoen.

Gevraagd werd, of het in de bedoeling ligt genoemden Rijksbouwmeester aan de prijsvraag te laten deelnemen. Moet uit de vierde alinea van bladz. 2 der Memorie van Toelichting worden afgeleid, dat hij wel voor de zoogenaamde vrije oplossing zal mogen mededingen, maar niet zal behooren tot de vijf architecten, die worden uitgenoodigd? Dit zou men hieruit opmaken, dat — ofschoon de heer Knuttel voor inzending van een vrije oplossing geen honorarium zal genieten — met het oog op de ontwerpen voor een vrije oplossing een som van f 10.000 wordt aangevraagd. Vijf architecten, waaronder niet de Rijksbouwmeester, zullen dus een vrije oplossing kunnen inzenden en dezen zijn, volgens de Memorie van Toelichting, dezelfden als die welke in de besloten prijsvraag zullen mededingen.

Andere leden hadden uit de Memorie van Toelichting den indruk gekregen, dat het 's Ministers bedoeling is den heer Knuttel niet op te nemen onder de vijf uit te noodigen architecten, maar dat de keuze plaats zal hebben uit de vijf plannen dier architecten en, als zesde daarbij gevoegd, het in 1914 reeds door den heer Knuttel opgemaakte. Voor de vrije oplossing geldt hetzelfde; alleen heeft de heer Knuttel voor deze oplossing nog geen plan ingezonden, reden waarom er in de Memorie van Toelichting speciaal over gesproken wordt. Een eigenlijke prijsvraag, zoo merkten deze leden op, wordt niet uitgeschreven en dit woord komt dan ook niet eenmaal in de Memorie van Toelichting voor. Verscheidene andere leden verklaarden van het denkbeeld, particulieren architecten uit te noodigen, met leedwezen te hebben kennis genomen. Daarbij werd aangevoerd, dat de uitkomsten, met prijsvragen verkregen waar het gold den bouw van het Vredespaleis en van den Haagschen Schouwburg — om zich tot voorbeelden uit de Residentie te bepalen — niet aanmoedigend zijn voor deze methode van werken.

Aan de ontwikkeling hunner bezwaren deden enkele leden de opmerking voorafgaan, dat, met dit voorstel, ten aanzien van de Kamerverbouwing een geheel nieuwe koers wordt ingeslagen. Tot dusverre betroffen de plannen niet meer dan een verbouwing met een uitbreiding gepaard gaande, een betrekkelijk bescheiden onderneming, waaromtrent, wat de hoofdpunten betreft, tusschen de Regeering en de Kamer, vertegenwoordigd door hare Commissie ad hoc, overeenstemming was verkregen. Die overeenstemming was reeds in 1913 bereikt; in 1914 heeft de Commissie haar keuze gevestigd op een uitgewerkt ontwerp n.l. dat van den heer Knuttel. Om de zaak definitief tot een goed einde te brengen, behoefde, volgens de hier aan het woord zijnde leden, toen slechts rustig te worden voortgewerkt op de in onderlinge samenwerking vastgestelde plannen. Deze weg wordt echter thans verlaten; het denkbeeld van een verbouwing is uitgegroeid tot dat van het stichten van een grootendeels nieuw gebouw, een werk waarvan de voorbereiding en de uitvoering niet langer besloten blijven binnen het overleg van Kamer en Minister, maar waarvoor het vernuft en de phantasie van de kundigst geoordeelden onzer particuliere architecten aan het werk zullen worden gezet. En hebben deze architecten hunne ontwerpen ingezonden, dan zal, alvorens daaruit te kiezen, het publiek in de gelegenheid worden gesteld, ja als het ware worden uitgenoodigd, een oordeel uit te spreken. Wordt op deze wijze niet alles wat tot dusverre was verricht, als nutteloos ter zijde gesteld en een geheel nieuwe weg ingeslagen? Voor deze leden was het niet twijfelachtig, dat de Kamer, zich met dit voorstel vereenigende, zich laat lokken verre buiten de grenzen, die haar tot dusverre steeds voor oogen hebben gestaan. Waarom de Regeering (en de Commissie) tot deze koersverandering meenen te moeten overgaan, blijkt overigens niet. Men vermoedde, dat het denkbeeld van den Minister is uitgegaan; voor de Commissie uit de Kamer was er, nu zij haar keuze reeds in 1914 had gedaan, geenerlei aanleiding, de indiening van nieuwe ontwerpen uit te lokken. Uit niets blijkt, dat het gekozen ontwerp de Commissie bij nadere beschouwing niet bevredigd heeft; aangezien dat ontwerp in overleg met de Commissie en op den grondslag van een door haar ontworpen program van eischen is vervaardigd, is dit ook zeer onwaarschijnlijk. Waren de hier aan het woord zijnde leden wel ingelicht, dan was de gevelkwestie in dat programma van eischen ook geheel opgelost, in dien zin, dat terwijl de Binnenhofgevel behouden zou blijven, de nieuwe gevel zou aansluiten aan den bestaanden gevel van het gebouw, waarin destijds het Kabinet der Koningin zich bevond. Men zou omtrent de redenen der koerswijziging, die heeft plaats gevonden, gaarne nadere inlichtingen ontvangen. In elk geval wenschte men nauwkeurig te weten, of het programma van eischen, waarvan in de Memorie van Toelichting sprake is, hetzelfde is als dat, waarop het ontwerp-Knuttel steunde, en, zoo neen, waarom en op welke punten daarvan wordt afgeweken. Men drong er op aan de grondslagen, waaromtrent in 1913 overeenstemming is verkregen, en de uitgewerkte plannen, die in 1914 zijn gekozen, te mogen leeren kennen.

Sommige leden zagen in het plan, een prijsvraag uit te schrijven, het toegeven aan een beweging, die in den laatsten tijd onder de particuliere bouwkundigen is waar te nemen en die er naar streeft, den bouw van belangrijke en voorname Rijksgebouwen te onttrekken aan de Rijksbouwmeesters en Rijksbouwkundigen en dien als regel aan particuliere architecten op te dragen. Dit in adressen en op audiënties meermalen uitgesproken verlangen pleegt te worden gegrond op eenige algemeene, klinkende doch bij nadere beschouwing vrij hol blijkende beweringen, zooals deze, dat onze nationale gebouwen den geest moeten uitdrukken, die in de natie leeft; dat zij getuigenis moeten afleggen van ons kunnen; dat Rijksgebouwen representatief moeten zijn, enz. Fraaie zinsneden, zoo men wil, maar die, welbeschouwd, weinig zin hebben. Zelfs wordt het, van de hierbedoelde zijde, driestweg uitgesproken, dat een architect, zoodra hij en doordien hij

in Rijksdienst treedt, zijn artisticiteit moet verliezen en onmogelijk langer representatief werk kan leveren, zoodat het voor voorname gebouwen een eisch is, waaraan, nooit zou zijn te ontkomen, de hulp van particuliere bouwmeesters in te roepen.
Tegenover die beweringen past de vraag, waarop een en ander steunt en of de Rijksbouwmeesters, die toch door de opvolgende Regeeringen zijn gekozen uit de bekwaamste particuliere architecten, die voor een Rijksbetrekking in aanmerking wenschten te komen, werkelijk voor belangrijke werken niet berekend zijn gebleken. Het enkele feit, dat men jaarlijks voortgaat hen voor millioenen guldens Rijkswerk te laten verrichten — waaronder zich telkens ook zeer belangrijke bouwwerken bevinden — schijnt met hun beweerde onbekwaamheid onvereenigbaar. Wat moet voorts worden verstaan onder den geest, die op architectonisch gebied in de natie leeft, en wanneer en hoe drukt een gebouw dien geest uit? Op deze en dergelijke vragen ontvangt men gewoonlijk niet meer dan een ontwijkend antwoord en zoekt men dieper naar de eigenlijke drijfveeren van de hier geschetse beweging der architecten, dan blijkt spoedig, dat die gelegen is in het verlangen, dat de Regeering hun, door opdrachten van Rijkswerken, tegemoet kome in de moeilijke tijden, die zij, naar eigen erkentenis, tegenwoordig beleven. Dat de Minister nu aan dit verlangen toegeeft en daartoe al het werk, dat met betrekking tot de Kamerverbouwing de laatste jaren werd verricht, op zijde zet en de diensten van twee onzer drie Rijksbouwmeesters geheel en die van den derde gedeeltelijk verwerpt, keurden de hier aan het woord zijnde leden ten zeerste af. Zij meenden, dat hij hier een gevaarlijken weg op gaat, die afgezien van andere ongewenschte consequenties, tot zeer aanzienlijke kosten zal leiden. Die kosten zullen in het onderhavige geval niet enkel de aangevraagde som van f 50.000 omvatten, maar bovendien het honorarium van den particulieren architect, dat vermoedelijk zal bestaan in een percentage van de totale bouwsom. Gevraagd werd, welk percentage van die som het zal uitmaken. Voorts zal de prijsvraag waarschijnlijk leiden tot belangrijke verhooging van de bouwsom, die men thans nog voor oogen heeft; zij zal nieuwe eischen voor het te stichten gebouw doen ontstaan, aan welker bevrediging, geheel of althans ten deele, men zich niet zal kunnen onttrekken.
Principieel bezwaar vond het denkbeeld van de prijsvraag bij sommige leden, die van oordeel waren, dat het als concurrenten aan het werk zetten van een zeker aantal architecten niet kan leiden tot die ernstige, gezette studie, welke in het algemeen noodig is om tot een uiting van kunst in haar hoogen eenvoud te geraken en die in het bijzonder hier moet worden vereischt, opdat de architect zich doordringe van de gedachte, die bij de bouwmeesters van de Binnenhofgebouwen heeft voorgezeten, om vervolgens, met eerbiediging van de bijzonderheden van den ouden stijl, in aansluiting aan dat gebouwencomplex beleidvol te kunnen voortbouwen.
Ook naar de meening der leden, die zich als tegenstanders van het denkbeeld der prijsvraag deden kennen, zal de prijsvraag, die aan den Minister voor oogen staat, niet enkel den gevel betreffen. Zij achtten dat onwaarschijnlijk om dezelfde redenen, als hierboven werden aangevoerd. Zoowel op het punt der inwendige indeeling als op dat der inwendige architectuur zal den toekomstigen bouwmeester zekere vrijheid moeten worden gelaten. Maar ook is het waar, gelijk hierboven reeds werd opgemerkt, dat hij toch in verschillende opzichten gebonden zal zijn. Dit maakt het vraagstuk voor een oplossing bij wijze van prijsvraag zoo bij uitstek ongeschikt. Prijsvragen kunnen in zekere gevallen ongetwijfeld tot goede resultaten leiden. Vooropgesteld, dat een voldoend aantal bekwame en hoogstaande architecten beschikbaar is om daaruit de noodige mededingers en juryleden te kiezen, kan, waar het geldt een geheel zelfstandig vrijstaand gebouw, dat uit den grond moet worden opgetrokken, het uitschrijven van een prijsvraag aanbeveling verdienen. Maar wanneer, gelijk in dit geval, gewenscht wordt de verbouwing en uitbreiding van een complex van localiteiten, waarvan sommige geheel of gedeeltelijk moeten behouden blijven, andere geschikt zijn te maken voor een nieuwe bestemming, nog andere al naar de behoefte moeten worden bijgebouwd, kan een bevredigend resultaat slechts worden verwacht van voortdurend overleg en gedachtenwisseling, van den beginne af, tusschen dengene, die de opdracht geeft, en den architect en is zulk een resultaat door middel van een prijsvraag niet te bereiken. Voor den gevel geldt in zeker opzicht hetzelfde. Hij zal zich moeten plooien naar de eischen, die uit de hoofdpunten der inwendige constructie voortvloeien, op een wijze, door studie en overleg gaandeweg vast te stellen. Voorts zal in ruime mate rekening zijn te houden met de aangrenzende bouwwerken. Wordt voor den gevel een prijsvraag uitgeschreven, dan dreigt het gevaar, dat, omgekeerd, de inwendige constructie wordt opgeofferd aan het uiterlijk, een uiterlijk, dat misschien op zichzelf niet slecht is gedacht, maar met de eischen van het inwendige geen rekening houdt en bij aangrenzende gevels niet aansluit. Naar de meening der hier aan het woord zijnde leden was er misschien aanleiding geweest voor het nieuwe gebouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel een prijsvraag uit te schrijven en verdient het wellicht overweging daartoe alsnog over te gaan voor het gebouw voor het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie, maar voor het Kamergebouw staat de zaak geheel anders.
Voorts werd twijfel uitgesproken, of, indien de prijsvraag wordt uitgeschreven, aan de direct belanghebbende bij het nieuwe gebouw, d.i. de Kamer, vertegenwoordigd door hare Commissie ad hoc, wel de gewenschte invloed op den gang van zaken zal zijn verzekerd. Dat de Minister, al verklaart hij zich niet ontoegankelijk voor wenschen van de Commissie, zijn eigen gang wenscht te gaan, blijkt, volgens de hier aan het woord zijnde leden, reeds hieruit, dat hij, naar in de Memorie van Toelichting wordt medegedeeld, op twee voorname punten, de prijsvraag betreffende, zich niet met de zienswijze der Commissie kan vereenigen, namelijk ten aanzien van de aan de mededingers te openen gelegenheid om ook geheel vrije plannen in te dienen en van de publicatie der ingezonden ontwerpen vóór de beslissing. De leden, die deze bedenkingen tegen het inroepen van de medewerking van particuliere architecten voordroegen, besloten met den wensch, dat de Minister alsnog den te kwader ure ingeslagen nieuwen koers moge verlaten. De veilige weg, die het spoedigst zal leiden tot een oplossing en die de meest bevredigende oplossing waarborgt, is, dat Minister en Kamercommissie zich houden aan de plannen, in 1913 en 1914 reeds aanvaard. De Minister raadplege desgewenscht over die plannen een of twee zeer bekwame bouwkundigen — aan wie vooraf ware te kennen te geven, dat zij in geen geval zullen worden geroepen nieuwe plannen te ontwerpen, — trede vervolgens nog in overleg met de Commissie uit de Kamer, wijzige zoo noodig naar aanleiding van de opmerkingen der bouwkundigen de plannen alsnog op onderdeelen, maar beslisse ten slotte geheel zelfstandig. Acht de Minister het minder gewenscht den Rijksbouwmeester met het werk te belasten, hetzij omdat deze het te druk heeft, hetzij om andere redenen, hij kieze dan, na met de Kamercommissie overleg te hebben gepleegd, een particulieren architect. Ook langs dien weg kan men tot een goede oplossing komen. Maar het denkbeeld der prijsvraag, dat onmogelijk tot goede resultaten kan leiden, late hij varen. De verantwoordelijkheid, die de Minister indien hij, zonder voorafgaande prijsvraag, aan den Rijksbouwmeester of aan een bepaalden particulieren architect een opdracht geeft, zal hebben te dragen, is volstrekt niet te groot. Belangrijke sommen, aan de particuliere bouwkundigen toegedacht, maar die aan de zaak zelve niet ten goede zullen komen, zullen op deze wijze worden uitgespaard; ongewenschte verrassingen zullen worden voorkomen en het nieuwe gebouw zal uit een oogpunt van doelmatigheid en van fraaiheid — in verband met de omgeving en aangelegen perceelen — waarschijnlijk volle bevrediging schenken.
Er waren ten slotte ook enkele leden, die zich tegen het inroepen van de hulp van particuliere architecten verklaarden, omdat huns inziens het vraagstuk niet zoo moeilijk is, dat voor de oplossing daarvan buitengewone krachten moeten worden uitgenoodigd. Deze leden wenschten geen monumentale monderne geveloplossing, maar eene, die zich in stijl en verhoudingen aansluit aan de bestaande karakteristieke gevels van het Binnenhof en Buitenhof. Zij dachten zich een gevel met arcades, gelijk men die op het Binnenhof aantreft, en ter plaatse, waar de nieuwe gevel in de gebouwen van het Buitenhof overgaat een hooger, boven het dak opgaand gedeelte, zooals dat hetwelk den gevel van het Buitenhof aan de zijde van den Hofvijver afsluit. De arcadebouw zou een goede gelegenheid bieden aldaar het in bouw voorgenomen café-restaurant te stichten, en voorts winkelhuizen. Ook stonden deze leden het denkbeeld voor, het gebouw, voor zoover het voor den dienst der Kamer niet bepaald noodig zal zijn, te bestemmen voor het herbergen van andere Rijksbureau's.

Op grond van hetgeen ten voordeele en ten nadeele van het uitnoodigen van particuliere architecten werd aangevoerd, meenden eenige leden er den nadruk op te moeten leggen, dat dit punt blijkbaar voor een goed deel door de formuleering van het programma van eischen wordt beheerscht. Zij meenden daarom, dat de Kamer recht heeft omtrent dat programma van eischen nadere inlichtingen te ontvangen; sommigen wenschten zelfs, dat het ter kennisneming van de Kamer zou worden overgelegd. Zonder te weten, in hoeverre dit programma, behalve ten aanzien van het aantal lokalen, de grootte der lokalen, de onderlinge ligging, enz., de architecten ook bindt wat betreft de indeeling, het behoud van bepaalde bestaande onderdeelen en het opnemen in hun plan van andere onderdeelen is het uiterst moeilijk te beslissen, of een beperkte prijsvraag doelmatig moet heeten dan niet. Deze leden wenschten daarom met betrekking tot dit punt met klem op meer licht aan te dringen.

§ 3. Het denkbeeld om de vijf uit te noodigen architecten ook in de gelegenheid te stellen een vrije oplossing in te dienen en aan ieder hunner, die van die gelegenheid gebruik maakt, een vergoeding van f 2000 toe te kennen, vond bij verscheidene leden geen instemming. Vooral de leden, die zich hierboven deden kennen als tegenstanders van de besloten prijsvraag, hadden tegen dit plan ernstige bedenking. Maar zij waren de eenigen niet. Ook vele voorstanders van de besloten prijsvraag wenschten ten aanzien van dit onderdeel zijner plannen niet met den minister mede te gaan. Gevreesd werd dat dit denkbeeld slechts zal leiden tot onpractische min of meer phantastische plannen, die in artistieke aquarellen geschetst, misschien op het leekenpubliek grooten indruk zullen vermogen te maken, maar, vooral nu de Commissie uit de Kamer het plan ongenegen is, wel geen oplossing zullen brengen. Eenige leden, die aan deze vrije oplossing het denkbeeld van een geheel en al nieuw gebouw onafscheidenlijk verbonden oordeelden, voegden hier nog aan toe, dat iets dergelijks tot dusverre nimmer in de bedoeling der Kamer heeft gelegen en zij vertrouwden, dat de Kamer dat ook thans niet zal willen.
Overigens werd van deze zijde nog de opmerking gemaakt, dat het toe te kennen honorarium van f 2000 in vergelijking met de f 8000, die zal worden toegekend voor een inzending op grond van het meer genoemde programma van eischen, zeer laag is te noemen. Een „vrije oplossing" stelt toch zeker hoogere eischen aan vernuft en artisticiteit.
Verscheidene andere leden meenden daarentegen, dat 's ministers gedachtengang, die hem tot den wensch, ook ontwerpen voor een vrije oplossing uit te lokken, heeft geleid, begrijpelijk is. Maar naar hunne meening kan dit plan eerst goed beoordeeld worden, wanneer volkomen duidelijk is in hoeverre de oplossingen, op den grondslag van het programma van eischen, van het denkbeeld van een vrije oplossing afwijken. Men behoort eerst te weten, welke vrijheid den inzenders voor een niet vrije oplossing wordt gelaten. Zooals boven reeds bleek, achtte men het niet denkbaar, dat die vrijheid alleen den gevel zou betreffen. Voorts wees men er op, dat ook de inzenders van een vrije oplossing aan zekere eischen gebonden zullen zijn; de Memorie van Toelichting zegt het uitdrukkelijk. Men vroeg omtrent een en ander nadere inlichtingen.

Sommige leden, die uit de stukken den indruk hadden gekregen, dat de inzenders in de zoogenaamde „besloten prijsvraag", behalve wat den gevel betreft, slechts weinig vrijheid zullen hebben in het ontwerpen van hunne plannen, verklaarden zich om die reden zeer voor het openstellen der gelegenheid tot het inzenden van een vrije oplossing gestemd. Zij zagen hierin den weg om tot een origineele en te gelijk kunstzinnige oplossing te komen.
Enkele leden stelden voorts nog de vraag of de Rijksbouwmeester, die voor een ontwerp-vrije-oplossing geen honorarium zal ontvangen, de kosten van vervaardiging van dat ontwerp zelf zal moeten dragen. Of zal hij daarvoor Rijkspersoneel te werk mogen stellen?

§ 4. Vrij algemeen onderstelde men, dat de Minister het voornemen heeft een jury van deskundigen in te stellen, die hem bij de keuze uit de ingezonden ontwerpen van voorlichting zal dienen. Men zou omtrent zijn voornemen te dezer zake gaarne worden ingelicht en daarbij ook vernemen, of het in de bedoeling ligt aan de Commissie uit de Kamer invloed op de keuze toe te kennen.

Dat de Minister, in strijd met de meening van de Commissie uit de Kamer, de ingezonden ontwerpen, alvorens daaruit een keuze wordt gedaan, publiek wenscht te maken, had verscheidene leden in hooge mate bevreemd. Het achterwege laten van deze publicatie zou de Minister, volgens de Memorie van Toelichting, bezwaarlijk kunnen overeen brengen met zijn verantwoordelijkheid. Deze woorden verklaarden vele leden niet te begrijpen. Zij achtten het ondenkbaar, dat de Minister bedoelt zijn verantwoordelijkheid voor de beslissing te dekken door zich naar het oordeel der publieke opinie te gedragen. Heeft de Minister aan dekking zijner verantwoordelijkheid behoefte, dan zal hij die kunnen vinden in de voorlichting van de jury, maar het oordeel van het publiek zal hem geen gids mogen zijn. Dit is het eenige juiste standpunt; de Minister alleen is verantwoordelijk. Wat echter ook 's Ministers bedoeling moge zijn, het tentoonstellen van de ontwerpen vóór dat de definitieve beslissing is gevallen, keurden vele leden sterk af. Het is bij bouwkundige prijsvragen een goede regel, dat aan den beoordeelaar van ingezonden ontwerpen de grootst mogelijke vrijheid bij de vervulling zijner taak wordt gewaarborgd en dat zooveel mogelijk wordt tegengegaan, dat invloeden van buiten op zijn oordeel inwerken. Een tentoonstelling vóór de uitspraak is met dit standpunt onvereenigbaar. Niets is meer geschikt om de bevangenheid van den beoordeelaar in gevaar te brengen. De ondervinding bij andere prijsvragen heeft geleerd, dat tijdens zulk een tentoonstelling van alle kanten beproefd wordt op de beslissing invloed te oefenen, met anonieme geschriften, met openlijke manifestatiën van bepaalde groepen, door artikelen in de pers, enz. en het zijn volstrekt niet altijd de edelste drijfveeren, die hierbij in het spel zijn. Bovendien mag de waarde van zulke ongevraagde critiek sterk in twijfel worden getrokken. De meest competente beoordeelaars zijn de uitgenoodigde architecten zelf en de leden der jury; de oordeelvellingen, van andere architecten of van volslagen leeken afkomstig, moeten van een zuiver zakelijk standpunt, als minderwaardig worden beschouwd.
Moet dit inroepen van het oordeel van het publiek vóór de beslissing er mede toe strekken den in de natie levenden geest in het gebouw uit te drukken, dan moge worden bedacht, dat juist de schoone gebouwen uit vroeger tijd, die thans den roem van dien tijd uitmaken, veelal bij hunne stichting door de publieke opinie ongunstig zijn beoordeeld. Iets dergelijks is thans ook geenszins uitgesloten. Het publiek moet door de kunstenaars van zijn tijd worden opgevoed; hun smaak en studie heeft hun artistiek inzicht boven het schoonheidsgevoel van het volk verheven; zij zijn in zekeren zin den geest van het volk vooruit. De Overheid moet hiermede haar voordeel doen en niet den invloed van de kunstenaars juist opheffen door de ondeskundige en achterlijke publieke opinie in de zaak te betrekken.
Overigens werd er van deze zijde op gewezen, dat een aan de beslissing voorafgaande tentoonstelling van de ingezonden ont-

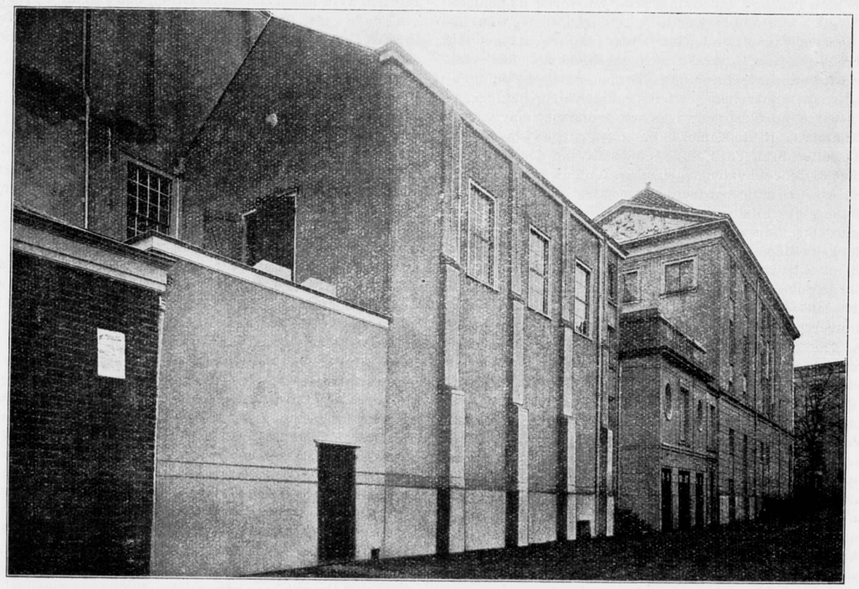

Zijgevel van den Kon. Schouwburg te 's-Gravenhage, bepleisterd met Terranova.

werpen lijnrecht ingaat tegen de opvattingen, welke op dit punt in den kring der architecten zelf bestaan. Door de groote architectenvereenigingen, nl. de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, het genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam en de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam zijn op 16 September 1909 algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen vastgesteld, waarvan art. 9 luidt: „De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedetailleerde beschouwingen leveren. Het volledige juryrapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de juryuitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen". Bij de vaststelling van deze regelen is o.m. ook bepaald, dat bij de afkondiging daarvan de verwachting zou worden uitgesproken, dat geen der leden van de aangesloten corporatiën zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij deze algemeene regelen niet in acht worden genomen. Gaat het nu aan, dat de Regeering met deze besluiten der architecten eenvoudig geen rekening houdt? Het ware een openlijke miskenning van de organisatie onzer bouwkundigen van Overheidswege, en het succes van de prijsvraag zou er zeker door worden in gevaar gebracht. De Minister zou aldus een verantwoordelijkheid op zich laden, die het hem zwaar zou vallen te dragen. Daarom werd er met klem op aangedrongen, dat de Minister op dit onderdeel van zijn voornemen zoude terugkomen.

Van andere zijde werd de tentoonstelling der ontwerpen vóór de beslissing verdedigd. Men wees er op, dat uit de Memorie van Toelichting geenszins blijkt, dat deze tentoonstelling zal plaats hebben vóór dat het rapport der jury, dat immers slechts zal strekken tot voorlichting van den Minister, is openbaar gemaakt.

De tentoonstelling zal plaats vinden vóórdat een beslissing zal worden genomen, d.i. vóórdat de Minister de definitieve keuze doet. Zóó verstaan, kan 'sMinisters plan niet worden bestreden met de hierboven aangevoerde bezwaren.

De algeheele onafhankelijkheid van den Minister levert waarlijk genoeg waarborgen op tegen ongewenschte invloeden. Dat het publiek in de gelegenheid wordt gesteld vóórdat de eindbeslissing valt zijn oordeel te doen kennen, achtte men in overeenstemming met de algemeene opvattingen van dezen tijd. Nadeel is daarvan niet te verwachten; voordeel is echter niet uitgesloten.

Artikel 1. In verband met hun ongeneigdheid geld toe te staan voor plannen voor een vrije oplossing drongen enkele leden er op aan, den nieuwen post in twee posten, artt. 145*a* ad f 40.000 en 145*b* ad f 10.000, te splitsen, waarvan de eene op de plannen, gebaseerd op het programma van eischen, betrekking heeft, de tweede op de plannen voor een vrije oplossing. De Kamer zal alsdan in de gelegenheid zijn zich over de beide denkbeelden afzonderlijk uit te spreken.

Aldus vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs den 11den Mei 1915.

HUBRECHT.
BONGAERTS.
BICHON VAN IJSSELMONDE.
ALBARDA.
VISSER VAN IJZENDOORN.

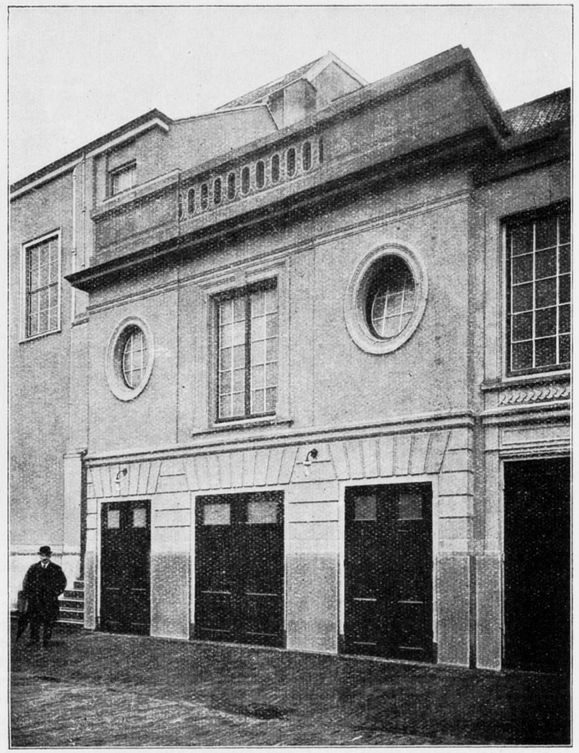

Kon. Schouwburg te 's Gravenhage. Zijgevel met ingang Hofloge. Bepleisterd met Terranova.

TERRANOVA.

Over dit materiaal ontvingen wij van den heer H. Doïng, Stucadoor te Haarlem en vertegenwoordiger van dit materiaal de volgende beschrijving:

Een moeilijk vraagstuk voor den architect is de keuze van de te gebruiken mortel, wanneer om een of andere reden bepleistering van buitengevels noodig of gewenscht is.

Het is onnoodig breed over deze moeilijkheid uit te weiden. Elk architect weet uit eigen ervaring welke onaangenaamheden daaraan verbonden zijn. Van tallooze gevels brokkelt de pleister af omdat te veel kalk door de cementmortel vermengd is, terwijl weder andere gevels, in sterke cementmortel bepleisterd, ontelbare scheuren vertoonen.

Ook het noodig zijn van herhaaldelijk silicateeren, en sauzen, met den nasleep van bladeren enz., vormt niet de minst onaangename zijde van toegepaste bepleistering.

Ook de toepassing van z.g.n. kunstzandsteen bepleistering voldoet niet aan de verwachtingen.

Daar ook bij deze bepleisteringen *portland-cement het bindmiddel* is, vertoont het dezelfde gebreken als p. c. bepleistering, terwijl ook de tint beheerscht wordt door de cement, en frissche kleuren onmogelijk kunnen verkregen worden.

In „Terranova" vindt de architect echter een materiaal, ideaal voor bepleistering.

„*Terranova*" is eene hydraulische, door opname van koolzuur uit de lucht, verhardende kalkmortel, waaruit bijna geheel de z.g.n. etsende eigenschappen verwijderd zijn.

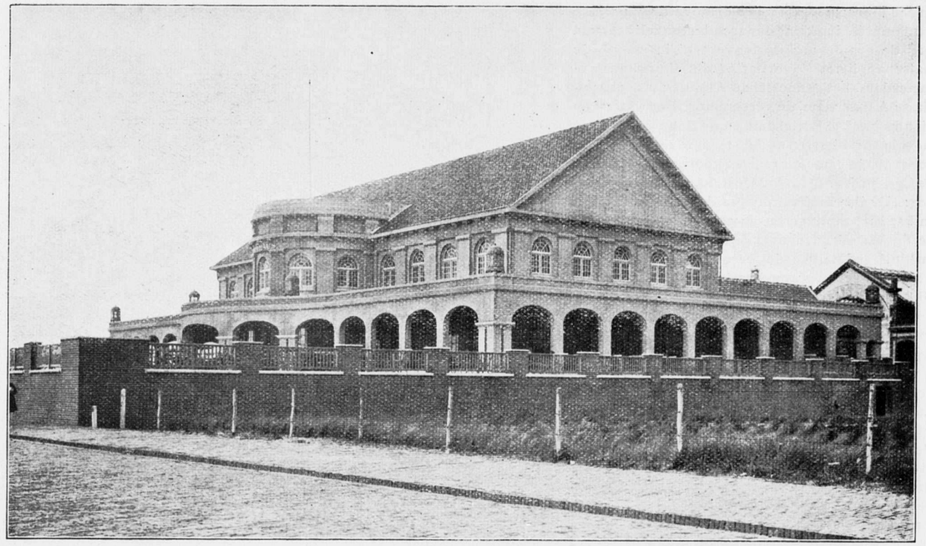

Kurhaus te Zandvoort, bepleisterd met Terranova. Architecten: Wollmann, Frankfurt a. Main en Jb. C. v. Dorsser, den Haag.

De mortel is niet water*dicht*, maar in voldoende mate water*keerend*, en wel, zonder dat nadeel gedaan wordt aan de *luchtdoorlaatbaarheid*.
Wanneer wij aannemen, dat de gevelbepleistering de mantel is welke het gebouw draagt, dan kunnen wij rekenen, dat door toepassing van „Terranova", deze mantel *tegen doorlaten van regen verzekerd is*.
De pleisterlaag wordt door de wisselingen van het weder evenals bij andere mortels droog en nat, maar wordt *niet doornat*, niet van water verzadigd, doordat het water er *langs loopt*.
Het muurwerk en wat daarachter komt, is dus verzekerd tegen de gevolgen van den slagregen, *zonder nadeel te doen aan de poreusheid* (luchtdoorlaatbaarheid) *der muren*.
Het natuurlijke gevolg daarvan is, dat de gevelvlakken, welke door het *langsstroomende* regenwater gereinigd worden, buitengewoon lang hunne origineele kleur behouden.
Terranova-bepleistering werd o.a. toegepast aan het Nieuwe Kurhaus te Zandvoort, diverse villa's, de Kon. Schouwburg te 's Gravenhage enz. (zie de afbeeldingen).
De heer J. J. Gort, Gemeente Architect te 's Gravenhage, onder wiens Directie de schouwburg verbouwd werd, schrijft naar aanleiding der toepassing van terranova aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad het volgende:
„Bij den verbouw van den Kon. Schouwburg werd voor buitengevelbepleistering als bepleisteringsmateriaal „Terranova" van de Terranova-industrie gebruikt.
Het wordt als bepleisteringsmateriaal in drie soorten en wel feinkörnig, körnig en grobkörnig verkrijgbaar gesteld
Bovengenoemde soorten dienen om in de bewerking tot feingestockten, gestockten of grobgestockten putz te komen.
Lijstwerken, banden, bossingen enz. worden gewoonlijk in feingestockten, groote vlakken tusschen raamopeningen enz. in gestockten of grobgestockten putz uitgevoerd.
Op enkele na waren de muurvlakken, welke met deze putz werden bewerkt, oude bepleisterde gevels; het laat zich begrijpen dat deze, om de nieuwe bepleistering daarop aan te brengen vooraf geheel degelijk schoon werden gebikt, de voegen van het metselwerk flink uitgehakt.
Alvorens met den ondergrond van de bepleistering aan te vangen moeten alle gaten worden bijgewerkt, het muurwerk met borstels goed schoon, met water goed nat worden gemaakt.
De ondergrond, bestaande uit 1 deel kalk, 1 deel Portland Cement en 6 deelen scherp rivierzand wordt daarna raapsgewijze tegen den muur ter dikte van ± 20 m.M. aangebracht en zuiver onder den rij vlak doch ruw afgewerkt.
Wanneer deze ondergrond goed verhard is kan met den bovenlaag worden begonnen.
De putz, in verzegelde zakken aangevoerd, wordt met water tot een goed te verwerken specie, zonder bijvoeging van eenig ander materiaal, aangemaakt, en na vooraf de ondergrond te hebben natgemaakt, ter dikte van 5 à 10 m.M. op de 1e beraping aangebracht, met houten spanen onder de rij opgewerkt.
Na eenige verharding wordt deze laag met stalen spanen opgekrabt; door het uitspringen nu van korrels verkrijgt men het verlangde effect.
Door het gebruikmaken van feine, körnige of grobkörnige putz ontstaat het verschil in bovengenoemd effect.
Als bepleisteringsmateriaal voor buitengevels voldoet het zeer goed, in *elke gewenschte kleur* verkrijgbaar past het zich zeer goed aan bij oude gevels in een of andere zandsteensoort uitgevoerd, het neemt na verharding weinig water tot zich, raadzaam is het echter afdekkingen van gevels of lijsten uit te voeren in zink.
Langeren tijd aan de buitenlucht blootgesteld *wint het* als bepleisteringsmateriaal *in waarde, daar dit zijn hardheid vergroot*.
Men zorge echter vooral:
1°. Geen gaten of openingen in de bepleisteringsvlakken te maken of te laten; een vrijstaande steiger is dus noodzakelijk.
2°. Ten einde elke afscheiding bij het aanbrengen van den putzlaag te voorkomen moet elk vlak dagelijks worden afgewerkt; is het vlak te groot dan onder loodrechte afscheidingen in deelen.
3°. De noodige hoeveelheid te bestellen, daar bij nabestelling het kan voorkomen dat de kleur niet geheel overeenkomt.
Vertegenwoordiger van de Terranova-industrie is de Heer H. Doing, Stucadoor, Donkere Spaarne 12, Haarlem; door wien de bepleisteringswerken aan de Schouwburg werden aangenomen en uitgevoerd."

De ondergeteekende heeft zich geheel op de toepassing van dit materiaal toegelegd, en daardoor een kern van deskundig personeel gevormd, welke eene vakkundige behandeling waarborgt.
Dit moet niet onderschat worden, daar *niet alleen* slechts zéér bekwame vaklieden bij de toepassing gebezigd kunnen worden, maar vooral noodig is eene met de jaren verkregen routine, om het materiaal voldoende tot zijn recht te doen komen.
Ook voor interieur kan met dit materiaal een dankbaar effect bereikt worden.
Het binnenwerk van het landhuis op het landgoed Waliën bij Zutphen (Architect D. J. v. Loo) is eene bezichtiging overwaard. (van binnen geheel uitgevoerd in terranova).
Langzamerhand ondervindt „terranova" meerdere belangstelling en veelvuldiger toepassing. O. a. is aan ondergeteekende opgedragen het geheel in terranova-bepleistering bewerken van den watertoren en de gebouwen, behoorende bij de in aanbouw zijnde waterleiding der gemeente Velsen (onder den heer Drost, ingenieur te Arnhem).

H. DOING.

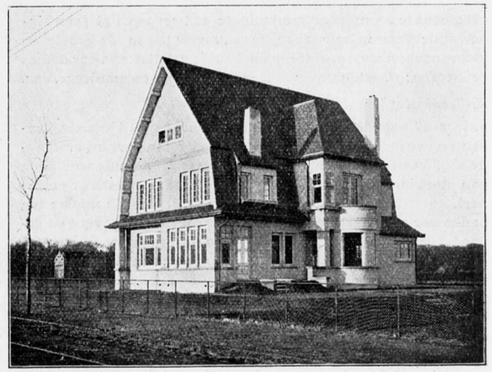

Villa Julianaweg Bloemendaal; bepleisterd met Terranova. Eigenaar Binnenlandsche Exploitatie Maatij. Architecten Mulder en v. Asdonk, Bloemendaal.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1915.

I. BUITENGEWONE PRIJSVRAAG.

Het Gemeentebestuur van Rotterdam stelde ter beschikking van het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" een bedrag van ± f 400.—, zijnde het revenu van de te Rotterdam gehouden tentoonstelling der ontwerpen van den Stadhuisprijsvraag, met opdracht dit bedrag te besteden voor eenig bouwkunstig doeleinde.
De Vereeniging besloot het bedrag te besteden als eerste prijs in een uit te schrijven **buitengewone** prijsvraag en koos daartoe het:

ONTWERP VAN EEN BADHUIS.

Het badhuis wordt gedacht als onderdeel van een badplaatsaanleg aan den Hoek van Holland (gemeente Rotterdam) op een terrein waarvan het middelpunt ongeveer ligt ter plaats waar op bijgaande situatie de letter A is geplaatst. *)
Langs de strandzijde van het gebouw loopt een strandweg, die geacht wordt te beginnen bij het punt B, waar verondersteld wordt een klein eindstation van den spoorweg van Rotterdam te liggen.
Vóór het badhuis moet de strandweg eene verbreeding zeewaarts verkrijgen met ruimen trappenaanleg naar het strand, dat ook langs hellende wegen bereikt moet kunneu worden.
Vóórbij het badhuis zet zich de strandweg op gelijke hoogte voort langs de daar gedachte bebouwing met hotels en particuliere villa's.
Achter het badhuis wordt een ruim plein verondersteld, waarop de straten van de achterliggende bebouwing uitmonden en dat glooiend van de hoogte bij het badhuis naar beneden loopt.
Op het plein moet een muziektent geprojecteerd worden, benevens plantsoenaanleg, boombeplanting, enz.
De strandweg ligt 1.50 M. hooger dande straat tegen het gebouw aan de achterzijde en de parterreverdieping van het gebouw ligt 2.50 M. boven den strandweg.
Het gebouw moet bevatten:

Souterrain.

a. aan de landzijde een hotel-entrée met vestibule en hoofdtrap, in verbinding met de hoofdvestibule op parterrehoogte; *b.* in verbinding met *a* een portierskamer, 2 bureauruimten, te zamen 30 M², 2 ruime liften, 3 telefooncellen; c. kofferbergplaats groot ± 200 M². met bagagelift, direct toegankelijk van uit de onder *a* genoemde vestibule en bij voorkeur ook direct van buitenaf bereikbaar; *d.* een rijwielbergplaats; eveneens direct van uit de vestibule en van buitenaf bereikbaar; e. caféruimte ± 120 M². en een lunchroom ± 60 M². met buffet, beide in verbinding met terras voor 500 personen; *f.* toiletten voor dames en heeren; *g.* hoofdkeuken 120 M²., dienkeuken 60 M², koffiekeuken 40 M²., spoelkeuken 40 M²., voorzien van spijzen- en vaatwerkliften in verbinding met de boven gelegen dienkamer, en buffetten van de eetzalen; *h.* wasch- en bergplaatsen voor glaswerk, vaatwerk en tafelgerei; *i.* 2 koelkamers elk 20 M²., *k.* voorraadruimten onderling gescheiden voor: wijn, bier, conserven, in verbinding met aftap- en flesschen-spoelinrichting, bergplaats voor ledige flesschen, vaten, manden, enz., ter gezamenlijke oppervlakte van 300 M²., *l.* 2 schaftlokolen voor keukenpersoneel en kellners, elk groot 35 M², met garderobe, toiletten, enz., *m.* ruimte voor sorteering van waschgoed 40 M²., *n.* stoelenbergplaats en bewaarplaats voor terrasmeubelen, *o.* ruimte voor eventueelen aanleg van centrale verwarming en brandstoffen-bergplaats, *p.* diensttrappen.
De ruimten voor den dienst moeten door een afzonderlijken toegang van buitenaf bereikt kunnen worden.

Parterre.

a. aan de zeezijde entrée en hoofdvestibule met portiersloge, 2 cassa's, 2 telefooncellen. *b.* groote feest- en concertzaal met ruimte voor 600 personen, waarvan 400 op parterre met 1 M². ruimte per persoon, galerijen met trappen, tooneel van 8 M. diepte, waarbij 4 kleedkamers en stemkamer, en orkestruimte voor 30 musici. c. kleine muziekzaal groot 120 M²., met podium. *d.* groote eetzaal 200 M²., met aanrechtkamer en orkestruimte voor 8 musici. e. kleine eetzaal 70 M². met aanrechtkamer of buffet. *f.* cafézaal 200 M². met buffetruimte. *g.* biljardzaal voor 2 biljards. *h.* speelzaal 30 M². *i.* leeszaal 30 M². *k.* schrijfzaal 30 M².
De genoemde zalen zooveel mogelijk te ontwerpen, dat zij onderling tot grootere eenheden kunnen worden te zamen gevoegd.
De eet- en cafézalen met uitzicht op de zee en voorzien van glasdichte waranda's, die in de oppervlakte begrepen zijn.
De onder *h*, *i* en *k* gelegen zalen kunnen in een entresol, respectievelijk 1e verdieping gelegen zijn, waar dan tevens de na te noemen ontbijtzaal kan geprojecteerd worden, mits alle zalen gemakkelijk door ruime trappen en liften te bereiken zijn.
l. de gevorderde toiletten voor dames en heeren, welke ook van het onder *m* te noemen terras gemakkelijk bereikbaar moeten zijn, *m.* ruim terras aan de zeezijde met trappenaanleg naar den strandweg en zooveel mogelijk windvrij, eventueel met glasdichte wandelgangen en met ruimte voor 1000 personen, waarvoor 1.25 M² per persoon moet aangenomen worden.

1e *Verdieping.*.

a. ten minste 40 logeerkamers, in grootte verschillend van 20 tot 30 M²., waarvan een tiental elk in verbinding met salon van 20 M². en badkamer van 10 M².
De logeerkamers aan de zeezijde zooveel mogelijk van loggia

*) Deze situatie hebben wij niet gereproduceerd. Red. B. W.

of balcons te voorzien en zoodanig te ontwerpen, dat geen hinder ondervonden wordt van de uitvoeringen in de groote en kleine concertzaal; *b.* ontbijtzaal 40 M²; *c.* toiletten voor dames en heeren; *d.* salons voor scheeren, pedicure en manicure, enz.

2e Verdieping (eventueel Kapverdieping).

a. woning voor den restaurateur, bestaande uit 4 kamers, keuken en verder accessoires; *b.* woning voor den portier, bestaande uit 2 kamers, keuken en verdere accessoires, beide woningen van stookinrichtingen te voorzien; *c.* 25 kamertjes voor personeel, voor mannen en vrouwen gescheiden; *d.* ten minste één badkamer voor mannen en één voor vrouwen, benevens de gevorderde W.C.'s enz.; *e.* 3 linnenkamers te zamen 60 M².; *f.* 3 kamers voor chefs van dienstafdeelingen; *g.* meubelmagazijn in verbinding met de bagagelift; *h.* centrale telefoonkamer; *i.* bergplaatsen voor allerlei.

Verlangd worden: 1o. een situatie op de schaal van 1 à 1000 met aanduiding van het gebouw, de trappenaanleg, de hellende wegen, terrassen en toegangen naar het strand, de aanleg van het plein en de wijze waarop de naast aansluitende bebouwing is gedacht.

2o. de plattegronden der verschillende verdiepingen van het gebouw op een schaal van 1 à 200.

3o. ten minste 2 doorsneden en de voor een juist begrip van het gebouw gevorderde gevels allen op een schaal 1 à 100.

4o. een perspectief teekening opgehaald uit een plan op een schaal van 1 à 100.

5o. een travée van den voornaamsten gevel en een dito van de groote zaal op een schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren medaille met getuigschrift en *f* 400.—, een tweede prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en *f* 100.—, een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 50.—

II. GEWONE PRIJSVRAGEN.

a. *Een boeken- en platenkast.*

De kast is gedacht als wandkast in het privékantoor van een architect.

De grootste breedte is 3 M., de hoogte ± 2.50 M.

De kast moet gelegenheid bieden tot het bergen van boeken en van plaatwerken van ten hoogste 0.50 M. × 0.75 M. en een aantal laden of schuiven bevatten tot het bergen van teekeningen van ten hoogste 0.75 M. × 1 M. en verder voorzien zijn van laden voor het bergen van foto's van verschillende grootten.

Er moet bovendien gelegenheid zijn tot het plaatsen van kleine kunstvoorwerpen en voor het uitleggen van teekeningen of boeken moet een uitschuifbovenblad of een op- of neêrslaande klep worden aangebracht.

Verlangd worden de voor een juist begrip van het meubel gevorderde plattegronden, opstanden en doorsneden op een schaal van 1 à 10, benevens enkele details op ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 20.—
een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 10.—
een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

b. Een houten brug met afsluithek.

De brug met afsluithek is gedacht als toegang over een sloot, tot een tuin of erf aan een landweg gelegen.

De geheele constructie moet van hout en van eenvoudig karakter zijn.

De sloot is op de waterlijn gemeten 4 M. breed, de weg en het erf liggen 1.50 M. boven het watervlak, de kanten van de sloot hebben een helling van 1 op 1.

De brug moet rusten op landhoofden met een doorvaartwijdte van 3.50 M., de vleugels der landhoofden wijken wederzijds onder een hoek van 60° met de aslijn van de sloot.

De breedte van de brug is 2.50 M. tusschen de leuningen. De hoogte van het afsluithek behoeft niet grooter dan 2 M. te zijn.

De constructie moet er op berekend zijn, dat licht wagenverkeer over de brug kan plaats hebben.

Het afsluithek moet op de voorzijde van het landhoofd aan de zijde van den tuin of het erf geplaatst worden.

Verlangd worden: plattegrond, opstand en doorsneden op een schaal van 1 á 10.

Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren medaille met getuigschrift en *f* 20.—, een tweede prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en *f* 10.—, een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor de geïnterneerde krijgsgevangenen der verschillende natiën.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.

Zij mogen op carton gezet, doch *niet in houten lijst gespannen* zijn.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentie-adres bevat. Op de brieven aan de buitenzijde respectievelijk de woorden: *„naambrief"* en *„correspondentie-adres"* voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren;

1. K. P. C. DE BAZEL, architect te Bussum.
2. S. DE CLERCQ, architect te 's Gravenhage.
3. D. B. LOGEMANN, architect b/d. Gemeentewerken van Rotterdam.
4. P. G. BUSKENS, architect te Rotterdam.
5. C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ten volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.

De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van de twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1916 zal worden gehouden.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1915 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het laatstgenoemde jurylid, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap."

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn de bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.

Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd aan het adres van het laatstgenoemde jurylid en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad en in Architectura.

ROTTERDAM, 10 Mei 1915.

Namens het Bestuur:
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
G. DIEHL, 1e Secretaris.

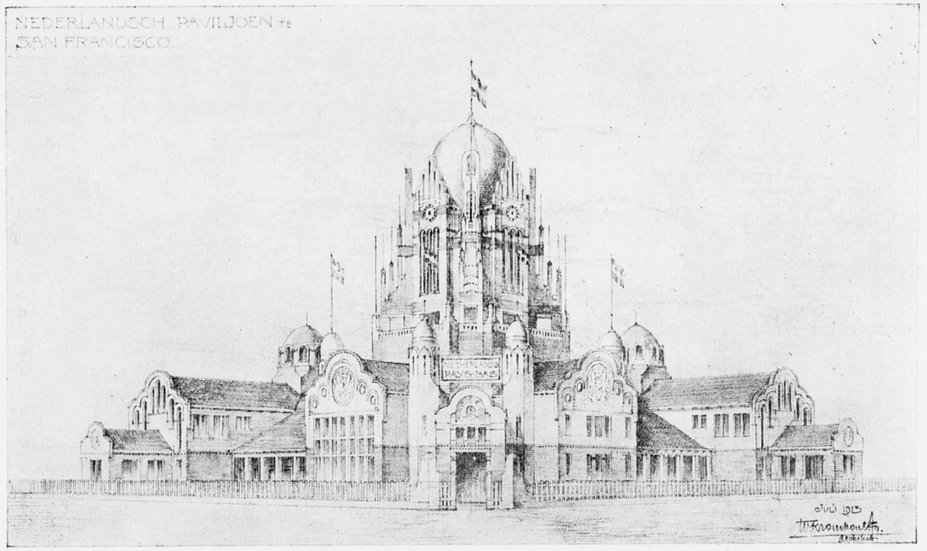

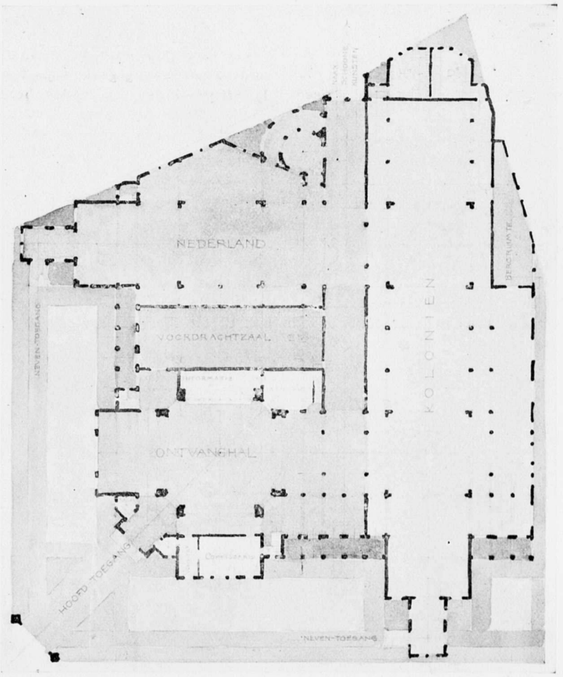

Het bekroond ontwerp, motto S. F. van W. Kromhout Czn.
Perspectief en Plan beganegrond. Schaal 1 op 600.

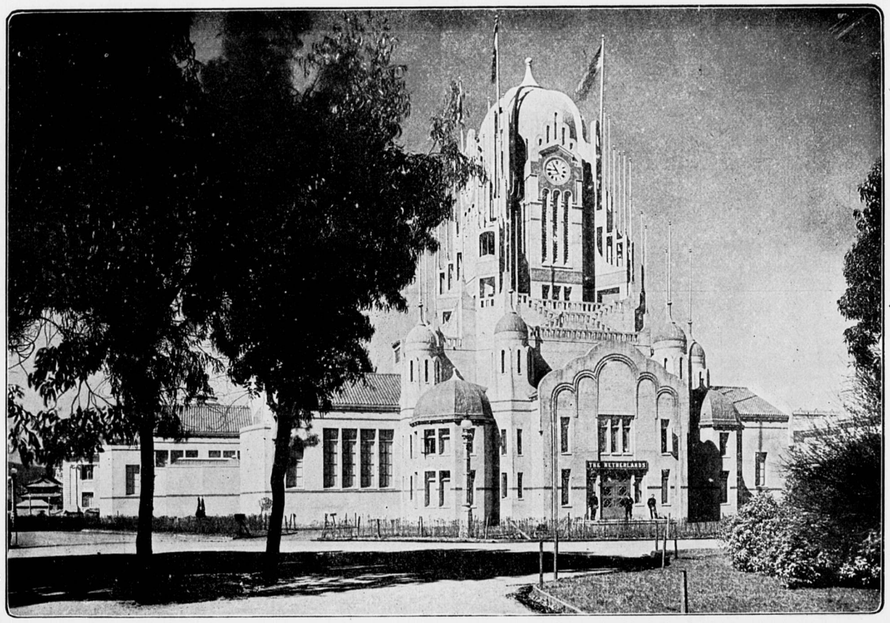

Het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. Arch. W. Kromhout Czn.
Voor den definitieven bouw is het prijsvraagontwerp (zie ommezijde) hier en daar gewijzigd.

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco. Ontwerp motto: „Stars and Stripes" van J. Limburg B. I.

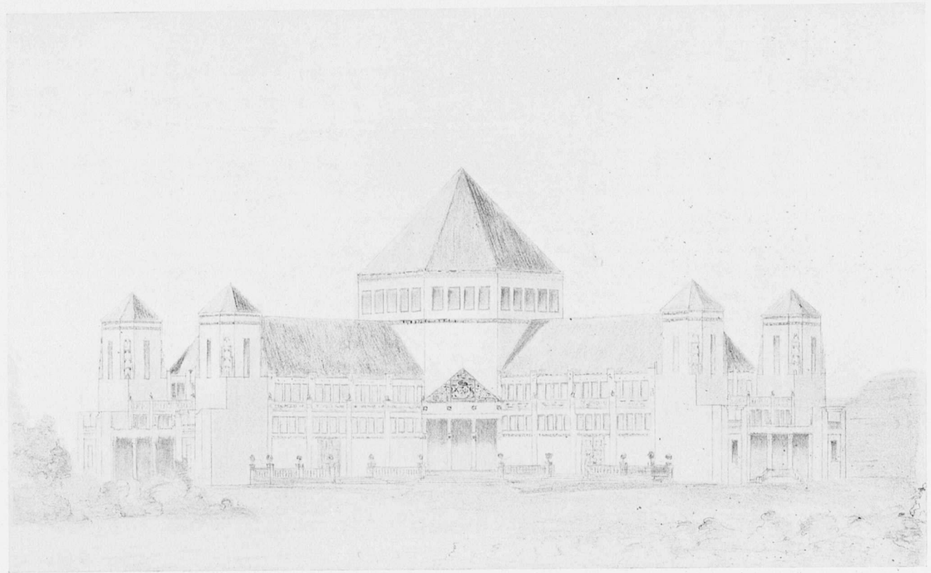

Buiten aanzicht.

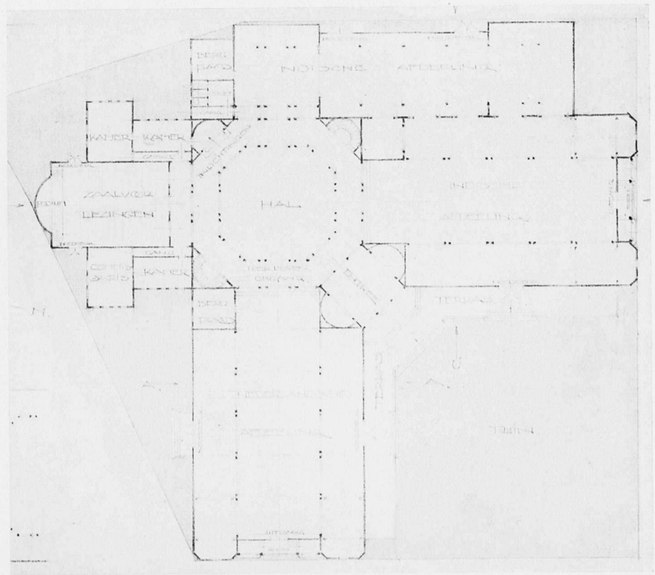

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.BZN.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 5 JUNI 1915. = No. 6.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verkiezing nieuw bestuur der M. B. V. A. en de a. s. Alg. Vergadering. — Uitloting van aandeelen in de 4 % Hypothecaire leening. — Bebouwing Vijzelstraat te Amsterdam. — Bevordering der Bouwbedrijvigheid in Haarlem. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Jubileum F. J. Nieuwenhuis. — Prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen op de Intern. Tentoonstelling te San Francisco. — De architecten en de verbetering der Volkshuisvesting in dezen tijd. — Bond Heemschut. — Boek- en Plaatwerken. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Personalia. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. en de a.s. Algemeene Vergadering. De a.s. Algemeene Vergadering is bepaald op **Dinsdag 20 Juli a.s.**

Op dien datum heeft tevens plaats de verkiezing van het nieuwe Bestuur der M. B. V. A.

Het Alg. Huish. Reglement, art. 4, bepaalt hierover:

De verkiezing van Bestuursleden geschiedt bij geheime stemming door de Leden der Vakvereeniging, na candidaatstelling. Een vergadering der Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeen geroepen of tien Leden der Vakvereeniging kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.

Het tijdstip der verkiezing wordt vastgesteld door het Bestuur en ten minste twee maanden daarvóór bekend gemaakt in het Orgaan der Vakvereeniging. (Zie het bericht op blz. 19, B. Weekblad van 15 Mei 1915).

De namen der candidaatgestelden worden opgenomen in het na het eindigen van den termijn voor de candidaatstelling bepaald, eerst verschijnende nummer van het Orgaan der Vakvereeniging. De namen der candidaatgestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der Vakvereeniging, dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaatgestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.

In verband hiermede wordt de candidaatstelling voor de **zeven** leden van het nieuwe Bestuur (het huidige Hoofdbestuur treedt in zijn geheel af) ingewacht **vóór Woensdag 9 Juni a.s.** bij het Bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

De heeren A. Salm G.B.zn., F. W. M. Poggenbeek en B.J.Ouëndag hebben het Bureau der M. B. V. A. medegedeeld, dat zij niet meer voor een candidaatstelling in aanmerking wenschen te komen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van **Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.**

Uitloting van aandeelen in de 4 % hypothecaire leening der Mij. Waar tengevolge der reorganisatie van de Mij. en de schifting der Leden de Algemeene Meivergadering niet in Mei gehouden kon worden maar 20 Juli a.s. zal plaats vinden, kon ook de uitloting van 5 aandeelen der 4 % hypothecaire leening der Mij. niet vóór 1 Juli geschieden.

In verband hiermede zullen de 5 uit te loten aandeelen niet betaalbaar zijn op 1 Juli maar op 1 Augustus 1915.

Bebouwing Vijzelstraat te Amsterdam. Door het Hoofdbestuur is het volgende adres ingediend:

29 Mei 1915.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,

dat het, in zake de bebouwing der door de onteigening der Westzijde van de Vijzelstraat vrijkomende bouwblokken, met instemming heeft kennis genomen van het adres van het Genootschap Architectura et Amicitia April 1915 over dit ontwerp tot Uw College gericht;

zoodat het Hoofdbestuur mitsdien de conclusies in genoemd adres, behoudens één punt, ten zeerste in Uwe belangstelling aanbeveelt.

Dit punt betreft het volgende: In genoemd adres wordt voorgesteld, dat de Jury van de prijsvraag tevens werkzaam zal blijven als adviseerende Commissie voor de bebouwing van de Vijzelstraat; terwijl de in de prijsvraag bekroonde architecten zullen aangewezen worden om in overleg met genoemde Jury de verschillende ontwerpen voor de vrijkomende blokken samen te stellen.

Het Hoofdbestuur is van meening, dat het minder wenschelijk is boven de bekroonden nog een commissie voor de bebouwing, de Jury, te stellen, en het meent dat een betere oplossing gevonden zou zijn, wanneer de bekroonde architecten zelf samen genoemde commissie voor de bebouwing vormen.

Hetwelk doende, enz.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd
S. DE CLERCQ, *Vice-Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Secretaris.*

Bevordering der bouwbedrijvigheid in Haarlem. Door het Hoofdbestuur is het volgende adres ingediend:

1 Juni 1915.

Aan den Raad der Gemeente Haarlem.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, geeft met verschuldigden eerbied te kennen, dat het met belang-

stelling heeft kennis genomen van de voorstellen in Uwen Raad, die zullen leiden tot vermindering der werkeloosheid in de bouwvakken te Haarlem, temeer, daar te verwachten is, dat door Uw voorbeeld het algemeen vertrouwen zal toenemen en vele particulieren zullen volgen.
Het Hoofdbestuur geeft U echter in overweging om tegenover de rechten, die de bouwondernemers zullen krijgen, ook plichten te stellen.
Uwe Gemeente bezit, blijkens hare nog vele oude gebouwen, de voorbeelden, die erop wijzen, dat in vroeger dagen met veel liefde de architectonische vraagstukken werden behandeld; niet alleen, wanneer het gold de monumentale gebouwen, doch ook met betrekking tot de eenvoudige woonhuizen (getuige het prachtig complex van huisjes op het Groot-Heiligland).
Het Hoofdbestuur meent, dat op dit oogenblik, nu Uw raad krachtdadig zal meewerken om het bouwbedrijf behulpzaam te zijn, een zeer gunstig tijdstip is aangebroken, om te bevorderen, dat de op te richten gebouwen zich goed zullen voegen in het stadsschoon van Haarlem, zoodat zij niet, zooals vele leelijke gebouwen, door eigenbouwers opgericht, het publiek van de bouwkunst vervreemden.
Het Hoofdbestuur verklaart zich gaarne bereid, om desgewenscht Uwen Raad ter zijde te staan met advies en de noodige gegevens te verstrekken, vertrouwend dat door U in principe zal worden besloten, dat de gebouwen, die door Uwe medewerking zullen ontstaan, ook aan eischen van schoonheid en degelijkheid zullen moeten beantwoorden.

't Welk doende
Voor het Hoofdbestuur voornoemd
de Alg. Secretaris
J. GRATAMA.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

JUBILEUM F. J. NIEUWENHUIS.

Op 1 Juni was het 25 jaar geleden, dat ons eerelid Nieuwenhuis optrad als Directeur der Gemeentewerken van Utrecht, aan den vooravond van een krachtige expansie der stad en aan het begin van een volledige moderniseering daarvan; en het mag stellig hier even worden herdacht, hoe deze architect (want dat is de jubilaris in zijn hart tot op het huidige oogenblik gebleven) de Gemeentewerken van Utrecht in den loop dezer moeilijke en soms zeer moeilijke jaren heeft geleid. In deze afgeloopen kwarteeuw is het begrip „gemeentelijke technische dienst" zeer sterk veranderd en eerst langzaam drong deze verandering door tot de machthebbers onzer steden van middelbare grootte, zoodat een reorganisatie van dien dienst en een krachtige uitbreiding van het personeel veelal later tot stand kwam, dan in het belang kon worden geacht der Gemeente. Het behoeft niet te worden gezegd, dat in zulke overgangstijden buitengewone eischen worden gesteld aan het hoofd der Gemeentewerken. Nieuwenhuis heeft dezen overgangstijd te Utrecht volledig doorleefd; en men moet eerbied hebben voor de werkkracht van dezen man, als men nagaat, wat onder zijne leiding sinds 1890 is verricht, tot stand gekomen, gebouwd. Een voorbeeld voor jongeren, want ingewijden kunnen hun vertellen, dat Nieuwenhuis niet alleen leiding gaf met zijn grondige kennis van personen, zaken en toestanden, maar ook, hoeveel hij zelf aan de directe werkzaamheden deelnam.

Om een indruk te geven van de voornaamste werken onder Nieuwenhuis in de afgeloopen 25 jaren gebouwd, zij het volgende hier genoemd: een twintigtal scholen, (waaronder de Gemeentelijke H. B. S. aan het Sterrebosch), het Universiteitsgebouw, Beurs en Fruithal op het Vredenburg, de Gemeentelijke Slachtplaats, het Pleegzusterhuis in de nabijheid van het Stedelijk Ziekenhuis, de Gemeentelijke Electrische Centrale, waarvan Slachtplaats en Centrale werken zijn, welke een uitgebreide voorbereiding behoeven en desondanks tijdens den bouw van ingewikkelden aard blijven.
Utrecht, vrijwel gelegen op de grens van hei en polder, vertoont daardoor een eigenaardigen waterstaatkundigen toestand. Een groot aantal kleinere en grootere wateren doorkruisen of omgeven de stad, bijna alle ten dienste van afwatering en scheepvaart — en vele van deze wateren vragen den bijzonderen aandacht van den Directeur der Gemeentewerken, te meer daar zorgen voor deze wateren in verschillende gevallen zich uitstrekken tot buiten de gemeentelijke grenzen. Sinds 1890 werden gebouwd of ingrijpend verbouwd, ongeveer een veertigtal bruggen, waaronder twee groote rolbasculebruggen; kwamen verschillende sluiswerken tot stand of werden bestaande sluiswerken aan een grondige herstelling onderworpen; werden kaaimuren gemaakt, waterloopen verruimd, kwam de vrije kruising tot stand van den Leidschen weg met het spoorwegemplacement (dit als eerst gevolg van het rapport der Staatscommissie, ingesteld ter bestudeering van de omlegging der spoorwegen rondom Utrecht, van welke Staatscommissie Nieuwenhuis lid was en waarin hij de belangen van Utrecht verdedigde). Toch is het merkwaardigste werk op waterbouwkundig gebied door Nieuwenhuis geleverd, eigenlijk gelegen op water*loop*kundig terrein en daarom zoo weinig zichtbaar. Ik bedoel hiermede de regeling der dagelijksche verversching van de Utrechtsche grachtwateren; hierdoor is bereikt, dat te Utrecht, hoewel alles nog steeds op de grachten en andere wateren wordt geloosd, het kwalijk rieken van de Hollandsche stad sinds twintig jaar tot het verleden behoort. Dit waterververschingsstelsel is met zooveel scherpzinnigheid verzonnen en practisch doorgevoerd, dat hiervoor een bijzonder eeresaluut behoort te worden gebracht aan den *architect* Nieuwenhuis.
Oudtijds bewoog zich het verkeer te Utrecht in de richting Noord-Zuid; vandaar dat vroeger de straten in den zin Oost-West meer stegen waren dan straten. Het moderne verkeer beweegt zich evenwel hoofdzakelijk in de richting Oost-West. Is het dus een wonder, dat onder de leiding van Nieuwenhuis zooveel doorbrekingen en straatverbreedingen zijn tot stand gekomen? Ik noem hier de namen: Domsteeg, Korte Janstraat, Voetiusstraat, Nachtegaalstraat, Baanstraat.
Utrecht is niet alleen een stad van vele schilderachtige wateren, maar ook van veelvuldige plantsoenen en parken — en de liefdevolle verzorging daarvan is stellig niet het ondankbaarste gedeelte geweest van de taak van den jubilaris; gelukkig dat er nog boomen, heesters en bloemen te verzorgen zijn naast misschien nuttiger, maar zeker meer prozaïsche zaken van den Gemeentelijken technischen dienst.
Ik wil eindigen, maar toch niet voor ik er nog even op heb gewezen, hoe Nieuwenhuis nog jaar in, jaar uit, tijd heeft gevonden zich te bemoeien, neen, zich te wijden aan de restauratie van den Domtoren; en zulks te midden van de eindelooze beslommeringen van allerlei aard van den hedendaagschen Directeur van Gemeentewerken; dat dwingt tot eerbied, welke eerbied stijgt naarmate men kennis neemt van de vraagstukken, welke bij deze restauratie moesten worden opgelost.

Utrecht. A. W. C. DWARS.

DE ARCHITECTEN EN DE VERBETERING DER VOLKSHUISVESTING IN DEZEN TIJD.

Met instemming namen wij kennis van het volgende artikel ons toegezonden, en gepubliceerd in de Bondsstem, orgaan van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaars Bond.
Door plaatsgebrek konden wij het artikel niet eerder overnemen.

„Wij zijn voor eenigen tijd in de gelegenheid geweest in een tweetal vergaderingen uitgaande van onze Bondsafdeelingen te 's-Gravenhage en Rotterdam, aan de hand van eenige goede en slechte voorbeelden van arbeiderswoningbouw, de gevolgen van het bouwen onder leiding van onbevoegden, aan een nauwgezette beschouwing te onderwerpen.
De belangstelling, welke dit onderwerp in genoemde afdeelingen ten deel is gevallen, alsmede de talrijke blijken van instemming met het gesprokene, welke wij van elders mochten ontvangen, nopen ons de ontwikkelde denkbeelden in ruimer kring — ook buiten den Bond — bekend te maken. Wij moeten daarvoor allereerst in een korte beschouwing treden over datgene, dat als de aanleiding tot de vorming onzer conclusies kan worden aangemerkt.
Het uitbreken van den oorlog en de daarmede noodwendig gepaard gaande werkloosheid in het bouwbedrijf, was de oorzaak dat de uitvoering der Woningwet meer belangstelling trok, dan ooit te voren. Het bouwen van arbeiderswoningen, door middel van rijks-voorschot, bleek alras één der middelen te zijn om aan de heerschende werkloosheid onder de bouwvakarbeiders en bouwtechnici tegemoet te komen; alsmede de Nederlandsche industrie n'euw leven in te blazen. Van onze tegenwoordige Regeering was, wanneer zelfs de menschheid van den wereldoorlog verschoond ware gebleven, te verwachten, dat zij, in tegenstelling met het Ministerie-Heemskerk, de uitvoering der Woningwet in den meest uitgebreiden zin zou doen toepassen; aangezien genoemde wet een geesteskind is van het liberale bewind van 1901 en de bevordering der volkshuisvesting voor de huidige vrijzinnige Regeering allerminst een opgedrongen vraagstuk is.
Gezien het standpunt van de Regeering inzake de bestrijding der werkloosheid door 't doen uitvoeren van buitengewone rijkswerken, is het alleszins verklaarbaar dat van Regeeringswege alle mogelijke medewerking werd toegezegd om den bouw van arbeiderswoningen te bevorderen. Dit kwam vooral aan den dag, door de inwilliging van het verzoek, uitgaande van den Nationalen Woningraad, om aan de bestaande of nog op te richten woningbouwvereenigingen een rijksvoorschot te verleenen tegen een rente van 4.556 %, gelijk aan die vóór het uitbreken van den oorlog.
Het gevolg hiervan is geweest, dat het bestuur van den Nat. Woningraad in November van het vorige jaar, aan de bij dat lichaam aangesloten woningbouwvereenigingen een rondschrijven richtte, waarin o.m. aangedrongen werd den bouw van arbeiderswoningen krachtig ter hand te nemen. De motieven dezer aansporing waren deels ontleend aan de stijgende behoefte aan woningen, en deels aan de groote malaise in het bouwbedrijf, waarvan een groot deel des volks de nadeelige gevolgen ondervond.
Hiertoe behooren ook de bouwkundige opzichters en teekenaars; zoodat het voor oningewijden in het vakvereenigingsleven zelfs begrijpelijk moet zijn, dat het Bondsbestuur van den Bond, zijne instemming met het rondschrijven van den Nat. Woningraad niet kon en mocht onthouden. Onomwonden heeft het Bondsbestuur bij schrijven van 15 Januari j.l. aan den Nat. Woningraad zijn sympáthie met de verkondigde denkbeelden te kennen gegeven, terwijl daarbij tevens den wensch werd uitgesproken, dat de woningbouwvereenigingen ten aanzien van het salaris der opzichters en teekenaars, geen misbruik van den abnormalen toestand zouden maken. De laatste aangelegenheid welke in dit bestek buiten ons beschouwingsveld valt, releveeren wij slechts om aan te toonen, hoezeer de economische positie van de bouwtechnici er bij betrokken is; hetgeen óók — zij 't dan in 'n anderen vorm — bij het einde onzer beschouwing zal blijken het geval te zijn.
De circulaire van het bestuur van den Nat. Woningraad heeft ongetwijfeld aan de verwachtingen voldaan; in geheel ons land is een verhoogde activiteit duidelijk waarneembaar. De talrijke aanbestedingen van woningen; de berichten omtrent verleende voorschotten en oprichting van woningbouwvereenigingen, bewijzen, dat in deze periode velen hierdoor een bestaan vinden.
En toch, hoezeer wij de getroffen Regeeringsmaatregelen van harte toejuichen en de activiteit der woningbouwvereenigingen waardeeren, meenen wij, dat aan de tegenwoordige wijze van werken zeer gevaarlijke kanten zijn te bespeuren.
Als leden eener moderne vakvereeniging van technici, stellen wij zeer veel belang in de verbetering der volkshuisvesting; d. w. z. dat wij het tot onzen plicht rekenen, elke actie tot bereiking van dat doel, krachtdadig te steunen. Wanneer wij dus met rijksvoorschot woningen tot stand zien komen, die weinig of in het geheel niet afwijken van de typen woningen, waarvan er duizende door speculatie-bouwers zijn gebouwd, dan eischt de consequentie van ons standpunt, dat wij daartegen opkomen. Behalve dat de arbeiderswoning voor wat betreft hare indeeling en geriefelijkheid aan de gestelde eischen moet voldoen; is het in gelijke mate noodzakelijk, daf het uiterlijk evenmin niets te wenschen overlaat en de eischen betreffende de leer der esthetica volkomen tot haar recht komen. Onmogelijk dat hieraan kan worden voldaan wanneer de bouw wordt toevertrouwd aan onbevoegden; wij bedoelen met ter zijde stelling van den architect en zijne medewerkers, de opzichters en teekenaars.
Men behoeft nu juist geen speurdienst naar deze ongerechtigheden op touw zetten, om te kunnen constateeren, dat de woninbouwvereenigingen in dezen tijd lang niet met het principe van het woningvraagstuk vertrouwd zijn. Ware dat wel het geval, dan zou het niet kunnen voorkomen, dat aan bouwondernemers de leiding van den bouw van arbeiderswoningen word opgedragen. De woningbouwvereeniging „Volksbelang" te Lisse b.v. heeft zoowel voor het ontwerp als voor de leiding tijdens den bouw zich de medewerking verzekerd van den heer H. Noordermeer, iemand, die, naar de vrucht van zijn werk te oordeelen, tot de middelmatige „baasjes" kan gerekend worden. Voor de Bouwvereeniging „De Eendracht" te Leiden is werkzaam de heer J. Splinter, een „bouwkundige" aldaar, die zulk een allererbarmelijkst product het licht heeft doen zien, dat men gewoon perplex staat over zooveel onkunde.
Hier treedt de leemte in de Woningwet in het volle licht. De woningbouwvereenigingen zijn niet verplicht de medewerking van een architect in te roepen, zoodat de vertegenwoordigers der Regeering volslagen machteloos staan tegenover dergelijke wansmakelijkheid. De Staat moet niet behoeven te dulden, dat met de Rijksmiddelen zóó wordt omgesprongen; bij elk voorschot, dat wordt verstrekt, dient de voorwaarde te worden gesteld, dat de hulp van bevoegden, dus van de architecten, verplichtend is. Het algemeen belang wettigt dezen maatregel volkomen.
Ware het niet, dat de bouw van arbeiderswoningen plotseling in het teeken van de bestrijding der werkloosheid was getreden,

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto: „De Zaan", van Alb. Otten.

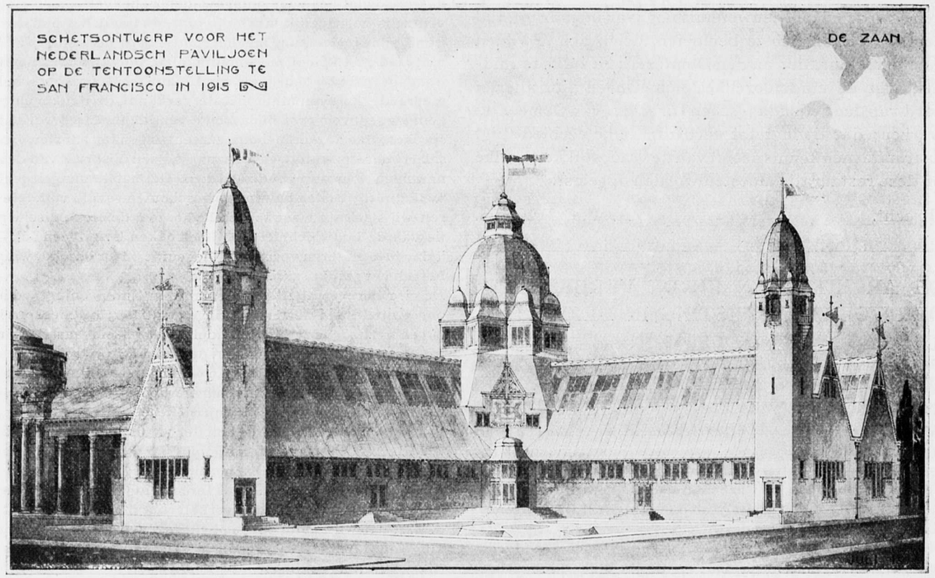

Buitenaanzicht.

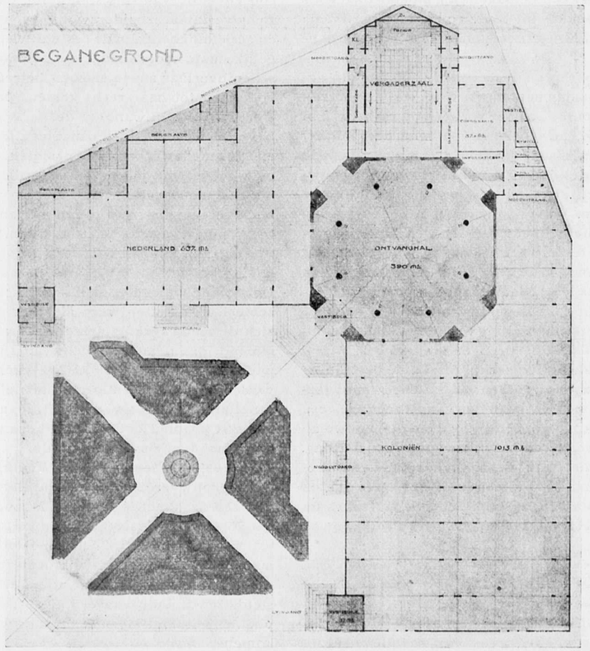

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto S. F., van R. A. Reus.

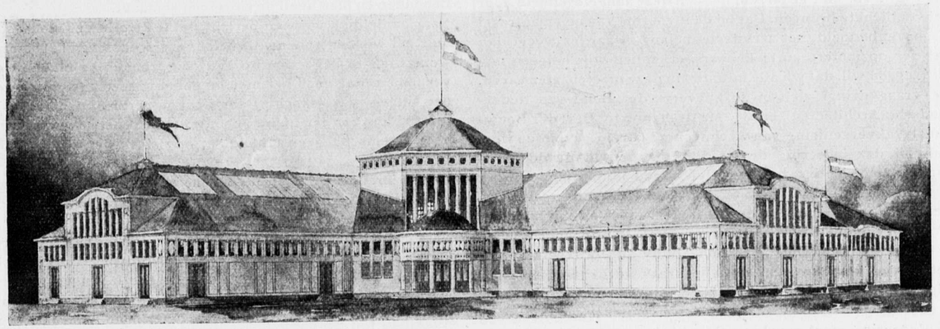

Buitenaanzicht.

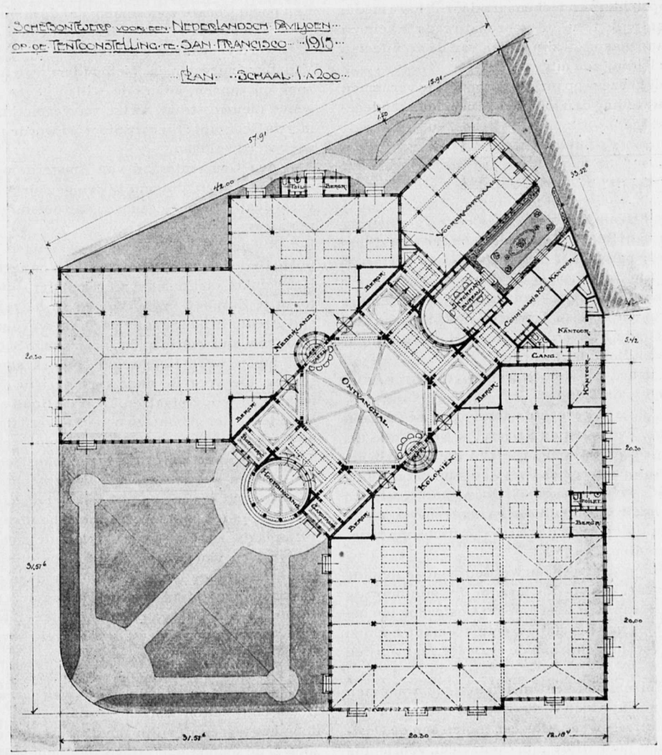

Plattegrond Schaal 1 op 600.

gaarne hadden wij aan de vakvereenigingen van architecten de eer gelaten, dit belangrijke onderwerp aan te snijden. De werkloosheid onder de bouwtechnici echter eischt van ons elk middel tot verweer; zoodat wij dan ook, gezien de belangstelling in onze kringen, niet geaarzeld hebben deze aangelegenheid voor het voetlicht te brengen. Dat bij de invoering van een maatregel als bovenbedoeld, het architectenbelang zwaarder weegt dan dat der opzichters en teekenaars, erkennen wij; hetgeen nog niet zeggen wil, dat wij alle initiatief in deze moeten laten varen.
De vraag dringt zich op in hoeverre de „Bond van Nederlandsche Architecten" en de „Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst-Vakvereeniging van Architecten" bereid gevonden worden bij de Regeering de noodige stappen in de door ons aangegeven richting te doen. Het kwaad is nog jong en kan daarom nog bijtijds worden tegengegaan. Het aandringen bij de Regeering op een dergelijken maatregel vanwege de architecten, is o.i. een zuivere principieele kwestie, waarbij op geenerlei wijze in de rechten en vrijheden van het individu wordt getreden of het beroep van den architect in opspraak wordt gebracht. Ernstige bezwaren kunnen tegen het beoogde doel niet worden aangevoerd; slechts de wijze waarop een en ander ter kennisse van de Regeering moet worden gebracht, kan een punt van overweging zijn. Mochten de architecten-vereenigingen meenen, dat zij de aangewezenen zijn om deze actie ter hand te nemen en de vakvereeniging der opzichters en teekenaars daarbij hare medewerking verleent, dan willen wij bij voorbaat reeds te kennen geven, dat het ons aangenaam zal zijn indien van de architecten in deze een krachtige leiding zou uitgaan.
In elk geval stellen wij het zeer op prijs hun oordeel te vernemen en zien wij met belangstelling den loop der gebeurtenissen tegemoet."

BOND HEEMSCHUT.

Den 26en Mei j.l. heeft Heemschut zijn Algemeene Vergadering gehouden in het American Hotel te Amsterdam, onder voorzitterschap van prof. H. Brugmans. De M.B.V.A. was hierop vertegenwoordigd door haren Alg. Secretaris, J. Gratama.
De voorzitter constateerde met genoegen, dat de tijdsomstandigheden van niet te grooten invloed waren op den bloei van den Bond. Spreker verheugde zich erover, dat H.M. de Koningin beschermvrouw van den Bond is geworden.
Aan het Jaarverslag van den 1sten Secretaris, den heer A. W. Weissman is het volgende ontleend:
De Bond Heemschut bleef in geregeld verkeer met de „American Scenic and Historic Preservation Society" te New-York. Uit het laatste jaarverslag dezer vereeniging bleek, dat het stadsbestuur te New-York thans maatregelen overweegt tot beteugeling der reclame en dat de commissie, met het doen van voorstellen belast, haar rapport heeft ingediend. Op haar verzoek heeft de Bond aan de commissie den tekst der Nederlandsche verordeningen op dit stuk gezonden.
De stappen, die door Heemschut gedaan werden, naar aanleiding van de groote ontsiering, die te Amsterdam dreigde door de voorgenomen demping van een deel van het Oosterdok ten behoeve van de uitbreiding van het stationsemplacement, hadden tot uitkomst, dat zooveel mogelijk aan de bezwaren zal worden tegemoet gekomen.
De ontsiering, die te Huizum bij Leeuwarden dreigde, waar men den ouden pastorietuin wilde doen verdwijnen, werd, met medewerking van Heemschut, afgewend. Ook een molen aan de Oostvest te Rotterdam, dien men wilde afbreken, bleef, voorloopig althans, behouden. Daarentegen gelukte het niet, den gevel aan de Keizersgracht 328 te Amsterdam, van 1642 afkomstig, te redden.
De voorzitter had met den 1en secretaris een audiëntie bij den directeur-generaal van den Landbouw, ter bespreking van het instituut te Wageningen, dat omtrent het bouwen van boerenwoningen adviezen geeft. De directeur verzekerde, dit Instituut voortaan ook gaarne dienstbaar te zullen maken aan het behoud der schoonheid.
De correspondent te Groningen stelde op verzoek van den Bond een onderzoek in naar de herstelling van den toren te Haren, waar men het bestaande zadeldak door een hooge spits wilde vervangen. Het bleek echter niet mogelijk, het bestaande dak te behouden en men heeft de spits toch gemaakt.
Naar aanleiding van een bericht, dat te Zwolle, een nieuw stadhuis zal worden gebouwd, en dat vele ingezetenen het stadhuis wenschten te behouden op zijn oorspronkelijke plaats, werd vernomen, dat voor het nieuwe gebouw reeds grond aan een der singels was gekocht. Daar Gedeputeerde Staten het besluit tot stichting van een nieuw gebouw hebben goedgekeurd, was er voor Heemschut geen aanleiding, om zich verder met de zaak te bemoeien.
De ontsierende leidingen en rekken van de kabels der electrische verlichting, tegen het stadhuis te Naarden aangebracht, werden op aandringen van Heemschut verwijderd.
Naar aanleiding van klachten over de ontsiering, in de prov. Groningen te weeg gebracht door de transformatorenhuisjes, die daar voor de provinciale electrische leidingen gebouwd werden, heeft Heemschut zich tot den provincialen hoofdingenieur gewend en verschillende verbeteringen in de ontwerpen voorgesteld. Met voldoening kan worden gemeld, dat de huisjes, naar die verbeterde ontwerpen gebouwd, beter in de omgeving passen dan de vroegere.
Een poging, om te voorkomen, dat de molen „Het Rad van Avontuur" aan het Kalf te Zaandam door een loods van gegolfd plaatijzer werd vervangen, mislukte.
Van Burgemeester en Wethouders van Alkmaar werd het verzoek ontvangen, advies te willen geven inzake de bebouwing eener nieuwe straat, welke ter verbinding van het Waagplein met de Gedempte Nieuwe Sloot zal worden gemaakt. Aan dit verzoek werd voldaan.
Aan den Gemeenteraad van Amsterdam werd andermaal een adres gezonden, om aan te dringen op bepalingen in de politieverordening tot het tegengaan van ontsierende reclames en lichtreclames.
Een poging werd gedaan om te verkrijgen, dat de Willebrordusput te Heilo in een beteren staat van onderhoud wordt gebracht. Het gelukte niet, om het afbreken der spits van de Nieuwstadstoren te Zutphen te voorkomen. Er bestaat echter kans, dat die spits weder in haar ouden vorm zal worden hersteld.
Door een landweerman, in garnizoen te Sellingen in de provincie Groningen, werd Heemschut opmerkzaam gemaakt op de ontsiering, die voor de oude kerk dreigde door een galerij, welke men er in wilde plaatsen. Daar de Bond zijn werkzaamheid tot het uitelijk der gebouwen beperkt, werd de Rijkscommissie voor de Monumenten met het geval in kennis gesteld.
Toen vernomen werd, dat in de Zaanstreek electrische tramlijnen zouden worden aangelegd, verzochten de voorzitter en de 1e secretaris om een onderhoud met de heer K. ter Laan, burgemeester van Zaandam. Dit onderhoud had den 6en Februari 1915 plaats. De burgemeester toonde zich zeer ingenomen met het streven van Heemschut en beloofde aan het dagelijksch bestuur voor te stellen, om, wanneer daartoe voor de gemeente Zaandam aanleiding bestond, de adviezen van den Bond in te winnen. Een sedert van burgemeester en wethouders van Zaandan ontvangen brief geeft de officieele bevestiging, dat dit voorstel is aangenomen.
Ook gaf de burgemeester de verzekering, dat de plannen voor de electrische tramlijnen, zoodra zij gereed zijn, om advies aan Heemschut zullen worden gezonden. Hij was van oordeel dat, door het leggen der lijn aan de westzijde der Zaansche dorpen zoowel de schoonheid zal worden behouden als de belangen der inwoners zullen worden gediend.
Aan het gemeentebestuur van Franeker werd een adres gezonden, om het te verzoeken geen gevolg te geven aan zijn voornemen, den ouden wal bij wijze van werkverschaffing te doen afgraven en met den dus verkregen grond het schilderachtige Leeuwarder End te dempen. Dit adres heeft echter niet mogen baten.
Evenmin gelukte het, de Amsterdamsche Poort te Naarden te behouden, daar hier de afbraak ter wille van de verdediging in oorlogstijd noodzakelijk was.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een adres gezonden, om, naar aanleiding van wat te Elburg geschied was, bij het toestaan van voorschotten ter verbetering der volkshuisvesting zich vooraf te willen vergewissen, dat daardoor de schoonheid geen schade zal lijden. Te Elburg toch wil men, met verkregen voorschot van het rijk, woningen bouwen op een terrein, te verkrijgen door het afbreken van een schilderachtigen stadsmuur, op welks behoud het rijk prijs stelt. Iets dergelijks geschiedde eenige jaren geleden te Harderwijk.
Pogingen, gedaan om het rooien van boomen, staande op het marktplein te 's Heer Abtskerke bij Goes, te voorkomen, leidden tot niets.
Naar aanleiding van het in het openbaar ten toon stellen van het ontwerp eener nieuwe brug over de Heerengracht in de Vijzelstraat te Amsterdam werd aan het gemeentebestuur een adres gezonden, waarin eenige beschouwingen over de Amsterdamsche bruggen in het algemeen en over deze brug in het bijzonder werden gegeven. Naar werd vernomen, zal met deze beschouwingen rekening worden gehouden bij het opmaken van een nieuw ontwerp.
Tegen de voorgenomen schennis van het Haagsche Bosch door het bij wijze van werkverschaffing daarin aanleggen van een weg voor snel verkeer, zooals bedoeld wordt door het onlangs ingediend ontwerp van wet, werd in een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal opgekomen. De ongunstige ontvangst die aan dit wetsontwerp in de afdeelingen van de Tweede Kamer ten deel viel doet vermoeden, dat het niet zal worden aangenomen.
Pogingen werden gedaan om te verkrijgen, dat het huis „de Arke Noachs" te Oudewater, dat onlangs van eigenaar veranderde, in zijn oude gedaante blijft bestaan.
Een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, naar aanleiding van het wetsontwerp tot wijziging der vermogensbelasting, had niet het gehoopte gevolg. Werd dit ontwerp wet, dan stond het te vreezen, dat de eigenaars van bosschen, parken en andere natuurmonumenten, die hun bezittingen voor het publiek hebben opengesteld, door de schatting dier goederen naar de verkoopwaarde, genoopt zouden worden hun eigendommen als bouwterrein te gaan exploiteeren, waardoor, vooral nabij de steden, veel schoonheid zou verdwijnen.
Eindelijk valt nog melding te maken van een verordening tot beteugeling der reclames, die te Dordrecht werd uitgevaardigd.
Het financieel verslag vermeldt aan ontvangsten over het afgeloopen jaar f 1625 aan uitgaven f 1425.
In zake de verkiezing van vier bestuursleden, één ter vervanging van den heer D. Fockema, die overleden is, en drie wegens periodieke aftreding der heeren G. A. Pos, dr. Jan Kalf en W. Crookewit W.A.zn. werden bij acclamatie herkozen de aftredende bestuursleden; in de plaats van den heer Fockema werd gekozen de heer Edo Bergsma.
Nadat nog eenige huishoudelijke zaken waren behandeld, hield de heer Jac. P. Thijsse een voordracht met lichtbeelden over „Het werk der Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland". Deze voordracht was zeer belangwekkend en deed duidelijk uitkomen, hoezeer genoemde Vereeniging, het Rijk en enkele particulieren meewerken om belangrijke natuurmonumenten te beschermen. Prachtige lichtbeelden vertoonden Hollands schoon in weiden, duinen, meeren en moerassen, en verrassende opnamen van boomen, planten en dieren.

BOEK- EN PLAATWERKEN.

Baksteenconstructie. Bij den uitgever Æ. E. Kluwer te Deventer is voor eenigen tijd verschenen een werk „Baksteenconstructies" door C. Visser, Adj. Insp. bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.
Dit werk, samengesteld ten dienste van studeerenden, behandelt in den tekst afmetingen van baksteen, muurdikten, steensoort en mortels, waarin de metselwerken, volgens de Amsterdamsche bouwverordening uitgevoerd moeten worden.
Verder een lijst van de meeste uitdrukkingen en woorden, welke bij het metselvak gebruikt worden en eene verklaring der voorbeelden, welke op de uitslaande platen zijn voorgesteld.
Dit werk bevat nevens het vele goeds, evenals de meeste leerboeken enkele voorbeelden, die naar ons oordeel niet aan de praktijk zijn ontleend, zie bijv. plaat VIII fig 2 en plaat X fig. 1.
Toch verdient het om de duidelijke teekeningen, verklaringen en aanwijzingen genoemd te worden onder de goede technische werken, welke in den laatsten tijd verschenen zijn. B.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1915. *)

1. BUITENGEWONE PRIJSVRAAG.

Het Gemeentebestuur van Rotterdam stelde ter beschikking van het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" een bedrag van ± ƒ 400,—, zijnde het revenu van de te Rotterdam gehouden tentoonstelling der ontwerpen van den Stadhuisprijsvraag, met opdracht deze som te bestemmen voor eenig bouwkunstig doeleinde.
De Vereeniging besloot het bedrag te bestemmen als eerste prijs in een uit te schrijven **buitengewone** studie prijsvraag en koos daartoe het:

ONTWERP VAN EEN BADHOTEL.

Het badhotel wordt gedacht als onderdeel van een badplaatsaanleg aan den Hoek van Holland (gemeente Rotterdam) op een terrein waarvan het middelpunt ongeveer ligt ter plaatse waar op bijgaande situatie de letter A is geplaatst.
Langs de strandzijde van het gebouw loopt een strandweg, beginnende bij het punt B, waar verondersteld wordt een klein eindstation van den spoorweg van Rotterdam te liggen.
Vóór het gebouw moet de strandweg eene verbreeding zeewaarts verkrijgen met ruimen trappenaanleg naar het strand, dat ook langs hellende wegen bereikt moet kunnen worden.
Voorbij het gebouw zet zich de strandweg op gelijke hoogte voort langs de daar gedachte bebouwing met hotels en particuliere villa's.
Achter het badhotel wordt een ruim plein verondersteld, waarop de straten van de achterliggende bebouwing uitmonden en dat glooiend van de hoogte bij het badhotel naar beneden loopt.
Op het plein moet een muziektent geprojecteerd worden, benevens plantsoenaanleg, boombeplanting, enz.
De strandweg ligt 1.50 M. hooger dan de straat tegen het gebouw aan de achterzijde en de parterreverdieping van het gebouw ligt 2.50 M. boven den strandweg.

Het gebouw moet bevatten:
Souterrain.
a. aan de landzijde een hotel-entrée met vestibule en hoofdtrap, in verbinding met de hoofdvestibule op parterrehoogte.
b. in verbinding met *a* een portierskamer, 2 bureauruimten, te zamen 30 M²., 2 ruime liften, 3 telefooncellen.
c. kofferbergplaats groot ± 200 M². met bagagelift, direct toegankelijk van uit de onder *a* genoemde vestibule en bij voorkeur ook direct van buitenaf bereikbaar; *d.* een rijwielbergplaats; eveneens direct van uit de vestibule en van buitenaf bereikbaar; *e.* caféruimte ± 120 M². en een lunchroom ± 60 M². met buffet, beide in verbinding met terras voor 500 personen; *f.* toiletten voor dames en heeren; *g.* hoofdkeuken 120 M²., dienkeuken 60 M²., koffiekeuken 40 M²., spoelkeuken 40 M²., voorzien van spijzen- en vaatwerkliften in verbinding met de boven gelegen dienkamer en buffetten van de eet- en cafézalen; *h.* wasch- en

*) Door een misverstand is in het vorig nummer van het B. Weekblad opgenomen een concept programma dezer prijsvragen. Wij laten hier volgen het definitieve programma met situatie.

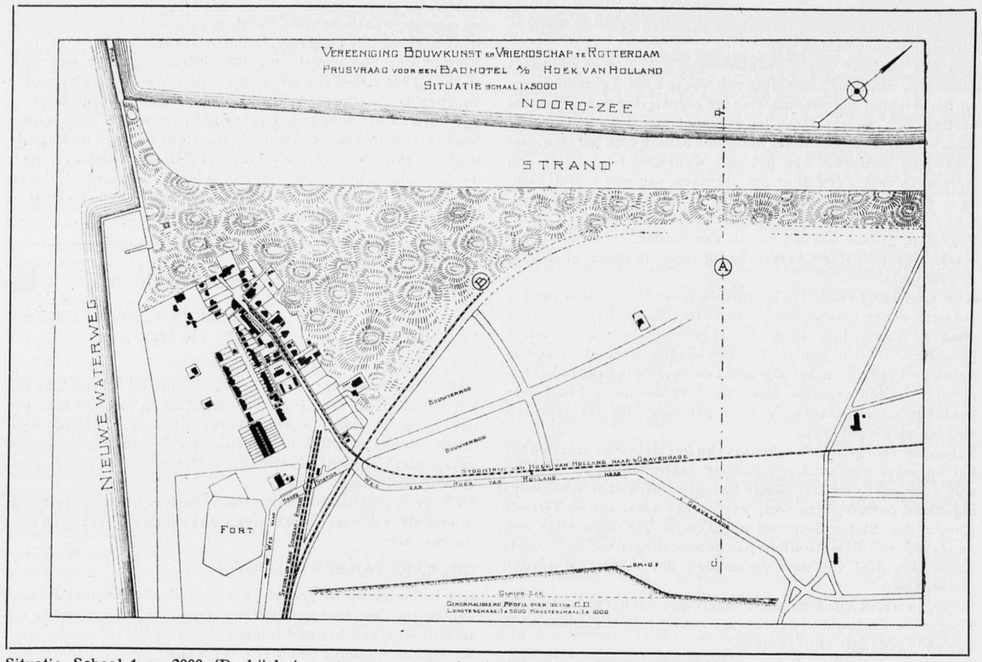

Situatie. Schaal 1 op 2000. (De bij het programma gevoegde situatie is op schaal 1 op 1000).

bergplaatsen voor glaswerk, vaatwerk en tafelgerei; *i.* 2 koelkamers elk 20 M². ; *k.* voorraadruimten onderling gescheiden voor: wijn, bier, conserven, in verbinding met aftap- en flesschen-spoelinrichting, bergplaats voor ledige flesschen, vaten, manden, enz., ter gezamenlijke oppervlakte van 300 M². ; *l.* 2 schaftlokalen voor keukenpersoneel en kellners, elk groot 35 M²., met garderobe, toiletten, enz., *m.* ruimte voor sorteering van waschgoed 40 M²., *n.* stoelenbergplaats en bewaarplaats voor terrasmeubelen, *o.* ruimte voor eventueelen aanleg van centrale verwarming en brandstoffen-bergplaats, *p.* diensttrappen.
De ruimten voor den dienst moeten door een afzonderlijken toegang van buitenaf bereikt kunnen worden.

Parterre.

a. entrée en hoofdvestibule met portiersloge, 2 cassa's, 2 telefooncellen; *b.* groote feest- en concertzaal met ruimte voor 600 personen, waarvan 400 aan tafeltjes te plaatsen op de parterre met 1 M². ruimte per persoon, galerijen met trappen, tooneel van 8 M. diepte, waarbij 4 kleedkamers en stemkamer, en orkestruimte voor 30 musici, *c.* kleine muziekzaal groot 120 M²., met podium, *d.* groote eetzaal 200 M². met aanrechtkamer en orkestruimte voor 8 musici, *e.* kleine eetzaal 70 M². met aanrechtkamer of buffet, *f.* cafézaal 200 M². met buffetruimte, *g.* biljardzaal voor 2 biljards, *h.* speelzaal 30 M²., *i.* leeszaal 30 M²., *k.* schrijfzaal 30 M².
De genoemde zalen zooveel mogelijk te groepeeren, dat zij onderling tot grootere eenheden kunnen worden te zamen gevoegd.
De eet- en cafézalen met uitzicht op de zee en voorzien van glasdichte waranda's die in de oppervlakte begrepen zijn.
De onder *h*, *i* en *k* genoemde zalen kunnen in een entresol, respectievelijk 1e verdieping gelegen zijn, waar dan tevens de na te noemen ontbijtzaal kan geprojecteerd worden, mits alle zalen gemakkelijk door ruime trappen en liften te bereiken zijn.
l. de gevorderde toiletten voor dames en heeren, welke ook van het onder *m* te noemen terras gemakkelijk bereikbaar moeten zijn.

m. ruim terras aan de zeezijde met trappenaanleg naar den strandweg en zooveel mogelijk windvrij, eventueel met glasdichte wandelgangen en met ruimte voor 1000 personen, waarvoor 1.25 M². per persoon moet aangenomen worden.
1°. *Verdieping.*
a. ten minste 40 logeerkamers, in grootte verschillend van 20 tot 30 M²., waarvan een tiental elk in verbinding met salon van 20 M². en badkamer van 10 M².
De logeerkamers aan de zeezijde zooveel mogelijk van loggia's of balcons te voorzien en zoodanig te ontwerpen, dat geen hinder ondervonden wordt van de uitvoeringen in de groote en kleine concertzaal.
b. ontbijtzaal 40 M². ; *c.* toiletten voor dames en heeren ; *d.* salons voor scheeren, pedicure en manicure, enz.
2e *Verdieping (eventueel Kapverdieping).*
a. woning voor den restaurateur, bestaande uit 4 kamers, keuken en verdere accessoires; *b.* woning voor den portier, bestaande uit 2 kamers, keuken en verdere accessoires; beide woningen van stookinrichtingen te voorzien; *c.* 25 kamertjes voor personeel, voor mannen en vrouwen gescheiden; *d.* ten minste één badkamer voor mannen en één voor vrouwen, benevens de gevorderde W.C.'s enz.; *e.* 3 linnenkamers te zamen 60 M². ; *f.* 3 kamers voor chefs van dienstafdeelingen; *g.* meubelmagazijn in verbinding met de bagagelift; *h.* centrale telefoonkamer; *i.* bergplaatsen voor allerlei. Verlangd worden: 1o. een situatie op de schaal van 1 à 1000 met aanduiding van het gebouw, de trappenaanleg, de hellende wegen, terrassen en toegangen naar het strand, de aanleg van het plein en de wijze waarop de naast aansluitende bebouwing is gedacht. 2o. de plattegronden der verschillende verdiepingen van het gebouw op een schaal van 1 à 200. 3o. ten minste 2 doorsneden en de voor een juist begrip van het gebouw gevorderde gevels allen op een schaal van 1 à 100. 4o. een perspectief teekening opgehaald uit een plan op een schaal van 1 à 100. 5o. een travée van den voornaamsten gevel en een dito van de groote zaal op een schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren medaille met getuigschrift en *f* 400.—, een tweede prijs: Bronzen medaille met getuigschrift en *f* 100.—, een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 50.—

II. GEWONE PRIJSVRAGEN.

a. *Een boeken- en platenkast.*
De kast is gedacht als wandkast in het privékantoor van een architect.
De grootste breedte is 3 M., de hoogte ± 2.50 M.
De kast moet gelegenheid bieden tot het bergen van boeken en van plaatwerken van ten hoogste 0.50 M. × 0.75 M. en een aantal laden of schuiven bevatten tot het bergen van teekeningen van ten hoogste 0.75 M. × 1 M. en verder voorzien zijn van laden voor het bergen van foto's van verschillende grootten.
Er moet bovendien gelegenheid zijn tot het plaatsen van kleine kunstvoorwerpen en voor het uitleggen van teekeningen of boeken moet een uitschuifbovenblad of een op- of neêrslaande klep worden aangebracht.
Verlangd worden de voor een juist begrip van het meubel gevorderde plattegronden, opstanden en doorsneden op een schaal van 1 à 10, benevens enkele details op ware grootte.
Uitgeloofd worden: Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 20.—; een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 10.—; een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.
b. *Een houten brug met afsluithek.*
De brug met afsluithek is gedacht als toegang over een sloot, tot een tuin of erf aan een landweg gelegen.
De geheele constructie moet van hout en van eenvoudig karakter zijn.
De sloot is op de waterlijn gemeten 4 M. breed, de weg en het erf liggen 1.50 M. boven het watervlak, de kanten van de sloot hebben een helling van 1 op 1.
De brug moet rusten op landhoofden met een doorvaartwijdte van 3.50 M., de vleugels der landhoofden wijken wederzijds onder een hoek van 60° met de aslijn van de sloot.
De breedte van de brug is 2.50 M. tusschen de leuningen. De hoogte van het afsluithek behoeft niet grooter dan 2 M. te zijn.
De constructie moet er op berekend zijn, dat licht wagenverkeer over de brug kan plaats hebben.
Het afsluithek moet ook op de voorzijde van het landhoofd aan de zijde van den tuin of het erf geplaatst worden.
Verlangd worden: plattegrond, opstand en doorsneden op een schaal van 1 à 10.
Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 20.—, een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 10.—, een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor die, welke als krijgsgevangenen van welke nationaliteit ook, hier te lande zijn geïnterneerd.
De behandeling der teekening is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.
Zij mogen op carton gezet, doch *niet in houten lijst gespannen* zijn.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een corespondentie-adres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden: *„naambrief"* en *„correspondentie-adres"* voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
1. K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum.
2. S. de Clercq, Architect te 's Gravenhage.
3. D. B. Logemann, Architect b/d Gemeentewerken van Rotterdam.
4. P. G. Buskens, Architect te Rotterdam.
5. C. N. van Goor, Architect te Rotterdam.

} Bestuursleden van „B. en V."

Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.
De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1916 zal worden gehouden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1915 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het laatstgenoemde jurylid, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam.
Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn de bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.
Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 1 Juli 1915 aan het adres van het laatstgenoemde jurylid en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad en in Architectura.
Exemplaren van dit programma met situatie zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan hetzelfde adres.

Namen het Bestuur,
Rotterdam, 31 Mei 1915. P. G. Buskens, *Voorzitter.*
G. Diehl, *1e Secretaris.*

INGEZONDEN.

AMSTERDAM OF DELFT?

De heer Willem C. Brouwer, onze bekende bouw-ceramist, schreef in het voorlaatste nummer van het Bouwk. Weekblad een geestdriftig stukje over een onderwerp, dat eigenlijk neerkomt op den titel, dien ik hierboven plaatste. Hij is vóór Delft. Waarom niet voor Zwolle, Sneek, Enkhuizen of Middelburg? Toch ook lieve plaatsjes? Zijn stuk geeft hierop geen ander antwoord dan: „voor zoover mij bekend is, door omgang met vele C.I.'s en B.I.'s is daar de inrichting te *Delft de bij uitstek bedoelde plaats voor*" omdat daar de Technische Hoogeschool is gevestigd? Daargelaten de vraag of het zelfs voor onze toekomstige C.I.'s niet beter zou zijn indien de T.H. in een centrum van praktijk ware gevestigd, acht ik de gelukkige koppeling van kunst en wetenschap voor den aanstaanden architect toch niet gebonden aan . . . Delft. Brouwer's omgang met een „titaan van kunnen en kunst", een C.I. uit Delft, mag toch niet als excuse gelden voor zóó groote vooringenomenheid in het voor architecten in de allereerste plaats zoo belangrijke vraagstuk hunner opleiding en de plaats waar dit moet geschieden. Ook niet dat „mannen als Bramante, Brunellesco en zoovele andere Italiaansche pioniers der Renaissance niet anders geweest zijn dan kunstvolle ingenieurs en esthetisch voelende en kunnende technici", want met evenveel

recht kan immers worden beweerd, dat zij niet anders waren dan ... technisch kunnende en voelende esthetici.
Dit zijn toch geen gronden? Ik kan dan ook in dat stukje niet anders zien dan een geestige „Coup de fanfare" van iemand, die plotseling behoefte heeft aan een jolig geluid, die — morgen wellicht — even warmstrijdend Amsterdam zal aanbevelen als de eenige stad waar de Bouwkunst als *kunst* en *wetenschap* behoort te worden onderwezen.

Waarom acht ik Delft *niet* de goede plaats daarvoor? In den laatsten tijd nog al eens te Delft komende, gevoelde ik me daar telkens als verplaatst in een anderen tijd. Zeker, het is een mooi en lief stadje, het is er knus, alles zoo bij elkaar, als je die aardige brugjes niet zag, zou je zoo over de grachten stappen. En dan dat Stadhuis en die kerk. Prachtig is het. En Hugo de Groot, die daar hoog op een voetstuk zich staat te vervelen ... of de professoren er alle wonen? Ik geloof het niet. De studenten? Ook niet, eilieve, is dáár leven? Voelen de jongelui zich dáár in den maatschappelijken vloedgolf, die razend, tumultueus door het leven gaat? Voelen zij daar iets van het volk? Is daar hartstocht? wordt daar kunst geboren uit de soms gruwelijke, soms hoogh artige samenleving? Kan de heer Brouwer het meenen, dat een milieu van zwakke licht-reflexen gezonder is voor de ruime ontwikkeling van den kunstenaar-technicus dan de plaats waar het zonnelicht volop binnenvalt? Waar is ten slotte in de laatste kwart-eeuw eene merkwaardige, kloeke nieuwe Bouwkunst ontstaan, anders dan te Amsterdam? Waaruit? uit eene Academie of een of andere kunstschool? Is ze niet veeleer de van-zelf-ontstane uit drang naar leven in een midden vol opbruischende levenslust?
Die werkers, waarvan we achter het Rijksmuseum, in het Willemsparkkwartier, aan de kaden en grachten, in de plaatsen rondom Amsterdam tot aan den Helder toe, zoo plotseling de mooie dingen zien, zij hebben heusch nooit ergens anders geploeterd dan te Amsterdam. Zij hadden er niet eens een Academie, de *stad zelf* was hunne Academie.
Het sterke nieuwe gevoel eener eigen bouwkunst, ornamentiek, decoratieve- schilder- en beeldhouwkunst, heeft zich van uit Amsterdam straalsgewijze naar buiten verspreid; dat gevoel doorstroomt ook wel eens als een verfrisschende wind het Oude Delft om daar echter te verkillen en te vermuffen tusschen de muren der Technische Hoogeschool, waar *ook* aan Bouwkunst wordt gedaan. En Brouwer, onze moderne ceramist, ach, hij weet dat alles evengoed als ik, doch van waar dan die plotselinge bevlieging voor Delft? Ik wed dat zijn eigen vriend de titaan, bij eene absoluut vrije beoordeeling, zich eene bouwkunstacademie (bouwkunst en wetenschap) niet dan te Amsterdam kan denken. Anders ware hij toch geen titaan!

W. KROMHOUT Czn.

PERSONALIA.

Jan Springer. † Den 28sten Mei is de heer Jan Springer, architect, Directeur der Academie van Beeldende Kunsten en van het Museum van Kunstnijverheid in den Haag, in den ouderdom van 65 jaar overleden.
Over de beteekenis van den overledene, die een zeer belangrijke plaats heeft ingenomen onder de huidige architecten in Nederland, hopen wij in het volgend no. van het Bouwk. Weekblad een en ander mede te deelen.
Een breede kring van vrienden, bekenden, leerlingen en oudleerlingen was tegenwoordig bij het ter aarde bestellen van het stoffelijk overschot van den overledene op Oud Eik en Duinen te 's Gravenhage.
Op weg van het sterfhuis naar de begraafplaats passeerde de stoet de academie aan de Princessegracht, waar de driekleur halfstok was uitgestoken en de pilaren en brandende lantarens met rouwfloers omhangen waren. Op het bordes stonden leeraren en leerlingen en bedienend personeel en werden namens de leerlingen kransen aan den lijkwagen gehangen.
Op de begraafplaats waren o. a. aanwezig de raad van bestuur en leeraren der academie, het bestuur van Pulchri Studio, leden van de commissie van beheer van het museum van kunstnijverheid, vertegenwoordigers van het Genootschap Architectura et Amicitia, terwijl de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, vertegenwoordigd was door haren vice-voorzitter den heer S. de Clercq. Verder waren aanwezig de heer Huib Luns van de Rotterdamsche academie, de rijksbouwmeester de heer C. H. Peters, de wethouder van publieke werken, de heer Jurriaan Kok en leden van den gemeenteraad.
Nadat de kist, die met een zeer groot aantal kransen en bloemstukken was gedekt, in de groeve was neergelaten, nam dr. D. Bos het woord om namens den raad van bestuur een laatsten groet te brengen aan den ijverigen en bekwamen directeur, die thans aan de academie is ontvallen. Spr. herinnerde aan de groote kracht, liefde en toewijding, waarmede de ontslapene gedurende 9 jaren aan het hoofd der academie heeft gestaan. Spr. herdacht met dankbaarheid de groote verbeteringen door den overledene tot stand gebracht en wees er op, dat hij niet alleen streng voor anderen maar in de eerste plaats voor zich zelf was.
Voorts bracht spr. de groote gaven van den overledene in herinnering, waar het betrof de groote reorganisatie van het onderwijs.
Vervolgens trad de heer P. A. J. baron de Smeth van Alphen naar voren om namens de commissie van toezicht van het museum Kunstnijverheid een laatste hulde te brengen aan den man die met onbegrensden ijver en toewijding de belangen van het Museum heeft behartigd.
De heer F. Jansen, onder-directeur van de Academie sprak vervolgens namens het leerarencorps eenige woorden van groote waardeering en dankbaarheid voor het vele goede werk, dat door den ontslapene is verricht. Hij was geen gemakkelijk, doch wel een rechtvaardig leider, maar in de eerste plaats streng voor zich zelf; hij won daarmede het recht aan anderen dezelfde eischen van plichtsbetrachting te stellen. Arbeid, moeite noch inspanning, heeft hij zich zelf bespaard om de academie tot bloei te brengen en de belangen der leeraren te bevorderen.
Hierna voerden het woord de heeren A. J. M. van Dijk Adzn. en Kraus, beiden leerlingen der Academie, die dankbare hulde brachten aan zijn groote werkkracht en toewijding bij het onderwijs, die hun steeds tot voorbeeld zal blijven strekken.
De heer Willy Martens huldigde Springer namens Pulchri Studio, welks bestuur hem, als de bouwheer van het genootschap, in zijn grooten ijver en groote kunde op prijs leerde stellen.
Namens het personeel werden eenige van waardeering getuigende woorden gesproken door den administrateur den heer Spoel.
Vervolgens werd de overledene herdacht door den heer Paul J. de Jongh, Voorzitter van Architectura et Amicitia in Amsterdam, waarvan de overledene vroeger voorzitter en later eerelid was, en herdachten prof. Henri Evers uit Delft en de heer R. A. van Sandick C. I. uit Den Haag hem als vriend.

Amsterdamsche Schoonheids-Commissie. In deze Commissie zijn door B. en W. benoemd uit de voordrachten, opgesteld door de 3 desbetreffende bouwkundige vereenigingen de heeren:
voor de Mij. t. b. d. Bouwk., Vakv. v. Ned. Arch.: A. Salm G.Bzn. en B. J. Ouwendag als leden, en F. W. M. Poggenbeek en J. Gratama als plaatsvervangende leden;
voor het Gen. Architectura et Amicitia: H. J. M. Walenkamp en J. F. Staal als leden, en J. H. de Groot en H. Vorkink als plaatsvervangende leden;
voor den Bond v. Ned. Arch.: Paul J. de Jongh en Jos. Th. J. Cuypers als leden, en H. G. Jansen en Jon. Ingenohl als plaatsvervangende leden.

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto: „Voor Holland Hollandsch", van D. Roosenburg B.I.

Buitenaanzicht.

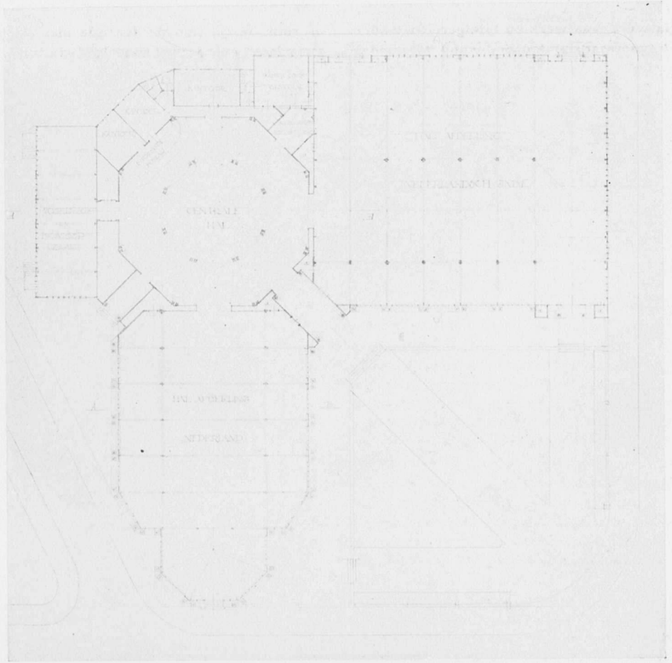

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT; A. SALM G.Bzn.
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 12 JUNI 1915. = No. 7.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. — De Ledenvergadering op 30 Juni a. s. — De a. s. Alg. Vergadering. — Levensbeschrijving van J. Springer. — Bouwverordeningen van Spaarnwoude en Haarlemmerliede. — Herziening der Honorarium Regelen en Tabel. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Prijsvraag voor het Ned. Paviljoen op de Int. Tentoonstelling te San Francisco. — Delft, Amsterdam of . . . .? door J. B. van Loghem B. I. — Prijsvragen. — Jaarverslag Nationale Woningraad. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing Nieuw Bestuur der M. B. V. A. In aansluiting aan het bericht in het vorig No. van het B. Weekblad zijn binnen den wettelijk vastgestelden termijn de volgende candidaatstellingen ingekomen bij het bureau der M. B. V. A.

Candidaat gesteld de heeren:
P. G. BUSKENS, architect te Rotterdam.
S. DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk. Ingenieur te Haarlem.
C. B POSTHUMUS MEYJES, architect te Amsterdam.
Candidaatgesteld door de Plaatselijke Commissie te Arnhem.

Candidaat gesteld de heeren:
S. DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. GRATAMA, Bouwk.-Ingenieur te Amsterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk.-Ingenieur te Haarlem.
J. H. DE ROOS, architect te Rotterdam.
G. VERSTEEG, architect te Arnhem.
Candidaat gesteld door de Leden:

A. BROESE VAN GROENOU.	J. J. GORT Jr.
W. G. EBERSON.	HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.
E. F. EHNLE.	JOH. G. ROBBERS.
H. J. DAMMERMAN Jr.	L. SIMONS.
Jb. C. VAN DORSSER.	W. DE VRIND Jr.

Candidaat gesteld de heeren:
A. BROESE VAN GROENOU, Bouwk.-Ingenieur te 's-Gravenhage.
S. DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk. Ingenieur te Haarlem.
J. H. DE ROOS, architect te Rotterdam.
D. F. SLOTHOUWER, Bouwk.-Ingenieur te Amsterdam.

Candidaatgesteld door de Leden:

C. B. POSTHUMUS MEYJES.	M. A. C. HARTMAN.
C. MUYSKEN.	J. VERHEUL DZN.
D. E. C. KNUTTEL.	HENRI EVERS.
J. A. G. VAN DER STEUR.	A. J. TH. KOK.
JOH. MUTTERS, Jr.	ALB. OTTEN.
J. F. KLINKHAMER.	

Overeenkomstig het bepaalde in art. 4 van het Alg. Huish. Reglement worden bovengenoemde, candidaatgestelde heeren **tot Woensdag 23 Juni a s.** in de gelegenheid gesteld, zoo zij geen candidaat wenschen te zijn, hiervan mededeeling te doen aan het Hoofdbestuur der M. B. V. A.

De a. s. Ledenvergadering der M. B. V. A. Deze a.s. Ledenvergadering is bepaald op **Woensdag 30 Juni ten 10½ u. v.m. in Den Haag.** Nader zal nog medegedeeld worden in welk gebouw vergaderd zal worden.

Agenda.

1. Notulen van de vorige vergadering.
2. De nieuwe voorstellen tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel, ingediend door de desbetreffende Commissie. Zie de publicatie op blz. 52 e. v.).
3. Voorstel van het Hoofdbestuur in zake het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" in 1915 uit te geven 4 afleveringen, welke met de dubbele aflevering, verschenen in 1914, samen vormen een gecombineerde jaargang 1914—1915, en voorloopig het Bouwkundig Weekblad te houden op 6 pagina's tekst.
4. Bespreking over den weg, in het vervolg te volgen in zake eventueele samenwerking met den Bond van Nederlandsche Architecten.

Voorloopige benoeming van een Algemeen Secretaris, uit een voordracht, opgemaakt door het Hoofdbestuur. De definitieve benoeming moet volgens de Statuten geschieden op de a. s. Algemeene Vergadering.

Na afloop: Bezoek aan het in aanbouw zijnde Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg Mij., aan de Wassenaarsche weg te Den Haag. Architect B. J. Ouëndag.

De a. s. Algemeene Vergadering, welke bepaald was op 20 Juli a. s. is door het Hoofdbestuur verzet en zal gehouden worden **in September** aan deze vergadering zal dan tevens een excursie verbonden worden. De datum waarop en de plaats waar deze Alg. Vergadering gehouden zal worden, zal nader bekend gemaakt worden.

In verband hiermede zal de uitloting der 5 aandeelen der 4% hypothecaire leening der Mij. op deze Alg. Vergadering (die de uitgestelde Alg. Meivergadering is) in September plaats vinden en zullen de uitgeloote aandeelen betaalbaar zijn op 1 Oct. 1915.

Levensbeschrijving van J. Springer. Het Hoofdbestuur heeft in zijn vergadering van 8 Juni j.l. besloten een aflevering van het

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" te wijden aan een levensbeschrijving met afbeeldingen van het werk van wijlen Jan Springer, architect. Reeds mocht het de voorloopige toezegging ontvangen, dat van zeer bevoegde zijde deze beschrijving zal worden opgesteld.
In verband hiermede werd er van afgezien om in het Bouwkundig Weekblad een beschrijving van het leven en van de werken van dezen architect te publiceeren.

Bouwverordeningen van Spaarnwoude en Haarlemmerliede. Door het Hoofdbestuur is het volgende adres ingediend:

28 Mei 1915.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Spaarnwoude en Haarlemmerliede.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen:
Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat het met veel instemming heeft vernomen, dat in de Concept Verordeningen op het bouwen en wonen in Uwe Gemeente een bepaling is opgenomen, waarbij eischen van welstand ter beoordeeling van B. en W. gesteld zullen worden aan de nieuwbouwen of verbouwingen in Uwe Gemeente,
Door een dergelijke bepaling toch wordt de schoonheid van Uwe Gemeente ten zeerste bevorderd.
Wil echter deze bepaling naar waarde kunnen worden toegepast, dan zal het noodzakelijk zijn, gelijk Uw College ook al reeds zal hebben ingezien, dat een zoogenaamde Schoonheids-Commissie wordt ingesteld, welke, uit deskundigen samengesteld, bevoegd tot oordeelen is over de eischen van welstand.
Mocht tot het instellen van een dergelijke commissie worden overgegaan, dan is het Hoofdbestuur voornoemd gaarne bereid Uw college in deze van advies te dienen.

't Welk doende, enz.
Voor het Hoofdbestuur voornoemd
S. DE CLERCQ, *Vice-Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Secretaris.*

HERZIENING DER HONORARIUMREGELEN EN TABEL.

Ingevolge het verzoek van de Leden-Vergadering der M. B. V. A. op 12 Mei jl. heeft de Commissie tot herziening van de Honorarium Regelen en Tabel de eer den Leden der M. B. V. A. en van den B. N. A. hierbij de nieuwe voorstellen tot wijziging van de Regelen en Tabel voor te leggen, waarin de voorstellen en opmerkingen van den heer C. N van Goor en andere Leden zijn verwerkt, voor zoover de Commissie zich daarmede kan vereenigen. Opgemerkt zij, dat hoofdzakelijk een betere groepeering van de stof is aangebracht, overeenkomstig de voorstellen van Goor.
Cursief gedrukt zijn die gedeelten, die verschillen met de desbetreffende gedeelten van de bestaande Regelen.
Daar de Voorzitter der Commissie, de heer A. Salm GBzn. wegens ongesteldheid voorloopig verhinderd is te vergaderen, is hij tijdelijk vervangen door den heer B. J. Ouëndag.
De heer C. B. Posthumus Meyjes is tot plaatsvervangend voorzitter benoemd. Volledigheidshalve zij medegedeeld, dat de Commissie dus nu bestaat uit de heeren: Voor den M. B. V. A.: C. B. Posthumes Meyjes, waarn. Voorzitter, J. Limburg en B. J. Ouëndag; voor den B. N. A.: H. G. Jansen, Foeke Kuipers en Alb. Otten, terwijl de heer J. Gratama als secretaris aan de Commissie is toegevoegd.
Het vraagstuk der honoreering van woningbouw in het groot is in onderstaande voorstellen niet behandeld; een oplossing wordt voorbereid door de Commissie, die enkele personen voor dit doel verzocht heeft in de Commissie zitting te willen nemen, overeenkomstig de machtiging der Ledenvergadering van de M. B. V. A. en idem van den B.N.A., namelijk de heeren: J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam, oud-Directeur van Bouw- en Woningtoezicht aldaar, Mr. J. P. Fockema Andreae, Burgemeester van Utrecht, J. H. Faber, C.-I., oud-Inspecteur der Volksgezondheid, H. C. A. Henny, voorzitter van den Nationalen Woningraad, K. P. C. de Bazel, architect en J. H. de Roos, architect.
De Commissie en evenzoo het Bestuur der M. B. V. A. achtte het wenschelijk, de herziening der Regelen en Tabel reeds nu te behandelen, en daarna het vraagstuk der honoreering van bouwblokken.

REGELEN VOOR DE BEREKENING EN UITBETALING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTEN, VOORWAARDEN EN BEPALINGEN, VOLGENS WELKE GESCHILLEN TUSSCHEN DEN ARCHITECT EN DEN OPDRACHTGEVER ZULLEN WORDEN BESLECHT, EN TABEL VOOR DE BEREKENING VAN HET HONORARIUM.

I, ALGEMEENE REGELEN.

ARTIKEL 1. *Een opdracht tot het verrichten van architectswerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde de voorlichting of de hulp van een architect inroept ten behoeve van eenig bouwplan, waarvan de opdrachtgever zich de verwezenlijking voorstelt.*
Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect de daarbij overeengekomen werkzaamheden verricht.
Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden om geldig te zijn, doch de architect is verplicht bij de aanvaarding van de opdracht den opdrachtgever op hoogte te stellen van de daaruit voortvloeiende wederzijdsche verplichtingen door overlegging van een exemplaar dezer Regelen.

ARTIKEL 2. *Uit de verstrekking en aanvaarding van een opdracht spruit voort eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaardde en anderzijds tot honoreering van den verrichtten, overeengekomen arbeid.*

ARTIKEL 3. *Wanneer door den opdrachtgever tijdens de voorbereiding van den bouw meer dan twee varianten op het schetsontwerp, dat op het oorspronkelijk programma van eischen werd gemaakt, worden verlangd, zullen deze meerdere schetsen afzonderlijk gehonoreerd worden volgens den maatstaf der honorariumtabel.*
Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp respectievelijk bestek, door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen c. q. bestek het gevolg is, zal hiervoor eveneens afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den omvang van den meerder gevorderden arbeid.

ARTIKEL 4. Indien een *volgens opdracht* door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd *of de bouw wordt uitgesteld*, is hij, die *deze* opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen drie maanden na het indienen van het ontwerp, aan *dien* architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend *in* de klasse, waartoe het werk volgens *zijn aard behoort, volgens de gedetailleerde* begrooting, of, bij ontbreken daarvan, volgens de globale raming van kosten; alsmede te vergoeden de door den architect gedane verschotten, eventueel reeds gemaakte Bestedingskosten, e. a.
Wordt echter de uitvoering van *het werk* aan een ander architect opgedragen, *en wordt daarbij in hoofdzaak gevolgd het oorspronkelijk ontwerp van den eersten architect*, dan is de *opdrachtgever* verplicht het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen, *tenzij de opdrachtgever door bewijzen kan staven, dat hij door wanpraestaties van den eerstbedoelden architect genoodzaakt was aan een anderen architect het werk op te dragen.*

ARTIKEL 5. De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der revisiebestekteekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde rioleering met al de daarbij benoodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoomede de teekeningen waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectieluiken ten behoeve van leidingen van verwarming, licht of water aan den *opdrachtgever* worden verstrekt. De architect is gerechtigd voor de ingeleverde teekeningen een reçu te vorderen.

Ingevolge de Auteurswet 1912 heeft de architect het uitsluitend recht van verveelvoudiging van zijne architectonische schepping in haar geheel en van hare onderdeelen, alsmede van zijne ontwerpen, teekeningen, schetsen, plastische modellen, enz.
Door het terhandstellen ten dienste van den bouw van een of meer kopiëen dezer ontwerpen, teekeningen, enz. aan den eigenaar, wordt nóch aan dezen nóch aan den aannemer of aan anderen, de bevoegdheid gegeven om daarvan een ander gebruik te maken dan dat, waarin de architect door het aanvaarden zijner opdracht heeft toegestemd.
De reproductie (in elken vorm) van de bedoelde ontwerpen, alsook de uitvoering naar die ontwerpen van een ander, niet in de opdracht begrepen, gebouw of onderdeel daarvan, is dus niet geoorloofd zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van den architect. Evenmin is zonder voorafgaande toestemming van den architect, geoorloofd het reproduceeren, door den eigenaar of een ander, van het gebouw, ook nadat dit is voltooid en afgeleverd.
De architect heeft het recht, de materieele verwerkelijking van zijn werk te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het practische gebruik belemmert.
De architect kan eischen dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, indien door wijzigingen, zonder zijne goedkeuring aangebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd.

ARTIKEL 6. Het opzicht en toezicht houdend personeel belast o.a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de *dagelijksche* leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt uit naam van den *opdrachtgever* aangesteld en ontslagen door den architect, die geacht wordt hiertoe van den *opdrachtgever* alle noodige bevoegdheid gekregen te hebben. Dit personeel staat onder bevelen van den architect. Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den *opdrachtgever*. Het salaris komt niet ten laste van den architect, doch van den *opdrachtgever* (en wordt door dezen maandelijks betaald) die daarvoor rechtstreeks jegens dit personeel aansprakelijk is.
De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen *en uitslagen op ware grootte* voor de uitvoering zijn voor rekening van den *opdrachtgever*; zij worden afzonderlijk in rekening gebracht *en beschouwd als te behooren tot de aannemingssom of bouwsom. Zij kunnen* in het aannemingscijfer opgenomen worden om na afloop verrekend te worden. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

ARTIKEL 7. Alle bestedingskosten komen ten *laste van den opdrachtgever*. Hieronder worden verstaan: Alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk als: het *vermenigvuldigen* van het bestek en voorwaarden, event. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de bestekteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, *advertenties enz.* lokaalhuur tot het houden der aanbesteding met de daarbij behoorende onkosten, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, *leges*, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, servituten enz.
Deze bestedingskosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch zij worden den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den architect direct met den opdrachtgever verrekend.

II. HONORARIUMREGELING.

ARTIKEL 8. *Het honorarium van den architect is de belooning voor de werkzaamheden, door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep.*
Het is evenredig aan den aard en de hoedanigheden van het bouwwerk, dat de architect heeft ontworpen en waarvoor hij c. q. de uitvoering heeft geleid, en aan den omvang der daarbij bewezen diensten.
Het wordt berekend volgens den na te noemen Tabel, die met deze omstandigheden rekening houdend, is ontworpen naar de twee volgende hoofdbeginselen:
a. *het honorariumprocent stijgt in verhonding tot de belangrijkheid der studies en van de werkzaamheid, die het ontwerp en c. q. de leiding der uitvoering van den architect vorderen. In verband daarmede zijn de werken gerangschikt in 4 klassen (zie Tabel).*
b. *het honorariumprocent daalt in alle klassen in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materieele uitvoering van het werk gevorderd wordt.*
In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met opklimmende bouwsommen (zie Tabel).
De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.
Indien de opdrachtgever meer dan één architect met de uitvoering der opdracht wenscht te belasten, welke architecten niet samen in een firma verbonden zijn, dan zal het honorarium verhoogd worden volgens een vooraf te sluiten overeenkomst, met dien verstande, dat die verhooging niet minder dan een derde gedeelte van dat honorarium zal zijn.

ARTIKEL 9. **Tabel.** (zie blz. 54 en 55.)

ARTIKEL 10. De werken worden verdeeld in groepen, al naarmate de aannemingssom of bouwsom een nader in de Tabel aangegeven cijfer, varieerend tusschen *1000 en 1.500.000* gulden, bedraagt.
Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{2}$ $^0/_0$, *tot een aannemingssom of*

EERSTE KLASSE.

Eenvoudige bouwwerken, voor welker uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.	Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
		Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek	Gedetailleerde Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
	1 000	**1.68**	**1.90**	**0.80**	**0.62**	**1.64**	**1.36**	**8,00**
	2 000	1,64	1,87	0,78	0,59	1,64	1,35	7,87
	3 000	1,58	1,84	0,75	0,58	1,63	1,33	7,71
	4 000	1,52	1,78	0,74	0,55	1,63	1,31	7,53
	5 000	**1.44**	**1.74**	**0.71**	**0.54**	**1.61**	**1.30**	**7.34**
	6 000	1,37	1,69	0,68	0,52	1,59	1,28	7.13
	7 000	1,28	1,65	0,66	0,50	1,57	1,26	6.92
	8 000	1,20	1,61	0,64	0,48	1,53	1,24	6.70
	9 000	1,13	1,56	0,62	0,47	1,50	1,23	6.51
	10 000	**1.06**	**1.52**	**0.61**	**0.44**	**1.47**	**1.22**	**6.32**
	15 000	0,82	1,34	0,53	0,40	1,34	1,12	5.55
	20 000	0,70	1,25	0,48	0,35	1,26	1,03	5,07
	25 000	0,65	1,18	0,47	0,34	1,21	1,00	4.85
	30 000	0,62	1,13	0,45	0,33	1,17	0,96	4.66
	35 000	0,60	1,09	0,44	0,32	1,13	0,92	4.50
	40 000	0,58	1,05	0,43	0,31	1,09	0,89	4.35
	45 000	0,56	1,03	0,40	0,31	1,04	0,88	4.22
	50 000	**0.55**	**0.99**	**0.40**	**0.29**	**1.03**	**0.84**	**4.10**
	60 000	0,53	0,95	0,38	0,28	1,00	0,81	3,95
	70 000	0,52	0,93	0,37	0,28	0,97	0,78	3.85
	80 000	0,51	0,92	0,37	0,27	0,95	0,78	3.80
	90 000	0,50	0,92	0,36	0,27	0,93	0,77	3,75
	100 000	**0.50**	**0.90**	**0.36**	**0.26**	**0.92**	**0.76**	**3.70**
	150 000	0,47	0,84	0,33	0,24	0,86	0,71	3,45
	200 000	0,43	0,78	0,31	0,23	0,80	0,65	3,20
	250 000	0,39	0,73	0,29	0,21	0,74	0,61	2.97
	300 000	0,37	0,69	0,27	0,20	0,70	0,58	2.81
	350 000	0,35	0,66	0,26	0,18	0,67	0,56	2,68
	400 000	0,34	0,62	0,25	0,18	0,65	0,54	2,58
	500 000	**0.33**	**0.61**	**0.24**	**0.17**	**0.63**	**0.52**	**2,50**
	600 000	0,33	0,60	0,24	0,17	0,62	0,51	2.47
	700 000	0,32	0,60	0,23	0,17	0,61	0,51	2.44
	800 000	0,32	0,59	0,23	0,16	0,61	0,50	2,41
	900 000	0,31	0,58	0,23	0,16	0,60	0,50	2.38
	1 000 000	**0.31**	**0.57**	**0.23**	**0.16**	**0.59**	**0.49**	**2.35**
	1 250 000	0,30	0,56	0,22	0,16	0,58	0,48	2,30
	1 500 000	**0.29**	**0.54**	**0.21**	**0.15**	**0.55**	**0.46**	**2.20**

TWEEDE KLASSE.

Bouwwerken, voor welker uitvoering meer en uitgebreider teekeningen noodig zijn.

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.	Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
		Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Gedetailleerde Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
	1 000	**1,93**	**2.15**	**0.90**	**0,69**	**1,83**	**1.50**	**9,00**
	2 000	1,89	2,11	0,88	0,67	1,83	1,50	8,88
	3 000	1,83	2,07	0,86	0,65	1,80	1,50	8,71
	4 000	1,75	2,03	0,84	0,63	1,78	1,48	8,51
	5 000	**1.67**	**1.99**	**0.81**	**0.62**	**1.75**	**1.47**	**8.31**
	6 000	1,59	1,94	0,79	0,59	1,72	1,45	8.08
	7 000	1,50	1,88	0,78	0,56	1,70	1 41	7,83
	8 000	1,40	1,84	0,74	0,54	1,68	1,40	7,60
	9 000	1,32	1,80	0,71	0,53	1,66	1,36	7,38
	10 000	**1,24**	**1.75**	**0,71**	**0,50**	**1.66**	**1.32**	**7.18**
	15 000	0,96	1.58	0.64	0,46	1,53	1,27	6,44
	20 000	0,84	1,49	0,58	0,43	1,49	1,21	6,04
	25 000	0,79	1,42	0,55	0,42	1,47	1,19	5,84
	30 000	0,76	1,38	0,54	0,40	1,43	1,16	5.67
	35 000	0,74	1,33	0,53	0,39	1,38	1,13	5,50
	40 000	0,72	1,29	0,52	0,38	1,34	1,10	5,35
	45.000	0,70	1,27	0,50	0,37	1,31	1,06	5,21
	50 000	**0,68**	**1,24**	**0,49**	**0,36**	**1,28**	**1,05**	**5,10**
	60 000	0,66	1 20	0,47	0,35	1,24	1,02	4.94
	70 000	0,65	1,18	0,47	0,34	1,21	1,00	4,85
	80 000	0,64	1,16	0,47	0,34	1,20	0,99	4,80
	90 000	0,63	1,16	0,47	0,33	1,18	0,99	4,76
	100 000	**0,63**	**1,14**	**0,46**	**0,33**	**1,18**	**0,97**	**4,71**
	150 000	0,60	1,09	0,43	0,32	1,10	0,91	4,45
	200 000	0,56	1,02	0,41	0,30	1,05	0,86	4,20
	250 000	0,54	0,96	0,39	0,28	0,99	0,81	3,97
	300 000	0,52	0,92	0,37	0,27	0,95	0,78	3,81
	350 000	0,50	0,89	0,36	0,26	0,92	0,75	3,68
	400 000	0,48	0,87	0,35	0,24	0,90	0,74	3,58
	500 000	**0,47**	**0,85**	**0,34**	**0,24**	**0,88**	**0,72**	**3,50**
	600 000	0,46	0,85	0,34	0,23	0,88	0,71	3,47
	700 000	0,45	0,85	0,34	0,22	0,88	0,70	3,44
	800 000	0,44	0,85	0,34	0,21	0,88	0,69	3,41
	900 000	0,43	0,85	0,34	0,20	0,88	0,68	3,38
	1 000 000	**0,42**	**0,85**	**0,34**	**0,19**	**0,88**	**0,67**	**3,35**
	1 250 000	0,41	0,84	0,33	0,19	0,87	0,66	3,30
	1 500 000	**0,40**	**0,84**	0,33	**0,18**	**0,84**	**0,64**	**3,20**

*bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt, Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. *)*
De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom.

ARTIKEL 11. *In bovenstaande Tabel wordt verstaan onder:*

a. „Voorloopig ontwerp": *de schetsteekeningen van de platte gronden, een doorsnede en de voornaamste gevel van het bouwwerk op kleine schaal, al of niet met een globale begrooting van kosten, berekend per M^2. bebouwd grondvlak of per M^3. inhoud van het gebouw.*

b. „Ontwerp": *het ontwerp, zoodanig uitgewerkt dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwvereorderingen, de bespreking met de gemeentelijke of andere overheden, en het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning.*

c. „Het bestek": *de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit moet uitgevoerd worden.*

d. „De gedetailleerde begrooting": *de begrooting opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behoorende eenheidsprijzen, en de verdere kosten aan de uitvoering verbonden.*

e. „De algemeene details": *de vóór de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, 't zij op het bureau van den architect, op het bouwwerk of elders.*

f. „Hoofdleiding, toezicht en afrekening": *de door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop; het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.*

ARTIKEL 12. *Als bedrag, waarover het honorariumpercentage wordt genoten, wordt genomen de totale som*

**) Als handleiding voor de berekening van de bedragen vallende tusschen de groepscijfers der bovenstaande Tabel, diene de volgende formule:*
Om het percentage x. over de aannemingssom, respectievelijk bouwsom B, vallende tusschen de in de Tabel voorkomende bedragen, juist te berekenen, zoekt men in de Tabel de beide groepcijfers A. en C., waartusschen de bouwsom B. valt, zoomede de procenten m. en n., welke voor deze groepcijfers zijn vastgesteld. Men vindt dan het bedoelde percentage x uit de vergelijking:

$$m-x : m-n = B-A : C-A.$$

waaruit volgt: $x = m - \frac{(B-A)(m-n)}{C-A}$

DERDE KLASSE.

Bouwwerken, welker uitvoering veel studie, berekeningen of veel teekeningen eischen.

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.	Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
		Voorloopig ontwerp.	Ontwerp	Bestek.	Gedetailleerde Begrooting	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
	1 000	**2,36**	**2,95**	**1.17**	**0,85**	**2,61**	**2,06**	**12,00**
	2 000	2,31	2,80	1,10	0,77	2,44	1,91	11.33
	3 000	2,23	2,71	1,08	0,76	2,38	1,86	11,02
	4 000	2,15	2,64	1,06	0,75	2,36	1,84	10.80
	5 000	**2,07**	**2,59**	**1,04**	**0,75**	**2,34**	**1,83**	**10.62**
	6 000	1,98	2,53	1,03	0,74	2,32	1,83	10,43
	7 000	1,89	2,48	0,99	0,74	2,30	1,82	10.22
	8 000	1,80	2,42	0,97	0,71	2,28	1,82	10,00
	9 000	1,70	2,37	0,95	0,70	2,24	1,82	9,78
	10 000	**1,61**	**2,31**	**0,93**	**0,68**	**2,20**	**1,82**	**9,55**
	15 000	1,24	2,09	0,82	0,61	2,10	1,72	8,58
	20 000	1,08	1,93	0,78	0,57	2,01	1,63	8,00
	25 000	1,02	1,83	0,73	0,54	1,90	1,56	7,58
	30 000	0,97	1,75	0,71	0,51	1,82	1,49	7,25
	35 000	0,94	1,69	0,68	0,50	1,76	1,43	7,00
	40 000	0,91	1,66	0,66	0,49	1,70	1,40	6,82
	45 000	0,89	1,63	0,64	0,48	1,66	1,36	6,66
	50 000	**0,88**	**1,79**	**0,63**	**0,47**	**1,63**	**1,34**	**6,54**
	60 000	0 85	1,54	0,62	0,45	1,59	1,31	6.36
	70 000	0,84	1,51	0,61	0,44	1,56	1,29	6,25
	80 000	0,83	1,50	0,60	0,44	1,55	1,28	6,20
	90 000	0,82	1,50	0,59	0,44	1,54	1,26	6,15
	100 000	**0,81**	**1,49**	**0,59**	**0,44**	**1,53**	**1,25**	**6,11**
	150 000	0,79	1,43	0,57	0,42	1,48	1,21	5,90
	200 000	0,74	1,34	0,53	0,39	1,38	1,14	5,52
	250 000	0,70	1,26	0,50	0,37	1,30	1,07	5.20
	300 000	0,67	1,22	0,48	0 35	1,25	1,04	5,01
	350 000	0,66	1,18	0,47	0,34	1,22	1,01	4,88
	400 000	0,64	1,16	0,46	0,34	1,20	0,99	4,79
	500 000	**0,63**	**1,14**	**0,45**	**0,33**	**1,18**	**0,97**	**4,70**
	600 000	0,63	1,13	0,45	0,33	1,17	0,96	4.67
	700 000	0,62	1,13	0,44	0,33	1,16	0,96	4,64
	800 000	0,62	1,12	0,44	0,33	1,15	0,95	4,61
	900 000	0,61	1,11	0,44	0,32	1,15	0,95	4,58
	1 000 000	**0,61**	**1,10**	**0,44**	**0,32**	**1,14**	**0,94**	**4,55**
	1 250 000	0,60	1,09	0,43	0,32	1,12	0,92	4,48
	1 500 000	**0,59**	**1,07**	**0,42**	**0,31**	**1,10**	**0,91**	**4,40**

der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samenvoeging van:

a. *de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw.*

b. *de kosten van tijdens den bouw door den opdrachtgever nader verlangde werken, en de bijwerken, uit den bouw zelve voortvloeiende.*

c. *de kosten van eventueel door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan.*

d. *de kosten van aanwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te berekenen.*

e. *de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen.*

f. *de kosten van werken in gewapend beton, aanleg van centrale verwarming, ventilatie, verlichting, liften, watervoorziening en dergelijken, voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen, en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht indien de projecten voor die installaties niet door den architect doch door adviseerende specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt, welke de verantwoordelijkheid daarvan dragen en daarvoor afzonderlijk worden gehonoreerd.*

Over het salaris van de(n) opzichter(s), wordt geen honorarium berekend.

ARTIKEL 13. *Indien in een gebouw of op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klasse waartoe zij behooren; met dien verstande, dat vóór den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald of — en zoo ja welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om in een andere klasse* dan die voor den bouw in zijn geheel *gerangschikt te worden.*

VIERDE KLASSE.

Decoratieve werken, restauraties van monumenten en oude gebouwen, betimmeringen van localiteiten, meubileering en stoffeering van gebouwen

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.	Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
		Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Gedetailleerde Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
	1 000	**1,90**	**3,10**	**1,00**	**0.90**	**5.10**	**3.00**	**15.00**
	2 000	1,85	3,09	0,98	0,90	5.07	3,00	14.89
	3 000	1,81	3,08	0,96	0,89	5.04	3,00	14.78
	4 000	1,76	3,07	0,94	0,88	5.02	3,00	14,67
	5 000	**1,72**	**3,05**	**0,93**	**0,87**	**4.99**	**3.00**	**14.56**
	6 000	1.67	3.04	0,91	0,87	4.96	2,99	14.44
	7 000	1,63	3.02	0,90	0,86	4,93	2,99	14.33
	8 000	1,58	3,01	0 87	0,86	4,91	2,99	14.22
	9 000	1,54	3,00	0,86	0,84	4,88	2,99	14,11
	10 000	**1,49**	**2,99**	**0,84**	**0,84**	**4,85**	**2.99**	**14,00**
	15 000	1.44	2.88	0,81	0,81	4,68	2,88	13.50
	20 000	1,39	2,77	0,78	0,78	4,51	2,77	13,00
	25 000	1,35	2,70	0,76	0,76	4,39	2,70	12,66
	30 000	1,32	2,63	0,74	0,74	4,28	2,63	12,34
	35 000	1,28	2,56	0,72	0,72	4,16	2,56	12.00
	40 000	1,25	2,51	0,71	0,71	4,08	2,51	11,77
	45 000	1,23	2,47	0,69	0,69	4,01	2,46	11.55
	50 000	**1,20**	**2,42**	**0,68**	**0,68**	**3,93**	**2.41**	**11.32**
	60 000	1,16	2,33	0,66	0,66	3,79	2,32	10,92
	70 000	1,13	2,26	0,63	0,63	3,66	2,25	10.56
	80 000	1,09	2,18	0,61	0,61	3,53	2,18	10,20
	90 000	1,06	2,11	0,59	0,59	3,44	2,11	9,90
	100 000	**1,02**	**2,05**	**0,58**	**0,58**	**3,33**	**2.04**	**9.60**
	150 000	0,90	1,79	0,50	0,50	2,92	1,79	8,40
	200 000	0,81	1,62	0,46	0,45	2,64	1,62	7,60
	250 000	0,74	1,49	0,42	0,42	2,41	1,48	6,96
	300 000	0,69	1,40	0,40	0,40	2,27	1,39	6,55
	350 000	0,68	1,37	0,39	0,39	2,22	1,36	6,41
	400 000	0,67	1,34	0,38	0,38	2,17	1,33	6,27
	500 000	**0,64**	**1,28**	**0,36**	**0,36**	**2,08**	**1,28**	**6,00**
	600 000	0,63	1,27	0,36	0,36	2,07	1,27	5,96
	700 000	0,63	1,26	0,36	0,36	2,05	1,26	5,92
	800 000	0,63	1,25	0,36	0,35	2,04	1,25	5,88
	900 000	0,62	1,25	0,35	0,35	2,02	1,25	5,84
	1 000 000	**0,62**	**1,24**	**0,35**	**0,34**	**2,01**	**1,24**	**5,80**
	1 250 000	0,61	1,22	0,34	0,34	1,97	1,22	5,70
	1 500 000	**0,60**	**1,19**	**0,34**	**0,34**	**1,94**	**1,19**	**5,60**

ARTIKEL 14. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief van de opvolgend hoogere klassen dan die, waarin deze gebouwen volgens deze Regelen zouden vallen.

ARTIKEL 15. Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aanvangscijfer in bovenstaande Tabel genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoomede naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiingen bij slooping. In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van de Tabel kunnen worden berekend, zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt: Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere *werkzaamheden* van den architect: *o.a. bij het adviseeren voor het meubileeren, stoffeeren en decoreeren:*

a. op het bureau van den architect, per uur minstens . . . . . *f* 5.—

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens. . . . . „ 6.—

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.
Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage en verblijfkosten:
a. voor een dag, zonder overnachten, minstens. *f* 25.—
b. voor een dag, met overnachten, „ „ 35.—
Voor reizen naar, of betrekking hebbende op, een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfkosten *aan den opdrachtgever* in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat zoowel te land als te water de architect 1e klasse en het personeel 2e klasse reist.

ARTIKEL 16. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:
45 % van het honorarium bij de gunning, *en verder geleidelijk overeenkomstig de betalingen der termijnen aan den aannemer van het werk.*
De laatste termijn van het honorarium *wordt uitbetaald* bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen, onder art. 5 vermeld, zijn ingeleverd.
Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is.
De architect heeft het recht de door hem gedane verschotten dadelijk terug te vorderen.

ARTIKEL 17. Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

III. GESCHILLEN

ARTIKEL 18. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht, gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsgerecht, *bestaande uit drie leden, benoemd* uit de *Commissie van Geschillen, tusschen leden en hunne werkgevers ingesteld door de* Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten *en door den Bond van Nederlandsche Architecten.*
Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

ARTIKEL 19. Deze Commissie bestaat uit zes leden, *te kiezen* dóór en uit de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, *en door en uit de Leden van den Bond van Nederlandsche Architecten. De leden benoemd door de Maatschappij en de Leden benoemd door den Bond treden* om de 3 jaren *respectievelijk* op den dag der Alg. Mei-Vergadering *der genoemde Maatschappij en op den dag der Mei-Vergadering van genoemden Bond* af, met dien verstande, dat de aftredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie is bevoegd de hulp in te roepen van een rechtskundige. De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam aan de Marnixstraat No. 402 in het gebouw van *genoemde* Maatschappij.
De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter. Het bureau der Maatschappij stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of diens plaatsvervanger.
De Voorzitter of diens plaatsvervanger wijst aan welke leden van de Commissie voor elk geschil in het scheidsgerecht zitting zullen hebben.

ARTIKEL 20. Indien de Voorzitter van *de Commissie of diens plaatsvervanger zulks wenschelijk acht* zal een van beide of beide partijen bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsgerecht. Zoolang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvrage om scheidsrechterlijke uitspraak geen gevolg *behoeven te worden* gegeven.
De in het ongelijk gestelde partij, (of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partijen) zal (of zullen) het bedrag, dat zij wegens salaris en kosten aan het scheidsgerecht veroordeeld is (of zijn) te betalen, terstond na de uitspraak van het scheidsgerecht aan den Voorzitter doen toekomen. Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort. Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.

Het scheidsgerecht kan trachten partijen te verzoenen. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

ARTIKEL 21. Beide partijen zijn verplicht zich aan de uitspraak van het scheidsgerecht te onderwerpen.

ARTIKEL 22. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van Toelichting, door de eischende partij aan het scheidsgerecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie. *Het scheidsgerecht stelt deze Memorie van eischen in handen van de wederpartij, welke bij Memorie zal moeten antwoorden.* Het scheidsgerecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsgerecht kan deze termijnen verlengen.
Partijen zenden aan den Voorzitter van het scheidsgerecht een gedagteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.
Alle Memoriën worden door partijen in viervoud ingediend.

Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsgerecht bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:
1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.
2°. Getuigen en deskundigen te hooren.
3°. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

ARTIKEL 23. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventueele pogingen tot verzoening zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, eveneens wanneer het scheidsgerecht zulks wenschelijk acht.

ARTIKEL 24. Het scheidsgerecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het salaris der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Zoo spoedig het scheidsgerecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij eenvoudigen aangeteekenden brief mede.
Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe den scheidslieden heeft kenbaar gemaakt, geeft het scheidsgerecht zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benoodigde stukken ter griffie der door de wet daartoe aangewezen rechtbank wordt gedeponeerd.

Art. 25. Deze regelen, zoomede voorwaarden en bepalingen, die één geheel vormen met de Tabel in Artikel 10, zijn in haar geheel op elk gerezen geschil van toepassing, zoodat beslechting van eenig geschil niet anders zal mogen geschieden dan volgens deze regelen, voorwaarden en bepalingen en volgens de Tabel.

Vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, *Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en door den Bond van Nederlandsche Architecten.*

. . . . . .

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten:

A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Algemeen Secretaris.*

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:

JOS. TH. J. CUYPERS, *Voorzitter.*
JAN DE MEYER, *Secretaris.*

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DELFT, AMSTERDAM OF....?

Waarom niet Enkhuizen? zooals de heer Kromhout zich uit, doch onbewust is van de principieele waarde dier uiting.
Delft en Amsterdam, laat ze vechten om het been, de plattelandsgemeenten loopen er toch mee heen. Zij toch beschikken over „titanen van kunnen en kunst" in den vorm van hunne gemeente-opzichters. Deze „bepalen" de bouwkunst. In hunne lijvige gemeenteverordeningen, waarin alles is omschreven, zooals muurdikten, raamgrootte, wijze van fundeering, alles met uitvoerige teekeningen toegelicht, geven zij werkelijk aan, wat bouwen is, en hoe men tot kunst geraakt. Reeds lang heb ik de banden der oude werken over bouwkunst uit mijn boekenkast verbannen. Nu staan er in stille harmonie in marokkijn gebonden de woningwet in verschillende bewerkingen, de bouwverordeningen van Lutjebroek, Schardam enz. en de verordening tot het maken van privaatputten te Hoorn. Het laatste in twee afzonderlijke deelen, elk voorzien van een voorrede van B. en W. van Hoorn.
Als het 's avonds stil wordt in mijn huis, dan haal ik ze te voorschijn die werken, en bij het lezen begint mijn bloed krachtiger te stroomen, schoone gedachten komen, ik wordt geïnspireerd tot daden, mijn fantaisie kan dan bergen verzetten, dan gaat het gebeuren, ik begin mijn muurdikten op te zetten, waarnevens de raamtypen volgens de verordening en de schoone verhoudingen door Viollet le Duc, ik bedoel den gemeente-opzichter van Broek in Waterland bepaald. Dan groeit daaruit mijn teekening en het wordt vanzelf een uiting van „Kunst en Wetenschap".
Nog kort geleden bracht ik zoo'n avond te midden mijner marokkijne boekwerken door. Ik las en las, en begreep ten volle, dat de ware vrijheid de ware gebondenheid was. En weer begon ik een compositie. Ditmaal had ik me gedacht een muziektempel in Haarlemmerliede. Het mag verwondering wekken, dat ik hiervoor Haarlemmerliede uitkoos, maar ik dacht, het ligt in de eerste plaats toch eenigszins tusschen Amsterdam en den Helder, en in de tweede plaats is de verzameling van automatische muziekinstrumenten in het café aldaar wereldberoemd. De plaats leek me dus bij uitstek aangewezen voor het doel. Het ontwerp vlotte boven verwachting, de massa's werden eenvoudig en rythmisch gebonden; ik voelde, het zou een tempel worden aan Bach gewijd. Ik begreep, dat Bach eigenlijk zijn tijd ver vooruit was geweest, want zijn tempel vroeg, neen smeekte om moderne platte daken, waardoor de verschillende cubussen als machtige accoorden zouden samen stemmen. De bovenste kubus was zeer gevoelig afgestemd. Het scheen mij toe, dat een centimeter verschil in hoogte als een dissonant zou werken.
Ik kende de gemeenteverordening op mijn duimpje, doch voor de zekerheid las ik nog eens even na, wat de schrijver over zijn bekend hoofdstuk „zoldervertrekken" doceerde.
Gelukkig, er stond: „de minimum hoogte van zoldervertrekken moet bedragen 2.20 M.
Zenuwachtig mat ik mijn teekening na, en ziet het klopte verrukkelijk. Ik constateerde met vreugde, dat er reeds een begin van zielsverwantschap tusschen den schrijver en mij was ontstaan. Uiterst voldaan mat ik nog even de trasraamhoogte en ging in gewijde Bachstemming ter ruste. Den volgenden morgen vond ik op mijn ontbijttafel de „verbeterde en nogmaals herziene uitgave" van de bouwverordening van Haarlemmerliede en Spaarnwoude. Ik denk, hoe vriendelijk van den auteur. Nieuwsgierig blader ik het boek door, speurend naar de verbeteringen. Plotseling voel ik iets als een stremming in mijn bloedsomloop. Ja, het staat er werkelijk. Zolderverdiepingen door platte daken afgedekt moeten minstens 3 M. hoog zijn; door dakschilden begrensd minstens 2,20 M. Angstig bekijk ik mijn tempel-

Prijsvraag voor het Nederlandsche paviljoen op de Intern. Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto: „De halve Maen" van Ed. Cuypers.

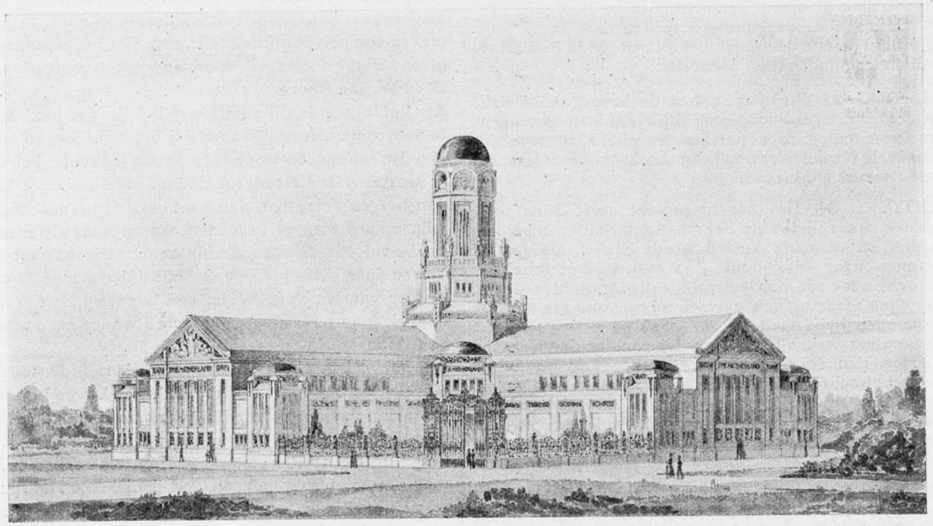

Buitenaanzicht.

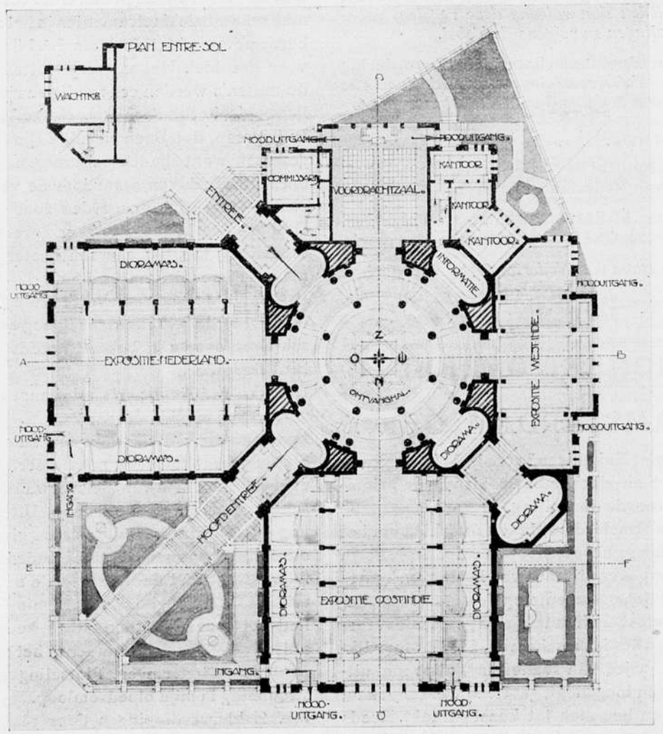

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto: „Holland". (De inzender heeft zich niet bekend gemaakt).

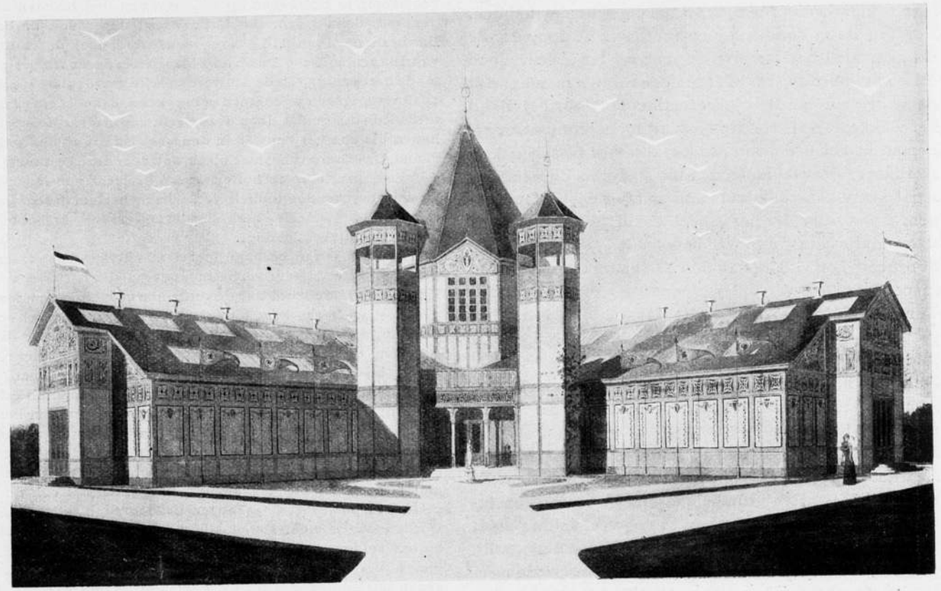

Buitenaanzicht.

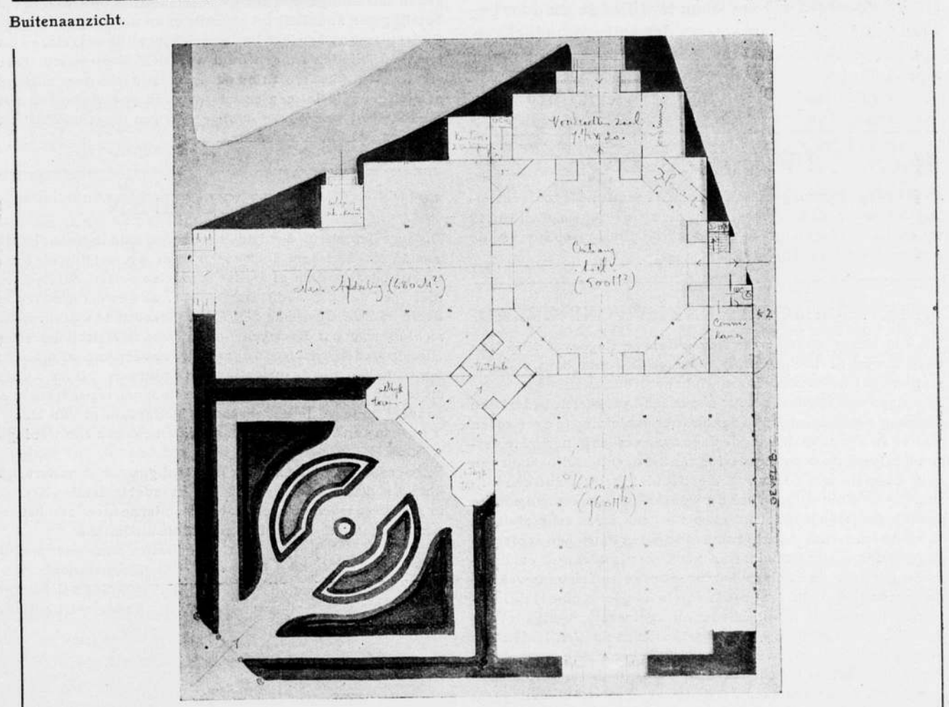

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

ontwerp. Hoe kan ik met zoo'n grofheid van gevoel, in strijd met de nieuwste onderzoekingen op dit gebied, mijn zolderverdieping zooveel te laag genomen hebben. Nog één hoop bond mij aan het leven, de hoop dat de drukker zich had vergist. Ik schreef den auteur, doch deze antwoordde, dat het geen drukfout was, maar dat de inspecteur van de volksgezondheid in Noord-Holland het vlakke dak als een zinlooze uiting beschouwt, opgekomen in het brein van enkele fantasten tusschen Amsterdam en den Helder wonend en strevend. Zijns inziens moet het vlakke dak met hand en tand bestreden worden, d.w.z. wanneer het geheel vlak is. Wanneer er een dakschildje aan de voorzijde tegen is „geprojecteerd", dan heeft het vlakke dak de volle instemming van den inspecteur.

Ter bestrijding van het platte dak (bedoeld is dus het platte platte dak) zal het doel de middelen heiligen. De middelen zijn eenvoudig.

De voorschriften voor het platte dak zijn dusdanig verzwaard, dat niemand zich meer verantwoord zal voelen, als hij het toepast.

Ik leef nu sinds eenigen tijd in tweestrijd met me zelf. Ik waande me reeds op weg een „titaan van kunnen en kunst" te worden en nu heb ik pijnlijk moeten konstateeren, dat ik nog niet rijp ben en nog veel en lang moet studeeren in mijn marokkijnen boeken. Ik werk en wacht, totdat wellicht de M.B.V.A. mij een hart onder de riem steekt, en pogen zal mij steun te willen geven door beraadslagingen met inspecteurs der volksgezondheid en opzichters der gemeenten, het instituut van „kunnen en kunst".

J. B. v. LOGHEM B.I.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Verzorgingshuis te Hilversum. De tentoonstelling der ontwerpen, ingekomen op deze prijsvraag, zullen van 19 tot en met 30 Juni tentoongesteld worden in het Gebouw van de Ambachtsschool te Hilversum.

JAARVERSLAG NATIONALE WONINGRAAD.

Uit het dezer dagen verschenen Jaarverslag over 1914 van deze hoogst nuttige instelling, waartoe 67 woningbouwvereenigingen zijn toegetreden halen wij het volgende aan:

De ongewone toestand, waarin ons land verkeerde sedert den aanvang van Augustus, gaf het bestuur aanleiding te overwegen wat er in verband daarmede door onze vereeniging viel te verrichten. Reeds in een vergadering van het dagelijksch bestuur van eind Augustus werd overwogen of het niet goed zou zijn een aansporing te doen uitgaan tot de woningbouwvereenigingen om zooveel mogelijk met bouwen voort te gaan, zulks eenerzijds om te voorkomen dat door het staken van den bouw een achteruitgang in den woningstandaard zou intreden, anderzijds om daarmede de door de crisis in het bizonder getroffen bouwvakken aan werk te helpen, wat mede van belang leek, omdat de ingetreden financieele moeilijkheden, hoogst waarschijnlijk tot een onvoldoenden aanbouw door particulieren zouden leiden. Als gevolg van deze overweging werd 21 November een schrijven van deze strekking tot alle toegelaten vereenigingen gericht. Ondertusschen was gebleken dat de ten gevolge van de daling van den koers van de Ned. Schuld aanmerkelijk gestegen annuïteit een beletsel zou worden om te bouwen. Het bestuur had zich daarom, onder dagteekening van 26 October, tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gewend en verzocht de annuïteit voorloopig te berekenen op de basis van den laatsten koers der Ned. Schuld vóór de sluiting der Amsterdamsche beurs. Bij beslissing van 11/17 November werd door de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Financiën in dezen zin besloten: tot de heropening van de Amsterdamsche beurs zal de annuïteit op de aangegeven wijze worden berekend. Zeker is er reden tot tevredenheid, omdat door deze beslissing een van de moeilijkheden die aan het bouwen in den weg staan, is uit den weg geruimd. Daar het ons bestuur bleek, dat, voor deze beslissing was gevallen, enkele voorschotten waren verleend met een op oorlogsvoet berekende annuïteit, verzocht het bestuur in een tweede adres aan de genoemde beslissing terugwerkende kracht te verleenen. Ook dit geschiedde.

Ook inlichtingen in verband met den buitengewonen toestand werden aan het dagelijksch bestuur gevraagd.

Het ligt voor de hand dat de geldelijke moeilijkheden, waarin een deel van onze bevolking door de crisis kwam, zich ook in de kringen van de bewoners der bouwvereenigingen deden gevoelen en dat, als gevolg daarvan de huren minder regelmatig, bij enkele vereenigingen zelfs zeer onregelmatig, inkwamen. Uit Weesp, uit Loosduinen, uit Zaandam, uit Hilversum, uit Krommenie bereikten ons dagelijksch bestuur berichten over gerezen moeilijkheden. In zijn antwoord gaf ons bestuur steeds in overweging te dezen een afwachtende houding aan te nemen. Het is te verwachten dat voorloopig de huurschuld niet een dergelijken omvang zal aannemen dat ook de loopende verplichtingen tegenover derden niet zullen kunnen worden nagekomen. De moeilijkheid zal zich concentreeren op het voldoen van de annuïteit aan de gemeente. Het dagelijksch bestuur achtte het niet waarschijnlijk dat in de gegeven omstandigheden een gemeentebestuur op grond van wanbetaling der annuïteit tot executie of tot naasting zou overgaan. Ondertusschen kan het bestuur zich moeilijk ontveinzen dat de toestand bij den langen duur van den abnormalen toestand steeds moeilijker wordt en dat er alle reden is deze belangrijke aangelegenheid tot een onderwerp van overweging te maken. De toestand wordt op sommige plaatsen ingewikkelder tengevolge van de huurbonregeling.

INGEZONDEN.

De Heer Kromhout, deed mij 't genoegen mijn ingezonden stukje van 15 Mei te lezen, doch meen ik de overtuiging uit zijn antwoord „Amsterdam of Delft" te moeten putten, dat Zed. Gestr. niet *goed* gelezen heeft. Immers ..... ik beweer *niets* ten voordeele van de *Gemeente Delft* doch trachtte te wijzen, op de *inrichting voor o.a. Bouwkunst-onderricht*. Of Delft behoort tot de „doode steden", noch of de grachtjes smal en knus zijn, heeft m.i. iets te maken met de inrichting van onderwijs. 't Is als 't ware de stilte van een „werkkamer". Het volle leven is per trein in even zooveel minuten te ondergaan te Rotterdam of den Haag, als 't bureau van een architect vaak trammens van zijn woning verwijderd is.

Verder commentaar acht ik overbodig, waar ik anders in herhaling zou moeten vervallen. Alleen moet ik den Hr. Kromhout in zooverre tegenspreken, dat de „moderne idee" zijn bakermat vond in *Holland*, en niet in Amsterdam uitsluitend.

Met besten dank voor plaatsing,
Hoogachtend,
WILLEM C. BROUWER,
Vredelust, Leiderdorp.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B.V.A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 19 JUNI 1915. = No. 8.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. A. Salm G.B.zn. † — Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. — Alg. Vergadering en Leden-Vergadering op 30 Juni a. s. — Uitgave Nederlandsch Landhuis. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven. — Prijsvragen. — Met platen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

A. SALM G.B.zn. †

In den nacht van 12 Juni jl. is de heer A. Salm G.B.zn. in den ouderdom van 58 jaar te zijnen huize te Amsterdam overleden.

Dit bericht kwam voor hen, die zich den laatsten tijd op hoogte hadden gehouden van zijn gezondheidstoestand, niet onverwacht. Reeds sedert maanden gekweld door een sloopende ziekte, scheen de patient eenige verlichting en verbetering gekregen te hebben ten gevolge van een goedgeslaagde, ernstige operatie. Het bleek echter al spoedig, dat de toestand verminderde, zoodat ten slotte verschillende complicaties het einde verhaastten.

Vóórdat wij er toe overgaan, de meer algemeene beteekenis van den overledene als architect te beschouwen, is het gewettigd hier ter plaatse voor alles dankbaar te herdenken al wat de heer Salm voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft gedaan. Van af 1897 bekleedde hij den Voorzitters zetel, met onderbreking van één jaar, toen de heer Ed. Cuypers zijn plaats innam. Het is niet mogelijk met enkele woorden te beschrijven, wat de heer Salm in dien tijd voor de Maatschappij is geweest, en zijn toewijding, trouw, volharding, opofferingen en werkkracht naar verdienste te herdenken.

Aan de geopende groeve heeft de Vice Voorzitter der M.B.V.A., de heer S. de Clercq hem naar waarde geschetst. Spreker wees er op, dat toen de heer Salm in 1897 tot Voorzitter werd benoemd, de Mij. een weinig krachtig leven leidde. Zij had zich te veel geïsoleerd, zoowel van de samenleving als van de collega's en de sympathie van meer dan een is toen naar andere vereenigingen overgegaan.

Niet echter de heer Salm, die begreep, dat het van algemeen nut was, wanneer het grootste bouwkundig lichaam niet ten gronde ging, maar met nieuwe kracht haar leidende beteekenis herwon. Er moest nieuw bloed in de Mij. komen; niet alleen het verleden, maar vooral ook het heden en de toekomst moesten hun beteekenis doen gelden. De jongeren moesten in de Mij. worden opgenomen; dáár waar wrijving of onderlinge verwijdering was, moest de eenheid worden hersteld. Al spoedig bleken diepgaande reorganisaties noodig, wilde de Mij. geheel op hoogte van haren tijd worden en omvangrijk, krachtig en modern werk kunnen verrichten. Het is den heer Salm gelukt het voorgestelde doel na jaren lange volharding te bereiken. Alleen de ingewijden weten ongeveer, wat een enorme moeite, wat een werken en welke kosten hij zich hiervoor heeft getroost. Toen in 1908 de Algemeene Secretaris, de heer Louis Rieber overleed, nam de heer Salm ook tijdelijk diens functie geheel over en werd hij daarmede niet alleen kapitein, doch ook stuurman van de Mij. Toch wist hij de Mij. in dezen voor haar zoo moeilijken tijd met groote opofferingen, met het in dienststellen van zijn eigen bureau en met rusteloozen arbeid tot geregelder en betere tijden, verjongd en versterkt, over te brengen.

In die dagen was Salm de Mij.! Maar het „l'Etat c'est moi" was allerminst zijn beginsel, en langzamerhand schaarden zich ouderen en jongeren weer om hem heen en bloeide de Mij. weer krachtig op.

Steeds alle aan de orde komende onderwerpen met groote, correcte nauwkeurigheid en uitvoerigheid behandelend, was de heer Salm in dien tijd de onmisbare leider, en zoo bleef hij, op dringend verzoek van de leden, jaren achtereen voorzitter. Begrijpelijk is echter dat hij ten slotte bij de zeer aanstaande Bestuursverkiezing niet meer voor een candidatuur in aanmerking wenschte te komen en de leiding der Mij. aan andere handen wenschte toe te vertrouwen. Zijn steeds achter-

Villa „Corvin" te Hilversum. Architect A. Salm G.Bzn.

uitgaande gezondheid gaf daartoe mede aanleiding.
Het is droevig te beseffen, dat hij de nieuwe periode der Mij, nu Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, ten gevolge van de laatste belangrijke hervorming, waarin hij ook een groot aandeel heeft gehad, maar zoo kort heeft mogen beleven.
Vol zorg voor de Mij. heeft hij zelfs in de laatste dagen van zijn ziekte nog herhaaldelijk over de belangen der Mij. gesproken. De Mij. lag hem aan het hart en wij kunnen bij zijn geopende groeve niet anders dan woorden van oprechten dank uitspreken voor alles wat hij voor de Mij. heeft gedaan, voor de trouw waarmede hij haar aanhing. Hij werd gaarne onze vredes-president genoemd, omdat hij steeds bereid was verzoenend op te treden. Onze Vredes-president, hij ruste in vrede!
Zoo ongeveer sprak de Vice-Voorzitter, en deze woorden waren den aanwezigen leden der M. B. V. A. geheel uit het hart gegrepen. Zoo ooit een Voorzitter algemeen gewaardeerd is geweest, dan is het wel Salm geweest.

In vele Commissiën der Mij. heeft de overledene zitting gehad; het zou te ver voeren indien wij deze allen opnoemden. Een uitzondering zij echter gemaakt voor de Commissie van Redactie, die hij jaren lang heeft geleid. Menige bijdrage, zoowel in het Officieel als in het Redactioneel gedeelte, is van zijn hand. Steeds was hij bereid zijne medewerking te verleenen en den Redacteur te steunen met raad en daad.
Na den dood van den vroegeren Redacteur, den heer Louis Rieber, heeft hij maanden lang alléén het redacteurschap der periodieken op zich genomen.
Het Bouwkundig Weekblad brengt daarom gaarne een weemoedige hulde voor al hetgeen de heer Salm voor het orgaan der Mij. heeft gedaan.

Salm was een architect van beteekenis. Nadat hij eerst onder leiding van zijn vader had gewerkt, studeerde hij daarna aan de Ecole des Beaux Arts te Parijs, waar hij o. a. de bekende Vaudremer tot leermeester heeft gehad.
In Amsterdam teruggekeerd, werkte hij eerst samen met zijn vader. Uit dezen tijd is het bekende Blindeninstituut in de Vossiusstraat; vader en zoon werden samen bekroond in de daarvoor uitgeschreven prijsvraag. Na het overlijden van zijn vader zette hij het bureau zelfstandig voort, en al spoedig werden belangrijke bouwwerken hem opgedragen. Wij noemen slechts: de kerk der Gereformeerde Gemeente op de Keizersgracht en die der Doopsgezinde Gemeente in het Oosterpark; de synagoge in de Rapenburgerstraat, de Kweekschool voor Machinisten aan de Muidergracht, het Bankgebouw van de heeren Hope en Co. op de Keizersgracht bij de Vijzelstraat, de sigarenfabriek van Goulmy en Baar aan het Rokin, enz.
Hij was architect van de Nederlandsche Bank, en bouwde als zoodanig het Agentschap te Groningen en te Nijmegen, en verbouwde op belangrijke wijze het Agentschap te 's Gravenhage, terwijl hij met den heer J. Verheul samen de Bijbank te Rotterdam bouwde.
Ook vele villa's zijn van zijn hand; bekend zijn vooral: „Ma Retraite" te Zeist, de villa van den heer Van Houten te Weesp, villa „Koningshof" te Overveen, villa „Corvin" te Hilversum, villa „Elsheim" te Eindhoven, e. a.
Het voornaamste werk is echter het woonhuis van den heer Nienhuys aan de Heerengracht bij de Leidsche Gracht te Amsterdam, nu helaas tot kantoorgebouw ingericht. In dit gebouw komt het talent van den architect Salm geheel tot zijn recht. Fijne Fransche invloed, (die al zijn beste werk vertoont), komt hier tot uiting in den rijken, sierlijken en levendigen François I stijl, welke met goed gevoel voor verhoudingen der hoofdzaken van den gevel en met een uitmuntend besef van de plaats en tegenstelling van onversierde en versierde partijen is toegepast.
Zich vaak aansluitend bij historische stijlen — hoewel hij in latere jaren vrijer van opvatting werd — wist hij toch steeds de oude motieven persoonlijk te verwerken. In al zijn werk herkent men met genoegen en waardeering den man van beschaving, den architect met een goede, geschoolde opleiding. En hoewel hij niet met volle kracht en algeheele overgave het moderne streven in de architectuur was toegedaan en zijn latere gebouwen een voorzichtig aanvaarden van nieuwere ideeën vertoonen, toch blijft hij steeds zich zelf, toch copieert hij nooit, toch blijft hij architect in den waarachtigen, goeden zin van het woord en blijven zijn gebouwen die goede smaak vertoonen, waardoor de

VILLA „ELSHEIM" TE EINDHOVEN VOOR DEN HEER JEAN BRÜNING

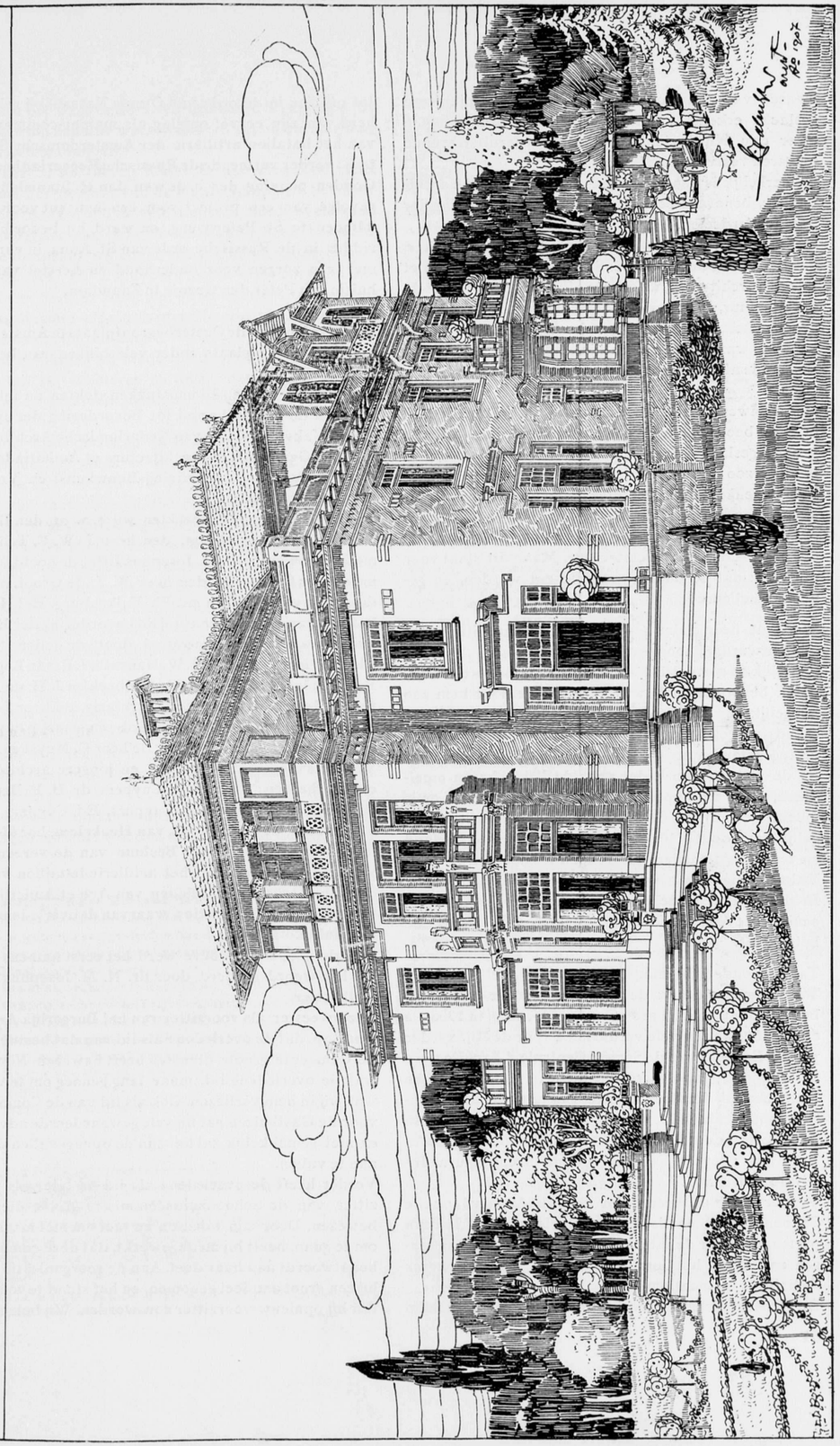

Architect: A. Salm G.Bzn.

Teekening van Vorelzsch, Dresden

waarde van zijn architectuur ook door het nieuwere geslacht erkend wordt, al wordt de vormgeving in meer dan één opzicht nu door de vooruitstrevende jongeren veelal anders begrepen.
Opmerkelijk is een goede massawerking in zijn architectuur, benevens een wel overwogen verhouding der hoofdonderdeelen.
Hoe men echter ook over hem moge denken, dit is zeker, en dit is ook een groote lof: Salm behoorde tot die niet talrijke architecten, wien het volkomen ernst is met de architectuur, bij wie de beoefening van de bouwkunst een onafscheidelijk deel van hen zelf is, die de bouwkunst op waarachtige wijze zijn toegenegen.
Bijgaande afbeeldingen mogen het bovenstaande bevestigen.
Het nieuwere geslacht is vaak onbillijk en overdreven in zijn beoordeeling van het oudere, juist voorafgaande geslacht (waartoe Salm feitelijk behoorde); dit is altijd zoo geweest en het is onfilosophische dwaasheid te denken, dat het huidige geslacht juist een uitzondering zou maken. Wij kunnen dus nog niet precies de plaats bepalen, die Salm inneemt in de geschiedenis der Nederlandsche Architectuur. Maar dit staat voor mij vast: dàt hij daarin genoemd zal worden, en genoemd met eere!

Werd de heer Salm gewaardeerd als architect, niet minder werd hij hooggeacht als collega.
Hoffelijk en correct in den omgang, aangenaam en vriendelijk belangstellend, was ook hier de door hem zoo hoogelijk gewaardeerde Fransche cultuur merkbaar. Steeds zorgend met takt te handelen, trachtend vóór en tegenstander zooveel hij kon, bijeen te brengen, was hij de aangewezen leider voor de Mij. in haren moeilijken, soms zeer spannenden reorganisatie-tijd; er is moeilijk een ander denkbaar, wien het gelukt zou zijn, gelijk hem, de Mij. ten slotte, ondanks allen tegenstand en tegenstrijdigheden, te brengen tot het nieuwe doel: Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.
In dit opzicht is de rol van Salm voor het Vakvereenigingsleven der Ned. architecten van historische beteekenis.

Talrijke onderscheidingen zijn hem ten deel gevallen.
Wij noemen slechts: de Gouden medaille der Mij. t. bev. d. Bouwkunst, hare hoogste belooning, in 1908 als erkenning van zijn vele verdiensten voor de Mij., verder was hij Eere-lid van de Société Centrale d'Architecture de Belgique; briefwisselend-lid van de Koninklijke Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen; Eere-Correspondeerend lid van het Royal Institute of British Architects; en idem van het American Institute of Architects; tevens Eerelid van het Architectural Institute of Canada.
Verder was de heer Salm lid van Amsterdamsche Schoonheids Commissie, Secretaris van het Bureau permanent voor de Internationale Architecten congressen en lid van het Comité Permanent van het Congres Artistique International.
De Nederlandsche Regeering benoemde den heer Salm tot officier in de orde van Oranje Nassau, bij gelegenheid van zijn eervol ontslag als majoor-commandant van het bataljon artillerie der Amsterdamsche Schutterij; verder verleende de Russische Regeering hem den Gouden penning der orde van den H. Stanislaus tengevolge van een project voor een instituut voor jonge blinden te St. Petersburg, en werd hij benoemd tot ridder in de Russische orde van St. Anna, in verband met zijn zorgen voor onderhoud en herstel van het huisje van Peter den Groote te Zaandam.

De begrafenis op de Oosterbegraafplaats te Amsterdam had 16 Juni j.l. plaats onder vele blijken van belangstelling.
Talrijke kransen en bloemstukken dekten de lijkbaar o.a. van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Op den doodenakker merkten wij o.a. op den Burgemeester van Amsterdam, den heer J. W. C. Tellegen, met wethouder dr. N. M. Josephus Jitta; de hoofdambtenaren der Gemeente, den heer W. J. de Groot, onderdirecteur van P. W. en mr. Ph. Falkenburg. Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst was vertegenwoordigd door de leden: S. de Clercq, vice-voorzitter, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek en J. H. de Roos, terwijl tevens de algemeen secretaris, de heer J. Gratama aanwezig was. Ook werd opgemerkt de Oud-Voorzitter der Maatschappij, de heer C. Muysken.
Verder vele bekende oudere en jongere architecten, o.a. de heeren: dr. P. J H. Cuypers, dr. H. P. Berlage, G. van Arkel, Jos. Th. J. Cuypers, Ed. Cuypers, C. B. Posthumus Meyjes, G. W. van Heukelom, hoofd-ingenieur van de S. S.; het Bestuur van de vereeniging van oud-officieren van het artillerie-bataillon van de dd. schutterij; Bestuursleden van Arti et Amicitiae en tal van andere corporaties, waarvan de overledene deel uitmaakte.
Aan de geopende groeve werd het eerst namens B. en W. het woord gevoerd door dr. N. M. Josephus Jitta, wethouder.
Deze wees er als voorzitter van het Burgerlijk Armbestuur op, dat de overledene als lid van dat bestuur aan de Gemeente groote diensten heeft bewezen. Niet lang was de overledene lid, maar lang genoeg om te weten wat wij in hem verliezen. Ook als lid van de Commissie voor de Gasthuizen gaf hij vele gewaardeerde adviezen en niet gemakkelijk zal het zijn de opengevallen plaats aan te vullen.
Verder heeft de overledene als lid en later als voorzitter van de Schoonheidscommissie groote diensten bewezen. Door zijn talenten en tact om met menschen om te gaan, heeft hij medegewerkt, dat deze commissie beantwoordt aan haar doel. Aan de reorganisatie heeft hij een groot aandeel genomen, en het stond te voorzien dat hij opnieuw voorzitter zou worden. Wij betreuren, dat aan dit werkzame leven een einde is gekomen. De herinnering aan die werkzaamheid zal bij ons nog lang in aandenken blijven.
De heer S. de Clercq herdacht als Vice Voorzitter namens het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de vele diensten, die de overledene als voorzitter aan deze Maatschappij heeft bewezen, welke toespraak wij boven reeds hebben medegedeeld.
De heer Jos. Th. J. Cuypers sprak als Voorzitter van Bond van Ned. Architecten, en wees er op, dat de overledene iemand was, die steeds eerst aan anderen en daarna aan zichzelf dacht.
Krachtig werkte hij mede om de positie van de bouwmeesters te verbeteren en de architectenstand te verheffen, en deze een goede naam te geven in de samenleving.
De heer Paul de Jongh sprak namens „Architectura et Amicitiae" en wees er op, dat de overledene steeds streefde naar samenwerking met zustervereenigingen; door zijn tact wist hij ook dikwijls wrijving te voorkomen, of geschillen bij te leggen, en samenwerking in den ruimsten zin der architecten te bevorderen.
De heer Johan Schmitt, oud-commandant van de d.d. schutterij, herinnerde aan de werkzaamheid van den overledene als officier bij de schutterij, in 1900 bevorderd tot majoor. Als officier was de overledene voor zijn kameraden een voorbeeld van toewijding, trouw en ijver.
Namens den Kerkeraad der Doopsgezinde Gemeente herdacht ds. Feenstra het godsdienstig leven van den ontslapene. „Niet alleen", zeide deze spreker, „in zijn werken van steen, hout en ijzer, maar ook in liefde voor de zijnen en zijn naasten is de overledene een voorbeeld geweest".
Een broeder dankte namens de familie voor de eer aan de nagedachtenis van den ontslapene bewezen.

J. GRATAMA.

Verkiezing Nieuw Bestuur der M. B. V. A. In aansluiting aan het bericht in het vorig No. van het B. Weekblad zijn binnen den wettelijk vastgestelden termijn de volgende candidaatstellingen ingekomen bij het bureau der M. B. V. A.
Candidaat gesteld de heeren:
P. G. BUSKENS, architect te Rotterdam.
S. DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk. Ingenieur te Haarlem.
C. B POSTHUMUS MEYJES, architect te Amsterdam.
G. VERSTEEG *).
Candidaatgesteld door de Plaatselijke Commissie te Arnhem.

Candidaat gesteld de heeren:
S. DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. GRATAMA, Bouwk.-Ingenieur te Amsterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk.-Ingenieur te Haarlem.
J. H. DE ROOS, architect te Rotterdam.
G. VERSTEEG, architect te Arnhem.

*). Door een abuis was de naam van den heer Versteeg in het bericht in het vorig No. van het B. Weekblad weggelaten

Candidaat gesteld door de Leden:
A. BROESE VAN GROENOU. — J. J. GORT Jr.
W. G. EBERSON. — HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.
E. F. EHNLE. — JOH. G. ROBBERS.
H. J. DAMMERMAN Jr. — L. SIMONS.
Jb. C. VAN DORSSER. — W. DE VRIND Jr.

Candidaat gesteld de heeren:
A. BROESE VAN GROENOU, Bouwk.-Ingenieur te 's-Gravenhage.
S DE CLERCQ, architect te 's-Gravenhage.
C. N. VAN GOOR, architect te Rotterdam.
J. W. HANRATH, architect te Hilversum.
J. B. VAN LOGHEM, Bouwk. Ingenieur te Haarlem.
J. H. DE ROOS, architect te Rotterdam.
D. F. SLOTHOUWER, Bouwk.-Ingenieur te Amsterdam.

Candidaatgesteld door de Leden:
C. B. POSTHUMUS MEYJES. — M. A. C. HARTMAN.
C. MUYSKEN. — J. VERHEUL DZN.
D. E. C. KNUTTEL. — HENRI EVERS.
J. A. G. VAN DER STEUR. — A. J. TH. KOK.
JOH. MUTTERS, Jr. — ALB. OTTEN.
J. F. KLINKHAMER.

Overeenkomstig het bepaalde in art. 4 van het Alg. Huish. Reglement worden bovengenoemde, candidaatgestelde heeren **tot Woensdag 23 Juni a s.** in de gelegenheid gesteld, zoo zij geen candidaat wenschen te zijn, hiervan mededeeling te doen aan het Hoofdbestuur der M. B V. A.

De a. s. Algemeene Vergadering en Ledenvergadering op op Woensdag 30 Juni. Waar het Alg. Huish. Reglement voorschrijft, dat de Algemeene Secretaris der M. B. V. A. benoemd wordt op een Algemeene Vergadering, op voordracht van het Bestuur, is besloten de a.s. Ledenvergadering op 30 Juni a.s. in Den Haag te doen vooraf gaan door een **Algemeene Vergadering** uitsluitend ter verkiezing van den nieuwen Alg. Secretaris, om $10^1/_2$ uur v.m. in Zaal 4 van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis.

Agenda der Ledenvergadering.
1. Notulen van de vorige vergadering.
2. De nieuwe voorstellen tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel, ingediend door de desbetreffende Commissie. (Zie de publicatie op blz. 52 e. v.).
3. Voorstel van het Hoofdbestuur, in zake het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" in 1915 uit te geven 4 afleveringen, welke met de dubbele aflevering, verschenen in 1914, samen vormen een gecombineerde jaargang 1914—1915, en voorloopig het Bouwkundig Weekblad te houden op 6 pagina's tekst.
4. Bespreking over den weg, in het vervolg te volgen in zake eventueele samenwerking met den Bond van Nederlandsche Architecten.
Na afloop: Bezoek aan het in aanbouw zijnde Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg Mij., aan de Wassenaarsche weg te Den Haag. Architect B. J. Ouëndag.

Uitgave „Het Nederlandsche Landhuis". De heeren Sluyterman en Leliman, hebben in verband met de voorgenomen uitgave over het Ned. Landhuis verschillende architecten, welke Ned. landhuizen hebben gebouwd, verzocht hun zending photo's enz. spoedig tegemoet te mogen zien Het Hoofdbestuur der M. B. V. A. heeft, ten gevolge van zijn bericht op blz 17 van B. Weekblad 15 Mei j.l. van eenige architecten het verzoek ontvangen, hun auteursbelangen te willen doen behartigen door het Bureau van Auteursrecht, Directeur Mr. H. L. de Beaufort, welke van een en ander in kennis is gesteld.
Daar het Hoofdbestuur mag aannemen, dat de Uitgever van „Het Ned. Landhuis" de actie der M.B.V.A. in zake het auteursrecht zal billijken en een overeenstemming tusschen partijen gemakkelijk zal zijn te treffen, acht het Hoofdbestuur het geen bezwaar, wanneer de architecten hun plannen, photo's enz. inzenden, ingevolge het verzoek van de heeren Sluyterman en Leliman, waar inmiddels onderhandelingen gevoerd zullen worden tusschen Mr. de Beaufort en den Uitgever.
Nogmaals zij de nadruk er op gelegd, dat het hier vermoedelijk

niet om belangrijke bedragen aan honorarium gaat, doch dat het wenschelijk is het auteursrecht in deze niet uit te schakelen, maar hare toepassing onder oogen te zien.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1914.

Tot onze voldoening kan gerapporteerd worden, dat het aantal gevallen, waarin de werkzaamheid van den Raad werd ingeroepen zich regelmatig blijft vermeerderen. Het jaar 1914 overtrof in dit opzicht alle voorafgaande jaren.
Gedurende dit jaar werden 10 beslissingen gegeven; 5 daarvan betroffen zaken, die nog in 1913 werden aanhangig gemaakt.
In het geheel werden 9 geschillen dit jaar aanhangig gemaakt, waarvan dus 4 op 1 Januari 1915 nog niet waren berecht.
De hoofdinhoud van de in dit jaar gegeven beslissingen volgt hieronder.

I. Dit geschil, dat ontstond naar aanleiding van de verbouwing van twee woonhuizen, werd slechts berecht door één arbiter, omdat de eisch strekte tot betaling eener geldsom, van minder dan f 1000.—. Bijzonderheden van deze zaak waren, dat de aannemer hier tevens was opgetreden als „directie" en dat in het bestek toepasselijk was verklaard het Ontwerp der Algemeene Voorschriften, voorloopig opgesteld door de Commissie ingesteld vanwege de Vereenigingen: Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en Nederlandsche Aannemersbond, welk ontwerp echter nog niet door die vereenigingen is goedgekeurd. Het geschil liep *a.* over de vraag of de aannemer, wien volgens zijn contract 5% over de „bouwsom" toekwam, alleen 5 % over de „aannemingssom" mocht berekenen of 5 % over de „aannemingssom vermeerderd met het bijwerk" en *b.* over de rekening van meer en minder werk.
Ten aanzien van geschilpunt *a.* verklaarde de arbiter zich onbevoegd, omdat de eischer hier was opgetreden als „directie" en art. 2 der Statuten van den Raad van Arbitrage, in overeenstemming met § 52 (54) van evengemeld Ontwerp der A. V. aan dien Raad slechts opdraagt de berechting van geschillen tusschen aanbesteders en directie eenerzijds en aannemers anderzijds.
Ten aanzien van geschilpunt *b.* verklaarde de arbiter den eischer niet-ontvankelijk. Immers § 52 (54) lid 9 van meergemeld Ontwerp der A. V. schrijft voor, dat geen arbitrage kan worden aangevraagd, later dan één maand, nadat de beslissing van den aanbesteder omtrent de eindafrekening ter kennis van den aannemer is gebracht. De eindafrekening was 28 Februari 1913 ingediend en op dien zelfden dag was gezegd, dat daarmede door de aanbesteedster geen genoegen werd genomen. De eisch was ingesteld op 18 November 1913. Wel was op 5 November 1913 nog een nieuwe rekening ingediend, waarbij de oude verhoogd was met 2 postjes, te zamen nog geen zes gulden bedragende, doch de arbiter oordeelde, dat dit alleen geschied was, „om het door den aannemer gemaakte verzuim, de arbitrage tijdig aan te vangen, te herstellen".
De eischer werd veroordeeld in de kosten van het geschil ad f 102.50.

II. Het geschil, gerezen tusschen een aannemersfirma en een gemeente, betrof den bouw van een watertoren met ijzeren reservoir enz.
De aanbesteding en gunning hadden op eenigszins ongewone wijze plaats gehad. De Directie was niet begonnen met het maken van volledig project, doch had een kort bestek met opgave van de voornaamste maten en een zéér schematische teekening, aangevende de hoofdafmetingen op een schaal van 1 : 200 aan een beperkt aantal daarvoor in aanmerking komende personen en lichamen, waaronder ook deze aannemer, toegezonden en dezen verzocht voor het werk een volledig plan met den daarvoor te bedingen prijs in te leveren. Toen geen der tot een getal van ongeveer tien ontwerpen aan het oordeel der directie voldeed, werd vanwege de aanbesteedster een ontwerpteekening op een schaal van 1 : 100 vervaardigd en werd deze opnieuw, met toevoeging van eenige nadere omschrijvingen, aan eenige aannemers toegezonden ter opmaking van een volledig plan met prijsbepaling. Evenals door eenige anderen, werd daarop een project door dezen aannemer ingediend, met daarbij behoorende „aanbieding". De aanbesteedster verzocht naar aanleiding daarvan nog enkele inlichtingen, welke door den aannemer werden gegeven, al hetwelk tenslotte leidde tot opdracht en aanvaarding daarvan.
Het wilde aan arbiters voorkomen, dat de door de aanbesteedster aldus gevolgde wijze van aanbesteding voor een werk als men hier op het oog had niet de meest aangewezene was, doch het opstellen vanwege de aanbesteedster van een volledig ontwerp verre verkieselijk zou zijn geweest. Immers hoe fraai en deugdelijk het werk ten slotte ook moge zijn geworden, waarvoor arbiters slechts lof over hadden, de ten deze gevolgde methode moest naar hun oordeel wel zéér groote kans op geschillen en moeilijkheden medebrengen.

(*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Verzorgingshuis te Hilversum.

De ontwerpen, ingekomen op deze prijsvraag zullen van 19 tot en met 30 Juni tentoongesteld worden in het gebouw van de Ambachtsschool te Hilversum. De eerste prijs is toegekend aan de inzending onder motto „in 't Gooi", inzender D. Meintema te Rotterdam; de tweede prijs aan inzending motto „Amore Artis", derde motto „'t Einde," vierde motto „Als men oud wordt", vijfde motto „Philemon en Baucis".

Prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap Rotterdam.

Mededeeling.
De hoogteschaal voor het terrein profiel op de situatieteekening badhotel is niet 1 à 1000 doch 1 à 500 zooals ook blijkt uit het bijgeschreven hoogtepeil van 6 M. + G. Z.

Beantwoording van vragen.
I Badhotel.
1°. Mag een gedeelte der logeerkamers op de 2e verdieping worden aangebracht in verband met de aan de feestzaal te geven hoogte?
Antwoord: Neen.
2°. Mogen de logeerkamers in verband met de hoogte der feestzaal *twee* hoog geprojecteerd worden?
Antwoord: Neen.
3°. Moet de op de parterre gevraagde entrée aan de zee- of aan de landzijde gelegen zijn?
Antwoord: Ontwerpers zijn vrij die entrée te plaatsen waar zij haar het wenschelijkst achten.

II. Houten brug.
1°. Mag een ieder aan de prijsvraag: *een houten brug met afsluithek mededoen?*
Antwoord: Ja.
2°. Mag de hoogte van de brug uit het water gemeten willekeurig genomen worden?
Antwoord: De brug wordt geacht met den bovenkant ter hoogte van den landweg te liggen.
3°. Moet het afsluithek van hout zijn?
Antwoord: Ja.
4°. Moeten de landhoofden van de brug van hout zijn?
Antwoord: Ja.
5°. Kan alleen prijsvraag *b* beantwoord worden of is de beantwoording van *a* en *b* beide verplichtend?
Antwoord: De beantwoording van elke prijsvraag afzonderlijk is toegelaten.

Rotterdam, 14 Juni 1915. De Jury.

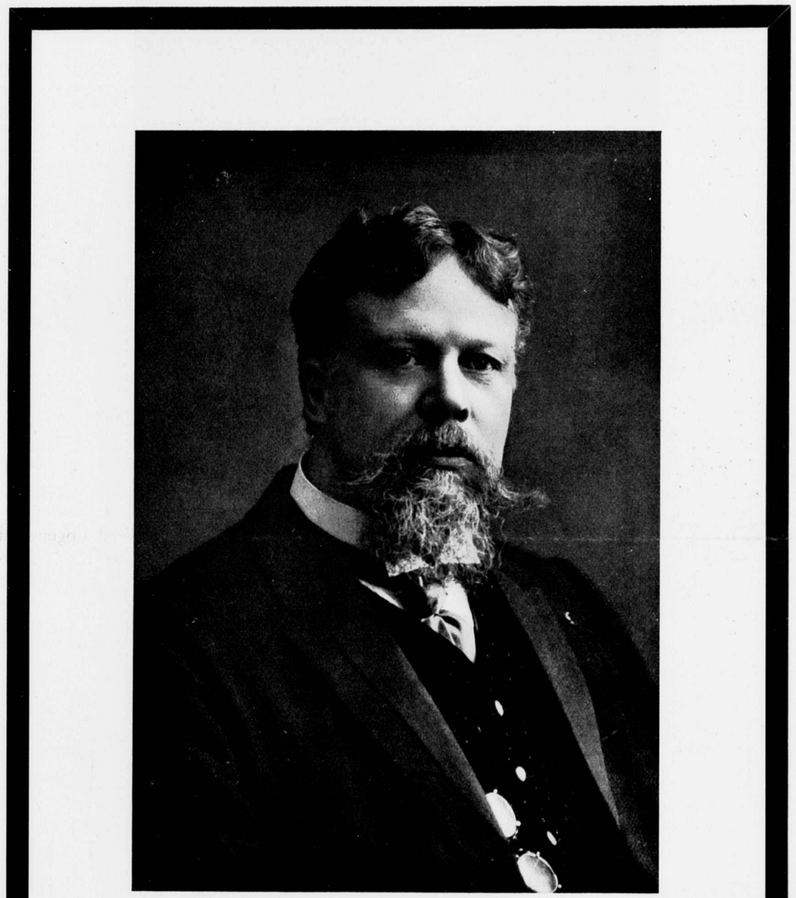

A. SALM G.Bzn.
1857 1915.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 19 Juni 1915. No. 8.

Woonhuis van den heer J. Nienhuys aan de Heerengracht te Amsterdam. Architect: A. Salm G.Bzn.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 19 Juni 1915, No. 8.

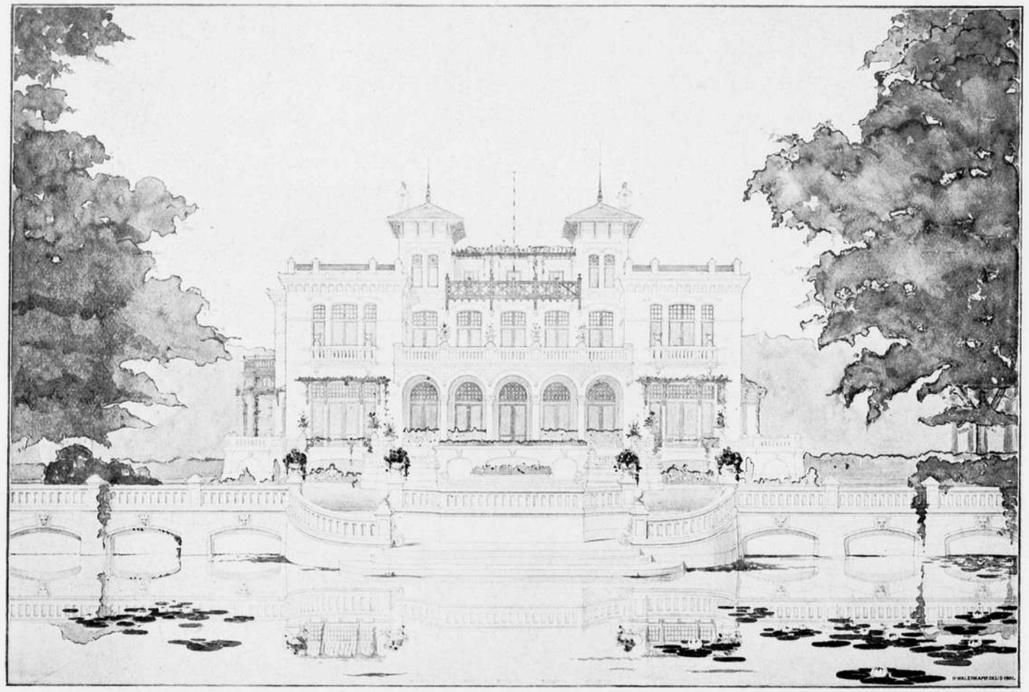

Villa „Ma Retraite" te Zeist. Architect: A. Salm G.Bzn.

Teekening van H. Walenkamp.

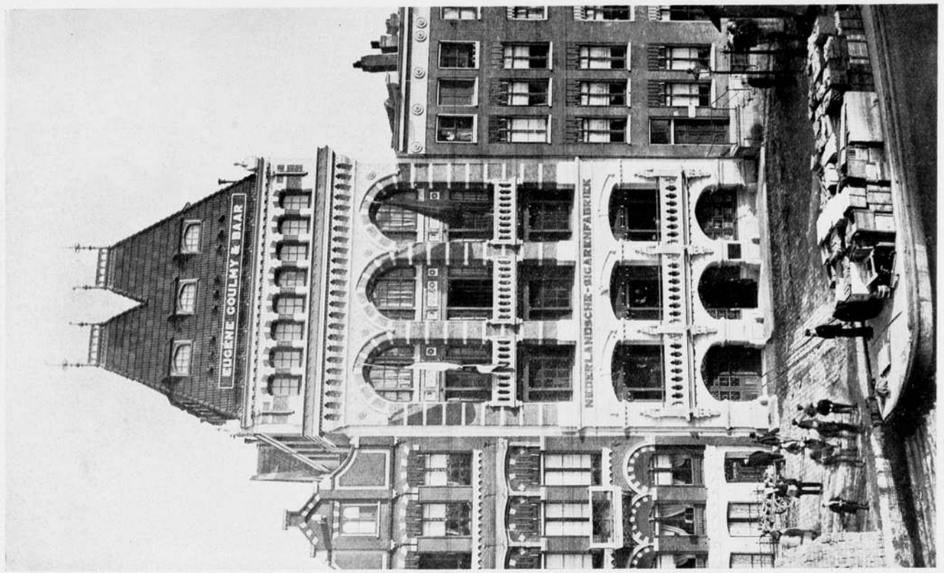

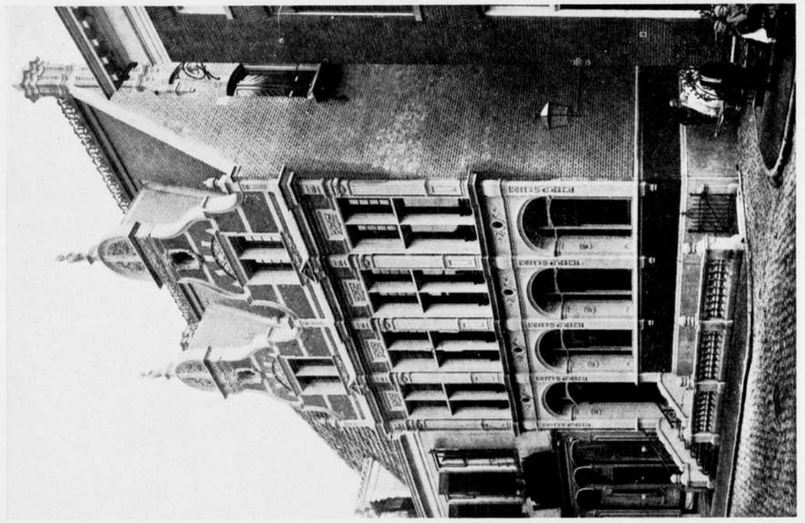

Links: Agentschap van de Ned. Bank te Groningen.
Rechts: Sigarenfabriek Goulmy & Baar; aan het Rokin te Amsterdam.
Architect: A. Salm G.Bzn.

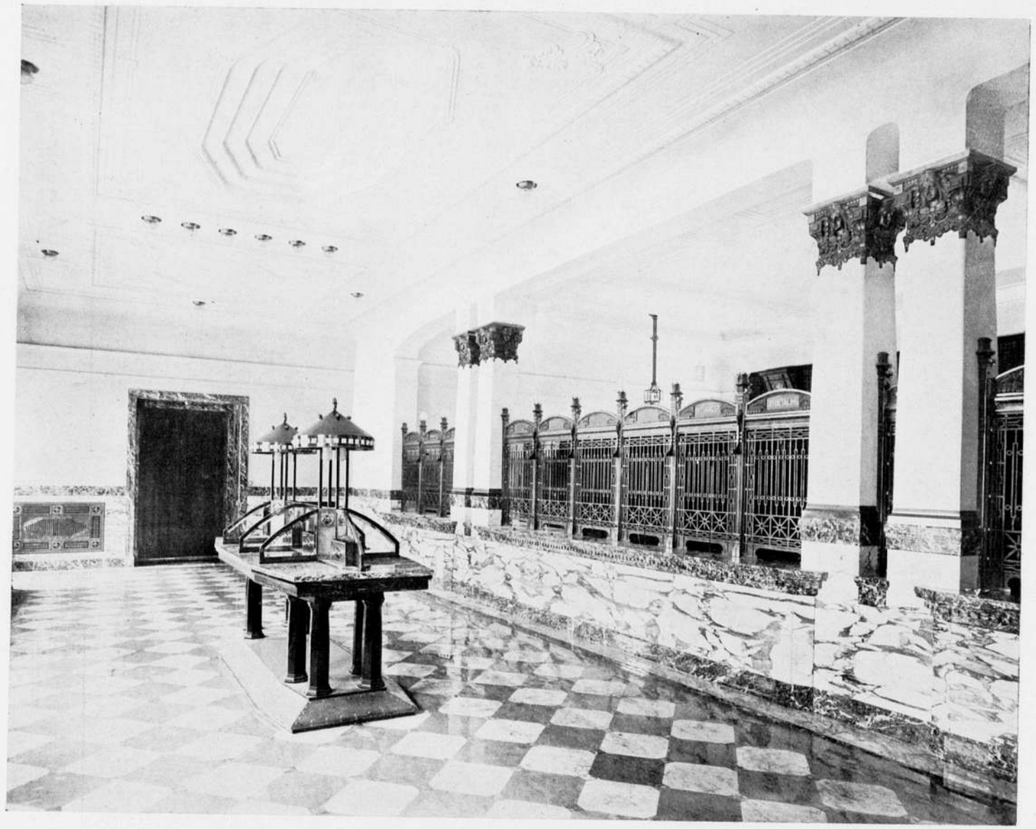

Gebouw van de Nederlandsche Bank te 's Gravenhage. Hal. Architect: A. Salm G.Bzn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B.V.A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 26 JUNI 1915. = No. 9.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De a. s. Algemeene Vergadering en Ledenvergadering op Woensdag 30 Juni te 's Gravenhage. — Verkiezing nieuw Bestuur der M. B. V. A. — Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 8 Juni j.l. — Rectificatie. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Prijsvraag voor het Nederl. Paviljoen op de Intern. Tentoonstelling te San Francisco. — De Kamperbinnenpoort te Amersfoort, door J. Schulte Nordholt. — Honorariumregelingsvoorstellen. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Berichten. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De a. s. Algemeene Vergadering en Ledenvergadering op Woensdag 30 Juni om 10½ uur v. m. in zaal 4 van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage. Waar het Alg. Huish. Reglement voorschrijft, dat de Algemeene Secretaris der M. B. V. A. benoemd wordt op een Algemeene Vergadering, op voordracht van het Bestuur, is besloten de a.s. Ledenvergadering op 30 Juni a.s. in Den Haag te doen voorafgaan door een **Algemeene Vergadering** uitsluitend ter verkiezing van den nieuwen Alg. Secretaris.

Agenda der Ledenvergadering.

1. Notulen van de vorige vergadering.
2. De nieuwe voorstellen tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel, ingediend door de desbetreffende Commissie. (Zie de publicatie op blz. 52 e. v.).
3. Voorstel van het Hoofdbestuur, in zake het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" in 1915 uit te geven 4 afleveringen, welke met de dubbele aflevering, verschenen in 1914, samen vormen een gecombineerde jaargang 1914—1915, en voorloopig het Bouwkundig Weekblad te houden op 6 pagina's tekst.
4. Bespreking over den weg, in het vervolg te volgen in zake eventueele samenwerking met den Bond van Nederlandsche Architecten.

Na afloop: Bezoek aan het in aanbouw zijnde Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg Mij., aan de Wassenaarsche weg te Den Haag. Architect B. J. Ouëndag.

Verkiezing Nieuw Bestuur der M. B. V. A. Binnen den wettelijk vastgestelden termijn hebben de heeren P. G. Buskens, C. N. van Goor en C. B. Posthumus Meyjes te kennen gegeven, dat zij geen candidatuur wenschen te aanvaarden.

De heer Buskens deelde hierbij mede, dat hij als Voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" ingevolge art. 7 der Statuten geen zitting mag nemen in het bestuur van een andere bouwkundige vereeniging.

De lijst der Candidaten bestaat derhalve in alphabetische volgorde uit de heeren A. Broese van Groenou, S. de Clercq, J. Gratama, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J. H. de Roos, D. F. Slothouwer en G. Versteeg.

Het stembiljet zal in het begin van de volgende week den Leden worden toegezonden.

De heer J. Gratama heeft, in verband met de omstandigheid dat hij als Redacteur in een ambtelijke functie der M. B. V. A. blijft en nu candidaat is gesteld voor het Hoofdbestuur, het Hoofdbestuur verzocht zijn meening te mogen vernemen over de vraag, of het op eenigerlei wijze bezwaar zou kunnen opleveren, wanneer de Redacteur tevens lid is van het Hoofdbestuur. Het Hoofdbestuur antwoordde, dat z. i. hiertegen geen bezwaar was, daarbij overwegende, dat de Redacteur zijn bemoeiingen alleen uitstrekt over het Redactioneel Gedeelte van het B. Weekblad en over het Tijdschrift „Bouwkunst", welke beide in geen direct verband staan met de leiding der M. B. V. A.

Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 8 Juni 1915. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, vice-Voorzitter, A. W. C. Dwars, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, F. W. M. Poggenbeek en B. J. Ouëndag, benevens de Alg. Secretaris J. Gratama. Met leedwezen hoorden de aanwezigen de mededeeling aan, dat de heer A. Salm G.Bzn., wiens gezondheid niet vooruitgaande was, door zijn ziekte verhinderd was aanwezig te zijn. De heer de Clercq leidde de vergadering.

BENOEMING ALG. SECRETARIS. Het Hoofdbestuur nam nader kennis van de ingekomen sollicitaties voor deze betrekking en vestigde zijn keuze, in verband met verkregen inlichtingen, op enkele candidaten, die voor een nadere kennismaking zouden worden uitgenoodigd.

LEDEN-VERGADERING EN ALG. VERGADERING. In verband met de wenschelijkheid reeds vroeger door het Hoofdbestuur uitgesproken om de door de leden te behandelen onderwerpen niet te lang te laten rusten en de band onder de Leden zooveel mogelijk te versterken, werd besloten nog in Juni een Ledenvergadering te houden. Deze werd bepaald op 30 Juni a.s., te houden in Den Haag. De Agenda dezer vergadering werd besproken en vastgesteld. Zie het bericht op blz. 67. Het werd verder wenschelijk geacht na afloop van de vergadering een excursie te houden naar een bouwwerk, waartoe gekozen werd het in aanbouw zijnde Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg-Mij. te Den Haag, waarvan de heer B. J. Ouëndag architect is. Deze verklaarde zich bereid de deelnemers aan de excursie rond te leiden.

Daar de Statuten voorschrijven, dat de Alg. Secretaris benoemd wordt door de Alg. Vergadering, werd besloten deze Ledenvergadering direct te doen voorafgaan door een Alg. Vergadering, uitsluitend voor het doen van genoemde benoeming.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Verder werd het wenschelijk geacht de uitgestelde Mei-vergadering, welke bepaald was op 20 Juli a.s., te doen houden in September, omdat Juli een ongeschikte maand voor vergaderen is; September is hiertoe veel beter, en daarenboven zeer geschikt om een excursie aan de vergadering te verbinden.

COMMISSIËN. Het was het Hoofdbestuur aangenaam te vernemen, dat de heer D. F. Slothouwer de benoeming tot vertegenwoordiger der M. B. V. A. in de Commissie voor het Architectuur-Museum en de heer Joh. Mutters de benoeming tot lid in de Commissie tot het uitbrengen van prae-advies over het Rapport-Tentoonstellingswezen van het Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen, hebben aangenomen.

REDACTIE STATUTEN EN ALG. HUISH. REGLEMENT. Van Mr. van Zeggelen waren ontvangen de voorstellen tot kleine redactie wijzigingen in de Statuten en Alg. Huish. Reglement der M. B. V. A. die, met behoud van den grondslag, aangenomen op de Alg. Vergadering van 22 Dec. 1914, naar zijn meening behoorden te worden aangebracht.
Deze voorstellen zullen in handen gesteld worden van de Commissie tot Herziening van Statuten en Alg. Huish. Reglement.

VERTEGENWOORDIGING. In herinnering werd gebracht, dat de heer A. W. C. Dwars namens de M.B.V.A. den heer Nieuwenhuis had gelukgewenscht ter gelegenheid van diens 25-jarig jubileum als Directeur van Gemeentewerken te Utrecht, en dat de heer S. de Clercq de Mij. had vertegenwoordigd bij de begrafenis van wijlen den heer Jan Springer, architect. Beide heeren werden voor hunne bemoeiïngen bedankt.

PUBLICATIE WERK VAN JAN SPRINGER. Eenige leden spraken de wenschelijkheid uit, dat van het werk van wijlen Jan Springer een tentoonstelling gehouden zou worden. In verband hiermede deelde de Vice-Voorzitter, onder instemming der aanwezigen mede, dat Prof. H. Evers reeds het initiatief had genomen tot een dergelijke tentoonstelling, te houden in de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, waarvan de overledene directeur was geweest; daarna zou deze tentoonstelling in Amsterdam gehouden kunnen worden. In verband hiermede had de Vice-Voorzitter het wenschelijk geacht, een aflevering van „Bouwkunst" aan Jan Springer te wijden; hij had reeds de voorloopige toezegging ontvangen van een zeer bevoegd persoon, die bereid zou zijn voor een beschrijving te zorgen.

CENTRAAL BUREAU VOOR SOCIALE ADVIEZEN. Van het bestuur van dit bureau was een schrijven ontvangen, waarin er aan herinnerd werd, dat het voornemen van het Bureau om in het najaar van 1914 pogingen aan te wende tot oprichting van een centraal lichaam, dat zijn bijzondere aandacht aan de zaak der volkshuisvesting zou wijden, tengevolge van de tijdsomstandigheden niet tot uitvoering is geraakt.
Het Bureau is van meening, dat al kan thans moeielijk tot oprichting van een dergelijke vereeniging worden overgegaan, het wel wenschelijk is althans reeds voorbereidende maatregelen te nemen. Hiertoe zal in September een bijeenkomst plaats hebben van de autoriteiten en van de afgevaardigden der uitgenoodigde vereenigingen. Tot afgevaardigde der M. B. V. A. was reeds in 1914 benoemd de heer W. K. de Wijs, Bouwk.-Ingenieur te Enschedé.

ONTSIERING MARKT TE CULEMBORG. De pogingen, door het Hoofdbestuur aangewend om te voorkomen dat de Markt te Culemborg door een leelijk nieuw geveltje zou worden ontsierd, hebben tot geen bevredigend resultaat geleid. Inmiddels had het Hoofdbestuur zich ook gewend tot Heemschut; en naar van deze zijde werd medegedeeld, is het dezen bond op het laatste oogenblik nog door geldelijke offers gelukt te kunnen ingrijpen, zoodat de ontsiering zeer vermoedelijk zal worden geweerd.

DE A. A. V. VAN DEN B. N. A. Kennis werd genomen van de mededeeling van den B. N. A., dat hij zijn eigen A. A. V. heeft vastgesteld en verkrijgbaar gesteld. Besloten werd op verzoek van den B. N. A. hiervan mededeeling te doen in het B. Weekblad.

Het overig behandelde is niet voor publicatie geschikt.

De Alg. Secretaris, J. GRATAMA.

Rectificatie. In de levensbeschouwing van wijlen den heer A. Salm GBzn., gepubliceerd in het vorig no. van het B. Weekblad, is verzuimd bij de toespraak van den Vice-Voorzitter, den heer S. de Clercq, te vermelden, dat deze mededeeling heeft gedaan van een ontvangen telegram, waarin bericht werd, dat de hoogleeraren der Technische Hoogeschool te Delft tot hun leedwezen door de examens der T.H. verhinderd waren de begrafenis van wijlen den heer Salm bij te wonen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE KAMPERBINNENPOORT TE AMERSFOORT.

„Das Alte stürzt ....." Bijna was dit dezer dagen ook het lot geweest van de pittige torentjes, overblijfselen van de voormalige Kamperbinnenpoort, één der vier poorten van Amersfoort's eerste omwalling uit de XIIIe eeuw. De drie andere poorten zijn geheel verdwenen, slechts herinnert de Gevangentoren in de Muurhuizen aan de eertijds daar gelegen Plompetorenpoort. Alvorens we evenwel meedeelen, waardoor, voor het oogenblik althans, de torentjes behouden bleven, ga een kort geschiedkundig overzicht vooraf.
De juiste naam van de Kamperbinnenpoort is feitelijk Binnen-Kamppoort, terwijl zij volgens de bekende werken „Beschrijving der stad Amersfoort" van Abraham van Bemmel en „Amersfoort 777—1580" van W. F. W. Rootselaar, vroeger de Vyepoort, ook wel Vyetoerne werd genoemd.
Ook zegt van Bemmel nog: „ .... en die ick in vroeger tijden eenmaal de Martenspoort genaamd vindt, doch gemeender en dikwils de Vyepoort".
Deze naam „Vyepoort", zou volgens bovengenoemde geschiedschrijvers afkomstig zijn van het Latijnsche woord *via*, weg, door het volk uitgesproken als *vye*; meer waarschijnlijk moet volgens anderen hier gedacht worden aan *vee*, Veepoort, iets wat aannemelijk is, als men bedenkt, dat de weg door de poort in dien tijd leidde naar de Kamp, een tamelijk groot stuk grond buiten die poort en misschien bestemd voor weiland.
Boven de poort, die de torentjes vroeger verbond, bevond zich eene ruimte, een localiteit, welke oorspronkelijk zeker voor verdediging van de poort bestemd, in den loop der tijden voor verschillende doeleinden is gebruikt.
Merkwaardiger omtrent het uiterlijk van het voormalig poortgebouw is wat van Rootselaar in zijn Sprokkelingen van Amersfoort mededeelt van bedoelde localiteit. „In 1747, 3 July, zoo zegt hij, vindt men namelijk opgeteekend, dat de Cameraar geauthoriseert werd, om de Kamperbinnenpoort en het toorentje daerop te herstellen in zijn voorige ordre. Men mag het er dus voor houden, dat die woorden in de eerste plaats betrekking hebben op de localiteit tusschen de beide torentjes. Dat locaal prijkte derhalve met een torentje. In die meening wordt men bevestigd door een vroeger bericht van het jaar 1721, 21 Julij. Op dien dag werd een commissie benoemd om tot meer cieraet van de stad het horologie

Prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco.
Ontwerp motto: „8 Juli 1915". (De inzender heeft zich niet bekend gemaakt).

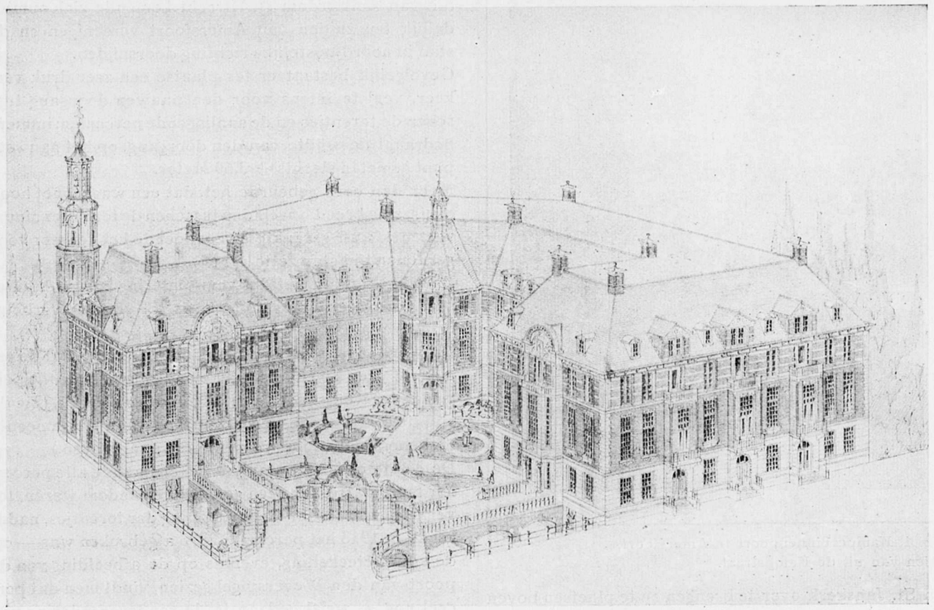

Buitenaanzicht.

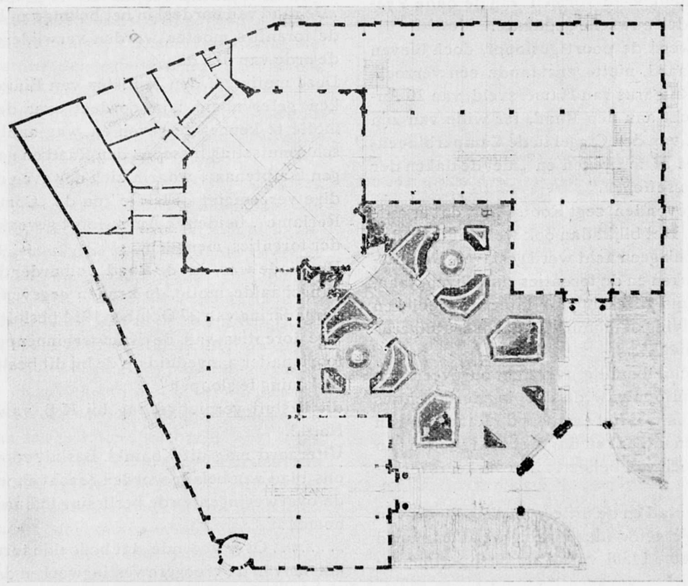

Plattegrond. Schaal 1 op 600.

Door plaatsgebrek konden deze reproducties niet eerder worden opgenomen.

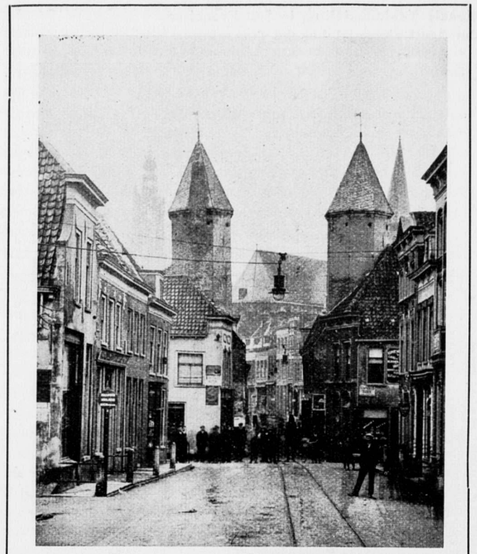

Afb. 1. Kamperbinnenpoort te Amersfoort, gezien van uit de Kampstraat.

van St. Janskerk over te brengen en te plaetsen boven Camperbinnenpoort."
Met deze gegevens en de photo's *) in den tekst kan men zich vrijwel een denkbeeld vormen van de oude Vyepoort in haar middeleeuwsche gedaante.
Omstreeks 1827 werd de poort gesloopt, doch bleven de torentjes gespaard, niettegenstaande een verzoek, van een zekeren Rutgerus van Hamersveld, van 20 Augustus 1827, gericht aan den Raad, ter wille van zijn huis op den hoek van den Cingel in de Camperbinnenpoort, de torentjes af te breken en „met de daken der andere huizen te vereffenen."
Wij hebben niet gevonden, zegt Rootselaar, dat er antwoord is gegeven. Het blijkt dan ook wel, dat door den Raad op dat verzoek geen acht werd geslagen. De spitsboog werd afgebroken en de torentjes zijn blijven staan, zonder dat er, thans zeventig jaar later, iets gebleken is van de „doordelving of mijning", waarover Rutgerus zich zoo bezorgd maakte.
Hier sluit het geschiedkundig overzicht ongeveer aan, bij den tijd, waarin opnieuw de slooping der torentjes ter sprake komt; thans is het evenwel de Raad zelf van wien dit voornemen uitgaat en dat niet om redenen van bouwvalligheid, doch van behoefte aan verkeersverbetering.
Tusschen de oude stad en de uitleg van Amersfoort van het einde der XIVe eeuw (deze uitleg werd ommuurd van omstreeks 1380—1450) vormt de Kamperbinnenpoort, een uiterst nauwe verbindingsweg. Bovendien neemt de poort de groote landelijke verkeerswegen op, die van Amsterdam en Utrecht komende zich onmiddellijk ten zuiden van Amersfoort vereenigen en de stad in noord-oostelijke richting doorsnijden.
Gevolgelijk bestaat er ter plaatse een zeer druk verkeer, veel te intens voor den nauwen doorgang tusschen de torentjes en de aanliggende perceelen; immers bedraagt de wijdte van den doorgang, op het nauwste punt gemeten slechts ± 3.60 Meter.
Meer dan eens gebeurde het, dat een wagen met hooi, eenigszins breed opgeladen tusschen de torentjes muurvast beklemd geraakte en zoodoende het verkeer voor geruimen tijd stop zette!
Betrekkelijk kan het dus verwondering baren, dat niet reeds lang eerder overgegaan is tot verkeersverbetering ter plaatse.
Dit wordt evenwel begrijpelijk als men weet, dat de gemeente geen eigenares was en nog niet is van *alle* perceelen ter weerszijden van de torentjes gelegen. (Zie de situatie waarop de perceelen thans aan de gemeente toebehoorende door arceering zijn aangegeven.)
De eerste officieele stap, niettegenstaande alle perceelen ter plaatse nog geen gemeenteëigendom waren, tot verkeersverruiming door slooping der torentjes, nadat reeds in 1913 het perceel E 2393 afgebroken was — op de situatieteekening, evenals op de afbeelding van de poort van den Weversingel gezien, vindt men dat perceel nog — werd gedaan in de raadsvergadering van 28 October 1913, toen met 15 tegen 1 stem de volgende motie werd aangenomen:
„De raad van oordeel in het belang van het verkeer, dat de torentjes moeten worden verwijderd, gaat over tot de orde van den dag".
Deze motie gaf den Minister van Binnenlandsche Zaken gelegenheid zijn oordeel over de voorgenomen motie te kennen te geven en was aanleiding tot eene schermutseling tusschen den Raad en genoemden Hoogen Ambtenaar, waarin zich nog even de oudheidkundige vereeniging „Flehite" en de „Commissie voor de Reclame", beiden te Amersfoort gevestigd, tot behoud der torentjes, mengden.
Het einde was, dat de Raad, volhardende bij zijn, bij de aangehaalde motie, te kennen gegeven wensch, in de vergadering van 27 October 1914 besluitende:
„De torentjes van de Kamperbinnenpoort te Amersfoort, nader aangeduid op de bij dit besluit behoorende teekening te sloopen"
dit besluit vernietigd zag bij K.B. van 28 April 1915 No. 42.
Uiteraard mag dit Koninkl. Besluit voor de lezers van ons blad van belang worden geacht en worden daarom de overwegingen en de beslissing in hun geheel overgenomen:
. . . . . Overwegende, dat bedoelde torentjes deel uitmaken van de vroegere vestingwerken der stad Amersfoort en uit een bouwkundig en historisch oogpunt merkwaardig zijn te achten;
overwegende, dat het in strijd met het algemeen belang is, wanneer gemeentebesturen zoodanige gebouwen of gedeelten van gebouwen vernietigen;
overwegende dat mitsdien de slooping dier torentjes niet kan worden toegelaten, tenzij een ander, meer overwegend, algemeen belang haar zou eischen;
dat daargelaten of de aanleg van een verbreeden verkeersweg als zulk een meer overwegend algemeen belang zou kunnen worden beschouwd, dit thans in ieder geval niet tot rechtvaardiging van het Raadsbesluit kan strekken, omdat daartoe voorshands niet kan worden overgegaan;
Gelet op . . . . . Hebben goedgevonden en verstaan:
Het besluit van den Raad der gemeente Amersfoort van 27 October 1914 n°. 572 betreffende het sloopen van de torentjes van de Kamperbinnenpoort te Amersfoort, wegens strijd met het algemeen belang te vernietigen. Ongetwijfeld eene beslissing, welke allen Heemschutters en hunnen vrienden genoegen zal doen, doch waardoor het behoud der torentjes zonder meer zeker niet gewaarborgd is. Duidelijk staat immers in de overweging . . . . . dat mitsdien de slooping dier torentjes niet kan worden toegelaten, *tenzij een ander, meer overwegend algemeen belang* haar zou eischen".
En dat algemeen belang is met het oog op het zeer drukke verkeer, in verband met den nauwen doorgang ter plaatse m. i. inderdaad aanwezig; verbetering van het verkeer is eisch.
Komt nu de gemeente binnen korten tijd in het bezit ook van de laatste haar nu nog ontbrekende perceelen in den doorgang, dan is het niet onmogelijk dat opnieuw een plan tot slooping der torentjes aanhangig zal worden gemaakt, tenzij er een weg wordt gevonden tot het scheppen van eene rationeele verkeersverbetering met behoud en restauratie der torentjes. En op dit laatste moet n. m. m. toch ten zeerste worden prijsgesteld.
Naast hunne beteekenis uit geschiedkundig en archeologisch oogpunt zijn de torentjes van niet minder waarde uit een oogpunt van pittoresk stadsschoon.
Van welke zijde men de voormalige Poort ook nadert, steeds weer ondergaat men de bekoring die uitgaat van de goed geproportioneerde torentjes en hun pittig silhouet, schaal en harmonische werking aan de omgeving verleenende, aan het stadsbeeld, dat zij van sommige punten uit gezien als 't ware omramen; met name in het voor- en najaar kan die werking door de klare licht- en wolkeneffecten in hooge mate schilderachtig zijn.
Doch ook uit stedebouwkundig oogpunt bieden de torentjes en hunne omgeving een niet te verwerpen studiemateriaal, als voorbeeld van een ongezocht motief tot het vormen van een gesloten stadsbeeld.
Onwillekeurig denkt men bij het beschouwen daarvan aan het onbewust kunstgevoel, dat Camille Sitte in zijn bekend werk „Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen", den ouden stedebouwers toeschrijft, waardoor zij, gesteund door traditie en geringe verkeersbehoeften, zulke goede oplossingen hebben weten te maken.
Levendig zou het te betreuren zijn indien door verwijdering der torentjes deze geslotenheid zonder meer te loor ging en daarvoor in de plaats trad de dorre levenlooze leegheid van een niet wel overwogen verkeersverbetering.
En zijn nu de voorwaarden t. o. van de verkeersbehoeften geheel veranderd, dan mag gevraagd worden of het niet mogelijk is met behoud der aangehaalde voordeelen, welke het restaureeren der torentjes geeft, eene aan die behoeften voldoend goede verkeersverbetering te scheppen. Een project daartoe — zie afb. — is uitgewerkt door den ook den lezers van het Bouwkundig Weekblad welbekenden heer G. de Hoog Hzn. architect en teekenaar van de Rijkscommissie v. d. Beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst.
Ongetwijfeld zijn hieraan niet onaanzienlijke kosten verbonden, doch zeer zeker zal de Regeering, gezien haar standpunt, dat zij het algemeen belang dient in het streven naar behoud der torentjes, onbekrompen daartoe bijdragen; zooals zij deed en doet voor het behoud van zoo menig monument.

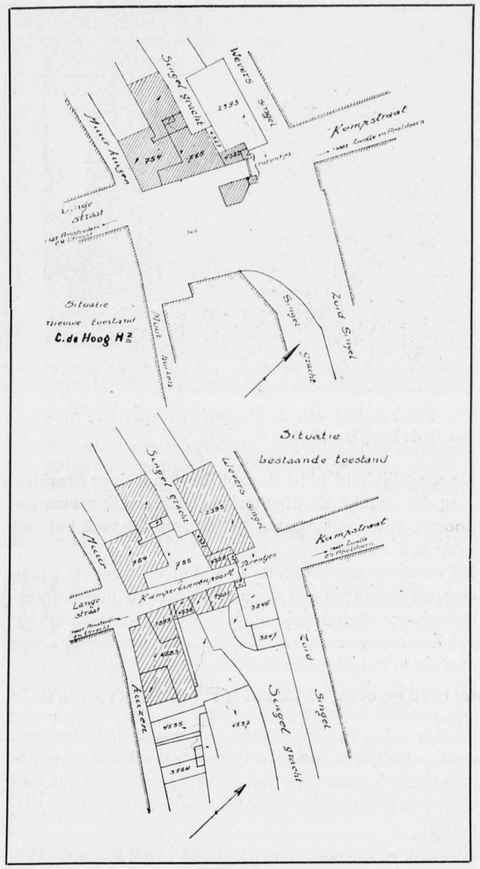

Afb. 4 en 5. Situatie Kamperbinnenpoort te Amersfoort; bestaande toestand en nieuwe toestand volgens ontwerp van G. de Hoog Hzn.

*) Welwillend voor dit opstel afgestaan door den heer W. Croockewit W.Azn., conservator van de Oudheidkundige vereeniging „Fléhite" te Amersfoort.

Afb. 6. Herstelling van de Kamperbinnenpoort te Amersfoort, volgens ontwerp van G. de Hoog Hzn.

De mogelijkheid blijft daarbij bestaan, door overkluizing der gracht, de afgebroken huizenrij te vervangen door op voldoend grooten afstand, noodig voor het verkeer, te herbouwen perceelen.
Bij voorkeur zou ik ook de N.W. huizenrij geheel willen sloopen en daarna een afgerond-project willen vervaardigen voor de bebouwing van alle door de amotie vrijgekomen terreinen, waarbij de gerestaureerde poort aan de N.W.zijde weer zou moeten worden ingebouwd.
Het behoeft geen betoog, dat zulk een project in handen zou moeten worden gesteld van een bekwaam bouwmeester, die, zonder te kort te doen aan eischen van moderniteit, een gevoelvol, waar geheel zou weten te scheppen, harmonisch van werking, rationeel aansluitend aan de verhoudingen door de oude torentjes vastgelegd.
Kunnen wegen gevonden worden hiertoe te geraken, dan zal Amersfoort met behoud van een merkwaardig zeer schilderachtig en uit geschiedkundig oogpunt zoo hoogst belangrijk stadsgedeelte, ruimer nog met stadsschoon bedeeld worden; en daaraan kan een plaats toch nooit rijk genoeg zijn.

Amersfoort Mei 1915. J. SCHULTE NORDHOLT.

HONORARIUM-REGELINGS-VOORSTELLEN.

Uit de nieuwe voorstellen der Commissie voor de honorariumregeling bleek mij, dat zij daarbij rekening heeft gehouden met verschillende opmerkingen die ik de vrijheid nam naar aanleiding van haar eerste voorstellen te maken, doch hoewel ik daarvoor zeer erkentelijk ben, meen ik toch op een paar punten, die ik van principieele aandacht, en waaromtrent de Commissie eene van de mijne afwijkende meening blijkt toegedaan te zijn, nog eenmaal terug te moeten komen, omdat, wanneer eenmaal de regeling weêr haar beslag zal hebben gekregen, de gelegenheid tot het aanbrengen van wijzigingen, uiteraard voor langen tijd van de baan is. Over enkele punten van niet principieelen aard hoop ik bij de behandeling van de voorstellen in de vergadering van 30 Juni a. s. mondeling nog enkele opmerkingen te maken.
In de eerste plaats dan komt het mij voor, dat de regeling, zooals zij was en ook nu weer ontworpen is, wel wat eenzijdig de *rechten* van de architecten en de *verplichtingen* van de opdrachtgevers stipuleert, en waar het hier eene regeling geldt die de voorwaarden omschrijft waaronder de architecten bereid zijn hun arbeid te leveren, is het m. i. rationeel dat ook wat nader wordt aangegeven welke *verplichtingen* zij stellen tegenover de rechten die zij vorderen.
In verband daarmede had ik in het van de Commissie gezonden nader door mij uitgewerkte voorstel van de honorariumregeling als aanvulling van art. 2 opgenomen de bepaling:
„De verplichting van den architect bestaat „daarin, dat hij te goeder trouw al zijn we„tenschap en kunst ten dienste stelt van den „opdrachtgever tot het verwezenlijken van „diens plannen en daarbij rekening houdt „met diens bizondere eischen en inzichten „ten aanzien van het **doel** *waarvoor het ge„bouw zal worden gesticht en met de bouw„som welke deze daarvoor beschikbaar stelt. „Indien de opdrachtgever bizondere eischen „omtrent constructie en vormgeving stelt, zal de architect daar„mede slechts rekening hebben te houden voor zoover hij dat met „het oog op zijn eigen verantwoordelijkheid mogelijk acht.*
Verder had ik als een afzonderlijk artikel laten volgen de bepaling:
„De opdracht tot het maken van plannen voor een bouw sluit niet „in zich de verplichting voor een opdrachtgever om tot dien bouw „over te gaan volgens die of andere door denzelfden of een ande„ren architect te maken plannen, doch wel tot honoreering van de „reeds verrichte werkzaamheden.
wat misschien korter te zeggen ware door: *„De opdracht tot het „maken van plannen voor een bouw sluit niet in zich de opdracht „tot de uitvoering van den bouw zelve doch wel de verplichting tot „honoreering van de reeds verrichte werkzaamheden.*
Nog had ik in art. 3 (voorstel Commissie) opgenomen de bepaling dat de wijzigingen in een definitief bouwplan en bestek, om aanleiding te geven tot extra honoreering, uit gewijzigde inzichten van den opdrachtgever zouden moeten voortvloeien. Het geval is toch denkbaar (en voorbeelden daarvan zijn er te over) dat na aanbesteding blijkt dat het plan, zooals het door den architect gemaakt werd, niet is te maken voor de som waarop hij het had begroot en welke door den opdrachtgever als limiet was gesteld. In zulk een geval is het *niet* aan den opdrachtgever te wijten als een nieuw plan moet worden gemaakt en is het *niet* billijk dat hij daarvoor afzonderlijk zou moeten honoreeren.
Ten slotte had ik aan art. 4 (voorstel Commissie) toegevoegd de bepaling dat: *bij latere uitvoering van een werk dat uitgesteld werd zonder dat teekeningen of bestek gewijzigd behoeven te worden, het reeds aan honorarium genoten bedrag voor de verrichte werkzaamheden in mindering komt van het volle honorarium behoudens vergoeding aan den architect voor onkosten die hij zonder het uitstel niet zou hebben gehad.*
In de tweede plaats moet ik nogmaals de aandacht vragen voor de regeling der onkosten vallende op het maken der werkteekeningen.
Het voorstel der Commissie blijft deze kosten rangschikken onder de bouwkosten, en laat de mogelijkheid bestaan om die kosten in de aannemingssom op te nemen, zoodat ook over het bedrag dier kosten door den architect het honorariumpercentage grooter wordt. Bij gebreke van eenige toelichting der Commissie op haar voorstel vernemen wij geen enkelen grond waarop zij het dualisme blijft handhaven dat het opzichtershonorarium uitdrukkelijk *niet* en het teekenaarshonorarium *wel* in de aannemingssom mag opgenomen worden.
In mijn vroegere voorstellen heb ik uitvoerig aangegeven waarom ik dit laatste verkeerd acht en meen daarnaar te mogen verwijzen. In mijn uitgewerkt voorstel, dat ik aan de Commissie zond, had ik voorgesteld dit punt te regelen als volgt:
Deze kosten behooren **niet** *tot de bouwsom en kunnen* **niet** *in de bouwsom worden opgenomen.*
De wijze waarop deze kosten zullen worden verrekend zal voor den aanvang van het werk met den opdrachtgever overeengekomen worden en kan geschieden:
a. door aanstelling van teekenaar(s) die uitsluitend ten behoeve van den opgedragen bouw werkzaam zijn en wier salaris maandelijks direct wordt betaald door den opdrachtgever, te wiens laste tevens de bureauonkosten (teekenpapier e. a.) komen.
b. door het bepalen van een vaste som of eene verhooging van het honorarium percentage (eventueel in de tabel vast te leggen), waarvoor de architect de verplichting op zich neemt de gevorderde teekeningen te verschaffen.
In beide gevallen komen de kosten van menigvuldiging der teekeningen ten behoeve van de uitvoering van het werk ten laste van den uitvoerder (aannemer, werkbaas enz.).
Als toelichting schreef ik daarbij:
Voor groote werken, waar een belangrijk gedeelte der teekeningen in de keet op het werk worden gemaakt zal de onder *a* genoemde wijze de aangewezene zijn.
Voor kleinere werken waarbij de detailteekeningen veelal op het bureau van den architect onder diens leiding worden gemaakt, zal de onder *b* genoemde wijze aanbeveling verdienen, ook omdat dan de architect de vrije beschikking heeft over het gezamenlijk personeel, het werk naar zijn beste inzichten kan verdeelen en geen rekening behoeft te houden met de omstandheid dat teekenaar *a* voor het werk van mijnheer A en teekenaar *b* voor het werk van mijnheer B is aangesteld.
In de derde plaats komt het mij voor, dat in het uitschakelen van elken invloed van den opdrachtgever bij de samenstelling van een scheidsgerecht iets zeer arbitrairs is gelegen, wat niet geschikt is om bij den leek opdrachtgever vertrouwen te wekken in de onpartijdigheid van het scheidsgerecht, en al is er wellicht in de practijk tot nu toe van geen bezwaren tegen de geldende regelen gebleken, dan lijkt mij zelfs de schijn van eigengerechtigheid, die aan de regeling kleeft, een gebrek.
Ik zou het daarom billijk achten dat:
1°. de opdrachtgever in ieder geval vrij zij om bij geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter in te roepen; *mits daaromtrent bij de opdracht tusschen hem en den architect een schriftelijke overeenkomst worde getroffen* en
2°. dat, indien het geschil door bemiddeling van de geschillencommissie wordt bereikt, de opdrachtgever het recht heeft een deskundige aan te wijzen die hij als zijn vertrouwensman kan beschouwen, de voorzitter der commissie eveneens een lid in de arbitrage commissie aanwijst en deze beide het derde lid bij voorkeur uit de leden der geschillencommissie benoemen.
Verder meen ik dat waar de geschillencommissie door twee vereenigingen wordt benoemd, zij als een soort zelfstandig orgaan moet worden beschouwd en het contact tusschen haar en partijen *direct* moet zijn en dat het niet aangaat, dit contact te bewerkstelligen door intermediair van *een* der genoemde vereenigingen.

Rotterdam, 22 Juni 1915. C. N. VAN GOOR.

PRIJSVRAGEN.

Verschenen is het lijvig, uitvoerig en zeer serieus opgevat Rapport der Jury over de ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis" te Hilversum. Een exemplaar ligt voor belangstellenden ter inzage op het bureau der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam. De ontwerpen worden tot en met 30 Juni a.s. tentoongesteld in het gebouw van de Ambachtsschool te Hilversum. Volgens de Jury is door het overgroot gedeelte der inzenders bijzonder werk geleverd en staat in het algemeen het architectonisch gehalte op een hoog peil, terwijl het teekenwerk dikwijls schitterend is te noemen.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP, ROTTERDAM.

Mededeeling.
Het in de algemeene bepalingen der prijsvraagprogramma's bedoelde reproductierecht der Vereeniging van de bekroonde antwoorden op de prijsvragen, bepaalt zich tot het opnemen in het Jaarverslag der Vereeniging van afbeeldingen op kleine schaal der ontwerpen en het eventueel publiceeren bij het Juryrapport van dergelijke afbeeldingen in de beide in het programma genoemde bouwkundige bladen, indien de redacties dier bladen daartoe bereid bevonden worden.

Beantwoording van vragen.
De Jury ontving anoniem twee vragen gemerkt I en II met daaraan toegevoegde *„aanmerkingen"* welker strekking niet was verduidelijking der programma bepalingen te verkrijgen, doch het ontvangen van inlichtingen omtrent de *wijze van oplossing* van de prijsvraag, weshalve die vragen niet beantwoord kunnen worden.
Ten opzichte van de houten brug is bepaald dat het afsluithek niet hooger behoeft te zijn dan 2 M. Mag hieruit afgeleid worden dat een mindere hoogte geoorloofd is, en zoo ja wat is dan als minimum hoogte aan te houden.
Antwoord: De hoogte mag minder dan 2 M. zijn; de minimumhoogte blijft ter beoordeeling der mededingers.
Rotterdam 22 Juni 1915 DE JURY.

INGEZONDEN.

GEVAARLIJK CARICATURISEEREN.

Wanneer men beschikt over een vaardige pen of een goed van de riem gesneden tong, benevens over wat verbeeldingskracht en humor, dan behoeft men nog waarlijk geen „titan van kunnen en kunst" te zijn, om van de meest ernstige en waardige zaken een caricatuur te kunnen maken. Om deze reden heb ik dan ook slechts waardeering voor het artikeltje *Delft, Amsterdam of . . . . . ?"* van den heer J. B. van Loghem B. I. in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad, voor zoover het een geestige tendenz heeft. Maar de thermometer van mijn waardeering daalt tot nul, als ik zie, dat de heer van Loghem een nuttig en noodig instituut caricaturiseert, omdat in een bepaalde aangelegenheid dat instituut hem een weinig lastig was, een weinig belemmerde in de vrijheid van beweging, zonder daarna ook zijnerzijds te laten blijken, dat — ondanks die onaangename ontmoeting — het instituut in het kader van de tegenwoordige verhoudingen niet zou kunnen worden gemist. Want ook de heer van Loghem zal toch moeten erkennen, dat Woningwet en Bouwverordening in ons land zeker niet te vroeg haar intrede hebben gedaan; ware het dan ook niet, dat de naam van den heer van Loghem als bekwaam architect een waarborg is voor het tegendeel, werkelijk, uit zijn caricaturiseering van de bouwvoorschriften zou men moeten afleiden, dat het geen toeval is, dat hij die nuttige voorschriften in „marokijn" heeft laten binden: door het dagelijks aanschouwen van zijn huid immers, blijft de herinnering aan zoo'n zelf-geschoten beestje bewaard.
En *als* de heer van Loghem het nuttige en noodige van de bouwvoorschriften erkent, zal hij ook het noodzakelijke van het bestaan van inspecteurs der volksgezondheid en gemeente-opzichters moeten inzien, aangezien op de naleving van die voorschriften nu eenmaal *moet* worden toegezien.
Als inspecteur van een bouw- en woningtoezicht meen ik verplicht te zijn de bouwvoorschriften benevens de inspecteurs der volksgezondheid en de gemeente opzichters tegen de caricaturiseering van den heer van Loghem te verdedigen, terwijl ik het als Voorzitter van den Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond mede voor de „titanen — waarom maar niet „giganten" — van kunnen en kunst" moet opnemen.
Wie de brieven over „Bouwkunst" in de *Nieuwe Rott. Courant* leest weet, dat ook in de onmiddellijke omgeving van den heer van Loghem het dwingend en voorschrijvend optreden van de overheid, waar 't het bouwen geldt, wordt gewaardeerd.

En geen wonder! De voorschriften van woningwet en bouwverordening zijn niet geschreven om den bekwamen architect tot richtsnoer te dienen, doch om den revolutie- of speculatie-bouwer aan minima te binden, opdat er tenminste eenige zekerheid zij, dat zijn scheppingen althans aan minimum-eischen beantwoorden. Men kan het betreuren, dat zulk een overheidsbemoeiing noodig is; die voor de vrijheid van beweging van den architect een kwaad noemen, waar evenwel een wet nu eenmaal niet een bepaalde categorie kan *worden* opgelegd, doch zich over het geheele volk moet uitstrekken, daar zal ook de architect moeten inzien, dat woningwet en bouwverordening dan toch in elk gevat een *noodzakelijk* kwaad zijn. Een „noodzakelijk kwaad", dat bovendien ook den architect in het algemeen reeds zeer veel *„goeds"* bracht; immers, herhaaldelijk en herhaaldelijk is gebleken, dat het bouwend publiek zich tot den architect wendt, *mede* omdat het vreest, dat de timmermansbaas — die vroeger zijn bouwmeester was — niet voldoende met de voorschriften van wet en verordening vertrouwd is. Behalve het stoffelijke voordeel, dat den architecten ten deel valt, had alleen het bestaan van die voorschriften — los van hunne eischen dus — al reeds tot gevolg, dat conceptie en uitvoering van méér bouwwerken aan bevoegde handen worden toevertrouwd.

En wat nu het „instituut van kunnen en kunst" aangaat, daarover thans een enkel woord. De heer van Loghem is veel te goed met den gang van zaken in besturende en wetgevende lichamen bekend, om niet te weten, hoe zulk een bouwverordening b.v. dikwijls tot stand komt; om niet te weten, dat de „inspecteur der volksgezondheid" en de „gemeenteopzichter" niet zelden bepalingen moeten doen naleven, aan het ontstaan waarvan ze zelf doodonschuldig en waarmede zij het dikwerf ook niet eens zijn. Wanneer toch genoemde „titanen van kunnen en kunst" in de gelegenheid zijn geweest het ontwerp van die voorschriften te maken, dan moet het daarna nog in zóóveel colleges worden „behandeld" en bestaat de kans, dat het daaruit zóó belangrijk gewijzigd weder te voorschijn komt, dat het oorspronkelijke concept er bijna niet meer uit is te herkennen; burgemeester en wethouders, commissie van bijstand, commissie voor de strafverordeningen, gezondheidscommissie, gemeenteraad, gedeputeerde staten, ziedaar de colleges, welke alle het recht hebben in het concept van de bouwverordening wijzigingen aan te brengen. Als er dus in een op zoodanige wijze tot stand gekomen voorschriftenverzameling eens een bepaling voorkomt, die zoo op 't eerste gezicht wat minder logisch of verdedigbaar schijnt, dan is dat zulk een wonder niet, terwijl het evenmin zeker is, dat de „titanen van kunnen en kunst" de schuldigen zijn. Dat er tenslotte uit de bakermat van 's heeren van Loghem's Caricatuur — de gemeente Spaarnwoude en Haarlemmerliede — ook wel iets goeds kan voortkomen, bewijst het in hetzelfde nummer van het *Bouwkundig Weekblad* opgenomen adres van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, waaruit blijkt, dat die gemeente een der eerste is, welke welstands-eischen in haar bouwverordening wil opnemen. Hoe denkt de heer van Loghem na kennisneming van dat adres over de „titanen" aldaar?

Op grond van voorgaande beschouwingen lijkt mij dan ook niet verdedigbaar het in een bespottelijk daglicht plaatsen van de bouwvoorschriften en hun uitvoerders door iemand met een zóó gezaghebbenden naam als de heer van Loghem. De tegenstanders van woningwet en bouwverordening; de voorstanders dus van de onbeperkte heerschappij van den revolutie- en speculatiebouwer, keeren te gelegener tijd zulk een caricatuur als wapen tegen de bouwvoorschriften en verzwaren daarmede de toch al zoo moeilijke taak van de insp. der volksgezondheid en de gemeenteopz. niet weinig. En de heer van Loghem, die zelf ook reeds op weg was een „titan van kunnen en kunst" te worden, zal — ook al moet zijn bovenste kubus wat minder gevoelig worden afgestemd — dat toch niet willen? J. L. B. KEURSCHOT.

DELFT-AMSTERDAM OF . . . . . ?

De Heer van Loghem wijdt een artikel aan bovengenoemd onderwerp in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad, waaruit evenwel blijkt een gevoel van wrevel tegen Gemeentebouwverordeningen, welke 's Heeren van Loghem's kunstzinnige uitingen aan banden leggen. Dit schrijven noopte mij tot een antwoord dat reeds gereed was toen mij de mare gewerd van het overlijden van onzen zoo sympathieken voorzitter.

Ik gevoel dat het thans geen tijd is voor een dispuut, waar de M. B. V. A. meer dan ooit de samenwerking en het verband van al hare leden behoeft nu de Voorzitter haar is ontvallen.

Slechts wil ik den Heer van Loghem wijzen op de onaangenaamheden welke voor ons ambtenaren steeds voortvloeien uit het handhaven der Verordeningen.

Deze zijn steeds gebaseerd op hygienische, niet op aesthetische eischen en raken dus de Kunst niet.

Waar dit al een enkelen keer mocht geschieden is de architect daar, om de oplossing te zoeken en te vinden.

We zijn reeds gewoon geraakt aan het feit dat bouwaanvragen van speculatiebouwers minder gewenschte afwijkingen vertoonen, doch verwachten dit niet bij plannen van Archit. of B. I.'s.

Het moest niet noodig zijn, de Heer van Loghem zal zich dit nog wel herinneren, dat slechts met de Verordening in de hand, het mij mogelijk was een privaat in directe verbinding met een keuken te keeren. Zoo leveren ook de zoldervertrekken met eene hoogte van 2,20M. steeds bezwaren. Bij gebruikmaking van platte daken neemt het aantal vertrekken daaronder toe en de zolder geraakt zoek. Dit is toch niet de bedoeling van de Verordening, die hier slechts noode een tegemoetkoming bedoelt voor een enkel vertrekje op den zolder.

Architecten en B. I.'s moesten in de eerste plaats meehelpen de misbruiken van speculatiebouwers te keeren en hen den weg wijzen tot *goed bouwen*. Met *bouwkunst* heeft dit heel weinig te maken. Jb. FABER, *Gem. Architect, Hoorn.*

Gaarne maak ik van de mij door de redactie geboden gelegenheid gebruik, te antwoorden op het schrijven van de heeren Keurschot en Faber. Beide heeren, doch vooral de heer Faber hadden mij liever gezien in een net zwart pak, in plaats van een homespun dito, en dan vooral met een beleefden glimlach om den mond. Eerst een lichte buiging, dan eenige hoffelijke woorden van waardeering, doorkruid met „onmisbaarheid", „moeielijke taak", „tegenwerking" en dan zachtkens aan een beleefde opmerking over kleine gebreken, die in sommige verordeningen „binnengeslopen" zijn. Helaas, meneeren, deze aard is niet mijn aard. Ik waardeer wellicht al meer dan goed is voor bewaring van eigen oordeel. Overigens: „was sich liebt das neckt sich".

Boven elk weekblad behoorde te staan: „De leden der M.B.V.A. waardeeren elkaar onderling ten zeerste". Veel misverstand zou hierdoor verdwijnen.

De heeren Faber en Keurschot moeten niet vergeten, dat stierengevechten in Holland verboden zijn, en als ze toch zoo nu en dan plaats hebben, dan is de stier van een goedaardig soort en heeft bovendien iets menschelijks in zijn huid.

Van der Hem begrijpt de psyche van zoo'n stier. Als het op de keus van een torero aankomt, zou ik toch torero Keurschot meer kans op succes geven dan torero Faber.

De eerste heeft althans oogenblikken, dat hij beseft maar een pseudo torero te zijn en tegenover een pseudo stier te staan.

J. B. VAN LOGHEM B. I.

BERICHTEN.

Een tentoonstelling van uitgevoerde en ontworpen architectuur van den architect Jan Springer, in leven Directeur der Haagsche Academie van Beeld. kunsten, zal naar men verneemt aldaar gehouden worden van ± 1—15 Juli a. s. De Commissie welke zich daartoe heeft gevormd bestaat uit de H.H. H. Evers, Hoogleeraar a. d. Technische Hoogeschool te Delft, Frits Jansen, waarnemend Directeur, J. D. Ros en Herm. v. d. Kloot Meyburg hoofdleeraren en S. de Clercq.

Het is op deze tentoonstelling dat nader zal worden gekozen en voorbereid het nummer van het 2 m. tijdsch. Bouwkunst dat aan Springer zal zijn gewijd, en waarvan wij tevoren berichtten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 3 JULI 1915. = No. 10.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Prijsvraag voor het nieuwe Tweede Kamergebouw. — Examenvragen. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Het restaureeren van oude bouwwerken. — Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven over 1914. Vervolg. — Boek- en Plaatwerken. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Rectificatie. — Personalia.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Prijsvraag voor het nieuwe gebouw van de Tweede Kamer der Staten Generaal. Het volgende adres is ingediend:

Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal,
Geven met verschuldigden eerbied te kennen,
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
het Genootschap Architectura et Amicitia,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
— dat zij met veel belangstelling hebben kennis genomen van de Memorie van Toelichting van den Minister van Waterstaat, betreffende aanvulling en verhooging van het IIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1915, en van de opmerkingen en beschouwingen waartoe het Afdeelingsonderzoek der Tweede Kamer hierover heeft aanleiding gegeven;
dat zij met veel waardeering uit genoemde stukken hebben bemerkt, dat zoowel de Minister van Waterstaat als de Tweede Kamer met grooten zorg de verbouwing en uitbreiding van het Tweede Kamergebouw wenschen voor te bereiden, opdat dit bouwwerk een karaktervolle schoonheid verkrijge, overeenkomstig de hooge beteekenis van het Gebouw der Volksvertegenwoordiging;
dat zij de vrijheid nemen te verwijzen naar het adres der 4 bouwkundige vereenigingen, 8 Mei 1914 gericht aan den Minister van Waterstaat, waarvan hierbij afschrift gaat en waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken, dat een openbare prijsvraag, bestaande uit een ideënprijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd, voor den zoo hoogst belangrijken verbouw van het Tweede Kamergebouw zal worden uitgeschreven;
dat zij overtuigd zijn dat, wanneer tot het uitschrijven van een prijsvraag wordt overgegaan, een goed resultaat alleen dan bevorderd kan worden, wanneer in de Jury personen zitting hebben, die dezelfde denkbeelden, en wel de vooruitstrevende, omtrent architectuur zijn toegedaan.
Redenen waarom adressanten, onder verwijzing verder naar bijgaande toelichting, met aandrang Uw College in overweging geven te bevorderen, dat een prijsvraag en op de wijze als bovengenoemd, voor het nieuwe Tweede Kamergebouw worde uitgeschreven.

't Welk doende, enz.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten:
S. DE CLERCQ, *Vice-Voorzitter.* J. GRATAMA, *Secretaris.*

Voor het Genootschap Architectura et Amicitia:
PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.* J. H. DE GROOT, *wnd. Secretaris.*

Voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap:
P. G. BUSKENS, *Voorzitter.* BERN. BUURMAN, *2de Secretaris.*

1 Juli 1915.

Toelichting.

Het zou ten zeerste toe te juichen zijn, wanneer, overeenkomstig het denkbeeld van den Minister van Waterstaat (met welk denkbeeld vele leden der Tweede Kamer zich konden vereenigen blijkens het verslag der Commissie van Rapporteurs) particuliere architecten in de gelegenheid worden gesteld voor het nieuwe gebouw der Tweede Kamer ontwerpen in te dienen.

Het zou echter aanbeveling verdienen, hiervoor niet enkele architecten uit te noodigen, maar iedere Nederlandsche architect gelegenheid te geven mede te dingen, opdat in vrijen wedstrijd de beste kracht gekozen zal worden voor het ontwerpen en uitvoeren van dit Nationaal Gebouw.

In verband hiermede geven bovengenoemde bouwkundige Vereenigingen Uw College ernstig in overweging te bevorderen dat een Nationale Openbare Prijsvraag worde uitgeschreven, overeenkomstig het adres der vier bouwkundige Vereenigingen van 8 Mei 1914, gericht aan den Minister van Waterstaat, waarvan hierbij afschrift gaat.

Ondergeteekenden achten het wenschelijk, gelijk in genoemd adres is betoogd, dat de openbare prijsvraag zal bestaan uit een *ideeënprijsvraag*, gevolgd door een *engeren wedstrijd*, waartoe een klein getal gekozenen uit den vóór-wedstrijd zullen worden toegelaten.

Een dergelijke prijsvraag behoeft geenszins kostbaar te zijn, daar bij de ideeënprijsvraag slechts schetsen worden verlangd, zoodat de uit te loven prijzen geringer kunnen zijn dan wanneer volledig uitgewerkte plannen worden gevraagd, terwijl tot den daarop volgenden engeren wedstrijd slechts enkele architecten zullen worden toegelaten.

In verband hiermede zij opgemerkt, dat de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwk. Prijsvragen bepalen, dat het bedrag der prijzen voor den vóór- en voor den eindwedstrijd in totaal even groot kan zijn als wanneer een enkelvoudige prijsvraag ware uitgeschreven.

Het voorstel van den Minister van Waterstaat, om naast het indienen van plannen, opgemaakt geheel overeenkomstig het van

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Regeeringswege vastgestelde programma van eischen, gelegenheid te geven tegen extra vergoeding een vrije oplossing van het vraagstuk der Kamerverbouwing in te dienen, echter met behoud van den voorgevel van het Binnenhof en overigens uitgewerkt overeenkomstig de in het programma van eischen beschreven wijze, verdient ten zeerste aanbeveling, daar zoodoende het verkrijgen van een meer harmonisch, volledig en karaktervol *geheel* niet is uitgesloten.

Ondergeteekenden, ten zeerste hopend dat tot het uitschrijven van een openbare prijsvraag zal worden overgegaan, meenen de aandacht er op te moeten vestigen dat het succes van een prijsvraag voor een zeer belangrijk deel afhangt van het kiezen der Jury-leden.

Het niet-in-alle-opzichten-bevredigend resultaat van enkele prijsvragen was voor een zeer groot deel daarvan het gevolg, dat een z.g. gemengde Jury had geoordeeld, d.w.z een Jury, waarin architecten van zeer verschillende kunstrichtingen zitting hadden.

Het is begrijpelijk, dat een dergelijke z.g. gemengde Jury alleen tot een zekere overeenstemming kan komen omtrent projecten, die het gemiddelde der verschillende architectuur-richtingen vertolken, d.w.z. het middelmatige, datgene wat noch goed, noch slecht en in wezen onbelangrijk is.

Het is daarom voor een waarlijk karaktervol resultaat van een prijsvraag in de eerste plaats noodig, dat in de jury tot oordeelenbevoegden zitting hebben, die in hoofdzaak dezelfde denkbeelden omtrent architectuur en wel de vooruitstrevende ideën in deze zijn toegedaan.

Ondergeteekenden zijn van meening, dat, waar het hier betreft een nieuw Gebouw voor de Volksvertegenwoordiging, dit gebouw aan de moderne eischen en inzichten der samenleving moet voldoen en dat het dus, als een waardige uiting van het kunnen en streven van de Nederlandsche Architectuur, geen nabootsing van oude stijlen zal mogen vertoonen, maar een eigen karakter zal moeten bezitten.

Daarbij zal het tegelijk tactvol moeten aansluiten bij het bestaande, zoo belangrijke gebouwen complex op het Binnenhof, welk complex zelf een fraai voorbeeld is voor het samengaan van gebouwen uit verschillende tijdperken en met onderling zeer verschillende stijlen.

Ondergeteekenden zijn gaarne bereid bij het uitschrijven van een prijsvraag van advies te dienen, in samenwerking met de Permanente Prijsvraag-Commissie, ingesteld door de vier bouwkundige vereenigingen.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten :
S. DE CLERCQ, *Vice-Voorzitter*. J. GRATAMA, *Secretaris*

Voor het Genootschap Architectura et Amicitia :
PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter*. J. H. DE GROOT, *wnd.-Secr.*

Voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap :
P. G. BUSKENS, *Voorzitter*. BERN. BUURMAN, *2de Secretaris*.

Het adres van 8 Mei 1914 luidt:

8 Mei 1914.

Aan zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

Ondergeteekenden:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,
het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam
en de Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, nemen met verschuldigden eerbied de vrijheid het volgend onder Uwe geëerde aandacht te brengen:

Meer en meer wordt ingezien de noodzakelijkheid, dat bij het tot stand brengen van de belangrijke bouwwerken van onzen tijd er naar gestreefd moet worden, dat deze aan de hoogste architectonische eischen zullen voldoen, zijnde deze bestemd om weer te geven den stand van de hedendaagsche bouwkunst, en in hunne uiterlijke verschijning uit te spreken de beteekenis van de ontwikkeling, de kracht en den kunstzin van een volk.

Is het voor particulieren dus een eisch, dat zij bij de opdracht voor eenigen bouw de keuze van hunne bouwmeesters, die de bouwwerken zullen ontwerpen en de uitvoering leiden, met voorstaande overwegingen rekening houden, in des te grooter mate rust deze verplichting op de Overheid, die in dezen in waarheid eene hooge roeping te vullen heeft.

Als een der meest representatieve bouwwerken nu, waarvan het tot-standbrengen door het Rijk zal worden ondernomen, is zeer zeker te noemen het gebouw voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zoodat ondergeteekenden van oordeel zijn, dat bij een zoo belangrijk bouwwerk alle Nederlandsche architecten in de gelegenheid moeten worden gesteld, hun beste krachten aan dit onderwerp te wijden.

Adressanten ontveinzen zich niet de groote moeilijkheden, zoowel ten aanzien van den aard van het bouwwerk, als van de omgeving waarin het zal worden gesticht, doch zij meenen op goede gronden te mogen aannemen dat onder de Nederlandsche architecten meerderen te vinden zullen zijn, in staat dit zoo belangrijk vraagstuk tot oplossing te brengen.

De vraag nu aan wien onder die architecten zoo een eervolle opdracht kan worden toevertrouwd, zal te beantwoorden zijn door het uitschrijven van een openbare *ideeën-prijsvraag*, gevolgd door een *engeren wedstrijd*, waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd zullen worden toegelaten.

Tal van voorbeelden, vooral in het buitenland, zijn aan te wijzen, waarbij de verkregen resultaten eene aanbeveling voor het stelsel van openbare prijsvragen zijn geworden.

Er kan dan ook geen reden zijn aan het welslagen van de hier bedoelde ideeën-prijsvraag en eindwedstrijd te twijfelen, indien zij breed worden opgezet, en geregeld in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, die is ingesteld door de bouwkundige vereenigingen, en adviseert op de grondslagen, neergelegd in de Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.

Door deze inzichten geleid, en ten volle overtuigd van Uwe belangstelling te dezer zake, nemen ondergeteekenden de vrijheid Uwe Excellentie met den meesten aandrang in overweging te geven, de Nederlandsche architecten in de gelegenheid te stellen *in vrijen wedstrijd* hunne krachten te geven aan de oplossing van het zoo beteekenisvolle vraagstuk der stichting van een nieuw Gebouw voor de Volksvertegenwoordiging.

't Welk doende, enz.:

Voor het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst :
A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" :
PAUL DE JONGH, Voorzitter
H. F. SYMONS, Secretaris.

Voor de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" :
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
G. DIEHL, Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:
JOS. CUYPERS, Voorzitter.
JON. INGENOHL, Secretaris.

EXAMENVRAGEN. BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR en UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering de Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à *f* 0.55, 1913 à *f* 1.— 1912, 1911 à *f* 0.85.
Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.55.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à *f* 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET RESTAUREEREN VAN OUDE BOUWWERKEN.

Voor eenigen tijd heeft de Oudheidkundige Bond aan de orde gesteld het vraagstuk van de restauratie van oude monumenten. De Bond benoemde daartoe eene „Commissie voor de vaststelling van beginselen bij restauratie van monumenten". bestaande uit de heeren Prof. Dr. W. Vogelsang, Voorzitter, Jan Gratama, Secretaris, K. P. C. de Bazel, Dr. P. J. H. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, Dr. Jan Kalf, W. Kromhout Czn., Mr. Dr. J. C. Overvoorde, Jh B. W. F. van Riemsdijk en Jhr. Mr. Victor de Stuers, welke commissie dezer dagen hare stellingen heeft ontworpen. Voor zooverre zij, op enkele belangrijke punten, geene eenstemmigheid kon bereiken, hebben haar leden, de heeren Dr. Cuypers, Jhr. van Riemsdijk en Jhr. de Stuers, hunne afwijkende meening belichaamd in tegen-voorstellen.

Op de vergadering van den Bond, welke gehouden zal worden te Arnhem in Musis Sacrum, op Vrijdag 9 Juli te 11,30 v.m., 2 uur n.m. en zoo noodig des avonds, zullen deze stellingen in behandeling worden genomen.

Namens het Bestuur van den Oudheidkundigen Bond wordt medegedeeld, dat architecten, die in het vraagstuk belangstellen, gaarne tot deze vergadering toegelaten en door het Bestuur geïntroduceerd zullen worden.

Zaterdag 10 en Zondag 11 Juli worden besteed voor interessante bezichtigingen en excursies in en om Arnhem. Nadere bijzonderheden verstrekt de secretaris Dr. M. P. Rooseboom, Laan v. N. Oost-Indië 125, Den Haag.

Wij vestigen hierop de aandacht, omdat het restauratievraagstuk belangwekkend is voor oudheidkundigen, maar ook, en niet minder, voor architecten. Het is daarom een uitmuntende gedachte van den Bond, de architecten uit te noodigen, de besprekingen in den Bond over dit onderwerp te willen bijwonen.

Wij zouden echter verder willen gaan, en den Bond willen verzoeken te bevorderen, dat de stellingen, door hare Commissie (waarin vijf architecten zitting hebben) opgesteld, ook in de architectenvereenigingen worden besproken, opdat ten slotte over het restauratie vraagstuk zoo mogelijk één stel regelen zal worden vastgesteld, die zoowel door de oudheidkundigen als door de architecten zijn goedgekeurd. Naar wij van bevoegde zijde mochten vernemen, zal de Bond hiertoe wel gaarne bereid zijn.

Reeds bij een vluchtige kennismaking met de door de Commissie opgestelde grondbeginselen en voorschriften voor het behoud en de herstelling van oude bouwwerken zal het den lezer blijken, dat de zeer groote meerderheid der Commissie de nieuwere ideeën omtrent restauratie is toegedaan. Deze nieuwe opvatting onderscheidt zich van de oude, doordat zij niet streeft naar een volledigen herbouw van den ouden toestand, maar alleen het bestaande behouden wil; verder doordat zij copiëering van oud beeldhouwwerk, bladwerk, ornament enz., verwerpt en, wat zeer belangrijk is, waar noodig de hedendaagsche kunst aan het oude monument toepast.

Dit laatste getuigt van een moderne zelfbewustheid, die alle stijlperioden gekenmerkt heeft, en die de Gothische portalen aan de Romaansche kerken, de Renaissance en Barock portalen aan de Gothische kerken heeft geschapen. In dit licht bezien, is deze opvatting dan ook meer „historisch" dan het restaureeren in historische vormen, zooals dat tot heden helaas zoo vaak is geschied.

Ten bewijze van dit meer modern inzicht laten wij hieronder enkele der voornaamste stellingen opgesteld door de meerderheid van de Commissie, volgen:

VI.

Het historische element eischt onveranderd behoud, daar elke wijziging de documenteele waarde vermindert. Het verzet er zich echter niet tegen, dat op zichzelf waardelooze of ongepaste toevoegselen worden verwijderd. Het begrip „waardeloos" is evenwel — als straks nader aan te duiden — zeer onzeker.

VII.

Het aesthetische element wil de bewaring van alles wat bijdraagt tot de schoonheid van het monument, de verwijdering van wat die stoort.

(Hier kan in de eerste plaats strijd ontstaan tusschen het belang der zuiver-architecturale schoonheid en de schilderachtigheid. Voor de schilderachtigheid is van groote waarde het oud aspect, zelfs het vervallen uiterlijk, in het algemeen dat wat de Engelschen de „huid" van het gebouw hebben genoemd, het toevallige dus, het door den tijd gewordene. De architecturale schoonheid vraagt echter het gave en complete: niet het toevallige, maar het bedoelde.

Ook kan er strijd komen tusschen het belang der oudheidkundige en dat der schoonheidswaarde. Uit oudheidkundig oogpunt zijn wijzigingen en zelfs belangrijke verbouwingen te ontzien, omdat zij inzicht geven in allerlei historische toestanden. De verbouwingen van een kasteel belichten de geschiedenis van zeden en gewoonten, de vergrooting eener kerk is een document, dat getuigt van toeneming der bevolking, vermeerdering der godsdienstige belangstelling of iets dergelijks. Maar de aesthetische waarde kan door zulke veranderingen geschaad zijn. Schilderachtigheid en oudheidkunde kunnen dus in botsing komen met de eischen der architecturale schoonheid.)

VIII.

In geval restauratie onvermijdelijk is, verdient het belang der oorspronkelijke architecturale schoonheid de voorkeur, indien zij op volkomen zekere wijze hersteld kan worden. Daar dit echter in verreweg de meeste gevallen onmogelijk moet heeten, zal het meestal aanbeveling verdienen te voldoen aan de gemakkelijker te bevredigen eischen van oudheidkunde en schilderachtig aanzien. Men vergete ook niet, dat de aesthetische waardeering van verschillende tijden uiteenloopt en dat persoonlijke smaak een zeer onbetrouwbare factor is.

IX.

Als aanwijzingen voor de kennis van den vroegeren toestand van een monument kunnen oude afbeeldingen gelden, voor zooverre zij worden bevestigd door feitelijke gegevens. De „feitelijke gegevens" behooren aanvaard te worden in hun strikte beteekenis; hunne waarde worde niet uitgebreid door conjecturen betreffende verdwenen vormen.

XII.

De strekking der restauratiewerken moet niet zijn de volledige

reconstructie door herbouw van een vroegeren toestand, doch het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven en van de latere wijzigingen en toevoegingen, die oudheidkundige, historische of kunstwaarde bezitten.

(Waar sporen van een vroegere gedaante bewaard zijn of voor den dag komen, worden die in wezen gelaten en b.v. niet bij een in gothischen stijl verbouwde romaansche kerk, alleen omdat daarin een romaansch venster voor den dag komt, alle vensters weder in den romaanschen vorm gebracht.
Bij de meeste gothische gebouwen hebben de vensters hunne traceeringen verloren. Zijn er enkele, waarin deze bewaard bleven, dan kunnen de andere in denzelfden geest worden bijgemaakt. Bij kerken kunnen choorvensters echter niet zonder meer als voorbeeld voor de schipvensters dienen. Bestaan er geen sporen meer van het type der oude harnassen in vensters of nissen, dan worden de latere vensters behouden. Indien zij, naar het oordeel van den met de restauratie belasten architect, stellig misstaan, worde een logische indeeling toegepast.
Aan het dak worde zoo min mogelijk veranderd. Het beheerscht het silhouet en worde daarom zoo veel mogelijk in den bestaanden vorm gelaten. Wijziging is alleen geoorloofd, indien de dakvorm architectonisch slecht is. Zijn er duidelijke sporen van den oorspronkelijken toestand, dan volge men die, anders ontwerpe men zelfstandig een oplossing.
Wat met de gevels dient te geschieden hangt natuurlijk af van de bedaking. Waar een wijziging van het dak verandering van den gevelomtrek meebrengt, make men die zooals de logica het eischt.)

XIII.

Ingrijpende verbouwingen zal men in den regel het best doen te eerbiedigen. Men denke aan onze torenspitsen, men bestudeere vroegere restauraties. Waar een stellige misstand is ontstaan en onbetwistbare gegevens voor herstel in de oorspronkelijke gedaante ontbreken, ontwerpe een bekwaam architect een harmonische oplossing.

XIV.

Met aanbouwen en belendingen zij men bijzonder zoorzichtig. Zij hebben dikwijls waarde, omdat zij de schaal van een monument tot haar recht brengen, en bedekken soms ook deelen, die — vrij-gelegd — onoplosbare puzzles stellen.
(Het is natuurlijk van veel belang, dat deze moeilijkheden worden bestudeerd, dat de raadselachtige gegevens zorgvuldig worden opgenomen en in teekening gebracht, doch het zou verkeerd zijn den aanbouw af te breken ter wille van een niet meer dan waarschijnlijke oplossing.)
Zijn de aanbouwen bepaald leelijk, dan kan herbouw in goeden vorm nuttiger zijn dan verwijdering.

XV.

Het opnieuw bouwen van verdwenen gedeelten van een gebouw is een leugen tegen de historie. Ter wille van het behoud, ter meerdere verzekering van het nuttig gebruik, of om een stelligen misstand weg te nemen, kan het niettemin noodig zijn eenig verdwenen onderdeel te herbouwen. Men denke aan de spits op een toren, het portaal van een raadhuis, het gewelf in een kerk, enz. In die gevallen is herstel in den ouden vorm alleen oorbaar, indien die op volkomen zekere wijze en volledig mogelijk is.
In alle andere gevallen worde een nieuwe oplossing gezocht.

XVI.

Als grondregel gelde: behoud gaat vóór vernieuwing. Vernieuwing is alleen geoorloofd, waar zij om constructieve redenen onvermijdelijk is; bij sierende deelen alleen dan, wanneer het niet mogelijk is door beschermende maatregelen verder verval te voorkomen en uitstel van ingrijpen de mogelijkheid van vernieuwing in denzelfden vorm zou wegnemen.

XVII.

De soliditeit eischt dikwijls ingrijpendende vernieuwingen, de historie en de schilderachtigheid vorderen zooveel mogelijk intact-houden van het aspect, van de „huid". Hieraan worde tegemoet gekomen door de materiaal-keuze.
Als regel gelde, dat bij vernieuwingen in oude vormen hetzelfde materiaal wordt gebruikt, waarin die oorspronkelijk waren uitgevoerd: dezelfde of zooveel mogelijk overeenkomstige soort bergsteen, hetzelfde formaat baksteen en handvorm, dezelfde dakbedekking, (pannen, leien, lood, koper). Indien echter een slecht materiaal is gebruikt, b. v. een bergsteensoort, die snel verweert, vervange men dat door een van beter gehalte, doch zorge dat het in geaardheid en kleur zooveel mogelijk met het oorspronkelijke overeenstemme.

XVIII.

Wat de vormen betreft, zijn — waar stellige gegevens dat toelaten — de oude zorgvuldig aan te houden, voor zoover zij zich tot herhaling leenen, in hoofdzaak dus profielen en geometrisch ornament (traceeringen).

Eigenlijk beeldhouwwerk, ook het persoonlijk behandelde gehouwen ornament, is — als het niet langer op zijn plaats kan blijven — op te bergen en te vervangen door geheel oorspronkelijk, in harmonie met de omgeving. Het moet het karakter dragen van den tijd, waarin het gemaa t wordt.

XIX.

Alle nieuwe deelen, bij herstellingswerken aangebracht, worden zooveel mogelijk voorzien van het jaartal hunner plaatsing.

XX.

De door het gebruik gevorderde welstand en waardigheid kunnen ingrijpender vernieuwingen eischen dan de constructieve noodzakelijkheid gebiedt. Het is zaak hieraan tegemoet te komen, omdat dan het „leven" van een monument beter verzekerd wordt.
Deze eischen zullen zich in den regel doen gelden ten aanzien van sierende deelen: beeldhouwwerk, muurschilderingen. Men schende echter nimmer een oud werk van waarde, doch brenge het origineel naar een veilige bewaarplaats en vervange het door een nieuw werk.
(Bij muurschilderingen — waarvan reeds al te lang de belangrijkste werken door „ophalen" der omtrekken enz. zijn vernield — kan het Zweedsche procedé worden toegepast (overbrenging der beschilderde kalklaag), of over de oude schildering, op voor deze onschadelijke wijze, een nieuwe worden aangebracht, zóó dat de oude gemakkelijk tijdelijk kan worden zichtbaar gemaakt. Soms zal het bijwerken van een effen achtergrond voldoende zijn om de bezwarea tegen eene geschonden muurschildering op te heffen. Waar men schilderingen aan het gezicht wil onttrekken, zal afdekken met op ramen gespannen stof noodig zijn. Indien nieuwe schilderingen worden aangebracht, kieze men natuurlijk oorspronkelijk werk, doch zorge dat het harmonieert met het oude gebouw.)

XXI.

Wijzigingen in verloop van tijd in een monument gebracht om het nut daarvan te verhoogen, zijn steeds te eerbiedigen, als zij nog het gebruik vergemakkelijken, en mogen alleen verwijderd worden, indien zij ongepast of doelloos zijn, of het aanzien van het gebouw schaden en op zich zelf geen kunstwaarde bezitten.

XXII.

Nieuwe, door het gebruik geëischte wijzigingen worden uitgevoerd zóó, dat de harmonie van het geheel zoo min mogelijk worde verstoord. Het navolgen van oude vormen behoort daarbij echter uitgesloten te worden.
(Dit geval doet zich herhaaldelijk voor bij de verbouwing van oude woonhuizen tot winkels of de verandering der onderpui van een winkel om dien meer in overeenstemming te brengen met moderne eischen. Het strijdt met de logica in zulk geval in oude vormen te willen werken, en een fijnvoelend architect kan zeer goed eene moderne oplossing vinden, die het oude werk niet schaadt. Hij zal daarbij allicht de beginselen der oude kunst kunnen volgen, zonder daarom hare vormen over te nemen.)

XXIII.

Ook vergrootingen van oude gebouwen moeten duidelijk het stempel dragen van den tijd, waarin zij ontstaan, gelijk dat vroeger zoo goed als steeds vanzelf geschiedde.

XXIV.

Het is niet mogelijk een stel regelen te ontwerpen, waarnaar bij iedere restauratie zou gehandeld kunnen worden. Elk geval moet op zichzelf worden beoordeeld, en alleen de algemeene beginselen voor de te volgen gedragslijn zijn van te voren vast te stellen.

XXV.

De toepassing voor het bijzondere geval is de taak van een kunstenaar (architect), in overleg met kunsthistorici, omdat zoowel het artistieke welslagen moet verzekerd worden als het belang van oudheidkunde en kunstgeschiedenis gediend.

XXVI.

Om een behoorlijke behandeling der monumenten te verkrijgen, is het noodig dat toezicht van Regeeringswege op hun onderhoud, herstelling en verbouwing bij de wet worde geregeld.

XXVII.

Het begrip „onderhoud" dient gedefinieerd, en bepaald welke onderhoudswerken buiten Regeeringstoezicht mogen geschieden.

XXVIII.

Zoolang de Regeering geene wettelijke bevoegdheid bezit, verzekere zij zich in ieder geval belangrijken invloed op de met rijksgelden gesubsidieerde restauraties. Vóór eenige subsidie wordt toegekend, eische zij overlegging van eene volledige opname van het monument in opmeting en foto en van een algemeen herstellingsplan. Daar echter een in alle bijzonderheden goed herstellingsplan niet van te voren is op te maken, omdat de gegevens daarvoor dikwijls juist eerst tijdens de werkzaamheden gevonden worden, zorge de Regeering voor geregeld oudheidkundig toezicht.

XXIX.

Zij vordere ook opname in teekening en foto van alle ontdekte bijzonderheden, het bijhouden van een dagboek, waarin van deze laatste en van alle verrichte werkzaamheden nauwkeurig aanteekening wordt gehouden, en bedinge de afgifte, na beëindiging der restauratie, van geheel het aldus bijeengekomen dossier en van revisieteekeningen, waarin duidelijk is aangegeven welke wijzigingen en vernieuwingen zijn aangebracht.

XXX.

Voor de beoordeeling der plannen uit archeologisch oogpunt en het toezicht op de uitvoering bediene de Regeering zich van opzettelijk daarvoor geschoolde ambtenaren, werkende onder leiding van een commissie.
Deze commissie besta uit enkele architecten en kunsthistorici, een beeldhouwer en een schilder, onder voorzitterschap van een onpartijdig belangstellende, die geen deskundige behoeft te zijn.
Zij vorme de eerste sectie eener „Rijkscommissie voor de monumentenzorg", waarvan de tegenwoordige commissie voor de monumentenbeschrijving de tweede sectie worde, omde onmisbare samenwerking van deze twee organen te verzekeren.

XXXI.

De leiding van iedere restauratie worde opgedragen aan een kunstenaar (architect) en vermeden worde, dat dezelfde architect vele restauraties leidt.
(Routine is hier verderfelijk. Het archeologische deel der taak moet voldoende verzekerd zijn door de organen van den Staat en door de eischen, te stellen aan den uitvoerenden opzichter — het artistieke deel vordert een niet door gewoonte verslapten geest).

XXXII.

Om tot ambtenaar der monumentencommissie benoemd te kunnen worden of als uitvoerend opzichter bij eene restauratie te worden toegelaten, moet men blijken van geschiktheid hebben gegeven, ten genoegen der Rijkscommissie.

Het bovenstaande moge volstaan om de architecten op te wekken de vergadering van den Oudheidkundigen Bond op Vrijdag 9 Juli te Arnhem bij te wonen en eventueel aan de besprekingen deel te nemen. J. G.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1914.

Vervolg van blz. 66.

Het eerste geschilpunt, dat partijen verdeeld hield, betrof de door de directie noodig geoordeelde wijze van schoonmaken van de binnenzijde van het reservoir, welk werk de aannemer had geweigerd uit te voeren. Arbiters waren van oordeel, dat de aannemer — ook al ware ten slotte de meening omtrent de niet-noodzaakelijkheid van het werk juist gebleken — in ieder geval die opdracht, zij het onder reserve van zijn recht op arbitrage, had behooren te volvoeren. Zeker echter hier, want het kwam hun voor, dat de directie voor de deugdelijkheid van het werk terecht deze werkzaamheden, in het bijzonder de verwijdering van *alle* ook van de ten deele nog vastzittende schilfers walshuid, had noodig geoordeeld en haar optreden ten deze van wijze voorzichtigheid blijk had gegeven. Toch meenden zij reeds in dit geschilpunt een uitvloeisel van de onvolledigheid van het bestek te zien. Waar het hun bekend was, dat in den regel niet dergelijke eischen aan de zuivere oppervlakte van ijzerwerk worden gesteld en § 263 der A. V. gewoonlijk niet zóó streng wordt toegepast, had naar hunne meening, de directie, zulke eischen stellende, die duidelijker behooren te omschrijven, dan in het bestek was geschied, te méér omdat bij de later vóór de gunning gevraagde inlichtingen daartoe alle gelegenheid was geweest. Bij beide partijen bestond dus naar hun oordeel schuld, zij het ook niet in gelijke mate. Als goede mannen oordeelende, meenden zij, dat voor dit werk naar billijkheid door de directie mocht worden ingehouden een bedrag van *f* 410.60 en aan den aannemer toekwam *f* 200.—.
Op den staat van meer en minder werk, die volgens den aannemer een saldo ten zijnen gunste moest opleveren van *f* 13.342.95½ en volgens de aanbesteedster een saldo van *f* 8095.20½, kwam een post voor: „verzwaring heifundeering", waarvoor de aannemer, afwijkende van de eenheidsprijzen in het bestek genoemd, in rekening had gebracht *f* 4784.65, terwijl de aanbesteedster die prijzen handhavende, daarvoor wilde toekennen *f* 2861.92. Door de aanbesteedster werd er op gewezen, dat wijziging van de eenheidsprijzen niet valt onder de bepaling van § 486 al. 6 der A. V., op grond waarvan toch dit bindend advies werd gevraagd en arbiters achtten zich op dien grond niet gerechtigd over dezen post een bindend advies te geven.
Waar echter desondanks door beide partijen welwillend inlichtingen over dezen post werden verschaft en de aanbesteedster reeds blijkens de overgelegde correspondentie destijds verklaard had tot zekere bijbetaling over dezen post bereid te zijn, mits de aannemer verklaarde daarop geen recht te hebben, namen arbiters de vrijheid dezen post toch aan een nader onderzoek te onderwerpen en zij kwamen tot de conclusie, dat waar de lengte der benoodigde palen veel grooter was geweest dan partijen hadden kunnen verwachten en de kostende prijs per meter daardoor belangrijk was gestegen, verrekening tegen een prijs van *f* 4373.20 billijk zou geweest zijn. Arbiters spraken daarom de hoop uit, dat de aanbesteedster alsnog bereid zou worden gevonden, met den aannemer op dezen voet eene regeling te treffen.
De rekening van meer en minder werk werd verder post voor

post nagegaan en behoudens het cijfer voor de evengemelde verzwaring der heifundeering vastgesteld op *f* 6030.45½ en de kosten der arbitrage, in het geheel begroot op *f* 1341.22 voor de helft ten laste van ieder der beide partijen gebracht.

III.

Dit geschil, eveneens tusschen een aannemersfirma en een gemeente gerezen, betrof den bouw van een machine-gebouw met dienstwoning, het leggen van zuigleiding enz. Het liep in de eerste plaats over de verrekening van meer en minder werk, die volgens de aannemers een saldo van *f* 4457.85 ten hunnen gunste moest opleveren, waarvan door de aanbesteedster slechts *f* 1254.82 werd erkend en in de tweede plaats over een tegenvordering van de aanbesteedster voor kosten van het waterdicht maken van een kelder, welke kosten op zich zelf bedragende *f* 3651.54 nog op grond van een bepaling uit het bestek met 20 %, alzoo met *f* 1130.31 door de aanbesteedster waren verhoogd.

Het geschil omtrent de rekening van meer en minder werk kwam onder meer daaruit voort, dat de aannemers de eenheidsprijzen met 10 % voor aannemerswinst hadden verhoogd. Het desbetreffende artikel uit het bestek luidde n. l.: „In deze prijzen zijn „begrepen alle arbeidsloonen, materialen, transporten, onkosten „enz." En het scheidsgerecht stelde de aannemers in dit opzicht in het gelijk. Het meende n.l., dat de aannemers dit besteksartikel hadden moeten opvatten als een uitdrukkelijke afwijking van § 468 der A. V., dat immers met nadruk zegt, dat onder de eenheidsprijzen vallen „alle kosten, geene uitgezonderd" en daaronder „de winst" nog met name vermeldt.

Verder kwam op die rekening nog voor een post van *f* 2270.67 voor „vergeefsche pogingen van den aannemer tot het „waterdicht maken van de fundeering van het machinegebouw", welke in haar geheel door de aanbesteedster was ontkend. In dit opzicht ging het scheidsgerecht geheel met de aanbesteedster mede. De kelder toch had waterdicht opgeleverd moeten worden en dit was naar het oordeel van het scheidsgerecht bij voldoening overigens aan de voorschriften van het bestek geenszins een onmogelijk uit te voeren opdracht. De aannemers behoorden die kosten, door hen daaraan besteed, dus zelf te dragen. Toen de aannemers er blijkbaar niet in slaagden den kelder waterdicht te krijgen, had de aanbesteedster niet den weg gevolgd, die de hier geheel toepasselijke § 486 A. V. aangeeft, maar dit deel van het werk eigenmachtig aan een andere firma opgedragen en vorderde zij thans de door die firma ingediende rekening van de aannemers terug. Zij beriep zich daartoe op de volgende in het bestek voorkomende bepaling: „De directie zal steeds han„delend tegenover den aannemer kunnen optreden, zonder dat „daartoe eenige waarschuwing of schriftelijke aanschrijving zal „zijn vereischt. De kosten, die met het nemen van maatregelen „zijn gemoeid, zullen telkens met 20 % verhooging van de aannemingssom worden gekort". Wellicht zou deze bepaling, indien zij als vervanging van § 486 der A.V. bedoeld was, ongeldig moeten worden geacht, als den aannemer dan te veel aan de willekeur des aanbestéders overleverende, maar uitdrukkelijk bleek het de bedoeling van partijen te zijn geweest gezegde § ook te handhaven. Zij moet dus een engere strekking hebben gehad en werd door arbiters beschouwd als een wellicht overbodige uiting van het pricipe, dat de directie de leiding van het werk heeft.

De bepaling van de dus hier toepasselijke § 486 der A.V. volgende, had de aanbesteder dus de aannemers moeten sommeeren om de verbetering van het werk op de door haar aan te geven wijze uit te voeren. Allicht zouden de aannemers aan die sommatie hebben voldaan en de uitvoering door hen daarvan zou uiteraard minder gekost hebben, dan thans nu de aanbesteedster het door een andere firma had laten uitvoeren en wel, naar schatting van arbiters slechts *f* 3640.—. Arbiters beslisten nu dat de aannemers dit bedrag aan de aanbesteedster hadden te vergoeden, het meerder door haar gevorderd bedrag moest zij zelve dragen. De rekening van meer en minder werk werd per saldo vastgesteld op *f* 1463,53 en de totale kosten der arbitrage ad *f* 1132.52, voor de helft ten laste van ieder der beide partijen gebracht

IV.

Ook naar aanleiding van een rekening van meer en minder werk werd de beslissing van den Raad ingeroepen bij een geschil, gerezen bij een zeer belangrijk werk, bestaande in den bouw van vier blokken woningen te Amsterdam.

De aannemer vorderde voor meerder werk . . .	*f* 28.069.78
af minder werk.	„ 3.379.70
Saldo	*f* 24.690.08
De aanbesteder concludeerde, dat het meerder werk bedroeg	„ 13.988.06
af minder werk	„ 8.654.10
Saldo	*f* 5.333.96

Doch hij stelde daarbij, dat dit bedrag niet verschuldigd was, omdat verre over den tijd opgeleverd was en eischte daarom een boete van rond *f* 6000.—.

O. m. besliste het scheidsgerecht in deze zaak, dat het zich niet op het standpunt stelde, als zoude voor meerder werk alleen maar betaling kunnen worden gevraagd, indien er een *schriftelijke opdracht* van den aanbesteder *zelf* is. Ook opdrachten door of vanwege de directie gedaan en liggende op haar gebied, dienen betaald te worden.

Het scheidsgerecht kende toe:

meer werk	*f* 24.859.63
minder werk	„ 4.398.08
Saldo	*f* 20.461.55

De aanemer had verder gevorderd een schadevergoeding ad *f* 2865.—, wegens ontijdige slooping van keeten, loodsen, bergplaatsen en schaftlokaal en verplaatsing van voorradig materiaal. Die slooping en verplaatsing waren n.l. plotseling noodig geworden, doordat de gemeente, gelijk bij schrijven van 20 Maart 1913 ter kennis van den aannemer werd gebracht, ontruiming eischte van het plein, waarop een en ander stond vóór 1 April 1913. Arbiters erkenden, dat daardoor mede in de algemeene stagnatie van het bedrijf des aannemers een belangrijke schade was toegebracht, die zij schatten op *f* 2400.—. Waar echter de plaats der keeten, enz. door aannemer en directie in onderling overleg was bepaald, beslisten zij, dat de aanbesteder de helft van dat bedrag of *f* 1200.— aan den aannemer moest vergoeden. Door den aanbesteder was dan een boete opgelegd wegens te late oplevering ad *f* 6000.—, in overeenstemming met een exploit namens den aanbesteder uitgebracht. Die vordering werd echter geheel ontzegd. Op den dag van het uitbrengen van het exploit deelde n. l. de architect in opdracht van den aanbesteder mede, dat in afwijking van dat exploit, de boete eerst zou ingaan op 25 Augustus 1913. Arbiters beslisten, dat de aannemer zich aan dit schrijven van den architect mocht houden, die in dezen de aangewezen vertegenwoordiger van den aanbesteder was, belast met het toezicht en de controle van den aannemer, en belast met de leiding van den bouw, aan wien zelfs in het bestek de bevoegdheid werd toegekend, de termijnen van oplevering te verlengen.

De betaling van den negenden termijn dadelijk na genoemden 25sten Augustus 1913 deed zien, dat de aanbesteder het werk op dezen datum als opgeleverd beschouwde en ontnam hem het recht later boete toe te passen.

De kosten van het advies ad f 1779.— werden voor 78 % of 1388.10 ten laste van den aanbesteder, voor 22 % of f 391.52 ten laste van den aannemer gebracht.

V.

De bouw van een villa te Arnhem bracht wederom een geschil voor den Raad.

De aannemers beweerden als restant van den tweeden en het geheel van den derden termijn van de aannemingssom, te vermeerderen met het saldo der rekening van meer en minder werk en met een viertal speciale rekeningen van den aanbesteder te vorderen te hebben *f* 9775.74½; de aanbesteder kwam, wat betreft de meer- en minderwerk-rekening en de speciale rekeningen tot andere cijfers, dan de aannemers en bracht bovendien een boete in mindering van *f* 5540.—, zoodoende tot het resultaat komende dat hij van de aannemers *f* 2819.18½ te vorderen had.

Vooreerst hadden de aannemers in hunnen staat van meer en minder werk 10 % bijgeteld bij zoo goed als alle posten. Dit door den aanbesteder bestreden systeem kon de goedkeuring van het scheidsgerecht niet wegdragen. Bij deze beslissing grondden arbiters zich op den inhoud van het bestek, waarin stond:

„Indien het eindcijfer dezer verrekening een vermindering der „aanneemsom aanwijst, zal dit eindbedrag met 10 % worden ver„minderd".

De aannemers, die zich op een tegenovergestelde toezegging van den architect beriepen, konden deze toezegging niet voldoende aannemelijk maken.

Bij het vaststellen van den staat van meer en minder werk was het scheidsgerecht van de volgende gedachten uitgegaan.

Het geschil betrof aanbesteder en aannemers; deze zijn de strijdende partijen en de Raad van Arbitrage beslist alleen geschillen tusschen hen. Zoowel de verhouding tusschen aanbesteder en directie, als die tusschen directie en aannemers, valt voor zoover zij ligt buiten de verhouding tusschen den aanbesteder en aannemers èn buiten de statutair bepaalde bevoegdheid van den Raad èn buiten het aanhangig geding.

Hieruit vloeide eendeels voort, dat de door den architect uitgedrukte wensch bepaalde posten aan hem toe te wijzen, niet door het scheidsgerecht in te willigen was.

Anderdeels kon een, hetzij volledige, hetzij beperkte garantie tot niet ontstaan van meer werk, door den architect den aanbesteder gegeven buiten de aannemers om, dezen niet binden en hen niet hun recht ontnemen betaling wegens meer werk te vorderen. Evenmin kon een bespreking tusschen aannemer en directie de aannemingssom verkleinen, wanneer de aannemers hiermede geen genoegen namen.

De aanbesteder behoorde den aannemers te betalen ook dat extra-werk, hetwelk niet door hem persoonlijk, maar door de directie was opgedragen. Waar de architect erkende de opdrachten te hebben gegeven en dit in den door hem opgemaakten staat van meer werk bevestigde, mocht het scheidsgerecht, dat tot taak heeft als goede mannen naar billijkheid te oordeelen, in het ontbreken van een „schriftelijke bewijs" geene reden vinden om den aannemers voor hun meer werk niet te betalen.

Bij het bepalen van het boetebedrag, wegens te late oplevering bepaalde het scheidsgerecht, dat Zondagen niet als boetedagen meetellen en hield het rekening met een door den architect als gemachtigde van den aanbesteder gegeven uitstel. Drie elementen hadden, naar het oordeel der arbiters, medegewerkt tot de vertraging: 1°. oponthoud, teweeggebracht door het stellen der electrische verlichting en centrale verwarming, 2°. onvoldoende vlug werken van de aannemers en 3°. oponthoud door den aanbesteder veroorzaakt, die (zooals trouwens zeer begrijpelijk is) meerdere malen niet dadelijk de bons teekende voor het meer werk, nadat de plannen voor de wijzigingen waren opgekomen. Ook het meer werk op zich zelf en de wijzigingen in de uitvoering gaven vertraging.

Waar het nu onmogelijk was den omvang der vertraging van elk der drie elementen nauwkeurig vast te stellen, geloofde het scheidsgerecht het dichtst bij de billijkheid te komen, als het een derde van het aantal boetedagen ten laste van de aannemers bracht.

De boete werd door de arbiters van de geëischte *f* 5540.— teruggebracht op *f* 1080.— en daar de rekening van het aan de aannemers toekomende werd vastgesteld op *f* 8627.68, werd hun per saldo toegekend een bedrag van *f* 7547.68.

De kosten der arbitrage ad *f* 559.56 werden voor de helft ten laste van ieder der beide partijen gebracht.

VI.

Een aannemer vorderde op grond van behoorlijke oplevering betaling van den derden termijn, alsmede *f* 626.16, wegens vergoeding van schade, geleden doordat door toedoen van de aanbesteedster het werk vier maanden te lang zou hebben geduurd en ten slotte *f* 2638.31 voor meer en minder werk.

Het scheidsgerecht achtte het standpunt van de aanbesteedster, dat niet behoorlijk opgeleverd zou zijn geweest, onjuist en hare grieven overdreven. Enkele onvolkomenheden, die trouwens gedurende den onderhoudstermijn hersteld konden worden, waren voor een deel te wijten aan gebrek aan voldoende deskundig toezicht, als gevolg van de verre van gunstige verhouding tusschen aanbesteedster en architect (o. a. was aan dezen toegang tot het werk geweigerd). Voorts werd het feit, dat het perceel door de aanbesteedster als woonhuis en kantoor betrokken was, *in deze omstandigheden* door het scheidsgerecht als bewijs beschouwd, dat het werk gereed was.

Het scheidsgerecht oordeelde niet voldoende schuld bij de aanbesteedster aanwezig, om aan den aannemer zijne vordering tot schadevergoeding toe te wijzen.

Bij het bepalen van de rekening van meer en minder werk lieten de arbiters de bepaling van het bestek, luidende: „Extra wer„ken, door den aannemer uitgevoerd, waarvoor door de aanbe„steedster of de directie vooraf geen schriftelijke opdracht is „gegeven en waarvoor vooraf geen kostenovereenkomst is aan„gegaan, zullen niet als zoodanig in rekening kunnen worden „gebracht", buiten beschouwing, lettende op de houding van de aanbesteedster, die meerdere posten erkend had, omtrent andere zich aan het oordeel van het scheidsgerecht had gerefereerd en dus eigenlijk weer zelf afstand had gedaan van die bepaling, waarop zij zich beroepen had. De rekening van meer en minder werk werd met een saldo van *f* 635.86 ten bate van den aannemer gesloten.

De aanbesteedster kreeg van de kosten, gevallen op de behandeling van het geschil, welke in het geheel bedroegen *f* 695.35, 4/5 deel te dragen.

VII.

Na den bouw van een buitenhuis in Gelderland rezen tusschen aannemers en aanbesteder geschillen. De aannemers vorderden den vijfden termijn van de aannemingssom t. w. *f* 698.25 en een saldo van *f* 1447.49½, wegens meer- en extrawerk. De aanbesteder weigerde betaling van den vijfden termijn, omdat niet was overgelegd het schriftelijk bewijs van goedkeuring van het werk door den architect, waaruit moest blijken, dat aan de bij het bestek gevorderde voorwaarde voor betaling, „mits het geheele werk zich in voortdurend goeden staat bevindt" was voldaan. Hij ontkende, dat het werk zich in dezen staat bevond, beweerde, dat aan zijn verzoek tot herstel van gebreken niet was voldaan, en betwiste de rekening van meer en minder werk gedeeltelijk.

Verder bracht de aanbesteder voor werkzaamheden, die door hem voor of in plaats van de aannemers waren verricht, een bedrag van *f* 137.51 in rekening, een boete wegens te late oplevering van *f* 1000.— (hij meende zelfs gerechtigd te zijn tot een boeteoplegging van *f* 3125.—) en voor het niet voldoen aan het bepaalde in het bestek betreffende de beproeving der sloten en het verven van onder- en bovenkanten van deuren een boete van *f* 62.50.

Wat betreft de bewering van den aanbesteder, dat het werk zich niet in behoorlijken staat bevond en dat aan zijn verzoek tot herstel der gebreken niet was voldaan, was het scheidsgerecht van oordeel, dat dit verweer juist was; arbiters meenden, dat uit dezen hoofde, wegens fouten aan de deuren, lekkages aan het dak, soldeeren van gaten in het lood, het in orde maken der W. C.'s, het herstel van het hek en tot het in orde maken der kolenhokken *f* 150.— op de nog verschuldigde gelden mocht worden gekort.

De rekening van meer en extra-werk werd vastgesteld op *f* 1364.72½.

Ten aanzien van de tegenrekeningen van den aanbesteder overwoog het scheidsgerecht, dat de aannemers nalatig waren geweest en ook na schriftelijke aanmaning gebleven in het verrichten van zekere tot hun taak behoorende werkzaamheden. Op dien grond werd het recht van besteder en architect om dit werk voor rekening der aannemers door anderen te laten verrichten.

erkend. Den aanbesteder werd daarvoor toegewezen *f* 131.51.
Wat de boete, wegens te late oplevering betrof, viel eensdeels op te merken, dat zoowel aanbesteder als aannemers zich op het standpunt plaatsten, dat 5 Augustus 1913 was opgeleverd, d. i. (met aftrek van een maand, wegens regen) 125 dagen te laat.
Anderdeels bestaat de usance, om wanneer er boete toegepast wordt, dit mede te deelen, tegelijk met de betaling van den opleveringstermijn en had de architect in een schrijven van 22 Juli 1913 aan de aannemers medegedeeld, dat hij een halve maand boete aan den bouwheer had voorgesteld. Van andere schriftelijke mededeelingen was niets gebleken, terwijl de opleveringstermijn volledig was voldaan. Het scheidsgerecht kon zich voorstellen, dat de bouwheer van de na 1 Mei (den datum van bewoning) verrichte werkzaamheden zeer veel last had gehad; echter was niet gebleken, dat deze werkzaamheden belangrijke onderdeelen betroffen. Het tusschen 1 Mei en 5 Augustus verrichte werk moest dus in hoofdzaak als onderhoudswerk worden beschouwd. Ook het aanbrengen der centrale verwarming en het bijwerk verklaarden ten deele de te late oplevering. In een en ander vond het scheidsgerecht aanleiding de boete te matigen tot 6 dagen of *f* 150.—.
Van de tweede boete-oplegging viel de principieele juistheid niet te ontkennen. Echter meende het scheidsgerecht, dat een boete uit dezen hoofde van *f* 62.50 te hoog was en vond het in de hem volgens de Statuten van den Raad van Arbitrage opgelegde taak „als goede mannen naar billijkheid" te oordeelen aanleiding ook deze boete te matigen en te brengen op *f* 10.—.
De kosten ad *f* 390.30 werden voor de helft ten laste van ieder der beide partijen gebracht. (*Wordt vervolgd.*)

BOEK- EN PLAATWERKEN.

Onlangs is bij den uitgever Æ. E. Kluwer te Deventer verschenen: *Beginselen der Beschrijvende Meetkunde door W. J. Heydeman,* Leeraar aan de Technische School te Amsterdam.
Het doel van den schrijver, die op het gebied van onderwijs de noodige ondervinding heeft opgedaan en daardoor bekend is met de voor de leerlingen te overwinnen moeilijkheden, is tevens, zoo verklaart de schrijver zelve, om als studieboek ook voor hen, die bij zelfstudie het vak „beschrijvende meetkunde" beoefenen, te dienen.
De leerstof is verdeeld over verschillende hoofdstukken in de gebruikelijke volgorde, wanneer echter de toepassing ervan met eenige voorbeelden op constructief gebied was voortgezet, zou naar mijn oordeel het boek aan waarde voor den studeerenden technicus gewonnen hebben, toch zal het velen zeer welkom zijn.
Het boek heeft het formaat van eenen atlas, daardoor werd het mogelijk om de figuuren op flinke schaal aan te geven; terwijl, door den verklarenden tekst naast elk blad te binden, het mogelijk is bij de behandeling van elk vraagstuk onverwijld het overeenkomstig deel ter hand te nemen.
Vele der uitgevoerde constructies zijn vergezeld van perspectievische voorstellingen, hetgeen den aanleg van menigeen kan helpen ontwikkelen.
Het werk van den heer Heydeman zal voorzeker eene goede ontvangst te beurt vallen. B.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

Badhotel.
Vraag: Zijn de liften personen-liften en loopen zij tot de verdiepingen door?
Antwoord: ja.
Vraag: Hoeveel toiletten voor dames en heeren en hoe groot is de dienkamer?
Antwoord: door den mededinger zelve te bepalen.
Vraag: Zijn de cassa's alleen voor entree feestzaal?
Antwoord: ja.
Vraag: Zijn de onder de 1 M². per persoon in de feestzaal ook de ruimte voor doorgangen en tafeltjes begrepen?
Antwoord: ja.
Vraag: Hoe groot zijn kleedkamer, stemkamer, orkestruimte, aanrechtkamer en biljartzaal, salons voor scheren, pedicure en manicure?
Antwoord: door mededinger zelve te bepalen.
Vraag: Moet in de feestzaal een buffet aanwezig zijn?
Antwoord: neen.
Vraag: Waarvoor dienen de tafeltjes in de feestzaal?
Antwoord: Voor het plaatsen van consumptie, enz.
Vraag: Moet de schouwburgzaal een aparten ingang hebben van buiten af voor het publiek.
Antwoord: ad libitum.
Vraag: Mogen de diverse zalen, waarvan de grootte in M². is aangegeven, ook iets grooter geprojecteerd worden?
Antwoord: de maten zijn minimum maten bedoeld doch moeten niet belangrijk overschreden worden.
Vraag: Zijn bij de verschillende zalen waar aanrechten en buffetten zijn gevraagd, die ruimten in de opgegeven zaalmaten begrepen?
Antwoord: neen.
Vraag: Aan de hand van het programma voor de prijsvraag badhotel is het mij onmogelijk de gevraagde ruimte op de 1e verdieping naar behooren onder te brengen. De totale oppervlakte van deze ruimte is veel grooter als voor de parterre beschikbare oppervlakte, aangenomen dat een bebouwing boven terrassen en groote muziekzaal is uitgesloten.
Een opheldering hieromtrent zou ik gaarne gepubliceerd zien.
Antwoord: Deze vraag betreft de *wijze van oplossen* van het vraagstuk en kan dus niet beantwoord worden.

Houten brug.
Vraag: Moet het hek of de palen 2 M. hoog zijn en moet het hek één of tweeledig zijn?
Antwoord: De hoogte van hek en palen is niet bepaald doch behoeft niet *hooger* te zijn dan 2 M., de mededinger moet zelve bepalen of hij het hek één of tweeledig zal ontwerpen.

Boekenkast.
Vraag: Wordt onder: „wandkast", ingebouwde of vrijstaande kast bedoeld?
Antwoord: De Kast is bedoeld in de kamerruimte uitspringend en vast tegen den wand aangebouwd. *De Jury.*

INGEZONDEN.

NOGMAALS DELFT-AMSTERDAM OF .....?

Het antwoord van den Heer van Loghem op het verweer van den Heer Keurschot en mij, is al even geestig gesteld als zijn eerste artikel, doch het snijdt geen hout.
Met aardige parabels of een gebaar van „nu ja ik maak maar een grapje", brengt men de kern van de zaak niet verder. Hij ontpopte zich als een grappenmaker en bij dien aard past zeker geen net zwart pak, noch een homespun, maar veeleer een narrenpak en dient als orgaan beter het Stuiversblad dan het Bouwkundig Weekblad.
Intusschen blijft ons de hoop dat de heer van Loghem door ijverige bestudeering van Gemeente-Verorderingen zooals hij in zijn eerste schrijven beweert te doen, langzamerhand op de hoogte zal komen van de vele sanitaire eischen bij woningbouw, alsdan dient het tot aanvulling van zijn studie te Delft.
Jb. FABER.

Rectificatie. Betreffende de begrafenis van wijlen den heer A. Salm G.Bzn., beschreven in B. Weekblad van 19 Juli jl. zij nog medegedeeld, dat onder de bloemstukken ook aanwezig waren palmtakken van den Bond van Nederlandsche Architecten.

Personalia. Tot adjunct-directeur van Gemeentewerken te Arnhem is benoemd de heer H. F. Mertens, Bouwkundig Ingenieur.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 10 JULI 1915. = No. 11.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verkiezing H.-Bestuur. — De nieuwe Honorarium Tabel. — Samenwerking met den Bond van Houthandelaren en den Bond van Bonden. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Arbeiderswoningen te Leiderdorp, Architecten Dudok en Oud. — Bouwblok Valkenweg, hoek Spreeuwenlaan te Amsterdam, Architecten Rutgers en Roosing. — Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven, 1914. Slot. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing H.-Bestuur. Het Hoofdbestuur der M.B.V.A. heeft in zijn vergadering van 6 Juli j.l. het volgende besloten: Op de Leden-vergadering 30 Juni j.l. gehouden is bij meerderheid van stemmen de motie aangenomen, dat het niet wenschelijk is, dat een gesalarieerd ambtenaar lid is van het Bestuur der M. B. V. A. Aanleiding daartoe was de candidatuur van den heer J. Gratama, candidaat gesteld door een 10-tal Leden. Deze motie kan echter de wettigheid van de eenmaal gestelde candidatuur-Gratama niet te niet doen; wijziging in de Statuten kan alleen bereikt worden volgens den wettelijk voorgeschreven weg der Statutenwijziging. Waar tot 23 Juni j.l. de candidaatgestelden in de gelegenheid waren gesteld te berichten of zij al of niet candidaat wenschen te zijn, overeenkomstig den termijn, in de Statuten hiervoor gesteld, kon de heer Gratama, die zich gaarne, overeenkomstig de uitgesproken wenschelijkheid, zou willen terugtrekken, dit niet meer doen, en moet hij dus officieel candidaat blijven.
De verkiezing zal dus een normaal verloop hebben; alleen wordt, tengevolge van het oponthoud in de verkiezing, veroorzaakt doordat de heer Gratama niet tijdig kon weten hoe het Hoofdbestuur en de Ledenvergadering over zijn candidaatstelling oordeelden, en in verband met het in gereedheid brengen en toezenden van het stembiljet aan de Leden, de datum van de verkiezing één week verzet.
In verband met het bovenstaande moet het Hoofdbestuur bij nader inzien tot zijn leedwezen terugkomen op zijn toezegging, gedaan in de j.l. gehouden Ledenvergadering, namelijk dat het een nieuwe verkiezing zou uitschrijven voor 1 plaats in het Hoofdbestuur, nu de Ledenvergadering had uitgemaakt dat het niet wenschelijk is, dat een gesalarieerd ambtenaar lid is van het Bestuur. Het uitschrijven van een dergelijke verkiezing toch zou onwettig zijn, omdat de nu in gang zijnde verkiezing, waartegen niet de minste bezwaren zijn ingebracht, niet zonder meer gestuit mag worden. Een motie van een Ledenvergadering mag geen invloed uitoefenen op den gang van zaken bij de uitgeschreven verkiezing, die geheel volgens de bepalingen van Statuten en Alg. Huish. Reglement moet plaats hebben.
In verband met het bovenstaande ontving het Hoofdbestuur het volgende schrijven van den heer J. Gratama.

7 Juli 1915.

Weled. Geb. Heeren.

Het zij mij vergund U het volgende mede te deelen:
Toen ik door een 10-tal Leden Candidaat was gesteld voor het Bestuur der M B.V.A. heb ik gemeend, waar ik als Redacteur gesalarieerd ambtenaar der M.B.V.A. blijf, Uw advies te moeten vragen over de vraag, of er bezwaar aan verbonden zoude zijn op de een of andere wijze, wanneer ik mij beschikbaar stelde. Ik begreep, dat er iets ongewoons in mijn positie zat, ja dat het minder wenschelijk zou kunnen zijn, dat een ambtenaar tevens lid is van het Bestuur. Wenschten de Leden mij echter te kiezen, dan wilde ik mij, overeenkomstig het uitgesproken verlangen der M.B.V.A., niet terugtrekken. Uw College meende, dat er geen bezwaar tegen was wanneer de Redacteur tevens Bestuurslid is. Inmiddels heeft de Ledenvergadering in anderen zin zich uitgesproken, welke uitspraak voor mij natuurlijk bindend is.
Zooals door U in Uwe vergadering van 6 Juli reeds is onder oogen gezien, doet zich nu het vreemde geval voor, dat ik geen candidaat meer wensch te zijn, maar toch officieel op de candidatenlijst *moet* voorkomen.
Mij rest in deze niets anders dan de Leden dringend te verzoeken, niet op mij te stemmen en Uw college te verzoeken dit schrijven in het B. Weekblad te publiceeren.

Hoogachtend
Uw dw.
J. GRATAMA.

De nieuwe Honorarium Tabel. De Commissie tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel heeft 7 Juli j l. de opmerkingen, gemaakt op de j l. gehouden Leden-vergadering der M. B.V.A. nader onder oogen gezien en in de Regelen en Tabel verwerkt, welke daarna definitief zijn vastgesteld.
Hierin is niet opgenomen de honorarium regeling voor bouwblokken; deze wordt door de commissie nader voorbereid.
De nieuwe Regelen en Tabel zijn vanaf Maandag 19 Juli a.s. verkrijgbaar bij het Bureau der M.B V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam tegen den prijs van f 0.15 per stuk, franco per post f 0.18, 10 stuks à f 1.25 franco per post f 1.35.
De Leden worden er op attent gemaakt, dat na 20 Juli 1915 de oude Regelen en Tabel vervallen zijn.

Samenwerking met den Bond van Houthandelaren en den Bond van Bonden. (van Handelaren en fabrikanten van

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

materialen voor het bouwbedrijf). Het zal nog niet van algemeene bekendheid zijn bij de leden der M. B. V. A., dat de Bond van Houthandelaren in Nederland een Informatie en Incasso bureau had, dat aan de leden van dien Bond gedrukte lijsten verstrekte, waarop afnemers gesignaleerd werden, die niet behoorlijk hunne verplichtingen nakwamen, finantieel zwak stonden enz. maar waarop ook architecten en opzichters vermeld werden, wier wijze van keuren of optreden tegenover leden van den Bond van Houthandelaren ernstige reden tot klagen gaf; en die daarom tot kort geleden zonder verder commentaar op de zwarte lijst geplaatst werden.

In het einde van 1913 waren op deze lijst drie onzer Leden geplaatst. Een dier Leden heeft zich tot het bestuur van de M.B.V.A. gewend met het verzoek deze zaak te onderzoeken en zoo mogelijk tot oplossing te brengen.

In de vergadering van 2 Sept. 1913 besloot het Bestuur van de M. B. V. A. een Commissie te benoemen die tot taak zou hebben met het bestuur van den Bond van Houthandelaren te confereeren, ten einde alsnog nadere inlichtingen over het voorkomen der drie namen op genoemde lijst te verkrijgen.

Het Bestuur der M. B. V. A. benoemde in deze Commissie de Heeren D. A. N. Margadant te Amsterdam, Alb. Otten te Rotterdam en G. Versteeg te Arnhem, die deze benoeming aanvaardden.

Den 6en Februari 1214 vond de eerste samenkomst plaats van de drie bovengenoemde Leden der M.B.V. A. met het Bestuur van den Bond van Houthandelaren vertegenwoordigd door de heeren I. M. C. de Jong Luneau, L. J. Brantjes en Jhr. Mr. C. A. Elias als secretaris.

Van de zijde der M. B. V. A. werd uiteengezet, dat onze Leden meenen zich niet stilzwijgend te mogen neerleggen bij een eenzijdige beoordeeling hunner daden door de leden van den Bond van Houthandelaren met het bovengenoemde gevolg; en het doel der M.B.V.A. was om door nadere besprekingen de namen der drie Leden van de bedoelde lijst afgevoerd te krijgen.

De Heer Elias wees er op dat de lijst slechts in handen behoort te komen van leden van den Bond en de strekking heeft hen te waarschuwen, dat zij bij het Informatiebureau nadere inlichtingen kunnen krijgen en dan voor zich te beslissen hebben of en onder welke voorwaarden zij leveren willen. Het ter inzage geven dier lijsten of het doen van mededeelingen daaruit door de leden van den Bond werd door hem een indiscretie genoemd.

Het Bestuur van den Bond v. H. verklaarde zich vervolgens gaarne bereid met andere vakvereenigingen samen te werken om bestaande bezwaren uit den weg te ruimen.

In den loop der verdere besprekingen werd opgemerkt: dat òf niet voldoende de eischen in de bestekken waren vermeld, en die althans niet aan den houtleverancier waren medegedeeld, òf dat een onjuiste keuring plaats vond door opzichters, voor wie de architect aansprakelijk was.

In het eerste geval ligt de fout bij den aannemer en de houtleveranciers moeten dan maar niet leveren zonder overlegging van het bestek te vorderen. Hiertegen werden praktische bezwaren geopperd, doch algemeen werd meerdere voeling met den architect wenschelijk geacht, omdat het verkeerd is in den aannemer alleen den persoon te zien, dien tevreden gesteld moet worden en den architect steeds als dwarskijker te beschouwen.

Als eerste resultaat werd in het vooruitzicht gesteld, dat bij eerste revisie der lijst de drie leden der M.B.V.A. daarvan waarschijnlijk zouden worden afgevoerd en tevens werd besloten aan de beide Besturen voor te stellen tezamen een commissie samen te stellen, waardoor eventueele klachten van architecten zouden kunnen worden behandeld en die zou beslissen over de plaatsing op een lijst van het Informatie en Incasso bureau.

Dit zou ook van belang zijn voor den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf, die een gelijksoortigen informatiedienst heeft opgericht, terwijl die van den Bond van Houthandelaren is komen te vervallen.

Beide Besturen hebben bovengenoemd voorstel aangenomen met het gevolg, dat op 5 Mei j.l. eene vergadering plaats had van de drie reeds genoemde afgevaardigden van de M.B.V.A. met drie leden van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf, zijnde de heeren H. Endt te Zaandam, I. Slicher te Amsterdam, A. G. Verbeek te 's Gravenhage en Jhr. Mr. C. Elias als secretaris, waarop in behandeling werd genomen het door genoemden secretaris ontworpen en te voren rondgezonden: Reglement van de gemengde Commissie van den Informatiedienst van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf (In dit reglement genoemd Bond van Bonden) en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten (In dit reglement aangeduid als M.B.V.A.)

Het resultaat van deze vergadering is neergelegd in het hierachter gedrukte concept reglement van de Gemengde Commissie van den Informatiedienst enz., hetwelk door den Secretaris aan de beide besturen ter goedkeuring is gezonden.

Het is dus niet alleen de bedoeling een onderzoek in te stellen en uitspraak te doen over klachten, welke over Leden van de M.B.V.A. betreffende houtkeuringen inkomen, doch over alle materiaalkeuringen, waarover klachten betreffende die Leden bij den Bond van Bonden mochten worden ingediend.

Ten slotte dient nog vermeld te worden, dat de zwarte lijst van den Bond van Houthandelaren is vervallen, zoodat met een schoone lei begonnen wordt na de definitieve vaststelling van het ontworpen Reglement.

Namens de leden die in de Commissie de M.B.V.A. vertegenwoordigen

Rotterdam. Juni 1915. ALB. OTTEN.

CONCEPT.

REGLEMENT van de Gemengde Commissie samengesteld uit afgevaardigden van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van- en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf. (In dit reglement genoemd Bond van Bonden) en van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

ARTIKEL 1. De Gemengde Commissie is in het leven geroepen door het Bestuur van den Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van- en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf (in dit reglement aangeduid als B. v. B.) en door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten (in dit reglement aangeduid als M. B. V. A.) [op initiatief van eerstgenoemd Bestuur].

De Gemengde Commissie bestaat uit zes leden, waarvan bij de oprichting door elk der beide genoemde vereenigingen drie leden zijn aangewezen benevens den Directeur van den Informatiedienst van den Bond voormeld.

Bij haar oprichting bestond de commissie derhalve uit de Heeren:
H. Endt, directeur der N. V. Houthandel van Gebrs. Endt, Zaandam;
J. Slicher, lid der firma Van Rouendal & Co., Amsterdam;
A. G. Verbeek, lid der firma Röder & Verbeek, 's Gravenhage;
D. A. N. Margadant, architect, Amsterdam,
Alb. Otten, architect, Rotterdam;
G. Versteeg, architect, directeur van Gemeentewerken, Arnhem en Jhr. Mr. C. A. Elias, directeur informatiedienst van den Bond voormeld.

ART. 2. De Gemengde Commissie heeft ten doel een onderzoek in te stellen naar en uitspraak te doen over klachten, welke over directie van bouwwerken, leden van M. B. V. A., bij den informatiedienst van den B. v B. mochten worden ingediend.

ART. 3. Indien een klacht over een lid der M. B. V. A. bij den informatiedienst van den Bond van Bonden inkomt, stelt de directeur van dien dienst dat lid daarmede in kennis en verzoekt hem zijn zienswijze omtrent de feiten schriftelijk mede te deelen. Deze wordt daarna met de klacht in afschrift aan de leden der

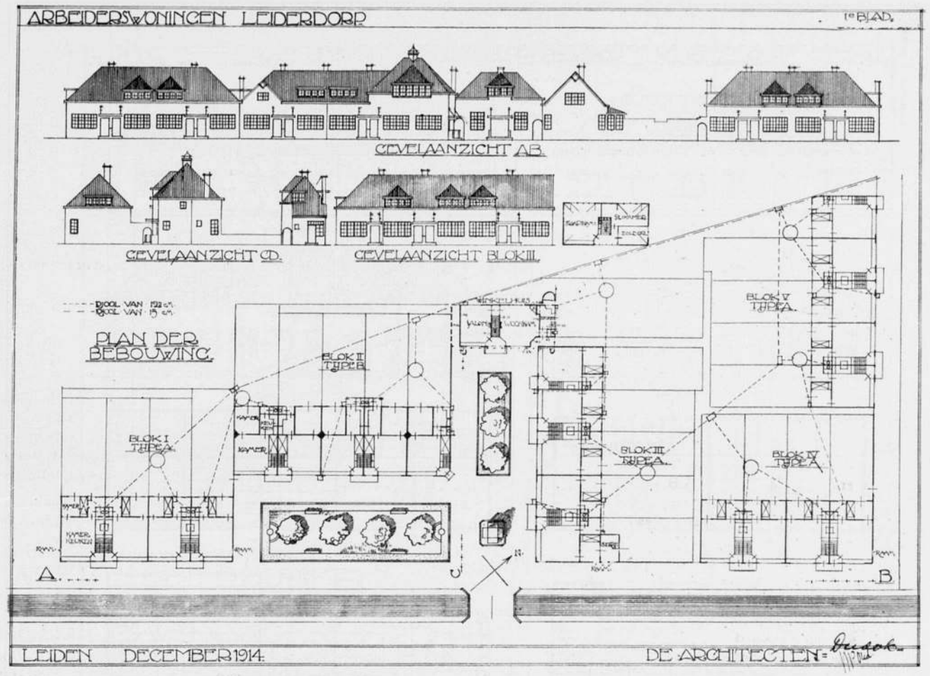

Arbeiderswoningen te Leiderdorp. Schaal 1 op 600. Architecten: Dudok en Oud.

Gemengde Commissie medegedeeld met verzoek binnen een termijn van uiterlijk 8 dagen hun oordeel omtrent de plaatsing van den naam van dat lid op de maandlijst van den informatiedienst mede te deelen.

ART. 4. Indien geen antwoord van het lid van de M. B. V. A. wordt ontvangen, wordt onder mededeeling hiervan alleen afschrift van de klacht met gelijk verzoek aan de leden der Gemengde Commissie toegezonden.

ART. 5. Wordt op het ingevolge art. 1 of 2 aan de leden der Gemengde Commissie gedane verzoek van een of twee hunner binnen 8 dagen geen bericht ontvangen, dan zal conform de meening van de meerderheid der geantwoord hebbende leden, besloten worden. Komen echter minder dan vier antwoorden in, dan zal de directeur alsnog de niet geantwoord hebbende commisieleden uitnoodigen binnen acht dagen hun antwoord te zenden. Blijven zij ook dan in gebreke, dan zal een besluit genomen worden in overeenstemming met het oordeel der meerderheid der wel geantwoord hebbende leden.

ART. 6. Indien een of meer der leden van de Gemengde Commissie schriftelijk het verlangen daartoe aan den directeur kenbaar maken, zal deze binnen veertien dagen eene vergadering van de leden dezer commissie beleggen, hetzij ter behandeling van ingekomen klachten en of van andere aangelegenheden; bij het desbetreffend verzoek aan den directeur moet mededeeling worden gedaan van de punten van behandeling.
De commissie kan besluiten de bij eene klacht betrokken partij of getuigen tot hare vergaderingen op te roepen.

ART. 7. Bovendien vergadert de commissie, wanneer de directeur de leden daartoe op eigen initiatief uitnoodigt onder mededeeling van de punten van behandeling.

ART. 8. Alle oproepingen tot vergaderingen der Gemengde Commissie geschieden schriftelijk door den voornoemden directeur.

ART. 9. Het Voorzitterschap in de vergaderingen der Gemengde Commissie wordt waargenomen door het oudste lid in jaren, dat aanwezig is.

ART. 10. Het secretariaat wordt waargenomen door den directeur van den informatiedienst of die hem vervangt.

ART. 11. Alle besluiten der Gemengde Commissie worden genomen met gewone meerderheid van stemmen.

ART. 12. Indien de stemmen staken over de plaatsing op de bovenbedoelde maandlijst, zal deze plaatsing niet geschieden; staken de stemmen in andere gevallen, dan heeft de voorzitter eene beslissende stem. De directeur heeft eene adviseerende stem.

ART. 13. Van het verhandelde in de vergaderingen worden notulen gehouden, die telkens in de volgende vergadering worden gearresteerd en vervolgens worden geteekend door den voorzitter dier vergadering en den directeur.

ART. 14. De leden der Gemengde Commissie vermogen hun reis- en verblijfkosten slechts in rekening te brengen aan de Maatschappij of den Bond, waarvoor zij zitting hebben.

ART. 16. Eenmaal 's jaars, vóór April, roept de directeur de gewone jaarlijksche vergadering van de leden der Gemengde Commissie bijeen ter vaststelling van het Jaarverslag over de verrichtingen der commissie in het voorafgegane kalenderjaar; dit Jaarverslag wordt tevoren in concept door den directeur opgemaakt en aan de leden ter kennismaking gezonden.

ART. 17. Het Jaarverslag wordt binnen één maand na de vaststelling daarvan door den directeur toegezonden aan alle leden van den Bond van Bonden en aan de M. B. V. A. in een door deze te bepalen aantal exemplaren, dat echter niet meer zal bedragen dan 10 pCt. boven het aantal harer leden.

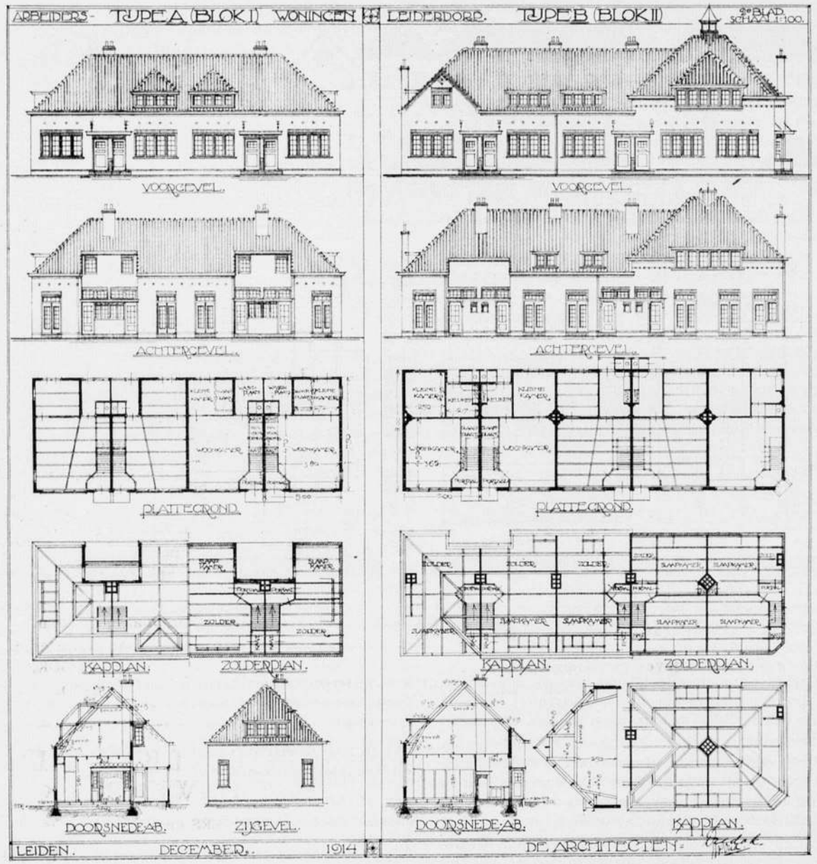

Arbeiderswoningen te Leiderdorp. Schaal 3 op 1000. Architecten Dudok en Oud.

Art. 18. Wanneer in de Gemengde Commiosie eene vacature ontstaat, geeft de directeur of die hem vervangt, daarvan ten spoedigste kennis aan het bestuur van de Maatschappij of den Bond die het lid, wiens plaats is opengevallen, had aangewezen.
Dit bestuur zorgt alsdan, dat binnen één maand na ontvangst dier kennisgeving een plaatsvervanger is aangewezen, bij gebreke waarvan de Commissie gerechtigd is werkzaam te zijn met het verminderd aantal leden, totdat door de Maatschappij of den Bond de plaatsvervanger is aangewezen, zelfs al zou de verhouding tusschen het aantal architecten eenerzijds en het aantal fabrikanten en handelaren anderzijds in de Gemengde Commissie daardoor ongelijk worden.

Art. 19. Dit reglement en ev. daarin later aan te brengen wijzigingen zijn onderworpen aan de goedkeuring van het bestuur van de M B.V.A. en het bestuur van den Bond van Bonden.

Art. 20. Indien voor de behandeling van eene klacht door de commissie geoordeeld wordt, dat kosten gemaakt zullen moeten worden, als reis- en verblijfkosten, kosten voor getuigenverhooren voor deskundigen of expertisen van materialen, dan zal de directeur zoowel degene, die de klacht indiende(n), als dengene tegen wien de klacht gericht was bij aangeteekend schrijven verzoeken een door de commissie noodig geoordeeld bedrag ter bestrijding dier kosten voor een bepaalden datum in zijne handen te storten. Wordt aan een dergelijk verzoek door den klager niet voldaan, dan wordt de klacht als niet gedaan beschouwd, zendt daarentegen de andere partij dit bedrag niet, dan zal dit als eene erkenning der juistheid van de klacht beschouwd worden.
Art. 31. Bij haar oordeel over de klacht beslist de commissie of, aan wien en voor welk deel, de gestorte gelden zullen worden terugbetaald. Die gelden zullen echter nimmer tot iets anders mogen gebezigd worden dan tot betaling van onkosten, welke de commissie voor de zaak, waarvoor zij gestort zijn, heeft moeten maken, terwijl eene specificatie dier uitgaven aan hen, die de gelden stortten, zal moeten worden overgelegd bij de mededeeling van het oordeel der commissie.

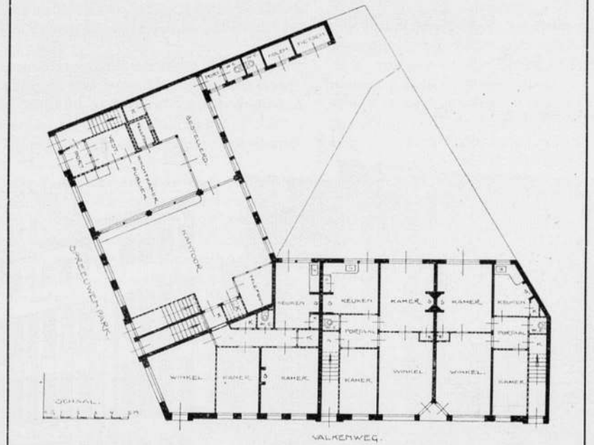

Bouwblok Valkenweg—hoek Spreeuwenpark te Amsterdam. Plan Beganegrond. Schaal 1 op 300. Architecten Rutgers en Roosing.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

ARBEIDERSWONINGEN TE LEIDERDORP.

Bijgaande teekeningen geven een complex van 24 arbeiderswoningen weer, dat door ons voor de Vereeniging „Dorpsbelang" werd ontworpen.
De mininale huurprijzen (van ƒ 2.15 af) beheerschten den opzet; er werd gestreefd naar een hoogsteenvoudigen plattegrond met vermijding van ruimteverlies aan gangen enz. In alle huisjes is een ruime woonkamer ontworpen, die door een vierlicht worden verlicht. In het kleinste type huis is deze woonkamer tevens als keuken ingericht door het vormen van een fornuisnis onder de trap. Deze nis heeft door een raampje boven een lagen aanbouw rechtstreeksche gemeenschap met de buitenlucht waardoor het zich verspreiden van etenslucht in de woonkamer kan worden voorkomen. Hoewel het dus in de bedoeling ligt de woonkamer ook voor het koken te benutten, kan dit, (bijv. 's zomers), ook in de waschplaatsjes geschieden wanneer het stoken niet tevens noodig is voor verwarmingsdoeleinden. De groote huisjes Blok II hebben een afzonderlijke keuken. De eigenaardige vorm van het beschikbare terrein gaf aanleiding tot de ontworpen groepeering, waardoor een betrekkelijk groot aantal woningen konden worden geplaatst en nochtans eenige ruimte beschikbaar bleef tot het vormen van een pleintje, dat door eenig groen het geheel een intiem karakter kan verleenen. Het ligt in onze bedoeling dit nog te bevorderen door het plaatsen van een eenvoudig gemetseld pompje. Eenige poortjes geven toegang tot voetpaden, die de woningen ook aan de achterzijde bereikbaar maken. Een der huisjes is op verzoek van het bestuur tot kapperswinkel ingericht, en vormt als zoodanig een geschikte afsluiting van het pleintje.
Het geheel is voor rond 40.000 gulden aangenomen.

De Architecten,
DUDOK.
OUD.

Leiden, Juni 1915.

BOUWBLOK VALKENWEG HOEK SPREEUWENPARK

Architecten G. J. RUTGERS en J. ROOSING Jr.

De plattegrond, welke hierbij geplaatst is, laat het bouwterrein zien in zijn bizonderen vorm. De ons verstrekte opdracht luidde, op die terrein te projecteeren: een bij-post- en telegraafkantoor met eene ambtswoning, drie winkelhuizen (in type overeenkomende met de buurt) benevens acht bovenwoningen (type volkswoning).
De verschillende verdiepingen hier af te beelden leek ons niet loonend; vandaar dat enkel het plan begane grond is afgebeeld, die ontstaan is met uitsluitend oeconomische overwegingen op den voorgrond.
In deze lijn doorgaande ontstonden indertijd uiterlijke vormen, waarbij de planindeeling, om zoo te zeggen, in de gevels geteekend was. En aangezien die verdeeling voor de verschillende verdiepingen varieërde, verscheen op heel natuurlijke wijze eene onregelmatige verdeeling in de hoofdgevels.
Wij hadden daartegen geen bezwaar, integendeel.
Edoch, de Amsterdamsche Schoonheidscommissie was waakzaam. Met hare bekende zorg voor Amsterdam's zedelijkheid, wist zij met vriendelijke vermaningen het

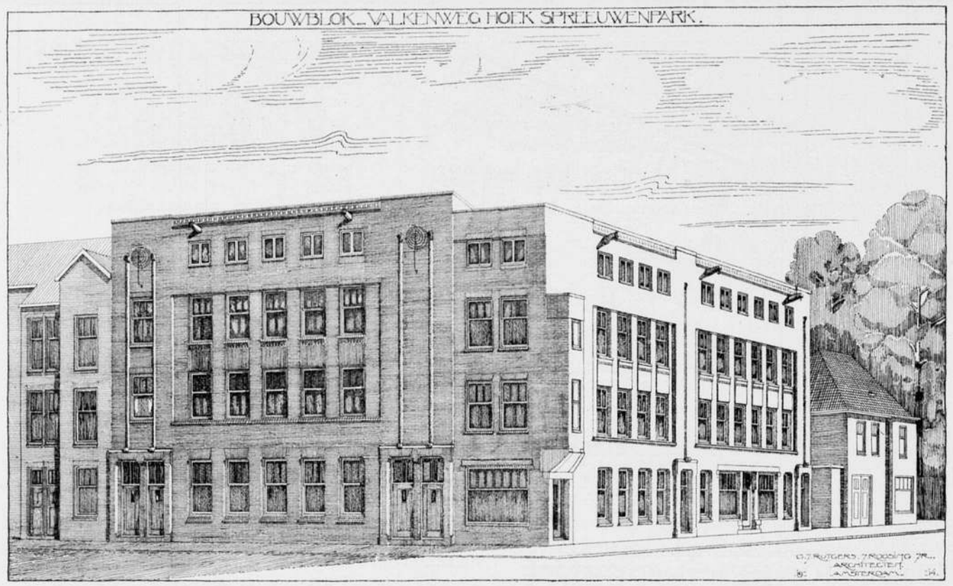

Bouwblok Valkenweg—hoek Spreeuwenpark te Amsterdam. Architecten Rutgers en Roosing.

onder hare hoede gestelde publiek te behoeden voor buitensporigheden van al te ballorige bouwmeesterlijke jeugduitingen.

Zoo kwamen wij tot de brave regelmatigheid in de orde der kozijnen op assen geplaatst.

Deze assen juist waren 't, die de „Jury" wenschte en waarvoor de fantastische onregelmatigheid werd opgeofferd.

Wij hebben ons daarover niet beklaagd; doch — zouden bij 'n volgende gelegenheid toch graag eens minder braaf willen zijn.

Opgemerkt zij ten slotte nog, dat de geheele bouw bestaat uit baksteen; slechts een paar draagsteenen waren noodzakelijk van hardsteen te maken.

R. + R.

JAARVERSLAG VAN DEN RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1914.

Vervolg van blz. 82. Slot.

VIII.

De bouw van een werk- en leerschool te Amsterdam gaf aanleiding tot een belangrijke principieele beslissing over de verhouding van de „Bepalingen omtrent minimumloon en maximumarbeidsduur" van die gemeente en de toepasselijk verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten. De aannemer stelde n.l., dat hij niet verplicht was om aan de timmerlieden en de werklieden behoorende tot het cementijzervak, die in zijn dienst waren op genoemd werk, loon uit te betalen over den tijd dat door de werklieden niet kon gewerkt worden, tengevolge van de weersomstandigheden. De aanbesteedster beweerde het tegendeel. Hoewel het geschil feitelijk slechts liep over het loon van twee timmerlieden op een regendag, zeiden partijen een pricipieele uitspraak te verlangen, die niet alleen beteekenis zou hebben voor de andere timmerlieden, maar ook voor cementbewerkers in 's aannemers dienst werkzaam, ja zelfs ten aanzien van deze werklieden in andere gemeentewerken, nu en in de eerstkomende jaren werkzaam.

Bij het besluit van den gemeenteraad, waarbij de „Bepalingen omtrent minimumloon en maximumarbeidsduur" werden vastgesteld, werd tevens de wensch uitgesproken, dat, wanneer in één of meer vakken eene aan B. en W. medegedeelde collectieve arbeidsovereenkomst gesloten werd, die naar hun oordeel als geldend voor het vak kon worden aangenomen, die „Bepalingen" voor dat vak vooraf zooveel mogelijk in overeenstemming zouden worden gebracht met die collectieve overeenkomst.

Aan dezen wensch wordt regelmatig gevolg gegeven, zoodat dan ook in de afdrukken der „Bepalingen", die op ieder daarvoor in aanmerking komend gemeentewerk door den aannemer ter openbare kennisgeving aan al zijne werklieden moet worden rangeplakt, aan het slot de volgende zinsnede staat vermeld:

„N.B. Bovenstaande „Bepalingen" gelden voor zoover in het „bestek niet afwijkende bepalingen, opgenomen in een aan Bur„gemeester en Wethouders medegedeelde collectieve arbeids„overeenkomst, in één of meer vakken gesloten, voor dat vak „van toepassing zijn verklaard".

Tusschen partijen nu was onbetwist, dat op deze wijze door B. en W. van toepassing is verklaard en bij de aanneming van het onderhavige werk dus van kracht was een collectieve arbeidsovereenkomst tusschen de Algemeene Patroons Vereeniging eenerzijds en verschillende timmerliedenvereenigingen, o. a. de Timmergezellenvereeniging „Concordia Inter Nos" anderzijds op 10 Juli 1913 gesloten.

Terwijl nu art. IX der „Bepalingen" inhoudt: „Wanneer het „werk door schuld van den aannemer of tengevolge van hem „persoonlijk betreffende toevallige verhindering, of van ongun„stige weersgesteldheid geheel of gedeeltelijk stil ligt, is de aan„nemer verplicht aan de werklieden, aan wie een aanstelling is „uitgereikt, tijdens den duur hunner dienstbetrekking het in die „aanstelling vermelde loon over den door hen tengevolge van

„het stilliggen van het werk verzuimden tijd uit te betalen....", vermeldt de evengemelde collectieve arbeidsovereenkomst in art. 5: „De artikelen 1638c en 1638d van het Burgerlijk Wetboek „zijn van toepassing; echter met dien verstande, dat de uitkeering bij ziekte: „1°. ingaat ...."

De meeningen van partijen waren thans verdeeld over de vraag of het aangehaalde artikel uit die collectieve arbeidsovereenkomst artikel IX van de „Bepalingen" geheel ter zijde stelt, dan wel dat de daarin vermelde regel van loonuitbetaling ook bij stilliggen van het werk bij ongunstige weersgesteldheid gehandhaafd blijft.

De vertegenwoordiger der gemeente erkende, dat in het particulier bedrijf, waar alleen het collectieve contract en de wet gelden, de arbeiders met het oog op art. 1638b B. W. geen recht op loon hebben, wanneer wegens de weersgesteldheid niet gewerkt wordt, maar was van meening, dat waar die materie in het collectief contract niet uitdrukkelijk wordt geregeld bij werk voor de gemeente, het desbetreffende artikel der „Bepalingen" blijft gelden. Maar de aannemer wees er vooral op, dat men zoodoende een juist niet bedoeld en gewenscht verschil zou krijgen tusschen arbeid aan gemeentewerk en voor particulieren verricht en dat men de regeling van de gevallen, waarin loon wordt uitgekeerd zonder dat gewerkt is, als één geheel moest beschouwen, waarbij men dus óf die regeling in het collectief contract in haar geheel moest toepasselijk verklaren óf in het geheel niet.

Het scheidsgerecht ging met deze opvatting van den aannemer mede. Bij breed gemotiveerde beslissing oordeelde het mede op grond van de bewoordingen, waarin collectief contract en „Bepalingen" zijn vervat en op grond van de geschiedenis van het tot stand komen van het collectief contract, dat bij onwerkbaar weer geen loon moest worden uitgekeerd.

Ten aanzien van de cementwerkers was nog een tweede kwestie gerezen, n.l. of er op het onderhavige werk, dat was aanbesteed op 10 November 1913 wel eenig collectief contract van toepassing was geweest. De gemeente was n.l. van oordeel, dat er een periode was geweest, gedurende welke in dit vak voor gemeentewerken geen collectief contract had gegolden. Terwijl bij besluit van B. en W. van 21 October 1913 de toepasselijkheid van een vroeger contract was opgeheven, was het nieuwe, op 11 Augustus 1913 tot stand gekomene, eerst op 25 November 1913 voor gemeentewerken van kracht verklaard.

Het scheidsgerecht oordeelde echter hier van belang de vraag of de aannemer ten tijde der aanbesteding geacht kon worden met het besluit van 21 October 1913 bekend te zijn. En nu bleek het aan het scheidsgerecht, dat in de uitgave van de „Bepalingen omtrent minimumloon en maximumarbeidsduur", zooals die aan de stadsdrukkerij verkrijgbaar was gesteld geen gewag was gemaakt van evengemeld besluit, doch daarin tot 25 November 1913 het oude collectieve contract nog van toepassing werd vermeld. De aannemer moest op deze officieele uitgave afgaan, en meende dat het oude contract voor dit werk gold. En daar ook dit contract de strekking had, dat bij verzuim wegens ongunstige weersgesteldheid geen loon wordt uitbetaald, werd ook de aannemer ten deze in het gelijk gesteld.

Waar het geschil de beantwoording betrof van een door beide partijen gestelde vraag omtrent uitlegging van bepalingen, die inderdaad door hunne redactie twijfel konden doen rijzen, bepaalde het scheidsgerecht, dat de kosten vallende op dit geschil ad *f* 527.— door ieder der beide partijen voor de helft moesten worden gedragen.

IX.

Mede naar aanleiding van „Bepalingen omtrent minimumloon en maximumarbeidsduur" was het volgende geschil gerezen tusschen een aannemer en een gemeente. Burgemeester en Wethouders hadden n. l. den aannemer een korting opgelegd van *f* 8600.—, op grond daarvan, dat gedurende twee weken door 43 werklieden de maximumarbeidsduur van 70 uur per week met tenminste 8 uur per week overschreden zou zijn.

Arbiters hadden in de eerste plaats een door den aannemer geopperd bezwaar van formeelen aard te onderzoeken, t. w. of B. en W. de bevoegdheid hadden zelfstandig buiten de directie om een korting op te leggen.

Volgens de aanbesteedster kwam die bevoegdheid, waar het niet-technische kwestie's betrof, zelfs bij uitsluiting aan dit college toe. De bepaling van de ook hier toepasselijke § 495 al. 1 der A. V., die aan de directie ongetwijfeld een bevoegdheid tot het nemen van beslissingen geeft, zou volgens de aanbesteedster alleen betrekking hebben op zuiver technische kwesties. Deze opvatting werd door arbiters niet gedeeld; de bewoordingen van gezegde § sprekende over „verschil omtrent het werk, het „bestek of de overeenkomst of deze Algemeene Voorschriften" zijn zoo ruim, dat daaronder ook andere dan zuiver technische geschillen vallen, hetgeen nog wordt verduidelijkt door alinea 2 van gezegde paragraaf.

Gingen dus arbiters niet mede met de meening der aanbesteedster, als zoude B. en W. de uitsluitend bevoegde autoriteit zijn, evenmin kon zij zich vereenigen met des aannemers opvatting, dat B. en W. de bevoegdheid tot het nemen eener beslissing in eerste instantie zouden missen en deze alleen aan de directie zou toekomen. Het moge waar zijn, dat de A. V. het als den gewonen weg beschouwen, dat de oplegging van kortingen zal geschieden door de directie met beroep op B. en W. en het moge zelfs in het algemeen wenschelijk zijn, dat deze gewone weg bewandeld wordt, nergens wordt in de A. V. een dergelijke bevoegdheid aan den Minister (resp. B. en W.) ontnomen. Integendeel, het kwam aan arbiters voor, dat deze bevoegdheid hen alleszins natuurlijk toekomt. De Minister (res. B. en W.) is één der beide partijen; hem komt uiteraard de bevoegdheid toe zelfstandig te beslissen of hij een geschil met zijne wederpartij wil doen rijzen, zonder daaromtrent gebonden te zijn aan het oordeel van een aan hem ondergeschikte autoriteit. Derhalve van oordeel zijnde, dat B. en W. door het opleggen eener korting een daad verrichten, waartoe zij in het algemeen de bevoegdheid bezaten, gingen arbiters het bezwaar van formeelen aard, door den aannemer opgeworpen, voorbij.

Wat het materieele deel van het geschil betreft kwamen de arbiters tot de conclusie, dat het beweerde overwerk in geenen deele was bewezen. De korting was dus ten onrechte opgelegd. Dientengevolge kon worden voorbijgegaan de verder tusschen partijen bestreden vraag, of, gesteld het overwerk had gedurende twee weken ten aanzien van 43 werklieden plaats gevonden, de gemeente het recht had 86 keer de maximum-boete op te leggen. De gemeente werd geheel in de kosten ad *f* 559.— veroordeeld.

X.

Het laatste in 1914 berecht geschil, dat door één scheidsman werd behandeld, naar aanleiding van den bouw van een jongens-huis, betrof in de eerste plaats de uitlegging van een besteksbepaling. Onder het hoofd „Cementijzerwerken" kwam n.l. in het bestek de bepaling voor: „De tusschenwanden van de „privaten en badkamers worden van cementijzer en worden de „vloeren benevens de wanden ter hoogte van 2.00 M. van alle „privaten en badkamers afgewerkt met torgament...." en verder onder het hoofd „Stucadoorswerken": „In alle bad- en „waschkamers, benevens W. C.'s en urinoirs komen de reeds „beschreven torgament-lambrizeeringen ter hoogte van 2 M."

Waren nu voor de waschkamers torgament-lambrizeeringen voorgeschreven ? De aannemer ontkende dit, zich beroepende op de woorden „reeds beschreven" in de laatste zinsnede. Alleen die lambrizeeringen, welke tevoren reeds beschreven waren, moest hij aanbrengen, meende hij, en van torgament-lambrizeeringen in waschkamers was eerder in het bestek niet gerept. Dus vorderde hij, waar hij ze toch te maken gekregen had, daarvoor *f* 392.66 als meerderwerk.

De arbiter was het met deze uitlegging niet eens. De laatst aangehaalde bepaling sprak naar zijn oordeel, ondanks de eenigszins verwarrende bijvoeging „reeds beschreven", duidelijk genoeg den eisch van die lambrizeeringen ook voor de waschkamers uit. Had de aannemer in twijfel verkeerd, dan had hij bij gelegenheid der „Aanwijzing" inlichtingen kunnen vragen, van welke gelegenheid hij geen gebruik had gemaakt.

Behalve over deze vraag liep het geschil nog over een rekening van reparatiewerk, waarvoor de aannemer vorderde *f* 164.20 en waarvan de aanbesteder bij de mondelinge behandeling erkende *f* 35.31. Toegewezen werd hiervan *f* 73.81.
Van de kosten der arbitrage ad *f* 85.— kreeg de aannemer $^3/_4$ deel, de aanbesteder $^1/_4$ deel te dragen

---

Alle hiervoren vermelde beslissingen werden gegeven in den vorm van een „bindend advies". Twee zaken werden berecht door één scheidsman; in de overige geschiedde de berechting door een college van drie scheidslieden.
In den loop van het jaar werd één bestuursvergadering gehouden, waarin het jaarverslag werd vastgesteld en de rekening- en verantwoording van den penningmeester werd opgenomen, en een algemeene vergadering.

Aldus vastgesteld op de Vergadering van het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland van 14 Mei 1915.

Namens het Bestuur:
A. DEKING DURA,
Voorzitter.
Mr. M. A. VAN BOOVEN,
Secretaris.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

(De termijn voor het doen van vragen en de beantwoording daarvan wordt hiermede gesloten).

Badhotel.
Vraag: Zijn de cassa's bedoeld alleen voor de concertzalen en is de toegang tot café en eetzalen en terrassen vanaf de zeekant vrij voor het publiek? Zoo neen, is dan niet bij den toegang tot die terrassen vanaf den strandweg een contrôle noodig.
Antwoord: De cassa's zijn bedoeld alleen voor de concertzalen, de toegang tot de terrassen en café en eetzalen is vrij voor het publiek.
Vraag: Café en eetzalen moeten op zee uitzien. Wordt dit voor de concertzalen opzettelijk in het midden gelaten, zoo neen, wil de jury dan alsnog hare wenschen dienaangaande kenbaar maken?
Antwoord: De concertzalen behoeven niet op de zee uit te zien.
Vraag: Wordt in de groote concertzaal bediend? Zoo ja, geschiedt dit dan van uit de cafézaal?
Antwoord: De mogelijkheid van bediening in de groote concertzaal is bedoeld en deze kan geschieden van uit de cafézaal of een andere buiten de zaal gelegen ruimte (buffetkamer of d.g.).
Vraag: Hoofdtrap genoemd bij „Sousterrain" moet zijn in verbinding met hoofdvestibule of parterre; wordt hier bedoeld trappenhuis *nevenruimte* van hoofdvestibule?
Bij Parterre wordt geen trap gevraagd.
Gevolgtrekking: met hoofdtrap wordt een ook voor de verdieping direct doorgaande trap bedoeld in zijn geheel in verbinding met de vestibule of parterre. Dus: bezoekers van die vestibule in verbinding met logeerkamers op de verdieping.
Is dit gewenscht?
Wordt dit gewenscht?
Antwoord. De logeerkamers op de verdieping evenals de onder *k* „parterre" (laatste alinea) bedoelde zalen staan in ononderbroken verbinding met de hoofdvestibule; de wijze waarop de daartoe noodige trappen, corridors, nevenvestibulen enz. moeten worden aangebracht, is door de mededingers zelve te bepalen.
Vraag. Moet uit het feit dat bij „Parterre" geen garderobes zijn gevraagd, opgemaakt worden dat deze ook niet noodig zijn?
Antwoord. Garderobes zijn gewenscht.
Vraag. Moeten de badkamers op de verdieping direct verlicht worden?
Antwoord. De verlichting kan indirect zijn, doch moet door *dag*licht geschieden.
Vraag. Ligt het in de bedoeling het tooneel van de groote zaal door een brandscherm van die zaal af te sluiten of kan het als open tooneel eigenlijk meer als podium beschouwd worden?
Indien de eerste opvatting de juiste is, moet dan niet met het oog op berging van requisitiën en dergelijken op de noodige bergruimte gerekend worden?
Antwoord. Het tooneel moet door een scherm afgesloten kunnen worden, doch het moet tevens als podium voor grootere orchesten enz. gebruikt kunnen worden.
Een bergplaats voor tooneeldecoratiën, requisiten enz. is gewenscht.
Vraag. Is de ligging van de café- en lunchroomruimten met bijbehoorende terrassen (sousterrain) bedoeld aan de land- of aan de zeezijde?
Antwoord. Deze ruimten kunnen niet aan de zeezijde liggen, daar de verdiepingshoogte daar slechts 2.5 M. van vloer tot vloer is.
Vraag. Moet eene ruimte voor autogarage disponibel zijn?
Antwoord. Een bergplaats voor de hotelauto is gewenscht.
Vraag. Wat wordt verstaan onder dienkeuken?
Antwoord. Dit is de ruimte van waar uit de in de hoofdkeuken gereedgemaakte gerechten ter bediening worden uitgegeven?
Vraag. Zijn er twee portiers noodig nl. een voor de entree sousterrain en een voor de parterre.
Antwoord. Ja.
Vraag. Mag in het plan parterre een conversatiezaal en rookzaal geprojecteerd worden of wordt dit den ontwerpers overgelaten.
Antwoord. Het maken van een conversatiezaal en rookzaal is geoorloofd.
Mededeeling. Onder *K* „parterre" voorlaatste alinea wordt gezegd dat de glasdichte waranda, in de oppervlakten der zalen waarvoor zij dienen zijn inbegrepen, bedoeld is dat zij *niet* in die oppervlakte begrepen zijn.

DE JURY.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 17 JULI 1915. = No. 12.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Alg. Secretaris der M.B.V.A. — De nieuwe Honorarium Tabel. — Honorarium Regelen voor gevelontwerpen. — Regelen voor restauratie van oude Bouwwerken. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — Verslag der Hoofdbestuursvergadering op 7 Juli jl. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Instelling van een Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam. — Prijsvraag-Enquete.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Alg. Secretaris der M. B. V. A. Door de Algemeene Vergadering, gehouden 30 Juni jl. is, op voordracht van het Hoofdbestuur, tot Algemeen Secretaris, voorloopig voor den tijd van 1 jaar, benoemd de heer J. Wesselius, Jur. cand. De nieuwe functionaris, met 1 Juli jl. in dienst getreden, zal op 1 Augustus a.s. definitief de plaats van den heer J. Gratama innemen. Deze laatste blijft nog eenigen tijd in functie ten einde zijn plaatsvervanger in te lichten omtrent den werkkring van den Alg. Secretaris.

De nieuwe Honorarium Tabel. Door onvoorziene omstandigheden (o.a. herhaalde correctie van de drukproef) is het drukken van de nieuwe Honorarium Tabel vertraagd, zoodat zij niet Maandag 19 Juli verkrijgbaar is (zooals medegedeeld is in B. Weekblad van 10 Juli 1915) **maar Maandag 26 Juli a. s.** Verder blijkt dat, ten gevolge van de drukkosten, de prijs van de nieuwe Honorarium Tabel iets verhoogd moet worden; in afwijking met het bericht in B. Weekblad van 10 Juli 1915, is de prijs bepaald op f 0,25 per stuk, en op f 2,25 per 10 stuks. Exemplaren zijn verkrijgbaar bij het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam. De kosten moeten vooraf per postwissel worden overgezonden.

Regelen voor de berekening van het Honorarium van Architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den uitvoerder-bouwer. *)

Waar herhaaldelijk bij het bureau der M. B. V. A. geïnformeerd wordt, of er ook een Honorarium regeling voor gevelontwerpen bestaat, laten wij hieronder de Amsterdamsche regeling volgen. Hierbij zij er echter op gewezen dat deze voor **Amsterdamsche** toestanden is gemaakt.

*) Exemplaren dezer Regelen zijn à *f* 0.10 per exemplaar verkrijgbaar bij het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Artikel 1.
De berekening van het honorarium zal geschieden naar de belangrijkheid van het ontwerp en naar de ligging van het gebouw in de verschillende stadswijken. De werken worden daartoe verdeeld in twee klassen.
1e klasse. Eenvoudige bouwwerken; gewone huizen met 2 of meer bovenhuizen z.g. burgerwoningen of arbeiderswoningen met gemeenschappelijken ingang en industrieele gebouwen; alle liggende in de eenvoudigste stadsbuurten.
2de klasse. Gebouwen met vrije bovenhuizen of eenvoudige winkelhuizen met bovenwoningen, liggende in de betere stadsbuurten.
Voor gebouwen uit bouwkundig oogpunt van meerder belang zal het honorarium volgens afzonderlijk te maken overeenkomst geregeld worden.

Artikel 2.
Als gemiddelde breedte van een gevel wordt aangenomen 7 M. of daar beneden.
Voor meerdere breedte zal het honorarium naar verhouding worden verhoogd.

Artikel 3.
Voor het maken van een potloodschets-ontwerp op een schaal van 1 à 100, desverlangd in kleuren uitgevoerd, van een teekening van den geheelen gevel met doorsneden op een schaal van 1 à 20 en van de voornaamste werk-détails op ware grootte en van een beschrijving van de te bezigen materialen zal door den Architect worden gedeclareerd:
voor gebouwen in de 1e klasse . . . . . *f* 125.—
voor gebouwen in de 2e klasse . . . . . „ 200.—

Artikel 4.
Voor de levering van de in Art. 3 genoemde teekeningen zal voor hoekhuizen $1^1/_2$ maal en voor vrijstaande niet aaneengesloten gebouwen 2 maal het honorarium bovengenoemd worden berekend.
Bij gedeeltelijke verbouwing van gevels zal voor het ontwerp het volle tarief worden berekend.

Artikel 5.
Wanneer hetzelfde type gevel zonder wijziging wordt toegepast voor meerdere gebouwen, zal het honorarium voor iederen gevel meer met 10% worden verhoogd.

Artikel 6.
De ontwerper zal op zijn teekeningen de goedkeuring van het Bouw- en Woning-Toezicht en indien dit wordt verlangd de goedkeuring van „de Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeenteterrein" moeten hebben verkregen, alvorens

het verschuldigd honorarium hem zal behoeven te worden uitbetaald.

Artikel 7.

De betaling door den lastgever van het verschuldigde honorarium aan den ontwerper zal geschieden in twee termijnen en wel: 50% onmiddellijk, nadat de goedkeuring in Art. 6 genoemd op de teekeningen is verkregen.
50% eveneens onmiddellijk na de inlevering van al de bescheiden in art. 3 nader omschreven.

Aldus vastgesteld,

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

A. SALM G.BZN., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Het Bestuur van de afdeeling Amsterdam van bovengenoemde Maatschappij.

F. W. M. POGGENBEEK, Voorzitter.
A. D. N. VAN GENDT, Secretaris.

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia.

W. KROMHOUT CZN., Voorzitter.
G. J. RUTGERS, Secretaris.

Amsterdam, December 1909.

Regelen voor restauratie van Oude Bouwwerken. De Ned. Oudheidkundige Bond heeft in zijn Alg. Vergadering van 9 Juli j.l. uitvoerig behandeld de Concept-Regelen voor restauratie van oude Bouwwerken, opgesteld door de Restauratie Commissie, benoemd door den Bond. Tot ons genoegen kunnen wij mededeelen dat met bijna algemeene stemmen de voorstellen zijn aangenomen, zoodat hiermede een belangrijke stap is gedaan, om de nieuwere ideeën omtrent restauratie te doen zegevieren.
Namens het Hoofdbestuur der M.B.V.A. verzoekt de heer J. Gratama den Oudheidkundigen Bond de voorgestelde Regelen ook over te leggen aan de bouwkundige vereenigingen, opdat bevorderd zoude worden, dat de oudheidkundigen en de architecten samen de Restauratie-Regelen zouden vaststellen.
De Oudheidkundige Bond verklaarde zich hiertoe gaarne bereid, zoodat binnen kort de desbetreffende voorstellen bij de M.B.V.A. zullen worden ingediend.

Ontvangen Boek en Plaatwerken. Examen-Opgaven Teekenen M. O. Akten M^A tot en met M^K en O, uitg. N.V. Uitg. Mij. v/h Mantgem & de Does; — J. H. Schaad, Verslag van de werkzaamheden van het Bouw- en Woningtoezicht te Zwolle over 1914; — Nationale Woningraad, Jaarverslag over 1914; — E. W. Moes en K. Sluyterman, Nederlandsch Kasteelen en hun Historie Afl. XXIV, Uitg. Mij. Elsevier; — W. C. A. Ridderhof, Leerboek der Perspectief 2e Deel, uitg. Æ. E. Kluwer; — Vereen. ter veredeling van het Ambacht, Zestiende Jaarverslag; — Verbetering der Volkshuisvesting (Woningbouw van Gemeentewege, Amsterdam 1914 II); — W. J. Heydeman, Beginselen der beschrijvende Meetkunde, uitg. Æ. E. Kluwer; — Verein Heimatschutz in Brandenburg, Ostpreussen und der Wiederaufbau zerstörter Ortschaften, uitg. Charlottenburg Robert Kiepert; — Nationale Woningraad, Rapport der Commissie: Hulp aan Eigenaars-Bewoners; — Congres Program, Panama-Pacific International Exposition; — Teekenschool voor Kunstambachten, 34ste Verslag Cursus 1914—1915; — Raad van Arbitrage v.d. Bouwbedrijven in Nederland, Jaarverslag over 1914; — G. A. Scholten, Werktuigkunde voor Ambachtslieden, uitg. H. Mijs. Tiel; — Museum en School voor Kunstnijverheid te Haarlem, Verslag over 1914; — Proefstation v. Bouwmaterialen en Bureau v. Chemisch Onderzoek; Koning en Bienfait, Kort overzicht der werkzaamheden gedurende het tijdvak 1890—1915; — A. van Erven Dorens, Oud-Arnhem; Overdruk uit het Bulletin van den Oudheidk. Bond; — Nederl. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, Verslag 1904—1914; — Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, Centraal Verslag der Arbeidsinspectie over 1913; — J. H. Deijs, Een smid tot een smid. (2e druk), uitg. Firma Ruygrok & Co. Haarlem.

Verslag der Hoofdbestuurs-Vergadering op 7 Juli 1915. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, vice-voorzitter, J. W. Hanrath, B. J. Ouëndag, J. B. v. Loghem, J. H. de Roos en de beide secretarissen J. Gratama en J. Wesselius. De heer de Clercq leidde de vergadering.

VERKIEZING HOOFDBESTUUR. De besprekingen omtrent dit punt bewogen zich in hoofdzaak om de formeele moeilijkheid, die zich voordeed naar aanleiding der aangenomen motie op de Leden-vergadering van 30 Juni j.l., waarbij de vergadering de wenschelijkheid uitsprak, dat een gesalarieerd ambtenaar der M. B. V. A. geen lid van het Hoofdbestuur zal zijn. Daar echter de heer Gratama verklaarde, dat zijn houding in deze reeds geheel bepaald was door de uitgesproken wensch der Ledenvergadering, en hij er dus prijs op zou stellen niet gekozen te worden werd na eenige bespreking ten slotte tot het volgende besloten. De candidatuur Gratama blijft (ten einde de verkiezing in den wettigen vorm te doen geschieden) gehandhaafd. De heer Gratama zal echter tegelijk met, doch afzonderlijk van het stembiljet den Leden een particulier briefje zenden, waarin hij beknopt uiteenzet waarom hij officieel wel candidaat moet blijven, doch den leden dringend verzoekt hun stem *niet* op hem uit te brengen.

COMMISSIËN. Honorarium commissie. De heer Ouëndag werd, tengevolge van het overlijden van den heer Salm, definitief tot lid dezer Commissie benoemd.
In de Commissie voor het Voorschotfonds der Architecten werd wegens overlijden van den heer Salm, benoemd de vicevoorzitter der M. B. V. A., de heer S. de Clercq.

NIEUWE BOUWVERORDENING DER GEMEENTE HAARLEMMERLIEDE EN SPAARNWOUDE. Het was het Hoofdbestuur zeer aangenaam te vernemen, dat, zooals uit een ingekomen schrijven van B. en W. van Haarlemmerliede en Spaarnwoude bleek, in het ontwerp der nieuwe bouwverordening dezer gemeente een bepaling is opgenomen, welke waarborgt, dat „bij het bouwen in de toekomst ook aan eischen uit een oogpunt van welstand met het oog op de omgeving te stellen, zal moeten worden voldaan".
Voor de goede nakoming dezer bepaling zal, zooals ook reeds in verschillende andere gemeenten is geschied, een z.g. schoonheidscommissie worden ingesteld, die alle bouwplannen uit een oogpunt van welstand zal beoordeelen en die bestaan zal uit een drietal leden.
Het Bestuur van „Heemschut", Bond van Schoonheid in Nederland, van den Bond van Nederlandsche architecten en het Bestuur van de M.B.V.A. werden in bovengenoemd schrijven uitgenoodigd ieder een deskundige aan te wijzen om in de Schoonheids-commissie zitting te nemen.
De benoeming van den afgevaardigde der M. B. V. A. zal op de a.s. Ledenvergadering geschieden.
Waar juist in kleinere gemeenten hetzij uit onkunde, hetzij uit gebrek aan belangstelling nog maar al te vaak tegen de eenvoudigste eischen van schoonheidszin gezondigd wordt, is het een verblijdend teeken, dat, zij het ook langzaam, de meening meer en meer veld wint, dat tegen dit euvel van overheidswege behoort te worden opgetreden. Een vooruitstrevend en actief gemeente- of provinciaal bestuur zal dan ook op dit terrein nog veel nut kunnen stichten en steeds op de medewerking der M.B.V.A. kunnen rekenen.

VOORBEREIDING SEPTEMBER-VERGADERING (uitgestelde Mei-Vergadering). Het Hoofdbestuur bepaalde, dat de eerstvolgende Hoofdbestuursvergadering zal plaats hebben op Dinsdag 7 September a.s. en de Alg. Vergadering zijnde de uitgestelde Alg. Mei-vergadering op Dinsdag 14 September a.s. De Agenda zal nader medegedeeld worden.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS TE HILVERSUM". Het Hoofdbestuur zou gaarne van de ingekomen ontwerpen, waaronder er zeer vele zijn, die met lof vermeld mogen worden, een tentoonstelling organiseeren in het gebouw der M. B. V. A. op een nader te bepalen datum. Daar echter het groot aantal inzendingen niet toelaat alle in hun geheel te exposeeren, zal getracht worden alleen de bekroonde ontwerpen in hun geheel en van de niet bekroonde ontwerpen twee teekeningen, plattegrond en perspectief ten toon te stellen, eventueel in het Gebouw der M. B. V. A.

Het overig behandelde is niet voor publicatie geschikt.

De Alg. Secretaris,
J. GRATAMA.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

INSTELLING VAN EEN GEMEENTELIJKEN WONINGDIENST TE AMSTERDAM.

B. en W. van Amsterdam hebben bij den gemeenteraad een voordracht ingediend betreffende de instelling van een gemeentelijken dienst voor woningbeheer, naar aanleiding van den in beginsel goedgekeurden grooten Gemeentelijken volkswoningbouw. Wij lezen in deze voordracht o.a.:

„Zijn de werkzaamheden van het Gemeentelijk bouw- en woningtoezicht de laatste jaren in het algemeen toegenomen, in het bijzonder is dit het geval geweest met die, welke voortvloeien uit het bouwen door woningbouwvereenigingen. De aansprakelijkheid van de Gemeente voor de aan de woningbouwvereenigingen verstrekte zeer belangrijke voorschotten maakt het toch noodig, een zeer nauwlettend toezicht te oefenen op de handelingen dier vereenigingen. Dit toezicht kan zich niet beperken tot het geldelijk beheer alleen. Behalve op het innen der huur, het betalen der annuïteit en op het onderhoud der perceelen moet ook worden gelet op de keuze van het te bouwen woningtype en is eenige bemoeiïng met de vaststelling der huurprijzen noodzakelijk. Deze elementen immers zijn beslissend voor de beantwoording der vraag of, behalve met de wenschen der leden eener bepaalde vereeniging, ook voldoende wordt rekening gehouden met de woningbehoefte in onze Gemeente in het algemeen. Het beheer der door de Gemeente te bouwen woningen zal werkzaamheden van dezelfde soort, doch zal daarnaast een zeer belangrijke uitbreiding van deze verrichtingen met zich brengen, o. m. door het verhuren der woningen, waarbij tevens voor elk geval de vraag zal moeten worden beantwoord, of een gezin voldoet aan de nog vast te stellen eischen voor het in huur verkrijgen en behouden eener gemeentelijke woning. Wij verwachten hierbij veel steun van woning-opzichteressen of woningopzichters, die, hetzij voor dit werk speciaal zijn opgeleid of in de praktijk daarvoor de noodige geschiktheid hebben verkregen. Bij grootere woningcomplexen zal hiernaast een technisch-administratief ambtenaar zijn vereischt, die in het woningcomplex zelf zijn bureau heeft en daar over de noodige hulp beschikt, om naast het beheer over de huurinning ook de leiding van het toezicht op de bewoning en op het ondergeschikt onderhoud, kleine herstellingen en kleine verbeteringen, te voeren. Wij zouden de bevoegdheid moeten hebben, om dezen ambtenaar, zoo ons dit noodig schijnt, te verplichten te wonen in een dienstwoning in het bouwblok, waarbij hij is aangesteld.
Het bij uitstek sociale werk van den Woningdienst zal een personeel vereischen, dat in de praktijk van de verbetering der volkshuisvesting is geschoold en dat zich bij de uitoefening van zijn taak geheel laat leiden door de belangen van de verbetering der volkshuisvesting.
Het komt ons daarom gewenscht voor, om een zelfstandigen woningdienst in het leven te roepen, zooveel mogelijk te bezetten met personeel, dat te dezen opzichte bij het Gemeentelijk bouw- en woningtoezicht op het gebied dezer werkzaamheden ervaring heeft verkregen.

De werkzaamheden toch, welke uit den gemeentelijken woningbouw zullen voortvloeien, gevoegd bij de reeds veelomvattende werkzaamheden die er waren, zouden den dienst van bouw- en woningtoezicht te zwaar belasten en voor één directeur te omvangrijk en te veelsoortig zijn. De werkzaamheden, voortvloeiende uit het oefenen van het technisch toezicht op allen bouw binnen de Gemeente, de behandeling van Hinderwetaanvragen, enz. zijn bovendien zoo verschillend van die, welke aan den Woningdienst zullen moeten worden opgedragen, dat afzonderlijke leiding aangewezen is.
Uit het bovenstaande vloeit reeds voort, dat wij het geheele toezicht over de handelingen der woningbouwvereenigingen alsmede het geheele beheer der gemeentelijke woningen aan den woningdienst opgedragen wenschen te zien; het financieel beheer uit den aard der zaak onder contrôle der Rekenkamer.
Er is echter meer, zooals wij reeds boven opmerkten, wordt ook thans reeds toezicht gehouden op de keuze van het woningtype der vereenigingen in het algemeen. Bij den bouw van woningen, hetzij van gemeentewege, hetzij door vereenigingen, waarbij een bijdrage van Rijk en Gemeente wordt verleend, zal bij de keuze van het woningtype voortdurend gebruik worden gemaakt van de ervaring bij de bewoning verkregen, en zal deze keuze daardoor in belangrijke mate moeten worden beïnvloed. De woningbouw met bijdrage toch stelt nog sterker dan de gewone vereenigingsbouw zijn eigenaardige eischen, om tot in de kleinste onderdeelen te streven naar de grootst mogelijke doeltreffendheid binnen de eng getrokken grenzen der toelaatbare kosten. Op dit bijzondere gebied moeten tal van vraagstukken opgelost worden, die zich voordoen bij de vaststelling van het type en van de inrichting van elk woningblok. De geldelijke beteekenis hiervan zal voor elk geval op zich zelf wellicht niet van buitengewoon groot belang schijnen. Wanneer men echter let op de grenzen, waarbinnen de kosten moeten blijven, en ook op het feit, dat de huur der woningen geen overschot laat om te verbeteren, wat bij de oprichting niet genoeg werd doordacht, zal men inzien, dat men de beantwoording dezer vragen niet te zwaar kan doen wegen. De geschiktheid, om hierbij leiding te geven, is uit den aard der zaak het sterkst ontwikkeld bij den dienst, waar, sedert de Woningwet in onze Gemeente wordt uitgevoerd in den vorm van bouw door vereenigingen met voorschotten, dus sedert een 7-tal jaren, de uitkomsten van al de ervaringen door de verschillende bouwmeesters en bouwvereenigingen opgedaan, zijn samengebracht. Om deze reden achten wij het noodzakelijk, om ook de voorbereiding van den bouw der gemeentelijke woningen aan den Woningdienst, voorzien van personeel, zooals wij boven zeiden, op te dragen.
Wat betreft den feitelijken bouw, zijn wij van oordeel, dat deze het best kan worden geleid door den dienst der Publieke Werken. Deze dienst toch heeft op zijn beurt de meeste ervaring gekregen bij de uitvoering van bouwwerken en beschikt reeds over het vereischte personeel, al zal wellicht eenige tijdelijke uitbreiding noodig zijn.
Bij een verdeeling als bovenomschreven, waarbij de volledige voorbereiding van den bouw aan den eenen dienst wordt opgedragen en de uitvoering van den bouw aan den anderen, zou wellicht verschil van meening kunnen ontstaan over de vraag, waar de voorbereiding ophoudt en de feitelijke bouw aanvangt. Met het oog hierop geven wij U hieronder een eenigszins meer uitgebreid overzicht van de wijze waarop, naar wij meenen, in den regel de gemeentelijke woningen tot stand zullen moeten worden gebracht.
Het komt ons in de eerste plaats gewenscht voor, om bij de voorbereiding der bouwplannen een vorm van samenwerking te vinden tusschen den Woningdienst en de architecten, die zich op het reeds uitgebreide gebied van vereenigingsbouw hebben bewogen.
Zij, die den vereenigingsbouw in onze Gemeente in de laatste jaren meer van nabij hebben gevolgd, zullen getroffen zijn door den wedijver tusschen de verschillende architecten, die reeds naam hadden, en die bezig zijn zich op dit gebied naam te maken, om het niet gemakkelijke vraagstuk van den bouw voor volks-

huisvesting van alle zijden te doorgronden en de middelen te vinden, om ook van de zijde van bewoners opkomende wenschen, welke vervulling in het belang der volkshuisvesttng moet worden geacht, inderdaad te vervullen, zonder dat de grenzen van toelaatbare kosten worden overschreden. Ook zullen zij getroffen zijn door het feit, dat het hier en daar mogelijk blijkt, den noodzakelijk goedkoopen bouw toch in meer dan een opzicht te doen beantwoorden aan architectonische eischen van een hoogere soort.

Het komt ons voor, dat van de voordeelen, welke de medewerking dezer architecten kan verschaffen, op de beste wijze zal kunnen worden geprofiteerd door eerst den Woningdienst te laten aangeven, aan welke eischen de gemeentewoningen zullen moeten voldoen. In de eerste plaats door typen van plattegronden te geven. Daarna zou dan een architect kunnen worden opgedragen voor een bepaald woningblok een voor-ontwerp te maken, waarin dan vooral het architectonische zijn eigen zal zijn. Deze architect zal als zoodanig bij de uitvoering van den bouw niet de leiding moeten hebben, doch zou betrokken moeten zijn bij het maken van de detailteekeningen en in de gelegenheid moeten zijn, advies te geven omtrent punten van architectonisch belang, terwijl de Woningdienst aan den dienst der Publieke Werken alle gegevens en details zou moeten verstrekken noodig voor het maken der bestekken. Wanneer dit is geschied, zal de werkzaamheid van den dienst der Publieke Werken haar aanvang moeten nemen. De Woningdienst zou dus, voor zooveel noodig voorgelicht door den bovenbedoelden architect, bij de uitvoering als het ware optreden als bouwheer van den dienst der Publieke Werken. De aldus verkregen samenwerking van den Woningdienst met een keur uit de woningbouwarchitecten en den dienst der Publieke Werken zal nog het groote voordeel kunnen bieden, dat, waar gemeentelijke woningbouw, zooals zeker zal voorkomen, wordt uitgevoerd in een zelfde bebouwingsplan als vereenigingsbouw, die overeenstemming en aansluiting worden verkregen, welke vereischt worden voor een architectonisch zoo goed mogelijk geheel. Wie in onze nieuwe stadswijken, waar verschillende woningbouwvereenigingen aan elkander grenzende blokken hebben gebouwd, zonder dat naar deze architectonische aansluiting is gestreefd, zich van de gevolgen van dit gemis rekenschap geeft, zal de waarde van de op deze wijze te bereiken verbetering niet laag willen schatten.

Uit het bovenstaande vloeit reeds voort, dat de uitvoering van het kleinere onderhoud bij den Woningdienst zal liggen, terwijl het grootere onderhoud door den dienst der Publieke Werken zal worden uitgevoerd.

Het komt ons verder voor, dat als eigenaardig behoorende tot de werkzaamheden van den Woningdienst hieraan bovendien zou moeten worden opgedragen het toezicht op de naleving van bewoningsvoorschriften, de voorbereiding der onbewoonbaarverklaringen en het verzamelen en verwerken van gegevens voor woningstatistiek, zooals dit thans reeds geschiedt bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, alsmede de voorbereiding van onteigeningen in het belang der volkshuisvesting, voor zooveel die betreffen bebouwde stadsgedeelten. Dit laatste in samenwerking met den dienst der Publieke Werken. De Woningdienst zou verder bij de vaststelling van de gedetailleerde bebouwingsplannen in verband met de verbetering der volkshuisvesting aan den dienst der Publieke Werken zijn medewerking moeten verleenen bij het vaststellen van de afmeting en den vorm der bouwblokken.

Op deze wijze zou de bestaande dienst van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht dus nog eenigszins meer ontlast worden, wat ons bij de voortdurende uitbreiding van de werkzaamheden daarvan, ook met het oog op de toekomst zeer gewenscht schijnt."

Wij hopen spoedig op dit belangrijk onderwerp terug te komen; maar wijzen reeds op een behartingswaardige opmerking van Jan de Meijer in „Architectura van 10 Juli j.l., waar hij, deze voordracht besprekend, o. a. zegt:

„'t Verkeerde lijkt ons het inschakelen van P.W. Waarom moet P.W. er aan deelnemen? 't Is waar zij beweegt zich steeds op praktisch gebied (het uitvoeren van de ontwerpen); doch zal de Woningdienst dat ook niet kunnen doen? Zal P. W., die jaarlijks voor 3 tot 4 millioen verwerkt, en daarvoor een eerbiedwaardig aantal ambtenaren, evenredig aan de hoeveelheid werk, heeft, nu zonder uitbreiding van het aantal, zoo „en passant" dit nieuwe werk op zijn horens nemen? Dit is natuurlijk niet zoo.

Wij kunnen dus aannemen, dat er nieuwe ambtenaren zullen worden aangesteld. Maar waarom dan die decentralisatie? Waarom de Woningdienst niet het werk laten doen. De samenwerking met den particulieren architect zal er vruchtbaarder door zijn. In het ander geval loopt de architect veel kans als buffer dienst te doen. Bovendien de administratie wordt eenvoudiger. De regeling die nu wordt voorgesteld: ambtenaar van den Woningdienst, particulieren architect, en ambtenaar van den dienst der Publieke Werken geeft ook een honorariumpercentage te hoog in vergelijking met die bij uitvoering van particuliere werken."

PRIJSVRAAG-ENQUETE.

Het Bestuur der Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst heeft de goede gedachte gehad het prijsvraag-vraagstuk aan de orde te stellen. Daartoe heeft het zich gewend tot de heeren: K. P. C. de Bazel, J. Gratama, Paul de Jongh, Prof. A. J. der Kinderen, W. Kromhout, Pier Pander, R. N. Roland Holst en Ch. van Wijk, met verzoek hunne meening te willen zeggen over het voor en tegen van de prijsvraag in het algemeen.

De volgende vragenlijst werd dezen heeren voorgelegd:

1ste Hoe is Uwe persoonlijke ervaring op dit gebied?
2de Wat is Uw oordeel over de resultaten van prijsvragen in het algemeen?
3de Zijn er gevallen waarvoor U de prijsvraag niet geschikt of wel geschikt acht?
4de Weet gij een betere methode dan een prijsvraag?
5de Is er belang bij de prijsvraag voor onbekende Kunstenaars?
6de Indien prijsvragen volgens Uwe meening een onvoldoende resultaat opleveren, ligt dit dan aan de wijze waarop de prijsvragen meestal worden ingericht?
7de Hoe denkt U over de wenschelijkheid en de mogelijkheid dat voor een bepaalde opdracht de Kunstenaar (of Kunstenaars) door de vakorganisaties worden aangewezen?

De beantwoording van bovenstaand verzoek hoopt het bestuur als studie-materiaal aan te wenden voor een vruchtbare discussie onder hare leden.

De antwoorden zijn opgenomen in het orgaan van genoemde Vereeniging afl. Juni 1915.

De heer K. P. C. de Bazel antwoordde als volgt:

Prijsvragen zijn te onderscheiden in 2 cathegorieën:

1ste *studie-prijsvragen* zooals ze worden uitgeschreven door wetenschappelijke en kunstgenootschappen, en ten doel hebben wetenschap en kunst te bevorderen.

2de *praktische* prijsvragen welke ten doel hebben het door concurrentie verkrijgen van een ontwerp voor bepaald te stichten bouwwerk of ander kunstwerk.

Het instituut der studieprijsvragen is een alleszins nuttige instelling, waarbij jonge kunstenaars de gelegenheid hebben hunne krachten te oefenen op bepaald omlijnde vraagstukken. Dit werk is alleen gericht op het vinden van de goede oplossing voor zulk een vraagstuk, en de kunstenaars geven er zich aan uit spontane neiging.

De beoordeeling geschiedt onbevangen en te goeder trouw, zonder nevenoverwegingen.

De bekroning strekt den winner tot eer en vooruitgang in zijn vak, en brengt hem ook bekendheid naar buiten en daardoor de maatschappelijke gelegenheden voor praktisch werk.

De praktische prijsvraag daarentegen beoogt dadelijk resultaat in den van een goed en schoon vormgebouw of kunstwerk, dikwijls voor de minste kosten.

Daardoor is het vraagstuk direct veel gecompliceerder gesteld:

1ste met betrekking tot motief en overwegingen bij prijsvraaguitschrijvers;
2de met betrekking tot motief en conditiën bij den kunstenaar;
3de met betrekking tot motief en nevenfactoren bij beoordeeling en toewijzing.

Slechts hoogst zelden is het éénig motief dat tot het uitschrijven van een prijsvraag leidt het verkrijgen van een goed en schoon kunstwerk. Meestentijds zijn andere factoren en nevenoverwegingen in het spel.

Tot deze nevenfactoren kunnen o.a. gerekend worden:

a. het verlangen om voor minder of gelijk honorarium, meerdere ontwerpen, of de keuze uit meerdere ontwerpen te krijgen;
b. gebrek aan voldoende zaakkennis of persoonlijke voorkeur en smaak om tot een direkte keuze te komen;
c. middel om uit de moeilijkheid te geraken van keuze tusschen verschillende aanbiedingen;
d. bij meerhoofdig bestuur: om verschillende voorkeur te nivelleeren, of om bij vooropgestelde voorkeur z.g. verantwoordelijkheid te dekken, of ook wel om der wille van de z.g. sociale rechtvaardigheid, ieder of velen een kans.

Deze en dergelijke overwegingen zullen onmiddellijk de conditiën kleuren waaronder de kunstenaar werkt, en zich ten slotte in het resultaat van beoordeeling en toewijzing toonen; want geen zaak kan bij mogelijkheid zoodanig verloopen, dat niet het aanvangsmotief zich ten slotte handhaaft.

Afgezien van de zuiver speculatieve overwegingen zijn er bij deze motieven zulke, die schijn van recht hebben, maar ze brengen het goede kunstwerk in gevaar.

Veelal geldt de meening, dat *concurrentie* de beste krachten opwekt, en *het* middel is om op alle gebied de beste waar voor het minste geld te krijgen.

Ik meen dat de hoogere krachten, welke voor het ontstaan van een kunstwerk noodig zijn, zich niet storen aan lagere motieven. Zelfs blijkt dat concurrentie in den handel, hoe doeltreffend ook om de goed*koopste* waar te verkrijgen, niet de *beste* oplevert; getuige de noodzakelijkheid gebleken keuringsdiensten tegen vervalschingen etc.

Met concurrentie moet vooral niet worden verward de *ijver*, (noem 't *na* ijver) die bij eenig mensch of kunstenaar wordt opgewekt door 't zien van anderer goede daad of schoon werk. Zulke opwekking, om ook het goede te doen, om ook het schoone voort te brengen, was ten allen tijde een kracht die den bloei der kunsten heeft bevorderd.

Maar, onze concurrentie staat hiermede in geen enkel verband, en toch worden prijsvragen op kunstgebied dikwijls met zulke aan den handel ontleende argumenten gemotiveerd.

Eenigermate daarmede verwant, en het kunstmotief tegengesteld, is ook de weg, die dikwijls wordt gevolgd, om tot beoordeeling en keuze uit de verschillende ontwerpen te geraken.

Daartoe wordt een jury noodig geacht en zulk een jury wordt, samengesteld op de wijze van een officieele commissie, meestal tot kleurloos lichaam.

Wanneer er een man van rechts is moet er ook een man van links bij — i. c. wordt steeds gezorgd voor tegengestelde opinies, de uitslag hangt er dan van af naar welken kant de meeste druk wordt uitgeoefend of van het toeval van stemming.

En de kunst vraagt karakter, desnoods eenzijdig, maar karakter vooral.

Een en ander doet zoo goed als alle zekerheid ontbreken dat de qualiteit van het werk als hoogste motief wordt nagestreefd.

Het maken van een ontwerp, vooral van een bouwkundig ontwerp, is nu eenmaal gericht op de uitvoering, de verwezenlijking in hout en steen, en ik geloof dat een kunstenaar het uithouden zal om herhaald zijn krachten te verspillen aan slagen in de lucht.

Op de allereerste plaats heeft hij, voor het welslagen van eenig werk, het plezier noodig om er zijn beste krachten aan te geven; en deze vreugde in het werk als zoodanig, wordt meestal door de condities van een moderne concurrentieprijsvraag niet opgewekt.

De voorbehandelde nadeelen van prijsvragen zijn inherent aan het stelsel en kunnen m.i. door geen maatregel geneutraliseerd worden.

Ten bewijze strekke dat tegenover een enkele betrekkelijk geslaagde prijsvraag, een legio mislukkingen staan.

Nu zou kunnen worden tegengeworpen dat een enkel welslagen inderdaad vele mislukkingen waard is.

Dit zou kunnen worden toegegeven wanneer dat slagen inderdaad in alle opzichten welslagen beteekende, in den zin dat het plan der kunst belangrijk werd verheven; maar we weten allen, dat daaronder slechts mag worden verstaan dat er een min of meer redelijk gebouw of werk tot stand kwam dat evengoed op elke andere manier te verkrijgen was; terwijl daarneven een geweldige massa energie werd verspilt. Dit is averechtsche economie.

Daarbij komt dat nimmer uit een prijsvraag een plan komt dat zoo zonder meer wordt uitgevoerd; dit kan ook niet, want zoo iets ontstaat slechts, evenals elk praktisch organisme in het algemeen, door langzaam aan inleven, perfectioneeren en aanpassen van eerste visie aan alle doeleinden.

Het motief, dat prijsvragen gerechtvaardigd worden door de gelegenheid, die onbekende kunstenaars daarin vinden om naar voren te treden, is van zeer respectabelen aard, en schijnt het handhaven van prijsvragen, als middel om praktisch werk te verkrijgen, te steunen. Ware het niet dat grondig overdenken van dit motief aantoont dat, 1e het voordeel zeer goed te bereiken is zonder maar alles te beprijsvragen; 2e de belangrijke nadeelen ten opzichte van bouwkundige prijsvragen het motief zoo goed als te niet doet.

We weten allen zeer goed dat iemand niet plotseling volleerd en bekwaam practisch geoefend architect is, geschikt om een min of meer belangrijk bouwwerk uit te voeren.

Tusschen dit resultaat en den aanvang van studie of oefening verloopen verschillende stadia, waarin zijn kunst en vermogen kan blijken.

Vooreerst zijn werk, dat, bij goed geregelde opleiding of oefening, zoo zal zijn dat het in elk stadium praktische controleerbare resultaten biedt.

Dan geven de studieprijsvragen ruime gelegenheid om energie te oefenen en kunstkracht naar buiten te toonen.

Ten slotte zijn er eenige gebieden waarvoor, indien de studieprijsvragen daartoe niet reeds volstaan, de prijsvraag behouden kan worden, n.l. waar het geldt vraagstukken van nieuwen aard en actueel belang in goeden vorm te brengen.

Met dit laatste is gezegd dat er enkele voor prijsvragen geschikte gebieden zijn, maar dan is, wil het doel worden bereikt, *algemeenheid en openbaarheid* een eerste eisch; daar dan alleen de zich geroepen voelenden zich spontaan kunnen melden.

De betere uitkomst, is m.i. dat de z.g. kunsttechnische vakken zoodanig door werkelijke kunstenaars beoefend worden, dat elk werk dat wordt gemaakt, eene verheuging brengt in stede van ergernis, zooals nu veelal.

K. DE BAZEL.

Bussum, Juni 1915.

De heer Paul J. de Jongh antwoordde: OVER PRIJSVRAGEN.

Er zijn, dukt me, in het bouwkundige leven weinig onderwerpen die zooveel stof hebben doen opwaaien en tot discrussie aanleiding gegeven als het onderwep „*Prijsvragen*". Niet echter gold de beroering op de eerste plaats het *wezen* van het onderwerp, het *stelsel* als zoodanig, dan wel de toepassing en de resultaten. Want m. i. zijn aan het prijsvragen-stelsel groote voordeelen verbonden, zoowel voor de mededingers als voor den prijsvraaguitschrijver, voordeelen belangrijk genoeg om behoud van het stelsel warm aan te bevelen.

In de openbare prijsvraag toch vindt de architect doorgaans een onderwerp van studie, met de aantrekkelijkheid tevens om in edelen wedstrijd als eerste te worden aangewezen, en een te

waardeeren opdracht voor den bouw te ontvangen; voor jongere, weinig bekende kunstenaars vooral, die in de prijsvraag hunne krachten wijden kunnen aan een vraagstuk waarvoor zij als particulier architect in hunne jonge practijk weinig of geen kans hebben, wordt gelegenheid geboden meer op den voorgrond te treden, nu eens niet door invloedrijke relaties (al dan niet plus capaciteiten) maar uitsluitend door eigen kunnen, door eigen bekwaamheden; voor zulke onbekende krachten kan het welslagen in den wedstrijd het welverdiende succes voor hun verderen loopbaan worden.

Voor den prijsvraag-uitschrijver, particulier of overheid, is het een groot voordeel zich verzekerd te zien van de medewerking van meerdere architecten die hunne beste krachten wijden gaan aan de conceptie van het, particulier of openbaar, bouwwerk dat men beoogt tot stand te brengen.

Als onafwijsbare voorwaarde echter om tot goede resultaten te komen, moet worden vooropgesteld de behoorlijke voorbereiding, regeling en uitvoering van de prijsvraag. Want zonder twijfel kan voor een groot deel het mislukken van prijsvragen worden toegeschreven aan de onvoldoende wijze waarop zij werden uitgeschreven en ten einde gebracht.

Tegenover meerdere mislukkingen echter mag toch zeker worden gesteld een beduidend aantal prijsvragen, vooral in het buitenland, die een alleszins gunstig verloop hadden, en als eene aanbeveling voor het prijsvragenstelsel zijn geworden.

Eenige jaren geleden werd een belangrijke stap in de goede richting gedaan toen de vier voornaamste bouwkundige vereenigingen in den lande het eens werden over de instelling van de „Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen". Men had ten slotte ingezien dat er een einde moest worden gemaakt aan de onhebbelijke exploitatie van het prijsvragenstelsel waaruit zooveel teleurstelling was ontstaan tengevolge van de ongebonden wijze waarop van de prijsvraag gebruik, of wel misbruik werd gemaakt door die prijsvraag-uitschrijvers die, zonder eenige waarborg te geven voor eene eerlijke afwikkeling, de prijsvraag gebruikten om voor een koopje in bezit van een aantal bruikbare ontwerpen te komen.

Het doel van de instelling dier Algemeene Regelen was dus niet, zooals nog wel ten onrechte wordt gemeend, het uitschrijven van prijsvragen voor alle gevallen en voor alle onderwerpen zooveel mogelijk te bevorderen, maar om te bereiken dat *wanneer* een prijsvraag werd uitgeschreven, deze zou worden onderworpen aan vaste regelen, waarin belangen en verplichtingen van prijsvraag-uitschrijver, van mededingers en juryleden zouden zijn vastgelegd, en bindend verklaard voor allen. Deze regelen beginnen, hoewel langzaam aan (zoo iets gaat bij ons nu eenmaal langzaam) in te werken, en verwacht mag worden dat de *algemeene* erkenning daarvan door *alle* partijen binnen betrekkelijk korten tijd zich zal openbaren. Langs dien weg toch, bij het vasthouden van de reglementen en met medewerking der door de vereenigingen speciaal daartoe ingestelde Permanente Prijsvraag-commissie, zal meerdere zekerheid omtrent het welslagen van de prijsvragen verkregen kunnen worden.

Bij groote onderwerpen verdient het aanbeveling een prijsvraag te doen bestaan uit een ideeën-prijsvraag (vóórwedstrijd), gevolgd door een engeren wedstrijd tusschen mededingers uit den vóórwedstrijd gekozen, een en ander in de Algemeene Regelen omschreven. Aan deze regeling is het voordeel verbonden dat het omvangrijke, deels nuttelooze werk dat van de mededingers, vooral bij groote onderwerpen, in eene enkelvoudige prijsvraag (zonder vóórwedstrijd dus) wordt geëischt, niet behoeft te worden geleverd.

Een belangrijke factor voor het succes van een prijsvraag zal zijn de keuze van de jury; vermeden dient te worden het instellen van een z. g. gemengde jury, waarin architecten van te zeer uiteenloopende inzichten omtrent de bouwkunst zitting hebben; ook dient m. i. het aantal niet groot te zijn, en zich te beperken tot drie, hoogstens vijf leden; overleg met de genoemde Permanente Prijsvraag-commissie zal i. c. van groot nut kunnen zijn.

Op de vraag of er gevallen zijn waarvoor de prijsvraag minder geschikt is te achten, moet zonder twijfel bevestigend geantwoord worden. Onderwerpen met zeer samengestelde eischen, waarbij streng rekening gehouden moet worden met plaatselijke omstandigheden en ingewikkelde voorschriften omtrent de distributie, leenen zich beter voor directe opdracht aan een architect, dan voor een prijsvraag.

Toch moet niet uit het oog verloren worden dat men niet verwachten mag in het als eerste aangewezen prijsvraag-ontwerp te vinden de meest ideale, volledige beantwoording van de eischen en verlangens van den prijsvraag-uitschrijver, zoodat dit ontwerp, zooals het is ingediend, kant en klaar voor de uitvoering is geschikt te achten. Zij die dit van een prijsvraag, vooral bij die een gecompliceerd onderwerp betreffend, verwachten, zullen in vele gevallen bedrogen uitkomen. Het kan m. i. voldoende zijn indien door de prijsvraag wordt aangewezen de kunstenaar die de oplossing van het vraagstuk het dichtst wist te benaderen, en uit wiens geleverden arbeid werd aangewezen dat hem de verdere uitwerking, in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, met volle gerustheid kan worden toevertrouwd.

Zóó gaat 't doorgaans ook bij *directe* opdracht: het overleg met den lastgever begint eerst goed nadat het vóór-ontwerp door zijn architect is gemaakt.

Op de laatst gestelde vraag omtrent de wenschelijkheid en de mogelijkheid om voor een bepaalde opdracht den kunstenaar door de vakorganisaties te doen aanwijzen, is mijn antwoord dat vooralsnog, gezien het gemis aan eenheid in de organisatie der architecten, aan een referendum niet de hooge beteekenis mag worden gehecht van te geven een uitspraak, geleid door eenheid in opvatting, in beginsel, in ideaal. Waar dit niet zoo is, misschien niet zoo zijn kan, schuilt in de aanwijzing van den architect bij meerderheid van stemmen, de mogelijkheid van ongewenschte verrassingen, die de kans op het tot stand komen van een groot kunstwerk ernstig in gevaar brengen. Buitendien kan aan een referendum de waarde van een uitspraak van *den* architectenstand dan alleen worden toegekend, indien de zekerheid bestaat dat *allen* hun stem zullen uitbrengen; en die zekerheid is *niet* te verkrijgen, omdat geen der vereenigingen het machtsmiddel bezit hare leden tot deelnemen aan de stemming te dwingen.

Ten aanzien van dit punt dus zal het, boven een referendum, m. i. de voorkeur verdienen de beste krachten door een vrijen wedstrijd te doen aanwijzen.

20 Juni '15. PAUL J. DE JONGH.

(Wordt vervolgd).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 24 JULI 1915. = No. 13.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Kort verslag der Alg. Vergadering op 30 Juni jl. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Huize „Het Reelaer" bij Heino, Arch. M. Meyerinck. — Kroniek, door J. Gratama. — Prijsvraag Enquete. Vervolg. — Met een plaat,

OFFICIEEL GEDEELTE.

Kort verslag der Algemeene Vergadering en der Ledenvergadering op 30 Juni jl. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage. — De Vice-Voorzitter, de heer S. de Clercq, opende deze Algemeene Vergadering, welke uitsluitend was uitgeschreven ter benoeming van den nieuwen Alg. Secretaris. Alvorens hiertoe echter over te gaan herdacht de Vice-Voorzitter den ontslapen Voorzitter, den heer A. Salm G.Bzn., waarbij allen zich van hun zetel verhieven.

Daarna werd overgegaan tot de bespreking in zake de vacature voor Alg. Secretaris. De Vice-Voorzitter deelde mede, dat het Hoofdbestuur, bij den eisch van groote geschiktheid er de voorkeur aan gegeven zou hebben, een deskundige voor te dragen. Onder de candidaten was een zeer geschikte deskundige, maar deze heeft zich op het laatste oogenblik teruggetrokken. No. twee op de lijst van voordracht was de heer Wesselius, Jur. Cand.

Enkele leden meenden, dat het niet wenschelijk is een niet-deskundige te benoemen. Hierop werd de vraag: of er bezwaar is, geen deskundige te benoemen, met groote meerderheid van stemmen ontkennend beantwoord.

De heer Wesselius werd daarna benoemd; de voorwaarde werd hierbij echter gesteld, dat hij een proeftijd van 1 jaar zou doormaken, waarbij het Hoofdbestuur het recht heeft den functionaris, bij onverhoopte gebleken ongeschiktheid, na 9 maanden, met 3 maanden opzeggingstermijn, ontslag te geven.

Hierna werd deze Alg. Vergadering gesloten en de Ledenvergadering geopend.

De notulen der vorige vergadering werden goedgekeurd.

De nieuwe Voorstellen tot Herziening van de Honorarium Regelen en Tabel, ingediend door de desbetreffende Commissie, werden uitvoerig besproken, waarna de nieuwe Regelen en Tabel, hier en daar gewijzigd, werden aangenomen. Der Herzienings Commissie werd overgelaten enkele artikelen in verband met de gemaakte opmerkingen te wijzigen en daarna de Nieuwe Regelen en Tabel te laten drukken.

In verband met de omstandigheid, dat de Redacteur van de periodieken der M.B.V.A. candidaat was gesteld door een 10 tal leden, voor het nieuwe Bestuur, waarover tevoren het Hoofdbestuur was gepolst, werd bij meerderheid van stemmen de volgende motie aangenomen: „De vergadering van Leden der M.B.V.A. op 30 Juni 1915 spreekt zich uit, dat zij het niet wenschelijk acht, dat een gesalarieerd ambtenaar tevens zoude zijn lid van het Bestuur der M.B.V.A."

Het voorstel van het Hoofdbestuur, in zake het tweemaandelijks Tijdschrift „Bouwkunst" in 1915 uit te geven 4 afleveringen, welke met de dubbele aflevering, verschenen in 1914, samen vormen een gecombineerde jaargang 1914—1915, en voorloopig het Bouwkundig Weekblad te houden op 6 pagina's tekst, werd goedgekeurd.

Betreffende het punt der Agenda: Bespreking over den weg, in het vervolg te volgen in zake eventueele samenwerking met den Bond van Nederlandsche Architecten, werd na discussie deze weg in hoofdzaak aangegeven en werd besloten aan het nieuwe Bestuur, dat spoedig in functie zal treden, op te dragen dit punt overeenkomstig de gehouden bespreking, nader te regelen.

Ten slotte deed de heer D. F. Slothouwer, afgevaardigde der M. B. V. A. in de Commissie voor het Architectuur-Museum, nog eenige mededeelingen over de werkzaamheid dezer Commissie, waarna de vergadering gesloten werd, en de excursie naar het in aanbouw zijnd Administratiegebouw van de Ned. Indische Spoorweg Mij aan de Wassenaarsche Weg plaats vond. De architect van dit gebouw, de heer B. J. Ouëndag, leidde de aanwezigen rond. De heer de Clercq dankte na afloop den heer Ouëndag ten zeerste voor zijn bereidwilligheid en hem gelukwenschend met dit gebouw, verzocht hij hem goed te keuren, dat het gepubliceerd zou worden in het Bouwkundig Weekblad, waarin de heer Ouëndag toestemde.

De Alg. Secretaris
J. GRATAMA.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HUIZE „HET REELAER" BIJ HEINO.

Voor eenige jaren werd door den heer E. R. van Welderen Baron Rengers aangekocht, het landgoed „het Reelaer", groot ongeveer 300 Hectare, gelegen in Overijssel tusschen Heino en Raalte. Het bestaande landhuis, nog een overblijfsel van een oud kasteel, dat voor den nieuwen eigenaar te klein bleek, moest worden gesloopt; mij werd opgedragen de plannen te ontwerpen voor den bouw van grooter landhuis.

Door de ligging van het bestaande terrein, met nog al belangrijke hoogteverschillen, en den eisch om den be-

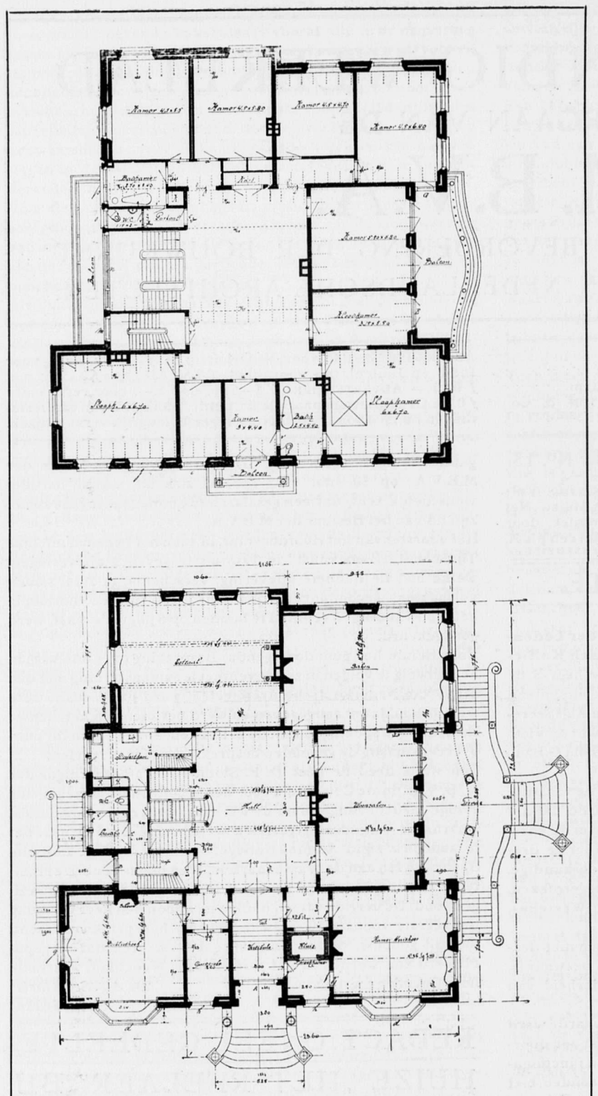

Huize: „Het Reelaer" bij Heino. Plan Bel-Etage en Verdieping. Schaal 1 op 300.
Architect: M. Meyerink.

gane grondvloer + 1.50 M. boven het hooge voorterrein te brengen, kon ik gemakkelijk de keukens, kamers voor het personeel en verdere dienstafdeelingen in een sousterrein onderbrengen, waar ruim licht, lucht en nog mooi uitzicht kon worden verkregen.
In verband met de prachtige omgeving met eeuwenoude boomen, heb ik getracht een landhuis te bouwen in harmonie daarmede. In afwijking van de meeste bestaande groote landhuizen in Overijssel heb ik de kamers om een hall gegroepeerd en gezorgd, dat de bediening buiten dien hall om kon geschieden, waardoor deze als ontvang- en wooncentrum tot zijn recht komt.
De gevels zijn opgetrokken in donkerkleurige klinkers op een voet van Oberkirchener zandsteen. Ook de dorpels, banden, lijsten en kolommen zijn in die zandsteen uitgevoerd. De in het zicht komende dakvlakken zijn gedekt met donkerpaarsche leien.
De plattegronden geven verder een duidelijk beeld van de indeeling.
De betimmeringen van de hall en meeste kamers zijn in donkergebeitst wagenschot eiken uitgevoerd, de vloeren met eiken parketten belegd.
Het werk werd aangenomen en tot tevredenheid uitgevoerd door de firma H. G. Treep en Zoon te Zwolle, onder toezicht van mijn opzichters, de heeren A. J. Verbeek en B. Stegeman De verschillende werkzaamheden werden verder verricht door onderstaande firma's: G. H. Langenberg te Heino, het glas- en verfwerk, de firma Warnaars, den Haag, de stoffeering, A. H. Greve te Zwolle, en H. H. Beltman te Deventer, het steenhouw- en marmerwerk; Deerns en Westeringh den Haag, de centr. verwarming, de Siemens Schuckertwerke afd. den Haag, de electrische licht- en krachtinstallaties; H. Bos te Zwolle en Wennink te Apeldoorn het beeldhouwwerk.
Verder zijn door dezelfde aannemersfirma de bijgebouwen uitgevoerd, welke geheel ontworpen zijn in den geest van het hoofdgebouw.
Het werk, begonnen in 1911, kwam in het begin van 1913 gereed.

M. MEIJERINK, *Architect. Zwolle.*

KRONIEK LXII.

door J. GRATAMA.

GEMEENTELIJKE WONINGDIENST TE AMSTERDAM. De Amsterdamsche Gemeenteraad heeft in zijn zitting van 21 Juli j.l. het voorstel van B. en W. betreffende de instelling van een Gemeentelijken Woningdienst, aangenomen.
Dit voorstel luidde:
Over te gaan tot instelling van Woningdienst en vaststelling eener nieuwe verordening op het Bouw- en Woningtoezicht.
Volgens art. 1 van de ontwerp-verordening regelende den Gemeentelijken Woningdienst, omvat deze:

1o. het geheele toezicht over de woningbouwvereenigingen en andere lichamen, welke met voorschotten volgens de Woningwet bouwen, hetzij met of zonder bijdragen in de exploitatiekosten; gelijk toezicht op andere lichamen, welke met voorschotten of bijdragen in de exploitatiekosten der Gemeente uitsluitend in het belang der volkshuisvesting mochten gaan bouwen, benevens op lichamen, uitsluitend werkzaam in het belang van de verbetering der volkshuisvesting, te wier behoeve de Gemeente borgstelling heeft verleend of op andere wijze financieele verantwoordelijkheid op zich heeft genomen;
2o. het geheele beheer der woningen, door de Gemeente ter verbetering der volkshuisvesting gebouwd of op andere wijze in gebruik of eigendom verkregen, alsmede de voorbereiding van den bouw dezer woningen;
3o. de voorbereiding der onbewoonbaarverklaringen en het toezicht op de naleving van bewoningsvoorschriften, benevens het verzamelen en verwerken van gegevens voor de woningstatistiek:
4o. de voorbereiding van onteigeningen in het belang der volkshuisvesting, voor zoover die betreffen bebouwde stadsgedeelten, benevens het ontwerpen van gedetailleerde bebouwingsplannen, voor zoover die vallen onder 1o en 2o van dit artikel.
Instelling eener Commissie van Advies bij het beheer der Gemeentewoningen, enz.

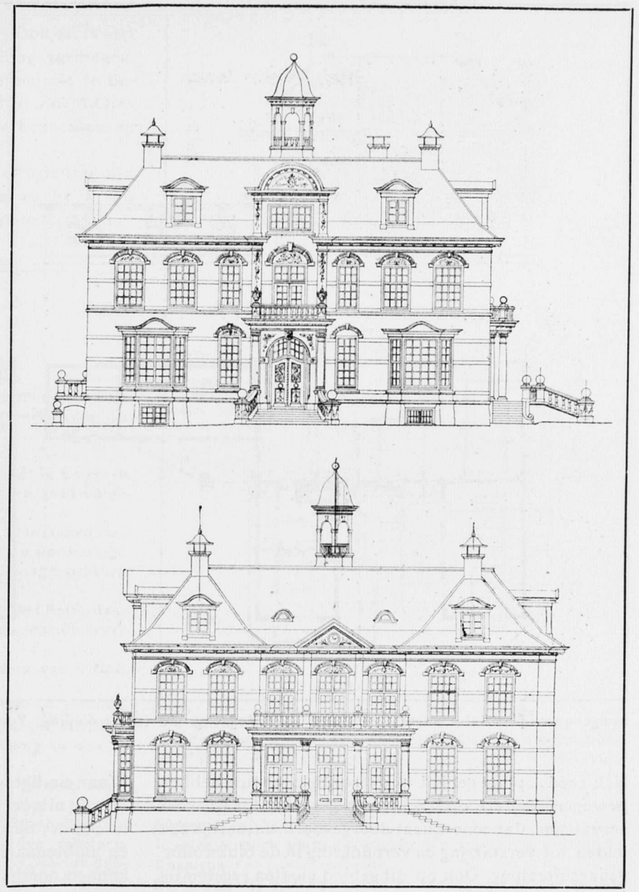

Huize: „Het Reelaer" bij Heino. Voorgevel en Linker Zijgevel. Schaal 1 op 300.
Architect: M. Meyerink.

Deze woningdienst is een logisch gevolg van het grootsch opgevat plan der gemeente Amsterdam tot verbetering van de volkshuisvesting. B. en W. stelden zich voor, dat het beste resultaat bereikt zou worden, indien een aparte Woningdienst zou worden geschapen, die, in de verbetering der volkshuisvesting geschoold, den bouw der vele Gemeentelijke woningen zal voorbereiden; waarbij van de diensten der particuliere architecten gebruik gemaakt zal worden ter behandeling van het architectonische in dezen bouw; terwijl aan Publieke Werken de uitvoering van den bouw zou worden opgedragen. Terecht is in den Gemeenteraad er op gewezen, dat dit systeem nog al ingewikkeld is, en kostbaar dreigt te worden, afgezien nog van de waarschijnlijkheid, dat mogelijke animositeit tusschen twee gemeentelijke diensten al heel weinig bevorderlijk is om het volledig welslagen van de inderdaad zoo zeer toe te juichen groote en goede plannen der Gemeente. In het ideëele is er veel voor den gedachtengang van B. en W. te zeggen; de veelzijdige sociaal-practische kennis van den Woningdienst, zoowel als de architectonische scheppingskracht van de vrije architecten te willen benutten voor dit belangrijk doel: de volkshuisvesting, getuigt in alle opzichten van wijs beleid en van diep gevoel voor de zaak. Immers, B. en W. zien niet uitsluitend het utilitaire in het onderwerp; zij zien ook de architectonische en de stedenbouwkundige kant van de zaak helder onder oogen en zij zijn van het belang hiervan volkomen doordrongen. Opmerkelijk juist, en getuigend van een fijn inzicht, is het hierbij, dat zij niet voorstellen, dat ambtenaar-architecten aan den nieuwen Woningdienst zullen worden verbonden, maar dat de particuliere architecten bij den bouw betrokken zullen worden. Terecht vreezen B. en W. te veel ambtelijke sleur, gemis aan frischheid en zelfstandigheid, gebreken die de ambtelijke bouwkunst in het algemeen maar al te zeer aankleven.
Niet geheel juist lijkt het mij, alleen die architecten, die

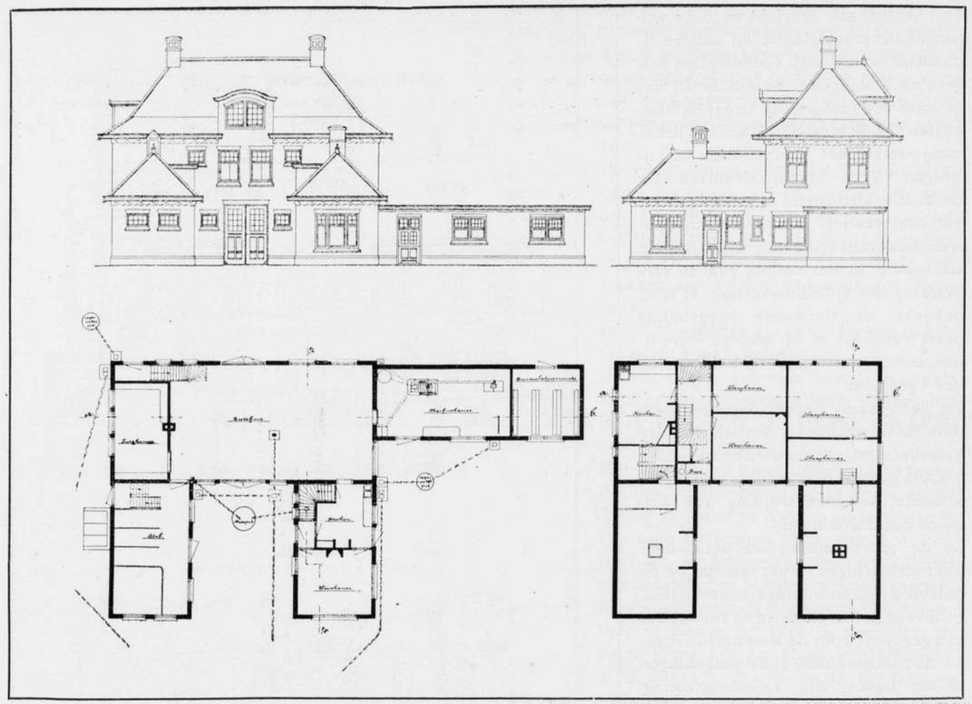

Stalgebouw op: „Het Reelaer" bij Heino. Plan Beganegrond en Verdieping; Voorgevel en Rechter zijgevel. Schaal 1 op 300. Architect: M. Meyerink.

zich reeds op het gebied van vereenigingsbouw hebben bewogen, in deze opdrachten te geven. Dit is een conservatisme, dat consequent doorgevoerd, natuurlijk zou leiden tot verstarring en veroudering in de blokwoningenarchitectuur. Ook op dit gebied moeten regelmatig jongere krachten worden erkend en benut, opdat de ontwikkeling dezer architectuur levendig zij, overeenkomstig de voortdurende wijziging van inzichten, die ook op het gebied der volkshuisvesting zich voordoen. Ik twijfel dan ook niet, of het sociale en vooruitstrevende bewind van Amsterdam zal ook in deze de klip van behoudzucht en te groote voorzichtigheid weten te ontzeilen.

Dat het echter zoo noodzakelijk is, ook Publieke Werken in deze materie te betrekken, kan ik niet goed inzien. Waarom voert de Woningdienst de gebouwen niet zelf uit. Er zal, dunkt mij, gemakkelijk moeielijkheid kunnen ontstaan, waar de Woningdienst alles voorbereidt, en P.W. alles uitvoert. In het ideëele, wanneer er steeds de meest mogelijke harmonie tusschen deze twee diensten bestaat, vervalt het bezwaar grootendeels. Maar het ideëele is niet van deze wereld, en gewoonlijk al heel weinig tusschen gemeentediensten. Daarenboven komt de architect tusschen twee machten te staan, en zal bijgerezen moeilijkheden het vaak ondoenlijk worden, te bepalen aan wie nu eigenlijk de schuld ligt.

Waar eindigt weder de voorbereiding, waar begint precies de uitvoering? Uit den aard der zaken loopen deze in elkaar; de twee diensten komen op elkaars terrein, en ambtenaars ambitie en gevoel van zelfstandigheid kunnen oorzaken zijn tot een stillen, maar daarom niet minder kwaadaardigen strijd om het terrein.

Hoe eenvoudiger de zaak is, des te beter; daarom lijkt het mij beter, dat de Woningdienst de Gemeentelijke Volkswoningbouw geheel en alleen behandelde, in samenwerking met de particuliere architecten.

Ten slotte nog iets over een belangrijk, stedenbouwkundig punt: het aspect der straten en pleinen waaraan de groote complexen arbeiderswoningen zullen zijn gelegen. Het is niet voldoende, dat ieder complex op zich zelf er architectonisch goed uitziet; van veel beteekenis is het, dat de complexen samen, voor zoover zij tegelijker tijd te zien zijn, in harmonie met elkaar zijn.

B. en W. stellen zich voor, dat de samenwerking van Woningdienst, particuliere architect en P. W. deze harmonie zal bereiken. Dit lijkt mij te optimistisch gezien. Wil men werkelijk een voldoende architectonische harmonie bereiken, dan moet er *leiding* zijn; dan moet een bevoegde macht aesthetisch kunnen voorschrijven, autoriteit hebben en zekere macht. Met een zeker onder-onsje komt men er niet. Wie krijgt nu de leiding in deze zoo belangrijke stedenbouwkundige aesthetica?

De woningdienst niet, want diens kracht zit voornamelijk in het sociaal-practische. Dan P.W. Ook dit is niet gewenscht. Daarom zal het aanbeveling verdienen, hiervoor een bepaalde Schoonheidscommissie te benoemen, of in de in te stellen Commissie van Advies eenige zeer bevoegden te dezer zake te benoemen, en hen de hoofdleiding te geven.

Overigens kan ik mij zeer goed met de instelling van dezen Woningdienst vereenigen, en verwacht ik van hem een uitnemende bevordering van den volkswoningbouw, in alle opzichten.

PRIJSVRAAG-ENQUETE.

Vervolg van blz. 82.

Prof. A. J. der Kinderen antwoordde:

OVER DE PRIJSVRAGEN KWESTIE.

Naar aanleiding van het schrijven van het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst van 22 Mei 1915.

Er is ongetwijfeld een prijsvragen-kwestie.

Maar, naar het mij voorkomt, is het daarbij niet in de eerste plaats noodzakelijk te beslissen of prijsvragen goed en gewenscht zijn.

De ervaring dringt ons veeleer zonder verwijl uit te maken: hoe een prijsvraag, indien daartoe is besloten, moet worden ingericht. Voortdurend werden er, ook in den laatsten tijd, prijsvragen uitgeschreven.

Voor de bouwkunst was er: het Vredespaleis, het Rotterdamsche Raadhuis, het Nederlandsche Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco.

Voor de beeldhouwkunst: de monumenten voor van 't Hoff, Donders, Beets, Willem III.

Voor de schilderkunst en de grafiek: de geschilder le glazen in de Universiteit te Groningen en de Grafelijke Zalen te 'sGravenhage; de aanplakbiljetten der Gas-tentoonstelling en van de E. N. T. O. S. te Amsterdam.

Men kan gerust zeggen: Prijsvragen worden telkens weer uitgeschreven, niettegenstaande de bezwaren, die er tegen in te brengen zijn, die ik gaarne beken meermalen ernstig te hebben gevoeld, en die ook thans herhaaldelijk zullen worden vernomen. Wanneer ik dus rekening zou willen houden met de werkelijkheid, die men nu eenmaal niet straffeloos voorbij kan zien, dan wil ik daarmede geenszins te kennen geven, dat een prijsvraag in het algemeen even goed of beter zou zijn dan een directe opdracht.

De voordeelen eener directe opdracht worden onmiddellijk gezien, waar iemand het vermogen bezit, noodig om zich een Kunstwerk aan te schaffen, en de zelfstandigheid van positie, oordeel en smaak, om dit naar zijn overtuiging *goed* te doen.

Niet zelden wordt aldus een goed portret besteld, of een fraai Kunstwerk aangekocht, dat het eigen huis sieren zal

Tijd- en geldroovende administratieve omslag wordt dan gespaard, nutteloze arbeid vermeden en de volle kracht gericht op het ééne begeerde werk.

Wie is zoo dwaas in zulke gevallen aan een prijsvraag te denken? Maar er zijn ook werken van Kunst — de in den aanvang genoemde voorbeelden bewijzen het — waarbij zulke gunstige gegevens geheel ontbreken, en waar niettemin een keuze, een opdracht gedaan moet worden; dan is er een Gemeenschap, die een werk noodig heeft, en een Magistraat of College heeft dan voor die Gemeenschap een beslissing te nemen.

Men voelt onmiddellijk, dat, hoe groot de achtbaarheid der autoriteiten zijn moge, hier van een directe persoonlijke keuze veel moeilijker sprake kan zijn. Er is een algemeener eisch, meer aandrang van belanghebbenden, meer inmenging van openbare kritiek; en alle moderne bestuurs-functies zijn bovendien zoodanig tot administratieve beslommeringen geworden, dat de

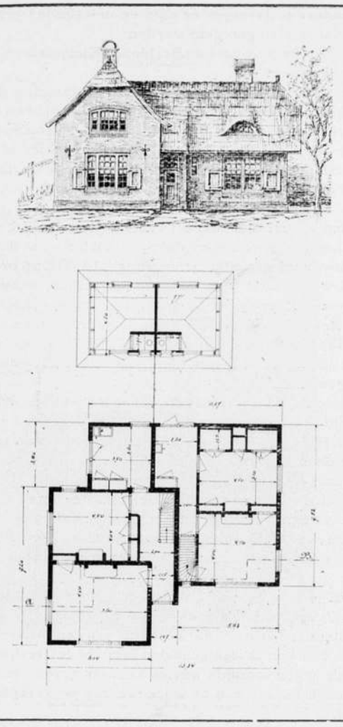

Dubbele woning op: „Het Reelaer" bij Heino. Beganegrond en Voorgevel. Schaal 1 op 300. Architect: M. Meyerink.

kunst slechts een zwakke belangstelling en daaraan evenredig begrip vinden kan.

In zulke gevallen wordt de behoefte aan prijsvragen gevoeld, bij Kunstenaar en Lastgever beide.

Of dan directe opdrachten geheel ondenkbaar zouden zijn? In het algemeen zal dit wel niemand beweren. Maar gerust mag gezegd worden, dat de reeds zoo moeilijke gegevens bij opdrachten van een openbaar en algemeen karakter, méérdere bezwaren doen rijzen, die de wenschelijkheid van een prijsvraag buiten twijfel kunnen stellen. Nadrukkelijk werd hier op gewezen bij de bespreking in de Tweede Kamer naar aanleiding van het geschenk der Nederlandsche Regeering aan het Vredespaleis. Het geheele interessante dispuut deed duidelijk zien hoe bedenkelijk directe opdrachten kunnen zijn, hoe daarbij verschillende onbekende en onverantwoordelijke invloeden werken kunnen, vooral in ons land waar geen enkel persoon of College is, dat een bepaalde Regeerings-keuze zou moeten rechtvaardigen. Omdat wij niet sterk genoeg zijn tot het doen van directe opdrachten, daarom wordt het middel der Prijsvragen gezocht; en de besprekingen over de prijsvragen-kwestie zullen eerst de geheele moeilijkheid doen kennen, indien onbevangen de machteloosheid onzer tijdgenooten in het doen van schoone opdrachten aangetoond is.

Er wordt bij openbare werken tot een prijsvraag besloten, omdat er geen groote openbare meening is, geen stijl, geen begrip noch geweten; omdat door het open en rechtvaardig proces eener prijsvraag de intrigue wordt buitengesloten, een beroep wordt gedaan op aller werkkracht en op wat er nog over is aan algemeene belangstelling, die aldus wellicht gesterkt kan worden tot positiever kracht.

Maar wanneer prijsvragen er zijn, en niet zijn te weren, dan is het zaak dat ze goed geregeld worden.
Het is een beschaming voor de Beeldende Kunstenaren, dat hieraan alles ontbreekt.
Men mag den Bouwmeesters den lof niet onthouden, dat zij het noodzakelijke eener regeling reeds sedert lang hebben ingezien. In de merkwaardige, door hen vastgestelde „Algemeene Regelen voor Bouwkundige Prijsvragen" zoekt men echter te vergeefs naar de erkenning, dat de beslissing over monumentale bouwwerken ook voor de Beeldende Kunstenaars van groote beteekenis is.
De laatsten hebben zich hier tot heden bij neergelegd.
Zoo kan het bijv. voorkomen, dat over een Gebouw, dat voor de Beeldhouwkunst een allerbelangrijkste beslissing brengt, geoordeeld wordt door een Jury van Architecten, zonder dat de Beeldhouwers daarbij eenige vertegenwoordiging hebben.
Ook kan het voorkomen, dat een Jury uitspraak doen moet over een Beeldhouwwerk — en dat de Architecten daarin zonder schroom zitting nemen, terwijl er geen enkele Beeldhouwer in werd opgenomen.
Maar wie zou al die dwaasheden, die op het stuk van prijsvragen den Beeldenden Kunstenaars worden voorgezet, kunnen opnoemen? Hier ligt een taak, (misschien zou uwe Vereeniging hiervoor de medewerking van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen kunnen zoeken) die zoo spoedig mogelijk moge worden vervuld. Het debatteeren over het wenschelijke van prijsvragen, en het daarbij verwaarloozen van regelingen die onmisbaar zijn, brengt de ernstigste belemmeringen voor wat wij in onze Kunst zoozeer behoeven: *de opdracht.*

Thans volge nog een kort antwoord op de gestelde vragen:
I. *Hoe is Uwe persoonlijke ervaring op dit gebied?*
Ik heb nimmer aan de beantwoording van een prijsvraag mede gewerkt. Wel ben ik eenige malen Jury-lid geweest; ook heb ik op andere wijze somtijds advies kunnen geven; en ik kreeg aldus eenige kennis van de wijze, waarop prijsvragen worden ingericht.
Dat is meestentijds allerbedroevendst, en het is onverklaarbaar dat Kunstenaars bereid gevonden worden onder zulke condities te werken.
II. *Wat is Uw oordeel over de resultaten der Prijsvragen in het algemeen?*
Tot mijn leedwezen acht ik mij niet bevoegd de vraag te beantwoorden; prijsvragen immers zijn geen uitvindingen van onzen tijd.
In de Italiaansche Renaissance kwamen ze meermalen voor. Wat het resultaat in het algemeen is — dat eischt een historisch onderzoek, om te ontkomen aan het gevaar, dat men de geheele zaak naar eigen beperkte ervaring zal beoordeelen.

III. *Zijn er gevallen waarvoor U de Prijsvraag niet geschikt of wel geschikt acht?*
Zeker. Wanneer iemand met eigen middelen en krachtens een eigen inzicht een Kunstenaar met een opdracht kan belasten; of indien een Regeering of College, volkomen overtuigd van het goed recht aan eigen oordeel, zich in staat acht zonder onverantwoordelijke ruggespraak een goede opdracht te doen, dan denke men niet aan een prijsvraag. Maar wanneer een Magistraat een opdracht moet doen ten algemeenen dienste, en hij heeft geen persoonlijke overtuiging omtrent Kunstenaar of richting, en geen openlijk advies van een tot adviseeren bevoegd College — dan schijnt mij een prijsvraag volkomen gerechtvaardigd en zelfs ook gewenscht.
IV. *Weet gij een betere melhode dan een Prijsvraag?*
In sommige gevallen — een persoonlijke opdracht.
Maar men moet daartoe ook waarlijk in staat zijn.
Anders zal men een prijsvraag beter moeten achten.
V. *Is er belang bij de Prijsvraag voor onbekende Kunstenaars?*
Ongetwijfeld, zoo goed als de erkende Kunstenaars menigmaal belang hebben bij het niet toelaten der prijsvragen, of bij beperkte prijsvragen.
VI. *Indien Prijsvragen volgens Uwe meening een onvoldoende resultaat opleveren, ligt dit dan aan de wijze waarop de Prijsvragen meestal worden ingericht?*
Ik zou, in het algemeen, niet durven beweren dat prijsvragen een onvoldoende resultaat opleveren, al moet het erkend worden, dat het resultaat meermalen onbevredigend was. Maar zeker is het dat de anarchie in deze aangelegenheid weinig recht geeft om van prijsvragen (maar evenmin van directe opdrachten) geregeld goede resultaten te verwachten.
VII. *Hoe denkt U over de wenschelijkheid en de mogelijkheid dat voor een bepaalde opdracht de Kunstenaar (of Kunstenaars) door de vakorganisatie worden aangewezen?*
Het doet mij leed, maar ik kan dit voorstel, hoe goed ook bedoeld, niet anders dan bedenkelijk achten. Het ontkent ten eenenmale den invloed van een lastgever, die in een goed saâmgestelde Jury althans nog eenigszins medewerken, zich sterken en uitspreken kan. En dit is een groot verlies. Ook mag gevraagd worden of de vakorganisatie, zooals wij die kennen, er wel op ingericht is om zulke aanwijzing te doen? Ik betwijfel het! En indien de Architecten-vereeniging eerst den Bouwmeester heeft aangewezen, dan zal men de organiseerde Schilders, Beeldhouwers enz., moeilijk het recht kunnen onthouden de andere Kunstenaars aan te wijzen.
Neen — ongewenscht acht ik den hier bedoelden maatregel in meerder opzicht. Of hij daarom ook niet mogelijk is?
Helaas — ook het meest ongewenschte is meermalen mogelijk gebleken.

A. J. DER KINDEREN.

Huize „Het Reelaer" bij Heino. Architect: M. Meyerink.

Voorgevel.

Linker zijgevel.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 24 Juli 1915, No. 13.

De Hall.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B.V.A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 31 JULI 1915. = NO. 14.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Uitslag Verkiezing, Bestuur M.B.V.A. — Tentoonstelling Jan Springer. — Examens B. Opzichter en B. Teekenaar 1916. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek. Tentoonstelling Jan Springer, door J. Gratama. — Prijsvraag Enquete Slot. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Uitslag der Stemopneming voor de verkiezing van het Bestuur der Mij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten op 26 Juli 1915. Ingekomen zijn 148 biljetten, waarvan geldig 136. Uitgebracht zijn op:
A. Broese van Groenau 121 stemmen; S. de Clercq 134 stemmen; J. Gratama 31 stemmen; J. W. Hanrath 134 stemmen; J. B. van Loghem 127 stemmen; J. H. de Roos 124 stemmen; D. F. Slothouwer 113 stemmen, en G. Versteeg 126 stemmen, zoodat de bovenstaande heeren zijn gekozen, behalve de heer Gratama. De heer Timmers, Lid der Commissie van Stemopneming was verhinderd deze vergadering bij te wonen.
Amsterdam, 26 Juli 1915.

De Commissie van Stemopneming,
L. J. P. KOOKEN.
L. ZWIERS.

Tentoonstelling Jan Springer; teekeningen en schetsen van uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken en meubels; fantasiën, beschilderingen, decoratie's enz. *in het Gebouw der M. B. V.A. Marnixstraat* 402, *Amsterdam*, van Maandag 2 Augustus tot en met Zondag 22 Augustus; geopend van 10 uur v.m. — 5 uur n.m. ook Zondags.
Toegang kosteloos.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar, af te nemen in 1916 en ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Waar de mededeelingen omtrent de examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, **af te nemen in 1916** door enkele vakbladen niet geheel juist zijn overgenomen, hetgeen aanleiding tot verwarring heeft gegeven, herhalen wij hieronder de officieele mededeeling der M.B.V.A.:

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas is aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, *vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst door hem afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.*
De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden", *vervalt*, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: *„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest".*
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan *drie keer aan hetzelfde Examen* mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan".
In 1916 worden dus **niet** meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:
De *Programma's van Eischen* voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. GRATAMA.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Afb. 1. Architectuur-fantasie. Teekening van Jan Springer.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXIV.

door J. GRATAMA.

TENTOONSTELLING JAN SPRINGER.

Het Hoofdbestuur der M. B. V. A. heeft het Bestuur der Haagsche Academie van Beeldende Kunsten verzocht, de collectie teekeningen, schetsen enz. van wijlen Jan Springer, onlangs in de Academie tentoongesteld, op initiatief van Prof. H. Evers, in het gebouw der M.B.V.A. te Amsterdam te mogen exposeeren. Amsterdam had hier recht op.

Want Jan Springer heeft in Amsterdam geleefd en gewerkt; daar staan zijn voornaamste bouwwerken en daar heeft hij zijn interessant milieu met talrijke vrienden en bewonderaars gehad.

Het Bestuur der Haagsche Academie was zoo welwillend aan het verzoek te voldoen, zoodat de collectie nu van af Maandag 2 Augustus tot en met Zondag 22 Augustus voor iedereen belangstellende te zien is in het gebouw der M. B. V. A., Marnixstraat 402.

De collectie geeft een goed overzicht van het werk van Jan Springer. Zijn hoofdwerk, de Amsterdamsche Stads-schouwburg is vertegenwoordigd door verschillende teekeningen; o.a. het oorspronkelijk project, dat te duur was, en daarom verminderd moest worden (en verminderd werd, ook in zijn architectuur) en het uitgevoerde project.

Fraaie perspectieven maken een vergelijking tusschen beide projecten gemakkelijk; en het is te begrijpen, dat Springer ten slotte met tegenzin aan het verschrielde project heeft gewerkt. Opvallend is het verschil van de portiek aan den voorgevel, oorspronkelijk geheel in hardsteen uitgevoerd gedacht, (zie afb. 3) met 2 breede pijlers waarin nissen, maar in werkelijkheid geworden de welbekende, tamelijk rammelende en lichtelijk ordinaire voorbouw, grootendeels van *ijzer*.

De twee torenhelmen aan den voorgevel zijn eveneens minder levendig geworden; het topje boven de balustrade-gootlijst is vervallen; het administratieve gedeelte in de Marnixstraat werd een verdieping lager.

Verder werden veel details goedkooper behandeld; zoodat ten slotte vrijwel alle muziek uit de conceptie is gegaan. Of de onaangename hard- en somber-roode verblendsteen, die zoo ongevoelig staat naast de witterige hardsteen, ook een gevolg is geweest van de noodlottige zuinigheid, weet ik niet. Ik geloof, dat het slechtste, wat men aan een project van Springer kan doen, is: beknibbelen. Immers, juist de rijke, (soms te rijke) levendige speelschheid van vormen, is een eventueel kenmerk en daarmede een hoofdelement van de kunst van Springer.

Uit een modern oogpunt gezien is Springer niet vóór alles een bouw-meester, maar een ornamentist, een geestig en sierlijk schikker en benutter van oude, hoofdzakelijk Renaissancevormen. Hij verwerkt deze vormen, maar hij schept geen *eigen*, dus geen karakteristieke vormen.

De groote waarde van Springer's kunst zit dan ook niet in de vormen, maar wel in het arrangement. En hierin is hij ongetwijfeld een groot meester. Hij heeft een voortreffelijk en levendig gevoel voor verhoudingen; en menig modern architect kon bij hem een lesje nemen. Zijn geest is daarbij vol van allerlei fijne tegenstellingen, van schilderachtigheid. Niet het groot-geordende, het klassiek-eenvoudige, het harmonische en het klare, dat tegelijk in zijn volledigheid mystiek is, maar het pikante, het dartele en geestige, met al zijn sierlijkheid maar ook met zijn noodzakelijke mindere-diepte is het eigene van Springer's werk. Een fantast is hij; echter eigenlijk niet een architectonisch-fantast, maar een schilderkundig, een decoratief fantast. Hij was de begaafde zoon van zijn tijd. De architectuur was in zijn dagen in wezen een decoratie, een samenstelling van Renaissance of Gothische motieven. Het was de bloeitijd der stijlnamaak, Jan Springer behoort geheel tot hen; hij gaat geen nieuwe en eigen wegen. Maar hij onderscheidt zich van bijna al zijn tijdgenooten door een eigen, natuurlijk en echt talent in het levendig-decoratieve fantastische en romantische.

Het bovenstaande vinden wij terug in de andere tentoongestelde projecten, o. a. voor de Kweekschool voor de Zeevaart, voor de Amsterdamsche Beurs, voor een Protestantsche kerk, voor woonhuizen, winkels en villa's. Maar het spreekt nog krachtiger en vooral zuiverder uit zijn architectuur-fantasiën, uit zijn ontwerpen voor feestversieringen, uit zijn versierde programma's, menu's en convocatiekaarten. Hieronder zijn werkelijk prachtstukken; men zie o. a. de buitengemeen vlotte en suggestieve schets voor een praalwagen (afb. 6) die, ondanks alle schetsmatigheid en onafheid, volledig de bedoeling, den bouw, de actie, den feestelijken rijkdom van het geval geeft. Men lette op de vooruitschietende vlaggen; de golflijn van hooge achtersteven naar lage, met figuur en ornament rijk bewerkte voorsteven; het opgaande in de 3 figuren boven elkaar, en de gebogen lijn der zeilen. Men denke zich even de zeilen recht naar beneden hangende, en al het élan van dezen voortgaanden praalwagen is er uit.

Dit lijken alle kleinigheden; maar inderdaad zijn het essentieele belangrijkheden, die zoo'n schetsje tot iets voortreffelijks, tot een compleet kunstwerkje, tot een directe en *levende* uiting van het allerbeste van Springer's talent maken. Dit schetsje houdt het tegen de fameuse teekeningen van sommige oude, sierlijke en decoratieve bouwmeesters uit; en ik acht het in zijn soort hooger dan de reëele architectuur van Springer.

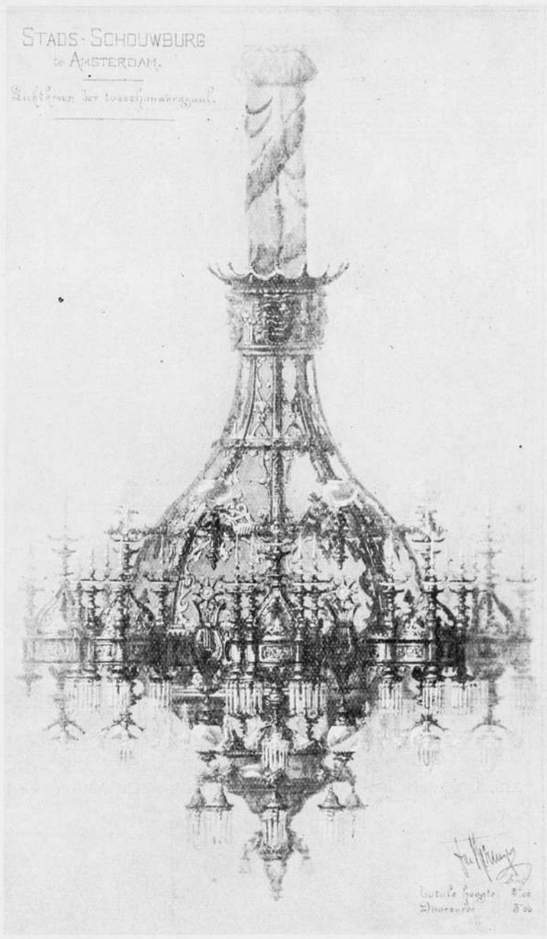

Afb. 4. Lichtkroon in de Stadsschouwburg te Amsterdam. Schaal 1 op 30. Ontwerp en teekening van Jan Springer.

Hetzelfde kan gezegd worden van zijn architectuur-fantasie-teekeningen (zie afb. 1 en 2). Hierin kon hij zich laten gaan, hierin kon hij de architectuur volledig weergeven zooals hij haar voelde; d. w. z. vaag, vol illusie en romantisch. Deze schetsen zijn zoo mooi, juist omdat ze zoo weinig laten zien. Scherp, reëel, architectonisch geteekend zouden ze ons veel minder bekoren; en in werkelijkheid uitgevoerd, zouden deze projecten ons eerder tegen- dan meevallen. Zooals vele straten bij avond, wanneer de gevels half weggedoezeld zijn in een schemerig duister, veel mooier en interessanter zich voordoen dan in het klare daglicht, zoo zijn deze fanta-

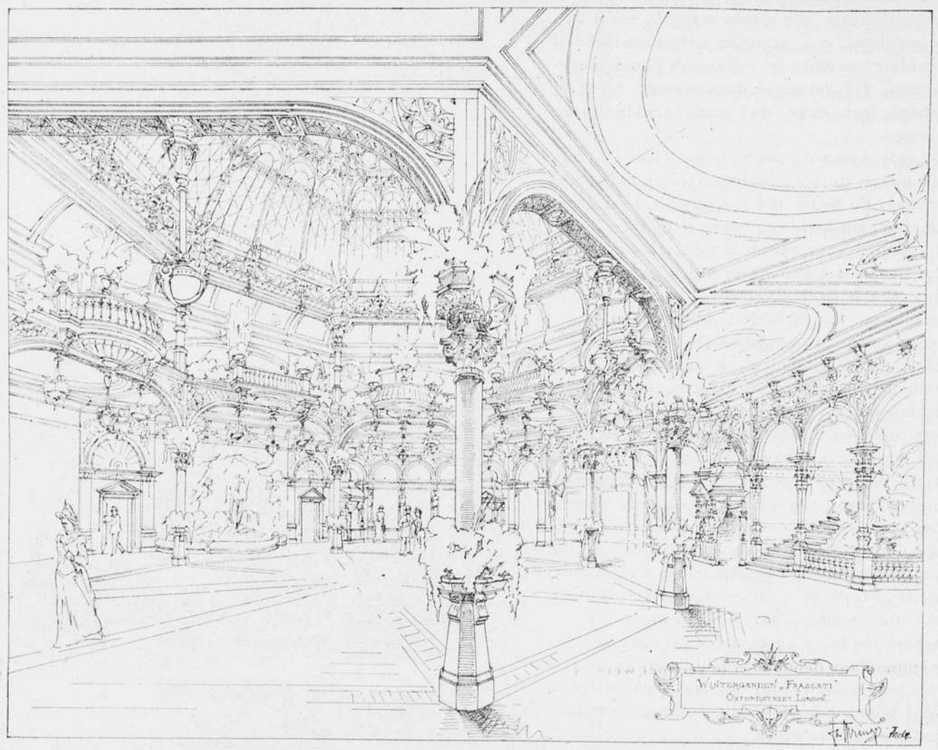

Afb. 5. Wintertuin „Frascati", Oxfordstreet, Londen. Ontwerp en teekening van Jan Springer.

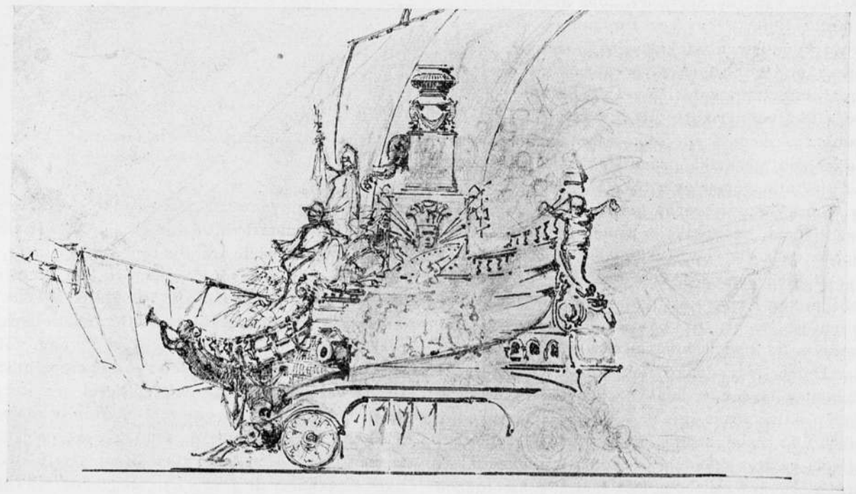

Afb. 6. Schets voor een optocht-wagen, van Jan Springer.

siën veel boeiender dan hare werkelijkheid.
De tentoonstelling is zeer interessant. Want al kan men zich misschien met de nu verouderde architectuur van Springer niet meer vereenigen doordat men te veel den grooten kern, de waarheid, grootheid en ernst daarin mist, men zal niet onverschillig blijven voor het prachtige teekenwerk en de uitstekende feestversieringen, door Springer ontworpen. Men zie o.a. de Damversiering, Naatje zaliger voortreffelijk decoratief verwerkt (afb. 7). En als proeve van teekenwerk de uiterst ingewikkelde en toch klaar, luchtig en pittig geteekende lichtkroon in de Stadsschouwburg te Amsterdam, een meesterstukje van teekenkunst (afb.4).

In mijn herinnering aan deze tentoonstelling neemt de teekenaar Springer de eereplaats in. Welk een heerlijk, benijdenswaard talent! Wat een frissche, tintelende, lustige geest! Wat een *echt* leven!
Maar een groot bouwmeester? Het is moeilijk objectief de juist vooraf gegane periode der stijl-imitatie te beoordeelen. Naar mijn gevoelen kon die periode uit den aard der zaak niet tot een groote bouwkunst komen. De stijlnamaak belemmert te veel het werkelijke scheppen.
Zij is te veel decoratie, uiterlijkheid, het werken met oude en daardoor niet-doorden-ontwerper-bezielde motieven.
Jan Springer, een groote meester in deze historische- stijl-architectuur, boeit ons niet door zijn architectuur, maar wel door die scheppingen waarop het decoratieve zuiver, in volle kracht en met alle levendigheid tot uiting komt: dat is in de feestversiering.

Zeer juist is ten slotte de groote meester van den stijlnamaak niet voor alles bouwmeester, maar wel een decorateur.
En hiermede geeft deze interessante tentoonstelling tevens een diepzinnige les.

De persoonlijkheid van Jan Springer is zeer goed besproken in „De Ingenieur" van 29 Juli 1915, waarin de heer R. A. van Sandick, C. I., eene levensbeschrijving geeft, zeer sympathiek gesteld, een oud en beproefd vriend waardig.
Ik haal hieruit de volgende stukken aan.
Na de opleiding van Jan Springer, die hoofdzakelijk in de practijk plaats vond, vermeld te hebben, vervolgt de heer v. Sandick:

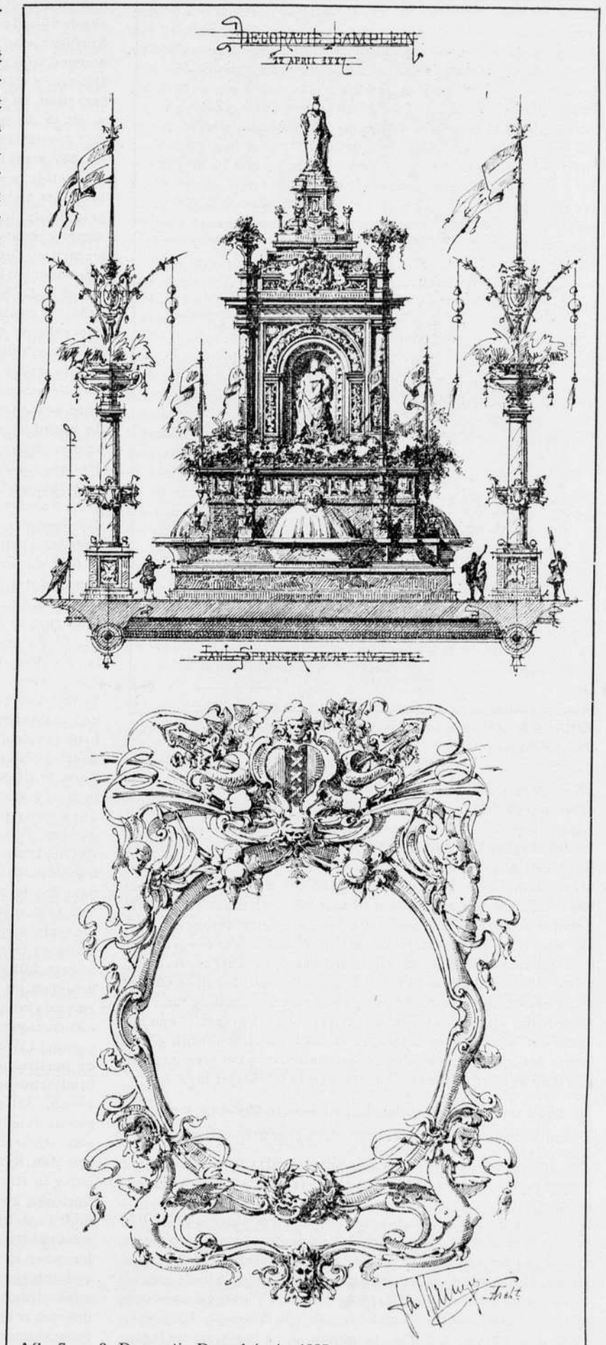

Afb. 7 en 8. Decoratie-Damplein in 1887, en cartouche; van Jan Springer.

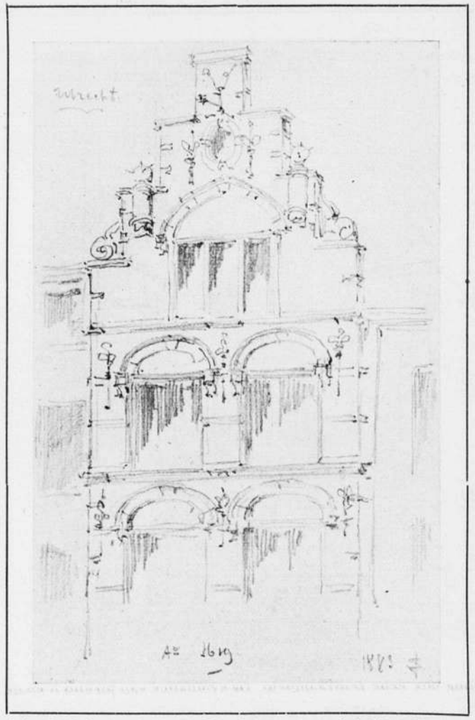

Afb. 9. Schets van een Renaissance gevel te Utrecht, van Jan Springer.

„Men voorspelde hem dan ook de schoonste toekomst. Er was geen betrekking, ambt of werkkring op architectonisch en aanverwant gebied in Nederland, die hij niet kon ambieeren. Maar Jan Springer, kunstenaar bij Gods genade, was in zijn jonge jaren een onverbeterlijke bohémien. Regelmaat, orde en tucht bleven hem verre. In hem huisde geen sprankje van een ambtenaarsziel. En een zakenmensch was hij heelemaal niet. In het nuchter Nederland aan het einde der 19de eeuw detoneerde hij. Hij was feitelijk te zelfstandig als artist, om zich te voegen naar de eischen van commercieelen aard van opdrachtgevers, en hij miste de gestadigheid in zijn arbeid, die de uitvoerende en toezicht houdende architect noodig heeft. De verhouding tusschen ontworpen en uitgevoerde werken is voor elk architect een bedroevend cijfer. Voor Springer is het onwaarschijnlijk groot. Zoo is het leven van een der hoogstaande bouwkunstenaars van ons land geworden tot een doorloopende teleurstelling."

In 1879 werd de Kweekschool voor de Zeevaart aan de Prins Hendrikkade naar zijn ontwerp uitgevoerd.

„Nu volgde een tijdperk van stijgende populariteit in de jongere toongevende artistenkringen, maar tevens een tijdperk van ongedurigheid.
Hij was in de eerste plaats een man van stemmingen. Was hij in een werkstemming, dan leefde hij in een roes van intensieven arbeid. Hij deed een keuze onder de vele opdrachten die hem toevielen. Hij maakte ontwerpen voor heerenhuizen in de nieuwe wijken van Amsterdam, Sarphatistraat en Plantage, voor winkelhuizen in de oude stad en voor villa's te Baarn en Hilversum. Maar dan waren er dagen, ja weken, dat alle werk hem tegenstond. En dan kon niets ter wereld hem nopen, om op zich genomen arbeid te verrichten. In dien gemoedstoestand was hij de ergste vijand van zich zelf en van zijn toekomst.
Springer was in zijn element, als er versieringswerk was te ontwerpen voor gedenkdagen, tentoonstellingen en andere feesten. Daarvoor was hij steeds te vinden. Hij kon dan naar hartelust teekenen, en teekenen was zijn lust en zijn leven. Het decoratiewerk, in die qualiteit door Springer verricht, is door niemand ooit overtroffen.
In 1882 maakte hij kennis met J. A. van Voorthuysen, die groote sympathie voor hem opvatte, die hem op onvolprezen wijze heeft ter zijde gestaan, en tot zijn dood hem een trouw vriend geweest is. In 1889 werd aan Springer door de toenmalig gevormde maatschappij „The Krasnapolsky Restaurant and Wintergarden Company Limited" te Londen opgedragen de verbouw van het bestaande Restaurant Frascati te Londen, Oxfordstreet 32. De hoofdzaak was de afwerking van een voor een groot gedeelte onafgewerkte achtkantige ruimte, gelegen achter het voorgebouw in Oxfordstreet en grenzende aan Banwaystreet. Van Voorthuyzen trad op als vertegenwoordiger van Springer en uitvoerder van het werk te Londen. Door samenloop van omstandigheden, buiten schuld van Springer en zijn helpers, heeft deze bouw langer geduurd dan verwacht werd. Ten slotte was de architectonische oplossing, door Springer verkregen, volkomen geslaagd. Menig Engelsch architect van naam prees zijn goeden smaak en toonde zich vol bewondering voor dezen „continental Style", zooals zij dat noemden. Bij de uitvoering heeft Springer veel aan Van Voorthuysen te danken gehad, omdat Springer toen in een erge periode van ongestadigheid en ongedurigheid verkeerde.
In 1892 was het werk gereed. Veel genoegen hebben de aandeelhouders der Krasnapolsky Restaurant and Wintergarden Co. Ltd. van die onderneming niet beleefd. Reeds kort na de opening ging de Maatschappij failliet. Het pand werd geëxecuteerd en werd eigendom van de bekenden Garden Co., die de bezitter is van Holborn-Restaurant in Oxfordstreet en van vele andere hotels, verspreid over Engeland.
Sedert dien is de zaak een goudmijn geworden. Dat is natuurlijk ook te danken aan de zaakkundige exploitatie, maar de gezelligheid van de inrichting, aan Springer's denkbeelden te danken, is daarbij toch een zeer belangrijke factor.
Toen Springer's werk in Londen nog niet was afgeloopen, werd hem opgedragen om, in vereeniging met zijn broeder Ko (J. B. Springer) en den architect A. L. van Gendt, den door brand vernielden Stadschouwburg op het Leidsche plein te herbouwen. Het heeft aan Van Voorthuysen, die door hem was aangesteld als hoofdopzichter bij de uitvoering, heel veel moeite gekost Jan naar Amsterdam te krijgen om het ontwerp gereed te maken. Hij had blijkbaar het land dat het werk niet alleen aan hem werd toevertrouwd. Hetidee, dat hij zou moeten samenwerken met de beide anderen, bracht hem in die dagen tot een buitengewoon onverschillige houding. Ten slotte wist van Voorthuysen hem te bewegen uit Londen te vertrekken. Zijn vader, tijdig verwittigd van zijn komst, wachtte hem aan den trein op. Het resultaat was dat Springer zich voor eenigen tijd opsloot, om zoo te zeggen dag en nacht doorwerkte en na ongelooflijk korten tijd, even vóór de beslissende vergadering van den Raad van Beheer van den Stadsschouwburg, met een schitterend ontwerp voor den dag kwam, dat met vlag en wimpel doorging. Waarschijnlijk tot groote teleurstelling van Van Gendt, die reeds weken te voren een uitgewerkt ontwerp met teekeningen, perspectieven, details aan den Raad van Beheer had ingediend en die, zooals bijna ieder in Amsterdam, Jan reeds een verloren man achtte. Nadat Springer met zijn ontwerp de overwinning had behaald, heeft men hem zijn gang laten gaan, wat betreft het interieur van de schouwburgzaal. Hij heeft daarin zich zelf kunnen leggen. Ik herinner mij nog een maquette van de binnenzaal, voor de uitvoering gereed gemaakt, waarop alle bijzonderheden, zelfs alle zitplaatsen waren aangebracht. Met groote nauwgezetheid werd daaruit zekerheid verkregen dat de toeschouwers overal op het tooneel konden zien.
Het interieur van den schouwburg wordt dan ook, na 21 jaar in gebruik te zijn geweest, nog steeds door vaklieden geroemd als een even practische als sierlijke oplossing van een steeds moeilijk vraagstuk.
Over de buitenordonnantie is de kunstwereld minder goed te spreken. Hij was er zelf ook alles behalve over voldaan. Want hij had hier weer opnieuw te worstelen met het spook der zuinigheid van den bouwheer, dat hem al zoo dikwijls in zijn leven had gehinderd. Op het laatste oogenblik knabbelde Amsterdam nog eens f 40.000 van de bouwsom af en Springer moest maar zien hoe hij die som op zijn ontwerp kon bezuinigen. Springer heeft hierbij een neerdrukkenden arbeid met tegenzin moeten verrichten. De details moest hij vereenvoudigen, en tot minder kostbare, maar ook minder waardige materialen moest hij zijn toevlucht nemen. Aanschouwt men het oorspronkelijk ontwerp van Springer en vergelijkt men dat met het uitgevoerde, dan gevoelt men wat er in den kunstenaar moet zijn omgegaan. Hij had zich den gevel aan de straat tot de bel-etage in hardsteen gedacht. Hij moest het schrappen. De koffiezaal zou een rotonde worden, hij moest ze vierkant maken. Avant-scènes van het tooneel en de loges had hij ontworpen in echt goud. 't Werd namaak. Maar 't was vooral de buiten-ordonnantie, die naar zijn oordeel nu het soepele, aardige inboette.
Intusschen hij heeft nooit zoo hard gewerkt dan in dezen tijd en hij deed alles zelf. Niet minder dan 36 uitgewerkte bestekken kwamen uit zijn handen: afzonderlijke fundeering en ruw bouw, aankleeding, ornamentatie van de zaal, pleisterwerk, al de onderdeelen van den schouwburg en de inventaris tot in de nietigste bijzonderheden.
Op den dag van de opening van den schouwburg, die in 1894, na slechts 2 jaren van bouwtijd, plaats had, werd Springer benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.
Maar dat ontwapende geenszins de felle kritiek, die geen rekening hield met de den architect opgedrongen wijzigingen. Die kritiek was meer dan Springer kon dragen. Zij fnuikte zijn energie. Gedurende het voor hem zoo zenuwspannende tweejarig tijdperk van den bouw van den Stadsschouwburg was de reputatie, die Springer te Londen had verworven, aanleiding geweest, dat hij herhaaldelijk aanzoek kreeg om te Londen te bouwen. En toen de schouwburg gereed was, had Springer op zich genomen den verbouw van Euston Road Restaurant. Wederom belastte hij Van Voorthuysen met zijn vertegenwoordiging en met de uitvoering, en deze toog voor de tweede maal naar Londen. Doch, hoewel Jan aanvankelijk veel ambitie toonde om hier iets goeds te maken, liet hij weldra Van Voorthuysen vrijwel aan zijn lot over, zoodat deze ten slotte wel verplicht was de overeenkomst met de Londensche principalen te verbreken.
Voorzeker is dit te betreuren. Want er was in deze richting voor Jan vermoedelijk een goede toekomst weggelegd. Maar Springer was, ondanks den indruk van bruuskheid, dien hij bij oppervlakkige kennismaking wel eens maakte, een zeer emotioneele en sensitieve persoonlijkheid. En de felle kritiek op zijn schouwburg had hem terneer geveld. Hij trok zich geheel terug in doffe neerslachtigheid, vertoonde zich nergens meer. Zijn zwarte tijd was aangebroken. Pijnlijke jaren volgden."
Ten slotte herdenkt de heer van Sandick den werkkring van Jan Springer als directeur van de Haagsche Acad. van Beeld. Kunsten.

PRIJSVRAAG-ENQUETE.

Vervolg van blz. 102. Slot.

De Heer W. Kromhout Czn. antwoordde:

Onder de plots opgekomen warmte is het eene aangename verkwikking het frissche onderwerp „Prijsvragen" ter hand te kunnen nemen in den vorm van antwoorden op de door U gestelde vragen.
1° en 2°. Niettegenstaande vele teleurstellingen, brengt mijne persoonlijke ervaring mede, dat doorgaans vele en goede resultaten het gevolg zijn van het meedoen aan een prijsvraag. Als bij alle spelen, moet ook hier gespeeld worden om het spel, niet in de eerste plaats om het winnen. Het hartstochtelijk zich werpen op een mooie vraag, het zien en het vastleggen der oplossing, het onafhankelijk werken zonder geleid te worden door secundaire overwegingen (opinie jury etc.), ziedaar de Koninklijke zijde van het werken aan een sympathieke prijsvraag-qua-vraag.
Na eenige jaren van rustig en burgerlijk voortploeteren, biedt de prijsvraag meer gelegenheid tot vrije uiting; zoo'n krachtmeter heeft men noodig om weer zich zelf terug te vinden. Voor de Bouwkunst acht ik het bevorderlijker, dat de architect niet overstelpt is met werk, daar dit tot te veel routine-arbeid aanleiding geeft. Een tijd, als die wij thans doormaken, geloof ik uitmuntend voor haar stillen groei. Komt dan plotseling weer een nieuwe vraag opduiken, dan hebben de denkbeelden ook weer nieuwe gestalten gekregen. Blijft de directe opdracht weg, dan is het weer de prijsvraag, die — bij gedisponeerdheid — 'n zeker latent-kunnen tot een daad zal omzetten. Want ook het doordachte ontwerp is een daad, evengoed als het uitgevoerde werk dat is.
3°. De prijsvraag acht ik niet gewenscht, indien reeds besprekingen gehouden zijn met een vertrouwen-wekkend ontwerper. Betreft het openbare gebouwen, waarbij door eene Corporatie uit overwegingen, die met het te verwachten resultaat niets uitstaande hebben, de opdracht gegeven wordt aan een weinig vertrouwen-wekkend ontwerper, dan acht ik het aandringen op een prijsvraag alleszins gewettigd.
4°. Het antwoord ligt reeds in sub 3° besloten.
5°. Voor onbekende Kunstenaars is de prijsvraag een uitmuntend middel om uit te komen. Reeds bij studieprijsvragen komen de talenten uit hunne schuilhoeken te voorschijn.
6°. Dikwijls leveren prijsvragen een onvoldoend resultaat op, door de gebrekkige samenstelling der jury. Groepen van 100-karaats juryleden komen weinig voor. Door hunne samenwerking met juryleden van minder gehalte, door het geven-en-nemen spel der botsende opinies ontstaat een bedenkelijk gemiddelde, waarboven niet zelden de mededingers uitsteken. In een klein land als het onze is helaas eene objectieve beoordeeling ook eene zeldzaamheid. De sympathie van jurylid A en de antipathie van B ten opzichte van den mededinger C neutraliseeren dermate eene richtige beoordeeling, dat zijne goede ontwerp-kwaliteiten het niet verder brengen dan tot een gemiddeld braafheidscijfer met een geknot en diplomatisch rapport van algemeenheden. Juryleden van uiteenloopende kunst-tendenzen zullen zoolang nivelleeren, dat de middelmaat iets subliems wordt.
Daar gedeelde verantwoordelijkheid geen verantwoordelijkheid meer is, acht ik de collectiviteit der jury van geene waarde, en zou ik één jurylid verkiezen boven drie, vijf of meer.
Bij een prijsvraag bij uitnoodiging — voor omvangrijke bouwwerken m. i. de meest geëigende weg — zou het uitschrijvende lichaam naar een bouwmeester moeten gaan met deze vraag: „Wij stellen ons voor deze prijsvraag uit te schrijven. Hiervoor dachten wij — tenzij gij anders oordeelt — een zestal architecten uit te noodigen. Wij verzoeken u als eenig jurylid op te treden. Gij ontvangt daarvoor minstens evenveel als elk der deelnemers, daar op u de verantwoordelijkheid rust der beslissende keuze.
Wij verzoeken u de namen op te geven der uit te noodigen architecten, die — elk voor zich — in staat mocht zijn een werk van dezen omvang te ontwerpen en te leiden".
7°. Het valt niet te ontkennen, dat de aldus aangesproken bouwmeester voor eene alles beheerschende functie staat. Ingeval het niet de uitgesproken wensch was van Rijk, Provincie, Gemeente of Corporatie dat er een prijsvraag moet worden uitgeschreven, dan zou men evengoed dezen bouwmeester de gansche opdracht kunnen geven. Hoe den bouwmeester te kiezen? Ziedaar, dunkt me, de taak der vakvereenigingen, die de keuze langs plebiscitairen weg zouden kunnen vaststellen. In het algemeen belang zou de gekozene zich moeten verplichten de functie te aanvaarden.
In de aanwijzing door de vakorganisaties van meerdere kunstenaars als deelnemers kan, geloof ik, geen heil gevonden worden.

Wellicht is er gelegenheid voor een nadere motiveering van een en ander, waartoe ik me bij voorbaat gaarne bereid verklaar.

W. KROMHOUT.

De heer Pier Pander te Rome heeft door den oorlogstoestand ons schrijven met vraagpunten niet ontvangen. Door bemiddeling van één der leden van de Ned. Ver. v. Amb en Nijverh. Kunst heeft hem echter wel de vraag in algemeenen zin bereikt.

Het antwoord van den Heer Pander volgt hieronder:

In antwoord op de vraag van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst het volgende:

Het is reeds sedert jaren mijn meening, dat er iets beters in de plaats moet komen voor het prijsvragen systeem om het tot stand komen van mooie gedenkteekenen in beeldhouwwerk te bevorderen.

Bij eene prijsvraag gaat een zeker aantal beeldhouwers aan het werk om schetsontwerpen te maken. Daarbij komen ten slotte allen op één na er af met het gevoel de daaraan gegeven werkkracht en tijd beter te hebben kunnen besteden, waarbij niet zelden nog komt de ergernis over de uitspraak.

Dit vooruitzicht is weinig aanlokkelijk voor iemand, die met zijn tijd *goed* raad weet en bij hem ontbreekt dan ook in den regel den lust er zich in te werken, de noodige inlichtingen in te winnen aangaande hetgeen men wenscht en voor zichzelf te weten te komen, wat men voor de bijeengebrachte som zou kunnen leveren, enz. Want dit is lang niet altijd gemakkelijk, soms zelfs zeer moeilijk en tijdroovend.

Velen — en daaronder ik — zijn dan ook tot het meedoen nooit te bewegen. Velen doen mee meestal met het voor de kunst ongunstig gevoel van toch niets beters te doen te hebben.

De overtuiging voorts, dat het volstrekt onzeker is of de éene gelukkige van de mededingers nu ook werkelijk het beste monument zal leveren, maakt het niet beter. En deze overtuiging is gegrond, daar het bij 't het vergelijken der overigens onder zoo ongunstige omstandigheden gemaakte voorloopige schetsen niet uit te maken is. Zelfs niet al waren alle Comitéleden deskundigen, wat ze gewoonlijk niet zijn.

Een groot nadeel is ook, dat de ontwerper niet zelf mede de plaats kan kiezen voor zijn monument, waar deze al bij voorbaat door de niet-deskundige comitéleden is bepaald zonder overleg met hem. Al deze nadeelen worden vermeden door directe opdracht aan een kunstenaar.

Dit heeft echter weer tegen de onrechtvaardigheid jegens de voorbijgeganen, n.l. waar het geldt een niet private-zaak.

Nu is mijne ernstige meening, dat de nadeelen van 't een zoowel als die van 't ander te voorkomen zijn door eene eenvoudige handeling: men late het aantal bekwaam geachte beeldhouwers *loten* om de opdracht tot het maken van een schetsontwerp, dat, na goedkeuring, tot uitvoering zou komen.

De door het lot aangewezene zou de grootst mogelijke kans hebben op de uitvoering, zou zelf mede de plaats kiezen voor het monument, en dus ernstig, met lust en liefde aan het ontwerpen gaan. Het zou ook voor de comité's eene niet geringe besparing zijn aan tijd en moeite (en soms geld) terwijl het de kans op iets goeds zeer zoude vergrooten.

Echter, juist hier wringt de schoen. De comité's willen het in den regel zoo makkelijk niet hebben. Zij willen kunnen *kiezen* uit verschillende ontwerpen van verschillende auteurs, en stappen terwille hiervan luchtig over alle bezwaren heen. En hoe ondeskundiger de leden zijn, des te minder zal voor hen het bezwaar gelden, dat die ontwerpen onder de voor de kunst meest ongunstige voorwaarden gemaakt zijn. Het zal hun geheel ontgaan, dat het veelal producten zijn van de overweging, toch niets beters te doen te hebben, inplaats van met liefde en opgewektheid tot stand gekomen werken.

Wie overtuigt hen? *(w. g.)* P. P(ANDER).

Antwoord van den heer R. N. ROLAND HOLST.

Het volledig beantwoorden der vragen, mij door het Bestuur van de V. A. N. K. gesteld, zou feitelijk gelijk staan met het schrijven van een brochure over deze ingewikkelde kwestie, die daarom dubbel ingewikkeld is, omdat zij niet los mag beschouwd worden van onze maatschappelijke verhoudingen, die zich zoo karakteristiek in het prijsvraag systeem weerspiegelen; en ook bij beoordeeling van het stelsel, moet rekening worden gehouden, met de bijzondere kunstoestanden der verschillende landen.

Waar het ontwerp zóó uitgebreid is, kan ik niet anders dan zeer schetsmatig antwoorden op de gestelde vragen.

In het algemeen ben ik tegen prijsvragen; hoewel, en dit erken ik volmondig, de studie-prijsvraag alle recht van bestaan heeft.

Het systeem van concurreeren verleent, wanneer 't een studieprijsvraag geldt, een prikkel, die anders te licht geheel zou ontbreken waar het om de oplossing van academisch-theoretisch gestelde vraagstukken gaat.

En te eerder is dit bij de studieprijsvraag het geval, omdat juist de *hoogere prikkel*, die in de verantwoordelijkheid der uitvoering gelegen is, ontbreekt, en 't is toch juist deze verantwoordelijkheid die bij directe opdracht een zoo gewichtige moreele factor uitmaakt.

Waar het echter om de concipieering en uitvoering van groote werken gaat, acht ik het prijsvraagstelsel verkeerd, verkeerd dus voor al die werken die slechts toevertrouwd kunnen worden aan een volkomen gerijpt kunstenaar.

Volkomen gerijpt, niet alleen vakkundig gesproken, maar volkomen gerijpt ook als karakter, gereed dus ook om als leider op te treden, gerijpt in ervaring, en begeerig tevens om alle verantwoordelijkheid te dragen.

De kans, dat een volkomen gerijpt meester den prijs wint, is uiterst gering, want óf hij zal — niet geneigd zijnde, om met zijn werkkracht te speculeeren — weigeren aan een prijsvraag mede te doen, óf de samenstelling der jury zal van dien aard zijn, dat haar oordeel zich wiskunstig zeker op het middelmatige moet vereenigen.

Dit laatste zal zich vooral voordoen bij officieele prijsvragen, waar de jury-samenstelling meest de vrucht is van politiek-aesthetische overwegingen, die door haar heterogeenheid wel geestelijk nivelleerend werken moet.

Voor alle kleinere werken, waar niet direct een „meester", in de ware beteekenis van het woord, voor noodig is, kan de prijsvraag nuttig zijn, en ook het belang dienen van jonge en nog onbekende kunstenaars.

Het prijsvraag-systeem is de typische weerspiegeling in de geestelijke sfeer, van wat het beginsel der vrije concurrentie in de maatschappij en in de economie beteekent.

Het prijsvraag-stelsel voert tot eenzelfde roekelooze verkwisting van arbeid en goed.

In de handen van de overheid is de prijsvraag een redmiddel, schijnbaar rechtvaardig, maar inderdaad slechts een middel om aan de verantwoordelijkheid te ontkomen, die dáárom niet aanvaard kan worden, omdat zij door geen innerlijke overtuiging wordt gesteund. Ik verwacht, dat de beste kunstenaars eerlang weigeren zullen aan een prijsvraag mede te doen, althans verwacht ik dit in Holland.

Ten slotte zal ieder waarachtig kunstenaar liever een klein stuk arbeid met liefde en toewijding tot werkelijkheid doen groeien, dan dat hij achter groote concepties aanloopt, die in hem slechts de wrangheid achterlaten van veel innerlijke hartstocht om-niet. Daar kan geen kunstenaar op den duur tegen.

Een Tombola op een kinderfeest is een aardig ding, maar de oplossing van groote geestelijke of aesthetische vraagstukken zullen nimmer prijzen zijn, in welke loterij ook.

En zoo het prijsvraag-stelsel in lang vervlogen tijden op goede gronden steunde, thans steunt 't slechts op de onvastheid en houdingloosheid dezer tijden. En de resultaten zullen onvermijdelijk het teeken van hun herkomst vertoonen.

Den Haag, 14 Juni 1915.

De heer Charles van Wijk antwoordde, dat hij aan een prijsvraag bezig was en daardoor bezwaar er in zag te antwoorden.

Ondergeteekende (J. Gratama) werd ook uitgenoodigd de gestelde vragen te beantwoorden. Door drukke werkzaamheden was hij hiertoe verhinderd. In het volgend No. van het B. Weekblad hoopt hij echter op dit onderwerp terug te komen.

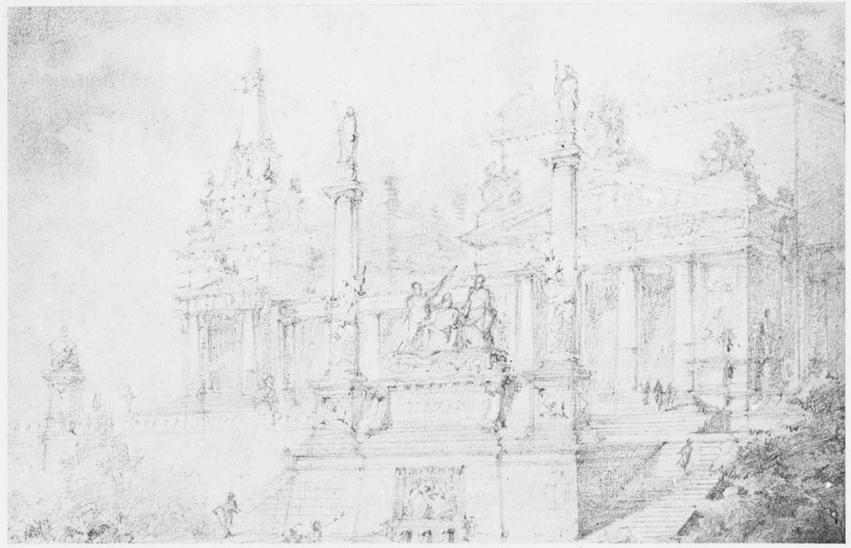

Afb. 2. Architectuur-fantasie. Teekening van Jan Springer.

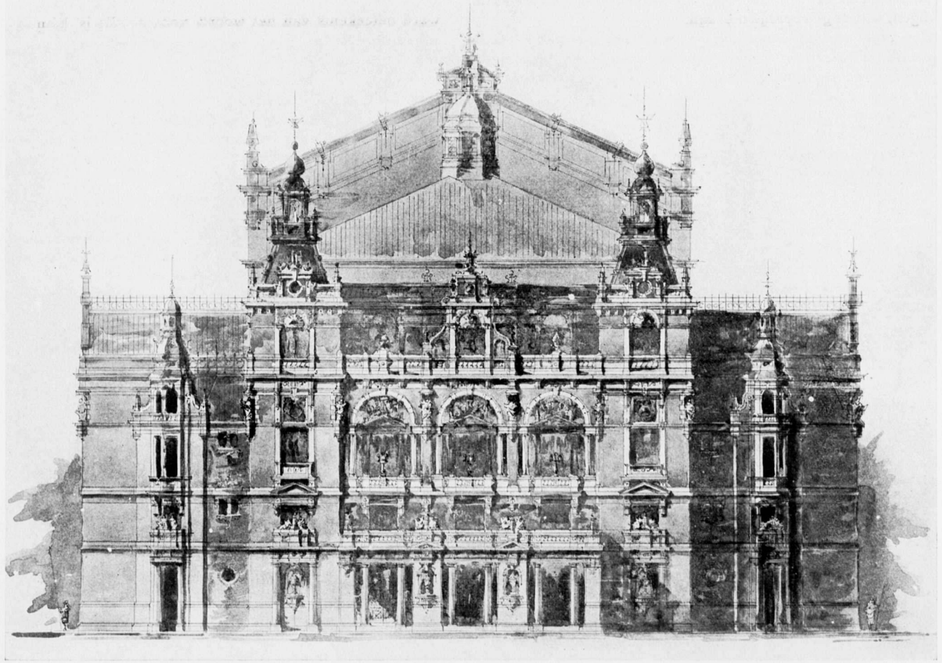

Afb. 3. Voorgevel voor den Stadsschouwburg te Amsterdam. Oorspronkelijk ontwerp. Schaal 1 op 300.
Ontwerp en teekening van Jan Springer.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co.,
Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 7 AUG. 1915. = No. 15.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Tentoonstelling Jan Springer. — De nieuwe Honorarium Tabel. — De Alg. Vergadering in September a.s. — REDACTIONEEL GEDEELTE. — Verkeerswegen-verbetering van de Binnenstad 's Gravenhage, door S. de Clercq. — De bliksem, door Dr. N. G. van Huffel. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Tentoonstelling Jan Springer; teekeningen en schetsen van uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken en meubels; fantasiën, beschilderingen, decoratie's enz., *in het gebouw der M. B. V. A., Marnixstraat* 402, *Amsterdam tot en met Zondag 22 Augustus ;* geopend van 10 uur v.m. — 5 ure n.m. ook Zondags. Toegang kosteloos.

De nieuwe Honorarium Tabel is verkrijgbaar bij het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam. Prijs per stuk *f* 0,25; per 10 stuks *f* 2.25. De kosten moeten vooraf per postwissel worden overgezonden.

De Alg. Vergadering in September a.s. In herinnering wordt gebracht dat de uitgestelde Alg. Meivergadering zal plaats hebben in September, en dat voorloopig deze bepaald is op Donderdag 14 September a.s., te houden in Rotterdam, alwaar ook een excursie gehouden zal worden.
In verband hiermede zij verwezen naar het bepaalde in art. 8, § 49 van het Alg. Huish. Reglement:
„Geen voorstel kan ter vergadering worden behandeld wanneer het niet op de agenda der vergadering is vermeld.
Een voorstel van een Plaatselijke Commissie of van ten minste 10 Leden uitgaande, wordt op de agenda geplaatst, mits het behoorlijk schriftelijk toegelicht en onderteekend, 4 weken vóór de vergadering bij het Bestuur is ingediend.
Voorstellen omtrent beroepsaangelegenheden, die voor hunne bindend-verklaring voor de Leden een referendum behoeven, moeten ten minste 4 weken vóór de behandeling in de vergadering ter kennis van de Leden zijn gebracht. Echter kan in dringende gevallen over voorstellen worden beslist zonder dat deze op de agenda zijn geplaatst of binnen den bepaalden termijn bekend zijn gemaakt, mits zoowel het Bestuur als twee derden der aanwezige Leden er voor zijn, om een besluit te nemen".

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

VERKEERSWEGEN-VERBETERING VAN DE BINNENSTAD 'S-GRAVENHAGE.

Over de verkeerswegen-verbetering in de binnenstad te 's-Gravenhage heb ik in de jaargang 1911 (Febr.), naar aanleiding van een door mij daarover gehouden voordracht, het een en ander medegedeeld.
Ik ben toen aangevangen met: „een woord van erkentelijkheid dat dit vraagstuk, dat reeds zóólang en zóó dringend een oplossing vraagt, (zoodat het op zichzelf al een eigen geschiedenis heeft) te bestemder plaatse is onder oogen gezien, en ik voeg er direct bij: flink onder oogen gezien."
Toen nu, de Raad zoowel als de hoogere autoriteiten zich met deze plannen vereenigden, de onteigeningswet was aangenomen door de Kamers en reeds met de aankoop van perceelen bij minnelijke schikking was begonnen, dacht wel niemand anders dan dat dit vraagstuk binnenkort tot een welgeslaagde oplossing zou zijn gebracht.
Intusschen blijkt dat de boven aangestipte „eigen geschiedenis" van de verkeersverbeteringen in de binnenstad, instede van een slothoofdstuk te erlangen, dreigt nog een geheel tweede geschiedboek te zullen vullen — en ik acht het op mijn weg te liggen de voortgang der gebeurtenissen aan de lezers van het Bouwk. Weekblad mede te deelen. Het College van Burg. en Weth heeft zich n.l. verplicht gevoeld een voorstel te doen aan den Raad om te besluiten:
onder de voorliggende en destijds niet te voorziene om„standigheden voorloopig de totstandkoming der ver„keerswegen uit te stellen en derhalve niet voort te gaan „met gebruik maken van de wetten verklarende het al„gemeen nut der onteigening van perceelen, voor den

„aanleg dier verkeerswegen, en het tot stand brengen „dier verkeersverbeteringen benoodigd.

B. en W. doen dit voorstel vergezeld gaan van de navolgende motiveering [1]) waaruit deze verkorte mededeeling:

DE FINANCIËN VAN DE GEMEENTE EN DE VERKEERSWEGEN.

B. en W. deelen den Raad mede:

1. dat sinds de leening 1914, groot *f* 10.000.000, thans, met inbegrip van een tweetal aan den Raad gedane voorstellen, door geldleening te dekken is een bedrag van rond *f* 7.000.000;

2. dat in het naastbijgelegen tijdvak, naar het oordeel van B. en W. zal gerekend moeten worden op uitgaven voor: uitvoering der verkeerswegen waartoe door den Raad is besloten, bouw en inrichting van een tweede ziekenhuis, nieuwe ketelinstallatie in het bestaande ziekenhuis, een gebouw voor den geneeskundigen dienst en den schoolartsen-dienst, een volksbad, bouw van scholen (met inbegrip van een visscherijschool en een tweede ambachtsschool), grondaankoop, aanleg van straten in verband met den bouw van volkswoningen en met de bij de Visschershaven uitgegeven erfpachtsterreinen, ophooging van de spoorbaan der H. IJ. S. M., in verband met doortrekking van het Laakkanaal, omlegging van de stoomtram der H. IJ. S. M. bij de Duinstraat, verbreeding van den weg langs den Koekamp, uitbreiding en vernieuwingswerken bij de bedrijven, verbetering van oude riolen;

terwijl daarbij valt aan te nemen dat voor deze werken in dat tijdvak (voor het voltooien van sommige dier werken zullen ook in een volgend tijdvak belangrijke bedragen benoodigd zijn) op een uitgaaf van rond f 21.000.000 is te rekenen, onder welk cijfer slechts een zeer matig bedrag voor onvoorziene uitgaven is begrepen.

Indien derhalve het bovenstaande werkprogram in het tijdperk loopende tot en met 1917 wordt uitgevoerd, zal de Gemeente in dat tijdsverloop komen te staan voor een schuldvermeerdering van rond f 28.000.000.

De vraag, welke de consequenties zouden zijn voor de Gemeentefinanciën van een schuldvermeerdering van f 28.000.000 in minder dan drie jaar tijds geven B. en W. aanleiding tot de volgende beschouwing. Gedurende de laatste tien jaren werd gemiddeld f 5.000.000 per jaar geleend en ten einde de mede daardoor min gunstig geworden verhouding tusschen de gewone inkomsten en uitgaven te herstellen, is eenige malen de belastingdruk niet onbelangrijk moeten worden verzwaard.

Het behoeft dus geen betoog dat, zelfs indien overigens de verhouding tusschen gewone inkomsten en uitgaven niet ongunstiger werd, hetgeen in verband met de bijzondere tijdsomstandigheden onaannemelijk is, bij een stijging van het gemiddeld leeningsbedrag van 5 millioen tot ruim 9 millioen per jaar, een aanzienlijker kunstmatige versterking der inkomsten, in den vorm van belastingverhoogingen, dan nog is voorgekomen, noodig zoude zijn.

Voor de uitvoering der verkeerswegen is bij ruwe schatting f 10.000.000 geraamd, en waar nu de wetten, verklarende het algemeen nut der onteigening alle de bepaling inhouden, dat zij komen te vervallen voor zoover de onteigening van de — niet in der minne aangekochte — eigendommen bij den rechter niet is aangevraagd binnen één jaar na dagteekening van de Staatscourant, waarin het Koninklijk besluit tot eindaanwijzing van de te onteigenen perceelen is opgenomen, zou dus de Gemeente binnen één, eventueel binnen anderhalf, jaar na dat der wetten, waarvan de jongste op 28 Januari 1915 gedateerd is, de onteigeningsprocedures behooren aan te vangen.

Op grond van een en ander en in verband met de snelle berechting van onteigeningsprocedures moet worden aangenomen, dat de uitgaven ter zake van deze onteigeningen in 1917 en voor een niet-onbelangrijk deel zelfs reeds in 1916 zullen zijn gedaan.

Onder deze omstandigheden meenden B. en W. niet te mogen nalaten, zich te wenden tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, met de vraag te willen overwegen of hij eventueel bereid zou worden gevonden om hen tot standkomen eener wet te bevorderen, waarbij de termijnen van één jaar in de onteigeningswetten betreffende de verkeerswegen, werden gebracht op vier jaren, als gevolg waarvan de Gemeente in de mogelijkheid zoude zijn om de onderhandelingen tot eigendomsverkrijging bij minnelijke schikking c.q. het instellen der onteigeningsprocedures zoodanig te regelen, dat de verschuldigde bedragen meer geleidelijk zouden zijn te voldoen.

Tot hun leedwezen heeft de Minister evenwel daartoe geen vrijheid kunnen vinden, en zoo zagen B. en W. zich voor het dilemma geplaatst, dat eene vermeerdering van de Gemeenteschuld met 28 millioen in minder dan drie jaar tijds en dat nog wel onder de ernstige tijdsomstandigheden, alleen zou kunnen worden ontgaan door beperking van het werkprogram.

Alvorens zich een bepaald oordeel te vormen over de eventueel te volgen gedragslijn, meenden zij het advies van de Commissie van Bijstand in het beheer der Gemeente-financiën te moeten inwinnen.

In het van de Financieele Commissie ingekomen advies wordt de aan haar gestelde vraag of in de periode 1915—1917 eene schuldvermeerdering van f 28.000.000 kan worden tegemoet gegaan uit een oogpunt van bedachtzaam financieel beleid beslist ontkennend beantwoord. Voorts is de Commissie van oordeel, dat uitstel bezwaarlijk denkbaar is van de hierboven sub 2 — met uitzondering van de verkeerswegen — genoemde werken, waarvan de totaalkosten op rond f 11.000.000 worden geraamd en adviseert ten slotte om een herziening van de Raadsbesluiten ter zake van de verkeerswegen te bevorderen onder mededeeling haar steun niet te zullen onthouden aan een voorstel met de strekking om de totstandkoming van een deel dier wegen voorloopig uit te stellen. Blijkens hare mededeeling is de Commissie tot die conclusie gekomen eenstemmig en in voltallige vergadering bijeen.

De Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen wees op het groote belang van de totstandkoming der verkeerswegen, ook in verband met de verbetering der volkshuisvesting. Zij acht het geenszins uitgemaakt, dat de werken waarvoor rond f 11.000.000 wordt geraamd, in die mate urgent zijn, dat daarbij het aanleggen der verkeerswegen achtergesteld zoude moeten worden. Zij is van oordeel dat de verkeerswegen één geheel vormen en meent zich op dien grond te moeten onthouden van een beantwoording der haar gestelde vraag.

Mocht echter de financieele toestand eene spoedige uitvoering niet toelaten, dan zou de Commissie desnoods in het achterwege laten van de verbreeding van de Heulstraat kunnen berusten.

Toen deze adviezen B. en W. bereikten teekende zich inmiddels de huidige gesteldheid der gemeentefinanciën nader af, doordien de definitieve uitkomsten van het dienstjaar 1914 en de stand der ontwerp-begrooting voor 1916 bekend werden.

Terwijl het saldo van het dienstjaar 1914 belangrijk lager is dan van 1913 en 1912, zal de begrooting voor 1916 — rekening houdende met een nieuwe leening van niet grooter dan f 10.000.000 — tot dekking van buitengewone uitgaven (waarvan nu reeds f 7.000.000 ongedekt is) — slechts dan sluitende te maken zijn, wanneer men geheel beschikt over de ten vorigen jare gereserveerde f 510.000, en een begrootingstekort is slechts te vermijden wanneer men aanneemt, dat de gemiddelde prijs der kolen voor de Gasfabrieken, welke gesteld wordt op f 10.70 à f 11 per ton, niet te laag is. Elke gulden per ton verhooging vertegenwoordigt, alleen bij de Gasfabrieken, een nadeelig verschil van plus minus f 165.000.

Wanneer B. en W. deze feiten en gegevens ten slotte samenvatten kunnen zij tot geen andere conclusie komen, dan dat het belang der gemeentefinanciën noodzakelijk eischt, dat het voornoemde werkprogram 1915-1917 zeer belangrijk wordt besnoeid. Wanneer zij dan nagaan welke der genoemde werken voorloopig zouden zijn uit te stellen, dan kunnen zij niet deelen het gevoelen van de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen, dat van de werken begrepen onder de f 11.000.000 (stichting tweede ziekenhuis, enz.) een belangrijk deel wel niet in de periode 1915—1917 zal worden ter hand genomen of althans voorloopig behoort te worden uitgesteld.

Indien nu deze opvatting juist is, dan zoude geen andere oplossing overblijven dan dat de uitvoering der verkeerswegen niet onverkort in de periode 1915—1917 zou worden doorgezet.

Wanneer de Commissie voor de Plaatselijke Werken vreest dat de verbetering van de volkshuisvesting door uitstel van de verkeerswegen zal worden achteruitgezet, dan meenen B. en W. daartegenover te moeten opmerken, dat eerst dan belangrijke verbetering mogelijk zal zijn, wanneer voldoende nieuwe woningen zullen zijn aangebouwd, waarmede thans zoowel de Gemeente als verschillende vereenigingen met kracht zijn aangevangen, en wanneer dus dientengevolge de perceelen, die reeds lang onbewoonbaar zijn verklaard doch waarvan de ontruiming is moeten worden aangehouden, ook zullen kunnen ontruimd worden. Burgemeester en Wethouders meenen, dat er voorloopig nog eer sprake zoude zijn van groote moeilijkheden voor de bewoners van te onteigenen goedkoope woningen — die niet voor onbewoonbaarverklaring in aanmerking komen — om elders woningen voor gelijken prijs te vinden.

De vrees dat een herhaald beroep op het algemeen nut vruchteloos zou zijn en dus geen medewerking bij de Regeering en de Staten-Generaal zoude vinden en dat dus uitstel tot afstel zoude leiden, kunnen Burgemeester en Wethouders niet deelen.

Gingen B. en W. oorspronkelijk van de gedachte uit, dat in de periode 1915—1917 het totstandkomen van één der groote verkeerswegen zoude kunnen worden bevorderd, het advies der Commissie voor de Plaatselijke Werken heeft hen ten slotte weerhouden in dien zin te adviseeren.

Op grond van het hierboven aangevoerde stellen B. en W. ten slotte voor, te besluiten, onder de voorliggende en destijds niet te voorziene omstandigheden voorloopig de tot standkoming der verkeerswegen Prinsegracht—Elandstraat, Grootemarkt—Fluweelen Burgwal, Prins Willemstraat—Badhuiskade, alsmede de doortrekking van de Muzenstraat en de verbreeding van de Heulstraat uit te stellen en derhalve niet voort te gaan met het gebruik te maken van de wetten verklarend het algemeen nut der onteigening van perceelen, voor den aanleg dier verkeerswegen en het totstandbrengen dier verkeersverbeteringen benoodigd.

Het is gemakkelijk zich in te denken in de overwegingen die B. en W. tot dien stap hebben geleid. Inderdaad schept de wereldcatastrophe voor bestuurslichamen de grootste moeite hun huishouding te voeren, — en het is alleszins verklaarbaar dat tegenwoordig een geheel ander soort *nieuwe* voorstellen aan den Raad zullen worden aangeboden dan voorheen, en strikte zuinigheid daarbij moet worden betracht.

Daarbij doet zich evenwel reeds direct de vraag voor: kan die zuinigheid niet overdreven worden? Is het er niet mede als met de huishouding van ieder burger zelf, waar het niet wenschelijk is gebleken de soberheid altijd en overal tot het uiterste door te voeren, — omdat daardoor het oeconomisch leven al te zeer wordt ontwricht? Wat zou er van dit oeconomisch leven zijn terecht gekomen indien de panische gierigheid van de eerste dagen van Augustus '14 had stand gehouden bij iedereen?

Gelukkig dan ook is er ontspanning gevolgd, niet alleen bij de burgerij maar ook bij de bestuurslichamen.

Het ware niet voor te stellen, wat er zou zijn geschiedt indien (ik blijf bij bouwkundige onderwerpen) aan de regeeringsgebouwen (den Haag), de post- en andere gebouwen (ten platten lande, ziekenhuizen (Leiden) en dergelijke niet zou zijn doorgebouwd, — en wanneer stadsbesturen den bouw van hunne scholen, dienstgebouwen, bruggen en deze hadden stopgezet; en de ondernemingen en particulieren dit voorbeeld hadden gevolgd en in de omstandigheden een middel hadden gezocht hun angstzuinigheid bot te vieren.

De Regeering ziet dan ook af van al te groote bekrimping, wanneer daardoor de werkeloosheid kan worden bestreden, of op andere wijze het oeconomisch leven buiten abnormale paden kan worden gehouden, de stadsbesturen Amsterdam en Rotterdam besteden weer belangrijke bedragen, wanneer daardoor de ingezetenen gebaat. Amsterdam zal de verbreeding der Vijzelstraat doorzetten, en besloot tijdens de crisis tot de uitvoering van een buitengewoon omvangrijk progamma van woningbouw, dat *om te beginnen* omvat den bouw van 3500 woningen. Tot de uitvoering van een groot havenproject is besloten; dan de verbreeding van het Noordzeekanaal en aan den sluizenbouw te IJmuiden een groote bijdrage gegeven. Rotterdam heeft niet alleen den juist aangevangen bouw van het Raadhuis doorgezet, maar heeft, na een uitvoerig en principieel debat in den Raad, besloten voort te gaan met de verbetering der verkeerswegen, evenzoo met den bouw van de openbare leeszaal. Aan de uitbreiding der haven wordt met kracht doorgewerkt. 's Gravenhage doet wel 't een en ander, doch zachtkens aan en op niet te groote schaal, zooals voor een deel uit de opsomming in de motiveering van Burg. en Weth. blijkt. Nu is het denkbaar dat het gemeentebestuur van den Haag dien weg slechts noode bewandelt, het is denkbaar dat de Hofstad als een stad van luxe beschouwd wordt, (intusschen juist daarom zéér gebaat met binnenstadsverbeteringen!) waarvan het meerendeel der bevolking gevormd wordt door hen, die de stad *direct* zullen verlaten wanneer de belastingen worden verhoogd. Weliswaar is het actieve, hoewel kleinere deel der Hagenaars volgens deze beschouwing de dupe, en zou het bij de renteniers en gepensionneerden worden achtergesteld, doch daar er anders toch ook gedupeerden zijn, kan dit geen gewicht in de schaal leggen.

Het is inderdaad denkbaar, dat in de gemeente den Haag, hoewel doorgaande voor een van de meest welvarende, en in de toekomst meest begunstigde steden, voortaan de zuinigheid scherper zal worden betracht dan waar ook. Deze denkbeelden zijn echter verre van algemeen; — velen meenen, dat het alleen dan gewettigd is anders te doen dan voorheen, wanneer zou zijn bewezen dat Nederland in West-Europa *niet* is in buitengewoon gunstige conditie en in Nederland den Haag niet weer een zeer gunstige plaats inneemt. Indien er één stad is, die de crisis spoedig en volkomen kan te boven komen zal 't juist den Haag zijn.

Nog in sterker mate dan voor de toekomst, geldt dit echter Raadsbesluiten, *die reeds lang tevoren zijn aangenomen*. Afgescheiden van de vraag of het moreel te verdedigen is, alleen door te wijzen op „destijds niet te voorziene omstandigheden" zulk een Raadsbesluit

(1) Tevens werden nog verdere motiveeringen met uitgebreide berekeningen gepubliceerd; doch te laat om hier nog toe te voegen. — Over 't algemeen verbaast men zich over de overhaasting van voorbereiding en aan-de-orde-stelling van zulk een gewichtige nieuwe beslissing.

Afb. 1. Gebouw met zinken dak, waarop de bliksemafleiders nog niet 1 % bijdragen ter meerdere beveiliging, mits de gootpijpen goede dak- en aardverbinding hebben.

teniet te doen, — afgescheiden van het onzekere wat de bestuursleiding verkrijgt door terug te komen op een zoo wel doordacht oordeel van vroeger, — vraagt men zich af of er óók niet onvoorziene omstandigheden zijn, die, meer dan ooit, dringen om het vroegere Raadsbesluit te handhaven.

In de eerste plaats noem ik de vergevorderde voorbereiding dier plannen, welke maakt dat de gemeente reeds in 't bezit is van perceelen waarmede weinig valt uit te richten voor andere doeleinden en die dikwijls betaald werden met onteigeningsprijzen, — doch ook, dat stichtingen, ondernemingen en particulieren het volste recht, ja de plicht, hadden zich elders van terreinen te verzekeren, daar zij weldra dakloos zouden zijn, voorzieningen die opeens tot ongemotiveerd zware offers zouden worden.

In de tweede plaats wijs ik op den huidigen stand van de bouwbedrijven, waarvan het bekend is (hoewel misschien ook in dit vakblad nog niet voldoende gepubliceerd), dat zij tot de, door de tijdsomstandigheden, zwaarst geteisterde werkkringen behooren. Het is niet te weerleggen dat handhaving van het Raadsbesluit een zekere natuurlijke bouwbedrijvigheid zal meebrengen, die aan alle ambachten en leveranciers ten goede komen zal, — gezwegen nog van de werkzaamheid van vele ambtenaren en werklieden die daardoor voor langen tijd is verzekerd, juist omdat deze verkeersverbeteringen op zoozeer verscheiden gebied voorziening en arbeid eischen.

In de derde plaats staan nog steeds onaangetast de klemmende redenen, die voorheen tot de totstandkoming van dit raadsbesluit, waarnaar zóó lang en zóó dringend werd gevraagd, hebben geleid. De onteigeningen zijn „ten algemeenen nutte" verkregen, en niet zonder reden zal de Minister van Binnenlandsche Zaken geen vrijheid hebben gevonden, het uitstel van de plannen te bevorderen!

En nu herhaal ik dat het juist van een College van Burg. en Weth. trots alles „verklaarbaar" is over alle bovenvermelde bezwaren heen te stappen, alléén met het oog op den stand der gemeentelijke financiën. Het is verklaarbaar dat dit College zegt: al waren er bij het handhaven der plannen nog zooveel gedupeerden en al ware er nog zooveel goeds mede te doen, — ik wensch een nieuwe uitspraak van den Raad!

Maar dan is het ook zeer, en zéér te hopen dat de Raad zijn besluit inzake de verkeersverbeteringen in de binnenstad ten volle handhaaft en Burg. en Weth. toeroept: Gaat gerust verder; zóó zijn de tijdsomstandigheden nog niet, dat wij U niet zouden machtigen, door te gaan op *eenmaal genomen* beslissingen. Hoe zuinig wij ook nu *in de toekomst* wenschen te zijn, hoezeer wij bij alle *komende* voorstellen bij U zullen aandringen geheel en al rekening te houden met den stand der financiën, zóó somber zien wij de komende jaren niet in, dat wij zouden wenschen dat afgedane zaken hun keer zouden nemen!

Indien, wat ik zéér zou toejuichen, de Raad met klem zich aldus uit, zal het Dagelijksch Bestuur zeker niet meer aarzelen en tot nut van de hofstad de verkeersverbeteringen in de binnenstad tot een spoedig einde brengen.

S. DE CLERCQ.

DE BLIKSEM

Door DR. N. G. VAN HUFFEL.

De grondslagen der natuurkunde kunnen nimmer worden gemist bij de beschouwing van natuur verschijnselen.

Toch verwaarloost men de principia menigmaal, en komt daardoor tot scheve voorstellingen, hetgeen niet te verwonderen is als men in aanmerking neemt dat ook de meest zorgvuldige toepassing van wetten en hypothesen, de juiste voorstelling van hoe vermoedelijk een verschijnsel te verklaren is, nog slechts benadert.

Bij den aanleg van bliksemafleiders komt nog altijd voor den dag hoe weinig men zich rekenschap geeft van den aard van het verschijnsel, en de schijnbare grilligheid doet menigmaal zelfs den physicus een onzeker standpunt innemen wanneer hem de vraag wordt voorgelegd of al dan niet de bliksemslag tot een groep van verschijnselen terug te brengen is, die door laboratorium proeven onderzocht kan worden en op dezelfde wijze als die proeven kan worden verklaard.

Alleen het imposante van den bliksem, van dien reusachtigen vuurstraal en de tallooze wegen die hem gelegenheid geven om zich op zeer veelzijdige wijze te manifesteeren kan oorzaak zijn van dien schroom.

Ik ontken ook niet dat ten slotte de verklaring op den grondslag der electronentheorie slechts benadert, maar welke verklaring gaat verder?

Men schept zich een beeld dat past in een kader, ziet daar alles wat de onderzoekende mensch vermag, maar het kader verandert voortdurend en eenmaal blijkt het

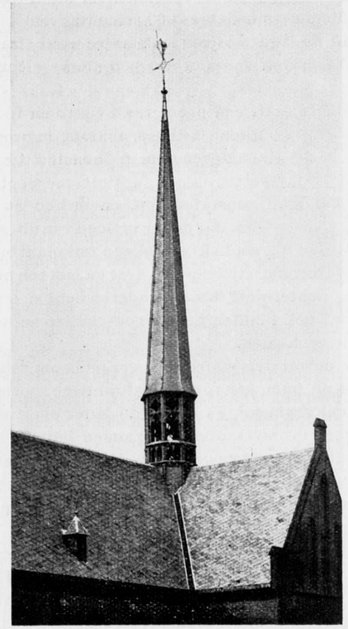

Afb. 2. Om den weerhaan heengebogen afleiderspits; een zijden draad naast een ankerketting.

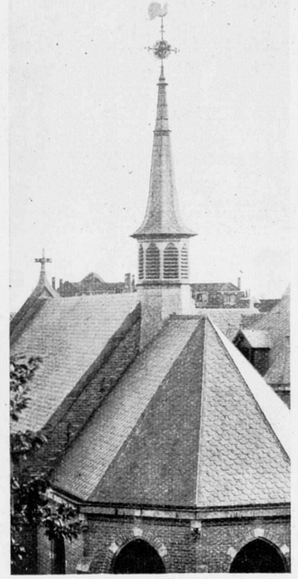

Afb. 3. Onbeveildigde windvaan (zonder verbinding met het gotenstelsel). Deze toren komt er bij bliksemslag zeker niet onbeschadigd af. De beveiliging is uitwendig geheel onzichtbaar aan te brengen.

beeld niet meer te passen en wordt door een nieuw vervangen.

Het beeld dat wij hier ontwerpen moge dus slechts tot op zekere hoogte juist zijn, het zal u in staat stellen althans al te grove fouten tot dusverre zoo menigmaal begaan, te zien en te vermijden, en in het vervolg het verspillen van materiaal en geld te voorkomen bij de beveiliging van gebouwen, terwijl tevens voor u duidelijk zal worden dat voor de beveiliging geen afzonderlijk ontsierend aanhangsel, zooals de ouderwetsche hoog gestangde afleiders vormen, noodig is.

Wij zullen de kwestie kort en zakelijk behandelen, aanknooping zoekende met belangrijke proeven die het beeld dat wij ons zullen vormen helpen verduidelijken.

Het electron, het electriciteitsdeeltje speelt grooter rol dan ooit te voren.

Niet alleen dat overal electrische ladingen voorkomen of kunnen worden opgewekt door electronenverplaatsing, het is gebleken dat het vroeger onsplitsbaar gedachte *atoom* vermoedelijk een planetenstelsel van bewegende electronen is.

Zoo al niet het atoom van elk element daartoe terug te brengen is, het is bewezen dat het door Mevrouw Curie ontdekte element Radium in stricten zin den naam van element, van onsplitsbare, niet verdient, want dat Radium in den loop van den tijd uiteenvalt en electronen uitzendt.

Dit is het meest revolutionaire verschijnsel dat de aanvang van de 20e eeuw heeft opgeleverd, en een fraai bewijs van het buitengewone intellect van den speurenden laboratoriumarbeider, is het tellen der door Radium uitgezonden, afgestooten electronen geweest, uit het aantal kleine waterdruppels dat zich vormt wanneer de electronen in een met waterdamp gevulde ruimte worden gebracht.

Van waterdamp heeft men in den regel geen juiste voorstelling; men noemt een nevel een zichtbare stoomwolk bijvoorbeeld ook wel waterdamp, maar waterdamp is onzichtbaar, en de zichtbare nevel is een verzameling van waterdruppeltjes.

Nu is het eigenaardig dat men aan kan toonen dat in een ruimte met waterdamp gevuld zich nooit een druppel kan vormen of de waterdampmoleculen moeten een pied a terre hebben, een stofdeeltje of een electron, waaromheen ze zich tot een druppeltje kunnen vormen.

Dat is een al lang bekend verschijnsel, dat reeds jaren geleden in tijden van groote droogte verleid heeft tot het in de lucht schieten van stofbommen, als regenverwekkers een interessant en zeer gemotiveerde proefne-

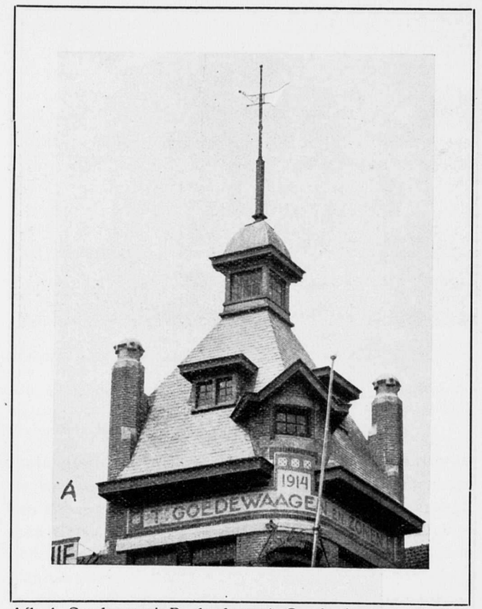

Afb. 4. Goedwagen's Bankgebouw te Gouda. Architect W. Stok te Rotterdam. De windvaan is binnen in den toren met de dakgoot A verbonden, die deel uitmaakt van het afleiderssysteem.

ming die echter niet veel resultaat heeft opgeleverd. [1])
Maar dat bij de druppelvorming het electron de kern vormt, blijkt uit de electrische lading die men heeft kunnen aantoonen bij gevallen regendruppels.
Laat ik nog even vertellen, dat het tellen der electronen eenvoudig is geschied, door de ruimte met verzadigden waterdamp waarin zich electronen bevonden plotseling iets af te koelen, zoodat zich spontaan een nevel vormde bestaande uit evenveel zeer kleine druppeltjes als er electronen waren. De druppeltjes vielen op een glasplaat en konden geteld worden en gewogen, zoodat de grootte ervan eveneens kon worden vastgesteld, een bijzonder fraaie proef.
Het tellen geschiedde onder het mikroskoop.
In verband met onweer en bliksemslag zal het verschijnsel der druppelvorming om electronen u direct als een belangrijk punt, helder voor oogen staan.
Onweer is een electriciteitsverschijnsel en tevens een lokale druppelvormig van belang, de neervallende druppels hebben electrische lading, bovendien blijken de onweerswolken geweldige oppervlakteladingen te hebben die als bliksemstralen,— sterke electrische vonken, — neerschieten. Al deze door een ieder zoo vaak geconstateerde feiten komen in principe overeen met de laboratoriumproef die ons electronen leerde tellen, deeltjes die in grootte van een orde zijn, zóo dat uit een gram radium per secunde tienduizend millioen van die partikeltjes ontstaan, terwijl de levensduur van een gram radium vermoedelijk 2000 jaren is.
Hoe komt nu de atmosfeer ter plaatse waar straks het onweer zal losbarsten aan een zoo sterke electrische lading.
Vermoedelijk geeft een proef van Lenard en Wolf een beeld dat hier van toepassing is, al klopt de proef niet in allen deele met hetgeen men in de atmosfeer waarneemt.
Lenard en Wolf constateerden, en ik heb de proef menigmaal nagedaan, dat onder invloed van ultraviolet licht waaraan het zonlicht rijk is, een zinkplaat bijvoorbeeld negatieve electriciteit verliest en met een positieve lading achterblijft, terwijl anderen hebben waargenomen dat ook planten deze eigenschap in aanmerkelijke mate vertoonen.
Nu is de onweersregendruppel werkelijk om een negatief electron (men kent dus nog altijd twee soorten van electronen) gevormd, en de aarde is ter plaatse waar het onweer losbarst, steeds geruimen tijd aan zonnestraling blootgesteld geweest, zoodat men werkelijk op die plaatsen een sterke negatieve electronenlading overeenkomstig de proeven van Lenard en Wolf kan verwachten.
Welke de invloeden zijn die op de eene plaats een zooveel grootere lading verwekken dan op andere plekken, — want onweersverschijnselen zijn wel zeer lokale verschijnselen —, is zonder meer niet te zeggen; maar wat is het aardoppervlak geen gecompliceerd object, en welke verschillen in invloed van de zonnestraling zijn dus niet op verschillende plaatsen te verwachten, zonder dat men in staat is nauwkeurig te omschrijven wat de redenen zijn dier lokale verschillen?
Dat neemt niet weg, dat men de proef van Lenard toepassende op een plek van de aarde, bijvoorbeeld op een stad van 9 kwadraatkilometer oppervlak, verwachten kan dat langdurige zonnestraling aldaar een electrische lading in de atmosfeer verwekken zal, die de ruimte tot hoog boven de aarde vult met electronen, welke op een gegeven oogenblik de centra zullen worden van waterdruppels die zich uit den eindelijk oververzadigden damp zullen vormen, en zoo zich tot onweerswolken zullen samenpakken.
Tot zooverre zijn wij dus met een bevredigend, aan laboratoriumproeven toetsbaar beeld van de onweersvorming gevorderd.
Nu nam ik als beschouwings object een stad van 9 kwadraat kilometer omdat bij een flink onweer dat boven een dergelijke plaats zich ontlast een aantal treffers door bliksemstralen van 9, zoo ongeveer strookt met de werkelijkheid.
Het mogen er een paar meer of minder zijn, maar die lust heeft om eenvoudige waarnemingen te doen, zal kunnen constateeren dat tijdens een hevig onweer een negental ontladingen boven een dergelijk beperkt terrein vrij aanzienlijk is.
Het is dus alsof zich achtereenvolgens negen geladen bollen ontlaadden, negen van elkaar geïsoleerde bollen,

[1]) Vermoedelijk omdat electronen onmisbaar zijn voor de druppelvorming.

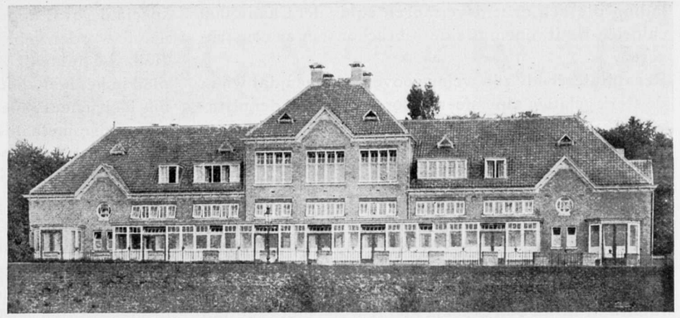

Afb. 5. Protestantsch Ziekenhuis te 's Hertogenbosch; Architecten K. C. Suylingh en Zonen. De afleiders zijn door de killen en goten in het bouwplan opgenomen, en dus onzichtbaar.

want de ontlading van den een vermindert de kracht van een volgende ontlading geenszins, soms zelfs valt als besluit nog wel eens een ferme slag wanneer de lucht alweer aan 't helderen is.
Stellen wij ons dus voor dat zich per kwadraat kilometer een soort bolvormige sterk geladen wolk heeft gecondenseerd hetgeen ook zeer goed klopt met de zwarte den hemel verduisterende luchten die tijdens een onweer boven de stad hangen, zoo komen wij eenigermate tot een voorstelling van de afmetingen van dien bol in vergelijking met geleiders waarmede men analoge proeven in het laboratorium kan nemen.
Plaats tegenover een metalen plaat die met de aarde is verbonden een koperen bol die met een electriseermachine in verbinding staat, zoo zal telkens wanneer de lading een zeker bedrag heeft bereikt, een vonk, een kleine bliksemstraal op de plaat overspringen.
De lading krijgt door electronentoevoer een steeds hoogere spanning, een spanning die tot 5000 Volts [1]) moet stijgen om in droge lucht een vonkje van 1 millimeter te verwekken, doch die in vochtige en vooral in electronenrijke, zoogenaamde geioniseerde lucht een veel grooter vonk geeft.
Nu schat men de spanning van de lading van een onweerswolk op iets van de rangorde van 10 millioen volt bijv. op 50 millioen volt.
Natuurlijk is die spanning verschillend onder verschillende omstandigheden maar, daarom spreken wij dan ook van de rangorde of kortweg van de orde van grootte van het verschijnsel, om aan te duiden dat de spanning van onweerswolken nimmer 100 malen kleiner en ook niet 100 malen grooter is dan genoemd getal.
Zoo krijgen we ons dus van een der electrisch geladen wolken die zich tijdens een onweer vormen, het beeld van een bol met ongeveer 1 kilometer doorsnede en een spanning van 50 millioen volt, en aldus is men in staat zich een oordeel te vormen over de vermoedelijke lading die dan $^1/_2$ coulomb bedraagt. Men druk n.l. electriciteits hoeveelheden uit in de eenheid die naar Coulomb is genoemd.
Die lading kan ons niet zooveel schelen, maar wat ons wel veel belang inboezemt is het product van die lading en zijn spanning want dat is een maat voor het arbeidsvermogen, evenals dit bij een waterleiding door het product van hoeveelheid en drukking wordt bepaald, niet waar?
Wat dus straks de ontlading, de bliksemslag kan doen, wordt bepaald door $^1/_2$ coulomb $\times$ 50 millioen volt $=$ 25 millioen volt-coulomb.

[1]) 500 volt is bijv. de spanning van den electrischen stroom die in tramnetten wordt gebezigd.

Maar nu weet u, dat er aan elke hoeveelheid energie een zekere hoeveelheid warmte gelijkwaardig is, en nu is 1 calorie $=$ 4250 volt-coulomb.
Men kan zich n.l. denken dat men eene electriciteitshoeveelheid van 1 coulomb, die een spanning van 4250 volt heeft, laat gaan door een koperdraad. Die draad wordt dan warm evenals de draad in een gloeilamp, en wel zoo warm, dat wanneer al die warmte gebruikt werd om water te verwarmen, waartoe men de draad eenvoudig in een bakje met water zou kunnen leggen, 1 liter water 1 graad in temperatuur zou stijgen.
Onze 25 millioen volt-coulomb zijn dus gelijkwaardig aan $\frac{25 \text{ millioen}}{4250}$ caloriën of rond 6000 caloriën, een bliksemontlading kan dus bijvoorbeeld 100 liter water, zestig graden in temperatuur doen stijgen.
Het is helaas maar een schatting, maar een die eenigszins klopt met de schaarsche waarnemingen die tot dusverre ten dienste staan.
Wat kan die ontlading doen als ze door een koperdraad gaat?
Stel dat de koperdraad in gesmolten bolletjes uiteen zou vliegen, en stel daarvoor noodig een temperatuurstijging van 2000° zoo is, daar de soortelijke warmte van koper ongeveer 0,1 bedraagt, de hoeveelheid warmte van 5000 caloriën voldoende om 25 kilogram koper te doen smelten, d.i. een draad van b.v. 60 meter lengte en 8 mM. doorsnede.
Er zijn, naar men zegt, waarnemingen gedaan die ongeveer hiermede kloppen, nl. in een slecht met de aarde verbonden afleider in een kerktoren ergens in Frankrijk, maar of ze betrouwbaar zijn, moet nog door nieuwe proefneming worden uitgemaakt.
Mij komt de energie op bovenstaande wijze geschat zeer hoog voor, zeker zoo hoog, dat als men daarmede rekening houdt bij het aanbrengen van afleiders, de veiligheid dan ook volkomen wordt bereikt, en daarom is 't ons per saldo toch alleen te doen. [1])
We zullen dus met de vrees voor de gevolgen eener ont-

[1]) Bij goede grondverbinding zal in den afleider slechts een fractie van de energie in warmte worden omgezet en grondverbinding ontbreekt nooit geheel.

lading die een arbeidsvermogen equivalent aan 5000 caloriën bezit, onze afleiders beschouwen en construeeren.

Recapituleerende zijn we nu zoover gekomen,dat wij in de sterk geladen atmosfeer die onder invloed der ultraviolette gedeelten der zonnestraling dagen lang negatieve electronen uit de aarde heeft opgeslurpt, om die electronen heen waterdroppels zien condenseeren. Deze druppels vormen zich tot wolken met een doorsnede van circa een kilometer, en met een oppervlakte lading gelijk een bol die in 't laboratorium van de electriseermachine ontvangt, doch hier ontstaan door het opeen hoopen der tallooze electronen uit een veel grootere ruimte in de nu betrekkelijk kleine wolk, met eene aan die condensatie evenredige spanningsstijging, die dus tot eenige millioenen volt oploopt totdat de vonk, de bliksem op de aarde overspringt, met een arbeidsvermogen gelijkwaardig aan 5000 caloriën.

Treft nu deze electronen bol, deze vuurbol die soms in minder dan $^1/_{10000}$ sec. het luchtruim doorklieft en die te vergelijken is met een allergevaarlijkst projectiel, [1]) een voorwerp, een huis, een hooiberg of wat dan ook, dan is het uitsluitend van belang om na te gaan welke geleidende deelen het getroffen voorwerp bevat om te kunnen beoordeelen in hoeverre het beschermd is, of bescherming behoeft.

Wij nemen dus een zuiver practisch standpunt in, bemoeien ons uitsluitend met het bezien van een huis, omdat deze beschouwing van zelf leidt tot den grondslag van beveiliging van alle denkbare plaatsen, tot kampementen, weiden en, zeldzame boomen toe.

Bij de beoordeeling nu, van het gevaar waaraan een huis tegenover bliksemslag onderhevig is, denken wij ons alle niet geleidende deelen weg, of doorzichtig als glas, zoodat alleen de geleiders, metalen vorsten, goten, leidingen enz. blijven staan.

Hoe hangt dat systeem, dat wij dus nu als zwarte lijnen in een glazen gebouw zien, onderling samen, hoe is het met den bodem verbonden en welke capaciteit heeft het; ziet daar de alles beheerschende vragen.

Is de verbinding met de aarde slecht, dan is 't duidelijk dat de lading van den bliksemslag zich over het gebouw uitbreidt en dit dus, als ware het met een reusachtige electriseermachine in verbinding, een lading geeft, tot dat er links en rechts vonken uitspringen tot groot gevaar voor aanwezige levende wezens.

Maar is een behoorlijke grondverbinding aanwezig, dan is de oplossing van het vraagstuk gevonden in de beantwoording van twee vragen.

1e. Is de aanwezige metaal massa, buizen, goten enz. voldoende om zonder noemenswaardige temperatuursverhooging de lading te ontvangen en te geleiden?

2. Zijn alle leidingen met elkaar verbonden zoodat het gevaar van wisselwerking tusschen naast elkaar liggende geleiders bijwijze van inductie en stroomverdeeling tot nul gereduceerd wordt?

Zie daar de hoofdpunten welker bestudeering in elk speciaal geval door den deskundige tot oplossing dienen te worden gebracht.

Het zal u duidelijk zijn dat bij opname van een afleiderplan in het bouwplan in den regel de afleider als afzonlijk instrument geheel vervallen kan, dat in 't algemeen aanwezige metaaldeelen op zich zelf gevaarlijk kunnen zijn doch steeds tot nuttige deelen van een afleidersysteem kunnen worden verwerkt, en dat dus de bliksemafleider als ontsierend stangenstelsel geen zin heeft.

In den regel is nog altijd de bliksemafleider als afzonderlijk instrument aangebracht te vergelijken met een zijden draadje als extra zekerheid voor het vasthouden van een kabelbalon, zooals daar vrij dunne afleiderdraden worden gelegd langs zware looden voorstbedekkingen, ja zelfs over zinken daken en gebogen om zware metalen windvanen.

De bliksem geeft bij inslag, zich over al de aanwezige metalen leidingen verdeelende, daaraan een zekere hoeveelheid energie af, en of nu een deel van dat systeem van ijzer, zink dan wel van lood of koper is, doet practisch niets ter zake.

Wel zal het deel met den kleinsten weerstand de grootste hoeveelheid afvoeren, maar in de practijk zijn de verschillen tusschen de waarde die te dien opzichte de gootleiding, waterleiding, gasleiding, en centrale verwarming hebben te verwaarloozen, zelfs waar buiseinden gekoppeld zijn met werk en loodwit. [1])

Ziedaar in korte trekken de grondslagen voor logische beveiliging door den afleider-architect, zooals ik den deskundige in deze materie noemen wil, te ontwerpen en in het bouwplan in te lasschen zonder verdere noemenswaardige kosten voor den aanleg van bliksemafleiders, en steeds zonder ontsiering der architectonische lijnen.

[1]) Immers een magazijn van enorme hoeveelheden energie.

[1]) Vrij slechte geleiders.

BERICHTEN.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juli bezocht door 824 belangstellenden.

De Tentoonstelling der werken van Jan Toorop, die tot 23 Augustus geopend blijft, wekt groote belangstelling onder het kunstlievend publiek.

Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 114 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land gezonden. Gedurende de maand Augustus is de Boekerij gesloten.

De lessen van de aan het Museum verbonden School zullen 1 September worden hervat. Nieuwe leerlingen kunnen zich aan het Museum van Kunstnijverheid melden, alwaar leerplan en inschrijvingsbrief verkrijgbaar zijn.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 14 AUG. 1915. = No. 16.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Tentoonstelling Jan Springer. — De nieuwe Honorarium Tabel. — REDACTIONEEL GEDEELTE. De Verkeerswegen in de Binnenstad te 's-Gravenhage. — Ontwerp Kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam, door M. Bles. — Het verfraaien van het landleven in België, door Hub. Hoste. — Boek- en Plaatwerken. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Tentoonstelling Jan Springer; teekeningen en schetsen van uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken en meubels; fantasiën, beschilderingen, decoratie's enz., *in het gebouw der M. B. V. A., Marnixstraat* 402, *Amsterdam tot en met Zondag 22 Augustus ;* geopend van 10 uur v.m.—5 ure n.m. ook Zondags. Toegang kosteloos.

De nieuwe Honorarium Tabel is verkrijgbaar bij het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam. Prijs per stuk *f* 0,25; per 10 stuks *f* 2.25. De kosten moeten vooraf per postwissel worden overgezonden.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE VERKEERSWEGEN IN DE BINNENSTAD TE 'S-GRAVENHAGE.

De Gemeenteraad van 's-Gravenhage verwierp het voorstel van B. en W. tot uitstel van den aanleg van de verkeerswegen met 31 tegen 6 stemmen.

De overzichtsschrijver van „het Vaderland" voegt hieraan toe:

„Slechts zes, zegge zes leden vóór het voorstel. Met de „wethouders Droogleever Fortuyn, Jansen en De Wilde, „stemden de heeren Lisman, Verburg en Kessler mede.

„Voor het dagelijksch bestuur een échec, voor den Raad „een succes, waarmede onzen gelukwensch.

„Ons vertrouwen in den Raad is niet beschaamd. Wij „hebben niet kunnen gelooven in de mogelijkheid, dat „thans zóó onverwacht en zoo diep ingrijpend zou gere„ageerd worden op een besluit, dat tot de gewichtigste „behoort, die de Raad ooit nam.

„Courage en vertrouwen, ook in deze benarde tijden, „moeten wij allen bezitten.

„Het deed ons genoegen, dat onze vroedschap toonde ze „te bezitten."

Ook zonder uitsluitend voor onze parochie te prediken kunnen wij ons alleszins bij deze woorden aansluiten.

d. CL.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

ONTWERP KANTOORGEBOUW STEENKOLEN-HANDELS-VEREENIGING TE ROTTERDAM

door M. BLES. *)

Het Kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging en het Maritiem Museum flankeeren het Clubgebouw der Koninklijke Roei- en Zeilvereeniging „de Maas" en als zoodanig is het bouwwerk aldus geworden. Vanaf het water — immers alle bouwwerken aan de havens zullen als zoodanig in de eerste plaats vanaf de Maas beoordeeld worden — kunnen architectonische eenvoud en grootheid slechts indruk op ons maken. Al wat lief en fijn is, is gauw uit het geheugen verdwenen; en al wat fijn is van silhouet verwekt onrust, indien het al in staat is om iets te verwekken in ons gemoed. Immers op de Maas werken wij met grootse verhoudingen van logisch-ontstane machine-gevaarten. Het logisch-eenvoudige weet alleen nog te boeien.

Van daar, dat dit aanzicht geworden is nuchter-eenvoudig in hoofdzaak, en met verfijning, welke slechts aan den

*) In Bouwk. Weekblad 1914 hebben wij afgebeeld de projecten Otten-Overeynder en Kromhout, ingezonden op de besloten prijsvraag voor een kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam, in welke prijsvraag de heer J. P. Stok Wzn. bekroond was. Wij geven hierbij het ontwerp met toelichting van den heer M. Bles.

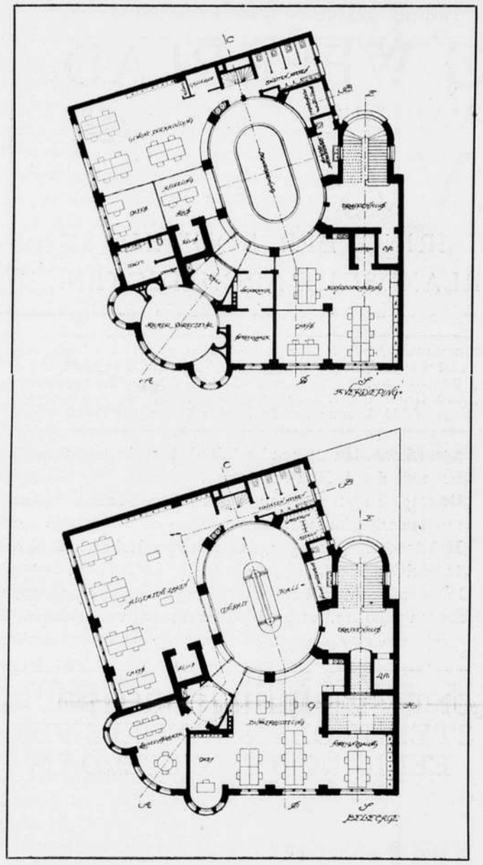

Ontwerp voor het Kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam, door M. Bles. Plan Bel-Etage en 1ste Verdieping. Schaal 1 op 400.

oeverwaarneembaar is en den eenvoud, vanaf het water gezien, niet verstoort.

Een ronde toren als pendant van dien van het Maritiem-museum; een uitkijktoren en seintoren (programma) welke den hoofdingang en lift aangeeft; schoorsteen-centrale verwarming, welke den diensttoegang markeert; en verder niets dat de rust verstoort, terwijl de kroonlijst in zijn geheel onafgebroken de gevels afdekt. Immers, daar het gebouw in vergelijking tot den plattegrond zeer hoog is, was het noodig om een sterk aangegeven breedtelijn te doen domineeren. Een groote ingang op den hoek in verband met den toren werd afkeurenswaard geacht. Of de halfcirkelvormige uitbouwen na meer ernstige studie gehandhaafd zouden worden, kan niet met zekerheid gezegd worden. Zij leenen zich zeer zeker tot aangename oplossingen binnen, alhoewel het uitwendig aspect nog wel herziening behoeft.

MATERIALEN. In verband met het spoedig zwart worden van de materialen in verband met de rookkolommen, die in normale tijden dagelijks daarover strijken, is bij de keuze van materialen getracht van den nood een deugd te maken. Dakbedekking zwarte lei. Gevels van obernkirchener-zandsteen die, hier en daar (o. a. de half ronde groeven in de opgaande penanten) gestockt, met verlangen naar den roet-doop uitzien; en voorts alles, deuren, ramen, hekwerken, jaloeziegeleiders en kappen van brons of althans in kopergroenkleurig metaal. Zoo werd er naar gestreefd om de versiering der gevels te bevorderen door de gehate jaloeziekappen (programma.) Huisbewaarderswoning en alle afdekkingen alsmede dorpels waren gedacht in graniet. Kleur als donker geworden zandsteen.

PLATTEGRONDEN.

De hoofdingang — in afwijking van de programma-teekening — op zijde en niet op den hoek van het gebouw. Daardoor werd binnenruimte gewonnen. Van de hoek, met het schitterend uitzicht naar 3 zijden werd niets prijsgegeven, — terwijl de lessenaars in hoofdzaak bij de vensters staan. De directiekamers onder den toren beslaan het beste gedeelte van het plan zoomede de kapiteinskamer; zij liggen dáár, waar anders de trap zou zijn geweest, tenzij deze zich met minder of met indirect licht had moeten tevreden stellen. Bij eene eventueele uitbreiding van den bouw zou de hoofdingang in het midden zijn gekomen, tusschen het nieuwe en oude gedeelte, met gemeenschappelijk trappenhuis en lift met seintoren.

De planteekeningen zijn onvolledig. De dienstafdeeling bestaat overal uit tusschenverdiepingen, die behalve het volgens programma vereischte, spreekkamer chefs, provisiekamer personeel, keuken, spoelkamer enz. bevatten.

De directiekamers beschikken over anti-chambre met daaraan grenzend etensliftje, dat van de huisbewaarders-woning tot de vergaderzaal voert. De indeeling is dusdanig, dat degenen, die den directeur gesproken hebben en nog spreken moeten, elkaar niet behoeven tegen te komen in het gebouw (diensttrap) terwijl huiselijke bezigheden (als eventueel klaarzetten van de lunch) in de werkzaamheden niet behoeft in te grijpen. Wachtkamer-loopknechten ligt geheel gesepareerd van de kantoorruimten en Hall. Een vuilniskoker, met glas bekleed, doorsnijdt het geheele gebouw en grenst aan Hall en recreatie-kamer van het personeel.

DOORSNEDEN.

Ook de doorsneden dragen de sporen van niet volbrachte studie.

Beziet men de plannen in verband met de doorsneden, dan ontwaart men de Hall, die niet in het midden ligt van de geheele plan-oppervlakte. Dit geeft eene aanmerkelijke vergrooting van het geheel — zeer zeker voor het gezicht. Immers dáár, waar de afstand tot de gevels het grootst is, bleef alles open voor het gezicht; en dáár, waar die afstand gering is, werd deze in hoofdzaak dicht gehouden. Zij, die de Hal binnentreden, zullen de onzichtbare ruimten (benut voor den

dienst) zich even groot denken als die welke aan de gevels liggen.

MATERIALEN BINNENBOUW.

Lambrizeeringen en plinten van wit, fijn zwart geaderd marmer. Vloeren Hall rubber. Alle dienst-deuren van ijzer in verband met centrale verwarming, waartegen geen hout bestand is. Alle afscheidingen en schotten in de lokalen van ijzer of brons.

Vloeren trappenhuis marmer; trappen wit graniet; trapleuningen brons.

Het brons eventueel te vervangen door gebrand ijzer.

Hall en trappenhuis met gewelven van Cristall-prisma-tegels. Glas der deuren of ramen der dienstafdeelingen gemat geel antiek, ornament gespaard geel antiek.

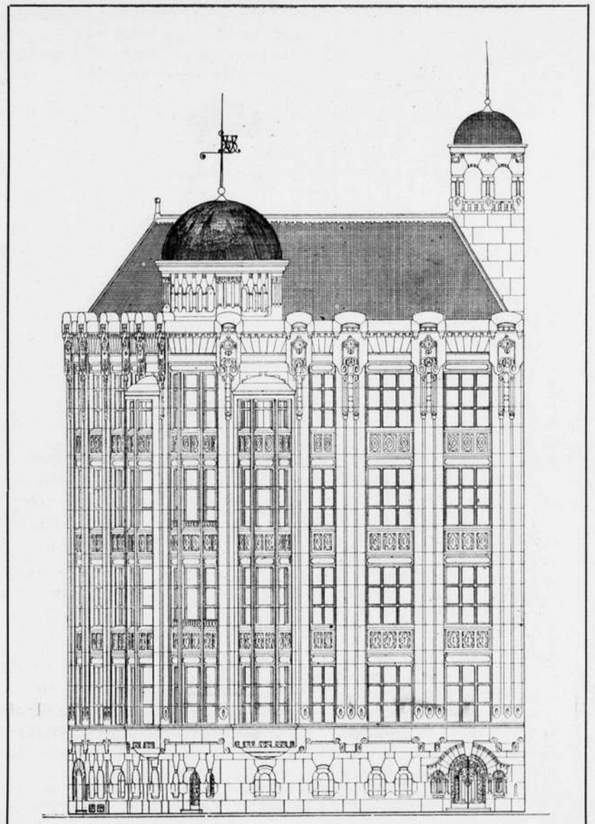

Ontwerp voor het Kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam, door M. Bles. Rechterdeel Voorgevel. Schaal 1 op 300.

HET VERFRAAIEN VAN HET LANDLEVEN IN BELGIË.

In Januari 1914 werd een nieuw werk op touw gezet, voor doel hebbende het verfraaien van het landleven.

„Het „moderne dorp", van de Internationale Tentoonstelling van Gent, leverde een „gedeeltelijke proef van den welstand, die men „nastreven kan in de landelijke gemeenten.

„Eene commissie werd ingericht om de verbetering van het landleven en de verfraaing der „dorpen te bewerken", met de vele middels die „de omstandigheden zullen ingeven, en bepaal-„delijk door studie, opzoekingen, congressen, enz."

Zoo schreven de inrichters, en ze vielen maar seffes aan het inrichten van een congres, dat in Oogst 1914 te Brussel moest bijeenkomen.

„Aan dit congres wordt den last opgedragen de „wenschen der landlieden te doen kennen en de „praktische middels om het doel, door de com-„missie, nagestreefd te bewerkstelligen".

Wie heeft er in zijn leven niet een heele boel congressen medegemaakt, wie heeft er niet ondervonden, dat een congres bestaat uit officieele ontvangsten, uitstapjes, feestelijkheden en .... enkele zittingen; dat naderhand ook verslagen van de zittingen kunnen het licht zien. „Het licht zien", is hier eigenlijk beeldspraak, want meestal wordt zoo'n drukwerk in den diepsten hoek der boekenkast weggestopt.

Dit wisten de inrichters maar al te wel; ook zochten ze het middel om na hun congres iets méér dan „wenschen" te laten bestaan.

Hoe ze te werk gingen?

Benevens de hoofdcommissie, te Brussel zetelende, werd in ieder provincie een *blijvend* comiteit gesticht; de inrichters wisten het zóó aan boord te leggen, dat verschillende dezer comiteiten door den Gouverneur der provincie zelf ingesteld werden. Die hooggeplaatste Heeren handelden niet als „officieel man", maar hun optreden was van het grootste belang: het comiteit bleef vrij van officieele banden, en bezat toch zoodanige aansluitingen, dat het vrij gemakkelijk werd officieelen steun te verzoeken en te verkrijgen; zoo voor het beschikbaar stellen van officieele stukken: onderzoeken, verslagen, statistieken enz., zoo ook voor eventueele vraag om geldelijke toelagen, enz.

De werkwijze der comiteiten werd volgenderwijze bepaald:

Vóór het Congres hadden zij leden aan te werven, en bijzonderlijk personen van verschillende bevoegdheden, die over de gegeven vraagstukken verslag zouden opmaken.

Na het Congres moest de werkkring meer uitgebreid zijn: de comiteiten hadden na te gaan indien de wenschen door het congres uitgesproken tot werkelijkheid kwamen; zooniet moesten ze de verwezenlijking er van betrachten, zoowel door eigene krachten als met behulp van den officieelen invloed, waarover ze zouden kunnen beschikken.

Het Congres zou vier afdeelingen bevatten:

1) Algemeene vraagstukken.
2) Verbetering der openbare diensten.
3) Verfraaing der dorpen.
4) Opbeuring van het landleven.

Voor elke vraag in elke afdeeling moest ieder comiteit trachten een verslag klaar te maken; zoodanig zou men voor elk punt ter kennis komen van de wenschen van elke provincie; al de verslagen over één punt zouden samengevat worden, en deze verslagen dan tijdens het congres worden besproken.

Een congres met zoo'n methode, en in zoo'n gunstige omstandigheden ingericht, zou toch wel iets voortgebracht hebben.

Helaas! de wreede oorlog heeft de plaats van het congres ingenomen en op eigen wijze het belgische landleven verfraaid.

Helaas, driemaal helaas!

Op de tweede vraag in de derde afdeeling, had ik de eer gehad het volgende verslag in te dienen:

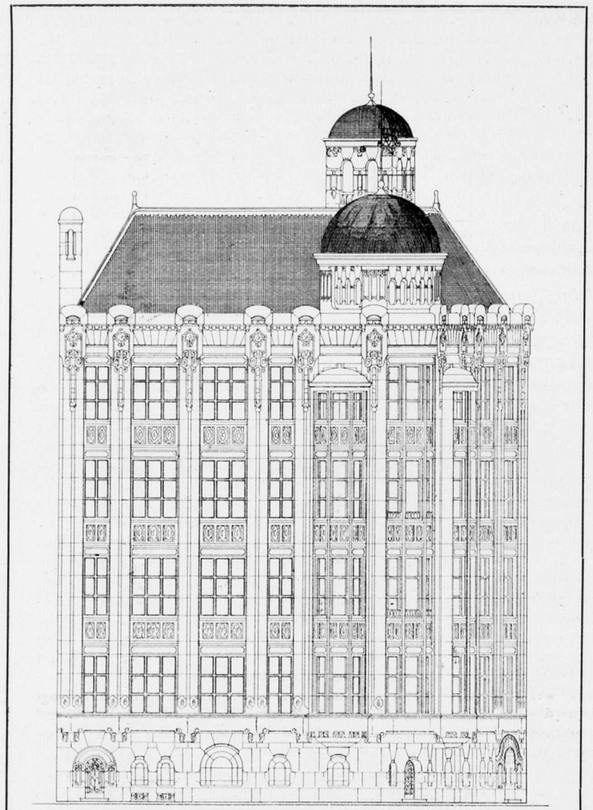

Ontwerp voor het Kantoorgebouw der Steenkolen-Handels-Vereeniging te Rotterdam, door M. Bles. Linkerdeel Voorgevel. Schaal 1 op 300.

DERDE AFDEELING.

Tweede vraag.

„De Kunstsmaak in de Landsche woning en gebouwen".

Dat die kunstsmaak in den buiten heel en al afwezig is, mogen we zeggen zonder vrees van logenstraffing, en dit wel voor de volgende reden: In den buiten is er, zooals binnen de stad, gemis aan cultuur, t. t. z. aan „compleete en juiste overeenstemming tusschen practische, moreele en aesthetische eischen van de samenleving" (1), gemis bijgevolg aan „geestelijke eenheid".

Een duitsche architect (2) doet te recht bemerken „hoe de eeuwenoude boerencultuur ten onderen is gegaan door de eeuw van het verkeer en van de techniek, die de boeren plotseling heeft overvallen".

Als gevolg hierop kwam de boer er toe de steden na te volgen en wel omdat wat hij er te zien kreeg, op hem grooten indruk maakte; omdat allerhande voortbrengselen van den handel hem van uit de steden werden aangeboden; omdat de stedelingen zelf in sommige dorpen gingen bouwen en wonen, en hem allengerhand een voorbeeld werden.

Eenigen uitleg hierover:

Dat de steden voor den landman een indrukwekkend schouwspel waren, was ten allen tijde waar: nu echter, dat hij door allerhande vervoermiddelen gemakkelijk en dikwijls de stad bezoeken kan en werkelijk bezoekt (zoowel voor zijn vermaak als voor zijn zaken), heeft de boer beginnen denken, dat hij met al die stadsche zaken vertrouwelijk is geworden, terwijl, ach! de kunst der stedelingen zelf bewijst, dat ze den wonderen vooruitgang der techniek niet volgen kan.

Zoo kwam hij op het denkbeeld zijn kleederdracht te verlaten voor die der stad; in den buiten stadshuizen te bouwen; de dorpen te versieren (?) met verkleinde stadskerken; de kerkhoven van rondom de kerk te verwijderen, enz.

Daartoe kwam de uitbreiding van den handel hem wonderwel te pas. Vroeger bouwde de landman met bouwstoffen, die hij aan de hand had: hij maakte houten huizen met riet bedekt, of verbruikte baksteen in de veldovens gemaakt. Daar die bouwstoffen eeuwen lang in gebruik waren, stond de techniek ervan vast ingeworteld bij de vakmannen. Nu echter worden de materialen van uit de stad toegezonden: machinale baksteenen en dekpannen, verglaasde baksteenen, natuursteen enz., en met het steedsche materiaal komt ook de steedsche verwerkingswijze. Daarbij zien we de verzekeringsmaatschappijen en na hen de gemeenteoverheid het bouwen met hout en riet streng verbieden. (3)

Wat den toestand nog slechter gemaakt heeft is het betrekken van den buiten door de stedelingen. Meer en meer neemt bij ons de gewoonte toe, den buiten te gaan bewonen bij het overlaten van handelszaken; of een landhuis te bezitten, om er na de bezigheid den zuiveren lucht te genieten. De woningen met dit inzicht gebouwd waren tot nu toe meestal stadswoningen, zoo maar midden in het veld geplaatst; huizen dicht tegen de straat geschoven, alsof ze langs daar alleen lucht en licht konden vinden; huizen met twee blinde zijgevels, alsof er binnen korte maanden andere huizen moesten tegen gebouwd worden, huizen met één versierden (voor)gevel en drie onversierde, alsof één gevel alleen zichtbaar was!

De verhuizing van stedelingen te lande mag wel het kanaal genoemd worden alwaar slechte vormen en stijlnamaak, dus wansmaak onze schoone velden overstroomd hebben. Want al die stadsche gebouwen schenen den landman het summum van goeden smaak; en bij elke gelegenheid moesten ze nagemaakt. Dit nog te meer, dat school- en stationsgebouw, t. t. z. gebouwen voor hooge besturen ontworpen, dus door hoog ontwikkelde menschen, in denzelfden smaak opgevat waren.

Geen wonder dat het in de dorpen noodig geacht werd „bouwreglementen" te maken, geen wonder ook dat die verordeningen gelijk de gebouwen waren.

Eenige stichtende artikels uit enkele dorpsbouwreglementen:

„De kleinste hoogte der gebouwen is bepaald op zes meters gemeten van aan den grond tot aan de muurplaat.

De benedenwoning zal ten minste eene hoogte hebben van drie meters . . . .

Geen mindere huizen zullen mogen gebouwd worden tenzij van twee verdiepingen. Evenwel op meer dan twintig meters van den openbaren weg mag het Collegie van Burgemeester en Schepenen beslissen huizen te laten bouwen van één verdieping, dienende voor landbouwhoeven bij dewelke een hectare land gebruikt wordt.

De benedenwoning zal ten minste eene hoogte hebben van 3.25 enz.

Het navolgen van dergelijke verordeningen heeft reeds oneindig veel geholpen tot het uitroeien van het landelijk karakter in het bouwen.

Beletten we hier terloops, dat enkele der aangehaalde artikelen het bouwen van werkmanswoningen totaal onmogelijk maken. Een tegenwerking is natuurlijk opgekomen, en zij is, ons inziens, te radikaal. Verklaren hare voorstanders niet, dat alleen het landelijke te vinden is in de oude pachthoeven of in de kleine versletene werkmanswoonsten; dat architectonische vormen aan de landelijke woning nooit moeten toegepast worden; dat een ongekalkte gevel in het veld nooit passen kan; dat hygiëne en kunstzin niets met het landelijk huis te maken hebben. „Adieu de schoonheid als de vakmannen zich er mede bemoeien." (4)

En toch, wie zou er hem mede moeten bemoeien, gezien de afwezigheid van boerencultuur, gezien de stadsbewondering en namakingsgeest, die den landman bezielt? Maar de vakman, in dit geval de bouwmeester, dient voor dien nieuwen werkkring opgeleid, wat nu het geval niet is. Zijn aandacht moet getrokken worden op het hoofdzakelijk verschil, dat tusschen stadsch- en landelijk bouwen bestaat. De oude landelijke woning moet hij bestudeeren, doch er moet uitdrukkelijk op gewezen worden, hoe het meeste deel dier woningen als planten in het veld gewassen, niet te hermaken zijn: zij waren een natuurlijk gevolg van het boerentemperament gelijk het vroeger was, en passen niet meer aan de noodwendigheden van den huidigen tijd, aan onze beschaving, die kritiek oefent. Zulke woningen herbouwen is liegen, en een leugen past evenmin aan kunst als aan het landelijk karakter.

Zoo zal de leerling er toe komen te verstaan niet alleen hoe doelmatig de schikking der woning moet ingericht zijn volgens de plaatselijke levenswijze, maar ook hoe het uitwendige ervan niet moet willen eerst en vooral in het oog springen, maar wel in de omgeving passen — hoe als wanneer, gelijk nu bij ons, die omgeving verschillende is van de eene plaats naar de andere (duinen, polder- of Leiestreek, Veurne-Ambacht enz.) de goede degelijke woning ook zal moeten verschillen.

Zoo zal het hem klaar komen, dat het niet voldoende is het dak te doen vooruitspringen, den gevel te kalken en de ramen groen te schilderen om landelijke bouwkunst voort te brengen.

De verandering die we wenschen moet dus een volledige ommekeer zijn; ook meenen wij te mogen besluiten met de volgende wenschen:

1°) Dat den landman klaar aangewezen worde, dat hij een noodig element der maatschappij uitmaakt, dat hij dus zijn eigen karakter moet ontwikkelen en versterken in plaats van hem te trachten het stadskarakter aan te passen.

2°) dat de hoogere besturen met het oog op dit doel hunne werking schikken — dat ze voor het bouwen van stations, posterijen schoolgebouwen enz. openbare wedstrijden zouden uitschrijven — dat de bouwreglementen zouden verbeterd worden;

3°) dat bij het huidig onderwijs der bouwkunst de studie der landelijke bouwkunst gevoegd worde;

4°) dat de eigenbouwers, die onze velden door hun werk ontsieren zooveel mogelijk werkeloos gesteld worden, en dit door het vaststellen van een officieel architectendiploma.

HUB. HOSTE, architect.

(1) J. Gratama. Het Jaarboekje voor Beeldende Kunsten. 1913 bl. 5.
(2) P. G. Sagen. Zeitschrift für Agrarpolitik.
(3) P. G. Sagen loc. cit.
(4) Styn Streuvels. De landsche woning in Vlaanderen. bl. 63.

BOEK- EN PLAATWERKEN.

„Ons Mooi Nederland", door D. J. van der Ven. Uitg. Meulenhoff, Amsterdam.

Voor mij ligt het boekje dat het eerste is van een serie, genaamd „Ons Mooi Nederland" n.m. „Gelderland" waarvan de schrijver de bekende D. J. van der Ven is.

Toen ik in de kranten vermeld vond, dat eerstdaags dit werkje zou verschijnen, werden onwillekeurig mijn verwachtingen gespannen, waar de artikelen van Van der Ven in 't Bouwk. Weekblad ons zijn opmerkingsgaven en zijn verteltrant hebben doen waardeeren. Zonder schoolmeesterachtigheid komt hij ons veel liefs vertellen, en weet hij ons te verplaatsen in de streken, die hij bezocht. En niet *daarom* alleen heeft zijn schrijven onze volle sympathie gehad, maar ook omdat hij zoo zuiver de essentieele waarde der aanschouwde dingen naar voren weet te brengen. Zijn groote bereisdheid en belezenheid, wij gevoelen het, geeft ons een waarborg te doen te hebben met iemand die iets te vertellen heeft. Zoo ook is 't in dit boekje van Meulenhoff's editie.

In zekere mate was het zijn taak een leidende gids te zijn, en daarvan heeft hij zich weten te kwijten op een zóó aangename wijze, dat hij nergens saai of vervelend of aanstellerig-voorlichtend werd. Als hij zich voor de „gewenschte" volledigheid geroepen acht, dingen van historischen zin, of van een „wegwijzenden zin" te zeggen, dan gaat dat met een leuke gemakkelijkheid, die ons meteen erover heen helpt, en onze aandacht niet te veel heeft afgeleid. Dan weer wijst hij op de architecturale waarde der landhuizen, en doet dit volkomen modern. Een vergelijking bijv. van de woningen van Haarlem, Bloemendaal, Aerdenhout, met die van de onmiddellijke omgeving van Arnhem, *leert* den lezer (die geacht wordt geen vakman te zijn, doch 'n eenvoudig wandelaar) te zien in modernen zin.

De aandacht wordt o.m. gevraagd voor 't werk van een schoonheidscommissie, waarbij de schrijver opmerkt:

„Zoo zal de taak der schoonheidscommissie in komende jaren er niet eene zijn, welke zich beperkt ziet tot een betrekkelijk klein gebied, zij zal zich dienen uit te breiden over den geheelen omtrek, opdat een later geslacht zal waardeeren, dat wij ernstig gepoogd hebben waar mogelijk, nieuwe schoonheid in moderne bouwkunst in het leven te roepen, een schoonheid, die niet alleen een ideël onstoffelijk belang met zich brengt, doch indirect ook wel materieele belangen kan bevorderen".

En dan wijst hij er op, dat Mr. J. W. Frederiks dit terecht betoogt heeft in zijn prachtig werk „Monumentenrecht", met als pakkend voorbeeld te geven de groote welvaart in Italië, gebracht door de „industriae dei forestieri".... Nog een zin veroorloof ik mij aan te halen: „„Was het wonder dat zij, die voor dit vraagstuk (dat van landhuis-architectuur) geplaatst werden, zich wendden tot de oorspronkelijke plattelands-bouwkunst met haar uit zuivere noodzakelijkheidsgronden voortgekomen ruimteverdeeling? Neen immers, want haar geslotenheid, sprekend, in de lage muren en in de opgaande beschermende dakvlakken van rust, haar blijmoedige openhartigheid, waar het er om gaat aan te toonen, hoe natuur- en huisleven innig met elkaar vergroeid zijn, zooals dat het geval is met den regenton, die, het water van het mossig-rieten dak verzamelend, van tuinbesproeing verhaalt . . . moest in haar tot grootste verfijning gekomen ontwikkeling de bouwkunstigen boeien"".... Weer ergens anders geeft hij den leek een handige uiteenzetting hoe de tuinarchitectuur een voortzetting behoort te zijn van het huis-vanbinnen. Als 't ware een vervolg op 't interieur, terwijl hij mannen als Kent enz. aanhaalt.

Ik meen dat dit werkje ook voor de bouwkunstenaren van waarde is, waarom ik gaarne met deze regels de aandacht er op vestig.

Leiderdorp. WILLEM C. BROUWER.

Een en ander uit de bouwgeschiedenis van Amsterdam. De heer Dr. W. B. Petri, C.I. heeft in „De Tijdspiegel" een artikel geschreven over de bouwgeschiedenis van Amsterdam, naar aanleiding van een studie der groote kaartenverzameling op het archief te Amsterdam. In dank hebben wij een overdruk ontvangen, en vermelden het volgende er uit. Na eenige bijzonderheden over de oude overheidsbemoeiïngen met den stedenbouw uit een artikel van Dr. Breen in het jaarboek Amstellodamum 1908 aangehaald te hebben gaat de schrijver de verschillende kaarten, van de oudste af, na, waardoor de geleidelijke groei van de stad in hoofdlijnen geschetst wordt.

De schrijver vindt bij deze studie zijn inzichten, neergelegd in zijn werk Stedenbouw (met welk werk hij promoveerde tot doctor) bevestigd. Dat de leelijke Snipperplantsoentjes (de naam is van den heer Schaap) ontstaan ten gevolge van spits elkaar ontmoetende straten, vroeger ook voorkwamen, wordt aangetoond. Verder wordt er op gewezen, dat wat Eberstadt opmerkt omtrent de bebouwing van onze groote steden, niet iets speciaals 19e of 20e eeuwsch is.

Heden ten dage is het den speculant te doen, buiten de stad in den versten rayon het eerst huizen te bouwen. Daardoor stijgt de waarde van den ingesloten grond. Om welke reden dit nu in de eerste jaren der 18de eeuw te Amsterdam plaats greep, is zonder nadere onderzoekingen niet verklaarbaar; maar zeker is het, dat bij de bebouwing van het beschouwde terreinsdeel deze aanbouw van buiten naar binnen plaats greep.

Schrijver resumeert:

„Het overzicht van Amsterdams bouwgeschiedenis, aldus opgesteld niet uit archiefpapieren, maar slechts uit een verzameling opvolgende teekeningen, is uit den aard der zaak onvolledig.

Ik heb niet minutieus voor elke kaart elken vierkanten centimeter afgezocht, om kleine veranderingen na te pluizen. Ook heb ik natuurlijk uit de kaarten niet kunnen constateeren, vooral niet in de eerste tijden, wie de uitvoerders waren van de werken. Dat alles was echter ook niet noodig voor het doel, dat ik bij dit onderzoek voor oogen had. Nadere detailleering hoop ik naderhand te publiceeren, wanneer het materiaal, dat hiervoor noodig is, onder de bekwame leiding van den daarvoor aangewezen ambtenaar nader geordend is. Hier was het slechts de bedoeling, de groote stedebouwkundige gedachten bloot te leggen. Het was slechts een proef op mijn hypothese van utiliteitsoverwegingen, natuurlijken groei, en aansluiting aan het bestaande. Ik vond er volkomen, wat ik er ditmaal verwachtte, n.l. natuurlijken en dientengevolge schilderachtigen aanleg is het begin, kunstmatige en monumentale uitbreidingen uit lateren tijd. Bij die uitbreiding, hoe schoon ook op vele punten, miste men den blik van een stedebouwer; met had geen inzicht in de kwestie van pleinen, men vond geen oplossing voor de aanpassing aan het oude en bestaande, men projecteerde bijna ontoegankelijke stadsgedeelten en men liep er even hard in met driehoekige bouwblokken en scherpe hoeken, als de eerste en de beste quasi-stedenuitbreider het heden ten dage doet."

BERICHTEN.

Amsterdam door een vreemdeling bekeken.

In het blaadje van Amstelodamum vestigt d. B. V. de aandacht op het maandschrift „Kunst und Künstler" (Berlijn, Bruno Cassiber) dat in twee afleveringen (VIII en IX, van Mei en Juni), een rijk geïllustreerd artikel van Karl Scheffler over de Hollandsche stad bevat.

Amsterdam neemt, in de beschrijving zoowel als in de illustratie, de voornaamste plaats in. De schrijver betoogt, dat de beroemde en „doode" steden (Venetië, Sienna, Brugge, Rothenburg) een geheel vormen, maar tegelijk aan musea doen denken. Overigens vindt men in de groote hoofdsteden meest een oud gedeelte en daaromheen nieuwe wijken die een internationaal type vertoonen; de Hollandsche steden echter maken hiermede een gunstige tegenstelling, want overal is het eigen karakter bewaard. Dit is b.v. nergens aan het verkeer opgeofferd (!). Holland is niet aangetast door den nieuwen en europeeschen parvenugeest. Werkelijk monumentaal zijn in Nederland alleen sommige gebouwen waarover de reisgidsen niets vertellen. Hiertoe rekent Scheffler de Portugeesche synagoge, het Paleis van Justitie, de oude Evangelisch Luthersche kerk en de bibliotheek. Het mooiste en eigenaardigste is het volkskarakter uitgedrukt in de weeshuizen en de hofjes, waarbij men noch aan een bepaalden stijl, noch aan een juisten tijd denkt. Zij werken modern en historisch tegelijk. Naar den stijl passen zij het best tusschen 1780 en 1820. Het is een fout geweest, van de Nederlandsche architecten, een herleving van de oud-hollandsche renaissance te beproeven met wetenschappelijke toepassing van al hare elementen. Het Rijksmuseum is een model van deze misvatting. Ook de schouwburg is in dien geest gebouwd. De werkelijke geniale moderne architecten hebben echter de dwaling ingezien. Zij hebben gewerkt als revolutionnairen, toen zij de traditie op nieuwe manier poogden te doen herleven. Dit geeft aan de beurs, door Berlage vijftien jaar geleden gebouwd, haar beteekenis. Het is volstrekt geen volmaakt bouwwerk, maar het heeft karakter en houding en in weerwil van verschillende misvattingen en onopgeloste details past het niet kwalijk in het oudste Amsterdam met zijn smalle gevelhuizen, zijn grachten en bruggen.

D. B. V.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Uitgave Nederlandsch Landhuis. Wij vestigen de aandacht van belanghebbenden er op, dat Mr. H. L. de Beaufort, directeur van het Bureau voor Auteursrecht, tijdelijk een andere functie bekleed en daardoor zich niet verder kan bezighouden met de opdracht van verschillende architecten inzake de auteursrechten der architecten betreffende bovengenoemde uitgave. Deze omstandigheid was mede een der oorzaken, waardoor deze aangelegenheid niet zoo spoedig afgewikkeld kon worden als wel gewenscht was. Wij hebben ons nu, overeenkomstig den raad van Mr. de Beaufort, direct tot den uitgever gewend, zoodat wij in het volgend weekblad het definitieve advies hopen te publiceeren. *De Alg. Secretaris*, J. GRATAMA.

Adres in zake verkeerswegen te 's-Gravenhage. Zooals bekend formeeren de Leden van onze M. B. V. A. in steden als den Haag, Rotterdam, enz. — als zoodanig een Plaatselijke Commissie. Zij vervangt de vroegere Afdeeling der Maatschappij, hoewel in anderen zin.

In den Haag werd een vergadering dier Plaatselijke Commissie gehouden, in de eerste plaats om tot een bestuur, een huishoudelijk reglement, en derg. te komen, — doch vooral om op te treden in zake het voorgestelde stopzetten der uitvoering van de verkeerswegen in de buitenstad. Dit zeer zelfstandig optreden, hoewel in 't algemeen ongewenscht, was geboden door de groote urgentie. Het navolgende adres werd verzonden aan den Raad:

De Plaatselijke Commissie te 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, verklaart, dat zij met groot leedwezen heeft kennis genomen van het voorstel van B. en W. aan den Raad om te besluiten voorloopig de totstandbrenging der nieuwe verkeerswegen uit te stellen en derhalve niet voort te gaan met het gebruik maken van de wetten, verklarende het algemeen nut der onteigening van perceelen voor den aanleg dier verkeerswegen en voor het tot stand brengen dier verkeersverbeteringen benoodigd, en wel in verband met de volgende overwegingen, die zij met den meesten aandrang onder de aandacht van den Raad brengt.

1. Verbetering der verkeerswegen in de binnenstad is uit stedebouwkundig oogpunt bezien, dringend noodzakelijk te noemen. In verband met de groote toename der bevolking en het steeds toenemend drukke verkeer, kan die verbetering onmogelijk langer uitstel lijden.

2. Waar het Rijk, vele Provinciën en Gemeenten in deze bijzondere tijdsomstandigheden het uitvoeren van belangrijke werken niet uitstellen, doch ter vermindering van de werkloosheid in de bouwbedrijven veeleer bespoedigen, mag worden aangenomen, dat het ook de Gemeente 's Gravenhage veel waard zal zijn alles in het werk te stellen om die werkloosheid tegen te gaan. Zoo iets dan zal de uitvoering der nieuwe verkeerswegen een algemeene levendigheid in de bouwbedrijven in den ruimsten zin met zich brengen, hetgeen aan een groot deel der bevolking ten goede zal komen.

3. Het behoeft geen betoog, dat bij elk uitstel van het tot stand brengen der ontworpen verkeerswegen steeds grooter uitgaven van de Gemeente zullen worden gevorderd voor de onteigening der benoodigde perceelen. Om deze redenen meent zij bij den Gemeenteraad te moeten aandringen op verwerping van bovengenoemd voorstel van B. en W.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co, Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 21 AUG. 1915. = No. 17.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Commissie van onderzoek. — Tentoonstelling Jan Springer. — De nieuwe Honorarium-Tabel. REDACTIONEEL GEDEELTE. Prijsvraag voor een tuinstadwijk, uitgeschreven door de Sociaal Technische Vereeniging van Democr. Ingenieurs en Architecten. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Commissie van Onderzoek. Waar op de a. s. Alg. Vergadering op 14 September a.s. de nieuwe Commissie van Onderzoek moet worden benoemd, wordt artikel 12 § 25 van de Statuten in herinnering gebracht, luidende:

„De Commissie van Onderzoek bestaat uit 5 Leden der Vakvereeniging, die den leeftijd van 35 jaren bereikt hebben. De aftredenden worden ieder jaar door de Algemeene Vergadering gekozen uit een door het Bestuur opgemaakte groslijst, bevattende een dubbel zoo groot aantal namen als dat der te kiezen leden.

Wanneer een Plaatselijke Commissie of ten minste 10 Leden een Lid schriftelijk aan het Bestuur voor deze groslijst aanwijzen, dan moet de naam van dit Lid aan deze lijst worden toegevoegd.

In deze Commissie kunnen Bestuursleden van de Vakvereeniging geen zitting hebben. Niet meer dan twee leden dezer Commissie mogen in eene gemeente wonen.

In verband met het bovenstaande worden opgaven van Candidaat-leden voor deze Commissie door Plaatselijke Commissies of door ten minste 10 Leden tot Dinsdag 14 September ingewacht bij het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam.

Tentoonstelling Jan Springer. Daar de tentoonstelling van teekeningen en schetsen van uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken en meubels, fantasiën, beschilderingen, decoratie's, enz. van wijlen Jan Springer in het Gebouw der M.B.V.A. zich in een flink bezoek mag verheugen, is de tentoonstelling nog met 2 weken verlengd, zoodat zij geopend blijft tot en met Zaterdag 4 September a.s.

De tentoonstelling is geopend van 10 uur v.m. 5 uur n m. ook Zondags.

Toegang kosteloos.

De nieuwe Honorarium Tabel is verkrijgbaar bij het bureau der M. B. V. A., Marnixstraat 402, Amsterdam. Prijs per stuk *f* 0.25; per 10 stuks *f* 2.25. De kosten moeten vooraf per postwissel worden overgezonden.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PRIJSVRAAG VOOR EEN TUINSTADWIJK, UITGESCHREVEN DOOR DE SOCIAAL-TECHNISCHE VER. VAN DEMOCRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Zooals de lezer van het B. Weekblad zich zal herinneren, heeft bovengenoemde prijsvraag het vorige jaar plaats gehad. In B. Weekblad van 30 Mei 1914 hebben wij het Jury-rapport opgenomen. De Vereeniging heeft de goede gedachte gehad van deze interessante prijsvraag de belangrijkste ingezonden projecten af te beelden in een boekje, dat à f 1,25 verkrijgbaar is en gedrukt bij de Firma F. van Rossen te Amsterdam. De belangstelling in Nederland voor stedenbouw, die tot voor korten tijd nog zeer gering was, is gelukkig sterk groeiende; deze te vermeerderen en meer in het bijzonder de aandacht te vestigen op de tuinstad was het doel van deze sociaal-technische Vereeniging met haar prijsvraag. Dit streven kan niet genoeg gewaardeerd worden; en het is een succes, dat inderdaad belangwekkende ontwerpen zijn ingezonden. Om hiervan een beeld te geven worden bijgaande afbeeldingen overgenomen uit het boekje.

Wij wenschen de Vereeniging succes toe met deze uitgave, die, ruim verspreid, zeer zeker veel zal kunnen bijdragen om de groote moreele, hygiënische en aesthetische voordeelen van de tuinstad meer algemeen te doen beseffen, en daardoor de zeer gewenschte tot standkoming van tuinsteden te bevorderen.

De heer P. Bakker-Schut, C. I., Voorzitter der Vereeniging, geeft in het boekje een Inleiding, waaraan wij het volgende ontleenen:

De snelle groei van onze steden, in het bijzonder van onze groote steden, heeft problemen in het leven geroepen, aan welker oplossing vroeger niet gedacht werd en niet gedacht behoefde te worden.

Terwijl in 1830 de bevolking van onze vier groote steden nog slechts 14.3 % der bevolking van Nederland uitmaakte, woonde bij de laatste volkstelling op 31 December 1899 23.5 % der totale bevolking in die centra. Ook de steden van middelbare grootte en de kleine steden groeiden, doch veel minder snel. De gemeenten eindelijk met minder dan 20.000 zielen gingen relatief in belangrijke mate achteruit. Terwijl zij in 1830 nog 71.5 % der bevolking bevatten, was dit verhoudingscijfer 80 jaar later nog slechts 59.5.

Wij zien dus ook in ons land in zeer sterke mate het internatio-

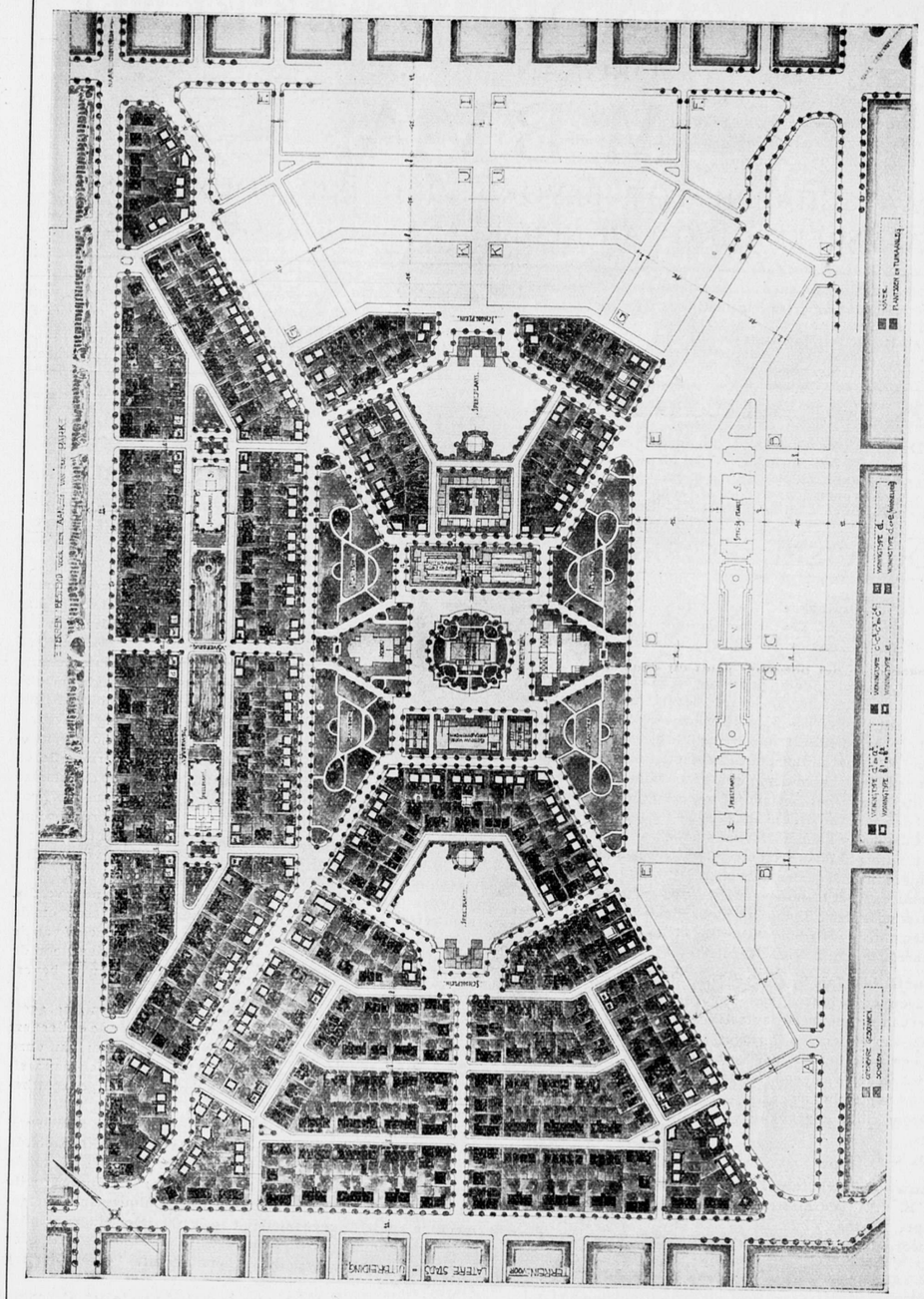

Afb. 1. Studieprijsvraag voor een Tuinstadwijk, uitgeschreven door de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. Ontwerp motto: „Huis en Tuin", van J. F. Repko R.Zn. Bekroond met een prijs van ƒ 250. Situatie.

naal verschijnsel van ontvolking van het platteland, gepaard met gestadigen groei der groote centra.
De absolute cijfers doen ons dit nog in veel sterker mate zien.
Amsterdam is gegroeid van een stad van ruim 200.000 inwoners in 1830, tot een wereldstad van pl.m. 600.000; Rotterdam van een bescheiden plaatsje van 72.000 zielen tot een stad van meer dan 450.000. En de residentie, weleer het grootste dorp van Europa, met in 1830 nog slechts 56.000 inwoners, werd een stad van ruim 300.000 inwoners, terwijl Utrecht haar bevolking verdrievoudigd zag.
Die snelle groei schept in het bijzonder ook ten aanzien van den stedenbouw voor onze gemeentebesturen en hunne medewerkers een moeilijke taak, aangezien dit krachtig groei-proces, indien niet alle teekenen bedriegen, nog niet tot staan is gekomen. De hoofdstad en de residentie moeten jaarlijks plaats maken voor een nieuwe bevolking van ongeveer 7000 inwoners, in Rotterdam vragen zelfs 10.000 nieuwe ingezetenen elk jaar een plaatsje. Dit zijn cijfers waarvan onze vroegere stedenbouwers niet konden droomen. In de middeleeuwen waren steden met een bevolking van meer dan 25.000 inwoners een zeer hooge uitzondering. En wat Holland betreft, Amsterdam telde nog in 1514 slechts 2907 „haardsteden". In de 17e en 18e eeuw was in ons land alleen Amsterdam voor onze tegenwoordige begrippen een stad van beteekenis. Maar toch was haar groei — ook al weer voor onze begrippen — betrekkelijk langzaam: van pl.m. 100.000 inwoners in den aanvang der 17e eeuw groeide zij tot 200.000 inwoners in de dagen der Bataafsche Republiek.

De aanleg van onze oude steden — zij mogen dan minder groot zijn geweest — heeft aan hooge eischen beantwoord. In het bijzonder geldt dit den aanleg van de middeleeuwsche steden. Deels waarschijnlijk tengevolge van toevallige omstandigheden en door een onbewust gevoel voor goede verhoudingen en fraaie groepeering, maar vermoedelijk ook (gelijk blijkt o.m. uit de plannen der g e s t i c h t e steden, die volgens een vooraf beraamd plan zijn aangelegd) uit welbewust aesthetisch inzicht, zijn stadsbeelden geschapen, die ons die middeleeuwsche steden doen appreciëeren als juweeltjes van stedenbouw. Maar niet alleen uit aesthetisch oogpunt, ook uit een oogpunt van aangename en gezonde bewoning, is er veel uit dien tijd wat onze oprechte bewondering verdient.
En ook de Stedenbouwers van de volgende eeuwen, in het bijzonder van de 16e en 17e eeuw, hebben ons veel nagelaten wat tot leering kan strekken: de verschillende uitbreidingen van Amsterdam en die van Groningen bijv. zijn er de bewijzen van. Maar er waren groote verschillen. In de eerste plaats begint veel meer dan in de middeleeuwen de geometrische figuur het stadsplan te beheerschen. Die neiging ging gepaard met, werd ten deele veroorzaakt door, een tweede kenmerkende bijzonderheid: de overheerschende invloed van krijgskundige eischen op den plattegrond, op het stadsbeeld. De middeleeuwsche stad was weliswaar ommuurd, doch zij was in de eerste plaats woonstad; de stadsmuur moest den bewoners veiligheid geven. Maar in den tijd der renaissance werd de stedenbouw tot vestingbouw. [1]) De aanleg werd beheerscht door de zucht om de stad tot een geduchte sterkte te maken; de bewoning was een factor, waarmede eerst in de tweede plaats rekening kon worden gehouden. Wel hebben de stedenbouwers uit dien tijd de kunst verstaan de eischen van vesting en woonstad tot een harmonisch geheel te brengen, maar de zeer kostbare werken,

[1]) Zie Rud. Eberstadt. Neue Studien über Städtebau und Wohnungswesen, IIe Band.

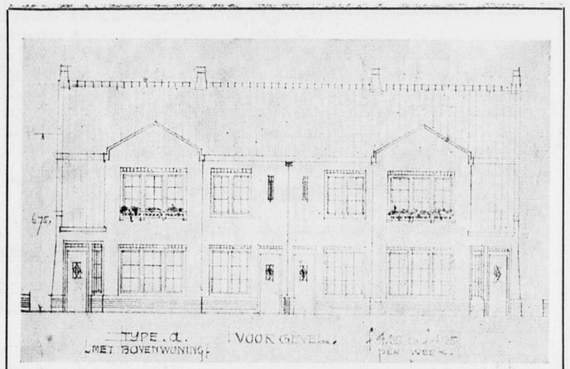

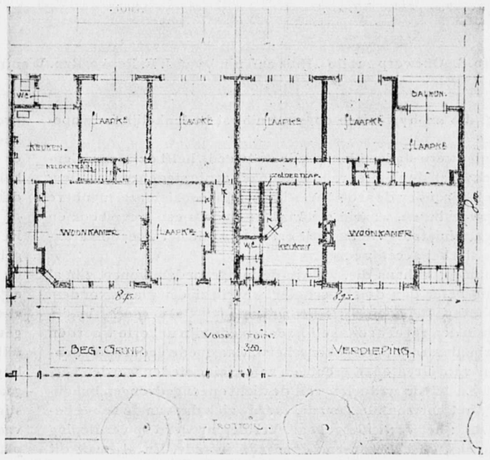

Afb. 2. Ontwerp motto „Huis en Tuin", van J. F. Repko Rzn.
Woning Type A. Schaal 1 op 200.

die deze vestingaanleg noodig maakte, hadden tevens tengevolge, dat het buitengemeen bezwaarlijk werd om tot uitbreiding over te gaan, wanneer het aantal inwoners der stad aanzienlijk toenam. Het noodzakelijk gevolg was derhalve, dat zooveel mogelijk het beschikbare terrein binnen de vestingwallen bebouwd werd.
Met dit volbouwen van het beschikbaar terrein tusschen de reeds aanwezige bebouwing is men in de 19e eeuw voortgegaan. Wel begon men geleidelijk de vestingwallen en vestinggrachten [1]) op te ruimen, zoodat feitelijk geen beletselen voor expansie meer bestonden, maar het was zoo voordeelig om de beschikbare terreinen tot den laatsten vierkanten Meter te benutten — immers men behoefde dan voor straataanleg geen of weinig geld uit te geven — dat men voortging, tusschen de bestaande huizen te bouwen. Ja in sommige steden, (zooals in den Haag in de Zeeheldenbuurt) heeft men met blijkbaar opzet in de jaren tusschen 1860 en 1890 ook sommige nieuwe straten met zoo groote bouwdiepte aangelegd, dat men tusschen twee rijen burger-woonhuizen nog ettelijke rijen opeengedrongen kleine woonhuisjes van een of twee verdiepingen kon schuiven.
Zoo ontstond nagenoeg overal in de oude stadskern, en somtijds ook in de nieuwere wijken, een dicht opeengedrongen bebou-

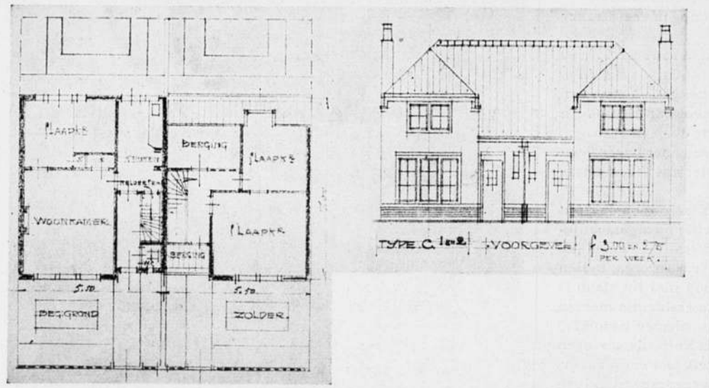

Afb. 3. Ontwerp motto „Huis en Tuin", van J. F. Repko Rzn. Woning Type C. Schaal 1 op 200.

wing, die uit hygiënisch oogpunt uiterst bedenkelijk is te noemen.
Die nieuwere stadswijken, die in de tweede helft der negentiende eeuw aan den buitenrand van onze groote steden ontstonden, in het bijzonder de arbeiderswijken, zijn troostelooze, lugubere steenwoestijnen, waarin slechts hier en daar een groep boomen of een miniatuur-plantsoentje oasen zijn, die het woestijnkarakter te sterker accentueeren.
De huizen, althans die, waarin de mingegoeden wonen, zijn al weinig beter dan de stadsaanleg, waarin zij een plaats vonden. Aesthetisch beneden critiek, constructief veelal verdacht, hygiënisch in den regel bedenkelijk: daarmede zijn in korte woorden de arbeiderswoningen gekenschetst, waarmede gedurende tientallen van jaren onze groote en vele kleine steden werden verrijkt. En bij de nadeelen van de dicht opeengedrongen bebouwing, het horizontale gevaar, voegde zich dat van de hooge bebouwing: het verticale gevaar. Verdieping werd op verdieping gestapeld, de huurkazerne deed zijn intrede. En al heeft dit kwaad niet zóó doorgevreten als in Duitschland, het heeft toch ongetwijfeld reeds in sommige steden bedenkelijke afmetingen verkregen.
Zoo was het èn uit stedenbouwkundig èn uit woningtechnisch oogpunt een verre van aanlokkelijke erfenis van de 19e eeuw, waarmede de 20e eeuw zijn intrede deed. In de laatste decenniën der 19e eeuw begonnen intusschen andere denkbeelden baan te breken; vooral het woning-type onderging verbetering. Maar ook sommige stratenplannen uit het laatst der 19e eeuw begonnen reeds een fleuriger karakter te vertoonen; het bleef echter voor de gemeenten moeilijk om — waar veelal de grondexploitatie in hoofdzaak als een particulier belang van den grondeigenaar werd beschouwd — het openbaar belang te doen domineeren.
In beginsel is dan ook de Woningwet van 1901 als een groote schrede voorwaarts te beschouwen. Maar terwijl die wet, wat betreft de woningzorg in engeren zin als een van onze meest geslaagde sociale wetten is te beschouwen, is de zesde paragraaf, die het steden-bouwkundig gedeelte regelt, uiterst gebrekkig en verward. En wordt onverhoopt het thans aanhangig ontwerp tot wijziging van de Woningwet door de Tweede Kamer aanvaard, dan zal dit in nog grootere mate het geval zijn. Want in dat ontwerp worden zoodanige concessies gedaan aan de belangen der bouwgrondeigenaren dat het openbaar belang naar den achtergrond wordt gedrongen. Maar dit nu daargelaten, die paragraaf zooals die thans nog luidt, heeft althans twee groote verdiensten.

In de eerste plaats, dat het publiekrechtelijk karakter van den stedenbouw op den voorgrond werd gesteld: de overheid werd het aangewezen orgaan, dat den stadsaanleg zou beheerschen. En ten tweede, dat de aandacht èn van autoriteiten èn van deskundigen èn van het groote publiek in veel grootere mate dan voorheen is gevestigd op het uitgebreide en in vele opzichten moeilijke gebied van den stedenbouw, doordat aan alle grootere gemeenten de verplichting werd opgelegd een plan van uitbreiding vast te stellen.
De vraag is nu maar, in welke richting de uitbreidingsplannen zich zullen bewegen. Het is natuurlijk zeer gemakkelijk om te zeggen, dat de ontwerper van een uitbreidingsplan rekening moet houden met de eischen van verkeerstechniek, aesthetica en hygiëne, maar daarmede is men er niet. Eerst in de praktijk blijkt, hoe moeilijk het is een werkelijk rationeel plan samen te stellen, dat aan die velerlei en dikwijls moeilijk vereenigbare eischen voldoet.

Het wil mij voorkomen, dat een eerste eisch voor een logisch opgebouwd plan is, dat streng onderscheiden worde tusschen de hoofdverkeersaderen, de secundaire verkeerswegen, en de eigenlijke woonstraten. Met den groeienden omvang van onze steden is ook de intensiteit van het verkeer in stijgende mate gewassen. En omdat onze steden zich voortdurend nog blijven uitbreiden, èn omdat de mensch zich bij de moderne ontwikkeling der verkeerstechniek steeds gemakkelijker en veelvuldiger gaat verplaatsen, is het alleszins rationeel, dat voor de toekomstige stadsgedeelten vooraf de loop dier verkeersaderen wordt vastgelegd en dat bij het ontwerpen van de ruggegraat van het plan de verkeerseischen een belangrijke rol spelen. Er blijft dan over de indeeling van de daar tusschengelegen ruimten in straten en pleinen en bouwblokken.
Schrijver bespreekt daarna de tuinstadbeweging in Duitschland en Engeland; de stichting van de „Garden City Association"; de stichting van tuinsteden te Port Sunlight, Bournville, Letchworth, enz.
„De door de Sociaal-Technische Vereeniging uitgeschreven prijsvraag, waarvan de lezer hierachter de resultaten vindt, beoogt de praktische toepassing dier tuinstad-idee op de stadsuitbreiding in ons land te bevorderen. In Engeland, waar sedert de „Housing and Town-planning Act 1909" de praktische en systematische beoefening van den stedenbouw meer naar den voorgrond is gekomen, wordt vooral gesproken van „town-planning on garden-city lines". Ook in de gemeentelijke uitbreidingsplannen wordt daar veelal het aantal huizen, dat per acre mag worden gebouwd, beperkt tot een vrij laag minimum.
Het schijnt mij niet uitgesloten dat zulk een „stadsuitbreiding in tuinstad-geest" ook ten onzent toepassing kan vinden.
Ik begrijp zeer wel, dat een open bebouwing, zooals die in tuinsteden en tuin-voorsteden plaats vindt, niet plotseling overal zal worden ingevoerd. Want daargelaten, dat dit zelfs niet in alle gevallen wenschelijk zou zijn, is het niet altijd doenlijk om een ruime bebouwing met arbeiderswoningen tot stand te brengen op terreinen in de onmiddellijke nabijheid van de bebouwde kom, waarvan de prijs door bouwgrondspeculanten al te zeer is opgedreven.
Praktische toepassing op groote schaal van den aanleg van tuin-

ningen, aangezien een bebouwingsplan van een woonwijk, zonder dat men zich rekenschap geeft van de daarin te stichten woonhuizen, bezwaarlijk tot een goed geheel kan leiden.
En eindelijk werd, aan de hand van nauwkeurig voorgeschreven, aan de praktijk ontleende gegevens, gevraagd een financieele opzet van de onderneming, die self-supporting moest zijn. Daarmede werd voorkomen de inzending van zeer idealistische, doch in de praktijk niet te verwezenlijken plannen."

Uit het Jury Rapport brengen wij de volgende beoordeelingen van de 4 bekroonde ontwerpen in herinnering:

1. „Huis en Tuin". Ontwerper J. F. Repko Rzn., Amsterdam.
Het plan is, wat de algemeene indeeling betreft, rationeel opgezet. Het centrum, waaraan de openbare gebouwen zijn geplaatst, is goed geprojecteerd. Van dit centrum zal een groote bekoring uitgaan, al is het niet te ontkennen, dat de opzet wat „breed" is voor eene eenvoudige stadswijk.
De waterpartijen vormen een aardige onderbreking, helaas zijn de kosten niet in de begrooting opgenomen. Het opnemen van bleekvelden in een moderne tuinstadwijk moet op eene vergissing berusten. De groepeering van de bebouwing is goed. De hoogere randbebouwing en de lagere binnenbebouwing zijn geslaagd. Jammer is het dat de aangrenzing van het Park slechts gedeeltelijk in het oog is gehouden. Dat de omliggende stratenplannen niet de aandacht van den ontwerper hebben getrokken, is eveneens te betreuren.
De breedte der wegen, (15, 12 en 8 M.) lijkt de Jury goed gekozen. Het aanbrengen van knikken aan de uiteinden van de diagonaalwegen is niet goed te verklaren.
De verhouding tusschen bebouwd en onbebouwd terrein is voordeelig. De open bebouwing is op juiste wijze doorgevoerd. Het onder één dak brengen van ten hoogste vijf woningen acht de Jury geen bezwaar. De afstand tusschen de perceelen onderling — welke hier en daar slechts 5 M. bedraagt — is te gering.
De afstand tusschen voor en achtergevels is voldoende. De voorgevels liggen van 14 tot 22 Meter uit elkaar, de achtergevels van 20 tot 24 meter. Het aanbrengen van voortuinen, vrijwel over het geheele plan, is te verdedigen. De architectuur is eenvoudig en smaakvol en is passend voor een moderne arbeiderswijk. De plattegronden der woningen zijn niet zonder verdienste. Het geheele plan is vlot geteekend. De overzichtsteekening is zeer smaakvol uitgevoerd.

IIa. „Licht en Lucht". Ontwerper Ant. Pet, Utrecht.
Als stratenplan, is dit ontwerp, behoudens eenige minder geslaagde deelen, goed. De verbinding tusschen het Park en het centrum van de stad is goed ontworpen, evenzoo de breede middenweg. Het plan bevat echter geen „hoofdpartij" hetgeen te betreuren is. Het oostelijk deel is te veel verbrokkeld, waardoor te veel ongunstige bouwblokken ontstaan zijn. Het plan geeft echter in andere deelen goed geslaagde afsluitingen. Gunstig zijn te noemen, de verdeeling van de plantsoenen en de speelplaatsen. De plaatsing van de openbare gebouwen verspreid over het geheele plan biedt zeer zeker voordeelen aan.
De aangrenzende bebouwing is in verband gebracht met het plan, de ontwerper heeft hier de bedoeling van de prijsvraag begrepen. De breedte der wegen is goed gekozen. Voor den hoofdweg 18 Meter en voor de bijwegen 9 à 11 Meter. De voortuinen zijn op juiste wijze aan de Noordzijde der straten geprojecteerd.
Het geheele plan heeft minder het karakter van een tuinstadswijk, doordat de bebouwing overwegend „gesloten" is. Daar waar „open" bebouwing is geprojecteerd, zijn de afstanden tusschen de huizengroepen niet meer dan 2 Meter, hetgeen te weinig is. De onderlinge afstand tusschen de achtergevels, 16 tot 21 Meter, is daarentegen voldoende.
De plattegronden en de architectuur geven de Jury geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. Het projecteeren van uitsluitend eensgezinswoningen is toe te juichen.
De berekeningen, behoorende bij dit ontwerp, zijn zorgvuldig samengesteld.

IIb. „Sol lucet Omnibus". Ontwerper P. Kuiper Jr., Haarlem.
De verdiensten van het plan „Sol lucet Omnibus" zijn zeer zeker gelegen in den tuinstad-achtigen opzet. De ontwerper is er in geslaagd het tuinstad-denkbeeld in zijn plan te verwezenlijken. Het ontwerp bevat een klein wegenoppervlak en veel plantsoen. Uit een oogpunt van aangename bewoning bevat het ontwerp zeer goede oplossingen.
De woonhoven zijn geslaagd, echter zijn de toegangen te smal, (doorgangen van $2\frac{1}{2}$ Meter zijn ongeschikt voor rijverkeer), bovendien zijn er te veel voetpaden.
De bebouwing is ruim ontworpen, afstanden van 18 tot 30 Meter tusschen de achterzijden der perceelen komen voor.
Het ontworpen net van hoofdwegen is naar de meening der Jury onoordeelkundig ontworpen, terwijl in dit plan de symmetrie overdreven is.
De ontwerper heeft met de omgeving te weinig rekening gehouden. De architectuur is te gewild „landelijk" en past niet voor eene uitbreiding van een stad van 200.000 inwoners. Het ontwerpen van uitsluitend eengezinswoningen juicht de Jury toe. De exploitatierekening is weinig overzichtelijk en de berekeningen zijn niet geheel juist (o.a. zijn de bedragen betreffende de wegen onjuist uitgetrokken).

III. „Travail". Ontwerper G. Bosma, Den Haag.
De goede eigenschappen van dit ontwerp zijn naar de meening van de Jury gelegen in de gunstige verhouding en verdeeling van bebouwd en onbebouwd terrein en de op verschillende punten aardige groepeering der huizen.
De afsluitingen der wegen zijn veelal goed en ongekunsteld. De traceering van het stratennet laat overigens te wenschen over. Een soort Ceintuurbaan heeft aan het plan veel schade gedaan. De symmetrie en de halfcirkelvormige wegen hebben mede hunne schadelijke invloeden op het geheel doen gelden. De breedte der straten is wederom goed gekozen; het projecteeren van straten van $7\frac{1}{4}$ Meter en 8 Meter heeft onder de gegeven omstandigheden geen bezwaar. De afstand der achtergevels is in dit ontwerp inderdaad zeer ruim (45 à 55 M.). De architectuur is niet zonder verdienste. Het teekenwerk is verzorgd. Het ontwerp bevat deels tweegezinswoningen en deels eengezinswoningen, hiertegen bestaat, ook voor een tuinstadwijk, geen overwegend bezwaar.
De berekeningen, vervaardigd door dezen ontwerper zijn zeer duidelijk en geven blijk van ernstige uitwerking van het geheel.

BERICHTEN.

De herstelling van het beeldhouwwerk in den tympan van van den voorgevel van het Koninklijk Paleis op den Dam.
Hierover geeft Jan de Meijer in „Architectura" eenige interessante mededeelingen. Wij halen uit dit artikel het volgende aan:
Staande voor het in al zijn indrukwekkendheid verschijnend beeldhouwwerk, wordt alle belangstelling in herstellingen weggevaagd. De machtige onderdeelen van dit heerlijke werk: de tritons, de zeepaarden, de vrouwen- en kinderfiguren nemen door grootschheid en meesterlijke behandeling onze aandacht geheel in beslag. Wat een genot dit werk zoo eens te kunnen zien! De eenvoud, die gezondheid in de durf (die nog niet tot bravour is geworden), waarmede het geheel is aangepakt, is kenmerkend voor het werk van Quellinus. Vele der onderdeelen dragen ditzelfde stempel. Op zichzelf beschouwd, zijn zij mijns inziens nog monumentaler dan het geheel.
Ze zoo stuk voor stuk bekijkende, is 't duidelijk te zien wat van de hand van Quellinus is, en wat zijn medewerkers hebben gemaakt.
Bijzonder zwak van modelé en van uitvoering is de Amsterdamsche Stedemaagd; vooral het bovengedeelte van de figuur en de kop. Op de afbeelding is dit niet zoo goed te zien. Duidelijker is dit geval met de twee zoetsappige leeuwen eronder. De compositie is daar bepaald ongelukkig. De kop van den leeuw en face zit er wonderlijk in. Prachtig daarentegen, vol van leven en beweging, is de compositie van de paardengroepen ter weerszijden.

Wat steeds in mijn herinnering levend blijft, is de waarlijk klassieke kop van de vrouwenfiguur ter rechterzijde van de linksche paardengroep (links en rechts genomen, staande vòòr den tympan). Die kop is van beneden niet te zien, daar hij gewend is naar den achtergrond. Een geval, den kunstenaar typeerend! Geen jacht op uiterlijk effect doch liefdevolle overgave aan zijn werk!
Prof. Albert Aerts, mijn vriendelijke geleider, onder wiens dagelijksche leiding de herstellingen worden uitgevoerd, was bijzonder verrukt over de drie vrouwenfiguren rechts van de Stedemaagd. Deze worden op 't oogenblik voor de verzameling in het Rijksmuseum afgegoten.
Opmerkelijk is de steensnede van den tympan. Deze is niet bouwkunstig, d.w.z. de tympan is niet opgebouwd uit eenigszins regelmatige blokken, waarvan de voegen loodrecht op elkaar staan. De blokken worden dan gesteld, terwijl de voorkant bruut is. De beeldhouwer hakt het werk daarna ter plaatse.
Quellinus heeft 't anders gedaan. Duidelijk is dit na te gaan bij den groep (paarden en vrouwenfiguur ter linkerzijde). Hij is begonnen in zijn werkplaats een der paarden te hakken, daarna het tweede paard, zòò, dat de beide stukken volgens het beloop der lijven tegen elkaar sloten. Heel duidelijk is dit te zien bij het paard en de daarnaast aansluitende vrouwenfiguur.
Sommige voegen loopen met de plooien der kleederen mee. Zoo bouwde hij langzamerhand den geheelen tympan op. In de overblijvende openingen kwamen vulstukken. Niet steeds zijn de aansluitingen mooi (b.v. tusschen de beide leeuwenkoppen, tusschen het meest linksche paard en den triton, enz.)
Deze manier van werken moet nog meer onze bewondering opwekken, omdat het zoo'n groote meesterschap toont in de beheersching van de wetenschap, hoe het geheel van beneden af zal doen.
Toen ik zoo langzamerhand verzadigd was in de beschouwing van dit meesterwerk, kwam de belangstelling in het herstellingswerk weer boven. Afgaande op wat wij van den toestand van het beeldhouwwerk hadden gehoord, dacht ik, dat het er treurig mee was gesteld.
Nu was het bepaald een verrassing te zien hoe gaaf het marmer nog is, ofschoon het witte marmer, dat Quellinus heeft gebruikt niet van de beste hoedanigheid is.
Tenminste Prof. Albert Aerts, iemand, die zijn geheele leven in marmer heeft gehakt, (werken der voornaamste Belgische beeldhouwers zijn door hem uitgevoerd) verklaarde mij, dat hij steeds een witte marmersoort gebruikt, die uitstekend bestand is tegen de weersinvloeden. Het gebruik van het wit marmer in ons klimaat behoeft daarom nog niet uit den booze te zijn. Het marmer mag echter geen zoutkristallen bevatten. Gedeelten van het marmer, waarin dit voorkomt, hebben veel te lijden. De heer Aerts toonde mij dit gebrek aan den arm van de tweede figuur rechts van de Stedemaagd. Die arm is gemakkelijk tot poeder te knijpen; alle samenhang in den steen is daarbij verloren gegaan, opgelost.
Bij de beschouwing der verweering van het beeldhouwwerk, valt het op, dat het marmer niet is verweerd aan de bovenzijde; zelfs inwendige hoeken hebben niet bijzonder geleden. De druipkanten echter zijn verteerd. Het met slechte stoffen uit de lucht reeds verzadigde regenwater valt op het beeldhouwwerk, en voert bij het er langs afstroomen, het vuil, dat op het beeldhouwwerk is neergeslagen, zoo ook de vogelmest, met zich mee. Aan de druipkanten blijft dit vuile water hangen, en hier begint het verzadigde water zijn chemische werking.
Dit invretingsproces moest worden gestuit. In 1851 is dit werk ook al eens ondernomen. Men (het is niet bekend, wie dit heeft gedaan) heeft toen eenvoudig enkele zieke deelen, zooals een hoofd, het schild met het Amsterdamsche wapen, en den arm en hand van de vrouwenfiguur ter rechterzijde ervan, eenvoudig weggehakt en er geheel nieuwe stukken in zandsteen uitgevoerd, tegenaan gebracht. Bezwaarlijk is dit herstellen te noemen. Vernieuwen op deze wijze is af te keuren.
De commissie, wie het onderzoek, en de leiding der herstellingen is opgedragen, bestaande uit de heeren Prof. Dr. Jhr. J. Six, Jhr. Mr. Victor de Stuers, Prof. J. Odé, en Prof. J. A. van der Kloos, heeft terecht begrepen, dat de werkwijze van 1851 niet kon worden gevolgd.
Zooals bekend is, heeft zij na onderzoek besloten de herstellingen te doen uitvoeren in „cement métallique", en de uitvoering ervan op te dragen aan Prof. Albert Aerts uit Brussel, die o. a. het herstellingswerk aan het Kon. Paleis, aldaar heeft gedaan.
Alweer: wij hebben getwijfeld.
Doch nu ik gezien heb, hoe dit wordt gedaan, kan ik openhartig verklaren: de herstelling is in goede handen, 't is de eenige manier, waarop het kan worden gedaan. Prof. Aerts gaat onder goedkeuring van de commissie als volgt te werk. Van een weinig verweerd gedeelte wordt een afdruk genomen; daarna wordt het zieke gedeelte voorzichtig weggehakt tot aan het gezonde marmer. Nu wordt het tegenmodel er weer tegenaan gebracht, en in die hollen vorm wordt het „cement métallique" gegoten. Dunne koperen doken zijn nog ten overvloede aangebracht voor de zekere verbinding tusschen marmer en cement. Het herstelde gedeelte toont dus in dit geval geen nieuwen vorm; alleen wordt door het vervangen van het zieke deel door een hard materiaal, het verder voortwoekeren belet. Hoelang dit cement weerstand biedt tegen de weersinvloeden is niet bekend. De ondervinding strekt zich pas uit over een 15-tal jaren. Ik zag anders een aardig bewijs van de ondoordringbaarheid van het materiaal. Prof. Aerts had het afgietsel van een oor (van een aardige afmeting) als een bakje gebruikt voor een schellakoplossing. Na een tijdje in gebruik te zijn geweest ('t werd niet met het vooropgestelde doel een proef te nemen gedaan), heeft hij het oor door midden geslagen. En nog niet 't kleinste gedeelte van een streep was de oplossing erin gedrongen. Zij was er koud op blijven staan.
Er zijn enkele plekken, die zwaarder zijn verweerd b.v. de snuiten der paarden, de bek van den kaaiman, enkele deelen van sommige koppen, enz. Daarvan worden eerst het hoogst noodige bijgeboetseerd. Prof. Aerts heeft te groote bewondering voor het meesterwerk, dan dat hij niet overtuigd is van de onmogelijkheid op dit oogenblik zulk werk te kunnen maken.
Te trachten werk in den geest van Quellinus te maken, daaraan denkt hij niet. Alleen kleine gedeelten, die geheel door de omgevende deelen worden aangegeven, maakt hij bij.
Waar de oppervlakte van het marmer slechts even is aangetast, wordt verder verweeren tegengegaan door de plekken te bedekken met een dunne huid van het cement, zoodat aan den vorm niets wordt veranderd.
't Geeft genoegdoening op te merken, met hoeveel toewijding Prof. Aerts het beeldhouwwerk verzorgt, een toewijding zooals een werkelijk vakman zijn werk toedraagt. Naar mijn meening heeft de commissie een goede keus gedaan.
Het werk is bijna twee maanden geleden begonnen; en over een week of twee zal het voleindigd zijn. Dan komt met groote waarschijnlijkheid het volgende jaar de tympan van den achtergevel aan de beurt.

Architectura et Amicitia. Te Gravenhage is eene club van Haagsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" opgericht.
Het doel der club is, door het houden van ontwikkelingsavonden gedurende de wintermaanden, het organiseeren van schetstochten gedurende de zomermaanden, het uitschrijven van onderlinge prijsvragen en het houden van lezingen en vergaderingen, de æsthetische ontwikkeling der leden te bevorderen.
Aangezien Den Haag over het algemeen op het gebied van architectuurtentoonstellingen tot de min goed bedeelde plaatsen des lands behoort, wil de club trachten, door het organiseeren van dergelijke tentoonstellingen in deze leemte te voorzien, om zoodoende de belangstelling voor bouwkunst te doen groeien.
Het bestuur der club is samengesteld uit de heeren J. W. Blom, Jan Wils en I. Poot Jr., secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 28 AUG. 1915. = No. 18.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 14 September te Rotterdam. — De Uitgave: „Het Nederlandsche Landhuis". REDACTIONEEL GEDEELTE. Reisschetsen II. door J. Coenraad Meischke. — Architectura et Amicitia, 1855—1915, door J. Gratama. — Proeven met brandvrij Riet. — Rodin.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 14 September 1915 te Rotterdam. (Uitgestelde Mei-Vergadering).

PROGRAMMA.

10½ uur v.m. Algemeene Vergadering in de Societeitszaal van de Rotterdamsche Diergaarde; ingang Kruisstraat.

AGENDA.

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag; idem verslag der Commissiën.
2. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
3. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming — Stembureau — van drie Leden of Aspirantleden ter vergadering aanwezig.
4. Verkiezing van een Voorzitter.
5. Rapport van de Commissie tot nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
6. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
7. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
8. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag.
9. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën der M.B.V.A.:
a. Commissie van Onderzoek; deze commissie bestaat uit 5 Leden der M. B. V. A., die den leeftijd van 35 jaren hebben bereikt.
b. Commissie van Financiën; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke één lid van het Bestuur, die tevens Voorzitter, en den Algemeen Secretaris, die ambtshalve Secretaris der Commissie is.
c. Commissie van Redactie; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke een Bestuurslid en ten hoogste een Aspirant-Lid.
d. Commissie voor het Onderwijs; deze commissie bestaat uit 5 Leden of Aspirant-Leden, onder welke 2 Bestuursleden.
e. Commissie voor Geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers; deze Commissie bestaat uit 6 Leden.
f. Commissie voor de Bibliotheek; deze Commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-Leden. De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid en Secretaris der commissie.
g. Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur; deze commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-leden.

Art. 7 § 46 van het Alg. Huish. Reglement bepaalt: De benoeming van de boven vermelde commissiën heeft plaats in de Algemeene Vergadering bij vrije stemming, respectievelijk herstemming der Leden.

10. Verkiezing van een lid in de volgende Commissiën:
a. Een lid in de Schoonheidscommissie, ingesteld door de Gemeente Haarlemmerliede.
b. Een lid voor den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, ingevolge de vacature ontstaan door het overlijden van den heer A. Salm G.Bzn.
c. Een afgevaardigde der M. B. V. A. in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, wegens bedanken van den heer S. de Clercq. (De tweede afgevaardigde is de heer J. Gratama).
11. Bespreking en stemming over het volgende voorstel van het Bestuur; te benoemen een Commissie, die tot taak heeft te onderzoeken op welke wijze het gebouw der M.B.V.A. verbeterd of opgeknapt zou kunnen worden en hieromtrent voorstellen te doen.
12. Bespreking van het Werkprogramma der M.B.V.A., in te leiden door het Bestuur.

De Leden worden opgewekt hierover hunne gedachten te laten gaan en tijdig verschillende voorstellen voor het Werkprogramma aan het Secretariaat in te zenden.

1 uur n.m. Lunch in de Rotterdamsche Diergaarde à *f* 1.— per persoon.
2 uur n.m. Eventueele voortzetting van de Alg. Vergadering.
3 uur n.m. Tocht per stoombóot door de havens van Rotterdam.
6 uur n.m. Réunie in het restaurant „Parkheuvel" aan de Maas.
7 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd in „Parkheuvel" à *f* 2.50 per couvert (exclusief de wijn).

De Uitgave: Het Nederlandsch Landhuis. In aansluiting aan onze berichten over dit onderwerp in voorafgaande no's van het B. Weekblad deelen wij het volgende mede:
Ondanks onzen herhaalden aandrang is de afwikkeling van deze zaak door Mr. de Beaufort niet met bekwamen spoed geschied. Zoo spoedig wij iets van de onderhandelingen van Mr. de Beaufort met den uitgever van „Het Ned. Landhuis" konden publiceeren, is dit gebeurd in het Bouwkundig Weekblad. Ten slotte hebben genoemde besprekingen niet tot eenig resultaat geleid, terwijl in het begin van Augustus, toen wij nogmaals op een eindconclusie aandrongen, de heer de Beaufort ons geheel onverwacht mededeelde, dat hij, in verband met een nieuwen werk-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Afb. 1. Teekening van J. Coenraad Meischke.

kring, de behartiging van de hem toevertrouwde belangen in zake auteursrechten niet langer kon waarnemen.
Aangezien het wel zeer onvruchtbaar en onaangenaam zou zijn de zaak op deze wijze te doen doodloopen, hebben wij ons bij schrijven van 12 Augustus j.l. persoonlijk tot den uitgever van „Het Nederlandsche Landhuis" gewend, ten einde een definitief antwoord op de volgende vragen te krijgen:
1. Wordt door U geen overdracht van Auteursrecht gevraagd, doch uitsluitend toestemming om de reproducties te mogen opnemen, zoodat de Architect dus volkomen vrij blijft om ten allen tijde over zijn auteursrechten te beschikken?
2. Is U bereid voor elk afgebeeld Landhuis honorarium uit te keeren per pagina of anderszins? Zoo ja, hoeveel kan dit ten naastebij bedragen:
a. Voor de eerste uitgave in de Hollandsche taal.
b. Voor elke uitgave in een vreemde taal.
c. Voor elken herdruk van bovengenoemde uitgave.
3. Is U bereid aan iederen inzender een of meer present exemplaren af te staan?
4. Is het mogelijk een proefblad te geven of anderszins de wijze van uitgave en formaat nader aan te geven?

De uitgever antwoordde na eenig uitstel wegens afwezigheid als volgt:

„Den Weledelgeb. Heer J. Gratama,
Secretaris der Mij tot Bev. der Bouwkunst,
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Weledelgeboren Heer,

In antwoord op Uw schrijven van 12 Augustus 1915, dat door mijn afwezigheid eerst heden kan beantwoord worden, heb ik de eer U mede te deelen, dat mijn uitgave „Het Nederlandsche Landhuis" in opzet zoo goed als geheel gereed is en dat er dus voor mij geen aanleiding bestaat om op de mij gestelde vragen te antwoorden.
Ik wil U alleen zeggen, dat ik van den aanvang af niet anders gedaan heb dan den architecten toestemming te vragen tot het reproduceeren van eenige hunner landhuizen en dat ik daardoor het bewijs heb gegeven hun auteursrecht in *alle* opzichten te eerbiedigen. Van overdracht van dat auteursrecht aan mij, zelfs voor een gedeelte, is dan ook nooit sprake geweest.
Ik heb de eer te zijn, hoogachtend (handteekening)".

Daar de Uitgever hiermede definitief te kennen geeft, dat hij op de o. i. billijk gestelde vragen niet ingaat en blijkbaar het bij zijn eerst gezonden circulaire ingenomen standpunt in het geheel niet wijzigt, kunnen wij de architecten verder tot ons leedwezen van geen advies dienen. Wij betreuren dezen afloop, te meer daar zij buiten onze schuld, zoo laat is gekomen, waardoor zij, die hun belangen hadden toevertrouwd aan Mr. de Beaufort, gevaar loopen hun werk niet meer opgenomen te krijgen in de uitgave; ter geruststelling raden wij hen, die alsnog op de door den uitgever toegezonden circulaire (behelzende verzoek om toezending van photo's, of andere afbeeldingen van landhuizen) wenschen in te gaan, aan dit *ten spoedigste* te doen, daar, naar ons van bevoegde zijde is medegedeeld, het nog wel mogelijk zal zijn enkele landhuizen in het werk op te nemen, mits afbeeldingen spoedig worden ingezonden.

De Alg. Secretaris,
J. GRATAMA.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

REISSCHETSEN. II.

DOOR J. COENRAAD MEISCHKE.

gedipl. architekt K.K. Kunstakademie Praag.

Bewonderenswaardig is het dat er in een oorlogvoerend land algemeen naar gestreefd wordt met alles zooveel mogelijk „gewoon" door te gaan. Scholen en universiteiten zijn geopend, al mogen ook in de meeste gevallen de oorspronkelijke gebouwen tot hospitalen ingericht zijn. Het onderwijs wordt dan in partikuliere huizen gegeven, wat weer mogelijk is, doordat het aantal studeerenden door herhaalde oproepingen zeer verminderd is. Ondanks deze veranderde toestanden vond prof. Kotěra, de eminente leider van de architektuurateliers aan de K.K. Kunstakademie in Praag, de gelegenheid om de jaarlijksche voorjaarsexcursie te doen plaats hebben, hoewel het oorspronkelijke plan, een reis door Dalmatië en langs de Oostkust van de Adriatische Zee moest worden opgegeven. Daarvoor kwam Bohemen zelf in de plaats, wat gebleken is een zeer interessante vergoeding te zijn.
Het eerst werd Kuttenberg bezocht, een zeer oude stad, die reeds vroeg om haar bergwerken beroemd was. Haar ligging op de hooge oevers van de Vrchliche beek is prachtig en uit het dal geniet men een heerlijken aanblik op de stad. Door de aanwezige zilvermijnen ontstond er een groote welvaart, waarvan menig bouwwerk getuigt.
Uit de middeleeuwen dateert Vlasky Dvůr of Italiaansche Hof, een vorstelijke residentie, zoo genoemd naar Florentijnsche meesters, die hier de eerste Boheemsche munten geslagen hebben. Voor enkele jaren is het op zeer verdienstelijke wijze hersteld en doet thans als raadhuis dienst. Op het interessante binnenplein (Afb. 1) staat een fraaie groep van vier zeer oude kastanjeboomen, die een mooie bron overschaduwen.
Een goed bewaard gebleven overblijfsel van de patriciershuizen uit den Gothischen tijd is het z. g. „Kammený Dům" of Steenen huis, dat een soort voorgalerij vertoont, door twee groote bogen van de straat afgesloten. Uit den middenpijler van deze bogen ontwikkelt zich een fraaie erker, die het gevelvlak op prettige wijze verlevendigt. Een sierlijk bewerkte top kroont het geheel.
Het rijkste monument is de laat-Gothische kathedraal van St. Barbara, die terecht den roem der stad uitmaakt. (Afb. 3) Op een hoog terras, dat steil uit het dal oprijst, verheft zich majestueus de heerlijke massa, die eenvoudig in haar groote lijnen, in haar details van leven tintelt. Boeiend is het prachtige silhouet, waaraan de sierlijke tentdaken zulk een groote bekoring geven. Oorspronkelijk had de bouw St. Veits van Praag moeten overtreffen, welk ideaal echter nooit verwezenlijkt is geworden.
Even schoon als het uitwendige is het inwendige, dat als een openbaring zich ontsluit — machtige ruimten, die hun climax vinden in het statige middenschip. Het is alsof die oude bouwmeesters enkel met voluminabouwden; de grenzen ervan maakten ze dan van de een of andere materie en hoe ze daarmee speelden, vertellen de groote gewelven, waarvan de ranke ribben zich op gedurfde wijze uit de pijlers breken. Zeer verrassend is de versiering der gewelfvelden met kleurige wapens, die op het onverwachts door hunne speelsche willekeur zulke schitterende effecten te voorschijn tooveren. Als de scheppers van dit schoons het geheel eens hadden kunnen voltooien, zooals zij zich dat droomden!
De Barokperiode, die zich in Bohemen door een groote bouwbedrijvigheid kenmerkte, sloeg ook Kuttenberg niet over en tal van werken, zoowel architektonische als sculpturale, maken deel uit van de bezienswaardigheden der stad.
Geheel anders is Tabor. Het meest karakteristiek zijn daar de topgevels, die er in groote verscheidenheid te vinden zijn; van vroeg-Gothisch af tot laat-Renaissance enz. Onder de laatsten komt vooral één type veelvuldig voor. Het is echt inheemsch en vertoont een eenvoudige versiering van half cirkels, die telkens van het midden der lager liggenden beginnen en daardoor als vanzelf de klimmende lijn van den top geven. Het best komt dit type tot uiting aan de groote gevels der kerk, die eenigszins in een hoek van het marktplein staat. (Afb. 2).
Krumau is een schilderachtig bergstadje in Zuid-Bohemen. Eigenaardig is in deze Zuidelijker steden een Italiaansche invloed, die zich uit in door een kroonlijst vlak afgedekte gevels. Er ontstaat daardoor een strijd met het steile dak dat het klimaat hier feitelijk eischt. Verwonderlijke oplossingen zijn daarvan het gevolg en valsche ramen, met jaloezieluiken enz. compleet, bijna regel. Veel wordt er zoo gelogen! Maar het eerlijkst zag ik het nog in Neuhaus, waar de afvoer van het gootwater direkt door zoo'n loos raam plaats vond. In de vensterbank stond heel gemoedelijk de ontvangbak en vandaar ging de afvoerpijp met enkele zwaaien, om echte ramen te ontwijken, naar beneden. Een typisch voorbeeld van zulke schijnarchitektuur is het raadhuis aan de markt te Krumau. (Afb. 5). De oorspronkelijke bogengalerij onder is gedeeltelijk gedicht. Denkt men zich die weer open, herinnert het dan niet heel vaag aan een zeer bekend paleis in Venetie?
Behoeft het na vorenstaande nog betoog hoe interessant niet alleen, doch tevens hoe nuttig zulke excursies zijn voor de studie van ons schoone vak? En dat nog te meer als het oude op juiste wijze afgewisseld wordt door het nieuwe, waartoe het bezichtigen van professors eigen uitgevoerde en in uitvoering zijnde werken in het reisprogramma ingelascht was, om zoodoende met de werkelijkheid zijn ideeën over bouwkunst te demonstreeren. En die architektuur is een eenvoudige, rustige, welke door haar goede massa's en origineele vormgeving der materialen treft, maar ook een architektuur, waarbij de *kleur*, zoowel in- als uitwendig een hoofdrol speelt.
Rotterdam, Aug. '15.

Afb. 2. Teekening van J. Coenraad Meischke.

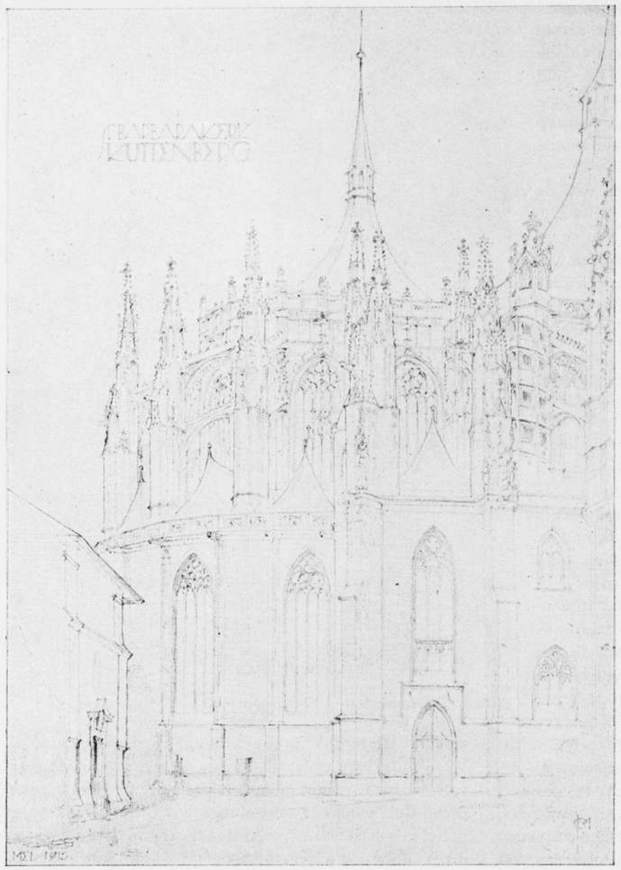

Afb. 3. St. Barbarakerk te Kuttenberg. Teekening van J. Coenraad Meischke.

ARCHITECTURA ET AMICITIA.

1855—1915.

Den 23 Augustus jl. is het zestig jaar geleden, dat het Genootschap Architectura et Amicitia werd gesticht. Ten gevolge van de tijdsomstandigheden is dit feit niet feestelijk herdacht; wel zal echter de bij de Genootschappelijke Statuten vastgestelde Lustrum-Tentoonstelling plaats vinden en wel in de maand November in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Naar „Architectura" van 21 Aug. mededeelt, laat het zich aanzien, dat zij een welgeslaagd beeld zal geven van wat de Nederlandsche Bouwkunst en aanverwante Kunsten vermogen; terwijl vervolgens mag worden verwacht, dat eenige buitenlandsche architectuur-inzendingen niet weinig zullen bijdragen tot verhooging van het belangrijke dezer tentoonstelling. Bovendien zal tijdens deze tentoonstelling door bekwame sprekers een reeks voordrachten gehouden worden over onderwerpen, in nauw verband met den aard der tentoonstelling staande.

Hoewel er dus officieel geen gelegenheid was, het Genootschap te complimenteeren, wil ik toch gaarne in het B. Weekblad A. et A. mijne gelukwenschen aanbieden. Het streven van deze Vereeniging, die zich bij voorkeur die der jongeren noemt, heeft steeds iets sympathieks gehad. Het tegenovergestelde van reactionair, is de geest van A. et A. steeds open en ontvankelijk geweest voor het nieuwe. De nieuwe, de jonge kunst, en daarbij hare geestdriftige beoefenaars vonden voortdurend een gul onthaal. De bouw*kunst* werd en wordt er vereerd, besproken, betwist, verdedigd op frissche, soms scherpe, maar in wezen toch vriendschappelijke wijze. De voordrachten, die iederen winter het Genootschap regelmatig zijnen leden aanbiedt, behooren tot de beste die in Nederland gegeven worden, al zijn het niet alle erkende „officieele" autoriteiten, die er spreken, ja juist misschien wel daarom. De trots van A. et A. is, dat zij jong en modern blijft, d. w. z. vooruitstrevend en evolutioneerend. Van een gezonde vlotheid is dan ook de wisseling der besturen; genoemd zij slechts van de laatste jaren de namen: Jan Springer, de Bazel, Berlage, Kromhout, e. a., allen min of meer verschillend in architectuur-opvatting, maar allen behoorend tot de beste architectonische krachten, en bezield met een waarachtige liefde voor de levende bouwkunst, d.w.z. de bouwkunst van hun tijd.

Vele zijn de daden van het Genootschap in zijn 60 jarig bestaan, die bewijzen, dat het steeds levendig belang heeft gesteld in het Nederlandsche bouwkundige leven, en meer speciaal het Amsterdamsche, en dat het steeds actief optrad bij de verschillende vraagstukken.

Maar niet alleen de meer tijdelijke, ook de grootere architectonische belangen heeft het Genootschap vaak onder oogen gezien, en meermalen uitnemend behartigd. Om iets van den laatsten tijd te noemen: was het niet A. et A., en meer speciaal zijn toenmalige voorzitter W. Kromhout, die aan de groote behoefte in Amsterdam naar voortgezet en hooger bouwkunst onderricht tegemoet kwam door de gelijknamige cursus te stichten, een cursus, die zich van veel schoolsch onderwijs onderscheidt door frischheid en moderniteit.

Wanneer ik echter aan het verleden van A. et A. denk, dan zie ik vóór alles zijn groote, historische beteekenis voor het begin en de ontwikkeling van de Nederlandsche moderne bouwkunst. Het is de onuitwischbare roem van dit Genootschap, de nieuwere ideeën voor het eerst en met algeheele overgave en enthusiasme te hebben verkondigd, en, wat meer zegt, te hebben verdedigd tegen de reactie.

Dat ten slotte die moderne bouwkunst-ideeën vrijwel over de geheele linie gezegevierd hebben en nog meer zullen zegevieren, is voor een belangrijk deel te danken aan de voormannen van A. et A. Hulde aan hen!

Wij, jongeren, die alweer een op hen volgend geslacht vormen, kunnen ons moeilijk die eerste tijden van de Nederlandsche moderne bouwkunst herinneren.

Leerzaam is het in deze, de oude jaargangen van „Architectura" waarin menig nu nog belangwekkend artikel staat, en het fraaie plaatwerk „De Architect" uit dien tijd op te slaan.

De artistieke vrijheid, die wij eigenlijk van zelfsprekend vinden, moest vroeger uit de officieele „stijlnamaak" uit de Renaissancistische periode losgevochten worden. Een genootschap, dat zóó met zijn tijd weet mee te gaan en zoo oprecht en met alle kracht de bouwkunst dient en hare ontwikkeling wil bevorderen, blijft altijd jong en modern, en daardoor sympathiek.

Een zijner eerstvolgende belangrijke daden zal zijn de Lustrum-Tentoonstelling in November. Ik wensch het Genootschap van harte een groot succes toe.

J. GRATAMA.

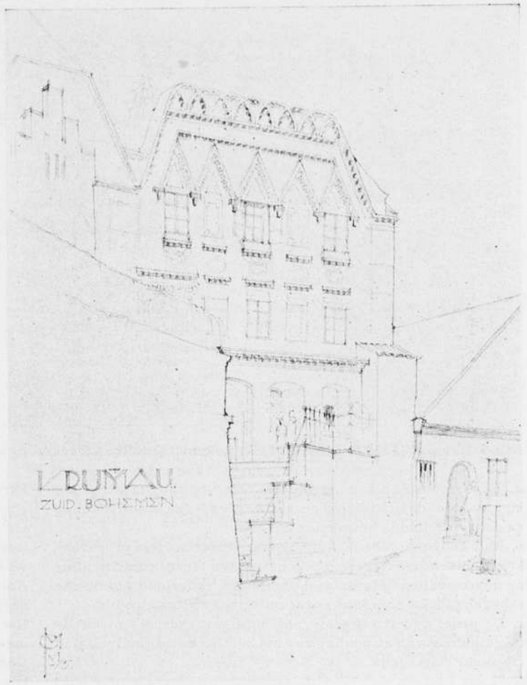

Afb. 4. Teekening van J. Coenraad Meischke.

PROEVEN MET BRANDVRIJ RIET.

In „De Ingenieur" van 31 Juli j.l. bespreekt F. J. Blom C. I. de 18 Juni 1915 te Schelluinen bij Gorinchem genomen proeven met een praeparaat, dat dakbedekkingen als riet, kadjang, onbrandbaar zou maken. Wij ontleenen aan dat artikel het volgende:

De proeven, door den uitvinder Dubbeldam te Schelluinen onder leiding van de vertegenwoordigers van het Technisch Handelsbureau voorheen Ruhaak & Co., gevestigd te Soerabaja en te 's-Gravenhage, Huber en Van Someren Greve, genomen, gelukten naar wensch.

Zij werden bijgewoond door bestuursleden van tabak- en suikerondernemingen op Java en Buitenbezittingen, door vertegenwoordigers van brandverzekeringsmaatschappijen en een ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur.

Niet alleen voor onze vaderlandsche rietdekindustrie, maar ook in hooge mate voor cultuurondernemingen in onze overzeesche bezittingen waren deze proeven van belang. Voor ons land, omdat de, door groote brandbaarheid in discrediet geraakte en toch zoo practische, tegen winterkoude en zomerhitte beschermende, aesthetisch schoone rieten daken, zonder gevaar voor brand, wederom binnen de gemeenten kunnen worden toegelaten; voor Java, omdat het nieuwe middel een waarborg biedt tegen brandstichting, waaraan tabaks- en suikerloodsen herhaaldelijk blootstaan. Assurantiepremies zouden door toepassing aanmerkelijk kunnen dalen.

Een korte beschrijving der proeven moge zulks aantoonen.

Een proefdak was gedekt aan den eenen kant met voor $^1/_3$ deel Hollandsch riet, $1^1/_2$ jaar geleden behandeld met het brandwerend middel, hetgeen al dien tijd in de open lucht als bedekking had dienst gedaan; voor het middelste $^1/_3$ deel met ongeprepareerd, en $^1/_3$ deel met versch geprepareerd riet; aan den anderen kant met kadjang, eveneens $1^1/_2$ jaar geleden geprepareerd, met versch- en ongeprepareerd materiaal, voor de drie deelen van het dakvlak.

Verder was aanwezig een proefdak, gedekt met kadjang, dat geprepareerd acht dagen in stroomend water had gelegen.

Ten slotte behandeld en niet behandeld bamboevlechtwerk, op Java bekend onder den naam sassah.

Proef 1. Het gedrenkte riet werd met petroleum begoten en dit brand gestoken. Ondanks een flinken wind brandde slechts de petroleum weg, het dak schroeiend.

Proef 2. Met petroleum gedrenkte lappen werden tusschen riet en kadjang geplaatst en aangestoken. Het materiaal smeulde ter plaatse lichtelijk, doofde daarna spoedig.

Proef 3. De ongeprepareerde middelste vlakken werden in brand gestoken. Zij brandden met laaien gloed weg. Ondanks deze krachtproef geraakten de gedrenkte deelen niet in brand.

Proef 4. Een bos brandend riet en daarna brandend ongeprepareerd sassah werd op het reeds sterk verhitte kadjangdak gelegd. De kadjang bleef lang onaangefast, verkoolde aanvankelijk slechts oppervlakkig, doch smeulde ten slotte zeer langzaam weg.

Proef 5. Op het brandend riet werd ongeprepareerd sassah gelegd. In den laaien gloed hield men gedrenkt sassah, dat verkoolde, doch noch brandde, noch vonkte.

Ten slotte geraakte ook dit in brand, alhoewel zeer langzaam zonder vonkvorming.

Proef 6. Het gedrenkte kadjang, dat 8 dagen in stroomend water had gelegen, trachtte men zonder resultaat in brand te steken. De losse punten smeulden af, doofden daarna. Nadat een flinke lap met petroleum brandend tusschen het kadjang ingestoken was, smeulde het door.

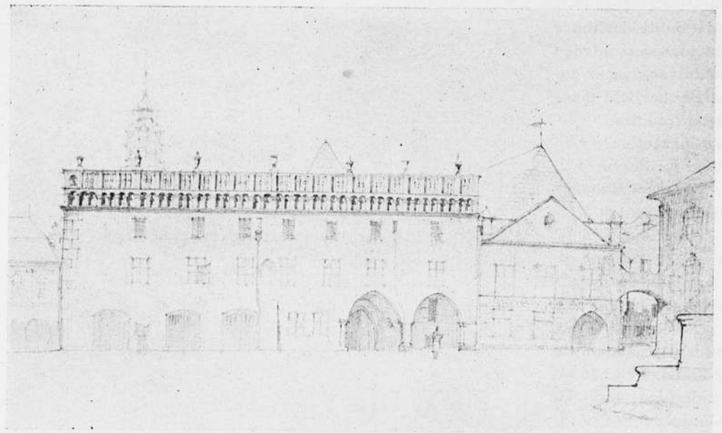

Afb. 5. Krumau (Zuid Bohemen) Marktplein met Raadhuis. Teekening van J. Coenraad Meischke.

houwkunst in nieuwe banen kon leiden. Echter Rodin is geen realist in de beteekenis, die gewoonlijk aan dit woord wordt gehecht. „Hij streeft er niet zoo zeer naar," zoo zegt Charles Morice, „om de zuivere realiteit weer te geven, maar tracht steeds meer ziel en wezen te benaderen, een secondaire realiteit, die ver boven de eerste staat.
Zijn hoogste kunnen bereikt Rodin, zooals Morice oordeelt, in zijn „Burgers van Calais".
Zooals verwacht mag worden zijn Rodin's opmerkingen over de Kathedralen van Frankrijk eenigszins onsamenhangend. Zijn behandelingsmethode is reeds op te maken uit den aanvang van zijn werk. „Hoe," zoo vraagt hij, „worden de gevoelens trouw, hoop en vrede door de Kathedraal vertolkt?. Door harmonie" is zijn antwoord. Daarop volgt een eenigszins gerekt vergelijkend betoog over de Kathedraal en de deelen en functies van het menschelijk lichaam. „De harmonie in het levend lichaam ontstaat," zoo vertelt Rodin, „door den evenwichtstoestand van zijn samenstellende deelen, en zoo is ook de Kathedraal volgens deze beginselen samengesteld," enz. Zoo gaat Rodin voort, zonder eenig voorbehoud.
Het boek is zeer belangwekkend om in het origineel te lezen, men moet echter niet trachten het te vertalen.
Rodin is een origineel man en heeft somtijds schitterende invallen. In zijn boek staan veel pittige gedachten, dikwijls in dichterlijken vorm, vooral waar het gaat over Frankrijks natuur. „De Loire de hoofdslagader van ons Frankrijk! Rivier van licht en volgelukkig leven!" — en alles wat Rodin over de groote Kathedralen, wier schoonheid den schrijver tot geestdrift vervoert, in zijn tintelend Fransch zegt is een genot om te lezen, maar het is te fijn, te teer, om het vertaald te kunnen weergeven.
Met het oog van een kunstenaar en de ziel van den dichter openbaart hij de volle glorierijke schoonheid van Etampes, Nantes, Nevers, Amiens, Le Mans, Soissons, Reims, Laon, Chartres.
Hij spreekt zijn bewondering uit met een lichtende geestdrift, die ook den lezer in vervoering brengt. Aan zijn teekeningen is in de eerste plaats de hooge waarde van dat schoone boek te danken. Het zijn een honderdtal platen van meer waarde voor den architect dan menig onvolprezen studieboek! Voor het grootste deel zijn het slechts vluchtige schetsen; iedere krabbel, iedere streep, met nerveuse haast, maar altijd zeer raak neergezet, heeft het beoogde effect.
Het boek zelf is in mooien vorm uitgegeven, met goede letter op geschept papier gedrukt. Met daarenboven de sympathieknauwkeurige reproducties der schetsen en de fraaie band handhaaft dit boek ook op het gebied van bandversierings-kunst den roep, die Frankrijk steeds bezat en heeft hoog gehouden.

a. Een rieten dak kan, na geprepareerd te zijn, minstens 1½ jaar voldoende beschermd geacht worden tegen brandstichting en daarop vallende brandende deelen.
b. Een kadjangdakbedekking, gedrenkt met bedoeld preparaat, kan voldoende beschermd geacht worden tegen brandstichting en daarop vallende brandende deelen, in Nederland gedurende minstens 1½ jaar, op Java gedurende nader te bepalen tijd.
c. De proef 6 geeft nog geen voldoende verzekering omtrent de mogelijkheid van afspoeling van het beschermende materiaal in tropische slagregens.
De kans bestaat, dat bij afspoelen alleen de losse punten licht ontvlambaar zullen worden; de onderlaag zal hoogstwaarschijnlijk een brand stuiten.
Het verdient aanbeveling proefdekkingen met geprepareerd kadjang op Java en Buitenbezittingen te doen plaats hebben.

RODIN.

Rodin, de groote moderne Fransche beeldhouwer, die voor eenigen tijd zoo mooi en met zoo groote genegenheid in de Fransche pers geschreven heeft over de Fransche Kathedralen, en die daarbij zulke scherpe opmerkingen maakte over het restaureeren dezer gebouwen, heeft onlangs doen uitgeven: „Les Cathédrales de France", een uitgave van de „Librairie Armand Colin", te Parijs.
De Architectural Review vestigt er als volgt de aandacht op: In een lange inleiding, geeft M. Charles Morice een uitvoerige beschouwing over „geboorte, leven, dood en herleving" van de Kathédraal, waaraan een alleen Franschman zulk een ylesierlijkheid kon geven. Dit historisch overzicht bevat te midden van min of meer bekende feiten ook vele resultaten van eigen onderzoek. Bij de levensbeschrijving van Rodin verwijlt hij lang bij het bloeitijdperk van den grooten beeldhouwer, dat feitelijk pas begon na de verwerping van het standbeeld van Balzac, hem door Société des Gens de Lettres, opgedragen.
Niet vóórdat Puvis de Chavannes en andere moderne schilders den moed toonden te bezitten om de „wonderlijke dogma's" van de gezaghebbende oude school op zijde te zetten, begon ook het groote publiek te begrijpen, dat Rodin een geniaal en bijzonder begaafd mensch was en dus ook als zoodanig erkend diende te worden. Zoo wordt ten slotte Rodin gehuldigd als de man, die veel verouderde academische geleerdheid en conventies had durven trotseeren en daardoor zeker niet het minst de beeld-

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 4 SEPT. 1915. = No. 19.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De a. s. Alg. September-Vergadering verzet van 14 September op 28 September. — Hoofdbestuursvergadering op 7 September a. s. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek. Brug over de Kromme Waal te Amsterdam, door J. Gratama. — Twee landhuizen te Katwijk aan Zee. Arch. H. J. Jesse. — De Sectio Divina en het Roosvenster der Kathedraal van Amiens. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De a.s. Alg. September-Vergadering is verzet van 14 September op 28 September.
In verband met onvoorziene omstandigheden betreffende de voorbereiding van de a.s. Alg. September-Vergadering, o.a betreffende de samenstelling der Begrooting, vaststelling Ledenlijst enz., is het noodzakelijk de vergadering te verdagen, zoodat het Hoofdbestnur de a.s. Alg. September-Vergadering bepaald heeft **op 28 September a.s.** te houden te Rotterdam.
De definitieve Agenda zal in het a.s. No. van het B. Weekblad gepubliceerd worden.

Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 7 September ten 10½ uur v.m. in het Gebouw der M. B. V. A. Op de Agenda komt voor o.a.:
Ingekomen stukken; Mededeelingen van den Voorzitter; Bespreking Agenda Alg. September-vergadering; Jaarverslag der Maatschappij; Concept Begrooting en Jaarverslag der Commissie van Financiën; Bespreking Candidaten voor verschillende Commissiën; Voorstel voor het eventueel opknappen van het Gebouw der M. B. V. A.; Voorstel Honorariumregeling bindend te verklaren voor Leden en Aspirant-leden; Excursie Rotterdam; Nieuwe Leden, Aspirantleden, Medewerkers, Ledelijst; Catalogus der Bibliotheek; De nieuwe A. A. V. en hare toepassing; Contributie Verbond Kunstenaarsvereenigingen en Heemschut.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXIV.

door J. GRATAMA.

BRUG OVER DE KROMME WAAL TE AMSTERDAM.
Amsterdam, de groote grachten-stad, heeft een belangrijke bruggen-kwestie. Het verkeer eischt herhaaldelijk verbetering of verandering der oude bruggen. De brug over het Singel bij het Sophiaplein is men bezig te verbreeden.
Voor de nieuwe brug over de Heerengracht in de te verbreeden Vijzelstraat had de aesthetische adviseur v. d. Meij een project gemaakt, dat, zooals den lezer van het B. Weekblad bekend is, op voorstel van B. en W. voor belangstellenden ter inzage is gelegd ten einde de publieke opinie er over te vernemen. Deze opinie was niet onverdeeld gunstig; naar de bladen hebben medegedeeld, wordt een gewijzigd project voorbereid.
Waar het Gemeentebestuur blijkbaar het op prijs stelt over de nieuwe Amsterdamsche bruggen ook de meening van deskundigen te hooren, die niet tot de gemeentelijk-ambtelijke wereld behooren, is er te meer aanleiding de nieuwe brug over de Kromme Waal in het B. Weekblad te bespreken. Dit onderwerp is actueel geworden, daar in kritieken in het Alg. H. Blad en in „De Telegraaf" ernstige bezwaren tegen deze brug zijn gemaakt, hetgeen de heer v. d. Meij aanleiding heeft gegeven in het zoo juist verschenen Technisch Gemeenteblad van September j.l. een verweer te schrijven, dat, uitvoeriger dan zijne toelichting bij het ontwerp brug Vijzelstraat—Heerengracht, duidelijk het inzicht weergeeft dat de Amsterdamsche aesthetische adviseur heeft in zake brugvormen.
Ik juich het toe, dat de heer v. d. Mey zijn ontwerp openlijk verdedigd heeft. In het algemeen gebeurt dit weinig, te weinig, zoodat de welwillende beoordeelaar de nadere, en dikwijls verhelderende toelichting van den ontwerper-zelf meestal moet missen.
Met goedkeuring van Redactie en Uitgever van het Techn. Gemeenteblad laat ik hieronder het duidelijk en zakelijk verweer van den heer v. d. Mey volgen, daarbij verwijzend naar de afbeelding op de losse plaat, eveneens aan het T. G. ontleend.

Langzaam en druppelsgewijs komen de kritieken los over onze nieuwste proeve van bruggenbouw.
Het is dan eigenlijk ook *te* erg, deze aanslag op het heilighuisje van de typisch Amsterdamsche brug, zóó te erg, dat de liefhebbers van Amsterdam's grachtenschoon niet meer weten hoe hun afkeuring te uiten.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

We hadden dan eerst een afkeuring van het Handelsblad, toen een bestraffend adres van Heemschut, zelfs een artikel, en niet malsch, van Dake, en ten slotte een, ditmaal illustratieve en zeer onjuist voorgestelde, verzuchting van het Handelsblad. Wonderlijk genoeg zwegen de vakbladen.

— Zoo men de kritieken gelooven mag, is met opzet alles gedaan, om een mooi stadsgezicht in den grond te bederven. —

Wij achten thans, nu eenige der in de oogen van het publiek gezaghebbenden hun afkeuring hebben geuit, het oogenblik gekomen, onze eigen meening en overwegingen kenbaar te maken.

In de kritieken treden de volgende punten naar voren:

1°. verwijt men ons, het oude stadsbeeld te hebben gesloopt en en er een nieuw, minder mooi, voor in de plaats te hebben gebracht.

2°. verwijt men ons, de brug niet, zooals voorheen *ijl* te hebben gehouden, wat met moderne middelen mogelijk zou zijn geweest volgens de kritiek.

3°. verwijt men ons de historische lijn in den Amsterdamschen brugbouw, verlaten te hebben.

4°. verwijt men ons, geen inzicht of gevoel te hebben voor het typisch Amsterdamsche brug- en waterschoon.

Merkwaardig is het verwijt sub 1°.

De oude brug was zéér bouwvallig en totaal niet meer toereikend voor moderne toestanden en eischen. Elke nieuwe brug zou dus noodwendig anders moeten zijn dan de thans gesloopte. Ook deze was eens nieuw! En voordien was de brug er eene: op pijlers een houten balkendek, met in het midden een wipbrug; voordien wellicht een balkbrug zonder wip (op oude kaarten); en voordien was er géén brug, toen de lastage aan het open IJ lag en de Montelbaanstoren, zich vrij uit het water verhief als verdedigingstoren, eerst plat, later bekroond met de spits, samen den slank-plompen toren vormend, zooals wij dien thans kennen. Voorwaar een wisseling van toestanden en daarmee verandering van gezichtsbeelden!

Sub. 2, 3 en 4. Nu dringen kritici en zeer stellig Heemschut, den eisch van *ijlheid* in zake brug met beslistheid op den voorgrond. Men moest weten en speciaal de deskundige leden van Heemschut, dat elke nieuwe brug die aan moderne eischen moet beantwoorden, zwaarder worden moet dan elk tot nu toe gevolgd type. En zeer stellig is het gewapend beton *niet* het aangewezen constructie-middel.

Maar heeft men het recht deze ijlheid als onaanvechtbare eisch voor een Amsterdamsche brug te stellen?

Het komt ons voor, dat in dit voorkeur geven aan een bepaald type meer een speciale keuze ten grondslag ligt dan een zuiver overwegen van de verschillende mogelijkheden waarop een brug door zijn vorm inwerkt op de omgeving.

Op historischen grond kan deze eisch van ijlheid moeilijk steunen: Immers er waren ijle balkbruggen zoowel als massieve boogbruggen.

Nu is de vraag, hoe de Amsterdamsche brug naar traditie en als factor in het stadsbeeld moet zijn, niet zoo eenvoudig, als heeren kritici dat wel willen voorstellen. Het is vrij gemakkelijk te decreteeren, dat een zeker stadsbeeld zich zus of zoo moet voordoen.

De persoonlijke voorkeur, al naar mate men de dingen meer of minder van een schilders, dan wel van een architectonisch of geschiedkundig standpunt beschouwt, speelt een *te* groote rol. In het begrip Amsterdamsche brug kwamen van oudsher twee tegenovergestelde opvattingen tot uiting. De eene opvatting beschouwde de brug als een los, ijl element, gespannen tusschen de doorgaande walmuren, zoodoende het begrip gracht als doorloopend en stedebegrenzend kanaal tot uiting brengend; de andere opvatting deed bij elk kanaalvak de walmuren ombuigen en in elkaar overgaan. Dus het accentueeren van de begrippen kanaal en kom. Het eene accent brengt de, eertijds houten, balkbrug tot uiting, het andere de meer massieve steenen boogbrug. Zelfs naderde de oorspronkelijke, ijle balkbrug soms, door omstandigheden geëischt, door dichttimmering van de overtollige vakken, tot het meer gesloten type.

De eilandenstad Amsterdam vertoont als typisch planbeeld smalle strooken grond, gescheiden door grachten, samen rondloopend om een massieve smalle kern, die weer in de lengte doorsneden is door een rivier. Deze grachten zijn onderling spaarzaam verbonden door tusschengrachten, en over de hoofdgrachten liggen een paar honderd bruggen ter verbinding der eilanden onderling.

Door hun centrische ligging en het vroegere verkeer, in hoofdzaak te water, hebben deze hoofdgrachten het uitgesproken karakter van doorgaand kanaal, wat in het stadsbeeld bovendien tot uiting wordt gebracht door de doorloopende walmuren en den wand van boomen en huizen.

De meeste bruggen, die over deze grachten liggen, spannen zich op een weinig uitspringend landhoofd van walmuur tot walmuur. Mede in het karakter van doorgaand verkeer is het feit, dat men deze grachten óf leeg ziet óf met enkele bewegende schepen. In verband hiermede is de gracht ook betrekkelijk smal en niet veel breeder dan noodig is voor het elkaar passeeren van schepen.

Er zijn echter in een koop- en werkstad van oudsher ook noodig watervlakken, waar als in een haven de schepen een ligplaats vinden; oorspronkelijk alleen in het Damrak, het als haven benutte uiteinde van de rivier; daarna vóór de stad in het open IJ, beveiligd tegen golfslag en aanslagen door een dubbele palenrij. Nu doet zich bij de Waalseilandsgracht het geval voor, dat deze historisch *geen* gracht is, doch oorspronkelijk een deel van het IJwater, waarvan de op de Lastage uitgeruste vloten naar Indië vertrokken; eerst later begrensd door de aanplemping van het Buitenkanteiland.

Nog heden ten dage heeft de Waalseilandsgracht het karakter van haven behouden en wordt meer als ligplaats dan als doorvaart benut; ook door zijn grootere breedte heeft dit watervlak niet het accent van kanaal.

Het leek ons dan ook in dit geval volstrekt niet misplaatst, en uit historisch oogpunt zelfs wenschelijk, dit water te beschouwen als een havenkom en voor de bewuste brug het begrip: omvattende walmuur, tot uiting te brengen, te meer daar de Kraansluis, de afsluiting aan het andere einde, ook dit damwandidee (het woord is van Heemschut!) heeft. Waar nu de Kraansluis slechts één doorvaartopening heeft, werd ook voor de nieuwe brug slechts *één* bruikbare doorgang als eisch gesteld.

Deze brug uit te voeren als boogbrug, was bij voorbaat als onmogelijk te beschouwen, gezien de eischen die tegenwoordig door het verkeer te land aan de draagkracht van het bruggedek worden gesteld. Een boogbrug aan deze eischen beantwoordend, zou ook als aspect zoo zeer afwijken van de voorstelling, die wij van het begrip boogbrug hebben: een wel gesloten, maar toch *ranke* constructie, dat wij de voorkeur hebben moeten geven aan moderne middelen; wij overwogen dus het ontwerp van een brug, bestaande uit een dek van ijzeren balken, *toch* vormend een voorzetting van de walmuren, *toch* eerlijk geconstrueerd, dus *geen* boogbrug; immers bij toepassing van werkelijk dragende bogen zou een druk op de pijlers worden uitgeoefend, waartegen in de middenpijlers *geen* tegendruk voorhanden zou zijn; daarom openingen die geen bogen zijn, en een wand waarvan men ziet dat die slechts afsluiting en *geen* dragende constructie is; de middendoorvaart, waar hoogte eisch is, slechts overspannen door de noodzakelijke dekconstructie.

Is er eerlijkers denkbaar.

Ten einde het havenkombeeld de noodige beslotenheid te geven, is de brug, waar dit mogelijk was voorzien van een massieve borstwering, overwegende dat het stadsbeeld voornamelijk zijn waarde heeft, gezien vanaf de Kraansluis komende, die ruim een meter hooger ligt dan de aansluitende kaden.

Het nieuw verkregen stadsbeeld doet zich voor als een besloten havenkom meestal vol schepen, waarboven, achter een coulisse van boomen, oprijst de Montelbaanstoren en de gelukkige omstandigheid, dat de gracht een bocht maakt en de bewuste brug juist op den knik ligt, heeft ten gevolge, dat bij het wandelen langs den wal in de richting van den toren, deze in het gezichtsbeeld zich langzaam verplaatst en telkens wisselend van waarde, zich steeds verfijnd en zijn eenigzins plompen onderbouw verwazigt. Mede een gelukkige omstandigheid van de bocht is, dat gezien van de Oude Waal uit, de brug, overwegend horizontaal, zich spant voor een 4 tal hooge pakhuizen, die zoodoende majestueus boven de brug uitrijzen.

Vergeleken bij het effect dat de verdwenen brug in zijn nuchtere zoozeer geprezen!, ijlheid maakte, moet men willens zich blind hebben gekeken op de schilderachtigheid (?) van deze ijlheid, om de waarde van de nieuwe brug als schoonheidselement van moderne orde niet te erkennen en wij kunnen niet toegeven, dat wij het erop zouden hebben toegelegd terwille van een of andere bouwkunstige gril, zooals ons lichtvaardig wordt aangewreven in sommige kritieken, de schoonheid van het Amsterdamsche stadsbrugbeeld te hebben willen vernietigen of oude schoonheid niet te kunnen zien. Integendeel hebben wij juist getracht onvermijdelijk nieuw in het oude schoon in te werken. Dat daardoor een *ander* beeld is ontstaan dat dat van voorheen, is een noodwendig gevolg van de steeds wisselende eischen van de levende-groeiende stad. —

En nu iets over de kritieken.

Waar de kritiek aandringt op ijlheid en doorzichtigheid als *het* gewenschte, is het mede van belang op te merken, dat waar bij een veelheid van doorgangen in een Amsterdamsche brug eene of meerdere niet benut worden als doorvaart, deze openingen meestentijds dicht getimmerd zijn met lat- of schotwerk tot vorming van bergplaats onder de brug. Nu is het zeker waar dat in vroeger tijden in verband met de als dan noodige toegangen, trap en steigertje, de schilderachtigheid van het brugcomplex werd verhoogd, men zie slechts de oude afbeeldingen, maar de architectonische eenheid, van de brug werd er door geschaad, en beslist leelijk wordt zoo'n samenstel, als het geschiedt op zoo'n wijze en aan zoo'n brug van weinig allooi, als toevallig juist ligt vlak tegen de Montelbaanstoren aan.

Nu is het merkwaardig, dat waar bij den nieuwbouw van een brug de nadruk wordt gelegd op de vermijding van het euvel bovengenoemd, en ineens afgestreefd wordt naar een architectonische eenheid, de kritiek ten aanzien van de brug, en de kritiek op stadsbeelden in Amsterdam in het algemeen, bewust of onbewust, zich steeds plaatst op het schildersstandpunt en den nadruk legt op tekortkomingen in het schilderachtige.

Tegen deze houding der kritiek kan o. i. *niet sterk genoeg* worden opgekomen, want indien deze kritiek als de eenige wordt gehandhaafd, raakt de architectuur stellig en zeker in de verdrukking en zal haar onrecht worden gedaan in de waardeering van het publiek; bovendien mist elk nieuw bouwwerk een der belangrijkste factoren van het schilderachtige mooi: het qua kleur ingegroeid zijn in de omgeving; hiervoor is *tijd* noodig.

Tegenover de gevoerde kritiek willen wij dan plaatsen de volgende stelling:

— Elk bouwkunstig nieuw element in het stadsbeeld dient kritisch van *architectonisch* standpunt te worden beoordeeld, in hoeverre het zich harmonisch aanpast aan de overige het stadsbeeld samenstellende elementen. Elke beoordeeling uitgaande van andere overwegingen moet als *onzuiver* worden verworpen. —

Wordt elk nieuw geheel naar dezen maatstaf beoordeeld, dan zal als noodwendig gevolg, indien een harmonische architectonische eenheid ontstaan is, ook op den duur de schilderachtige visie worden bevredigd.

Men bedenke echter wel, dat de tijden veranderen en wij met hen, het oude verslijt en dat het stadsbeeld zich onvermijdelijk wijzigt als gevolg van veranderde eischen van een *levende* stad; onverantwoord zou zijn het kunstmatig weer opwekken van oud schoon, dat geen levensvatbaarheid meer heeft.

Men moet den moed hebben, in moderne tijden nieuwe harmonie te maken en de schoonheid daarvan, al is die een andere dan de oude waarmede men door overlevering vertrouwd is geraakt, te willen zien en doorvoelen.

In een naschrift van den Hoofdredacteur van het T. G., W. J. de Groot, levert deze kritiek op de bewoordingen, waarin de kritiek in het Alg. H.Blad en in De Telegraaf zich heeft geuit. In het Alg. H.Blad kwam deze zin voor:

„Waarbij de vrees, dat het dezen roekeloozen bouwer „mocht vergund zijn nog meer plekjes in onze stad met „zijn apartigheden te ontsieren, ons wat sterker deed „en doet spreken".

De heer de Groot verklaart dan uitdrukkelijk, dat op den heer v. d. Mey niets minder van toepassing is dan de qualificatie „roekeloos".

Hierbij sluit ik mij geheel aan. Hoe men ook moge denken over de architectonische opvattingen van den architect v. d. Mey, steeds zal men, bij een waarlijk ernstige beschouwing van zijn werk, moeten erkennen, dat hij een volkomen serieus en oprecht kunstenaar is, die zich geheel aan de bouw-kunst wijdt. Architect van der Mey is een van de weinigen, die „bezield" zijn voor de bouwkunst, die voortdurend worstelen en scheppen en die daarom het tegenovergestelde van roekeloos of lichtzinnig zijn. Voor hen is schoonheid in diepsten zin een heilige zaak.

De deskundige, die dus ernst en het talent in de werken van den architect van der Mey niet ziet, kenmerkt zich daarmede als een architecten-zieltje, wiens architectuur-inzicht niet verder reikt dan de kring der burgerlijke bouwkunde; of als een „droogstoppel", die *nu* nijdig, maar niet openbaar en luid, zijn afkeuring over de malle hangende baksteen van v. d. Mey lucht, maar spoedig de hang-methode zal overnemen; of als een degelijke zakenman, die in architectuur een zaak en ernst en talent alleen in zaken-doen ziet; of als een, die, gevangen in de oude-stijlen-imitatie, niet meer in staat is het levenlooze van min of meer nagemaakte fraaie oude kunst te onderscheiden van het levende, en daardoor echte van de, zij het soms onvolkomen, kunst van den scheppenden, modernen kunstenaar.

Daarna stelt de heer de Groot het malle stukje van Dake in de Telegraaf aan de kaak, waarin v. d. Mey eerst een talentvol man en daarna de eerste de beste wordt genoemd.

Terecht merkt de heer d. Gr. hierbij ironisch op, dat, als „een talentvol man" en „de eerste de beste" dezelfde beteekenis hebben, dat dan de talentvolle mannen er in aantal belangrijk op vooruit zijn gegaan, doch ook in beteekenis?

Ten slotte bespreekt de heer de Gr. het verzoek van Heemschut aan het Gemeentebestuur: „een dergelijke „brug (nam. als die over de Kromme Waal) niet ander„maal te doen maken, doch de van oudsher gebruike„lijke typen te doen volgen, die zoo uitnemend geschikt „zijn om in de heden ten dage gebruikelijke materialen „te worden uitgevoerd".

Dergelijk onjuist antiquarisme (let wel de oude typen in moderne materialen! een buitengewoon stijlloos inzicht! J. G.) acht de heer de Gr. bedenkelijk, en een zulk streven van Heemschut gevaarlijk. Dat ik het hiermede eens ben, zal hij, die de eerste Heemschut-conferentie in 1911 bijwoonde, niet verwonderen, daar ik toen met woord en beeld uitdrukkelijk gewezen heb op het ge-

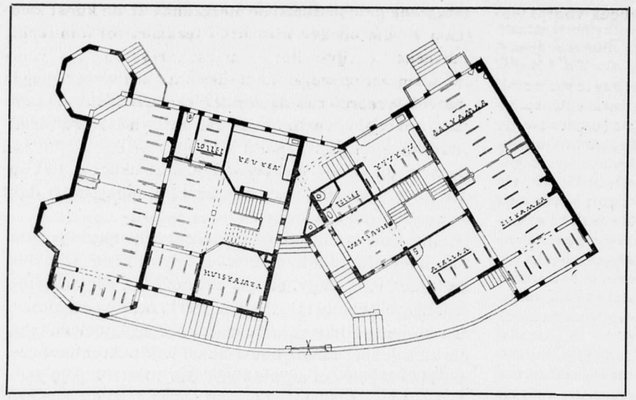

Twee Landhuizen te Katwijk aan Zee. Bel-étage. Schaal 1 op 300.

vaar, dat Heemschut *kan* hebben, wanneer het door een te verwachten eenzijdige historische vóórkeur, belemmerend gaat werken voor de ontwikkeling van de moderne kultuur.
De heer de Gr. eindigt met den wensch uit te spreken, „dat men, alvorens in overweging te gaan nemen het „wenschelijke van het verbreken van den band, gelegd „tusschen de gemeente en haar aesthetisch adviseur, „eerst nog afwacht, hoe zijne verbreeding van het „Sophia-plein en zijn tweede ontwerp voor de bruggen „in de verbreede Vijzelstraat het zullen doen in de „oogen der bevoegde beoordeelaars."

Met genoegen heb ik van dit artikel in het T. G. kennis genomen. En wel om twee redenen. Ten eerste, omdat de adviseur van der Mey., na eerst enkele jaren meer bescheiden werk te hebben gedaan, nu, bij de behandeling der grootere aesthetische vraagstukken, naar de pen grijpt en de ideeën, in zijn architectonische vormen belichaamd, in het openbaar nader uiteenzet, waardoor het nieuwe en het eigene in zijn werk voor menigeen meer begrijpelijk zal worden. En ten tweede, en dit vindt ik nog wel zoo belangrijk, omdat uit dit artikel nog eens te meer blijkt, dat P. W. in Amsterdam het moderne genegen is; en dat aldaar onder het juiste parool van de jonge Weensche Modernen: „Die Zeit ihre Kunst, die Kunst ihre Freiheit" gewerkt wordt, zoowel door talentvolle scheppers als de architect v. d. Mey als door warme verdedigers, zooals de heer de Groot.
En afgezien van de vraag, of ik in alle opzichten mij vereenigen kan met wat de architect v. d. Mey heeft tot stand gebracht, blijft het een verheugend en te waardeeren feit, dat er in P. W. te Amsterdam leidende personen zijn, die de moderne architectuur genegen zijn en haar willen en kunnen bevorderen.
Met dit al is er nu geen gelegenheid meer, mijne beschouwingen te geven over de Kromme Waal-brug zelf, zoodat deze in het volgend no. van het B. Weekblad zullen worden opgenomen.

TWEE LANDHUIZEN TE KATWIJK AAN ZEE.

Deze beide Landhuizen zijn gebouwd vlak bij de zee en bij de uitwateringssluizen van den Rijn.
In de stevige muur is een gemeenschappelijke ingang naar een driehoekig pleintje, van hieruit bereikt men de trappen naar de ingangen en de dienstgang.
Het terras ligt ± 1 M. boven het hoogste gedeelte van de Boulevard, en de vloer van de woonverdieping ligt ± 1 M. hooger, zoodat men gemakkelijk van uit de kamers over de muur op het strand kan zien.
Trasraam en muur, als een geheel met den bouw, zijn van blauwe Rijnklinkers Waalvorm gemetseld; de buiten-muren van kromme waalklinkers in cementspecie, binnen en buiten in dezelfde specie afgewerkt. Alle balken zijn in het gezicht gelaten met houten plafonds daartusschen. Eenige schoorsteenen zijn van Majolica, andere van verglaasde steen gemetseld.
Oegstgeest „de Keet". H. J. JESSE, Architect.

DE SECTIO DIVINA EN HET ROOSVENSTER DER KATHEDRAAL VAN AMIENS.

Voordracht door Dr. H. A. Naber voor de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam op 8 Febr. 1915.

Dr. H. A. Naber, die voor eenige jaren een interessant boekje heeft uitgegeven over het Theorema van Pythagoras, heeft in het voorjaar 1915 voor de Rotterdamsche Academie gesproken over de Gulden Snede. Deze belangwekkende beschouwing wordt met andere opstellen van Dr. Naber dezer dagen uitgegeven door de N. V. Theosofische Uitgeversmaatschappij. De Schrijver stelde ons echter welwillend een drukproef ter beschikking, zoodat wij den lezers van het Bouwk. Weekblad reeds nu het een en ander van deze voordracht kunnen mededeelen. De lezing van het geheele stuk, dat van vele toelichtende figuren is voorzien, ten zeerste aanbevelend, halen wij de volgende brokstukken aan:

„Onder den nuchteren naam van „verdeeling in uiterste en middelste reden" komt in elk meetkundeboek voor: de verdeeling van den straal eens cirkels op zoodanige wijze dat het grootste stuk de zijde is van den regelmatigen tienhoek, in dien cirkel beschreven.
Die verdeelwijze komt ook nog elders in de meetkunde een paar maal voor, kan op elk examen met voeg gevraagd worden, maar daar blijft het bij. Verder niets bijzonders s. v. p. Laat het meetkundeboek vooral wetenschappelijk, dor en nuchter blijven!
Maar onder dien nuchteren naam en dat nuchtere uiterlijk verschuilt zich iets dat vroeger vorstelijke, ja goddelijke eer genoot; en daarvan treft ge buiten de meetkunde nog wel sporen aan, want daar noemt men het „*De Gulden Snede*", en zijn er personen die er mede dwepen; ofschoon niet verzwegen mag worden dat anderen, en nog wel personen van gezag op het gebied der aesthetica, het niet de moeite waard achten er een woord aan te verspillen.

Zoo geeft de meetkunde, onverschillig en hooghartig, een vrij juist gemiddelde van de thans heerschende opvattingen omtrent deze merkwaardige verdeelwijze, die ik in wat hier volgt eenig recht hoop te doen wedervaren en bij voorbaat wensch te noemen met den naam die haar m. i. toekomt: *Sectio Aurea, Sectio Divina, Divina Proportio.*
Hoe wordt nu een lijn *theoretisch-juist* volgens de S. D. verdeeld?
De meetkundeboeken leeren het zóó als fig. 2 aanwijst.

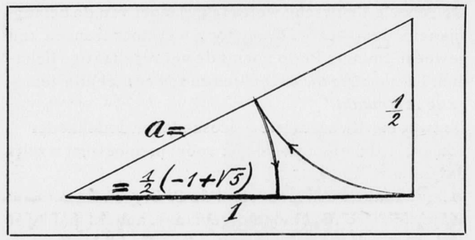

Fig. 2.

Maar de constructie kan gewijzigd worden en er zijn ook andere constructies te bedenken. Schrijver geeft daarna eenige van die constructies, waarna hij vervolgt:
Ik zeg thans de meetkunde vaarwel om te komen tot de Kunst.
Ik zeide U reeds dat sommigen — dat vèlen — er niets van willen weten; maar *enkelen* verzekeren U dan dat een portret, een deur, een venster, een visitekaartje, en wat niet al meer, het oog het aangenaamst aandoen als het óók is 5 bij 8 of 8 bij 13.
Een statistiek of iets van dien aard heb ik nooit te zien gekregen; maar de enkele keeren dat ik op school met de leerlingen zulk een statistiekje maakte kwam het vrij aardig uit.
Maar zoo'n quaestie zal toch wel eens pootig aangepakt en uitgemaakt zijn? Zijn er geen boeken, geen gegevens over?
Zeker, er is een dozijn werkjes over. [1])

[1]) Campanus van Novara . . . . . 12e eeuw.
Luca di Burgo, bijgenaamd Pacioli; De Divina Proportione 1509
Opnieuw uitgegeven en geannoteerd door Constantin Winterberg; Wien, Carl Groezer 1889
Orontius . . . . . ± 1555
Candalla . . . . . ± 1594
Petrus Ramus . . . . . ± 1599
Clavius . . . . . ± 1612

Maar de geschiedenis, de meetkunde en de kunst kwamen in die boeken niet altijd tezamen tot hun recht: de eene schrijver liet de meest merkwaardige voorbeelden achterwege; de ander was wat willekeurig in het analyseeren van de vormen van mensch, dier, plant of bouwwerk; enfin hoe dan ook, de meetkundige wendde zich glimlachend af; de historicus zag tal van onderwerpen die van grooter belang schenen te zijn; en de aestheticus, van beider hulp verstoken, dreef rond als een schip zonder roer; de een zag de *Sectio Divina* letterlijk overal; de ander zag haar nergens, wilde haar niet zien.
Zoo was indertijd zekere Sonnenburg een heftig tegenstander van Zeising; en nog in 1897 schreef Dr. v. Drach uit Marburg dat hij voor Zeising's opvattingen niets gevoelde en bij zijne analyses van bouwwerken de Gulden Snede nergens had aangetroffen. (Das Hütten-Geheimnisz vom gerechten Steinmetzengrund 1897.)
De sterkste uitdrukking echter die ik tegenkwam vindt men in het „Archäologisches Wörterbuch" van Müller & Mathes die de S. D. „einen oft sehr ernst empfohlenen Blödsinn" noemen.
Laat ons dus eens zien uit te maken of die *Divina Proportio* een ideologisch, belachelijk begrip is te noemen dat hoe eer hoe liever behoort te verdwijnen uit de natuurbeschouwing, kunst en techniek, om zich bescheiden te retireeren onder een nietszeggenden naam tusschen de dorre blâren van een meetkunde-leerboek — dan wel of het iets is dat zijn naam met eenige fierheid dragen mag, omdat het een ongeloofelijk merkwaardig verleden, en misschien . . . . heel misschien . . . . ook nog eenige toekomst heeft.

Bezien wij dat verleden dan in vogelvlucht.

Sommigen denken dat de geschiedenis begint met den aestheticus Zeising (1810-1876). Deze schreef n. l. in 1854 een tamelijk omvangrijk boekje en later eenige tijdschriftartikelen, waarin hij de architectuur, de menschelijke vormen, ook de muziek, het tooneel en wat al

J. Kepler, Mysterium Cosmographicum 1600
Brief aan Joachim Tanck enz. Ed. Fritsch 1858.
Zeising, Aesthetische Forschungen; Frankfort 1855
Deutsche Vierteljahrsschrift 1868
Wittstein 1874
Bochenek 1885
Dr. F. X. Pfeifer, Der Goldne Schnitt und dessen Erscheinungsformen in Mathematik, Natur und Kunst, Augsburg . 1885
Matthias, Die Regel vom goldnen Schnitt im Kunstgewerbe, Leipzig . . . . . 1886 of 1896
Dr. A. Goeringer, Der Goldene Schnitt, München 1893
J. Kübler, Die Proportion vom Goldenen Schnitt, Teubner. 1903
Herman Pfeifer, Formenlehre des Ornaments, Stuttgart . 1906
Arturo Soria y Mata, Origen Poliedrio de las Especes . . 1894
Ten slotte moge hier nog vermeld:
Dr. P. J. Helwig, Theorie des Schönen.
De schrijver leidt in dit werk een vrij ingewikkelde mathematische grootheid af, die numeriek weinig — maar principieel ontzachlijk veel — verschilt van de S. D. en bedoeld is in hare plaats te treden. Ter verklaring van *oude* kunst gebruikt de schrijver haar niet en zal ze daarvoor ook wel niet van plan zijn te gebruiken.

niet, op het punt der *Sectio Divina* onderzocht, en haar overal meende te kunnen aanwijzen.
Maar let nu op het volgende:
Twee à drie eeuwen vóór Zeising leefde de sterrekundige Johannes Kepler. Op 24-jarigen leeftijd reeds wèl vertrouwd met de geschriften van Plato, Aristoteles, Euclides enz., was hij, althans voorzoover de wetenschap betrof, geheel en al Pythagoraeër geworden, en trachtte nu het stelsel van Copernicus te enten op den stam van het Pythagorisme.
De harmonie der sferen, de vijf regelmatige lichamen, de alles doordringende gedachte dat de wereld meetkundig is opgebouwd, — men krijgt — zijn geschriften inziende, den indruk als scheiden hem niet 22 eeuwen maar 22 jaren van den stichter der Zuid-Italiaansche School.
Zoo spreekt hij dan ook met groote bewondering van het *Theorema van Pythagoras.*
Het is als een *klomp goud.*
Maar den tienhoek kunt ge er niet mede vinden; het theorema laat ons in den steek als we tot zoover gevorderd zijn. Doch dan ligt daar een EDELSTEEN: de *Sectio Divina*, waarmee we dien *tienhoek* en alles *wat er mee samenhangt* kunnen construeeren! Zoo zijn deze twee dingen samen van een niet te schatten waarde, het mooiste wat de meetkunde kan geven.
Welke van die twee hij het meest bewondert is echter niet twijfelachtig; het is de *Sectio Divina*, omdat deze hem de regelmatige lichamen doet doorgronden. Zij levert de *merkwaardigste* der *aaneengeschakelde evenredigheden.*
Daarom denkt hij zich het Heelal opgebouwd, rondom de Zon als kern, zóó dat de regelmatige lichamen er een rol bij spelen. *Mercurius*, *Venus*, *Aarde*, *Mars*, *Jupiter* en *Saturnus* loopen langs de groote cirkels van concentrische bollen, en deze zes bollen passen in en om de vijf daartusschen gelegen regelmatige lichamen.

Met niet minder bewondering wordt, een eeuw vóór Kepler, *Sectio Divina* besproken door Luca di Burgo bijgenaamd Pacioli. Hij noemt het: *Proportio Divina.*
Na wat hier voorafgaat kan ons niet meer verbazen het volgende gegeven, waarvan de datum mij onbekend, doch ongetwijfeld zeer verwijderd is.
Een *bisschopsportret* moet of moest — althans blijkbaar in Engeland — 58 bij 94 inches zijn. (Fig. 18a)

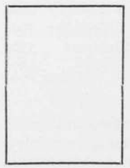

Fig. 18a.
Vorm van een bisschopsportret.

58 | 94 | 1,6207
58
360
348
120
116
40

Fig. 18b. Vrucht van bisschopsmuts op Kardinaalshoedje.
(Vergrooting 2 : 3)

Men ziet, dit is zéér nabij 1.618; m.a.w. die portretten op $^1/_6$ pct, nauwkeurig de Sectio Divina.
Is dat nu een nietszeggend toeval?
En zeer veel zeggend acht ik dan ook het feit dat waarschijnlijk de bouwers der *Aya Sophia* zich voor de vijf regelmatige lichamen interesseerden; [1]) Pacioli's gedachten geven er een zeldzaam voorbeeld van, hoe theologie en regelmatige lichamen samen kunnen gaan: maar hij behoeft noch de eenige noch de eerste te zijn geweest. De geschiedenis der *S. D.* toont ons architectuur, meetkunde, theologie en — de geneeskunde! — op de merkwaardigste wijze saamgeweven. Ik geef hier direct een voorbeeld van het laatste.
De tempel van *Minerva Medica* te Rome was een regelmatige tienhoek! [2])
Het feit dat die medische tempel te Rome een regelmatige tienhoek was, zal ons zonder veel moeite doen gelooven aan de — overigens door geen feiten gestaafde, dus ietwat apodictische bewering van Cantor, dat de Grieksche architecten in den tijd van 480—430. v. Chr. de S. D. *„aufs schönste verwendet"* zouden hebben.
Het kan zeer wel wèzen.
De geheele Grieksche wetenschap moet van de belangrijkheid der *Sectio Divina* toch wel doordrongen zijn geweest. Immers Plato noemt de vijf regelmatige lichamen *„de mooiste die er zijn"*, en ze *zijn* er niet alle, tenzij ge ze zelf *maakt.*
De twee merkwaardigste — icosaeder en dodekaeder — komen in de mineralogie *niet* voor; men bewijst u zelfs dat het niet *kan.*[3])
Wie ze maken wil, moet eerst de *S. D.* grondig kennen. Plato heeft ze ongetwijfeld gemaakt; anders had hij er niet verstandig over kunnen spreken. En hij *heeft* er ongetwijfeld verstandig over gesproken, al weten we niet meer *wat* hij verder zeide; wie boven zijne school schrijft:
„Wie niet meetkundig geschoold is, trede hier niet binnen" en vol bewondering is voor de 5 regelm. lichamen, spreekt er alleen van met kennis van zaken!
Bovendien, we hebben het *bewijs* dat de Grieksche oudheid merkwaardige stellingen omtrent de regelmatige lichamen kende. Ze zijn van Hypsicles, al schat men diens werkzaamheid een paar eeuwen later dan van Plato.
Hypsicles geeft het bovenstaande weer als aanvulling van een (verloren) werk van Apollonius.

(Wordt vervolgd.)

---

[1]) Heiberg, Studien über Euclid Leipzig 1882: Het 15de boek van Euclides zou afkomstig zijn van Isidorus of Anthemius (6de eeuw n. Chr.) bouwers der Aya Sophia.
[2]). Gugel. Gesch. der Bouwstijlen fig. 386.
[3]) Uiterst opmerkelijk lijkt mij derhalve dat Haeckel er wèl een vond in de bewerktuigde natuur. Ik beeldde dien icosaeder af in Voordracht I. De questie lijkt mij even principieel als destijds die van Wöhler met zijn ureum.

TWEE LANDHUIZEN TE KATWIJK AAN ZEE. ARCHITECT H. J. JESSE.

Hal in het Landhuis van Mej. Tutein Nolthenius.

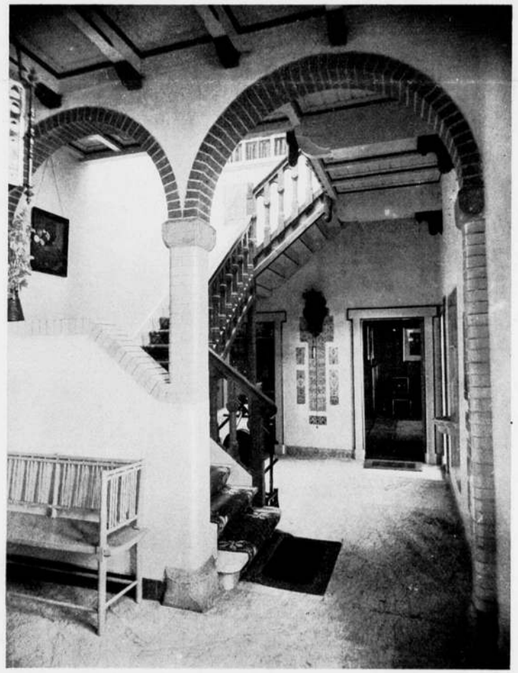

Hal in het Landhuis van den heer Kamerlingh Onnes.

Twee landhuizen te Katwijk aan Zee. Architect H. J. Jesse.

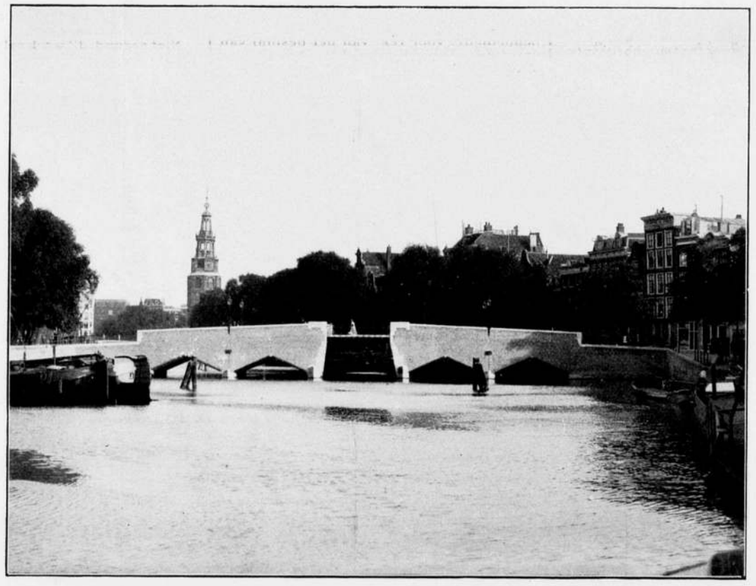

Brug van de Waalseilandsgracht te Amsterdam. Gezien naar den Montelbaanstoren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 11 SEPT. 1915. = No. 20.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Algem. Sept.-Verg. op 31 Sept. a. s. — Balans op 31 Dec 1914. — Balans op 30 April 1915. — Ontw. Begrooting voor 1 Mei 1915—1 Mei 1916. — Fin. Jaarverslag over het boekj. 1914 en over de periode 1 Jan. 1915—1 Mei 1915. — Auteursrecht. REDACTIONEEL GEDEELTE. De Sectio Divina en het Roosvenster der Kathedraal van Amiens, door Dr. H. P. Naber. — KRONIEK. Beschouwingen over de nieuwe brug over de Kromme Waal te Amsterdam, door J. Gratama.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 28 September 1915 te Rotterdam. (Uitgestelde Alg. Mei-Vergadering).

Zooals in het vorige B. Weekblad reeds is medegedeeld, is de a.s. Alg. September-vergadering **verzet van 14 September op 28 September.**

PROGRAMMA.

10½ uur v.m. Algemeene Vergadering in de Societeitszaal van de Rotterdamsche Diergaarde; ingang Kruisstraat.

AGENDA.

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag; idem verslag der Commissiën.
2. Mededeeling v. d. uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
3. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming — Stembureau — van drie Leden of Aspirant-leden ter vergadering aanwezig.
4. Verkiezing van een Voorzitter.
5. Rapport van de Commissie tot nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
6. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
7. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
8. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag. Zie de concept Begr., de Balans en het Fin. Jaarverslag op blz. 148, 149 en 150.
9. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën der M.B.V.A.:
a. Commissie van Onderzoek; deze commissie bestaat uit 5 Leden der M. B. V. A., die den leeftijd van 35 jaren hebben bereikt.
b. Commissie van Financiën; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke één lid van het Bestuur, die tevens Voorzitter, en den Alg. Secretaris, die ambtshalve Secretaris der Commissie is.
c. Commissie van Redactie; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke een Bestuurslid en ten hoogste een Aspirant-Lid.
d. Commissie voor het Onderwijs; deze commissie bestaat uit 5 Leden of Aspirant-Leden, onder welke 2 Bestuursleden.
e. Commissie voor Geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers; deze Commissie bestaat uit 6 Leden.
f. Commissie voor de Bibliotheek; deze Commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-Leden. De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid en Secretaris der commissie.
g. Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur; deze commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-leden.

Art. 7 § 46 van het Alg. Huish. Reglement bepaalt: De benoeming van de boven vermelde commissiën heeft plaats in de Alg. Vergadering bij vrije stemming, resp. herstemming der Leden.

10. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën:
a. Een lid in de Schoonheidscommissie, ingesteld door de Gemeente Haarlemmerliede.
b. Twee leden voor den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, ingevolge de vacaturen, ontstaan door het overlijden van den heer A. Salm G.Bzn., en door het bedanken van den heer Jan Stuyt.
c. Een afgevaardigde der M. B. V. A. in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, wegens bedanken van den heer S. de Clercq. (De tweede afgevaardigde is de heer J. Gratama).
11. Bespreking en stemming over het volgende voorstel van het Bestuur: te benoemen een Commissie, die tot taak heeft te onderzoeken op welke wijze het gebouw der M.B.V.A. verbeterd of opgeknapt zou kunnen worden, de exploitatie van het gebouw te onderzoeken en hieromtrent voorstellen te doen.
12. Bespreking van het Werkprogramma der M.B.V.A., in te leiden door het Bestuur, bevattende o.a. de onderwerpen:
Bevordering van de vakvereenigingsgedachte bij de Leden; De Honorarium Tabel bindend verklaren voor Leden en Aspirant-Leden; De nieuwe A.A.V.; Instelling van een Eereraad; Openbare lezingen over bouwkunst.
De Leden worden opgewekt hierover hunne gedachten te laten gaan en tijdig verschillende voorstellen voor het Werkprogramma aan het Secretariaat in te zenden.

1 uur n.m. Lunch in het Societeitsgebouw van de Rotterdamsche Diergaarde à *f* 1.— per persoon.
2 uur n.m. Bezoek aan het St. Franciscus-gasthuis aan de Schiekade, onder leiding van den arch. P. G. Buskens.
3 uur n.m. Tocht per stoomboot door de havens van R'dam.
6 uur n.m. Réunie in het restaurant „Parkheuvel" aan de Maas.
7 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd in „Parkheuvel" à *f* 2.50 per couvert (exclusief de wijn).

Zij, die aan de lunch en aan den gemeenschappelijken maaltijd, of aan een van beide, wenschen deel te nemen, worden verzocht hiervan bericht te zenden **vóór Zaterdag 25 September** aan het bureau der M.B.V.A.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

BALANS op 31 December van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Folio Grootboek.					
1	Gebouw		f 57000 —		
	Afschrijving		„ 500 —		f 56500 —
2	Effecten.				
	6 Oblig. 3 % Leening der Maatij. nos. 77-78-79-118-119-120		f 150 —		
	17 Oblig. 4 % Leening der Maatij. nos. 265-266-267-268-269-270-271-273-275-277-278-279-280-281-282-283-284		„ 1700 —		„ 1850 —
3	Bibliotheek		f 1800 —		
	Afschrijving		„ 250 —		„ 1550 —
4	Inventaris				„ 100 —
5	J. A. Matthes & Co.				„ 18 09
7	Credietvereeniging deposito				„ 1961 45
8	Kas				„ 476 61
75	Plaatwerken				
	100 ex. Groningerland		f 350 —		
	15 „ Oud-Groningen		„ 78 75		
	182 „ Grafelijke Zalen.		„ 182 —		„ 610 75
80	Mouton & Co.				„ 476 01
					f 63542 92

Folio Grootboek.				
14	4 % Hypothecaire Leening	f 55500 —		
	aflossing	„ 500 —		f 55000 —
16	3 % Obligatie-Leening	f 2200 —		
	aflossing	„ 100 —		„ 2100 —
17	3 % Leening 1895	f 1100 —		
	aflossing	„ 50 —		„ 1050 —
	3 % Leening 1895	f 1300 —		
	aflossing	„ 100 —		„ 1200 —
	Reserve: Aanschaffen boekwerken fonds Leliman			
	1911	f 154 10		
	1912	„ 191 50		„ 345 60
	Reserve: Bevord. Bouwk. onderw.			
	1912	f 179 30		
	1914	„ 180 —		„ 359 30
	Reserve: Bijdr. Int. Bouwk. Tent.			
	1913	f 375 —		
	1914	„ 375 —		„ 750 —
	Algemeene Reserve:			
	Saldo 1913	f 49 30		
	Legaat Hamer	„ 1700 —		
	hieruit bestreden in 1914	„ ± 6 25		„ 1743 05
69	Examen-uitgaven 1912:			
	Rek. Wed. Ahrend & Zn.			„ 99 75
	Nog te betalen rente en aflossing vorige jaren:			
	Rente 4 % Hyp. Leen. 1901—1913	f 88 —		
	Rente 3 % Oblig. „ 1901—1913	„ 34 50		
	Afloss. 4 % Hyp. „ 1913	„ 200 —		
	Afloss. 3 % Oblig. „ 1912—1913	„ 25 —		
	Rente 4 % Hyp. „ 1914	„ 96 —		
	Rente 3 % Oblig. „ 1914	„ 39 —		
	Afloss. 4 % Hyp. „ 1914	„ 100 —		
	Afloss. 3 % Oblig. „ 1914	„ 25 —		
			„ 607 50	
	Batig saldo 1914		„ 287 71	
			f 63542 92	

BALANS per 30 April 1915 van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

1	Gebouw			f 56500 —
2	Effecten:			
	6 Oblig. 3 pCt. Leening der Mpij nos. 77, 78, 79, 118, 119, 120	f 150 —		
	17 Oblig. 4 pCt. Leening der Mpij nos. 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284	„ 1700 —		„ 1850 —
3	Bibliotheek			„ 1550 —
4	Inventaris			„ 100 —
6	Credietvereeniging deposito			„ 5528 48
9	Gewone kas			„ 380 11
139	Examenkas			„ 126 46
75	Plaatwerken:			
	80 ex. Groningerland à f 3.50	„ 280 —		
	15 „ Oud Groningen à „ 5.25	„ 78 75		
	178 „ Grafelijke Zalen à „ 1.—	„ 178 —		„ 536 75
80	Mouton & Co.			„ 500 35
	Nog te ontvangen:			
83	Contributies 1/1—1/5 '15	f 118 —		
88	Examen-Ontvangsten:			
	Rijkssubsidie f 5000.—			
	Bijdrage Maatschij. „ 900.—			
		„ 5900 —		
128	Huuropbrengst gebouw	„ 1038 25		„ 7056 25
				f 74128 40

14	4 % Hypothecaire Leening			f 55000 —
15	3 % Obligatie „			„ 2100 —
16	3 % „ „ 1895			„ 1050 —
17	3 % „ „ 1895			„ 1200 —
5	J. A. Matthes & Co.			„ 167 89
37	Algemeene Reserve			„ 1743 05
70	Examen-uitgaven 1912 rek. Wed. Ahrend & Zn.			„ 99 75
136	Reserve aansch. boekw. fonds Leliman			„ 345 60
137	Reserve Bevordering Bouwk. Onderwijs			„ 359 30
137	Reserve Bijdrage Intern. Bouwk. Tentoonst.			„ 750 —
	Nog te betalen rente en aflossing vorige jaren:			
119	Rente 4 % Hyp. Leening 1901—1913	f 88 —		
120	Rente 3 % Oblig. „ 1901—1913	„ 33 —		
121	Afloss. 4 % Hyp. „ 1913	„ 100 —		
122	Afloss. 3 % Oblig. „ 1912 13	„ 25 —		
134	Rente 4 % Hyp. „ 1914	„ 60 —		
134	Rente 3 % Oblig. „ 1914	„ 15 75		
135	Afloss. 4 % Hyp. „ 1914	„ 100 —		„ 421 75
	Nog te betalen o. 1915:			
114	Traktementen 1915	f 12 50		
126	Uitgaven periodieken 1915	„ 385 41		
127	Kosten drukken publicaties 1915	„ 46 86		
129	Examen Uitgaven 1915, zooals: Vacatiegelden, Reis- en Verblijfkosten Examinatoren, Drukwerken, Porti, enz.		„ 7950 48	
				„ 8395 25
	Voordeelig saldo			„ 2495 80
				f 74128 40

ONTWERP-BEGROOTING voor het jaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916, opgemaakt door de Commissie van Financiën en goedgekeurd door het Hoofdbestuur.

Volgn.	Vermoedelijke Ontvangsten:	Begrooting voor 1914.	Ontvangen in 1914.	Ontvangen 1 Jan. 1915— 1 Mei 1915.	Begrooting voor 1 Mei '15— 1 Mei 1916.
	Voordeelig saldo van voorafgaand boekjaar	— —	— —	f 287 71	f 2495 80
1	Contributies en Abonnementsgelden.	f 12215 —	f 12168 51	„ 3276 97	„ 9600 —
2	Gebouw.				
	a. Huuropbrengst, Tentoontellingen, Vergaderingen enz.	„ 4725 —	„ 4549 28	„ 2018 05	„ 3872 —
	b. Legaat Godefroy.	„ 500 —	„ 500 —	„ 250 —	„ 500 —
3	Periodieken.				
	a. Opbrengst der advertenties en abonnementsgelden door den boekhandel.	„ 8000 —	„ 7649 23	„ 1484 06	„ 7400 —
	b. Steun Periodieken	„ 200 —	„ 115 —	— —	„ 50 —
4	Boekwerken. Verkoop Uitgaven, brochures, enz.	„ 600 —	„ 171 90	„ 77 60	„ 175 —
5	Examen. Examen Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Onderbaas	„ 9740 —	„ 9710 —	„ 8225 —	„ 8300 —
6	Bevordering Bouwkundig Onderwijs	—	„ 180 —	— —	— —
7	Diversen	„ 5594 52	„ 5212 76	„ 452 08	„ 100 19
	Totalen.	f 41574 52	f 40256 68	f 16071 47	f 32493 —

Volgn.	Vermoedelijke Uitgaven:	Begrooting voor 1914.	Uitgaven van 1914.	Uitgaven 1 Jan. 1915— 1 Mei 1915.	Begrooting voor 1 Mei '15— 1 Mei 1916.
	Dekking nadeelig Saldo over vorig boekjaar	f 1549 52	f 1549 52	—	—
1	Algemeene uitgaven.				
	a. Reis- en Verblijfkosten Bestuur, Commissieleden, Secretaris	„ 500 —	„ 661 53	f 193 23	f 600 —
	b. Bureaubehoeften, bureaudrukwerken, telefoon.	„ 500 —	„ 698 01	„ 89 72	„ 700 —
	c. Kosten verkiezingen en vergaderingen	„ 450 —	„ 137 05	„ 19 90	„ 125 —
	d. Inningskosten der contributies, vrachten, porto's telegrammen, Int. telefoongesprekken.	„ 540 —	„ 527 12	„ 157 34	„ 500 —
	e. Onvoorzien.	„ 100 —	„ 476 96	„ 84 22	„ 100 —
2	Personeel.				
	a. Tractementen	„ 5360 —	„ 5368 61	„ 1835 48	„ 5750 —
	b. Pensioenverzekering personeel	„ 515 —	„ 348 80	„ 161 62	„ 348 —
3	Gebouw.				
	a. Onderh., meubeleering enz..	„ 3600 —	„ 3179 72	„ 85 57	„ 300 —
	b. belastingen (person. grond en straatprecario)	„ 325 —	„ 328 93	—	„ 350 —
	c. Verzekering (Brand en Glas)	„ 55 —	„ 18 25	—	—
	d. Vuur, licht en water	„ 550 —	„ 551 19	„ 193 57	„ 600 —
	e. Schoonhouden, puibewassching	„ 130 —	„ 134 19	„ 23 90	„ 130 —
	f. Verbeteren Tentoonstellingsruimten	„ 300 —	„ 26 48	—	„ 30 —
4	Bibliotheek.				
	a. Aanschaffen boekwerken, periodieken en drukken catalogus	„ 300 —	„ 613 27	„ 80 40	„ 600 —
5	Periodieken. Uitgaven van de Periodieken, honorarium der medewerkers en teekenwerk inbegrepen	„ 10500 —	„ 8769 75	„ 1784 50	„ 10500 —
6	Publicaties. Kosten drukken tabellen, brochures, enz.	„ 350 —	„ 191 80	„ 85 46	„ 200 —
7	Prijsvragen. Fonds Eereprijsvraag „Godefroy"	„ 25 —	„ 25 —	—	„ 25 —
8	Examens. Examen Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Onderbaas	„ 12169 —	„ 12257 71	„ 8294 02	„ 8300 —
9	Bijzondere Bemoeiingen.				
	a. Bijdrage in de kosten van den Raad van Arbitrage, onkosten ingestelde en in te stellen tijdelijke Commissiën	„ 1 —	„ 257 09	—	„ 100 —
	b. Lidmaatschappen-Vereenigingen, Congressen, benevens Vertegenwoordiging.	„ 200 —	„ 184 86	„ 34 35	„ 180 —
	c. Bevordering Bouwkundig Onderwijs	—	„ 180 —	—	—
	d. Bijdrage Intern. Bouwk. Tent. 1915	„ 375 —	„ 375 —	—	—
10	Afdeelingen. Uitkeeringen aan de Afdeelingen	„ 70 —	—	„ 452 37	—
11	Interest.				
	a. Rente der 4 % Hyp. Leening	„ 2220 —	„ 2220 —	—	„ 2200 —
	b. Rente der 3 % Geldleeningen	„ 140 —	„ 138 —	—	„ 105 —
12	Aflossing.				
	a. Aflossing der 4 % Hyp. Leening	„ 500 —	„ 500 —	—	„ 500 —
	b. Aflossing der 3 % Geldleeningen	„ 250 —	„ 250 —	—	„ 250 —
		f 41574 52	f 39968 97	f 13575 67	f 32493 —
	Batig Saldo	—	„ 287 71	„ 2495 80	—
	Totalen	f 41574 52	f 40256 68	f 16071 47	f 32493 —

Financieel Verslag over het Boekjaar 1914 en over de periode 1 Januari 1915—1 Mei 1915, benevens Ontwerp Begrooting voor 1 Mei 1915—1 Mei 1916.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 10 van haar Reglement heeft de Commissie van Financiën de eer hierbij haar verslag over het boekjaar 1914 en over de periode 1 Januari 1915—1 Mei 1915 aan het Bestuur der M. B. V. A. uit te brengen, onder overlegging der stukken: Rekening en Verantwoording over genoemde tijdvakken, en Balansen op 31 December 1914 en op 30 April 1915, zooals deze door den controleerend boekhouder der M. B. V. A. zijn opgemaakt en waarmede onze Commissie zich heeft kunnen vereenigen.
Rekening houdend met deze stukken heeft de Commissie, ofschoon feitelijk démissionair, ter voorkoming van stagnatie een Concept Begrooting opgemaakt voor het Vereenigingsjaar 1 Mei 1915—1 Mei 1916, welke zij hierbij eveneens aan het Bestuur aanbiedt.
Ter toelichting hiervan diene het volgende:
Ingevolge besluit der Algemeene Vergadering op 22 December 1914 is de nieuwe toestand der M. B. V. A. in werking getreden 1 Januari 1915. Het Vereenigingsjaar begint echter den eersten Mei van elk jaar. In de periode 1 Januari 1915—1 Mei 1915 heeft de geleidelijke overgang van de oude Maatschappij tot de nieuwe M. B. V. A. administratief plaats gehad. Zoo had o.a. de schifting der leden en het referendum over de contributieheffing plaats. Voor deze afwikkelingsperiode was het niet doenlijk een eenigszins juiste begrooting te maken, zoodat alleen vermeld zijn de werkelijke ontvangsten en uitgaven over deze periode.

Ontvangsten.
Bij het voordeelig saldo op 1 Mei 1915 groot *f* 2495.80⁵, zij er op gewezen, dat verschillende belangrijke posten uit den aard der zaak voor 1 Mei 1915 nog niet, geheel of gedeeltelijk, betaald moesten worden; zoo bijv. de aflossing der 4% hypothecaire leening.
Art. 1. De M. B. V. A. heeft nu, behalve 26 Eereleden: 213 Leden, 15 Aspirant Leden, 25 Medewerkers en 441 Abonnés. Een zeer groot gedeelte der vroegere Buitengewone Leden en Donateurs is overgegaan in de groep der Abonnés. Over de abonnementsgelden wordt door de M. B. V. A. beschikt. Het is daarom gewenscht onder het hoofd contributies ook op te nemen het bedrag der abonnementen.
Art. 5. Het cijfer is als volgt verkregen: Bijdrage der M. B. V. A. *f* 900; subsidie van het Rijk *f* 5000; Examengelden der Examinandi *f* 2325; Totaal *f* 8225.
In 1915 heeft in verband met de tijdsomstandigheden het examen voor Onderbaas niet plaats gehad, terwijl in deze begrooting daarop eveneens niet is gerekend.
Art. 7. Het hooge bedrag der Diversen, begroot en ontvangen in 1914, is een gevolg van de uitbetaling der brandverzekering, ingevolge de binnenbrand in het Maatschappelijk gebouw, Maart 1914.

Uitgaven.
Art. 1. b. Deze post is niet laag geraamd, omdat ten gevolge van de reorganisatie op verschillend extra drukwerk gerekend moet worden: o.a. nieuwe Statuten en Alg. Huish. Reglement en Ledenlijst.
Art. 2. a. Deze post zal ± *f* 400 hooger zijn dan zij was in 1914; de oorzaak hiervan is, dat het tractement van den klerk der M. B. V. A. is verhoogd, en doordat de aftredende Alg. Secretaris eenigen tijd in functie is gebleven ten einde den nieuwen Alg. Secretaris voldoende te kunnen inlichten.
Art. 3. d. Bij deze post is er op gerekend, dat de brandstoffen duurder zijn geworden.
Art. 5. In aansluiting aan het besluit der Ledenvergadering op 30 Juni j.l. waarbij bepaald werd dat in 1915 nog 4 afleveringen van Bouwkunst zouden verschijnen, is bij dezen post ermede rekening gehouden, dat 2 dubbele afleveringen zouden verschijnen; eene dubbele aflevering kost, der M. B. V. A. totaal ± *f* 1150. Dat de raming groot *f* 9500, hooger komt dan de uitgave in 1914, groot *f* 8769.75; heeft mede zijn oorzaak daarin, dat in 1914 slechts 1 dubbele aflevering van „Bouwkunst" is verschenen.
De overige posten geven geen aanleiding tot nadere toelichting.

De Ontwerp Begrooting en Toelichting toonen aan, dat de financieele toestand der M.B.V.A. niet ongunstig is te noemen, vooral wanneer men hierbij de volgende 2 belangrijke factoren in aanmerking neemt: Ten eerste de reorganisatie der Mij. tot M.B.V.A. waardoor uit den aard der zaak het leden-aantal eenigermate verminderde; en ten tweede de huidige tijdsomstandigheden, die natuurlijk ook hun invloed nog sterk doen gelden op de financiën der M.B.V.A., o.a. betreffende de advertentie opbrengst van het B. Weekblad, de huur van de permanente tentoonstelling van bouwmaterialen, enz.
Waar dus de financiën der M.B.V.A. gelet op de tijdsomstandigheden geen aanleiding geven tot ongerustheid, meent de commissie, na rijp beraad, dat de financieele toestand evenwel nog geen vrijheid laat het Bouwkundig Weekblad op zijn normalen omvang te doen uitgeven.

Voor de Commissie van Financiën
W. J. DE GROOT, *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Secretaris.*

Auteursrecht. Het Hoofdbestuur ontving het volgende schrijven:

W.E.G. Heeren.

Gaarne zou ik omtrent het volgende ingelicht worden, door beantwoording in het B. W., waarvoor bij voorbaat mijn dank.

Hoogachtend
JOH. HOOGENBOOM,
Arch. M. B. V. A.

Als iemand een voordracht houdt, stel in de vergadering van onze Mij., en vervolgens toestaat, dat die voordracht woordelik in het bouwkundig weekblad wordt opgenomen, is dan *daarmee* het auteursrecht aan onze Mij. overgegaan, of heeft hij zulks geheel behouden?

Het Hoofdbestuur heeft den vraag overgelegd van Mr. H. L. de Beaufort, die als volgt antwoordde:

Mijne Heeren.

Naar aanleiding van Uw schrijven van 6 dezer hebben wij de eer U het volgende te berichten.
Er kan geen sprake zijn van *overdracht van auteursrecht* door het enkele feit dat een voordracht met toestemming van hem die haar gehouden heeft, woordelijk in een tijdschrift wordt opgenomen. Door deze toestemming heeft de maker hoogstens afgestaan het recht van eerste publicatie door den druk, zoodat hij dus hetzelfde stuk niet vóór, of kort ná het verschijnen van het betreffende tijdschriftnummer, elders in druk mag doen verschijnen. Maar afgezien hiervan behoudt hij het volle auteursrecht en is hij ook in de uitoefening daarvan geenszins beperkt.

Hoogachtend:
Bureau voor Auteursrecht van de Vereeniging van Letterkundigen.
10 Aug. 1915. H. L. DE BEAUFORT.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE SECTIO DIVINA EN HET ROOSVENSTER DER KATHEDRAAL VAN AMIENS.

Voordracht door Dr. H. A. Naber voor de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam op 8 Febr. 1915.

Vervolg van blz. 146. Slot.

Deze stellingen getuigen van zóó diepgaande kennis, dat het mij onwedersprekelijk voorkomt als ik concludeer dat zij figuren als de onderstaande fig. 22a en b moeten hebben gekend. Ik hoop er mee te illustreeren wat men bedoeld màg hebben toen men zeide, dat de *dodekaeder* de kern was van het *Heelal.* [1])

Zoo zijn wij dan genaderd tot 5 à 6 eeuwen vóór onze jaartelling.
Pfeifer [2]) die de historie der *S. D.* nog het zorgvuldigst heeft nagespeurd, en haar heeft meenen te vinden in dertien plattegronden van kerken, te Spanje (een), in Duitschland (vijf), in Italië (zeven) *is al lang van onze zijde geweken,* want hij betwijfelt of Plato en de Pythagoraëers wel iets van de *S. D.* hebben geweten!

Maar dat we nog véél verder terug kunnen gaan, heb ik kort geleden trachten aan te toonen: immers — ik neem nu weer een architect of een bouwwerk — de *S. D.* is m. i. de eenige plausibele verklaring van den vorm der *Pyramide van Cheops*; deze wordt geacht van *3300* v. Chr. te dateeren en zoo hebben we opeens nòg een sprong terùg gedaan van .... *28 eeuwen.* Het is wel ongelooflijk, maar men ziet met hoeveel gemak en zekerheid die pyramidevorm te teekenen is; hoe weinig ingewikkelds ze onderstelt; hoe de vorm van elken gewonen baksteen er den grondslag van vormt. Fig. 23.

* * *

Hiermede is de geschiedenis van de *S. D.* naar het mij voorkomt voorloopig ver genoeg opgehaald; haar na te speuren aan praehistorische vondsten lijkt mij nog niet aangewezen; maar wel is aangewezen het aanvullen van *lacunes.*
Een lacune van veel aanbelang lijkt mij die tusschen de Grieksche oudheid en Keppler, dus de tijd der middeleeuwen; en wat die lacune goed aanvult is m.i. de *Gotiek* van Noord-Frankrijk, ons zooveel dierbaarder geworden sedert ze aan zoo schandelijke vernieling bloot stond.

Voor een kleine honderd jaar was deze bouwstijl in hooge mate uit de gratie; men beschouwde ze, in aansluiting waarschijnlijk aan het ongunstig oordeel van Raphael, (in een brief aan Leo X) als ongereglementeerde, schier barbaarsche kunst, zooals blijken moge uit het rapport van Raoul Rochette, Secrétaire Perpétuel de l'Académie des Beaux Arts, in 1846 uitgebracht aan een minister. Hij geeft daarin te kennen dat de Gotiek onbruikbaar is als leermiddel voor toekomstige architecten; want men vindt er *„geenerlei stelsel van verhoudingen"* in.

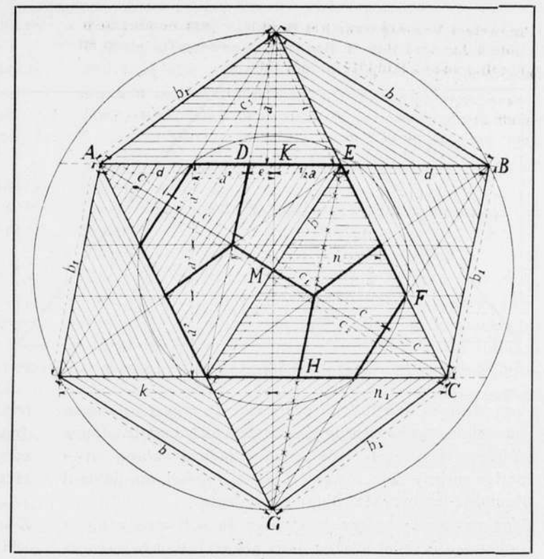

Fig. 22a. Dodekaeder, als kern van den Icosaeder.
(Verg. mijn boekje „Das Theorem des Pythagoras").

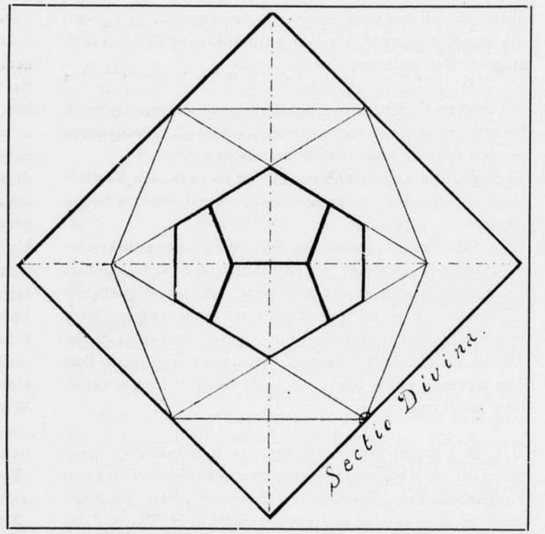

Fig. 22b. Dodekaeder als kern van den icosaeder, en deze weer als kern van den oktaeder.
(De hoekpunten van den icosaeder verdeelen de ribben van den octaeder volgens de Sectio Divina.)

En thans? Wel is het blaadje gekeerd! In een prachtwerk over de Gotiek [3]) zegt Gonse dat de *Kathedraal*

[1]) Zóó althans vertaalt men gewoonlijk ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου τὴν τοῦ παντὸς σφαῖραν. Verg. ook Plato, Timaeus Cap. XX. ἐπὶ τὸ πᾶν ὁ Θεὸς αἰτὴ κατεχρήσαιο.
[2]) Dr. Xav. Pfeifer, Tijdschrift „*Sphinx*" Dec. 1887.
[3]) L'Art Gothique, van Louis Gonse p. 204.

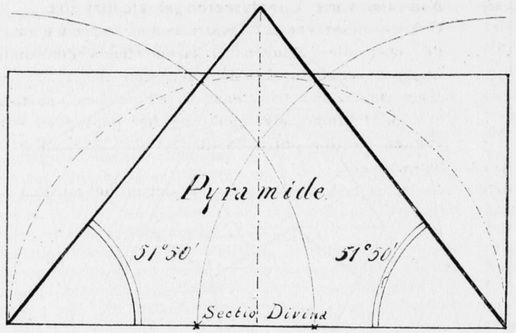

Fig. 23. Rechthoek van H O R V S; en vorm der Pyramide van Cheops.

van Amiens den indruk geeft van de meest volkomen *harmonie* wat betreft de proporties; hij roemt de *„divine élégance des formes"*, de *„solidité de la structure"* en — onder meer — de *„logique et clarté du plan,* qui devient l'emblée le plus idéal d'une cathédrale".

Nog zwaarder wegen misschien de woorden van den bekenden Viollet-le-Duc [1]) die als architect belast was met de restauraties aan Gotische Kathedralen. Hij getuigde in 1863 dat de Kathedraal van Amiens allerminst het resultaat was van zoeken, van tasten of van toeval, maar dat zij het werk was van een superieuren geest, die de Kathedraal als een volmaakte eenheid in een enkelen trek ontworpen had.

Hij acht de Gotische periode het constructieve tijdperk bij uitnemendheid, en het moet daarom als *uitgangspunt* dienen voor de kunst der komende eeuwen! [2])

Toch zochten een vriend en ik in de werken van Viollet-le-Duc te vergeefs naar een enkel woord over de *Sectio Divina*!

Hij — de Grootmeester van het wetenschappelijke element in de bouwkunst — kent haar niet of wil haar niet kennen. Hij zegt niet dat ik haar te *Amiens* vergeefs zou zoeken, neen — hij spreekt in zijn vele werken — over meubilair en over architectuur — nergens over de *Sectio Divina*, en dat geeft mij moed: hier begaat Viollet-le-Duc een onvergefelijke fout; dit is de Achilleshiel, waar ik hem moet raken.

V. L. D.[3]) werkt ter verklaring van den bouw — meer speciaal de dwarsdoorsnede van het schip — met een zoogenaamden *„Egyptischen driehoek"*. Dien driehoek treft ge óók aan in een boek van Prof. H. Evers; [4]) en als de geest van een oud-egyptisch architect op het Damrak te Amsterdam de *Nieuwe Beurs* passeert, moet het hem wel wonderlijk te moede zijn; want al is er ook geen direct verband tusschen egyptische tempels of pyramiden en een Amsterdamsche Beurs, een

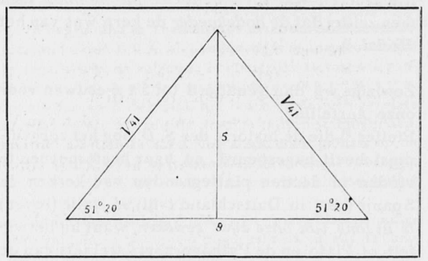

Fig. 24a. Zoogenaamde Egyptische Driehoek. (In wat volgt blijkt deze driehoek bovendien dubbelzinnig, tengevolge van eene gewaagde wijze van „afleiden".)

feit is dat laatstgenoemde volgens Berlage's eigen woorden *„gänzlich nach dem ägyptischen Dreieck proportioniert (ist)"*[1].)

Het *lijkt* dus een driehoek van heel besten komaf, voorzien van deugdelijke en respectabele introducties.

Zoo zegt dan ook Bourgoin in „Théorie de l'Ornement" 1883 p. 124 dat eene geheele archeologische school (die hij niet nader aanduidt, maar het moet wel die van V.L.D. zijn) dien driehoek beschouwt als LA CLEF DE TOUTES LES PROPORTIONS, LE SECRET DE TOUTE VÉRITABLE ARCHITECTURE.

Ik moet daar verzet tegen aanteekenen en deed dat reeds terloops in het Weekblad *de Amsterdammer*, 1906 No 1536.

Die driehoek is bij ons in de geometrie niets bijzonders, ik mag wel zeggen totaal onbekend; hoewel ik nu reeds een jaar of veertien o.m. meetkundeles geef, kwam ik dien driehoek nog nooit in een meetkundeboek tegen!

En al is het misschien een *merkwaardige* driehoek (hetgeen ik ontken!) dan moet toch in elk geval gezegd dat hij — wanneer hij ons als *egyptische* driehoek wordt aangediend — *van zeer verdachte herkomst is.*

Hij was *bedoeld* overeen te komen met den vorm der *Pyramide van Cheops.*

Maar hij *heeft* een basis hoek van 51° 20′ en de pyramide een van 51° 50′ ± 2′.

Het is dus alvast *niet* de pyramidedriehoek.

Waar komt hij dan vandaan?"

Schrijver gaat dit na en komt tot de conclusie dat de „Egyptische driehoek" een modern verzinsel heeten moet.

„Zoo kan dan deze „egyptische driehoek" voorgoed van het tooneel verdwijnen. Hij treedt *niet* op bij de *Pyramide van Cheops;* het ware dwaasheid hem langer te zoeken in de *Kathedraal van Amiens;* hij zou alleen kunnen worden gehandhaafd als een *ernstige waarschuwing aan het adres van de bouwkunst,* die wel eens wat luchtig omspringt met meetkundige analyses van oude gebouwen; getuige het feit dat Viollet le Duc dien

[1]) In wiens lijn onze Dr. Cuypers verder heeft gewerkt.

[2]) Zie de „Zeven Voordrachten over Bouwkunst" van v. d. Pek, Kromhout, Leliman, Cuypers, Weismann, Walenkamp en Berlage.

[3]) Entretiens sur l'Architecture 1863 p. 403.

[4]) De Architectuur in hare Hoofdtijdperken.

[1]) Grundlagen und Entwickelung der Architectur.

„egyptischen" driehoek òòk al aantrof *„bij een oud ziekenhuis uit de 13de eeuw!"* [1])

Maar al wàre de „egyptische driehoek" van V. le Duc nu ook de oudste, mooiste en respectabelste driehoek die er te bedenken is, dan nòg zou ik bezwaar hebben, hem zonder nadere redenen te AMIENS, ik zeg te AMIENS, te zien „hineininterpretiren".

Dat bezwaar ontleen ik aan de woorden van V. le Duc zelven, boven aangehaald, en waarin de nadruk wordt gelegd op de groote *eenheid* in het ontwerp der Kathedraal.

Want — en zoo kom ik eindelijk tot het *Roosvenster in het Noordelijk transept!* — dat roosvenster vertoont een regelmatigen *vijfhoek*, en berust aldus op de *Sectio Divina.*

Moet ik nu bij andere onderdeelen van de Kathedraal uitgaan van een *heel ander* bouwkundig beginsel, zooals de egyptische driehoek ongetwijfeld is, waar is dan de *eenheid?*

Daarop zou men mogelijkerwijs kunnen antwoorden: *„Is $^5/_8$ niet een der benaderende breuken voor de Sectio Divina?"* (Men zou m.a.w. een driehoek met basis 8 en hoogte 5 als een driehoek kunnen beschouwen, die verband houdt met de gulden snede! Inderdaad, de vorm past bijna in een rechthoek, die de gulden snede vertoont.)

Maar ik repliceer: Is $^5/_8$ niet een te ruwe benadering? $^5/_8$ = 0,625 en de S. D. is 0,618. Dat scheelt wat *véél* voor een driehoek, die aan een bouwwerk — want het geldt hier den vorm van het *schip* der Kathedraal — ten *grondslag* moet liggen!

Is het roosvenster een *„onbelangrijk onderdeel?"*

Ik meen het tegendeel, en ontleen het recht om zoo te spreken tijdelijk aan V. l. D. zelven.

Volgens hem was de geometrie bij de kunst der Arabieren niets dan *het kleed* der gedachten; *maar*, zoo zegt hij, beziet men de middeleeuwsche gebouwen van West-Europa, dan zegt men: de *meetkunde was er de ziel van,* [2]) *het wezen zelf*!

Daarom eisch ik in zake Amiens voor de geometrie eenige medezeggenschap op; ik zou willen beweren dat — althans volgens V. l. D. — de meetkunde hier het *hoogste* woord mag voeren!

En als ik mij nu afvraag, wat een meetkundig oog wel het meest moet treffen, dan zeg ik: dat is het roosvenster met die mooie nissen daaronder!

Raadselachtig, dat ik daarvan nergens een meetkundige analyse vond!

Raadselachtig, dat dat niet staat in een kwarto in twee deelen, speciaal aan de Kathedraal van Amiens gewijd! [3])

Kan de aanwezigheid van dat roosvenster *toeval* wezen, als V. I. D. juist het *toeval* in zake die Kathedralen zoo beslist mogelijk ontkende? [4])

[1]) Berlage Grundlagen und Entwicklung der Architektur.

[2]) Discours sur l'Architecture p. 417 en daaromtrent.

[3]) A. Durand, Monographie de l'Eglise Notre Dame, Cathédrale d'Amiens, 1901—03 4° 2 dln. in Kon. Bibl. Haag.

[4]) „Je ne crois guère au hasard, surtout lorsqu'il s'agit d'architecture", V. I. D. p. 417.

Maar den vorm te analyseeren gelukte niet direct!

Ook de nissen van het Triforium daaronder weerstonden lang alle pogingen: er kwam steeds iets minder fraais voor den dag dan de foto te zien gaf.

Maar dan moest de eigenaardige opvulling, het fraaie ornament binnen elke *punt* van het pentagram toch kunnen worden ontraadseld. Dat leek nog het minst ingewikkeld.

Nu kwam er ook eenig licht wat betreft het midden der figuur.

En ook het Triforium meende ik te begrijpen.

Maar het merkwaardigst leek mij hetgeen het eerste werd gevonden: het ornament in dien driehoek met 36°.

Daar was de vorm van het pallium in aanwezig *op uiterst merkwaardige wijze.* Het pallium stond vijfmaal in reusachtige grootte in het roosvenster; maar in *dezen* driehoek leek het . . . zorgvuldig verborgen! met *buitengewoon* talent!

Deze driehoek leek mij steeds zéér bijzonder.

Het kwam mij voor dat hij ook elders een groote rol moest hebben gespeeld.

Ik had er een naam voor noodig, en voortgaande in de gedachtelijn van Pacioli en Keppler wil ik hem den *Goddelijken Driehoek* noemen . . . .

De Sectio Divina is geen *„oft sehr ernst empfohlener Blödsinn"*, maar een der merkwaardigste vondsten, die de meetkunde kan aanwijzen; een begrip van zoo ongeevenaard ouden datum, met zulk een respectabelen staat van dienst, op het gebied van wetenschap, kunst en architectuur, dat het meer dan roekeloos ware haar *ooit weder* met minachtend gebaar op zijde te schuiven.

Ook al mocht men haar nimmer weer wenschen toe te passen . . . .

KRONIEK LXVI.

door J. GRATAMA.

BESCHOUWINGEN OVER DE NIEUWE BRUG OVER DE KROMME WAAL TE AMSTERDAM. Architect van der Mey, de ontwerper van deze brug, heeft in het Technisch Gemeenteblad een toelichting gegeven op zijn ontwerp.

Deze uiteenzetting, overgenomen in het vorig No. van B. Weekblad, geeft, naar het mij voorkomt, zeer goed de gedachtengang van v. d. Mey weer. Uitvoerig en diepgaand, bewijst zij nog eens te meer, dat de aesthetische adviseur van de Gemeente Amsterdam ernstig zijn taak opvat.

Op enkele punten van deze toelichting, tegelijk een verweer tegen geopperde bezwaren betreffende de brug, zij hier de aandacht gevestigd.

Volgens v. d. Mey is zeer stellig het gewapend beton niet het aangewezen constructie-middel voor deze brug. Een nadere toelichting, laat staan een bewijs van deze meening, wordt er niet bijgegeven, zoodat de lezer aan een dergelijke apodictische bewering al heel weinig heeft. Het zou zeker interessant zijn, van v. d. Mey te vernemen, op welke gronden zijn besliste meening rust,

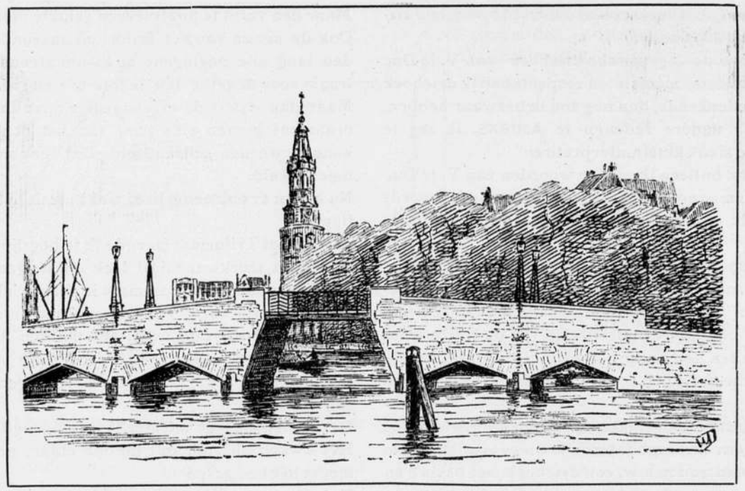

De nieuwe brug over de Kromme Waal. Naar eene teekening in het Alg. Hand. Blad.

en gaarne zal het B. Weekblad zijn motieveering opnemen.

Uitvoerig behandelt v. d. Mey de vraag, hoe de Amsterdamsche brug naar traditie en als factor in het stadsbeeld moet zijn. Hierbij laat hij m.i. het historische wel wat te zwaar wegen, waar hij o.a. zegt:

„Nu doet zich bij de Waalseilandsgracht het geval voor, dat deze historisch *geen* gracht is, doch oorspronkelijk een deel van het IJ-water, waarvan de op de Lastage uitgeruste vloten naar Indië vertrokken; eerst later begrensd door de aanplemping van het Buitenkanteiland.

Nog heden ten dage heeft de Waalseilandsgracht het karakter van haven behouden en wordt meer als ligplaats dan als doorvaart benut; ook door zijn grootere breedte heeft dit watervlak niet het accent van kanaal.

Het leek ons dan ook in dit geval volstrekt niet misplaatst, en uit historisch oogpunt zelfs wenschelijk, dit water te beschouwen als een havenkom; en voor de bewuste brug het begrip: omvattende walmuur, tot uiting te brengen, enz."

Het lijkt mij onjuist, en zelfs gevaarlijk, historisch inzicht in deze kwestie te laten medespreken. Het komt er niet op aan, of de Waalseilandsgracht vroeger een gracht is geweest of niet; het komt er uitsluitend op aan, over het water zooals het zich nu aan *ons* voordoet en in verband met de omgeving een brug te bouwen in een vorm, die wij het meest doelmatig en het fraaist achten. En in dit opzicht is het zeer goed gezien van v. d. Mey, dat hij aan het breede, korte water een afsluitende brug heeft gezet.

Het historisch inzicht werkt vaak, ja meestal, verwarrend en belemmerend op het scheppen van den kunstenaar.

De oude Amsterdamsche bruggen hebben bepaalde vormen, die gewoonlijk goed zijn. Hij, die hier te veel op let, die deze te veel in zijn gedachten heeft en die toch de vormen wil scheppen, welke zuiver uit zijn eigen kunstenaarsgemoed voortspruiten, die vormen dus, die hij ten slotte het mooiste en het beste vindt, maakt een compromis, een halfslachtige kunst-schepping. Nog eens: wat komt het er op aan, of de Waalseilandsgracht vroeger al of niet gracht was? Gesteld, dat het vroeger *wel* een gracht was geweest, zou dan daardoor de nieuwe brug een andere vorm moeten krijgen?

Teveel wordt de historie naar de oogen gekeken. Velen, die weinig kunstgevoel hebben maar toch over kunst mee praten, zoeken in „historische motieveeringen" hun kracht. De zelfbewuste, scheppende kunstenaar moet zich hier echter buiten houden.

En zoo stel ik, alle mogelijke en onmogelijke historische brug-voorbeelden te Amsterdam terugdringend, de vraag: is de brug over de Kromme Waal aesthetisch goed opgelost?

Ik heb hierboven wat uitvoerig gewezen op het gevaarlijke, dat het historische inzicht kan hebben, wanneer het te veel zich doet gelden, omdat m.i. v. d. Mey, zoowel in zijn project voor de brug in de Vijzelstraat over de Heerengracht, als in deze nieuwe brug over de Kromme Waal zich nog niet voldoende aan de historie onttrokken heeft.

Over de Heerengrachtbrug (zie bijgaande afbeelding) heeft v. d. Meij zelf geschreven: „Resumeerende in het voorgestelde ontwerp te beschouwen als een compromis tusschen tegen elkaar indruisschende belangen: de eischen van het moderne verkeer, zoowel te water als te land, en de wensch het oude typische Amsterdamsche brugstadsbeeld zooveel mogelijk te bewaren".

De twee gedrukte, ellipsvormige bogen in dit project, die de middenpijlers aan de landhoofden koppelen en die minder-fraai de ranke oude-brug-bogen nadoen, en de werkelijk malle oude ijzeren leuningen op den walmuur (terwijl de ijzeren middenbrug modern hekwerk heeft), toonen dan ook duidelijk aan, dat de historie hier den scheppenden kunstenaar nog dwars zit.

Dit Heerengracht-brug-project is onklaar: de brug bestaat uit 3 deelen: twee steenen en één ijzeren middenbrugje, wat te meer hinderlijk is, daar de brug hierdoor in zoowat drie gelijke deelen wordt gedeeld, en noch de steenmassa, noch het ijzeren gedeelte overheerscht.

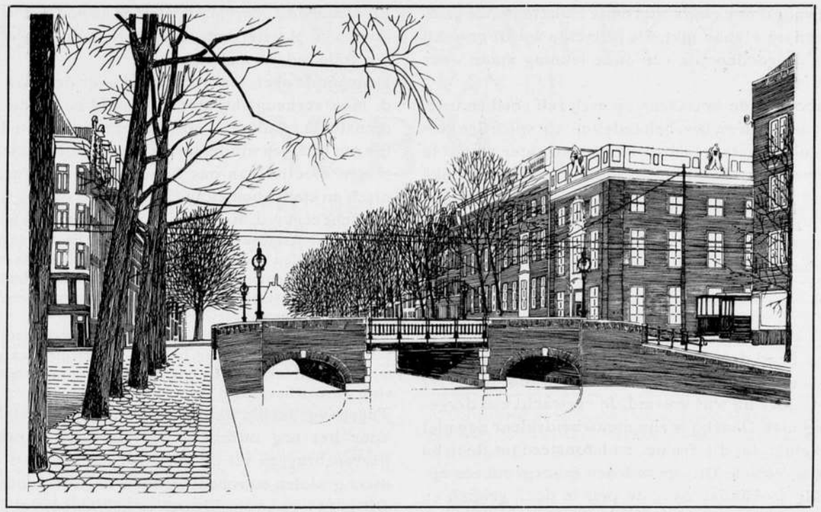

Ontwerp van de brug over de Heerengracht bij de Vijzelstraat, van Arch. J. M. van der Mey.

Hoewel de brug over de Kromme Waal in wezen niet veel van het Heerengracht-brug-project verschilt, is hij toch belangrijk beter, rijper. Ten eerste overweegt hier duidelijk één partij: de steenmassa, de afsluiting. Maar de brug is vooral daarom beter, omdat hij in zijn kern dichter staat bij een zuiverder oplossing.

Die oplossing is m. i. *dat de brug duidelijk in zijn wezen en ook voor het oog niet begint bij de landhoofden, maar bij het ijzeren middengedeelte.*

Het is niet precies na te gaan, of deze bedoeling ook bij v. d. Mey heeft voorgezeten. Wel schrijft hij „wij overwogen dus het ontwerp van een brug, bestaande uit een dek van ijzeren balken, *toch* vormend een voortzetting van de walmuren, enz.", maar een eind verder schrijft hij: „Ten einde het havenkombeeld de noodige beslotenheid te geven, is de brug, waar dit mogelijk was, voorzien van een massieve borstwering, enz." Waar nu deze borstwering uitsluitend zich bevindt boven de verbinding van de landhoofden met de ijzeren midden-brug en daardoor het één-zijn met de landhoofden sterk verminderd wordt, zoodat plastisch de indruk gewekt wordt, dat de brug feitelijk bij het einde van de landhoofden begint, is niet, of in elk geval niet in voldoende mate aangeduid, dat walmuren, landhoofd en doorgezet landhoofd één zijn, en de brug feitelijk alleen de kleine ijzeren middenbrug is.

In mijn gedachtengang ware het daarom beter, wanneer de malle oude ijzeren leuning op de landhoofden vervangen was door een doorzetting van de baksteenen leuning, die, in een goede overgang met de walmuren, deze sterk verbonden zou hebben met landhoofd en doorgezet landhoofd.

Dit laatste zou, nog meer dan nu het geval is, de indruk moeten wekken van muur te zijn. De twee openingen, die er nu in zijn, doen nog te veel denken aan verbasterde groote oude-brug-poorten, al is hun lijn anders en eigen-gevonden. Ook hier werkt waarschijnlijk het historisch voorbeeld nog te veel na. Misschien dat een reeks kleine openingen, als spuigaten, hier het walmuur — idee minder hadden geschaad.

De gedachte zou dus gewekt moeten worden: *de walmuur, en zoo ook de straat, gaat door over het water tot aan de ijzeren brug; het gedeelte tusschen ijzeren brug en wal is dus een dijk.* Bij deze oplossing zal het geenszins storen, dat de brug van ijzer is, want dan is zij een ding op zich zelf, en bestaat zij niet uit de ongelijksoortige en elkaar door hun mass's en karakter storende elementen: 2 zware baksteenstukken en 1 ijl ijzeren stuk.

Betreffende de vormen van de brug nog het volgende: Ook wanneer men bovenstaand inzicht niet deelt, zal men toe moeten geven, dat de steenen borstwering, zooals die nu is, te willekeurig is aangebracht, en dat het beter zou zijn haar door te zetten tot en te verbinden met de walmuur.

De schuine eindigingsvorm van de baksteenen brug lijkt mij minder juist. Hierdoor wordt voor het oog de dunne ijzeren brug *gedrukt tusschen* twee zware kolossen. Beter ware het een vorm toe te passen, die uitdrukt dat de ijzeren brug *rust op* de baksteenen deelen.

Verder is de steenen borstwering te dun genomen; dit doet vreemd aan, te meer, waar de brug van buiten massaal zich vertoont.

De moderne ijzeren leuning is aardig, smaakvol gedetailleerd. Gelijk reeds is meedegedeeld, is het zeer vreemd dat de leuning aan het einde van de brug in den historischen vorm is gemaakt. De poging om hiermede een aansluiting te verkrijgen bij de traditie, is volledig

mislukt, vooral ook omdat het oude en het nieuwe ijzerwerk niets op elkaar lijkt. De gedachte wordt gewekt, dat voor de goedkoopte een oude leuning maar weer gebruikt is.

Evenzoo zijn de lantaarns op zich zelf goed en interessant van vorm en ijzerbehandeling; de spichtige verbinding met de steenen balustrade is echter wat ál te dun. Tevens zijn de lantaarns, zonder kláárblijkelijke bedoeling en zonder architectonische aansluiting, midden op de steenen borstweringen gezet. Zij doen daar niet gelukkig; beter ware de lantaarns te plaatsen op markante punten, bijv. begin en einde van de borstwering.

Na de kritiek mag de lof niet achterwege blijven. Want m.i. heeft deze brug, ondanks de bezwaren, die ik genoemd heb, wel verdienste. Wanneer je voor het eerst hem ziet, doet hij wat vreemd. Je verwacht een dergelijke brug niet. Daarbij is zijn nieuwheidskleur nog niet aantrekkelijk. In dit fraaie, oud-Amsterdam doet hij nog wat te versch. Dit zijn redenen genoeg, om een oppervlakkig journalist naar de pen te doen grijpen en een afkeurende kritiek te publiceeren. Het schilderachtige Amsterdamsche schoon is in gevaar! V. d. Meij is een roekelooze bouwer! Een der mooiste grachtgezichten verborgen achter de steenmassa van den architect v. d. Mey! roept het Alg. Hand. Blad uit onder een afbeelding, die wij hierbij overnemen.

Het is het gewone liedje: de journalist neemt niet de moeite, of heeft uit het vermogen, het nieuwe, d. w. z. datgene wat anders is dan het gewone, werkelijk ernstig te onderzoeken; het oude is hem vertrouwt; het nieuwe vindt hij, omdat het verschilt van het oude, leelijk. En hij schrijft een verontwaardigd stuk, wel wetend, dat de groote massa hem gelijk geeft. Daarom zal steeds het nieuwe zich alleen door een hardnekkigen strijd zijn plaats veroveren.

De waarachtige kunst-minnaar streeft er echter naar, na de eerste indrukken van het on-gewone, het nieuwe te begrijpen en daarna en daarnaar te be-oordeelen.

Meer dan één acht het een hoofdbezwaar, dat de brug van v. d. Mey niet ijl is, zooals de brug voorheen was, en zooals vele Amsterdamsche bruggen zijn.

Is dit wel zoo'n bezwaar?

Men zegt, dat een ijle brug een ruim doorzicht bevordert. Dit valt echter in de werkelijkheid niet mee; de ijzeren brug met pijlers verbreekt en bedekt eveneens het doorzicht, terwijl het stadsgezicht vlak om en onder de ijle brug met de ijzeren leuning verre van fraai is, ten gevolge van de dun-dikke lijnen en massa's van deze soort bruggen.

Hiertegenover geeft v. d. Mey een andere schoonheid, namelijk een zekere afgeslotenheid van het watergezicht door een duidelijk sprekende architectonische massa. Ontegenzeggelijk heeft zijn brug meer monumentaliteit en een meer beslist karakter in het stadsbeeld dan de ijle brug. Door de forsche afsluiting ontstaat een intimiteit en een rust, die de ijle brug mist. De opvatting van v. d. Mey leidt tot een eigen schoonheid van het stadsbeeld.

En al moge dit soort stadsbeelden nu nog niet vaak voorkomen in Amsterdam, het heeft daarom wel degelijk ten volle reden van bestaan.

Redenen te over, waarom ik mij over deze uiting van v. d. Mey verheug; hij streeft ernstig en reeds met verdienstelijk resultaat naar een vervanging van de leelijke ijzeren bruggen uit de vorige eeuw door nieuwe, die getuigen moeten van ons beter, welbewust, architectonisch en stedenbouwkundig inzicht.

Terecht zegt v. d. Meij in zijn toelichting: „Elk bouwkundig element in het stadsbeeld dient kritisch van *architectonisch* standpunt te worden beoordeeld, in hoeverre het zich harmonisch aanpast aan de overige, het stadsbeeld samenstellende elementen. Elke beoordeeling uitgaande van andere overwegingen moet als *onzuiver* worden verworpen.

Wordt elk nieuw geheel naar dezen maatstaf beoordeeld dan zal als noodwendig gevolg, indien een harmonisch architectonische eenheid ontstaan is, ook op den duur de schilderachtige visie worden bevredigd".

Tegenover het ijle watergezicht met zijn meestal magere, voor het oog onzekere en daardoor karakterlooze ijzeren bruggen uit de vorige eeuw, stelt v. d. Mey een meer gesloten en vooral een meer architectonisch beeld. Dit is m.i. een vooruitgang. Ik heb met opzet meer dan eens deze brug bezocht, en steeds heb ik mij meer en meer met het beginsel der afsluiting kunnen vereenigen. Deze nieuwe oplossing geeft nieuwe schoonheid. Zoo ontstaat een aardig beeld door de wijze, waarop de huizen en boomen achter de forsche massa's van de brug geleidelijk verdwijnen, een intimiteit, die eenigszins verwant is aan die van een tuinmuur, waar boven uit wat van de boomen en een stuk van het woonhuis te zien is.

Het verschuiven van den achtergrond, en in de eerste plaats de Montalbaanstoren, achter de massieve brug, bij het wandelen is interessant. Zoo iets mist men absoluut bij een ijle brug. De schoonheid van menig oud-Duitsch of oud-Vlaamsch stadsgezicht wordt beheerscht door de gesloten steenen borstwering op de brug en op de walkant. Daar de Oude Waal belangrijk lager ligt dan de Kromme Waal, is de brug, vanaf de Oude Waal gezien, zeer massaal. Maar zelfs ook hier doet hij goed.

Resumeerend, vind ik de brug, afgezien van de vermelde bezwaren omtrent enkele vormen, in zijn bedoeling en zijn massa geenszins verkeerd; het meer afgesloten gracht- of watergezicht heeft een eigen schoonheid, die zeker niet behoeft onder te doen voor die van het meer ruime watergezicht; er is principieel dan ook niets tegen, dat v. d. Mey een massale brug bouwt, en het is ten zeerste toe te juichen, dat hij, gesteund door Publieke Werken, ernstig en met talent er naar streeft het moeielijke brug-vraagstuk te Amsterdam in bevredigenden, d.w.z. modernen zin, op te lossen.

Ik wensch hem een voortdurend rijper-worden van zijn kunst toe, en haal met volle instemming het slot van zijn toelichting aan:

„Men moet den moed hebben in moderne tijden nieuwe harmonie te maken en de schoonheid daarvan, al is die een andere dan de oude, waarmede men door overlevering vertrouwd is geraakt, te willen zien en doorvoelen."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co, Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 18 SEPT. 1915. = No. 21.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Alg. Vergadering op 28 September a. s. — Verkiezing Commissies. — Nieuwe Leden. — Verslag Hoofdbestuursvergadering op 7 September jl. — Jaarverslag der Afd. Amsterdam. — Jaarverslag der Afd. 's Gravenhage. — Jaarverslag der Afd. Groningen. — Jaarverslag der Afd. Haarlem en Omstreken. — Jaarverslag der Permanente Commissie van Arbitrage in zake de Honorarium-Tabel. REDACTIONEEL GEDEELTE. Het nieuwe winkelgebouw voor Gerzon's Mode magazijnen te Amsterdam. Architect Adr. Moen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 28 September 1915 te Rotterdam. (Uitgestelde Alg. Mei-Vergadering).

PROGRAMMA.

10½ uur v.m. Algemeene Vergadering in de Societeitszaal van de Rotterdamsche Diergaarde; ingang Kruisstraat.

AGENDA.

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag; idem verslag der Commissiën.
2. Mededeeling v. d. uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
3. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor stemopneming — Stembureau — van drie Leden of Aspirant-leden ter vergadering aanwezig.
4. Verkiezing van een Voorzitter.
5. Rapport van de Commissie tot nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
6. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
7. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
8. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag. Zie de concept Begr., de Balans en het Fin. Jaarverslag op blz. 148, 149 en 150.
9. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën der M.B.V.A.:
a. Commissie van Onderzoek; deze commissie bestaat uit 5 Leden der M. B. V. A., die den leeftijd van 35 jaren hebben bereikt.
b. Commissie van Financiën; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke één lid van het Bestuur, die tevens Voorzitter, en den Alg. Secretaris, die ambtshalve Secretaris der Commissie is.
c. Commissie van Redactie; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke een Bestuurslid en ten hoogste een Aspirant-Lid.
d. Commissie voor het Onderwijs; deze commissie bestaat uit 5 Leden of Aspirant-Leden, onder welke 2 Bestuursleden.
e. Commissie voor Geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers; deze Commissie bestaat uit 6 Leden.
f. Commissie voor de Bibliotheek; deze Commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-Leden. De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid en Secretaris der commissie.
g. Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur; deze commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-leden.

Art. 7 § 46 van het Alg. Huish. Reglement bepaalt: De benoeming van de boven vermelde commissiën heeft plaats in de Alg. Vergadering bij vrije stemming, resp. herstemming der Leden.

10. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën:
a. Een lid in de Schoonheidscommissie, ingesteld door de Gemeente Haarlemmerliede.
b. Twee leden voor den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, ingevolge de vacaturen, ontstaan door het overlijden van den heer A. Salm G.Bzn., en door het bedanken van den heer Jan Stuyt.
c. Een afgevaardigde der M. B. V. A. in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, wegens bedanken van den heer S. de Clercq. (De tweede afgevaardigde is de heer J. Gratama).
11. Bespreking en stemming over het volgende voorstel van het Bestuur: te benoemen een Commissie, die tot taak heeft te onderzoeken op welke wijze het gebouw der M.B.V.A. verbeterd of opgeknapt zou kunnen worden, de exploitatie van het gebouw te onderzoeken en hieromtrent voorstellen te doen.
12. Bespreking van het Werkprogramma der M.B.V.A., in te leiden door het Bestuur, bevattende o.a. de onderwerpen:
Bevordering van de vakvereenigingsgedachte bij de Leden; De Honorarium Tabel bindend verklaren voor Leden en Aspirant-Leden; De nieuwe A.A.V.; Instelling van een Eereraad; Openbare lezingen over bouwkunst.
De Leden worden opgewekt hierover hunne gedachten te laten gaan en tijdig verschillende voorstellen voor het Werkprogramma aan het Secretariaat in te zenden.

1 uur n.m. Lunch in het Societeitsgebouw van de Rotterdamsche Diergaarde à *f* 1.— per persoon.
2 uur n.m. Bezoek aan het St. Franciscus-gasthuis aan de Schiekade, onder leiding van den arch. P. G. Buskens.
3 uur n.m. Tocht per stoomboot door de havens van R'dam.
6 uur n.m. Réunie in het restaurant „Parkheuvel" aan de Maas.
7 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd in „Parkheuvel" à *f* 2.50 per couvert (exclusief de wijn).

Daar de toegang tot de Rotterdamsche Diergaarde den Leden, Aspirant Leden en Medewerkers der M. B. V. A. *uitsluitend* wordt verleend op vertoon van een toegangsbewijs tot de Alg.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Vergadering, welk bewijs door de M. B. V. A. kosteloos op aanvrage wordt toegezonden, worden zij, die de vergadering wenschen te bezoeken, verzocht zich spoedig, in elk geval **vóór Zaterdag 25 September** op te geven aan het Bureau der M. B. V. A., opdat tijdig het toegangsbewijs kan worden toegezonden.

Zij, die aan de lunch en aan den gemeenschappelijken maaltijd, of aan een van beide, wenschen deel te nemen, worden verzocht hiervan bericht te zenden **vóór Zaterdag 25 September** aan het bureau der M.B.V.A.

Verkiezing Commissiën.

Oosterbeek, 9 September 1915.

Den Heer Algemeen Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

WelEd. Geb. Heer,

De plaatselijke Commissie van Leden der M. B. V. A. te Arnhem en Omstreken wenscht geplaatst te zien op de groslijst, waaruit zullen worden gekozen de leden van de Commissie van Onderzoek, de volgende leden der M. B. V. A.:
G. C. BREMER, te Oosterbeek,
Prof. HENRI EVERS, te Rotterdam,
C. N. VAN GOOR, te „
J. LIMBURG, te 's Gravenhage,
C. B. POSTHUMUS MEYJES, te Amsterdam.
Het zij haar voorts vergund aan te bevelen tot benoeming in de volgende Commissiën, respectievelijk:
Commissie van Financiën — HANRATH, DE GROOT.
„ „ Redactie — VERSTEEG, DWARS, VAN GOOR.
Onderwijs Comm. BLETZ, DE CLERCQ, DWARS, ITZ, V. LOGHEM.
Commissie voor Geschillen — BILDERBEEK, FREEM, HANRATH, VAN HEUKELOM, POSTHUMUS MEYJES, SCHAAP.
„ „ de Bibliotheek — BLETS, GRATAMA, WATTJES.
„ „ het nazien der rekening en verantwoording — DE BORDES, FREEM, TIMMERS.
Lid in de Schoonheidscommissie te Haarlemmerliede — VAN LOGHEM.
Lid in de Raad van Arbitrage — FREEM.
Afgevaardigde Verbond Ned. Kunstenaarsvereenigingen — ROBBERS.
Commisssie verbetering gebouw der M. B. V. A. — GRATAMA, DE GROOT, VAN LOGHEM, OUËNDAG, ZWIERS.
Zonder daarvoor thans voorstellen in te dienen komt het de Commissie voor, dat buitengewone aandacht verdienen voor plaatsing op het Werkprogramma der M. B. V. A. de volgende onderwerpen.
1°. De M. B. V. A. trachte te bevorderen, dat de bouw van Volkswoningen zoowel van wege particulieren, vereenigingen of Gemeenten, worde opgedragen aan bekwame architecten.
2°. Grootere uitbreiding worde gegeven aan het instituut der Schoonheidscommissies, niet alleen in de steden, doch ook op het platte land, waar verschillende gemeenten zich tot dat doel zouden kunnen vereenigen. Bevorderd worde dat langs wettelijken weg de Gemeenten tot het instellen van Schoonheidscommissies worden verplicht.
3°. Bijzondere aandacht worde gewijd aan het instituut der Prijsvragen, waarbij worde tegengegaan een verspilling van arbeid als bij de onlangs gehouden prijsvraag voor het Verzorgingshuis te Hilversum heeft plaats gehad.
4°. Er worde naar gestreefd de belangstelling van het publiek in de bouwkunst te bevorderen.
Hoogachtend, (get.) BREMER.

Aan het Bestuur van de M. B. V. A.

WelEdelGeb. Heeren,

Naar aanleiding van uw oproep in het Bouwkundig Weekblad no. 20, heb ik de eer U te verzoeken op het Werkprogramma van de M.B.V.A. te willen plaatsen: de regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs (Bouwkunde).
Nu het aantal scholen voor M.T.O. steeds toeneemt, mag het een dringende eisch genoemd worden — mede met 't oog op het ingediende ontwerp van wet tot regeling van het vakonderwijs — dat zooveel mogelijk eenheid in dit onderwijs wordt gebracht. Het zal U niet onbekend zijn, dat de programma's dier scholen vrij sterk uiteenloopen, terwijl ook de eischen van toelating zeer verschillen. Dientengevolge zullen ook de Eind-diploma's geenszins gelijkwaardig zijn, waardoor de verwarring nog zal toenemen. Het komt mij daarom zeer gewenscht voor, dat onze Vereeniging, die blijkens de instelling van de Opzichter en Teekenaars-examens dit onderwerp zeer ter harte gaat, dit vraagstuk in studie neemt en eenheid tracht te brengen in het Middelbaar Technisch Bouwkunst-Onderwijs.
Hoogachtend,

Uw dw.
H. VAN DER KLOOT MEIJBURG.

Nieuwe Leden: Door het Bestuur der M.B.V.A. zijn aangenomen, op advies van de Commissie van Onderzoek, de heeren: als Lid de heeren: A. van de Sandt, architect te Maastricht; M. E. Veugelers, architect te Nijmegen.
Als Aspirant-Lid de heeren: M. E van de Wall, Bouwkundig Ingenieur te Wassenaar; H. Menalda van Schouwenburg, Bouwkundig Ingenieur te Deventer.

Verslag der Hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 7 Sept. 1915. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Vice-Voorzitter, J. W. Hanrath, J. B. Loghem, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek en J. H. de Roos, benevens de beide secretarissen J. Gratama en J. Wesselius.
De heer Dwars had bericht, dat het hem niet mogelijk was de Hoofdbestuursvergadering bij te wonen.

ALBUM MET PHOTO'S VAN FRAAIE AMSTERDAMSCHE ARCHITECTUUR. Zooals reeds vroeger is medegedeeld, heeft de Afd. Amsterdam der Mij tot Bevordering der Bouwkunst bij hare ontbinding besloten het saldo der liquidatie aan te bieden aan de M. B. V. A. opdat daarvoor een album met photo's van Amsterdamsch bouwkunstig schoon, voorzien van korten, begeleidenden tekst, zal worden uitgegeven. De heer Poggenbeek, Voorzitter der ex-Afdeeling Amsterdam, deelde mede, dat de liquidatie beëindigd was, en dat spoedig het bedrag zal worden afgedragen aan de M. B. V. A.
De Vice-voorzitter dankte nogmaals, onder instemming der aanwezigen, de ex-Afdeeling voor hare schenking, welke door de M. B. V. A. gaarne was aanvaard om het bedoelde album er voor uit te geven. Daarna werd op verzoek van het Bestuur der Ex-Afdeeling overgegaan tot benoeming van een tweetal personen, die namens de M.B.V.A. met de liquidatie Commissie, bestaande uit de heeren Poggenbeek, Rosenboom en Rood, belast zouden worden deze uitgave nader voor te bereiden. Aangewezen werden de heeren J. Gratama en B. J. Ouëndag, die de benoeming aanvaardden.

ALG. VERGADERING OP 28 SEPTEMBER A.S. De verschillende punten voor deze vergadering werden nader besproken en hun behandeling in de vergadering voorbereid.

Waar spoedig het nieuw benoemde Bestuur in functie zal treden en dan de nieuwe toestand geheel geregeld zal zijn, werd sterk de wenschelijkheid gevoeld dat een werkprogramma der M. B. V. A. zal worden opgesteld, bevattende de belangrijkste onderwerpen, welke urgent zijn en die nu het eerst door de Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten moeten worden bestudeerd en behartigd. Verschillende onderwerpen werden genoemd. Het werd verder wenschelijk geacht, dat ook de Leden over het werkprogramma hun gedachten laten gaan en eventueel onderwerpen op de a.s. Alg. Vergadering ter sprake brengen.

INGEKOMEN SCHRIJVEN VAN DE ALG. NED. TIMMERLIEDENVERBOND E.A. en DE NIEUWE A.A.V. In dit schrijven, werden de bezwaren uiteengezet, welke de onderteekenaars meenen te hebben tegen een tweetal bepalingen betrekking hebbende op arbitrage bij geschillen en termijnsverlenging bij voorkomende werkstaking, welke bepalingen de Ned Aannemersbond voor

taan in de bestekken wenschen opgenomen te zien. De werklieden meenen, dat door deze bepalingen de aannemers bij staking een te sterke positie kunnen innemen. Na eenige discussie werd besloten, dat de vastgestelde nieuwe A. A. V. zullen worden geplaatst op het werkprogramma voor het nieuwe Bestuur opdat de leden zich zullen uitspreken over de nu door de Herzieningscommissie definitief vastgestelde nieuwe A. A. V.
Een exemplaar van deze A. A. V. was in dank van de Herzieningscommissie ontvangen. Hierbij was gevoegd een toelichting, betreffende het al of niet overnemen van enkele wijzigingen, voorgesteld van de zijde van de architecten, ingenieurs of aannemers. Besloten werd, zoo spoedig het onderwerp in een Ledenvergadering behandeld zal worden, van te voren alle Leden een exemplaar der nieuwe A. A. V. met de toelichting toe te zenden, en dan tevens het schrijven van het Timmerliedenverbond c.s. in het B. Weekblad te publiceeren en op de vergadering te doen behandelen.

RAPPORT COMMISSIE IN ZAKE TENTOONSTELLINGSWEZEN. Het Hoofdbestuur kon zich met den inhoud van het rapport, uitgebracht door de heeren van Bilderbeek, van Loghem en Mutters over het Rapport van de Commissie van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, volkomen vereenigen en besloot het door te zenden naar het Bestuur van het Verbond.
Bedoeld rapport zal worden gepubliceerd tegelijkertijd met het eindrapport, dat naar het voorstel van bovengenoemde Commissie en overeenkomstig den wensch van het Verbond, zal worden opgemaakt door rapporteurs, te benoemen uit de leden der vier bouwkundige vereenigingen.

EERERAAD. Het Hoofdbestuur kon zich met een ingekomen voorstel omtrent de „Instelling van een Eereraad" vereenigen en besloot de behandeling van dit onderwerp te plaatsen op het werkprogramma van het nieuwe Bestuur.

VOORDRACHTEN DER M.B.V.A. Van zeer gewaardeerde zijde ontving de Mij. een schrijven, waarin werd voorgesteld dat de M.B. V.A. het initiatief zou nemen voor het instellen eener cursus voor stedenbouw; tengevolge van de huidige tijdsomstandigheden beschikken vele architecten over vrije tijd, die bijzonder nuttig besteed kan worden door het urgente onderwerp „Nederlandsche stedenbouw" te bestudeeren.
Voorgesteld werd, naar aanleiding van dat schrijven, geregelde voordrachten door de M.B.V.A. te doen houden, aanvankelijk alleen te Amsterdam; het zou nuttig zijn deze lezingen openbaar te doen zijn.
Het Hoofdbestuur besloot het onderwerp te plaatsen op het werkprogramma van het nieuwe Bestuur.

ADRES AAN GEDEPUTEERDE STATEN. Aan het Hoofdbestuur der M.B.V.A. was gericht een schrijven van eenige belanghebbenden met verzoek bij Ged. Staten van Holland zoodanige stappen te willen doen, dat door dit college in Sloten (N.H.) een gevelbreedte van zes meter wordt toegestaan voor huizen met vier afzonderlijke woningen. In genoemd schrijven wordt verzocht om bij Ged. Staten op spoedige afdoening aan te dringen.
Het Hoofdbestuur besloot voor de goede behartiging en spoedige afdoening dezer zaak een commissie te benoemen die tot taak had het Hoofdbestuur van advies te dienen en de heeren J. Gratama, A. Keppler en W. Noorlander te verzoeken in deze Commissie zitting te willen nemen. Genoemde heeren hebben deze opdracht aanvaard.

ADRES AAN B. W. IN ZAKE HET PLAATSEN VAN EEN STANDBEELD VAN JACOB VAN CAMPEN IN EEN DER NISSEN VAN HET STEDELIJK MUSEUM. Zooals reeds eerder in het Bouwk. Weekbl. is medegedeeld hebben de 4 bouwk. Vereenigingen het plan opgevat, te trachten in een der nissen van het Stedelijk Museum te Amsterdam een standbeeld voor Jacob van Campen te doen plaatsen. Daar echter het bedrag, dat hiervoor door de architecten bijeengebracht was, niet toereikend is, scheen het de aangewezen weg een adres te richten tot B. en W. van Amsterdam met verzoek om het beeld te doen vervaardigen en de bijeengebrachte gelden voor dit doel aan te bieden. Het Hoofdbestuur kon zich met het door den heer Gratama opgestelde Concept-adres vereenigen, evenals de besturen van Architectura et Amicitia, de Bond van Nederlandsche Architecten en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

SCHOONHEIDS-COMMISSIE TE HILVERSUM. In verband met mededeelingen van gewaardeerde zijde ontvangen, werd het wenschelijk geacht bij den Raad der gemeente Hilversum er op aan te dringen, dat ook in Hilversum een Schoonheids-Commissie benoemd zal worden.

DE INITIALEN M.B.V.A. Een der Leden, die als firmant had een niet-Lid der M.B.V.A. verzocht toe te staan, dat de firma als zoodanig zou mogen gebruiken de initialen M.B.V.A. Het Hoofdbestuur besloot aan dit verzoek niet te voldoen.

ASPIRANT-LEDEN EN MEDEWERKERS. Overeenkomstig het advies van de Commissie van Onderzoek werden eenige vroegere Buitengewone Leden aangenomen als Aspirant-Leden. Tevens werden eenige Medewerkers toegelaten. Daar het in sommige gevallen moeilijk is te bepalen, of iemand als Medewerker kan worden toegelaten, werd besloten op de a.s. Alg. Vergadering dit punt nader onder oogen te zien.

AFTREDENDE BESTUURSLEDEN EN ALG. SECRETARIS. De Vice-Voorzitter wees er op, dat dit de laatste vergadering is van het huidige Hoofdbestuur. Hij dankte alle aanwezigen voor de aangename wijze, waarop zij hadden medegewerkt voor het doel der M. B. V. A., en in het bijzonder richtte hij zich tot de aftredenden, die geen deel meer uitmaakten van het nieuwe Bestuur, de heeren Dwars, Ouëndag en Poggenbeek. Daarna bedankte spreker den heer Gratama (die nog eenigen tijd in functie gebleven was om den nieuwen Alg. Secretaris in te lichten, en nu voor het laatst de H. Bestuurs vergadering bijwoonde) voor de goede wijze waarop hij als Alg. Secretaris steeds de vergaderingen van het Hoofdbestuur had voorbereid en het secretariaat had waar genomen.
Het overig behandelde is niet voor publicatie geschikt.

De Alg. Secretaris,
J. WESSELIUS.

Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

JAARVERSLAG OVER 1914 EN 1915.

In den loop van 1914 verloor de Afdeeling 1 lid door den dood, terwijl 8 leden bedankten, zoodat het totaal aantal leden op 1 Januari 1915 bedroeg 97, in welk getal begrepen zijn 4 honoraire leden.
Het bestuur was in 1914 samengesteld als volgt:
F. W. M. Poggenbeek, voorzitter; J. W. F. Hartkamp Jr., ondervoorzitter; Mr. E. H. P. Rosenboom, secretaris; E. M. Rood, penningmeester; F. 's Jacob, Commissaris.
Het bestuur vergaderde in den loop van 1914 viermaal ter voorbereiding van de vergaderingen der Afdeeling en ter bespreking harer belangen in het algemeen of bijzonder.

Het aantal algemeene vergaderingen bedroeg dit jaar 3. De moeielijkheid, waarover reeds meer werd geklaagd, om geschikte sprekers te vinden, welke moeielijkheid waarschijnlijk voor een groot deel haar oorzaak vindt in de buitengewoon geringe belangstelling der leden, werd ook in 1914 ondervonden.
In de 638ste vergadering werd door den heer Marius A. Poel eene lezing gehouden over „Lijkverbranding en Crematoriumbouw".
In de 639ste vergadering, bijgewoond door een buitengewoon aantal introducé's, werd door Rew A. A. Pfannstiehl uit Chicago eene lezing gehouden over: „De Steden der Vereenigde Staten van Noord-Amerika".
De 640ste vergadering was belegd tot aanwijzing van een lid der Schoonheids-Commissie in de plaats van den Heer A. W. Weissman, die volgens rooster aan de beurt van aftreding was.
Met algemeene stemmen werd de Heer J. H. W. Leliman tot lid der Schoonheids-Commissie gekozen, die deze verkiezing aanvaardde.

Voorts werd op 8 Mei 1914 voor de leden der Nederlandsche Tooneelkunstenaarsvereeniging en van de afdeeling Amsterdam eene lezing gehouden door den Heer J. D. Looyen, architect te 's-Gravenhage, over „Moderne Schouwburgbouw".
De Heeren H. Bletz, J. H. Schröder en L. Zwiers fungeerden in de vergadering van 19 Januari 1914 als Commissie voor het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester.

In de Schoonheids-Commissie was de Afdeeling tot 1 November 1914 vertegenwoordigd door den Heer A. W. Weissman, daarna door den Heer J. H. W. Leliman.

In den loop van 1914 ontstond tusschen B. en W. van Amsterdam en de Schoonheids-Commissie een conflict, tengevolge van het niet-opvolgen door eerstgemeld College van het advies der Commissie in zake de plannen voor het Koloniaal Instituut. Naar aanleiding hiervan werden besprekingen gevoerd tusschen de Besturen der vier bouwkundige vereenigingen, die leden dier Commissie aanwijzen. Aan deze besprekingen werd ook door het Bestuur der Afdeeling deelgenomen.
Het resultaat van het met B. en W. gepleegd overlegd is geweest, dat eene nieuwe verordening op de Schoonheids-Commissie tot stand zal komen, waarvan verwacht mag worden, dat daardoor in de toekomst conflicten als zich thans hebben voorgedaan, zullen worden vermeden.

De leeskring ondervond den invloed der tijdsomstandigheden. Kort na 1 Aug. 1914 ontvingen de leden van den uitgever bericht, dat de circulatie tot nader order was stopgezet.
Tengevolge van de in het laatst van 1914 plaatsgevonden hebbende, ingrijpende Statutenwijziging van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, werd de positie der Afdeelingen eveneens zeer veranderd.
Hoewel door die nieuwe statuten de band tusschen de Maatschappij en de Afdeelingen werd doorgesneden, was daarvan niet noodzakelijk het gevolg, dat de Afdeelingen zelf moesten verdwijnen.
Op 24 Februari 1915 werd daarom eene vergadering gehouden van de leden der Afdeeling Amsterdam en door het Bestuur aan de beslissing dier vergadering voorgelegd de vraag, of men de Afdeeling Amsterdam als zelfstandige vereeniging wenschte te doen voortbestaan, en, zoo niet, welke bestemming men aan de aanwezige baten wilde geven.
De vergadering besloot met algemeene stemmen tot ontbinding der vereeniging, met benoeming van de H.H. F. W. M. Poggenbeek, E. M. Rood en ondergeteekende tot liquidateuren, aan wie tevens de opdracht werd gegeven, het saldo der liquidatie aan te bieden aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, teneinde daarvoor te doen uitgeven een album met foto's van Amsterdamsch bouwkunstig schoon, voorzien van korten begeleidenden tekst. Van het Hoofdbestuur mochten liquidateuren bericht ontvangen, dat het in beginsel gaarne bereid was, bedoeld saldo te aanvaarden en te gebruiken voor de aangegeven bestemming.
Daar de liquidatie thans beëindigd is, zal het saldo binnenkort aan het Hoofdbestuur worden afgedragen, en mag alsdan verwacht worden, dat over eenigen tijd het album zal verschijnen als een waardig monument op het graf van de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Amsterdam, 2 September 1915. *De Secretaris,*
Mr. E. H. P. ROSENBOOM.

Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

JAARVERSLAG OVER 1914.

Bestuur: Het bestuur bestond gedurende het jaar 1914 uit de heeren: A. Broese van Groenou, B. I., voorzitter; J. J. L. Bourdiez, C. B. I., ondervoorzitter; Joh. G. Robbers, B. I., 1ste secretaris; H. Th. Teeuwisse, B. I., 2de secretaris; Johs. J. Gort Jr., penningm.-bibliothecaris; E. F. Ehnle en H. Fels, commissarissen.
Leden: Door overlijden ontviel der Afdeeling in het begin van dit jaar haar eerelid, de Heer F. H. van Malsen. Het ledental daalde tengevolge van dit betreurenswaardig verlies tot 99.
Kas: De kas der Afdeeling sloot aan het eind van het jaar met een batig saldo, dat echter niet geheel voldoende bleek om daaruit de kosten van de door de Afdeeling uitgeschreven prijsvraag te bestrijden; het tekort werd echter door de kas van de Maatschappij t. bev. d. Bouwk. aangevuld.
Bijeenkomsten: In de bijeenkomsten werden de volgende voordrachten gehouden:
In een bijeenkomst op 12 Januari hield de heer Marius A. Poel, architect te Hilversum, een voordracht, toegelicht door lichtbeelden, over Lijkverbranding en Crematoriumbouw.
In een vergadering op 2 Maart hield het Afdeelingslid, de heer S. de Clercq een causerie, met lichtbeelden, over de St. Pieter te Rome.
Op 7 Maart werden de Afdeelingsleden en de leden van het genootschap „Arti et Industriae" door hunne besturen in de gelegenheid gesteld met hunne dames bij te wonen: „Une conférence avec 70 projections sur l'art et l'industrie des indigènes en Algérie et en Maroc, par monsieur A. van Gennep, professeur de l'Université à Neuchâtel."
In een vergadering op 3 April las de heer J. Gratama, B. I. te Amsterdam, over „Futurisme en Cubisme in de moderne schilderkunst" en lichtte het gesprokene met vele lichtbeelden toe.
In een bijeenkomst op 3 December hadden de leden nogmaals het genoegen een lezing van den heer Gratama aan te hooren, ditmaal over „Het Raam", en wederom verduidelijkt door een reeks van lichtbeelden.
In de laatste vergadering der Afdeeling, op 30 December, vergastte het afdeelingslid, de heer Herman van der Kloot Meijburg, de leden op een causerie met lichtbeelden over „Bouwkunst op het land". In deze vergadering werd tot de, in verband met de door de Algemeene Vergadering van de Maatschij. t. bev. der Bouwkunst op 22 December genomen besluiten noodzakelijk geworden, opheffing der Afdeeling overgegaan.
Tentoonstellingen: In de bijeenkomsten op 2 Maart en 3 December werd respectievelijk door de Afdeelingsleden, de heeren S. de Clercq, Johs. J. Gort Jr. en H. Fels en de heeren A. Broese van Groenou en Joh. Mutters Jr. teekeningen en foto's van recent door hen uitgevoerd werk ter bezichtiging gesteld en verklaard.
Voorts ontving het Bestuur der Afdeeling ter leen van de Sociaal-Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten de ingekomen antwoorden op de door genoemde Vereeniging uitgeschreven Nationale Studie-prijsvraag voor een Tuinstadwijk en stelde deze voor de leden en andere genoodigden ten toon in de Kunstzaal d'Audretsch op 6, 7 en 8 Juli.
Prijsvraag: Door het Bestuur der Afdeeling werd in het begin van de maand December een studie-prijsvraag voor een Volks Bad- en Zweminrichting uitgeschreven, waarvan het resultaat in het Bouwkundig Weekblad werd gepubliceerd, terwijl de bekroonde ontwerpen in dit weekblad werden gereproduceerd.
Vertegenwoordiging in Commissies: Ter vervanging van het door de Afdeeling benoemd en op 31 December aftredend lid der Schoonheidscommissie van 's Gravenhage, den heer A. Broese van Groenou, B. I., werd benoemd de heer Herman van der Kloot Meijburg, Architect te Voorburg, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.
Actie naar buiten: Daartoe in het eind van December uitgenoodigd door Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage werd door het Bestuur der Afdeeling in het begin van April 1915 een reeks van opmerkingen omtrent het ontwerp herziening Bouw- en Woonverordening voor 's Gravenhage aan genoemd College geadresseerd. *De Iste Secretaris:*
JOH. G ROBBERS.

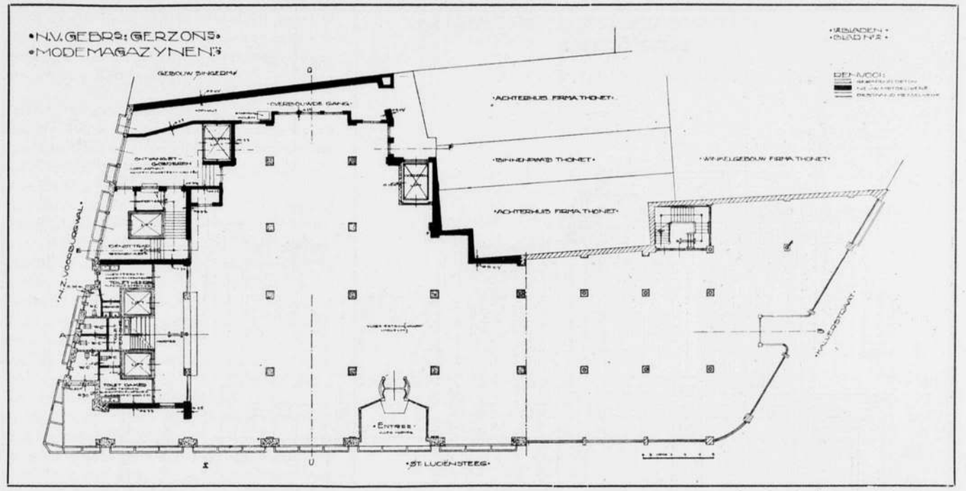

Plan beganen grond. Architect: Adr. Moen.

Afdeeling Groningen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

JAARVERSLAG OVER 1914.

Gedurende het jaar 1914 deed zich geenerlei verandering voor in ledental of anderszins. *De Secretaris,*
G. KNUTTEL.

Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

JAARVERSLAG OVER 1914—1915.

In het vorige jaarverslag der Afdeeling werd reeds het preludium van den zwanenzang der Afdeeling vernomen. Deze werd dit vereenigingsjaar met een andante ingezet. Het fortissimo klonk door de groote vergadering, waarop de Maatschappij tot haar volledige hervorming besloot. Daarna was de zang plotseling uit, daar de Afdeeling door de genomen besluiten van het leven werd beroofd.
Een testament was er niet. De overledene had tegen het einde gepoogd door een rentelooze' leening op de eeuwigheid, de schulden te dekken, die gemaakt waren door den gehouden gevelwedstrijd in Haarlem en omliggende gemeenten, doch deze poging werd door den oorlog in Augustus halverwege beëindigd. Daar de vereeniging plotseling had opgehouden te bestaan, waren er ook geen nagelaten betrekkingen meer. Wie toen de lasten zou dragen, was moeilijk uit te maken. Het gewezen bestuur, bestaande uit de heeren A. W. Weissman, J. B. Lasschuit, J. G. Michielse en J. B. van Loghem, begreep, dat de erfenis aanvaard zou moeten worden, om de nagedachtenis der Afdeeling zonder smet te bewaren. Wel werd gerutteld over de redenen, waardoor een tekort van ± f 300.— onstaan was, en werd de Maatschappij verwijten gemaakt over het plotseling verbreken van de levensbanden der Afdeeling, of aan de jury in den wedstrijd verweten, dat zij zooveel meer medailles had uitgeloofd dan er toegestaan waren, maar men moest toch ook weer toegeven, dat dit alles was geschied met de beste bedoelingen; in 't kort er werd besloten de zaken van de Afdeeling zonder opspraak af te

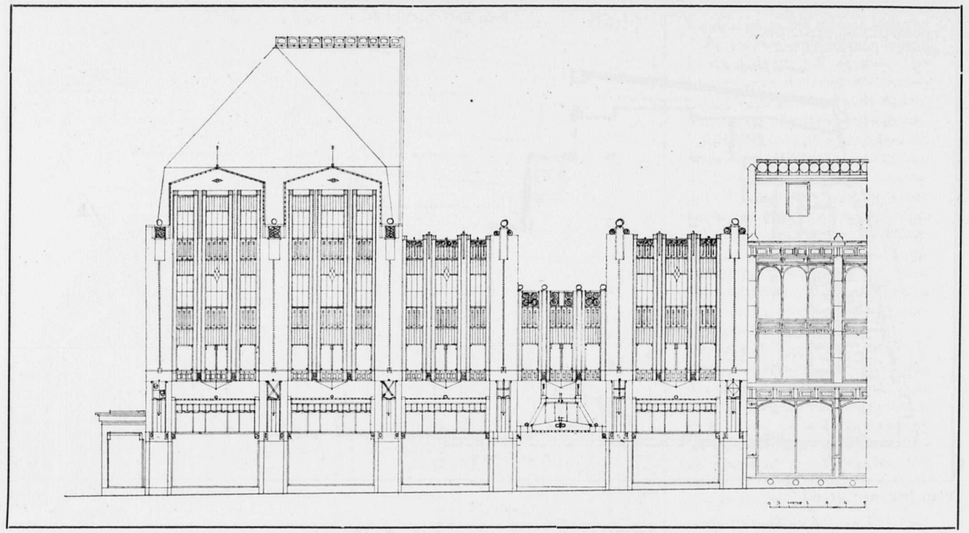

Gevel aan de St. Luciënsteeg. Architect: Adr. Moen.

wikkelen. De tegen wil en dank optredende erven gaven echter den moed niet op, en stelden pogingen in het werk, de Maatschappij het tekort te doen dekken; aangetoond werd met bewijzen uit de notulen, dat, toen de Afdeeling besloot de zeer kostbare gevelwedstrijd uit te schrijven, nog geen enkel geluid was vernomen van een reorganisatie, waarbij de Afdeelingen zouden verdwijnen, zoodat van geen roekeloozen daad kon sprake zijn. De Maatschappij overwon de oorspronkelijke bezwaren, zegde eerst de afdoening van de helft der schulden toe en besloot ten slotte, onder aandrang van hare finantieele commissie, het geheele tekort te dekken.

Een woord van dank mag hier niet ontbreken voor dit gebaar.

Uit het voorgaande blijkt, dat het finantieele gedeelte in het afgeloopen jaar een belangrijk deel der werkzaamheden van de Afdeeling heeft gevraagd. De werkzaamheden op bouwkundig gebied waren, mede door den oorlog, gering. Vermelding verdient alleen de gevoerde actie tegen de oprichting van een ambachtsschool en een Middelbaar Technische School, te Haarlem te stichten in één gebouw onder één directeur.

Adressen om dit kwaad te voorkomen werden gericht aan den Minister, den Inspecteur, Gedeputeerde Staten, den Raad en aan de Ambachtsschool. Met welk gevolg is nog niet bekend, daar ook hierin de oorlog vertraging heeft gebracht. Een hernieuwde actie zal wellicht noodig zijn. Ook zal de al of niet wenschelijkheid van het optreden van directeuren van Rijks- of Gemeenteinstellingen als architect van de onder hen ressorteerende gebouwen dienen nagegaan te worden. Dit gedeelte der erfenis komt thans aan de M. B. V. A.

Ook ontvangt zij het archief der Afdeeling.

HAARLEM, 1 September 1915.

De ex-secretaris der afdeeling H. en O.
J. B. VAN LOGHEM B.I.

Afdeeling Utrecht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

JAARVERSLAG OVER 1914.

Het Bestuur bleef onveranderd.

Het ledental bedroeg in Januari 108, in December 98. De daling is deels te wijten aan de tijdsomstandigheden, deels aan de onbepaalde toekomst der Afdeeling, — in verband met het te nemen reorganisatie-besluit op de Alg. Vergad. te Amsterdam.

In het afgeloopen jaar werden vier vergaderingen gehouden, terwijl drie lezingen werden gegeven en wel door de Heeren: G. Versteeg, architect te Arnhem, over „Moderne Bouwkunst". J. P. Wormser, architect te Hilversum, over „Woningnood en Woningbouw", en Dr. J. Kalf, Kunsthistoricus te Scheveningen, over „Belgische Architectuur".

De excursie naar Alkmaar en Bergen telde 30 deelnemers.

Vertegenwoordigers van onze Afdeeling namen zitting in het Centraal Comité tot bevordering der normaliseering der bouwbedrijven, welk comité was opgericht naar aanleiding van den oorlogstoestand.

De toestand der Afdeeling was bevredigend te noemen tot op 22 December door een besluit der Alg. Vergad. te Amsterdam, waarbij de Maatschappij werd gereorganiseerd en bepaald dat zij zuiver als vakvereeniging zou worden vervormd — de Afdeeling als onderdeel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam werd opgeheven.

M. E. KUILER, *Secr.*

Jaarverslag van de Permanente Commissie van arbitrage in zake de Honorarium tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Deze Commissie heeft in het tijdvak Februari 1914 tot Juni 1915 meerdere zaken dan ooit te voren in een dergelijken tijd ter behandeling en om advies gekregen.

Niet minder dan zeven adviezen werden gevraagd door verschillende architecten over de berekening van het Honorarium. Deze adviezen betroffen meestentijds inlichtingen omtrent de toepassing van de Hon. Tabel. Bij de behandeling en vaststelling van de nieuwe Hon. Tabel zijn de leemten in de oude Tabel, mede naar aanleiding van de gevraagde adviezen, zooveel mogelijk aangevuld. Niettemin zal de Commissie zeker steeds bereid gevonden worden, hare adviezen te geven waar haar dit gevraagd mocht worden. Het is der Commissie gebleken, dat hierdoor menigmaal geschillen konden worden voorkomen.

Een gevraagd advies bij het Hoofdbestuur der Mij. door een Gemeente-Bestuur ingediend, betrof het Honorarium van architecten bij woningblokbouw. De Commissie tot herziening van de Hon. Tabel is, uitgebreid met enkele, op het gebied van woningbouw speciale deskundigen, werkzaam om een afzonderlijke tabel voor deze soort bouwwerken op te maken. Het bovengenoemde Gemeentebestuur werd geadviseerd aan de hand van de bestaande tabel en van de nader met de architecten in zake woningbouw te Amsterdam overeengekomen honorarium berekening

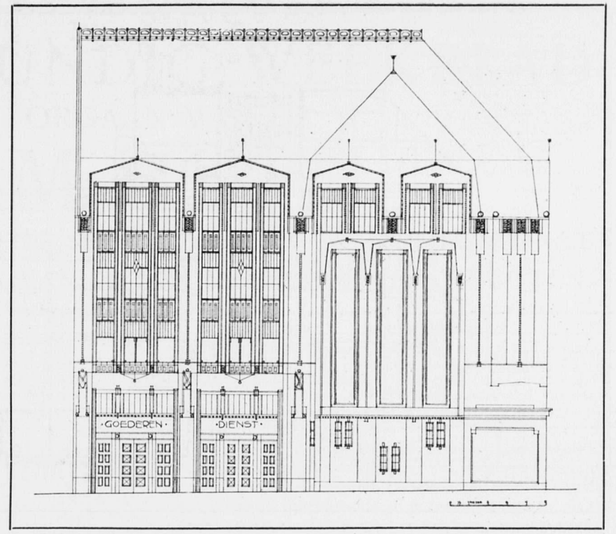

Gevel aan den N. Z. Voorburgwal. Architect: Adr. Moen.

Belangrijke geschillen werden door de leden van de Perm. Comm., daartoe aangewezen door den Voorzitter van het Hoofdbestuur om in de verschillende gevallen als scheidsgerecht op te treden, behandeld.

Allereerst de reeds in het vorige jaarverslag genoemde, einde 1913 aangevangene scheidsrechterlijke behandeling van een geschil, waarbij de architect een vordering voor honorarium voor verschillende geleverde bouwplannen, benevens voor de bouwplannen en de uitvoering van een niet onbelangrij bouwwerk instelde, terwijl de bouwheer een belangrijk bedrag eischte als tegenvordering voor naar zijn meening door de schuld van den architect te late oplevering en daardoor geleden schade door huurderving en te late opening van de inrichting.

Dit geschil was zeer ingewikkeld, zoodat het scheidsgerecht ditmaal gebruik maakte van haar recht volgens de Regelen, om de hulp in te roepen van een Rechtskundige Deze advocaat woonde de zittingen van het Scheidsgerecht bij en adviseerde de leden.

De uitspraak was, dat den Bouwheer geheel zijn eisch werd ontzegd en den architect ten volle het door hem gedeclareerde bedrag werd toegewezen en later uitbetaald.

Een tweede geschil betrof den bouw van een villa in Gelderland. De architect had een nota ingediend, waarbij hij de bouw volgens de tabel plaatste in de IIe klasse, maar voor alle werken als beeldhouwwerken, binnenbetimmeringen, glas in lood enz. een hoogere klasse berekende en daardoor een zeer hoog bedrag had gedeclareerd.

Daartegenover eischte de bouwheer van den architect een belangrijk bedrag, hetwelk hij had moeten betalen aan de aannemers voor meerdere werken buiten het bestek. Hij grondde deze eisch op de bewering, dat betaling voor meerdere werken alleen zoude behooren te geschieden voor zooverre daarvoor door hem bons waren afgegeven, omdat de architect had verzekerd dat er geen bijwerk-rekening bij dezen bouw zoude komen.

Het Scheidsgerecht heeft beide partijen hun eisch ontzegd en wel den architect, omdat zijn rekening onjuist veel te hoog was opgesteld en den bouwheer, omdat bewezen was dat de meeste bijwerken door hem waren besteld of opgedragen zonder bons daarvan af te geven.

Bovendien had de bouwheer geweigerd den architect honorarium toe te kennen over de kosten van de centrale verwarming en van den electrischen lichtaanleg, terwijl de architect voor deze werken tal van bemoeiingen had gehad.

Het scheidsgerecht heeft de rekening voor het den architect toekomende opgesteld en deze werd hem door den bouwheer uitbetaald.

Het derde geschil, hetwelk der Commissie ter beslissing werd voorgelegd, was het belangrijkste, hetwelk ooit door haar behandeld werd.

Voor een zeer groot bouwwerk werd, vóór den bouw aangevangen werd met den architect, een overeenkomst aangegaan, waarbij was bepaald, dat hij voor een bepaalden som overeenkomstig de Hon. Tabel alle architects werkzaamheden zoude verrichten.

In het contract werden verschillende bepalingen van de tabel uitgeschakeld en werden daarentegen andere voorwaarden vastgesteld.

In de overeenkomst was bepaald, dat het Honorarium in termijnen zoude worden voldaan.

De eerste termijn werd den architect uitbetaald, doch toen na de voltooiing van het geheele bouwwerk de architect betaling van de verdere termijnen verlangde, werd dit door den Bouwheer geweigerd, op grond dat naar zijn meening de architect bij den bouw, waarvoor het contract werd gesloten, niet naar behooren de hem verstrekte opdracht zoude hebben vervuld, doch daarbij zijn plichten als architect zoude hebben verzaakt.

Het Scheidsgerecht had in dit belangrijk geschil de zeer moeilijke taak, om te trachten het noodige licht te verkrijgen ten einde deze tot een billijke oplossing te brengen.

Verschillende zittingen werden aan dit geschil gewijd, waarbij partijen en hunne advocaten hun standpunt bepleitten, en waarbij getuigen van wederzijde werden opgeroepen en door het scheidsgerecht werden gehoord, en waarbij tal van stukken en teekeningen in het geding werden gebracht.

De uitspraak van het Scheidsgerecht was, dat de architect inderdaad op zeer onvolkomen wijze zich van de hem opgedragen taak had gekweten, en dat hem dus alleen behoefde te worden uitbetaald het honorarium over den door hem gepraesteerden arbeid en niet over al dat werk, het welk feitelijk tot zijn taak behoorende, door derden was verricht geheel zonder zijn medewerking of voorlichting.

Overeenkomstig de uitspraak van het Scheidsgerecht is dit, om de groote bedragen waarover het liep, zeer belangrijk geschil afgedaan.

Het vierde geschil was gerezen tusschen een Bestuur over een te stichten Inrichting en een architect. Partijen hadden een contract opgemaakt over het te betalen honorarium, doch nadat de architect verschillende plannen met bestekken en begrootingen had ingediend, wenschte het Bestuur niet verder met dezen architect te werken en bood hem een zeker bedrag aan voor zijn verricht werk.

Het Bestuur achtte verdere samenwerking ongewenscht, omdat de architect, naar de opvatting van het Bestuur, door de late indiening van zijn plannen enz., en door te hooge bouwsommen, welke volgens zijn begrootingen zouden benoodigd zijn, niet de hem opgedragen taak naar behooren had vervuld.

Het Bestuur gaf aan een anderen architect de opdracht voor dit bouwwerk.

Eerstgenoemde architect diende nu een rekening in voor het volle bedrag dat hem zoude toekomen, indien hij een der plan-

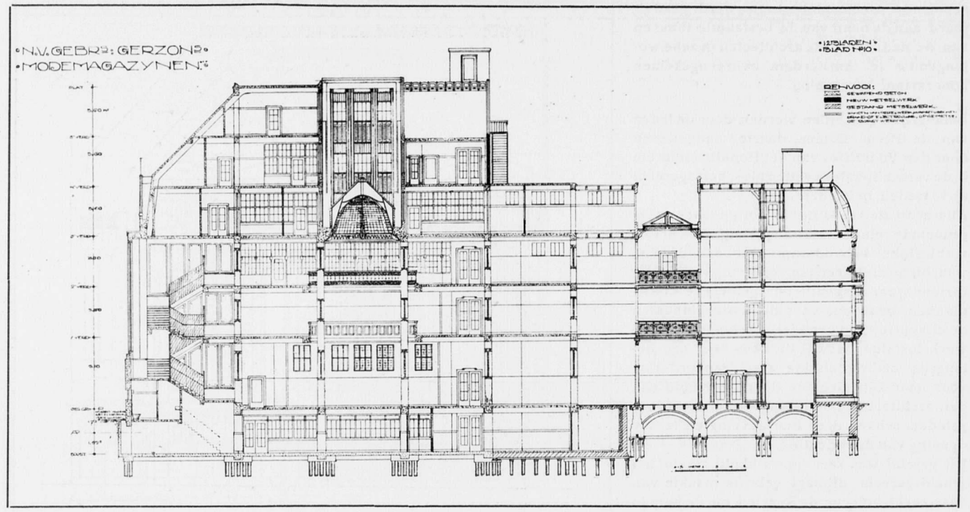

Langsdoorsnede. Architect: Adr. Moen.

nen had uitgevoerd. Het bestuur weigerde betaling, wegens wanprestatie van den architect.
De uitspraak van het Scheidsgerecht was, dat ook naar hare overtuiging de architect de hem toevertrouwde belangen niet naar behooren had behartigd, en dat daardoor, tot schade van den Bouwheer, de Inrichting niet op tijd was kunnen worden geopend, en dat daardoor voor den bouwheer geredelijk aanleiding had bestaan een anderen architect den bouw op te dragen. Door het Scheidsgerecht werd een rekening opgesteld van het bedrag, hetwelk den architect voor door hem geleverden arbeid en verschotten toekwam en volgens de uitspraak van het Scheidsgerecht werd deze zaak door partijen afgewikkeld.

Op verzoek van verschillende Leden der M. B. V. A. heeft de Commissie haar jaarverslag eenigszins uitvoeriger opgesteld dan vorige jaren. PM.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET NIEUWE WINKELGEBOUW VAN GERZON TE AMSTERDAM. Arch. ADR. MOEN.

Hierbij geven wij eenige teekeningen van het ontwerp voor het nieuwe winkelgebouw van Gebr. Gerzon's modemagazijnen, dat spoedig zal verrijzen aan de St. Luciënsteeg en de N. Z. Voorburgwal, in aansluiting aan de oude magazijnen in de Kalverstraat. Op de perspectiefteekening is de steeg verbreed geteekend, overeenkomstig de bedoeling om deze weg spoedig te verruimen. Doordat de nieuwe bouw zal moeten aansluiten met de oude magazijnen, zijn de hoofdas van het oude gebouw, zoomede zijn verdieping-hoogten aangehouden.
In deze as liggen de twee lichthoven, duidelijk op de doorsnede te zien. Aan het eind van de as bevindt zich het hoofdtrappenhuis. De verdeeling der ruimten, die verder eenvoudig is, spreekt voldoende uit de teekeningen.
Het gebouw wordt geheel van gewapend beton gemaakt; opmerkelijk en toe te juichen is, dat dit materiaal in den gevel, behalve op den beganen grond, niet bekleed wordt. Met belangstelling zien wij het resultaat tegemoet. Reeds hebben verschillende proeven bewezen, dat het beton een eigen karakteristieke schoonheid kan verkrijgen, en dat het daarom niet noodzakelijk is, zooals vaak gemeend wordt, dat dit materiaal voor een aesthetisch effect bekleed moet worden.
De kleur van het beton is gedacht grijs-groen. Verlevendiging zal worden verkregen door inkassingen en vullingen met hetzelfde materiaal, en verder door matglanzend grès en door ornamenten van gegoten lood. De ramen worden van staal; de vullingen tusschen de ramen van beton met looden ornament bekleed. Hierbij rijst de vraag, of de kleur zoodoende niet te somber, wordt en of de samenstellende deelen en daarmede het rythme van den gevel wel voldoende tot hun recht komen.
De pijlers en raamdorpels op den beganen grond worden bekleed met groen marmer. De uitstalramen van mahoniehout en met looden ornament kunnen hierin zeer goed doen. Deze ramen hebben een bovenlicht van Luxfer-prismaglas.
De marquise boven den ingang in de St. Luciënsteeg wordt van brons, met glas in lood; de vloer van den ingang is van marmer.
De twee puiën der dienstingangen aan de N.Z. Voorburgwal worden, evenals de deuren, van gebrand staal. De betonkap zal vermoedelijk gedekt worden met breede banen plastique. De inzinking in het silhouet van den gevel aan de steeg is een gevolg van de eischen van de bouwverordening.
In het inwendige wordt vooral marmer en brons gebezigd als bekleedingsmateriaal; zoo tegen de pijlers van den grooten luchtkoepel en tegen de borstweringen op de verdiepingen; beide verder versierd met bronzen ornamenten. De hekken om de lichtschachten zoomede de koepel worden eveneens van brons; de koepel gedicht met gebrandschilderd glas in lood.
Het trappenhuis wordt geheel in marmer behandeld, hier en daar versierd met ingedreven lood.
In de drie groote trapramen gebrandschilderdglas.
De drie winkelverdiepingen worden betimmerd in mahonihout; de muren aldaar van verblendsteen met tegellambriseeringen.
In de kelder, die onder het geheele gebouw doorloopt, de verschillende installatiën, zooals voor warmwaterverwarming, stofzuiginrichting, enz.
Wij verheugen ons er over, dat de fa. Gerzon dit moderne project van architect Moen goedkeurt, waardoor zij op zeer te waardeeren wijze medewerkt, dat niet een in zijn wezen minderwaardige oude-stijl-namaak (zooals o.a het Hirsch-gebouw vertoont) wordt toegepast, maar dat een karakteristiek en daardoor modern, waardig en interessant groot gebouw Amsterdam rijker wordt. J. G.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 25 SEPT. 1915. = No. 22.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe Leden. — Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 28 September. — Jaarverslag der Mij. REDACTIONEEL GEDEELTE. Het St. Franciscus Gasthuis te Rotterdam. Arch. P. G. Buskens en Jos. Margrij. — Berichten. — Personalia. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden. Door het Hoofdbestuur zijn aangenomen op advies van de Commissie van Onderzoek,
als Lid de heer J. Kayser, Bouwkundig Ingenieur te Venlo;
als Adspirant-Lid de heeren IJ. D. Havermans, architect te Assen; K. F. de Bordes, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem; J. de Bie Leuveling Tjeenk, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam.

Algemeene Vergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 28 September 1915 te Rotterdam. (Uitgestelde Alg. Mei-Vergadering).

In herinnering worde gebracht, dat deze vergadering **toegankelijk is voor Leden, Aspirant-Leden en Medewerkers.**

PROGRAMMA.

10½ uur v.m. Algemeene Vergadering in de Societeitszaal van de Rotterdamsche Diergaarde; ingang Kruisstraat.

AGENDA.

1. Verslag van het Bestuur omtrent al wat in het afgeloopen jaar in en met de Vakvereeniging is voorgevallen, met eventueele bespreking van dit verslag; idem verslag der Commissiën.
2. Mededeeling v. d. uitslag der verkiezing van Bestuursleden.
3. Benoeming door den Voorzitter van eene Commissie voor Stemopneming — Stembureau — van drie Leden of Aspirantleden ter vergadering aanwezig.
4. Verkiezing van een Voorzitter.
5. Rapport van de Commissie tot nazien der rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
6. Verslag van de Commissie voor Financiën over den financieelen toestand der vakvereeniging.
7. Uitloting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.
8. Behandeling en vaststelling der begrooting over het loopende jaar en van den eventueelen hoofdelijken omslag. Zie de concept Begr., de Balans en het Fin. Jaarverslag op blz. 148, 149 en 150.
9. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën der M.B.V.A.:
a. Commissie van Onderzoek; deze commissie bestaat uit 5 Leden der M. B. V. A., die den leeftijd van 35 jaren hebben bereikt.
b. Commissie van Financiën; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke één lid van het Bestuur, die tevens Voorzitter, en den Alg. Secretaris, die ambtshalve Secretaris der Commissie is.
c. Commissie van Redactie; deze commissie bestaat uit 3 leden, onder welke een Bestuurslid en ten hoogste een Aspirant-Lid.
d. Commissie voor het Onderwijs; deze commissie bestaat uit 5 Leden of Aspirant-Leden, onder welke 2 Bestuursleden.
e. Commissie voor Geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers; deze Commissie bestaat uit 6 Leden.
f. Commissie voor de Bibliotheek; deze Commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-Leden. De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid en Secretaris der commissie.
g. Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur; deze commissie bestaat uit 3 Leden of Aspirant-leden.
Art. 7 § 46 van het Alg. Huish. Reglement bepaalt: De benoeming van de boven vermelde commissiën heeft plaats in de Alg. Vergadering bij vrije stemming, resp. herstemming der Leden.
10. Verkiezing van leden in de volgende Commissiën:
a. Een lid in de Schoonheidscommissie, ingesteld door de Gemeente Haarlemmerliede.
b. Twee leden voor den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, ingevolge de vacaturen, ontstaan door het overlijden van den heer A. Salm G.Bzn., en door het bedanken van den heer Jan Stuyt.
c. Een afgevaardigde der M. B. V. A. in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, wegens bedanken van den heer S. de Clercq. (De tweede afgevaardigde is de heer J. Gratama).
11. Bespreking en stemming over het volgende voorstel van het Bestuur: te benoemen een Commissie, die tot taak heeft te onderzoeken op welke wijze het gebouw der M.B.V.A. verbeterd of opgeknapt zou kunnen worden, de exploitatie van het gebouw te onderzoeken en hieromtrent voorstellen te doen.
12. Bespreking van het Werkprogramma der M.B.V.A., in te leiden door het Bestuur, bevattende o.a. de onderwerpen:
Bevordering van de vakvereenigingsgedachte bij de Leden; De Honorarium Tabel bindend verklaren voor Leden en Aspirant-Leden; De nieuwe A.A.V.; Instelling van een Eereraad; Openbare lezingen over bouwkunst.

1 uur n.m. Lunch in het Societeitsgebouw van de Rotterdamsche Diergaarde à *f* 1.— per persoon.
2 uur n.m. Bezoek aan het St. Franciscus-gasthuis aan de Schiekade, onder leiding van den arch. P. G. Buskens.
3 uur n.m. Tocht per stoomboot door de havens van R'dam.
6 uur n.m. Réunie in het restaurant „Parkheuvel" aan de Maas.
7 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd in „Parkheuvel" à *f* 2.50 per couvert (exclusief de wijn).

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Daar de toegang tot de Rotterdamsche Diergaarde den Leden, Aspirant Leden en Medewerkers der M. B. V. A. *uitsluitend* wordt verleend op vertoon van een toegangsbewijs tot de Alg. Vergadering, welk bewijs door de M. B. V. A. kosteloos op aanvrage wordt toegezonden, worden zij, die de vergadering wenschen te bezoeken, verzocht zich spoedig, in elk geval **vóór Maandag 27 September** op te geven aan het Bureau der M. B. V. A., opdat tijdig het toegangsbewijs kan worden toegezonden.

Zij, die aan de lunch en aan den gemeenschappelijken maaltijd, of aan een van beide, wenschen deel te nemen, worden verzocht hiervan bericht te zenden **vóór Maandag 27 September** aan het bureau der M.B.V.A.

Jaarverslag van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 1 Mei 1914—1 Mei 1915.

Het Hoofdbestuur biedt hierbij den leden een overzicht aan van de werkzaamheden van de Mij in het afgeloopen jaar en van den toestand, waarin zij verkeert. Hoewel de invloed van den grooten Europeeschen oorlog op Nederland zich natuurlijk ook in het vereenigingsleven van onze Mij deed gevoelen, en ook de ingrijpende reorganisatie der Mij tot Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten op belangrijke wijze de Mij heeft veranderd, kan toch geconstateerd worden, dat de toestand der M. B. V. A., zoowel wat haar levenskracht als haar financiën betreft, niet ongunstig is te noemen.

Leden. Het aantal leden bedroeg op 1 Mei 1914 : 937. Van deze waren 25 Eerelid, 2 Eere Correspondent, 298 Architect-Lid, 374 Buitengewoon Lid en 238 Donateurs.
Tengevolge van de reorganisatie werd de ledenindeeling gewijzigd, zoodat de M. B. V. A. nu alleen bestaat uit Leden, Aspirant-Leden en Medewerkers. Tevens heeft zij abonné's op hare uitgaven.
Op 1 Mei 1915 bestond de M.B.V.A. uit: 26 Eereleden, 213 Leden, 15 Aspirant Leden, 25 Medewerkers en 441 Abonné's.
De Mij. betreurt het verlies tengevolge van het overlijden van twee Leden de heeren Th. G. Schill en W. Hamer.
Dankbaar zij hier gememoreerd, dat de heer Schill aan de bibliotheek der Mij. vermaakt heeft al zijn boeken betreffende kunst; en dat de heer Hamer aan de Mij, gelegateerd heeft 17 aandeelen in de 4% hypothecaire leening der Mij.

Ledenlijst. In verband met de schifting der leden tengevolge van de reorganisatie der Mij., de daaropvolgende Hooger-Beroep uitspraken en het nader onderzoek betreffende enkele Aspirant-Leden en Medewerkers, kon de Ledenlijst nog niet worden afgedrukt. Zij is echter definitief vastgesteld, zoodat spoedig den Leden, Aspirant-Leden en Medewerkers een exemplaar zal worden toegezonden.

Hoofdbestuur en Commissiën. Op de Alg. Vergadering 16 Juni 1914 werden ingevolge het aftreden volgens rooster van de heeS. de Clercq, Alb. Otten en Jan Stuyt, en het bedanken van de heeren W. Kromhout en J. A. G. van den Steur tot leden van het Hoofdbestuur gekozen de heeren: S. de Clercq, J. B. van Loghem en Jan Stuyt. De heer Otten had zich niet herkiesbaar gesteld. De heer A. Salm G.Bzn. werd door de Alg. Vergadering als voorzitter herkozen. De heer S. de Clercq werd tot Vice-Voorzitter door het Hoofdbestuur benoemd.
Voor de 2 overblijvende vacatures werd een nieuwe verkiezing uitgeschreven, met het gevolg, dat gekozen werden de heeren F. W. M. Poggenbeek en J. H. de Roos.
Ingevolge het reorganisatie besluit der Alg. Vergadering op 22 December 1914, waarbij de nieuwe toestand der Mij. zou intreden op 1 Januari 1915, was het Hoofdbestuur, bestaande uit de heeren: A. Salm G.Bzn., voorzitter, S. de Clercq, A. W. C. Dwars, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek, J. H. de Roos en Jan Stuyt na 1 Januari demissionair. De heer Jan Stuyt bedankte inmiddels als lid van het Hoofdbestuur. Het Hoofdbestuur blijft in functie tot het nieuwe zal zijn benoemd.

Commissie van Voorbereiding der Hoofdbestuursvergaderingen. Deze Commissie bestaat uit de Amsterdamsche leden van het Hoofdbestuur, de heeren A. Salm G.Bzn. Voorzitter, B. J. Ouëndag en Jan Stuyt, waaraan toegevoegd is de Algemeene Secretaris J. Gratama. Tengevolge van de ongesteldheid van den voorzitter konden de vergaderingen niet steeds regelmatig plaats vinden.

Commissie van Onderzoek. Op de Alg. Vergadering op 16 Juni trad volgens rooster af de heer F. W. M. Poggenbeek, die niet direct herkiesbaar was; in zijn plaats werd benoemd de heer C. B. Posthumes Meijjes. De Commissie bestaat uit de heeren C. Muijsken, voorzitter, C.B., Posthumus Meijjes. secretaris, J. W. Hanrath.

Commissie van Financiën. Ingevolge het bedanken van den heer Jan Stuijt als lid dezer Commissie werd door het Hoofdbestuur als plaatsvervanger benoemd de heer B. J. Ouëndag. De Commissie bestaat nu uit de heeren W. J. de Groot, Voorzitter, A. W. C. Dwars, B. J. Ouëndag en L. Zwiers, terwijl de Alg. Secretaris als secretaris aan deze Commissie is toegevoegd.

Commissie van Redactie. Op de Alg. Vergadering van 16 Juni 1914 werd de Commissie, bestaande uit de heeren M. B. N. Bolderman, W. J. de Groot en A. Salm GBzn. herkozen. Door het overlijden van den heer Bolderman, wiens heengaan de Commissie ten zeerste betreurde, onstond een vacature. In verband met de spoedige verkiezing van een nieuwe Commissie werd in deze vacature voorloopig niet voorzien.

Commissie van Onderwijs. Periodiek zijn in deze Commissie afgetreden de heeren H. Bletz en J. Gratama, die door het Hoofdbestuur herbenoemd zijn. De Commissie bestaat uit de heeren: B. J. Ouëndag, voorzitter, J. Gratama, secretaris; H. Bletz, M. B. N. Bolderman, A. W. C. Dwars en G. N. Itz. De Commissie betreurde het heengaan door overlijden van den heer Bolderman; daar spoedig een nieuwe commissie benoemd zal worden, werd voorloopig in deze vacature niet voorzien.

De Bibliotheek-Commissie bestaat uit de heeren A. Salm G.Bzn. en J. Gratama. Het 3e lid, de heer A. W. Weissman trad af, daar hij voor het lidmaatschap der M. B. V. A. bedankte.

De Commissie van Arbitrage in zake de Honorarium Regelen bestaat uit de heeren: S. de Clercq, Joh. Mutters, C. B. Posthumus Meijjes, B. J. Ouëndag, J. A. G. van der Steur en J. Verheul. In hare samenstelling kwam geen verandering.

Bovengenoemde Commissiën zijn door de in werking treding van den nieuwen toestand der Mij sedert 1 Januari 1915 demissionair; de leden hebben zich echter bereid verklaard zitting te blijven nemen, tot de nieuwe commissiën zullen zijn benoemd.

Secretariaat, Redactie, Administratie. Deze bestaan uit de Alg. Secretaris-Redacteur J. Gratama en den heer W. Penaat. Portier-kantoorknecht is J. Kroese. Als accountant is werkzaam de heer L. G. Verburg L.Gzn. De heer Gratama had in verband met zijn voornemen zich als architect te vestigen, in Juni 1914 eervol ontslag als Alg. Secretaris gevraagd; ten gevolge van het uitbreken van den Europeeschen oorlog had hij het Hoofdbestuur verzocht het ontslag te verdagen, hetgeen met instemming werd toegestaan.
In April 1915 wenschte de heer Gratama echter zijn voornemen om zich te vestigen, door te zetten, en werd hem eervol ontslag als Alg. Secretaris verleend; de functie van Redacteur blijft hij waarnemen.
Een oproep voor een nieuwen Alg. Secretaris werd in de bladen geplaatst.

Uitgaven. Tot September 1914 zijn de periodieken regelmatig en compleet verschenen. Door den oorlogstoestand en de o.a. daaruit voortvloeiende achteruitgang der advertenties schreef een goed beheer der financiën een vermindering der periodieken voor; besloten werd het tijdschrift „Bouwkunst" voorloopig niet uit te geven, en het Bouwkundig Weekblad te verminderen van 12 pagina's tekst op 6 pagina's.

In verband hiermede moest ook de nadere voorbereiding van het plan, om door de Mij, het Genootschap „Architectura et Amicitia" en de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst gezamenlijk één geïllustreerd maandblad uit te geven, waarin „Bouwkunst" zou zijn opgenomen, worden uitgesteld.
In het algemeen werd van de medewerkers voldoende steun verkregen. Aan allen, die bijdragen geleverd hebben voor de periodieken brengt het Hoofdbestuur zijn hartelijken dank.
In herinnering zij nog eens gebracht, dat het B. Weekblad bevat een Officiëel gedeelte en een Redactioneel gedeelte.
Het eerste is bestemd voor de officieele mededeelingen der M. B. V. A.; het laatste is gewijd aan de vrije uitwisseling van gedachten over bouwkundige onderwerpen, waarbij door de Commissie van Redactie het standpunt wordt ingenomen, dat dit gedeelte te beschouwen is als een vrije tribune. Mits behoorlijk gesteld en onderteekend, wordt elke beschouwing van waarde van eenig lid opgenomen.
Ten slotte spreekt het Hoofdbestuur gaarne een woord van lof tot de uitgeefster der periodieken van de Mij., de firma Mouton en Co. te 's Gravenhage, die steeds op aangename en uitmuntende wijze deze uitgaven verzorgt.

De Monografie der Grafelijke Zalen. Dit plaatwerk, waarvan nog exemplaren voorradig zijn, werd in het afgeloopen jaar herhaaldelijk verkocht; in herinnering wordt gebracht, dat de prijs voor een ingenaaid exemplaar bedraagt voor de Leden, Aspirant-Leden en Medewerkers der M.B.V.A. f 1.35 en gebonden f 4.35; in den boekhandel resp. f 15.— en f 18.

Oud-Groningen en Oud-Groningerland. Deze beide belangwekkende bijdragen van den heer C. H. Peters, respectievelijk opgenomen in het Bouwk. Tijdschrift 1907 en in „Bouwkunst" 1911 en 1912, zijn als boekdeelen verkrijgbaar bij de firma Erven van der Kamp te Groningen voor den prijs van f 7.50 en f 5.—.

Examenvragen. De boekjes, bevattende de vraagstukken van het examen ter verkrijging van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Onderbaas, afgenomen in de afgeloopen jaren en bij het bureau der Mij. verkrijgbaar gesteld, werden in groot aantal verkocht.

Honorarium-Regelen en Honorarium Regelen-Gevelontwerpen. Meermalen werden de Regelen voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium voor Architecten (prijs f 0.25 per stuk en f 2.25 de 10 stuks) verkocht; evenzoo de Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van Architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den Uitvoerder-Bouwer, (prijs f 0.10) In herinnering worde gebracht, dat deze regelen voor Amsterdamsche toestanden werden opgesteld.

Arbeidscontract. Eveneens werden herhaaldelijk verkocht de Algemeene Regelen voor arbeidscontract tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwk.-Opzichter-Teekenaar of Opzichter-Teekenaar anderzijds; prijs f 0.10.

Bijeenkomsten. De Alg. Mei-vergadering werd gehouden 16 Juni 1914. Eerst werden de nieuwe Effectenbeurs en de Koopmansbeurs bezocht onder leiding van de architecten, respectievelijk de heeren Jos. Th. J. Cuypers en H. P. Berlage. Daarna werd vergaderd en werden eerst de huishoudelijke onderwerpen behandeld. Voor den afloop van de verkiezingen van leden voor het Hoofdbestuur en Commissiën zij verwezen naar het hierboven medegedeelde.
De door de P.P.C. voorgestelde wijzigingen en aanvullingen in de Nat. Prijsvraag Regelen werden goedgekeurd.
Betreffende het belangrijke onderwerp: „Bespreking van den weg door de Mij. te volgen, nu de Bond van Ned. Architecten in zijn vergadering van 22 Mei de fusie heeft verworpen" werd na uitvoerig debat een motie aangenomen, waarin de Architect-Leden: kennis genomen hebbend van de Concept Statuten en Alg. Huish. Reglement voor de saam te smelten Vereen. Mij. en Bond van Nederl. Architecten, opgesteld door de Fusie-Commissie, hun instemming daarmede betuigen en de begingselen, daarin neergelegd, aanvaarden voor reorganisatie der Statuten en Alg. H. Regl. der Maatschappij.
Hierop werd een Commissie tot Herziening van Stat. en Alg. H. Regl. benoemd en werden daarin gekozen de heeren S. de Clercq, J. A. G. van der Steur en G. Versteeg (zijnde de 3 Mij.-leden der Fusie Commissie) en de heeren P. G. Buskens en F. W. M. Poggenbeek. Aangezien de heer v. d. Steur bedankte werd in diens plaats benoemd de heer C. J. Kruisweg.
Tevens werd bij motie de wenschelijkheid uitgesproken, dat deze Herzieningscommissie ook voorstellen zou doen tot schifting der leden van de Mij. en dit zou doen in overleg met de Commissie van Onderzoek.
Ten slotte werd bij motie bepaald, dat het lidmaatschap der Mij. niet vereenigbaar is met het lidmaatschap eener andere vakvereeniging van Ned. architecten
Een gemeenschappelijke maaltijd in het American Hotel besloot deze vergadering. Een uitvoerig verslag van deze vergadering is gepubliceerd in B. Weekblad van 20 Juni 1914.

Den 22sten December 1914 had een tweede Alg. Vergadering plaats. Vóór de Vergadering was er gelegenheid een tentoonstelling van de fraaie collectie boek- en plaatwerken, door wijlen den heer Th. G. Schill aan de Mij. vermaakt, te bezichtigen.
In de Commissie tot het nazien van de Rekening en Verantwoording werden benoemd de heeren Posthumus Meyjes, Margadant en Kruisweg; in de Commissie van Stemopneming de heeren Kooken en Brouwer.
De door het Hoofdbestuur en de Commissie van Onderwijs voorgestelde wijzigingen en aanvullingen betreffende de Examens der Maatschappij in 1915, werden aangenomen.
Behandeld werd het belangrijke onderwerp: de lijst van wijzigingen in de Concept-Statuten en Alg. Huish. Reglement der Fusie-Commissie, zoodat deze kunnen worden de Statuten en Alg H. Reglement voor de gereorganiseerde Mij. met de daarbij behoorende schifting der leden, ingediend door de desbetreffende Herzienings Commissie.
Met groote meerderheid van stemmen werd besloten de voorstellen en de schifting aan te nemen, behoudens de punten Contributie-heffing en Eerecode, waarover door een referendum onder de Leden zou worden beslist.
Tevens werd besloten tot de instelling van een Hooger Beroep Commissie met het oog op die Architect-Leden, welke in hooger beroep zouden wenschen te gaan ten opzichte van hun overbrenging bij de groep Medewerkers of Abonné's.
In deze Commissie werden benoemd de leden van de Commissie van Onderzoek, benevens de heeren Broese van Groenou, van Loghem, de Roos en Salm. In zake de Commissie, die tot taak heeft betreffende de redactie der artikelen in Stat. en Alg. H. Regl. de puntjes op de i's te zetten met behulp van een jurist, werd aangewezen de Herzienings Commissie en Mr. van Booven. (Deze was tot zija leedwezen verhinderd de opdracht te aanvaarden; in zijn plaats werd benoemd Mr. van Zeggelen, die de benoeming aannam).
Ten slotte werd goedgekeurd het verzoek der Commissie tot herziening der Honorarium Tabel, haar het recht toe te kennen zich leden te mogen assumeeren in de Commissie, hetgeen wenschelijk bleek met het oog op een nadere bestudeering van het vraagstuk der honoreering van bouwblokken.
Een uitvoerig verslag van deze vergadering is opgenomen in B. Weekblad van 2 Januari 1915.

De vergadering van het Hoofdbestuur met den Raad der Afdeelingen had plaats 2 Febr. 1915. Algemeen was men van meening, dat door de reorganisatie der Mij. alle verband tusschen haar en de Afdeelingen was verbroken, zoodat, wanneer de Afdeelingen zelfstandig blijven bestaan, dit onder een anderen naam zal moeten geschieden. Verder verzochten de Besturen der Afdeelingen het Hoofdbestuur te willen overwegen, in hoeverre er aanleiding zou bestaan voor de Mij., die Afdeelingen,

welke tengevolge van de reorganisatie van de Mij in financieele moeilijkheden zijn gekomen, te helpen. Het H. Bestuur zei dit toe. (Zie verder onder Handelingen, enz.)

Handelingen, Tijdelijke Commissiën en Vertegenwoordiging der Mij.

Het belangrijke vraagstuk van een eventueele fusie tusschen de Mij. en den Bond v. Ned. Architecten eindigde met het verwerpen door den Bond van Statuten en het Alg. H. Reglement voor de te fuseeren Vereenigingen, opgesteld door de Fusie Commissie. Het zou te ver voeren, de geheele fusie-geschiedenis hier te herhalen; belangstellenden worden verwezen naar de verschillende desbetreffende mededeelingen in B. Weekblad 1913 en 1914.

De Mij. besloot daarna haar eigen weg te gaan en nam in hare Alg. Vergadering van 16 Juni de fusie Statuten aan als basis voor hare reorganisatie, welke op de Alg. Vergadering van 22 December haar beslag kreeg. (Zie verder onder het hoofd Bijeenkomsten.)

Behoudens enkele ondergeschikte punten werden de Statuten en Alg. Huish. Regl. opgesteld door de Fusie Commissie, op voorstel van de Herzienings Commissie voor Stat. en Alg. H. Regl. overgenomen door de Mij.; het referendum onder de leden betreffende de Contributieheffing en Eerecode had tot resultaat dat de Contributieheffing naar draagkracht werd verworpen, en dat een vaste contributie met een eventueelen jaarlijks te bepalen hoofdelijken omslag werd aangenomen. Ook de Eerecode, opgesteld door de Fusie-Commissie, werd aangenomen.

De schifting der Architect-Leden werd overeenkomstig de voorstellen der Herzienings Commissie goedgekeurd; tevens deed zij voorstellen betreffende de schifting der Buitengewone Leden en der Donateurs.

De Hooger Beroep Commissie behandelde enkele aanvragen van Architect Leden, die in hooger beroep wenschten te gaan en bracht, op verzoek van het Hoofdbestuur, verder advies uit over enkele andere Architect-Leden. Binnenkort kan de Ledenlijst definitief worden vastgesteld en zal den Leden, Aspirant-Leden en Medewerkers een exemplaar worden toegezonden.

Waar enkele Afdeelingen bij hare ontbinding een financieel tekort hadden tengevolge van de reorganisatie der Mij., besloot het Hoofdbestuur dit tekort te doen betalen door de Mij.

Zoo is dan tengevolge van het Fusie-vraagstuk door de Mij de laatste stap gedaan in hare verdere ontwikkeling, en is zij geworden een zuivere Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, is zij geworden van Mij: M. B. V. A.

Nu deze stevige grondslag is gelegd, spreekt het Hoofdbestuur de verwachting uit, dat met behulp van de Leden de M.B.V.A. een goeden tijd van krachtig Vakvereenigingsleven tegemoet gaat.

EXAMEN VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR. Deze examens hadden in het voorjaar van 1915 plaats. Aangezien de Regeering tengevolge van de tijdsomstandigheden geen gevolg kon geven aan het verzoek der Mij. de Rijkssubsidie te willen verhoogen, daar door de voortdurende uitbreiding der examens, zoo wat betreft de candidaten als de examinatoren, de kosten voor de Mij te hoog worden, werd besloten het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) niet te doen plaats hebben in 1915.

Doordat vele candidaten gemobiliseerd waren en zij daardoor niet in staat waren geheel te voldoen aan de bepaling omtrent practische bekwaamheid, werd deze eisch billijkheidshalve iets verminderd.

Evenals het vorige jaar werden de examens volledig gesplitst in een schriftelijk en in een mondeling gedeelte. Het mondeling examen voor Bouwk. Opzichter had plaats te Amsterdam, Rotterdam en Zwolle; het overige gedeelte van de examens had plaats te Amsterdam.

Voor het examen voor Bouwk. Opzichter hadden zich opgegeven 151 candidaten; hiervan slaagden 56. Aan het Teekenaarsexamen namen deel 7 candidaten; geen van hen slaagde.

Dankbaar wordt hier de medewerking van allen herdacht, die ook dit jaar de examens met goed resultaat hebben voorbereid en afgenomen.

De Examen Commissie bestond uit de heeren:

B. J. Ouëndag, Amsterdam Voorzitter; H. Bletz, Weesp; J. Gratama, Sloten Secretaris; B. van Bilderbeek, Dordrecht; H. Bonda, Amsterdam; Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Delft; S. de Clercq, 's Gravenhage; H. van Dam, Amsterdam; P. A. Frylink E.Mzn., Amsterdam; J. D. Gantvoort, Deventer; Jac. van Gils, Rotterdam; C. de Groot Jr., Hilversum; F. de Herder, Zwolle; H. van Hilten, Utrecht; W. de Jong, Utrecht; H. van der Kloot Meyburg, Voorburg; G. Knuttel Jr., Groningen; L. J. P. Kooken, Eindhoven; A. Kool, Ede; C. J. Kruisweg, Bussum; D. Kruyf Jr., Amsterdam; Joh. D. Looyen, 's-Gravenhage; Dr. H. Loterijman, Amsterdam; G. Meppelink, Haarlem; W. F. Merhottein, 's-Gravenhage; W. C. Metzelaar, 's-Gravenhage; Adr. Moen, Amsterdam; J. J. L. Molenschot, Watergraafsmeer; W. Noorlander, Amsterdam; W. A. E. van der Pluym, Amsterdam; Mr. E. H. P. Rosenboom, Amsterdam; J. H. Schaad, Zwolle; R. Schüngel, 's-Hertogenbosch; G. Stapensëa, Sneek; J. A. van der Sluys Veer, Amsterdam; P. A. Timmers, Amsterdam; G. Versteeg, Arnhem; W. de Vrind Jr., 's-Gravenhage; M. Vrijenhoek, 's-Gravenhage: H. van der Vijgh, Amsterdam; D. A. Willemsen, Haarlem.

De Minister van Binnenlandsche Zaken had wederom gevolg gegeven aan het verzoek van het Hoofdbestuur, te willen bevorderen, dat de band tusschen de Regeering en de Examens sterker werd en ook meer naar buiten zou blijken, hetgeen o.a. kon geschieden door het aanwijzen van een tweetal personen speciaal door den Minister van Binnenlandsche Zaken, om deel uit te maken van de Examen-Commissie. Hiertoe waren door Zijne Excellentie aangewezen de Heeren F. H. van Etteger, Architect, Oud-Directeur der Gemeentewerken, Zutfen, en D. A. N. Margadant, Architect, Amsterdam.

De leiding der Examens berustte bij de Commissie van Onderwijs, bestaande uit de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect. Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Voorzitter.

J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Alg. Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.

H. Bletz, Architect, Weesp.

A. W. C. Dwars, Civ.-Bouwk. Ingenieur, Dir. Midd. Technische School, Utrecht.

G. N. Itz, Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar aan de Tech. Hooge school, Delft.

INVLOED VAN DE OORLOGSCRISIS. Naar aanleiding van den ernstigen toestand door den Europeeschen oorlog hebben de Besturen der 4 Bouwkundige Vereenigingen gezamenlijk een enquête ingesteld naar den toestand van de architect-leden der 4 Vereenigingen en van hun personeel. Hiertoe werd een Commissie benoemd, bestaande uit Voorzitters en Secretarissen der Vereenigingen.

Een uitvoerige vragen-lijst werd aan alle architect-leden verzonden. In verband met den uitslag van deze enquête werden met goed gevolg pogingen in het werk gesteld om werkelooze architecten geplaatst te krijgen op enkele bouwbureaux der overheid. Tevens werd een Voorschotfonds der Architecten uit bijdragen van architecten gesticht, waaruit noodlijdende collega's een renteloos voorschot kunnen verkrijgen, dat zij zouden hebben terug te betalen, zoo spoedig hun financiën dit zouden toelaten.

In zake de crisis onder het personeel drong de Enquête-Commissie er bij de architecten op aan, hun personeel zoo lang mogelijk aan te houden.

Aan alle Ministers werd een adres gericht, waarin de 4 bouwkundige Vereenigingen, in aansluiting aan haar adres van Juni 1912, en overeenkomstig de motie van den Bond van Ned. Architecten 1909, de wenschelijkheid betoogen, dat de particuliere architecten, en met hen hun personeel, deel kunnen hebben in de belangrijke bouwwerken, die van Regeeringswege tot stand komen, en speciaal in dezen crisis-tijd.

Een deputatie uit de besturen der 4 Vereenigingen heeft op een audiëntie bij den Minister-President de strekking van dit adres

nader toegelicht. Tevens werd besproken de wijze, waarop eventueel een juist en vruchtbaar contact verkregen zou kunnen worden tusschen de Regeering en de particuliere architecten.

COMMISSIE TOT HERZIENING VAN DE HONORARIUM TABEL. De Commissie bestaat uit de heeren: J. Limburg, C. B. Posthumus Meyjes en A. Salm G.Bzn, voor de Mij; H. G. Jansen, Alb. Otten en J. P. Stok Wzn. voor den Bond van Nederlandsche Architecten. Als Secretaris is hieraan toegevoegd de heer J. Gratama. Daar inmiddels de heer Stok bedankte, benoemde de Bond in diens plaats de heer Foeke Kuipers. De Commissie had hare voorstellen tot wijziging en aanvulling van de Regelen ingediend vóór de Alg. Vergadering op 16 Juni 1914 Aangezien op deze vergadering en op die van 22 December geen gelegenheid meer was, dit onderwerp te behandelen, werd de behandeling verdaagd tot de volgende vergadering, te houden 12 Mei a. s. Inmiddels zijn verschillende opmerkingen over de voorstellen bij de Commissie ingediend, terwijl ook de Bond van Ned. Architecten zich over de voorstellen uitsprak. Een en ander was aanleiding, dat de Commissie hare voorstellen op enkele punten wijzigde; haar definitieve voorstellen publiceerde zij in het B. Weekblad van 24 April 1915.

In deze voorstellen wordt het vraagstuk der honoreering bij woningbouw in het groot niet behandeld; eene oplossing hiervan wordt voorbereid door de Commissie die, gemachtigd door Mij en Bond, de volgende personen heeft geassumeerd: J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam, Oud-Directeur van Bouw- en Woningtoezicht aldaar; Mr. J. P. Fockema Andreae, Burgemeester van Utrecht; K. P. C. de Bazel, architect; J. H. Faber, Oud-Inspecteur der Volksgezondheid; H. C. A. Henny, Voorzitter van den Nationalen Woningraad, en J. H. de Roos, architect.

NATIONALE PRIJSVRAAG-REGELEN. Daar het wenschelijk bleek, dat de Regelen op enkele punten herzien werden, heeft de P.P.C. eenige wijzigingen en aanvullingen voorgesteld, welke door de 4 constitueerende Vereenigingen werden goedgekeurd. De Commissie bestaat uit de heeren H. G. Jansen, Voorzitter, Herm. van der Kloot Meyburg, Secretaris, en Paul J. de Jongh.

COMMISSIE TOT HET ONTWERPEN VAN ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN VOOR HET UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN TEN BEHOEVE VAN BESTUREN EN PARTICULIEREN. In deze z.g. A. V. Commissie is de Mij vertegenwoordigd door de heeren G. W. van Heukelom en A. Salm G.Bzn.

In aansluiting aan het vorig Jaarverslag zij medegedeeld, dat de Commissie in verband met nader gemaakte opmerkingen van de Ver. van Delftsche Ingenieurs en van de Mij-Bond nogmaals de eindredactie der A. A. V. heeft herzien, waarbij de afgevaardigden van den Bond in de Commissie Mij-Bond van Ned. Arch.: de heeren P. J. Houtzagers en H. G. Jansen, in de gelegenheid werden gesteld hunne bezwaren nader toe te lichten.

Ten slotte stelde de A. V. Comm. de definitieve eindredactie der nieuwe A. A. V. vast; deze zullen aan het oordeel der Ledenvergadering van de M. B. V. A. onderworpen worden, waarbij de A.A.V. alleen in hun geheel aanvaard of verworpen kunnen worden.

De Bond van Ned. Architecten kon zich inmiddels met het resultaat der A. V. Commissie niet vereenigen, en stelde zelf nieuwe A. A. V. vast.

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND. In het Bestuur van dezen Raad, bestaande uit 5 leden, is de Maatschappij vertegenwoordigd door den heer C. B. Posthumus Meyjes, terwijl Buitengewone Leden van het Bestuur zijn de heeren Alb. Otten en B. J. Ouëndag.

Verder bestaat deze Raad uit 45 leden, namelijk 15 leden, aan te wijzen door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, 15 leden aan te wijzen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en 15 leden aan te wijzen door den Ned. Aannemersbond. De leden door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aangewezen zijn:

M. A. C. Hartman, P. J. Houtzagers; D. E. C. Knuttel; J. Limburg; D. A. N. Margadant; W. C. Metzelaar; J. A. Mulock Houwer; C. Muysken; Alb. Otten; B. J. Ouëndag; C. B. Posthumus Meyjes; A. Salm G.Bzn.; Jan Stuyt; J. Verheul Dzn.; en G. Versteeg.

SCHOONHEIDSCOMMISSIËN. Ingevolge een meeningsverschil tusschen B. en W. van Amsterdam en de Schoonheidscommissie aldaar, hebben B. en W. in overleg met de Mij., de Afd. A'dam der Mij., het Genootschap Arch. et Amicitia en den Bond van Nederlandsche Architecten, een nieuw Reglement voor de Commissie opgesteld, waarin de positie der Commissie beter is geregeld. Een nieuwe Schoonheids Commissie zal door B. en W. uit een voordracht van dubbeltallen, op te maken door de Mij., A. et A. en den Bond worden benoemd.

De huidige Commissie blijft zoolang in functie; hierin had voor de Mij. zitting de heer B. J. Ouëndag; deze trad periodiek af en in diens plaats werd benoemd de heer F. W. M. Poggenbeek.

In de Commissie voor het Stadsschoon heeft voor de Mij. zitting de heer B. J. Ouëndag.

In de Haagsche Schoonheidscommissie is de Mij. vertegenwoordigd door den heer S. de Clercq.

In de Schiedamsche Schoonheidscommissie is de Mij. vertegenwoordigd door de heeren A. van der Lee en Alb. Otten.

De Larensche Schoonheidscommissie bestaat uit de heeren J. W. Hanrath, J. B. van Loghem en B. J. Ouëndag, die hierin door B. en W. van Laren benoemd zijn op voordracht van het Hoofdbestuur der Mij.

In de Commissie voor het Plaatselijk Schoon te Voorburg is de Mij. vertegenwoordigd door den heer S. de Clercq.

BOUWKUNDIG ADVIES BUREAUX. Ingevolge de bespreking van dit onderwerp op de vergadering van Architect-Leden op 21 October 1913, waarop dit onderwerp uitvoerig werd besproken, werd een commissie van praeadvies benoemd, welke, gehoord de besprekingen, nadere voorstellen zou doen betreffende de organisatie dezer Bureaux. In deze Commissie werden benoemd de heeren P. G. Buskens, F. Kubatz en B. J. Ouëndag. De Commissie bracht haar rapport uit, dat in een der volgende Ledenvergaderingen der M.B.V.A. behandeld zal worden.

RAPPORT KEURING HOUT. Zie het vorig Jaarverslag. Het Hoofdbestuur had, in verband met de opmerkingen gemaakt door verschillende Architect-Leden over het Rapport, opgesteld door de Hout-Commissie, de meening der Mij. over het Rapport aan deze Commissie medegedeeld.

Zij vroeg nadere bijzonderheden omtrent de bezwaren van de Mij. Het Hoofdbestuur benoemde daarop een Commissie, bestaande uit de heeren A. R. Freem en J. W. Hanrath, die in de vergadering der Hout-Commissie de bezwaren der Mij. nader zou toelichten. Deze heeren wenschten zich hier toe in enkele plaatsen in het buitenland op hoogte van het hout aldaar te stellen, maar door het uitbreken van den oorlogstoestand moesten zij voorloopig daarvan afzien.

In de Hout-Commissie zijn vertegenwoordigd de Ned. Aannemersbond; de Bond van Houthandelaren in Nederland; de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs; het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst; de laatste door de heeren D. A. N. Margadant en J. Verheul.

KEURINGS-COMMISSIE. Zooals reeds in het vorig jaarverslag is medegedeeld, was er een Commissie benoemd van de zijde van de Mij. en van den Bond van Houthandelaren in Nederland, die tot taak heeft te onderzoeken of de klachten van den Bond betreffende architecten, die te zware eischen aan hout stellen of in het algemeen lastig zijn bij de houtlevering, gegrond zijn. Voor de Mij. hadden in deze Commissie zitting de heeren D. A. N. Margadant, Alb Otten en G. Versteeg.

Daar het Informatiebureau van den Bond van Houthandelaren inmiddels is overgegaan in het Informatiebureau van den Bond van Handelaren in- en Fabrikanten van Materialen voor het Bouwbedrijf, is tusschen de Mij. en dezen Bond een dergelijke Commissie gesticht, waarbij de eerste verviel. De bovenge-

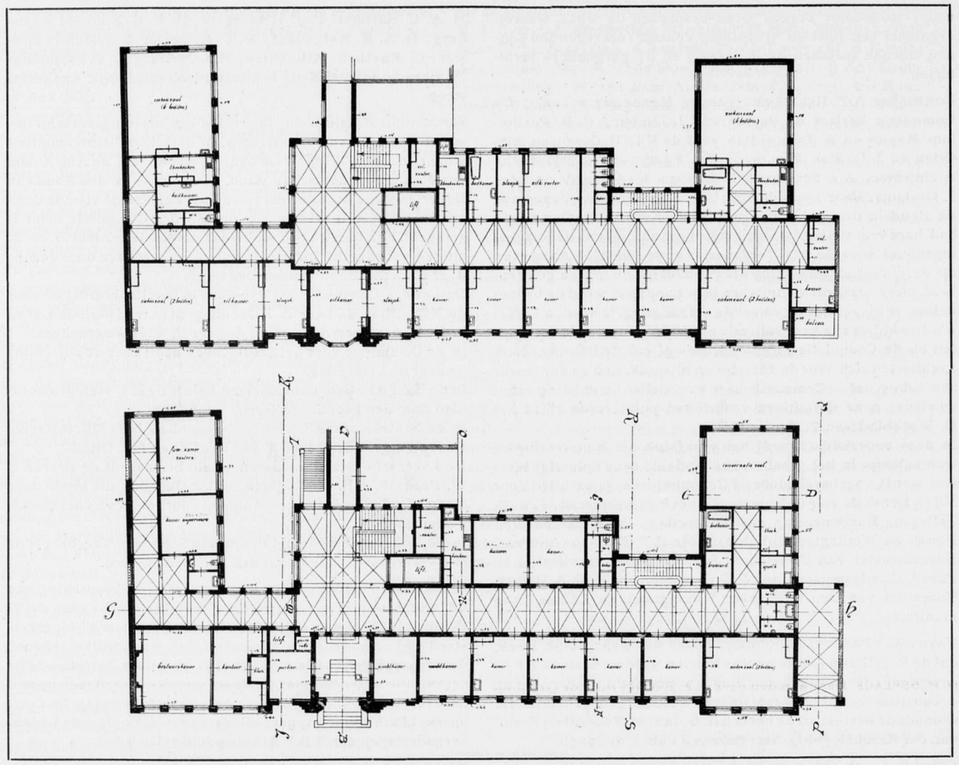

Het St. Franciscus Gasthuis aan de Schiekade te Rotterdam. Plan Bel-Etage en 1ste Verdieping. (Gang A vormt de verbinding met den ouden, bestaanden bouw). Schaal 1 op 400.
Architecten: P. G. Buskens en Jos. Margrij.

noemde heeren zijn door de Mij. aangezocht in deze nieuwe Commissie zitting te willen nemen, hetgeen zij aanvaardden.

INTERNATIONALE BOUWKUNST-TENTOONSTELLING TE AMSTERDAM IN 1915. In de Commissie van Voorbereiding van deze tentoonstelling hadden namens de Mij. zitting de heeren J. Gratama en Jan Stuyt. De laatste bedankte inmiddels.
B. en W. hadden zich bereid verklaard den Raad voor te stellen aan deze tentoonstelling, welke in een gedeelte van het Stedelijk Museum gehouden zou worden, met f 5000 te subsidieeren.
Door den oorlogstoestand moest hiervan worden afgezien, zoo dat de tentoonstelling voorloopig werd uitgesteld.

ARCHITECTUUR MUSEUM. In de Commissie van Voorbereiding hadden namens de Mij. zitting de heeren J. F. Klinkhamer en Jan Stuyt. Daar er belangrijk verschil van meening was in de Commissie betreffende gewichtige punten, werd het wenschelijk geacht, dat er een bespreking zou plaats hebben tusschen het Hoofdbestuur en de beide afgevaardigden der Mij. Het Hoofdbestuur kon zich met de zienswijze dezer afgevaardigden vereenigen, waarna deze meening door de afgevaardigden aan de Voorbereidingscommissie werd medegedeeld.
Eenigen tijd later ontving het Hoofdbestuur het definitieve voorstel der Commissie, waarbij het onderwerp van een andere zijde werd bekeken dan door de afgevaardigden was naar voren gebracht. Het Hoofdbestuur wijzigde daardoor zijn meening en publiceerde zijn praeadvies in het B. Weekblad van 17 April 1915, daar het onderwerp in de Ledenvergadering van 12 Mei 1915 behandeld zal worden.

De heer Klinkhamer kon zich met deze houding van het Hoofdbestuur niet vereenigen en nam zijn ontslag als lid, een en ander motiveerend in een ingezonden stuk in B. Weekblad van 17 April 1915.
De heer Stuyt had inmiddels ontslag genomen en was vervangen door den heer A. W. C. Dwars.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN. Voor de Mij. zijn afgevaardigden in het Alg. Bestuur van het Verbond de heeren S. de Clercq en J. Gratama; en afgevaardigden op de Alg. Vergadering de heeren B. van Bilderbeek; A. R. Freem, Jac. van Gils, J. W. Hanrath, Joh. G. Robbers, Jan Stuyt en G. Versteeg.

HEEMSCHUT. In de Bouwkundige Commissie van den Bond Heemschut is de Mij. vertegenwoordigd door den heer Jan Stuyt. Naar de Jaarvergadering van Heemschut werd als afgevaardigde gezonden de heer J. Gratama.

CENTRALE ORGANISATIE TER BEVORDERING VAN DE BELANGEN DER VOLKSHUISVESTING. Het Bestuur van het Centrale Bureau voor Sociale Adviezen had het initiatief genomen, om te geraken tot een centrale organisatie als boven is genoemd. Het vroeg ook de Mij. om medewerking. Als afgevaardigde der Mij. op de eerste bijeenkomst ter nadere bestudeering van het onderwerp werd benoemd de heer W. K. de Wijs.

JUBILEUM J. R. DE KRUIJFF. In verband met het 70jarig jubileum van het Eerelid der Mij., den heer J. R. de Kruijff, werd de Jubilaris schriftelijk door het Hoofdbestuur gefeliciteerd, en werd

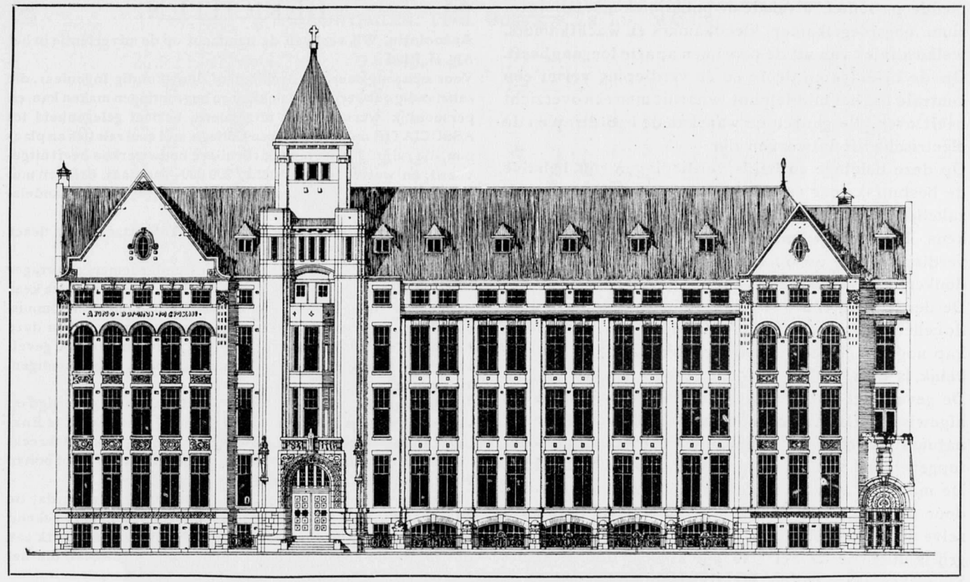

Het St. Franciscus Gasthuis aan de Schiekade te Rotterdam. Voorgevel. Schaal 3 op 1000.
Architecten: P. G. Buskens en Jos. Margrij.

in het B. Weekblad van 29 Augustus 1914 zijn beteekenis voor de bouwkunst nader uiteengezet.

H. P. BERLAGE. Daar aan den heer H. P. Berlage door de Groningsche Universiteit, bij gelegenheid van haar 300 jarig bestaan, het Eeredoctoraat in de Letteren was uitgereikt, heeft het Hoofdbestuur schriftelijk den heer Berlage geluk gewenscht.

HET GEBOUW VOOR DE TWEEDE KAMER. De 4 bouwkundige vereenigingen hebben zich gewend tot den Minister van Waterstaat met een adres, waarin zij met klem van redenen verzoeken, dat voor het Gebouw der Tweede Kamer der Staten Generaal zal worden uitgeschreven een ideeënprijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd, waartoe een zeker aantal gekozenen uit den vóórwedstrijd zullen worden toegelaten, waardoor de Nederlandsche architecten in de gelegenheid worden gesteld in vrijen wedstrijd hunne krachten te geven aan de oplossing van het zoo beteekenisvolle vraagstuk der stichting van een nieuw gebouw voor de Volksvertegenwoordiging.

Gebouw. De herstelling van de brandschade door den binnenbrand van 6 Maart 1914 kwam gereed.
Het gebouw werd ook dit jaar in gebruik genomen voor de examens voor Bouwk. Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar.
Verder wordt de vergaderzaal gebruikt voor vergaderingen der Mij. en voor verschillende Commissiën, en geëxploiteerd door haar te verhuren voor vergaderingen o.a. aan den Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven, voor de bijeenkomsten der Christian Science Society, voor aanbestedingen van architecten, enz.

Bibliotheek. De ordening van de bibliotheek werd voortgezet en beeindigd. De catalogus werd persklaar gemaakt. Inmiddels werd de bibliotheek verrijkt met de fraaie collectie boek- en plaatwerken door wijlen den heer Th. G. Schill aan de Mij. vermaakt en door deze in dank aanvaard. Deze collectie werd in de boekerij opgenomen en geordend en in den catalogus ingezet. De definitieve catalogus zal spoedig gereed en verkrijgbaar zijn.
Mei 1915. *De Alg. Secretaris,*
J. GRATAMA.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET ST. FRANCISCUS-GASTHUIS TE ROTTERDAM.

Na den dood van den architect van het Gasthuis, wijlen den heer A. J. J. Margrij, werd aan zijn zoon en ondergeteekende opgedragen het maken van een ontwerp voor het voorgebouw, ingericht voor klasseverpleging, hetwelk echter moest aansluiten aan den bestaanden bouw. Vandaar dan ook dat de hoofdingang niet in het midden geplaatst werd, doch in de as van de gang, waarop de paviljoens rechthoekig gebouwd zijn.
Het gevolg daarvan was een onsymetrische geveloplossing, waarbij tevens nog in het oog gehouden moest worden, dat een uitbreiding naar rechts niet tot de onmogelijkheden behoorden, waar het Gasthuis aan die zijde nog eigendommen heeft liggen.
Wijl het Gasthuis reeds voor een groot gedeelte bestond, behoefden in dit nieuw gedeelte voor verschillende doeleinden geen ruimten beschikbaar gesteld te worden. De keuken, wasscherij en ketelhuis hadden reeds hunne vaste plaats, terwijl voor het lijkenhuis met kapel, sectiekamer, onderzoekkamer en algemeen laboratorium tegelijk met het voorgebouw aan de achterzijde van het gebouwencomplex een nieuw paviljoen is opgetrokken.
In het sousterrein zijn ondergebracht, behalve personeelkamers, de zalen voor medische baden, zanderinrichting, apotheek, wachtkamer met badkamers voor inko-

mende patienten, alsmede de polikliniek met laboratorium, oogspiegelkamer, kleedkamers en wachtkamers, welke kliniek van uit de poort een aparte toegang heeft.
Op de belétage en de 1e en 2e verdieping vormt een centrale hal het middelpunt, waaruit men een overzicht heeft over alle gangen en waaraan de hoofdtrap en de electrische lift ontworpen zijn.
Op deze belétage en beide verdiepingen zijn, behalve de bestuurskamer en enkele andere vertrekken, hoofdzakelijk de ziekenkamers met bijbehoorende theekeukens, badkamers enz. ontworpen, terwijl op de 2e verdieping ook de operatieafdeeling met Röntgen- en donkere kamer een plaats hebben gevonden.
De derde verdieping is geheel in beslag genomen door de cellen voor de zusters-verpleegsters, waarboven in de kap nog een groote bergruimte, ook met de lift toegankelijk, is ontworpen.
De gevels zijn opgetrokken van kleurige waalklinkers, afgewisseld met Maulbronner zandsteen, terwijl voor de natuursteen van den onderbouw en de afdekkingen der topgevels enz. van Beijersch graniet gebruik gemaakt is.
De modellen van het beeldhouwwerk zijn vervaardigd door den heer Jan Wolff, terwijl het beeldhouwwerk zelve door personeel van het atelier van den heer Margrij is uitgevoerd. Het glas in lood werd door de firma Stroucken vervaardigd. Het dak is met leien gedekt en het geheel is voorzien van het bliksemafleidingssysteem van Dr. Huffel, hetwelk om zijn eenvoud en logische gedachte ruime toepassing verdient.
Inwendig is het gebouw zooveel mogelijk brandvrij opgetrokken met gewapende betonvloeren, trappen van Beijersch graniet enz. en zijn, met het oog op het gemakkelijk schoonhouden, zooveel mogelijk alle scherpe hoeken en lijstwerken vermeden.
In de kamers zijn de vloeren met linoleum bedekt en overigens zijn overal terrassovloeren toegepast met ingelegde linoleumlooper op de gangen, alwaar de wanden met Siegesdorfer verglaasde steen zijn bezet.
Voor de verwarming van dit voorgebouw, uitgevoerd door de fa. Huygen en Wessel, is de stoomverwarming omgezet in warmwaterverwarming, waardoor een aangenamere warmte gewaarborgd werd. Deze firma legde in verband daarmede ook de koud- en warmwaterleiding aan.
De electrische verlichting werd aangelegd door de fa. Frans Koopman, terwijl de uitgebreide telefooninstallatie met 50 nummers door de fa. Lutkie verzorgd werd.
De geheele bouw werd aangenomen door den heer A. G. Sondermijer voor *f* 275,720.— terwijl de betonwerken door de fa. F. J. Stulemijer en Co. te Breda en de natuursteenwerken door de fa. P. J. Simonis en Zoon werden uitgevoerd.
Ten slotte zij nog medegedeeld, dat de bouw, met het oog op het doorgaan van den gewonen dienst in het gasthuis, in twee gedeelten is moeten geschieden en dat dit plaats had onder dagelijksche leiding en toezicht van den heer H. Welselen.

Rotterdam, 20 Sept. 1915. P. G. BUSKENS.
Architect M. B. V. A.

BERICHTEN.

Associatie. Wij vestigen de aandacht op de advertentie in het Alg. H. Blad:
Voor een jong energiek Architect of Bouwkundig-Ingenieur, die zelfstandig ontwerpen, bestekken en begrootingen maken kan, en persoonlijk werken heeft uitgevoerd, bestaat gelegenheid tot ASSOCIATIE met een ouderen Collega, met veel relaties en plannen, die ruim 20 jaren lang particuliere bouwwerken heeft uitgevoerd, en wel voor gemiddeld *f* 200.000.— per jaar. Brieven met referentiën worden ingewacht onder No. 32290, Bureel Handelsblad.

Bouwondernemers humor. In de Telegraaf kwam dezer dagen de volgende advertentie voor:
ARCHITECT GEVRAAGD. Een bouwondernemer, aanvrager van een bouwterrein, welks voorgevel-teekening al twee keer door een architect is ingeleverd en door de Schoonheids-Commissie in Amsterdam beide keeren is afgekeurd, vraagt door deze een architect met diploma schoonheid, om voor hem een gevelteekening te maken, om zoodoende den bouw te bespoedigen. Brieven in te leveren, enz.

Enkhuizen. In het Alg. H. Bl. wordt de aandacht gevestigd op het prachtige eikenhouten koorhek in de Westerkerk te Enkhuizen. Nog steeds is onbekend wie dit meesterstuk, dat terecht algemeen beroemd is en dat het beste snijwerk vertoont ooit in Nederland gemaakt, heeft gemaakt.
Thans heeft men goede gronden om aan te nemen, dat de Franschman Jeannin de Thérouanne, in ons land meer bekend als Jan Terwen, de vervaardiger van het prachtig snijwerk aan de Dordtsche koorbanken, de kunstenaar is geweest, die het Enkhuizen's koorhek vervaardigde.

Damhotel te Amsterdam. Volgens mededeelingen in de bladen komt er schot in de bouwplannen van het Damhotel te Amsterdam, en zijn reeds voorbereidingen getroffen om met den bouw te beginnen. Architect van den bouw is W. Kromhout Czn.

PERSONALIA.

Dr. G. GALLAND. †
Dezer dagen overleed op 59 jarigen leeftijd tengevolge van een hartaandoening Professor Dr. Georg. Galland, architect, Hoogleeraar aan de Kön. Hochschule für die Bildenden Künste te Charlottenburg.
Dr. Galland heeft zich voor de geschiedenis der Nederlandsche Bouwkunst bijzonder verdienstelijk gemaakt door zijne boeken over de Hollandsche Renaissance, o. a.: „Die Renaissance in Holland" 1882; verder: „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei im Zeitalter der Renaissance, der nationalen Blüte und des Klassicismus" 1890; „Hohenzollern und Oranië", enz. Galland behoorde tot de eersten, die uitvoerig de Nederlandsche bouwkunst hebben bestudeerd, en zijn werk er over gold en geldt nog als een standaardwerk. Latere onderzoekingen mogen hebben aangetoond, dat op enkele punten de schrijver niet voldoende was ingelicht, in het algemeen is zijn werk nog van groote verdienste.
De overledene was Eerelid der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Tot directeur van den nieuw opgerichten Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam is benoemd de heer A. Keppler, tot dusver ingenieur bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht aldaar.

HET ST. FRANCISCUS GASTHUIS AAN DE SCHIEKADE TE ROTTERDAM.
ARCHITECTEN: P. G. BUSKENS EN JOS. MARGRIJ.

Gevel aan de Schiekade.

Hall op de Bel-Etage.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 2 OCT. 1915. = No. 23.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Het Reventer te Zwolle, door J. H. Schaad. — Een merkwaardige Overeenkomst. — Van twee nieuwe Raadhuizen, door F. G. C. Rothuizen. — OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag der Alg. Vergadering op 28 September j.l.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET REVENTER TE ZWOLLE.

De Gemeenteraad van Zwolle heeft in zijn vergadering van 7 September j.l. een besluit genomen, dat voor de eerstkomende tijden over het lot van het Reventer beslissen zal. Hij machtigde n.l. Burgemeester en Wethouders om over te gaan tot de gunning van de verbouwing tot Handelsschool, na onderhandsche inschrijving, nadat een openbare geen behoorlijk resultaat had opgeleverd.

Een van de oudste gebouwen van Zwolle zal daardoor weer in een waardig voorkomen de herinnering aan vroegere eeuwen, zelfs aan de stichting der stad, levendig houden.

Het was toch in het Hof van Vullenho, welks grond en gebouwen in 1308 overgingen op het in dat jaar gestichte klooster Bethlehem of Belhem, dat in 1230 de Bisschop van Utrecht stadsrechten verleende aan de marke van Middelwijk en Assendorp, het latere Zwolle.

Het klooster brandde in 1324 af, doch werd onmiddellijk herbouwd en in 1350 vergroot, van welk jaar ook dateert de stichting van de eetzaal, het *refectorium*, Reventer of Refter genaamd.

Stamt het dus uit den bloeitijd der gothiek in Noord-Nederland, ook gekenmerkt door korfbogen, latere tijden zullen allicht enkele veranderingen tot Renaissancevormen hebben te weeg gebracht.

Na de reformatie verloor met het klooster ook het Reventer zijn bestemming en kwamen de gebouwen in 't bezit der stad. De andere gebouwen zijn sindsdien verdwenen, en de kloostertuin is met huizen bebouwd; alleen de kerk en het Reventer hebben den tand des tijds kunnen weerstaan.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Wat al diensten heeft het sindsdien moeten bewijzen. Eerst gildehuis, later, in 1677 en 1684, scherm- en danslokaal.

Reeds in 1795 wilde men er troepen legeren van onze Fransche vrienden en bevrijders, doch de toenmalige Fransche bevelhebber wilde van de versnippering zijner krijgsmacht, die uit de door de stadsregeering voorgestelde dislocatie zou volgen, niets weten. Toch bleek dit

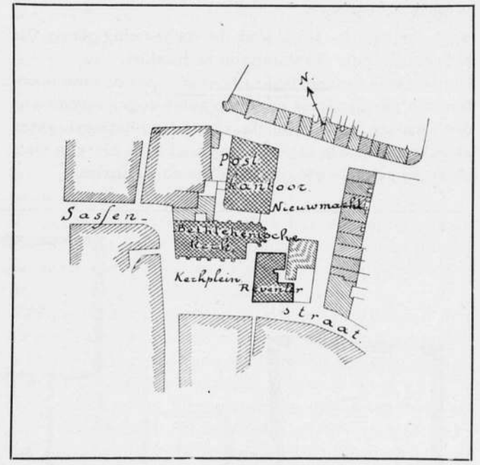

Het Reventer te Zwolle verbouwd tot Handelsschool door den Directeur van Gemeentewerken L. Krook. Schaal 1 op 2500.

enkel uitstel. In 1812 wordt het gebouw kazerne, nadat gedurende de kermis van 1801 de Nederduitsche actrices onder directie van den heer Dinse er voorstellingen hadden gegeven.

Na kazerne werd het garnizoensmagazijn, tot in 1843, bij het vertrek van het Depot der 7e afd. infanterie, de stad weder de beschikking over het gebouw kreeg.

In 1846 bleek er een edeler bestemming voor weggelegd, toen de Overijsselsche Vereeniging tot Ontwikkeling van Provinciale Welvaart er haar museum opende, dat

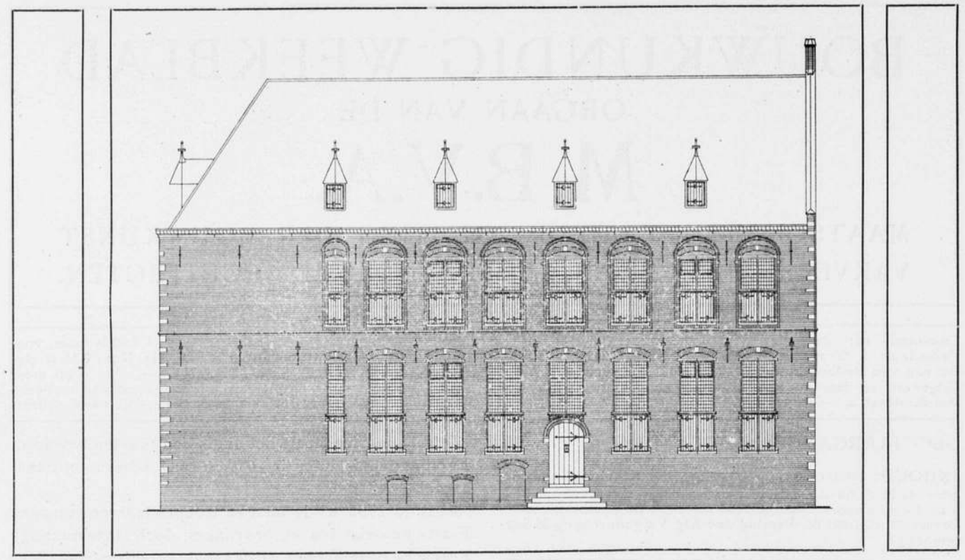

Gevel Kerkplein. Schaal 1 op 200.

een goeden tijd te gemoet ging en in 1875 nog aanmerkelijk werd vergroot.
Kort daarop, in 1876, had de verbouwing plaats, die het gebouw onherkenbaar zou verminken.
Niettegenstaande de Rijksadviseurs voor de monumenten van geschiedenis en kunst aandrongen op een oordeelkundige restauratie, daarvoor een plan opmaakten en rijkssubsidie in uitzicht stelden, kwam hiervan niets en kreeg het gebouw zijn tegenwoordig aanzien.

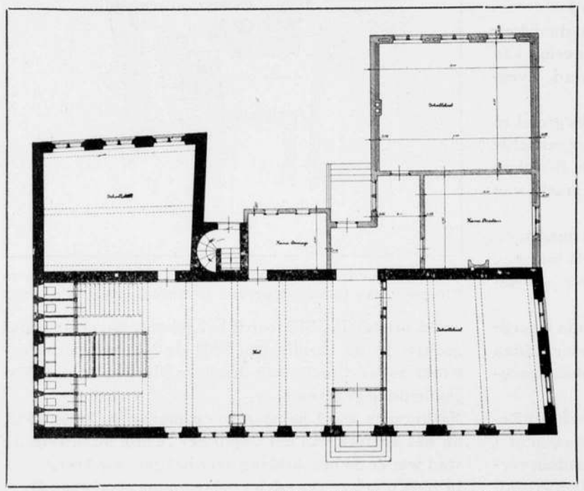

Het Reventer te Zwolle verbouwd tot Handelsschool door den Directeur van Gemeentewerken L. Krook. Plan Beganegrond. Schaal 1 op 250.

Behalve de gevel aan de gang, tusschen het Reventer en het gebouw, waarin thans de keuringsdienst en enkele andere bureaux gevestigd zijn, welke gevel nog de oude profileeringen laat zien, zij het met dichtgemetselde venster-openingen, en die aan den tuin, werd al het van de straat af zichtbare met een grauwe pleisterlaag bedekt, ramen gemaakt, waar zij voorheen niet aanwezig waren en andere dichtgemetseld.
Het eenige, wat als een merkwaardigheid zichtbaar bleef en ook wel de aandacht trok, is het traptorentje, dat van de Sassenstraat uit te zien is en dat een fraaie, gewelfde steenen wenteltrap bevat.
Het museum bleef hier gevestigd tot 1905 toen de Vereeniging tot beoefening van Overijssel's Regt en Geschiedenis de verzamelingen overnam en naar het gebouw op de Melkmarkt overbracht.
Sindsdien heeft het Reventer geen andere bestemming meer gehad, al waren de plannen daarvoor vele.
Zoo in 1895, toen men er de ambachtsschool wilde vestigen, welk plan bij den inspecteur voor het M.O. bezwaar ontmoette, en in 1899 toen men dacht over een Raadhuis op deze plaats.
Nog later leek het geschikt voor politiebureau, waarvan ook weder niets kwam; het gebouw zelf zou daarbij worden gesloopt.
Verplaatsing van de lagere school van de Markt naar hier kon geen goedkeuring bij de Regeering verwerven.

Gevel Binnenplaats. Schaal 1 op 200.

Stippen wij nog aan dat het Rijk zelf voorstelde het gebouw te koopen om dit na restauratie te bestemmen tot archiefgebouw, doch dat de geboden som door het gemeentebestuur, ook met het oog op de eigen groote behoefte aan terrein, te laag werd geacht, om eindelijk te komen tot de plannen, die nu zullen worden uitgevoerd.
4 Maart 1912 boden Burgemeester en Wethouders aan den Raad het voorstel aan om de Handelsschool naar het Reventer over te brengen, met den inspecteur van het Handelsonderwijs was overeenstemming verkregen; het gebouw zou oordeelkundig worden gerestaureerd en het Rijk zou een belangrijke bijdrage in de kosten verleenen.
Dit voorstel werd 25 Maart daaropvolgend aangenomen en het opmaken der plannen door den Directeur van Gemeentewerken werd ter hand genomen, waarbij overleg met de rijksorganen voortdurend noodig was.
De rijksbijdrage kwam voor op de ontwerp-begrooting voor 1915, en niettegenstaande door den ingetreden oorlogstoestand de begrooting werd besnoeid, bleef deze post behouden.
Wat zal er nu met het gebouw geschieden?
Vooreerst zal de Armenkamer, het gebouwtje tusschen het Reventer en de Bethlehamsche kerk, dat er later is tusschengevoegd, worden gesloopt en (voorloopig) ook een gedeelte van de aanbouwsels van het naastliggend gebouw, die tegen het Reventer aansluiten (zie de Situatie).
Niet alleen komt er dus een doorgang, gelijk vroeger, tusschen de kerk en het Reventer, d.i. van het Bethlehemsch Kerkplein naar de Nieuwe Markt, doch verder komt het gebouw zelf geheel vrij te staan. In de toekomst zal zeker het meergenoemde bureaugebouw geheel verdwijnen. Van de nog intact gebleven gevoegde gevels, dat zijn die aan de tuinzijde en naast de eerder beschreven gang, worden de voegen uitgehaald, het metselwerk schoongemaakt, de ontbrekende en beschadigde zandsteen bijgeleverd en geplaatst.
De overige gevels, alle bepleisterd, worden afgebikt, gedeeltelijk afgekloofd en van een nieuwe gemetselde buitenhuid voorzien, waarvoor de steenen naar ouden vorm en kleur worden gebakken.
Verder worden weder aangebracht eikenhouten raamkozijnen met naar binnen draaiende ramen, met luiken, eveneens van eikenhout, voor de benedenopeningen van de ramen op de beganegrondverdieping.
Aan de Sassenstraatzijde wordt ter plaatse van den steenen tuinmuur, die over een lengte van 12 meter wordt weggebroken, een aanbouw gemaakt, ongeveer overeenkomstig het bestaande gebouw.
De gevels aan het Kerkplein, aan de Sassenstraat en aan de Nieuwe Markt hebben elk één verticaal vlak; die aan den tuin vertoont op het grondplan een gebroken lijn, met een lager afgedekt gedeelte en het bekende traptorentje.
Hoewel de laatste niet is de hoofdgevel, die aan het Kerkplein blijft, wordt het de rijkst bewerkte, waartoe medewerken de verschillende vlakken, waaruit hij bestaat, de meer gedetailleerde vormen van het gedeelte aan de gang en de eenige topgevel — van de twee — die in een kruisbloem zal eindigen.
In hoofdzaak worden de bestaande daken behouden en van dakvensters voorzien.
Over de inwendige inrichting nog het volgende. Een groot gedeelte van het bestaande gebouw wordt Hal

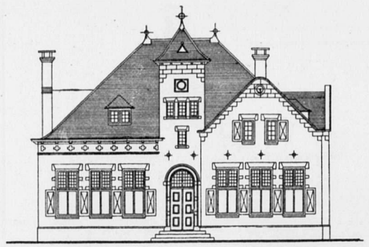

Voorgevel.

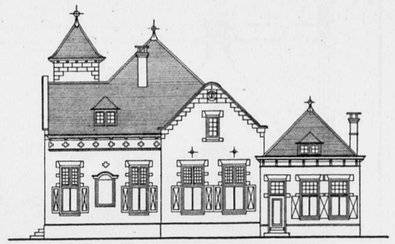

Schaal 1 op 300.

Zijgevel.

RAADHUIS TE IERSEKE.

ONTWORPEN: DECEMBER 1913.
AANBESTEED: JANUARI 1914.
ARCHITECT: F. G. C. ROTHUIZEN TE GOES.

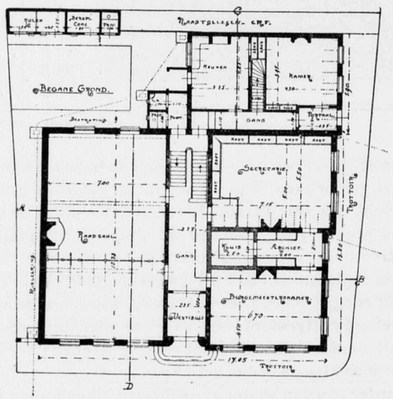

Plattegrond. Schaal 1 op 300.

van waaruit de 3 schoollokalen op de beganengronds-verdieping te bereiken zijn; op de bovenverdieping is de indeeling gelijk; de teekenzaal komt in de kapverdieping.

Zoo zal het Reventer na de voltooiing van dit werk nog lange jaren tot inwoner en vreemdeling van lang vervlogen tijden kunnen spreken.

Met de kerk aan het pleintje gelegen, dat eigenlijk meer een verbreeding van de straat is, vraagt het op dit plein om een gesmeed-ijzeren-fontein in de oude vormen, om daar een hoekje te vormen, van bijzondere rust en intimiteit.

J. H. SCHAAD.

EEN MERKWAARDIGE OVEREENKOMST VAN TWEE NIEUWE RAADHUIZEN.

In het „Vademecum der Bouwvakken" van 5 Aug. l. l. komt een afbeelding voor van het ontwerp voor een nieuw Raadhuis te Kruiningen, architekten J. J. le Clercq en A. le Clercq, dat bijzonder mijn aandacht trok. De overeenkomst toch van dit project met het ontwerp van een door mij gebouwd Raadhuis te Ierseke is — in 't bijzonder wat betreft de plattegrond indeeling — buitengewoon opvallend te noemen. En het kwam mij dan ook wenschelijk voor, de lezers van het Bouwkundig Weekblad op deze merkwaardigheid te wijzen, door beide projecten naast elkander te doen afbeelden.

Goes, September 1915.

F. G. C. ROTHUIZEN,
Architekt M. B. V. A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de Algemeene Vergadering op 28 September 1915 in het Societeitslokaal der Rotterdamsche Diergaarde te Rotterdam.

Daar tegen 10 1/2 uur v.m. zich reeds een veertigtal leden in het Societeitslokaal der Rotterdamsche Diergaarde verzameld had, kon de Vice-Voorzitter, de heer S. de Clercq, die de vergadering leidde, op het vastgestelde uur de vergadering openen.

In zijn openingswoord heette deze alle deelnemers welkom in de Rotte-stad. Wat betreft de lotgevallen der Maatschappij gedurende het tijdperk 1 Januari 1914—1 Mei 1915 kon verwezen worden naar het uitvoerig verslag in het vorig Weekblad gepubliceerd; slechts wilde spreker de wensch uiten, dat nu de overgangstoestand, die zich slechts langzaam liet voltrekken, was voltooid, het ook mocht blijken, dat de reorganisatie der Maatschappij tot Vakvereeniging van Architecten niet alleen een verandering zou zijn op het papier, maar ook een daadwerkelijke, waardoor een wederopleving, een nieuwe periode van grooten bloei in de naaste toekomst moge worden geconstateerd. Spreker hoopte dan ook, dat waar het noodzakelijk was gebleken, dat bij deze verandering gebroken moest worden met sommige instellingen en gebruiken, die de sympathie van velen hadden verworven, daarvoor in de plaats weer nieuwe mochten groeien, en de toekomst moge bewijzen, dat deze reorganisatie inderdaad een groote stap vooruit is geweest.

Om echter de Vakvereeniging aan haar doel te doen beantwoorden, moet het Bestuur ten allen tijde kunnen rekenen op den steun zoowel van Commissies, als van de leden ieder afzonderlijk. Daartoe dus deed spreker een krachtig beroep op de medewerking van alle leden der M. B. V. A.

Dan wendde de heer de Clercq zich met een woord van dank tot de aftredende Hoofdbestuursleden, de heeren A. W. C. Dwars, B. J. Ouëndag, en F. W. M. Poggenbeek. Wat de heeren voor de Maatschappij hadden gedaan, was in deze openingsrede, die uit den aard der zaak beknopt moest zijn, niet zoo maar met een enkel woord te schetsen. De mede-Bestuursleden misschien

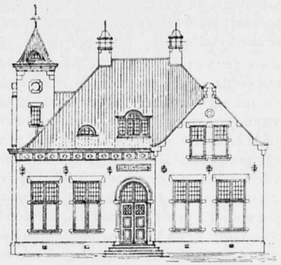

Voorgevel.

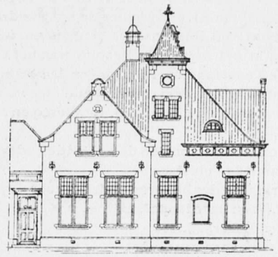

Schaal 1 op 300.

Zijgevel.

RAADHUIS TE KRUININGEN.

ONTWORPEN: MAART 1914.
AANBESTEED: APRIL OF MEI 1914.
ARCHITECTEN: J. J. EN A. LE CLERCQ TE KRUININGEN.

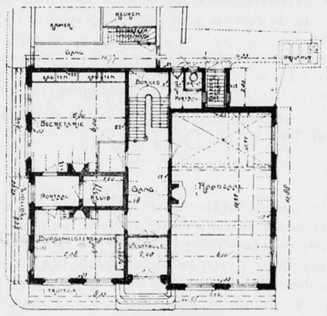

Plattegrond. Schaal 1 op 300.

De afbeeldingen zijn overgenomen uit «Vademecum der Bouwvakken" van 5 Aug. 1914.

alleen konden hunne werkzaamheden, die niet altijd in het publiek geschiedden, ten volle waardeeren. Daarom richtte spreker van deze plaats het woord tot zijn ex-collega's met het verzoek den dank der Maatschappij te willen aanvaarden. erop vertrouwende, dat de Maatschappij steeds op hun zal mogen blijven rekenen. Hiermede besloot spreker zijne inleiding, en ging nu over tot het behandelen der agenda.

Het Jaarverslag der Maatschappij en de verslagen der Afdeelingen, tevoren gepubliceerd, gaven geen aanleiding tot nadere bespreking.

De Voorzitter deelde vervolgens mede den uitslag der verkiezingen van het nieuwe Bestuur op 26 Juli 1915.

Gekozen waren de heeren A. Broese van Groenou, S. de Clercq, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J. H. de Roos, D. F. Slothouwer en G. Versteeg.

Tot Voorzitter van het Bestuur werd nu gekozen de heer S. de Clercq, die de benoeming aanvaardde, doch hierbij een beroep deed op de actieve medewerking van zijn collega's-Bestuursleden, Commissiën en de Leden in het algemeen, daar door zijne werkzaamheden en woonplaats buiten Amsterdam, het hem niet mogelijk scheen evenveel tijd als de vorige Voorzitter, wijlen de heer Salm, aan de Maatschappij te kunnen wijden. Van dezen steun verzekerd, hoopte de Voorzitter echter de moeilijkheden aan deze minder gunstige omstandigheden verbonden, te kunnen overwinnen.

Hierna werden door den Voorzitter benoemd tot leden van de Commissie van Stemopneming de heeren A. Th. J. Kok, L. H. E. van Hylckama Vlieg en A. H. Wegerif Gzn.

Het rapport van de Commissie tot nazien der Rekening en Verantwoording, uitgebracht door de heeren G. C. Bremer, en C. J. Kruisweg, gaf geen aanleiding tot bemerkingen. Ook over het reeds gepubliceerde Jaarverslag der Commissie van Financiën verlangde geen der aanwezigen nadere inlichtingen.

Voorts werd overgegaan tot de uitloting van 5 aandeelen in de geldleeningen der maatschappij. Uitgeloot werden de nummers 71, 648, 200, 29, en 109.

De begrooting loopende van 1 Mei 1915—1 Mei 1916 werd overeenkomstig de Concept-begrooting, waarvan gedrukte exemplaren aan de aanwezigen waren uitgereikt, vastgesteld. Ten einde geen hoofdelijken omslag te behoeven te heffen, kan het Bouwkundig Weekblad niet op zijn normalen omvang worden teruggebracht. Ook werd nog geen post voor het opknappen van het gebouw der M. B. V. A. op deze begrooting geplaatst.

Aan de orde was thans het benoemen van leden voor de verschillende Commissiën.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK. Gekozen werden de heeren G. C. Bremer, C. N. v. Goor, C. Muysken, B. J. Ouëndag en C. B. Posthumus Meyjes.

COMMISSIE VAN FINANCIËN. De uitslag der verkiezing was, dat gekozen werden de heeren W. J. de De Groot, J. W. Hanrath en L. Zwiers. De Algemeen Secretaris is ambtshalve secretaris dezer Commissie.

COMMISSIE VAN REDACTIE. Tot leden der Commissie werden gekozen de heeren J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS. Gekozen werden de heeren H. Bletz, J. Gratama, J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN TUSSCHEN LEDEN EN HUNNE WERKNEMERS. In deze Commissie zullen zitting nemen de heeren S. de Clercq, J. W. Hanrath, B. J. Ouëndag, C. B Posthumus Meyjes, J. H. de Roos en J. Verheul Dzn.

COMMISSIE VOOR DE BIBLIOTHEEK. Tot leden werden benoemd de heeren A. Broese van Groenou en J. Gratama. De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid en Secretaris dezer Commissie.

COMMISSIE VOOR HET NAZIEN VAN REKENING EN VERANTWOORDING VAN HET BESTUUR. Gekozen werden de heeren A. R Freem, A. Th. J. Kok en C. J. Kruisweg.

COMMISSIE, DIE TOT TAAK HEEFT TE ONDERZOEKEN OP WELKE WIJZE HET GEBOUW DER M.B.V.A. VERBETERD OF OPGEKNAPT ZAL KUNNEN WORDEN.

Hiervoor worden gekozen de heeren J. Gratama, J. W. Hanrath, B. J. Ouëndag en L. Zwiers.

Bovendien werd door de vergadering benoemd tot tijdelijk lid

in de Schoonheidscommissie, ingesteld door de gemeente Haarlemmerliede en Spaarnwoude, de heer J. B. van Loghem, en tot lid van den Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland, de heeren P. G. Buskens en J. H. de Roos; ten slotte tot afgevaardigden in het Algemeen Bestuur van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen de heeren J. Gratama en Joh. G. Robbers. Als plaatsvervangend afgevaardigden voor dit Verbond werden de heeren S. de Clercq en J. B. van Loghem benoemd.

De vergadering kon zich vereenigen de volgende onderwerpen op het werkprogramma te plaatsen:

1. Het bindend verklaren der honorariumtabel voor de Leden.
2. De nieuwe A. A. V. en hare toepassing.
3. Instelling van een Eereraad.
4. Openbare lezingen over Bouwkunst.
5. Het nader bestudeeren der Bouwk. Adviesbureaux is verband met de Schoonheidscommissies.
6. Het streven om meerdere eenheid in de bouwverordeningen der verschillende Gemeenten te verkrijgen.
7. De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.
8. De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattenlande.
9. De bevordering van het systeem der prijsvragen.
10. Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek.
11. Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs.
12. De wettelijke bescherming van den architecten-titel.
13. Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M. B. V. A. door het bevorderen der goede gebruiken in den architectenpractijk.

Aan de voormalige Afdeeling Amsterdam der Maatschappij en haar Bestuur werd den dank der vergadering betuigd, voor de schenking van het saldo der liquidatie dezer Afdeeling, waarbij de voorwaarde werd gemaakt dit belangrijk bedrag te bestemmen voor een geïllustreerd plaatwerk over Amsterdamsche bouwwerken.

Nog werd aan het bestuur gevraagd of alle Leden voldeden aan het artikel der Statuten, dat bepaalt dat geen lid der M. B. V. A. tegelijkertijd lid van een andere vakvereeniging van Nederlandsche architecten mag zijn.

Ten slotte sprak een der aanwezigen de wenschelijkheid uit om op het graf van wijlen den heer Salm, die als Voorzitter der Maatschappij zooveel voor dit Mchaam heeft gedaan, een blijvend gedenkteeken op te richten. Besloten werd, indien dit plan veler sympathie zou blijken weg te dragen, — hetgeen uitgemaakt zal worden door een desbetreffende circulaire om geldelijken steun voor dit plan rond te zenden door het Bestuur, — op een der volgende Ledenvergaderingen nader hierop terug te komen.

Hierna dankte de Voorzitter de aanwezigen voor de betoonde belangstelling, en sloot de vergadering.

Tegen 1 uur werd de gemeenschappelijke lunch in één der zalen van het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde gehouden. Daarna werd het St. Franciscusgasthuis, na een kort inleidend woord van den architect P. G. Buskens bezichtigd onder diens deskundige leiding en van den dokter, die zich speciaal voor den bouw had geinteresseerd; van dit gebouw werd in het laatst verschenen Bouwkundig Weekblad reeds een beschrijving opgenomen.

Hierna wachtte de deelnemers aan de excursie een aardige verrassing, hen bereid door de Rotterdamsche leden. Buiten stonden eenige automobielen gereed voor een tocht door de nieuwe stadsgedeelten van Rotterdam, waardoor velen zich een beeld konden vormen van de wijze, waarop modern Rotterdam zich ontwikkelt.

Dan lag reeds aan de Maashaven de welwillend door de Gemeente Rotterdam beschikbaar gestelde stoomboot gereed voor een tocht langs de rivier en de Rotterdamsche havens, met als einddoel de bezichtiging van het dorp „Heyplaat" (Rotterdamsche Droogdok Mij.) gebouwd door den architect H. A. J. Baanders.

Ondanks de tijdsomstandigheden, die vele werken tot stilstand doemen, konden de deelnemers toch een indruk krijgen van de steeds grootere uitbreiding der havens van onze grootste Nederlandsche handelsstad.

Aan den steiger van de Droogdok Maatschappij wachtte de heer Baanders reeds zijn bezoekers om ze te kunnen geleiden naar een klein intiem vergaderzaaltje, waar de officieele ontvangst plaats vond, en eenige ververschingen werden rondgediend. Eigenlijk is hier het woord officieel niet juist, daar de prettige ontvangst reeds spoedig aller gedachten aan officieel vertoon moest verbannen. Na een korte inleiding over de geschiedenis van het ontstaan van het tuindorp Heyplaat, waarbij de heer Baanders zich als een goed docent, die zich tot zijn onderwerp weet te bepalen, deed kennen, konden de bezoekers onder zijn leiding het dorp bezichtigen. Zeker zou een beschrijving van dit dorp om zijn architectuur en sociaal belang een bespreking overwaard zijn en de Redactie van het B. Weekblad zal dan ook misschien wel t. z. t. een beschouwing hieraan wijden; in dit verslag zou het echter minder op zijn plaats zijn.

Na afloop der bezichtiging vereenigden de leden zich weder in de kleine vergaderzaal bovengenoemd, waar de heer de Clercq namens de vergadering tot den heer Baanders een woord van dank richtte en dezen verzocht ook zijn dank over te brengen aan de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij, die zoo welwillend hare medewerking voor dit onderdeel der excursie had verleend.

De boot bracht dan de deelnemers weder spoedig naar Rotterdam terug, waar allen zich ongeveer ten 7 ure met de gasten der M. B. V. A., de heeren Baanders en Buskens vereenigden aan het gezellige gemeenschappelijk diner in een der zalen van het restaurant „Loos".

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

Souvenir Oud-Hoofdbestuursleden aan den afgetreden Alg. Secretaris. Na afloop der vergadering werd den scheidenden Algemeen Secretaris, den heer J. Gratama, op initiatief van den heer S. de Clercq, in besloten kring van Hoofdbestuursleden en oud-Hoofdbestuursleden, nog een van waardeering getuigende verrassing bereid.

Hierbij herdacht de Voorzitter diens ruim zevenjarige werkzaamheid als Algemeen Secretaris der Maatschappij. Zijn tactvol uitwerken der denkbeelden en genomen besluiten en de bestendige ijver bij de vervulling van zijn ambt, moest zeker door alle Hoofdbestuursleden, die tijdens zijn waarneming van het Secretariaat met hem hadden samengewerkt, worden erkend, terwijl ook zijn adviezen gaarne werden gehoord. Het was daarom voor spreker een aangename taak door de samenwerking van bijna alle Hoofdbestuursleden en oud-Hoofdbestuursleden den heer Gratama als herinnering aan deze jaren van samenwerking een souvenir te kunnen aanbieden. Zeker, er waren Bestuursleden die niet medegingen met de denkbeelden van den heer Gratama of deze in alle opzichten huldigden, maar toch groote sympathie voelden voor hem als persoon, en zijn werk als Secretaris wisten te waardeeren. De heer de Clercq eindigde met den wensch uit te spreken, dat de nieuwe werkkring, die de heer Gratama thans met zooveel vertrouwen heeft gekozen, hem zal voeren op een zonnigen levensweg en dat, wanneer hij zoo nu en dan het souvenir, „de Nederlandsche Binnenhuizen van Prof. Sluijterman" eens doorbladert, hij in aangename herinnering de oud-Hoofdbestuursleden zal herdenken. Aan het slot van zijn rede overhandigde de heer de Clercq het bovengenoemde werk, voorzien van inschrift en handteekeningen.

De heer Gratama wees er in zijn antwoord op, dat de aanbieding van dit souvenir een groote verrassing voor hem was. Hij aanvaardde het dan ook zeer gaarne in de overtuiging, dat hij getracht heeft met toewijding werkzaam te zijn voor de ontwikkeling der Maatschappij en verklaarde zich bereid gaarne te blijven medewerken voor den bloei der Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

J. W.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 9 OCT. 1915. = No. 24.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe Leden. — Bestuursvergadering op 12 October a. s. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Iets over Paalfundeeringen, door Egon Handl, ingenieur. — Het Comité Neerlando-Belge d'Art Civique, en de wederopbouw van de steden en dorpen in België.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden. Door het Bestuur der M. B. V. A. zijn aangenomen, op advies van de Commissie van Onderzoek,
als Lid de heeren: E. H. Luxemburg, architect te Delft;
J. Hogervorst, Directeur van Gemeentewerken te Medan
en als Aspirant-Lid de heeren: G. W. Lans, Bouwkundig Ingenieur te Delft;
J. C. Meischke, architect te Rotterdam.

Bestuursvergadering op Dinsdag 12 October a.s. ten 10½ ure v.m. in het gebouw der M. B. V. A.

Op de Agenda komt voor, o.a.:

Installatie van het nieuwe bestuur, verkiezing van een Vice-Voorzitter en van de Commissie van Dagelijksche leiding. Loting over den zittingsduur van ieder bestuurslid.
Ingekomen stukken.
Mededeelingen van den Voorzitter.
Bespreking der volgorde van behandeling in de Ledenvergadering van de onderwerpen van het Werkprogramma, in verband met hunnen langeren of korteren duur van voorbereiding.
Benoeming van alle Commissiën hiervoor en vaststelling van den tijd voor het onderzoek van het onderwerp ongeveer beschikbaar.
Werkprogramma.

1. Het bindend verklaren der honorariumtabel voor de Leden.
2. De nieuwe A. A. V. en hare toepassing.
3. Instelling van een Eereraad.
4. Openbare lezingen over Bouwkunst.
5. Het nader bestudeeren der Bouwk. Adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissies.
6. Het streven om meerdere eenheid in de bouwverordeningen der verschillende Gemeenten te verkrijgen.
7. De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.
8. De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattenlande.
9. De bevordering van het systeem der prijsvragen.
10. Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek.
11. Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs.
12. De wettelijke bescherming van den architecten-titel.
13. Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M. B. V. A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architectenpractijk.

Bespreking der a.s. tentoonstelling der teekeningen van werken en ontwerpen van wijlen den heer A. Salm G.Bzn., te houden in het gebouw der M. B. V. A.
Voorstel om op het graf van den heer A. Salm door de M.B.V.A. een gedenkteeken te doen plaatsen.
Statuten.
Vastelling van datum en plaats der a.s. Ledenvergadering in November. Bepaling van het Hoofdonderwerp van behandeling.

De Alg. Secretaris:
J. WESSELIUS.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

IETS OVER PAALFUNDEERINGEN

DOOR EGON HANDL, Ingenieur.

Als wij naar den oorsprong der paalfundeering vragen om hare verdere ontwikkeling tot hedendaagsch gebruik voor onze bouwuitvoering na te gaan, dan moeten wij vèr terug gaan en wel naar de oertijden, de Praehistorische. Onwillekeurig rijst de vraag: voor welk doel werden toenmaals deze palen aangewend? Wij vinden heden nog het oudste type van paal-hutten en -woningen toegepast, die in zeeën of moerassen, zelden in rivieren, ingebouwd zijn. Bijv. bij de Papoea's, de Dajakkers op Borneo, de Negers aan het Tjaadmeer en aan den Boven-Nijl.

Het doel dezer woningen is vóór alles verdediging tegen vijanden, b.v. tegen wilde dieren en vijandelijke stammen.

Maar voor ons is het van grooter belang de paalwoningen van het verleden te beschouwen dan die van den tegenwoordigen tijd.

Tot de oudste geschiedkundig bekende zijn die van

Paalwoning dorp in Zwitserland. Voorwerpen van steen, hertshoorn, brons en aardewerk.

Herodotus te rekenen, die ons van de in zeedorpen wonende Pâoniers (volksstammen in Tracië en Macedonië) vertelt.

De ons bekende paalwoningen uit de praehistorie zijn in 't midden der 19e eeuw opgegraven door eenige bekende oudheidkundigen in Zwitserland en Boven-Italië, welke wij nader zullen bespreken.

Uit de gevonden voorwerpen kan men het paalwoningtijdperk in twee tijdperken verdeelen:

1. in het steenen tijdperk en 2. in het bronzen tijdperk.

Bij al de palen uit deze tijden onderscheidt men de constructies: paalbouw in beperkten zin, waarbij de vloer eenvoudig op in den zeebodem ingedreven palen rust; en pakwerkbouw, waarbij de ruimte tusschen de palen met aarde, steenen en takwerk opgevuld wordt.

De uitgravingen, die in het Zuricher Meer gedaan werden, vertoonen palen in den meerbodem in symmetrische volgorde ingeheid, in de omsloten ruimte werden gereedschappen uit steen, gebeente en hertshoorn gevonden.

Men heeft tot nu toe reeds tweehonderd van zulke meerdorpen of gehuchten uitgegraven, die door hare ligging in water tegen vijandelijke overvallen en last van wilde dieren beschut waren.

Zoo vond men het paalroosterwerk van zulk een dorp met een oppervlakte van 60 000 M².; een ander dorp, dat op meer dan 100 000 palen stond, en een derde met eene oppervlakte voor eene bevolking van 5000 zielen.

Bij al deze uitgravingen is helaas geen enkel hulpwerktuig gevonden, waarmede deze palen in den grond geheid zijn.

De afstand der dorpen uit het steenen tijdperk van den meeroever wisselt tusschen 100 tot 300 M.; zij werden alle door een houten pad met den wal verbonden.

Het eigenaardige van de palen uit het steenen- en het bronzen tijdperk bestaat hierin, dat de palen uit het eerste tijdperk geheel ronde, daartegen die uit het tweede tijdperk gespleten stammen waren, hetgeen te verklaren is door het bezit van betere hulpwerktuigen in het bronzen tijdperk.

De huizen op zich zelf zijn op het platvorm gebouwd in de eenvoudigste bouwwijzen uit hout en leem. Een uit het steenen tijdperk-stammende uitgegraven hut, die een lengte van 10 M. en een breedte van 7 M. had, bevatte 2 kamers, waarvan de eene een uit steen gevormden haard bezat en dus de keuken was.

De bewoners der paalwoningen oefenden de veeteelt uit; door de in potten gevonden verschillende graansoorten wordt bewezen, dat zij ook aan landbouw deden. Verder gingen zij, vooral de oudere generaties, op jacht.

Als wij de voorwerpen uit de verschillende perioden beschouwen, dan vinden wij daarin eveneens eene

steeds stijgende ontwikkeling; men kan zeggen dat de kunst toen reeds betrekkelijk in bloei stond.

Hiervan getuigen de mooie versieringen der bronzen zwaarden en dolken; de luxe voorwerpen als oorbelletjes, armbanden etc. De stijlvolle vormen en ornamenteering maakt het begrijpelijk, dat men dezen tijd wel eens „le bel age de bronce" der voorhistorie heeft genoemd.

De duur der enkele paalwoningen-perioden is verschillend; in sommige streken namen deze plotseling een einde bij het eerste gebruik van het metaal; daarentegen maakten andere het geheele bronzen tijdperk tot diep in het ijzertijdperk mede.

Het schijnt dus, dat die laatste, geestelijk hooger ontwikkeld, hun tijdgenooten ook aan levenskracht overtroffen. De vondsten der uitgegraven paalwoningen in verschillende landen toonen krasse verschillen in hun beschaving-ontwikkeling; zoo wijzen de gevonden voorwerpen der paalwoningen in Middel- en Noord-Europa eene veel hoogere kultuur als in de Terre mare van het Zuidelijke deel van Europa.

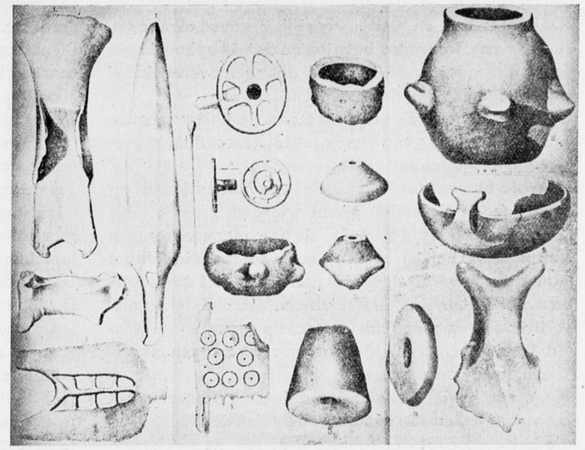

Bijl, speerpunt, aardewerk enz. van bewoners der paalwoningen uit de Emilia.

Dit zou misschien kunnen liggen aan het grootere assimilatie vermogen der Noordelijke paalbewoners, die zich hebben vermengd met Keltische stammen.

Het woord Terre mare of terra mara is een uit terra marna verbasterde uitdrukking der boeren van de provincie Parma, en beteekent oorspronkelijk iedere met organische bestanddeelen gemengde en als mestmiddel geschikte aarde.

Daar nu in den bodem der Emilia (Noord-Italië) de resten van vele oude neerzettingen zijn verborgen, resten, die zoowel uit vervaardigde voorwerpen, als uit opgeloste organische substanties bestaan, werd de benaming terra mare in beperkten zin overgedragen op andere aarde, die dergelijke overblijfselen bevatte.

Deze neerzettingen zijn natuurlijk van verschillende tijden. Doch verreweg het meerendeel behoort tot een en dezelfden ouden tijd, namelijk die, welke het ijzer en het smeden niet kende, en die in de metaalbewerking tot een primitieve bronsgiettechniek beperkt was. Een gering aantal behoort daarentegen tot een jongere periode, die het ijzer gebruikte en de smeedkunst verstond.

Buitendien bevatten eenige terra mare twee beschavings perioden, waarbij boven een zoogenaamd tot het brons-tijdperk behoorende neerzetting in lateren tijd zich een meer ontwikkelde bevolking gevestigd heeft. Dat natuurlijk verschillende gevonden voorwerpen in deze landstreek, waardoor zulk een groot aantal volken van verschillende tijdperken zijn doorgetrokken, niet altijd van de paalbewoners afkomstig zijn is gemakkelijk te begrijpen.

De neerlatingen, die wij wenschen te beschouwen, laten zich het best dorpen of gehuchten noemen; zij waren steeds gelegen in de nabijheid van rivieren of beekjes en vormden rechthoeken, waarvan de zijden naar de vier hemelstreken zijn gericht.

Terwijl de Zwitsersche paaldorpen direkt in het meer zijn gebouwd, zijn die van de Emilia op zoo te zeggen drogen grond gebouwd.

Alle deze dorpen zijn met grachten en een wal omgeven, welke laatste soms door houtwerken versterkt worden.

In sommige neerlatingen is de wal aan den buiten- zoowel als aan den binnenkant door een palisade versterkt.

Bij den bouw van den wal eener andere nederzetting werd eerst een rij van elk twee palen geheid, die schuin tegen elkaar stonden en waarvan de koppen elkaar aanraakten; daarna werd aarde over de stukken gegooid.

Langs den binnenkant van den op deze wijze gevormden wal liep een samenhangende rij van vierkante, op kasten gelijkende construkties, bestaande uit horizontale, over elkaar gelegde balken en van binnen met klei en takkenbossen opgevuld.

Boven deze aanvulling lag een deklaag uit zand en grind; zoodoende werd niet enkel aan den wal een sterk houvast gegeven, maar er werd een vlakte geschapen, die bij eventueele verdediging zeer geschikt was.

Binnen den wal werden rijen van 2—3 M. lange palen in de grond geheid. Deze paalrijen werden in de lengte zoowel als in de breedte door horizontale balken verbonden, waarover een laag planken werd gelegd.

Het daarvoor meest gebruikelijke hout was dat olmhout, een enkele keer ook eiken- en kastanjehout.

Over deze laag planken werd dan, om zooveel mogelijk een gelijke vlakte te verkrijgen, zand, grind en leem gespreid, waarop de woonsteden der bewoners der dorpen werden opgebouwd.

Deze woonsteden waren hutten van primitieven aard; niet alleen ontbreekt alle spoor van het gebruik van natuursteen of baksteen, maar het is zelfs de vraag, of men leem bij het bouwen gebruikte.

Opmerkelijk is, dat de terra mare in den regel niet één, maar meerdere en wel gewoonlijk 3 boven elkaar gebouwde paalwoningen bevatte, en dat de ophoogingen der woonsteden werd begeleid door een overeenkomstige ophooging van den omgevenden wal.
Bij nader onderzoek vond men aan de balken sporen van de uitwerking van vuur, wat tot verschillende vermoedingen aanleiding geeft.
Daar de bewoners alle vuil dat van hun hutten uit op den beneden liggenden grond wierpen, groeide deze ophooging zoodanig aan, dat de bewoners gedwongen waren te verhuizen of door een radicaalmiddel, het vuur, alles te vernietigen, om dan weder het dorp op te bouwen. Dat is dus misschien een der oudste vuilnisverbrandingen met daarbij een soort Bouw- en Woningtoezicht, en eene afdeeling voor onbewoonbaarverklaring van woningen!
Moge van hygienisch standpunt deze verwijdering van het vuil af te keuren zijn, (men stelle zich den stank voor, die het overschot der geslachte dieren, de afgeknaagde beenderen enz. in het dorp verbreidden) zoo zijn voor ons ter navorsching van de kultuur dezer paalbewoners deze vuilnishoopen van het grootste belang. Want het geeft ons de zekerheid, dat dit volk ijverig de veeteelt bedreef. Er werden runderen, varkens, geiten en schapen gefokt.
Naast de veeteelt oefenden deze stammen ook een primitieve landbouw uit.
Het zou te langdradig worden nog verder in deze archaeologie in te dringen; doch het is wel interessant, de voorwerpen te beschouwen en eene vergelijking te trekken, wat het artistique der uitvoering betreft, tusschen de Zwitsersche paalbewoners en die der Emilia.
Wij zien dan direct, dat de bewoners der Zwitsersche paaldorpen meer kunstzinnig begaafd waren dan die der Emilia.
Zooals uit het bovenstaande blijkt benutten de paalbewoners bij hunne woningen de palen minder als direct constructie-materiaal, d. w. z. niet als lastdraging op den dieper gelegen beteren bouwgrond, maar meer voor verdediging hunner woonsteden tegen vijanden.
Zoeken wij een volk, dat in de oudheid de palen werkelijk voor constructie benutte, dan kunnen wij de oude Romeinen noemen.
Dat dit volk bij fundeering zijner bouwwerken van paalfundeering in ruime mate heeft gebruik gemaakt, is bij ontgravingen van verschillende dezer bewezen. Dit is in het bijzonder bij Romeinschen bruggenbouw duidelijk te zien, waarbij de palen in hare ligging en richting precies naar de uitwendige krachten werden ingeheid.
Nog meer werd paalbouw toegepast in het begin der middeleeuwen.
Toen de volkeren de zeeën steeds meer voor het verkeer gingen benutten en daarmede eene betere en snellere onderlinge verbinding vormden, begonnen zij, gelijk hun voorouders, steden en plaatsen op te richten, die voor hun doel gunstig zouden zijn.
Zoo ontstonden de paalfundeeringen in de bekende zee- en havensteden, zooals Venetië, Amsterdam, Petrograd, etc.
Bij al deze paalfundeeringen vindt men een en dezelfde constructie, het z. g. Paalroosterwerk.
Men kan echter deze in twee groepen verdeelen.
Ten 1) in paalroosterwerk onder grondwaterstand,
„ 2) in „ boven „ „
welke de daarop te zetten bouwlichamen wederom op 2 manieren dragen:
Of zij staan met hunne spits op draagbaren bodem; òf bij zeer groote dikte van den lossen grondslag door wrijving tusschen de paaloppervlakte met het bodemmateriaal.
Dat laatste is de zoogen. zwevende pilotage.
De historie even rusten latende, zou ik nog hier willen opmerken, dat bij deze soort van fundeering een grooter aantal van korte palen doelmatiger is dan een minder aantal lange palen.
Het vaststellen der beste lengten geschiedt door de proefpaal zoo diep in den grond met een handheitoestel te heien, totdat een zeker opwaarts werkende bodemdruk te bemerken is.
Deze ondervinding heb ik zelf gehad bij een fundeering van een kalkhoogoven op veengrond.
Een eenigszins draagkrachtige grond was niet te bereiken. Er werd een proefpaal van ca. 15 M. lengte geheid; deze zonk snel tot een diepte van 10 M., echter bij elken slag waarmede de paal verder in den grond gedreven werd, vertoonde zich een opwaarts werkende druk. Daarop werd besloten alleen korte maar dikke palen te gebruiken. Indien men vaten ter dispositie had gehad, zou zou men daarvan hebben gebruikt.
Na verloop van eenige jaren heb ik nog niet de geringste zakking kunnen constateeren.

Keeren wij tot de geschiedenis terug. De geheele middeleeuwen door vonden wij bij de paalfundeeringen niets anders dan enkel en alleen het gebruik van houten palen, waarom dan ook geen verandering van eenige beteekenis daarin aan te wijzen is.
Eerst toen de techniek op ieder gebied zich meer ontwikkelde, kreeg ook de fundeeringsmethode eene belangrijke uitbreiding. Met het opkomen der ijzerindustrie kwamen ijzerpalen in gebruik.
Bij deze ijzeren palen maakt men verschil tusschen die, welke uit gietijzer in buisvorm en die, welke uit smeedijzer en massief zijn, en òf voorzien zijn van een punt òf van een schroef.
Gietijzeren buispalen bestaan uit enkele stukken, die meestal door aangegoten flenzen en door moerbouten met elkaar verbonden zijn, en wier punten massief zijn.
Wegens de broosheid van het materiaal worden enkel lichte heiblokken gebruikt of zulke, die in de buis zelf loopen en op de massieve punt werken.
Er worden echter ook toegepast, die van een voetschijf zijn voorzien, wier doorsnede gelijk is aan de dubbele doorsnede van de paalschacht.
De inheiing van deze geschiedt langs pneumatischen of langs hydraulischen weg. Door de schijf zoekt men een

breed draagvlak van de paal en een gunstige gelijkmatige drukverdeeling te verkrijgen.
Daarmede zijn de fundeerings-methoden der ijzeren palen besproken.
Bij het opkomen van een anderen, nieuwen bouwstof, namelijk het beton, heeft men dadelijk getracht, het beton tot fundeeringsdoeleinden te gebruiken.
Om een goed overzicht van het bovenstaande en een helder denkbeeld over deze laatste methode van fundeering te verkrijgen, diene de volgende klassificatie der fundeering met:
I. Houten palen, die volgens hun constructie te onderscheiden zijn in
a. boven den grondwaterstand en
b. onder den grondwaterstand liggend paalroosterwerk, welke wederom zijn te onderscheiden in
1. zwevende } Pilotage.
2. dragende }
II. IJzeren palen, waarbij
a. Gietijzeren buispalen, die van een punt of voetschijf zijn voorzien,
b. Smeedijzeren massieve palen, waaraan een punt of schroef is bevestigd.
III. Betonpalen. Deze groep verdeelt men weer in verschillende systemen:
a). Fundeeringen onder en idem boven den grondwaterstand, die bestaan uit:
1. Klaargemaakte en gewapende; alsmede uit die, welke van buiten voorzien zijn van een plaat-ijzeren mantel;
2. die, welke eerst in den grond klaar gemaakt worden en een voet- en schachtverbreeding verkrijgen.
b). zwevende pilotage, die wederom in dezelfde groepen als de vorige worden onder verdeeld.

(Wordt vervolgd.)

HET „COMITÉ NÉERLANDO-BELGE D'ART CIVIQUE" EN DE WEDEROPBOUW VAN DE STEDEN EN DORPEN IN BELGIË.

De Redactie van het B. Weekblad ontving van bovengenoemd Comité onderstaande mededeelingen, met verzoek deze te publiceeren, waaraan wij gaarne voldoen:

Onder den naam van „Comité Néerlando-Belge d'Art Civique (C.N.B.A.C.) (Nederlandsch-Belgische Stedenbouw Commissie), de bescherming van Zijn Excellentie Baron Fallon, gezant van de Belgische Regeering te 's-Gravenhage, en onder leiding van de heeren: Mr. Paul Otlet, advocaat, algem. secretaris van de Union des Associations Internationales, medestichter van het Internationaal Bibliographisch Instituut en het Internationaal Museum te Brussel, Dr. H. P. Berlage, architect te 's-Gravenhage, Jos. Th. J. Cuypers, C. I., architect te Amsterdam, Prof. Henri Evers, architect te Rotterdam, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, afgevaardigde voor Nederland van de „Union Internationale des Villes", en Louis van der Swaelmen, landschap-architect te Brugge, met de heeren Hubert Hoste, architect te Brugge, als secretaris van den zetel te Den Haag en Jan Pauw, architect te Amsterdam, als secretaris van het bureau te Amsterdam, is in Nederland in verbinding met de „Union Internationale des Villes", een studie-commissie opgericht welke zich uitsluitend bezighoudt met het verzamelen van alle documenten en gegevens, welke te verkrijgen zijn, betreffende de nieuwste inzichten, gemaakte studiën en opgedane ervaringen in Nederland op het gebied van het aanleggen van steden en dorpen, ten einde deze ter zijner tijd ter beschikking te stellen van belanghebbenden in België.
Deze commissie sluit het maken van uitgewerkte projecten buiten haar arbeidsveld, evenals alle speculatieve finantiëele of commerciëele ondernemingen.
De zetel van de C. N. B. A. C. is gevestigd te 's-Gravenhage; deze commissie houdt voeling met de „Commission Centrale les intérêts intellectuels du Comité belge de La Haye".
Inlichtingen worden verstrekt door het bureau te Amsterdam, Rijksmuseum, bureau-architect), aldaar.
Het moest niet minder zijn dan den oorlog met de onherstelbare verwoestingen, welke er mede samengaan, om de algemeene aandacht te vestigen op 't vraagstuk van stadsaanleg — niettegenstaande dat de Stedenbouw juist doordat zij het geheele leven omvat, de Sociale Kunst bij uitnemendheid zou moeten zijn.
Het begrip Stedenbouw, Science of Town-Planning, zooals de Engelschen het uitdrukken, en Landscape architecture, dat de Amerikanen uitbreiden tot het stedelijk, landelijk en natuurlijk landschap, is nog niet tot de menigte doorgedrongen.
Ofschoon de groote Burgemeester van Brussel, wijlen Karel Buls, welke de eerste is geweest van alle schrijvers op het gebied van den Stedenbouw, om de uitdrukking „Esthétique des Villes" te formuleeren, en dat reeds meer dan een kwart eeuw geleden, was de eerste min of meer geregelde en algemeene manifestatie van den Stedenbouw in België, het Congres der Steden gehouden te Gent in 1913, naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling in deze stad in hetzelfde jaar.
Op praktisch gebied was de eerste belangrijke systematische toepassing de internationale prijsvraag voor de uitbreiding van Antwerpen.
De „Union Internationale des Villes", een permanent lichaam, ontstaan tengevolge van het Gentsche Congres en gezeteld te Brussel, benevens de „Union des Villes et Communes Belges", welke met eerstgenoemde verbonden is, waren de eerste en eenige pogingen in België om een algemeene en centrale organisatie voor Stedenbouw in het leven te roepen.
Tot op heden zijn de studiën op stedenbouwkundig gebied in dit land het doel van een aantal architecten, technici en kunstenaars, niettegenstaande sporadisch voorkomende bemoeiingen van officiëele of particuliere lichamen, als: de Koninklijke Commissiën van Kunst, Oudheidkunde en het Natuurschoon, de Gezondheidscommissie en de Commissie tot Verbetering van het Leven ten Platte Lande, de Koninklijke en Gewestelijke Oudheidkundige Vereenigingen, Centrale en Provinciale Vereenigingen van Architecten, de Studiecommissie „Grooter Brussel", de Bonden en de Federatiën van Vereenigingen tot Bescherming van de Natuur uit wetenschappelijk oogpunt en tot Behoud van het Natuurschoon, natuurlijke en historische Monumenten in België of in zekere gedeelten van het land.
Het ware klinische geval, waaraan België op het oogenblik ten prooi is, heeft in alle gemoederen de overtuiging doen post vatten, dat een georganiseerde interventie van de overheden noodzakelijk is bij de oplossing van het probleem van den wederopbouw en de ontwikkeling van de in den oorlog beschadigde of verwoeste steden.
Het is trouwens ook de conclusie van de Koninklijke Monumenten en Natuurschoon Commissie in België in haar Rapport, betreffende de administratieve verplichtingen ten lasten komende van de overheden bij den wederopbouw van de in den oorlog van 1914 verwoeste steden en dorpen, opgesteld door de heeren Lagasse de Locht, voorzitter, en Paul Saintenoy, architect, lid van genoemde Commissie en opgenomen in het Bulletin van de Koninklijke Commissie voor Kunst en Oudheidkunde, te Brussel in November 1914.
Het is aan Engeland, dat wij het eerste initiatief, betreffende buitenlandsche medewerking in deze aangelegenheid verschuldigd zijn.
De „Conferentie van Londen voor den wederopbouw van België", gehouden in Guildhall van 11 tot 15 Februari 1915, op initiatief van de „Union Internationale des Villes" en de „International

Garden Cities and Town-Planning Association", onder voorzitterschap van den heer Helleputte, Minister van Openbare Werken in België, heeft op haar beurt, met algemeene stemmen, de door den Minister zelve voorgestelde besluiten het beginsel van interventie inleidend en nader bepalend, aangenomen.

Het „Belgium Town Planning Committee" te Londen, uitvloeisel van de Londensche Conferentie, organiseert onder andere een cursus van stedenbouw voor de Belgische architecten in de lokalen van de Londensche Hoogeschool.

Het „Comité Néerlando-Belge d'Art Civique" wenscht in absolute overeenstemming met de besluiten van de Londensche conferentie te handelen.

Het stelt zich hoofdzakelijk ten doel mede te werken om de overheden in het bezit te stellen van een zoo groot mogelijk aantal elementen en gegevens ter kennisneming en ter vergelijking, op het gebied van den Stedenbouw, opdat hunne te nemen besluiten een werkelijk krachtdadigen invloed zullen uitoefenen.

Het ligt in de bedoeling deze door middel van een nationaal en internationaal onderzoek verzamelde materialen

1. vast te leggen in een Handboek van begrippen en praktische wenken betreffende den aanleg van Steden;

2. te doen dienen voor een Centrum van Internationale Documentatie, geregeld bijgehouden en ontwikkeld op het bureau van de Union Internationale des Villes te Brussel;

om met de uiteenzetting van de nieuwste gegevens op het gebied van Stedenbouw te kunnen antwoorden op de vraag: welke de voornaamste in beginsel te verwachten algemeene en buitengewone gesteldheden zijn voor alle in overweging genomen gevallen en in welken geest deze gesteldheden behandeld moeten worden, ten einde te passen aan de nationale omstandigheden en gezindheid en om ze door middel van wederzijdsche banden te hechten aan het algemeene Plan voor den aanleg van België, zooals gewenscht door de vergadering van Londen.

De samenstelling van dit Handboek, alle onnoodige literatuur vermijdende, heeft niet de naïveteit aanspraak te maken op het geven van een recept „goed voor alles", maar wil uitsluitend een Gids, een „werktuig" samenstellen, om allen, die geroepen zullen worden er gebruik van te maken, drie voorname dingen veroorloven:

1. zich te overtuigen, dat er werkelijk een wetenschap, een kunst betreffende stadsaanleg, bestaat, een op waarneming berustende wetenschap, een sociale kunst, en geen dogmatische leerstelling;

2. kennis te nemen van de nieuwste opvattingen van de autoriteiten en deskundigen op het gebied;

3. te beschikken over een enorme documentatie, uiterst gecondenseerd, betreffende alle betrokken onderwerpen en het onschatbaar voordeel van onmiddellijk te weten waar zich te vervoegen, om de bronnen van deze documentatie te bereiken, met het oog op meer uitgebreide studiën, welke elk geval voor zich, door lokale omstandigheden bepaald, zou kunnen vorderen.

De voornaamste hoofden, waaronder de veelvuldige aesthetische en technische vraagstukken, uitvloeiselen van den Stedenbouw, moeten worden bezien, zijn:

I. De studie van het Land als geheel beschouwd in verband met onderlinge betrekkingen van allerlei aard: aardrijkskundig, economisch, politiek, geschiedkundig, taalkundig, schilderachtig, enz., en bovenal physionomiek tot de steden.

II. De Oudheidkunde en de Geschiedenis.

III. De Economie in alle hare vormen, met betrekking tot den bodem, handel, industrie, finantiëel en het stadsleven.

IV. De Verkeerswegen: wegen, straten, kanalen, waterwegen, spoor- en tramwegen.

V. Het Moderne Stadsplan volgens de nieuwste opvattingen van den Stedenbouw.

VI. De Woning.

VII. De Hygiëne.

VIII. Ontspanning. Open-ruimten, Sporten, Parken, Tuinen, Beplantingen enz.

IX. Tuinsteden.

X. De opvoeding in alle hare vormen, Scholen, Musea, Schouwburgen en Concertgebouwen.

XI. De Kunst in het gemeenschappelijk en het private leven.

XII. Het Landelijk probleem, Landbouw, de Boschbouw, het Natuurschoon, de Landelijke woning en het leven ten platte-lande, Arbeiderswijken.

XIII. De Techniek op alle gebied.

XIV. Het Juridisch vraagstuk: dubbele wetgeving, van den Staat tegenover de Gemeenten, van de Gemeenten tegenover de Particulieren, om te komen tot een wetsvoorstel betreffende Stedenbouw en Bescherming van de Natuur, bestemd om te dienen als basis bij de discussie en voor de tijdelijke maatregelen en goedkeuring van de wettelijke bepalingen, welke van kracht zijn op den dag van het sluiten van den vrede.

De C. N. B. A. C. heeft zich tot op heden de medewerking verzekerd van de meest vooraanstaande personen voor de te behandelen onderwerpen.

De lijst is geenszins afgesloten, doch bevat behalve de reeds genoemde namen van de heeren Berlage, Cuypers en Evers, die van de heeren:

Dr. Jan Kalf, Secretaris der Rijks-monumenten Commissie, Den Haag.

P. Bakker Schut, C. I., Scheveningen.

J. H. W. Leliman, B. I., Amsterdam.

J. Gratama, B. I., Amsterdam.

Jan Stuyt, Architect, Amsterdam.

W. Kromhout Czn., Architect, Rotterdam.

J. E. van der Pek, B. I., Mevr. van der Pek—Went, Amsterdam.

G. W. van Heukelom, C. I., Hoofd-ing. Chef van den Dienst Weg en Werken der S.S., Utrecht.

A. M. van Rood, C. I., Ing. bij de S.S. Maastricht.

Dr. L. R. Wentholt, C. I., Ing. bij den Rijkswaterstaat Assen.

P. Joosting, C.I., Ing. bij de S.S., Utrecht.

H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen, leeraar aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool, Wageningen.

R. N. Roland Holst, Kunstschilder, Laren (N.-H.)

Mej. Dyserinck, Secr. Hoofdbestuur der Ned. Ver. Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs.

J. D. Ros, leeraar aan de Academie v. Beeldende Kunsten, Den Haag.

Voorts wenscht de C. N. B. A. C. in verband met de Commission Centrale des Intérêts Intellectuels au Comité Belge de La Haye, de medewerking van alle nationale intellectueele krachten onder de vluchtelingen en geïnterneerden, welke in deze studiën belang zouden stellen, systematisch te organiseeren.

De Commissie roept alle Belgen en Nederlanders op hunne medewerking of steun te verleenen.

Het ondernomen werk gelijktijdig, studiewerk en propaganda van ideeën, met als beginsel, dat de bijdragen van ieder ten goede komen aan de kennis van allen, verzoekt alle personen, Architecten en Technici op alle gebied, Kunstenaars, Schrijvers of oningewijden, die denken ons van dienst te kunnen zijn met het aanbrengen van hunne persoonlijke ervaringen, betreffende belangrijke gevallen, hen bekend, bibliographische gegevens of een technische bijdrage voor het werk van de Commissie of die genegen zouden zijn de Commissie studiën, brochures, boeken of grafische documenten te schenken, zich bekend te maken aan het bureau te Amsterdam, door te schrijven aan Louis van der Swaelmen, C. N. B. A. C., Rijksmuseum (bureau arch.) in die stad.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 16 OCT. 1915. = No. 25.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe Leden. — Verslag der Bestuursvergadering op 12 Oct. jl. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Iets over Paalfundeeringen, door Egon Handl, Slot. — Ambachtsonderwijs. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden. Door het Bestuur der M. B. V. A. zijn aangenomen, op advies der Commissie van Onderzoek als Lid de heeren: F. J. Wolters, architect te Eindhoven en A. Mulder, architect te 's Gravenhage; en als Aspirant Lid de heeren: D. Roosenburg, Bouwk. Ingenieur te 's Gravenhage en J. Kruiswijk, Bouwk. Opzichter Teekenaar te Amsterdam.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 12 October 1915. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Vice-Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. H. de Roos, D. F. Slothouwer en G. Versteeg, benevens de algemeen Secretaris J. Wesselius. De heeren Hanrath en van Loghem hadden bericht, dat zij verhinderd waren de vergadering bij te wonen.

De heer S. de Clercq opende de vergadering en installeerde met een kort woord van welkom het nieuwe Bestuur. Dan werden de notulen, die slechts weinig afwijken van het gepubliceerde verslag, goedgekeurd.

BENOEMING VICE-VOORZITTER. De heer D. F. Slothouwer werd tot Vice-Voorzitter gekozen.

BENOEMING DER COMMISSIE VAN DAGELIJKSCHE LEIDING. Volgens art. 4 § 16 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement moet de Commissie van Dagelijksche leiding (het Bureau) bestaan uit Voorzitter of Vice-Voorzitter en twee Amsterdamsche leden van het Bestuur. Daar echter in het Bestuur slechts één Amsterdammer, de heer D. F. Slothouwer, zitting heeft, dwingt de noodzakelijkheid om hiervan af te wijken en werden na korte bespreking tot leden dezer Commissie gekozen de heeren J. W. Hanrath en J. B. van Loghem.

REGELING DER AFTREDING. Met betrekking tot de aftreding bepaalt het Huishoudelijk Reglement: Telken jare treden op den dag der Algemeene Vergadering drie, respectievelijk twee Bestuursleden volgens rooster af en zijn slechts voor den eersten maal herkiesbaar. Het was in verband met deze bepaling dus noodig, dat het nieuwe Bestuur door loting voor ieder der Bestuursleden den tijd van aftreden vaststelde. Aldus werd beslist, dat in 1916 zullen aftreden de heeren J. W. Hanrath en J. H. de Roos, in 1917 de heeren S. de Clercq en D. F. Slothouwer en in 1918 de heeren A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem en G. Versteeg.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

KENNISGEVING VAN DE VOLTOOIDE REORGANISATIE TOT M. B. V. A. Het Bestuur besloot, naast vele aankondigingen aan colleges van bestuur, vereenigingen, andere vakvereenigingen, en dergelijke, — ook de beide beschermvrouwen der Maatschappij, H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder, schriftelijk er van in kennis te stellen, dat de reorganisatie der Maatschappij tot Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten is voltooid.

BLIJVENDE HERINNERING AAN WIJLEN DEN HEER SALM. Ingekomen was een schrijven van een der in Ned.-Indië (Weltevreden) gevestigde leden, waarin een voorstel voor de Alg. Verg. om in verband met de vele door den heer Salm bewezen diensten zijn naam alsnog in te schrijven als Eerelid der Maatschappij, hetgeen zeker, indien hij aan de Maatschappij niet door den dood ontvallen was, bij zijn aftreden als Voorzitter zou zijn geschied. De bedoeling van het voorstel was, dat althans nog eene uit de analen der Mij. blijkende hulde aan de nagedachtenis van den heer Salm moge worden gebracht.

Aangezien dit schrijven echter eenige dagen na de Algemeene Vergadering de Maatschappij bereikte en daarenboven reeds meerdere plannen voor een blijvende hulde aan den Oud-Voorzitter bestaan, zal dit voorstel voorloopig worden aangehouden tot nadere bespreking op een der volgende vergaderingen.

Zooals reeds in het verslag der laatst gehouden Algemeene Vergadering is medegedeeld, sprak een der aanwezigen de wenschelijkheid uit, om op het graf van den Oud-Voorzitter der Mij. een blijvend gedenkteeken op te richten. Het blijkt echter, dat het reeds bestaande grafmonument, dat indertijd door den heer Salm zelf is ontworpen, een dusdanig geheel vormt, dat het niet kieseh ware een dergelijk gedenkteeken op het graf aan te brengen. Daar echter het denkbeeld van een blijvende herinnering aan de nagedachtenis van den heer Salm het Bestuur zeer sympatiek is, kon het zich vereenigen met het voorstel van eenige Bestuursleden, om op de volgende Ledenvergadering voor te stellen het portret in olieverf of een bronzen portret-plaquette door een bekend artist van den oud-Voorzitter te doen vervaardigen en dit in het gebouw der M. B. V. A. een passende plaats te geven.

STEMPEL M. B. V. A. In verband met de reorganisatie der Maatschappij schijnt het noodzakelijk een nieuw stempel te doen vervaardigen. Eenige Bestuursleden kwam het met het oog op de traditie wenschelijk voor het middendeel onveranderd te laten en alleen een nieuw randschrift aan te brengen. Besloten werd op de Ledenvergadering voor te stellen een prijsvraag voor het stempel der M. B. V. A. uit te schrijven. Ook met betrekking tot een nieuw hoofd voor het Bouwkundig Weekblad scheen

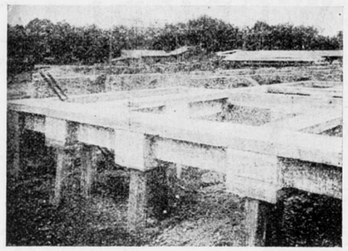

Gewapend beton paalroosterwerk.

dit de meest aangewezen weg. Aan de Commissie van Redactie wordt om advies gevraagd, evenzeer betreffende de uitgave van het jaarboekje volgens onze nieuwe reglementen vereischt.

AESTHETISCHE EISCHEN. Naar aanleiding van eenige ingekomen aanvragen voor het Lidmaatschap der M. B. V. A., van bouwkundigen, wier werk naar de meening van de Commissie van Onderzoek niet aan eenvoudige eischen van goeden smaak voldeden, meende de Commissie art. 3 § 3 lid 6 der statuten zoo uit te mogen leggen, dat onder „welgeslaagde uitkomsten" mocht worden verstaan, dat de ter beoordeeling ingezonden teekeningen van uitgevoerde werken ook moesten voldoen aan eenvoudige aesthetische eischen. Het Bestuur kon zich met deze zienswijze van de Commissie van Onderzoek vereenigen.

BENOEMING COMMISSIES VOOR DE PREADVIEZEN VAN HET WERKPROGRAMMA. Daar het Bestuur het wenschelijk vond, dat ook de jongere Leden der M.B.V.A. in deze Commissiën zitting zullen nemen, zal tot de volgende Bestuursvergadering worden gewacht, om tot de benoeming van leden hiervoor over te gaan. Inmiddels zullen de Bestuursleden aan de hand van de eerstdaags gedrukte ledenlijst voorloopig bepalen, welke van deze architecten in deze Commissiën zitting kunnen nemen. Het is de bedoeling van het Bestuur, dat deze Commissiën praeadvies zullen uitbrengen over de verschillende onderwerpen van het werkprogramma, welk praeadvies aan de eerstvolgende Ledenvergadering zal worden overgelegd.

DE NIEUWE A. A. V. Voor het uitbrengen van advies in zake het aannemen of verwerpen der nieuwe A. A. V. werd een Commissie benoemd, welke bestaan zal uit de heeren Versteeg, van Loghem, van Heukelom, Posthumus Meyjes en de Roos.

TENTOONSTELLING VAN DE WERKEN VAN WIJLEN DEN HEER A. SALM G.BZN.
Besloten werd Mevrouw de Wed. Salm te verzoeken de werken van haren overleden echtgenoot eenigen tijd in bruikleen aan de Maatschappij af te staan en vergunning te geven deze werken ter gelegenheid van de a.s. edenvergadering in het gebouw der M. B. V. A. te exposeeren.

ADRES AAN B. EN W. VAN DE GEMEENTE DORDRECHT. Het Bestuur heeft er met belangstelling kennis van genomen, dat door de „Commissie ter bevordering van den algemeenen Kunstzin te Dordrecht" aan B. en W. van laatstgenoemde Gemeente een adres met uitvoerige toelichting is gezonden om in de nieuw herziene bouwverordening een bepaling op te nemen, waardoor bij het verleenen eener bouwvergunning Burgemeester en Wethouders meer invloed kunnen uitoefenen op het uiterlijk der gebouwen. Korten tijd echter nadat het Bestuur hiervan werd in kennis gesteld, heeft de Raad dezer Gemeente de nieuwe bouwverordening aangenomen, zonder daarin de „welstandseischen" op te nemen. Het Bestuur achtte het derhalve niet wenschelijk door middel van een adres nu nog eenigen invloed op de zienswijze van den Raad te trachten uit te oefenen.

Het overige behandelde is niet voor publicatie geschikt.

De Alg. Secretaris
J. WESSELIUS.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

IETS OVER PAALFUNDEERINGEN

DOOR EGON HANDL, Ingenieur.

(Vervolg van blz. 183, Slot).

De nooit rustende uitdenkende geest van den mensch, die bij iedere uitvinding weer iets nieuws en beters daarmede zoekt te bereiken, heeft ook hier bewezen, dat hij het wist te verstaan zich uit de nieuwe bouwstof een materiaal te verschaffen, dat niet alleen met het ouderwetsche kan concurreeren, maar dit ook in vele opzichten verreweg kan overtreffen.

Nauwelijks had men zich met de uitmuntende eigenschappen van het beton voor hoogbouw-constructies vertrouwbaar gemaakt, of het werd ook reeds voor grondbouw en fundeeringsdoeleinden in ruime mate gebruikt.

Vele nieuwe bouwwerken, die men met het oude fundeeringssysteem met groote kosten zou moeten hebben gefundeerd of waarvan misschien de uitvoering onmogelijk zou zijn, worden nu met belangrijk mindere onkosten door betonpalen uitgevoerd.

Waarom is nu juist deze fundeeringsmethode tot zulk een grooten bloei gekomen en waarom heeft deze een steeds meer algemeen wordende toepassing verkregen? Het antwoord op deze vraag luidt: omdat geen ander bouwstof voor alle doeleinden zoo geschikt is als juist het beton.

De ondervindingen, die men tot nu toe daarmede heeft verkregen — al zijn er ook eenige ouderwetsch-denkenden daar tegen — doen de verwachting aan een zekere en groote toekomst wettigen.

Ook van economisch standpunt beschouwt bieden beton paalfundeeringen de grootste voordeelen.

De betonpalen, die bij de bouwwerken kant en klaar in gebruik komen, zijn alle gewapend. Zij worden liggend of staand in 3, 4, 5 en 8 hoekige vormen gegoten en gestampt, en meestal van een spiraalbewapening voorzien.

Het eene einde der palen wordt voorzien van een stalen punt, waarin de lengte bewapening wordt ingeschroefd of ingeklemd, terwijl het andere einde een kopbewapening verkrijgt, om de slagen van het heiblok te kunnen weerstaan.

De algemeene vorm der palen is òf een rechte òf een konische; het inheien geschiedt door middel van een stoomhamer met een blokgewicht van 1500—5000 K.G. De slagen op zich zelf worden op de paal door een kussen overgedragen. De valhoogte varieert van 30 cM. tot 1 M.

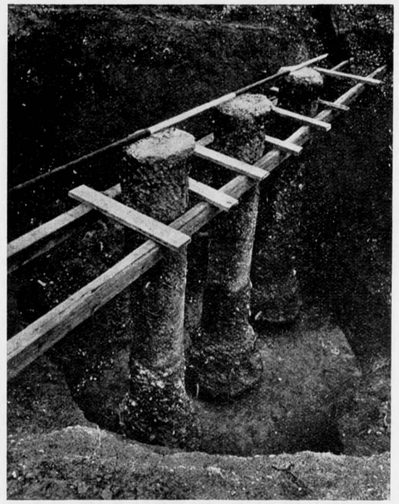

Drie explosief paleu op onderlingen afstand van 1 meter.

Voet van een ontgraven explosiefpaal.

Ook bestaan er betonpalen, wier kern een holle ruimte is, waarin drukwater wordt geperst, of waarin de grond wordt uitgepulst, om op deze wijze de paal in den grond te drijven.

Terwijl alle van te voren gereed gemaakte palen van een punt zijn voorzien en een gladde schachtoppervlakte bezitten, streeft men er naar, om bij het vervaardigen der palen, die eerst in den grond moeten klaargemaakt worden, dezen een zoo ruw mogelijke schachtoppervlakte te geven, om daardoor een grooter wrijving van het paallichaam met den omgevenden bouwgrond te bereiken; — *en* om aan de spits een zoo groot mogelijke oppervlakte te geven, opdat de last gelijkmatig op den bodem wordt overgebracht. Daardoor verkrijgt men dat de lengte van de paal beduidend verkort en een bewapening door de grootere diameter gemist kan worden.

Tot deze klasse van palen behooren de bekende typen: Dulac (Fransch systeem), Simplex (Amerikaansch), Strausz (Duitsch-Russisch) en Wilhelmi (Zwitsersch). Hun wijze van vervaardigen zal ik kort hieronder verklaren.

Het Dulac systeem is, dat door middel van een spits en zwaar ijzeren blok in den grond een gat geboord wordt, dat met beton wordt gevuld, terwijl tegelijkertijd met een ander maar stomp blok wordt gestampt.

Deze soort van palen kunnen in eenigszins harden grond, bijv. klei, doch niet in slappe gronden worden vervaardigd.

Ter vervaardiging van de Simplex-palen worden ijzeren buizen gebruikt, die als indrijfbuizen dienen, wier einden van bewegelijke punten (aligatorspits) zijn voorzien.

De buizen worden eerst met een doelmatige heimachine in den grond geheid. Is de buis in de gewenschte diepte ingezonken, welke bepaald wordt door het indringingsvermogen, dan wordt de buis met lagen beton van ± 1 M. opgevuld.

Daarna wordt door middel van een in de buis loopend blok op de betonkolom geheid, waarbij gelijktijdig de buis wordt opgetrokken, waardoor de punten van elkaar worden gedreven. Op deze wijze wordt zoolang gewerkt, totdat de buis uit den bodem wordt getrokken. Dit systeem is geschikt voor iederen, ook slappen grond.

Bij de Strauszpaal wordt een ijzeren buis, als bij het boren van een bron, in den grond gedreven, totdat uit de uitgegraven aarde het karakter van den bodemlaag is vastgesteld. In de buis wordt dan het beton gegoten en gestampt; gedurende het stampen wordt de buis voorzichtig in de hoogte getrokken en steeds weer met beton opgevuld.

Daardoor worden groote verdikkingen verkregen. Het verschil tusschen Simplex- en Strauszpaal bestaat daarin, dat bij eerstgenoemde de, de paal omgevende grond om de schacht steeds geperst wordt, terwijl bij laatstgenoemde de grond eerst door het boren wordt losser gemaakt en dan geperst wordt.

De nieuwste toepassing in de beton-paaltechniek is de Wilhelmi-paal, waarvan er twee verschillende systeemen bestaan: de explosiefpaal en de perspaal.

De explosiefpaal wordt als volgt vervaardigd. Een ijze-

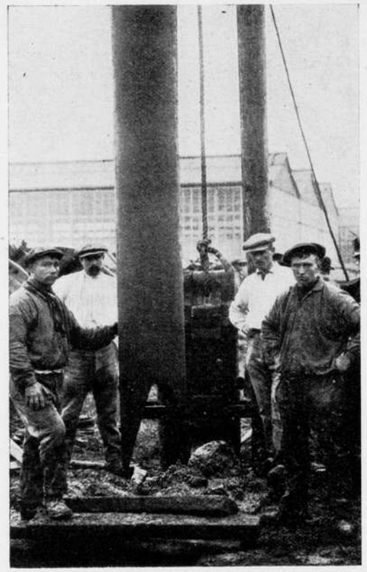

Buis voor de perspaal.

Inheïng van de perspaal.

ren buis met een houten kern wordt tot de gewenschte diepte geheid.

Nadat de kern er uitgetrokken is, wordt een explosiestof tusschen een zoogen. „Dämstuhl" gelegd (2 ronde ijzeren platen, iets kleiner dan de doorsnede van de buis onderling verbonden door 5 verticale ijzeren stangen hoog ± 20 cM.) waarin dan gietbeton gestort wordt. De door electriciteit veroorzaakte explosie maakt in den bodem een holte, waarin de vloeibare betonkolom direct volgt en waardoor een groote voetverbreeding wordt verkregen.

Deze verdikkingen kunnen ook op meerdere plaatsen van de schacht door herhaaldelijke explosies verkregen worden.

De ondervindingen, die men tot nu toe daarmede heeft gemaakt, zijn gunstig. De schokken, die door de explosies ontstaan, zijn zoo miniem, dat palen, die slechts 1 M. van elkaar verwijderd zijn, niet in 't minst beschadigd worden. (Zie afb.)

Het vervaardigen der perspalen geschiedt op de bekende manier, dat een met beton gevulde buis in den grond wordt geheid waarin de beton geperst wordt.

Evenals bij houten palen wordt het naheien der beton kolom gedurende de laatste slagen steeds moeilijker.

Men heeft dus, evenals bij alle andere systemen, een juiste controle over het draagvermogen, daar dit van het indringingsvermogen van den paal afhangt, d. w. z. hoe moeilijker het wordt de opvullende massa na te heien met een overeenkomstig zwaarder heiblok, des te meer wordt het draagvermogen van den paal verhoogd. Hetzelfde kalenderen van houten palen kan men bij deze palen toepassen. Men heeft eene mathematische zekerheid, om de voet van den paal eene bepaalde oppervlakte te geven, daar èn deze èn het aantal der palen uit de grootte der optredende uitwendige krachten precies berekend wordt.

Daardoor wordt een fundeeringsplan *geconstrueerd*, dat ook met de juiste plaats en grootte der krachten overeenkomt en tegen alle bij-invloeden bestand is.

Iedere schematische arbeid volgens ouderwetsche methode wordt dus vermeden. De verbinding der palen onderling, waarvan de koppen spiraal omwonden gewapend zijn, geschiedt door dubbel gewapende betonbalken, waarover eene gewapend betonplaat aangebracht wordt.

Daarmede wordt bereikt:

1. De palen worden met de verbindingsbalken een compact lichaam.
2. De paalkoppen nemen evenzoo momenten op, waardoor de verbindingsbalken eene grootere standvastigheid verkrijgen.
3. Eene zakking is geheel onmogelijk, hetgeen uit het voorgaande bewezen is. Door de stijve verbinding onderling wordt de reactie der lasten door de kontinuïteit der balken ook op de andere palen overgebracht, zoodat de eene paal door de andere meer of minder ontlast en deze wederom op eene groote oppervlakte verdeeld wordt.
4. Het verrotten der palen door teruggaand grondwater is geheel onmogelijk.
5. Vermijding van onnoodig graafwerk, dat niet alleen den bodem losser maakt, maar ook dikwijls voor de omgevende gebouwen zelfs gevaarlijk is.
6. Een lichte, elastische en toch krachtige fundeering wordt geschapen, welke aan alle eischen der moderne bouwtechniek in ieder opzicht voldoet. Vooral komen deze laatste voordeelen uit bij gebouwen, waarvan de bovenbouw geheel in gewapend beton opgetrokken is, door de volkomen gesloten raamconstructie.
7. Het economische voordeel van dit paalsysteem kan men uit cijfers beoordeelen, die uit de practijk genomen werden, welke in verschillende landen gemaakt werden, waar men tot nu toe van houten en betonpalen gebruik maakte.

Wilhelmi-palen van 6 tot 7 meter lengte als zwevende pilotage vervangen minimum 4 houten palen, terwijl een Wilhelmi-paal, die tot op stuit geheid is, 6 tot 8 houten palen vervangt.

Met een stoomhamerheimachine (van 12 tot 1500 K.G. blokgewicht en 6 man bediening) kan men 12 tot 15 palen per werkdag vervaardigen, wat in houten palen omgezet een somma van 48 tot 90 palen is; dit aantal zal nooit met een gewone heimachine bereikt kunnen worden.

Ten slotte een voorbeeld van de fundeering voor een pakhuis van 12,00 M². om het verschil te laten zien tusschen houten palen volgens de oude methode en de nieuwe methode d.w.z. houten palen gecombineerd met gewapend beton, en betonpaalfundeering naar het perssysteem van Wilhelmi. Indien het pakhuis uit baksteen wordt opgetrokken, en de fundeering geschiedt met houten palen, zooals tot nu toe gebruikelijk was, dan zouden daarvoor ± 150 stuks palen noodig zijn.

Met houten palen in combinatie met gewapend betonconstructie zouden ± 50 stuks noodig zijn; terwijl, als alles in beton opgetrokken en met perspalen wordt gefundeerd, slechts 15 stuks noodig zijn.

Door zulk een moderne fundeeringsmethode verkrijgt men niet slechts, zooals reeds is medegedeeld, materieele en constructieve voordeelen, maar er zal ook daardoor een van A tot Z. moderne bouwwijze en hiermede in verband een moderne architectuur te bereiken zijn.

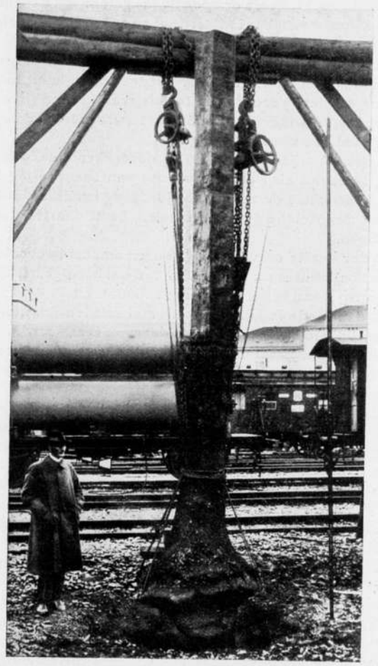

Ontgraven perspaal Systeem Wilhelmi.

AMBACHTSONDERWIJS.

Architect K. P. C. de Bazel heeft voor den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen op zijn Algem. Vergadering dezen zomer te Nijmegen, een voordracht gehouden over Ambachtsonderwijs, die zeer behartingswaardige wenken bevat. Uit „Architectura" van 25 Sept. nemen wij de rede over:

In den tijd toen de ambachtsscholen voor 't eerst werden gesticht, dreigde er en was er reeds een noodstand in de opleiding tot de ambachten. Veranderde werkmethoden en gebrek aan vaste regel, welke de opleiding aan goede traditie's kon binden, deed het peil dalen.

Ook het vakkundig teekenen was bij de ambachtsopleiding voor 'n groot deel uitgeschakeld en terecht werd ingezien, dat in deze onmisbare factor bij de ambachtsbeoefening en de opleiding moest worden voorzien.

Tot het onderwijs in de ambachtstechnieken werden zooveel mogelijk de betere krachten onder de ambachtslieden benut.

Tot het onderwijs in het teekenen werd de opleiding voor teekenonderwijzer van overheidswege bevorderd en ter hand genomen.

Toch constateeren wij na 30—40 jaren ambachtsonderricht eer achteruitgang dan vooruitgang der qualiteit in de ambachtsbeoefening en *een bepaalde verwildering* op het gebied der vormgeving.

Ik schrijf de achteruitgang in de qualiteit der techniek niet toe aan het onderricht op de scholen. Wij kunnen niet beoordeelen, hoe de toestand zou zijn geweest zonder die scholen, en we behoeven slechts te denken aan alle maatschappelijke factoren, die tot degeneratie medewerkten, juist voornamelijk in de z.g. centra van ontwikkeling, waar ambachtsscholen werden gesticht. Ik neig er zelfs toe aan te nemen, dat de meerdere deugdelijkheid van het werk destijds niet op de eerste plaats gezocht moet worden in de op zich zelf betere qualiteit en het betere inzicht der ambachtsbeoefenaars, maar meer voornamelijk in de kracht der traditie, waaraan men toen nog meer gebonden was. Maar eenige schuld aan de *verwildering* op het gebied der vormgeving kan ik het ambachtsonderwijs niet ontzeggen.

In het jeudig enthousiasme der beweging voor bevordering van het ambachtsonderwijs was een misvatting geslopen, waardoor de goede verhouding tusschen de categoriën: *Techniek en het daarbij behoorend begrip*, en *teekenvaardigheid met de functie daarvan ten opzichte van het ambacht*, niet zuiver werd bewaard.

De mooie leuze, dat het teekenen als spreken en schrijven tegelijk is, als ware het de alpha en de omega en het ware *voedsel* voor het ambacht, heeft er spoedig toe geleid, dat het ambacht aan deze spijze zich een indigestie at en er ten slotte door werd gedomineerd en gedupeerd.

Tot het overheerschen van het, in den aard, zuiver conserveerende ambachtsonderricht door het teekenen, heeft medegewerkt de snellere groei van dit laatste, waarin eene virtuositeit kan worden ontwikkeld, die door het zwaardere ambacht ternauwernood kan worden gevolgd.

Vooral ook de wijze van opleiding der teekenonderwijzers en tevens de zucht, zich onder de leuze van „aanpassing bij de vraag", meer naar de modieuse tijdsdrang te richten, dan naar vaste en deugdelijke grondbeginselen, heeft daartoe het hare bijgedragen.

De tijd der eerste ontwikkeling van het ambachtsschoolonderricht viel buitendien samen met den tijd dat het algemeen bouwkunstbegrip stond in het teeken der rationaliteit.

En ook daarmede is het gegaan als met vele leuzen, wanbegrip en eenzijdigheid hebben de deugd daarvan versmoord.

In naam der rationaliteit zijn wellicht meer zonden bedreven tegen de redelijkheid en tevens tegen de schoonheid, dan in welken naam ook.

Redelijkheid is zoo'n mooi woord en ieder is zoo graag redelijk; en ook iedereen ongeveer *kan* redelijk zijn en de leuze was, dat als men redelijk is in zijn werk, men daarin ook schoonheid voortbrengt.

Ziedaar een panacée voor de middelmatigheid, die er dan ook gretig gebruik van maakte om zich naar voren te dringen — *ook* de schoonheid van het vak te dienen — of beter, er geweldig den baas te gaan spelen ten eigen bate.

Ge kunt de bewijzen hiervoor vinden in de menigte boeken over bouwkundige vormen en constructies ten gebruike bij het onderwijs, in de laatste jaren verschenen.

Maar het is buitengewoon moeilijk volledig — en niet eenzijdig redelijk te zijn, *men* vergat — en dit niet alleen en vooral in het ambacht, maar ook in de hoogere regionen — dat volledige rationaliteit nog iets anders beteekent dan practische doelmatigheid en z.g. logische constructie alleen, en dat die z.g. redelijkheid ook buitengewoon onredelijk kan zijn, vooral ten opzichte der schoonheid; evenzoo kunnen in naam der schoonheid zeer onschoone dingen gebeuren.

En toch bevat de rationaliteitsleuze eene buitengewone waarde, vooral voor ambacht en kunstambacht. Alleen moet men geen vormen tot dogmata stempelen. Omdat de vorm door het *doel* geëischt, het voorname streven van den vormgever richt, heeft hij in de redelijkheidseisch een bijzonder goede leider.

Niet ieder echter behoeft nieuwe vormen te kunnen scheppen, ook in vroeger tijd waren niet alle vakbeoefenaars, zulke scheppende menschen. De verscheidenheid werd steeds verkregen door wijziging van bepaalde grondvormen en typen; en de redelijke grens werd, bij de betrekkelijk willekeurige wijzigingen nooit overschreden.

In geen enkel tijdperk van vroeger vindt men de bandelooze willekeur zooals tegenwoordig heerscht. Steeds werden grondtypen aangehouden voor alle dingen, die voor gebruik zijn bestemd; bij de variatie's werd het thema nooit ontwricht

Waarom ziet men dit tegenwoordig niet meer? Waarom streeft onze bouwnijverheid er niet naar, om bepaalde typen meer en meer te volmaken en om een oplossing te vinden voor bepaalde vraagstukken. Ik geloof, afgezien van de bijna uitsluitende drijfveer aan zekere categoriën eigen, die het vak doet exploiteeren alleen als middel tot geldverdienen, dat men meent alsof het begrip „Schoonheid" zulk eene werkwijze verbieden zou; en zoo komt er door een avereehts begrip van schoonheid veel te voorschijn, dat niet slechts ondoelmatig, maar ook leelijk is.

Wij zijn beklagenswaard, omdat juist tegenwoordig de bouwkunst en de beeldende kunsten in het algemeen als het proefveld van allerlei dilettantisme en winstbejag worden gebruikt.

Er heerscht dus m i. eenig verschil van meening, misschien verwarring van begrip omtrent de taak, die het ambachtsonderricht zich ten deze, d.w.z. ten opzichte van vormgeving te stellen heeft.

Wat is eigenlijk het fundamenteel verschil tusschen vormbepaling in de bouwnijverheid en in die van andere takken van menschelijken arbeid?

Alleen ligt, in de werktuigkunde bijv., de drijfkracht tot het zoeken naar den juisten vorm meer direct in het materieele nut, terwijl men ten opzichte van den bouwkundigen vorm nog niet toe is aan de volledige *bepaling* van het begrip *nut*.

Ten bate van de niet materieele faculteiten bestaat inderdaad ook een nuttigheid, en het is eigenaardig, dat deze waarheid, hoewel meestal onbewust, zoodanig gevoeld en erkend wordt, dat meestentijds een voornaam deel van de aandacht aan den uiterlijken vorm wordt gewijd.

Daarbij doet zich echter het bijzondere verschijnsel voor dat de gevolgde weg om tot den juisten uiterlijken vorm te geraken een geheel andere is, en de overwegingen deze niet alleen afleiden uit de noodzakelijkheden van doel en functie, maar ook nog rekening houden met iets dat niet gedefinieerd is en meestal op persoonlijke smaak of voorkeur neerkomt.

Nu mag persoonlijke smaak en voorkeur een geschikte maatstaf zijn voor allerlei ondergeschikte zaken het individueele menschelijke leven betreffende: voor zaken van zoo algemeen belang en zoo ingrijpende werking op de vooruitgang en beschaving als de bouwkunstige vormen zijn, is ze dat allerminst.

Deze vormgeving behoort te worden beheerscht en behartigd door hen, die daartoe bijzonder begaafd zijnde het vermogen bezitten om die voorgenoemde meestal *ongedefinieerde maatstaf* te definieeren.

De algemeene bouwkunstige vormgeving behoort m. i. *vooralsnog* noch tot het lager, noch tot het middelbaar technisch onderwijs. *(Wordt vervolgd).*

BERICHTEN.

Voordrachten over bouwkunst. In de maanden November—December houdt het genootschap „Architectura et Amicitia" hier ter stede in het Stedelijk Museum een lustrum-tentoonstelling. Men wil daaraan verbinden een reeks van voordrachten, waarin de grondslagen en de ontwikkeling der bouwkunst en haar maatschappelijk karakter, mede in verband met de haar dienende monumentale kunsten, worden uiteengezet. Een vroegere reeks bouwkunstvoordrachten, die later in druk is verschenen,, volgde de historische lijn; deze nu zal uitgaan van het begrip.

In 't geheel zal de serie bestaan uit acht voordrachten. Het inleidend woord wordt gegeven aan den architect J. E. van der Pek: „De ontwikkeling van de bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip" heet zijn onderwerp. Deze eerste voordracht is op 13 November bepaald. Dan volgen: 17 Nov. W. van der Pluym: „De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin"; 20 Nov. dr. H. P. Berlage: „De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij"; 24 Nov. K. P. C. de Bazel: „De verhouding van de bouwkunst tot den godsdienst"; 30 Nov. dr. A. Pit: „De ontwikkeling van het Begrip in de Versieringskunst"; 4 Dec. prof. dr. W. Vogelsang: „De beeldhouwkunst in verband met de bouwkunst"; 8 Dec. R. N. Roland Holst: „De schilderkunst in verband met de bouwkunst"; 11 Dec. dr. J. Kalf: „Het meubel in verband met de bouwkunst".

Het Gemeentebestuur van Amsterdam heeft de zaal van de Kamer van Koophandel in de Beurs, met goedvinden van dit college, voor het doel heeft afgestaan. Zoo worden dus de voordrachten. die zoozeer het schoon en rijk verband dat tusschen gemeenschap en bouwkunst bestaat, zullen huldigen, in de groote ontvangzaal van de burgerij der hoofdstad gehouden.

Lichtbeelden zullen het gesprokene verduidelijken.

Na aftrek van de plaatsen welke voor genoodigden en leden van het genootschap „Architectura" zullen te reserveeren zijn, blijven slechts 90 plaatsen ter beschikking van het publiek.

Schriftelijke aanvragen om seriekaarten, die niet persoonlijk zijn, moeten worden gericht tot den secretaris van het genootschap „Architectura et Amicitia", J. F. Staal Jr., Heerengracht 454, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 23 OCT. 1915. = No. 26.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe Leden. Middelbaar Technische School te Haarlem. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — REDACTIONEEL GEDEELTE. De Brug over de Kromme Waal te Amsterdam. — Ambachtsonderwijs. Vervolg en Slot. — De waarde der Prijsvragen voor Ambachts- en Nijverheidskunst. — Prijsvragen. — Personalia.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden. Door het Bestuur der M. B. V. A. zijn, op advies van de Commissie van Onderzoek, aangenomen als Lid, de heer J. L. Flipse, Gemeente-Architect van Sneek, en als Aspirant-Lid de heer J. F. Postma, Bouwkundig Opzichter-Teekenaar te 's-Gravenhage.

Middelbaar Technische School te Haarlem. Door het Bestuur der M. B. V. A. is het volgende adres ingediend:

Aan den Raad der gemeente Haarlem.

Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen, het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Marnixstraat 402, Amsterdam, vertegenwoordigd door den president S. de Clercq en den secretaris J. Wesselius; — dat het met belangstelling kennis nam van het in Uw College aanhangig gemaakte vraagstuk der stichting van een Middelbaar Technische School in Uwe Gemeente, welke school voor geheel Noord-Holland de opleiding van technici zal hebben te behartigen; — dat met name het denkbeeld van de vereeniging van dit onderwijs met dat van een ambachtsschool in één gebouw, zijne aandacht heeft getrokken en een onderwerp van gedachtewisseling heeft uitgemaakt; reden waarom het zich, mede in verband met het bestaan van een permanente Commissie van Onderwijs in zijne Maatschappij, gaarne bereid verklaart dit vraagstuk, voor zooveel van technisch-opvoedkundigen aard, nog nader in studie te nemen,

ten einde,

indien Uwen Raad daartoe zou willen besluiten, Uw College van advies te dienen, omtrent dit voor provincie en stad, doch ook voor de bouwkunde in 't algemeen, zoo gewichtige vraagstuk.

't Welk doende,

(w. g.) S. DE CLERCQ, *Voorzitter.*
„ J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Ontvangen Boek- en Plaatwerken.

F. J. Vaes, Graphostatica. Traagheidsmomenten, 5e gedeelte: Uitg. Æ. E. Kluwer, Deventer; — J. W. H. Berden, Ornamentstijlen. Afl. 1, Uitg. A. W. Sythoff's Uitgevers-Maatschij; — Sociaal-Technische Vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten, Prijsvraag voor het ontwerpen van een Tuinstadwijk; Jury-Rapport met reproducties der beste ontwerpen; Uitgevers- en Drukkers-Maatschij van F. van Rossen; — D. J. van der Ven, Ons mooie Nederland. Gelderland; Uitg. Meulenhoff & Co.; — Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Oudheidkundig Verslag 1915. Eerste Kwartaal. Notulen van de Algemeene en Directievergaderingen deel LIII—1915 Afl. 1. Rapporten van den Oudheidkundigen dienst. Eerste deel 1914, — Nederlandsche Heide-Maatschappij; 10 Landbouwgebouwen.; — Otto Wagner, Einige Skizzen, Projekte und ausgeführte Bauwerke IV. Band Heft 4/6; Kunstverlag Anton Schroll & Co. Ges. M. B. H. Wien I; — Kunst und Künstler. Jahrgang XIII Heft VIII en IX; Verlag Bruno Cassirer, Berlin; — Koninkl. Bibliotheek, Verslag over 1914; Uitg. F. J. Belinfante v/h A. D. Schinkel, Den Haag; — A. W. Weissman, Het stucadoorsvak voorheen en thans; — H. F. Tillema, „Kromo Blanda"; — D. H. Haverkamp, Algem. Voorschriften voor de Uitvoering en het Onderhoud van Werken; — Brandweer Amsterdam, Jaarverslag over 1914; — Österreichischer Ingenieur- und Architekten-Verein, Jahrbuch 1915; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, deel I Afl. 1. Uitg. L. J. Veen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE BRUG OVER DE KROMME WAAL TE AMSTERDAM.

Ik kan niet nalaten, nadat ik voor eenige dagen in de gelegenheid was de nieuwe brug over de Waalseilandsgracht te Amsterdam in werkelijkheid te zien, nog even terug te komen op hetgeen daarvan in het Bouwkundig Weekblad is geschreven, vooral omdat ik niet wil dat, naar aanleiding van het artikel van den redacteur in het Bouwk. Weekblad, de kritiekschrijvers, die door den architect van der Meij zelf en den heer de Groot in het Technisch Gemeenteblad en door den heer Gratama in het Bouwk. Weekblad worden aangevallen, de meening zouden krijgen, dat van deskundige zijde het werk van den heer van der Meij zonder protest wordt aanvaard, ja, zelfs bewonderd.

Ik hoop dat de heer Gratama, als hij ziet dat ik zijn

gunstig oordeel over het werk van den heer van der Meij niet kan deelen, mij niet zal rekenen tot die armzalige architectenzieltjes, droogstoppels, degelijke zakenmenschen of in oude stijl-imitatie gevangenen, waaronder hij de critici, die tot heden aan het werk waren, schijnt te rangschikken. Waarlijk, ik ben naar de brug gaan kijken in de overtuiging, dat ik mij zou kunnen verheugen over iets nieuws, dat, hoewel nog niet geheel gevonden, toch weer een groote stap zou zijn in goede moderne richting. Men mag zich over alle nieuwe dingen verheugen, mits ze van ernst en talent getuigen, ook al zijn zij fout; die houden het leven er in. Toch werd mij, wat ik hier te zien kreeg, een teleurstelling. Het was laat in den middag toen ik de brug ging zien, op een regenachtigen, buïigen dag, toen juist de zon door de wolken brak, op een oogenblik, dat de Amsterdamsche grachten het mooist zijn, als de massa's en de kleuren gaan samenvloeien en het water als een spiegel ligt tusschen de donkere huizenwanden. Ik kwam toen over de brug bij het nieuwe scheepvaarthuis, en de eerste indruk van de nieuwe brug was als van iets zeer hinderlijks, iets dat in den weg staat. De brug staat daar midden in de gracht als een zware steenmassa, die het mooie stadsbeeld ruw verbreekt, begrenst op een plaats, waar de grens niet behoort te zijn, omdat er achter nog een andere begrenzing verschijnt, een donkere, fijngetande huizenrij en een toren, dien men vroeger in het water zag spiegelen en die nu door de brug is afgesneden, onklaar geworden, omdat haar voet is bedekt en die toch nog toont de ware begrenzing te zijn. Er is geen sprake van, dat de brug de afsluiting vormt van een komvormig water, zooals door de heeren van der Mey en Gratama is aangevoerd; de huizenrijen, de boomenrijen en het water gaan in een groote bocht onverbroken door; de plaats van afsluiting is uit dit oogpunt beschouwd geheel willekeurig.

Er is niets tegen een nieuw stadsbeeld te vormen; de historische ontwikkeling kan men, zoo men wil, buiten beschouwing laten, maar dan moet dat nieuwe stadsbeeld toch zich aanpassen aan de omgeving, of uit de omgeving als vanzelf voortkomen om de gewenschte harmonie te behouden, tenzij men de omgeving zelf veranderen kan. Door in een doorgaande gracht een dam te leggen wordt geen nieuw stadsbeeld gevormd; dat zou pas ontstaan als die dam voor het oog geheel de doorgaande gracht zou afsluiten; deze brug doet dat niet, maar is slechts in het oude stadsbeeld een storend element.

Architect van der Meij wil in deze brug tot uiting brengen het begrip „omvattende walmuur". Volgens het hierboven betoogde is dit begrip niet juist en omvatting niet gewenscht. Wil men echter een water overbruggen waarin weinig verkeer en een geringe doorstrooming is, dan ligt het voor de hand de walmuren naar elkaar toe te buigen om de te overspannen afstand zoo gering mogelijk te maken. De brug van Berlage over den Amstel geeft hiervan een zeer goed voorbeeld; daar zijn het waarlijk de walmuren, die in langzame verheffing elkaar naderen.

In die walmuren zijn boogvormige openingen gelaten voor de doorstrooming van het water, en er op is een niet te massieve steenen balustrade geplaatst, alles klaar en duidelijk opgelost. Of men van dit uitgangspunt uitgaat of van het begrip van den heer van der Meij behoefde op het resultaat van weinig invloed te zijn; de heer van der Meij heeft echter, om den indruk van omsluiting te versterken, zijn brug verhoogd met twee muurtjes als balustrades, en ter plaatse waar die verhooging begint, de afdekking van den walmuur, die zeker had moeten doorgaan, laten ophouden. Op die plaats begint zijn fout; de ombuiging der walmuren had mooier kunnen zijn, zonder de hinderlijke knik, hij had er een beter hek op kunnen plaatsen; toch is tot zoover aan het juiste begrip voldaan; hier eindigen zijn doorgaande muren in twee vreemde steenmassa's, die de landhoofden voor de ijzeren overbrugging vormen. Het juiste begrip der ombuigende, doorgaande muren wordt hier verlaten voor een constructie, die, vrees ik, zijn ontstaan te danken heeft gehad aan den wensch om iets bizonders te maken, een constructie, die hij als eerlijk aangemerkt wenscht te zien, doch die alleen in zoover eerlijk is, als ze duidelijk toont bedrog te zijn, niet te zijn wat ze schijnt. Hiervan zegt de heer van der Meij in zijn verweer in het Technische Gemeenteblad:

„Deze brug uit te voeren als boogbrug was bij voorbaat als onmogelijk te beschouwen, gezien de eischen die tegenwoordig door het verkeer te land aan de draagkracht van het bruggedek worden gesteld. Een boogbrug aan deze eischen beantwoordend, zou ook als aspect zoo zeer afwijken van de voorstelling, die wij van het begrip boogbrug hebben: een wel gesloten maar toch *ranke* constructie, dat wij de voorkeur hebben moeten geven aan moderne middelen; wij overwogen dus het ontwerp van een brug bestaande uit een dek van ijzeren balken, *toch* vormend een voortzetting van de walmuren, *toch* eerlijk geconstrueerd, dus *geen* boogbrug; immers bij toepassing van werkelijk dragende bogen zou een druk op de pijlers worden uitgeoefend, waartegen in de middenpijlers *geen* tegendruk voorhanden zou zijn; daarom openingen die geen bogen zijn en een wand waarvan men ziet dat die slechts afsluiting en *geen* dragende constructie is, de middendoorvaart, waar hoogte eisch is, slechts overspannen door de noodzakelijke dekconstructie. Is er eerlijkers denkbaar."

Ik kan niet anders dan deze opvatting van den heer v. d. Meij nog al naief vinden en hierop antwoorden: Ja zeker, eerlijker zou het geweest zijn te laten zien wat ge nu wel gemaakt hebt. De deugdelijkheid van onze moderne materialen, die het mogelijk maakt eischen van statica op zij te zetten, in dit geval de gewone regels van het metselverband op den kop te zetten, voert tot vreemde dingen.

De heer v. d. Meij wil niet zoo eerlijk zijn, zijn constructie te laten zien, maar toch wil hij, om zijn eerlijkheid te toonen, niet den schijn aannemen van de logische oude constructie te volgen, en hij maakt daarom iets dat een onding is, een bedekking zóó onmogelijk geconstrueerd, dat ieder, die geen volkomen leek is in architectuur, onmiddellijk voelt, dat deze geen beeld van de ware brugconstructie is, die er achter verborgen is. Hij maakt geen bogen, omdat die den noodzakelijken tegendruk in de middenpijlers missen; men meene nu echter niet, dat hij toont een constructie te maken, die dezen tegendruk niet noodig heeft. Neen hij laat iets zien, dat nog veel meer den tegendruk van den middenpijler behoeft, om te toonen, dat die buitenwand maar schijn is, dat zijn ware constructie er achter verborgen is en te doen gelooven, dat die kern goed is. Voorwaar een vreemde opvatting van eerlijkheid.

Tot zoover over de constructie. Nu ik dit schrijf begin ik te vreezen, dat ook ik voor een „armzalig architectenzieltje of droogstoppel" zal worden gehouden. Het zij zoo, ik kan constructieve overwegingen niet geheel op zijde zetten. Is nu door dit wel te doen hier iets schoons verkregen, men zou dat mogen verwachten; een ander doel kan bezwaarlijk gedacht worden ten grondslag te liggen aan opzettelijke verberging eener goede constructie.

Ik moet antwoorden: neen; immers de lijnen der schuine afdekkingen van de openingen zijn zóó sterk sprekend, dat onwillekeurig het oog die verlengt tot ze elkaar op de plaats der toch al veel te kleine pijlers snijden, juist op het watervlak; en daardoor wordt de indruk gevestigd, dat de heele zware steennmassa op het water draagt en wordt aan de heele brug den schijn gegeven van zeer onstabiel te zijn. Gedeeltelijk komt het misschien hierdoor, gedeeltelijk ook doordat de baksteenwanden veel te vlak behandeld zijn en elke geleding missen, dat de beide landhoofden, die zonder twijfel massaal bedoeld zijn, meer den indruk maken van te zijn vreemd gevormde kisten met dunne wanden; een indruk, die zeer wordt versterkt, wanneer men, de brug genaderd zijnde, ziet dat die als steenen verhoogingen gevormde balustrades, die tot doel hadden de massa te vergrooten, niet anders zijn dan heel dunne muurtjes. Er zouden nog meer opmerkingen te maken zijn, maar ik wil het bij deze punten laten.

Ik hoop dat de heer van der Mey, wanneer hij volgende malen Amsterdamsche stadsbeelden meent te mogen veranderen, voorzichtiger zal zijn. Het is verre van mij hem een roekeloozen bouwer te noemen; het verweer dat hij geeft in het Technisch Gemeenteblad toont wel, dat hij de moeilijke kwesties, die hem ter behandeling worden opgedragen, overdenkt; maar door zijn verlangen nieuwe vormen te vinden, worden deze maar al te dikwijls zeer gezocht en dwaalt hij af in verkeerde richting.

BR.

AMBACHTSONDERWIJS.

(Vervolg van blz. 190, slot.)

De bouwambachten zijn, ook wat het beheerschen en onderscheiden van den détailvorm betreft, tot een zeer laag peil gedaald. Dit peil kan slechts door hulp van buiten weder hoog worden.

Die hulp kan worden verleend door het voorbeeld hetwelk goede architecten geven en door het verbeteren van het ambachtsonderwijs.

De architecten zullen slechts dan voorbeelden kunnen geven en een betere toekomst kunnen helpen voorbereiden, als zij met de grootste nauwgezetheid zich van hunne verantwoordelijkheid bewust, slechts zulke vormen doen uitvoeren, die uit een oogpunt van ambachtsbeoefening gezond en redelijk zijn en daarom in hunne volkomenheid als typen bij het onderwijs kunnen dienen.

Dit is van groot belang in onzen tijd, die in de bouwkunst zoo weinig scheppende kracht meer toont, en nu het gevaar voor ontaarding en verwildering zoo bijzonder groot is.

Wanneer het technisch- en het kunstonderwijs goed zijn georganiseerd in hooger-, middelbaar- en lager-onderwijs, dan komt er behoefte aan een ideaal werkprogram.

Het lager onderwijs zal ambachtsonderwijs moeten zijn en het middelbaar onderwijs: voortgezet ambachtsonderricht. Beiden zullen voorolsnog gebonden moeten zijn aan standaardtypen, gelijk dit ook met het vormend wetenschappelijk onderwijs het geval is.

De taak van het lager- zoowel als van het middelbaar technisch onderwijs, zal zijn om goede overleveringen te behouden en over te dragen. Deze beide takken van onderwijs zullen zich niet met het zelf scheppen moeten bezig houden, al kunnen zij zeer goed tot scheppen een basis vormen. En nimmer zullen zij de mode mogen volgen.

Er behoort dus eene centrale organisatie te zijn van het lager, middelbaar en hooger technisch- en kunstonderwijs.

Het verschil in graden bij de diverse vakken vraagt eene opleiding, waarbij men zich *achtereenvolgens* in de graden kan bekwamen. Geen hoogere graad moet bereikbaar zijn zonder de eigenschappen der lagere graden.

Terwijl iedere graad op zich zelf den beoefenaar eene redelijke werkkring kan verschaffen en een levensonderhoud verzekert. Dit is bij de practische vakken mogelijk, hoewel het onderwijs er nog niet voldoende mede overeenstemt.

In het meer met de kunst verwante onderwijs is van zoo iets nagenoeg in 't geheel geen sprake.

Een eigenaardig verschijnsel daarbij is, dat het z.g. kunstonderwijs opleidt tot vakken waarvoor geen eigenlijk debiet bestaat, daarin wordt *toch* een groot deel der beschikbare kunstkracht vastgehouden, terwijl de praktische vakken in dat opzicht noodlijden zijn.

Het treurig gevolg van dezen toestand, dat het kunstonderwijs niet met de praktijk verbonden is, is dan ook, dat vele artistiek begaafden, die op de z. g. kunstscholen opleiding zoeken, in den daarvoor meest geschikten tijd van hun leven verstoken zijn van den gezonden ondergrond, waarop alleen een ware, maatschappelijk krachtige en nuttige kunst kan opbloeien. Dit baart den betrokkenen vele mislukkingen, onthoudt aan de maatschappij de ware levende schoonheid en onttrekt aan de praktische vakken vele krachten, die daarin een nuttig en een vreugdevol bestaan konden vinden.

Het spreekt van zelf, dat hiermede de methode van opleiding der teekenonderwijzers voor de vakscholen ten nauwste samenhangt.

Deze geschiedt voor een groot deel eenzijdig theoretisch, zonder eenig vak in praktischen omvang als ondergrond. Dit heeft, zooals we gezien hebben, mede op de vakken verderfelijk gewerkt; het vond zijn oorzaak wel in het feit, dat dit opleidend onderwijs zich in eerste geforceerde cultuur te veel bij de z. g. vrije kunst aanleunde en daaruit voorbeeld en kracht poogde te putten; terwijl in deze vrije kunst de meening heerschte, dat ze bestaanbaar was buiten de levenspraktijk.

Hoe het zij, sedert heeft ook de levenspraktijk der kunsten eenig meerder inzicht ontwikkeld, er zijn verheugende symptomen te zien dat leven en kunst elkaar meer gaan naderen; en dit rechtvaardigt misschien de hoop, dat ook een nauwere aanraking der kunst met de door haar veel gesmade praktische vakken en ambachten aanstaande is.

Welke zijn nu de middelen om deze harmonie te bespoedigen? Moeilijke vraag. En wij dienen bij de poging tot beantwoording wel in het oog te houden, dat geen *maatregel* officieel of niet, de schoonheid kan brengen, evenmin als ze een kunstwerk zal

doen ontstaan, tenzij het *de maatregel is* van een begaafd werker *om aan het werk te gaan.*
Als een middel, dat in de toekomst zal kunnen werken, beveel ik aan: intensieve propaganda en actie voor een deugdelijke opleiding der leerkrachten; hetgeen samenhangt met actie voor eene geheele deugdelijke organisatie en onderlinge samenhang van het technisch onderwijs.
Als bepaald uitgangspunt daarbij moet m.i. gelden dat bij het ambachtsonderwijs geen leerkracht wordt toegelaten, die niet in direct verband met eenige praktische vakbeoefening zijne opleiding genoot en daarin eenigen tijd werkzaam was, zoodat in de ambachten, althans in de ambachtsscholen, slechts onderwijs wordt gegeven door technisch en zoo mogelijk artistiek geschoolde mannen, bedreven in het bewerken der stof en het hanteeren der gereedschappen, waardoor zij geoefend zijn in het onderscheiden der goede vorm en deze a.h.w. automatisch voortbrengen.
Het is volstrekt verkeerd, dat iemand op zeer jeugdigen leeftijd reeds onderwijs geeft aan toekomstige ambachtslieden en 't is zelfs schadelijk wanneer hij daarbij nog speciaal en *eenzijdig* daartoe is afgericht.
Door den eisch van praktische vorming der teeken-leeraren wordt tevens verzekerd, dat zooveel mogelijk in de ambachten slechts menschen komen, die daarin a.h.w. tehuis behooren, er voor gevoelen en er de liefde van hun leven aan geven, menschen die het werk zien als een bepaalde, voor hunne kennis en aanleg geschikte taak.
Alleen door de praktische proef wordt de aanleg 't best getoetst.
Als een maatregel, die meer direct werken kan, beveel ik aan het instellen van eene commissie uit uw midden, met het mandaat, om: 1e aan de hand van een algemeen en bindend onderwijsprogramma, vast te stellen de onderwerpen van series werkstukken en teekenoefeningen; 2e. bijeen te brengen een verzameling modellen en teekeningen, die met deze onderwerpen overeenstemmen en voor het onderwijs als standaard typen zullen dienen. Het zullen zijn:
a. oude vormen die, van goede techniek, nog steeds bruikbaar zijn en toepassing vinden.
b. nieuwe door goede architecten ontworpen werkstukken, die eveneens passen in het onderwijsprogram en daarbij kunnen dienen.
Doelmatigheid en zuiverheid van techniek zal op de eerste plaats als kritische maatstaf bij de keuze dienen. Zulk een centrale verzameling ten behoeve van het ambachtsonderwijs, zou van bijzonder nut kunnen zijn, ja zelfs ook naar buitenwerkend, indien ze goed geregeld en openbaar ten gebruike werd gesteld. Ze zou op geregelde tijden gecritiseerd, geschift en aangevuld moeten worden.
Voorts behoort dan bij overeenkomst bindend gesteld te worden, dat het ambachtsonderwijs zich slechts van deze aldus verzamelde en behoorlijk critisch vastgestelde leerstof zal bedienen.
Uitteraard moet deze commissie bestaan uit de voor dit werk geschikte elementen, eventueel aangevuld met een aesthetisch adviseur van niet te exclusief karakter.
Ik stel mij voor, dat wanneer zulke maatregelen slagen en worden opgevolgd er binnen afzienbaren tijd meer orde zal komen en door de ambachtsscholen een nieuwe vaktraditie kan worden gekweekt.

DE WAARDE DER PRIJSVRAGEN VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

In het Orgaan van den Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, afl. Oct. 1915, geeft de heer W. Penaat, de actieve Voorzitter dezer Vereeniging, een uitvoerig overzicht van de antwoorden, ingekomen op de door genoemde Vereeniging uitgeschreven enquête in zake de voor- en nadeelen van prijsvragen. Daarna behandelt de heer Penaat de waarde der prijsvragen voor ambachts- en nijverheidskunst als volgt:

Het zou hier nu de plaats zijn om zoo mogelijk de juiste waarde van prijsvragen voor de ambachts- en nijverheidskunst te bepalen. Gemakkelijk zal dit niet vallen en met stelligheid is daaromtrent nog niet veel te beslissen.
Voorloopig zal ik dus niet in details treden; dit kan naderhand gebeuren, wanneer de vereeniging de prijsvragen-regeling aan de orde zal brengen.
Ik acht de meeste bezwaren tegen het prijsvragenstelsel ingebracht wel steekhoudend.
De concurrentie, een der grondslagen van dit systeem, dunkt mij in dien vorm een zeer twijfelachtig middel om de eerste krachten te trekken en het beste uit de deelnemende kunstenaren te halen. De tijden zijn voorbij, toen de ambachtsman en de leider van een werk zich aan den arbeid zetten na een vroom gebed; maar ten onrechte verwacht men gelijk resultaat van de zweep der concurrentie of den prikkel van het kansspel.
Want een kansspel zal de prijsvraag meestal wel zijn, men denke aan de moeilijkheden om een goede jury en een bevredigende uitspraak te verkrijgen. Het zal dan ook moeilijk vallen, vooral aan den ervaren werker om de practische prijsvraag slechts als een studieprijsvraag te beschouwen en het komt mij voor, dat De Bazel gelijk heeft, wanneer hij de stelling uitspreekt, dat in den regel de concurrentieprijsvraag niet de condities biedt waaronder de kunstenaar met volle lust zijn beste geven kan. Voelt men minder voor deze artistiek-geestelijke bezwaren, dan blijven er nog andere over. Bijv. het ernstig gebrek, dat de prijsvraag dikwijls aanleiding geeft tot soms enorme verkwisting van tijd, energie en geld. De z.g. ideeën-prijsvraag, welke daaraan eenigermate tegemoet komt, lijkt mij voor vele opdrachten van ambachts- en nijverheidskunst niet aanbevelenswaardig.
Verder hebben reeds verscheidene bekende ambachts- en nijverheidskunstenaren zeer duidelijk te kennen gegeven, dat bij hen de lust om aan prijsvragen deel te nemen niet bijster groot is. Het is begrijpelijk, dat serieuze ontwerpers, die een of meerdere malen toewijding, tijd en geld vergeefs aan een prijsvraagopgave verspilden, afkeerig von het stelsel worden. Ik spreek hier nu niet van de vele onvermijdelijk slechtgeregelde prijsvragen en van die concoursen waarvan de eenige grondslag is commercieele winzucht, reclamezucht en de geheime bedoeling om voor een koopje veel verschillende oplossingen ter inzage .... en ten gebruike te krijgen.
Ten slotte zal ook voor vele opdrachten de innige samenwerking tusschen lastgever en kunstenaar onmisbaar zijn, omdat daardoor de ontwerper reeds van meet af aan op het gestelde program invloed kan uitoefenen en de onzekerheid vermeden wordt, die anders verlammend op den scheppingsdrang moet werken.
Zooals gezegd, de bijzondere geestesgesteldheid voor de conceptie noodig, wordt door het karakter van de concurrentieprijsvraag eerder verstoord dan versterkt. Zoodra dan ook de prijsvraag nog andere elementen dan de concurrentie en het kansspel bevat, krijgt zij terstond een ander aanzien en is soms als middel zeer te waardeeren. De studieprijsvraag is om die reden aanlokkelijk voor jongere talenten, vooral wanneer het resultaat bovendien zekere gunstige gevolgen heeft voor zijn toekomstige ontwikkeling en maatschappelijke positie.
„Dan verdient", volgens De Bazel „de prijsvraag aanbeveling, waar het geldt vraagstukken van nieuwen aard en actueel belang in goeden vorm te brengen". Hier kan m.i. de prikkel om ten algemeene nutte zijn beste krachten in te spannen en de gedachte, dat elke oplossing, bekroond of niet, onmiddellijk nuttigen arbeid vertegenwoordigen kan, den anders afkeerigen vakbeoefenaar tot mededinging aansporen. Zijn nog daarenboven de voorwaarden, waaraan het werk zal moeten voldoen, van begin af aan met vrij groote nauwkeurigheid te formuleeren, dan komen wij op het terrein, waar goed geregelde prijsvragen nut kunnen stichten.
Voor de ambachts- en nijverheidskunst denk ik bijvoorbeeld aan munten, postzegels, waardepapieren; aan schoolinrichtingen, kunst op de straat (lantaarnpalen, palen voor electrische boog-

lichten, brievenbussen) en tallooze soortgelijke opgaven. Wij zien dat soms bij deze prijsvragen bovendien de mogelijkheid wordt geboden, niet uitsluitend het werk van den bekroonde, maar van verschillende mededingers tot uitvoering te doen brengen. Het feit, dat dergelijke opdrachten, als meer of min zuivere typen van gemeenschapskunst, voor de algemeene aesthetische ontwikkeling der massa van beteekenis zijn, zal ook bekende kunstenaren in bepaalde gevallen tot deelnemen aan dergelijke prijsvragen kunnen verlokken. Zoodra deze soort wedstrijden echter belangrijke en voor de gegeven taak geschikte krachten aan het licht hebben gebracht, verliezen zij weer een deel van hun waarde.
En nu de voordeelen der prijsvragen.
De gunstige resultaten die men van goedgeregelde prijsvragen verwacht, acht ik niet alle zóó wezenlijk als zij op het papier schijnen.
De twijfel aan de doeltreffendheid der concurrentie werd reeds uitgesproken. Deze concurrentie moet inderdaad niet verward worden met „den naijver, die in eenig mensch of kunstenaar wordt opgewekt door het zien van anderer goede daad of schoon werk", of (denk aan de tijden der Italiaansche Renaissance) met den wedijver tusschen kunstenaren aan wie tegelijk of na elkaar gelijksoortige opdrachten werden gegeven.
Het argument, dat de prijsvraag aan jongeren, zonder relaties, of aan onbekende talenten de gelegenheid geeft om uit te komen, werd reeds herhaaldelijk genoemd. Het komt mij voor, dat elk, zelfs gebrekkig middel, moet aangegrepen worden om hun slechte kansen te verbeteren. In sommige, hierboven genoemde, gevallen zal voor de ambachts- en nijverheidskunsten de prijsvraag diensten kunnen bewijzen. Wij moeten echter evenmin uit het oog verliezen, hoe onverstandig het is, om terwille der artistieke en sociale rechtvaardigheid de kans te willen loopen dat te jonge, onervaren kunstenaren worden geplaatst voor belangrijke opgaven. Ik heb den indruk gekregen dat voortvarende jongeren wat licht over dit bezwaar heenstappen; anderen, ook voorstanders van de prijsvragen, zien dit gevaar wel in. Het verslag van het „Congrès International et Régional d'architectes en d'ingénieurs" te Nice in 1884 gehouden, geeft 17 pagina's gevuld met discussies over dit punt.
De moeilijkheden echter aan de samenstelling van goede jury's verbonden, kunnen misschien ten deele worden ondervangen door het stelsel toe te passen van bijv. $^2/_3$ der leden door de concurrenten te doen kiezen. In het verslag van het internationaal congres te Londen in 1906 vindt men op bladz. 502 een voorstel betreffende de practische uitvoering. Voor de ambachts- en nijverheidskunst in ons land, waar slechts één vakvereeniging van beoefenaren dezer kunsten bestaat, zou de jury of een deel daarvan door die vereeniging kunnen worden aangewezen.
Tot zoover de prijsvragenkwestie. De conclusie is niet moeilijk te trekken. Prijsvragen kunnen voor de ambachts- en nijverheidskunsten in bepaalde gevallen, bovenaangeduid, goede diensten bewijzen. Het middel echter brengt zóó groote bezwaren met zich, dat de toepassing reeds daarom zéér beperkt moet worden. Het ontwerpen van een prijsvraagreglement door de V. A. N. K. is aan de orde, en moet zoo spoedig mogelijk ter hand worden genomen. Tegen de gebreken der bestaande directe opdracht zal het iets, maar niet veel, uitwerken.

De eerecode daarentegen is een beter verweermiddel. Het samenstellen daarvan is voor onze vereeniging een mooie opgave, die niet te lang uitgesteld mag worden. Voorloopig moeten wij het dus nog zonder code en zonder eereraad doen. Intusschen geven echter ervaringen, door de architecten opgedaan mij de impressie, dat ontduiking vaak mogelijk is, en evenzeer, dat het handhaven van de regelen en voorschriften der vak-moraal uiterst moeilijk zal blijven zoolang de kunstenaars-vakorganisatie nog zoo onvoldoende is als noodwendig wel het geval moet zijn in onze samenleving. Wij zullen er dus wel niet een te overdreven waarde aan mogen hechten, doch moeten niettemin een wet voor gezonde en eerlijke vakuitoefening zoo snel mogelijk opstellen en .... in praktijk brengen.

Wat kan er nog méér worden gedaan om de reeds herhaaldelijk genoemde artistieke en maatschappelijke onrechtvaardigheid en de gevaarlijke gevolgen van een zonder betrouwbaar advies of kennis van zaken geven van directe opdrachten te verminderen of te niet te doen; om het dikwijls in felle onderlinge concurrentie jagen naar loonende bestellingen wat te beperken, en om te bereiken, dat meer dan tot nu toe de bestellingen worden gedaan aan de kunstenaren zelve en niet aan ondernemers, fabrikanten, bureaux e.d.? Het is voor onze vakken een levensbelang en de kunstenaars-vakorganisatie mag niet nalaten al datgene te doen waartoe zij nu reeds bij machte is.
In de antwoorden op onze rondvraag ingekomen, worden hierover nog enkele voorslagen gedaan en opmerkingen gemaakt. P. de Jongh heeft ernstig bezwaar tegen het per referendum aanwijzen van een bepaalden kunstenaar voor een belangrijke opdracht. Hij verwacht de mogelijkheid van ongewenschte verrassingen, meent dat aan het referendum slechts dan de waarde van een uitspraak van den architectenstand kan worden toegekend, indien de zekerheid bestaat, dat allen hun stem zullen uitbrengen. Ook het gemis aan eenheid in de organisatie der architecten is een groot bezwaar. Hij prefereert daarom prijsvragen boven referendum. Der Kinderen kan het voorstel om voor een bepaalde opdracht den kunstenaar (of de kunstenaars) door de vakorganisatie te doen aanwijzen, hoe goed ook bedoeld, niet anders dan bedenkelijk achten. Het ontkent ten eenenmale den invloed van een lastgever, die in een goed saamgestelde jury althans nog eenigszins medewerken, zich sterken en uitspreken kan. En dit is een groot verlies. Ook mag gevraagd worden of de vakorganisatie, zooals wij die kennen, er wel op ingericht is om zulke aanwijzing te doen. Ik betwijfel het! En indien de architecten-vereeniging eerst den Bouwmeester heeft aangewezen, dan zal men de georganiseerde schilders, beeldhouwers enz. moeilijk het recht kunnen onthouden de andere kunstenaars aan te wijzen. Kromhout geeft een schets van een systeem, waarbij de jury wordt vervangen door één jurylid, door de vakvereeniging aan te wijzen. Hij meent dat van een stelsel waarbij de organisatie kunstenaars aanwijst als deelnemers in een beperkte prijsvraag, geen heil kan worden verwacht.
Pier Pander wil een aantal bekwaam geachte beeldhouwers doen loten om de opdracht tot het maken van een schetsontwerp om na goedkeuring tot uitvoering te komen.
Het per referendum aanwijzen van den kunstenaar voor een bekende opdracht, mag, zonder twijfel, geen altijd feillooze methode zijn, toch zou ik haar niet in alle gevallen willen verwerpen. Zij is, naar ik meen, eenmaal toegepast op verzoek van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen voor het te stichten Verbonds-gebouw en ondervond toen eenige kritiek. Door de V.A.N.K. is indertijd een ander stelsel gevolgd. Hierbij werd voor een met name genoemde opdracht de kunstenaar niet onmiddellijk gekozen, maar per referendum een ranglijst opgemaakt, waaruit naar rangorde, de kunstenaar kon worden aangewezen door het Bestuur. Aldus werden als 't ware de stemgerechtigde leden gezamenlijk jury over het geheele werk dier kunstenaren, welke zij achtten voor de te geven opdracht in aanmerking te kunnen komen.
In beginsel werd deze methode door de leden aanvaard; wat bleek, niet alleen uit de stemming erover, maar ook uit de deelneming aan het referendum. Straks zal getracht worden dit denkbeeld te herzien en uit te werken.
Prof. Der Kinderen heeft in zijn Gids-artikel over de opdracht voor een gedenkraam in het Vredes-paleis en ook in zijn antwoord op de door het Bestuur gestelde vragen het nut, de onontbeerlijkheid aangetoond van een openlijk advies, te geven door een daartoe bevoegd persoon, college of Instituut der Kunsten.
Hieraan ligt dus ten grondslag de idee om opdrachten van beteekenis te onttrekken aan de onzekere kans en rompslomp van een prijsvraag en aan de onderlinge concurrentie met hare onzalige praktijken en geheime onbetrouwbare en oncontroleerbare adviezen.
Een Instituut der Kunsten, in voorbereiding bij het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen, heeft hoofdzakelijk

een andere bestemming en schijnt mij slechts bij hooge uitzondering voor deze taak berekend. Beter en meer afdoende zal een college van advies voor elk kunstvak werken. En welk lichaam kan dit college beter samenstellen dan de vak-organisatie der kunstenaren?

Overzien wij nu nog even enkele der voornaamste gebreken van de besproken en gangbare middelen om lastgever en kunstenaar bij elkander te brengen. In de eerste plaats bestrijkt de prijsvraag slechts een klein gebied; ze brengt bovendien heel veel omslag en tijd- en geldverlies mee, terwijl de waarde der beslissing eener veelal moeilijk samen te stellen jury soms een zeer twijfelachtige is en niet zelden het resultaat van allerlei overwegingen, die niets te maken hebben met den wensch om een schoon en doelmatig werk te doen tot stand komen. Bij de directe opdracht vinden wij naast elkaar de concurrentie van kunstenaren of die er zich voor uitgeven, en de onbevoegdheid en hulpeloosheid der van alle kanten bewerkte lastgevers, met de gevolgen van dien.

NIEUW VOORSTEL.

Waar de prijsvraag in gebreke blijft of niet toepasbaar is, zullen wij er dus naar moeten trachten een deel der directe opdrachten van het vrije jachtveld der concurrentie over te brengen naar een voor onze kunsten veiliger oord, en de directe opdracht doen plaats vinden volgens een aan regelen gebonden en systematische verdeeling, onder hoede en toezicht der georganiseerde vakbeoefenaren. Het stelsel, dat ik aanbeveel, geldt (ik vermeld dit hier uitdrukkelijk) slechts voor de ambachts- en nijverheidskunsten en *niet* voor de architectuur. Het is bestemd niet alleen voor de groote uitzonderingen der zéér belangrijke opdrachten van een bepaalde soort, maar voor werken van allerlei aard en omvang. Intusschen heeft het, evenmin als welk stelsel ook, de pretentie, het welslagen van een of ander werk onfeilbaar te kunnen verzekeren. Het biedt echter m.i. een vrij groote zekerheid, dat de beschikbare talenten, veel meer dan tot nu toe, in de gelegenheid zullen worden gesteld hun krachten te wijden aan hunner waardige opgaven en moet een uitkomst zijn voor de vele lastgevers, hetzij overheid of particulieren, welke volkomen in het duister tasten en niet weten aan wie zij het ontwerp, of ontwerp en uitvoering beide, van een door hen gewenscht werk met redelijke kans op goeden uitslag kunnen toevertrouwen.

Het is een combinatie van het college van advies met de per referendum vastgestelde ranglijst der V. A. N. K., waarbij tevens ter aanvulling kan worden gebruik gemaakt van de practische en de studie-prijsvraag.

De kern ervan is: deskundig, openlijk door de vakvereeniging gesanctionneerd en gecontroleerd, zoo onpartijdig mogelijk advies, onder bepaalde waarborgen en volgens zekere methode gegeven, waarbij aan de hand van ranglijsten en alfabetische lijsten de aanwijzing der kunstenaren gedeeltelijk bij reglement, gedeeltelijk bij beperkte vrije keuze van college van advies of aanvrager, geschiedt; zoodat aan vrijwel alle in aanmerking komende ontwerpers, ook jonge en nog onbekende, ieder op zijne beurt een goede kans wordt geboden.

Hierna volgt een uitgewerkte schets voor een college van advies voor opdrachten, in te stellen door de V. A. N. K.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG-MATHESIS SCIENTIARUM GENITRIX (*).

Bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het Genootschap: „*Mathesis Scientiarum Genitrix*" te Leiden, hebben Oud-leerlingen van de school van dat Genootschap een fonds gesticht, om te dienen voor premiën bij uit te schrijven prijsvragen.

Tot nadere toelichting omtrent de bestemming van dit fonds dient vermeld:

1. Dat de renten zullen dienen voor premiën bij buitengewone prijsvragen, door het Bestuur van het Genootschap om de vijf jaren uit te schrijven voor Oud-leerlingen, die op den tijd van beantwoording niet langer dan *tien* jaren de school hebben verlaten.
2. Dat de Commissie van beoordeeling over de ingekomen antwoorden op voornoemde prijsvragen zal bestaan uit twee Bestuurders van het Genootschap en drie deskundige Oud-leerlingen, buiten den kring der beantwoorders staande en door het Bestuur gekozen, welke Commissie schriftelijk een met redenen omkleed oordeel over ieder ingekomen antwoord zal uitbrengen, waarvan afschrift aan elken mededinger zal worden uitgereikt.

Den 17en September 1885 werd het fonds gesticht, zoodat nu het tijdstip is aangebroken om voor de zesde maal tot de uitvoering over te gaan, waarom het Bestuur van bovengenoemd Genootschap besloten heeft uit te schrijven een prijsvraag.

Voor twee aaneengebouwde woonhuizen in een buitenwijk van een stad.

Er worden twee prijzen uitgeloofd:

Voor het beste ingekomen antwoord eene som van f 200 en een groote zilveren medaille.

Voor het daarop volgend antwoord eene kleine of een groote zilveren medaille.

Indien naar het oordeel der Jury de ingekomen antwoorden voor de uitgeloofde prijzen niet in aanmerking komen, of geen uitspraak kan gedaan worden omtrent den voorrang van een of meer antwoorden, heeft de Jury het recht tot gedeeltelijke toekenning of tot verdeeling der uitgeloofde geldsom.

De ten volle bekroonde antwoorden worden eigendom van het Genootschap.

Gedeeltelijk bekroonde antwoorden alleen dan, wanneer de toegekende belooning wordt aanvaard.

De antwoorden worden ingewacht vóór of op den 1sten Maart 1916 bij den 1sten Secretaris van het Genootschap, Breestraat Nr. 59 te Leiden.

De mededinging is alleen opengesteld voor Oud-leerlingen van de school van het Genootschap, die na 17 September 1905 het onderwijs hebben gevolgd.

De Jury bestaat uit de Heeren P. Hoogenboom en P. M. J. van Oerle als Bestuurders en de Heeren W. C. Mulder te Leiden, Z. Hoek te 's Gravenhage en J. Hengeveld Jzn. te Alfen a/d. Rijn als Oud-leerlingen van het Genootschap.

Als grondslag voor de beoordeeling der plannen zijn de volgende punten vastgesteld:

Voor plattegronden	6
„ gevels	5
„ doorsneden	5
„ gevelonderdeel en binnenordonnantiën	5
„ teekenwerk	5

De punten, aan ieder der onderdeelen toegekend, zullen, voor elk antwoord samengesteld, de rangorde bepalen.

De ontwerpen zullen in het openbaar worden tentoongesteld.

Nadere bijzonderheden, zooals het Programma van de prijsvraag zijn verkrijgbaar bij Mr. H. A. Sypkens, 1ste Secretaris, te Leiden.

PERSONALIA.

Dezer dagen overleed te Middelburg in den ouderdom van 75 jaren, de heer J. L. van Essen, Oud-Gemeente-Architect van Zwolle.

(*) Door plaatsgebrek niet eerder opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: W. J. DE GROOT;
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 30 OCT. 1915. = No. 27.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Bestuursvergadering op 2 Nov. a. s. REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek, door J. Gratama. Het nieuwe Station S. S. te Maastricht. — Bestek en Voorwaarden bij aanbesteding van Werken, door Prof. Chr. K. Visser. C. I. — Is een architect arbeider in den zin van de wet op de arbeidsovereenkomst? — Berichten. — Personalia. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursvergadering op Dinsdag 2 November a.s. 10½ uur in het Gebouw der M. B. V. A. Op de Agenda komt voor, o. a.:

Mededeelingen van den Voorzitter.

Ingekomen stukken.

Bepaling van den datum der a. s. ledenvergadering en bespreking der agenda.

Benoeming Commissies voor de praeadviezen van het werkprogramma.

Werkprogramma:

1. Het bindend verklaren der honorariumtabel voor de Leden.
2. De nieuwe A. A. V. en hare toepassing.
3. Instelling van een Eereraad.
4. Openbare lezingen over Bouwkunst.
5. Het nader bestudeeren der Bouwk. Adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissies.
6. Het streven om meerdere eenheid in de bouwverordeningen der verschillende Gemeenten te verkrijgen.
7. De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.
8. De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattenlande.
9. De bevordering van het systeem der prijsvragen.
10. Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek.
11. Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs.
12. De wettelijke bescherming van den architecten-titel.
13. Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M. B. V. A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architecten-praktijk.

Rapport der Commissie in zake de Nieuwe Bouwverordening van Sloten (Commissieleden: Gratama, Noorlander en Keppler).

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXVII.

door J. GRATAMA.

HET NIEUWE STATION S.S. TE MAASTRICHT.

Het nieuwe Station te Maastricht, dat spoedig geheel gereed zal zijn, is in meer dan één opzicht belangwekkend. Want niet alleen is het geheele geval: de spooraanleg, het station zelf, de perrons, de verschillende constructies, enz., door zijn uitgestrektheid en ingewikkeldheid interessant, er is nog een tweede omstandigheid bij, die, hoewel minder algemeen begrepen, toch niet minder belangrijk is, dat is: de vormgeving, vooral van het interieur en van de perrons. En om het maar dadelijk te zeggen: deze vormgeving zou ik willen noemen: veredelde ingenieurskunst. Men moet de beteekenis van deze woorden niet onderschatten. Het is al zoo vaak gezegd, en toch wordt het niet algemeen genoeg beseft, dat de talrijke groote utiliteitswerken van onzen tijd, als bruggen, viaducten, stations, pakhuizen, enz. behooren tot de monumentale bouwkunstige uitingen van onze samenleving, en dat zij het zijn, die door hun moderne beteekenis, hun eigenkarakter en hun groote afmetingen voor een zeer belangrijk deel het aspect van de straat, het plein of den waterkant beheerschen.

De enorme uitbreiding van het verkeer is oorzaak, dat de moderne kultuur niet alleen groote technische, maar ook belangrijke aesthetische eischen gaat stellen aan hare nieuwe bouwwerken. En daarmede werd ook de stationsbouw in betere banen geleid. Tot voor kort werkten aan het station ingenieur en architect vrijwel los van elkaar, d. w. z. dat de architect er eigenlijk niet aan dacht, den ingenieursarbeid *als zoodanig* te doorgronden, en deze met den sprekenden vorm te bezielen. De architect trachtte meestal den een of anderen ouden stijlvorm, in de kennis waarvan hij doorkneed was, zoo goed en zoo kwaad als het ging toe te passen. De echte

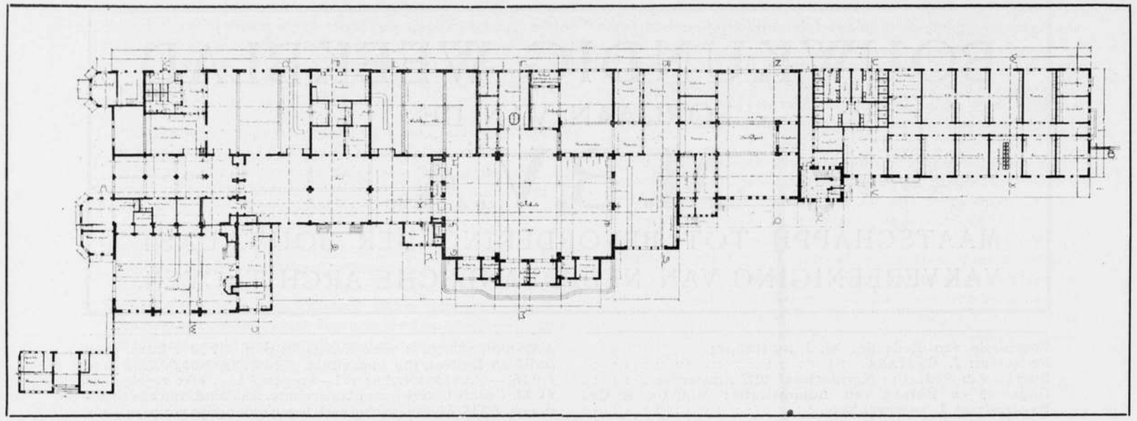

Afb. 1. Het nieuwe Station der S.S. te Maastricht. Plan Beganegrond. Schaal 1 op 800.

architectonische schoonheid, d. w. z. de schoonheid uit eigen wezen ontstaan, werd zoodoende natuurlijk niet bereikt. Bij den goeden, modernen utiliteitsbouw is dit anders; daar werken de ingenieur en de architect volkomen samen; menig voorbeeld in ons land en vooral ook in het buitenland kan hiervan getuigen.

De bouwer van het nieuwe station te Maastricht, de civ.-ingenieur G. W. van Heukelom, nu Hoofd-Ingenieur van Weg en Werken bij de S.S. heeft reeds meer dan eens getoond, dat de eigenschappen van ingenieur en architect in hem op bijzondere wijze vereenigd zijn; het station te Maastricht zoomede de verschillende werken aan de lijn Eindhoven—Weert kunnen dit bewijzen.

Als men bedenkt, wat er aan de voorbereiding van een dergelijken spooraanleg vast zit, zoo wat betreft de verkeerseischen, den aanleg, de grondonteigening, de kunstwerken, enz.; welk een bemoeienissen en beslommeringen daaraan verbonden zijn; dat dit geheele werk geleid werd door den ingenieur v. Heukelom en dat hij daarbij onverflauwde toewijding, ja liefde bleef en kon behouden voor het bouwkundig en bouwkunstig deel, hetwelk geheel persoonlijk door hem werd geleid, dan groeit daarmede in niet geringe mate de waardeering voor de architectonische kwaliteiten van deze stations en van de andere kunstwerken.

De invloed van Berlage's kunst valt in het werk van v. Heukelom op. Hij zelf zal gaarne en dankbaar erkennen, wat Berlage zoo niet als constructeur, dan toch als moderne bouwkunstige vormgever, hem heeft geleerd. Deze verwantschap met Berlage's werk en verkondigde denkbeelden is een verheugend, gezond verschijnsel. Juist de ideeën van zakelijkheid, waarheid en kracht, het z. g. rationalisme, zijn bij uitstek vruchtbaar en juist voor utiliteitsbouw, wil deze veredelde ingenieurskunst worden.

En waar tegenwoordig de bouwkunst soms weer bedenkelijke zij- en dwaalwegen inslaat, moet het voor Berlage een groote voldoening zijn, dat de waarachtige moderne gebouwen, dus die, welke zoo geheel en al uit de eischen van onze moderne samenleving zijn voortgekomen, zooals de stations, doorwerken op de door hem weer naar voren gebrachte, algemeen-goede, wijl diepernstige, bouwkunst-beginselen.

Wetend hoezeer van Heukelom de bouwkunst genegen is, en met welk een taaie volharding hij zelf, ondanks de meest drukke werkzaamheden als civ. ingenieur, zijn bouwkunstig talent geleidelijk ontwikkeld heeft, verheug ik mij er over, dat hij bij de S.S. een leidende positie bekleedt, en zoodoende zeer zeker krachtig zal medewerken, dat onze nieuwe stations, ja, alle kunstwerken van de S.S. in plaats van de verouderde saaiheid en karakterloosheid, een verheugend-frisch en gezond-modern, d.w.z. waar en levend karakter, zullen vertoonen.

Ik geloof, dat er nog te weinig notitie genomen is van het feit, dat een persoon als v. Heukelom aan het hoofd van den technischen dienst der S.S. staat.

Wanneer inderdaad het groote lichaam, de S. S., wil en weet voor te gaan in de architectonische vormgeving van onze moderne, Nederlandsche samenleving, dan zou daarmede een uiterst belangrijk effect zijn bereikt. Want dan zou dit als een krachtig voorbeeld werken; dan zouden meerdere groote lichamen, die nu nog te veel achter blijven, meegaan, en dan zou zoodoende de architectonische moderniseering in ons land op groote schaal en sneller geschieden, dan misschien op welke andere wijze. Overal is het te bemerken, dat men de waarde van de kunst voor de samenleving gaat beseffen. Men gaat inzien, dat de bouwkunst niet is een soort liefhebberijtje, maar dat zij de hoogste beteekenis voor onze samenleving heeft, omdat zij is de in duurzaam materiaal geschapen symbolizeering van ons zelf, van onzen tijdgeest, van ons kunnen en ons willen, m. a. w. van onze cultuurbeteekenis in de ontwikkelingsgeschiedenis der menschheid.

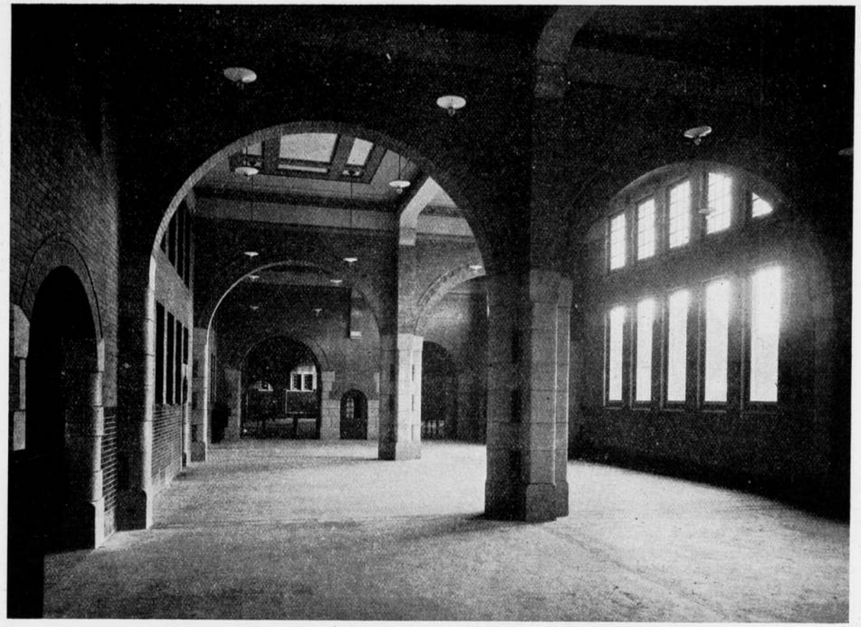

Afb. 6. Hal. Tegelvloeren: porfier-kleurige velden, zwarte banden; — natuursteen: lichtrood Schwarzwalder graniet; — baksteen: licht-miskleurige appelbloesem voor wanden, donker-groen verglaasde voor lambriseering; — boogversiering: gecristall. groene tegels; — kozijnhout: donkerblauw geverfd; — deurhout: staalblauw met Havana-kleurige paneelen; — gewapendbetonzolder: roomkleurige velden, lichtgroene balken, grijze kooflijsten met gele baksteen-versiering.

BESTEK EN VOORWAARDEN BIJ AANBESTEDING VAN WERKEN.

UIT DE REDE, UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT 8 OCT. 1915 DOOR PROF. CHR. K. VISSER, C. I.

Aanbesteding kan op verschillende wijze plaats hebben, n. l.:

1°. Aanbesteding bij openbare inschrijving, z.g.n. openbare aanbesteding, waarbij het een ieder vrij staat om naar de uitvoering van het betreffende werk mede te dingen.

2°. Aanbesteding bij beperkte inschrijving, waarbij de inschrijving alleen aan daartoe genoodigden is toegestaan.

3°. Aanbesteding bij onderhandsche overeenkomst, wanneer de mededinging met anderen geheel wordt uitgeschakeld en een enkele persoon of vennootschap wordt uitgenoodigd het werk uit te voeren.

Ik wil in het kort den gang van zaken bij openbare inschrijving aanstippen; de opmerkingen, die ik daarna zal maken, gelden echter grootendeels ook, als een der andere wijzen van aanbesteding wordt gevolgd.

Aan een openbare aanbesteding wordt zoo tijdig mogelijk openbaarheid gegeven, waarbij tevens datum en plaats der zoogenaamde aanwijzing en die der aanbesteding worden bekend gemaakt.

Onder aanwijzing wordt verstaan het geven van alle noodige inlichtingen in den meest uitgebreiden zin, en daar ook de ligging van het bouwterrein met het oog op aanvoer van materialen en de gesteldheid ervan een groote rol kunnen spelen, wordt de aanwijzing bijna immer op het bouwterrein zelve gegeven.

De bedoelde inlichtingen bestaan niet alleen in het beantwoorden door den bouwmeester of diens vertegenwoordiger van hem door de aanwezigen gestelde vragen betreffende de uitvoering van het bewuste werk, doch ook in het overleggen van aanwezige, zoo noodig gewaarmerkte monsters van toe te passen materialen, alsmede van verschillende teekeningen — z.g.n. detailteekeningen — der belangrijkste onderdeelen, op zoodanig flinke schaal uitgevoerd, dat zij met voldoende duidelijkheid de bijzondere constructie of den aard van het werk, en de bedoeling van den bouwmeester weergeven.

Zoo intusschen na het afsluiten van het bestek nog op een of ander gebied een wijziging of aanvulling is noodig gebleken, kan dit op de aanwijzing alsnog aan de aanwezigen worden medegedeeld. Gewoonlijk geschiedt dit op een gezegeld biljet „Staat van Aanwijzing" genoemd, dat in den regel ten bewijze dat de erin aangegeven veranderingen bij de aanwijzing zijn medegedeeld, door enkele der aanwezige gegadigden wordt afgeteekend.

Meestal worden in de dagen tusschen aanwijzing en aanbesteding nog tal van inlichtingen gevraagd en gegeven, zoodat op het oogenblik van aanbesteding elke inschrijver geacht kan worden volkomen op de hoogte te zijn van het geheele werk en alle daarop betrekking hebbende voorschriften.

Te bestemder tijd wordt nu door elken mededinger of inschrijver, te bepaalder plaatse een inschrijvingsbiljet ingeleverd, in hoofdzaak de verklaring inhoudend, dat hij voor het voor het daarin genoemde bedrag zich verbindt tot het uitvoeren van het desbetreffend werk, volgens daarvan opgemaakt Bestek en Voorwaarden met bijbehoorende teekeningen.

Hieruit volgt, dat het inschrijvingsbiljet niet anders is dan een contract, dat den inschrijver tegenover den aanbesteder bindt, waarom dan ook bijna immer gevergd wordt, dat dit biljet gezegeld is, en bovendien nog onderteekend door twee soliede borgen.

Eerst na opdracht van het werk aan een der inschrijvers die vol-

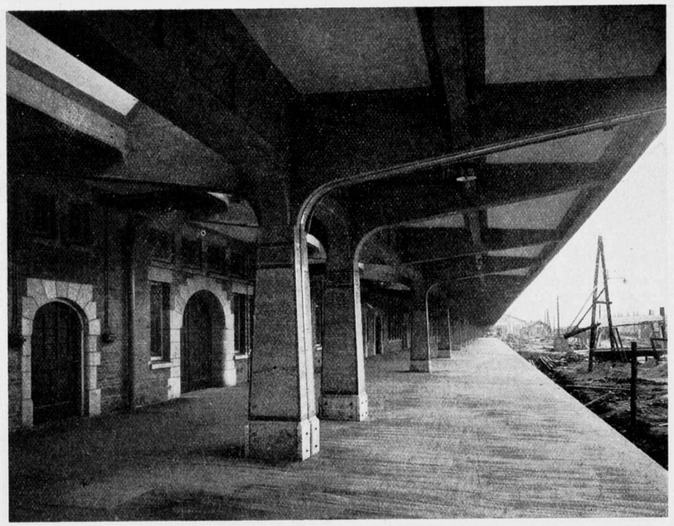

Afb. 7. Langs-perron met overkapping van gewapend beton.
Bevloering asfalt; — kolommen, vleugels en balken: staalblauw geverfd; — velden: roomkleurig geverfd; — ijzeren hoekbeschermers en banden: staalblauw geverfd; — plinten: grijs graniet bevestigd met bronzen doken; — banden in kolommen: gecristalliseerde tegels, groen en geel.

strekt niet de laagste of minste inschrijver behoeft te zijn — de z.g.n. gunning — zijn heide partijen ten opzichte van elkaar gebonden, en gehouden de wederzijdsche verplichtingen na te komen, zooals die zijn neergelegd in het Bestek en Voorwaarden en bijbehoorende teekeningen, en zooals deze eventueel nader zijn gewijzigd of overeengekomen op de aanwijzing.

Waar dus nu Bestek en Voorwaarden met bijbehoorende teekeningen klaarblijkelijk den grondslag vormen, waarop een overeenkomst tusschen twee partijen wordt aangegaan, rust op den ontwerper, den vervaardiger van het bestek en de teekeningen, onafwijsbaar de dure plicht, al het noodige zoo uitvoerig en duidelijk mogelijk te omschrijven, de wederzijdsche verplichtingen zoo scherp mogelijk vast te stellen, den aard van het werk en de constructie zoo helder mogelijk in teekening te brengen.

Het aanbesteden of doen aannemen van werken volgens daarvan opgemaakt Bestek en Voorwaarden is niet een uitvloeisel van den modernen tijd, doch vond reeds drie en en een halve eeuw geleden in ons vaderland toepassing.
Zoo wordt bijv. in een in 1565 te Amsterdam ingevoerde ordonnantie op het timmeren en rooien, reeds uitdrukkelijk voorgeschreven dat Bestek en Voorwaarden van alle aangenomen werk schriftelijk zouden worden opgesteld, opdat de rooimeesters, die bij eventueele geschillen moesten worden ontboden, daarnaar zouden kunnen oordeelen.
Ofschoon, zooals hieruit blijkt, men door middel van aan- of uitbesteden, juist als tegenwoordig, de uitvoering van een zeker werk aan anderen trachtte over te doen, is echter wel een eigenaardig verschil op te merken in de wijze, waarop zulk een aanbesteding tot stand kwam, hetgeen blijkt uit een artikel van een bestek waarnaar in 1601 het hout- en metselwerk eener sluis in den St.-Anthonisdijk te Amsterdam werd aanbesteed, dat luidt als volgt:
Sullen oock de ommestanders weeten dat so wie eenich gelt sal trecken of te mijnen, om 't voorsz. werck aen te nemen, dat se sullen vast staen tot alsulcken prijse daerop zyluyden het gelt getrocken sullen hebben, den tijt van vier en de twintich uren, in welcken tijt die besteders haer keure sullen hebben om haer die cope aen te seggen of te nijet.
Ende so wie die leveringe ende het arbeytsloon van 't voorsz. werck ten minsten prijse sal insetten sal daervoor genijeten en ontfangen de somme van .....
De uitdrukking „ten minsten prijse sal insetten" doet vermoeden dat men hierbij te doen heeft met een systeem van afslag en opbod in den geest als heden ten dage nog bij verkoop van onroerende goederen, echter in omgekeerden zin toepassing vindt.
De som, uitgekeerd aan dengene, die den laagsten prijs zou inzetten, komt overeen met het tegenwoordige strijkgeld.
Op het einde der achttiende en het begin der negentiende eeuw werd bijna algemeen het systeem toegepast van besteding bij openbare inschrijving op biljetten evenals tegenwoordig, doch gevolgd door zoogenaamde opveiling: d.w.z. opbod, waarbij dan zooals het heette „de minst eischende de geprefigeerde qualiteiten bezittende en voldoende Borgen aanbiedende aannemer zal zijn."
De laagste inschrijver ontving dan steeds een premie.
Zoo werd bijv. bij de besteding van de schutsluis aan den Overtoom te Amsterdam op 22 Juli 1808:
minst ingeschreven voor de somma van f 95000.—;
opgeveild en gemijnd voor de somma van f 87000.—,
terwijl de laagste inschrijver een premie genoot van „Dertig Gulden", hetgeen voorwaar niet veel genoemd kan worden in vergelijking met de bedragen waarom het hier ging.

De bestekken uit vroeger eeuwen kenmerken zich door een vrij vlottende, ik zou bijna zeggen naieve beschrijving *), dikwijls zonder regelmaat, dan echter weer in chronologische volgorde het werk opbouwend, te beginnen bij het graaf- en heiwerk en eindigen met het schilderwerk, zooals tegenwoordig nog veelal geschiedt.

*) Als voorbeeld is hierachter afgedrukt een oud bestek.
Bij de ontcijfering van oude geschriften op het Archief der Gemeente Amsterdam heb ik veel medewerking mogen ondervinden van de heeren Dr. Joh. C. Breen. Adj.-Archivaris en P. J. Kapteyn, Adj.-Commies, die ik daarvoor mijnen dank betuig.

Indeeling in paragrafen of artikelen bestond niet, daarentegen wel in wat wij zouden noemen alinea's, die elk onderdeel van het werk zooveel mogelijk afzonderlijk behandelen.
Eerst op het einde der achttiende eeuw begon men een indeeling in artikelen toe te passen, waarbij elk onderdeel, als graafwerk, heiwerk, metselwerk, timmerwerk enz., een afzonderlijk artikel in beslag nam.
Enkele artikelen met algemeene strekking werden of aan het einde, of aan het begin ondergebracht.

De tegenwoordige goed ingerichte bestekken zijn bijna zonder uitzondering in drie afdeelingen verdeeld, te weten:
De Beschrijving.
De Voorschriften voor de uitvoering.
De Voorwaarden van algemeenen aard.
Niet steeds wordt deze volgorde toegepast, en er zijn tal van bouwkundigen, die eerst de Voorwaarden van algemeenen aard, daarna de Beschrijving van het werk, en vervolgens de Voorschriften voor de uitvoering meenen te moeten geven.
Mij wil het voorkomen dat deze indeeling niet de juiste is, en het den lezer van een bestek een beter overzicht geeft, als hij eerst door een beschrijving met het geheele werk en alles wat daartoe behoort kennis maakt, om daarna in de Voorschriften voor de uitvoering te vernemen wat de bouwmeester hieromtrent heeft willen vastleggen, en ten slotte van de voorwaarden van algemeenen aard kennis neemt, die immers voor een deel hunne beteekenis eerst krijgen als de lezer bekend is met het werk, waarvoor zij zijn vastgesteld.
Gemakshalve worden de afdeelingen verdeeld in paragrafen of artikels met doorloopende nummering en voorzien van een benaming, die het in dit artikel vermelde onderdeel duidelijk aangeeft.

Het ligt niet in mijn bedoeling om met een overgroote massa dor materiaal met U de geheele indeeling van een bestek te behandelen, veeleer komt het mij geschikt voor mij te bepalen tot enkele beschouwingen betreffende sommige onderdeelen.
In de eerste plaats wil ik de aandacht vestigen op het feit, dat de tijd tusschen de uitschrijving der aanbesteding en de inschrijving vaak te kort wordt gesteld. Zelfs als de te verwerken hoeveelheden — waarover straks nader — in het bestek worden opgegeven, moet door een gegadigde een beteekenende hoeveelheid van vaak tijdroovend werk worden verricht.
Hij moet zich vertrouwd maken met het uit te voeren werk en de omstandigheden, waaronder hij wellicht straks zal hebben te werken.
Van alle materialen moet hij een prijs vaststellen, wat bij artikelen die aan een wisselende marktwaarde onderhevig zijn, een beduidende arbeid kan zijn.
Ook kunnen tot de te leveren of te maken werkstukken eenige behooren, die niet dagelijks voorkomen of door buitengewone afmetingen of bijzonder daaraan gestelde eischen zoozeer afwijken van hetgeen in gewone gevallen wordt voorgeschreven, dat de prijsbepaling door den aannemer zelf tot te groot risico zou voeren.
Wil hij in zulke gevallen beslagen ten ijs komen, dan is een prijsaanvraag bij leveranciers die hiervoor in aanmerking komen, dringend geboden.
Dat hiermede echter tijd, veel tijd gemoeid kan zijn, behoef ik wel niet nader te betoogen.

(Wordt vervolgd.)

IS EEN ARCHITECT ARBEIDER IN DEN ZIN VAN DE WET OP DE ARBEIDSOVEREENKOMST?

In deze zaak, waarin 17 September gepleit is, voor de Rechtbank te Rotterdam is dezer dagen vonnis gewezen. De N. R. Ct. bericht hierover.

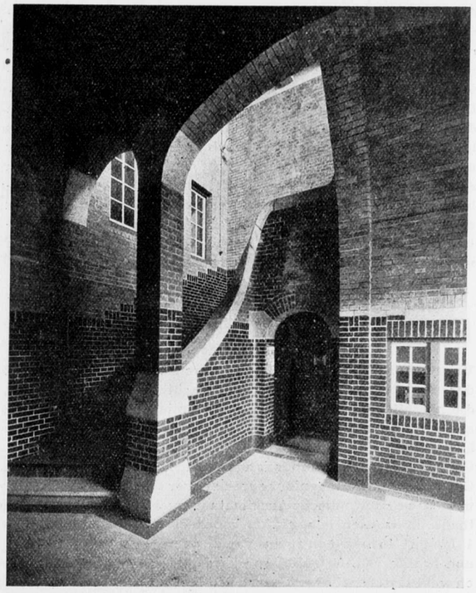

Afb. 8. Trap-opgang naar bureaux.
Baksteen-wanden: licht-miskleurige appelbloesem; — lambri: brons-groen verglaasde steenen; — natuursteen: Schwarzwalder licht-rood graniet; — bekleeding traptreden: terra-cottakleurig houtgraniet; — plinten: donker-geëliede hardsteen.

Eischer, een architect, had bij dagvaarding gesteld, dat hij door gedaagde, een vereeniging tot bevordering van gereformeerd onderwijs, als architect was aangenomen om een school te bouwen, dat hij, toen hij met zijn werkzaamheden reeds aangevangen was, bericht had gekregen, dat een ander benoemd was, dat gedaagde die benoeming had geweigerd in te trekken en dat hij op grond daarvan ontbinding der overeenkomst met schadevergoeding vorderde; de gedaagde ontkende een en ander, beweerde o. a. dat wellicht haar secretaris tegenover eischer te ver was gegaan en beriep zich op de onbevoegdheid der rechtbank, daar de eischer een arbeidsovereenkomst had gesteld, zoodat de kantonrechter bevoegd was; de eischer verzocht daarop dien secretaris in vrijwaring te mogen roepen hetgeen door gedaagde werd bestreden. Eischer had aangevoerd, dat de verhouding, waarin een architect tot den aanbesteder stond, niet voldeed aan het bij art. 1637a B.W. voor een arbeidsovereenkomst gestelde vereischte daar een architect geen arbeid verrichtte indienst van den aanbesteder, daar hij, geheel zelfstandig, zélf het werk leidde en ook de risico droeg en verantwoordelijk was; ook verdiende een architect geen „loon" (in den technisch-juridischen zin, maar hij ontving een bepaalde som tegen de oplevering van het gebouw; ook een zekere tijd was geen kenmerkend iets: de opleveringstermijn had niet tot bedoeling zijn werkzaamheden naar tijd te begrenzen, maar alleen om een tijdruimte te bepalen, waarbinnen hij moest opleveren; volgens de wet was hij een aannemer van werk, daar de artt. 1640 vlg. B. W. regelden de rechtspositie van den ouderwetschen aannemer-architect; gedaagde meende, dat de terminologie der dagvaarding wees op een arbeidsovereenkomst, daar woorden als „aangenomen", „ontslaan", „in functie treden" enz. een onbedriegelijk kenteeken waren van een arbeidsovereenkomst; juist omdat de eene architect naar den aard en omvang van het werk, de opdracht enz. in een andere verhouding stond als een andere, waren juist de bewoordingen der dagvaarding beslissend; de rechtsverhou-

ding van een architect bevat of kan althans bevatten de 4 kenmerken van art. 1637a, daar een architect inderdaad arbeid verrichtte tegen loon (salaris) gedurende zekeren tijd (den tijd der bouw) in dienst van een ander (immers hij had zich te onderwerpen aan den wil van den aanbesteder.)
De rechtbank heeft beslist, dat een architect geen arbeider was, daar hij niet werkzaam was in 't bedrijf van een ander: immers hij leidde zélf 't bedrijf en was daarbij geheel zelfstandig, in zeer exceptioneele gevallen kon wellicht wel eens een architect in een andere verhouding komen te staan, zoo ook wel in een verhouding van werknemer tot werkgever maar een dergelijk exceptioneel geval was niet gesteld door gedaagde. De rechtbank verklaarde zich alzoo bevoegd en liet eischer toe den secretaris van gedaagde in vrijwaring op te roepen.

BERICHTEN.

Voordrachten over kunst. De Larensche Kunsthandel laat dezen winter voor zijn leden voordrachten over kunst houden, die uitsluitend voor de leden (contributie voor architecten en andere kunstenaars *f* 2.50) toegankelijk zijn. In October heeft de heer Dirk Coster over Nederlandsche litteratuur gesproken.
Op Dinsdag 16 November 's avonds te 8 uur zal de heer Jan Gratama, Bouwk. Ingenieur spreken over „De Ontwikkeling der moderne Nederlandsche Architectuur" met lichtbeelden. Zij die thans lid worden hebben het voordeel dat het lidmaatschap 1 Januari '16 ingaat en zij dus van de overige voordrachten kunnen profiteeren. Er zullen sprekers optreden over alle kunsten en wel Plasschaert over Nederl. Schilderkunst, Bernard Zweers over Ned. Toonkunst, Jac. van den Bosch over Kunstnijverheid, Brouwer over pottebakkerskunst, Frederik van Eeden over een nader te bepalen onderwerp, enz. enz.
Voor de voordrachtavonden betalen de leden f 0.50 per avond. De voordrachten worden zoolang de plaatsruimte dit toelaat gehouden in de groote zaal van den Larenschen Kunsthandel op de Heerengracht 495 te Amsterdam.
Romaansche schildering in de Bergkerk te Deventer. In „Kunstberichten" bespreekt Dr. Jan Kalf de bij de herstelling van deze kerk blootgekomen middeneeuwsche beschilderingen. In het bijzonder werd zijn aandacht getrokken door een Romaansche beschildering, waarvan hij mededeelt:
„Men dient n.l. te weten, dat de tusschen 1198 en 1206 gewijde Bergkerk, blijkens de onderzoekingen van den met hare restauratie belasten architect Wolter te Riele, een romaansch gebouw was, bestaande uit een door twee torens geflankeerden narthex, een driebeukig schip en een dwarspand, verbonden aan een met halfcirkelvormige concha gesloten priesterchoor, tusschen twee uitwendig rechthoekige en inwendig halfronde zijkapellen. In de vijftiende eeuw is deze kerk verbouwd tot een driebeukige laat-gothische kruiskerk met door een omgang omgeven, diep priesterchoor. Bij de herstellingswerken is nu een deel van den oostwand, zoowel van het noorder als van het zuider transept van den romaanschen bouw, voor den dag gekomen, en in elk dezer wanden een blind venster met de oorspronkelijke beschildering, die aan den zuidkant zoo goed als geheel verdwenen, doch aan den noordkant nog bijna geheel bewaard is. Waarom ik de vensters voor van den aanvang blind — en niet later gedicht — houd behoeft hier niet te worden verklaard, de ouderdom zelf der schildering wijst er reeds op. De achterwand van deze vensternissen is, zonder den dorpel, 1.50 M. hoog, de neg. 0.55 M. breed. Op dezen achterwand is in beide vensters een bisschop geschilderd, in een omlijsting, bestaande uit slanke zuiltjes, die op teerlingkapiteelen een boog dragen, waarin een opschrift. De noordelijke vensternis bezit ook nog de beschildering van de neg: een patroon, dat in lood Butzenscheiben schijnt te imiteeren, omvat drie ronde medaillons, waarvan de twee zijdelingsche een engel vertoonen, terwijl in het bovenste het borstbeeld van den triomfeerenden Christus te zien is, kenbaar aan den kruisnimbus en de zegenend opgeheven rechterhand.
De schildering is in de natte kalk uitgevoerd („al fresco"), met vlot gezette omtreklijnen. De bisschopfiguur komt uit tegen een helder-hemelsblauwen grond, in een fletsrood kazuifel met wit pallium, over een lichtblauwe dalmatiek, versierd met een rand van witte wieltjes. Wit zijn ook de mijter en de voetbekleeding. Onder de dalmatiek ziet men de kwastjes van den cingel. Een eenvoudige arabesk, wit op geel oker, siert de zuiltjes. De glasschijven in den neg zijn blank, de verlooding is roodbruin; de figuren in de medaillons zijn in oker en wit op fletsgroenen grond geschilderd. Het geheel is van een voortreffelijke kleurenwerking en heeft in de teekening heel de nobele allure van de romaansche wandschilderkunst.
De kalk, zit helaas op verschillende plaatsen geheel los van den muur, zoodat fixeeren dringend noodig is, maar het zou waarlijk ten hemel schreien, wanneer men verder iets aan de schildering deed, want zij is, als dertiende-eeuwsche muurschildering, geheel eenig in ons land, en ik betwijfel of nog wel ergens in West-Europa een niet door restauratie bedorven romaansche fresco bewaard is: men weet hoe de restauratiewoede in Duitschland de oude muurschilderingen alle heeft ontmand. Wanneer men hier, ter wille van den welstand, aan de noordzijde de nis weder afsluit met metselwerk en in de naar het westen gekeerde opening een glasraam plaatst, dat geopend kan worden, dan is het behoud van dit volkomen zeldzame kunstwerk afdoende verzekerd.
De schildering is, blijkens den stijl, uit de dertiende eeuw en, mij dunkt, eer uit het begin dan uit de tweede helft. De bisschopsmijter maakt op het eerste gezicht den indruk ouder te zijn, omdat de horens niet boven voor- en achterhoofd, doch boven de ooren schijnen te staan, doch dit is een verteekening: het hoofd is naar links gewend en de schilder heeft blijkbaar de in het verkort geziene horens niet beter weten weér te geven. Op de muurschildering van plm. 1230 in de kerk te Boppard kan men hetzelfde waarnemen, en men ziet het zelfs nog bij de buste van St. Maarten op het tegenzegel van bisschop Hendrik van Vianden (1249—1267).
Welke bisschop is voorgesteld, valt moeilijk na te gaan, daar een attribuut ontbreekt. Van het opschrift in den boog boven des bisschops hoofd is alleen te lezen STO (= sancto) MA ..... N. Ware de afstand tusschen de A en de N wat kleiner, dan zou men aan Martinus kunnen denken, ook omdat er in de kerk een vicarie was van de H.H. Maria Magdalena en Martinus, ons bekend door een belangrijke gift haar in 1441 geschonken.
Maar het is van later zorg deze schildering te bestudeeren — thans komt het erop aan haar te redden. De regeering zal ongetwijfeld beseffen, dat dit geheel bijzondere geval buitengewone maatregelen vordert, dat er alle reden bestaat de herstellers-van-beroep hier op een afstand te houden en niet te rusten vóór een wezenlijk deskundige raad heeft gebracht."

PERSONALIA.

D. A. N. Margadant. † Dinsdag j. l. overleed te Amsterdam, in den leeftijd van 66 jaar de heer D. A. N. Margadant, oud-architect bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij.
Eenige jaren geleden verliet hij den dienst der H. S. M. met pensioen.
Door hem zijn o. a. ontworpen de Stationsgebouwen te Haarlem en Amersfoort. Voor eerstgenoemd ontwerp werd de H. S. M., met goud bekroond.
De overledene was architect-lid der M. B. V. A.

Rijksbouwmeester. Met ingang van 1 Januari 1916 is aan den heer C. H. Peters op zijn verzoek eervol ontslag verleend als Rijksbouwmeester, met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten den lande bewezen. Tot zijn opvolger is benoemd de adjunct-rijksbouwmeester H. R. Teeuwisse, Bouwk. Ingenieur.

HET NIEUWE STATION DER S.S. TE MAASTRICHT.

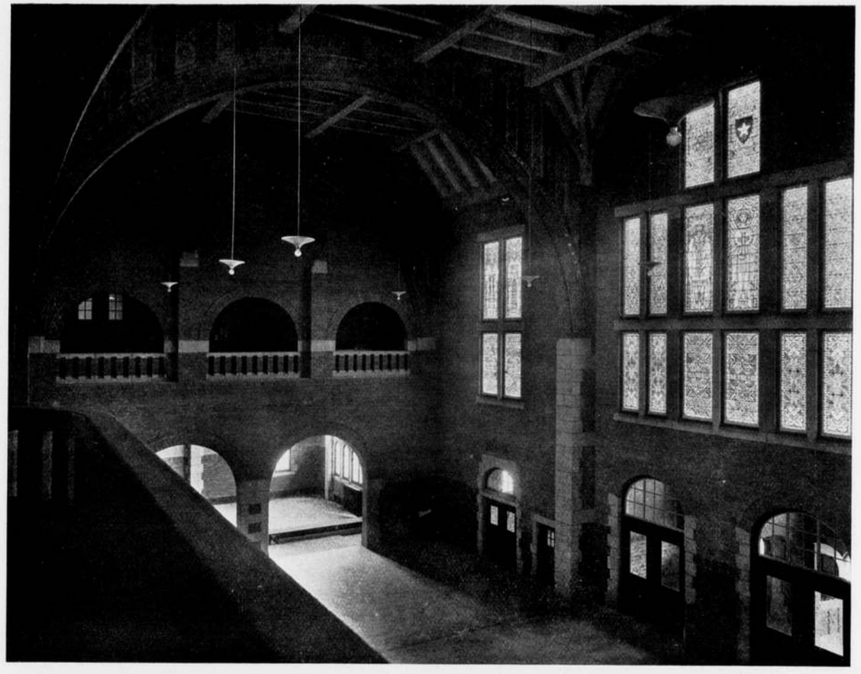

Afb. 2. Groote Vestibule; baksteen-wanden: licht-miskleurige appelbloesem; — lambri: donker-groene tegels van 't Hooft & Labouchère; — natuursteen: licht-rood Schwarzwaldergraniet; — tegelvloeren: porfier-kleurige velden, zwarte banden; — glas in lood: ornament en vlakke figuren, van Jan Schouten; — bemetseling gewapend-beton-bogen met terracotta van 't Hooft & Labouchère en appelbloesem; — gewapend-beton-zolder: roomkleurig en lichtgeel geverfd met cazeïne.

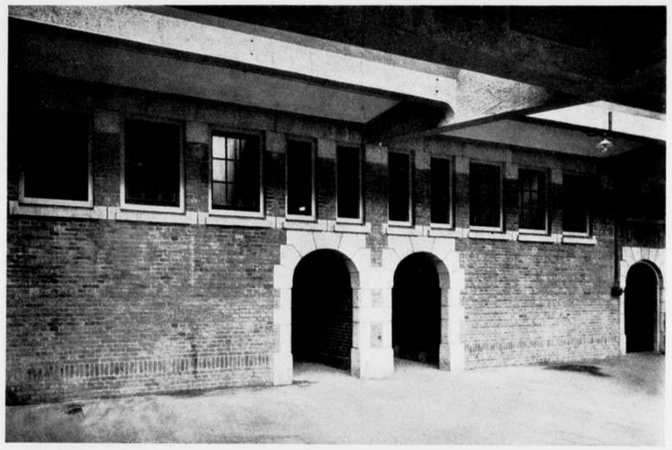

Afb 3. Perron-gevel; Privaat-ingangen met gewapend-beton-overkapping er boven. Gevelklinkers: roode handvorm; — natuursteen: Schwarzwalder licht-rood graniet; — kozijnhout: roomkleurig geverfd; — raamhout: donkergroen; — voegen: platvol donkergrijs.

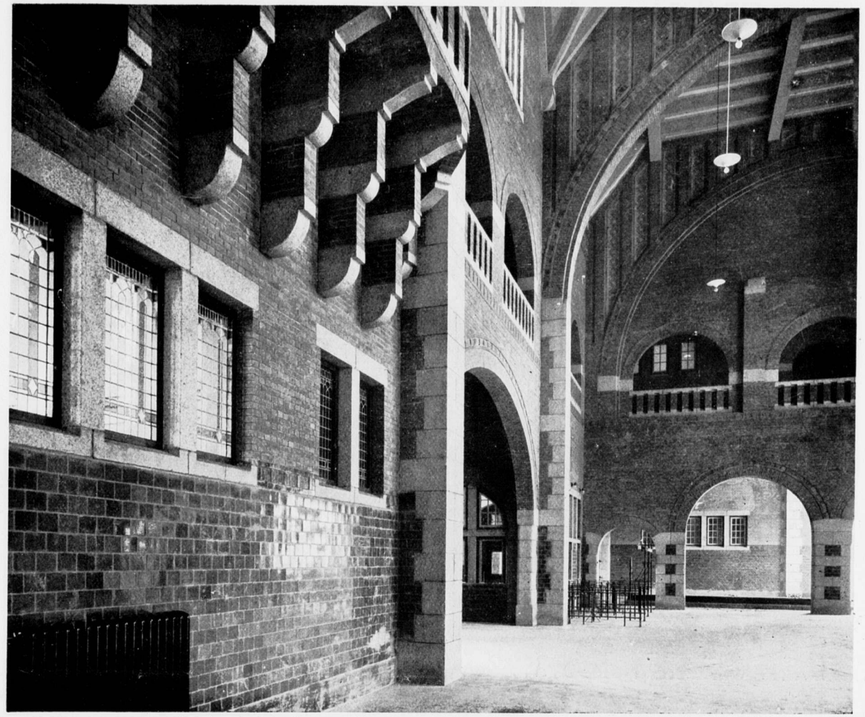

Afb. 4. Groote Vestibule (voor de beschrijving der materialen, zie bij Afb. 6).

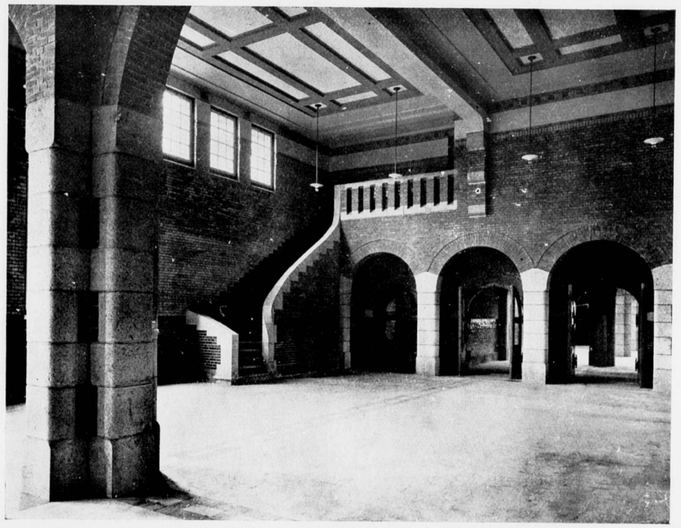

Afb. 5. Hal (voor de beschrijving der materialen, zie bij Afb. 6).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B.V.A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 6 NOV. 1915. = No. 28.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag der Bestuursvergadering op 2 Nov. jl. REDACTIONEEL GEDEELTE. D. A. N. Margadant †. — Bestek en Voorwaarden bij de Aanbesteding van Werken door Prof. Chr. R. Visser. C, I.. vervolg en slot. — De Middelbaar Technische School te Utrecht.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 2 November 1915 ten 10½ ure in het Gebouw der M. A. V. B. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J. H. de Roos en D. F. Slothouwer, benevens de Algemeene Secretaris J. Wesselius. De heer Versteeg had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.
De heer de Clercq opent de vergadering; daarna worden de notulen voorgelezen en goedgekeurd.

PLAATSELIJKE COMMISSIE TE ROTTERDAM. Het Bestuur heeft met belangstelling vernomen, dat de Plaatselijke Commissie te Rotterdam in haar vergadering van 16 Oct. l. l. zich als volgt heeft geconstitueerd: P. G. Buskens, Mathenesserlaan 264a, Voorzitter en C. N. van Goor, 's Gravendijkwal 71, Secretaris.
Op verzoek der Commissie besluit het Bestuur een crediet voor hare uitgaven vast te stellen en uniform briefpapier ter beschikking te stellen, met een kleine wijziging voor elk der Plaatselijke Commissiën.

BEDANKEN COMMISSIELEDEN. Naar aanleiding van een ingekomen schrijven, waarin voor het lidmaatschap voor een der Commissiën werd bedankt, wijst de Voorzitter er op, dat, wil de Vakvereeniging aan haar doel, de behartiging der vakbelangen van den architect, blijvend beantwoorden, het Bestuur op de medewerking van allen, die het lidmaatschap eener Commissie hebben aanvaard, moet kunnen vertrouwen en het voor den goeden gang van zaken niet bevorderlijk is, dat deze aanvaarding na korten tijd weder wordt herroepen. Het spreekt van zelf, dat het Bestuur erkent, dat er gevallen voorkomen, waarbij een dergelijke herroeping alleszins moet worden gebillijkt.

VACATURE RAAD VAN ARBITRAGE. Het Bestuur besluit voor de vacature in de Raad van Arbitrage, ontstaan door het overlijden van den heer Margadant, te benoemen de heer C. J. Kruisweg.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. In verband met een ingekomen schrijven van de Plaatselijke Commissie van Rotterdam, waarin de wenschelijkheid betoogd wordt om in de toekomst meer actueel nieuws, op de bouwkunst betrekking hebbend, in het Bouwkundig Weekblad op te nemen, besluit het Bestuur, aangezien de Rotterdamsche leden in deze opvatting niet alleen staan, de Commissie van Redactie te verzoeken zoodanige stappen te willen doen, dat aan dit verzoek gevolg kan worden gegeven.
Het schijnt het Bestuur, dat de bezwaren inziet, welke hieraan in verband met de tijdsomstandigheden zijn verbonden, den aangewezen weg, de Plaatselijke Commissiën in overweging te geven als correspondent van het Bouwkundig Weekblad te willen medewerken en, waar een dergelijke Commissie zich nog niet heeft geconstitueerd, dat verzoek tot die Leden te richten, welke, naar het oordeel der Commissie van Redactie, hiertoe de ijver en geschiktheid bezitten.

BEPALING DATUM DER A.S. LEDENVERGADERING EN BESPREKING DER AGENDA. De a.s. Ledenvergadering wordt vervolgens vastgesteld op Dinsdag 23 November a.s. in het Gebouw der M.B.V.A. De agenda zal o.a. de volgende punten inhouden:
1o. Blijvende herinnering aan den oud-Voorzitter, wijlen den heer A. Salm G.Bzn.
2o. Bespreking van het ingekomen praeadvies in zake het aannemen of verwerpen der nieuwe A. A. V.
3o. Korte beschouwing „Pro en Contra" over „Het bindend verklaren in het algemeen."
4o. Instelling „Eereraad".

WERKPROGRAMMA. Door het Bestuur worden Leden benoemd om zitting te nemen in de Commissiën voor het Werkprogramma, dat de volgende punten bevat:
1. Het bindend verklaren der honorariumtabel voor de Leden.
2. De nieuwe A. A. V. en hare toepassing.
3. Instelling van een Eereraad.
4. Openbare lezingen over Bouwkunst.
5. Het nader bestudeeren der Bouw. Adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissiën.
6. Het streven om meerdere eenheid in de bouwverordeningen der verschillende Gemeenten te verkrijgen.
7. De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.
8. De bevordering der instelling van Schoonheidscommissiën ten plattenlande.
9. De bevordering van het systeem der prijsvragen.
10. Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek.
11. Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs.
12. De wettelijke bescherming van den architecten-titel.
13. Het bevorderen der eenheid in het naar buiten werken der M. B. V. A. door het bevorderen der goede gebruiken in de architecten-praktijk.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Benoemd worden voor de onderwerpen van het werkprogramma genoemd onder:
5o. en 8o. de heeren Bremer, van der Kloot Meijburg en Wegerif.
6o. de heeren v. Hijlckema Vlieg, de Vrind en de Wijs.
7o. de heeren de Roos, Schüngel, Slothouwer.
9o. de heeren Diehl, van Goor en Verhagen.
10o. de heeren Broese van Groenou, Maurits Plate en Slothouwer.
11o. de heeren Bilderbeek, Dwars en Van Noppen.
12o. de heeren Gratama, Granpré Molière en Dammerman
13o. de heeren Gratama, Kruisweg en Timmers.
De Alg. Secretaris is aan deze commissiën ambtshalve als secretaris toegevoegd.
De praeadviezen dezer Commissiën zullen op de achtereenvolgende Leden-vergaderingen in de volgorde, hieronder aangegeven, worden besproken.

9o.	op de ledenvergadering van Januari		1916.	
7o. en 12o.	„	„	„ Maart	„
10o. „ 11o.	„	„	„ Juli	„
5o. „ 6o.	„	„	„ Sept.	„
8o. „ 13o.	„	„	„ Nov.	„

Het overige behandelde is niet voor publicatie geschikt.

De Alg. Secretaris,
J. WESSELIUS.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

D. A. N. MARGADANT. †

Op 66 jarigen leeftijd is Dinsdag 26 October, na een ernstige ziekte, de architect Margadant overleden.
Hij was een self-made man, die zich door noeste studie groote bekwaamheid had verworven, en die door rijpe ervaring een uitstekend en practisch constructeur en een waar bouwmeester was geworden.
Zijn beste krachten en talenten heeft hij gedurende ruim 38 jaren gewijd aan de talrijke en veeltijds belangrijke bouwwerken, welke hij als architect van de Hollandsche Spoorweg-Maatschappij uitvoerde o.a. de stationsgebouwen te Schiedam, den Haag, Amersfoort en Haarlem. Het kon hem dikwijls smartelijk treffen, dat hij in dien werkkring niet die waardeering ondervond, waarop zijn werk hem aanspraak gaf.
Door vele officieele lichamen werd Margadant in belangrijke commissiën benoemd en steeds werden zijn heldere adviezen en zijn volkomen betrouwbaarheid op hoogen prijs gesteld.
Ook de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Bond van Nederlandsche Architecten benoemden Margadant herhaaldelijk in die commissiën, waar veel arbeid en doorzicht van de leden werd gevraagd, en steeds vervulde hij zijn taak met volkomen toewijding.
Als mensch was Margadant streng voor zich zelf en niet gemakkelijk in den omgang, waardoor hij dikwijls verkeerd werd beoordeeld. Wie het voorrecht hadden hem meer van nabij te kennen en vooral degenen, wien hij zijn vertrouwen schonk, waardeeren echter hoogelijk zijn eerlijke, trouwe karakter, zijn onkreukbaar rechtvaardigheidsgevoel, zijn groote hulpvaardigheid.
Staande aan de geopende groeve op de schoone Oosterbegraafplaats te Amsterdam, zijn Zaterdagnamiddag

door architecten, leden van de Maatschappij en van den Bond, en door den opvolger van Margadant aan de Hollandsche Spoorweg-Maatschappij woorden van hulde en waardeering gesproken — en werd in herinnering gebracht de plaats, welke de overledene in ons midden had ingenomen en hoe hij, wars van alle uiterlijk vertoon en reclame en schijn, in eenvoud en waarheid zijn weg is gegaan, velen tot steun en tot voorbeeld.

C. B. P. M.

BESTEK EN VOORWAARDEN BIJ AANBESTEDING VAN WERKEN.

UIT DE REDE, UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET HOOGLEERAARSAMBT AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT 8 OCT. 1915 DOOR PROF. CHR. K. VISSER, C. I.

(Vervolg en slot van blz. 201.)

En toch gebeurt het maar al te vaak, dat voor de inschrijving naar soms vrij belangrijke werken slechts een zeven- of tiental dagen tijd gegeven wordt.
Uit den aard der zaak wordt deze termijn zoo kort mogelijk gesteld bij werken, die om bijzondere redenen met grooten spoed moeten worden tot stand gebracht, waarbij dus tevens met het oog op tijdsbesparing, aan het maken van Bestek en Teekeningen niet die zorg is besteed als wenschelijk genoemd mag worden.
Worden dan om die reden ook nog de hoeveelheden weggelaten dan kan het inschrijven naar dergelijke, in den waren zin des

woords in elkaar gesmeten bestekken, hoogstens een dobbelpartij worden genoemd.

Ik noemde zooeven het weglaten der hoeveelheden.
Vele bestekken van den tegenwoordigen tijd, voornamelijk die van particuliere architecten, zijn in dit opzicht zeer zorgeloos samengesteld, soms zoodanig dat geen enkele hoeveelheid wordt genoemd.
Men tracht door een omschrijving die fout te herstellen, maar vergeet dat hierin niet alles even eenvoudig en duidelijk is vast te leggen, waardoor bestekken ontstaan, die ware doolhoven genoemd kunnen worden, waarin later noch aannemer noch architect wegwijs zijn.
Waar veel woorden noodig zijn, wordt de kans op tegenspraak allicht vergroot, en zoo gebeurt het niet zelden dat op de eene bladzijde wordt opgebouwd, wat op de andere wordt afgebroken, of ook worden verschillende onderdeelen soms meermalen genoemd, andere daarentegen geheel vergeten.
Veel is hierdoor voor tweeërlei uitlegging vatbaar, wat tot onaangename verhoudingen aanleiding kan geven.
Wil een aannemer een ernstige poging wagen naar een dergelijk bestek in te schrijven, dan is hij verplicht, om stuk voor stuk de verschillende afmetingen van de teekeningen op te meten, of voor zoover hierop maten voorkomen deze op te nemen en de noodige berekeningen uit te voeren.
De hieraan te verrichten arbeid hangt natuurlijk nauw samen met den aard en de grootte van het desbetreffend werk, doch kan zeer belangrijk zijn, en is grootendeels te vermijden, als in het bestek de hoeveelheden worden genoemd.
Onwillekeurig rijst dan ook de vraag waarom dit niet algemeen geschiedt, waarom twintig, dertig, wellicht veertig menschen te zelfder tijd dezelfde eindelooze berekeningen, dezelfde dikwijls onbenullige vermenigvuldigingen moeten uitvoeren.
En het antwoord hierop kan niet anders luiden dan: gemakzucht en gebrek aan zelfstandigheid.
Gemakzucht, omdat wordt bespaard de tijd, dien de ontwerper zelf noodig heeft om alles uit te trekken en te vermenigvuldigen.
Maar moet hij dan zelf geen begrooting van het werk maken? hoor ik U reeds zeggen. Zeer zeker, doch een begrooting van een bouwmeester en die van een aannemer loopen in beteekenis nogal uiteen.
De eerste kan wat ruimer zijn, behoeft niet tot in de kleinste onderdeelen te worden uitgeplozen, omdat zij slechts een benaderende uitkomst behoort te geven, waaronder in normale omstandigheden het laagste inschrijvingsbedrag gelegen moet zijn; de tweede echter moet juist zijn, om zoo te zeggen niets te hoog en niets te laag, want in het eene geval is de kans om het werk te krijgen nihil, in het andere is vermindering der winst tot in het negatieve toe, het onvermijdelijke gevolg.
Van dit standpunt uitgaande, zetten echter niet te nauwgezette bouwmeesters de begrooting wel eens met al te groote sprongen en door middel van al te veel schattingen in elkaar; dat het eindresultaat soms merkwaardig juist blijkt te zijn is dan uitsluitend een gevolg hiervan, dat de fouten elkaar ten naastebij hebben weggeslagen.
Al schijnt nu de ontwerper tegenover zijn principaal een knap rekenmeester, het bestek is hiermede niet gebaat, daar hierin zoo goed als geen enkele rekenpost uit de begrooting kan worden overgebracht.
Gebrek aan zelfstandigheid speelt voorts een groote rol, omdat maar weinig menschen de verantwoordelijkheid voor door hen gegeven hoeveelheden en cijfers durven aanvaarden.
Waar het om groote hoeveelheden en groote bedragen gaat, kan deze verantwoordelijkheid ontegenzeggelijk belangrijk worden, te meer omdat in geval van meerder werk de bouwmeester en hij alleen rekenschap tegenover zijn lastgever hieromtrent verschuldigd is.
Dit gebrek aan zelfstandigheid en deze vrees voor het aanvaarden eener verantwoordelijkheid komen zelfs bij ontwerpers van groote werken in die mate voor, dat ondanks uitvoerig genoemde hoeveelheden, uit nauwgezette berekening verkregen, toch nog een bepaling in het bestek wordt opgenomen, dat geen enkele hoeveelheid als bindend beschouwd mag worden, doch alles moet worden opgevat als dienend ter inlichting van den inschrijver.
Bij zekere soorten werk, als bijv. graafwerk, baggerwerk, enz. waarbij de meting op allerlei bezwaren kan stuiten, is dit stelsel wel te verdedigen en is dan ook het niet noemen van hoeveelheden vrijwel gewoonte, doch dezen stelregel uit te breiden tot alle soorten van werk is afkeurenswaardig, vooral ook met het oog op ingeslopen fouten. Slordig en vol vertrouwen als zoovele aannemers zijn, worden de gegeven cijfers toch voor juist gehouden en met af te keuren doch begrijpelijke nonchalance worden zij in de eigen begrooting overgebracht.
Welke redenen een bouwmeester ook meent te mogen hebben voor het weglaten van hoeveelheden, hij maakt zich hierdoor niet alleen schuldig aan nuttelooze tijd- en geldverspilling door anderen, doch ziet ook geheel en al de beteekenis van een bestek als contract over het hoofd.
Aan de eerste voorwaarde, nl. nauwkeurige vastlegging van hetgeen moet worden geleverd, wordt niet voldaan, en menig aannemer en menig soliede borg heeft dit moeten voelen.
Immers waar geen hoeveelheden zijn genoemd, en men slechts moet vertrouwen op een beschrijving, dikwijls uitmuntend door vaagheid, is de grens waar het eigenlijke werk eindigt en meerder werk aanvangt zeer lastig te trekken.
En als de aannemer dan begrijpelijkerwijs meent op betaling te mogen rekenen, en de bouwmeester zelf zich op een onbevooroordeeld standpunt weet te plaatsen en de billijkheid van vergoeding inziet, behoeft toch zijn lastgever zich niet bij deze meening neer te leggen, want na eenig gezoek in de manke beschrijving of orakelachtige voorschriften vindt hij allicht een wapen dat den aannemer geheel aan zijn genade of ongenade overlevert.
In ditzelfde verband mag wel worden genoemd het ontbreken van detailteekeningen, die zooals ik zooeven aanhaalde, op de aanwijzing behooren te worden vertoond.
Ook in dit opzicht wordt maar al te veel gezondigd, vooral in gevallen, waarbij den bouwmeester niet voldoende tijd gegeven wordt om een tot in alle onderdeelen verzorgd plan op te maken.
De tijd dringt, de beschrijving schijnt eindeloos, de verleiding wordt groot zoo veel mogelijk te bekorten.
Welnu, dit heeft hij in zijn macht en de woorden „te vervaardigen volgens latere aanwijzing en te verschaffen detailteekening" worden schering en inslag. Zij stellen hem in staat tijdens de uitvoering van het werk, al naar behoefte die inlichtingen te verschaffen.
Echter te laat, want de overeenkomst is reeds gesloten en uit billijkheidsoogpunt moest de bouwmeester als vertegenwoordiger van een der partijen geen belangrijken invloed meer in dezen zin kunnen uitoefenen.
Ik wil hiermede volstrekt niet beweren, dat alle details tot in de kleinste bijzonderheden vooraf moeten zijn klaargemaakt, want het zal bijv. elken aannemer koud laten of de Directie van een werk een schuine kant, een duiveljager of een ojief aan het raamhout wenscht te schaven, een plat bandje, een kraal of een hollijstje aan een lambrizeering enz.
Maar waartegen ik wel wensch op te komen zijn de handelingen van sommige bouwmeesters of hun teekenaars, die zich volstrekt niet meer weten te stellen op het standpunt dat zij zouden hebben ingenomen als de overeenkomst nog niet gesloten was, die hun fantaisie niet meer weten te beteugelen en vrijelijk hun zucht naar versiering botvieren, en soms in een paar mooie moderne lijnen het door den aannemer aan eenig onderdeel geschat arbeidsloon tot een reine bespotting maken.

De in een bestek genoemde hoeveelheden zijn aan verrekening onderhevig, d.w.z. zoo door den aannemer op last van den bouwmeester van een zeker materiaal een grootere hoeveelheid is verwerkt, dat in het bestek is bepaald, moet hem hiervoor een vergoeding worden gegeven, en omgekeerd, zoo een kleinere

hoeveelheid is verbruikt, moet hem dienovereenkomstig van de aannemingssom worden gekort.
Uit hiervoren reeds ontvouwde overwegingeu is het noodig dat de prijzen, waarnaar deze verrekeningen geschieden zullen, vooraf worden vastgesteld.
Gewoonlijk wordt hieraan in dergelijke bestekken een afzonderlijk artikel gewijd „Eenheidsprijzen" geheeten, waarin zooveel mogelijk van elke toepassing der tot het werk behoorende materialen een prijs wordt vastgesteld.
Vele bouwkundigen zijn van het groote gewicht der juiste samenstelling dezer prijzenlijst niet genoeg doordrongen, ofschoon een ieder begrijpen zal, tot welke schade en ook tot welk voordeel een foutieve prijsbepaling zoowel voor den aanbesteder als voor den aannemer kan leiden.
Als in vele bestekken voorkomend struikelblok op dit gebied mogen wel genoemd worden de eenheidsprijzen gegeven met betrekking tot wijziging der lengte van heipalen.
Het is geen enkelen bouwmeester gegeven vooraf met voldoende juistheid de lengte van de te bezigen heipalen aan te geven.
Hieruit volgt dat bij een paalfundeering zich verschillende zeer belangrijke afwijkingen van het oorspronkelijke heiplan kunnen voordoen, die dus alle verrekend moeten worden naar den maatstaf in het artikel „Eenheidsprijzen" vastgelegd.
Dikwijls worden hiervoor slechts twee prijzen aangetroffen, n.l. een bedrag dat den aannemer wordt gekort voor elken strekkenden meter heipaal, die minder wordt ingeheid dan het heiplan aangeeft, en een bedrag dat hem wordt vergoed voor elken strekkenden meter heipaal, boven het in het heiplan begrepen aantal.
Men bepaalt dus na afloop van het heiwerk het totaal aantal ingeheide meters paal, vermenigvuldigt het verschil tusschen dit en het aantal van het oorspronkelijk heiplan met den overeenkomstigen eenheidsprijs en boekt het hierdoor verkregen bedrag als meer- of minder werk.
Schitterend van eenvoud maar onder zekere omstandigheden het toppunt van onbillijkheid.
Allereerst doet zich hierbij de vraag voor wat onder het totaal aantal ingeheide meters heipaal moet worden verstaan. Een leek zal met het antwoord op deze schijnbaar eenvoudige vraag wel niet verlegen zitten, want niets is gemakkelijker dan alleen in de rekening op te nemen de juiste lengte van hetgeen werkelijk in den grond is geheid, of zich beneden het fundeeringsvlak bevindt.
Zoolang een paal over zijn volle lengte wordt ingeheid, is hierop natuurlijk niets aan te merken, doch dikwijls komt het voor dat tusschentijds de zakking zoo gering wordt dat eindelijk de uitvoerende opzichter last geeft, z.g.n. af te zetten, om zich door het geweldige rameien van het heiblok niet aan paalbreuk bloot te stellen.
Meestal gaat men schoorvoetend tot dezen maatregel over, daar uiteraard groote belangen op het spel kunnen staan, en zelden wordt zulk een paal dan ook afgezet zonder dat zooals de term luidt: „ervan is gehaald wat ervan te halen is".
Zoo kan het voorkomen dat zulk een paal na honderd of zelfs na tweehonderd slagen geen noemenswaardige zakking vertoont, zoodat een ieder wel begrijpen zal, dat juist zulk een paal, ondanks de kortere ingeheide lengte, dikwijls meer kost dan een normale.
Voor wiens rekening is nu het bovengrondsche gedeelte ter lengte van wellicht 1 à 2 Meter?
De aannemer moet natuurlijk de vollelengte aan zijn leverancier betalen, zoodat voor het geval van verrekening van het werkelijk ingeheid gedeelte, hij tegen zeer hoogen prijs in het bezit komt van een versplinterde paalstomp. Begrijpelijkerwijs speelt zoo iets bij een klein heiwerk geen rol, doch waar duizenden palen soms op een betrekkelijk klein grondvlak moet worden ingeheid, komen dergelijke gevallen vooral door de geweldige samenpersing van den ondergrond veelvuldig voor, en kan een hiermee niet te verwaarloozen bedrag gemoeid zijn.
Aangezien de uitvoerende opzichter en hij alleen de lengte der te bezigen palen vaststelt, gebiedt mijns inziens de billijkheid dat als ingeheide lengte wordt berekend, de lengte van de paal, zooals deze op last van dien opzichter in de heistelling onder het blok wordt geplaatst.
Vroeger was menig bouwkundige van deze billijkheid allerminst overtuigd, doch het moet gezegd worden dat tegenwoordig dit standpunt door velen verlaten is.
Grooter onbillijkheid is echter gelegen in de bepaling, dat voor elken strekkenden meter heipaal hetzelfde bedrag berekend werdt, m.a.w. dat het niets ter zake doet of zulk een strekkende meter deel uitmaakt vau een paal van 14 Meter of van een van 17 Meter lengte.
De inkoopsprijs van een paal is n.l. niet recht evenredig met de lengte, want daar een langere paal lijviger is dan een kortere is in normale gevallen de prijs per strekkende meter van den eersten hooger.
Ik zeg in normale gevallen en bedoel daarmede dat de kortere paal niet mag verkregen zijn door afzagen van een langeren, zooals dikwijls in verband met de in het bestek opgegeven omtreksmaten moet geschieden.
Door het meerdere gewicht van den langeren paal is het nuttig effect van het heiblok geringer, zoodat in den regel het inheien bij toename der lengte van heipalen kostbaarder zal worden.
Bij het kiezen van langere palen zijn de hoogere inkoopsprijs per strekkenden meter, en de kostbaarder beheiing dus twee factoren, die elkaar ten nadeele van den aannemer de hand reiken.
Meermalen vindt men in bestekken de eenheidsprijzen op andere wijze aangegeven, doch de redactie is daarbij soms zoo merkwaardig vaag, dat wel twee of drie oplossingen mogelijk zijn, die bij groote werken wel eenige duizenden guldens uit elkander kunnen loopen.
Dergelijke gevallen komen veelvuldig voor, en daar elk der beide partijen zich natuurlijk tracht te houden aan de voor haar meest gunstige berekening, zijn eindelooze besprekingen het gevolg. Kan de eene partij de andere niet overtuigen, dan rest nog scheidsrechterlijke uitspraak of een proces, doch intusschen kan een toestand zijn geschapen, die allerminst bevorderlijk is voor goede samenwerking en niet nalaten zal zijn nadeeligen invloed op de goede uitvoering van het bewuste werk uit te oefenen.

Het middel om al deze onbillijkheden en onaangename verhoudingen te ontgaan is intusschen zeer eenvoudig en bestaat in hoofdzaak uit een opgaaf, welk bedrag per paal zal worden bijbetaald, indien de in het bestek aangenomen lengte met 1, 2, 3, en 4 M. enz. wordt vermeerderd.
Bij den bouw der Zuidergasfabriek te Amsterdam waarbij ruim 23000 heipalen van 14 tot 17 Meter lengte zijn geslagen, heeft de verrekening immer in dezen geest plaats gehad en nooit aanleiding gegeven tot eenige wrijving tusschen directie en aannemer.

Ook ten opzichte van andere materialen wordt met de eenheidsprijzen in vele bestekken vreemd gehandeld. Dikwijls wordt bijv. voor een zeker materiaal slechts één eenheidsprijs genoemd ofschoon het op verschillende sterk van elkaar afwijkende wijzen bij het bouwwerk toepassing vindt.
Het is daarom van het grootste gewicht dat voor elke toepassing van een zeker materiaal een zoo nauwkeurig mogelijke eenheidsprijs wordt opgenomen.

Meer of minder werk ontstaat echter niet immer door toevoeging of weglating van verschillende onderdeelen, doch ook door wijziging van vroeger vastgestelde afmetingen.
Hierbij kan zich het geval voordoen, dat de inhoud van het onderdeel een belangrijke wijziging ondergaat, zonder dat het daaraan verbonden arbeidsloon noemenswaard stijgt of daalt.
Als voorbeeld kan dienen een niet te groot bewerkt stuk graniet of hardsteen, waarbij het arbeidsloon ten opzichte van de geringe materiaalhoeveelheid overheerschend is. Wordt een geringe wijziging der afmetingen tegen den in het bestek genoemden eenheidsprijs verrekend, d. w. z. een prijs waarin arbeidsloon is begrepen, dan ontvangt de aannemer bij vergrooting van het stuk dikwijls een belachelijk hoog bedrag voor een klein

beetje materiaal, terwijl omgekeerd bij verkleining den aannemer een onredelijk hoog bedrag wordt gekort.
In dergelijke gevallen is splitsing der eenheidsprijzen bijv. voor geheele en gedeeltelijke bewerking wel wenschelijk. Een geheel nieuw stuk wordt dan berekend tegen den prijs met geheele bewerking; voor het geval van wijziging der afmetingen kan de prijs met gedeeltelijke bewerking aangehouden worden.

Het is zeer wel mogelijk, dat een inschrijver zich niet kan vereenigen met enkele, door den bouwmeester in het bestek vastgelegde eenheidsprijzen.
Met het oog op de groote belangen welke hierbij op het spel kunnen staan, dient mijns inziens bij elke aanbesteding de inschrijver in de gelegenheid gesteld te worden een staat van eenheidsprijzen in te dienen, welke hij bij verrekening van meer en minder werk wenscht toegepast te zien, en welke staat dan kan dienen tot vervanging, wijziging of aanvulling van den in het bestek opgenomene.
Deze bepaling kwam in de bestekken betreffende den bouw der Zuidergasfabriek te Amsterdam regelmatig voor en heeft dikwijls een aannemer aanleiding gegeven hiervan een nuttig gebruik te maken.

Na hetgeen in het voorgaande omtrent de inrichting van bestekken is medegedeeld zal het wel geene verwondering wekken, dat verschil in opvatting tusschen beide partijen menigmaal tot ernstige geschillen aanleiding kan geven.
Wel zal een nauwkeurige beschrijving en vastlegging der onderlinge verplichtingen een gunstigen invloed, zoowel op de veelvuldigheid van voorkomen van geschillen als op het karakter daarvan kunnen uitoefenen, doch de ervaring leert maar al te wel, dat er nog tal van factoren overblijven, die beide partijen in het harnas kunnen jagen.
Reeds in de vroegste tijden heeft men het groote nut van doeltreffende berechting van geschillen tusschen aanbesteder en aannemer ingezien.
Zoo werd in de Amsterdamsche keur van 1565, zooals reeds is gezegd, vastgesteld, dat bij geschillen over aangenomen werk beëedigde rooimeesters moesten worden ontboden.
In vele bestekken uit vroeger eeuwen vindt men de grondbeginselen van arbitrage toegepast door de bepaling dat een geschil moest worden opgelost door twee onpartijdige vaklieden, van wie een door elk der partijen moest worden benoemd.
En zoo komt bijv. reeds in het bestek van de in 1601 aanbestede schutsluis in den St. Anthonisdijk te Amsterdam op dit gebied de volgende zinsnede voor:
Ende oftet gebeurde dat men 't voorsz. werck wilden verswaren ofte verlichten, sal tot die besteders haer believen gedaen werden, mits dat men het loon sal verbeteren, ofte verminderen naer 't seggen van onpartijdige meesters hen dies verstaende.
Alhoewel deze wijze van oplossing van geschillen in het begin der vorige eeuw nog algemeen gebruikelijk was, schijnt zij kort daarop als zoovele andere gewoonten geheel in onbruik geraakt te zijn.
In bestekken werd meer en meer de bepaling opgenomen, dat bij eventueele geschillen de beslissing berustte bij den aanbesteder, dikwijls nog met uitsluiting van het recht om de tusschenkomst van den gewonen rechter in te roepen.
Grooter onbillijkheid is wel niet denkbaar, dan dat de uitlegging van de contractsbepalingen berust bij een der belanghebbende partijen, en men vraagt zich af hoe het mogelijk is dat deze toestand, in flagranten strijd met alle rechtsbegrip, zich nog tot voor eenige jaren heeft kunnen handhaven.
Als treffend voorbeeld hiervan kan gelden, dat tot 1907 voor de bestekken der gemeente-werken van 's-Gravenhage een bepaling geldig was van den volgenden inhoud:
Indien gedurende de uitvoering van het werk geschil ontstaat tusschen den aannemer en de directie over de uitlegging van het bestek of de teekeningen, blijft de beslissing daarvan aan Burgemeester en Wethouders. De aannemer is verplicht zich aan hunne uitspraak te onderwerpen zonder tot hooger beroep zijn toevlucht te kunnen nemen.
En niet uit eigen beweging, uit innerlijken drang naar gezonder rechtspraak is dit artikel vervallen verklaard, doch afgedwongen door staking van aannemers, die zich niet meer aan handen en voeten gebonden aan dezen schromelijken willekeur wilden blootstellen.
Tot 1895 werd door de Regeering het beginsel gehuldigd, dat zoo de aannemer zich niet kon vereenigen met de uitlegging van geschillen door den Hoofd-ingenieur of Rijksbouwmeester, beroep op den Minister openstond. Zoo hij met de beslissing van den Minister geen genoegen nam, kon nog immer de tusschenkomst van den rechter worden ingeroepen.
In den regel wordt van deze tusschenkomst alleen in buitengewone omstandigheden gebruik gemaakt, omdat zich hierbij een lijdensgeschiedenis kan ontwikkelen, die soms maanden en maanden duurt, en die in vergelijking met de bedragen waarom het gaat onevenredig hooge onkosten met zich kan brengen.
De uitspraak valt maar al te vaak als het werk geheel voltooid is opgeleverd. De indrukken zijn dan vervaagd, de toestand waarin het werk verkeerde toen het geschil rees zijn gewijzigd en niet alle factoren zijn zoo in den geest terug te roepen als voor een goede rechtspraak wel wenschelijk mag worden geacht.
Bovendien brengt deze wijze van rechtspraak mede dat dikwijls niet de billijkheid als leiddraad genomen wordt, doch veelmeer de letter van het bestek.
Dit alles maakte dat van aannemerszijde steeds meer op snelle berechting in den vorm van arbitrage werd aangedrongen, waaraan door de Regeering in 1895 gevolg werd gegeven door in de Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid een bepaling op te nemen, dat in vier daar genoemde gevallen arbitrage werd toegestaan.
In 1898 werden deze vier gevallen uitgbreid tot zes, bekend onder de gevallen *a* tot en met *f* van § 495 der Algemeene Voorschriften van 1901.
Deze tegemoetkomende houding der Regeering heeft een grooten en gunstigen invloed uitgeoefend op beslechting van geschillen bij provinciale, gemeentelijke en particuliere directies, die in afwachting van de houding der Regeering op dit gebied geen stappen wenschten te nemen.
Doordat zeer vele directies de Rijks Algemeene Voorschriften in hare bestekken van toepassing verklaarden, was hiermede de weg geopend tot meer billijke beslechting van geschillen, al werkte de bepaling dat zij moesten kunnen worden teruggebracht tot de bewuste zes gevallen, vrij belemmerend.
Want maar al te waar is het, dat wat met de eene hand gegeven werd, met de andere dikwijls weer werd afgenomen, immers vele, en voornamelijk particuliere bouwmeesters trachtten telkens te betwisten dat een geschil onder de zes gevallen behoorde, en dus voor arbitrage vatbaar was.
Konden de partijen niet tot overeenstemming komen, dan moest dus eerst de tusschenkomst van den rechter worden ingeroepen, om dit punt uit te maken.
Dus eerst een langdurige rechtspraak om tot snel recht te geraken.
Intusschen leerde de praktijk, dat zich nog tal en tal van gevallen buiten de bedoelde konden voordoen, zoodat alles te zamen genomen de hulp van den rechter wel veel minder dan vroeger werd ingeroepen, doch allerminst nog kon worden gemist.
Het valt dus niet te verwonderen, dat uit den boezem der aannemers steeds door stemmen zijn opgegaan om zoo mogelijk alle geschillen door arbitrage te beslechten, waarvan de billijkheid ten slotte door vele Ingenieurs en Architecten werd ingezien.
Als gevolg van deze gemeenschappelijk gevoelde behoefte werd in 1907 door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Nederlandschen Aannemersbond opgericht de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, bestaande uit 45 leden, waarvan 15 leden-ingenieur, 15 leden-architect en 15 ledenaannemer, die voor een tijd van 4 jaar worden gekozen. En toen in 1913 door een Commissie uit deze drie Vereenigingen nieuwe admi-

nistratieve voorschriften werden opgemaakt ter eventueele vervanging van die der Rijks Algemeene Voorschriften, werd in Hoofdstuk IX onder het hoofd „Geschillen" het volgende vastgelegd:

Alle geschillen welke ook (daaronder begrepen die, welke slechts door een der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die, welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen en de statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en Aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.

Dat aan de totstandkoming dezer voorschriften de beide eerstgenoemde vereenigingen als vertegenwoordigers van een groot aantal bouwkundigen hebben medegewerkt, bewijst wel, dat veel onbillijkheden dringend oplossing behoefden. Intusschen behielden al te veel particuliere bouwkundigen een ongemotiveerden afkeer van arbitrage en schakelden deze in hunne bestekken òf uit, òf trachtten met alle mogelijke middelen dezen vorm van rechtspraak te verhinderen.

Dit gaf den Nederlandschen Aannemersbond aanleiding den knoop, althans wat zijne leden betreft door te hakken door de voornaamste ingenieurs en architecten een circulaire toe te zenden waarin nevens een bepaling omtrent werkstaking nog werd bekend gemaakt dat na 1 Januari 1915 elk lid van den Bond verplicht zal zijn zich te onthouden van inschrijving naar werken voor rekening van particulieren, waarop niet van toepassing is de bepaling dat alle geschillen zullen worden beslecht door arbitrage.

Het spreekt van zelf, dat niet alle aannemers bij dezen bond zijn aangesloten, zoodat particuliere bouwkundigen nog steeds hun standpunt van geheele of gedeeltelijke uitschakeling van arbitrage kunnen volhouden. En dat de toestand van geheele uitschakeling nog heden ten dage bestaat, blijkt uit een op 3 Aug. 1915 uitgeschreven aanbesteding van de Coöperatieve Landbouwvereeniging te Hoogland, betreffende het bouwen van een Pakhuis met Malerij te Hooglanderveen.

In het desbetreffend bestek kwam de volgende bepaling voor:

Indien tusschen de aannemers en de directie verschil mocht ontstaan betreffende dit werk, beslist hieromtrent het Bestuur der Vereeniging en zijn de aannemers verplicht zich aan hun uitspraak te onderwerpen, zonder recht op hooger beroep of beslissing door anderen.

De waarheid getrouw, moet men echter erkennen, dat dergelijke gevallen tot de uitzonderingen gaan behooren, en dat heden, ook met betrekking tot particuliere werken, arbitrage vrij algemeen wordt toegepast.

Als in zoovele sociale aangelegenheden heeft de stad Amsterdam zich aan de spits geplaatst door reeds sedert enkele jaren alle geschillen te doen oplossen door bemiddeling van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Ook Dordrecht heeft gemeend dit voetspoor te moeten drukken, en wel mag dit een beschamend voorbeeld voor onze Residentie genoemd worden, waar na 1907 arbitrage is ingevoerd in enkele gevallen, doch op zoodanige wijze, dat het advies der Arbitrage-Commissie, welke niet wordt benoemd uit den zooeven genoemden Raad van Arbitrage, niet bindend is. Het Dagelijksch Bestuur is dus volkomen vrij in zijne beslissing en het eenige verschil met den rechtsloozen toestand vóór 1907 is eigenlijk dat de aannemer de tusschenkomst van den rechter alsnog kan inroepen, zoo hem deze beslissing niet aanstaat.

De arbitrage-idee is geen gril van het oogenblik, doch een lang gevoelde behoefte, een gerechtvaardigd verlangen naar snelle, billijke, en onpartijdige berechting van geschillen. Als zoodanig is zij op den duur niet te weren, noch door autoriteiten, noch door eenzijdige autocratisch aangelegde bouwkundigen of directies.

Richt zooals gij zelf gericht, handelt zooals gij zelf behandeld zoudt willen worden.

Als dit tot richtsnoer wordt genomen, zullen ongetwijfeld vele onbillijkheden verdwijnen, en zal de zoo onmisbare samenwerking tusschen Directie en Aannemer aan het uit te voeren werk in het bijzonder ten goede komen.

MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

Dezer dagen is aan de Redactie van het B. Weekblad toegezonden een exemplaar van het leerplan van de Afdeelingen Bouw- en Waterbouwkunde van bovengenoemde school.

Waar het mij gebleken is, dat menig belangstellende in het bouwkundig onderwijs niet goed op hoogte is omtrent het doel van deze school en van den aard van het onderwijs, dat daar gegeven wordt, geloof ik goed te doen, de hoofdzaak van het leerplan mede te deelen. Het belang van deze school voor de ontwikkeling van onze bouwkunst, zoomede de beteekenis van dit onderwijs en van de door deze school gediplomeerden, moeten niet onderschat worden, zoodat het zeer zeker wel nuttig is, vooral voor den architect, eens goed na te gaan, welk het onderwijs is, dat daar gegeven wordt, en hoever het gaat. Het is een architecten-vakbelang zich een juiste voorstelling te maken van het nut en de waarde van het Middelbaar Bouwkundig Onderwijs.

Bij het leerplan zijn een 32-tal afbeeldingen van studieteekeningen gevoegd, die het leerplan zeer goed verduidelijken en waarvan wij enkele overnemen.

Doel van de School.

Het doel van de M. T. S. is naast bevordering van algemeene ontwikkeling, het vormen van bouw- en waterbouwkundigen, die later in staat zullen zijn zelfstandig bouwwerken van eenvoudigen aard te ontwerpen en uit te voeren, of wel gegeven plannen van bouwwerken van hoogere constructieve en architectonische beteekenis uit te werken, de uitvoering daarvan op zich te nemen of deze uitvoering direct te leiden.

De M. T. S. leidt *niet* op voor examens.

Na met gunstig gevolg de M. T. S. te hebben doorloopen wordt aan de leerlingen een diploma uitgereikt als Burgerlijk Bouwkundige der M. T. S. te Utrecht (B. B. U.) of als Waterbouwkundige der M. T. S. te Utrecht (W. B. U.).

Toelatingsexamen.

De leerling, die tot het eerste semester van de M. T. S. wil toegelaten worden, zal zich van de onderdeelen der navolgende vakken een voldoende hoeveelheid kennis moeten hebben eigen gemaakt, welke onderdeelen achter elk vak hieronder worden opgesomd.

1. REKENKUNDE. Hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen. Metriek stelsel. Deelbaarheid. Evenredigheden. Vierkantsworteltrekking. Enkelvoudige interestrekening.

2. ALGEBRA. Hoofdbewerkingen met geheele, gebroken en wortelvormen. Merkwaardige producten en quotienten. Ontbinding in factoren. Grootste gemeene deeler. Kleinste gemeene veelvoud. Bedrevenheid in de oplossing van vergelijkingen van den eersten en tweeden graad *zeer gewenscht*.

Eveneens is de kennis van logarithmen *zeer gewenscht*.

3. MEETKUNDE. Kennis van de eenvoudigste eigenschappen van driehoek, veelhoek en cirkel.

Berekening van oppervlakken begrensd door rechte lijnen en cirkelbogen.

4. NATUURKUNDE. Kennis van de algemeene eigenschappen der lichamen. Meten en wegen. Soortelijk gewicht. Eenige kennis van de leer van het evenwicht van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen.

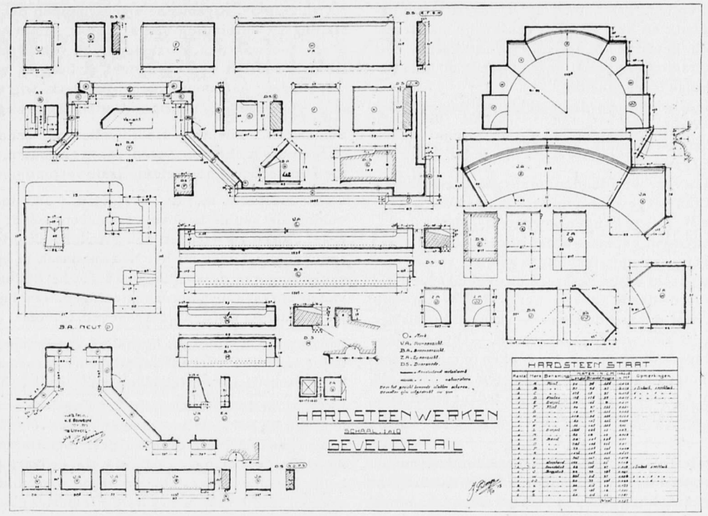

Afd. Bouwkunde. Eerste Semester. Geveldetail, dat geheel als in de praktijk gedetailleerd wordt (met ramen, deuren, kop- en laagverdeeling, natuursteenteekening), behoorend dus tot de oefeningen in constructieleer.

5°. TALENKENNIS. A. *Nederlandsch*. Een zoodanige kennis van de moedertaal, dat een eenvoudig opstel wordt geleverd zonder grove taal- of stijlfouten. Goed lezen en verstaan van eenvoudig proza.

B. *Fransch, Duitsch, Engelsch*. Een zoodanige kennis van deze drie moderne talen, dat deze behoorlijk kunnen worden gelezen en een eenvoudig stuk proza met behulp van een woordenboek van de vreemde taal in het Nederlandsch kan worden vertaald.

6°. HAND- EN LIJNTEEKENEN. Vaardigheid in het teekenen van eenvoudig vlakornament en het weergeven in lijnen van eenvoudige voorwerpen. Vaardigheid in het hanteeren van bouwkundig teekengereedschap.

7°. KENNIS VAN HET TIMMERVAK. Een zoodanige vaardigheid in het timmervak, dat de candidaat de volgende constructie-onderdeelen behoorlijk weet uit te voeren: Houtverbindingen, kozijnen, eenvoudige ramen en deuren, eenvoudige goten, verticale steunpunten en dergelijke samenstellingen. Behoorlijke kennis van de verbindingsleer en vaardigheid in het op schaal teekenen van details, behoorende bij bovengenoemde houtconstructies.

In het algemeen wordt aangenomen, dat degene, die het toelatingsexamen voor de M. T. S. zal doen, de derde klasse eener H.B.S. met gunstig gevolg heeft doorloopen of wel een zoodanige Mulo-school heeft gevolgd, dat hij in staat kan worden geacht het Mulo-diploma A of B te behalen.

Om nu na het doorloopen van bovengenoemde onderwijs-inrichtingen te kunnen voldoen aan den eisch genoemd onder 7°, zal de candidaat gedurende ongeveer een jaar onder goede leiding moeten timmeren en bouwkundig teekenen, terwijl hij de vakken genoemd onder 1° tot en met 5° benevens het handteekenen onder leiding zal moeten onderhouden.

De volgende veranderingen worden in deze eischen toegelaten, mits *gelijktijdig* aan beide hierna te noemen veranderde eischen 5° A en 7° A wordt voldaan.

5°. A. TALENKENNIS. A. *Nederlandsch*. Eene zoodanige kennis van de moedertaal, dat een eenvoudig opstel geleverd wordt zonder grove taal- en stijlfouten. Goed lezen en verstaan van eenvoudig proza.

B. *Fransch, Duitsch* of *Engelsch*. Een zoodanige kennis van een der drie moderne talen, dat deze behoorlijk kan worden gelezen en een eenvoudig stuk proza met behulp van een woordenboek van de vreemde taal in het Nederlandsch kan worden vertaald.

7°. A KENNIS VAN HET TIMMER- EN METSELVAK. Eene zoodanige kennis van en vaardigheid in het timmervak als geëischt kan worden van den meer dan gemiddelden leerling na het afloopen van de Ambachtsschool. Kennis van de verbindingsleer van het metselvak. Vaardigheid in het maken van eenvoudige details van een bouwkundig onderdeel in verband met metselwerk, steenhouwwerk, ijzerwerk, en lood- en zinkwerk.

Door deze bepalingen wordt het ook aan oud-leerlingen der Ambachtsschool mogelijk gemaakt aan het toelatingsexamen der M. T. S. deel te nemen. Om echter het onderwijs der M. T. S. in alle opzichten met vrucht te kunnen volgen en na het verwerven van het diploma dezer inrichting een positie te kunnen verwerven, welke geëvenredigd is aan de studie der M. T. S., zal de oud-leerling der Ambachtschool zich tot een zeker peil van algemeene ontwikkeling dienen op te werken, welk peil hooger moet zijn dan door bovenstaande exameneischen wordt uitgedrukt.

Alle candidaten worden er op gewezen, dat aan een behoorlijke beheersching van het Nederlandsch groote waarde wordt toegekend, terwijl voor aanstaande waterbouwkundigen een behoorlijke kennis der aardrijkskunde, meer in het bijzonder van Nederland, onmisbaar moet worden geacht.

Voorbereidende Cursus.

Daar in de praktijk is gebleken, dat het voor jongelieden, komende van de H. B. S. of van een Mulo-school moeilijkheden oplevert zich de voor den eisch 7° benoodigde kennis van het timmeren en bouwkundig teekenen eigen te maken, is aan de M.T.S. een voorbereidende cursus verbonden, waarvan de duur op een jaar is gesteld.

Op dezen cursus wordt de leerling onderwezen in het timmeren en bouwkundig teekenen, terwijl algebra, meetkunde, Nederlandsche taal en handteekenen worden onderhouden met eenige uren per week.

De leerling wordt op zoodanige wijze onderwezen in het timmeren als voor den middelbaar technicus nuttig en noodig moet worden geacht. Zoo worden door hem op den voorbereidenden cursus o. a. uitgevoerd: Eenvoudige houtverbindingen; hoekverbindingen van kozijnen, ramen en deuren; een volledig kozijn met draairaam en betimmering; een kozijn met schuivend

benedenraam, met volledige betimmering en voorzien van behangtengels, stoelplank en keerklossen; een kozijn met draaibare benedenramen, bewerkt als het voorgaande kozijn; een balconkozijn met draaibare glasdeuren en bovenlicht, met betimmering; eenvoudige trapgedeelten.
Bovengenoemde constructies worden niet kleiner dan op halve ware grootte uitgevoerd.
Het onderricht in het bouwkundig teekenen gaat hand aan hand met dat in het timmeren.
Aan het eind van den voorbereidenden cursus gekomen, moeten de leerlingen zich aan het gewone admissie-examen onderwerpen teneinde op de M. T. S. te kunnen worden toegelaten.
Tot den voorbereidenden cursus worden alleen toegelaten zij, wier kennis en algemeene ontwikkeling is gelijk te stellen met die, welke worden geacht te zijn verkregen na het met goed gevolg doorloopen van de derde klasse eener H. B. S. of van eene zoodanige Mulo-school, dat met de aldaar verkregen kennis het Mulo-diploma A of B kan worden verworven. — Uit het afleggen van een toelatingsexamen zal moeten blijken of men tot den voorbereidenden cursus kan worden toegelaten. Evenwel zal uit over te leggen diploma's, gewaarmerkte teekeningen enz. kunnen blijken of geheele of gedeeltelijke vrijstelling kan worden verleend.

Nadat de eischen van toelating tot den voorbereidenden Cursus in het leerplan vermeld zijn, wordt medegedeeld dat het Bestuur overweegt de oprichting van een voorbereidenden cursus voor degenen, wien het aan de voor het toelatingsexamen noodige kennis op het gebied van wis- en natuurkunde, Nederlandsche en Duitsche taal ontbreekt.

Beschrijving van de leergangen der M. T. S.

In verband met het doel van de school, wordt op de M. T. S. onder meer, onderwijs gegeven in de volgende vakken.
a. Algebra, stereometrie, gonio- en trigonometrie, beschrijvende meetkunde;
b. Theoretische mechanica, graphostatica, statische berekeningen, hydraulica.
c. Natuur- en scheikunde;
d. Burgerlijke bouwkunde, architectonisch teekenen, waterbouwkunde;
e. Stijl- en ornamentleer;
f. Kennis van bouwstoffen;
g. Kennis van werktuigen;
h. Landmeten en waterpassen;
i. Bestekken en begrootingen;
k. Boekhouden, inrichting van administratie, wettenkennis, sociaal-economie;
l. Fransch, Engelsch, Duitsch;
m. Handteekenen.
De cursus duurt vijf halve jaren (semestercursus) en derhalve met inbegrip van den voorbereidenden cursus zeven halve jaren.

Leerplan voor de afdeeling Bouwkunde.

Eerste Semester.

ALGEBRA. Vergelijkingen van den eersten graad met één en meer onbekenden. Vierkantsvergelijkingen. Logarithmen. Reeksen. Samengestelde interestrekening.

STEREOMETRIE. Onderlinge stand van lijnen en vlakken in de ruimte. Tweevlakshoek, standhoek. Oppervlakte- en inhoudsbepalingen van eenvoudige lichamen, begrensd door platte vlakken.

GONIO- EN TRIGONOMETRIE. Goniometrische verhoudingen van den scherpen hoek. Berekening van den rechthoekigen driehoek (zonder en met logarithmen).

BESCHRIJVENDE MEETKUNDE. Het voorstellen van punten, lijnen en vlakken door middel van projecties of doorgangen. Het bepalen van de ware grootte eener lijn, als de projecties daarvan zijn gegeven. Het bepalen van de snijlijn van twee vlakken, van het snijpunt van een lijn met een vlak, van den hoek tusschen twee lijnen en tusschen twee vlakken. Het neerslaan van vlakken in het projectievlak.

NATUURKUNDE. Algemeene eigenschappen der stoffen. Samenstelling en ontbinding van krachten. Afleiding der drie evenwichtsvoorwaarden. Zwaartepunten van figuren en lichamen. De drie soorten van evenwicht. Arbeid en wrijving. Krachtwerktuigen: hefboom, takel, windwerk, wig en schroef. Eenparige beweging. Eenparig veranderlijke beweging.

SCHEIKUNDE. Inleiding. Hoofdwetten der scheikunde. Moleculair- en atoomtheorie. Zuren, basen en zouten. De voornaamste metalloïden en hunne belangrijkste verbindingen.

FRANSCH. Alleen met die leerlingen, welke in het Fransch een voldoende kennis hebben verworven, wordt deze taal voortgezet. Lezen en vertalen van gemakkelijk proza. Vertalen van eenvoudige stukjes uit het Nederlandsch in het Fransch. Naar aanleiding van de vertalingen korte herhaling der hoofdzaken van de spraakkunst. Spreekoefeningen, waarbij de gelezen stukjes mondeling worden weergegeven. Idioom.

DUITSCH. In hoofdzaak: herhaling van de spraakkunst en vertaling van bijbehoorende oefeningen. Daarnaast lectuur. Mondeling en schriftelijk vertalen van het Duitsch in het Hollandsch.

ENGELSCH. Het onderwijs in het Engelsch wordt gegeven aan hen, die bij het toelatingsexamen een onvoldoend cijfer verkregen en aan hen, die in deze taal geen toelatingsexamen aflegden; daarbij wordt er naar gestreefd, dat de leerlingen, die aanvankelijk werden vrijgesteld (op grond van voldoend toelatingsexamen in dit vak) in het derde semester ook weder de lessen volgen. In de eerste twee semesters worden behandeld: de uitspraak, de beginselen van de spraakkunst, lees- en vertaaloefeningen.

BOEKHOUDEN EN HANDELSWETENSCHAPPEN. Kennis van eenvoudige formulieren en usances, die in handel en industrie voorkomen bij: koop en verkoop, huur, aanbesteding, veiling, verzending, verzekering, factureeren, afrekenen, innen, ontvangen, cedeeren, betalen enz. Gebruik van wissels, promesses, assignaties, chèques, eenvoudige berekeningen uit den wissel- en effectenhandel, prolongatie, beleening, hypotheek.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. Theorie der baksteenconstructie met voorafgaand korte inleiding in de daarbij gebruikt wordende bouwstoffen. Metselverbanden van opgaande muren, met hunne hoek-, eind- en kruisoplossingen, verzwaringen, sprongen, schuine hoeken enz. Aanleg en afdekking van muren, als rollagen, vlechtingen, ezelsruggen met uitmetselingen en overkragingen. Afdekking en afsluiting van raam- en deuropeningen. Schoorsteenkanalen, kolommen en pijlers. Het verwerken van profielsteen. Uitvoering van metselwerk en daarbij benoodigde hulpmiddelen. Afwerken van muurvlakken.
Theorie der natuursteenconstructie, met voorafgaande korte inleiding in de soorten natuursteen en voornaamste bewerkingen. Lijsten, dorpels, afdekkingen, lateien, boogstukken enz. Stellen, verbinden, ankeren. Verwerking van natuursteen in verband met baksteen.
Vloerconstructies. Ontwerpen van houten en ijzeren balklagen, verdeeling, richting, doorbrekingen, verankering, oplegging, versterking enz. Samengestelde balklagen met kolommen, standvinken enz. Vloerconstructies op den beganengrond, bodemafsluitingen. Voorzieningen met het oog op ventilatie, afsluiting enz.
Verschillende oplossingen van houten vloeren. Verschillende oplossingen van steenen vloerconstructies. Verschillende oplossingen van plafonds.
Bijzondere voorzieningen bij balkons, erkers enz.
Uitvoering van balklagen, vloeren met bijbehoorende hulpmiddelen.
Schoorsteenbouw.
Bij deze lessen worden gedrukte handleidingen met eenige bijbehoorende platen gebruikt, terwijl verder op het bord vele schetsen worden gegeven, welke de leerling moet overnemen en thuis overteekenen; deze net geteekende schetsen worden ingeleverd en door den leeraar gecorrigeerd. *Wordt vervolgd).*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. **Redacteur:** J. GRATAMA. **Bureau van Redactie:** Marnixstraat 402, Amsterdam. **Uitgevers en Bureau van Adminstratie:** MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 13 NOV. 1915. = No. 29.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek, door J. Gratama. Het bedanken van den Voorzitter der Amsterdamsche Schoonheidscommissie. — Het nieuwe Gebouw voor de Tweede Kamer. — Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht. — Het nieuwe Raadhuis te Rotterdam. — Het Tuindorp aan de Heiplaat te Rotterdam. — Ingezonden. — Berichten. — Laatste Berichten (Officieel Gedeelte.)

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXVIII.

door J. GRATAMA.

HET BEDANKEN VAN DEN VOORZITTER DER AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE. Voor eenigen tijd bevatte het Alg. H. Bl. een interview van den heer Jos. Th. J. Cuypers, waarin zeer kort de redenen werden vermeld, waarom genoemde heer als Voorzitter en als lid der Amsterdamsche Schoonheidscommissie heeft bedankt.
Ik had nog geen gelegenheid, hierop nader de aandacht te vestigen; het geval is echter belangrijk genoeg om er alsnog op terug te komen.
De mededeeling in het Alg. H. Bl. luidde:
Wij hebben ons heden tot den architect Jos. Th. J. Cuypers gewend om van hem te vernemen, welke redenen hem ertoe geleid hebben te bedanken als lid der Schoonheidscommissie (de heer Cuypers was tevens voorzitter der commissie).
De aanleiding, zoo vernemen wij, was, dat de heer Cuypers bezwaren had tegen een gevelontwerp van den architect de Klerk voor arbeiderswoningen in de Spaarndammerbuurt. De bezwaren waren deze, dat bij den opzet niet voldoende rekening was gehouden met de technisch-constructieve eischen van de verschillende ambachten. De overige leden der commissie waren van meening, dat de verantwoordelijkheid in deze aan den architect moest blijven en dat de goedkeuring aan een dergelijk ontwerp niet mocht onthouden worden wanneer de indruk ervan is, dat men te doen heeft met het werk van een ernstig kunstenaar.
Zijn bedoeling nog eens samenvattende zeide de heer Cuypers: — Ik meen, dat bij den opzet van een ontwerp de technisch-constructieve eischen een rol moeten spelen, dat zij onmisbare elementen moeten zijn.
Waarom ik geen lid gebleven ben om in de commissie mijn overtuiging te verdedigen? Ik meen, dat de homogeniteit der commissie zoo groot mogelijk moet zijn; dat is in het belang der commissie en van de rust in dat college en ook voor het vertrouwen naar buiten in de Schoonheidscommissie. Ik blijf echter overtuigd, dat deze Schoonheidscommissie, zooals zij na mijn vertrek zal zijn samengesteld, een overwegend gunstigen invloed zal kunnen uitoefenen op de bouwkunst in Amsterdam".

Het valt te betreuren, dat de heer Cuypers uit de Commissie is getreden. Uit den aard der zaak hebben in deze Commissie architecten van min of meer verschillend inzicht zitting. Waar moet het nu naar toe, als ieder maar gaat bedanken, omdat zijn inzicht betreffende een bepaald punt door de meerderheid der Commissie niet gedeeld wordt? Getuigt het wel van wijs beleid en van goed inzicht in het standsbelang der architecten als men ter wille van één punt, de homogeniteit van de Commissie openlijk verbreekt, en daarmede naar buiten voor de zooveelste maal den indruk versterkt, dat de architecten nooit kunnen samengaan en altijd verschil van meening hebben.
Kan de Bond van Nederl. Architecten, die zijn Voorzitter Jos. Cuypers voor de Commissie candidaat stelde, zich hiermede vereenigen?
Het valt verder nog meer te betreuren, dat in de pers nadere mededeelingen omtrent dit bedanken zijn verschenen, mededeelingen die onjuist en incompleet zijn, en waarin de naam van den betrokken architect. M. de Klerk, genoemd wordt. Dit is schending van de verplichte geheimhouding, den leden der Schoonheidscommissie opgelegd, geheimhouding die billijk en noodzakelijk is, omdat de belangen van de architecten, wier werk beoordeeld wordt, belangrijk geschaad kunnen worden, wanneer de besluiten der Commissie aan de pers op de een of andere wijze worden medegedeeld.
Ik acht het niet juist, dat de oud-voorzitter der Commissie naar aanleiding van zijn ontslag nadere mededeelingen omtrent de oorzaak van dit ontslag aan journalisten gedaan heeft, mededeelingen die, zooals gezegd, onjuist en incompleet zijn.
Ik zou dan ook zeker over deze zaak niet geschreven

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

hebben; maar nu er allicht een verkeerde voorstelling van een en ander is ontstaan, vind ik het noodig, nader hierop in te gaan.

Immers, welke indruk *kan* men krijgen van het H.Bl. bericht? Dat architect de Klerk een roekeloos bouwer is; dat de commissie ook roekeloos is, omdat zij volgens des heeren Cuypers meening, bij den opzet van een ontwerp, de technisch-constructieve eischen geen rol laat spelen; dat zij de constructie geheel negeert bij hare aesthetische beschouwingen.

Tegen deze voorstelling van zaken kom ik, die de desbetreffende vergadering der Commissie heb bijgewoond, met klem op. Architect de Klerk is een talentvol ontwerper, getuige o. a. de uitnemende architectuur van het blok huurhuizen van het Johannes Vermeerplein, en het aardige, origineele blok arbeiderswoningen met het breede roode fries in de Spaarndammerbuurt. Karakteristiek (en soms zeer goed) is bij zijn architectuur een zekere vrijheid van baksteen-verband, waarmede hij op eenvoudige wijze een interessant effect bereikt, en waarmede hij en zijn geestverwanten op niet geringe wijze de Nederlandsche baksteen-aesthetiek verrijken. Het nieuwe vindt steeds zijn bestrijders in de voorzichtigen, die alleen naar het verleden kijken, en hun heil en steun zoeken in de traditie. Na enkele kleine constructiewijzigingen keurde Bouw- en Woningtoezicht het ontwerp van de Klerk goed. Hierna keurde de Commissie het ook goed, waarbij zij wel degelijk de aesthetiek en de constructie in onderling verband beschouwde, maar waarbij zij deze nieuwe aesthetiek, die haar misschien op enkele punten niet geheel voldeed, toch belangrijk en aannemelijk genoeg oordeelde om het project niet te verwerpen. Zij achtte het terecht, niet wenschelijk kleine plaatselijke aesthetische wijzigingen voor te stellen, omdat het project een sterk doorgevoerde eigen opvatting vertoonde, die aesthetisch òf geheel te aanvaarden òf geheel verworpen moet worden.

Het standpunt der Commissie acht ik geheel juist. Zij erkende de zeer goede kwaliteiten van het knappe, origineele ontwerp en zij wenschte welwillend te staan tegenover de zich ontwikkelende nieuwe architectuur met haar nieuwe baksteentechniek en aesthetiek.

Zij handhaafde het devies: de Kunst hare Vrijheid, en zij wenschte niet uitsluitend de oude technisch-aesthetische eischen als basis van hare beoordeeling te nemen.

De commissie was dus modern, d. w. z. vooruitstrevend, open voor het zich ontwikkelende nieuwe, en deze vooruitstrevendheid kan niet anders dan het doel der Commissie: de bevordering van Amsterdam's Schoon, ten goede komen.

HET NIEUWE GEBOUW VOOR DE TWEEDE KAMER.

In het B. Weekblad hebben wij uitvoerig de voorbereiding tot het verkrijgen van een nieuw gebouw voor de Tweede Kamer medegedeeld. In het B. Weekblad van 6 Maart 1915 hebben wij afgedrukt de Memorie van Toelichting van den Minister van Waterstaat betreffende verhooging en aanvulling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting 1915 (f 50.000 voor een prijsvraag voor het Tweede Kamergebouw). In B. Weekblad van 29 Mei 1915 hebben wij afgedrukt uit de Handelingen der Tweede Kamer de uitvoerige opmerkingen en beschouwingen waartoe het afdeelingsonderzoek der Tweede Kamer in zake genoemde verhooging en aanvulling heeft aanleiding gegeven.

Wij laten nu volgen de Memorie van Antwoord van den Minister van Waterstaat.

Memorie van Antwoord.

(Ingezonden bij brief van 29 October 1915).

Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag heeft ondergeteekende de eer het volgende mede te deelen.

§ 1. Bij de behandeling van het wetsontwerp is, blijkens dat Verslag, in de eerste plaats ter sprake gebracht, of het wel gewenscht is thans tot verbouwing en uitbreiding van het Kamergebouw over te gaan.

Sommige leden bleken van oordeel te zijn dat de tegenwoordige omstandigheden het raadzaam maken de plannen voor een verbeterd Kamergebouw voorloopig te laten rusten, in verband met de buitengewone zware eischen, die nu aan de schatkist worden gesteld. Hieraan worden door hen beschouwingen vastgeknoopt omtrent de uitgaven, die, naar hun oordeel, thans wèl en die, welke *niet* verdedigbaar zouden zijn, terwijl zij geen bezwaar zien in uitstel der voorgenomen verbouwing en uitbreiding van het Kamergebouw, welke volgens den uit het Verslag blijkenden gedachtengang dezer leden, wegens den tegenwoordigen op den duur onhoudbaren toestand van het terrein voor het nieuwe gebouw bestemd, toch binnen niet te lang tijdsverloop zou moeten plaats hebben.

Ondergeteekende schaart zich aan de zijde van de vele andere leden, die van meening zijn dat de tegenwoordige tijdsomstandigheden, indien dit maar eenigszins mogelijk is, geen invloed moeten uitoefenen op de gewone wijze van leven en werken. In verband hiermede bestaat er geen reden tot uitstel der voorgenomen verbouwing en uitbreiding van het Kamergebouw, te minder, waar dit uitstel, ook volgens de eerstbedoelde leden, toch slechts voor eenige jaren zou gelden.

Waar de uitbreiding van het Kamergebouw reeds vele jaren aanhangig is en de inwendige toestand van dat gebouw inderdaad verbetering eischt, moet, naar de meening van ondergeteekende, in plaats van de noodige voorziening uit te stellen, deze spoedig en krachtig worden ter hand genomen.

§ 2. Het denkbeeld om eenige particuliere bouwkundigen in de gelegenheid te stellen voor het nieuwe gebouw ontwerpen in te dienen heeft bij vele leden instemming gevonden.

Het voorstel daartoe is gedaan na rijpe overweging van deze aangelegenheid, waarbij in aanmerking is genomen, dat, waar het hier betreft de stichting van een architectonisch werk, waaraan buitengewone eischen mogen worden gesteld, er termen zijn om van den gebruikelijken regel af te wijken, volgens welke het ontwerpen en maken der Rijksgebouwen uitsluitend aan de daarvoor aangewezen ambtenaren wordt opgedragen.

De aandacht wordt er echter op gevestigd, dat het niet in het voornemen ligt de aangevraagde gelden te besteden voor het uitschrijven van eene prijsvraag.

Bij eene prijsvraag wordt in den regel eene jury benoemd, die de bekroningen toekent.

Zoo is gehandeld bij den bouw van het Vredespaleis en, hoewel in een eenigszins anderen vorm, ten opzichte van een nieuw raadhuis te Rotterdam.

Het gevolg van de uitspraak der jury is in den regel dat de bekroonde, aan wien de eerste prijs is toegekend, het werk uitvoert.

De bouwheer heeft dan zijne bevoegdheid eigenlijk grootendeels op de jury overgebracht.

In het onderwerpelijke geval zou eene zoodanige handelwijze minder op hare plaats zijn, omdat, hoewel ondergeteekende de verantwoordelijkheid voor den bouw en dus ook voor de keuze van het uit te voeren ontwerp draagt, hij bij het doen van deze laatste zooveel mogelijk te rade wil gaan met de wenschen en inzichten der Kamer. Meer dan in andere gevallen moet dus vrijheid van handelen worden voorbehouden. Dit sluit eene eenigszins bindende uitspraak van eene jury uit.

Niettemin zal de kans voor de ontwerpers, om tot de uitvoering te worden geroepen, niet worden verminderd en zullen zij in elk geval voor het lijden van schade worden behoed, doordat aan ieder hunner dezelfde vergoeding voor het maken der plannen zal worden uitgekeerd.

Onder de vele leden, die instemming betuigden met het in de Memorie van Toelichting vermelde en hierboven nader ontwikkelde denkbeeld om Nederlandsche particuliere architecten in de gelegenheid te stellen eene oplossing van het voorliggende vraagstuk te geven, waren er sommigen, dis in verband met hetgeen tot dusverre heeft plaats gevonden, eenige nadere toelichting omtrent de bedoeling van ondergeteekende verzochten.

Ter voldoening daaraan heeft hij de eer het volgende mede te deelen.

Aanvankelijk werd, nadat in September 1910 door den Voorzitter der Kamer aan den ambtsvoorganger van ondergeteekende een programma van eischen, waaraan de inwendige indeeling van het gebouw zou hebben te voldoen, was gezonden, aan 2 bouwkundigen opdracht verstrekt om aan die eischen voldoende schetsplannen op te maken.

Dit waren de Rijksbouwmeester in het 2de district, D. E. C. Knuttel, en de Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs, J. A. Vrijman.

Door deze ambtenaren zijn hierop een drietal schetsplannen ingediend, die aan het oordeel van de Commissie voor de Huishoudelijke aangelegenheden, versterkt met eenige Kamerleden, zijn onderworpen.

Ten gevolge van de door deze Commissie gemaakte bemerkingen zijn nogmaals 2 plannen opgemaakt, die in April 1913 weder aan haar zijn toegezonden.

Kort daarop mocht toen de ambtsvoorganger van ondergeteekende de mededeeling ontvangen, dat het laatste plan, afkomstig van den Rijksbouwmeester Knuttel, volgens hetwelk de geheele ruimte tot aan het perceel van de firma Meddens en Zoon in beslag zal worden genomen, naar het oordeel der Commissie de voorkeur verdiende.

Alsnu werd opdracht verstrekt tot verdere uitwerking van het, behoudens nog noodig geachte wijzigingen, door de meerbedoelde Commissie gekozen plan en het opmaken van de noodige gevelteekeningen, aan welke opdracht in Januari 1914 was voldaan.

De heer Vrijman was intusschen door andere zeer drukke ambtsbezigheden verhinderd geworden zijne medewerking in deze verder te verleenen.

Laatstbedoeld, meer definitief plan is aan de Commissie uit de Kamer toegezonden, waarbij het thans nog berust.

Bij eene met haar gehouden bespreking, waarbij de moeilijkheid bleek der keuze van geschikte gevelontwerpen, werd door ondergeteekende het denkbeeld geopperd, om een zeker aantal particuliere architecten in de gelegenheid te stellen voor de verbouwing en uitbreiding plannen in te zenden.

Aan de te verstrekken opdracht ligt dus in hoofdzaak de bedoeling ten grondslag, om de inzichten van particuliere architecten omtrent de oplossing van het gevelvraagstuk te kennen en door onderlinge vergelijking tot eene keuze te geraken.

Intusschen sluit dit niet uit, dat bedoelde particuliere architecten ook de gelegenheid zullen hebben eene eenigszins andere inwendige indeeling, dan door den Rijksbouwmeester Knuttel is ontworpen, voor te stellen, mits enkele onderdeelen van het thans bestaande gebouw, zooals de tegenwoordige vergaderzaal, behouden blijven, waaromtrent eene voorwaarde in het programma van eischen zal worden gesteld.

De vraag, door de hier aan het woord zijnde leden gedaan, of de hoofdingang aan den nieuwen verkeersweg en de monumentale trap in eene hal tegenover *dien* hoofdingang is gedacht, kan ontkennend beantwoord worden. De hoofdingang is ontworpen aan het Binnenhof, ter plaatse waar zich nu de toegang naar de Ministerzaal bevindt, terwijl de bestaande ingang thans voor de leden bestemd. ook behouden zal blijven ten behoeve van den dienst der Kamer.

De uit het Voorloopig Verslag blijkende onderstelling, dat ontwerpen, gebonden aan voorwaarden, als hiervoor bedoeld wat betreft de inwendige indeeling, niet veel zouden kunnen verschillen met die, welke reeds door den Rijksbouwmeester Knuttel zijn opgemaakt, heeft ondergeteekende juist aanleiding gegeven, om ook de gelegenheid te openen tot het indienen van ontwerpen voor eene geheel vrije oplossing van het vraagstuk.

Het zou in de bedoeling liggen om den genoemden Rijksbouwmeester daartoe, nevens de 5 uit te noodigen architecten, ook de gelegenheid te geven, zonder dat hem deswege vergoeding zou worden toegekend.

Ondergeteekende geeft aan de leden, die met leedwezen hebben kennis genomen van het denkbeeld particuliere architecten uit te noodigen, volkomen toe, dat daaraan, al is er niet bepaald sprake van eene prijsvraag, bezwaren zijn verbonden, doch daartegenover staat dat het hier gaat om de oplossing van een bijzonder vraagstuk op architectonisch gebied, hetgeen de voorgenomen handelwijze en de daaraan verbonden kosten wel schijnt te rechtvaardigen.

De vraag dezer leden of het programma van eischen, waarvan in de Memorie van Toelichting sprake is, hetzelfde is als dat waarop het ontwerp-Knuttel steunt, kan toestemmend beantwoord worden.

Ten opzichte van de door hen gewenschte inlichtingen omtrent de grondslagen waarop in 1913 overeenstemming is verkregen, moge worden verwezen naar hetgeen hiervoor ten aanzien van den loop van zaken is medegedeeld.

Aan hun verlangen om de uitgewerkte plannen te mogen kennen zal eerst kunnen worden voldaan, als deze van de Commissie uit de Kamer zijn terugontvangen

Ondergeteekende vertrouwt dat het niet noodig zal zijn om na de vorenstaande nadere uiteenzetting der bedoeling van het gedane voorstel, de beschouwingen van de leden, wier instemming dit niet schijnt te hebben, verder op den voet te volgen.

Hij wil hier echter wel verklaren, dat het in het voornemen ligt opdracht voor het ontwerpen en het eventueel maken van Rijksgebouwen aan particuliere architecten slechts bij uitzondering te geven en dat er dus niet voor behoeft te worden gevreesd, dat van de diensten der voor die werkzaamheden bij het Rijk werkzame ambtenaren niet genoeg gebruik zou worden gemaakt.

Die ambtenaren, die beide Rijksbouwmeesters, hebben trouwens op dit oogenblik en in de naaste toekomst zooveel grootere bouwwerken voor te bereiden en uit te voeren, dat het zeer de vraag zou zijn of een hunner wel bij den door hem reeds te verrichten dienst nog de noodige zorg en toewijding zou kunnen geven aan een zoo omvangrijk bouwwerk als de verbouwing en uitbreiding van het Tweede Kamergebouw.

Dit is toch een arbeid die gedurende meerdere jaren de dagelijksche leiding van den architect zelf schijnt te vorderen.

Met betrekking tot de opmerking, dat opdracht voor den bouw aan een particulier architect waarschijnlijk zal leiden tot belangrijke verhooging van de bouwsom, zij medegedeeld, dat het maximum van de te besteden som in de voorwaarden, welke voor die opdracht zullen gelden, is vermeld en dat het honorarium der architecten is gegrond op een daarvoor bestaand tarief, zoodat voor opdrijven van kosten geen vrees behoeft te bestaan.

Hierbij is niet uit het oog te verliezen, dat, indien de bouw aan den betrokken Rijksambtenaar zou worden opgedragen, eene belangrijke tijdelijke vermeerdering van aan hem toe te voegen personeel daarvan het gevolg zou moeten zijn, waarvan de kosten ten laste van het bouwwerk zouden komen.

Blijkens het Voorloopig Verslag wordt betwijfeld of aan de direct belanghebbende bij het gebouw, d. i de Kamer, vertegenwoordigd door de Commissie ad hoc, bij de voorgenomen regeling wel de gewenschte invloed op den gang van zaken zal zijn verzekerd.

Dit wordt afgeleid uit de omstandigheid, dat ondergeteekende op twee voorname punten zich niet met de zienswijze dier Com-

missie kan vereenigen, namelijk voor zooveel betreft de aan de mededingers te openen gelegenheid om ook geheel vrije plannen in te dienen en de publicatie der ingezonden ontwerpen, vóór de beslissing Het wil ondergeteekende voorkomen, dat dit meeningsverschil geenszins uitsluit, dat de Kamer bij de keuze van het uit te voeren plan in voldoende mate van hare inzichten zal kunnen doen blijken.

Ten slotte kan toch het noodige krediet voor den bouw niet zonder hare medewerking worden verkregen.

De daartegen ingebrachte bezwaren kunnen ondergeteekende dan ook geen aanleiding geven om van zijn voornemen ten aanzien van het doen opmaken van plannen door particuliere architecten af te zien.

Naar zijne meening is het daarvoor aangevraagde bedrag niet zoo hoog dat met het oog daarop eene handelwijze, als door hem bedoeld, niet zou behooren plaats te hebben en de mogelijkheid. dat die tot een goed resultaat zal kunnen leiden, is niet uitgesloten.

Eenige leden meenden er dan nadruk op te moeten leggen, dat de voor- of nadeelen van het uitnoodigen van particuliere architecten voor een goed deel door de formuleering van het programma van eischen worden beheerscht, en wenschten in verband hiermede nadere inlichtingen te dien aanzien.

Ondergeteekende kan naar aanleiding daarvan mededeelen, dat een ontwerp voor een programma van eischen door hem aan het oordeel der voorbedoelde Commissie ad hoc is onderworpen, welke een advies daaromtrent heeft toegezegd, doch er prijs op stelde dat intusschen het noodige krediet zoo spoedig mogelijk zou worden aangevraagd.

Na hetgeen hiervoor omtrent de eventueele inzending van ontwerpen voor eene vrije oplossing van het voorliggende vraagstuk is medegedeeld, meent ondergeteekende zich van verdere beschouwingen te dien opzichte te mogen onthouden.

De vergoeding ad f 2000, hoewel niet hoog, lijkt hem toch wel voldoende toe, omdat vermoedelijk veel arbeid, verricht voor de bewerking der plannen, volgens het programma van eischen, ook dienstig zal kunnen zijn voor de vrije oplossing.

Naar aanleiding van de aan het slot van deze paragraaf gestelde vraag kan worden medegedeeld, dat, waar de Rijksbouwmeester voor het vervaardigen van het ontwerp voor eene vrije oplossing geen vergoeding zal ontvangen, het billijk is dat hij daarvoor over de diensten van Rijkspersoneel beschikte.

§ 4. Zooals uit het medegedeelde in § 2 kan blijken, ligt het niet in het voornemen van ondergeteekende eene jury van deskundigen in te stellen, die hem bij de keuze uit de ingezonden ontwerpen van voorlichting zal dienen.

Hij wil, waar het hier niet betreft een gewoon dienstgebouw, de keuze in de eerste plaats aan de Kamer laten, die wellicht daarbij deskundige hulp zal inroepen, in welk geval hij gaarne eventueel zijne medewerking zal verleenen om deze te verkrijgen.

Vermoedelijk zal op deze wijze in onderling overleg de vaststelling van een definitief plan kunnen worden bevorderd.

Ten aanzien van de bekendmaking der plannen wordt door ondergeteekende het gevoelen gedeeld van de leden, die dit verdedigen. Inderdaad kan eene dergelijke handeling geacht worden te zijn in overeenstemming met de algemeene opvatting van dezen tijd.

In hoeverre de critiek, die zeker niet zal uitblijven, van invloed zal mogen zijn op de keuze van het uit te voeren plan, zal later moeten blijken.

De bekendmaking behoeft echter niet te geschieden door eene tentoonstelling der plannen, doch kan plaats hebben door eene beschrijving daarvan met reproducties der voornaamste teekeningen, uit te geven op de wijze als dit heeft plaats gehad met de plannen voor het raadhuis te Rotterdam.

Artikel 1.

Voor de splitsing van den uitgetrokken post in twee posten, welke door enkele leden wordt verlangd, bestaat, naar ondergeteekende wil voorkomen, geen aanleiding.

De Minister van Waterstaat, C. LELY.

MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

(Vervolg van blz. 210.)

TEEKENOEFENINGEN. Aan den leerling wordt op schaal 1 à 20 een gevelgedeelte gegeven; hij moet dit geheel als in de praktijk gebruikelijk is, uitwerken, d.w.z. laag- en kopverdeeling en eenige voorname doorsneden teekenen (voor studie worden bovendien eenige lagen uitgeslagen); raam- en deurkozijnen detailleeren in verband met laag- en kopverdeeling, waarbij de betimmering in aansluiting wordt gebracht met het behang en vloer- en plafondhoogte. Van de natuursteen van dit gevelgedeelte wordt een volledige werkteekening vervaardigd met natuursteenstaat. Zie fig. in vorig No. van B. Weekblad.

Daarna wordt aan den leerling een plan van een eenvoudig gebouw gegeven op een schaal 1 à 100 met den stand van ramen, deuren enz. doch zonder de binten. Op een schaal van 1 à 50 moet hij hiervoor de bintlagen teekenen van hout en ijzer, onder aangifte der verankering. Vervolgens teekent hij eenige doorsneden 1 à 10 ter verduidelijking van het geheel. Ankerteekening (ware grootte). Balkstaten met kubiek en geschat gewicht.

Voor hetzelfde gebouw worden eenige boven elkaar gelegen schoorsteenen geteekend, terwijl de meest gevorderde leerlingen de keukeninrichting detailleeren.

KENNIS VAN BOUWSTOFFEN. Baksteen; vervaardiging; onderscheiding; deugden en gebreken; wijze van keuren; toepassing in bouw- en waterbouwkunde. Hetzelfde voor andere kunstmatige steenen. Natuursteen, soorten, structuur, eigenaardigheden, deugden en gebreken.

BOUWKUNST-THEORIE. Behandeling van de voornaamste elementen, waaruit een gebouw is samengesteld, met schetsen van allerlei onderdeelen als: terras- en balconafsluitingen, stoepen, buitentrappen, veranda, portiek enz. Situatie. Behandeling van enkele eenvoudige plattegronden. De schetsen worden ook hier van het bord overgenomen, thuis overgeteekend, ingeleverd en door den leeraar gecorrigeerd.

ARCHITECTONISCH TEEKENEN. Nateekenen en op eenvoudige wijze opwerken van architectonische onderdeelen van eenvoudigen aard, in hout, steen of ijzer als balkkoppen, trappalen, kapiteelen, basementen, gootlijsten met consoles, deurhekjes, balcon, hekken enz.

Tweede Semester.

ALGEBRA. Grafische voorstellingen, grafisch oplossen van vergelijkingen. Rekenlineaal. Herhaling van vergelijkingen en logarithmen.

Stereometrie. Oppervlakte- en inhoudsbepaling van lichamen, geheel of gedeeltelijk door gebogen vlakken begrensd. Toepassingen op vraagstukken van bouwkundigen aard.

GONIO- EN TRIGONOMETRIE. Goniometrische verhoudingen van stompe hoeken. De meest voorkomende formules uit de goniometrie. Berekening van den scheefhoekigen driehoek,

BESCHRIJVENDE MEETKUNDE. Projecteeren van eenvoudige, door platte vlakken begrensde lichamen. Doorsnijding van deze lichamen met platte vlakken. Ontwikkeling der oppervlakken van bovenbedoelde lichamen. Projecties van den cirkel.

NATUURKUNDE. Kracht en beweging. Arbeidsvermogen. Levende kracht. Horizontale worp. Cirkelvormige beweging, middelpuntzoekende kracht. Botsing. Heiformule. Druk in een vloeistofmassa. Druk op wanden. Wet van Archimedes. Communiceerende vaten. Strooming van vloeistoffen. Toepassingen.

Spanning van een gas. Wet van Boile. Toepassingen.

Werktuigen tot het heffen van vloeistoffen: in het bijzonder pompen. Theorie van het licht: Lichtbronnen, lichtsterkte, terugkaatsing, holle en bolle spiegels, breking, totale terugkaatsing, lenzen, vorming van beelden, optische werktuigen, kleurschifting.

De onderwerpen botsing en gassen worden hierbij tot een minimum omvang beperkt, terwijl van de optische werktuigen hoofd-

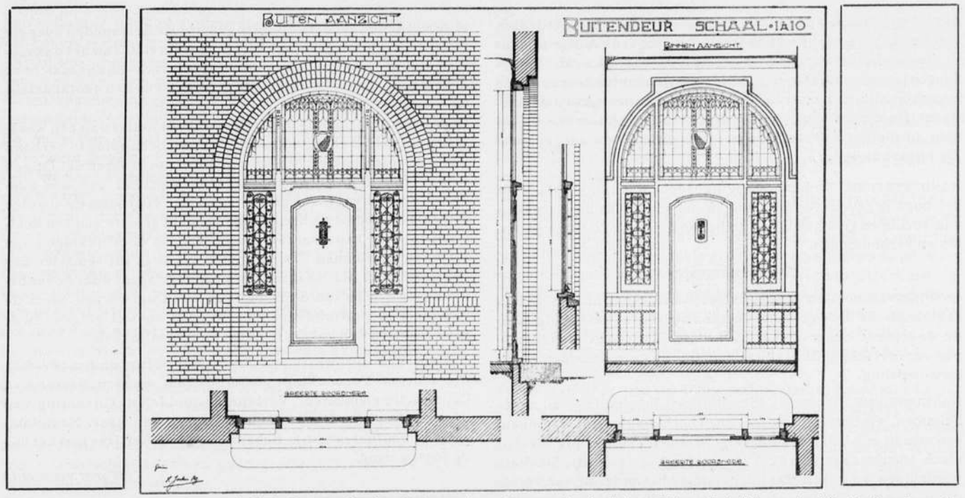

Tweede Semester. Architectonisch teekenen. De leerlingen ontvangen een goed uitgewerkte *schets* (blauw druk), die door hen als *teekening* wordt uitgewerkt. De leerlingen ontwerpen dus onderdeelen onder leiding.

zakelijk die worden behandeld, welke toeppassing vinden bij het landmeten en waterpassen.

SCHEIKUNDE. Voortzetting van de voornaamste metaloïden en hunne belangrijke verbindingen. Ionen-theorie. Titratie. Metalen en hunne verbindingen, meer in het bijzonder die verbindingen, welke in de techniek toepassing vinden. Behandeling van lucht- en watermortels.

FRANSCH. Voortzetting van het behandelde in het 1^{0} semester.

DUITSCH. In dit 2^{0} semester wordt minder spraakkunst beoefend en vervallen daardoor tevens een aantal oefeningen. Het lezen van moderne en technische lectuur wordt meer beoefend. Voortzetting van het mondeling en schriftelijk vertalen van het Duitsch in het Hollandsch.

ENGELSCH. Voortzetting van het behandelde in het 1^{0} semester.

BOEKHOUDEN EN HANDELSWETENSCHAPPEN. Beginselen van de administatieve organisatie. Dagboeken, dag- en weekstaten op bouwwerken. Eenvoudige loon- en materiaaladministratie. Het bijhouden van hulphoeken uit de bescheiden, de behandeling en opbergsystemen dezer bescheiden. Grootboek. Samenstelling van den inventaris en van de balans. Bepaling van de bedrijfsresultaten. Bijboeken. Rekening-courant met renteberekening.

STATISCHE BEREKENINGEN EN GRAPHOSTATICA. Krachtendriehoek, krachtenveelhoek. Kettinglijn, resultante, zwaartepunt. Evenwicht van bouwconstructies. Bepaling van de steunpuntreacties en het doorbuigend moment in eenvoudige gevallen voor geconcentreerde lasten en voor gelijkmatige belasting, zoowel met behulp van de graphische als van de analytische methode. Ongunstige stand van een overtrekkend laststelsel.

Inleiding in de begrippen elasticiteit, elasticiteits-modulus en spanning. Wet van Hooke. Trek-, druk-, schuif- en buigspanning. Berekening van trek-, druk-, schuifspanningen in eenvoudige gevallen. Bepaling van de afmetingen van houten en ijzeren liggers op twee steunpunten vrij opgelegd, door middel van de formule $\sigma = \frac{Me.}{I.}$ Teekenoefeningen.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. Houten trappen. Doel en algemeene eischen, plaats en inrichting. Typen. Verdrijven van treden volgens verschillende methoden. Aansluiting aan vloeren, bordessen, verdiepingen. Samenstelling der boomen in verschillende gevallen, met kuip- en wrongstukken. De wijze van afwerken van leuningen en balusters. Het uitslaan van boomen, spillen, kuip- en wrongstukken. Het uitvoeren en stellen van trappen.

Trappen van baksteen of natuursteen, op de wijze als hierboven geschetst voor de houten trappen.

Kappen, dakbedekkingen en bijbehoorende werken. Het wezen en doel der kappen, kapvormen. Soorten van dakbedekkingen met de uitvoeringswijze en daarbij te nemen maatregelen. Systematische opbouw van een normaal spant uit de onderdeelen; verbindingen. Systematische opbouw van gootvormen, hoek- en kielkepers, mede in verband met de aansluitingen aan verschillende dakbedekkingen. De oplossingen van allerlei aan- en afsluitingen van bekappingen, de oplossing van verschillende doorbrekingen; in aansluiting daarmede dakramen, daklichten, dakvenster, kapellen enz.

Het uitvoeren en stellen van spanten en de behandeling der verschillende werkzaamheden bij bekappingen behoorende.

Nadere behandeling van gebruikelijke spanttypen met bijbehoorende details.

De behandeling van de leerstof van dit semester geschiedt met handleidingen, platen en schetsen op de wijze als voor het 1e semester is meegedeeld.

TEEKENOEFENINGEN. De eerste teekening, welke wordt vervaardigd, is een zuivere trapteekening, d.w.z. een trap geheel los van de omgeving. Op een schets worden afmetingen en vorm aangegeven. De leerling teekent den plattegrond met de verdrijving der treden, opstand en den uitslag der boomen op een schaal 1 à 10 en daarna den uitslag van wrongstuk van boom en leuning op een schaal 1 à 2.

Vervolgens wordt een bordestrap ontworpen in een gegeven ruimte, waarin de stand der deuren enz. is aangegeven. Van deze trap worden de details op ware grootte geteekend, benevens die van een der binnendeuren.

KENNIS VAN BOUWSTOFFEN. Voortzetting van het 1e semester. Dakpannen en leien, aarden buizen en tegels, kalkzandsteen, drijfsteen, cementsteen enz. Bindmiddelen en mortels. Kort begrip van beton.

BOUWKUNST-THEORIE. Beschouwing der ruimten, waarvan de plattegronden in het 1e semester zijn behandeld, meer in het bijzonder met het oog op de toegangen en de verlichting. De bordschetsen bepalen zich tot binnen- en buitendeuren, ramen en raamgroepen, bovenlichten enz. met de voornaamste details. De schetsen der leerlingen worden behandeld, als in het 1e semester is aangegeven.

ARCHITECTONISCH TEEKENEN. Van de eenvoudige onderdeelen van het 1e semester komt de leerling nu tot eenvoudige samenstellingen: het uitwerken naar gegeven voorbeelden van binnendeuren (enkele, dubbele en schuifdeuren) en buitendeuren, (deze in combinatie met eenvoudige omlijstingen in bak- en natuursteen). De details worden door den leerling uitgewerkt, waarbij hem profielen en versieringsmotieven worden aangegeven. Zie bijgaande figuur.

HANDTEEKENEN. Na bespreking het teekenen van schetsen, op het bord gegeven, ter oefening in het vlot uit de hand trekken van rechte en gebogen lijnen en het op het oog schatten van maten en verhoudingen.

Derde Semester.

BESCHRIJVENDE MEETKUNDE. Projecteeren van lichamen, geheel of gedeeltelijk door gebogen vlakken begrensd; het bepalen van de doorsnede dezer lichamen met een plat vlak. Ontwikkeling van oppervlakken. Onderlinge doorsnijding van lichamen. Schaduw-bepaling.

NATUURKUNDE. Warmte; uitzetting en inkrimping van vaste lichamen, vloeistoffen en gassen. Thermometers. Hoeveelheid warmte in een lichaam aanwezig. Bronnen van warmte. Mechanisch warmteaequivalent. Verspreiding van warmte. Smelten, verdampen en koken. Zeer eenvoudige behandeling van verzadigde dampen. Sublimeeren. Stoommachine. Centrale verwarming en ventilatie van gebouwen.

FRANSCH. Lezen en vertalen uit een eenvoudig Fransch werkje, afgewisseld met vertalingen van het Nederlandsch in het Fransch.

DUITSCH. In dit semester wordt af en toe spraakkunst behandeld, wanneer het geval daartoe aanleiding geeft. Hoofdzaak vormt het lezen van technische lectuur. Voortzetting van het mondeling en schriftelijk vertalen van het Duitsch in het Hollandsch. Spreekoefeningen.

ENGELSCH. Voortzetting van het 2e semester. Lezen van een technisch werk.

BOEKHOUDEN EN HANDELSWETENSCHAPPEN. Tabellarische boekhouding. Losbladige boeken. Kaartsysteem. Afschrijvingen en afschrijvingsmethoden. Begrip kostprijs. Factoren van den kostprijs. Kostprijsboekhouding. Het gebruik maken van de gegevens, die de boekhouding verschaft.

STATISCHE BEREKENINGEN EN GRAPHOSTATICA. Verband tusschen het doorbuigend moment en de inwendige krachten; verband tusschen de uitwendige krachten en de afschuivende kracht in een balkdoorsnede. Traagheidsmoment en weerstandsmoment, berekening van het traagheidsmoment van samengestelde profielen. Het teekenen en berekenen van meer ingewikkelde buigingsgevallen. Het teekenen en berekenen van afschuivende krachten. Berekening van klinkverbindingen. Eenvoudige statisch bepaalde vakwerken; methodes van Cremona en Ritter. Berekening van den hellenden ligger en van de vrije gording. Schuifspanningen in een doorgebogen balk. Teekenoefeningen.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. Fundeeringen. Bodemonderzoek, verschillende terreinwerkzaamheden, ontgraving en vervoer van grond, bemaling, afdammen en afkisten. Aanaarding. Fundeeringswijzen met bijbehoorende details en de uitvoeringswijzen daarvan. Metselwerken in en boven water; kelders met toebehooren. Deze leerstof wordt met schetsen uitvoerig toegelicht, welke schetsen door den leerling worden behandeld als vroeger in het 1e semester is medegedeeld.

TEEKENOEFENINGEN. In het 3e semester worden kappen geteekend. De leerling ontvangt allereerst een plattegrond, waarop de stand der kopspanten is aangegeven en waarop de afmetingen voorkomen, terwijl in dit kapplan zooveel mogelijk allerlei constructie's zijn bijeengebracht, zoodat deze teekening geheel het karakter draagt van een studieteekening. Geteekend worden: op een schaal 1 à 20, plattegrond met voor- en zijaanzicht of doorsneden; voorts op ware grootte, de doorsneden over goten, kielen, hoekkepers, nokken, topgevels enz. Van het dakvenster, dat in deze kap voorkomt, worden voor- en zijaanzicht en doorsneden op een schaal 1 à 10 geteekend en een aantal details op ware grootte.
De volgende teekening draagt meer het karakter van een werkteekening. De leerling ontwerpt nu een bekapping in verband met een plattegrond, welke aan hem wordt verstrekt. Op een schaal van 1 à 20 wordt een bovenaanzicht van den kapgrond en een vooraanzicht van een der voornaamste spanten geteekend; voorts eenige details op ware grootte van een lichtraam in deze kap voorkomend en van de doorbrekingen van schoorsteenlichamen. Zoo mogelijk wordt in dit semester nog begonnen met het teekenen van fundeeringen. Voor bovenbedoeld plan, waarvan de bekapping werd ontworpen, moet de leerling een paalfundeering ontwerpen en wel volgens twee methoden: op een enkele rij palen en op paaljukken.

KENNIS VAN BOUWSTOFFEN. IJzer. Bereiding, onderscheiding der soorten. Verwerking; gieten, walsen, smeden, persen enz. Constructie-elementen. Verbindingsmiddelen. Uitvoering van ijzerconstructies. Buisleidingen. Keuren van ijzer. Boutplaatsing en boutberekening. Behandeling van het ijzer met het oog op roestwering.

(Wordt vervolgd.)

HET NIEUWE RAADHUIS TE ROTTERDAM.

In den salon van den Doele te Rotterdam, trad dezer dagen in een gecombineerde vergadering van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid te Rotterdam, en de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" als spreker op professor Henri Evers, de ontwerper van het Nieuwe Raadhuis te Rotterdam, om zijn hoorders een algemeenen indruk te geven van het nieuwe stadhuis.
De „Maasbode" bericht hierover:
Meer dan een algemeene indruk, zeide spreker, kon het niet zijn, omdat men over architectuur eigenlijk eerst iets kan zeggen, wanneer iets tot stand is gekomen, en dat is met het nieuwe stadhuis nog geenszins het geval. Hij kon het dan ook slechts in hoofdlijnen laten zien, zooals hij het zich gedacht heeft.
Het eerst kregen we op het scherm te zien het situatieplan van het stadhuis, postkantoor en beursgebouw, waarbij spreker aantoonde, dat men hier niet zou krijgen drie groote gebouwen op één rij zooals het publiek zich dat voorstelde. Juist doordat het postkantoor eenigszins achteruit zal komen te staan, wordt de eentonigheid gebroken.
De volgende teekening gaf te zien den beganen grond van het gebouw. De twee hoofdgedachten welke bij het ontwerp op den voorgrond traden waren 1o. concentratie van den geheelen geregelden dienst in één gebouw, en 2o. te streven naar de hoogste eischen van lucht en licht. Daartoe is tusschen het vóór- en achtergebouw ook een binnenplein ontworpen van 60 bij 26 M. Als het gebouw gereed is, zal het binnenplein wellicht ook als verkeersweg voor het publiek kunnen dienen. Er wordt naar gestreefd dit een zoo fraai mogelijk aanzien te geven.
In het achtergebouw zijn groote glazen hallen ontworpen voor de bureaux van den burgerlijken stand en andere afdeelingen.
In het voorgebouw leidt de portiek naar een groote hal, waarop uitkomen de trouwzaal voor de derde klasse met wachtkamers, en verder de trappen, die naar boven leiden. Op de eerste étage bevindt zich de raadzaal met ter zijde een leeszaal en een koffiekamer, alles uitkomende aan het binnenplein. Aan de voorzijde is de groote feestzaal met links de trouwzaal 1e klasse en rechts de kamer van burgemeester en wethouders. Deze drie zalen kunnen zoo noodig tot één gemaakt worden. Aangrenzend zijn een dienkamer, de kamer van den burgemeester, den secretaris, den hoofdbode en achter grenst daaraan de secretarie. Op de derde étage bevindt zich o.m. een koffiekamer voor de beambten met aangrenzende keukens.

Een teekening van het gebouw in doorsnee, maakte duidelijk, hoe het vraagstuk van lucht en licht zal worden opgelost.
Vervolgens kregen we een beeld te zien van de paalfundeering voor den toren, waartoe niet minder dan 2200 palen zijn geheid, en van die voor het geheele gebouw, waartoe 8236 palen noodig waren. Dit heiwerk is geheel gereed.
Na een kiekje op het toekomstige gebouw van de zijde van het ziekenhuis gezien, verscheen de voorgevel op het doek. Hier gold het vooral iets karakteristieks te leveren, zooals ook in verschillende oude gebouwen te dezer stede wordt teruggevonden, als de beurs, het museum Boymans, de Delftsche Poort en tal van fraaie koopmanshuizen aan onze havens.
Men wenschte hier de schakel, welke het heden met het verleden verbindt, te behouden, en daarbij vast te houden aan de locale traditie. Spr. wees er op, hoe men zoowel inwendig als in den gevel den boogvorm terugvindt. Verder zijn in de plaatsing der ramen ook uitgedrukt afzonderlijke deelen, waaruit het gebouw aan de voorzijde bestaat. Zoo vormen die van de trouwzaal, van de feestzaal, en van de kamer van burgemeester en wethouders ieder een afzonderlijke groep.
Wat de versieringen betreft, ook deze zijn met groote zorg ontworpen. Die van de trap memoreeren de grootheid van de gemeente Rotterdam. De beelden in het front zullen voorstellen de vier hoofdeischen voor een goed gemeentebestuur als moed, kracht, talent en toewijding.
Boven de trouwzaal vindt men in de kroonlijst het huwelijk uitgedrukt en beelden van man, vrouw en kind. Boven de kamer van B. en W. vonden realisme, idealisme en andere eischen voor een goed bestuur hun uitdrukking.
De versieringen langs het front drukken uit handel, scheepvaart en industrie.
Spr. wees er hierbij op, dat hier oorspronkelijk drie balcons waren ontworpen, doch op advies van H. M. de Koningin daarvoor in de plaats zal komen één groot balcon van 14 M. lengte.
Vervolgens kreeg men den hoek van het gebouw te zien, waar zich de burgemeesters-kamer bevindt en waar men zich tevens de plaats gedacht heeft voor het standbeeld van Van Oldenbarnevelt, waarvoor door Wijlen den heer Muller *f* 20.000 geschonken werd.
In de versiering van den nis, waarin dit standbeeld zal geplaatst worden is uitgedrukt de magistratuur. Bovenlangs zal een lijst de beeltenissen bevatten van vroegere regenten der stad, ter zijde stellen beelden voor beleid en toewijding en bovenop vindt de gerechtigheid een plaats.
Alsnu ontwikkelde spr. zijn gedachten bij het ontwerp voor den toren, waarin behalve voor het uurwerk ook voor een carillon plaats zal zijn, terwijl op den toren het beeld van den vrede zal geplaatst worden als herinnering aan het lange tijdperk van vrede, dat wij hebben doorleefd.
Een teekening van het binnenplein, welke nu op het doek werd gebracht, lokte applaus uit, zoo prachtvol als dit is ontworpen met een fontein in het midden, fraaie bloemperken, sierlijke banken, enz., terwijl tevens bleek, dat ook aan de daar uitkomende achtergevels van het gebouw niet minder zorg is besteed als aan den voorgevel. In de versieringslijst langs den gevel der raadzaal vinden uitdrukking de verschillende onderdeelen van het stadsbestuur als financiën, de bedrijven, onderwijs, openbare werken en burgerlijke stand.
Vervolgens liet spr. een groot aantal onderdeelen van de architectuur op het scherm zien en voorts de vestibule van het achtergebouw, de prachtig ontworpen glazen hallen, waar de ambtenaren hun werk verrichten en welke eenigermate banksgewijze zijn ingericht.
Na de pauze maakten we op het doek een rondwandeling door het voorgebouw, en kregen we reeds bij het binnentreden den indruk, dat men hier met een grootsch en machtig ontwerp te doen heeft. Treedt men het gebouw binnen, dan komt men eerst in de voorhal en daarna in de vestibule, geheel in boogvorm van graniet en andere steensoorten ontworpen.
De trap van de centrale hal afgaande, komt men op de breede gaanderij, waar men in den wand gememoreerd ziet Rotterdam als groote haven- en handelsstad, wat ook verder in de versiering aldaar is doorgevoerd. De symbolen der vijf werelddeelen zijn daarin aangebracht en verder de wapens van de voornaamste landen, waarmede Rotterdam in handelsverkeer staat. Handel, scheepvaart en industrie vinden er hun uitdrukking, terwijl aan weerszijden van de trap de Waterweg is uitgebeeld. Ook kunst en wetenschap zijn niet vergeten, kortom ieder ornament heeft zijn beteekenis. In de koepelvormige zoldering prijkt het wapen van Rotterdam.
Na ook hier een aantal architectonische bijzonderheden te hebben doen zien, leidde spr. zijn hoorders de verschillende zalen binnen, waarbij men de overtuiging kreeg, dat hier in waarheid een paleis verrijzen zal. In de groote feestzaal zullen de pilasters langs de wanden in kostbaar marmer worden uitgevoerd. Op den achtergrond een rijk uitgevoerde schoorsteenmantel, waar boven Rotterdam weder als handelsmetropool gesymboliseerd. Voor de verlichting heeft de ontwerper zich gedacht behalve een aantal electrische kronen aan de zoldering ook hooge candelabres langs de wanden in goud of brons.
Een juweeltje is ook de trouwzaal, welke in hoofdzaak in mahonie- of satijnhout en teakhout zal worden uitgevoerd. De kroonlijst zal daar een versiering dragen van slingers van bloemen en bladeren en de wanden versierd worden met symbolische voorstelling van het huwelijk, geluk en feestvreugde.
In de kamer van B. en W. is de versiering natuurlijk in strenger stijl, maar niet minder rijk ontworpen.
Voorts kregen we nog te zien de raadzaal, welke op de meest practische wijze zal worden ingericht. Langs de zijde komt een groote verheven tribune voor de vertegenwoordigers der pers en rechts tegenover den voorzitter een tribune voor het publiek. Vooral met de eischen der acustiek zal hier bijzonder rekening gehouden worden.
Ten slotte liet spreker nog vele photo's zien, aantoonende den geregelden gang van het werk en bracht hij gaarne hulde aan zijn trouwen medewerker, den heer Kok, waarmede de toehoorders door luid applaus instemden.
Spreker noodigde zijn hoorders uit, heden Woensdag, op het terrein het werk zelve in oogenschouw te kunnen nemen.
Het woord van dank, door den voorzitter den spreker gebracht, vond luide instemming.

Voor de leden van de Afd. Rotterdam van het Nederl. Onderwijzersgenootschap heeft Prof. Evers daarna in de groote zaal van het Nut te Rotterdam zijn lezing over het nieuwe Stadhuis andermaal herhaald.

Ten slotte zij nog medegedeeld betreffende den bouw zelf, dat men gereed is gekomen met het betonwerk van den voet van den toren. Voorts is het werk, in ruwen bouw, geheel klaar tot twee meter boven de straat en is de hardsteenen plint rondom het geheele gebouw gesteld.
Thans is men bezig den ruim 20 meter hoogen voet van den toren te ontmantelen van de steigers.
Met het metselwerk op de binnenplaats en met het zandsteenwerk voor de buitengevels is nu een begin gemaakt.

HET TUINDORP AAN DE HEIPLAAT TE ROTTERDAM.

In een dezer dagen gehouden vergadering van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam heeft de heer H. A. J. Baanders, architect te Amsterdam, een voordracht gehouden over „Het Tuindorp aan de Heiplaat", stichting van de N. V. Droogdok Maatschappij, alhier.
De N. R. Ct bericht hierover:
Met behulp van een groote verzameling verdienstelijke teekeningen, foto's en lantaarnplaatjes, is spreker er in geslaagd in een aangename improvisatie de plans voor dit dorp toe te lichten en te doen uitkomen dat de opdrachtgeefster haar doel bereikt heeft om een voorbeeld te geven van goede volkshuisvesting binnen de grenzen van rendabele exploitatie en draag-

kracht der huurders, in tegenstelling met zooveel gebrekkige huisvesting, voor de arbeiders in groote steden beschikbaar. Interessant waren de vergelijkingen, door spreker gemaakt betreffende de dichtheid van bewoning per H.A. in dezen aanleg, tegenover die, welke in de groote steden in arbeiderswijken wordt bereikt, in welk opzicht dit tuindorp op één lijn te stellen is met de bekende Engelsche stichtingen, met dit onderscheid, dat de laatste in het algemeen niet zonder belangrijke geldelijke bijdragen worden in stand gehouden, of niet strekken ter bewoning voor arbeiders, maar voor financeel meer draagkrachtige ambtenaren.

Van ernstige studie op het gebied van stadsaanleg getuigde sprekers betoog over de wijzen, waarop het straatprofiel is te verlevendigen door meer relief in den bodem te brengen, in dit project vooral bereikt door ommuring der voortuintjes; evenzoo zijn opmerking omtrent het z.g. gesloten stadsbeeld, dat volgens spreker door vele ontwerpers van stadsplannen wordt geprojecteerd, zonder er zich rekenschap van te geven, op welken afstand dit beeld dient „gesloten" te worden om een voor het oog aangenaam stadsbeeld tot stand te brengen.

De lantaarnplaatjes gaven spreker o.a. gelegenheid te wijzen op het verschil in karakter van het eerst tot stand gekomen gedeelte van dit tuindorp en de latere uitbreiding. Hij erkende door het streven naar schilderachtigheid en naar vermijding van eentonigheid in den eersten aanleg de monumentaliteit niet bereikt te hebben, juist in de uitbreiding door een grootere eenvormigheid der huizen verkregen.

Tot slot bracht de heer Baanders hulde aan de directie der Droogdok Mij. voor deze belangrijke daad op het gebied der volkshuisvesting en gewaagde hij met lof van de toewijding der hh. Stoopman, hoofdopzichter, en Jan Baanders, N. Lansdorp Jr. en W. Dahlen als zijn medewerkers in dit interessante werk.

De woorden van dank en wenschen van welslagen, door den voorzitter den Amsterdamschen collega gebracht, ontlokten luid applaus aan de vergadering.

INGEZONDEN.

HET OVERIGE BEHANDELDE IS NIET VOOR PUBLICATIE GESCHIKT.

Deze zin, die elke maand het besluit is van het verslag der Bestuursvergaderingen, hindert mij maandelijks.

Er spreekt hieruit de geest van de oude Mij, die niet geheel was vrij te pleiten van autocratische beginselen. Het schijnt mij toe, dat de nieuwe vakvereeniging niet in hetzelfde schuitje moet doorvaren, maar eens en voor altijd een eind moet maken aan dergelijke feiten.

Elk lid heeft het recht alles te weten, wat in de vakvereeniging voorvalt.

Dit is niet alleen noodzakelijk volgens het democratisch beginsel van elke vakvereeniging, maar het is de eenige weg, die ons zal voeren tot belangstelling van alle leden in het doel en streven der Mij. Ik ben overtuigd, dat het gebrek aan belangstelling bij vele leden zal verdwijnen, als ieder zich bewust is, dat niet langer een Bestuur de zaken behartigt, maar dat alle leden gezamenlijk de richting aangeven. Om dat te bereiken zal het echter noodig zijn, dat alles voor publicatie geschikt wordt; en dit is slechts mogelijk, wanneer het weekblad in twee deelen verschijnt, een redactioneel gedeelte, dat zoowel aan de leden als de medewerkers en abonnés zal gezonden worden, en een „vertrouwelijk" deel, uitsluitend voor de leden bestemd.

Ware dit thans al het geval geweest, dan zou een zeer belangrijk verslag van de Commissie van Redactie en van het Bestuur in dat gedeelte verschenen zijn over een nieuw bouwkundig maandblad, dat opgericht zou worden, om het publiek door woord en beeld belangstelling te doen krijgen in de architectuur der thans levende architecten.

Thans kunnen de leden slechts kennis nemen van de daarop betrekking hebbende plannen, door op de aanstaande vergadering te verschijnen, want het over dat onderwerp behandelde zal weer niet voor publicatie geschikt zijn. Ik meen, dat dit concrete geval ons zal toonen, dat de vakvereeniging nog lang niet is, waar zij moet komen.

Wij hebben niet voldoende aan maandelijksche ledenvergaderingen. Er moet een vrij orgaan zijn, waarin alle daden en handelingen van het Bestuur en van de algemeene en plaatselijke Commissiën kunnen worden behandeld.

Vanzelf wijzigt zich dan het karakter van het Bestuur. De taak daarvan zal uitsluitend worden het regelen der zaken en het geven van dagelijksche leiding, zonder verder eenig recht om besluiten te nemen.

Dit eischt het democratisch beginsel van een vakvereeniging.

J. B. VAN LOGHEM B. I.

BERICHTEN.

Architectuur Tentoonstelling te Amsterdam. In herinnering zij gebracht, dat in het stedelijke Museum te A'dam door het genootschap Architectura et Amicitia ter gelegenheid van zijn 12de Lustrum gehouden wordt een tentoonstelling van Architectuur en verwante Kunsten, welke tentoonstelling 13 November geopend is

Handels hoogeschool te Rotterdam. 8 Nov. j.l., de dies van de Nederl. Handels Hoogeschool is op het terrein aan den Pieter de Hooghweg te Rotterdam de eerste steen van deze Hoogeschool gelegd. Aan deze plechtigheid namen verschillende autoriteiten en belangstellenden deel, terwijl het ook aan toespraken niet heeft ontbroken Architecten van dezen bouw zijn de heeren Van der Heyden en Nieuwenhuysen te Rotterdam. De N. Rott. Courant geeft een uitvoerig verslag; ook het Rott. Nieuwsblad geeft een verslag, met een afbeelding van het gebouw.

Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam. De N. R. Ct. van 1 November ochtendblad geeft een plattegrond van het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te R'dam, waarbij ter vergelijking afgebeeld zijn de platte gronden van het bestaande kantoor te R'dam en van het Hoofdkantoor te A'dam. Tevens geeft de N.R.Ct. een perspectief van het uitwendige van het gebouw met het nieuwe Stadhuis er naast.

Muurschildering van Toorop. B. H. Molkenboer O.P. schrijft in het Centrum:

In de katholieke kerk te Oosterbeek is Jan Toorop bezig met een muurschildering. Geen schilderij op doek, tegen den wand geplaatst en ook geen technisch procédé, maar een echte „schildering op den muur", een fresko, naar hij zelf zegt en tegelijk een geniale improvisatie zonder voorstudies of modellen.

Toen de pastoor C. Vossenaar een paar dagen afwezig was geweest, vond hij, thuiskomend, plotseling zijn vriend Toorop doende, op een der vet-gepolychroomde, moeizaam afgeschrapte priesterkoormuren van zijn kerk, een Doop van Christus te schilderen.

LAATSTE BERICHTEN.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Het Bestuur der M. B. V. A. heeft voor de afwikkeling van punt 4 van het werkprogramma: „Openbare lezingen over Bouwkunst", eene Commissie benoemd, bestaande uit de H.H. A. Broese van Groenou, Maurits Plate en D. F. Slothouwer.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 20 NOV. 1915. = No. 30.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Ledenvergadering op 23 Nov. a. s. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Blok Arbeiderswoningen aan het Spaarndammer Plantsoen te Amsterdam. Arch. M. de Klerk. — Middelbaar Technische School te Utrecht. Vervolg en Slot. — De ontwikkeling der moderne Nederl Architectuur. — Prijsvragen. — Berichten. — Personalia. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering op Dinsdag 23 November a. s. ten 10½ uur v.m. in het Gebouw der M. B. V. A.

Tentoonstelling van ontwerpen, teekeningen, schetsen, photo's van werk, enz. van wijlen den heer A. Salm G.Bzn.

Agenda der Vergadering.

1. Notulen van de vorige vergadering.
2. Blijvende herinnering aan den Oud-Voorzitter A. Salm G.Bzn.
3. Bespreking van het ingekomen praeadvies inzake het aannemen of verwerpen der nieuwe A. A. V.
4. Korte beschouwing „Pro en Contra" over „Het bindend verklaren", in het algemeen
5. Instelling Eereraad.

De Alg. Secretaris
J. WESSELIUS.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

BLOK ARBEIDERSWONINGEN AAN HET SPAARNDAMMER PLANTSOEN TE AMSTERDAM.

Aan het Spaarndammer plantsoen te Amsterdam is een blok arbeiderswoningen gebouwd, waarvan het gevelontwerp is van den architect M. de Klerk. Van dit blok met zijn bekend breed rood fries van pan-leien ziet men op de afbeelding op bijgaande losse plaat het linksche hoekstuk. Tegenover dit blok zal een 2de blok verrijzen waarvan het gevelontwerp ook van den architect M. de Klerk is en dat duidelijk op de aquarel op de losse plaat is te zien. Wij geven tevens een afbeelding van den linker gevel van het blok en een stuk van de plattegrond op den beganegrond.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat het de architectuur van dezen gevel was, die den heer Jos. Th. J. Cuypers deed besluiten als lid van de Schoonheids-commissie te bedanken.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

(Vervolg van blz. 216. Slot.)

BOUWKUNST-THEORIE. Behandeling van vloeren van hout en steen, van wanden met de bijbehoorende onderdeelen, als schoorsteenen, wandverdeelingen, bekleedingen enz. De schetsen worden ook in dit semester behandeld als vroeger is medegedeeld.

In dit semester wordt aangevangen met de behandeling der historische bouwstijlen; Egyptische kunst en ten deele de Griekse kunst. Ter toelichting worden plaatwerken bezichtigd en bordschetsen gegeven, welke schetsen door den leerling worden behandeld als vroeger is aangegeven.

ARCHITECTONISCH TEEKENEN. Naar een in hoofdlijnen gegeven eenvoudigen plattegrond, moet de leerling een uitgewerkte teekening maken, waarin de juiste plaats, vorm en afmetingen zijn aangegeven van ramen, deuren, schoorsteenen, kasten, trappen, uitbouwen, enz. In verband met dezen plattegrond worden door den leerling naar voorbeelden uitgewerkt: balcons, serres, terrassen, erkers enz.

HANDTEEKENEN. Teekenen naar modellen in hout, steen en gips op schetsmatige wijze, welke schetsen in één of twee kleuren worden opgewerkt. Oefeningen in het tinten met waterverf, ter ontwikkeling van het kleurgevoel.

Vierde Semester.

PERSPECTIEF. Het in perspectief brengen van figuren in het grondvlak gelegen en van de meest voorkomende meetkundige lichamen. Als toepassing hiervan: het in perspectief brengen van een gebouw.

NATUURKUNDE. Magnetisme; magnetische verschijnselen, magnetisch spectrum, aardmagnetisme. Electriciteit. Electrische verschijnselen. Electr. slinger en electroscoop. Geleiders en isolatoren. Eenheden. Elementen. Warmte ontwikkeling door den electrischen stroom. Electromagnetische verschijnselen. Electrolyse. Inductie. De voornaamste toepassingen.

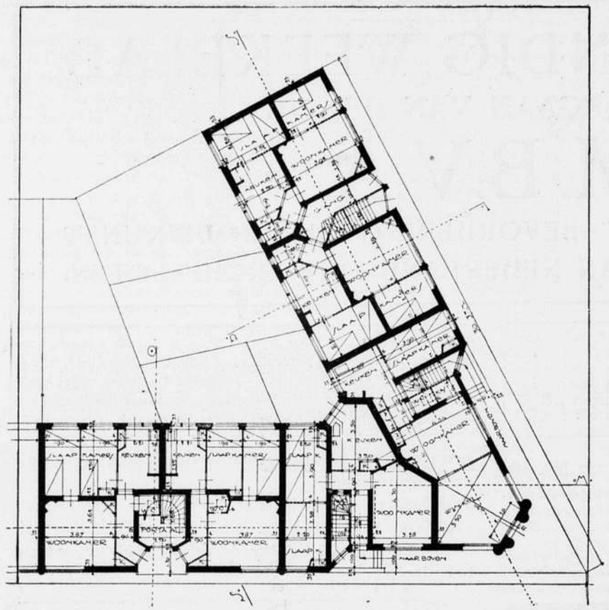

Arbeiderswoningen aan het Spaarndammer Plantsoen te Amsterdam. Plan Beganegrond van den rechtschen hoek. Architect M. de Klerk.

peyron. Benaderde waarden voor de grootste monumenten en steunpuntsdrukken. Samengestelde elasticiteit; buiging gecombineerd metzuiveren trek of druk. Knik; Euler en Tetmayer. Herhaling van het vroeger behandelde.

LANDMETEN EN WATERPASSEN. Doel van het landmeten. Het meten van lengte, de daarvoor noodige werktuigen. Het uitzetten van 'rechte hoeken, de daarvoor noodige instrumenten. Detailmeting. Libel, kijker, doosniveau. Verdeelde rand met nonius en micrometerschroef. Waterpassen in het algemeen. Gebruik en regeling van waterpasinstrumenten. Niveau-cercle van Lenoir. Waterpasinstrument met vasten kijker. Aaneengeschakelde waterpassing. Uitzetten van gebouwen enz. Uitzetten van bogen.

PRACTISCHE OEFENINGEN IN LANDMETEN EN WATERPASSEN. Door groepen van vijf of zes leerlingen worden in dit semester eenvoudige detailmetingen verricht en daarbij behoorende dwarsprofielen opgenomen. Voorts worden de leerlingen geoefend in het overbrengen van een peil en het doen van rondwaterpassingen, alsmede in het regelen der instrumenten.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. IJzerconstructies. De meest voorkomende verbindingen. Balklagen in ijzer, met oplegging en verankering. Kolommen in gegoten ijzer en in vloeiijzer, met bijbehoorende details. IJzeren kappen van verschillende typen met bijbehoorende details. Trappen van gegoten ijzer en vloeiijzer. — Schetsen als vroeger.

FRANSCH. Voortzetting van het 3o semester: Zoo mogelijk handelscorrespondentie.

DUITSCH. Als in het 3o semester. Het schrijven van eenvoudige Duitsche brieven; het opstellen en beantwoorden van Duitsche advertenties.

ENGELSCH. Voortzetting van het 3o semester.

STATISCHE BEREKENINGEN. Statisch onbepaalde liggers op twee steunpunten, aan de uiteinden geheel of gedeeltelijk ingeklemd. Liggers op meer dan twee steunpunten. Vergelijking van Cla-

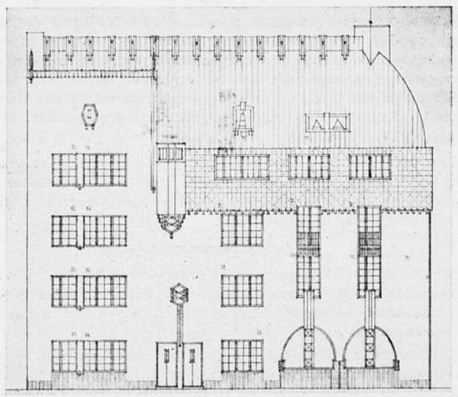

Linkergevel van het te bouwen blok Arbeiderswoningen aan het Spaarndammer Plantsoen te Amsterdam. Schaal 1 op 250. Architect M. de Klerk.

TEEKENOEFENINGEN. De paalfundeeringen in het 3o semester begonnen, worden met de bijbehoorende doorsneden verder afgewerkt. Ontwerpen van een kolom van gegoten ijzer en een dito van vloeiijzer; details op ware grootte. Ontwerpen van een ijzeren kap met bijbehoorende berekening; details op ware grootte. Zie bijgaande figuur.

KENNIS VAN BOUWSTOFFEN. Hout als bouwmateriaal; groeiwijze en structuur: onderscheidingen naar den aard. Bereiding van hout voor het gebruik. Deugden en gebreken. Bederfwerende middelen. Hout als handelswaar.

BESTEKKEN EN BEGROOTINGEN. Algemeene inrichting van een bestek en de redenen daarvoor. Nadere beschouwing tot in onderdeelen van deze inrichting van een bestek voor een bouwkundig werk, voor een waterbouwkundig werk, voor een ijzerconstructie. Verschillende algemeene voorschriften en de aanvulling, welke deze voor bovengenoemde gevallen behoeven. Administratieve voorschriften. Begrootingen; doel; wijze van inrichting en vormen, waarin deze voorkomen. Beschouwingen over prijzen en prijsbepaling.
Als voorbeeld wordt verder een bestek geheel uitgewerkt.

BOUWKUNST-THEORIE. Gewelfde en horizontale zolderingen, zichtbare kappen. Trappen. Bordschetsen van profielen van gewelfribben, gordelbogen, balken, consoles, plafondlijsten, trappalen, ballusters, leuningprofielen enz. verduidelijken deze leerstof. De behandeling der schetsen als vroeger. In dit semester werken de leerlingen een kleine prijsvraag uit. Het onderwerp wordt gekozen in verband met in vorige semesters behandelde leerstof. Een schets van het onderwerp wordt op het bord gegeven, door de leerlingen overgenomen en thuis uitgewerkt.

KENNIS VAN BOUWSTIJLEN. Voortzetting van de Grieksche stijl; Romeinsche, Byzantijnsche en Arabische stijl.

ARCHITECTONISCH TEEKENEN. Aan de leerlingen wordt gegeven een plattegrond met een of meer daarbij behoorende gevels. Naar deze gegevens wordt een volledige bestekteekening ge-

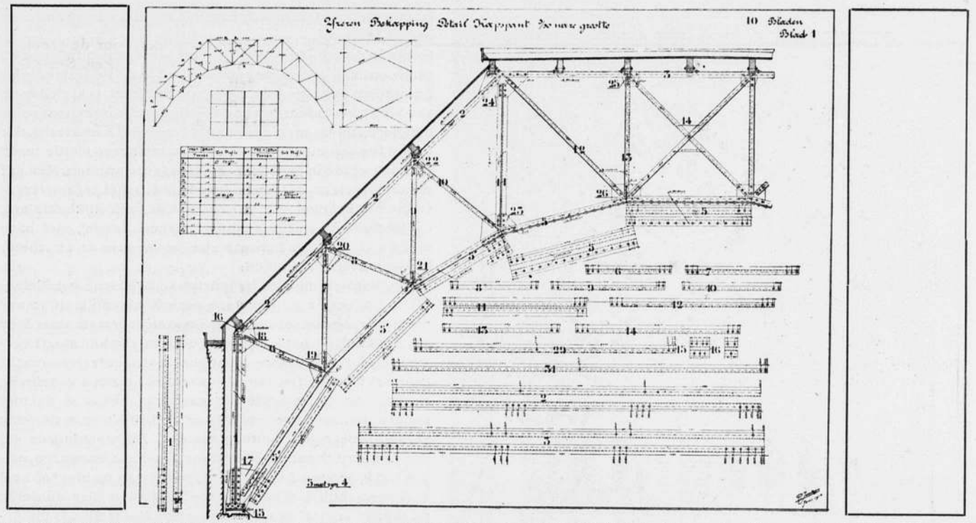

Vierde Semester. Teekenoefeningen. IJzeren kap, uitgewerkt voor behandeling in de constructiewerkplaats (dus uitvoerig van maten voorzien.)

maakt; daarna worden de voornaamste plattegronden en gevels uitgewerkt op een schaal van 1 à 20, alsmede de details van deuren, ramen, trappen, binnenbetimmeringen enz. op een schaal van 1 à 10 en ware grootte. Zie bijgaande figuur.

BETON EN GEWAPEND BETON. Beton, samenstelling, keuze der samenstelling, bereiding, verwerking (onder en boven water). Gewapend beton; algemeene begrippen, samenstelling van het beton, ijzer voor gewapend beton. Hulpconstructie; buigen en stellen van het ijzer, betonneering. Uitvoeringswijze met daarbij behoorende werktuigen. Doel en vormen der wapening. Vormen van gewapend beton. Berekening van centrisch belaste kolommen. Berekening van vloerplaten.

HANDTEEKENEN. Voortzetting van het 3o semester.

Vijfde semester.

STATISCHE BEREKENINGEN. Gronddruk. Winddruk. Druk op den bodem. Herhaling, voornamelijk door het maken van voorbeelden van het vroeger behandelde.

BURGERLIJKE BOUWKUNDE. Rioleering, Elementen, samenstelling, keuze, wijze van uitvoering. W. C.'s, urinoirs, gootsteenen, waschtafels, baden enz. met aansluitingen, stankafsluiters, ontspanningspijpen enz. Overwegingen bij het ontwerpen en aanleggen eener huisrioleering. Gewelven. Onderscheidingen, ontstaan, wijze van uitvoering, keuze der materialen.

KENNIS VAN BOUWSTOFFEN. Lood, zink, koper, tin en legeeringen. Bereiding, eigenschappen, toepassing en handelsvormen. Glas; bereiding, onderscheiding en toepassing der verschillende soorten. Verfwerk en verven; eigenschappen der verschillende verfstoffen, onderscheiding, toepassing en onderzoek op vervalsching. Verbindingsmiddelen, vernissen enz.; stopmiddelen en plamuur. Het schilderen, oliën, vernissen enz. Uitvoering van schilderwerk. Behangwerken.

BESTEKKEN EN BEGROOTINGEN. Voortzetting van het 4° semester. Het maken eener begrooting.

BOUWKUNST-THEORIE. Samenstelling van plattegronden. Algemeene beschouwingen over architectuur, als massaverdeeling, orde en regelmaat, versiering enz.

KENNIS VAN BOUWSTIJLEN. Romaansche, Gothische stijl. Renaissance.

TEEKENOEFENINGEN. Voortzetting van het werk van het 4° semester. Vervolgens het uitwerken van een meer belangrijk onderwerp naar een gegeven voorbeeld, als: een gevel voor een winkelhuis, een hall-betimmering, een trappenhuis enz. Voorts doen de leerlingen van dit semester een opmeting van een onderdeel van een bestaand gebouw, b. v. een poortje of ingang uit de 17de eeuw. Deze opmetingen worden thuis in potlood geteekend en daarna gedurende de lesuren gecorrigeerd en opgewerkt. Zie bijgaande 2 figuren.

GEWAPEND BETON. Berekening van T-balken. Behandeling van verschillende veelvuldig voorkomende constructies en de berekening daarvan.

TEEKENOEFENINGEN. In verband met thuis gemaakte berekeningen worden geteekend en gedetailleerd: kolommen met verschillende voetstukken, vloeren op twee steunpunten, balcon op twee consoles e. d., vloer op muren en balken van gewapend beton opgelegd, beganegrond en 1° verdieping van een pakhuis, waarin voorkomen: kolommen, balken, lateien en vloeren. Materiaalstaten, buigstaten.

KENNIS VAN WERKTUIGEN. Algemeen Overzicht van de inrichtring en werking der meest voorkomende stoommachines, stoomketels, gas- en petroleummotoren. Behandeling van de voornaamste eischen van bediening en onderhoud.
Overzicht van de inrichting en werking van eenvoudige door handkracht gedreven hefwerktuigen, met de voornaamste bedrijfs- en onderhoudseischen. Korte bespreking van grootere hefwerktuigen als: stoomkranen, electrische kranen, transporteurs enz., voornamelijk onder vermelding van de invloeden, die dergelijke toestellen op de gebouwen, waarin zij zijn opgesteld, uitoefenen. Kort overzicht van de voornaamste systemen van pompen en van de meest voorkomende methodes van aandrijving van pompen.

KENNIS VAN WETTEN. Regeeringsvormen. Overzicht van het ontstaan en de ontwikkeling onzer Grondwet. Samenstelling, inrichting en bevoegdheid van wetgevende en uitvoerende macht. Totstandkoming der wet. Macht des Konings, des Ministers, van den Raad van State. Samenstelling en taak der rechterlijke macht; wetboeken, rechtspraak, politie. Financiën; begrooting, belastingen, staatsschuld. Samenstelling, inrichting en bevoegdheid der besturen van provincie en gemeente. Nederlanderschap

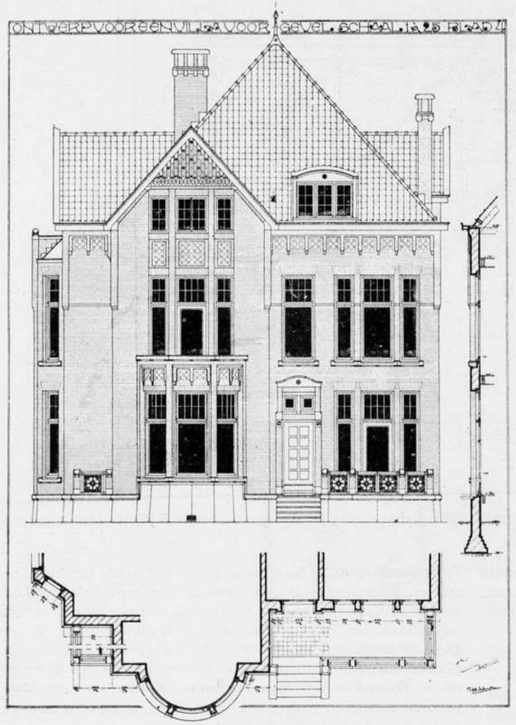

Vierde Semester. Architectonisch teekenen.

en ingezetenschap. Rechten en verplichtingen van Nederlanders en ingezetenen. Waterstaat. Defensie, armbestuur, onderwijs, Rechten en verplichtingen, die voor den aannemer voortspruiten uit het Burgerlijk Wetboek. Hinderwet.

SOCIAAL-ECONOMIE. Overzicht van de geschiedenis der Staathuishoudkunde. Voortbrenging; factoren der voortbrenging, beteekenis van het kapitaal, kenmerken der hedendaagsche voortbrenging, overproductie en crisis, grootindustrie, vennootschappen, trusts, kartels, coöperatieve vereenigingen, concurrentie, overheidsexploitatie.
Verdeeling; beteekenis van loon, rente, pacht en ondernemersloon; verband tusschen deze deelen van het maatschappelijk inkomen. Verbetering van den toestand der arbeidende klasse; arbeidersbeweging en arbeidersvereenigingen; werkstaking en uitsluiting; sociale wetgeving; werkverschaffing; verzekering tegen werkloosheid en arbeidsbeurzen; ziekte en ouderdoms verzekering; armenverzorging. Voornaamste sociale wetten als: arbeidswet, veiligheidswet, wet op de kamers van arbeid; ongevallenwet; woningwet; wet op de arbeidsovereenkomst.

DE ONTWIKKELING DER MODERNE NEDERLANDSCHE ARCHITECTUUR.

In het gebouw van den Larenschen Kunsthandel heeft 16 Nov. j.l. de heer Jan Gratama, Bouwk. Ing., een lezing gehouden over „De ontwikkeling der moderne Nederlandsche architectuur".
Spreker wenschte met behulp van een reeks lantaarnplaatjes het groote onderscheid te demonstreeren tusschen de moderne Nederlandsche bouwkunst en die voor een 20-tal jaren, welke laatste in hoofdzaak zich aansluit bij den een of anderen ouden bouwstijl.
Gelijk in de schilderkunst geweest is een romantiek en een realisme, zoo zijn deze perioden ook in de Nederlandsche bouwkunst te bespeuren. De romantiek kenmerkt zich door een vlijtig bestudeeren van de Hollandsche Renaissance en van de Gothiek; men aanvaardde niet het karakteristieke en het typisch-eigene van den tijd, waarin men leefde, maar men verwijlde in gedachten bij vroegere perioden. Men gaf de architectuur het oude kleed. Dit is het tegenovergestelde van het moderne, dat volop in de werkelijkheid staat, en uitsluitend tracht de huidige samenleving, met hare nieuwe eischen en hare nieuwe verlangens en inzichten, bouwkunstig te vertolken.
De romantiek moest leiden tot aesthetische conflicten. Want ten eerste schiep deze periode eigenlijk niet, maar copieerde zij min of meer de oude stijlvormen, waardoor zij noodzakelijk het kunstlooze of kunstzwakke moest verkrijgen, dat haar in hare artistieke, sentimenteele onmacht kenmerkt; maar ten tweede waren de nieuwe practische eischen van de samenleving vaak van dien aard, dat niet anders dan met verwringing of in disharmonie de oude vormen toegepast konden worden. Bij woonhuizen gaf deze historische stijlarchitectuur de minste bezwaren, omdat het type woonhuis van vroeger en van nu niet zoo heel veel verschillen. Toch zijn de conflicten hier duidelijk merkbaar en wel o. a. aan de ramen. Het Hollandsche Renaissance raam is klein van schaal, zooals het onderverdeeld is door een kruiskozijn en gedicht met het kleine glas in lood. De ornamentatie van het raam, zoomede de bekende trapgevel en de combinatie van baksteen met zandsteen banden is met deze kleine schaal in harmonie.
De nieuwere tijd eischte groote, goed doorzichtige ramen, waarvan de schaal veel grooter is dan die uit de 17de eeuw. Het spreekt wel van zelf, dat de kleine oude ornamenteering, die toch werd overgenomen, hierbij niet goed paste. Op de Romantiek, die niet naar de realiteit keek, volgde de reactie, het realisme, in de Holl. schilderkunst zich vooral uitend in het impressionisme. Het realisme beteekende in de Ned. Bouwkunst: rationaliteit. Men ging tot de grondbeginselen der bouwkunst terug; men vroeg zich af: waartoe dient het bouwwerk? Men dacht niet meer in de eerste plaats aan het uiterlijke, maar wel aan het innerlijke van het bouwwerk: de samenstelling van den plattegrond. Deze moest zoo logisch en doeltreffend mogelijk zijn.
De eerste realistische bouwwerken waren natuurlijk tamelijk leelijk; men zat nog te veel onder den plak van een onontwikkeld rationalisme. De kunstenaar beheerschte het rationalisme nog niet, hij wist het nog niet tot schoonheid op te voeren. Men kan zeggen, dat in hoofdzaak het verstand de bouwkunst beheerschte. Men redeneerde ongeveer: het is rationeel, dus het is goed en mooi. De allereerste werken van Berlage, toen hij de Renaissance den rug toe draaide, vertoonen deze eigenschap. Maar al spoedig ontwikkelde zich dit nieuwere inzicht; voor de reëele architectuur is een bloei van diepe en hooge schoonheid weer mogelijk.
Want goede bouwkunst moet uit de werkelijkheid, uit de werkelijke eischen van onze samenleving voortkomen. De groote winst van het realisme was: Waarheid. Die waarheid werd vurig beleden, door de werkelijke samenstelling van het gebouw, de constructie en de materialen, zoo veel mogelijk te toonen. De moderne architectuur had in dit stadium nog te weinig poëzie, nog te weinig gevoelvol leven. Dit was de reden, waarom vele buitenstaanders haar droog en stug vonden.
Wij zijn nu in het stadium, dat op het realisme volgt een verdiept realisme, een mooi streven naar samengaan van zakelijkheid en schoonheid, van verstand en gevoel, een streven dus naar een tegelijk karakteristieke en schoone vormgeving van onze moderne samenleving.
Hiermede staat de moderne beweging op een gezonden en vruchtbaren kunstbasis. De moderne architect zoekt niet meer naarstig

in de prachtwerken over de oude bouwstijlen; hij schept nu, bezield door de inzichten en de verlangens van eigen tijd. En daarmede is de bouwkunst, na een halve eeuw ongeveer te veel wetenschap, te veel stijlkennis geweest te zijn, weer een kunst geworden, en de volle aandacht van de samenleving waardig.
In onzen tijd ontwikkelt zich steeds meer de grootheid en de macht van een nieuweren tijd. Groote ondernemingen, groote organisaties der verschillende groepen in onze samenleving verlangen van de moderne bouwkunst geheel nieuwe en uitgestrekte gebouwen, nieuwe ruimten, overspanningen, nieuwe constructies. De groote spoorwegbrug, het station, het stadhuis, het „warenhuis", de moderne fabriek, enz. getuigen hiervan.
Opvallend is de groote houding, de gesloten, monumentale werking dezer nieuwe gebouwen. Zooals in de moderne organisatie het onderdeel ondergeschikt wordt aan het geheel, zoo wordt ook in de moderne architectuur het detail ondergeschikt aan de groote massale werking van het welgeordende gebouw.
Zoo kunnen wij in de moderne Nederlandsche bouwkunst constateeren, dat de romantiek-stijl-namaak heeft afgedaan, dat de eigen samenleving zelf de bron is voor den scheppenden bouwmeester; dat deze zich met vreugde één voelt met zijnen tijd, zoodat zijn werk een bezieling toont, die men moderne romantiek zou kunnen noemen.
In een reeks lichtbeelden liet spreker achtereenvolgens zien: mooie voorbeelden van echte Oud-Hollandsche ramen (o.a. Stadhuis te Franeker) en daarna een „romantisch" oud Hollandsch raam uit ± 1880, waarin de groote schaal van de spiegelruit in disharmonie is met het fijne Renaissance ornament. De eerste onontwikkelde rationeele gebouwen werden vertoond; daarna meer uitvoerig de Beurs, die spreker een hoogtepunt in Berlage's kunst achtte. In de Beurs steekt nog romantiek; het nieuwere werk van Berlage wordt steeds meer klassiek, d.w.z. harmonisch en eenvoudig. Spreker liet daarna werk zien van leerlingen van Berlage o.a. van Staal en van Epen. De nieuwste richting, die, als reactie tegen een te dor rationalisme, de fantazie weer naar voren brengt, komt tot uiting in gebouwen als het Scheepvaarthuis van v. d. Mey, en het gebouw voor Minder Marinepersoneel van P. Kramer. Ook het arbeiderswoningblok aan het Spaarndammer plantsoen van M. de Klerk behoort hiertoe.
Spreker verheugde zich over deze richting, al kon hij zich niet met al hare uitingen geheel vereenigen, omdat hiermede gestreefd wordt naar een verdiept, naar een bezield rationalisme.
Daarna werd de ontwikkeling van het eenvoudige rationeele, moderne landhuis getoond, beginnend met de verklaring van een goed Engelsch type en eindigend met het laten zien van goede Nederl. voorbeelden van architecten als Hanrath, de Bazel, van Loghem, Leliman, enz.
Spreker had ook nog gaarne laten zien voorbeelden van moderne groote stads-aspecten, benevens voorbeelden van groote moderne buitenlandsche architectuur (vooral Duitsche en Amerikaansche) om te toonen, dat het moderne internationale verwandschap heeft en dat grootheid en massale werking ook kenmerkende eigenschappen zijn van de uitheemsche moderne bouwkunst.
Spreker wees ten slotte er op, dat overal sterk het streven heerscht, het aspect van onze moderne samenleving: straten, huizen, bruggen, automobielen, trams enz., den juisten en schoonen vorm te geven, en dat het een plicht van Nederland is, hierin niet achter te blijven.

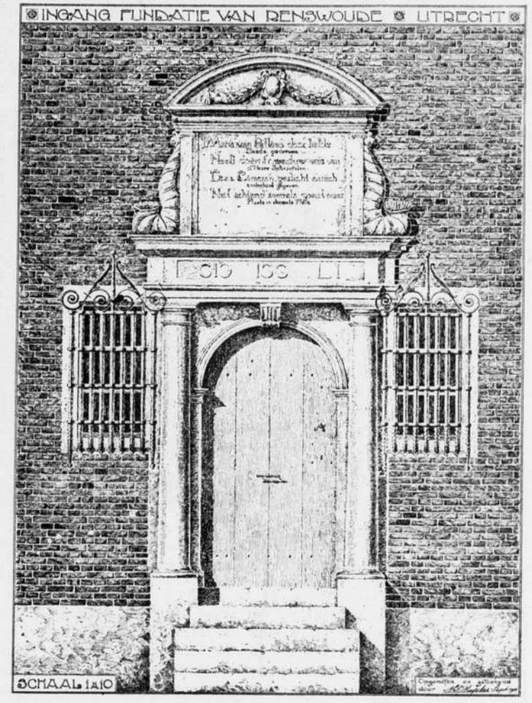

Vijfde Semester. Teekenoefeningen.

PRIJSVRAGEN.

„TEGELFABRIEK SCHIEDAM".

De Directie van de N.V. „Tegelfabriek Schiedam", gevestigd te Schiedam, Directeur de heer J. Sparla, schrijft uit een Prijsvraag voor het Ontwerp van een Titelblad voor de Aandeelen der Vennootschap.
Gevraagd wordt een teekening op een grootte van 0.17½ M. bij 0.30 M (de grootste afmeting als hoogte) zoodat deze op een formaat van 0.21½ M. bij 0.34 M. met voldoende blanco rand kan gereproduceerd worden en moet het volgende opschrift bevatten:

Naamlooze Vennootschap
„Tegelfabriek Schiedam",
Gevestigd te Schiedam.

Opgericht bij akte van . . . 1915 voor Notaris . . . te Rotterdam verleden en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van . . . 1915.
Maatschappelijk kapitaal . . . . . .
Verdeeld in drie seriën van . . . Aandeelen à f 1000.
Bewijs van Aandeel
Serie . . . No. . . .
groot een duizend gulden,
ten name van . . . . . .
Schiedam, ... 1915.
De Directeur(en): De Commissarissen:
. . . . . .
Hierbij afgegeven 20 Dividendbewijzen met Talon.

De bewerking der teekening is vrij gelaten, doch moet zoodanig zijn, dat een goede reproductie in boek- of steendruk, in hoogstens 3 kleuren, daarvan gemaakt kan worden.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd:
een Eerste prijs groot . . . . . f 100.—
„ Tweede „ „ . . . . . f 40.—,
welke zullen worden toegekend aan de daartoe door de jury aan te wijzen ontwerpen.

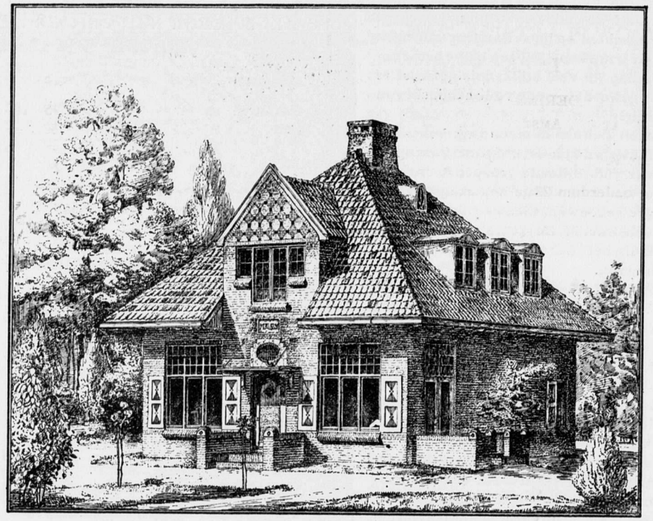

Vijfde Semester. Teekenoefeningen.

Deze jury bestaat uit de heeren:
Huib Luns, Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam. E. J. M. de Bont, lid der firma E. de Bont & Zoon, Drukkers-Uitgevers te Rotterdam. P. G. Buskens, Architect te Rotterdam, en heeft het recht de uitgeloofde prijzen op andere wijze over ten hoogste 3 ontwerpen te verdeelen voor het geval zij meent, dat daartoe aanleiding bestaat, doch is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport neêrleggen, waarbij zij echter het recht heeft de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.
De uitslag der bekroningen zal gepubliceerd worden.
De mededinging aan de prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders en in ons land vertoevende al of niet geïnterneerde Belgen.
De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de N. V. „Tegelfabriek Schiedam".
De ontwerpen moeten worden ingezonden vóór of op 1 Februari 1916 aan het adres van het laatst genoemde jury-lid, Mathenesserlaan 264 te Rotterdam, plat verpakt en zoover niet op carton geteekend op stevig carton opgezet. Zij moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van twee verzegelde couverts van hetzelfde motto voorzien, dragende respectievelijk de opschriften „Naambrief" en Correspondentie-adres", en waarbij het eene couvert naam en adres van den vervaardiger inhoudt en het andere een adres bevat, waardoor met den vervaardiger kan gecorrespondeerd worden.
Alle ingekomen ontwerpen zullen op nader te bepalen plaats te Rotterdam tentoongesteld worden, waartoe, na de beoordeeling der jury, de N.V. „Tegelfabriek Schiedam" gedurende 2 maanden de beschikking over de ontwerpen houdt. Binnen 2 weken daarna worden zij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

N.V. „Tegelfabriek Schiedam"
J. SPARLA, Directeur,

Rotterdam, November 1915.

BERICHTEN.

Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. De in dezen winter in de Academie te houden voordrachten en tentoonstellingen zullen bestaan in de eerste plaats uit een cursus van elf voordrachten met lichtbeelden van den Rotterdamschen hoofdleeraar aan de Academie aldaar, Huib Luns, over beeldhouw- en schilderkunst in haar verhouding tot de bouwkunst, in verband met de ontwikkeling der beschaving van Europa.
Deze populaire kunstgeschiedenis-voordrachten zullen worden afgewisseld door spreekbeurten van Henri Borel, Roland Holst, Berlage, Vlielander Hein, die tot onderwerp hebben gekozen: de Chineesche schilderkunst, decoratieve schilderkunst, Japansche prentkunst en de „brug". Twee van deze sprekers, de heeren Borel en Vlielander Hein, zullen op den dag van hun voordracht in de Academie tegelijk een tentoonstelling geven van Chineesche schilderkunst en Japansche prentkunst, terwijl nog speciale tentoonstelllngen zullen worden gehouden van studies van oud-leerlingen der Academie, van medailles en plaquetten, van meubelen uit de 4de tot en met de 8e eeuw, *N. R. Ct.*

Het standbeeld voor de gebroeders De Witt. De vervaardiging van het monument voor de gebroeders De Witt is opgedragen aan den beeldhouwer Toon Dupuis.
Zooals men weet, zal het monument worden geplaatst te Dordrecht. *Alg. H. Bl.*

Promoveeren van Bouwkundig Ingenieurs. In de Ver. van Delftsche Ingenieurs, Afd. Bouwk. Ingenieurs, is het vraagstuk van het promoveeren der B. I.'s. aanhangig gemaakt.
Ook de aandacht van leden der Tweede Kamer is op dit onderwerp gevallen, getuige het Voorloopig Verslag op de Staatsbegrooting 1916, Binnenlandsche Zaken, waarin wij lezen:
Gaarne vernam men 's Ministers oordeel over de te Delft gevolgde uitlegging van het K. B. regelende de examens en promoties aan de Technische Hoogeschool, waardoor het verkrijgen van den doctoralen graad, vooral wat de afdeeling der bouwkunde aangaat, zeer wordt bemoeilijkt.

PERSONALIA.

Bij den dienst der Gemeentewerken te Vlaardingen is tot tijdelijk ingenieur in algemeenen dienst benoemd de heer W. A. E. Meyborg, C. I. te Valthermond.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. van Loghem, B. J. Ouëndag en G. Versteeg. : : :

kelijk in § 2, lid 2: „Deze borgtocht kan zijn zakelijk of persoonlijk". De Bond van Ned. Arch. meende aanvankelijk voor zijn A.A.V. den eisch van persoonlijke borgstelling te moeten stellen, zelfs waren er leden van dit lichaam, die nog verder wilden gaan door voor te schrijven, dat de borgen „deskundig" moesten zijn. Intusschen schijnt men op deze meening te zijn teruggekomen, tenminste in de A. A. V. van den Bond is een dergelijke bepaling niet opgenomen.

Meerdere moeilijkheden brengt de redactie van § 24, sub 1; de moeilijkheid bepaalt zich in hoofdzaak tot de vraag of niet hierdoor in sommige gevallen arbitrage is uitgesloten. Zoo b v. bij geschil over de vraag, of bij een werkstaking of uitsluiting al dan niet de vakvereeniging is betrokken, alsook over de vraag òf en in hoeverre de staking of uitsluiting van invloed is geweest op den gang van het werk. Aanvankelijk had ook de heer van Henkelom uit speciale verzekeringen bij een onderhoud desbetreffende van de heeren Hendriks en De Vlugt gemeend te mogen opmaken, dat alle dergelijke geschillen langs den weg der arbitrage konden worden opgelost en dat het dan niet noodig zou zijn in deze Algemeene Voorschriften de clausule op te nemen, waarbij nog eens uitdrukkelijk werd bepaald, dat ook dan arbitrage zou zijn toegelaten.

Intusschen is de practijk niet in overeenstemming met de theorie. Zooals in verschillende gevallen is gebleken schijnt de aannemersbond de inschrijvers te willen dwingen, een opvatting van art. 24 te huldigen, welke in strijd is met bovenstaande uitlegging. Om nu tot een redactie van art. 24 lid 1 te komen, welke geen meeningsverschil toelaat, heeft de heer Deking Dura, Voorzitter van de Herzienings-Commissie een voorstel tot redactiewijziging ontworpen, dat echter eerst zal worden besproken met de Voorzitters en Secretarissen van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Aannemersbond, alvorens in de Ledenvergadering te worden behandeld.

Vermoedelijk zal dan opgeheven kunnen worden het bezwaar, dat van de zijde der directies tegen de redactie der genoemde paragraaf geopperd wordt.

Ook de heer Van Heukelom acht dezen weg de beste om tot eene goede oplossing van het vraagstuk te geraken en stelt derhalve de vergadering voor, de nieuwe A. A. V. bij de Leden aan te bevelen, met uitzondering van art. 24 1e lid, waarvan de gewijzigde redactie op een volgende vergadering zal worden medegedeeld.

De heer Kooken wijst er nog op, dat het hem niet mogelijk was de volgende bepaling te stellen: „In hoeverre gedeeltelijk stilliggen van het werk recht geeft op termijnsverlenging, zal, indien partijen hierover niet tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitgemaakt door den „Raad van Arbitrage".

Deze opmerking versterkt den heer van Heukelom nog in zijn meening, dat een redactie-wijziging van artikel 24 lid 1 zeer wenschelijk moet worden geacht.

Verschillende discussiën worden nog over dit onderwerp gevoerd waarbij Leden uit vele deelen van Nederland van dergelijke ervaringen met dit artikel en de houding der aannemers daartegenover spreken. Het Bestuur wordt opgedragen het bestuur van den Aannemersbond dit verschil in houding van voorzitter en secretaris tegenover de A.A.V.-Commissie, en van de leden van den Bond tegenover de directies, te signaleeren.

Ten slotte wordt de volgende motie aangenomen.

De M. B. V. A. op haar vergadering van 23 Nov, '15 heeft besloten bij hare Leden de toepassing aan te bevelen der „Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren", met uitzondering van art. 24 1ste lid van genoemd voorschrift, waarvan een nadere redactie zal worden voorgesteld".

KORTE BESCHOUWING „PRO EN CONTRA" OVER HET VERBINDEND VERKLAREN IN HET ALGEMEEN.

De heer Versteeg had zich bereid verklaard de „Pro" beschouwing te houden. De contra-beschouwing had de heer van Loghem op zich genomen. Beide redevoeringen zijn hieronder in haar geheel afgedrukt. Deze beschouwingen gaven ook leden aanleiding er op te wijzen, dat zij het wenschelijk vonden, dat nu de Maatschappij was geworden een vakvereeniging, sommige regelen bindend verklaard zouden worden. Met klem wees de heer de Groot er op, dat in de naaste toekomst de bindende verklaring van verschillende regelen moest worden uitgesproken. Dit ligt nu eenmaal op den weg der vakvereeniging.

Nadat nog verschillende leden hunne meening over dit onderwerp hadden kenbaar gemaakt, wordt op voorstel van den Voorzitter besloten op de volgende vergadering te beslissen welke regelen zullen worden voorbereid om tot bindendverklaring te kunnen komen, en welke volgorde hierbij zal worden in acht genomen.

EERERAAD. De voorzitter wijst er op, dat bij voorkomende gevallen de Commissie, genoemd in art. 5, § 12 der Statuten zeer goed de functie van Eereraad zal kunnen vervullen.

Waar er steeds meer commissies worden benoemd is het toch zeker wenschelijk het aantal zoo beperkt mogelijk te houden.

De heer Timmers acht echter in elk geval publiciteit van de uitspraak gewenscht. De heer Buskens vindt het beter de uitspraak mede te deelen in de Leden-vergadering.

Ten slotte leiden de verschillende besprekingen over dat onderwerp tot de aanneming, zonder hoofdelijke stemming, van de volgende motie:

„De M. B. V. A. op haar vergadering van 23 Nov. 1915 spreekt als haar meening uit, dat het Instituut „Eereraad" is vervat in art. 12 der Statuten, terwijl die Raad bovendien wordt gemachtigd, vermaningen en andere straffen dan alleen schorsing of royement, toe te passen.

Indien één der partijen zulks wenscht, zal de uitspraak van den Eereraad worden medegedeeld in de eerstvolgende Ledenvergadering. Discussie over deze uitspraak is niet toegelaten. Alleen bij royement zal pubicatie in het Bouwk. Weekbl. plaats vinden".

B, WEEKBLAD. Bij de rondvraag blijkt, dat verschillende Leden gaarne wijziging zagen gebracht in den inhoud van het Bouwk. Weekblad. De heer Kruisweg wenscht het officieel gedeelte afgezonderd te houden van het redactioneel gedeelte. Ook zag hij er gaarne in opgenomen de verschillende gebeurtenissen, die in andere verwante vakvereenigingen voorvallen. De heer van Loghem sluit zich bij deze opmerkingen aan. Echter acht de voorzitter het noodig er op te wijzen, dat het Weekblad thans tot de helft van zijn oorspronkelijken omvang is teruggebracht en dat, wanneer alle wenschen moeten worden bevredigd, het noodzakelijk wordt het weekblad weer in vollen omvang uit te geven, en dus een hoofdelijke omslag te heffen. De voorzitter zal op wensch der vergadering, bewerken dat door de Commissie van Redactie op de eerstvolgende vergadering een goed omlijnd voorstel betreffende den inhoud van het Bouwkundig Weekblad zal worden ingediend.

WERKPROGRAMMA. Nog merkt een der leden op, dat het hem heeft getroffen hoe in de commissie ter afwikkeling van punt 5 van het werkprogram geen der leden, vroeger reeds daarmede werkzaam, is benoemd. Het Bestuur zal gaarne dit verzuim herstellen en alsnog deze leden uitnoodigen om in de genoemde commissie zitting te willen nemen.

AUTEURSRECHT. In verband met een vraag door een der Leden gedaan, op welke wijze de architect zijn auteursrechten kon doen gelden, bleek het, dat er geen instituut bestond dat deze rechten behartigde. Op voorstel van den heer Gratama werd nu de volgende motie aangenomen.

„De M. B. V. A. op haar vergadering van 23 Nov. '15 spreekt de wenschelijkheid uit, dat door de Nederlandsche Kunstenaarsvereeniging stappen zullen worden gedaan, teneinde een instituut te stichten, dat zich ten doel stelt de behartiging van de auteursrechten van den architect."

Ten slotte vroeg de heer van Loghem inlichtingen over het karakter en de werkzaamheden van een door „Heemschut" ingestelde Commissie tot verbetering van plannen, die niet aan billijke schoonheidseischen voldoen.

Daar in deze Commissie ook afgevaardigden door de M.B.V.A. benoemd zijn, besluit het Bestuur deze zaak nader te onderzoeken.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de voorzitter de vergadering.

De Alg. Secr.: J. WESSELIUS.

HET BINDENDVERKLAREN VAN BESLUITEN DER M. B. V. A. IN HET ALGEMEEN.

Inleiding van den heer G. Versteeg op de Ledenvergadering van 23 Nov. betreffende het PRO.

Nu de M.B.V.A. een vakvereeniging van architecten geworden is, is de tijd aangebroken dat wij ons goed rekenschap zullen moeten geven van de werkelijke beteekenis, die aan een vakvereeniging moet worden toegekend.

Slechts *stapje voor stapje* is de reorganisatie van algemeen bouwkunstlichaam tot M.B.V.A. doorgezet kunnen worden. De krachten in onze vereeniging, die een tegendruk uitoefenden, zijn eerst op den langen baan overwonnen kunnen worden, en het zal nog zeer de vraag zijn in hoeverre en of de M.B.V.A. *de kracht zal kunnen ontwikkelen* noodig om na het langdurige reorganisatieproces eindelijk eens te gaan doen wat van een behoorlijke vakvereeniging redelijkerwijs mag worden verwacht.

De vakorganisatie van de architecten was langzamerhand geworden eene historische noodzakelijkheid, nadat de vakbeweging in de bouwvakken — Centrale Bond van Bouwvakarbeiders; Ned. Opz. Teek. Bond; Ned. Aannemers Bond — van meer beteekenis werd en zich deed gelden.

De noodzakelijkheid van het bestaan van een vakvereeniging, voor architecten behoeft thans niet meer aangetoond te worden. Eenmaal dit aannemend, moet men ook nu verder doorzetten en doen wat de taak van de vakvereeniging is

Deinst men voor de consequenties daarvoor terug, dan maken de vakgenooten een povere vertooning; men heeft dan alle recht ons een vakvereeniging in het gedrang te noemen.

Het nu komende vereenigingsjaar zal moeten aantoonen in hoeverre de M.B.V.A. als vakvereeniging zal kunnen optreden, hoe zij in haar nieuwe kleed zich zal bewegen.

Dan zal moeten blijken of de leden rijp zijn voor de praktijk van het vakvereenigingsleven.

We mogen niet te veeleischend zijn en niet te veel in eens verlangen, maar er zijn, dat moet men wel degelijk in het oog houden, bepaalde punten, bepaalde eigenschappen die een vakvereeniging moet bezitten, wil ze iets kunnen beteekenen.

Tot de minimale eischen, tot de allereerste principes van de moderne vakvereeniging behoort de nakoming door de leden van de bindende besluiten.

Men moge dan zoo voorzichtig mogelijk zijn in het bindend verklaren. Maar is de meerderheid der vakgenooten na rijpe overweging het er over eens, dat het algemeene vakbelang bindend verklaring vraagt, welnu, dan moet daar ook de hand aan worden gehouden. Doet men dit niet, dan wordt onze M.B.V.A. de *risee* in de oogen van een elk, die ook maar eenigszins van vakbeweging notie heeft.

Men doet dan maar beter geen besluiten te nemen, en de oude toestand der Mij. met hare onschuldige vergaderingen en excursies, weer in het leven te roepen.

Toen de Nederlandsche vakbeweging nog in de luiers lag, heeft Henri Polak een zeer leerzaam boekje geschreven, getiteld: „De Vakvereeniging. Eenige beschouwingen over haar doel, inrichting en wijze van werken."

De lezing daarvan is onze leden ten zeerste aan te bevelen.

Op blz. 50 zegt Polak omtrent de vraag die ons hier bezig houdt het volgende:

„Dicipline wil in de Vakvereeniging, en in de arbeiders beweging in het algemeen, zeggen: het loyaal uitvoeren van alle genomen besluiten, zelfs als men van die besluiten een tegenstander is; het behoorlijk opvolgen van al hetgeen door de bestuurs collega's, ingevolge de dezer gegeven bevoegdheid, wordt gelast; het stellen van vertrouwen in zijn organisatie, in zijn medeleden en in zijn bestuurders; het steeds in alle opzichten en onder alle omstandigheden ondergeschikt maken van zijn eigen wenschen en belangen aan die van het algemeen."

Gaan wij nu eens na wat of in de 3 zooeven genoemde organisaties gezegd wordt over het bindend verklaren. De statuten van den Centralen Bond van Bouwvakarbeiders zeggen in art. 9 en 10:

Art. 9. „Alle door of namens het Bondsbestuur afgesloten collectieve contracten zijn voor de leden bindend",

en Art. 10: „Leden welke in strijd met het reglement of statuten handelen of de organisatie op eenigerlei wijze benadeelen, kunnen geroyeerd worden. Zij kunnen zich in eerste instantie beroepen op het Bondsbestuur, vervolgens op de Commissie van Arbitrage, en in laatste instantie op het Congres.

Wanneer het lidmaatschap ophoudt, kan men nergens aanspraak op maken."

Statuten van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaars-Bond, Art. 15: „Alle besluiten der algemeene vergadering worden aan een referendum onderworpen en zijn na bekrachtiging onmiddellijk bindend voor alle leden van den bond."

Het referendum is, volgens in dezen Bond heerschende meening, verouderd.

Statuten van den Ned. Aannemersbond, Art. 10: „De leden zijn verplicht tot nakoming van de bepalingen der Bondsstatuten en van de besluiten der algemeene en huishoudelijke vergaderingen, in het bijzonder betreffende:

a. het voeren van actie tot plaatselijk of algemeen verzet tegen onbillijke of onredelijke besteksbetalingen of handelingen van bepaalde personen, corporaties en publiek rechterlijke lichamen;

b. het nakomen van arbeidsvoorwaarden, vastgesteld op de wijze, genoemd in art. 2 der Statuten;

c. het opvolgen van de door het Dagelijksch Bestuur van den Bond aan de afdeelingen te geven voorschriften tot handhaving van het sub *a* en *b* bepaalde;

d. het verleenen van steun aan leden of afdeelingen van den Bond bij geschillen, voortvloeiend uit het bepaalde sub *a*, *b* en *c*, of bij geschillen, waarvan de principieele beslissing van belang is voor den Bond.

Bij niet-nakoming van bepaaldelijk door eene algemeene of door eene huishoudelijke vergadering, daartoe aangewezen besluiten verbeurt het in gebreke zijnde lid een bedrag van ten hoogste f 5000, behoudens beroep op scheidslieden."

In de Statuten van den Bond v. Ned. Architecten wordt in art 3, § 5 bepaald: „Vervallenverklaring (van het lidmaatschap) volgt in ieder geval wanneer een lid zich schuldig maakt aan handelingen, in strijd met de waardigheid van den architectenstand of met de regelen door den Bond vastgesteld."

Hieruit kan dus blijken, dat alle vak-organisaties waarmede wij in contact kunnen komen, de noodzakelijkheid van het bindendverklaren erkennen van alle besluiten, en maatregelen voorgeschreven hebben, waardoor de nakoming verzekerd wordt.

Terecht beschouwen de genoemde vakvereenigingen het bindend verklaren van de wettig genomen besluiten als een onmisbaar wapen en als een eerste voorwaarde om te kunnen geraken tot het treffen van overeenkomsten met andere organisaties, en te waken voor de algemeene belangen der vakgenooten, waarvoor zoo noodig de strijd moet worden aangebonden tegen de machten, die deze belangen bedreigen.

Ik spreek hier nog maar van een defensieve strijdwijze tegen de zich vroeger bewust geworden en nu beter toegeruste vakbonden, die zich op het gebied van het bouwvak bewegen. Tot het offensief zullen de vakvereenigingen der Ned. architecten vooreerst de kracht niet bezitten; misschien zal deze strijdwijze ook niet noodig zijn. De toekomst zal ons dit alles moeten leeren.

Ten slotte willen wij nog even van het algemeene afstappen en in het bijzonder onze eigen Statuten bezien, en nagaan of in het algemeen bindend verklaard zou kunnen worden.

Inderdaad blijkt dit reeds wel het geval te zijn.
§ 12 zegt daarover:
.... of met de regelen door de M.B.V.A. voor de leden bindend verklaard.
§ 17 .... *en zijn gehouden zich te gedragen naar de regelingen die door de vergaderingen vastgesteld en door een referendum voor de leden bindend verklaard zijn.*
Behalve Statuten en Reglement is nog niets bindend verklaard dan de Eere-Code; terwijl bij de arbeiders, opzichters en aannemers alle besluiten bindend zijn, in vele gevallen ook de Bestuursbesluiten.
Resumeerende is mijn conclusie, dat met het bindendverklaren alleen van Statuten, Reglement en Eere-Code onze M.B.V.A. niet zal kunnen geven datgene, wat zij, die tot haar reorganisatie besloten, als vrucht van alle daaraan besteede moeite en tijd verwachten. *Resultaten* van al dien arbeid zullen dan uitblijven. We zullen dan hebben eene *reorganisatie op papier* maar in wezen zal alles bij het oude blijven.

Men zij echter voorzichtig.
Het is niet noodig en niet gewenscht, dat we een klein keurkorps hebben, een Gideonsbende. Neen, evenmin dat het goed is alles bij het oude te laten, evenmin zou het resultaten opleveren, meer bindend te verklaren dan de meerderheid der architecten, — *die in de termen van het lidmaatschap vallen* — nuttig acht voor hun vakbelangenontwikkeling.
De vakvereeniging moet deze algemeen als juist erkende begrippen en gebruiken vastleggen en codificeeren, om daardoor de achterlijke elementen op te voeden, wat de beste manier is om niet door hen benadeeld te worden.
Aan de meer vooruitstrevende krachten in onze M.B.V.A. is het thans te werken en propaganda te maken voor hetgeen zij wenschen.
Redelijke argumenten en een gepaste ijver bij de propaganda zullen de ontwikkeling van de vakvereeniging der architecten in goede banen leiden.
Ik twijfel er niet aan of zeer weinige onzer leden, die nu nog tegen Bindende Besluiten zijn, zullen op den duur op hun standpunt blijven staan. Ook zij zullen inzien — dat wij zonder Bindende Besluiten (zij het dan ook dat wij nu nog niet alle besluiten bindend verklaren) kunnen weinig tot stand brengen.

Inleiding van den heer J. B. van Loghem op de Ledenvergadering van 23 Nov. betreffende het CONTRA.

Mijne Heeren.

Het doet me genoegen, dat de vorige spreker terloops heeft gewezen op het verschil, dat in het vakvereenigingsleven bestaat naar mate de vereenigden tot een andere maatschappelijke klasse behooren. Zoo hebben de organisaties der arbeiders de meest bindenden bepalingen; de aannemersorganisatie heeft reeds minder bindende voorschriften, terwijl de organisatie der architecten het minst ver zal kunnen gaan in absoluten dwang.
Absolute dwang is namelijk een eenzijdigheid.
In de werkelijkheid heeft zoowel het een als het ander, zoowel het rechte als het verkeerde te gelden, ja het „moet" zelfs gelden, om in voortdurende verkeering de „ware" werkelijkheid te openbaren. Zoo zal de vrijheid zonder haar tegendeel de gebondenheid blijken te zijn een eenzijdigheid. Waar nu de vorige spreker in zijn pro-rede de gebondenheid heeft behandeld, zoo rust op mij de taak de vrijheid, die daarbij noodzakelijk behoort, te bespreken.
Het is thans niet mijn bedoeling om de algemeene verhouding van vrijheid en gebondenheid uiteen te zetten, daar wij hier hebben te komen tot een concrete uiting. Deze uiting zal juist, omdat zij concreet moet zijn, zeer sterk het accent der tijdelijkheid dragen, aangezien alles vervloeit, en dus het concrete feitelijk niet valt te beleven.
De meening van heden is niet meer de meening van morgen d.w.z. hoe meer men concrete gevallen wil vastleggen, des te onhoudbaarder zal het vastgelegde blijken te zijn. In den geest is slechts de waarheid te beleven, die van alle tijden is.
Hoewel wij n.l. allen in denzelfden tijd leven, zijn wij toch niet allen „van dezen tijd". Hiermede wil ik niet zeggen, dat enkele ouderen „uit den tijd zijn"; mijn bedoeling is slechts te bepalen, wat het wil zeggen „van dezen tijd" te zijn.
„Van dezen tijd" zijn beteekent „van vandaag" zijn of liever nog „van morgen"; want wie „van gisteren" is in dezen tijd is eigenlijk reeds „uit den tijd".
U zult begrijpen, dat ik hiermee onzen tijd meteen sterk veroordeel, want in welken tijd was men door enkele dagen achter te zijn reeds „uit den tijd".
Is het nu „juist" om vandaag een besluit te nemen, terwijl wij weten dat wij morgen reeds anders gaan denken over het betrokken geval, om overmorgen wellicht geheel anders er over te denken?
We willen ons dit niet altijd laten zeggen, omdat we dan voor menschen zonder principes worden gehouden. Laten wij het echter aan „autoriteiten" overlaten, om steeds hetzelfde te blijven denken over een zaak, maar laten denkende menschen beseffen, dat dit tot mummificeering van het menschdom voert.
Stel nu het geval, dat wij thans met een meerderheid ons verklaren, „pro" of „contra" de bindend verklaring van onze A.A.V. van onze Honorariumtabel of onze Prijsvraagregelen, dan zouden wij binnen korten tijd inzien, dat we te eenzijdig de gebondenheid of de vrijheid elk afzonderlijk naar voren geschoven hebben. Wij zouden dan door de eenzijdigheid wellicht in het andere uiterste overslaan, en daardoor onze vakvereeniging „naar buiten" ten zeerste schaden. Ik heb niet gezegd „naar binnen", want wij zullen ten allen tijde onze organisatie hebben te herzien en aan te passen aan de eischen, die altijd door wisselend zullen blijken te zijn — maar het is niet goed „naar buiten" die wisselende gevoelens te openbaren, daar de buitenstaanders niet genoeg ter zake zijn en dus de veranderingen onjuist zullen uitleggen.
Voor de werking naar buiten acht ik dus een bindend verklaring ook om praktische redenen te verwerpen. Hoe staat het nu met de uiting binnen in onze vakvereeniging?
Is hiervoor bindend verklaring werkelijk de juiste oplossing?
Ik heb reeds gezegd, dat de gebondenheid zonder de vrijheid een onbestaanbaarheid is te achten. Beide doen gelijkelijk mee in de werkelijkheid. Wij zijn allen, behalve deel van het geheel, in dit geval van onze vakvereeniging, ook persoon, individu.
Nu heeft de organisatie het accent der gebondenheid, maar het individu heeft het accent van de vrijheid.
Leggen wij dus uitsluitend den nadruk op de gebondenheid, dan wordt het individu hierdoor geschaad, het wordt als vrijdenkend mensch uitgeschakeld. Door wisselwerking zal dit gaan ten koste van onze organisatie, waarin men zijn persoonlijkheid te veel heeft op te geven. Een gevolg hiervan zal zijn een te groote inkrimping van het aantal leden, wat aan onze kracht afbreuk zal doen; of, en wat erger is, in onze organisatie verkeert zich de gebondenheid in haar tegendeel, de vrijheid. En dit is tevens de dood voor de organisatie.
Deze toch heeft zoo sterk het accent der gebondenheid, dat bij verkeering van die gebondenheid tot vrijheid, de anarchie intreedt, omdat een vrije organisatie geen organisatie meer is.
Hoe zal het nu mogelijk zijn, bij erkenning van de persoonlijke vrijheid, de leden te doen beseffen, dat hun lidmaatschap de gebondenheid meebrengt? Niet door regelen vast te stellen, daar algemeen geldende regelen zijn als eendagsvlinders. De algemeene geldigheid zal blijken te zijn de geldigheid van een dag; moeten we dan oude regelen als niet bestaand beschouwen?
Evenmin. De leden moeten begrijpen, dat een zeker schema noodzakelijk is. Zij behooren zich volgens hun eigen inzichten aan te passen aan dit schema, met dien verstande, dat zij, zoo zij van meening zijn, dat het schema voor hun persoonlijk gevoel niet ten volle is te aanvaarden, krachtens hun lidmaatschap verplicht zijn, het geval ter sprake te brengen.
Dit zullen dus steeds concrete gevallen zijn. Uit de bespreking in de ledenvergadering zal blijken, of de persoon of personen goed doen eenigszins van het schema af te wijken.
Hiervoor zal wat grooter openhartigheid noodig zijn, maar het zal slagen.

Immers degenen, die blijk geven hun persoonlijke vrijheid te sterk te willen uitleven en hierdoor de vakvereeniging schaden, zullen moeten uittreden. Dit getal zal gering zijn, en het zullen tevens degenen zijn, die werkelijk „uit den tijd" zijn. Het zijn tevens niet de kunstenaars, die de cultuur verder dragen, want cultuur is schoone werkelijkheid in eenheid van persoonlijke vrijheid en algemeene gebondenheid. Het spreekt van zelf, dat de vakvereeniging verplicht zal zijn de leden opheldering te vragen, wanneer het haar voorkomt, dat een lid te veel van het schema afwijkt. Hierin ligt geen wantrouwen opgesloten, maar mededeelzaamheid is elk lid verplicht, om de organisatie op de hoogte van den tijd te houden.
De houding van enkele leden, gezamenlijk uitgenoodigd om een gebouw in Amsterdam te ontwerpen, is uit dien hoofde laakbaar te noemen, vanaf het oogenblik, dat zij het standpunt innemen, te dier zake niets met de vakvereeniging te maken hebben. Een verklaring hunnerzijds, dat hun arbeid plaats zou vinden onder omstandigheden, die in het schema der vakvereeniging zijn vastgelegd, of althans daarvan niet noemenswaard verschillen, was voldoende geweest.
In dergelijke gevallen wordt veel met „strikte geheimhouding" geschermd. Het spreekt vanzelf, dat de vakvereeniging geen recht heeft indiscrete vragen te stellen, wanneer werkelijk een strikt geheim mededeelzaamheid uitsluit. De vakvereeniging zal natuurlijk kunnen wachten tot het „strikte" niet meer geldig is.
In bovengenoemd geval was echter van strikte geheimhouding geen sprake, daar de uitgenoodigden zelf aan derden mededeelingen aangaande het geval hebben gedaan.
Geheel onverklaarbaar is de meening van sommigen, dat ons schema slechts zou bestaan als machtsmiddel tegen den lastgever; en niet zou zijn de moraal der leden gezamenlijk. Wij komen door geregeld onderling overleg tot een levende d. i. wisselende moraal van de vakvereeniging, die de kracht daarvan zal bepalen. De leden moeten beseffen, dat zij in de vakvereeniging niet een gewone rechtbank hebben, maar hun eigen rechtbank. Deze onze eigen rechtbank zal uiting geven van de werkelijke, de levende, de groeiende moraal der architecten.
Thans heeft het te veel den schijn of er slechts absoluut goede betrouwbare architecten en absoluut slechte onbetrouwbare architecten bestaan. Wij moeten beseffen, dat wij allen zoowel het een als het ander zijn, maar ik hoop met het accent op het eerste deel. Het komt er maar op aan, wat de samenleving buiten ons zegt van den architect in het algemeen, — en dit oordeel zal afhangen van de moraal der vakvereeniging
Ik heb in het kort aangetoond of althans trachten aan te toonen, dat het bindend verklaren zonder meer een eenzijdigheid is, maar ik zou op één punt een uitzondering willen maken, daar dit geen kwestie is afhankelijk van maatschappelijke invloeden buiten ons, maar zuiver een gevolg van het begrip collegialiteit. Wordt hierin door de leden tekort geschoten, doordat zij niet in den meest uitgebreiden zin afblijven van het terrein van een collega, dan moet hiervoor geen pardon zijn. De opvatting hieromtrent mag niet van tijdelijke wisselingen afhankelijk zijn. Hierover maggeen verschil van meening bestaan, evenmin geheimhouning, maar deze gebondenheid zou ik niet willen noemen een gevolg van het lidmaatschap onzer vakvereeniging, maar een gevolg van onze menschelijkheid.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

LUSTRUM TENTOONSTELLING VAN „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM.*)

Wij feliciteeren het Genootschap A. et A. met deze tentoonstelling, die, al is zij niet compleet doordat niet alle architecten van beteekenis hebben ingezonden, toch een goeden en interessanten kijk geeft op wat de moderne Nederlandsche architecten willen.

*). Door plaatsgebrek kon dit artikel in het vorig nummer van het B. Weekblad niet worden opgenomen.

Deze tentoonstelling geeft de rustige bevestiging, dat alleen de moderne bouwkunst, in hare sterke, veelzijdige en eigen karakter-ontwikkeling, kunst weet voort te brengen en belangstelling weet te wekken.
Modern is deze tentoonstelling ook daarom, dat het nieuwere streven zich in vele richtingen uit, die, in dieperen zin, toch weer dicht bij elkaar staan. In plaats van den grooten, misschien te grooten invloed van 2 of 3 voorgangers, zooals die voor een jaar of wat duidelijk te bespeuren viel, zien wij nu en een meer vrije ontwikkeling van de jongste bouwkundige generatie.
Onmiskenbaar is er weer een interessante beweging onder de jongeren; wat geenszins zeggen wil dat de arbeid van de oudere modernen minder interessant of reeds verouderd zoude zijn.
De Nederlandsche moderne bouwkunst is waardig op deze tentoonstelling vertegenwoordigd; als een levende *kunst* manifesteert zich hier de bouwkunst, soms met zeer fraaie, zeer talentvolle ontwerpen, waarin al iets van de hoogere schoonheid is bereikt; soms met interessante, maar niet geheel gelukte pogingen, soms met vrij wilde en ongebreidelde vormengevingen; maar steeds met het al of niet beheerschte van eigen emotioneelen scheppingsdrang, van eigen modern levensgevoel. Er is iets tintelends iets van rustige schoonheid aan den eenen kant en van „Sturm und Drang", van „Secession" aan den anderen kant. Het is een echte uiting van het levendige genootschap A. et A., het genootschap der jongeren.
Een bezoek zij ten zeerste aanbevolen.
Wij hopen spoedig meer uitvoerig deze tentoonstelling die in het Stedelijk Museum gehouden wordt, te bespreken; voorloopig zij alleen kort haar hoofdzaak vermeld.
Het buitenland is niet zoo goed vertegenwoordigd als men gehoopt had Tengevolge van de oorlogstoestanden zijn slechts enkele toezeggingen uit den vreemde binnengekomen. Aanwezig zijn: Prof. Fritz Schumacher te Hamburg, Prof. Anton Rosen te Kopenhagen, R. Bitzan (Bohemen) en de Hollanders Johan Thorn Prikker en J. L. M. Lauweriks (beiden te Hagen in Westfalen werkzaam).
Door de samenwerking van Lion Cachet en Roland Holst is een, evenwichtig, rustig geheel verkregen. Men treedt binnen door een naar de plannen van G. F. la Croix gebouwde poort. Men vindt dan aan den wand ter linkerzijde de inzending van Prof. Schumacher, foto's van door hem te Hamburg gebouwde onderwijsinrichtingen e.d. Aan den korten wand zijn opgehangen twee tot dusver nog niet tentoongestelde vogelvluchtperspectieven van de uitbreiding-Zuid door Berlage. Deze 2 perspectieven flankeeren de inzending van Prof. Rosen: het ontwerp voor een tentoonstellingsgebouw; afbeeldingen van een raadhuis; schetsteekeningen voor het vredespaleis; een afbeelding van een administratiegebouw bij een fabriek, een paar maquettes van een sterrenwacht, een landhuis, enz. Van Bitzan is interessant, zwaar-Duitsch werk te zien, o.a. een Bismarckdenkmal, 2 warenhuizen, een goed ontwerp voor de Groote Opera te Berlijn, enz. Het grootste gedeelte van den middenwand; den eerewand in de eere-zaal, is ingenomen door Berlage.
Het hoofdmonument van zijn inzending wordt gevormd door zijn groot ontwerp voor het Pantheon der Menschheid. Het bevat plattegrond, geveldoorsnede, en schetsteekeningen, met opdrachten; ter linkerzijde leest men deze woorden van Gorter:

O, vrij te zijn en op de grens der aarde,
Elk uur te mogen staan, en in 't heelal,
Den blik te zenden als een vrij, vrij mensch.

Ter rechterzijde dit woord van Shelley:

A hundred nations swear that there shall be.
Pity and Peace and love among the Good and Free.

Van Berlage zien wij voorts een model in gips van de boerderij Schipborg, een ontwerp van een jachthuis te Hoenderloo en de bekende, fraaie ornament teekeningen in kleuren naar allerlei zeedieren gemaakt in verband met het werk van Prof. Häckel. Aan den korten wand zijn bijeengebracht ontwerpen in gips voor een pendule, en voor een ruiterstandbeeld van Willem III.

van Zijl; prachtige decoratieve ontwerpen van Thorn Prikker; een ontwerp van Zijl voor zijn relief in Berlage's beurs en werk van M. de Klerk, nam. Volkswoningen, een crematorium, een watertoren in gewapend beton, enz.

De volgende zalen bevatten: de ontwerpen van De Bazel voor het Rotterdamsche stadhuis benevens foto's van landhuizen, van woonhuizen en van interieurs; verder bevat deze zaal een maquette van het scheepvaarthuis van Van der Mey, benevens foto's van het uit- en inwendige.

Zaal 3 geeft te zien ontwerpen van Roland Holst voor muurschilderingen en een tegeltableau van Poggenbeek. P. Kramer, vertoont het ontwerp voor het gebouw van den Bond van Marinepersoneel te den Helder en ontwerpen van meubels. Lion Cachet zond werk in van de door hem versierde interieurs van de Jan Pieterszoon Coen, H. F. Symons ontwerpen voor kerken der apostolische gemeente, J. F. Staal een schetsontwerp in klei van een gevel in gewapend beton voor een gebouw voor automobielhandel.

G. F. la Croix geeft o. a. ontwerpen voor kamerbetimmering; Baanders teekeningen van de arbeiderswijk Tuindorp Heyplaat, welke hij bij Rotterdam bouwt; Leliman afbeeldingen van kleine villa's.

Paul J. de Jongh foto's en plattegronden van het St. Bernardus Gesticht te Amsterdam; v. d. Pek stelt zijn ontwerp voor het Amsterdamsche Tehuis voor arbeiders te kijk; Josef Cuypers perspectiefteekeningen van het uit- en van het inwendige van de Effectenbeurs; Dr. Cuypers teekeningen van een altaar, kapel en kerk te Venlo.

Terzijde hiervan domineeren twee groote mansfiguren van Toorop. Voorts noemen wij nog B. van Bilderbeek te Dordrecht, met 2 teekeningen van een grafmonument en een complex van arbeiderswoningen, Jan Stuyt o.a. met zijn ontwerp voor de Heilige Landstichting te Nijmegen; J. B. van Loghem met landhuizen en J. J. Gort Jr. te den Haag met foto's en teekeningen van de Vakschool voor Meisjes aldaar.

Verder zijn te zien modellen van beeldhouwwerk voor het scheepvaarthuis, o. a. de voorstelling van den Indischen Oceaan door H. v. d. Eynde, alsmede werk van Hildo Krop.

In deze zaal een paar meubels van C. J. Blauw; W. Bogtman te Haarlem zond teekeningen van glas in lood; Jan Pauw zijn bekroond antwoord op de prijsvraag voor een Museum voor Indische kunst.

De volgende zaal bevat villa's van Smits en Fels, werk van Kropholler; van Jan Wils; van C. W. Nijhoff, (zorgvuldig geaquarelleerde intérieuren); en N. Landsdorp Jr. (ontwerp landhuizen); H. A. van Anrooy te Hilversum en H. Th. Wijdeveld; W. M. Dudok; J. Limburg (o.a. de villa in het park Zorgvliet te 's-Gravenhage); Jan de Meyer en E. Messer o.a. het Jongenshuis te Amsterdam; en J. L. M. Lauweriks, (foto's naar zilveren voorwerpen, foto's naar uitgevoerde bouwwerken enz.); beeldhouwwerk van Tjipke Visser.

De laatste, zevende, zaal toont wat op het gebied der volkshuisvesting te Amsterdam verricht is en wordt. Tegenover de plannen der woningbouwvereenigingen ziet men foto's van schilderachtige, maar ongetwijfeld niet zeer hygiënische huizencomplexen in de Jordaan en op Uilenburg.

De inzending is bijeengebracht door het gemeentebestuur van Amsterdam en door de architecten der bouwvereenigingen. Het grootste deel dezer inzending werd reeds geëxposeerd op de tentoonstelling Volkshuisvesting 1913, welke in dat jaar in verband met het tiende internationale woningcongres te Scheveningen is gehouden. Echter is deze inzending zooveel mogelijk, tot dezen tijd bijgewerkt.

De opening op Zaterdag 13 Nov. is door een groot aantal belangstellenden bijgewoond.

Van de autoriteiten noemen wij Burgemeester Tellegen en de Wethouders Wibaut en Vliegen.

De voorzitter van het Genootschap, de heer Paul J. de Jongh, sprak een kort welkomwoord, in de eerste plaats tot de vertegenwoordigers van het gemeentebestuur, de eere-leden en verder tot alle belangstellenden, waarbij hij er op wees, dat, met het oog op de tijdsomstandigheden, dit lustrum niet op de gewone wijze gevierd kon worden. Tegen het houden eener tentoonstelling kon echter z.i. geen bezwaren bestaan. Spr. bracht dank aan allen, die tot de inrichting dezer tentoonstelling hebben medegewerkt, vooral aan de heeren Lion Cachet en La Croix en mede aan de inzenders.

Hij meende, dat het niet op zijn weg lag, deze tentoonstelling meer in het bijzonder te bespreken, maar wel wilde hij de aandacht vestigen op de inzending van de gemeente Amsterdam, en hij bracht hulde aan Amsterdam, voor wat zij gedaan heeft en nog doet op het gebied der volkshuisvesting; Spreker herdacht hierbij het aandeel dat de vorige directeur van bouw- en woningtoezicht, thans burgemeester van Amsterdam, daarin genomen heeft.

Ten slotte dankte spreker het gemeentebestuur ook voor het afstaan van de teekeningen betreffende de nieuwe uitbreiding Zuid, en betuigde hij zijne erkentelijkheid aan den conservator van het museum, den heer Baard, voor diens medewerking.

Burgemeester Tellegen, daarna het woord erlangend, zeide zich allereerst te willen kwijten van een plicht der dankbaarheid.

Hij is nl. zeer erkentelijk voor de wijze waarop A. et A. hem verwelkomd heeft bij de aanvaarding van het burgemeesterschap en de aanbieding van het buitengewoon eere-lidmaatschap van het Genootschap zette daarop de kroon.

Daaruit is hem gebleken, dat, wat hij gedaan heeft op het gebied der volkshuisvesting, vóórdat hij burgemeester werd, ook gewaardeerd is in de kringen der architecten.

Alvorens de tentoonstelling te openen, wenschte spreker het Genootschap geluk met zijn 12de lustrum en hij wees er op, dat A. et A. ondanks zijn hoogen leeftijd nog altijd de verzamelplaats der jongeren is.

„Place aux jeunes!" is nog altijd het devies van het Genootschap. Moge dit zoo blijven.

Spreker acht het een gelukkig teeken dat de tentoonstelling staat in het teeken van een goede volkshuisvesting, van goede vakuitbreiding.

Waar spreker voor hetgeen hij hiervoor heeft gedaan, dank is gebracht, daar gevoelt hij zich verplicht te wijzen op het aandeel, dat zoovele ambtenaren en beambten daarin hebben genomen.

De bijzondere belangstelling der architecten voor de inzending der gemeente Amsterdam vragend en hopend, dat de woningbouw in Amsterdam meer en meer moge worden toevertrouwd aan architecten, opende hij de tentoonstelling.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

In de fraaie zaal van Berlage's koopmansbeurs, de vergaderzaal van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, is 13 Nov. j.l. de eerste van de reeks voordrachten gehouden, ingericht door het genootschap Architectura et Amicitia.

De N. R. Ct. bericht hierover:

Op dezen eersten avond voerde het woord de heer J. E. van der Pek, die het onderwerp behandelde: „De ontwikkeling van de bouwkunst, in verband met de ontwikkeling van het begrip".

Alvorens den heer Van der Pek het woord te geven leidde de voorzitter van het genootschap, de heer Paul J. de Jongh de voordrachten-reeks met enkele woorden in. Hij stipte aan, dat de commissie voor de voordrachten een krachtig organisator heeft gehad in den heer Roland Holst en zeide vervolgens met blijdschap de gelegenheid te hebben aangegrepen om hier buiten den genootschappelijken kring iets te zeggen over het genootschap, dat zijn twaalfde lustrum herdenkt.

Het genootschap, opgericht, zoo ging spreker voort, in een voor de bouwkunst zeer moeilijken tijd, in een tijd waarin weinig of niets voor de bouwkunst werd gedaan, waarin eenig gezond begrip ten aanzien van de beteekenis der bouwkunst in verband met de samenleving nagenoeg geheel ontbrak, in een tijd ten slotte, waarin nijverheidskunst een onbekend woord was. Voor het jonge genootschap met zijn kleinen kring van werkers, die

streefden naar het goede en schoone, lag dus een breed arbeidsveld open, en al brachten de eerste tientallen van jaren geen zich sterk openbarende omwenteling in de vastgeroeste inzichten en gebruiken teweeg, wij mogen dankbaar zijn voor het voorbereidend werk, dat toen is gedaan, omdat daarmede de grondslag was gelegd voor een grootere, vruchtbare werkzaamheid, die later is gevolgd, later in den mooien tijd, waarvan nu alweer ten minste dertig jaren zijn voorbijgegaan, toen de nieuwere strooming in moderne richting zich openbaarde en leven bracht, en geestdrift meedeelde aan hen, die als de dragers van de nieuwe inzichten van toen de beweging der moderne bouwkunst en de kunsten nauw daaraan verwant, hebben mogen leiden en doen groeien. Wij van nu danken het aan het volhoudend streven van zoovele werkers voor ons, waaronder wij rekenen mogen de meest vooraanstaande kunstenaars van onzen tijd, dat het genootschap geworden is wat het is, dat het ondanks zijn zestig jaren frisch bleef en ontvankelijk voor nieuwe inzichten en nieuwe stroomingen van een telkens zich verjeugdigend kunstleven. En al moest in die jeugd-bewegelijkheid vaak de grootere rijpheid van het bezonnen inzicht, ontstaan onder den invloed van de nutsvraag van de zakelijke nuchterheid van de praktijk, waaraan zoo moeilijk is te ontkomen, worden gemist, het mooie, het artistieke van de beweging was er niet minder om, omdat zij zich dienstbaar maakte aan de ontwikkeling der kunsten, die bij elke nieuwe beweging nieuwe schoonheidsuiting bracht, die de kiemen in zich had, om door de begenadigden tot hooger te worden opgevoerd. De werkers van nu zijn het aan de werkers van vroeger verplicht, in die richting zich te handhaven, te zorgen voor een telkens zich verjeugdigende, verfrisschende opvolging der denkbeelden in eigen kring, maar ook te zorgen, dat zij van die gestadige verjeugdiging mededeelen naar buiten; dat ook buiten het gebied van de beoefening der kunsten de onverschilligheid worde weggevaagd en belangstelling worde gewekt en waardeering voor hun zoeken naar schoonheid, met als voorbeeld voor oogen het volmaakte, niet te evenaren schoon van de meesteres der kunsten: de natuur, in hare schoonheid, die van alle eenwen is.

Het genootschap heeft nooit voorgestaan het zich isoleeren van den kunstenaar buiten of boven de samenleving; het wenscht hem te zien midden in het volle leven, het genootschap ziet heil in de werking naar buiten. Het hecht aan de waardeering. Het wil zooveel mogelijk erkend en begrepen worden, omdat, wanneer de bouwkunst met de kunsten aan haar verwant door allen kan worden begrepen, althans gewaardeerd, weer komen kan de mooie, heilzame overeenstemming tusschen kunst en gemeenschapsleven.

In dezen gedachtengang kan de tentoonstelling, die heden werd geopend, van groot nut, van groot algemeen kunstbelang zijn, kan de voordrachtencyclus, die hedenavond is begonnen, van groote beteekenis zijn als een verklaring van het karakter van het tentoongestelde, en de tentoonstelling zelve kan weer zijn een illustratie van het gesproken woord.

Moge deze samenkomsten, zoo besloot de voorzitter, er toe bijdragen om kunst en samenleving nader tot elkaar te brengen, zooals die eens waren in de groote tijdperken van scherp omlijnde levensbeschouwing. Hiermede verklaarde hij de door het genootschap georganiseerde voordrachten-reeks voor geopend.

Daarna ving de heer Van der Pek zijn door een vrij talrijk puliek met gespannen aandacht gevolgde voordracht aan die tot onderwerp had:

„De ontwikkeling van de Bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip."

De spreker stelt op den voorgrond, dat hij in dit gezelschap van jongeren, A. et A., nieuwe gedachten tot uiting wil brengen.

Als motto van zijn voordracht kiest hij deze dichtregelen van Vondel:

„Leert dan reizen
„Met gepeizen
„Naer paleizen
„Uyt het slick
„Dezer Werrelt,
„Die zoo dwerrelt.
„Eeuwich gaet
„Vóór ooghenblick."

Spr. stelt daarna de vraag, hoe de vormen, welke nu aan den Tempel, het Godshuis, te zien zijn, gekomen zijn in het brein der bouwmeesters. Geschiedde dit plotseling, als 't ware bij ingeving, of heeft iedere tempel zijn prototype? En, zoo ja, wat was dit prototype?

Ter beantwoording dezer vragen vertoont spr. een lange reeks van lichtbeelden. Allereerst doet hij een Egyptischen tempel op het doek brengen. Hij wijst er de karakteristiek van aan: de vier vlaggemasten, de rand, de lijst, de sphynxen vóór den tempel, en vindt vervolgens die karakteristieke lijnen of onderdeelen terug op de afbeeldingen, van huisjes of hutjes, voorkomende in de veel oudere hiëroglyphen der Egyptenaren. Al dadelijk ontstaat dus het vermoeden, dat de tempelvorm terug te brengen is tot, is af te leiden uit den hutvorm, dat de tempel is de vergeestelijkte hut.

Dit vermoeden wordt bevestigd door wat de Grieken te zien geven.

Spr. wijst, bij een ander lichtbeeld, ook de karakteristiek van den Griekschen tempel aan, gelijk die o.a. wordt aangegeven door de triglyphen, die als de koppen van balken rusten op een grooten balk, den aartsbalk: de Architraaf. Bij den tempel blijken die triglyphen echter alleen als versiering te dienen; constructieve beteekenis hebben zij niet. Er zijn zelfs tempels, die triglyphen hebben aan alle vier de zijden, wat, bouwkundig gesproken, natuurlijk een onding is. En uit eene doorsnede van den tempel blijkt trouwens, dat de kap van den tempel geen verband houdt met de triglyphen.

Daarom is het voor spr.'s betoog van belang, het oer-type van den Griekschen tempel op te zoeken, en hij vond dat in de zoogenaamde rotsgraven in Lybië. Die rotsgraven hebben aan de voorzijde een soort van gevel, en in die gevels zijn, zooals spr. met een plaatje aantoont, terug te vinden de aartsbalk met daarboven de koppen der dwarsbalken, de triglyphen. Ook boerenwoningen uit de omgeving vertoonen trouwens hetzelfde type. En zelfs kan spr. vertoonen de photo van een hedendaagsch kroegje uit Griekenland, waarbij hetzelfde is op te merken.

Nu moet echter bewezen worden, dat die boerderijtjes types geven, welke primair zijn aan den ouden tempel, waarvan hierboven sprake is. Daartoe wendt spr. zich tot een volk, dat niet met de Grieksche beschaving, de Grieksche bouwkunst in aanraking is geweest, en wel tot den stam der Wagogo's in Afrika. Deze stam bouwt nu nog in een vorm, die, vergeestelijkt, het type geeft van den Griekschen tempel. Deze tempel heeft — aldus spr. — dus wel degelijk een prototype in den hutbouw.

Hetzelfde nu kan worden bewezen op het gebied van den Germaansch-christelijken kerkbouw. Spr. doet eene afbeelding van de kerk te Amerongen op het doek projecteeren, en hij wijst erop dat dit voorbeeld al zeer duidelijk voor zijn betoog spreekt, omdat men nevens de kerk een huis ziet, en daarvóór een hut. Hut, huis en Godshuis, zoo dicht bij elkaar gezien, geven goede gelegenheid tot vergelijking. Men bemerkt al ras dat die drie naar hun vorm nauw verband met elkaar houden, en begrijpt dat de hut in dit opzicht primair moet zijn. Wie zijnen oogen goed den kost geeft, ziet in de kerk het huis terug. Spr. toont dit nader aan met lichtbeelden van kerken in Groningen, en de kerk te Balve (even over de Duitsche grens); ook uit meer gecompliceerde gevallen zooals de Dom te Utrecht en de Notre Dame te Parijs blijkt z. i. hetzelfde. In de kerk, herhaalt hij, moet het huis vooronderstelt worden.

Spr. tracht dan te bewijzen dat ook in dit geval weder het huis uit de hut voortkomt. Daartoe vertoont hij afbeeldingen van een boerenhuis met zadeldak en schilddak (dit laatste is slechts eene variatie van het eerste; van een hut op de Veluwe, van een schaapskooi en van . . . . een brandurn uit de Noordduitsche laagvlakte, gelijk er te Berlijn in het museum bewaard worden. Aan die brandurnen werd de vorm van een hutje gegeven, en

zoo weten wij hoe de vóór-historische hut er uitzag. Welnu, die prae-historische hut vertoont naar den vorm, speciaal wat betreft het dak, eene treffende gelijkenis met onze Veluwe-hut, met de boerderijen enz.. niettegenstaande tusschen beider wording een tijdperk ligt van 25 eeuwen. Ook nu weder blijkt dat de hut primair is aan het huis, enz.

Spr. gaat dan verder terug in de geschiedenis van de hut. Hij herinnert aan de vroegere periode in de ontwikkeling daarvan; aan de hut welke bestond uit een kuil met een dak op de hut die half onder den grond lag. Hedentendage zijn daar voorbeelden van: de tijdelijke hutten der houtschillers op de Veluwe. Ook bij de kolenbranders in Zweden is een dergelijk type van hutten nog in gebruik. Dat in de grijze oudheid dergelijke hutten hier te lande voorkwamen, bewijzen de resten van de prae-historische nederzetting nabij het Uddelermeer. Men vindt daar langwerpige en ronde kuilen, waarop blijkbaar aan die twee vormen geëvenredigde daken hebben gestaan. Opzijn beurt moet dus in de hut het hol verondersteld worden, zoodat de opeenvolgende reeks nu wordt: hol-hut-huis-Godshuis. Aldus is de doorgaande ontwikkeling aangegeven; van de woning der menschen en van die menschen zelf. Men ziet voor zich de evolutie van den dierlijken mensch tot den .... menschelijken mensch. Onze tegenwoordige woning is eigenlijk een volgroeid hol uit den oertijd. Ook dit gedeelte van spr.'s rede werd met lichtbeelden geïllustreerd.

Na de hierop volgende rustpoos gaf spr. een verduidelijking van hetgeen in het eerste gedeelte van den avond door hem betoogd was.

Aan degenen die nog niet zoo dadelijk kunnen gewennen aan de gedachte, dat er bijv. verband zou bestaan tusschen de Grieksche bouwkunst en den hutbouw der Wagoho's, roept hij toe: Wie de geschiedenis der menschheid wil onderzoeken, moet de schotten welke men in gedachte heeft opgericht tusschen de verschillende deelen der menschheid en de onderscheidene perioden harer ontwikkeling, laten wegvallen. Alleen dan is het mogelijk verband te brengen tusschen de uitingen van verschillende tijdperken.

Van die uitingen geeft spr. dan allerlei voorbeelden, bijeengezameld uit de meest uiteenliggende deelen der wereld, en toch, naar hun wezen, met elkaar in verband staande. Men zag op het doek verschijnen: een hedendaagsche hut der Kana-negers in het hart van Brazilië, waarin spr. onze gewone gevelhut terug vindt, en waarvan, naar hij opmerkt, het dak op dezelfde wijze geconstrueerd is als bijv. dat van onze boerderijen. Hetzelfde kan gezegd worden van de hutten der Erve-negers uit ... het midden van Afrika, en het schilddak van de woning van een hoofdman der ... Fidzji-eilanden (Australië). En eindelijk vindt men, bij vergelijking, wederom overeenstemming tusschen deze voorbeelden en twee brandurnen van Keltischen en Germaanschen oorsprong.

Daarna werden ter onderlinge vergelijking geboren: paalwoningen van de bewoners van Nieuw-Guinea; een dorp van paalwoningen in Malakka, en — als tegenhangers — in een ouden vorm herstelde vóór-historische paalwoningen in de Zwitsersche meren en een vóór-historische brandurn uit Japan, voorstellend een paalwoning.

Toen de ronde hutten der Walsemboa-negers (Afrika), die half onder den grond zijn gebouwd, op het doek verschenen, herinnerde spr. aan den prae-historischen huttenbouw (de kuilwoningen) nabij ons Uddelermeer, en naast de zuiver-koepelvormige hutten der Zoeloe-kaffers stelde hij de evenzoo gevormde, uit blokken sneeuw-ijs opgebouwde, hutten der Eskimo's in Noord-Amerika. Ook een brandurn uit de Noordduitsche laagvlakte bood hier weer stof tot vergelijking.

Vervolgens werd ook de kegelvormige hut der Scyoten, de rendierfokkers op de grenzen van het poolgebied, op het witte vlak geprojecteerd. Uit die voorbeelden, welke met vele andere zouden kunnen worden vermeerderd, leidt spr. af dat alle bouwvormen dus tot hutvorming zijn terug te brengen.

Ten slotte gaat spr. de ontwikkeling van de kegelvormige hut na tot de grootsche bouwwerken welke daarin hun oorsprong vonden: het Romeinsche Panthéon, de Aya Sophia te Constantinopel, de kerk te Trier en de St. Pieterskerk te Rome.

De tweede spreker, de heer W. van der Pluym heeft 17 Nov. j.l. behandeld het onderwerp: De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin.

Het Alg. H. Bl. bericht hierover:

Spreker begon met te vertellen van de eerste woning, die de mensch zich zocht of maakte omdat hij den wil had om te leven en zijn lichaam tegen allerlei invloeden trachtte te beschermen. Zijn betoog sloot daar goed aan bij dat van den heer Van der Pek: wij hoorden hoe de mensch voor zich en zijn familie beschutting zocht in spelonk of kuil; hoe die kuil, met een dak er boven, eerst een stolp was en langzamerhand meer werd, grooter, beter ingericht, naarmate de eischen grooter werden. Van het ijstijdperk en zijn woning kwam de heer Van der Pluym tot de woning in Troje, door Priamos en zijn heele gezin met zoons en schoondochters, dochteren en schoonzoons bewoond ..., toen ging hij over tot een ander onderwerp: tot de bouworde bepaald door de wijze van denken, d. w. z. tot de ontwikkeling van de bouwkunst door de eeuwen heen, en de invloeden die er op gewerkt hebben. Slechts nu en dan, bijv. als hij vertelde, hoe in de middeleeuwen de stadswoning was ingericht, met een voorhuis, waarin de man zijn bedrijf, handel of nijverheid uitoefende en een achterhuis, waarin het gezin huisde, en als hij den groei van het stadshuis aan de plattegronden van een huis eerst met zijkamer, later met zaal en achterhuis demonstreerde, trad hij in het onderwerp: Bouwkunst—huisgezin terug.

Intusschen zagen wij wel aan vele lichtbeelden, de woning zich ontwikkelen, zagen wij bijv. den hof, het atrium in velerlei vormen in velerlei landen en tijden; hoorden wij hoe het huis van hout en riet en leem vervangen werd door het steenen, zagen wij schoorsteenen komen en de huizen groeien in de hoogte en in de diepte — een photo van een kelderwoning aan den Zeedijk demonstreerde die prachtig. Maar meer toch kregen de hoorders te zien van de opvolgende stijlen van het woonhuis. Zeer goed deed de spreker daarbij uitkomen hoe telkens de ontwikkeling in een bepaalde richting voortging tot de bouwkunst in excessen ontaardde om dan terug te gaan tot de klassieken en in een andere richting opnieuw zich te gaan ontplooien. Aan een goed gekozen reeks afbeeldingen van vele gebouwen, vooral in Italië, werd dit duidelijk getoond. In het voorbijgaan vond de heer Van der Pluym gelegenheid ons grappige bijzonderheden mee te deelen over een buitensporige voorliefde van de klassieken op een zeker tijdstip ook in ons land, toen Veere zich verbeeldde dat het naar een Romeinschen keizer Verus, Schiedam dat het naar Scipio, Vlissingen dat het naar Ulysses heette!

Het slot van de toespraak van den heer Van der Pluym was een overtuigende veroordeeling van het bouwen in den stijl van andere tijden, in stijlen dus die niet uit het denken, het geestelijk leven van onzen tijd kunnen voortkomen.

Dat moet bij imitatie blijven. Als het goed zal zijn, dan moet het leven van de maatschappij, waarvan het gezin de molecuul, de mensch het atoom is, zich in de kunst demonstreeren, dan moet deze een uiting zijn van het volle leven van onzen tijd. In verband daarmee wees de spreker ten slotte nog op een nieuwe verschijning in de bouwkunst van onzen tijd, op de arbeiderswoning.

Zaterdagavond 20 Nov. heeft dr. H. P. Berlage de derde voordracht gehouden in de serie-voordrachten over bouwkunst, uitgaande van Architectura. Zijn onderwerp was: de verhouding van de Bouwkunst tot de Maatschappij.

De N. R. Ct. geeft het volgende verslag:

Deze voordracht is zeker de belangrijkste van de drie geweest. Ziehier een overzicht van zijne inleiding.

Als ik, aldus spreker, de geschiedenis van de bouwkunst cinematographisch voorbij mijn geestesoog laat gaan en daarbij de filmrol terugdraai, dan geeft mij dat behalve een lachwekkenden, ook een leerzamen indruk. Want uit dit omkeeren van de volgorde der evolutie, uit dit teruggaan van gevolg naar oorzaak, kan ik eene zeer belangrijke gevolgtrekking maken. Ik zie

dan eerst in onzen tijd eene zekere categorie van gebouwen, waaronder zeer belangrijke, die geheel verschillend van karakter zijn. Daarop volgt eene andere groep, waarvan de onderdeelen wel overeenkomst vertoonen, maar die zich onderscheiden door een gebrek aan verbeelding, en ten slotte ontmoet ik eene verzameling bouwwerken, welke alle van één zelfde karakteristieke schoonheid zijn. M.a.w. hoe verder men teruggaat in de geschiedenis der bouwkunst, hoe meer eenzijdigheid men aantreft, maar tegelijk: hoe meer karakteristieke schoonheidsuitingen. De bouwkunstige scheppingen van één tijdvak zijn van éénzelfden geest doordrongen; als 't ware door één hand gewrocht! Ofschoon niet alles geheel bevredigt, treft in alles de zekerheid van vorm, de vastheid van samenstelling, de kracht. En onwillekeurig vraagt men zich met zekere verwondering af: door welke kracht is die eensgezindheid van artistiek willen in vroegere perioden ontstaan?

Hiermede is als vanzelf het onderwerp van den avond aangeroerd.

Spr. wijst er ter beantwoording van bovenstaande vraag op, dat de architectuur van vroeger tijden haar hoogtepunt heeft bereikt in het Godshuis. Aan dat Godshuis wordt alles geofferd. Aan de tot stand koming daarvan werken de grootste bouwmeesters, beeldhouwers en schilders mede, bezield door ééne gedachte. In het maatschappelijk leven van een volk was dat bouwwerk van de grootste beteekenis; het verzinnelijkte het gemeenschappelijk ideaal.

Daarom zijn de godshuizen van de verschillende volken, bouwkundig gesproken, ook van verschillend karakter. Elke godsdienst heeft zijn eigen bouwstijl; iedere bovenzinnelijke Idee heeft haar eigen vormuiting. Welke andere kracht dan die van het geloof kan leiden tot het einddoel van alle architectuur; de vergeestelijking van de stof! Geen godsdienst zonder architectonischen stijl, maar ook: geen architectonische stijl zonder godsdienst; geen cultuur zonder beide. De bouwkundige stijl drukt zijn stempel op een geheel tijdperk; is de waardemeter voor de cultuur. Er bestaat in zulke perioden ook een stijlverwantschap tusschen de verschillende kunsten. De bouwkunstige vorm van den tempel bepaalt den bouwkunstigen stijl van een volk, van eene periode; zelfs het eenvoudigste gebruiksvoorwerp ondergaat dien invloed!

Spr. herinnert dan aan de twee groote kunsttijdperken welke onze Westersche beschaving gekend heeft: die van de Grieken en die van de Middeleeuwen, verzinnelijkt in den Tempel en de Kathedraal. Het Godshuis was in beide tijdperken het ideaal waaromheen zich het geheele maatschappelijke leven groepeerde. De geestelijke en de aesthetische idealen gingen samen, dekten elkaar. De kunstenaar gevoelde zich ondergeschikt aan de algemeene moraal.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen zijn in totaal ingekomen 65 antwoorden als:

a. Voor een badhotel 27 antwoorden onder de motto's: Enzian, Marco, Evenwicht, Branding, de Zee I, de Zee II, B en V., Door eenvoud succes, Rotterdam aan Zee, Horizon, H. v. H, Langs Zee, Harmonie, Quand-meme, H. v. H. (in vierkant). Aze ick kan, Ho-ho-ho, Studie, In zee, A, Cancer, Egel, Anet, Mare nostrum, Hollands-Kust, Steunbeer, Ridder te paard, (geteekend).

b. Voor een houten brug met afsluithek. 21 antwoorden onder de motto's: Studie, Thuis, Marie, Bouwkunst, Vriendschap, Herfst, Slootkant, Op het land, Weg en tuin, Hilla, Wie over de brug wil, moet over de brug komen, Overgang, Vrede, De nihilo nihil, Hekkesluiter, Eenvoud, Heipaal, Voor buiten, Fim, Na werken, Men moet geen hei roepen voor men over de brug is.

c. Voor een Boeken- en platenkast 17 Antwoorden onder de motto's: Eenvoud, B en V, Ondergaande zon in driehoek (geteekend), Vraagteeken in 3 cirkels (geteekend), Elf. Ernst, Een goed boek een goed vriend, Rust, Gerief, B.—N., A.—Z., Exfit qui seminat, B en P kast, M. H., Zwart en wit, Elize, Donker eiken.

BERICHT.

Bij het ontwerp Badhotel motto A ontbraken bij het ontpakken naambrief en correspondentieadres. Inzender wordt verzocht deze alsnog in te zenden.

DE JURY.

INGEZONDEN.

NAAR AANLEIDING VAN KRONIEK. LXVIII.

Waarom ik mij uit de Schoonheidscommissie terugtrok.

Het recht van bestaan eener Schoonheidscommissie is gegrond op de overtuiging, dat er zekere, algemeen erkende beginselen aan de bouwkunst ten grondslag liggen.

Omtrent de grensgebieden van de toepassing dier bouwkunstbeginselen kunnen de leden eener S.C. van oordeel verschillen, zonder dat de gewenschte homogeniteit in gevaar komt.

Een schoonheidscommissie moet zich door haar installatie bevoegd achten een oordeel uit te spreken over alle ontwerpen, ook die van hoogstaande collega's.

Blijkt het den beoordeelaar, dat hij een ontwerp in zijn ontwikkeling en samenstel niet begrijpt, terwijl een aantal andere bouwkundigen het wel op prijs stellen, dan erkent hij zich daardoor practisch onbevoegd om een oordeel daarover uit te spreken.

Daar ik in deze verhouding tot zekeren arbeid sta, ruim ik dus mijne plaats in voor een meer homogeen beoordeelaar, hetgeen aan den arbeid der S.C. bevorderlijk kan zijn.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

NAAR AANLEIDING KRONIEK LXVIII.

Wanneer „'t Bouwkundig Weekblad", orgaan van de gereorganiseerde M.B.V.A., waaruit nog immer niets spreekt van nieuw herwonnen levenskracht, nog altijd 't frisch, gezond geluid niet opklinkt, 't opleven in woord en wil en beeld nog op zich wachten laat, al verwachtingen toch, der jonge herboren Mij. toegedacht; wanneer de spaarzame kolommen druks — hoofdzakelijk gewijd aan steeds wederkeerende en zich herhalende agenda's, welker afwerking nooit tot ons doordringt, dikwijls gevolgd door artikelen, reeds elders ontmoet — weer eens voorafgegaan worden door de pittige, geestige, aangenaam verzorgde kroniek van den Redacteur, dan keert weer even terug de verloren gewaande illusie, dat nu een nieuw tijdvak zal gaan komen.

De laatste Kroniek: — Het bedanken van den Voorzitter der Amsterdamsche Schoonheids-Commissie — liet echter bij mij iets onvoldaans, iets onprettigs na, zoodat ik niet kon nalaten mijne overwegingen neer te schrijven.

De Redacteur angstig voor eene indruk naar buiten!?, hij, die in zoo velerlei geschrift, in zoo menige lezing eene plaats eischte voor andere meeningen dan de tot nu toe als meest juist geldende, op hunne beurt weer voorbestemd om door andere verdrongen te worden.

Meent U dan werkelijk, Mijnheer de Redacteur, dat men daar buiten zich voorstelt, al is 't eenigen tijd rustig, dat de architecten één van meening en overtuiging zijn?

Zou dat dan ten slotte *de* oplossing zijn? meent U, dat men dit verwacht, waar niets blijft, waar alles zich wijzigt en verdringt?

En gelukkig!, wat zouden we braaf en zelfgenoegzaam indommelen, waar bleef de fut en de durf en de daad?

Bewijst reeds —'t noodzakelijke kwaad —'t bestaan eener steeds wisselende Schoonheids-Commissie zelf niet, dat een samengaan en één van meening niet aanwezig zijn en kunnen zijn.

Onbegrijpelijk lijkt mij die angst daar neergeschreven, waar toch van Uwen kant nimmer is nagelaten de noodzaak aan te toonen van een steeds herzien en hervormen.

Waar U Mijnheer de Redacteur, zoo menigmaal er op wees, dat een Vereeniging, Commissie of Jury slechts bij eensluidend uitgesproken karakter vruchtbaar werk kan verrichten; begrijp ik maar niet hoe U het besluit van den Voorzitter Jos. Cuypers betreurt, en kan ik mij dit, ten minste om Uwe beweegredenen, maar niet indenken.
Mij dunkt Arch. Cuypers nam hier een kloek en waardig besluit, vertrok na een prachtig uitgesproken overtuiging, wenschte de unanieme overtuiging van de overige Commissieleden niet te beïnvloeden.
Waar nu de werkzaamheden van de Schoonheids-Commissie menigmaal publiek besproken worden en nu ook het besluit van den Voorzitter aldus is behandeld, had Arch. Jos. Cuypers het volste recht zich uit te spreken, toen hem uit 't zelfde publiek daarom verzocht werd.
De wijze waarop dit geschiedde, waarlijk Mijnheer de Redacteur ik kan ze niet anders noemen dan ridderlijk. Zoolang verschil van meening tot overtuigingen als door Arch. Jos. Cuypers geuit, leidt; zoolang er dus van onverdraagzaamheid, 'n jammerlijk gevolg dikwijls van verschil van meening, geen sprake is; zal een dergelijk besluit nimmer het standsbelang der Architecten naar buiten kunnen beroeren. Integendeel!
U noemt dit een ontslag ter wille van één punt; 't zoo voorzichtig door den Voorzitter uitgedrukte: — niet voldoende rekening gehouden met de technisch constructieve eischen — kan mijns inziens niet één punt geheeten worden; 't omvat een geheel program, een zóó intens vóóropstellen, dat dit na kan laten in den geheelen opzet te domineeren.
Waartoe te schrijven over de indrukken, die men *kan* krijgen, welke gemakkelijk nog met enkele vermeerderd kunnen worden. 'T is de vraag welke indruk men *zal* krijgen, en dat zal wel ongeveer deze zijn:, dat een wijs besluit genomen is, de Schoonheids-Commissie zich zelf blijft en het lid-zijn daarvan gelukkig nog geen sinecure geworden is.
En 't werk van den talentvollen Architect de Klerk zal er mée gebaat zijn; 't zal (ten volle waard) meer de aandacht trekken en daar buiten zal men zich niets druk maken over de figuranten- of eerste krachts-rol, den technisch-constructieve eischen toegedacht.

Zoolang Jan en alleman nog mag bouwen, zoolang zal eene Schoonheids-Commissie een middel — zij 't dan ook een lapmiddel — zijn, om al te ergerlijke capriolen te keeren.
Wanneer dan deze Commissie van sterk uitgesproken karakter is, zullen zooveel mogelijk die uitingen geweerd worden, welke van dat karakter (hoe 't dan ook zij) veraf staan; en wijl in eene dergelijke Commissie het moderne, het rusteloos vooruitstrevende zich steeds eene voorname plaats zal veroveren, zullen ook hare uitspraken een modern karakter bezitten.
Kunnen nu de uitspraken eener dergelijke Commissie niet radicaal zijn, loopt hare homogeniteit steeds gevaar, moeten concessie's geschieden, met als gevolg verlies van karakter, wanneer dan de betreffende leden in reinste consequentie hunne plaatsen afstaan aan hen, die beter bij genoemde homogeniteit aansluiten, dan is 't te wenschen dat deze daad zal geschieden met 't zelfde eerlijke, breede gebaar, dezelfde treffende gloedvolle overtuiging, thans door den afgetreden Voorzitter getoond.
16 Nov. 1915. PIET LIJDSMAN.

Daar het m.i. niet wenschelijk is, een debat te openen over bovenstaande kwestie, zij het mij vergund den heer Lijdsman slechts kort te antwoorden, waarmede tevens mijn standpunt tegenover het ontslag-Cuypers nog wat nader wordt omschreven.
De heer L. acht de Schoonheidscommissie wel nuttig. De samenstelling dezer commissie is echter *noodzakelijk* tamelijk heterogeen, omdat de leden benoemd worden door B. en W. uit voordrachten van 3 vereenigingen. De leden zullen het dus op verschillende punten niet eens zijn. *Men weet dit van te voren* als men de benoeming tot lid der commissie aanvaardt. Het is daarom de vraag, of het wel juist is, *bij het eerste geschil* reeds te bedanken. Wij hebben wel te beseffen, dat Amsterdam van deze commissie het advies over vele en soms groote aesthetische onderwerpen vraagt. De commissie, wetend haar niet-homogeniteit, moet vaak met allen ernst streven naar een goed compromis of naar een toegeven.
Doet men dit niet, dan is een Schoonheidscommissie onbestaanbaar. Verder verwijzend naar mijn kroniek, verklaar ik nog gaarne, dat ik het rondweg en openlijk opkomen voor zijn meening door den heer Cuypers, op zich zelf genomen, met U een respectabele, eerlijke daad vind. J. G.

BERICHTEN.

Offensief optreden van den Ned. Aannemersbond. In „de Aannemer" wordt in den laatsten tijd het volgende bericht vooraan geplaatst:
„Naar bekend is, heeft de Bond van Nederlandsche Architecten eigen „Algemeene Administratieve Voorschriften" ontworpen, waarin de navolgende bepaling voorkomt betreffende het recht op termijnsverlenging bij werkstaking en uitsluiting:
„Geheel stil liggen van het werk door partiëele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging.
Of gedeeltelijk stil liggen van het werk recht geeft op termijnsverlenging, zal worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften van geschillen."
Hoewel eigenlijk overbodig, wordt er bij deze nog eens met nadruk op gewezen, dat, indien deze (of een soortgelijke) bepaling in een bestek wordt aangetroffen, daarop niet mag worden ingeschreven.
De redenen daarvoor werden reeds vroeger in een rondschrijven aan de afdeelingsbesturen aangegeven. Daarop behoeft dus niet in den breede te worden teruggekomen. Slechts moge er in zooverre aan worden herinnerd, dat, hoewel staking in enkele vakken een werk wel bijna altijd geheel zal doen stil liggen, toch ook even dikwijls de tegenwerping zal kunnen worden gemaakt, dat dit werk niet geheel stil ligt, indien en zoolang ook maar in één der ondergeschikte vakken getracht wordt het werk voort te zetten.
Het recht op termijnsverlenging wordt dientengevolge voor zoo goed als elk geval afzonderlijk afhankelijk gesteld van de incidenteele beslissing door een commissie van arbiters.
En het beginsel, dat dit recht van te voren vast moet staan, wordt zoodoende geheel op losse schroeven gezet. Nogmaals dus: op de bovengeciteerde (of een soortgelijke) bepaling mag nimmer worden ingeschreven.
Wij vertrouwen, dat alle afdeelingsbesturen en leden het groote gewicht van deze hernieuwde waarschuwing zullen beseffen en daarmede in voorkomende gevallen rekening zullen houden."
Tentoonstelling Boeddhistische kunst. Van 1 November tot 1 Mei wordt in 's Rijks Ethnografisch Museum te Leiden een tentoonstelling gehouden van Boeddhistische kunst. Ten behoeve daarvan heeft de conservator dezer inrichting Dr. M. W. de Visser een beschrijving doen verschijnen, waarin hij de beteekenis der tentoongestelde beelden en schilderijen schetst. Een algemeene inleiding over deze kunst van T. B. Roorda gaat daaraan vooraf. Vele afbeeldingen zijn in den tekst opgenomen. De catalogus vermeldt van Java 22 voorwerpen; van Cambodja 1: van Siam 12, van Tibet en van China voor zoover daar het Lamaisme, een vorm van het Boeddhisme, beleden wordt 10; van Korea 2, van China 9; van Japan 44, ongerekend de 5 Japansche Boeddha's in den Museum-tuin, en in de zaal van Oud-Java de cakti Prajnaparamita, de volmaakte wijsheid, het indrukwekkendst en verhevenst voorbeeld van deze vrouwelijke dubbelwezens der Dhyaniboeddha's. *N. R. Ct.*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 4 DEC. 1915. = No. 32.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek. Architectuur-Tentoonstelling van A. et A. door J. Gratama, — Kantoorgebouw met pakhuis te Amsterdam. Arch. Joh. G. Robbers. B. I. — — Voordrachten over Bouwkunst. Vervolg. De Nederl. Aan- — Belgische invloeden op de Nederlandsche Bouwkunst, — nemersbond en zijn bindende besluiten. — Algemeen Kunstenaars Congres. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXIX.

door J. GRATAMA.

ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING VAN A. et A. TE AMSTERDAM. Wanneer het Genootschap A. et A. zich tot taak heeft gesteld, in deze tentoonstelling, ter eere van het 12de Lustrum van de Vereeniging, een interessant beeld te geven van wat de Nederlandsche moderne bouwkunst wil, dan heeft het zeer zeker zijn doel bereikt.
Al hebben verschillende talentvolle architecten niet ingezonden, toch zijn de hoofdstroomingen voldoende vertegenwoordigd, zoodat het belangwekkend en leerzaam is, vergelijkingen tusschen de verschillende uitingen te maken. Een bezoek aan deze tentoonstelling die, zooals bekend is, in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden wordt en tot en met Zondag 12 Dec. a. s. geopend blijft, zij dan ook den belangstellende in de bouwkunst warm aanbevolen.

Stuk voor stuk het tentoongestelde te bespreken, lijkt mij niet gewenscht. Dit zou te uitvoerig worden. Laat ik liever enkele van de belangrijkste inzendingen behandelen.
De enkele buitenlanders, die exposeeren, Schuhmacher, Rosen en Bitzau, geven natuurlijk geenszins een indruk van de beteekenis der moderne bouwkunst buiten onze grenzen. Hun werk hangt hier eigenlijk alleen als een opluistering. Toch treft het dat hun architectuur voor ons, Nederlanders, weinig vreemds heeft, dat het voor ons niet iets nieuws is.
Schuhmacher's werk heeft in zijn rustige, wel overwogen architectuur, die bij grootheid van hoofdvorm fijne gedetailleerdheid vertoont, veel overeenkomst met het werk van de Bazel; Rosen's fantastisch en decoratiefwerkende opvatting vindt men min of meer terug in het werk van de Klerk.
De zware, soms lage en lompe massawerking van Bitzau's scheppingen kenmerkt in het algemeen de moderne Duitsche bouwkunst. Imposant is dit werk bij eersten indruk; maar al spoedig wordt het gebrek aan werkelijke innerlijke kracht in deze architectuur voelbaar; de groote onbezielde massa's gaan tegelijk vervelend en aanstellerig werken, en het beeld van den leemen kolos verrijst voor onzen geest.
Het is opmerkelijk, en verheugend, dat, al heerscht bij meer dan een Nederlandsch architect, het streven naar „monumentale werking" toch in het Hollandsche werk wel meer harmonie tusschen willen en kunnen heerscht, ook al tengevolge daarvan, dat de Hollander nooit zoo ver boven zijn macht grijpt als de Duitscher vaak doet.
Interessant is het werk, door Berlage ingezonden. Het heeft een eereplaats in de eerezaal, en deze erkenning is m. i. juist. Wat zou een moderne architectuur tentoonstelling, die de belangrijkste nieuwe stroomingen wil laten zien, zijn zonder werk van den erkenden voorganger? Daarbij komt, dat Berlage in den waren zin modern is, d. w. z. dat hij voortdurend evolutioneert, dat steeds zijn inzichten, zijn architectonisch willen, zijn æsthetiek zich geleidelijk wijzigen in verband met de ontwikkeling van de moderne kunst, van de moderne kultuur in het algemeen. Er is opmerkelijk verschil tusschen Berlage voor 20 jaar, voor 10 jaar en nu; en bij alle verschil is er toch een treffende overeenstemming. Men neme bijv. de gevels van de Beurs, die rationeel, schilderachtig, romantisch te noemen zijn en de gevel van het Londensche kantoorgebouw uit den laatsten tijd, die, ook zuiver rationeel, de regelmaat zelve ver-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

toont. De overeenstemming is de groote architectonische eerlijkheid, gebaseerd op een zakelijk, intellectueel inzicht in het doel van het gebouw.
Het doelmatige is bij Berlage vaak zoo zeer van primair practisch en ook aesthetisch belang, dat hij soms als kunstenaar daar niet geheel boven uitkomt; men zou kunnen zeggen: Berlage zit wel eens te veel onder den plak van een groot beginsel. Alle grootsche bouwkunst heeft beginsel en bezieling. Welnu, de waarachtige, vurige bezieling komt bij Berlage's werk niet altijd voldoende tot haar recht. Zijn werk verkrijgt daardoor soms iets stugs, een stugheid, niet verkregen door een positieven artistieken wil als bouwkunstige expressie, maar stugheid, ontstaan door te veel overheersching van verstand, van intellectueele principes. Veel van zijn werk is koel; en alleen de zeer aandachtige beschouwer zal in de verhoudingen, in de details, en vooral in het sterke kleurengamma van zijn tapijten, glas in lood, enz. den volop zich gevenden, artistieken, scheppenden kunstenaar Berlage terug vinden. Er zijn op deze tentoonstelling architecten, die meer fantasie en grooter vrijheid van scheppen vertoonen dan Berlage Toch verdient hij de eereplaats. Want is hij, van alle serieuse bouwkunstenaars, eigenlijk niet de meest-ernstige, groot in zijn conceptie-vermogen, en in zijn architectonische eerlijkheid? Geen begoochelend kleed bedekt bij hem de kern van de bouwkundige waarheid, d.i. de doelmatigheid. Ondanks eenig onvermogen en tekortkomingen hier en daar, blijft zijn werk steeds door en door gezond.
En gezondheid is een eerste eisch voor de goede ontwikkeling van onze moderne architectuur.
Zeer de aandacht trekt Berlage's inzending, het monument: „Pantheon der Menschheid", gedacht als een 8 kante koepel met 8 torens er omheen. Berlage geeft de volgende toelichting: „Ik heb mij dit Pantheon voorgesteld na den oorlog gebouwd in het midden van Europa op een hoogen heuvel in de vlakte. Acht heirwegen voeren van alle hemelstreken naar de ingangen. Deze, gelegen tusschen de torens van liefde en moed, van bezieling en bezonnenheid, van kennis en macht en van vrijheid en van vrede, die als wachters rond de groote hal staan en 's nachts hun licht ver uitstralen, geven toetoegang tot het Pantheon. Ter weerszijden liggen de hoven der overpeinzing ingesloten door de galerijen ter herdenking der gevallenen van de oorlogvoerende staten. Langs de galerijen der tegemoetkoming wordt de groote ruimte betreden. Daar staat, ingesloten door de galerij der gedachtenis, alleen door het zenithlicht van uit den koepel bestraald, het monument der menschen-eenheid. Hoogerop worden de galerijen der erkenning, der verheffing en der al-omvatting bereikt, terwijl de ruimte door den koepel der volkeren-gemeenschap wordt afgesloten. Henriette Roland Holst heeft aan dit project een gedicht gewijd.
Onmiskenbaar is dit project grootsch van opzet, en wij mogen er ons over verheugen, dat Berlage zijn gedachten aan een dergelijk geweldig onderwerp heeft gewijd. In hooge mate interessant is de bedoeling van dit project; maar het is de vraag, of het bij uitvoering werkelijk voldoen zou aan de gestelde verwachting.
Stellen wij ons de vlakte met den heuvel en het Pantheon voor. Bij het bestijgen van den heuvel zullen wij voortdurend onder den diepen indruk zijn van het plechtige, ruime vergezicht onder den onmetelijken, hemelkoepel. Komen wij hierna langs de 25 M. lange, met beeldhouwwerk gesierde en tusschen twee torens gelegen gang tot het gebouw zelf, waarna wij nog een lange, niet hooge gang doormoeten om daarna plotseling vrijwel midden onder de koepelruimte van ± 33 M. spanning terecht te komen, dan vrees ik, dat wij geen grootsche indruk zullen verkrijgen, beseffend, dat het gezicht over de vlakte buiten toch eigenlijk heel wat imposanter en verheffender was dan wat hier op kleine schaal door menschenhand is gemaakt.
Ieder, die het Volkerenslag monument bij Leipzig heeft bekeken en in het, ondanks zijn grootte, toch benauwende interieur is geweest, zal beseffen, dat het uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk is, te midden van de onmetelijkheid der natuur iets te scheppen, dat op monumentale wijze een verheven denkbeeld vertolkt.
In een stad gaat dit beter, omdat de schaal der huizen en straten meewerkt tot de ruimtewerking van den koepel. Maar ook hierbij zullen het *doodsche*, dat een ongebruikte koepelruimte heeft, en de besliste ruimteafbakening, met zijn voelbare *begrenzing*, zich heel moeilijk eigenen om een *levend* begrip met zijn *onbegrensde* idialiteit te vertolken.
Zou een open monument, in direct contact met de menschheid, en met de zon, bijv. een plein met beelden en gebouwen, niet een meer dankbare oplossing geven?
Wat de vormen van B's Pantheon betreft zij opgemerkt, dat de koepel niet suggestief, niet verbeelding-wekkend werkt. De vormen zijn te weinig geheim-zinnig; zij zijn wat leeg. Somber in zijn geslotenheid, zal de koepel de menscheneenheid, — ondanks het fraaie monument in zijn midden geplaatst en aan haar gewijd — eerder doen voelen als een zekere beklemming, dan als een verruiming.
Het geheel is een academische studie, goed van intellectueele bedoeling, maar niet voldoende plastisch-beeldend verbeeld.
Het teekenwerk van D. Rosenburg, B.I. is zeer fraai. Veel beter geslaagd zijn m. i. de 18 ornamentteekeningen, ontworpen naar aanleiding van het werk van Häckel over de kunstvormen in de natuur. Eerlijk gezegd vind ik deze teekeningen, met de twee knappe, eigenhandige perspectiefteekeningen van het plan tot uitbreiding van Amsterdam-Zuid, het belangrijkste van B.'s inzending. Verschillende elementaire zeediertjes en gewassen zijn tot basis genomen voor gestyleerde ornamenten, met een takt en een rijkdom van werking, die werkelijk treffend zijn. Dit is Berlage's ornamentiek op zijn best. Zich houdend aan de in de natuurvormen embryonair aangeduide rythmiek, weet hij deze tot strenger eenheid en hooger schoonheid op te voeren in kleur-gamma's die in één woord uitstekend en zeer veelzijdig zijn te noemen. Bruin met geel, blauw met

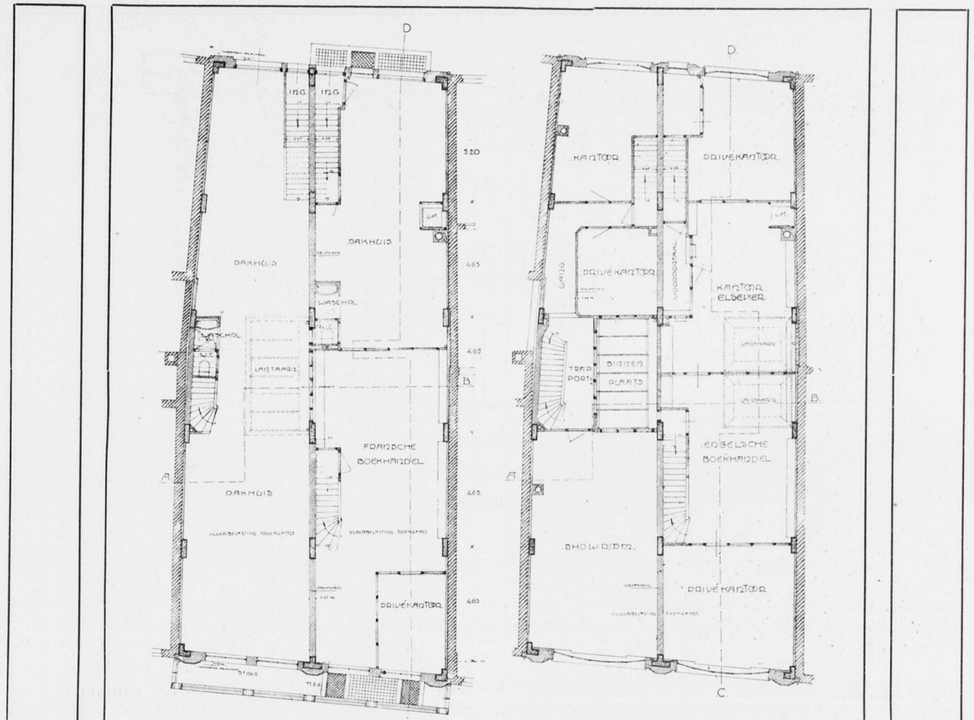

Kantoorgebouw en Pakhuis te Amsterdam (tusschen Spuistraat en Singel). Plan beganegrond en plan 1ste verdieping.
Schaal 1 op 200. Architect: Joh. G. Robbers, B.I.

rood, wit met grijs, enz.; en hierin voorbeelden voor luchters, voor kantwerk, voor aardewerk, enz. Het bijzonder fraaie teekenwerk hiervan is van A. van Baalen. Het zou zeer gewenscht zijn, wanneer deze belangrijke platen eens gepubliceerd werden.
Opvallend, hierbij vergeleken, zijn de kartons voor mozaïken van Johan Thorn Prikker.
Hierbij geen gebondenheid en vast rythme, in eerste instantie is hier een gloed, een kracht en een trillende levendigheid, die, aan de grens van de wildheid, toch nog voldoende rust vertoonen. Welk een stemming, welk een beweging en geheimzinnigheid in die ritselende blokjes kleur, paarsig met bruin, of prachtig zwart-wit-goud! Modern is dit werk, omdat de kleuren tegen stelling en de kleurenkracht tot een bijzondere sterkte zijn opgevoerd, en omdat die tegenstelling en die kracht van een kenmerkende nerveuze, van een typische moderne gespannenheid zijn. De ongehoord-stoute, bedwelmende kleurwerking van Prikker's koorvensters, geexposeerd op de Werkbund te Keulen, hebben, in nog sterker mate dan deze kleurzwakker teekeningen, het zelfde karakter.

(Wordt vervolgd.)

KANTOORGEBOUW MET PAKHUIS TE AMSTERDAM (SPUISTRAAT 118, SINGEL 151—153).

Dit kantoorgebouw met pakhuis werd tusschen Juni 1912 en Jan. 1913 door mij gebouwd ten behoeve van de Uitgevers-Maatschappij „Elsevier" en der firma's Feikema, Caarelsen & Co. en Jacs. G. Robbers, uitgevers en import-boekhandelaren te Amsterdam, op een terrein, door slooping van 2 tusschen Singel en Spuistraat gelegen perceelen verkregen. De hierbij gereproduceerde plattegronden behoeven, wat de bestemming der lokalen, enz. betreft, geen nadere toelichting dan dat een op zichzelf staand gedeelte van het gebouw verhuurd wordt.
De hoofdconstructiedeelen van het gebouw bestaan uit een samenstel van pijlers, balken, vloeren, wanden en een vijftal trappen van gewapend beton, terwijl van de feitelijk gemeenschappelijke muren met de naastgelegen perceelen geen gebruik werd gemaakt. Als scheidingsmuur met het verhuurde gedeelte werd een wand van drijfsteen op balken van cementijzer gebouwd. De gevels werden opgetrokken van grijze klinkers, met onderpuien, bekleed met zandsteen; de cementijzeren

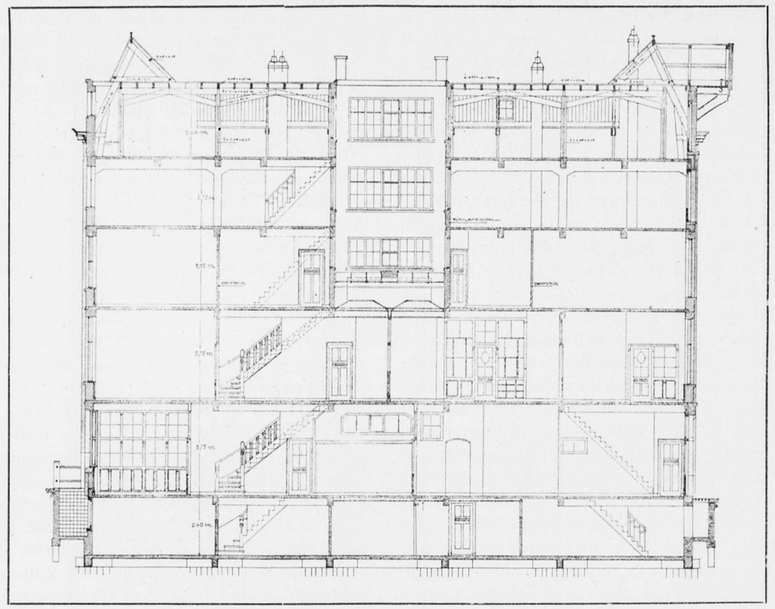

Kantoorgebouw en Pakhuis te Amsterdam (tusschen Spuistraat en Rokin) Langs doorsnede. Schaal 1 op 200.
Architect: Joh. G. Robbers, B.I.

lateien boven de ramen der verdiepingen en het fries van de kroonlijst werden afgewerkt in cementspecie, de gootlijst met consoles zijn van hout, evenals de kapjes boven de hijschbalken. De schuine dakschilden werden bekleed met paarse leien, het vlakke gedeelte van de kap met mastiek. De ramen van den beganen grond (Singelzijde) en van de eerste en tweede verdieping, die vooral wat die der eerste verdieping betreft zoo groot mogelijk gemaakt werden ter verkrijging van een voldoende licht-inval over groote diepte, zijn geheel van getrokken ijzer en met doorgestoken roeden geconstrueerd.

De kantoorlokalen en pakruimte op den beganen grond en de kantoorlokalen op de 1ste verdieping van het linker gedeelte van het gebouw (gezien vanaf de Spuistraat) zijn onderling van elkaar gescheiden door glaspuien, teneinde een overzicht over pakruimte en bediendenkantoren vanuit de privé-kantoren mogelijk te maken.

Het interieur is zonder eenige luxe uitgevoerd, de beschikbare bouwsom was daartoe te zeer beperkt. De vlak afgewerkte gewapend-betonvloeren van de kantoorlokalen werden met linoleum beplakt, die van de pakruimte geasphalteerd en de overige vloeren van een cement-dikvloer voorzien. Op de betontrappen werden hartsteenen dektreden aangebracht, met uitzondering van de toegangstrap linkergedeelte vanaf de Spuistraat, waarop dektreden van Comblanchien en waarlangs een muurbekleeding van hetzelfde materiaal aangebracht werd. Een gedeelte van het gebouw wordt centraal verwarmd.

De bouwkosten bedroegen in totaal circa f 57,000.—.

De uitvoering geschiedde wat de gewapend beton werken betreft door de „Nederlandsche Betonijzerbouw", Dir. Dr. L. A. Sanders en voor het overige door de aannemers D. Cerlijn & Zoon en A. J. de Haan te Amsterdam, terwijl de firma Geveke & Co. de centrale warmwater-verwarmingsinrichting aanbracht op aanwijzing en onder contrôle van de heeren Muller en Unger, raadgevende ingenieurs te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, October 1915. JOH. G. ROBBERS.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 233.

Met den geestelijken schok dien de Renaissance bracht werd dat anders. De periode van het persoonlijke begint; eene levensbeschouwing die ontaarden zal in geestelijke anarchie, waarmede natuurlijk niet gezegd wil worden dat de Renaissance in menig opzicht geen vooruitgang heeft gebracht. De eigen opvatting wordt nu gesteld boven de algemeene. De kunstenaar brengt niet meer de algemeene Idee, maar zich zelf naar voren; het Tijdelijke ten koste van het Eeuwige. Want het persoonlijke is vergankelijk; het algemeene eeuwig. En dit is dan ook de tragiek van de op zich zelf staande kunstenaars..... Hoe algemeen een kunst is — althans indien zij tegelijkertijd algemeen is — hoe hooger die kunst zal staan.

De 19e eeuw werd daarna nog maar de eeuw der verbijzondering. Een volkomen anarchie in het geestesleven trad in, dus ook in de kunst. De grootste voldoening van den bouwkunstenaar is nog altijd het anders te doen dan zijn collega, — lees zijn concurrent! — en ook het publiek vraagt niet naar het algemeene, maar naar het bijzondere.

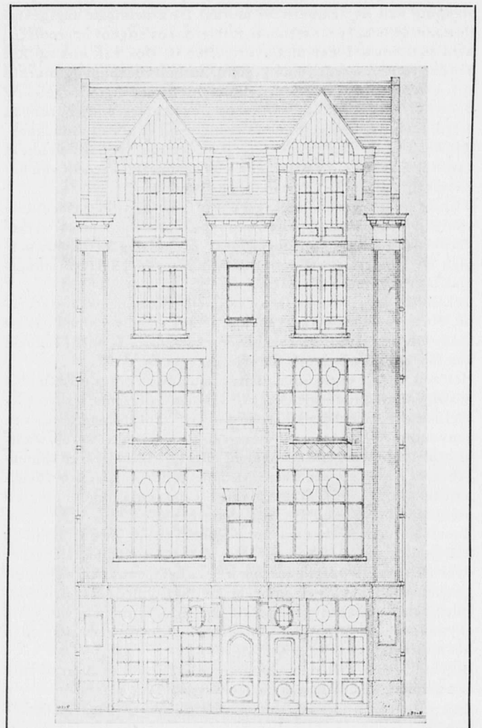

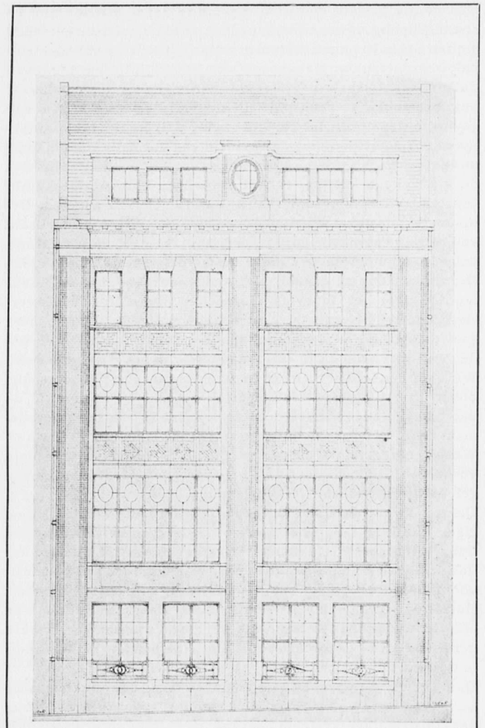

Kantoorgebouw en Pakhuis te Amsterdam. Gevel Spuistraat en gevel Singel. Schaal 1 op 200. Architect Joh. G. Robbers, B. I.

In één opzicht slechts wordt zakere eenheid nagestreefd en bereikt en wel in het landhuis. Op dat gebied is in ons land, zie Kennemerland en het Gooi, iets voor de toekomst bereikt. Maar overal elders stuiten wij op het streven naar persoonlijke bedoelingen. En wat kan men ook anders verwachten in een tijd, nu men zelfs het Godsbegrip voor zich opeischt? Wij hadden gehoopt dat nu een tijd zou zijn aangebroken voor algemeen erkende fundamenteele begrippen. Vooralsnog is dit een illusie gebleken. Wij kunnen persoonlijk iets, maar coöperatief nog niets. De sociale Idee was 25 jaar geleden wel groeiende, maar haar groei voleinde zich niet. De bouwkunst verloor de maatschappij, de maatschappij de bouwkunst.

Toch moest er gebouwd worden, en zelfs veel meer dan vroeger Gevolg was de copieering van oude stijlen. Het zou onrechtvaardig zijn te ontkennen dat daarbij veel verdienstelijks was, maar het resultaat kon niet aan de hoogste eischen beantwoorden omdat aan deze bouwkunst alle verbeelding ontbrak. Zij miste stijl, gelijk de geheele samenleving; zij ontbeerde een algemeen erkende schoonheid, d.w.z. eene schoonheid die door ieder zinnelijk waarneembaar is. Die schoonheid was er in de hooge oudheid, zoowel in het Oosten als in het Zuiden: men vindt haar ook in de Renaissance, zij het ook in mindere mate, maar in de 19e eeuw is zij verloren gegaan. En zij zal niet terug gevonden worden, zoolang de Menschheid niet tot eene gemeenschappelijke levensbeschouwing is gekomen; het dogma daarvan heeft aanvaard. Met het uitspreken van zijn vertrouwen, dat dit zal gebeuren, eindigde spr. zijne luid toegejuichte inleiding.

Daarna werd overgegaan tot de vertooning der lichtbeelden, welke nader met voorbeelden uit den bloeitijd van Griekenland en uit de Middeleeuwen aantoonden hoezeer de algemeene kunst toen het geheele maatschappelijk leven doordrong. Ten einde te doen zien welk een eenheid in vormgeving er toentertijd was, deed de spreker op het doek brengen afbeeldingen van Grieksch meubilair, van een tempel, van een vrouwenkleed, daarbij opmerkend hoe éénzelfde ornament tempel en vrouwenkleed versiert. In dezen tijd zou dat natuurlijk onmogelijk zijn! Het Parthenon diende den spreker als voorbeeld van eenvoudige grootschheid in de klassieke bouwwerken, en gunde ons een kijkje op het Marktplein van Anthene, ten einde de groote eenheid tusschen alle bouwwerken uit dien tijd, een eenheid bij buitengewone verscheidenheid, te bewijzen.

Eenzelfde illustratie van zijn betoog leverde hij dan met voorbeelden uit de Middeleeuwen. Een Gothisch wierookvat blijkt dezelfde vormen te hebben als een Gothische kathedraal; de rosetten op de paneelen van een Gothisch kastje hebben denzelfden vorm als de roosvensters van de kathedraal. Een burgerlijk gebouw als de Gürzenich te Keulen vertoont in hout dezelfde vormen als het wierookvat, en de Groote Markt te Brussel bezit dezelfde détails der Gothische vormen. Eindelijk liet de spreker ons aan de afbeelding van een middeleenwsche kathedraal zien, hoe men in den loop van den bouw, die verscheiden geslachten duurde, langzamerhand van de Romaansche vormen welke aan het koor gegeven waren, kwam tot den Gothischen toren in al zijne reeds naar decadentie neigende verfijning.

Daarna kwam de Renaissance, die de bouwkunst vernationaliseerde. De algemeenheid bestond niet meer, maar specialiseerde

zich voor elk land, met dien verstande dat ze in ieder land afzonderlijk nog algemeen was. Als lichtbeeld verscheen eerst een monstrans in Renaissance-vorm welke het schema van een tempel weergeeft; een Italiaansch renaissance intérieur toont aan dat de Renaissance meer neigde naar het décoratieve dan naar het constructieve. Toch blijft men vooralsnog eenheid in vormgeving ontmoeten. Het Renaissance-paleis in zijn oorspronkelijken vorm vertoont nog de vastheid van vorm die eigenlijk nog middeleeuwsch is. De Renaissance verschijnt echter reeds met de klassieke bekroning van de kroonlijst. Dan wordt het Italiaansche paleis langzamerhand levendiger van aanzien. Het muurvlak, de gevel wordt versierd met pilasters. Als voorbeeld van de Renaissance in haar meest ontwikkelden vorm deed spr. volgen het binnenplein van het Farnese-paleis van Michel Angelo. De zuilen loopen daarbij niet meer naar boven door, maar worden door het muurvlak doorsneden Men ziet welk een verslapping van het zuiver constructieve systeem. Meer en meer gaat daarna de ontwikkeling van het constructieve naar het décoratieve, hetgeen in de bouwkunst zijn hoogtepunt bereikt. Welk een eenheid er toch nog in den Renaissance-tijd heerschte, bleek uit een plein in Venetië, ofschoon, naar spr. opmerkte, de daaraan staande paleizen door verschillende bouwmeesters gemaakt zijn. Voor onzen tijd is zoo iets onbereikbaar.

Welk een regelmaat en een rust is op dit Venetiaansche plein verkregen! Dit kan alleen verkregen worden door het algemeen geloof in een systeem.

Daarna kwam de Hollandsche Renaissance, die van een geheel eigen karakter is, op het doek. Stoel, tafel en kast, alles ademt denzelfden geest, is in denzelfden stijl gebouwd. En de décoratieve zuilen van de kast vindt men op een schilderij van Vermeer, voorstellend een binnenhuis, weer terug aan den schoorsteen. Hetzelfde werd gedemonstreerd aan het Haagsche Raadhuis en aan de Vleeschhal te Haarlem, het meest complete bouwwerk der Nederlandsche Renaissance. Eindelijk ook aan het Raadhuis te Bolsward.

Dan voerde de spreker ons nog even terug naar de Grieksche kunst, om aan een tempel te laten zien de groote zuiverheid van het constructieve systeem daarvan. Het klinkt als een paradox, aldus spr., wanneer ik zeg, dat een Grieksche tempel in zeker opzicht modern is. Men ontmoet er al dat zelfde streven naar vereenvoudiging in, dat onze moderne bouwkunst kenmerkt. De Grieksche tempel is de manifestatie van een eeuwig bouwkunstig beginsel — het beginsel van steun en lasten, dat door het stelsel van zuilen met daarop de dwarsbalk, de architraaf, op de meest eenvoudige maar tegelijk verhevene wijze wordt toegepast.

In de Middeleeuwen zien wij de toepassing van een geheel ander bouwkunstig beginsel, namelijk van het gewelfsysteem, waarbij het beginsel van steun en last ook aanwezig is. Als geheel is het natuurlijk iets anders. Toch treft ook hierbij de zuiverheid van vorm, de klaarheid, waarmee de massa's tegen elkaar zijn gezet. Een dergelijk bouwwerk geeft geen enkel raadsel aan den beschouwer.

Nog verder gaande, bewees spr. aan de afbeelding van het intérieur van een Franschen kathedraal, hoever daarin de verhevenheid van ruimte bereikt is, tengevolge van de zuivere toepassing van een zuiver beginsel.

Na deze korte uitweiding kwam spr. weer terug tot de Romeinsche architectuur. In den beginne was ze constructief zeer zuiver. De aquaducten in de Romeinsche Campagna bijv. zijn goede voorbeelden van de zuivere toepassing in het groot van den rondboog. Dit is nu een zuiver utilitaire toepassing van een bouwkunstig systeem.

Nu komt de toepassing van het Grieksche constructieve systeem: de zuil, maar nu in verbinding met den rondboog. Het is dan of de Romeinen geen uitweg weten met de twee elementen. Daarom plaatsen zij de zuilen als decoratief geval vóór den gevel. Aan de afbeelding van een Romeinsche poort laat spr. zien, dat de zuil, die bestemd was om den architraaf te dragen, dat in werkelijkheid niet deed. De zuil werd versiering. Ook in eene groote kerkezaal zien we dat. Hoe fraai de stijl ook blijft, wij zien verslapping van de aesthetische moraal. De krachtigste manifestatie daarvan is het Colosseum te Rome, dat overigens in grootschheid van bouw zeker niet overtroffen is. Ook een blik op het Forum te Rome werd ons gegund. In het voorbijgaan merkte spr. hierbij op, dat reeds bij de Romeinen het religieuse gebouw door het burgerlijk bouwwerk op den achtergrond gedrongen werd. En in verband hiermede vestigde hij er onze aandacht op, dat het Forum al niet meer heeft de eenvoudige verhevenheid van het marktplein van Athene Het is vooral de pracht van het Keizerrijk, die op het Forum tot ons spreekt.

Wat de Renaissance aangaat, liet spr. ons zien eene afbeelding van een Venetiaansch paleis, een type, dat wel het meest vergevorderde stadium van décoratieve toepassing vertegenwoordigt. De geheele gevel is opgelost in een zuilensysteem; muurvlak is er niet meer.

Ook in de religieuse kunst streeft de Renaissance naar decoratie. Maar een barok kerkgebouw, als spr. deed vertoonen, geeft zeker niet den indruk van een kerkgebouw: de verhevenheid van bestemming is er niet uit te lezen.

Het zou ons te ver voeren, den spreker ook verder op den voet te volgen. Alleen vermelden wij, dat hij de anarchie, waartoe de 19e eeuw verviel, demonstreerde door afbeeldingen van een eenvoudig Hollandsch interieur van omstreeks 1850—'60, waarin allerlei heterogene meubelen, allerlei stijlen, waren samengebracht, evenals trouwens in het atelier van een beroemd kunstenaar als de schilder Makart. Ook een stukje boulevard uit dien tijd te Keulen diende als voorbeeld.

Zooals gezegd, is er, naar het oordeel van spr., in onzen tijd op het gebied van landhuizen wel wat bereikt In dit opzicht is er over de geheele wereld een zekere eenheid, een zekere geestesgemeenschap. Spr. vertoonde een landhuis van de Bazel, te Bussum; een Engelsche en een Duitsche villa, eenvoudig van vorm en waarvan de innerlijke samenstelling wordt weerspiegeld in het uiterlijk.

In groote gebouwen, de meer monumentale architectuur, is zulk een gelukkig resultaat nog niet verkregen. Daarin is het persoonlijke talent nog te veel aan het woord. Spr. gaf hiervan eenige voorbeelden. Op het doek verschenen achtereenvolgens: de Groote Opera te Parijs; het Paleis van Justitie te Brussel: het Theater te Dortmund; Le Grand Palais te Parijs; het Raadhuis te Kopenhagen en een modern kerkgebouw te Weenen.

(Wordt vervolgd.)

DE NED. AANNEMERSBOND EN ZIJN BINDENDE BESLUITEN.

In de Alg. Vergadering van dezen Bond op 25 Nov. j.l. zijn belangrijke besluiten genomen en besprekingen gehouden over de bindende besluiten. Een uitvoerig verslag is opgenomen in „De Aannemer" van 30 Nov. j.l. Den belangstellende daarna verwijzend geven wij hierbij een résumé van het belangrijkste:

Behandeld is de volgende vraag van het hoofdbestuur: Acht de vergadering het al of niet wenschelijk, maatregelen te nemen tegen aannemers, die zich, ondanks een desbetreffende actie, belasten met de uitvoering van werken, waarop geweigerd is de bindende besluiten van den bond van toepassing te verklaren? Het hoofdbestuur is van meening, dat het niet aangaat en dat er geen enkele reden bestaat om het hun, die door hun onwaardig, egoïstisch optreden de resultaten van jarenlangen arbeid in gevaar brengen, al te gemakkelijk te maken. Het hoofdbestuur acht het nemen van maatregelen noodig, niet alleen met het oog op de doorvoering van de „bindende besluiten", maar ook in het belang van het prestige van den bond tegenover aannemers, die, hoewel niet bij den bond aangesloten, niettemin met zijne besluiten medegaan en daardoor, zooals in eenige gevallen van recenten datum, de kans loopen, een collega niet-bondslid met een werk te zien heengaan.

Na eenige discussie droeg de vergadering met algemeene stemmen het hoofdbestuur op, maatregelen in dien zin te overwegen, ter beoordeeling van de volgende vergadering.

Vervolgens komt aan de orde het voorstel van het hoofdbestuur: De vergadering besluite de nieuwe „Algemeene Voorschriften" in de door de herzieningscommissie vastgestelde eindredactie te aanvaarden en hare invoering in de practijk te bevorderen.

In de toelichting merkt het hoofdbestuur op, dat z. i. een besluit volgens dit voorstel slechts dan zal kunnen binden, indien ook de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs en de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, wier vertegenwoordigers eveneens aan de totstandkoming van de A. V. hebben meegewerkt, een beslissing nemen in gelijken geest Mocht dit niet het geval zijn, dan behoudt de Bond uitteraard zijne volle vrijheid tot het voeren van elke actie ter verbetering der voorwaarden van aanbesteding in de door hun gewenschte richting.

Het voorstel werd met groote meerderheid aangenomen.

De afdeeling Dordrecht heeft voorgesteld: „De vergadering besluite, het „bindend besluit", aangenomen in de jaarlijksche algemeene vergadering op 15 en 16 Juli 1914, ook op werken, aanbesteed voor rekening van openbare besturen, tocpasselijk te verklaren."

(Het betreffende „bindend besluit" bepaalt, dat alle werkstaking is force majeure en alle geschillen zullen worden onderworpen aan arbitrage).

Het hoofdbestuur praeadviseert, een beslissing aangaande het onderhavige voorstel op te schorten, totdat omtrent de al of niet aanvaarding van de „Algemeene Voorwaarden" door de ingenieurs- en architecten-vereenigingen meer zekerheid is verkregen. In dezen zin werd besloten.

De afdeeling Sneek stelt voor: „De algemeene vergadering neme het volgende bindend besluit: *a*. Met ingang van 1 Januari 1916 zijn de leden van den Bond verplicht zich te onthouden van inschrijving naar werken, waarvoor de bepalingen, bedoeld bij § 475 der Algemeene Voorwaarden van Waterstaat 1901, zijn uitgeschakeld; *b*. ingeval van niet-nakoming van het sub *a* bedoelde besluit, zal van toepassing zijn het bepaalde bij de artt. 10, 2e lid en 11 sub *b*, 2e lid der statuten."

Het hoofdbestuur, toegevend, dat de belangrijke quaestie der schade-egeling een der eerste onderwerpen is, welke, zoo noodig, in aanmerking moeten komen om in een bindend besluit te worden belichaamd, meent, dat het thans nog niet de tijd is voor een dergelijk bindend besluit.

Na eenige bespreking trok de Afd. Sneek haar voorstel in.

De afdeeling Leeuwarden stelde de volgende vraag: Mag een lid van den Ned. Aannemersbond leveringen doen of als onderaannemer optreden ten behoeve van een werk, in het bestek waarvoor de arbitrage- en werkstakings- en uitsluitingsclausules niet zijn opgenomen?

Het betreft de quaestie, of een bondslid, die bijv. betonfabrikant is, als onder-aannemer mag optreden bij, of leveringen mag doen aan een werk, dat aangenomen is door een niet bondslid, en in het bestek waarvoor de bedoelde bepalingen ontbreken.

In zijn praeadvies komt het hoofdbestuur tot de conclusie, dat geen lid van den Bond op eenige wijze, ook niet zijdelings, mag betrokken zijn bij de uitvoering van een werk, waarop de „bindende besluiten" niet volledig van toepassing zijn. Tegen leden, die zich niet aan dezen regel houden, zouden uiteraard dezelfde maatregelen moeten worden aangewend als die, welke in gewone gevallen worden toegepast.

Naar aanleiding van een motie van Rotterdam, welke evenwel later weer ingetrokken werd, stelde het hoofdbestuur voor, de quaestie te overwegen en met het oog op de tijdsomstandigheden desnoods de eerstvolgende huishoudelijke vergadering te machtigen een bindend besluit te nemen.

Aldus werd besloten.

De afdeeling Deventer wenschte een bespreking uit te lokken over de toepassing van de bindende besluiten, voor zoover betreft de al of niet toelaatbaarheid van een andere dan de oorspronkelijke van bondswege daarvoor vastgestelde redactie.

De afdeeling Deventer was van oordeel, dat geen afwijking van de oorspronkelijke redactie mag worden toegelaten. Zij vreest, dat daardoor onder de leden van den bond verwarring zal ontstaan en dientengevolge de actie tot doorvoering van de bindende besluiten aan kracht en vastheid van lijn zal verliezen.

Het hoofdbestuur meent, dat voor alles moet worden aangedrongen op de opneming van de bekende clausule in de oorspronkelijke ongewijzigde redactie Een andere gewijzigde redactie wordt volstrekt niet aanbevolen. Alleen indien de vrees bestaat, dat anders een aanbesteding zal mislukken, kan genoegen worden genomen met een afwijkende redactie, mits deze het beginsel onaangetast laat en dus niets anders zegt en geen andere strekking heeft dan de bondsbepalingen.

Een gewijzigde clausule, die aan deze voorwaarde voldoet, acht het hoofdbestuur in het algemeen toelaatbaar. In geval van twijfel dienaangaande zullen de afd. besturen zich echter hebben te verstaan met den provincialen commissaris, die op zijn beurt, zoo noodig, weder overleg kan plegen met het Dag Bestuur van den Bond.

Met dit praeadvies vereenigde zich de vergadering met algemeene stemmen.

ALGEMEEN KUNSTCONGRES TE HOUDEN DOOR HET VERBOND VAN NED. KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Over dit congres is een circulaire verspreid, welks strekking wij gaarne aanbevelen en waaraan wij het volgende ontleenen:

et was in Maart 1913, dat te Amsterdam, door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen, het Eerste Algemeen Kunst-Congres werd gehouden, 't welk uitnemend slaagde. Dit Congres werd niet, als zoovele, door te groeten overvloed van sprekers of door onbelangrijkheid van onderwerpen, bedorven. Alleen rustige besprekingen van hoogst belangwekkende, de kunst betreffende onderwerpen hadden plaats, na door bevoegden te zijn ingeleid.

Beoefenaars van alle kunstvakken kwamen met elkaar in geestelijke aanraking en wisseling van gedachten, tot hun aller verruiming en verrijking. Niet enkel profijtelijke, maar tevens zeer aangename, feestelijke uren werden in gemeenschap genoten.

Slechts in één opzicht gaf dit eerste Congres teleurstelling. Te weinigen van hen, die de kunst beminnen zonder zelf kunstenaars te zijn, namen er aan deel. Men scheen te meenen, dat het hier een „onder-onsje" van artiesten gold, waar zij, die buiten de scheppende kunsten staan, niet bij zouden hooren. Deze geheel onjuiste opvatting wenschen wij bij het aankondigen van het Tweede Algemeen Kunst-Congres volkomen te niet te doen. Het is het oprecht verlangen, zoowel van de ontwerpers van dit Congres als van allen die er het woord zullen voeren, dat ditmaal niet alleen vele kunstenaars en kunstenaressen, maar tevens breede scharen uit geheel Nederland van z. g. „leeken" in de kunst zich voor het Congreslidmaatschap zullen aanmelden. Kennismaking op groote schaal en meer persoonlijke onderlinge waardeering tusschen kunstenaars en kunstminnenden is in de hoogste mate gewenscht en zal zonder twijfel ten goede komen aan ons nationale kunstleven.

Het Tweede Algemeen Kunst-Congres zal worden gehouden op 20, 21 en 22 Dec. 1915 in het Concertgebouw te Amsterdam. Tal van belangrijke vraagstukken van artistieken aard zullen ook ditmaal door bevoegden worden ingeleid. Voor verdere aanwijzingen van tijd en plaats verwijzen wij naar onderstaand programma, waarin tevens de aan het Congres verbonden feestelijkheden worden opgenoemd.

De geldelijke bijdrage voor het Congreslidmaatschap is zóó laag gesteld, dat zij slechts voor zeer weinigen een bezwaar zal vormen. Buitendien is nog voor enkele categorieën van personen een vermindering toegestaan.

Programma van het Congres in de kleine zaal van het Concertgebouw te Amsterdam op 20—22 Dec 1915. Voorzitter: R. N. Roland Holst.

Maandag 20 December. Voormiddag 10 uur: Opening van het Congres door den Voorzitter. 10.30, Herman Robbers over

„Kunst in opvoeding en samenleving". 11.30. Dr. Jan Veth over „Vredesverwoestingen". Namiddag 2 uur. Dr. Jan Kalf over „Gevaarlijke Kunstbeschermers". 3 uur, Frans Bastiaanse over „De techniek der poëzie (met lichtbeelden).

Dinsdag 21 December. Voormiddag 10.30. K. P. C. de Bazel. Inleiding tot het onderwerp: „De waarde van compileeren en copieeren van oude stijlvormen en zich inspireeren op historische gegevens". 11.30. Dr. J. D. Bierens de Haan over „Kunstenaar en levensleer". Namiddag 2.30. Sem Dresden over „De muzikale compositie en hare uitvoering" (met muzikale medewerking van mevrouw Dresden—Dhont).

Woensdag 22 December. Voormiddag 10.30. Een nog nader te te annonceeren spreker over „Het Tooneel, werkelijkheid en wenschelijkheid", of (mocht deze lezing niet kunnen plaats hebben): A. van der Horst over „Goethe's Tooneelleiding". 11.30, Louis van der Swaelmen over „La réconstruction des villes en Belgique" (met lichtbeelden). Namiddag 2 uur, Johan de Meester over „Kunst en Dagblad". 3.—, H. P. Bremmer over „De nieuwe richtingen in de schilderkunst" (met lichtbeelden). 4.—, Sluiting van het Congres.

Feestelijkheden verbonden aan het Algemeen Kunst-congres. Maandag 20 December. Namiddag 5 uur. Ontvangst van het Congres door het Gemeentebestuur van Amsterdam ten Stadhuize. 6.45. Gezamenlijke maaltijd in de feestzaal van American Hotel, Amsterdam (ingang Marnixstraat).
Na afloop van dezen maaltijd zal o.m. door de „Haarlemsche Tooneelclub (Dir. G. Nolst Trenité) een (volstrekt eenige) voorstelling worden gegeven van een revue, getiteld: „Kunst en Onafhankelijkheid", onder regie van Jan Musch. (Zie de Algemeene Bepalingen hieronder).

Dinsdag 21 December. 's Avonds 8.30. Reunie van alle Congresleden in „Trianon", Leidscheplein.

Woensdag 22 December. 's Avonds 8.— uur. Eerste voorstelling in het Paleis voor Volksvlijt van Schnitzler's „Comedie der Woorden", door de N.V. „Het Tooneel" (Dir. W. Royaards), onder regie en met persoonlijke medewerking van Willem Royaards.

Algemeene bepalingen. I. Kaarten voor het lidmaatschap van het Congres kosten: *a.* voor kunstenaarsleden van vereenigingen, behoorend tot het Verbond: f 1.50; *b.* voor anderen: f 3.—; *c.* voor donateurs: minstens f 5.—; *d.* voor onderwijzers, studenten en leerlingen van de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam: f 1.50.
De onder *d* genoemde kaarten geven slechts toegang tot het Congres zelf. Alle overige kaarten geven toegang tot het congres, de ontvangst ten stadhuize en de reunie van Dinsdagavond. Voor hun echtgenooten of a.s. echtgenooten kunnen de leden en donateurs (rubrieken *a*: *b* en *c*) introductiekaarten krijgen à f 1.50, waaraan dezelfde rechten zijn verbonden als aan de congreskaart van den aanvrager.
Alle congreskaarten moeten schriftelijk worden aangevraagd vóór of op 10 December a.s. bij den Penningmeester van het Verbond, den heer A. D. Loman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam. De aanvrage moet vergezeld gaan van het verschuldigd bedrag (per postwissel). De congreskaarten zijn strikt persoonlijk.
II. Zij, die congreskaarten aanvragen, kunnen, mits tegelijk besteld, de volgende kaarten krijgen:
a. vooor den gezamenlijken maaltijd en de voorstelling van Maandagavond voor *f* 3.—:
b. voor de tooneelvoorstelling in het Paleis voor Volksvlijt, eerste rangen (voor zoover de plaatsruimte toelaat) voor *f* 1.50;
c. geleidekaarten voor maaltijd en tooneelvoorstelling voor dezelfde prijzen.

BERICHTEN.

Monument voor majoor Thomson. De commissie van voorbereiding uit het Nationale comité tot huldiging van de nagedachtenis van majoor Thomson, bestaande uit de heeren generaal Eland, Jurriaan Kok en M. M. Couvee Jr., heeft thans aan den beeldhouwer Charles van Wijk definitief de opdracht gegeven tot vervaardiging van het monument, dat op het Thomsonplein in Den Haag, zal worden opgericht.
De Heer Van Wijk zal thans een maquette in gips vervaardigen op $^1/_{10}$ van de ware grootte die aan de goedkeuring van het geheele comité zal worden onderworpen. De heer Van Wijk hoopt daarmede in Januari gereed te zijn, en er bestaat kans, dat het monument op 15 Juni (Thomsons sterfdag) van het volgende jaar, zal kunnen worden onthuld.
Het beeld zal het midden vormen van een monumentale bank en zal, evenals de bank, uit granietsteen worden gehouwen.
Het zal Thomson voorstellen als majoor der infanterie, met mantel omhangen, en iets meer dan levensgroot zijn.
Bij het comité is thans in kas *f* 6614.91; benoodigd is voor de uitvoering van het monument ten minste f 7000. Het comité vertrouwt, dat het ontbrekende spoedig zal bijeenkomen, en noodigt nogmaals landgenooten, die van hun belangstelling en medewerking willen doen blijken, uit, hun bijdragen te zenden aan den penningmeester van het comité, Zeestraat, 's-Gravenhage. N. R. Ct.

De armenkamer te Zwolle. Op de wintervergadering der Vereeniging ter beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis den 11en November te Deventer was ingekomen een schrijven van het Nederl. Hervormd Kerkbestuur te Zwolle om moreelen steun tot behoud van een gebouwtje, dat staat tusschen de Bethlehemsche kerk en het Reventer. 't Benedenvertrek is bekend onder den naam van Armenkamer als hoedanig het dan ook van 1705 af in gebruik is geweest door armenverzorgers van de Ned. Herv. Kerk. Bovendien diende deze kamer tot consistoriekamer van de Bethlehemsche kerk.
De gemeente Zwolle is, nu tot herstelling van het gebouw van het Reventer in vroegeren stijl zal worden overgegaan — 't is bestemd voor de Handelsschool — voornemens dit gebouwtje af te breken om daardoor een doorgang te verkrijgen van het Bethlehemsch Kerkplein naar de Nieuwe Markt, een doorgang van welken 't nut, naar kerkbestuur doet opmerken, bezwaarlijk is aan te toonen en die door het publiek dan ook, naar allen schijn, tot minder gewenschte doeleinden gebruikt zal worden.
Het schrijven luidt verder:
„Inwendig is de armenkamer een zeer belangwekkend lokaal. De antieke zoldering, de groote schouwende muurkastjes geven haar een bijzonder cachet. Om deze reden wenscht de Commissie voor Rijksmonumenten het gebouw voor afbraak te zien gespaard en heeft de heer Mulder, Rijksbouwmeester, een plan van restauratie ontworpen, waarbij de bovenverdieping zou worden vervangen door een leiendak en de gevel aan het Bethlehemsche Kerkhof zou worden vernieuwd in antieken bouwstijl.
De kerkvoogdij evenals de diaconie, prijsstellende op het voortdureud gebruik der kamer is bereid in samenwerking met het Rijk de restauratie in orde te brengen; maar de gemeente — van wie geen enkel geldelijk offer wordt gevraagd — is ongenegen het lokaal aan de kerk af te staan of het haar in gebruik te geven. Zij wenscht de afbraak door te zetten.
Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken worden pogingen aangewend om ook nu nog het gebouw te behouden.
Bij dezen stand van zaken nemen wij de vrijheid ons tot Uwe Vereeniging te wenden met het beleefde en toch ook dringende verzoek een adres tot behoud der Armenkamer te willen zenden aan de gemeente Zwolle en daarvan afschrift te willen doen toekomen aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken."
De voorzitter der V. voor O. R. en G. den Heer Mr. J. Nanniga Uitterdijk te Kampen meent, dat de Vereeniging tegen dezen maatregel van het gemeentebestuur moet protesteeren. Er is geen enkele plausible reden, die 't werk noodig maakt. 't Zal een doorgang zijn van pl.m. anderhalve meter. 't Is het eigendom van de Kerk en spr. ziet niet in dat de gemeente haar doel kan bereiken als de Kerk weigert mede te werken. Spr. stelt voor een adres aan den raad van Zwolle te zenden en aan ieder lid van den raad daarvan een afdruk te doen toekomen. Pr. O. en Zw. Ct.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 11 DEC. 1915. = No. 33.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag der Bestuursvergadering op 7 Dec. j.l. REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek. Architectuur Tentoonstelling van A. et A. door J. Gratama. — Een merkwaardig traptorentje door H. J. Jesse. — Onevenredige Constructie's. — Voordrachten over Bouwkunst (vervolg).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 7 Dec. 1915 in het Gebouw der M. B. V. A. — Aanwezig zijn de heeren S. de Clercq, voorzitter, D. F. Slothouwer, vice-voorzitter, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem en G. Versteeg, benevens de Alg. secretaris J. Wesselius. De heer de Roos had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

RAPPORT COMMISSIE „BOUWVERORDENING SLOTEN". Zooals onlangs werd medegedeeld is bij het Bestuur der M. B. V. A. een schrijven ingekomen onderteekend door de heeren Joseph Herman, architect, J. Neumeijer, Directeur der N. V. Expl. Mij. „Nieuw Amsterdam" en H. A. Waller, Ged. lid R. v. B. der Electr. Spoorweg Mij. In dit schrijven werd uiteengezet, dat door Gedeputeerde Staten bezwaar wordt gemaakt tegen de door den Raad van Sloten voorgestelde minimum perceelbreedte van 6 M. gemeten tusschen de bouwmuren voor huizen met vier afzonderlijke woningen. Ondergeteekenden wijzen er op, dat volgens hunne meening wel degelijk behoorlijke woningen met een gevelbreedte van 6 M. als bovengenoemd, kunnen worden gebouwd en verzoeken ten slotte het Bestuur der M. B. V. A. zoodanige stappen te willen doen bij Gedeputeerde Staten, dat de voorgestelde minimum breedte alsnog in de bouwverordening van Sloten mag worden opgenomen.
Voor de afwikkeling van deze zaak werd door het Bestuur een commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Gratama, A. Keppler en W. Noorlander. Het Bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het door deze Commissie ingezonden rapport met uitvoerige toelichting. Na eenige bespreking werd besloten aan de Gemeente Sloten een schrijven te richten, behelzende de mededeeling, dat de M. B. V. A. gaarne zou medewerken om voor bovengenoemde bepaling de goedkeuring der Gedeputeerde Staten te verkrijgen, indien het Gemeente Bestuur zou kunnen besluiten het stratenplan zoodanig te wijzigen, dat het mogelijk wordt bepaalde bouwblokken aan te wijzen, waarvan de huizen met een minimum gevelbreedte van 6 M. gebouwd mogen worden, zonder dat het stadsbeeld een al te monotoon aanzien verkrijgt. Den heeren J. Herman c.s. zal van dit schrijven een afschrift met nadere toelichting worden toegezonden.

ADVIES DER COMMISSIE VAN ONDERZOEK.
In verband met verschillende ingekomen aanvragen voor het Lidmaatschap en Aspirantlidmaatschap der M.B V.A. is door de Commissie van Onderzoek advies uitgebracht. Als Aspirantlid kon worden aangenomen de Heer J. P. Fokker B.I. te 's-Gravenhage en als Lid de Heer H. Masselink te Arnhem. Omtrent enkele aanvragen kon door de Commissie nog geen beslissing worden genomen, aangezien de noodige teekeningen niet of in niet genoegzamen getale waren overlegd.
Het Bestuur kon zich met dit advies van de Commissie van Onderzoek vereenigen.

BEELD JACOB VAN CAMPEN.
Eenigen tijd geleden is er in het Bouwkundig Weekblad melding van gemaakt, dat door de M.B.V.A., Arch. et Amic., Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Nederlandsche Architecten moeite zou worden gedaan om in een der nissen van het Stedelijk Museum een beeld van Jacob van Campen geplaatst te krijgen. Waar de bijeengebrachte gelden echter niet voldoende waren om een dergelijk beeld te doen vervaardigen, hebben genoemde vereenigingen zich gewend tot het Gemeente Bestuur van Amsterdam met het voorstel dit beeld te doen vervaardigen op kosten van de Gemeente Amsterdam. De bijeengebrachte gelden zouden dan tevens voor dit doel door de vier bouwkundige vereenigingen beschikbaar worden gesteld. Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben echter bericht, dat zij, in verband met de tijdsomstandigheden, geen voorstellen kunnen doen tot het beschikbaar stellen van gelden tot het beoogde, zeer te waardeeren doel.

EERERAAD. De Commissie van Onderzoek heeft het Bestuur van de M. B. V. A. bericht, dat zij zich niet kan vereenigen met den inhoud der motie's welke, met betrekking tot het instituut „Eereraad" op de laatste gehouden Ledenvergadering zijn aangenomen. De Commissie is van oordeel, dat het zitting nemen in dezen „Raad" volgens de Statuten v. d. M. B. V. A. niet tot haar functie behoort. Het Bestuur besluit deze zaak op de a. s. Ledenvergadering in behandeling te nemen.

WERKPOGRAMMA.
Waar de wenschelijkheid is gebleken om voor de afwikkeling van punt 11 van het werkpogramma „Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs" nog twee leden aan te wijzen, welke zich hoofdzakelijk op 't gebied van dit onderwijs bewegen, besluit het Bestuur hiervoor te benoemen de heeren Van der Kloot Meijburg en Nijhoff.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

BOND DER BONDEN.

In verband met het overlijden van den Heer Margadant en de daardoor ontstane vacature in de Gemengde Commissie voor den Bond der Bonden wordt de Heer Wattjes tot lid dezer Commissie benoemd.

VEREENIGING VOOR HOOGER BOUWKUNST ONDERWIJS. Tot afgevaardigde voor de ledenvergadering op 22 Dec. a. s. van de Vereeniging voor Hooger Bouwkunst Onderwijs worden benoemd de heeren J. B. van Loghem B. I. en D. F. Slothouwer B.I.

JANUARI LEDENVERGADERING.

De datum dezer vergadering zal nog nader worden bekend gemaakt. De agenda zal o.a. bevatten.

1°. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).

2°. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden en bepaling der volgorde van behandeling:

3°. Bespreking der vraag of studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft Aspirant-lid der M. B. V. A. kunnen worden.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXX.

door J. GRATAMA.

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING van A. ET A. In de eerezaal hangt werk van De Klerk, o. a. zijn in den laatsten tijd veel besproken project voor een blok volkswoningen aan het Spaarndammerplantsoen te Amsterdam. De Klerk heeft een merkwaardig talent. Zijn ontwerpen vertoonen grootheid en geslotenheid, en daarbij phantastische, meestal kleine motieven. Zoo heeft bovengenoemd blok volkswoningen een bijna niet onderbroken rechte lijn als begrenzing van het lange, vlakke gevelvlak; de trappenhuizen komen als roode halve cylinders in dien gevel tot uiting, en geven er een gelukkige onderverdeeling aan. De reeksen ramen boven elkaar zijn goede noten in het rythme. Tot zoover is alles nog goed, en valt het groote verschil op tusschen deze architectuur en de saaie woningblokken met hun eindelooze rijen gelijke ramen, hun dorre deurpartijen, hun ellendig schuldakje, hun absoluut gemis aan rythme en aan interessante werking.

De Klerk maakt echter soms details, die niet alleen bedenkelijk, maar ook gezocht, bizarre en ongezond zijn, al moet er direct bij gezegd worden, dat hun effect pikant is. Zoo bijv. een schuine, uitspringende stand van de ramen, omlijsting van deuren met schuine lijnen, uitmetseling en van baksteen zonder zin, een rake koppeling van ra men aan hijschbalken, vreemd gedoe, dat aufond kleiner van geest is dan de totale conceptie en daarom stoort.

De beste kwalificatie van zijn werk is misschien: pikant. Pikant is inderdaad de tegenstelling en het samengaan van de monumentaliteit in de hoofdzaken en het speelsche, fantastische en soms gezochte in allerlei bijzaken. Maar men vergete niet, dat het monumentale daarmede niet gediend is; dat er een grens is, waarbij dit samengaan van tegengesteldheid overgaat naar het belachelijke of naar het oververfijnde, naar het decadente.

Het komt mij voor, dat de Klerk voor deze grens moet oppassen. Zijn werk ontwikkelt zich steeds meer naar het sterk-pikante. De gevels van het woningblok aan het Joh. Vermeer-plein zijn rustig, uitstekend van verhouding; zij hebben in hun werkelijk fraaie architectuur iets van de bezonken schoonheid van huizen uit de 18de eeuw; hoewel hun vormen geenszins 18de-eeuwsche zijn, maar integendeel een typisch-modern karakter vertoonen.

Het nu reeds gebouwde blok volkswoningen van het Spaarndammerplantsoen is al met meer raffinement, met meer tegenstelling van groote muurvlakken, groote lijnen en groote kleurvakken aan den eenen kant en kleine ramen, fijn ritselend ornament en vreemde vormen aan den anderen kant. In het project van het nieuw te bouwen complex volkswoningen zijn deze eigenschappen nog weer scherper doorgevoerd.

Nog wat verder gegaan op dezen weg, en de bouwkunst is een spielerei geworden. Zij geeft dan het stel van de prikkelende decadentie te zien, het spel van de ontmande monumentaliteit.

Merkwaardig is het, dit werk te beschouwen na Berlage's inzending. Berlage met het onwrikbare, eerlijke en diepzinnige inzicht in de rationaliteit van de bouwkunst, intellectueel en waarachtig, worstelend met de schoonheid, gesteund door de waarheid; daardoor groot, sober en monumentaal in zijn werk; en daartegenover de Klerk, de jongere, die van de worsteling van den oudere eigenlijk weinig beseft, die de ontwikkeling van stijlnamaak tot moderne kunst niet heeft meegemaakt, daarna gekomen is, en daarom van zelf de nieuwere, gezuiverde bouwkunstige inzichten heeft aanvaard. Monumentaliteit is bij hem vanzelf-sprekend. Maar hij wil nog meer; hij wil zich zelf zijn, hij wil fantasie en tegenstelling, hij wil pakkende kleurwerking.

Merkwaardig, hoe de intellectueel verworven monumentaliteit, gebaseerd op algemeene beginselen van waarheid en constructie, bij de Klerk, en tevens bij van der Mey en ook eenigszins bij Kramer, sterk vermengd worden met zuiver-persoonlijke bedoelingen.

In beginsel is het zeer juist, dat het individueele zich in het algemeen uitleeft. Maar is in Berlage's architectuur soms te weinig krachtig-sprekende kunstenaars individualiteit, bij de Klerk's opvatting spreekt meermalen te veel één individu.

En zoo zou het decadente, het verzwakkende te verklaren zijn, dat soms in deze allernieuwste architectuurstrooming is te bespeuren.

Bewonderenswaard is de scheppende kracht van bovengenoemd drietal. De Klerk laat een interessante Rouwkapel zien, die hoewel niet in alle opzichten geslaagd, in het detail van de hoofdentree een voortreffelijke compositie vertoont. Ongemeen in zijn samenstelling, in zijn rythmiek en ornamentiek, is deze gevel toch geenszins gewild of zwak. Hierin toont de Klerk welk een begaafd ontwerper hij is; men lette b.v. op de plaats en de aanduiding van het beeldhouwwerk met de doodsfiguur naast den ingang.

De Klerk bewijst trouwens een zeer goed teekenaar te zijn; en het is wel te bemerken, dat hij door zijne medewerking aan het Scheepvaarthuis een duidelijk merkbare invloed heeft gehad op vele details van dit bouwwerk. Kenmerkend in deze zijn de tentoongestelde kleine potloodschetsen voor gebeeldhouwde koppen.

Het scheepvaarthuis van Van der Mey, in model aanwezig, laat zich in een korte aanteekening als deze kroniek is, niet voldoende beschrijven. Ingewikkeld zijn de invloeden, die hierbij aan het werk zijn. Wel kan al worden vastgesteld m. i. dat, wat de gevels betreffen, door te veel detailleering de noodige rust en eenheid ontbreken. De groote rijkdom van geestig gevonden ornamenten komt bij gemis aan rustige partijen niet voldoende tot zijn recht; terwijl te veel levendigheid en soms verbrokkeling der hoofdvormen het monumentale van het geheel schaadt.

Ik hoop later uitvoeriger op dit werk terug te komen. Voorloopig zij de belangstellende verwezen naar enkele photo's van details, die als brokstuk soms zeer goed doen, en vooral naar de photo van het bovenlicht van de trap, die een buitengemeen fraai, geestig, levendig en verfijnd aspect vertoont. Het prachtige glas in lood van Bogtman werkt hiertoe in niet geringe mate mede.

(Wordt vervolgd.)

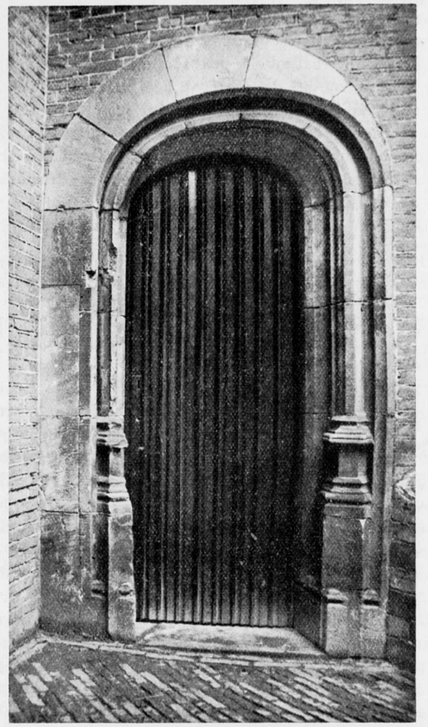

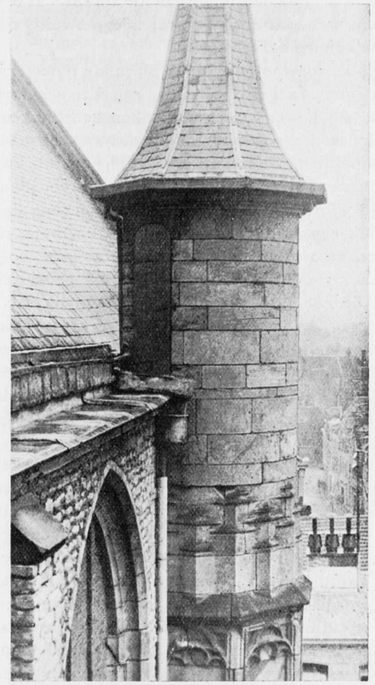

EEN MERKWAARDIG TRAPTORENTJE.

TEGEN den oostmuur van het noordelijk transept der St. Pieterskerk te Leiden is een traptorentje gebouwd in laat-Gothiek.

Een zeer bijzonder poortje gaf vroeger toegang tot de trap. De geprofileerde dag is nl. evenwijdig schuin ten opzichte van het voorvlak, waardoor eigenaardige profileering en steensneden ontstaan; een waar steenhouwers kunstwerk.

In werkelijkheid komt dat schuine beter uit dan op de foto.

Een voormalig opzichter over de kerken vond dat poortje zoo mooi, dat hij 't liet uitbreken en plaatsen in de open lucht tegen de Hoogelandsche kerk, vergetende dat het daar niet op zijn plaats was, vuil en zwart zou worden en veel gevaar van beschadiging zou loopen, zooals de foto reeds doet zien.

Geruimen tijd geleden, de plaats eens willen de opnemen in de St. Pieterskerk, hoe dat poortje daar gestaan had, bleek de toegang door een hoogen stapel steigerhout versperd te zijn. Dezer dagen trof ik het beter; het steigerhout doet nu dienst bij de herstelling van het noor-

delijk transept. Bij mogelijken brand zou anders detoegang naar de goot en het transept versperd zijn. De bergplaats door een muur van het torentje af te scheiden zou wel aanbeveling verdienen, om veilig de dakgoot te kunnen bereiken.

Dergelijke toestanden heb ik bij mijne omzwervingen nog al eens aangetroffen. O. a. zag ik in een dorp, dat mooie, doch verwaarloosde eiken koorbanken voor steenkolen-bergplaats dienden; dat was zoo gemakkelijk vertelde de koster, als je 't deurtje opende kwamen de kolen er van zelf uit. Tot eer van kerkvoogden moet gezegd worden, dat zij, na mijne bemerking, daaraan dadelijk een einde gemaakt hebben, en thans zijn die banken, na hersteld te zijn, de trots van kerkvoogden.

In een klein stadje waren in de kerk gedeelten van de zijbeuken, zoo als men dat zeer dikwijls aantreft, van de hoofdbeuk van de kerk afgescheiden. In het gedeelte noordelijke zijbeuk was een reuzenvoorraad turf opgestapeld voor de diaconie; in het gedeelte zuidelijke zijbeuk had de koster, tevens huisschilder, zijn magazijn en werkplaats ingericht. Ook die toestand is radicaal verbeterd.

Dat de brandspuit en de gevangenis zich in de kerk een plaatsje hebben weten machtig te worden, is een zeer gewoon verschijnsel in de dorpen. Gelukkig komt daar hier en daar verbetering in. Maar 't eigenaardigste geval is wel geweest, dat ik in een gedeelte van een zijbeuk 't rijtuig van den dominee aantrof, en ZEerw. zeer boos werd toen ik hem vroeg de koets niet meer in de kerk te stallen. Ook dat geval is tot aller tevredenheid opgelost; het bewuste gedeelte zijbeuk is thans van nieuwe vensters voorzien en vormt nu een geheel met de kerk, en de dominee bestuurt waardig zijn auto.

Maar terugkeerende tot de traptoren van de St. Pieterskerk te Leiden, kan men zien dat de schuine dag daar ter plaatse noodzakelijk is en 't er dus niet om te doen was enkel een kunstwerk te maken. Het trapje staat in een hoek en nu kon de toegang niet recht over 't begin van de trap komen, omdat daar een muurkolom staat, die, wanneer de oostelijke zijbeuk van het noordelijk transept voltooid zou zijn, evenals 't bewuste poortje in de kerk zichtbaar zou geworden zijn.

Het is te wenschen, dat 't poortje weer op zijn oorspronkelijke plaats wordt opgesteld, en van uit de kerk zichtbaar worde gemaakt.

Het torentje zelf wringt zich langs en rust aan een kant op een gedeelte zandsteenen onvoltooiden gordelboog, die bij voltooiing de gewelven van de zijbeuk (boven genoemd) had moeten helpen dragen.

Het gedeelte tot 't toekomstig leien dak is van gebakken steen. Op de foto ziet men de waterlijst uit de gehouwen steen voorstekende. In de gebakken steen is een dicht gemetselde opening voor een deurtje naar de zoldering boven de toekomstige gewelven van het transept. De twee hoogste deurtjes geven toegang naar de goot van het transept, waar nu slechts één op de foto zichtbaar is. De spits is van later tijd en had oorspronkelijk natuurlijk geen gootje. Het dak van het noordelijk transept wordt nu hersteld; of dat torenspitsje nu ook een beurt zal krijgen, weet ik niet. Als dat zoo is, zullen daar hopelijk geen eterniet plaatjes opgespijkerd worden, zooals dat nu met 's Rijks subsidie op de beide transept daken geschied is.

't Heeft mij veel moeite gekost een tamelijk goede foto te krijgen, omdat de goot van het hooge koor nu juist geen gemakkelijke standplaats voor een fotograaf is, en bovendien goed weer en gunstigen stand van de zon moeten waar genomen worden, doch dank zij den moed van den wakkeren koster-fotograaf, den heer Semmenie, is de opname gelukt.

„De Keet", October 1915. H. J. JESSE.

N.B. Het Bouwkundig Weekblad van 20 September 1910 bevat plattegrond en afbeeldingen van de St. Pieterskerk te Leiden.

ONEVENREDIGE CONSTRUCTIES.

Die met een beetje gevoel voor statisch juiste verhoudingen uitgevoerde bouwconstructies gadeslaat, zal dikwijls verwonderd zijn over de haast onnoozele onevenredigheid, die soms bij het vaststellen (?) van afmetingen der afzonderlijke constructie-elementen heerscht.

Balken, die verscheiden tonnen belasting kunnen dragen, worden opgelegd op muren of muurgedeelten, die goedschiks met niet meer dan een gelijk aantal honderden kilo's belast mogen worden.

Het is in zekeren zin jammer, dat op dergelijke wijze uitgevoerde bouwdeelen meestal schijnbaar met elke theorie spotten en intact blijven.

Toch mag er wel eens op worden gewezen, dat **elk onderdeel** eener constructie berekend moet zijn op de belastingen, die voor het geheel te verwachten zijn, en dat een onevenredig **te veel** aan materiaal evenzeer een fout is als een **te weinig**.

De gevolgen van een te weinig hebben zich dezer dagen gedemonstreerd aan een gebouw, oorspronkelijk ingericht tot stoomzagerij, later in gebruik genomen door een graanhandelaar (met opzet staat hier niet als graanpakhuis, omdat het, gelijk thans bleek, daartoe onmogelijk kan gebruikt zijn) en sedert in handen eener firma, die het niet direct zelf geheel behoefde, doch, de beganegrondsruimte gedeeltelijk zelf gebruikend, de beide daarboven gelegen ruimten aan derden verhuurt.

Nu was het verhuurd tot het daarop bergen van de ruwe koek uit de wringpersen eener olieslagerij, een schaalvormige substantie, die gemakkelijk in zeer kleine stukjes breekt.

De huur was tot stand gekomen door een tusschenpersoon (verhuurkantoor), die evenmin wist, welke belastingen op de vloeren zouden komen, als welke lasten deze zouden kunnen weerstaan.

Niet te verwonderen dus dat de bovenvloeren, en wel in het bijzonder de eerste, op een gegeven oogenblik te zwaar belast bleek en instortte, gelukkig zonder dat een der werklieden, die aan het instuwen waren, eenig letsel bekwam.

De vloer, waarover het hier gaat, bleek bij onderzoek

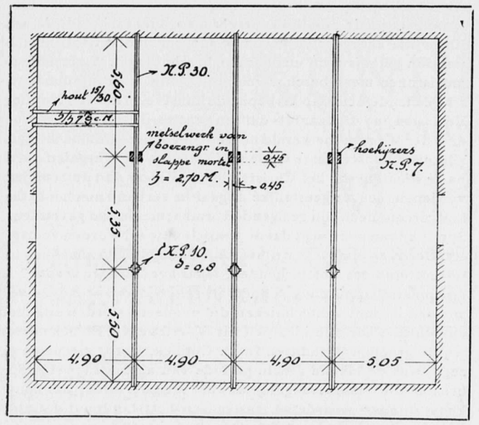

na de wegruiming van een en ander, te zijn van afmetingen en constructie als hierbij gegeven.

Planken dik 4 c.M. op houten balken, zwaar 15 bij 30 c.M.; 0,76 M. hart op hart, wederkeerig gedragen door ijzeren moerbalken N.P. 30, op kwadrantkolommen van profiel 10, en gemetselde penanten in doorsnede 0,47 bij 0,47 M. uitwendig gemeten en versterkt met 4 hoekijzers N.P. 7.

Voor toe te laten spanningen, aannemend in hout 70 KG., in ijzeren balken 850 K.G., in kwadrantijzer 1000 KG., per cM.^{2} wordt voor de toe te laten vloerbelasting onderscheidenlijk gevonden 660 KG., 325 KG. en 900 KG. per M^2.

Het zwakste punt bleken de gemetselde penanten. Oogenschijnlijk goed gemetseld, bleek dat het metselwerk, van boerengrauw, bestond uit een eensteenspenant, waaromheen een bekleeding van $^1/_2$ steen.

Bij over het steunpunt doorloopende balken zouden zij, in behoorlijk verband gemetseld, een vloerbelasting van 213 KG. per M^2. mogen gedragen hebben.

Feitelijk was dit cijfer dus nog te hoog.

Wij zien dus in een en dezelfde constructie onderdeelen bestand tegen vloerbelastingen van 200, 325, 660 en 900 KG. Bij de herstelling heeft men de moerbalken dubbel genomen en de penanten gemetseld in klinkers en zwaar 65 bij 65 cM.

De huurder heeft zich bereid verklaard den vloer in den ouden toestand te vernieuwen; de kosten van de versterking zijn ten laste van den verhuurder.

Het heeft nog al wat overleg gekost om beide partijen tot deze schikking te brengen. Ware dit niet mogelijk geweest of hadden zich bij de instorting persoonlijke ongevallen voorgedaan, dan had een zeer interessant proces — hetzij dan civiel of strafproces — kunnen volgen.

Wie toch is hier verantwoordelijk? De eigenaar, die pakhuisruimte verhuurt, die daartoe niet geschikt blijkt, of de huurder, die de ruimte in gebruik neemt zonder te onderzoeken of zij voor het door hem beoogde doel voldoende stevig gebouwd is?

Zl. Nov. '15. SCH.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 240.

Daarentegen is op het gebied der moderne techniek iets bereikt, dat wederom naar eene zekere algemeenheid gaat. Het is het industrieele karakter van onzen tijd, dat zijn stempel op deze bouwwerken drukt en dat verwachten doet, dat de moderne architectuur zich in die richting zal ontwikkelen. Zie: deze graansilo, dit pakhuis, dit fabrieksgebouw, deze markthal vooral, waaraan reeds weder eene zekere verhevenheid ten grondslag ligt. Alle gedachten aan p e r s o o n l i j k e opvatting van den architect is bij deze bouwwerken uitgesloten.

De lichtbeelden waren hiermede vertoond, en spr. kwam tot het slot van zijne voordracht. Wij staan, zeide hij, aan een keerpunt der geschiedenis. Nieuwe denkbeelden gisten, maar het proces heeft zich nog slechts ten deele voltrokken. Het groote denkbeeld van eene algemeene volkerengemeenschap bleef een kiem. De oorlog accentueerde zelfs de scheiding tusschen de naties. Spr. twijfelt er echter niet aan, of de behoefte aan die algemeene volkerengemeenschap zal wederkeeren: de ontwikkeling van dit denkbeeld zal zelfs door de wereldgeschiedenis verhaast worden. Op industrieel gebied is al iets bereikt, wat eene algemeene kunst schijnt voor te bereiden. Voorloopig ontbreekt echter de algemeene bezieling. Vast staat voor spr., dat de bouwkunst eenmaal weer zal worden de kunst der gemeenschap, de kunst door en voor het volk. Tijdens hare ontwikkeling zal zij zich ontdoen van alles was tijdelijk is, en ten slotte eene algemeene schoonheid bereiken. Die schoonheid zal, als alle groote bouwkunst, weer zijn van edelen eenvoud. Maar haar verhevenheid zal eerst ten volle geopenbaard worden, als de sociale Idee der Menscheneenheid verwezenlijkt is geworden!

De Bouwkunst in verband met den Godsdienst was het onderwerp, dat de heer K. P. C. de Bazel als vierde der Voordrachten over Bouwkunst heeft behandeld. Vergeleken met de drie voorgaande, legde deze voordracht aan de hoorders de grootste inspanning op, vorderde zij de sterkste gedachtenconcentratie, tengevolge van de abstracte wijze waarop de spreker zijn onderwerp behandelde, eene behandelingswijze die natuurlijk ook verband hield met den aard van het onderwerp.

De *N. R. Ct.* geeft hiervan het volgende goede verslag: In zijne inleiding betoogde spr. dat zijn taak zóó uitgebreid en rijk is, dat hij haar ook niet in de verte zal kunnen benaderen. Bovendien zou het allicht verwarrend werken als hij zou trachten het onderwerp in al zijn breedte en diepte te behandelen. Spr. zal daarom alleen een greep doen in de stof, en daarvan slechts het essentieele geven.

Spr. gaf dan allereerst aan, welke identiteit er is tusschen de twee begrippen: Godsdienst en Kunst.

Godsdienst bevat de twee woorden: God en dienst. Wij hebben hier te doen met het aanwenden van de menschelijke vermogens in dienst van Godswerk en Gods werk is het zich openbaren: het scheppen.

Kunst is evenzeer openbaring, en wel schoonheidsopenbaring: Schepping Kunst is methode tot identiteit in vorm en stof.

Er komt aldus een begrip van eenige identiteit tusschen beide. We zouden kunnen zeggen dat in den aard der zaak alle kunst, dus ook bouwkunst, godsdienstig is, althans behoort te zijn. In dien algemeenen zin is dat ook het geval met alle menschelijke actie en arbeid, daar deze zich uiteraard richten naar volmaking. In het religieuse denken wil het echter zeggen: dat de bewuste wil zich richten zal naar de verwezenlijking van het vooraf gesteld werkelijk ideaal.

Deze formuleering is eveneens toepasselijk op de ideale bouwkunst, zooals ze zich aan het Godshuis manifesteert; en wij zien dan ook in beider ontplooiing te allen tijde een zoodanig samenstreven, dat bij nader beschouwing op één doel wijst.

Wij doen hiermede niet te kort aan erkenning van de belangrijkheid van alle werk, dat geschiedt ten behoeve van het individueele en maatschappelijke leven, daar ook dit in deze idealiteit is

opgenomen en er een zuiver, levenswaardig en veelomvattend doel mee verkrijgt.
Spr. herinnerde dan aan hetgeen de eerste spreker, de heer van der Pek, demonstreerde in de serie hol-hut, hut-huis, huis-godshuis. Het menschelijke leven, zeide hij, gaat van de gebondenheid naar de vrijheid, uit het duister naar het licht ....., van de horizontale naar de verticale lijn en hunne ideale verbinding: het Kruis. De geheele ontwikkeling van den bouwkunstvorm, is, zeide spr., slechts voorbereiding tot een hooger doel, de voortbrenging van den idealen vorm van den tempel. Is de tempel eenmaal gevormd dan vloeit zijn kunstvorm over op het profane leven. Zoozeer is de tempel het hoogtepunt der werkzame kracht!
Wanneer wij den loop van de ontwikkeling van de verschillende godsdienststelsels en van de bouwkunst nagaan, dan kunnen wij soms de vraag stellen: wat heeft meer gediend, de Bouwkunst den Godsdienst of de Godsdienst de Bouwkunst? Maar wanneer wij dan bedenken dat beide God, d. i. hun eigen idealiteit, dienen, behoeft deze vraag geen antwoord meer. De geest manifesteert zich aan al zijn werk.
Spr. beziet dan nader den band tusschen Godsdienst en Bouwkunst. In alle geestelijke beeldspraak, aldus spr., worden de Bouwkunst-begrippen als symbolen gebruikt. God is de groote bouwmeester van het heelal: het lichaam van den mensch is tempel van den geest, enz. De grondtypen van vorm zijn, naar spr. opmerkt, steeds symbolen van geestelijke krachten.
Vergelijken wij de kunst der oudheid en van den lateren tijd dan ontwaren wij vooreerst een eigenaardig onderscheid van karakteristiek. Wij zien in den aanvang eene zeer vaste gebondenheid, welke in het verloop van den tijd overgaat in eene al grootere loswikkeling en vrijheid. In het begin: eenheid, homogeniteit tusschen de deelen zelfs. Het is als eene afspiegeling van het kudde-begrip. Daarna treedt de denkkracht op; de onderdeelen worden zelfbewust en volkomen werkzaam, als 't ware eene ideale maatschappij vormend. Vervolgens tracht die denkkracht meester te worden, echter om telkens weer tot zijn dienaarschap terug te keeren. En wij trekken vanzelf de conclusie dat bouwkunst evenmin als het leven is een spel van louter virtuositeit, dat ze is een goddelijk streven....
Als wij de parallel: ontwikkeling der bouwkunst en van het Godshuis, begrepen hebben, dan erkennen wij dat in dat godshuis haar eigenlijk gebied van werkzaamheid en ontwikkeling gelegen is. Wij zien dat in dat nauwe verband de religieuse kracht is de inspireerende kracht.
Spr. gaat dan in groote trekken het historisch verloop van de verbinding Godsdienst en Bouwkunst na. De geheele oudheid der Babyloniërs, Egyptenaren en Assyriërs kenmerkt zich vooral door de symbolische werking van de bouwwerken. Bouwkunstig gesproken zijn ze vaak onredelijk van vorm. In de Phoenicische en Grieksche wereld dringen nieuwe denkbeelden door; het is de neiging tot het ontleden der onderdeelen van een bouwwerk; hunne ontwikkeling tot zelfstandige eenheden. Dit is ongetwijfeld de werking van het Westersch bewustzijn; de zucht tot analyseeren; de logica welke het rationeele vraagt. De schoonste opbloei van deze nieuwe gedachte vindt men in de Grieksche kunst en cultuur. Ook in de samenleving komt de waarde der deelen tot uiting. Het volk is niet meer de kudde maar wordt souverein. De tendenzen van stoffelijke macht brachten de nieuwe kracht spoedig ten val. En evenzoo verging het de gedetermineerde vorm in de bouwkunst. Die verwerd tot décoratief. Een en ander werd ons daarna aan lichtbeelden gedemonstreerd. Eerst verschenen bouwwerken der oudheid op het doek, van de Assyriërs, Babyloniërs, Egyptenaren en Grieken. Speciaal werd hierbij nog eens onze aandacht gevestigd op de ontwikkeling van de bouwkunst van symbolischen tot rationeelen vorm en van den toestand der homogeniteit, de sterke, bindende kracht der onderdeelen, tot den toestand dat elk onderdeel zijne functie uitdrukt, zelfs de versiering. Ook uit den Romeinschen tijd en de Renaissance worden ons specimina getoond.
Wat betreft de Renaissance merkte spr. na de pauze op, dat deze gewoonlijk te veel beschouwd wordt als de kunst van de hervorming en het protestantisme; en dat men uit het feit dat het protestantisme in de parallel kunstvorm nog niet tot het ideale, wijdingsvolle kerkgebouw kwam, te snel concludeert, tot onmacht aan den geloofsvorm en daaraan de schuld wijt. Wij moeten de renaissance meer beschouwen als reactie op de middeneeuwsche eenzijdigheid dan als bepaalde kunstvorm der Hervorming. Het is een ondenkbaar iets dat een geestesrichting die een groot deel der Westersche wereld bevrediging schenkt, onmachtig zou zijn haar kunstvorm te vinden. Wij moeten niet vergeten dat er na de stichting van het Christendom ook meer dan duizend jaar verliepen, eer de geestelijke opgaaf in verband met het katholiek ceremonieel, zijn geëigende vormharmonie had gevonden.
Spr. is er van overtuigd dat de tempelbouw zal worden voortgezet. De vraag is maar of de menschheid de kracht zal hebben om tot het eind toe vol te houden. Maar hoe staan wij ervoor? In een maatschappij die zoo goed als geheel door zakendoen verworden is; met vaktechnieken die eveneens worden uitgebuit om winst, waar alle idealiteit uit is verdwenen. En ook missen wij de groote vaktradities. In de Gothiek, wordt algemeen gezegd, was de laatste groote periode van algemeenen stijl. Spr. beaamt dit. Maar, vraagt hij, was het verder verloop der bouwkunst minder waardevol, gezien van het standpunt dat algemeene ontwikkeling en bewustwording vraagt?
Gemakkelijker is de opgaaf van den bouwmeester zeker niet geworden. Hij kan niet langer zijn vakkennis en genialiteit in dienst stellen van een taak waarbij hij leiding heeft van vorst of priester; hij is vrij: en hij zal zich moeten bekwamen om het toekomst-ideaal te vinden. Op zijn gebied zal hij in waarheid priester moeten worden en wij allen moeten ons hiertoe voorbereiden. Bereikt hebben wij dit ideaal zeker nog niet. Spr. wijst ter illustratie op de vergelijking Grieksche tempel — .... Vredespaleis. Het laatste zou evengoed kunnen dienen ter versiering van .... Grootvaders snuifdoos. De vereering zal echter in den mensch het vermogen der intuïtie doen rijpen.
Voor wien het schrift der architectuur te lezen weet, is het duidelijk dat er slechts één bouwkunst is — evenals er slechts één God is — en dat, evenals er slechts één rituaal is om het ééne middenpunt der geheele waarheid, de Heilige Schrift waar het mysterie voltrokken wordt, te bereiken, er slechts één systeem is, dat de kunsten hanteert, nl. het systeem van den sterken, steeds opgerichten geest.

De vijfde in de reeks van voordrachten, uitgaande van het Genootschap „Architectura et Amicitia", is 1 Dec. gehouden door Dr. A. Pit, die als onderwerp had gekozen: de Ontwikkeling van het Begrip in de Versieringskunst.
De N. R. Ct. bericht hierover:
Spr. verklaarde gaarne de uitnoodiging van het genootschappelijk bestuur te hebben aangenomen, ten eerste omdat dit onderwerp hem sinds lang boeit, en ten tweede wijl deze spreekbeurt hem de gelegenheid verschaft eenige nieuwe gedachten over dit onderwerp uit te spreken, die hij gaarne onder de aandacht der scheppende kunstenaars zou willen brengen.
Toen spr. de studie van het ornament begon, werd hij als 't ware verbijsterd door de eindelooze verscheidenheid der motieven. Waar alles op het eerste gezicht luchtige phantasie scheen, daar scheen het wel alsof de geschiedenis, in den zin van logisch gebeuren, haast niet te onderkennen was. En degenen die, als Sumper en Lichtmark, geordend materiaal boden, gaven wel eene zekere ontwikkeling van de motieven, maar niet de gedachte welke eigenlijk aan die motieven bruikbaarheid tot versiering kon geven.
Twee groote moeilijkheden bestonden er voor spr. Vooreerst gaat het leven van de versierende kunst als dienende kunst voortdurend schuil, en ook het logische in dat leven komt niet voor den dag. Toch begreep spr., dat hij om den ontwikkelingsgang te begrijpen, wel degelijk moest doordringen in het leven van de versierende kunst.

(Wordt vervolgd.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 18 DEC. 1915. = No. 34.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Ledenvergadering in Januari a. s. — Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek LXXI. Bouwkunst-Tentoonstelling van A. et A, door J. Gratama. — Voordrachten over Bouwkunst. — Een inconsequent Gemeenteraadsbesluit van Dordrecht, door E. van Houten. — Ingezonden. — Berichten. — Personalia. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering in Januari a.s. De datum dezer vergadering zal nog nader worden bekend gemaakt. De agenda zal o.a. bevatten:
1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der vraag of studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft Aspirant-Lid der M.B.V.A. kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie betreffende het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het Hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

Werkprogramma: De Commissiën, benoemd voor de afwikkeling van punt 4: „Openbare lezingen over bouwkunst", en punt 10: Het maken van propaganda voor de bouwkunst bij het publiek", vergaderden Maandag l.l. voor het uitbrengen van praeadvies op de a.s. Januari-Ledenvergadering.

De Alg. Secretaris,
J. WESSELIUS.

Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Het Bestuur van bovengenoemden Raad beveelt den ontwerpers van bestekken aan, de hieronder volgende arbitrage-clausule in hunne bestekken op te nemen:

Geschillen.
Alle geschillen, welke ook, (daaronder begrepen die, welke slechts door één der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de overeenkomst van aanneming of van de overeenkomsten, welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of den namens hem met de leiding en het toezicht belasten persoon (directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de statuten van genoemden Raad.
2. Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.
3. Het scheidsgerecht oordeelt als goede mannen naar billijkheid, overeenkomstig de statuten van den Raad voornoemd.
4. Alle kosten, ontstaan uit de arbitrage, het honorarium en de reis- en verblijfkosten der arbiters daaronder begrepen, komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen en worden door het scheidsgerecht bij zijne beslissing bepaald.
5. Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil zullen de werkzaamheden door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder, na aanmaning, voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht. Bericht per telegraaf of bij aangeteekenden brief geldt voor behoorlijke aanmaning.
6. Wanneer door het oponthoud, verbonden aan de scheidsrechtelijke beslissing, nadeel wordt veroorzaakt, kan het scheidsgerecht bepalen, dat door de partij, die in het ongelijk wordt gesteld, dat nadeel zal worden vergoed.
7. De uitspraak van het scheidsgerecht geldt als een voor partijen bindend advies en heeft de kracht van een tusschen hen gesloten overeenkomst, ook wat de kosten betreft.
8. In al de gevallen, waarin de wet zulks gedoogt, kan de eischende partij, in plaats van het uitbrengen van een bindend advies te vragen of zelfs na het uitbrengen daarvan, de tusschenkomst van den Raad inroepen ter verkrijging van eene uitspraak, een executorialen titel opleverend.
9. Het verzoek om arbitrage is niet ontvankelijk, wanneer het wordt ingediend later dan drie maanden nadat de beslissing van den aanbesteder omtrent de eindafrekening ter kennis van den aannemer is gebracht."
Het bestuur brengt tevens ter algemeene kennis, dat de samenstelling van den Raad van Arbitrage thans is als volgt:
A. Déking Dura, Oud-Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat van Overijsel, Voorzitter, 's-Gravenhage; Mr. M. A. van Booven, Advocaat & Procureur, Secretaris-Penningmeester, Amsterdam, Keizersgracht 349, Int. tel. Noord 5223.
Leden van den Raad:
Aangewezen door de vereeniging van Delftsche Ingenieurs:
H. F. W. Becking, Gep. Generaal-Majoor der Genie, 's-Graven-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

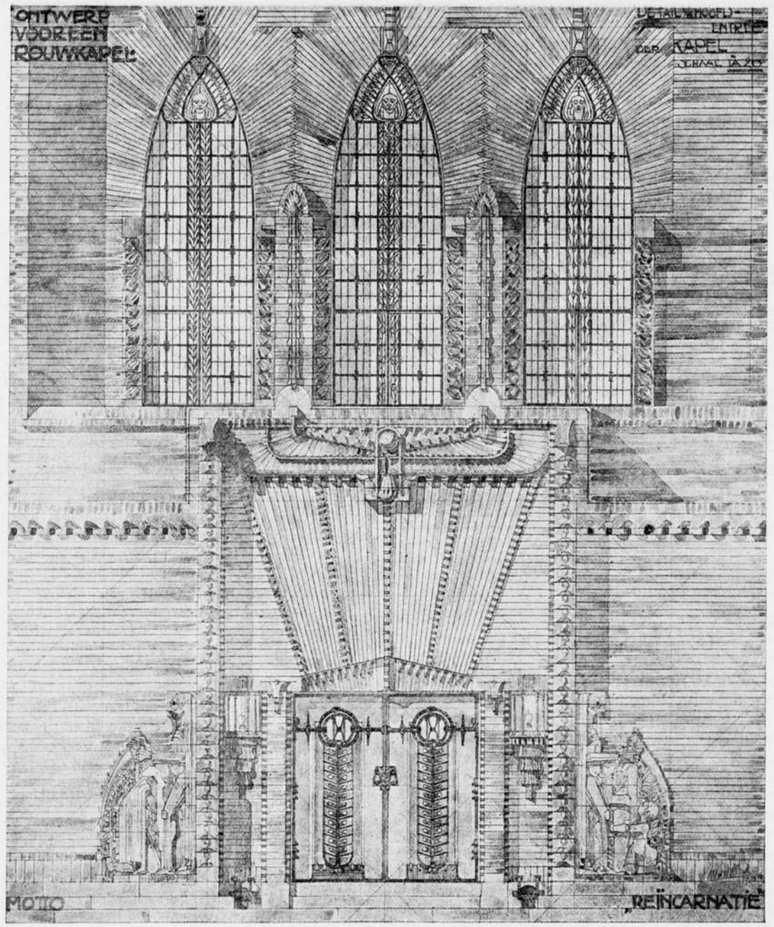

Entree van een Rouwkapel. Schaal 3 op 200. Ontwerp van M. de Klerk.

hage; A. A. BEKAAR c.i., Oud-Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat, Doetinchem; W. K. du Croix c.i., Hoofdingenieur-Directeur v. d. Rijkswaterstaat, Haarlem; N. W. v. Doesburgh c.i., Dir. der Sted. fabrieken van gas en electriciteit, Leiden; L. H. N. Dufour w.i., Hoofding. in Alg. Dienst d. Mij. tot Expl. v. Staatssp. Utrecht; B. M. Gratama c.i., Hoofdingenieur der Ned. Ind. Spoorweg Mij, 's-Gravenhage; J. van Hasselt c.i., Oud-Direct. v. P. W. der Gemeente Amsterdam, Haarlem; G. W. v. Heukelom c.i., Hoofding., Chef van den dienst van Weg en Werken der Mij. tot Expl. v. Staatsspoorwegen, Utrecht; F. 's Jacob c.i., Dir. d. Gem. Handelsinrichtingen, Amsterdam; P. H. Kemper c.i. Oud-Hoofdinspecteur-Generaal v. d. Rijkswaterstaat, 's-Gravenhage; H. P. Maas Geesteranus w.i., Hoofding., Chef v. d. Dienst van Weg en Werken der H.IJ.S.M., Amsterdam; J. Nelemans c.i. Hoogleeraar a/d. Technische Hoogeschool, Delft; W. S. G. T. Post c.i., Lid v.d. Firma van Hasselt & de Koning, Nijmegen; K. Pringle c.i., Hoofdingenieur v. d. Prov. Waterstaat, Arnhem; P. J. v. Voorst Vader c.i. Oud-Ingenieur der Gemeentewerken van 's-Gravenhage, 's-Gravenhage,

Aangewezen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:
P. G. Buskens. Lid. Mij. Bouwk., Rotterdam; M. A. C. Hartman c. b. i., Dir. Gem. Werken, Lid Mij. Bouwk., Delft; P. J. Houtzagers, Dir. v. h. Kunstnijverheid Museum, Lid Mij. Bouwk., Utrecht; D. E. C. Knuttel c. b. i., Rijksbouwmeester, Lid Mij. Bouwk., 's Gravenhage; J. Limburg b. i., Lid Mij. Bouwk., 's Gravenhage; W. C. Metzelaar c. b. i., Oud-Hoofdingenieur v. d. gevangenissen en rechtsgeb., Lid Mij. Bouwk., 's Gravenhage; J. A. Mulock Houwer c. b. i, Dir Gem. Werken, Lid Mij. Bouwk., Groningen; C. Muijsken, Lid Mij Bouwk., Baarn; Alb. Otten, Lid Mij. Bouwk., Rotterdam; B. J. Ouendag, Lid Mij. Bouwk., Amsterdam; C. B. Posthumus Meyes, Lid Mij. Bouwk., Amsterdam; J. H. de Roos Lid Mij. Bouwk., Rotterdam; J. Verheul Dzn., Lid Mij. Bouwk., Rotterdam; G. Versteeg, Lid Mij. Bouwk., Arnhem; C. J. Kruisweg, Lid Mij. Bouwk, Bussum.

Aangewezen door den Nederlandschen Aannemersbond:
H. Brand Lzn., Aannemer van publ. werken, Baarn; J. J. Cos, Aannemer van publ. werken, Scheveningen; H. J. Geijl J. Czn., Aannemer van publ. werken, Haarlem; B. Groenewegen, Aannemer van publ. werken, Haarlem; T. van Haaften, Aannemer van publ. werken, Zalt-Bommel; A. J. de Haan, Aannemer van publ. werken, Amsterdam; J. N. Hendrix, Aannemer van publ. werken en Voorzitter van den Ned. Aannemersbond, Amsterdam; F. de Herder, Aannemer van publ. werken, Zwolle; H. Ibelings, Aannemer van publ. werken, Groningen; W. van Leeuwen Jr., Aannemer van publ. werken, Rotterdam; J. Lindenbergh Czn., Aannemer van publ. werken, Wemeldinge; G. J. Ooiman, Aannemer van publ. werken, Leeuwarden; W. de Vlugt, Aannemer van publ. werken en Secr. van den Ned. Aannemersbond, Amsterdam; R. de Vries Lzn., Aannemer van publ. werken, Utrecht; A. H. Weijers, Aannemer v. publ. werken, Tilburg.

Namens het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nedertand,
A. DÉKING DURA, *Voorzitter,*
Mr. M. A. VAN BOOVEN, *Secretaris.*

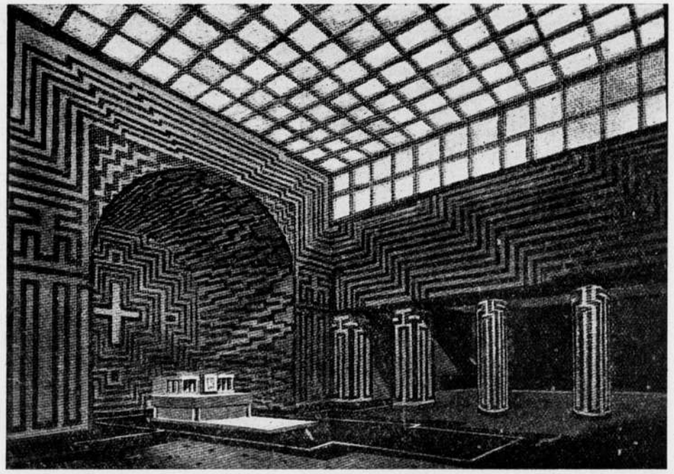

Zaal van een tentoonstelling van christelijke kunst. Ontwerp van J. L. M. Lauweriks.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXI.

door J. GRATAMA.

BOUWKUNST TENTOONSTELLING VAN A. ET A. Hoewel de tentoonstelling reeds gesloten is, lijkt het mij toch wel nuttig, de algemeene beschouwingen, waartoe zij aanleiding heeft gegeven en die in de beide voorafgaande kronieken zijn begonnen, te voltooien.
De tentoonstelling is een groot succes geweest, daar meer dan 2600 personen (waaronder niet gerekend zijn de leden van A. et A.) haar bezocht hebben. Voegt men hierbij de serie van 8 voordrachten over bouwkunst en aanverwante vakken in de statige zaal van den Kamer van Koophandel in Berlage's Beurs gehouden, die steeds goed bezocht zijn geweest en waarvan de dagbladpers opmerkelijk veel notitie heeft genomen, dan mag met voldoening worden geconstateerd, dat de belangstelling van het publiek voor de bouwkunst sterk groeiende is. Gelijk ik reeds vroeger meer dan eens nadrukkelijk heb betoogd, is onze moderne opgaaf niet, de bouwkunst uitsluitend onder de vakgenooten te bespreken, en uitsluitend vaktijdschriften te hebben, die voor den leek vrijwel onbegrijpelijk zijn, maar is het in de eerste plaats noodig, het publiek tot de bouwkunst te brengen. Én voor het publiek, én voor de bouwkunst is dat goed; want het leven wordt door de bouwkunst verrijkt, en de bouwkunst wordt beter en zuiverder, wanneer zij door het publiek gedragen wordt, wanneer zij niet, gelijk het voor 25 jaar het geval was, vrijwel alleen door en voor architecten bestond.
Dat de bouwkunst weer meer en meer in het sociale leven zich vertakt, is iets waarover wij ons ten zeerste verheugen, en waartoe de tentoonstelling en de voordrachten van A. et A. krachtig medewerken.
Het energieke Genootschap verdient hiervoor hulde.

Terugkeerende tot het tentoongestelde werk, moet ik even een hinderlijke fout in Kroniek LXVIII rectificeeren. De koepel van Berlage's Pantheon der Menschheid heeft niet een spanning van ± 33 M., maar van 100 M. Deze veel grootere koepel zal natuurlijk een grootscher indruk maken dan die van 33 M., en de architectonische voorstelling bij Berlage van dit onderwerp is dus heel wat ruimer, dan ik eerst gedacht had. Toch verandert dit niet aan het principieele van mijn beschouwing, omdat de grootere koepel toch een kleine indruk zal maken na de onmetelijke ruimte van het vlakke landschap met den heuvel, waarop het Pantheon gebouwd is. Tevens blijft de halfronde koepel een duidelijke, voelbare begrenzing en heeft hij dus het beperkte aan zich, wat niet is overeenkomstig het ruime, grenzenlooze van een groot, verheven begrip, zooals Berlage hier wilde vertolken.
Het werk van Kramer is zeer verwant aan dat van

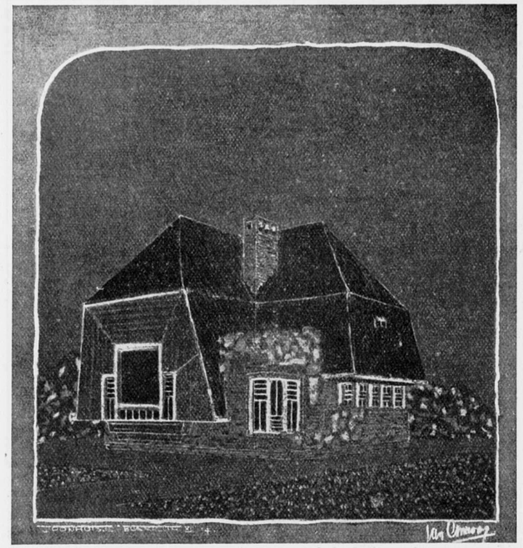

Landhuis Minkenhof. Arch. H. A. van Anrooy.

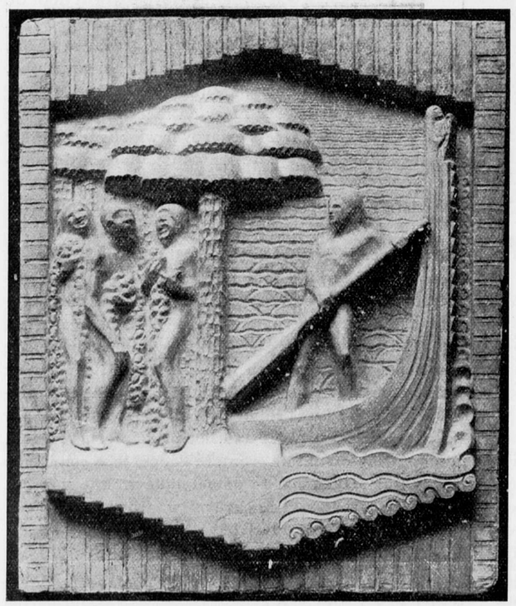

Gevelrelief: „Evolutie". Beeldhouwer: H. A. v. d. Eynde.

de Klerk en van v. d. Mey. Het heeft dezelfde monumentaliteit en dezelfde karakteristieke, treffende en levendige behandeling van de details Ook hier een tintelend samengaan van groote, stugge muurvlakken en fijn, origineel gevonden ornamentatie. Toch is het niet zoo pikant als het werk van de Klerk, het is robuuster en m.i. gezonder. Het belangrijkste gebouw van Kramer, het Bondsgebouw van het Minder Marine-personeel in Den Helder is zeer goed. Het moge bij eersten indruk wat vreemd schijnen, bij nader beschouwen blijkt het te zijn artistiek geheel doorvoeld en vol van eigen leven. Het is niet het eenzijdig demonstreeren van een bouwkunstig beginsel, het is daar boven uit, omdat Kramer, afgezien van enkele niet gelukte of te-veelgewilde details, niet vol ontzag opziet naar het rationalisme, maar dit spelend verwerkt, en wel verwerkt met een prachtigen rijkdom van vinding, met een levendige fantasie.

De vrees is ook hier gewettigd, dat hij de groote bouwkunstige beginselen, die ten slotte den grondslag van de diepte, den ernst en de grootheid der architectuur vormen, te veel achter fantasievormen verwerkt of wegwerkt. Het gebouw in Den Helder toont echter nog een mooi en vooral ook interessant samengaan van ernst en spel.

De Bazel's werk, dat op de tentoonstelling door fraaie photo's zeer goed vertegenwoordigd was, mag voldoende algemeen bekend verondersteld worden. De Bazel neemt een eigen en vaste plaats in onze hedendaagsche architectuur. Ik had eigenlijk willen schrijven: in onze „moderne" architectuur; maar wanneer men het moderne begrijpt als een voortdurend worstelen naar het betere, naar het karakteristieke, naar het karakter-volle, dus het moderne met al zijn sterk willen en groot kunnen, maar ook met zijn noodzakelijke gebreken, dan is de Bazel in dien zin niet modern.

Reeds meermalen heb ik er op gewezen, dat de Bazel hoofdzakelijk streeft naar harmonie, dat zijn kunst daardoor vaak te veel geest, te weinig bloed heeft, dat zijn kunst eigenlijk, met eenige overdrijving, „tijdeloos" is te noemen.

Het verheugt mij, dat van Loghem in een uitstekende beschouwing over deze tentoonstelling in de Nieuwe Groene van l.l. Zaterdag tot hetzelfde oordeel komt, waar hij met eenige pikante filosophische overdrijving zegt: „Hij (d. B.) is de meest harmonische. Zijn werk is eenzijdig schoon. Het mist het accent van de leelijkheid en dit is juist zijn fout". Nog meer dan in Berlage's werk overheerscht in de Bazel's architectuur het intellectueele, het bedachte.

Bij Berlage is een menschelijke worsteling te zien tusschen een groot, diep begrip en een scheppende kunstenaarsziel; de Bazel toont geen worsteling maar een volledig en koel overheerschen van intellectualiteit.

Berlage's werk is pakkend, ja geheimzinnig soms in het onvolkomene; de Bazel's werk is koel en niet geheimzinnig, niet bezield genoeg door te veel volmaaktheid. Het staat daarenboven in zijn harmonie op lager plan dan wat Berlage bedoelt maar niet altijd voldoende geeft.

De kunst van de Bazel is niet charmant noch machtig, niet welig noch stug; het heeft geen bepaald karakter, of het moest zijn het karakter van de zeer te waardeeren, zeer knappe, maar ook neutrale harmonie.

Het is te begrijpen, dat iemand als de Bazel, die eigenlijk niet geheel in dezen tijd maar door zijn levensbeschouwing daarboven uit leeft, tot de conclusie komt, dat deze neutrale harmonie de eenige juiste kunstuiting in onzen cultuurloozen tijd kan zijn.

Het is ambachtelijk-zuivere kunst, door en door eerlijk en gezond, en daarom zoo uitstekend geschikt om tot voorbeeld te dienen voor hen, die weinig te zeggen hebben, maar fatsoenlijk werk willen leveren.

De vroegere compagnon van de Bazel, Lauweriks, laat op de tentoonstelling voornamelijk decoratief werk, aankleeding van tentoonstellingszalen, benevens zilver drijfwerk zien.

Interessant is het na te gaan, hoe Lauweriks veelzijdiger in zijn theorieën is dan de Bazel; hoe hij poogt nieuwe banen steeds weer principieel in te gaan, en hoe het doorgevoerde principieele bijna steeds weer lijdt bij hem tot een eenzijdigheid, die meestal aan den eenen kant pedant, aan den anderen kant on-schoon en aanstellerig is.

Een enkele maal is zijn poging wel gelukt, o. a. in de ruimte voor een tentoonstelling van Christelijke kunst, die hierbij afgebeeld wordt, en waarin treft de eenheid in beweging en vorm van het lijnornament, dat wand, vensters en plafond voortreffelijk aan elkaar bindt, terwijl de lijnen op den muur alle gaan naar en in verbinding zijn met de groote nis, het hoofdmotief, waarin de Christusfiguur is gedacht.

Waar Lauweriks zich niet te veel bindt aan theorieën, maar zich laat gaan in vormenvrijheid, zooals bij het zilverdrijfwerk, maakt hij fijne dingen.

Enkele ontwerpen, door van Anrooy ingezonden, zijn interessant, omdat zij geheel los zijn van moderne dogma's en in de eerste plaats van constructie-overheersching. Zij toonen een goed gevoel voor compositie van massa's, en voor kleur- en lijnwerking. Het is bijzonder en het is aardig werk. Het vertoont goede ideeën, maar het is niet gerealiseerd, niet gebouwd gedacht, een fout, die velen moderne Duitsche en Oostenrijksche projecten aankleeft.

Het is architectuur en ruimtekunst, die het best zich voordoet op papier, maar bij uitvoering, en daarmede in de werkelijkheid geplaatst, vaak jammerlijk tegenvallen. Merkwaardig is de vorm-verschijning in deze ontwerpen, ten eerste omdat zij iets te zeggen heeft, en ten tweede omdat zij, door haar onburgerlijkheid, nog weer eens duidelijk laat voelen, dat de gewone brave Hollandsche architect, die eigenlijk een timmerman is niets met kunst te maken heeft.

In dezen aller-nieuwsten kring doet het door Limburg

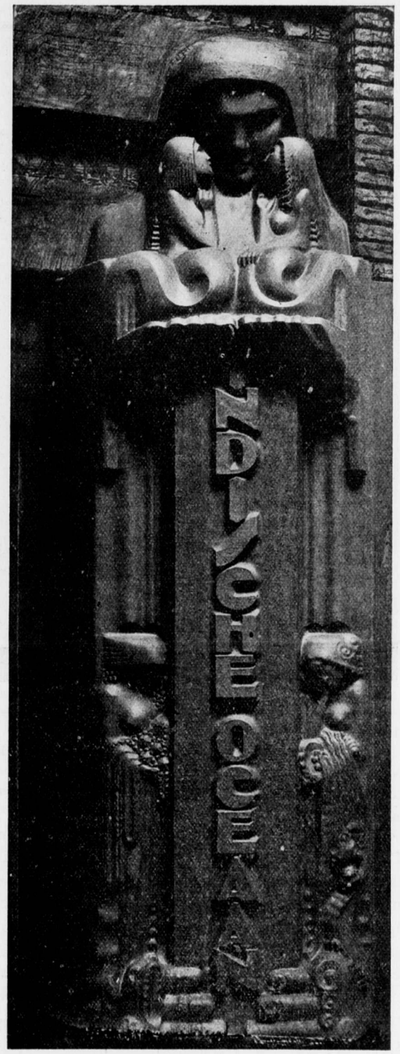

Beeldhouwwerk aan den ingang van het Scheepvaarthuis.
Beeldhouwer: H. A. v. d. Eynde.

tentoongestelde landhuis klassiek aan, klassiek door rust en voornaamheid, maar ook klassiek door het ontbreken van de sterke moderne gevoelens. Dit werk staat afzijdig van de levendige ontwikkeling der moderne ideeën en verlangens.

Het is mooi, getuigend van een fijnen geest.

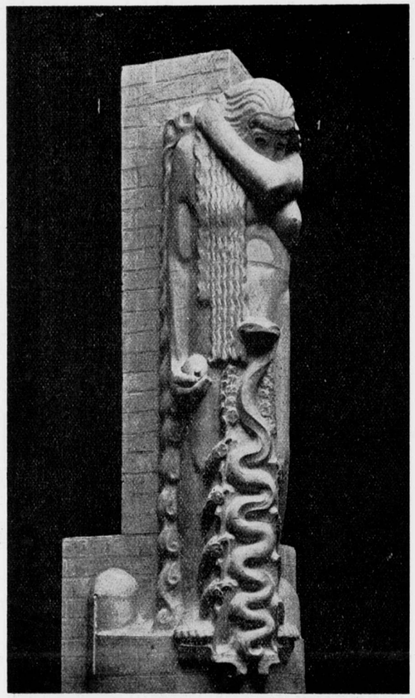

Beeldhouwwerk voor een ronde hoekoplossing.
Beeldhouwer: Hildo Krop.

Later hoop ik meer uitvoerig op deze villa terug te komen.
Er was nog veel goed werk op deze tentoonstelling, al trof dit niet door iets bijzonders, bijv. werk van Bilderbeek, van Loghem, Wegerif, Lansdorp e. a.
Ik moet dit voorbij gaan, omdat anders deze beschouwing te lang zou worden en te veel in details zou afdalen.
Alleen zij nog iets van het beeldhouwwerk gezegd.
Hierin waren duidelijk twee opvattingen te bespeuren, namelijk de realistisch-impressionistische en de gestyleerde.
Werk van Zijl vertoont hoofdzakelijk de eerstgenoemde opvatting; hij bestudeert de vormen van de werkelijkheid en geeft deze levendig en vaak met treffende karakteristiek weer, waarbij hij zooveel mogelijk het karakter van het behandelde materiaal bijv. ebbenhout (zie de losse plaat) aanhoudt.
Deze opvatting mist echter het diepzinnige en het geheimzinnige. Zij is te veel reëel en te weinig abstract. Zij hangt te zeer aan den uiterlijken vorm en laat te weinig den geest werken. Zij geeft vormen en geen gedachten. Zij negeert ook te veel het materiaal.

Daar tegenover staat de werkelijk in het materiaal styleerende beeldhouwkunst, die zeer aan de bouwkunst verwant is, de z.g. bouwbeeldhouwkunst.
De bouwkunst is volkomen abstract en geheimzinnig in hare meetkundigheid, zij is de meest onreëele en daardoor misschien ook wel de meest verhevene van alle kunsten. Zij is een uiterste der kunsten, omdat zij niets direct aan de werkelijkheid ontleent, zooals de andere beeldende kunsten, die dit wel doen en daardoor meer-direct werken, maar ook minder geheimzinnig en verheven zijn.
Bouwbeeldhouwwerk is een dualisme; aan den eenen kant streeft het naar de abstractie van de meetkundige architectuur, aan den anderen kant roept het óp de verschijnselen van de directe werkelijkheid.
Hierdoor werkt het samen met de architectuur, daar het in haar verheven, abstracte schoonheid opgenomen, tevens de treffende en tintelende suggesties van de werkelijkheid geeft. Dit maakt het gestyleerde beeld zoo geheimzinnig; het is steen, maar het is bezielde steen; het is steen, waarin een schoon iets van de werkelijkheid is gevaren.
In dit opzicht is het werk van v. d. Eynde en Hildo Krop, bij alle onvolledigheid en onontwikkeldheid hier en daar, zeer interessant en is het reeds een goed eind op den weg, die leidt tot een juist aanvullen en samengaan van architect en beeldhouwer.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 248.

De tweede moeilijkheid was de taaiheid van het leven van een eenmaal als deugdelijk erkend schema. Het is zeer merkwaardig dat, al wordt een schema eenmaal vervangen door een ander dat deugdelijker lijkt, dat oude schema toch telkens weer te voorschijn komt — zelfs na eeuwen — zij het dan ook met nieuwe allures. Als men zich niet zeer goed rekenschap geeft van wat nieuw is, zou men vaak voor nieuw aanzien, wat inderdaad oud is. Het oordeel moet dus zoo abstract mogelijk gehouden worden.
Spr. begon dan dadelijk met de vertooning van lichtbeelden.
Allereerst stond hij stil bij de prae-historische versieringskunst. Als de handwerksman in het oude steenen tijdperk er toe gekomen is, om buiten de absolute doelmatigheid van een voorwerp, ook eene zekere beschaving aan dat voorwerp te geven, dan brengt hij insnijdingen aan, of merkteekenen door middel van slagen. Het ligt voor de hand dat zulke indrukken niet verstrooid zijn over het voorwerp, maar in zekere regelmaat terugkeeren. M. a. w. als eerste eisch bleek dat de versiering moet zijn: rhytmisch.
Op het doek verschenen afbeeldingen van versierde stukken been uit het prae-historisch tijdperk. De insnijdingen waren eerst eenvoudige streepjes, daarna cirkels, vierkantjes enz. Zoodra de primitieve artiest er toe komt om dieren af te beelden, ziet men hem fragmenten daarvan als versiering aanbrengen. Daarbij kunnen wij dan aanstonds het eigenaardige verschijnsel opmerken dat de teekening — men zou zeggen: hoe langer hoe slordiger, d. w. z. minder natuurgetrouw, wordt. Het was den sierkunstenaar niet zoozeer te doen om eene natuurgetrouwe afbeelding dan wel om een aangenaam, rhytmisch, lijnenspel. Het geheele streven van den vrijen artist is dus al dadelijk anders dan dat van den sierkunstenaar. En dat spreekt vanzelf! Immers, de vrije beeldende kunst wordt bepaald door de verhouding van de kunst tot de natuur en deze verhouding is die van subject tot object; maar in de versieringskunst moet de kunstenaar zijn eigen subject ondergeschikt maken aan iets anders. Het subject is dus onverschillig aan het object met betrekking tot de voorstelling.
We hebben dus uit de prae-historische kunst geleerd dat de sierkunstenaar zich in de eerste plaats heeft ondergeschikt te maken aan iets anders, en dat de versiering altijd rhytmisch moet zijn.
Naar aanleiding van de ondergeschiktheid van de sierkunst merkt spr. nog het volgende op. In den loop der tijden zien wij soms in perioden wanneer de vrije kunst slaapt, de versierende kunst slaapt, de versierende kunst zich vrij maken en buiten haar eigen gebied treden. Altijd is dit tot haar eigen nadeel.
In de Egyptische kunst was er een zeer evenwijdig werken tusschen vrije en sierkunst. In de vroëg-Grieksche kunst zien wij naast geometrische ornamenten ook ornamenten van zeer naturalistische dier- en plantvormen, welke later weer zullen verdwijnen. In het oude Rome was het ornament zuiver. In de Islamitische kunst kwam de beeldende kunst nooit tot haar recht en zien wij in boekversiering en ceramiek een zeer naturalistisch ornament. In de Middeleeuwen vervult, bij het opkomen van de beeldende kunst, het ornament een strikt dienende rol. Maar als in de 14e eeuw de decadentie in de beeldende kunst intreedt, komt het naturalistisch plantornament op, waarin zelfs bepaalde plantenvormen zijn te definieeren. In de Renaisance verdwijnen de naturalistische vormen weer.

(Wordt vervolgd.)

EEN INCONSEQUENT GEMEENTERAADSBESLUIT VAN DORDRECHT.

Aan het behouden en bevorderen van Stads- en Landelijke Schoonheid wordt de laatste tijden algemeen meer en meer aandacht geschonken. Bij gebrek nog aan Regeeringsvoorschriften zijn daaromtrent door verschillende gemeenten reeds noodbepalingen gesteld. De Raad der gemeente Dordrecht echter heeft ten opzichte van het nemen van maatregelen daartoe nog een zeer verdeeld inzicht.
In zijne vergadering van 15 Dec. 1914 werd o.m. een besluit genomen tot wering van ontsierende reclame; (dergelijke bepalingen bestonden toen reeds te Nijmegen en in de Provincies Noord- en Zuid-Holland en Zeeland, welke laatsten alleen gelden voor het landelijke gedeelte).
In tegenstelling nu met dit besluit werd in eene in Sept. jl. gehouden vergadering het voorstel van de „Commissie tot bevordering van den algemeenen kunstzin" te Dordrecht, om eenige eischen van uiterlijken welstand aan het bouwen te verbinden, van de hand gewezen; (te Laren, Leeuwarden, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Zwolle en Edam zijn o.m. reeds zulke regelingen ingevoerd en blijken met succes te werken). Niet alleen inconsequent doch ook zeer teleurstellend mag dit afwijzend besluit genoemd worden omreden deze aangelegenheid van veel grooter belang en van meer ten algemeenen nutte dan het eerste geacht moet worden. — Bouwwerken immers zijn meer van blijvenden aard.
Vooral steden zooals Dordrecht toch hebben hare vermaardheid aan de oude bouwkunstige werken, (waarvan het aantal helaas nog met den dag verkleint), te danken; terwijl deze juist door toedoen van overheidsbemoeiing werden daargesteld. Sedert onttrekking dezer bemoeiing aan de ambachten (de afschaffing der gilden in 1798), heeft zich dit steeds gewroken. — Sedert dien is de bouwkunst geen gemeenschapskunst meer. De bedroevende contrasten van steden aan-en uitleg, zoowel als de wijze in de fraaiheid van bouwen, geven dit duidelijk weer. Zeer jammer is het dat dit door bevoegde autoriteiten nog steeds niet, althans nog maar slechts door weinigen, wordt ingezien. Nog altijd worden algemeene belangen aan die van geldelijke, voor enkelingen, opgeofferd — En toch kan hierin zoo gezegd van hooger hand, slechts alleen daárvan, hoeveel er ook reeds verloren en bedorven is, nog verbetering gebracht worden — De zoo zeer gewenschte grondslag, ten behoeve van het goede streven der architecten, waarop kan worden voortgebouwd, zal daarmede tevens gelegd worden.
Het moge uit bovengenoemd voorval dan ook eens weder duidelijk blijken hoe dringend noodig het is dat van Regeeringswege weder de toonaangevende, wettelijke, beschermende bepalingen worden ingesteld. Slechts met een enkel artikel in de te wijzigen woningwet zoude daaraan worden tegemoet gekomen en de gemeenten bij verordering tot het nemen van maatregelen verplichten. Dit zoude tevens weder ten goede komen van den kunstzin in het algemeen.
Het maken van reclamemiddelen zal dan uit den aard der zaak, zooals ons dit ook van zoovele voorbeelden uit vroeger tijd leert, tevens weder op gepaste manier worden uitgevoerd.
Dec. 1915. E. VAN HOUTEN.

INGEZONDEN.

Utrecht 2 Dec. 1915.

Geachte Heer Redacteur!

U zoudt me verplichten wanneer U het onderstaande onder de rubriek der ingezonden stukken wildet opnemen.
Tot mijn bevreemding zag ik in het B. W. geen afbeelding van het nieuwe postkantoor te Rotterdam. Slechts een overgenomen bericht uit een dagblad deelde aan de lezers mede, dat de plannen openbaar gemaakt waren.
Van het gebouw der Steenkolenhandelsvereeniging, eveneens te Rotterdam, werden eenige ontwerpen in Uw tijdschrift opgenomen.
Het uitgevoerde plan werd echter niet geplaatst, terwijl er misschien nog meer plannen ingezonden waren bij deze besloten prijsvraag, hetgeen mij niet bekend is.
Beide bouwwerken worden in Rotterdam uitgevoerd, en als inwoner van deze stad ben ik daarvan dus eenigszins op de hoogte. Ik ben dat natuurlijk niet van alle bouwwerken, welke in Nederland uitgevoerd worden en ben daarvoor geabonneerd op het B. W. Waar ik nu in eigen omgeving kan nagaan in hoeverre het B. W. daaraan voldoet en dan tot bovengenoemde resultaten kom, begrijpt U wel, dat volgens mijn inzicht het B. W. niet geeft wat het behoort te geven.
Dat bovengenoemde bouwwerken aan Uw aesthetische inzichten niet voldoen, kan ik niet als reden aannemen, daar dit volgens mij geen maatstaf is om ze niet in het B. W. op te nemen; mij dunkt belangrijke bouwwerken, hetzij goed, hetzij slecht dienen er in besproken te worden. Gezonde gedachtenwisseling is immers altijd goed.
Gaarne zou ik van U vernemen of er eenige reden is, waarom meergenoemde plannen en misschien nog meerdere niet in het B. W. worden behandeld.
U dankend voor de mij verleende plaatsruimte teeken ik
Hoogachtend,
G. FRIEDHOFF.

Den heer Friedhoff zij medegedeeld, dat wij reeds stappen hadden gedaan om van den betrokken Rijksbouwmeester Knuttel vergunning te verkrijgen een afbeelding van het nieuwe Postkantoor te Rotterdam in het B. Weekblad op te nemen. Het is ons aangenaam te kunnen mededeelen, dat wij de welwillende toestemming ontvangen hebben, zoodat vermoedelijk in het eerstvolgend no. B. W. het gebouw zal worden gereproduceerd.
Wat het gebouw der Steenkolenhandelsvereeniging betreft, zult U kunnen begrijpen, dat wij ons natuurlijk gewend hebben tot den bekroonden in deze besloten prijsvraag, den heer J. P. Stok W.zn., met verzoek zijn project te mogen publiceeren. Deze heeft echter geen termen gevonden aan ons verzoek te voldoen.
Wij hebben daarna de projecten gepubliceerd van de overige mededingers, voor zoover die ons bekend waren.
Het B. Weekblad streeft ernaar de belangrijkste bouwwerken in Nederland te behandelen; maar het is geenszins mogelijk, gezien de beschikbare financiën, dit compleet te doen, wanneer men dit woord belangrijkste wat ruim neemt.
Het kan U niet bekend zijn, of bovengenoemde bouwwerken aan

mijn aesthetisch inzicht voldoen daar ik mij niet erover heb uitgelaten.
Overigens is U dwalende, wanneer U zou meenen, dat alleen projecten in het B.Weekblad worden opgenomen, die ik aesthetisch goed vind.

J. GRATAMA, Redacteur.

Mijnheer de Redacteur!

Indien een „Abonné" kan worden toegestaan, uiting te geven aan zijne gedachten in het orgaan der M.B.V.A. zag ik gaarne het onderstaande daarin opgenomen.

Toen ik dezer dagen mijne abonnementsgelden op de periodieken der M.B.V.A. betaalde, kwam de gedachte bij mij op, dat het voorrecht van „abonné" zijn toch wel duur moet worden gekocht. Voor 4 à 6 gulden per jaar abonneert men zich op een of ander binnenlandsch bouwkundig tijdschrift, minstens even actueel en interessant als het Bouwkundig Weekblad (andere periodieken verschijnen immers niet meer). Mogelijk gaat deze vergelijking niet op, want immers het B. W. zou veel meer beteekenen wanneer wij niet leefden onder „buitengewone omstandigheden". Deze toch gaven naar ik meen, aanleiding den inhoud ongeveer tot de helft terug te brengen. Waarvoor deze maatregel nog steeds noodig is, nu men niet besloot de abonnementsgelden te verlagen in verhouding tot het te kort aan *belangwekkende* lectuur, 't welk hun kan worden geboden, mag m. i. bevreemding wekken. Misschien ben ik er echter weêr naast, want immers de abonnè's betalen geen „abonnementsgelden" doch eene „contributie" waarvoor ze rechten verkrijgen. Deze rechten worden hen verzekerd door 't bezit van een „diploma" (halfjaarlijksch bewijs hunner verplichte betaling). Of er nog meer rechten zijn, dan die welke op dat diploma worden vermeld, n l. het recht van toegang tot de Bibliotheek en de tentoonstellingen der M.B.V.A. is mij niet bekend. Zijn daarmede alle rechten opgesomd, (op het indertijd door mij ontvangen besluit dat ik mij voortaan had te vermijen in de gelederen der abonne's, werd mij ook dat recht medegedeeld „in een noot aan den voet van 't papier". Zoo'n bedriegelijk extra kluifje, dat de abonné toch eigenlijk nog wel mocht hebben), dan zullen er betrekkelijk weinigen zijn welke van deze rechten gebruik kunnen maken, n.l. zoowat uitsluitend alle Amsterdamsche abonne's, waarvoor vermoedelijk nog wel meer bibliotheken open staan waarin ze minstens even handig vinden wat ze zoeken, dan in de bibliotheek der M.B.V.A. Ik meen dus niet te veelte zeggen met de bewering, dat als regel het abonné zijn, duur gekocht zal moeten worden, doch dat thans aan de hoeveelheid welke „onder buitengewone tijdsomstandigheden" den abonné wordt geboden in 't bijzonder te merken is, dat wij dure tijden beleven. Nu zou men zijne uitgaven in deze natuurlijk gemakkelijk kunnen verminderen door afstand te doen van de rechten welke de M.B.V.A. biedt, ware het niet, dat men in nog wat anders belang stelt dan het zoo zuinig toegemeten en dikwijls nog oudbakken redactioneele deel van het B. W. Er bestaat bij hen die vroeger „architect-lid" der M. t. B. d. B. waren en „méeleefden" nog zoo iets als belangstelling in het leven en werken der Maatschappij. Ze kunnen nu nog iets daarvan gewaar worden door de verslagen der Bestuursvergaderingen enz. te lezen „voor zoover deze voor publicatie geschikt zijn". Wordt ook dit hen nog ontnomen dan zijn alle banden gebroken en verbindt niets hen dus meer aan de Mij. De wensch van den Heer J. B. v. Loghem, om alleen 't Redactioneele deel aan de abonnés te zenden en uitsluitend aan de leden „extra" een vertrouwelijk deel, kan weinig bestrijding vinden, als eisch van het democratisch beginsel eener vakvereeniging.

Daartegen wil ik dan ook niet protesteeren, doch wel zou ik persoonlijk en misschien velen met mij er op gesteld zijn, althans datgene te ontvangen, wat wél voor publicatie geschikt is. Kan dit niet, late men dan ook zoo consequent zijn om de abonné's als deel van het lichaam af te snijden ter meerdere volmaking der schoone vakvereeniging vormen. Men verzekere hen dan niet langer „rechten" waaraan ze toch niets hebben, doch bepalen alleen, dat ieder zich kan abonneeren op de periodieken der M. B. V. A. voor zoover de inhoud voor publicatie geschikt is. Diploma's voor abonné's kunnen dan vervallen en misschien is er kans het weinige dat overblijft om zich op te abonneeren iets billijker verkrijgbaar te stellen.

Het bovenstaande had ik ter verzending gereed toen ik uit No. 31 van het B.W. vernam, dat er meerderen zijn die in zake de „leverantie" ontevreden zijn en zelfs weigeren de aangeboden kwitantie te voldoen. Het voorstel van den heer de Groot, om de betaling der abonnementsgelden (of contributie, wat is 't nu eigenlijk?) op te schorten voor hen die de Mij. dit kleine offer niet-wenschen te brengen, is een toon die m. i. niet erg „vakvereenigingachtig" (vergeef mij dit woord) klinkt. Dat een leverancier meent goed te doen te betalen ook al is het direct daarvoor geleverde ook van weinig waarde is te begrijpen, doch er zijn onder de abonne's ook nog die vroeger niet tot de groep „Buitengewone leden" behoorden, doch tot de architect-leden en dat de M. B. V. A. van hen nog „offers" zou willen aarvaarden laat zich toch moeielijk gelooven.

ABONNÉ.

BERICHTEN.

Algemeen Kunstcongres te Amsterdam op 20, 21 en 22 December a.s. Wij vestigen nog eens de aandacht op dit Alg. Kunstcongres, dat uitgaat van het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen.

Maandag 20 Dec. spreekt Herm. Robbers over Kunst in opvoeding en onderwijs; Dr. Jan Veth over Vredesverwoestingen; Dr. Jan Kalf over Gevaarlijke kunstbeschermers, en Fr. Bastiaanse over de Techniek der poëzie.

5 uur. Ontvangst ten Stadhuize. Daarna gemeenschappelijke maaltijd in American Hotel. Na afloop voorstelling van een revue, getiteld: Kunst en onafhankelijkheid.

Dinsdag 21 Dec. spreekt K. de Bazel over de Waarde van compileeren en copieeren van oude stijlvormen en zich inspireeren op historische gegevens, Dr. J. D. Bierens de Haan over kunstenaar en levensleer; Sem Dresden over de Musikale compositie en hare uitvoering.

Woensdag 22 Dec. Een voordracht over het tooneel; daarna spreekt Louis v. d. Swaelmen over: La réconstruction des villes en Belgique; Joh. de Meester over Kunst en Dagblad en H. P. Bremmer over de nieuwe richtingen in de Schilderkunst.

Kaarten voor Congres à f 1.50 voor Kunstenaarsleden der Verbonds-Vereenigingen, voor anderen à f 3 en voor diner met voorstelling à f 3 zijn nog te verkrijgen bij den heer A. D. Loman, Pieter de Hooghstraat 22 Amsterdam.

Heemschut. Aan de Kerkvoogdij der Nederduitsch-Hervormde Gemeente te Kerk-Avezaath werd de volgende brief gezonden:

„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat uw college besloten heeft de hooge boomen, staande om de kerk uwer gemeente, te doen vellen, om, uit de opbrengst van het hout, het herstellen van het dak der kerk te kunnen bekostigen.

„Daar het verdwijnen dier boomen aan de schoonheid van Kerk-Avezaath onherstelbare schade zou toebrengen, verzoekt het bestuur voornoemd uw college met den meesten aandrang, die boomen te sparen, en te trachten op andere wijze, bijvoorbeeld door het aanvragen van subsidie, het vereischte geld te vinden."

PERSONALIA.

In den ouderdom van 29 jaar overleed 11 Dec. j.l. Walter van Diedenhoven, de bekende sierkunstenaar, die reeds menig fraaie moderne reclameplaat en ander decoratief werk ontwierp, zoodat terecht nog veel van hem werd verwacht, en die steeds met woord en daad meestreed in de rij der jongeren. Zijn heengaan is voor zijn talrijke vrienden en voor de moderne Ned. sierkunst een groot verlies.

Tot directeur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage is benoemd de heer P. Doorn, directeur der Ambachtsschool en der te stichten Middelbaar Technische School te Haarlem.

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING VAN A. ET A.

Landhuis te Haarlem. Detail. Arch. J. B. van Loghem, B. I.

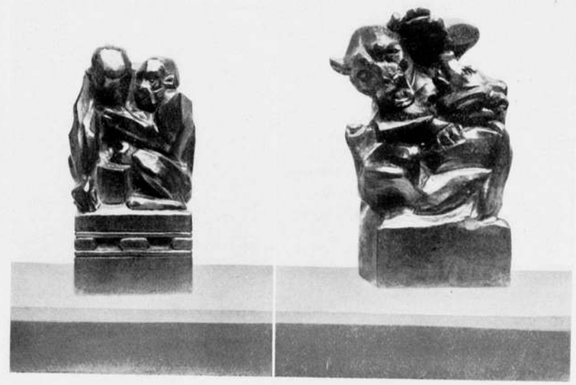

Balusterbekroningen in ebbenhout, van L. Zijl, beeldhouwer.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 25 DEC. 1915. = No. 35.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De a. s. Ledenvergadering in Januari. — De Examens voor Bouwk. Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar, ingesteld door de Mij t. bev d. Bouwkunst, en af te nemen in 1916. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek. LXXII. De nieuwe Directeur der Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. — De Architect als tusschenpersoon. — Voordracht over Bouwkunst. Vervolg. Algemeen Kunstcongres. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering in Januari a.s. De datum dezer vergadering zal nog nader worden bekend gemaakt. De agenda zal o.a. bevatten:

1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der vraag of studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft Aspirant-Lid der M.B.V.A. kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie betreffende de uitbreiding van den inhoud van het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het Hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **13den Maart 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **10en April 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 20 Januari 1916** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook *vóór dien datum* moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1916 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1916 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1916 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.**

De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1916 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à f 0.55; 1913 à f 1.—; 1912 à f 0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXII.

door J. GRATAMA.

DE NIEUWE DIRECTEUR DER ACADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE 'S GRAVENHAGE.

De benoeming van den heer P. Doorn tot Directeur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage heeft in meer dan een opzicht de aandacht getrokken van hen, die in het hooger kunstonderwijs belang stellen.

De heer Doorn toch was tot heden Directeur van de Ambachtsschool te Haarlem, en tevens aangewezen voor Directeur van de aldaar op te richten Middelbaar Technische School.

Nu is het geenszins mijn bedoeling iets ten nadeele van dezen heer te schrijven; integendeel, ik meen zelfs te mogen constateeren, dat hij als Directeur van de Ambachtsschool zeer goede hoedanigheden bezat. Maar dit wil nog geenszins zeggen, dat hij ook als hoofd van een Academie van Beeldende Kunsten op zijn plaats zal zijn. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat een dergelijke academie geheel iets anders is dan een ambachtsschool; en daar het niet naar buiten is gebleken, dat de heer Doorn ook de eigenschappen bezit om als leider in het hooger kunstonderwijs op te treden, is het begrijpelijk dat de verwondering over deze benoeming groot is. Ik wil hopen, dat de heer Doorn tot nog toe zijn licht heeft verborgen gehouden, en dat hij zich, geheel onverwacht, zal ontpoppen als een eerste-klasse specialiteit op het gebied van kunst en kunstonderwijs; maar de heer Doorn zelf zal moeten toegeven, dat er voor mij op het oogenblik nog geenszins reden is dit te gelooven, aangezien nog in geen enkel opzicht gebleken is dat de heer Doorn zich op het gebied der kunst of van het kunstonderwijs op eenigszins belangrijke wijze heeft bewogen.

De Haagsche academie is onlangs tevens geworden een M. T. School. Er schuilt hierin een gevaar, wanneer zoodoende het hoogere niveau van de Academie wordt verlaagd, een gevaar, dat niet denkbeeldig blijkt te zijn. Onze kunstacademies raken in de verdrukking. Zijn zij uit den tijd? Zijn zij overbodig? Is het maar goed, dat zij verdrongen worden door of gekoppeld worden aan M. T. Scholen?

De ouderwetsche academie is nu vrijwel onvruchtbaar geworden, omdat die academie te . . . academisch was. Zij was steeds meer buiten het hedendaagsche leven gaan staan; zij voldeed niet aan de door de maatschappij gestelde behoefte van opleiding, van werkelijke vorming der kunstenaars, die het maatschappelijk karakter een kunstvol accent hadden te geven.

Haar onderwijs was zoo koud, zoo levenloos en zoo klassiek als hare gipsen beelden; de professorale kunstgeleerde heerschte en niet de kunstenaar.

Dat een dergelijke academie verdwijnt is goed. Maar dit wil geenszins zeggen dat onze samenleving geen academie meer van noode heeft. Integendeel, ik ben daarentegen vast overtuigd, dat in onzen eigen tijd Academies van Beeldende Kunsten zeer groot nut kunnen stichten en dat het geheel in de lijn van onze ontwikkeling der beeldende kunsten ligt, de academie, mits gemoderniseerd, niet alleen te handhaven, maar zelfs flink uit te breiden en haar een veel ruimer en belangrijker plaats te verzekeren in de samenleving dan zij nu inneemt.

Het moderne inzicht in de beteekenis der beeldende kunsten toch heeft ons geleerd, ten eerste dat de waarachtige, d.w.z. de levende beeldende kunsten direct voortkomen uit de samenleving zelf, zoodat dus de academie de evolutie dezer samenleving in directen zin moet volgen, dat dus de academie modern moet zijn; ten tweede, dat het Hooger Kunst Onderwijs, ingesteld door de samenleving, tot taak heeft, leiding, vorming te geven aan de jonge kunstenaars, opdat dezen door kunstvolle vertolking der samenleving, haar op hooger plan brengen, zoodat dus de kunst, en daarmede de academie, sociaal moet voelen en sociaal moet zijn; en ten derde, dat, waar de beeldende kunsten in diepste wezen dezelfde oorsprong en hetzelfde doel hebben, deze kunsten moeten samengaan, opdat zij op de juiste wijze elkaar aanvullen en versterken.

En waar juist in onzen tijd een krachtige en veelzijdige ontbloeiing der beeldende kunsten plaats heeft, een ontbloeiing die zich vertoont als een allerwege zoeken, worstelen, en vooruit willen van den scheppenden, modernen geest, een proces, dat, noodzakelijker wijs nu nog veel onontwikkelds laat zien, maar dat tegelijkertijd de grootheid, de kracht en levensvolheid der beeldende kunsten al laat voelen, daar is het in alle opzichten nuttig, dat een moderne academie, zich van haar groote en dankbare taak bewust, de zich vormende jonge kunstenaars leidt. Een goede academie voor bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst en kunstnijverheid, om de hoofdvakken te noemen, hebben wij broodnoodig. De nieuwere en diepere inzichten in deze beeldende kunsten, vanaf de negentiger jaren langzaam aan doorgedrongen, zijn nu meer en meer gemeen goed geworden. De tijd is rijp, om datgene wat eerst aarzelend en onrijp werd verkondigd, maar nu tot diep modern gevoel en levende moderne wetenschap is gegroeid, in een academie te ordenen, en tot een vruchtbare basis van hooger kunstonderricht te maken.

Buitengewone resultaten zijn hiermede te bereiken. Een dergelijke academie bezit Nederland nog niet. De Delftsche Techn. Hoogeschool heeft wel een afd. Bouwkunst, maar afgezien van de vraag, of het bouwkunstonderwijs daar wel modern genoeg is, blijft het feit, dat de andere beeldende kunsten in deze hoogeschool niet voldoende tot haar recht komen, zoodat het idee: Academie van Beeldende Kunsten, daar niet voldoende tot toepassing komt. De Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam is het aangewezen instituut voor de moderne inrichting, die boven is omschreven. Maar de verwachtingen, gewekt door de benoeming van den heer Derkinderen tot Hoogleeraar Directeur, zijn nog niet verwezenlijkt. Het is daar tamelijk wel bij het oude gebleven. Nog steeds wordt der bouwkunst de plaats onthouden, die haar in de Rijksacademie moreel en wettelijk toekomt; nog steeds heeft zij geen nieuw gebouw, zoodat noodzakelijk enkele vakken niet of niet voldoende onderwezen kunnen worden; terwijl bij de j.l. benoeming van een hoogleeraar in de beeldhouwkunst niet iemand werd aangewezen waarvan men zeker wist, dat hij zal weten vóór te gaan in die beeldhouwkunst, welke de samenleving in de eerste plaats vraagt, en die het groote arbeidsveld van de beeldhouwers is, of beter moest zijn, namelijk in de architectonische beeldhouwkunst, de z.g. bouwbeeldhouwkunst.

Ook de nieuw benoemde directeur van de Academie v. Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam was en is een onbekende in het rijk der kunst. Onze academies geraken in de knel. Een nuchter maar tegelijk laag-bij-de-grondsch inzicht wil de academies doen verkwijnen of haar verlagen door een opgedrongen huwelijk met een M.T. School. Er zit hierin iets onzegbaar Hollands-van-de-slechtste-soort. Het is, of Holland in dit opzicht inderdaad geen verheffing meer kent, of het maar steeds plat en middelmatig zal zijn, een land waar het Hooger Kunstonderwijs òf verouderd is òf geheel verburgerlijkt.

DE ARCHITECT ALS TUSSCHENPERSOON.

In „De Aannemer" van 14 Dec. jl. wordt onder dezen titel de aandacht gevestigd op de uitspraak van den Hoogen Raad betreffende een betaling van meerder werk. Wij ontleenen aan dat artikel het volgende:

„Bij den bouw van een villa waren den aannemer verschillende opdrachten verstrekt door de met de directie belaste architecten, welke opdrachten als meerder werk moesten beschouwd worden, aangezien ze niet in het bestek werden vermeld.

Dit extra werk beliep een totaal bedrag van f 1349, waarvan de aannemer na afloop van het werk betaling vroeg.

De aanbesteder weigerde betaling, vermits geen schriftelijke opdracht door *hem* daartoe was verstrekt.

De aannemer beriep zich op de architecten, die voor hun principaal erkenden bedoelde opdracht gegeven te hebben, doch deze desavoueerde de door hem aangestelde directie en de zaak ging naar den rechter. De Rechtbank erkende de billijkheid van den gestelden eisch, doch het Gerechtshof achtte hem niet vatbaar voor inwilliging, totdat ten slotte de Hooge Raad arrest gaf en wel in overeenstemming met het vonnis van het Hof. Vermelden we nog, dat de aanbesteder voor het Hof de architecten in vrijwaring had opgeroepen, dan zijn de volgende overwegingen van het arrest alleszins verstaanbaar:

dat de (aannemer), evenals de opgeroepenen in vrijwaringen, zijn gekomen in hooger beroep en de eerste tegen dit vonnis verschillende grieven heeft aangevoerd, welke, voor zoover betreft de gebondenheid van den appellant (aanbesteder) tegenover den aannemer aan de niet ontkende opdracht van de architecten, gegrond zijn bevonden, omdat de schriftelijke bewilliging, zooals deze in het bestek is geregeld, niet wordt gevraagd voor het bewijs, dat de architecten opdracht hebben verleend, maar voor het bewijs, dat de aanbesteder is gebonden door de opdracht van de architecten, hetgeen de appellant (aanbesteder) niet heeft erkend, maar juist betwist;

dat het Hof vervolgens de vraag heeft beantwoord of (de aanbesteder) zelf aan den aannemer opdracht heeft gegeven, waarvan de mogelijkheid niet door het bestek wordt uitgesloten, welke opdracht echter door dezen is ontkend, terwijl hiertegenover de tegenwoordige eischer (aannemer) heeft aangeboden door getuigen te bewijzen, dat de (aanbesteder) aan de architecten heeft opgedragen, ter uitvoering door hem, eischer, de posten door den verweerder ontkend; welk aanbod door hem in hooger beroep niet is herhaald, maar waaromtrent het Hof ambtshalve heeft overwogen, dat het bewijs niet door getuigen mag worden geleverd, als zijnde uitgesloten door art. 1646 B.W., weshalve het Hof, nu in het contract van aanbesteding en aanneming daarvan niet is afgeweken, met vernietiging van het vonnis der Rechtbank, de vordering van den aannemer heeft ontzegd en dientengevolge de eisch in vrijwaring vervallen verklaard;

dat tegen de beslissing in de hoofdzaak het middel zich richt doch ten rechte;

toch dat art. 1646 B.W. zeer algemeen luidt, dat de aannemer geen vermeerdering van den prijs, bij het bestek vastgesteld zal kunnen vorderen, noch onder voorwendsel van vermeer-

deringvan arbeidsloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoegselen, die niet in het bestek begrepen zijn — waarvan in deze de rede is — indien die vermeerderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn ingewilligd, en over derzelver prijs met een eigenaar geen overeenkomst is getroffen;
dat deze wetsbepaling dus voor meer werk eischt de schriftelijke toestemming van den aanbesteder — welke bedoeling blijkt uit den aanvang van het artikel, waar sprake is van een bestek tusschen den aannemer van een gebouw en den eigenaar van den grond „beraamd" — en zonder diens schriftelijke bewilliging diens aansprakelijkheid uitsluit, zonder eenige beperking;
dat daarin geen verandering komt, zoo de toestemming des aanbesteders niet onmiddellijk aan den aannemer wordt kenbaar gemaakt, maar deze door middel van een tusschenpersoon, in het onderhavige geval den architect, te zijner kennis wordt gebracht;
Verwerpt het beroep in cassatie en veroordeelt den eischer in de kosten van het beroep (welke voor Rechtbank en Hof reeds f 439.05 bedroegen)".
„De Aannemer" geeft hierbij commentaar waaraan het volgende ontleend is:
„Als het er op aankomt, dan heeft de aannemer om nu eens een gemeenzame uitdrukking te bezigen, aan dien tusschenpersoon, den architect, geen houvast: door den aanbesteder, zijn principaal verloochend, waar een beroep op zijn verantwoordelijkheid wordt gedaan, door den rechter gepasseerd, waar zijn getuigenis wordt ingeroepen, ontgaat hem alle invloed op de uitlegging van het tusschen aannemer en aanbesteder gesloten contract van aanneming".

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 255.

De ware rol van het ornament is eene dienende.
Na deze uitweiding volgde spr. weer den loop der geschiedenis.
De Egyptische kunst doet, naar hij opmerkt, in wezen niets anders dan de primitieve motieven die rhythmisch verdeeld zijn, verbinden door rechte of gebogen lijnen. Zij geeft dus het doorloopend rhytme van gebonden motieven.
De Grieken wijzigen het schema in zooverre, dat zij de motieven niet verbinden door rechte, maar door golvende lijnen. Maar overigens blijft het als vroeger. In zichzelf heeft het ornament nog geen karakteriseerende kracht. Dat wordt anders bij het ontstaan der antithetische groep, de verbinding van twee tegengestelde motieven door een derde. Als voorbeeld hiervan diende de Leeuwenpoort te Mycene. Spr wees erop, hoe voortreffelijk de antithetische groep geschikt is om vlakken van bepaalden vorm als eenheid te doen gelden, hoe de motieven onmiddellijk de waarde en de grootte van het vlak doen kennen.
Maar, zegt hij, zulk een motief is niet voor alles dienstig. Er zit iets heerschends in, wat als vanzelf het dienend karakter van de versieringskunst uitsluit. Voor zolderversiering zou het bijv. niet kunnen dienen. Daarom wordt het motief geplaatst in een rij — en zóó kan de antithetische groep zeer goed voor versiering meewerken.
Het kan gebeuren, en dat is zeker de merkwaardigste toepassing van de antithetische groep, dat men de motieven niet meer in den gewonen stand naast elkander zet op een rij, maar omgekeerd. Naast het gewone, doorloopende rhytme van de primitieve volken en de oude Egyptenaren, het gebonden rhytme, zien wij de gebroken rij optreden.
De Islamitische kunst bracht ons de arabesken, iets dat al naar hooger rhytme verwijst. Getoond werd op hoe kunstige wijze die arabesken ook voor vlakvulling kunnen worden gebruikt.
De Middeleeuwen hebben voor het ornament niets gedaan. Trouwens, de opgaaf van den kunstenaar in de Middeleeuwen, de Gothiek, was ook zeer ondankbaar. Naar gelang we verder komen van de Romaansche kunst zien wij de muurvlakte minder spreken, en de architectonische ruimte bepaald worden door het samenstel van lijnen. Aan den sierkunstenaar wordt overgelaten, die lijnen te accentueeren. Als vanzelf komt hij er dan toe om die lijnen te helpen versnellen door het aanbrengen van ranken. Het is niet te verwonderen dat de sierkunst in de Middeleeuwen niet vooruitgaat, waar hare beoefenaars zich tot dergelijke opgaven hadden te bepalen. De ornamenten ontspruiten in dien tijd als 't ware aan het organisme van lijnen. Als de Gothische sierkunstenaar een kapiteel moest versieren, dan deed hij niet anders dan min of meer naturalistische takjes uit het lichaam van den pijler te voorschijn tooveren, en een vlak wordt overspannen met een strooisel van dezelfde takjes. Hetzelfde vindt men bij de boekversiering.
De Middeleeuwen, herhaalt spr., hebben niet bijgedragen tot de ontwikkeling van het schema in de sierkunst. De goudsmid drijft de eigenaardige zwellingen in zijn werk, die op zichzelf niets beteekenen; de meubelmaker heeft het zeer eigenaardig motief van het briefpaneel toegepast.
Met de Renaissance verdwijnt een en ander, zien wij wijzigingen intreden in het geheele aanzien van het gebouw, en worden omvangrijke diensten van den sierkunstenaar verlangd. Het begint in Italië: de bouwmeester laat het muurvlak meer als constructief deel gelden, en wat voor den bouwmeester het muurvlak is, dat is voor den sierkunstenaar de cartouche. Hij overspint het muurvlak niet meer met ornamenten, maar hij keept den rand in en rolt hem daarna om. En men krijgt terug dezelfde lijn die zich in de Oudheid, in de antithetische groep, vertoonde, de lijn van onderbroken rhythme. Een plafond van Daniël Marot diende ter illustratie.
Hoe vreemd zulk een cartouche ons ook aandoet, toch is deze wijze van versiering, naar spr. opmerkt, wel in staat om het vlak bij elkaar te houden.
De volgende periode in de ontwikkeling van de sierkunst is die van de asymmetrie, als in den Barok een muurvlak als vlak zijne eigenlijke waarde verliest, maar gaat gelden als plastisch behandeld ding, waaruit consoles, kozijnen enz. kunnen groeien. De sierkunstenaar past zich hierbij aan.
Als vlakversiering heeft de asymmetrie niet lang gediend. Zulk een vlak was niet als met één blik te omvademen! Daarentegen is de asymmetrie bij uitnemendheid geschikt om bijv. de vormen van een voorwerp plastisch te accentueeren; het belang van die vormen te vermeerderen, zonder aan de bruikbaarheid te schaden. Zoo bijv. als ze wordt toegepast aan een kandelaar, aan de hoeven of de pooten van meubels, als versiering van een sleutelgat enz. Spr. merkt hierbij op, dat wij de asymmetrie kunnen aanvaarden, omdat wij ook een symmetrisch voorwerp zoo vaak van ter zijde zien. Wij zijn dus aan schijnbare asymmetrie gewend; gevoelen in de onrust daarvan de rust der symmetrie. Een prachtig voorbeeld hiervan leverde een asymmetrische klok!
Zooals gezegd, heeft het asymmetrisch ornament niet lang geduurd. Er hing hierbij te veel af van den werkman: en in den volgenden stijl, die van Lodewijk XVI, ziet men het ornament, dadelijk teruggaan tot het eenvoudige doorloopende rhythme, van gebonden motieven.
In het Empire worden de motieven zelfs niet meer gebonden; vindt men klakkeloos over een meubel kleine bronsversieringen verspreid. Onder Louis Philippe komt dan nog even een heel slechte asymmetrie. Wij zelven hebben in onzen tijd bijgewoond dat het ornament tot den allersimpelsten vorm van rondjes en vierkantjes is teruggebracht. Zal er nog eens een tijd komen, dat het asymmetrisch ornament weerkeert? Wie weet!
Spr. heeft gepoogd door de hierboven ontwikkelde werkhypothesen een zekere regelmaat te brengen in de verscheidenheid van de verschijnselen van het ornament. Het kan best zijn, dat deze werkhypothese door de daad van den een of anderen scheppenden kunstenaar onbruikbaar wordt. Dan zal eenvoudig eene nieuwe hypothese moeten worden gezocht. In de historische wetenschap, zoo goed als in de natuurwetenschap is de waarheid van vandaag de leugen van morgen.
Maar zoowel de natuurkundige als de historieus heeft een vast punt noodig, vanwaar hij uitgaat tot verder onderzoek.
Zeer zeker brengt het zich verdiepen in de kunstwerken van het verleden voor den scheppenden kunstenaar een gevaar, en wel dit, dat zijne originaliteit er onder kan lijden als hij zich tracht te inspireeren op die kunstwerken van vroeger. Maar dit gevaar kan worden ondervangen, als de kunstenaar die oude kunstwerken beschouwt als iets betrekkelijks, als factoren in eene serie; als hij begrijpt dat de kunstvorm dien hij aanschouwt geen substantieele maar functioneele beteekenis heeft. Dan zal deze aansehouwing hem élan geven, waardoor hij de behoefte van de toekomst voorvoelt, en dit in eigen, oorspronkelijk werk neerlegt.

Prof. Dr. W. Vogelsang heeft de zesde der voordrachten over Bouwkunst, uitgaande van het Genootschap „Ar- chitectura et Amicitia", gehouden. Hij sprak over: „de beeldhouwkunst in verband met de bouwkunst."
De N. R. Ct. geeft het volgende verslag.
De spreker begon met, evenals verschillende zijner voorgangers, te wijzen op de groote uitgebreidheid van het onderwerp waarvan hij de behandeling op zich heeft genomen. Het zou zeer goed geschikt zijn om er een reeks van voordrachten over te houden. Spr. is daarom verplicht tot beperking.
Allereerst werd dan, ter inleiding van de lichtbeelden die later zouden volgen, eenige theorie gegeven.
Het moet ons niet verwonderen, aldus spr., dat in een tijd als de onze, die ongetwijfeld eene zekere herrijzenis heeft gebracht van het begrip architectuur, sommiger meening wat abrupt wordt uitgesproken. De herrijzenis is ons geworden in daden en woorden. Er viel meerdere bewustwording op te merken nopens de taak van den bouwmeester, zoowel bij de bouwmeesters zelven als bij de geleerden: twee begrippen die ook in één persoon vereenigd voorkomen. Waar zoo iets plaats vond, daar is het begrijpelijk, dat met de versterking van het bewustzijn gepaard ging het ontstaan van een gevoel van eigen kracht, en dat op die basis een soort van hoop op, van geloof aan eene architecturale hegemonie, eene algemeene leiding der bouwkunst over de andere kunsten gevestigd werd.
Zóó ontstond het inzicht dat beeldhouwkunst en schilderkunst beiden afhankelijk hebben te zijn van de bouwkunst; dat zij zijn dochterkunsten wier plicht het is de moederkunst te dienen; dat de bouwkunst is de voedende bodem waarop alle andere kunsten bloeien kunnen.
Wie zóó denken — en hun getal moge iets geslonken zijn, zij bestaan toch nog in grooten getale — kunnen alleen heil verwachten van eene volkomen suppremati der bouwkunst, eene onderwerping van alle andere kunsten van haar oppermacht. En zulks niet uit dwazen trots of uit egoïsme als kunstenaars. Aan dezen bonten wensch ligt ten grondslag de grootste droom dien de menschheid droomt, die van de eenheid der kunsten. En deze droom heeft zeer zeker een redelijken grondslag. Immers alle kunsten zijn verwand aan het Oneindige, worden door één rhythme bewogen.
In den vorm van de suprematie der bouwkunst over de andere kunsten is deze leer echter noch philosophisch, noch historisch juist, en dus af te wijzen.
De beeldhouwkunst is in de eerste plaats een kunst; het eerste deel van de samenstelling beeldhouwkunst geeft slechts het middel waarvan zij zich bedient om zich te uiten. Zij wil vóór alles kunst zijn, en wil dus niet meer of minder dan blijvende uiting geven aan de menschelijke ontroeringen. Om te zijn een stollend spel van de vrije gemoedskrachten, of om te zijn de momentane belichaming van de verzoening tusschen subject en object, tusschen des kunstenaars psyche en de voorstellingen in de wereld van zijn bewustzijn, heeft zij niet de hulp van eene andere kunst noodig. Zij is eene vrije kunst; niet eene kunst voor iets anders, om bijv. iets anders te verduidelijken, te versieren; zij kan het doen, maar behoeft dit niet. Zij blijft eene vrije kunst, ook als zij elders in verbinding treedt met andere kunsten.
Ook de historie schijnt dit te bevestigen. Spr. deed op het doek verschijnen de afbeelding van gebruiksvoorwerpen der holbewoners uit de prae-historische periode. En hij merkte hierbij op, dat de mensch ook in den tijd toen er nog niet van eene bepaalde bouwkunst kon worden gesproken reeds eenvoudige beeldhouwkunst was. Hetzelfde blijkt trouwens uit de werken der volken die op een zeker punt van beschaving zijn blijven stilstaan, zooals bijv. de Eskimo's. Het snijwerk op been en walrustand wijst op eene plastische bemoeiing van dezen volksstam in een tijd dat zij, nu ja, geene vormlooze huizen meer bouwden — daarvoor zou men terug moeten gaan tot den tijd toen de oermensch pas zijn hol verliet — maar dan toch zeer primitieve woningen. De practische nuttigheidsvormen hunner woningen zijn geen bouwvormen. Dat wil dus zeggen — spr. herhaalt dit — dat de Eskimo's bijv. een beeldhouwkunst hebben, zonder over een gelijkwaardige bouwkunst te beschikken. Van het oogenblik af dat de architectuur zicht verheft, meer doet dan er enkel te zijn, maar zich bewust wordt, hare vormen door de een of andere versiering of door die vormen zelve een kracht, functie of bedoeling weergeven, kan de beeldhouwkunst met haar in aanraking komen. Maar natuurlijk blijft daarnaast de vrije beeldhouwkunst bestaan.
Wat kan men nu, zoodra het contact tusschen beide kunsten verkregen is, van zulk eene betrekking zeggen? Zal zij hecht of los zijn? Welke gevolgen heeft die hechtheid of mindere hechtheid voor de bouwkunst en voor de beeldhouwkunst? Zal men spreken moeten van wisselwerking tusschen beide? Geeft de beantwoording dezer vragen ons een kleine serie aesthetische waardeoordeelen, waar we iets aan hebben? En vooral: zijn zulke oordeelen normatief te achten, d. i. steeds waar, heden maar ook morgen?
Om deze vragen te beantwoorden moeten we ons eerst oriënteeren over de conceptiewijze en de beginselen der bouwkunst en der beeldhouwkunst. Hunne betrekking wijst op verwantschap. Beide kunsten zijn kunsten der ruimte, de ruimte die wij de drie-dimensioneele noemen.
Zij lieten ons die ruimte gewaar worden, maar niet op gelijke wijze. Terwijl de beeldhouwkuast hakt en kapt, den kern benadert, die de artiest in het blok ziet; stapelt de bouwkunst op, omwint ze vooral, doet ze kennen een binnen en een buiten. Beeldhouwkunst en bouwkunst ontmoeten elkander slechts aan hun oppervlak. En er is niet alleen verwantschap, maar ook verschil. Ook in dit opzicht, dat de bouwkunst werkt met vormen uit het afgetrokkene, waarvan het voorbeeld niet rechtstreeks uit de Natnur is geput, maar overgeleverd door de mathematische wetenschap. De bouwkunst werkt heen om eene reeks van eenvoudige stereometrische grondtypen; zij verkent het leven door tegen die gedachtenlichaam, eene spanning uit te spelen, die den niet meer uit het afgetrokkene alleen voortkomt, maar uit levensobservatie, zoodat tegen die abstracte ruimtekunst iets aanlegt wat in het begrip Leven is.
De beeldhouwkunst daarentegen ontleent hare vormen aan de Natuur niet om die na te bootsen, maar bij wijze van aanleiding, en bindt die naar de opvattingen van den artiest. Worden de toevallige vormen, die zij vindt opgeheven naar vormen in het afgetrokkene dan kan de ontmoeting tusschen beide kunsten plaats hebben. De bouwkunst werkt, zooals gezegd, om de afgetrokken vormen heen, en de beeldhouwer kan gebruik maken van de vormen uit het afgetrokkene om zijne objecten daarheen te laten naderen. van de natuur af te trekken, en ze meer in den spheer van de bouwkunst te zetten. Tusschen de twee mogelijkheden ligt, als tusschen twee polen, de geheele betrekking tusschen de bouwkunst en de beeldhouwkunst. Als de beeldhouwkunst het leven zoozeer styleert dat het abstracte genaderd wordt, dan doet zij iets als de bouwkunst zelf. En zulke beeldhouwkunst zou voor de bouwkunst zeer geschikt zijn. Te zamen kunnen de twee kunsten dan één aesthetische gestelde heid uitbeelden, Welke invloed heeft die gesupponeerde eenheid op de beeldhouwkunst en de bouwkunst? — vraagt spr. En hij antwoordt: In ieder geval die van versterking, waarvan de bouwkunst het grootste deel krijgt.
Nu de vraag van de wisselwerking tusschen beiden. Spr. staat daartegenover uiterst sceptisch. Houdt men vast aan het bestaan dier wisselwerktuig dan zou spr. haast verleid worden te vragen of dan niet de leerende van beide kunsten, dat wil dus zeggen de kunst die het meest van de samenwerking profiteert, de

bouwkunst is. Intusschen mag men aannemen dat de kunsten zich naast elkander kunnen ontwikkelen tot dezelfde hoogte, en met elkaar in verband treden kunnen. Neemt men aan, dat de bouwkunst zoowel als de beeldhouwkunst zich steeds meer zullen volmaken, dan zou het kunnen gebeuren dat die kunsten zich aan elkanders grenzen ophieven. Het klinkt absurd, maar iets dergelijks is in de geschiedenis wel aan te wijzen. Men denke maar aan het Duitsche rococo, toen de bouwkunst hare vormen ontleende aan de natuur, en daardoor de grenzen tusschen beeldhouwkunst en bouwkunst niet gemakkelijk meer te overkomen zijn.

En nu blijft de derde vraag: kunnen wij uit de voorloopige beantwoording leering trekken? Die leering, meent spr. kan geen andere dan deze zijn, dat de betrekking tusschen bouwkunst en beeldhouwkunst zich evenzeer ontwikkelt als die kunsten zelf, dat ze evenmin stabiel is. Het is niet de taak der aesthetiek normatief te zijn. Vroeger heeft men daarom geloofd, even heilig en ruim als wij nu van het tegendeel overtuigd zijn. De vergissing van heden heeft recht van bestaan; echter niet die van gisteren. Na deze inleiding begon spr. met de vertooning van eene lange reeks van lichtbeelden. Als met groote stappen voerde hij zijne hoorders daarbij door de geschiedenis der beeldhouwkunst. Begonnen werd met de Egyptische tempelpylonen, welke de beeldhouwkunst in haren eenvoudigen vorm te zien geven. Daarna volgden: de reusachtige beelden der rotstempels, welke laatste eigenlijk geen voortbrengselen der bouwkunst zijn, waar hun vorm direct verband houdt met dien van het ruwe materiaal; in den stand der zittende beelden herkent men zelfs het schuin afloopend rotsvlak, waaruit ze gehouwen zijn. Vervolgens: de Leeuwenpoort van Mykene, een ander voorbeeld van de elementaire bouw-beeldhouwkunst; en dan plotseling de Gysbrecht van Aemstel van Berlage's beurs, werk van Zeil, waarin de lijnen van het gebouw als vanzelf overgaan; dat er zich bij aansluit, het beeldhouwwerk wordt als 't ware in de architectuur opgenomen. Ook vele reliefs uit Grieksche tempels verschenen op het doek, en voorts — om ons tot enkele kenschetsende voorbeelden te bepalen: de Koorafsluiting te Hildesheim, de statues-colonnes van Chartres; de Kathedraal van Reims, werken van Donatello, zooals de Judith en Holofernes in de Loggia dei Lanzi, van Michelangelo; de deuren van Ghiberti aan het Battistero; de Loggietta van Sansovino; werken van Bernini, van Jean Goujon, en van den jongen De Keyser. —

Aan al deze voorbeelden toonde spr. dat de betrekking tusschen beeldhouwkunst en bouwkunst voortdurend veranderlijk is geweest, en dat naast de constante betrekking tusschen beide ook een vrije beeldhouwkunst kan bestaan.

Tot zijn spijt belette hem gebrek aan tijd ook eene reeks moderne werken te vertoonen, bijv. van Zeil, Mendes da Costa, Altorf e a.

De N. R. Ct. geeft het volgende verslag van de zevende voordracht:

Toen wij dan gisteravond opgingen om de zevende voordracht over Bouwkunst — de laatste op een na, in de serie van „Architectura" — bij te wonen, straalde aan de voorzijde van Berlage's Beurs, boven de diep-ingesneden nissen der ingangen, de zeldzame luister van het groote gebrandschilderde glas.

Dit was geen toeval! Want nauwelijks waren wij gezeten in de vergaderzaal van de Kamer van Koophandel, en had de spreker, de schilder R. N. Roland Holst, het podium betreden, of opeens gingen alle lichten uit, en eene waarlijk Egyptische duisternis schonk ons de gelegenheid ook van deze zijde de décoratieve pracht van Derkinderen's schoone glasschilderingen te bewonderen.

Derkinderen! Dat was de naam waarmede Roland Holst begon. Eigenlijk, zoo zeide hij, had Derkinderen hier vanavond op mijn plaats moeten staan. Als iemand in Holland recht heeft om te spreken over het verband tusschen Schilderkunst en Bouwkunst dan is hij het! Want hij was in dat verband actief werkzaam vóór een onzer. Maar tevergeefs heeft spr. getracht hem te overreden deze spreekbeurt te vervullen.....

De spreker deelde dan allereerst mede, hoe hij zijn stof wil behandelen. Bij de rangschikking, zoo verklaarde hij, heeft hij een oogenblik in twijfel verkeerd, op welke wijze hij zijn onderwerp zou aanvatten. D.w.z. of hij de verhouding van de Schilderkunst tot de Bouwkunst zou geven van de grijze Oudheid af, — dus eerst iets vertellen zou over de eerste fragmentarische versieringen der holwoningen; daarna over de meer aaneengesloten versiering in de oude graven; vervolgens over de opklimming door de eeuwen heen, totdat in de middeleeuwsche kathedralen het verband zijne hoogste beteekenis zou krijgen; dan wel of hij zou laten zien hoe na de Middeleeuwen het verband steeds losser en zwakker is geworden, en eindelijk met de Renaissance volkomen heeft opgehouden te bestaan, en tot op onzen tijd feitelijk niet tot eene levende kunstuiting is teruggebracht.

Spr. heeft toen besloten het tweede, afgaande stadium te kiezen. Het bewijsmateriaal dat men daarin vindt is rijker en meer aaneengesloten; de aesthetische quaesties daarvan liggen ons nader; het voert ons terug tot op onzen eigen tijd en is beter geschikt voor het trekken van conclusies.

Spr. wil eerst bespreken het verband tusschen de schilderkunst en de bouwkunst, gelijk dat op het schoonst en volledigst tot uiting kwam in het Godshuis; vervolgens de toepassing van de monumentale schilderkunst in de maatschappij: het stadhuis, het gildehuis, toen ze nog vol kracht en vol schoonheid was, ofschoon toen reeds het kleine barstje te zien was, waardoor later het bederf zou voortwoekeren; ten slotte de toepassing van de monumentale schilderkunst eenige eeuwen later bij den bouw van huizen, d. w z. paleizen aan het begin der renaissance, toen het vooral direct aanwijsbaar was geworden.

Dat vooral wenscht spr. te zien als historisch, als technisch en als ideëel proces, met gelijke verloopen en overeenkomende lijn.

(Wordt vervolgd.)

ALGEMEEN KUNSTCONGRES.

In de afgeloopen week is 20, 21 en 22 Dec. in de kleine concertzaal van het concertgebouw te Amsterdam het algemeen Kunstcongres gehouden, uitgaande van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen, tot welk Verbond de M.B.V.A. ook is toegetreden.

Voor dit congres was zeer veel belangstelling. Ruim 350 personen waren er lid van; vsrscheidenen moesten wegens plaatsgebrek worden afgewezen.

Wij ontleenen aan het Verslag in de N.R.Ct. het volgende:

Aan de bestuurstafel had plaats geeomen, methet bestuur, de Eere-Voorzitter van het congres, Burgemeester Tellegen.

Voorzitter van het congres was de heer R. N. Roland Holst.

Deze riep den aanwezigen een hartelijk welkom toe. Hij voegde hieraan dadelijk de mededeeling toe, dat de belangstelling zóó groot is, dat reeds eenige dagen geleden de laatste plaatsen waren uitgegeven. Ook in ander opzicht is de oproep van het verbond welgeslaagd. Het Verbond stelde er prijs op, dat ook de zoogenaamde leeken, allerlei intellectueelen, zouden deelnemen aan het congres. Velen hebben zich als donateur aangemeld. De inkomsten van dit congres aan toegangsprijzen zijn daardoor 10 maal grooter dan die van het congres drie jaar geleden. Het gemeentebestuur van den Haag staat bovenaan de lijst der donateurs. Het congres begint dus onder zeer gunstige voorteekenen.

Spr. bracht hulde aan de congres-commissie voor de wijze waarop zij het congres heeft voorbereid. En wat betreft de sprekers, zij vormen als 't ware het facet van het intellectueele leven van Holland. Waar het welslagen van het congres voor een groot deel afhankelijk zal zijn van die sprekers, daar dankte spr. hen zéér voor hunne medewerking.

Dan komend tot het Verbond zelf, merkte spr. op, dan in den aanvang vele belangrijke kunstenaars sceptisch, ja haast vijandig, tegenover het Verbond stonden. Thans is dit veranderd, en deze verandering is een merkwaardig en heugelijk verschijnsel. Want zij kunnen den steun dier belangrijken niet missen.

Het Verbond — zeide spr. verder — sluit in zich den kiem van de kracht, welke met de Renaissance is verloren gegaan, en welken wij terugwinnen willen. De Renaissance heeft den kunstenaar ontnomen het innig verband met den Godsdienst, en den kunstenaar gesteld buiten het ritueel van het leven. Tegelijkertijd zeide zij hem dat hij was een Godheid in zichzelf. Maar in de Maatschappij ontstond tevens een andere kracht, die zou zijn de grootste vijand van ons allen: het commercialisme. Smartelijk ontberen wij veel van de steunende macht der middeleeuwen. Wat de Renaissance ons bracht doet spr. denken aan eenen verwilderden tuin waarin de welverpleegde schoonheden verloren gingen, overwoekerd werden door het gewone, het ordinaire. Een deel van de taak van het Verbond is, om die verwildering te keeren zooveel mogelijk is. Spr. merkt daarbij op, hoe heerlijk het is, dat de kunstenaars, al is hun de Godsdienst ontnomen, toch priesters zijn gebleven! De geest die daaruit spreekt is bijna heroisch. Spr. hoopt dat iets van dien onverslagen geest in deze dagen steeds weer opnieuw óók op het congres, moge opbloeien! (Luid applaus).

Dr. Jan Veth sprak over Vredesverwoestingen.

Hem inleidende bij de vergadering, herinnerde de voorzitter er in verband met dit onderwerp aan, dat Dr. Jan Veth sinds vele jaren lang, voor er nog sprake was van een Heemschut, gevochten heeft voor het behoud van de historische schoonheid onzer steden.

De voordracht van den heer Veth leent zich moeilijk voor een kort overzicht. Wie haar in haar geheel wil genieten en niet in staat was heden het congres bij te wonen, zal beter doen haar later te lezen in het tijdschrift, waarin zij zal worden openbaar gemaakt.

Ziehier een kenschetsend gedeelte uit de rede:

De eerste van die beweegkrachten (om meer eerbied voor ons stedenschoon te kweeken) lijkt mij te zoeken in het algemeen onderwijs. Hierin behooren nieuwe accenten gelegd te worden. Reeds lang werd er naar een opvatting gewerkt, die in de aardrijkskunde zoo dicht mogelijk bij huis wenscht te beginnen. Het kiud, zoo meent men, en naar mij voorkomt, tereeht, zal een juister voorstelling van den buitenwereld kunnen verkrijgen, wanneer men het uitgangspunt, in zijn onmiddellijke omgeving zoekt. Met het stratenplan van de stad, waarin hij woont tot basis, zal hij zich allengs verplaatsen in spoorwegen naar nabij gelegen steden, en zich zoo van lieverlede een deel van zijn land straks een begrip van de groote wereld kunnen vormen. Men begint overal met belangstelling in het nabij gelegen zelf aanschouwde te wekken. Wandelingen in de stad van inwoning met den onderwijzer zijn zeker van nut, maar bij zulke wandelingen wordt meer aandacht aan de geschiedenis dan aan het ontstaan en den groei van de stad gewijd. Daarbij zal men een gereede gelegenheid vinden de attentie ook op het stadsschoon te vestigen.

Een nauwere aaneensluiting tusschen het opkomende geslacht en de grootere openluchtwoning, die elke stad toch in werkelijkheid is, wordt zoodanig bevorderd. En wanneer dan bij het onderwijs in de geschiedenis eens een klein beetje aandacht van de graven en stadhouders en veldheeren en admiralen wordt afgeleid om ook een enkele straal licht op de mannen, die onze steden hebben opgetrokken, te laten vallen, wel dan zal de ontwikkeling van den scholier zeker niet onharmonischer worden. Schoolwandelingen door het Rijksmuseum, waarbij de opmerkzaamheid op de avondschool van Douw, of de mooie schutters van Van der Helst of op de schaduw, die Banning Cocqs uitgestrekte hand op Ruytenberg's wambuis werpt, gevestigd wordt, zijn dingen, die weinig kwaad zullen brouwen, maar zij moeten de kinderen niet blind maken voor het karakteristieke schoon der straten, die zij dagelijks bewandelen. Wanneer wij allen van de jeugd af aan geleerd hadden, dat een brok architectuur van Van Karpen of Lieven de Key of Philip Vinkbooms of een stratenaanleg van een anonymus of een gevelrij van misschien maar een eenvoudig metselaar evenzeer tot onze nationale schatten behooren als de schilderijen van onze grootmeesters of de heldendaden van vlootvoogden en kolonisten, dan kan men er zeker van zijn, dat er met ons stedenschoon wat minder woest zou worden omgesprongen.

Maar het onderwijs houdt voor de meesten onzer te vroeg op en veel komt inderdaad pas tot ontwikkeling, nadat zij de school verlaten hebben. Waar vinden zij dan verder hun opvoeders? In boeken! Maar in hoevele of hoe weinige handen komen zij? Mij zijn hieromtrent geen statistische cijfers bekend, maar ik ben er zeker van niet te overdrijven, wanneer ik meen, dat van de duizenden, die op school achter zich hebben, er niet een tiende deel is, dat ooit een ernstig boek in handen krijgt. Toch ontvangen dezen hun dagelijksch voedsel door berichten, mededeelingen, beschouwingen, die meer misschien nog dan het schoolonderwijs hun aandacht zullen leiden en hun geestesrichtingen zullen vormen.

Vaak minstens evenzeer als de onderwijzer, is in de moderne samenleving de journalisiiek de opvoeder des volks. Het is daarom, dat men aan het voedsel, dat de courant zijn begeerigen lezers dagelijks voorzet, zulke hooge eischen moet stellen. Is er een groot belang, waar de massa geen oog en geen oor voor geeft, dan is het, omdat er in het dagelijksch brood, dat de pers haar voorzet, geen notitie van genomen werd en zoo is de groote pers inderdaad als een tweede machtige factor te beschouwen bij het zoo noodige aanwakkeren van den eerbied voor onze nationale architectuur. Men heeft deskundige medewerkers voor politiek, voor handel, voor religie, voor sport — zou het niet oorbaar wezen, wanneer men er ook één voor aanschouwelijke beschavingsgeschiedenis had? Mij dunkt, het beste zou voor dit doel nog nauwelijks goed genoeg zijn. De kunstrubrieken in onze groote bladen zijn veel beter en zeker uitgebreider dan die van buitenlandsche couranten, maar toch zijn ze nog eenzijdig. Aan een voorbijgaande uitstalling bij één van de paar dozijn kunsthandels, die voortdurend onze aandacht wakker houden, wordt veel meer attentie gewijd dan aan ons blijvend kunstbezit en in die richting, van wat de vereeniging Heemschut beoogt, kon stellig de pers met meer kracht beschavend medewerken.

Daar is een derde factor, waaraan men in onze dagen een geweldigen invloed moet toekennen, een macht die dikwijls met ruwe hand rauwe wonderen verricht, die maar al te dikwijls als een vijand van de schoonheid optreedt maar die toch wel degelijk haar meest succesvolle propagandist zou kunnen zijn. Ik bedoel de groote reclame.

In het algemeen zoekt deze haar doel te bereiken quand même, en toch is het herhaaldelijk gebleken, dat zij niet minder doeltreffend optreedt, wanneer zij in plaats van krijschend te werk te gaan den goeden smaak in den arm neemt.

In de kunst van het affiche zijn wezenlijk triomphen behaald en een groote firma bij ons te lande heeft in de richting reclame een zoo bekoorlijk project ten uitvoer weten te leggen, dat men ook voor andere doeleinden succes heeft. Ieder kent de Verkade's albums.

Wat een goeds hebben deze al tot stand gebracht, de smaak door fraaie prenten zoowel als de liefde voor de natuur hebben zij in wijde kringen bevorderd. Spelenderwijs hebben de kinderen en volwassenen, die de Verkade's plaatjes verzamelden, hun oogen voelen opengaan voor den rijkdom der natuur in bosch en duin en het komt mij voor, dat van dezen in zooveel kringen verspreiden weldoener op den duur een ware zegen voor ons volk zal blijken te zijn uitgegaan.

Na te hebben gewezen op het vele goede, door de Verkade's albums tot stand gebracht, ging dr. Jan Veth voort als volgt:

Langs dergelijken weg zou ook de liefde tot het behoud van oude publieke kunst doeltreffend kunnen worden aangebracht. Wanneer dezelfde of een andere firma een nieuw gebied mocht zoeken, laat zij dan hieraan eens denken. Hoe aardig zou het zijn een heele phalanx van teekenaars aan het werk te zetten om door het ganschc land heen onze pittige stadsgezichten en onze treffende gevels op het papier te brengen en de plaatjes onder duizenden te doen verspreiden. De velen, die deze afbeeldingen in handen zouden krijgen, worden langs dezen weg vanzelf attent gemaakt op de bouwsels, welke er op werden voorgesteld.

Hoe gemakkelijk zou het zijn aan het onder de massa brengen van zulke prentjes dan nog prijsvragen te verbinden, waardoor de oplettendheid van de verzamelaars zou worden verscherpt. Wanneer de plaatjes geen titel krijgen, kon aan dengene, die er de meeste wist thuis te brengen, een prijs worden toegekend.
Gelooft men niet, dat op die wijze het gevoel van de waarde en de beteekenis der afgebeelde dingen algemeener zou doordringen? Hier zou een practisch reclamemiddel ongetwijfeld als een element van opvoeding kunnen worden gebruikt.
Op de voordracht van dr. Jan Veth volgde weer eenige gedachtenwisseling.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

PRIJSVRAGEN 1915.

De jury voor de Prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap bestaande uit de Heeren K. P. C. de Bazel, architect te Bussum, S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage en P. G. Buskens, D. B. Logeman en C. N. van Goor, architect te Rotterdam, kende aan de ontwerpen, ingezonden onder de navolgende motto's, de daarbij vermelde bekroningen toe, als:
A. Voor het ontwerp *Badhotel:* Den gedeeltelijken eersten prijs, *zilveren medalje met* ƒ 250.— aan het ontwerp motto: „*A*" ingezonden door den Heer J. M. Vink, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
Den gedeeltelijken eersten prijs: *zilveren medaljé met* f 150.— aan het ontwerp motto: „*Horizon*" ingezonden door den Heer Bern. Buurman, architect te Rotterdam.
De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen:
bronzen medalje met 5.— aan het ontwerp motto *H. v. H.*, ingezonden door de Heeren J. C. Meischke en P. Schmidt te Rotterdam.
De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen:
bronzen medaille met f 75.— aan het ontwerp motto: „*Langs zee*", ingezonden door de Heeren unker b. i. en B. Bijvoet b. i. te Rotterdam.
B. Voor het ontwerp van een *houten brug met afsluiting.*
Den eersten prijs *zilveren medalje met* f 20.— aan het ontwerp motto „*Marie*" ,ezonden door den heer C. de Graaf, architect te Utrecht.
Den tweeden prijs *bronzen medalje met* f 10.— aan het ontwerp motto: „*Thuis*", ingezonden door den heer J. V. Schoonman te Enschedé.
Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: „*Op het land*", ingezonden door den heer H. B. van Broekhuizen te 's-Gravenhage.
C. Voor het ontwerp van een *Boeken- en platenkast.*
Den eersten prijs *zilveren medalje met* f 20.— aan het ontwerp motto: „*B. en V.*" ingezonden door den Heer C. A. Kentie, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
Den tweeden prijs: *bronzen medalje met* f 10.— aan het ontwerp motto: „*Donker eiken*" ingezonden door den Heer J. Konijn te 's-Gravenhage
Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: „*Exift qui seminat*" ingezonden door den Heer W. H. Gispen te Rotterdam.
De tentoonstelling der ontwerpen zal plaats hebben van 24 Dec. tot 31 December a.s. in het Gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aan de Coolvest te Rotterdam.

BERICHTEN.

De heropbouwing van Leuven. Wij lezen in het Belgisch Dagblad:
De opbouw van het nieuwe gerechtshof te Leuven is een besloten zaak. Het statig gebouw zal in de diepte van de Volksplaats, tusschen de Graanmarkt en de Leopoldstraat verrijzen.
De plannen worden door een bijzondere commissie opgemaakt.
Onderzocht worden nog ontwerpen van:
1°. een museumgebouw voor verzamelingen en schilderijen;
2°. den heropbouw van de Academie van Schoone Kunsten;
3°. nieuwe schoolgebouwen;
4°. groote veranderingen en verbeteringen aan het militair gasthuis.
Vermaarde kunstenaars en bouwkundigen van Brussel en Leuven hebben hunne plannen aan het gemeentebestuur van Leuven voorgelegd.
Het fijne gekante meesterwerk van Mathieu de Layens, het met kunst gebeitelde stadhuis van Leuven, werd 45 jaar geleden, door het aanleggen van de één kilometer lange statiestraat, te spoedig en op te grooten afstand aan het kunstlievend en onderzoekend oog van den aankomenden reiziger vertoond.
Thans is iedereen 't eens om een dekmantel van kunstwerken te maken, om het stadhuis aan het oog van den aankomenden reiziger te onttrekken.
Het gemeentebestuur heeft tusschen vele plannen zich tot drie bepaald. Het eerste ontwerp is door een bouwkundige der stad voorgelegd: het is een gotisch belfort dat onvoldoende het stadhuis stopt en daarom door de gemeente niet is aangenomen. Het tweede is het werk van den heer Janlet en het andere van den heer Francotte, bouwkundige te Luik, die de medewerker was van den heer Giraud, den maker van de zegeboog van het Jubelpark te Brussel.
Ook heeft het gemeentebestuur met algemeene stemmen, het ontwerp van den heer Francotte aangenomen, op voorwaarde dat de stad over de noodige geldmiddelen zal beschikken. De noodige stappen voor eene leening worden door de stad Leuven gedaan. *N. R. Ct.*

De door de gemeente Amsterdsm afgebroken huizen aan de Johns. Verhulststraat. Wij hebben indertijd melding gemaakt van de civiele procedure van den heer A. J. Saarloos, die de gemeente Amsterdam aansprak tot schadevergoeding wegens afbraak van een groot gedeelte van een vijftal perceelen aan de Johannes Verhulststraat, waarbij in strijd met de Bouwverordening was gebouwd.
De Eerste Kamer der Rechtbank maakte bij incidenteel en eindvonnis uit, dat de afbraak onrechtmatig was, voor zooverre niet in strijd met de Bouwverordening was gebouwd en veroordeelde Gemeente in drie vijfden der kosten.
De Tweede Kamer van het Gerechtshof alhier heeft in deze procedure heden in hooger beroep arrest gewezen, de vonnissen der Rechtbank vernietigd en, opnieuw recht doende, den heer Saarloos niet ontvankelijk verklaard in zijn vordering, met zijn veroordeeling in de kosten, aan de zijde der Gemeente begroot op f 600.
Het Hof overwoog o.a. dat reeds uit de dagvaarding blijkt, dat de geheele gevelmuur van de tweede tot de derde verdieping der vijf in aanbouw zijnde huizen niet voldeed aan de voorschriften van B. en W., zoodat B. en W. bevoegd waren, dat gedeelte te verwijderen; dat de bevoegdheid van B. en W. krachtens art. 80 der Gemeentewet en art. 46 der Woningwet echter de verplichting medebracht om slechts af te breken datgene wat in strijd met de Bouwverordening was gebouwd; dat nu wel is gesteld de onrechtmatige daad van art. 1401 Burgerlijk Wetboek, doch dat met het stellen van die daad niet kan worden volstaan; dat met name ook had moeten gesteld worden, dat de schade veroorzaakt is door de schuld van den dader. Daar dit in casu niet was geschied, kon de vordering niet worden ontvangen.
Alg. H. Bl.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 1 JAN. 1916. = No. 36.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. De a. s. Ledenvergadering in Januari. — Uitloting 3 pct. Obligatieleening. — De Examens voor Bouwk. Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar, af te nemen in 1916 en ingesteld door de Mij t. bev. d. Bouwkunst, vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. — Jaarverslag der Perm. Prijsvraag Commissie. REDACTIONEEL GEDEELTE. Voordrachten over Bouwkunst. Vervolg. — Boek- en plaatwerken. — Vergaderingen. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering in Januari a.s. De datum dezer vergadering zal nog nader worden bekend gemaakt. De agenda zal o.a. bevatten:
1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der vraag of studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft Aspirant-Lid der M.B.V.A. kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie tot wijziging van den inhoud van het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

Uitloting 3 pCt. Obligatieleening. Van deze leening werden uitgeloot de nos. 13, 49, 85 en 98. De uitgelote aandeelen zijn direct betaalbaar bij de Firma J. A. Matthes & Co., Singel 320, te Amsterdam.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **13den Maart 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **10en April 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 20 Januari 1916** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook *vóór dien datum* moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van ƒ 15.— voor één, of ƒ 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*
De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.
Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1916 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1916 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.
De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1916 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald**.
De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1916 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à f 0.55; 1913 à f 1.—; 1912 à f 0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

Permanente Prijsvraag-commissie. Jaarverslag over 1915. (1 Dec. 1914—1 Dec. 1915).

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WelEd.Geb. Heeren.

Het jaarverslag, dat de Permanente Prijsvraag-Commissie de eer heeft U hierbij aan te bieden, heeft ditmaal weinig feiten van beteekenis te vermelden. De ongunstige maatschappelijke toestanden, die ook in het bouwvak hun invloed deden gevoelen, zijn waarschijnlijk mede oorzaak, dat in het afgeloopen jaar weinig prijsvragen werden uitgeschreven. De werkzaamheden der Commissie waren gedurende het jaar 1915 dan ook tamelijk beperkt.

Omtrent de weinige zaken, waarmede de Commissie zich dit jaar bezig hield, kunnen wij het volgende opmerken:

1e. De prijsvraag voor een Verzorgingshuis te Hilversum, waarvan in beide voorgaande jaarverslagen reeds werd gewaagd, is dit jaar tot een gunstig eind gebracht. In overleg met de Jury en de P. P. C. werd de datum van inzending bepaald op 1 Mei 1915, nadat het Bestuur der stichting had verklaard, dat de voorgenomen bouw wegens praktische redenen niet langer uitgesteld kon worden. De deelname aan deze prijsvraag is zeer groot geweest en kan een volkomen welslagen ervan worden geconstateerd.

2e. Door de Jury inzake de besloten prijsvraag voor Woningenbouw in Alkmaar werd advies gevraagd omtrent het programma. Nadat de belooning voor de mededingers was verhoogd, kon het programma worden goedgekeurd.

3e. Prijsvraag voor een Tuinwijk te Maarssen. Door de woningbouwvereeniging „Lindelust" werd ons het programma ter advies toegezonden. Hierop werden door ons vele bemerkingen gemaakt, ook wat betreft het bedrag der uitgetrokken prijzen, die veel te laag waren gesteld. Het bestuur deelde ons mede, dat onze voorstellen te bezwarend waren en van een openbare prijsvraag werd afgezien; men wenschte zich tot een besloten prijsvraag te beperken. Nadat wij er op gewezen hadden, dat op deze besloten prijsvraag de A. R. evengoed van toepassing zijn als op openbare prijsvragen, hebben wij niets meer van deze zaak vernomen.

4e. Besloten prijsvraag voor een Sanatorium. Door de Vereeniging tot bevordering der Gezondheid in de Grafische vakken in Nederland is een besloten prijsvraag uitgeschreven voor een Sanatorium te Eerbeek, waarvan het programma door onze Commissie kon worden goedgekeurd.

5e. Prijsvraag voor dubbele beambtenwoning te Renkum. Naar aanleiding van een advertentie van het Gemeentebestuur van Renkum, waarbij de ingezetenen worden uitgenoodigd plannen in te dienen voor dubbele ambtenaarswoningen, waartoe prijzen van f 20,—, f 10,— en f 5,— beschikbaar werden gesteld, heeft de Commissie zich gewend tot B. en W. dier gemeente om er op te wijzen, dat een dusdanige prijsvraag volkomen in strijd is met de usance en geheel afwijkt van de A. R. en te verzoeken de genomen stappen ongedaan te maken en bij deze prijsvraag de A. R. tot leiddraad te nemen. Hierop is geen antwoord ontvangen.

6e. Besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederl. Bank. Nadat de Commissie was ter oore gekomen, dat een vijftal architecten waren uitgenoodigd tot een besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederl. Bank, hebben wij ons tot de uitgenoodigden, zijnde de heeren Ed. Cuijpers, A. D. N. van Gendt, F. W. M. Poggenbeek, C. B. Posthumus Meyjes en J. A. G. van der Steur gewend, met de uitnoodiging de P.P.C. daaromtrent te willen inlichten. Daar geen der heeren hiertoe bereid bleek heeft de P.P.C. deze questie ter afwikkeling in handen gesteld der Constutueerende Vereeniging i.c. de M.B.V.A. die bedoelde architecten onder haar leden telt. Hierop is onderstaand antwoord ontvangen:

„Namens het Bestuur der M.B.V.A. kan ik U omtrent het verloop der zaak „Prijsvraag Nederlandsche Bank" het volgende berichten:

„Na ontvangst van Uw schrijven dd. 1 November l.l. is namens het Bestuur der M.B.V.A. tot de heeren, die voor bovengenoemde prijsvraag waren uitgenoodigd, een dringend verzoek gericht om nadere inlichtingen, waarbij in verband met art. 42 der A. R. werd gewezen op de moreele verplichting van alle leden der M.B.V.A. tot nakoming der regelen in de A.R. gesteld. Met denzelfden post werd dezen heeren een exemplaar van genoemde „Regelen" toegezonden. Ook aan de Directie der Neder-Nederlandsche Bank werd in eenigszins andere bewoordingen een dergelijk schrijven gericht, waarbij van bovengenoemden brief een afschrift werd ingesloten.

Deze actie heeft echter niet kunnen leiden tot het gewenschte resultaat. Alle deelnemers aan de prijsvraag hebben geantwoord, dat zij zich niet verplicht achtten, nadere inlichtingen te verstrekken, en verklaarden, dat, indien de M. B. V. A. deze meening niet deelde, zij genoodzaakt zoude zijn het lidmaatschap op te zeggen; voor een dezer heeren was het wijzen op genoemde moreele verplichting in het schrijven bovenbedoeld zelfs aanleiding om den band met de Maatschappij te verbreken. Aangezien nu in de tegenwoordige Statuten der M. B. V. A. uitdrukkelijk is vastgelegd, dat het bindend verklaren alleen bij referendum kan geschieden, moet worden aangenomen dat op heden geen enkele regeling voor de Leden formeel bindend is, reden waarom het huidige Bestuur zich niet gerechtigd acht en onmachtig is om tegen de U bekende heeren meer disciplinair op te treden. Het Bestuur zag zich dus genoodzaakt den heeren Posthumes Meijes c. s. mede te deelen, dat het meende op deze zaak niet nader te moeten ingaan, doch achtte het tevens gewenscht, om in het slot van zijn brief den heeren onder het oog te brengen, dat wanneer een opvatting der A. R., gelijk aan die van de deelnemers aan bedoelde prijsvraag, algemeen ingang zou vinden, bij hen, die prijsvragen uitschrijven of daaraan deelnemen, de prijsvraag regeling, zooals ze op het oogenblik luidt, tot een doode letter zou worden.

Tot zoover het verloop dezer zaak. Zooals het Bestuur aanvankelijk reeds vermoedde, daar toch de Regeling de dwingende kracht mist, zijn geen directe resultaten bereikt. Toch is het wel haast zeker, dat indirect deze actie niet zonder gevolgen zal blijken. Na de „Pro- en contrabeschouwingen over het verbindend verklaren in het algemeen" op de laatst gehouden Ledenvergadering bleek uit de besprekingen, dat vele leden de bindend verklaring van verschillende regelingen zeer wenschelijk achtten, waardoor ten slotte op voorstel van den Voorzitter besloten werd, dat op de volgende vergadering zal worden beslist, welke regelingen zullen worden voorbereid, om tot bindend verklaren te kunnen komen, en welke volgorde hierbij zal worden in acht genomen.

Vertrouwend hiermede aan Uw verzoek om nadere inlichtineen te hebben voldaan", enz.

Het behoeft wel niet gezegd dat deze afloop ons zeer teleurgesteld heeft.

Waar onze Commissie nu gedurende ruim vier jaren is werkzaam geweest en de A.R. kort geleden geheel zijn herzien en door de Const. Vereeniging opnieuw zijn vastgesteld, meenden wij te mogen aannemen, dat de leden der aangesloten vereenigingen, niet het minst de vakvereenigings-leden onder hen, zich tot eene loyale medewerking verplicht zouden rekenen.

Nu in de Algemeene Regelen als de uitgesproken meening der vier bouwkundige vereenigingen o.m. staat vermeld: „dat een lid, dat op eenigerlei wijze is betrokken in een besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P.P.C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag, het programma voldoet aan de A.R., en in geval van een meervoudige opdracht, voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium".

Nu het blijkt, dat wij ons in deze te groote illusiën hebben gevormd, dient de vraag te worden gesteld of het onder de gegeven omstandigheden nog nuttig kon zijn de P.P.C. langer te laten voortbestaan, en wij zijn tot het besluit gekomen dat zulks alleen dan mogelijk zal zijn, wanneer door de Const. Vereenigingen gevolg gegeven wordt aan hetgeen door het Bestuur der M.B.V.A. te dezer zake in het voortuitzicht is gesteld, n.l. het bindend verklaren der Algemeene Regelen.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het periodiek aftreden van den heer C. N. van Goor, die vervangen werd door den Heer P. J. de Jongh, zoodat de Commissie was samengesteld als volgt:

H. G. Jansen, voorzitter aftr. in 1916;
Herm. v. d. Kloot Meijburg, secr.-penningm. aftr. in 1917;
P. J. de Jongh, aftr. in 1918.

Amsterdam, December 1915.

De Permanente Prijsvraag Commissie
H. G. JANSEN, *Voorzitter*
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, *Secret -penningm.*
P. J. DE JONGH, *Lid.*

REKENING OVER 1915.

Ontvangsten.		*Uitgaven.*	
Verkoop van 50 ex. der A. R. ad f 0.10	f 5.—	Rekening v. Goor over 1914 Drukwerken enz.	f 34.45
Door de Const. Vereenigingen aan te vullen tekort (art. 11 H.R.)	f 74.25	Rekening Mouton over 1914	„ 25.80
		Reiskosten ten behoeve der Comm. vergaderingen	„ 10.—
		Porto en telegrammen	„ 6.50
		Zaalhuur voor vergaderingen	„ 2.50
	f 79.25		f 79.25

De Verificatie Commissie,
(w g.) G. F. LA CROIX.
J. F. STAAL Jr.

De Secretaris-Penningmeester,
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 262.

Komende tot zijn eigenlijke voordracht herinnerde spr. er dan aan, dat Goethe, toen deze op het einde van de 18e eeuw Assisi bezocht, het hoog in de Appenijnen gelegen stadje, tot eenig doel had het oude Grieksche tempeltje dat zich daar bevond. Voor den grootschen kathedraal van den Heiligen Franciscus van Assisi had hij geen oog. Al zijne belangstelling ging uit naar het Grieksche tempeltje. Dat zeide hem alles! En heel de geest van de middeleeuwen, die in de kathedraal reflecteerde op de schoonste en sterkste wijze, stond buiten zijne levende belangstelling. Noch het bouwwerk, noch de reliquieën, noch de muurschilderingen ging hij zien!

Zoo zou ook een schilder van het nà-Renaissancistisch tijdperk, een vrije schilder als Velasquez, De la Croix en de Delftsche Vermeer, geene bewondering hebben voor de schilderij van een 13en eeuwschen kloosterbroeder. Hij zou allicht zeggen: dit is geen schilderkunst maar een soort van behangselpapier! Alles waarnaar het hart van den vrijen schilder in zijn kunst uitging zou hij in dat 13e eeuwsche werk missen, en alle zwakheden die hijzelf in zijn kunst zou trachten te vermijden zou hij in de kunst van den kloosterbroeder bevestigd en erkend zien.

En omgekeerd: als wij zulk een 13e eeuwschen kloosterbroeder konden brengen op een der schoonste Centenaires te Parijs, waar de beste schilders uit de laatste honderd jaar exposeerden, dan zou hij ongetwijfeld uitroepen of in bescheidenheid denken: worden daartoe de schoone verven misbruikt!

Want de kloosterbroeder dacht zich de kunst abstract, en de moderne schilderwijze zou hem als fragmentarisch en r o h aandoen, als ijdel en verward.

Spr. stelt dit geval zoo scherp, niet om zijne houding te rechtvaardigen, maar om te doen zien dat de kunstenaar altijd zal missen de objectiviteit tegenover een kunsthistorisch onderwerp. De kunst van het na-Renaissancistisch tijdperk steunt op emotionaliteit, en dit is zonder twijfel haar recht. Maar nu moet men niet denken, dat de haar voorafgaande perioden van het zelfde beginsel uitgingen. Men denke maar eens aan de kunst van Oud-Egypte, van Vóór- en Achter-Indië, van Griekenland, en van Middeneeuwsch Italie; die berusten allerminst op emotionaliteit alleen. Aan die kunst lag eene sterke philosophische, religieuse of maatschappelijke denkwijze ten grondslag. Zien wij haar alleen als een aesthetisch stukje, d.w.z. maken wij haar los van wat haar vorm is, van wat haar expressie en gloed gaf; beschouwen wij haar alleen als een groot jachtveld voor ons intellect; leggen wij haar op de vlakke tafel van het heden, dan lijkt het haast of zij alleen dient om dezen oververzadigden tijd een dessert te geven, zoodat zij die geen honger hebben nochtans iets vinden om te snoepen. De kunstenaars zijn echter ten allen tijde de hongerigen geweest; hun is de kunst geen specerij maar prijs; geen prikkeling maar voedsel!

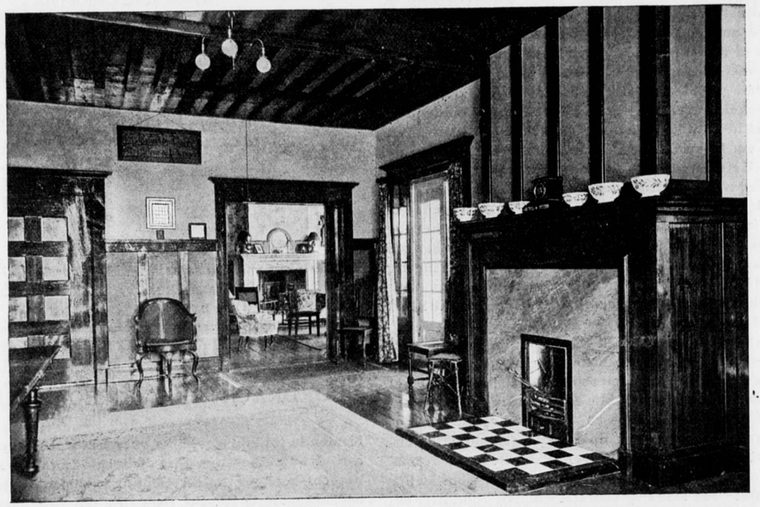

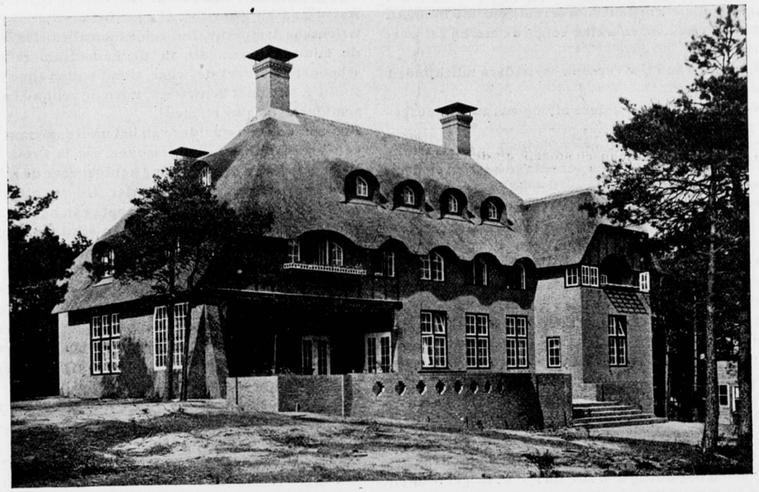

Landhuis te Hattem. Voorzijde en Woonkamer. Architect D. F. Slothouwer Bouwk. Ing.
Uit: „Het Moderne Landhuis in Nederland", uitgegeven door Martinus Nijhoff.

Spr. herinnert in dit verband aan den monnik van Sinaï, die zoovele jaren geleden schreef: „Nu is de kapel voltooid en wacht zij op de hand van den schilder, die den geest van het Evangelie verstaanbaar zal maken." Deze monnik heeft zeer juist onderkend wat het wezen der monumentale schilderkunst is. Zij is in hoogste instantie eene doceerende kunst, maar tevens een altruïstische. Het was haar niet te doen, om stoffelijkheid of werkelijkheid uit te beelden, maar om de idee te brengen in de harten van de menschen. En het is psychologisch niet te verwonderen dat zij, behalve den abstracten kant, ook nog den extatischen bracht. Alle moraal, alle philosophische en wetenschappelijke leven, was in het begin der Middeleeuwen begrensd door één horizon: het Katholieke Geloof.

Als na de Middeleeuwen de eerste stedelijke Republieken worden gevormd, langzamerhand eene kleine macht naast de absolute macht der kerk ontstaat, doet de geestelijkheid eenige concessies. Vooreerst preekt zij niet meer alleen in het onverstaanbaar Latijn, maar ook in de landstaal, en ten tweede staat zij toe dat de schilderkunst, die tot dusver alleen in handen was van de monniken, nu ook beoefend wordt door den leek, door den ambachtsman-schilder, door de vrije burgers. Onmiddellijk zien wij dan het uiterlijk van de monumentale schilderkunst veranderen. Van abstract en extatisch wordt ze meer realistisch. De kunstenaars leggen in de voorstellingen van het Nieuwe Testament iets van hun eigen leven, hun eigen persoon, hun eigen omgeving.

Als de macht van de stedelijke Republieken àl grooter wordt, en in verband daarmede ook het gevaar voor de Katholieke kerk toeneemt, zien wij een nieuwen factor in de monumentale schilderkunst optreden. Zij doet nu niet langer alleen de,dramatische en pathetische zijde van het N. T. uitkomen, maar zij geeft, in opdracht van de kerk zelve, in haar werken het imponeerend karakter dier kerk weer. Zij verheerlijkt niet meer alleen het Dogma; de kerk wilde nu vóór alles dat degenen die de kerkgebouwen bezochten den indruk zouden krijgen van de nog steeds ongebroken kracht der kerk. En welk eene verandering is er in de voorstellingen gekomen! Op de voorstelling van den bouw van een kathedraal uit dien tijd, ziet men niet alleen naast de geestelijke macht (Paus) de wereldlijke macht (de Keizer) zitten, maar ook de groote kunstenaars komen er op voor. Daarboven welft zich nog de hemel.
En dit proces duurde voort! Als vlak bij de Middeleeuwen het gevaar voor de wereldlijke macht der kerk nog dreigender is geworden, krijgt de monumentale schilderij nog eene andere bestemming. Zij gaat een duidelijk pamflettistisch karakter vertoonen. Men ziet bijv. op eene schilderij hoe de dood plotseling iemand aangrijpt, en deze voorstelling wordt geflankeerd door de zaligheden des Hemels en de verschrikkingen van de Hel.
Als daarna de zon der Renaissance is doorgebroken; het feodale systeem is gevallen; de wereldlijke macht der stedelijke republieken absoluut is geworden, en de monumentale schilderkunst toepassing heeft gevonden in de paleizen, blijkt de ideale ondergrond van den kunstenaar geheel gespleten te zijn. De kunstenaar gelooft eigenlijk niet meer aan de macht der kerk, maar meer aan die van de groote Renaissance-magnaten, De traditie van eeuwen is echter zóó sterk, dat de schilders vasthouden aan de religieuse onderwerpen, maar zij nemen er nu in op de personen wier macht zij boven alles erkennen; de eerste groote bankiers der Renaissance worden de handelende personages in de gewijde voorstellingen.
Spr. liet een en ander aan lichtbeelden zien. Vertoond werden achtereenvolgens een 12de-eeuwsche Christusvoorstelling uit een Fransche kerk; een Italiaansch mozaïk uit denzelfden tijd, werk van Giotti enz.
Het eerste noemde spr. een prachtig voorbeeld van abstracte en tegelijk extatische schilderkunst. Er is, zeide hij niet één realistisch element in opgenomen. De stigmata die latere schilders met zooveel zorg uitbeeldden, ontbreken hier geheel. De schilder wilde niet de Christusfiguur maar de voorstelling van de werkelijkheid verbeelden. Deze Christusfiguur was niet de projectie van eene eigen opvatting, maar de vrucht van het werk van verschillende generaties van schilders, die het dogma dat zij verheerlijkten tot de hoogste expressie brachten; dit is het werk van eene school.
Ook bij het mozaïk bovengenoemd was nog geen sprake van realisme of naturalisme. Het eerste oogmerk van den kunstenaar die het vervaardigde was een groot, bloeiend ornament te maken en in dat abstracte ornament op te nemen de figuren van de Apostelen en van Christus.
In Giotti's werk zien wij echter al reeds de naturalistische tendenzen verschijnen, en dit zet zich daarna geregeld voort — wat tot verval leidt.
Vervolgens behandelde de spreker even het technisch proces van de fresco-kunst. Hij wees erop dat de schilderij in vakken mortel moest worden aangebracht, op het moment dat de mortel eene zekere mate van droogte had, maar niet volkomen droog was (binnen de twintig uren). Dan werd de schildering erop gebracht, en op het moment dat de mortel geheel droog werd, vormde zich door cristalisatie een vlies over de schilderij die de verf vasthield. Honderden jaren is deze techniek, die in haar eenvoud eene groote kracht had, gevolgd, maar het spreekt vanzelf dat zij ook eene zekere beperking meebracht, en dat zij niet langer voldeed toen de kunstenaars de werkelijkheid gingen uitbeelden, een vollere kleur en naturalistische vormen aanbrachten.
Door middel van lichtbeelden liet spr. ons ook zien hoe de fresco-techniek in den loop der tijden verzwakte.

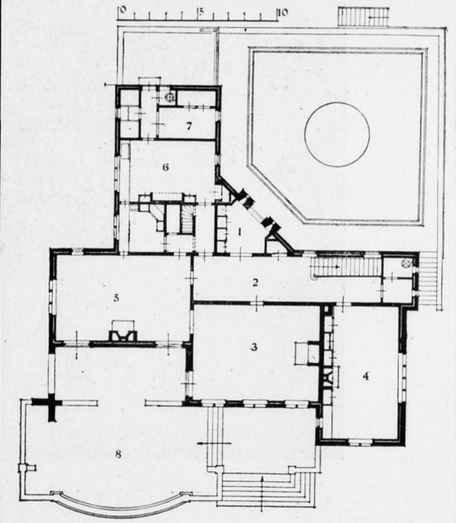

BEGANE GROND. 1. Ingang. 2. Gang. 3. Woonkamer. 4. Bibliotheek. 5. Eetkamer. 6. Keuken. 7. Linnenkamer. 8. Terras.

Landhuis te Hattem. Architect D. F. Slothouwer B. I. Uit: „Het Moderne Landhuis in Nederland" uitgegeven door Martinus Nijhoff.

Na de pauze zette Roland Holst zijn betoog voort. Hij herinnerde er aan hoe eens Darwin uit den vorm van een hem toegezonden bloem het bestaan van een tot dusver onbekenden vlinder heeft afgeleid — dit ter kenschetsing van het verband der monumentala Schilderkunst tot de Bouwkunst. Zij heeft de opgave om een deel van het architectonisch geheel te versieren. De schilder heeft de bouwkunstige vormgeving te erkennen als den absoluten grondslag voor zijn werk. De compositie daarop gemaakt moet zóó zijn, dat wij de schilderij, ook als wij haar zien lòs van de architectonische omgeving, onmiddellijk als onderdeel daarvan herkennen.
Spreker herinnert aan het woord dat hij als jongen van één der Haagsche schilders te hooren kreeg: „Je kunt nooit iets maken of je moet een klap van de natuur gekregen hebben". Dit nu is zeker waar voor de na-renaissancistische vrije schilderkunst, maar niet voor de monumentale; als zij uitgaat van de natuur, van de emotionaliteit, en die natuur moest dwingen in de architectonische vormgeving, zou er nooit volkomen harmonie tusschen schilderkunst en bouwkunst kunnen ontstaan. Vandaar dat de monementale schilderkunst is abstract, dat zij uitgaat van het abstracte, dat de schilder niet in de eerste plaats zoekt naar wat hij op het vlak zal brengen, en hoe hij het doen moet, maar naar het rhytme, waarin een schilder zal groeien. Eerst daarna komt voor hem natuur en werkelijkheid der voorstelling.
Ook dit gedeelte van sprekers voordracht werd daarna door lichtbeelden verduidelijkt; o.a. deed hij vertoonen voorstellingen van de Vlucht naar Egypte uit verschillende perioden der schilderkunst. Treffend was het verschil tusschen de voorstelling in gebrand glas uit Chartres en de voorstelling van hetzelfde onderwerp op een fresco van Giotti. Dan is de monumentale schilderkunst geheel uit haar lijst gestapt. In het voorbijgaan besprak Roland Holst ook even de vraag, in hoeverre de geometrie van waarde is voor de monumentale schilderkunst.

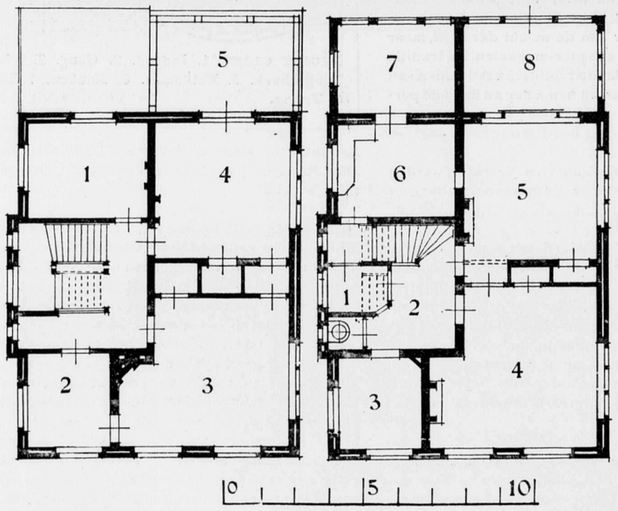

BEGANE GROND.

1. Vestibule.
2. Hal.
3. Spreekkamer.
4. Woonkamer.
5. Eetkamer.
6. Keuken.
7. Bergplaats.
8, Warande.

VERDIEPING.

1. Slaapkamer.
2. Badkamer.
3. Slaapkamer.
4. Slaapkamer.
5. Balcon.

Landhuis te Hilversum. Architect P. J. W. J. van der Burgh Bouwk. Ing.
Uit: „Het Moderne Landhuis in Nederland." Uitgegeven door Martinus Nijhoff.

Hierbij liet hij zien lichtbeelden van schepen en sneeuwvlokken. Tenslotte behandelde spreker in vlugger tempo den ondergang der monumentale schilderkunst. Dat droevig verhaal is spoedig verteld. De kunstenaar moet gelooven aan wat hij beeldt, anders is hij verloren. Toen het katholieke geloof in dat opzicht geen steun meer kon zijn, was het einde spoedig gekomen, ondanks de pogingen tot verzoening van deze twee absoluut heterogene begrippen: katholiek geloof en renaissance en ondanks het optreden van eenige figuren, die met beminnelijke dwaasheid, tegen alle werkelijkheid in, aan de monumentale schilderkunst wilden blijven vasthouden (Rethel werd ons later op het doek als voorbeeld daarvan gegeven). Toen eenmaal na de renaissance van geen ideeën-eenheid meer sprake was, van maatschappelijke, noch religieuse ideeën-eenheid, toen alles conflict werd, was er ook geen plaats meer voor de samenvattende kunst. Toch ontstonden er nog gebouwen, die den schijn hadden gemeenschapsgebouwen te zijn. Dat waren de stadhuizen der 18de en 19de eeuw, gemeenschapsgebouwen in de groote beteekenis waren ze echter niet; er werd geen God in aangeboden, noch werd er de schoonheid van het ambacht in verheerlijkt. Het waren slechts gebouwen, waar de zeer gecompliceerde gemeente-administratie werd gevoerd en de bouw hiervan heeft meer dan iets anders er toe bijgedragen, de eenvoudige waarheden der bouwkunst in de geesten der menschen te verduisteren. De architectuur der 18de en 19de eeuw is van een typische overvoerde soort. Van alles is er te veel in, trappen, vestibules, ramen, leege ruimten enz.
Niets heeft de menschen zoo zeer vervreemd van de monumentale schilderkunst als deze gebouwen. Tevergeefs zal de schilderkunst getracht hebben in die gebouwen eenheid te brengen

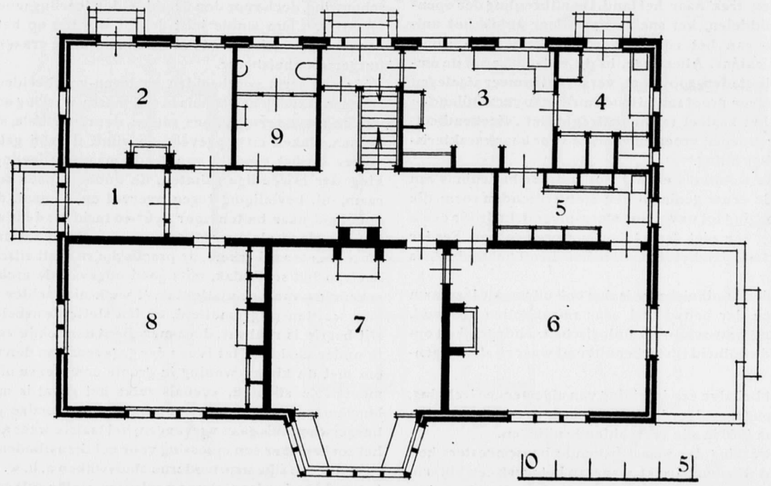

BEGANE GROND. 1. Vestibule. 2. Heerenkamer. 3. Keuken. 4. Bijkeuken. 5. Dienkamer. 6. Eetkamer. 7. Woonkamer. 8. Speelkamer. 9. Garderobe.

Landhuis te Hilversum. Architect J. W. Hanrath.
Uit: „Het Moderne Landhuis in Nederland", uitgegeven door Martinns Nijhoff.

en dus vluchtte zij naar wat het ergste was, de allegorie. De voorstellingen werden zoo algemeen, dat eigenlijk niemand er zich voor interesseerde.
Dan is feitelijk het laatste woord in de schilderkunst gesproken. Als de allegorie hoogtij viert, kunnen wij alleen met schaamte denken aan hetgeen zij, die na ons komen over ons zullen zeggen. Wij hadden toch kunnen brengen op de muren onzer openbare gebouwen de geschiedenis van onze ideeën, hoe tegenstrijdig die ook wezen mogen!
Beter een zwakke heraut van een nieuwen tijd, dan een wegstervende nagalm van een oude!
In geestelijken en maatschappelijken zin werken wij naar samenvatting. Die samenvatting wordt werkelijkheid en uit die samenvatting zal groeien de monumentaliteit. Intusschen mogen wij die monumentaliteit niet forceeren. Duitschland's voorbeeld staat als waarschuwing voor ons. In den kenteringstijd, dien wij nu beleven, moeten wij betrachten het schoone woord van de Bazel: Voortgaan met sterken en steeds opgerichten geest!

(Wordt vervolgd.)

BOEK- EN PLAATWERKEN.

J. H. W. Leliman en K. Sluyterman. Het Moderne Landhuis in Nederland. Uitgegeven door Martinus Nijhoff.
Het is een uitstekende gedachte geweest van bovengenoemde heeren, afbeeldingen van goede moderne landhuizen in Nederland, in een fraaie, ruim opgevatte publicatie te vereenigen.
Wij kunnen ons geheel vereenigen met de omschrijving in de circulaire, waarin gezegd wordt:
De landhuisbouw heeft een groote vlucht genomen. Dat is een internationaal verschijnsel. De samentrekking der bevolking in de groote steden waaruit in menig opzicht groote voordeelen, voortvloeiden, heeft aan den anderen kant ook nadeelen in het leven geroepen, waaraan men, in Nederland zoo goed als elders, trachtte tegemoet te komen, door althans een deel des jaars „buiten" door te brengen. Gepaard met den trek naar de steden, ging dan ook een trek naar het land. De uitbreiding der openbare verkeersmiddelen, het snelvervoer door auto's, het universeel gebruik van het rijwiel, vergemakkelijkten de ontsluiting van de natuur. Allerwege, in de villaparken in de omgeving der groote steden, zoowel als verspreid in meer afgelegen oorden, verrezen een groot aantal landhuizen van verschillenden omvang, vanaf het kasteel tot het optrekje, het „Weekend-cottage". Elk dezer groepen vroeg en vond de voor haar karakteristieke bouwkundige uiting.
Het Hollandsche woonhuis en het Hollandsche buitenhuis van de 17e en de 18e eeuw genieten een welverdienden roem, die zich in menige poging tot navolging weerspiegelt. In de 19e eeuw is die roem voor een niet gering deel verloren gegaan. Eerder en op grooter schaal dan het stadswoonhuis heeft het buitenhuis zich hersteld.
Een werk over den landhuisbouw is dan ook uitermate leerzaam voor het streven der bouwkunst naar smaakvollen eenvoud, onder vermijding van schijn en onlogischen, ondegelijken opschik, waarvan de holheid te sterker uitkomt waar zij staat tegenover de natuur.
Het werk omvat behalve een inleiding van algemeene strekking, een in ongedwongen volgorde gegroepeerd, overzicht van den landhuisbouw na 1900 in zijn verschillende uitingen.
Door de medewerking der meest bekende bouwmeesters kon een volledigheid worden bereikt, waaraan het werk een blijvende waarde zal danken. Een 200tal landhuizen worden afgebeeld, deels met interieurs, alle met de plattegronden. Tevens zijn opgenomen enkele voorbeelden van landelijken bouw, die daaraan verwant zijn: eenige garage- en stalgebouwen, boerderijen en woningen van jachtopziener en tuinman en eenige afbeeldingen van tuinaanleg,
Het werk verschijnt in 5 afleveringen van 48 blz. bevattende ongeveer 96 afbeeldingen. De prijs bij inteekening is f 2.25 per aflevering, of f 12.50 gebonden in linnen band. Zoodra het werk compleet is wordt de prijs verhoogd.
De eerste aflevering is verschenen, en zij voldoet geheel aan de door de circulaire opgewekte verwachtingen.
De uitgave is fraai en handig, en zij zal op niet geringe wijze de goede ontwikkeling en den bouw van het Nederl. landhuis bevorderen. Bijgaande afbeeldingen mogen een denkbeeld van den inhoud geven.

VERGADERINGEN.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De heer Herm. v. d. Kloot Meyburg heeft dezer dagen voor bovengenoemde vereeniging gesproken over het woonhuis in de stad. De N. R. Ct. geeft het volgende verslag. Van hoeveel belang de historische zijde van dit vraagstuk moge wezen, spr. wil zich daarmede met het oog op den tijd liever niet bezighouden en zich derhalve bepalen tot het uiterlijk aanzien van het huis der 18e eeuw tot op heden.
Is de woonhuisbouw uiteraard steeds boven ieder andere architectuur-uiting overheerschend geweest, in den laatsten tijd is zij massaproductie geworden, daarmede van karakter veranderd en helaas ook van een groot deel harer vroegere schoonheid beroofd. Moge in deze ontaarding de laatste jaren al eenige kentering ten goede zijn waar te nemen, in 't algemeen genomen is men zich nog onvoldoende bewust, dat de schoonheid van een stad meer steunt, op den burgerwoonhuisbouw dan op monumenten en openbare gebouwen, omdat het totaal stadsbeeld toch wordt gevormd juist door dien woonhuisbouw. De fout hiervan schuilt voor een deel in bebouwing door onbevoegden, die alleen gevoelig zijn voor de grootst mogelijke winst, voor een ander deel in de oppervlakkige manier, waarop het onderwijs van dit onderwerp wordt opgevat. Met een niet te billijken voorliefde worden den leerlingen vaak opgaven verstrekt, welke hun krachten verre te boven gaan. Doen zij dan naderhand hun intrede in het werkelijke leven, dan worden hun zeker niet de bij ons te lande toch al zeldzaam gebouwd wordende monumenten opgedragen. De bijzonder begaafden blijven nu hier buiten beschouwing, doch voor den gemiddelden leerling moet het zwaartepunt van hun studie juist gelegd worden op het schijnbaar eenvoudige, doch inderdaad veelomvattende vraagstuk van den burgerwoonhuisbouw.
Vóór een serie voorbeelden en tegen-voorbeelden behandelt spreker vervolgens het huis in zijn massa-werking en zijn onderdeelen als erkers, balkons, ramen, deuren, luifels, stoepen, bordessen, daken en topgevels, en vindt daarbij gelegenheid te wijzen op het gewicht van goede massaverdeeling, de vertolking der inwendige ruimten, de dubbele beteekenis van het raam, nl. beveiliging tegen overval en klimaat, doch ook de openheid naar buiten voor licht en lucht, de deur als hoofdmotief, de stoep als overgangsvorm van straat tot huis, het doellooze van te veel erkers, de practische en aesthetische voordeelen van het schilddak, mits goed opgevat, de architectonische erkenning van het platte dak, 't welk niet achter schijndaken mag worden weggemoffeld, en ten slotte de arbeiderswoning. Dit begrip is rekbaar, doch men dient den schijn van het wezen te onderscheiden Het is een der gegevens van den nieuwen tijd om met de kleine woning in groote complexen nieuwe monumenten te stichten, evenals zulks het geval is met moderne huurhuizen, welke langzamerhand op sommige plaatsen het burgerwoonhuis gaan vervangen, het laatste weer als gevolg van het zoeken naar een oplossing voor het dienstbodenvraagstuk.
Tot nog toe zijn onze moderne stadswijken a. h. w. aanklachten tegen de hedendaagsche samenleving. welke zulken wanstaltigheden het aanzien gaf en alleen in staat was, de oudere schoonheid onherstelbaar te verwoesten. Eerst als de huizen, waaruit de straatwand is opgebouwd, hun harlequinspak zullen hebben afgelegd en zich weer in een passend gewaad zullen vertoonen, zal het stadsschoon in eere worden hersteld. Eerst dan zullen onze nieuwe wijken voor een kunstzinnig mensch aanlokkelijk kunnen worden, aanlokkelijker nog dan onze zoo geroemde oude stadsgezichten, omdat zij den stempel van onzen tijd zullen dragen.

Landhuis: „Schalder" te Wassenaar. Architect: J. Limburg Bouwk. Ing.
Uit: „Het Moderne Landhuis in Nederland" uitgegeven door Martinus Nijhoff.

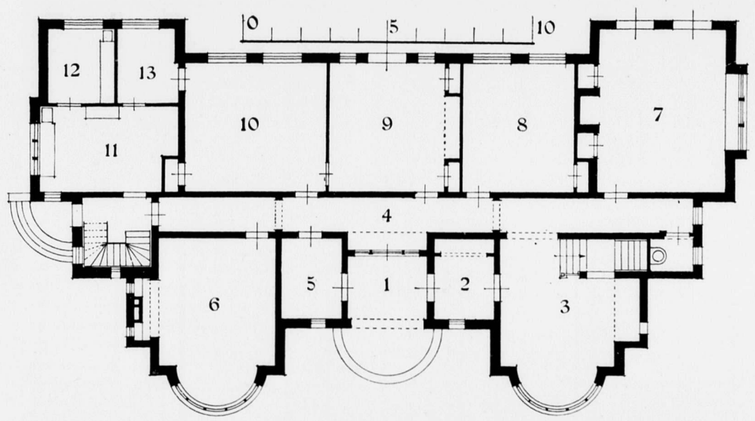

BEGANE GROND.

1. Portiek. 2. Ingang. 3. Hal. 4. Gang. 5. Fietsen. 6. Werkkamer. 7. Zitkamer. 8. Logeerkamer. 9. Kinderkamer. 10. Eetkamer. 11. Keuken. 12. Bijkeuken. 13. Provisie.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 1 Jan. 1916. No. 36.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 8 JAN. 1916. = No. 37.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Bureau der M.B.V.A. — Ledenvergadering op 25 Januari a. s. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — De examens der Mij voor Bouwk. Opzichter en voor Bouwk. Teekenaar. — Rapport der Commissie in zake de Bouwverordening van Sloten. — REDACTIONEEL GEDEELTE Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam — Voordracht over Bouwkunst. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bureau der Maatschappij. Het bureau der Maatschappij zal voortaan des Zaterdags na 1 uur gesloten zijn.

Ledenvergadering. De a.s. ledenvergadering der M.B.V.A. is bepaald op Dinsdag 25 Januari a.s. ten 10½ uur v.m. in het Gebouw der M.B.V.A. De agenda zal o.a. bevatten:

1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der vraag of studenten aan de Technische Hoogeschool te Delft Aspirant-Lid der M.B.V.A. kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie tot wijziging van den inhoud van het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken.

H. A. Naber, Meetkunde en Mystiek. Drie voordrachten, Theosofische Uitgevers Mij; — J. A. van Straaten Jr., Uitgevoerde gebouwen, projecten, reisschetsen; — Nederl. Ver. voor Volks- en Schoolbaden, Verslagen van de twaalfde en dertiende Conferenties 1914—1915; — De Bussy, Bouwagenda 1916; — Bataviaasch Gen. v. Kunsten en Wetenschappen, Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, deel LVII Afl. 1; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, deel 1 Afl. 1, 2 en 3; — Wouter Bettink, Aanbestedings- en Bouwkalender 1916, Uitg. H. E. Heikens; — J. H. W. Leliman en K. Sluyterman, Het Moderne Landhuis in Nederland, Afl. 1 en 2, Uitg. Martinus Nijhoff.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **13den Maart 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **10en April 1916** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1916 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 20 Januari 1916** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook *vóór dien datum* moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o.a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1916 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1916 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1916 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.**

De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."**

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1916 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à f 0.55; 1913 à f 1.—; 1912 à f 0.85.

Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.

Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

Rapport der Commissie in zake de Bouwverordening van Sloten, N.H.

Zooals reeds in het Bouwkundig Weekblad van 15 Dec. l.l. werd vermeld heeft de Commissie, door de M.B.V.A. benoemd voor het geven van advies inzake het verzoek van de heeren Joseph Herman c.s. om bij Gedeputeerde Staten zoodanige stappen te willen doen, dat de voorgestelde minimum gevelbreedte van 6 M. alsnog in de bouwverordening van Sloten mag worden opgenomen, een rapport uitgebracht met uitvoerige toelichting.

Aangezien het Bestuur van het door de Commissie in haar rapport vervatte advies is afgeweken, achtte het Bestuur het gewenscht bedoeld rapport en toelichting in haar geheel in het Bouwk. Weekbl. op te nemen.

Beide stukken luiden als volgt:

Aan het Bestuur der M. B. V. A.

WelEd. Geb. Heeren,

In antwoord op Uw verzoek, advies te willen uitbrengen op het verzoekschrift van de heeren Jos. Herman c.s. in zake de minimum breedte van perceelen met 3 of meer verdiepingen in de gemeente Sloten (N.H.) hebben wij de eer U het volgende mede te deelen:

Het punt in kwestie vormt een detailpunt van de Bouwverordening, en hierbij is het geheele vraagstuk van de uitbreiding en de Bouwverordening van Sloten en daarmede het plan voor Groot-Amsterdam betrokken.

Wij zijn overtuigd, dat de M.B.V.A. ernstig wil medewerken aan het tot stand komen van een rationeele uitbreiding en stadsuitleg van Groot-Amsterdam, zoodat zij beslist stelling zal willen nemen tegen den bandeloozen stadsuitleg in de omringende gemeenten van de Hoofdstad.

Waar zeer waarschijnlijk spoedig de grensverlegging van Amsterdam zal plaats hebben, is het niet wenschelijk, dat de Gemeente Sloten nu hare Bouwvoorschriften gaat wijzigen, maar dient die wijziging te wachten tot dat de grensverlegging heeft plaats gehad.

Mocht, wat zeer onwaarschijnlijk is, de grensverlegging geen kans van slagen hebben, dan verdient het aanbeveling, dat voor de verschillende gemeenten, welke Groot Amsterdam vormen, een zelfde systeem van bouwvoorschriften zal worden opgesteld en zal gelden. (Deze bouwvoorschriften zullen verband moeten houden met het eveneens in overleg vast te stellen of te wijzigen uitbreidingsplan van Groot-Amsterdam).

Verwijzend naar bijgaande toelichting, meenen wij Uw Bestuur te moeten adviseeren: *niet* op het verzoek van de heeren Herman c.s. in te gaan, en dus geen adres aan Gedeputeerde Staten te zenden, daar, gezien de anarchie, welke bij den stadsuitleg van Groot-Amsterdam heerscht, er geen termen aanwezig zijn omtrent een detail punt van een Bouwverordening te adresseeren aan genoemd college;
en adressanten hiervan mededeeling te doen.

In aansluiting aan het bovenstaande nemen wij de vrijheid bij Uw Bestuur met klem er op aan te mogen dringen, dat de M.B.V.A. krachtig zal medewerken, dat de uitbreiding, met bijbehorende bebouwingsvoorschriften, van Groot-Amsterdam in studie wordt genomen.

Hoogachtend,

De Commissie van advies,
J. GRATAMA.
KEPPLER.
W. NOORLANDER.

TOELICHTING, BEHOORENDE BIJ HET SCHRIJVEN VAN DEC. 1915.

Aan het Bestuur der M.B.V.A.

De kwestie is deze: Door den Gemeenteraad van Sloten (N.H.) zijn wijzigingen in de bestaande Bouwverordening vastgesteld. Tot deze wijzigingen behoorde o.a. ook de bepaling: (art. 27 f) „De breedte van een ter bewoning bestemd perceel moet tusschen de scheidingsmuren, gemeten langs de rooilijnen der straatgevels, bedragen: voor een perceel bestaande uit 3 of 4 verdiepingen doch staande aan een straat ter breedte van 15 M. of minder, ten minste 6 Meter."

Gedeputeerde Staten kunnen zich hiermede niet vereenigen en

wenschen de bestaande verordening te handhaven, die voor een perceel van 4 verdiepingen ten minste 8.25 M. breedte voorschrijft. Wordt in de verordening een bepaling opgenomen, waarbij de minimum breedte van perceelen met 4 woningen boven elkaar in straten van niet meer dan 15 M. breed bepaald wordt op 6 M. dan zal, gelijk de ervaring leert, voortaan steeds en overal dergelijke perceelen, behalve enkele uitzonderingen, gebouwd worden, welke omstandigheid voor Sloten van te meer beteekenis is, daar het grootste deel der in het uitbreidingsplan ontworpen straten niet meer dan 15 M. breed is.

Hierbij moet in het oog gehouden worden, dat meerdere Gevelbreedte hoogere bouwkosten veroorzaakt, waardoor het moeilijk, en in sommige gevallen onmogelijk wordt, de exploitatierekening sluitend te maken. Daarbij komt, dat de bouwblokdiepte in het vastgestelde uitbreidingsplan overal tamelijk diep is; verder ligt het maaiveld gemiddeld 2 M. + A.P. terwijl de straten worden aangelegd op 70 cM. + A.P. zoodat ± 2.70 M. moet worden opgehoogd. Daar op polderpeil geheid moet worden, komt de houten fundeering op ± 3.20 onder het straatvlak te liggen. Bovendien eischt de verordening hooge verdiepingen en wel gezamenlijk tot plafond van de 3e verdieping één Meter hooger dan de Amsterdamsche verordeningen bepalen. Deze bezwarende omstandigheden, waarbij komen de hooge grondprijzen, maken, dat de bouw van billijke étage woningen belemmerd wordt.

Uit het bovenstaande moge blijken, welke belangen in het algemeen zoowel voor de bouwverordeningen als voor de bouwondernemingen als voor allen, die bij de bouwbedrijvigheid betrokken zijn, verbonden zijn aan het vaststellen van bepalingen, waardoor het mogelijk wordt goedkoopere woningen te bouwen. Waar adressanten aandringen op een gevelbreedte van 6 Meter, zij opgemerkt, dat op deze breedte van 6 M. nog wel een perceel van 4 verdiepingen gebouwd kan worden, al zij direct er op gewezen, dat deze maat van 6 M. wel een uiterste grens is te noemen. Zou er dus tegen deze minimum breedte geen bezwaar zijn, aan den anderen kant zou het ten zeerste te betreuren zijn, indien de nieuwere wijken in Sloten allen deze bebouwing vertoonden.

Tot zoover zouden wij met het verzoek van de heeren Herman c.s. mee kunnen gaan. Bij dit ontwerp komt echter iets anders, dat van veel grooter waarde is, naar voren, gelijk wij reeds in ons schrijven kort hebben aangeduid.

Het is toch geenszins wenschelijk, dat de Bouwverordening van Sloten nu gewijzigd wordt, terwijl zoo goed als zeker binnenkort de Gemeente bij Amsterdam zal worden aangetrokken, zoodat spoedig de Amsterdamsche verordeningen daar van kracht zullen zijn.

Het is daarom veel juister, òf met de wijzigingen te wachten, of overleg te plegen met de Amsterdamsche autoriteiten.

Zelfs afgezien van de vraag, of de annexatie spoedig zal plaats hebben, mag Sloten voor een belangrijk deel beschouwd worden als een voorstad van Amsterdam en moeten de nieuwe bouwverordeningen volop rekening houden met het feit, dat zij betreffen een randbebouwing van een groote stad. Bij een randbebouwing, bij een overgang van de groote stadsbebouwing, dus in het algemeen in de voorsteden, is het wenschelijk een gepaste verhouding te krijgen tusschen hoog- en laag-bouw zoowel om hygiënische als om sociale aesthetische redenen. De troostelooze aanblik van den hoogbouw, botweg grenzend aan een landelijke omgeving, is genoegzaam bekend en moet vermeden worden. De randbebouwing leent zich juist goed tot laagbouw, waarbij wij slechts behoeven te denken aan de bekende tuinsteden, die, terecht, steeds meer navolging vinden.

Er zou dus een harmonische verhouding verkregen moeten worden tusschen hoog- en laagbouw. Deze wordt niet verkregen, door de bestaande eisch van 8.25 M. gevelbreedte voor een perceel van 4 verdiepingen aan te houden, omdat deze eisch veel te bezwarend is in zeer vele gevallen, zoodat het resultaat zoude zijn, dat *alleen* laag gebouwd zoude moeten worden, wat bij de bezwarende omstandigheden ook in vele gevallen niet kan. Wil men hoog- en laagbouw beide mogelijk maken, dan moeten de desbetreffende voorschriften in eene verordening plooibaar zijn.

Hoe is dat te bereiken?

In de verordening wordt gesproken van perceelen, maar in art. 1 wordt niet nader omschreven, wat een perceel is. Een perceel kan niet begrepen worden als te zijn overeenkomstig de breedte van een woning, omdat het geval zich kan voordoen, dat een perceel beneden twee woningen en boven drie woningen heeft, zooals o.a. bij bouwblokken van het Spreeuwenpark te Amsterdam het geval is. Het zou daarom beter zijn niet te spreken van de breedte der perceelen, maar van de verlangde oppervlakte van de woningen, en om te vermijden, dat men te veel verbrokkeling krijgt door vertrekken van één woning boven elkaar te krijgen, als in een torenbouw, zou men een maximum doorsnede van de woning moeten eischen.

Verder kan men het aantal woningen per Hectare eischen, waarbij dus vrijheid gelaten wordt, tusschen hoog- en laagbouw, gelijk in Engeland gebruikelijk is.

Beter en meer doeltreffend is in het uitbreidingsplan vast te leggen, welke gedeelten respect. een bebouwing van 4, 3 of 2 hoog moeten bezitten. Door deze methode krijgt men de zeer gewenschte stedenbouwkundige vastlegging, die toekomstige bebouwing in drie dementies, namelijk de platte gronden en de hoogte der bebouwing, waardoor het stadsbeeld in zijn geheel in hoofdlijn is bepaald.

Waar het bestaande uitbreidingsplan van Sloten ontworpen is zonder met deze opvatting rekening te houden, zou dit plan herzien moeten worden, geeft dit te veel bezwaren, dan zou toch in de eerst volgende uitbreidingsplannen, bovenstaande ideeën verwezenlijkt kunnen worden.

Bij het bestaande uitbreidingsplan zijn de bouwblokken in het algemeen te diep genomen, zoodat bij dit plan laagbouw vrijwel zou zijn uitgesloten. Het uitbreidingsplan moet niet te veel in details worden vastgesteld, alleen het aangeven van de hoofdwegen en van de globale aanduiding der bouwblokken is voldoende.

Voor de blokken zelf zouden dus, wanneer tot bebouwing wordt overgegaan, partieele bebouwingsplannen moeten worden vastgesteld. Dit stelsel, dat veel en met groot succes in Duitschland wordt toegepast, heeft dit groote voordeel dat steeds rekening kan worden gehouden met de laatste eischen en inzichten betreffende de bebouwing; waardoor het nadeel, dat kleeft aan bebouwingsplannen, die reeds jaren van te voren in details zijn vastgesteld, vermeden wordt.

Nog zij er op gewezen, dat voor de juiste toepassing van het uitbreidingsplan en van de gedachte bebouwing, het wenschelijk is een Bebouwings-Commissie in het leven te roepen, die B. en W. te dezer zake adviseert. Deze Commissie zou dan tevens zijn een z.g. Schoonheids-Commissie, gelijk reeds meerdere gemeenten, grootere en kleinere, in ons land bezitten.

Uit het bovenstaands moge blijken, dat, waar zoo groote vraagstukken op een goede behandeling nog wachten, het weinig zin heeft, en het niet op den weg van een Maatschappij als de M.B.V.A. ligt, betreffende een detailpunt van de bouwverordening bij Gedeputeerde Staten te adresseeren.

De M.B.V.A. zou dit alleen kunnen doen op een haar waardige wijze, namelijk door het punt in kwestie op te nemen in een uitvoerig adres, waarin het geheele vraagstuk van Groot-Amsterdam met zijn randbebouwing wordt behandeld.

Overtuigd, dat ook Uw Bestuur de groote wenschelijkheid van het in studie nemen van het plan over Groot-Amsterdam voelt, zouden wij zeer gaarne zien, dat door Uw College stappen werden gedaan om dit te bevorderen.

Wij verklaren ons gaarne bereid, desgewenscht nadere uiteenzetting of advies te dezer zake te geven, en teekenen,

hoogachtend,

De Commissie tot het uitbrengen van een Rapport,
J. GRATAMA.
KEPPLER.
W. NOORLANDER.

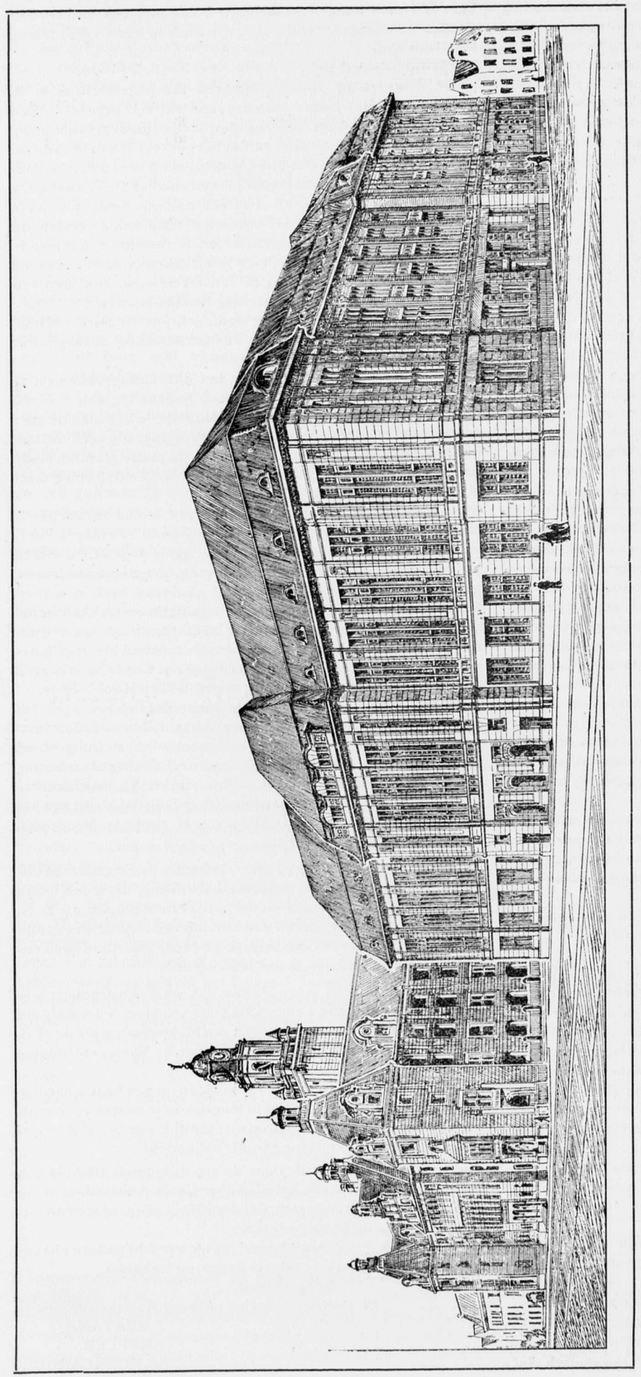

Het nieuwe Postkantoor aan de Coolsingel te Rotterdam.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET NIEUWE POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE ROTTERDAM.

Dank zij de welwillendheid van den Rijksbouwmeester, den heer D. E. C. Knuttel B. I., zijn wij hierbij in staat gesteld een perspectiefteekening van het nieuwe Postkantoor aan de Coolsingel te Rotterdam te reproduceeren.

Zooals bekend is, komt het Postkantoor naast het nieuwe Stadhuis te staan; beide zijn door een niet breede straat gescheiden. Men heeft het Postkantoor een 10tal meters achter de rooilijn van het Stadhuis terug gezet, naar verluidt met de bedoeling, het Stadhuis meer te laten spreken en meer in zijn waarde als meest belangrijk bouwwerk naar voren te laten komen.

Naast het Postkantoor komt de nieuwe Beurs, die vermoedelijk meer in de rooilijn van het Stadhuis geplaatst zal worden.

Deze groepeering lijkt ons niet gelukkig. Immers, niet het gebouw, dat het meeste naar voren komt, maar juist het gebouw, dat achter de rooilijn geplaatst wordt, dus eenigszins terug ligt, is het meest waardig gesitueerd. Dit is een algemeen bekend aesthetisch feit. Waar nu het nieuwe Postkantoor een groot gebouw is met een voorgevellengte van 70 M., daar zal zeer vermoedelijk juist het tegenovergestelde bereikt worden dan datgene wat men wenschte te verkrijgen, namelijk, dat niet het Stadhuis, maar het Postkantoor de meeste aandacht op zich zal vestigen. Het ware ook in zekeren zin passender geweest, het belangrijkst gebouw, het Stadhuis, in het midden te zetten en dan wat terug gezet.

In het algemeen is het geen gelukkige gedachte geweest, drie gebouwen van een dergelijke beteekenis naast elkaar te zetten. Indertijd, toen dit besluit in den Gemeenteraad genomen is, hebben wij reeds er op gewezen, dat een dergelijke situatie niet alleen een verspilling, maar ook een neutraliseering van krachten is.

Deze 3 bouwwerken zullen, zoo dicht bij elkaar geplaatst, voortdurend wedijveren om den voorrang, zoodat de monumentaliteit, die juist verkregen wordt door tegenstelling met kleinere en bescheidener omgeving, hier zeer groot gevaar zal loopen ernstig en onherroepelijk benadeeld te worden. Waarom hier aan de Coolsingel in eens zoo veel gegeven? Hoe zou elk van deze 3 monumenten aan een breede straat, of aan een plein gelegen, in volle waarde kunnen uitkomen, hoe zou hun volle architectonische kracht in het stadsbeeld benut kunnen worden.

Onmiskenbaar zit er iets groots en flinks in den breeden opzet, waarmede Rotterdam de dingen aanpakt.

Men doet daar wat. Maar bij alle doen behoort het juiste inzicht.

Overigens is de architectuur van het gebouw, voor zoover deze uit de perspectiefteekening te beoordeelen is, niet zonder verdienste. Rust en regelmaat en niet veel pretentie.

Een zekere kloeke eenvoud valt niet te miskennen. De bekroning van de middenpartij in den voorgevel is niet interessant genoeg; de entree's zelfs zijn wat onbeduidend.

Het gebouw omsluit een rechthoek van 70 bij 84 M.

De hoofd-plattegrond, die wij helaas niet konden reproduceeren, lijkt ons knap samengesteld. In de as van den voorgevel heeft men de hoofdentree, met ruime, open vestibule; daarachter bevindt zich een flink tochtportaal, en dan komt de groote Hal, metende ± 39 bij 21 M.

Links van de hoofdentree bevinden zich de kamer voor beheer van zegels, voor den Directeur en voor den Adj.-Directeur; rechts van den ingang de afdeeling Telegrafie. De plattegrond kenmerkt zich door een overzichtelijken, klaren, symmetrischen aanleg. J. G.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

(Vervolg van blz. 272.

De laatste in de serie voordrachten over Bouwkunst van „Architectura" is gehouden, Dr. Jan Kalf heeft de reeks besloten met een beschouwing over het meubel in verband met de bouwkunst.

Wanneer, aldus ving spreker aan, de geïnspireerde schrijver van het Boek Genesis heeft beschreven de voltooiing van het scheppingswerk door den Opperbouwmeester van het Heelal, zegt hij: „En God zag alle dingen, welke hij gewrocht had, en zag dat het zeer goed was". Geïnspireerd noemde spreker den schrijver van het Boek Genesis, omdat deze, ware hij niet geïnspireerd geweest, wel vele architecten naast zich had hebben moeten staan, om zóó het wezen van de architectuur te begrijpen, welk wezen is uitgedrukt in de woorden: „En hij zag, dat het zeer goed was". Want zooals de Godheid zijn werk volmaakt ziet, zoo zal ook de architect zijn bouwwerk volmaakt zien, niet uit ijdelheid, maar uit het wezen der bouwkunst, dat in zich heeft de volmaaktheid.

Maar als de volmaaktheid in het bouwwerk is bereikt, dan komt de practische eisch, dat het moet voldoen en aan dezen eisch kan slechts worden voldaan door het meubel in het bouwwerk te brengen. Want een bouwwerk zonder meubel is een nutteloos iets. Wat toch is een tempel zonder altaar, een paleis zonder troon?

Als wij nu willen weten, welke betrekking er bestaat tusschen het meubel en de bouwkunst, dan komen wij tot deze stelling, dat het meubel de schakel is om het bouwwerk aan zijn practische bestemming te laten voldoen. Wij staan dan echter voor een moeilijkheid, dat wij, door aan iets, wat in zich zelf volmaakt is iets anders toe te voegen, noodzakelijk komen tot conflicten.

Wat gebeurt er nu, wanneer wij het meubel plaatsen in het bouwwerk? Wanneer het meubel geplaatst wordt in een centraalbouw, zal de richtingloosheid worden geschonden, wordt het geplaatst in een longgitiudinaalbouw zal het in de richting van den bouw verwarring brengen.

De bouwmeesters vertoonen nu een neiging, om aan deze conflicten te ontkomen door in de groote bouwwerken, de noodzakelijke meubelen met de achitectuur te doen samengroeien. De altaren en de doopvonten, die eenmaal los stonden, zijn later in het architectonische plan zelf opgenomen. Toch kan deze oplossing niet bevredigen, omdat daarvoor van het meubel het ware karakter der bewegelijkheid is ontnomen.

Het blijkt dus dat de architectuur de neiging vertoont het meubel óf geheel te verwijderen óf in zich op te nemen.

De architectuur streeft naar ruimte, naar schoone ruimte. Deze wordt beheerscht door vorm en maat. Streng wordt het bouwwerk opgetrokken in meetkundige figuren en zoo wordt een streng gevormde ruimte gekregen. Het meubel zal een deel dezer ruimte wegnemen of verandering in den vorm daarvan brengen.

Alle kunst is een volkomen deeling en deze wordt het hoogste bereikt in de architectuur. Het meubel doet een nieuwe deeling ontstaan, welke de schoonheid breekt.

Ook de maat werkt mede om in het bouwwerk schoonheid te bereiken, door rythmische verhoudingen. Deze verhoudingen nu worden door het meubel gewijzigd. Dezelfde wand zal hooger schijnen, wanneer daartegen een langwerpige spiegel is opgehangen, lager, wanneer er een lage breede kanapé is tegen geplaatst.

De ziel van het bouwwerk dreigt verstoord te worden door het meubel, dat noch den vorm noch de maat in stand laat.

Tallooze conflicten moeten ontstaan tusschen het bouwwerk en het meubel door hun geheel verschillend wezen. Het bouwwerk moet zijn krachtig, duurzaam, stevig, het meubel daarentegen in de eerste plaats licht gebouwd. Het materiaal, waaruit beiden worden opgebouwd is gansch verschillend, het bouwwerk voornamelijk uit steen, het meubel voornamelijk uit hout. Het bouwwerk wordt opgetrokken uit vlakken en wanden, het meubel uit stijlen en deelen. Bij de architectuur zien wij een evenwichtig samengaan van macht en last, niet alzoo bij het meubel, dat wel macht stijf is, maar waarbij de last alleen mogelijk, niet noodzakelijk is.

Ondanks deze conflicten zijn de architectuur en het meubel op elkaar aangewezen. Het is als met den man en de vrouw, die steeds tot elkaar worden aangetrokken en toch zóó geheel verschillend in wezen zijn en niets zoo zeldzaam is als een waarachtig gelukkig huwelijk.

Zooals in het huwelijk ziet men ook in de architectuur en het meubel een streven, om, bij gebrek aan volkomen harmonie, elkaar te naderen, om in elkaar te grijpen. De bouwkunst doet haar invloed gelden in het meubel en omgekeerd.

Berlage heeft in zijn voordracht reeds den invloed uiteengezet van de architectuur op het meubel, dr. Kalf wil nu spreken van dien van het meubel op de architectuur. Een teekenend voorbeeld van dit laatste is het amphitheater, dat niets anders is dan een oneindige bank. Ook in het ornament van het gebouw werkt het meubel in. Zoo is op het monument van Lyscrates de drievoet als ornament gebruikt; vlaggenstokken, oorspronkelijk alleen gebruikt bij feestelijke gelegenheden, worden nu op het Zeemanshuis als vaste ornamenten aangebracht. Schilden, guirlanden, tapijten en weefsels, al deze worden in het architectonische ornament teruggevonden. Deze ornamentatie werkt terug op de constructie der dingen. In de Japansche musea vinden wij kalabassen in riet gevlochten om breken te voorkomen. Later werden flesschen op dezelfde wijze, alleen als ornament, met riet omvlochten, ofwel er werden figuren in den vorm van vlechtwerk op aangebracht, zooals in ons Hollandsch aardewerk. Zoo-

verkan de zucht tot navolging gaan, dat de grenzen verflauwen, dat er verwarring ontstaat en het niet meer duidelijk is of men met een meubel of met een gebouw te doen heeft, zooals bij het stadhuis te Leuven, dat eigenlijk niets is, dan een groote reliekschrijn.

Hoe gaan nu deze beiden, de architectuur en het meubel, zich gedragen, wanneer zij elkaar ontmoeten? De architectuur poogt, zooals boven reeds gezegd, het meubel te verwijderen of in zich op te nemen, het meubel daarentegen tracht zich zelf los te maken en vrij uit te gaan, maar ten slotte streven zij beiden ernaar bij elkaar te blijven en elkaar aan te vullen. Maar om dit te bereiken moeten wij komen tot harmonie en hoe deze te krijgen? Het verschil in grondstof kan voor een goed gedeelte worden opgeheven, door de binnenwanden van de ruimte, waarin de meubelen moeten worden geplaatst, te voorzien van houten lambriseeringen, waartegen men de meubelen plaatst.

Een fraaie harmonie zien wij in den Louis XV tijd. Zoowel de architectuur als het meubel naderen in dien tijd tot plastiek en in dien plastischen vorm ontmoetten zij elkaar.

Om tot harmonie te komen trachten sommigen architecten de meubelen zoo te plaatsen, dat zij, in het bouwwerk, te zamen een ornament vormen. Inderdaad kan men zoo een schoon geheel krijgen, waaraan echter de fout kleeft, dat de schoonheid wordt verbroken, zoodra het meubel wordt verplaatst en daar juist het mobile voor een meubel noodzakelijk is, om aan zijn bestemming te voldoen, is deze wijze om tot harmonie te geraken verkeerd. Het is onjuist om de groote tegenstelling tusschen het bouwwerk, dat vast is, en het meubel, dat bewegelijk is, te willen doen verdwijnen. Juist deze tegenstelling brengt ze te zamen en daarin ziet spreker ook het middel om het conflict op den duur op te heffen.

Spreker ving nu aan met het vertoonen van een reeks lichtbeelden. Eerst kregen wij een restauratiewagen van een spoorweg te zien. Dit was een beeld van een wonderlijk conflict, de meubels onbewegelijk vastgemaakt aan het bouwwerk, het bouwwerk zelf zeer mobiel.

Op het doek verscheen het primitieve hutje met het zadeldak, ons reeds door Van der Pek vertoond op den eersten voordrachtavond. Dit hutje is nog niet als een vast bouwwerk te beschouwen, het is verplaatsbaar en wij kregen het te zien, door een aantal ossen voortgetrokken. Het hutje is dus mobiel, is een meubel. In dit hutje zien wij de latere tenten en, als jongsten vorm, zij het dan zeer gedegenereerd, de parapluie.

Het volgende plaatje gaf een stulpje te zien van iets jeugdiger leeftijd met daarbij den plattegrond en eenige doorsneden. Het bleek, dat in dit stulpje tegen de muren een tweetal banken waren aangebracht. In deze banken nu, die in den grond waren uitgegraven, zag spreker het oermeubel. In een verdere periode van ontwikkeling toch werd de bank vervangen door een kist, welke tegelijk voor zitplaats en voor berging moest dienst doen. Aan de kist worden leuningen gebracht en zoo ontstaat de zg. zitkist en de leunbank. De kist wordt aan zijn oorspronkelijke bestemming van zitplaats onttrokken en krijgt pooten; men heeft een kast. Twee kisten op elkaar geeft ook een kast. De kist wordt kleiner gemaakt en men komt tot het byouterie-kistje en eindelijk tot het damestaschje. Door de zitkist aan zijn bestemming als bergplaats te onttrekken, waardoor het onderste gedeelte kan worden opengewerkt, komt men tot de stoel en tot de tafel.

Zoo is dus het meubel uit de oerbank geworden. Wij hebben nu hierboven gezien, dat het meubel in theorie de architectuur schade moet doen, daar het zoowel vorm als maat vertoont. Is dit nu ook in de practijk waar? Twee lichtbeelden, beiden voor stellende het interieur van een gothische kerk, het eerste gemeubileerd met banken en kansel, het tweede zonder deze meubelen, kwamen de vraag bevestigend beantwoorden. Eenige interieurs van Berlage en De Bazel, deden zien, dat ook daar het meubel storend werkt.

Dr. Kalf liet vervolgens verschillende lichtbeelden zien, om duidelijk te maken den invloed van de architectuur op het meubel; als meest teekenend voorbeeld een relieken kastje, dat geheel den vorm van een gebouw had, het omgekeerde dus van het raadhuis te Leuven. Ook zagen wij een bisschopstaf, waarin de kerktoren was gedemonstreerd. Omgekeerd oefent het meubel invloed uit op de architectuur; in steenen zuilen, waarin het lenige hout of zelfs het koord is vooronderstelt, in de gebeeldhouwde draperieën en de lambriquins van den renaissancetijd.

De verwarring waarvan boven reeds is gesproken, komt bij dezen invloed van het meubel op de bouwkunst sterk uit in de opengewerkte torens, zooals enkele kerken bezitten. Een toren moet dienen als dakbedekking en de opengewerkte torens voldoen derhalve niet aan hun bestemming. De invloed van houtsnijwerk is hier duidelijk merkbaar.

Wij kregen vervolgens eenige platen te zien, om te demonstreeren, hoe de architectuur zich afkeerig vertoont van het meubel. Een slaapkamer uit den harem van een Babylonischen koning, welke geheel leeg was — het bed was in de architectuur opgenomen — een middeleeuwsche eetkamer en een hall uit een villa van Berlage, beide ook zonder meubelen verschenen achtereenvolgens op het witte doek.

Hoe gestreefd wordt een eenheid te verkrijgen door eenstemmigheid van het materieel, liet Dr. Kalf zien met een interieur van Berlage waarin de baksteenen muur aan de onderzijde met hout was betimmerd, aan een Noorsch vrouwenvertrek, aan het inwendige van een Benedictijner abdij, waarin een baksteenen lessenaar is aangebracht, aan een modern café.

Een interieur van De Bazel tracht het conflict op te lossen, door harmonie te bereiken in de schikking der meubelen. Inderdaad is hier een heel schoon geheel bereikt, maar het bezwaar blijft, dat bij verplaatsing der meubelen, waaraan toch nooit valt te ontkomen, de schoonheid wordt verbroken. Tijdens Lodewijk XV is inderdaad een groote harmonie bereikt. De architectuur en het meubel streven beide na, een soepelheid van lijnen, welke in het interieur samenvloeien. Ook van deze interieurs verschenen lichtbeelden.

Het menschenbeeld, zoo zeide spreker verder, past altijd in de architectuur, in tegenstelling met het meubel. Dit komt omdat de mensch het leven is, terwijl het meubel slechts een schijn is van leven; de mensch is de bewegelijkheid zelve, het meubel de potentie der bewegelijkheid. Ook de ronde vormen van den mensch sluiten zich beter aan bij de architectuur dan de dikwijls scherphoekige meubelen. Van daar dat de gebogen meubelen uit de Louis XV-tijd zoo tot de architectuur naderen, daar zij iets van de menschelijke ronding in zich hebben. En ook de ronde vaas past zich op deze gronden zoo goed bij de bouwkunst aan. Het streven blijkt dus de menschelijke vormen in het meubel te demonstreeren, de mensch is de schakel tusschen meubel en architectuur. Spreker toonde een interieur van Kramer, waarin de meubelen zijn gemaakt tot gedeelten van de ruimte. In dit interieur heeft de architect iets van het bloedwarme leven willen nederleggen.

In alle dingen is de verandering vooronderstelt, zoo besloot spr. zijn voordracht, en door in elken vorm een voorafgaande te begrijpen, kunnen wij vrede vinden in de verschillende vormen. Laat ons trachten vrij de kunstwerken op ons te laten inwerken, om zoo te naderen tot Nietzsche's esthetischen toeschouwer.

BERICHTEN.

Wij ontvingen het zeer gedocumenteerde en uitvoerige Rapport der Jury van de Prijsvragen der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Daar het stuk te groot is om in zijn geheel in het B. Weekblad op te nemen, zullen wij in het volgend no. de hoofdinhoud mededeelen.

Monument De Wet. Naar het Hbld. meldt, heeft de beeldhouwer Mendes da Costa de opdracht gekregen voor een monument ter eere van generaal De Wet. De lastgeefster, de bekende kunstbeschermster mevr. Köller te 's Gravenhage, laat den beeldhouwer in het ontwerpen van dit huldeblijk geheel de vrije hand. Het zal geplaatst worden op de hei nabij Hoenderloo.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B.V.A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 15 JAN. 1916. = No. 38.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — Ledenvergadering. — Bureau der Maatschappij. — Ontvangen Boek- en Plaatwerken. — Verslag Bestuursvergadering van 4 Januari 1916 in het Gebouw der M.B.V.A. REDACTIONEEL GEDEELTE. Kantoren en Magazijnen van R. S. Stokvis Ltd. te Amsterdam. Arch. J. Verheul Dzn en C. N. van Goor. — De Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. — Laarwoud te Zuidlaren. — Berichten. — Personalia.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering. De a.s. ledenvergadering der M.B.V.A. is bepaald op Dinsdag 25 Januari a.s. ten 10½ uur v.m. in het Gebouw der M.B.V.A. De agenda zal o.a. bevatten:

1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der wijze waarop studeerenden voor architect aan de M.B.V.A. verbonden kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie tot wijziging van den inhoud van het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

Bureau der Maatschappij. Het bureau der Maatschappij zal voortaan des Zaterdags na 1 uur gesloten zijn.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken. Prof. C. L. Dake, Aanteekeningen over beeldende Kunst, Uitg. L. E. Bosch en Zoon, Utrecht; — J. W. H. Berden, Ornamentstijlen. Afl. 5-10; Uitg. A. W. Sijthoff's Uitgevers Mij; — The R. I. B. A. Kalendar 1915-1916; — Overdruk voor de leden der Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst uit „Onze Kunst" October 1915; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, Deel I Afl. 4 en 5, L. J. Veen; — Van Gendt's Bouwkalender 1916 met bijlage; — J. H. Schaad, De Bouwwetgeving voor den Bouwkundig Opzichter Teekenaar; — B. A. Verheij c.i., Betonkalender 1916 met bijlage, Uitg. L. J. Veen; — J. H. W. Leliman en K. Sluyterman, Het Moderne Landhuis in Nederland, Afl. 2, Uitg. Martinus Nijhoff; — L. Zwiers, Houtcontructies, Derde Druk, Uitg. v. Mantgem en De Does.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 4 Januari 1916 in het Gebouw der M.B.V.A. Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, Vice-voorzitter, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J Herman de Roos en G. Versteeg, benevens de Alg. secretaris J. Wesselius. De heer Broese van Groenou had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

De Voorzitter opent de vergadering met een korte toespraak, wenscht Bestuursleden en beambten der M.B.V.A. een gelukkig 1916 en spreekt de hoop uit, dat ook de Vakvereeniging, de M.B.V.A., een tijdperk van bloei en nieuw leven moge tegemoet gaan.

Dan worden de notulen voorgelezen en goedgekeurd.

INGEKOMEN STUKKEN. Ingekomen was het volgend schrijven van den heer Posthumus Meyjes, Secretaris der Commissie van Onderzoek.

Amsterdam, 6 December 1915.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Alhier.

WelEdelGeboren Heeren,

De Commissie van Onderzoek heeft de eer U mede te deelen, dat zij in hare laatste zitting uit haar midden heeft benoemd tot Voorzitter den heer C. Muysken en tot Secretaris den heer C. B. Posthumus Meyjes.

In antwoord op Uw schrijven d.d. 4 l.l. heeft de Commissie de eer U mede te deelen, dat zij volgens de Statuten een Commissie van *advies* is, terwijl een eventueel te benoemen *Eereraad* zeker een college zoude moeten zijn, hetwelk in het hoogste ressort uitspraak doet.

Bovendien moet de Commissie er U op wijzen, dat het haar praematuur voorkomt reeds thans een Eereraad te benoemen, waar de Statuten een dergelijk Instituut niet kennen en dus ook daarvoor geen werkwijze is voorgeschreven.

Wenschen de leden der Mij een Eereraad in het leven te roepen, dan zullen de statuten allereerst de mogelijkheid daartoe moeten openen; naar de opvatting van de Commissie is dit thans niet het geval.

Op bovenstaande gronden kan de Commissie van Onderzoek niet aanvaarden het besluit van de ledenvergadering van 23 Nov. l.l. waarbij hare leden tot lid zouden zijn aangewezen van een Raad, welke statuair niet bestaat.

Namens de Commissie voornoemd,

(w.g.) C. MUYSKEN,
Voorzitter.
„ C. B. POSTHUMUS MEYJES,
Secretaris.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Namen het Bestuur werd hierop het volgende geantwoord.

30 December 1915.

Den WelEd. Geb. Heer C. B. Posthumus Meijjes
Secretaris der Commissie van Onderzoek der
M. B. V. A.

WelEd.Geb. Heer,

In antwoord op Uw geacht schrijven do. 8 Dec. l.l. heb ik de eer U namens het Bestuur der M. B. V. A. het volgende te melden.
Zoo als U bekend zal zijn was in de M. B. V. A. de wensch uitgesproken om ter beslechting van onderlinge eerekwesties een „Eereraad" te stichten. De Ledenvergadering meende echter, gezien het groot aantal reeds bestaande Commissiën, niet weder tot een nieuwe instelling te moeten overgaan, te meer, daar hierdoor, zooals U ook in bovengenoemd schrijven terecht opmerkt, statutenwijziging noodzakelijk zou zijn, daar een dergelijke eereraad in de statuten niet met name wordt genoemd.
Bovendien bleek dat de taak eener Eereraad in hoofdzaak vervat in art. 5 der Statuten, welk artikel den daarin omschreven werkkring opdraagt aan de Commissie van Onderzoek. Deze blijft echter ook bij de waarneming van deze functie een adviseerend lichaam.
Waar de vergadering meende, dat juist een functie als bovenbedoeld moet worden waargenomen door een College, dat het algemeen vertrouwen heeft der M. B. V, A. meent het Bestuur, niettegenstaande Uw schrijven er op te mogen vertrouwen, dat Uwe Commissie alsnog met de boven omschreven opvatting der vergadering, neergelegd in de U bekende motie, accoord zal kunnen gaan.

Hoogachtend,
Uw. dw.
(w.g.) J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Van den heer Posthumus Meyjes werd hierop het volgende antwoord ontvangen.

Amsterdam 8 Januari 1916.

Aan het Bestuur van de Mij. tot bev. der Bouwkunst Alhier.

WelEd. Geb. Heeren,

In antwoord op Uwe letteren van 30 Dec. '15 heb ik de eer U mede namens den Voorzitter mede te deelen, dat de Commissie van Onderzoek bereid is in hare eerstkomende samenkomst alsnog te beraadslagen omtrent de door U gestelde vraag, om tevens als Eereraad op te treden.
Deze zaak moet dus wachten tot nader.

Hoogachtend.
Namens de Commissie van Onderzoek
de Secretaris
(w.g.) C. B. POSTHUMUS MEYJES.

COMMISSIE GEBOUW M. B. V. A. Aan de Commissie voor de restauratie en exploitatie van het Gebouw der M. B. V. A. was ingekomen onderstaand beknopt verslag, waarin als voorloopig resultaat van eenige besprekingen een tweetal voorstellen waren vastgelegd.

Beknopt verslag der vergaderingen van de Commissie voor het Gebouw der M. B. V. A.
Bij de besprekingen der Commissie bleek, dat het moeilijk zal vallen het Gebouw der M. B. V. A. afdoende te restaureeren, daar de finantiën dit niet toelaten en ook op de begrooting geen post voor dit doel is uitgetrokken. Echter zal een betere exploitatie van het Gebouw de middelen aan de hand doen om het geleidelijk in een beteren toestand te kunnen brengen. De Commissie acht het daarom voorloopig minder wenschelijk voorstellen te doen, die den bestaanden toestand ingrijpend zouden wijzigen, daar dergelijke plannen om boven omschreven reden in den eersten tijd niet tot uitvoering zouden kunnen komen. De Commissie meent derhalve het Bestuur der M. B. V. A. de volgende twee voorstellen in overweging te moeten geven.
1. De zaal, waar thans de permanente tentoonstelling is gevestigd, blijft voor hetzelfde doel bestemd. De zaal moet voor dit doel echter meer geschikt worden gemaakt en een verdeeling worden aangebracht, waardoor elke inzending beter tot haar recht kan komen. Ook is het achterlokaal niet voldoende verlicht. Bovendien zal meerdere propaganda voor deze inrichting moeten worden gemaakt, hetzij door annonces in de groote bladen, hetzij door circulaires en dergelijke. Ook zou het wellicht aanbeveling verdienen iemand aan te stellen die verschillende firma's bezoekt om contracten voor exposeeren af te sluiten. De tegenwoordige advertentereiziger zou hiervoor misschien in aanmerking kunnen komen.
Hal en trappenhuis, bestuurskamer en bibliotheek zouden dan tevens worden opgeknapt en gerestaureerd.
2. De tentoonstellingslokalen te verhuren voor een zoodanige som, dat uit de meeropbrengst de onkosten voor een geleidelijke restauratie kan worden bestreden.

Dit laatste voorstel acht de commissie het meest aannemenlijk. Waar het n.m. gebleken is, dat tot op heden er bij de verschillende fabrikanten van bouwmaterialen weinig belangstelling voor de permanente tentoonstelling was en een goede exploitatie weder meer administratieve werkzaamheden en meer personeel noodzakelijk zou maken, meent de commissie, dat ook bij een betere exploitatie der permanente tentoonstelling, het zeer goed zou kunnen gebeuren, dat het finantieel succes langen tijd op zich zou laten wachten.
Blijkt het daarentegen, dat er meerderen zijn, die de beneden lokaliteiten wenschen te huren, dan zal het niet moeilijk vallen hiervoor een huurprijs te bedingen, die de tegenwoordige opbrengst der lokalen, welke in de beide laatste jaren nog geen duizend gulden bedroeg, verre overtreft. De commissie acht derhalve haar laatst voorstel het meest aanbevelingswaardig.

In verband met het bovenstaande meent de commissie het Bestuur der M B.V.A. nog te moeten voorstellen een prijsvraag uit te schrijven betreffende de moderniseering van het trappenhuis, bestuurskamer en bibliotheek. De commissie is gaarne bereid de samenstelling van het programma van deze prijsvraag op zich te nemen.

Voor de Commissie „Gebouw"
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

Met de Commissie was het Bestuur van meening, dat het laatste voorstel alle aanbeveling verdient en dat wanneer de Mij. er in slaagt van het gedeelte, waar thans de permanente tentoonstelling gevestigd is een goede huurder te krijgen, deze oplossing de meest practische zal blijken te zijn.
Wat echter betreft het uitschrijven der prijsvraag meent het Bestuur hiertoe voorloopig niet te moeten overgaan, doch wenscht de Commissie in overweging te geven met betrekking tot de restauratie van het gebouw een meer omlijnd voorstel te doen en na ingewonnen advies der Commissie van finantiën hierbij ook de begrooting der kosten te overleggen.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE. De Permanente Prijsvraagcommissie bericht het Bestuur der Maat. dat dit jaar aan de beurt van aftreding is het lid H. G. Jansen. De Commissie beveeltingevolge art. 4 van het huishoudelijk reglement, als candidaat voor de vervulling der vacature aan de heer P. J. Houtzagers te Utrecht, die deze candidatuur heeft aanvaard. Het Bestuur heeft tegen deze candidatuur geene bezwaren.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA". AFDEELING VOORTGEZET HOOGER BOUWKUNSTONDERWIJS. Na langdurige voorbereiding heeft deze afdeeling zich thans van Architectura losgemaakt en is een zelfstandige Vereeniging geworden.
Deze nieuwe vereeniging richtte tot het bestuur der M. B. V. A. het verzoek twee harer leden voor het Algemeen Bestuur te willen afvaardigen. Op de eerstvolgende vergadering zal uit dat voltallig Bestuur een Dagelijksch Bestuur worden gekozen, terwijl tevens de Raad van Toezicht zal worden benoemd. Bij dit schrijven was gevoegd het Concept Reglement betreffende het Onderwijs en Concept Statuten der nieuwe Vereeniging.
Het Bestuur der M. B. V. A. heeft de heeren van Loghem en Slothouwer verzocht in het Algemeen Bestuur der Vereeniging zitting te willen nemen; beide heeren verklaarden zich hiertoe bereid. Aangezien echter het Bestuur der M. B. V. A. van meening was, dat de M. B. V. A. niet definitief tot de Vereening moet toetreden alvorens de Statuten en het Reglement nopens het Onderwijs zijn vastgesteld en aan de ledenvergadering zijn overlegd en deze zich met de daarin vervatte beginselen kan vereenigen, werd besloten het volgend schrijven aan de Vereeniging voor Hooger Bouwkunst Onderwijs te richten:

10 Januari 1916.

Aan het Bestuur der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

AMSTERDAM.

WelEd. Geb. Heeren.

Wij ontvingen Uw schrijven do. 3 Januari l.l. met Concept Reglement en Concept Statuten der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs. Het Bestuur acht het gewenscht de heeren Van Loghem en Slothouwer als leden van Uw Bestuur af te vaardigen ten einde te komen tot de definitieve vaststelling der Statuten enz., welke daarna aan onze ledenvergadering zullen worden overgelegd. Het besluit der vergadering betreffende de al of niet toetreding tot Uwe Vereeniging zal U dan spoedig worden medegedeeld.

Hoogachtend
Uw dw.
(get.) J. WESSELIUS
Secretaris.

VERZOEK HERMAN C.S. „BOUWVEREENIGING SLOTEN". Zooals in het vorig nummer van het Bouwk. Weekbl. werd medegedeeld, meende het Bestuur van het advies der Commissie, benoemd voor het uitbrengen van een rapport in zake bovengenoemd, te moeten afwijken en besloot onderstaand schrijven te richten aan Burgemeester en Wethouders der gemeente Sloten.

11 Januari 1916.

Aan
Burgemeester en Wethouders der Gemeente Sloten.

Edel Achtbare Heeren,

Naar aanleiding van een ingekomen verzoekschrift van de heeren Joseph Herman c.s., waarvan wij Uw College hierbij een afschrift doen toekomen, hebben wij de eer U het volgende te melden.
Het Bestuur is van oordeel, dat, gezien de in dat verzoek aan de practijk ontleende argumenten, hieraan althans gedeeltelijk door de Maatschappij gevolg moet worden gegeven.
Waar echter de Maatschappij zich tot taak heeft gesteld, om de belangen der Bouwkunst in den meest uitgebreiden zin voor te staan, meent het Bestuur er op te mogen wijzen, dat bij een dergelijke wijziging als voorgesteld zeker in de eerste plaats met de eischen van stadsschoon moet worden rekening gehouden, van welke eischen in genoemd verzoek in geen enkel opzicht wordt melding gemaakt.
Het Bestuur toch meent, dat er gegronde vrees moet bestaan, dat wanneer een dergelijke bepaling als voorgesteld zonder meer wordt opgenomen er bij het thans bestaande bouwplan in de toekomst zoo goed als uitsluitend in een breedte van 6 M. zal worden gebouwd, hetgeen zeker ook voor de gemeente Sloten allerminst wenschelijk zou zijn.
Het Bestuur heeft derhalve de eer U er van in kennis te stellen, dat de Mij. gaarne bereid is, hare medewerking te verleenen om voor de bedoelde bepaling de goedkeuring der Gedeputeerde Staten te verkrijgen, indien het Gemeentebestuur zou kunnen besluiten het uitbreidingsplan zoodanig te wijzigen, dat het mogelijk wordt bepaalde bouwblokken aan te wijzen, waarvan de huizen met een minimum gevelbreedte van 6 M. gebouwd mogen worden, zonder dat het stadsbeeld een al te monotoon aanzien verkrijgt.

Hoogachtend,
Namens het Bestuur voornoemd,
(w.g.) J. WESSELIUS,
Secretaris.

Het advies, uitgebracht door bovenbedoelde Commissie is met de daarbij behoorende toelichting in het vorig nummer van het B. W. gepubliceerd.
Het voorstel, vervat in de toelichting, dat nl. de M.B.V.A. het initiatief zal nemen, dat de uitbreiding met bijbehoorende bebouwingsvoorschriften van Groot Amsterdam in studie wordt genomen, zal het Bestuur gaarne in overweging nemen, vooral omdat de Commissie, welke dit voorstel op de vergadering nader uiteenzette, van meening was, dat de gemeente Amsterdam wel bereid zou zijn voor genoemd plan haar steun en medewerking te verleenen.

BOND VAN BONDEN. Ter vervulling der vacature in de gemengde Commissie van den Bond der Bonden (zie Bouwk. Weekbl. van 10 Juli 1915)), ontstaan door het overlijden van den heer Margadant werd door het Bestuur benoemd de heer Joseph Herman, architect te Amsterdam.

BESPREKING AGENDA LEDEN-VERGADERING. De verschillende punten der Agenda worden nu nader besproken. Wat betreft punt 2 hiervan zal in het volgend nummer van het weekblad een nadere uiteenzetting worden gegeven. Aangezien de redactie van punt 3 aanleiding tot misverstand zou kunnen geven, besluit het Bestuur dit aldus te formuleeren: „Bespreking van wijze, waarop studeerenden voor architect aan de M.B.V.A. verbonden kunnen worden".
Nog doet de voorzitter het voorstel om te trachten voor de bezoekers der ledenvergadering toestemming te krijgen om tot besluit der vergadering het nieuwe gebouw der Industrieele Club te mogen bezichtigen. De Secretaris zal zich hiertoe in verbinding stellen met het Bestuur der Industrieele Club.

RONDVRAAG. Bij de rondvraag wijst de heer Herman de Roos er op, dat eene steeds toenemend gebrek aan heipalen en in het algemeen aan hout moet worden geconstateerd. Het Bestuur acht het zeer gewenscht den Minister hierop te attendeeren en er op aan te dringen, dat middelen worden beraamd om te voorzien in het steeds toenemend te kort, dat alle belanghebbenden bij het bouwbedrijf aanmerkelijk schade zou kunnen berokkenen.
Alvorens echter een adres tot den minister te richten, zal aan eenige firma's, die bij den houthandel zijn betrokken, worden verzocht hieromtrent nadere gegevens te verschaffen.
De voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KANTOREN EN MAGAZIJNEN VOOR R. S. STOKVIS & ZN. LTD. AAN DE KEIZERSGRACHT TE AMSTERDAM. ARCHITECTEN J. VERHEUL DZN. EN C. N. VAN GOOR.

Hierbij geven wij een gevelteekening van bovengenoemde kantoren en magazijn, Schaal 1 op 150. De plattegrond is eenvoudig; zij beslaat een rechthoek van ± 13 bij 48 M.
Op den beganegrond vinden wij aan den gevel de volgende ruimten, van links af: ingang magazijn, expeditiekantoor, hoofdingang en trappenhuis. Daar achter ligt het groote magazijn.
De eerste en tweede verdieping bestaat respectievelijk hoofdzakelijk uit een monsterzaal voor Sanitaire artikelen en een monsterzaal voor kronen.
De derde verdieping bevat het kantoor. De materialen, aan den gevel gebruikt, zijn: Beiersch graniet voor den onderbouw, raamdorpels en gevelafdekkingen; hand-

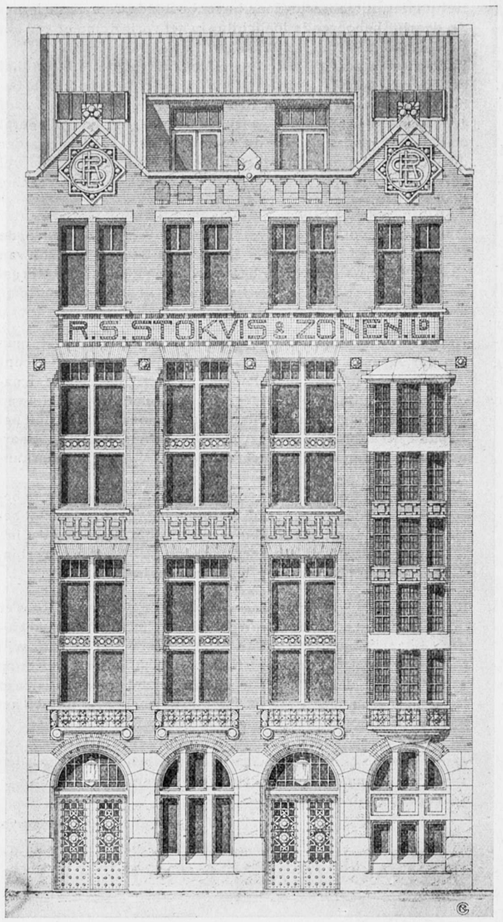

Kantoren en Magazijncn voor R. S. Stokvis & Zn Ltd aan de Keizersgracht te Amsterdam. Voorgevel. Schaal 1 op 150.
Arch. J. Verheul Dzn. en C. N. van Goor.

vormbaksteen voor den gevel en Brouwers aardewerk voor het opschrift.
De bouw werd begonnen in Maart 1914 en voltooid in September 1915. Aannemers waren G. en B. Roelofsen te Amsterdam, de kosten voor bouw en inrichting bedroegen ruim twee ton.

DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 'S-GRAVENHAGE.

Naar aanleiding van mijn kroniek over den nieuwen directeur der Haagsche Academie zijn mij van bevoegde zijde mededeelingen gedaan, die wat meer licht werpen op de organisatie dezer instelling. Ik acht het wel nuttig, hiervan het een en ander te publiceeren in het B. Weekblad, want velen stellen met mij belang in het onderwijs aan deze Academie, waar ook aankomende architecten worden opgeleid.
Alvorens hiertoe echter over te gaan, wil ik even terugkomen op hetgeen ik in genoemde kroniek heb geschreven over den heer Der Kinderen, en wel omdat het mij gebleken is, dat de volgende zinnen anders zijn begrepen, dan ik ze had bedoeld. De zinnen luidden:
„Maar de verwachtingen, gewekt door de benoeming van den heer Der Kinderen tot Hoogleeraar-Directeur, zijn nog niet verwezenlijkt. Het is daar tamelijk wel bij het oude gebleven. Nog steeds wordt der bouwkunst de plaats onthouden, die haar in de Rijksacademie moreel en wettelijk toekomt; nog steeds heeft zij geen nieuw gebouw, zoodat noodzakelijk enkele vakken niet of niet voldoende onderwezen kunnen worden, enz". De gerezen verwachtingen zijn m. i. inderdaad nog niet verwezenlijkt; maar ik heb niet willen uitdrukken, dat de schuld hiervan bij den directeur, ligt. Integendeel. Herhaaldelijk en met klem heeft de heer Der Kinderen in het openbaar betoogd, dat de bouwkunst behoort gedoceerd te worden in de Rijksacademie en dat zij daarop volkomen recht heeft, daar dit bij wettelijke bepaling is geregeld. Deze bepaling, waarvan Minister Fock de vader is, is eenvoudig tot heden niet uitgevoerd. Dat het gebouw te klein is en ook aesthetisch niet voldoet, is mede een hartgrondige grief van den directeur.
Ter verkrijging van een nieuw gebouw werkt ook hij krachtig mede.
Mijn verwijt betrof dan ook niet hem, maar de Regeering, de Nederlandsche kunst-beoordeeling in het algemeen.
Want het feit blijft m. i., dat de Rijksacademie nog niet voldoet aan wat wij een moderne, levende en vruchtbare Academie van Beeldende Kunsten noemen.
Om tot de Haagsche Academie terug te komen, de positie van den directeur schijnt daar een andere te worden, dan de gewoonlijke, en wel wat betreft het Hoogere Kunstonderwijs meer van organisatorischen en van administratieven aard. De nieuwe directeur zal bijv. niet de leiding hebben over de bouwkunst; deze is en blijft opgedragen aan den huidigen Hoofdleeraar, den heer Herm. v. d. Kloot Meyburg.
De nieuwe functionaris zal dus voor het Hoogere Bouwkunstonderwijs niet aansprakelijk gesteld worden. Het schijnt in de bedoeling te liggen, dat ook de andere kunstafdeelingen, zooals de Kunstnijverheid en de schilderkunst, in dezelfde positie zullen komen. De leiding van het Hoogeronderwijs zal dan, naar ik het begrijp min of meer berusten bij een Raad van leeraren. De leeraren kunnen reeds thans vergaderingen houden, om alles wat het onderwijs betreft te behandelen en daaromtrent voorstellen aan den Raad van Bestuur te doen.

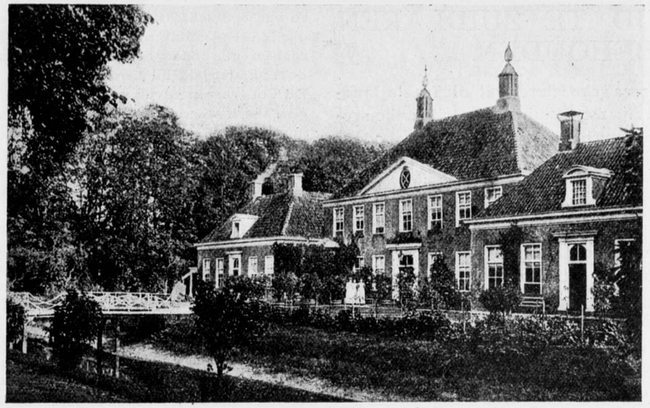

Laarwoud te Zuidlaren.

Het zou misschien ook niet uitgesloten zijn, dat naast den admistratieven een artistieken directeur werd geplaatst.
Deze mededeelingen maken de benoeming van den heer Doorn wel meer verklaarbaar.
Er blijft echter de vraag, of een organisatie als boven is omschreven voor het Hooger Bouwkunstonderwijs de meest gewenschte is. Het wil mij voorkomen, dat de centrale leiding in een Academie van één bevoegd persoon meer de voorkeur verdient. Deze heeft het algemeen karakter om dit onderwijs te beheerschen, en zijn groote taak is, de verschillende kunstvakken van dezelfde beginselen te doordringen en op de juiste wijze aan elkaar te doen aansluiten. Het vruchtbaar samengaan van bouwkunst, kunstnijverheid en schilderkunst zou in hoofdzaak de basis van het onderwijs moeten zijn. Dat verder de geest van dezen opzet modern moet zijn, spreekt van zelf. Immers, de taak der academie is de bruikbare artistieke krachten aan de samenleving af te leveren; de werkelijke d. w. z. de levende kunst staat midden in het maatschappelijk leven; en de hooge beteekenis eener moderne academie is, dat zij op krachtige wijze kan medewerken tot de kunstvolle moderniseering van ons vaderland. Een artistiek directeur zal vermoedelijk beter de groote leiding kunnen geven dan een Raad van leeraren; want de leeraren bemoeien zich speciaal met een onderdeel, van het kunstonderwijs, en niet met het geheel. Zooveel hoofden, zooveel zinnen. En niets lijkt mij zoozeer gewenscht in een Academie, dan dat er welbewuste vastheid is in de leiding.
Er wordt mij verder er op gewezen, dat de Haagsche Academie niet is geworden een M. T. school, maar dat er aan verbonden is een cursus voor M. T. O., zonder dat daartoe het Hooger Bouwkunstonderwijs is verdrongen. Deze cursus is gedacht als een voorbereidende opleiding voor de Hoogere Bouwkunstcursus. Om tot deze laatste te worden toegelaten, moet de candidaat in het bezit zijn van een diploma M.T.O. of blijk geven ongeveer dezelfde kennis te bezitten. De H. B. cursus, een dagcursus, duurt minstens één jaar, wat een minimum is. Het zal wel blijken, dat zij minstens twee jaar moet duren. Een oordeel er over kan nog niet worden uitgesproken, omdat de reorganisatie nog te kort in werking is.
Uit bovenstaande mededeelingen betreffende den cursus M. T. O. blijkt wel, dat de Haagsche Academie er inderdaad naar streeft het Hooger Bouwkunstonderricht tot zijn recht te doen komen. Het is echter de vraag, of zij niet te veel hooi op de vork neemt; en of ten slotte de Academie niet te veel verdrongen zal worden door de M.T. school. Dit zou ten minste te betreuren zijn. Een goede moderne Academie van Beeldende kunsten hebben wij brood-noodig. Voor het M.T. onderwijs wordt tegenwoordig ruim gezorgd; maar het Hooger kunst onderwijs raakt in de knel. En juist aan goede inzichten in het hooger gebied van de beeldende kunsten hebben de jonge kunstenaars (en ook vele oude) groote behoefte.
De verhouding tusschen de groote hoeveelheid talent en het kleine nuttige resultaat voor de samenleving in Nederland, doet duidelijk zien, hoeveel artistieke kracht verloren gaat.
De beeldende kunstenaars moeten meer in de eerste plaats gaan beseffen, dat zij een onderdeel van de samenleving zijn en dat hun groote taak is deze te dienen. De samenwerking der beeldende kunsten moet geordend en vruchtbaar gemaakt worden.
De Haagsche Academie heeft reeds iets in dien geest gedaan, o.a. doordat zij haar afdeeling kunstnijverheid moderniseerde en versterkte met den beeldhouwer Hack, die goed decoratief en architectonisch voelt.
Laat ons hopen, dat deze verschijnselen de voorboden zijn voor een werkelijken opbloei der Haagsche Academie en dat de onzekerheid, die blijkbaar nog in haar leiding heerscht, spoedig plaats maakt voor een moderne wil.

J. G.

LAARWOUD TE ZUIDLAREN BEHOUDEN.

Uerd er vrees gekoesterd, dat dit fraaie landhuis met zijn mooie tuin- en boschpartijen gevaar liep, daar het te koop werd aangeboden; nu de gemeente Zuidlaren het voor *f* 80.000 van de familie de Milly van Heiden Reidestein heeft gekocht, is het goede behoud van deze oude havezathe verzekerd.

Zuidlaren heeft het goede voorbeeld van enkele andere gemeenten, zooals bijv. Amersfoort met den aankoop van Nimmerdor, gevolgd, en het heeft zich blijkbaar tot plicht gerekend een dezer schoonste en belangrijkste plekken in haar gebied te bewaren. Wij mogen ten minste wel aannemen, dat de Gemeente het terrein niet zal exploiteeren, door er brokstukken voor villabouw van te verkoopen.

Het is een zeer verheugend feit, dat tegenwoordig de belangstelling voor natuur- en architectuurschoon sterk is toegenomen; de vele bemoeiingen van de Vereeniging voor Natuurmonumenten zijn hier dankbaar gememoreerd.

De havezathe Laarwoud is zeer oud. Het bestaande gebouw, waarvan wij hierbij een afbeelding geven, is in de 18de eeuw gebouwd. Het vertoont een eenvoudige, maar zeer goede architectuur; de groepeering der twee lage vooruitspringende vleugels met het hooger hoofdgebouw heeft het voorname, behagelijke en ruime, dat gewoonlijk door dezen bekenden aanleg in de 18de eeuw is bereikt. Dergelijke architectuur doet weer eens duidelijk zien, dat de hoofdzaak der bouwkunst niet is gelegen in de detailleering, ook niet in de versiering, maar in de eerste plaats in de massa-verhoudingen, in de eenvoudige, groote werking der muren en daken, en in het rustige rythme der ramen, met het juiste accent op den hoofdingang.

BERICHTEN.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem. In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans de tentoonstelling Huib Luns geopend. Zij bevat een groot aantal houtsneden in verschillende stadiën, breed en forsch van behandeling, terwijl wij ons overigens door eene verzameling figuurstudiën omtrent het talent van den in Rotterdam werkzaam zijnden kunstenaar eenig denkbeeld kunnen vormen.

De Heer Huib Luns zal den 18en Januari in de Rotonde een voordracht houden over de geschiedenis en ontwikkeling der houtsneden en deze voordracht met praktische wenken en het maken van afdrukken toelichten. Belangstellenden kunnen deze voordracht kosteloos bijwonen. Toegangsbewijzen kunnen worden aangevraagd bij den Directeur van genoemd Museum.

College van Advies voor Opdrachten. Zooals den lezers van het B. Weekblad bekend is, heeft de Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst een uitvoerige enquête ingesteld naar de voor- en nadeelen van het prijsvraag-systeem. Zij kwam daarbij tot de overtuiging, dat het prijsvraag-stelsel voor de kunstnijverheid veel bezwaren opleverde. Op voorstel van haren voorzitter W. Penaat, is zij nu tot een andere instelling gekomen, namelijk tot het in het leven roepen van een College van Advies voor opdrachten. De bedoeling is de kunstnijveren en hun opdrachtgevers op juister en gunstiger wijze tot elkander te brengen dan tot nu toe mogelijk bleek in regellooze vrije concurrentie of door het veel beproefde maar tot onbevredigende resultaten leidend prijsvragen-stelsel.

Dit College van Advies voor Opdrachten, waartoe de opdrachtgever zich wenden kan, en op grond van een in het Vereenigings-orgaan van October ll. geschetst reglement, openlijk door de Vakvereeniging gecontroleerd, geeft zoo onpartijdig mogelijk advies, in dier voege, dat aan alle in aanmerking komende ontwerpers, ook jonge en nog onbekende, ieder op zijn beurt een goede kans wordt geboden. Dit college zal een lichaam worden dat krachtig tot den bloei van onze kunstnijverheid kan meewerken en de opdrachtgevers, die tot nu toe veelal in den blinde tasten, zullen zeker gaarne gebruik maken van dit middel om hun kunstenaar te vinden. Het is te hopen dat in de eerste plaats het Rijk, dat tot nu toe onze bekende moderne kunstnijverheid zoo weinig tot heur recht liet komen, zich van het Advies zal gaan bedienen van dit College, waarvan de vertrouwen wekkende samenstelling is als volgt: K. P. C. de Bazel; Dr. Jan Kalf; C. W. Nijhoff; R. N. Roland Holst, en Mr. J. F. van Royen.

PERSONALIA.

De heer W. K. de Wijs, Bouwkundig Ingenieur, heeft zich sedert 1 Januari j l. als particulier architect te Enschede gevestigd.

Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam. Als opvolger van den heer W. Kromhout als Hoofdleeraar der Afdeeling Bouwkunst wordt van goed ingelichte zijde genoemd de heer Blauw, thans leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Haarlem.

F. Boonstra, Directeur van Gemeentewerken te Assen. Werd in 1912 door het Gemeentebestuur van Assen het 25 jarig ambtsjubileum van den heer F. Boonstra als Directeur van Gemeentewerken op waardige wijze herdacht, thans heeft de Gemeenteraad hem op zijn verzoek met ingang van 1 Maart 1916, eervol uit die betrekking ontheven.

De burgemeester, de heer M. D. A. Jolles, gaf bij dat besluit een overzicht van 't geen er in dien onafgebroken reeks van jaren onder de bekwame leiding van den heer B. alzoo tot stand werd gebracht. Hoe de directeur steeds met zijn tijd medeging, terwijl hij tevens als een zeer practisch en als een bekwaam ambtenaar herdacht werd. Hem werd dank gebracht voor de vele belangrijke diensten aan de gemeente bewezen. Aan deze woorden gaf de vergadering groote blijken van instemming.

De heer Boonstra volgde destijds wijlen den stadsbouwmeester H. C. Winters in diens ambt op.

De betrekkelijk jonge gemeente Assen heeft zich vooral de laatste kwart eeuw aanmerkelijk uitgebreid; het zielental is dien tijd nagenoeg verdubbeld. Dit had tengevolge dat steeds nieuwe wegen moesten worden bijgemaakt en bestaande verbeterd, terwijl een groot aantal gemeentegebouwen, als scholen e. d., moesten worden bijgebouwd of uitgebreid. (Ook het Bouw- en Woningtoezicht is in handen van den dienst der Gemeentewerken). Zij, die deze gemeente van meer nabij kennen en een vergelijking kunnen maken met menig andere gemeente, wat betreft de wijze van uitvoering dezer werkzaamheden, moeten beamen dat zij voldoet aan de meest practische zoowel als aesthetische eischen.

Bij de velerlei voorkomende bezigheden heeft de heer B. steeds een onvermoeid streven naar verbetering aan den dag gelegd; zoo bond hij ook de strijd aan tot wering van ontsierende reclame, wat zeker niet weinig tot verfraaiing der stad heeft bijgedragen.

Vooral den naam als architect deed hij inderdaad eer aan.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 22 JAN. 1916. = No. 39.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — Agenda ledenvergadering. — Schoonheidscommissie 's Gravenhage. — REDACTIONEEL GEDEELTE. — Bouwkunst en Academie. — Bindende Bepalingen. — Kromoblanda. — Een belangrijk vonnis. — Algemeen Kunstcongres. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering. De a.s. ledenvergadering der M.B.V.A. is bepaald op Dinsdag 25 Januari a.s. ten 10½ uur v.m. in het Gebouw der M.B.V.A. De agenda zal o.a. bevatten:

1o. Benoeming van een lid van de Commissie van Onderwijs (vacature Versteeg).
2o. Vaststelling der regelen welke bindend verklaard zullen worden, en bepaling der volgorde van behandeling.
3o. Bespreking der wijze waarop studeerenden voor architect aan de M.B.V.A. verbonden kunnen worden.
4o. Voorstel der Commissie van Redactie tot wijziging van den inhoud van het Bouwkundig Weekblad.
5o. Bespreking van de uit te schrijven Prijsvragen voor het hoofd van het Bouwkundig Weekblad, briefpapier der M.B.V.A. en der Plaatselijke Commissiën.
6o. Instelling Eereraad.

Schoonheids-Commissie te 's-Gravenhage. Door het Bestuur der M.B.V.A. werd benoemd tot lid der Schoonheids-Commissie voor 's-Gravenhage de heer A. Broese van Groenau, die deze benoeming heeft aanvaard.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

BOUWKUNST EN ACADEMIE.

AMSTERDAM, den Januari 1916.

Weledelgeboren Heer.

Tot mijn leedwezen kon ik eerst in de laatste dagen kennis nemen van Uwe in het Bouwkundig Weekblad van 25 December opgenomen Kroniek. Het daarin besprokene is echter van zoo wijde strekking, dat een kort wederwoord geacht mag worden, ook thans nog niet geheel ongepast te zijn.

Met belangstelling las ik Uwe beschouwingen over het Hooger Onderwijs der Beeldende Kunsten, dat naar Uwe overtuiging zeer groot nut kan stichten en niettemin „in de knel raakt"; ook trof mij Uwe verzekering, dat de „Rijks-Academie van Beeldende Kunsten het aangewezen Instituut is voor de moderne Inrichting", die door U met zooveel ijver wordt voorgestaan.

Uwe opwekking tot scherpzinnig toezien, waar de leidende persoonlijkheden moeten worden aangewezen, is ongetwijfeld van groote beteekenis, en het verdient de volle aandacht, dat door U vervolgens omtrent de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten wordt vastgesteld:

„de benoeming van den opvolger van Prof. Allebé heeft „verwachtingen gewekt, die nog steeds niet zijn verwe„zenlijkt;

„het is daar tamelijk wel bij het oude gebleven;

„de Bouwkunst wordt er nog steeds de plaats onthouden, die haar moreel en Wettelijk toekomt;

„bij de benoeming van een Hoogleeraar werd niet „iemand aangewezen, waarvan men zeker weet dat hij „zal weten vóór te gaan in de z.g. . . . . bouwbeeld„houwkunst".

Bij dit laatste woord echter — houdt het mij ten goede — gevoelde ik eenig verzet, en ik dacht er aan hoe zulke benamingen wel geheel onbekend waren in den tijd, toen de beeldhouwkunst werkelijk het karakter had, dat door u, zeker niet zonder reden, zoo wenschelijk geacht wordt.

Zou men, in den geest van het door u gebruikte woord voortgaande, ook niet Beeldbouwkunst kunnen eischen? Doch — hierover bedoel ik niet in het bijzonder te schrijven. Laat mij slechts ter loops de opmerking maken, dat het fundamenteele der beeldbouwkunst aan de Academie geleidelijk doch met vernieuwden ijver gezocht wordt, sedert Prof. Bronner de leiding der beeldhouwklasse op zich nam. Het is u wellicht ontgaan, dat er thans in hout gesneden en in steen gehakt wordt en de oefeningen in het boetseeren dus aan-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

gevuld zijn met de werkzaamheden, die den arbeid inderdaad tot *beeldhouwen* maken.

Een opmerking ter loops — want het is zeer wel mogelijk, dat wij over de beteekenis van zulke vernieuwingen het niet eens zullen worden. En dat behoeft ook niet. Ik zou u zelfs gaarne willen toegeven dat alles bij het oude bleef, om u dan vriendelijk en ernstig de vraag te stellen: Geachte heer Gratema, wat hebt *gij* gedaan, niet voor een geheele vernieuwing, (men zou kunnen aannemen, dat het niet uw taak is daarvoor op te komen) maar wat deedt gij om de Academie te steunen in haren strijd, voor die twee belangen, die u als architect zoo zeer raken: *het nieuwe gebouw, en de bouwkunst als vak van onderwijs.*

Ik bedoel daarmede allerminst een aanval op Uwe persoonlijke actie of beleid; ik onderschat de beteekenis niet van een te rechtertijd gepubliceerd artikel. Maar Uw belangstellend schrijven geeft juist aanleiding tot het stellen der vraag, en gaarne herhaal ik ze in algemeener vorm, om alle persoonlijkheid er aan te ontnemen, aldus:

Wat hebben de Architecten gedaan, wat deden de zoo werkzame Vereenigingen, wat hun half dozijn organen? In gemoede — ik zoek te vergeefs naar een gunstig antwoord. En toch is de vraag niet onredelijk.

Men moet immers aannemen, dat belangstellenden, die van een openbare instelling iets verwachten en omtrent hare gewenschte ontwikkeling welomschreven eischen hebben gevormd, dat die belangstellenden ook zooveel mogelijk actief zullen zijn om de verwachtingen te doen realiseeren. Of is het niet eene vergissing er op te rekenen, dat hervormingen van Rijks-Instellingen geheel individueel kunnen of moeten worden verkregen? Ik denk dat, althans naar uwe overtuigingen, de medewerking der belanghebbenden nimmer geheel kan worden gemist; en mede voor zulke activiteit immers werden de verschillende Vereenigingen in het leven geroepen. Volharden die in onthouding, wat mag men dan verwachten?

Zoo is het ook door uwe directe voorgangers begrepen; zij wisten te *handelen* waar het noodig was. Toen de Koninklijke Academie werd opgeheven en aan de nieuwe Rijks-Academie het onderwijs in de Bouwkunst dreigde te ontbreken, toen heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich dapper geweerd en het is zeker voor een deel aan hare Adressen te danken dat de aesthetiek der bouwkunst onder de vakken van onderwijs werd opgenomen, en dat de Prix de Rome ook voor de architecten bereikbaar zou zijn.

Toen de jaarlijksche wedstrijden eindelijk werden uitgeschreven en men alweer moest vreezen, dat de Bouwkunst zou worden vergeten, toen was het nogmaals de Maatschappij, die in een tactvol gevoerde actie van de Regeering wist te verkrijgen, dat er ook wedstrijden voor de Bouwkunst zouden plaats hebben.

En voor een 15 jaren werd door het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia onder leiding van Jos. Cuypers en Lauweriks op uitnemende wijze een veel besproken poging gewaagd om de Bouwkunst weer in het onderwijs der Academie op te nemen. Het moet worden erkend, dat hier de kans op resultaten wellicht grooter geweest zou zijn, indien men volledig bekend was geweest met de Wet, waarop de organisatie der Academie berust en de stukken die naar aanleiding der Wet werden gewisseld. In een uitvoerig artikel in het Handelsblad van den 11den Juli 1908, werd hierop indertijd gewezen en aangetoond, wat men uit het oog had verloren en wat de beweging nieuwe kracht zou kunnen geven. Maar hoe dit ook zij, wij mogen ons dankbaar herinneren dat de Architecten en hun Vereenigingen in de periode van 1870-1900 herhaaldelijk en met voortreffelijken zin hun plicht hebben vervuld. En het kan, naar het mij voorkomt, niet weersproken worden, dat ook de Bouwmeesters, die thans aan het woord zijn, zich opnieuw en met nog grooter kracht aan het werk zullen moeten zetten, indien zij inderdaad „verwachtingen" van de Academie hebben, het nieuwe Gebouw hen interesseert, en het onderwijs der Bouwkunst aan de Academie door hen geëischt wordt.

Ik ben er van overtuigd dat niemand het aangenaam zou vinden bij het betrekken van het nieuwe Gebouw der Academie en het openen der nieuwe leergangen te hooren zeggen: „De Architecten? . . . . . zij hebben niets gedaan om dit alles te verkrijgen". En toch-indien de verwachting der Architecten ten opzichte der Academie hen niet tot meerdere activiteit kan prikkelen dan door hen sedert de laatste poging van Architectura, nu 15 jaar geleden, is getoond, dan vrees ik dat inderdaad en tot veler teleurstelling de resultaten bevochten zullen moeten worden, zonder dat men hen zal kunnen danken voor een op den juisten tijd geboden, krachtige hulp.

Geloof mij intusschen met mijn herhaalden dank voor Uw belangstellend artikel.

Hoogachtend
Uw Zeer dw.
A. J. DER KINDEREN.

Amsterdam, den 17den Januari 1916.

WelEd. Geb. Heer.

Bijgaande brief lag voor U gereed, toen ik het Bouwk. Weekblad van 15 Jan. jl. van U ontvangen mocht. Ik ben waarlijk dankbaar voor de daarin uitgesproken vriendelijke gevoelens. Maar — in overleg met U — kan het wellicht toch geen kwaad mijn brief nog te doen volgen. Komt er eens een frissche actie van de zijde der Bouwmeesters, dan mag ik misschien wel eens iets principiëels vernemen over „wat wij een moderne, levende en vruchtbare Academie noemen."

Hoogachtend
Uw zeer Dw.
A. J. DER KINDEREN.

BINDENDE BEPALINGEN.

Die het doel wil bereiken, moet zonder aarzelen den weg kiezen, die daartoe leidt.

Een sterke, levenskrachtige organisatie, hetgeen een vakvereeniging noodzakelijk moet zijn, kan slechts door krachtige middelen tot stand worden gebracht en in stand gehouden.

Wel is na de laatste wijziging der Statuten de vakvereenigingsgedachte meer naar voren gebracht, is de wensch der leden, dat de oude Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een vakvereeniging zou zijn duidelijk uitgedrukt in den nieuw toegevoegden ondertitel: „Vakvereeniging voor Nederlandsche architecten", doch hiermede was nog slechts de eerste stap gedaan ter benadering van het gestelde doel. Slechts formeel was hiermede de reorganisatie der Maatschappij tot een vakvereeniging voltooid. Niet door Statuten alleen kan daadwerkelijk blijken, dat thans bestaat een „Vakvereeniging van Nederlandsche architecten", slechts de ernstige wil der *leden*, zich uitend in de *daad* kan hiervan het bewijs leveren.

Van dien *wil* sprak de *daad* der aanneming bij referendum der Eerecode en meer nog het op de laatst gehouden ledenvergadering genomen besluit om op de volgende vergadering de voorbereiding tot bindendverklaring nader te bespreken.

Mèt de aanneming van deze motie werd het Bestuur gesteld voor de oplossing van een belangrijk, maar moeilijk vraagstuk. Het is dus zeker wenschelijk eens na te gaan op welke wijze een oplossing kan worden gevonden, die hoogst waarschijnlijk in de practijk het beste zal kunnen voldoen en de voor- en nadeelen der verschillende mogelijkheden, gegeven de thans vastgestelde regelen, te overwegen.

De Statuten bepalen, dat het bindend verklaren van regelen, de vakbelangen betreffende, bij referendum kan geschieden. Een bepaalde regeling, als honorariumregeling, prijsvraagregeling enz. kan in haar geheel worden bindend verklaard. De vraag doet zich hierbij voor, is bij de samenstelling der verschillende regelen hiermede rekening gehouden, zijn al deze regelen zoodanig samengesteld, dat geëischt mag worden, dat alle daarin voorkomende bepalingen *in de practijk, door elken architect, waar ook in Nederland gevestigd, ten allen tijde* kunnen worden opgevolgd, dat *uitzonderingen* hier *niet toelaatbaar* zijn en de nakoming met alle ten dienste staande middelen mag worden afgedwongen?

Het bovenstaande leidt van zelf tot een tweede vraag. Is het mogelijk een zoodanige regeling te maken, zelfs al is het den samenstellers bekend, dat de verschillende bepalingen door de leden der M.B.V.A. onder alle omstandigheden moeten worden opgevolgd?

Het schijnt van belang, dat beide vragen door de leden onder 't oog worden gezien.

Bij de thans bestaande regelingen is over 't algemeen het daarin behandelde geval tot in bijzonderheden geregeld. Dit brengt het zeker niet te onderschatten voordeel mede, dat dus zeer vaak de te volgen weg nauwkeurig is aangegeven en in het algemeen de handelwijze van den architect, die zich aan een vastgestelde regeling wenscht te houden, hierdoor is bepaald. Er zullen zich echter gevallen voordoen, dat nakoming tot in bijzonderheden der voorgeschreven regelen niet altijd of zeer bezwaarlijk mogelijk zal zijn. Het zal dan ook niet uitblijven, dat door de moeilijkheid om te kunnen voldoen aan een bepaling, waarmede het algemeen belang der vakvereeniging slechts zeer indirect verband houdt, de architect voor het dilemma zal worden gesteld: nakoming der bepaling ter wille eener formaliteit van twijfelachtige waarde en zich schikken in een misschien groot financieel nadeel of niet nakoming met als gevolg royement van het lidmaatschap der M.B.V.A. Zelfs is het geval denkbaar, dat van belangrijke bepalingen moet worden afgeweken, hetgeen zeker allerminst mogelijk zal zijn, daar dispensatie niet kan worden verleend. Men bedenke, dat geen wetsregeling bij machte is alle omstandigheden en uitzonderingsgevallen te voorzien en in bepalingen vast te leggen. De maatschappelijke evolutie zal zich verzetten tegen een al te star wetsverband.

Worden daarentegen de bestaande regelen vervangen door andere, welke met 't oog op bindendverklaren worden samengesteld, dan zal het zeker den leden minder moeilijk vallen aan de gestelde bepalingen te voldoen. Aan een dergelijke regeling zijn intusschen misschien nog grooter nadeelen verbonden dan aan eene, waarin de geheele materie tot in onderdeelen geregeld is. Hier zouden de bepalingen alleen hoofdzaken en principes kunnen bevatten, men zou in vaagheid en algemeenheid vervallen en het zou mogelijk zijn, dat allen voldeden aan de gestelde voorschriften en toch velen zouden handelen tegen den geest der vakvereeniging, zonder dat het mogelijk zou zijn de onwilligen ter verantwoording te roepen.

Hoe is het nu mogelijk de voordeelen van het eerste systeem te behouden en de nadeelen zooveel mogelijk te beperken? m. a. w. kan aan de leden de verplichting worden opgelegd zich te houden aan de thans geldende voorschriften der prijsvraagregeling, honorariumtabel, Alg. Adm. voorschriften, enz., zonder dat geëischt behoeft te worden, dat hieraan ten allen tijde en onder alle omstandigheden moet worden voldaan?

De besprekingen op de laatste bestuursvergaderingen schijnen er toe te hebben geleid een goede oplossing voor het vraagstuk te vinden. Deze oplossing komt op het volgende neer:

De thans vastgestelde regelingen, als honorariumtabel, prijsvraagregeling, administratieve voorschriften, blijven gehandhaafd.

Ook voor andere onderwerpen kunnen door de Algemeene Vergadering dergelijke regelen worden vastgesteld. Het Bestuur heeft het recht om in speciale gevallen voor alle leden bindende besluiten uit te vaardigen. Voor deze besluiten is het Bestuur verantwoording schuldig aan de Ledenvergadering.

De leden bepalen hunne handelwijze naar de regelen en besluiten bovenbedoeld. Afwijking dezer regelen is niet geoorloofd tenzij het Bestuur het voorkomend geval ter beoordeeling is voorgelegd, alle gevraagde inlichtingen zijn verstrekt en in zijn uitspraak dispensatie van met name genoemde bepalingen heeft verleend.

Het Bestuur heeft ten allen tijde het recht, om wanneer er genoegzame reden is om te mogen onderstellen, dat een lid, door een afwijking van de regelen of besluiten boven-

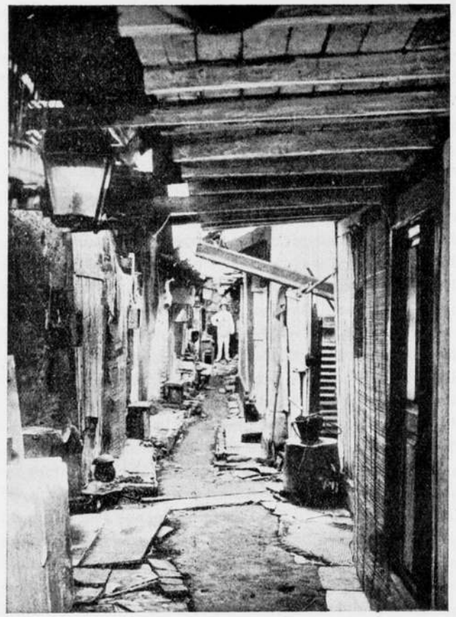

Straat en Kampong Doro in Soerabaja. Zoo zijn er daar ettelijke! Uit Kromoblanda door H. F. Tillema.

bedoeld, schade doet aan anderen, het vak of de vereeniging, het lid ter verantwoording te roepen en indien naar de meening van het Bestuur deze schade duidelijk is gebleken, maatregelen, ter voorkoming te nemen. Ook hiervoor is het Bestuur verantwoording schuldig aan de ledenvergadering.

Het schijnt bovendien wenschelijk, dat van de uitspraak beroep open staat bij de Ledenvergadering. Van de maatregelen eventueel door het Bestuur te nemen kunnen de volgende worden genoemd.

1°. Dringend advies;
2°. Schorsing van het lidmaatschap;
3°. Royement „ „ „ .

Wordt dit voorstel aangenomen dan zal statuten wijziging moeten volgen, daar het Bestuur dat dan een groote verantwoording moet aanvaarden geen recht tot contrôle is verleend.

Een levende rechtspraak aan de hand der bestaande regelen, doch die voeling houdt met de zich steeds wijzigende opvattingen en gebruiken, zal dan zijn verkregen.

Met het volgende citaat kan worden besloten:

„Discipline wil in de vakvereeniging in het algemeen zeg-
„gen: het loyaal uitvoeren van alle genomen besluiten,
„zelfs als men van die besluiten een tegenstander is; het
„behoorlijk opvolgen van al hetgeen door de bestuurscol-
„leges, ingevolge de dezen gegeven bevoegdheid wordt ge-
„last; het stellen van vertrouwen in zijn organisatie, in
„zijn medeleden en in zijn bestuurders." J. WESSELIUS.

„KROMOBLANDA".

Over 't vraagstuk van „het Wonen" in Kromo's groote land. 1e Deel door H. F. Tillema.

Opnieuw heeft de heer Tillema, de warme en enthousiaste strijder voor de meest grootsche en groote belangen van ons Insulinde, zich verdienstelijk gemaakt door de uitgave van een werk. Een werk, dat wij èn om het onderwerp èn om de wijze waarop de heer Tillema dit onderwerp behandelt, van buitengewoon belang achten voor de verbetering der volksgezondheid in Neerlands grootste en schoonste kolonie.

Verschrikkelijke, ongelooflijke en onmenschwaardige toestanden beschrijft de heer Tillema in zijn interessant werk en hij doet het zóó pakkend, gesteund door pittige, voor zich zelf sprekende illustraties, dat hij inderdaad spreekt tot het hart. Tot het hart van elken Hollander, die ook maar een greintje gevoel heeft voor zijn medemenschen speciaal voor zijn bruinen broeder in Indië. En laat men een goede gezondheid en een gepaste welvaart van dezen bruinen broeder niet van te gering belang achten voor ons eigen land! Want, och arme, wat zouden wij in de rij der volkeren beteekenen, zonder dat vette land, „dat zich daar slingert om den evenaar als een gordel van smaragd."

Maar Tillema, ziet niet alleen de schoonheid van het land, hij ziet ook, met den practischen blik van een bekwamen en ijverigen hygiënist, dóór het waas der schoonheid heen en ontdekt aan veler oogen de vele etterbuilen en zweren, die door het fraaie kleed van Insulinde heenschemeren.

„Het is diep treurig voor Indië en beschamend voor „Nederland, dat de Nederlanders over het algemeen, de „ontwikkelden niet uitgezonderd, bitter weinig of niets „van Indië weten." Dit gezegde van Kartini vormt de inleiding tot het boek, en dan vertelt Tillema in hoofdstuk I „wat men niet mag nalaten om een werelddeel tot ontwikkeling te brengen," en hij doet dat op zakelijke en klemmende wijze. Hoor hem eens in deze tirade:

„Het sterftecijfer in de groote steden van Indië is hoog,
„*veel* hooger dan dat der binnenlanden, waar het ook
„reeds hoog is. Dit komt, omdat de kansen voor infectie
„in een dichtbewoond gebied, zooveel grooter zijn, dan
„op plaatsen waar de menschen ruim wonen. Door hy-
„giënische maatregelen als: goede watervoorziening,
„goeden faecaliënafvoer, straat- en erfreiniging, drai-
„nage van den bodem, decentralisatie op woninggebied,
„is men in staat dit veel te hooge cijfer zeer aanzienlijk
„te verlagen. Die maatregelen kan men dóórvoeren ook
„*zonder*, dat de massa begrijpt, waarom ze genomen zijn,
„ook *zonder* dat die massa een hooger trap van ontwik-
„keling heeft bereikt; al stem ik volmondig toe, dat, ter
„verkrijging van het *volle* nuttige effect dier maatrege-
„len, ontwikkeling noodig is."

Maar, wacht men hierop, dan zullen cholera, typhus, dysenterie, malaria elk jaar ontelbare „blanke kindertjes, oppassende vrouwtjes" uit hun gezinnen wegrukken! „Want de toestanden, waaronder de vrouwtjes, „en ook hun mannen, vooral in de groote centra, ge-„doemd zijn te leven, spotten met elke beschrijving, al „zal de toerist het aan de lachende en tevreden gezich-„ten niet merken. Daartoe moet men de statistieken „raadplegen."

Dit bedenken niet de velen, die hier in patria in ruime mate profiteeren van de van overheidswege getroffen hygiënische maatregelen en die daardoor met opgewektheid hun in Indië verdiend pensioen kunnen verteren of hun scharen kunnen bot knippen op couponbladen van Indische waarden. Die velen denken niet aan de vrouwtjes, die *hun* kinderen oppasten, of nog *zullen* oppassen de kinderen van *hun* kinderen!

De statistieken, die Tillema geeft, zijn afschuwwekkend! Zoo leert de grafiek van Dr. Lim, omtrent de cholera-epidemie te Semarang in de jaren 1910—13, dat alléén aan cholera 35 pro mille der bewoners stierven!

. . . . . .

Tillema heeft een groot werk verricht! Moge zijn stem niet te vergeefs geklonken hebben. Krachtig wil hij voortgaan met zijn propaganda voor een *gezonde bevolking in de tropen*. Laat men hem steunen, waar men kan! Hij doet een beroep op allen, die hem voor zijn 2e deel met foto's, teekeningen en beschrijvingen, betrekking hebbend op zijn onderwerp, kunnen steunen. Zend ze hem toe en hij zal er een hoogst nuttig gebruik van maken!

LAMBERTUS ZWIERS.

EEN BELANGRIJK VONNIS.

De redactie van „Architectura" wijst in de aflevering van 1 Januari van genoemd tijdschrift er op, hoe, ook door de rechtelijke macht, de honorariumregeling onlangs herzien door de M. B. V. A. en de B. N. A. steeds meer wordt erkend, als een goede en billijke handleiding ter bepaling van het honorarium, ook voor die gevallen, waarbij door partijen geen overeenkomst hieromtrent is getroffen.

Hierbij wordt een intressant geval van jurisprudentie aangehaald, dat wij hier in 't kort laten volgen.

Gedaagde, (de opdrachtgever) had de rekening van den architect, die ingediend werd, toen gedaagde had verklaard van de uitvoering van het gemaakte plan af te zien, in haar geheel bestreden.

Waar echter vast stond, dat geeu loon door partijen was overeengekomen en de Rechtbank de gegevens miste om zelve die vergoeding naar billijkheid te bepalen, kwam het de Rechtbank het meest doelmatig voor zich door deskundigen te doen voorlichten ter beantwoording der vraag: „Welke vergoeding komt in billijkheid aan eischer toe voor het maken der ten processe overgelegde plannen met begrooting, ten behoeve en in opdracht van gedaagde, van een door dezen op een terrein te .... in het villapark te bouwen villa?"

Drie deskundigen werden hierop aangewezen. Partijen kwamen echter overeen, dat ter besparing van kosten aan slechts één der drie deskundigen de zaak zou worden voorgelegd.

In zijn antwoord aan de Rechtbank neemt de deskundige als grondslag voor zijn berekeningen „de algemeen in Nederland erkende honorariumtabel van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, welke ook sedert jaren door den Bond van Nederlandsche Architecten is aangewezen als te zijn een (minimum-) grondslag" en komt na de zaak van verschillende zijden te hebben belicht tot de conclusie, „dat het door den eischer gevraagde honorarium is aan te merken als beneden een billijken eisch". De deskundige besluit zijn antwoord als volgt:

„Aangezien in Nederland zou moeten worden gebouwd voor een Nederlandsch bouwheer en de architect ook van geboorte Nederlander is, acht ik hier geen andere honorariumregeling van toepassing dan onze Nederlandsche honorariumtabel."

Bij het vonnis van 27 Januari 1911, waarbij de Rechtbnnk „*de aangevoerde gronden van den deskundige tot de Hare maakt*", spreekt de Rechtbank uit, dat aan den eischer „*zijne vordering ten bedrage van f 460,95, een minder bedrag dan waarop hij in billijkheid aanspraak kon maken, thans kan worden toegewezen.*

Dat een dergelijk vonnis, waarbij de honorariumtabel door den Nederlandschen rechter als grondslag voor een billijke berekening onomwonden wordt erkend, de aandacht der architecten verdient, behoeft zeker niet nader te worden uiteengezet. Met de redactie van „Architectura" zijn we het eens, dat het een vakbelang is deze en dergelijke uitspraken meerdere bekendheid te geven en wij wekken hierbij de leden der M. B. V. A. dan ook dringend op gevallen van rechtskundigen aard honorariumtabel betreffende in ons vakblad te publiceeren.

ALGEMEEN KUNSTCONGRES.

(Vervolg van bladz. 264.)

Er was eenig debat. J. Gratama was het in hoofdzaak met den inleider eens. Toch is er z. i. aan het behoud van de oude bouwkunst een bezwaar verbonden, het bezwaar dat men te veel blijft hangen aan wat wel eens smalend antiquarisme wordt genoemd. Als de moderne ontwikkeling van een stad de verdwijning van de oude bouwwerken medebrengt, moeten deze vallen. Bij spr. gaat de levende ontwikkeling van onzen eigen tijd, van wat wij zelven als schoonheden beschouwen, vooraan. Oude kunst, hoe schoon ook, drukt niet meer uit onze eigen gevoelens, onze eigen hoop, onze eigen kracht. Tien maal liever heeft spr. de zuivere uitdrukking van onze eigen gedachten. Wij hebben in dit opzicht hetzelfde recht, wat alle vroegere geslachten in hun verhouding tot oudere kunst gehad hebben.

De letterkundige Frans Bastiaanse betuigde vervolgens zijn ingenomenheid met de rede van dr. Veth. Voorts wees hij erop, dat in de taal mogelijk is, wat in de bouwkunst helaas te vaak mislukt, d. w. z. dat de oude schoonheid wordt gehandhaafd naast de nieuwe. De taal is dan ook bij uitstek het middel, dat het volk bijeen houdt.

De architect Joh. G. Robbers onderschreef volkomen, wat zijn vakgenoot Gratama had betoogd. Overdreven behoudzucht van het oude kweekt wel eens afkeer van het nieuwe, het moderne, in de bouwkunst. En dan vervalt men tot een nabootsing van bouwstijlen, gelijk wij gekend hebben.

Dr. Van Gelder maakt een kleine kantteekening bij een opmerking van dr. Veth omtrent de wettelijke bescherming van monumenten van geschiedenis en kunst. Hiervoor is indertijd door den Oudheidkundigen Bond een ontwerp van wet gemaakt. Dr. Jan Veth nu had twijfel geopperd, of zulk een wet ook zou beschermen de oude burgerwoonhuizen, welke de eigenlijke kleur geven aan onze Hollandsche steden, veel meer dan in enkele raadhuizen, enz. Dr. van Gelder neemt dien twijfel weg. Elk ding, dat geklasseerd is, kan worden beschermd. Het is dus alleen een kwestie, wie klasseeren en hoe dat geschiedt!

Spr. betuigde daarna zijn instemming met de woorden gesproken ten gunste der moderne kunst. Juist als historicus is het hem duidelijk, dat wij de geschiedenis niet moeten vasthouden, maar moeten laten leven en die door nieuwe kunst voortbrengen.

Dr. Jan Veth verzekerde onder verwijzing naar verschillende zinsneden uit zijn rede, waaruit dit overtuigend blijkt, dat hij allerminst een voorstander is van het starre behoud. Er wordt echter te veel vernieuwd, wat met eenige moeite behouden had kunnen blijven. Aan dr. van Gelder bekende hij, dat de twijfel, dien hij opperde naar aanleiding van het ontwerp van wet van den Oudheidkundigen Bond eigenlijk meer bedoeld was om van zoo bevoegde zijde een verklaring uit te lokken. Het eerste artikel van het project geeft namelijk niet scherp aan wat bedoeld is.

In de middagvergadering sprak dr. Jan Kalf over: Gevaarlijke Kunstbeschermers.

Spr. rekende tot hen personen, die zich onledig houden met het schrammen van kunstwerken, met het schrammen en villen van oude gebouwen, personen, die zich op het zoogenaamde restaureeren toegelegd hebben.

De schoonheid van elk gebouw wordt gekarakteriseerd door zijn vorm en zijn constructie. Men kan echter aan elk gebouw zijn vorm ontnemen zonder de constructie aan te tasten. Ontneemt men bijvoorbeeld aan het raadhuis op den Dam zijn kapiteelen, enz. dan blijft toch de constructie als zoodanig bestaan.

De plastische versiering is onafscheidelijk van den vorm.

De Engelschen plegen het krachtig uit te drukken door te zeggen dat de restauratie van een gebouw de huid daarvan schendt. De neerslag der eeuwen heeft de koele steen met een sluier omhangen en heeft men wel eens in gemoede nagedacht wat de gevolgen der schennis zijn. Het is onmogelijk de oude vormen geheel na te maken. Dit is toch onomstootelijk gebleken o.a. bij het copiëeren der kapiteelen te Gouda, te Leiden en hier bij de ornamentiek van een gebouw als de Bijenkorf, dat voorzien moest worden van festoenen naar de copie van den gevel van het raadhuis. Elk ornament is een voorwerp van fantasie en spruit voort uit de emotie van eigen tijd.

Met een terugblik op hetgeen geschied is door alle eeuwen heen met de St. Servaaskerk te Maastricht wil spr. aantoonen, hoe gevaarlijk dat restaureeren was. In de 9e eeuw begonnen is een crypta ontstaan die in de 12e eeuw niet mooi genoeg was en die in 1880 den architect dr. Cuypers, voor wien spr. altoos de diepste bewondering heeft gekoesterd en dien spr. hoogelijk vereert, menig hoofdbreken heeft gekost. Door plaatselijke historici gebrekkig voorgelicht is de groote bouwmeester tot een oplossing gekomen, die toch stellig allerminst zal kunnen bevredigen. Spr. haalt dit voorbeeld als een sterk staaltje aan.

Spr. is niet blind voor het werk van de beeldstormers, die natuurlijk allerminst zijn sympathie hebben, maar wanneer spr. thans ziet hoe in oude kerken beelden van den H. Jozef of Maria worden geplaatst, dan mist spr. dikwerf het historisch moment en zou hij menigmaal een herhaling der beeldstormerij allerminst uit den booze achten. Hetzelfde geldt ook vaak voor de behandeling onzer torens. Niet alleen de vorm maar ook soms de inhoud wordt geprobeerd weergegeven te worden. Zoo laakt spr. het, dat bijv. in de Dreikönigsbrug men bij de restauratie zelfs door de trappen te doen uithollen het oude heeft probeeren weer te geven.

De eisch van restaureeren in stijl brengt vaak mee een verlangen naar stijleenheid. Met een verwijzing naar hetgeen in de kerken te Spiers en Bamberg is geschied veroordeelt spr. het stijlpairisme van onze dagen. Ook hetgeen bijv. hier op den Dam is geschied om toch maar in den stijl van het Paleis te blijven, waar een zoo kundig architect als van Straaten een zoo mislukt gebouw als de Bijenkorf in het leven riep en een zoo afgrijzelijk ding als De Groote Club verrees.

In den aanvang van de 19e eeuw begon de restauratie-manie, die zich uitbreidde meest in den zin der Gothiek.

Toen de moderne bouwkunst begon op te komen ging men na, wat er vroeger was geschied en men kwam tot de conclusie, dat voor de 19e eeuw niet aan restaureeren in oude stijlen was gedaan en dat steeds was bijgebouwd in stijl van eigen tijd. Men kwam tot inzicht, dat niet moet worden gerestaureerd, maar behouden, zoowel van oude als van „levende" gebouwen.

De uitbreiding van oude gebouwen in eigen geest heeft dit voordeel, dat het nageslacht in staat zal zijn te zien, waartoe wij in de verschillende perioden in staat waren.

Het nageslacht zal ons waarlijk niet bewonderen om wat wij aanbouwden in gothischen stijl.

Zooals spr. bedoelt, is in den laatsten tijd wel een en ander gedaan. Door den oudheidkundigen bond is een commissie een onderzoek opgedragen, deze commissie, in welke architecten zaten van verschillende opvatting, hebben een aantal stellingen geformuleerd, waarin zij tot de conclusie zijn gekomen, zooals spr. bedoelde in zijn rede.

Toch blijft het de vraag, of de regeering de nieuwe inzichten ten aanzien van restaureeren zal omhelzen.

Intusschen begint ook reeds bij het publiek de belangstelling in kunstzaken te groeien en spr. hoopt, dat zij ook ten aanzien van het restaureeren van oude gebouwen tot beter inzicht zullen komen.

Spr. eindigt met het uitspreken van de hoop, dat de „vilders" van oude gebouwen zullen worden nagewezen met den vinger: dat zij in de societeiten zullen gedeballoteerd worden, dat het „bedrijf" van restaureeren van oude gebouwen zal worden gebrandmerkt als een oneervol bedrijf. (Applaus.)

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAGEN.

Woonkamermeubelen voor een arbeidersgezin. Door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam is uitgeschreven een prijsvraag voor: Meubelen voor een woonkamer van een arbeidersgezin met een zeer beperkt inkomen.

Art. 1. De in te zenden meubelen moeten zoodanig zijn, dat, wanneer zij in groote hoeveelheden worden gemaakt, het mogelijk is concurreerend te zijn met de thans bestaande goedkoopste volksmeubelen. De meubelen komen te staan in een der nieuwe, door architecten gebouwde arbeiderswoningblokken. De woonruimte is ongeveer 4 × 4 M. De inwendige hoogte ongeveer 2.85 M.

Art. 2. Elke inzending moet bestaan uit: een kast; een tafel; zes stoelen; een spiegeltje. In de keuze van materialen of kleur der beschildering is de ontwerper vrij.

Art. 3. De gezamenlijke prijs voor de meubelen mag niet meer bedragen dan f 75 tot f 100. Daar de prijsvraaguitschrijfster begrijpt, dat deze som pas is te bereiken bij massa-vervaardiging (in dit geval te stellen op 200 stuks), en dat een enkele, naar een nieuw ontwerp vervaardigde meubileering duurder moet komen, zal de inzender, tegelijk met zijn inzending moeten overleggen: een schriftelijk bewijs, waarin een met name genoemde werkplaats verklaart: bij massa-vervaardiging de meubelen te kunnen leveren voor het, door den ontwerper schriftelijk op te geven bedrag van f 75 tot f 100.

Art. 4. Aan de jury is een bedrag van ƒ 100 beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.

Bovendien heeft de vereeniging „Kunst aan het Volk" het recht op aanwijzing van de jury de eerste bekroonde meubelen aan te koopen voor den bij de inzending schriftelijk op te geven kostprijs.

Tot de mededinging worden toegelaten alle Nederlanders.

De inzendingen op deze prijsvraag moeten uiterlijk 1 Mei 1916 vrachtvrij zijn bezorgd aan een adres, dat 15 April 1916 in de dag- en vakbladen zal worden bekend gemaakt.

Inlichtingen worden uitsluitend gevraagd aan de Jury, p. a. den secretaris van de jury, den heer P. Rink. Zij kunnen worden gesteld tot 15 Februari a.s.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

De jury bestaat uit de heeren: K. de Bazel, H. P. Berlage Nzn., Jan de Meijer, C. Oosschot en P. Bink, secretaris. Adres: Nieuwe Tolstraat 64, Amsterdam, aan welk adres ook het programma is te verkrijgen.

BERICHTEN.

Door den Gemeenteraad van Utrecht is besloten, overeenkomstig het voorstel der Raadscommissie, de bestaande schouwburg te verbouwen overeenkomstig het door de heeren Gort en Poutsma ontworpen plan, en van deze verbouwing ongeveer f 400,000 beschikbaar te stellen. Wij hopen spoedig op dit onderwerp terug te komen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 29 JAN. 1916. = No. 40.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. — De Nieuwe Verkeersweg langs den Hofvijver. — Oude Huizen van Rotterdam. — Prijsvragen. — Alg. Kunstcongres. — Berichten. — Met 2 platen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE NIEUWE VERKEERSWEG LANGS DEN HOFVIJVER TE 'S-GRAVENHAGE.

Deze weg maakte deel uit van het werkprogram, dat ik mij voor het studiejaar 1914/15 gekozen had en onder leiding van prof. Kotêra in Praag uitgewerkt heb. Het omvatte het ontwerp voor een nieuw gebouw voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan het Binnenhof en op het terrein, daarvoor vrijgemaakt langs den nieuwen verkeersweg, zooals die reeds van het Spui naar het Buitenhof geprojekteerd was. De uitwerking van de algemeene situatie sloot ook in zich de oplossing van de voortzetting van dezen nieuwen weg, dus het gedeelte langs den Hofvijver, welke straat thans overspannen wordt door de Gevangenpoort.

Het gaat hier om een typisch gedeelte van de stad, dat met alle mogelijke piëteit onder de oogen gezien moet worden. Aan den eenen kant heeft men een schilderachtig stadsbeeld, welks ondergang te betreuren is en aan den anderen kant een onhoudbaren toestand, die dringend om oplossing vraagt en daarbij zijn eischen stelt.

Er was een tijd, dat de Gevangenpoort aan haar doel als genoegzaam breede doorgang beantwoordde. Als zoodanig is ze thans niet meer bestaanbaar. Het toegenomen verkeer eischt haar verdwijning. Toch is deze uit praktisch oogpunt niet noodig, omdat er een goede oplossing van deze zijde van het vraagstuk mogelijk is met behoud van het bouwwerk in zijn geheel. En dit behoud is hier volkomen gerechtvaardigd — zoo niet bevolen, — door de architectonische waarde van het gebouw, om van de historische herinneringen nog niet eens te gewagen. Maar dan moet ook de nieuwe toestand duidelijk uitdrukken, dat de poort alleen om haarzelf gespaard is, al verliest ze daarmee ook in de kern haar vroegere beteekenis. Bovendien, de stad van onzen tijd behoeft geen openluchtmuseum te zijn om ons aanschouwelijk omtrent het werkelijke doel van de oude poorten te onderrichten. We moeten ze aanvaarden in de waarde, die ze thans voor ons hebben n. m. als monumenten, waarvan het praktische nut is verloren gegaan. We moeten ze als zoodanig bewaren, ze op de beste wijze in de nieuwere stad verwerken en wanneer ze absoluut in den weg staan de durf hebben, ze geheel te doen verdwijnen.

Niet goed lijkt me daarom de oplossing van het geval Kamperbinnenpoort te Amersfoort, voorkomend in het B. Weekbl. No. 9 van dezen jaargang waar van wege de Rijkscommissie v. d. beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst voorgesteld wordt de beide overgebleven poorttorens weer door een boog te verbinden naar het voorbeeld van bestaande oude teekeningen.

Men zou dan weer een toestand gaan scheppen die eens onhoudbaar gebleken is. Dat is achteruitgaan! Verder wordt het drukke verkeer nog met een bocht *om* de vernieuwde poort heen gelegd, waardoor de voor dit verkeer zoo gewenschte rechte lijn gebroken wordt. En wat te zeggen van het plein, waaraan de poort nu doelloos te kijk staat, als ter wille van dit plein juist een schilderachtig grachtgezicht verdwijnen moet.

De eenige moderne oplossing van dit geval is m.i. de *direkte* verbinding van Langestraat en Kamp te behouden en in verband daarmee de opening tusschen de poorttorens te verwijden door den westelijken toren in zijn geheel te verplaatsen en met de belendende huizen te brengen in de rooilijn van bovengenoemde, breedere straten. Hierdoor wordt aan de verkeerseischen voldaan en daardoor de toestand plaatselijk verbeterd, terwijl van de gracht partij wordt getrokken om door

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

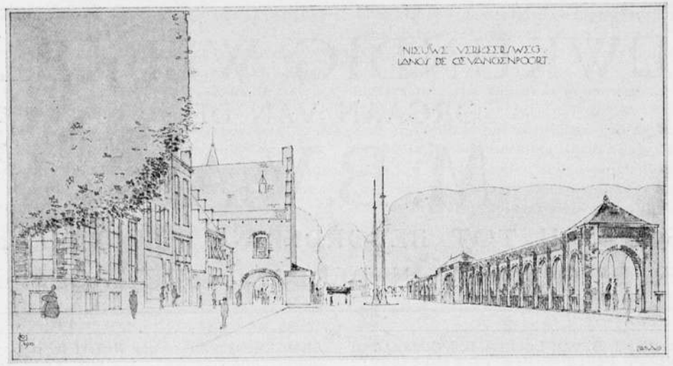

weerkaatsing het beeld ter plaatse nog aantrekkelijker te maken. De torens blijven in het stadsbeeld eender werken. Hun beteekenis is niet meer die van „poort" maar als pylonen vormen ze een waardige toegang tot een vernieuwde straat. Ofschoon overblijfselen uit een vroegeren tijd, verworden ze niet tot een dood museumstuk, doch blijven een levend onderdeel van de nieuwere stad, waarin ze hun oorspronkelijk karakter behouden en eerlijk laten zien, dat men ze om hun eigen, bizondere schoonheid behield en dat een later geslacht die schoonheid op de juiste wijze wist te waardeeren.

Zoo heb ik ook de nieuwe, breede verkeersweg als modern element naast de oude Gevangenpoort gelegd en krijgt deze daardoor als historisch architektuurmonument haar eigen beteekenis. Ze blijft dezelfde functies als voorheen verrichten, hoewel op geringere schaal. Staande op het breede voetpad dient ze thans nog alléén den voetgangers als doorgang. Tevens geeft ze op even gevoelige wijze als de groote zuilen op de piazetta in Venetië de zoo gewenschte afsluiting aan de anders misschien te opene straat, wat in de masten en verdere bebouwing nog even doorgevoerd is. Deze bebouwing bestaat uit een massieve galerij, die een breed voetpad langs den Hofvijver overdekt en als 't ware den anderen wand van den weg vormt. Van hier zal men kalm kunnen genieten van het mooie uitzicht over den Hofvijver en de prachtige oude boompartijen van den langen Vijverberg, terwijl een kleine terrasaanleg daartoe een nog rustiger gelegenheid biedt.

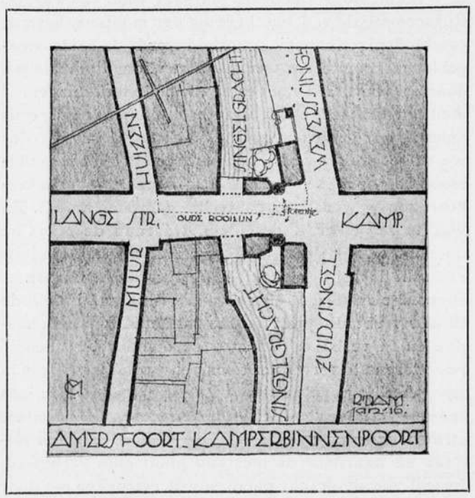

In deze galerij en in de poort er tegenover is tevens een veilige in- en uitstapplaats voor de trams ondergebracht, die vlak langs beiden heen gelegd zijn. Binnen deze uiterste banen beweegt zich dan het drukkere verkeer, op eenigen afstand van de voetgangers dus.
De hoogte van de pergola wordt natuurlijker wijze aangegeven door de onderste lijn van het bladerdak der boomenrij langs den vijver, welke met die van den walmuur het beeld van den vijverzijde beheerschen en die nu zoodoende door de architektuur overgenomen en verder voortgezet worden. Tegelijker tijd krijgt het stadsbeeld van deze zijde er de noodige rust door de sterk uitgesproken horizontale lijn, die het geheel aan elkaar bindt en waaraan het opstrevende van het groote gevelvlak van de vrijgekomen poort het gewenschte tegenwicht geeft.
Een boombeplanting is hier m. i. niet zoo op haar plaats omdat deze eerder het zoo aardige, beweeglijke silhouet van de huizenrij wegneemt om er onbelangrijkere onderpuien voor terug te geven en ook het zwaartepunt in het beeld te hoog komt te liggen.
Nu in beginsel besloten is den verkeersweg als op boven aangegeven wijze te doen aanleggen, waarbij poort en vijver intact blijven, achtte ik een korte beschouwing over de verdere uitwerking van dit zoo belangrijke vraagstuk niet misplaatst en zullen bijgaande studies duidelijker doen zien, hoe ik mij die gedacht heb.

J. COENRAAD MEISCHKE,
Rotterdam, Jan. 1916. *Akad. Architekt.*

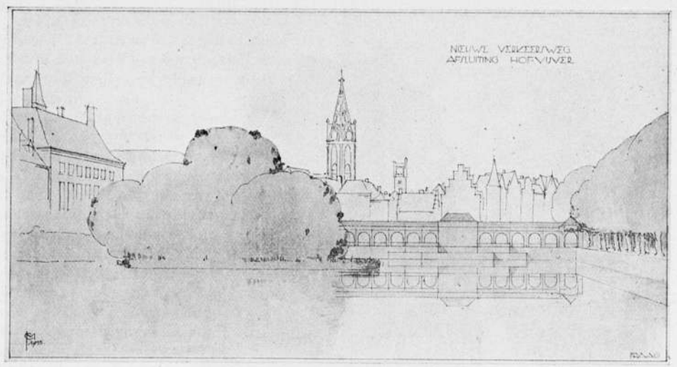

OUDE HUIZEN VAN ROTTERDAM.

130 Penteekeningen door Johan Briedé met geschiedkundige aanteekeningen van Dr. E. Wiersum, gemeente-archivaris en een bijschrift van Jac. van Gils, Architect.
Uitgegeven met steun van het Gemeentebestuur door W. L. en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij, Rotterdam MCMXV.

Nu mij eerst gisteren bovenstaand boek door de redactie ter bespreking is toegezonden, haast ik mij daaraan te voldoen; deze zorgvuldige en liefdevolle uitgave heeft recht op een bewijs van belangstelling uit architectenkringen.
Het druk levende, sloopende, brekende en bouwende Rotterdam heeft niet veel meer van oude schoonheid over. Des te meer reden om de magere resten in eere te houden en ze in teekening en bijschrift te verzamelen. Dit is met groote zorgvuldigheid en toewijding geschied door den teekenaar Johan Briedé wiens teekeningen zijn toegelicht door Dr. E. Wiersum en door den architect Jac. van Gils.
Men is niet kieskeurig geweest en zelfs de meest onbeduidende huisjes heeft men niet geschroomd nauwkeurig te teekenen en te beschrijven. Architectonisch wordt de stof pas belangrijk wanneer we zijn aangeland in de 17e en 18e eeuw. Maar uit dien tijd zijn er dan ook verrassende specimina.
Een bovenlicht als van Wijnhaven 62, keurig geteekend, is van een zeldzame fantasie; het huis Nieuwehaven 59 heeft een speciaal en edel karakter, dat mij doet denken aan Lübeck zooals het geleefd heeft in het Schabbelhaus.
Rotterdam, dat deze uitgave door krachtigen steun mogelijk maakte, heeft hiermede een goed werk gedaan. Allen, die het belang der bestudeering van oude architectuur begrijpen, zullen erkentelijk zijn voor deze gave.
Bij het bekijken van het teekenwerk denkt men onwillekeurig aan die prachtvolle teekeningen, die Wenckebach indertijd voor „Het Nieuws van den Dag" maakte en die zoo vol van schoone atmosfeer waren; en bij het lezen van de zoo hartelijk gestelde beschrijving van den heer van Gils krijgt men lust om „Philosophie de l'Art" van Taine eens uit de kast te nemen. Maar dergelijke verkeerde gevoelens worden gelukkig onderdrukt bij de herinnering aan een goed hollandsch spreekwoord van een gegeven paard, dat men niet al te familiaar behandelen moet.
Er is hier door alle medewerkers goed en serieus werk geleverd, dat bij ieder vakman waardeering zal vinden.
18 Januari 1916. S.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM 1915.

Wij ontvingen het zeer gedocumenteerde, uitvoerige Jury rapport van bovengenoemde prijsvraag. Plaatsgebrek belet ons, het stuk in zijn geheel op te nemen, zoodat wij er slechts noode toe overgaan alleen de hoofdzaak af te drukken. De Jury heeft haar taak consciëntieus opgevat; alle projecten, die maa reenigszins daarvoor in aanmerking kwamen, heeft zij beoordeeld; in dit opzicht mag het rapport als een model dienen. In de Jury hadden zitting de heeren: K. P. C. de Bazel, P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor en D. B. Logemann.
Wij hebben met de publicatie hiervan gewacht, tot wij tegelijk de 4 bekroonde projecten in het Bouwkundig Weekblad konden afbeelden, zie de losse platen. Het rapport geeft de volgende algemeene beschouwing.
De algemeene indruk, die de ingekomen ontwerpen zoowel wat kwantiteit als kwaliteit aangaat, maken, wettigt de uitspraak, dat de prijsvragen in allen deele als geslaagd beschouwd mogen worden.

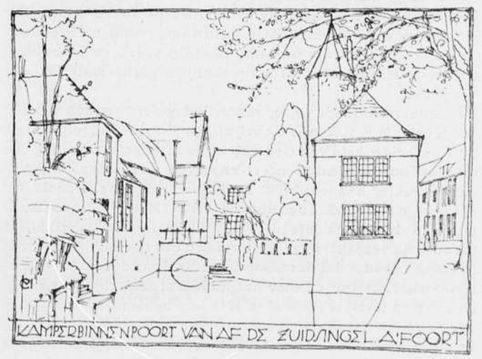

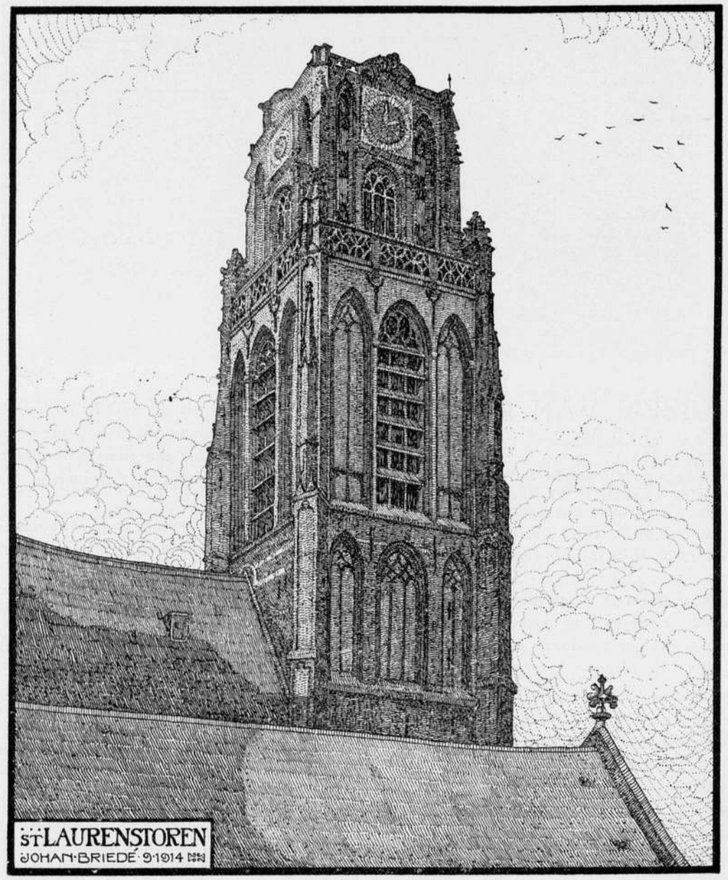

In 't bizonder geldt dit van de hoofdprijsvraag: het *ontwerp van een Badhotel.*

De omvangrijke arbeid die voor eene behoorlijke uitwerking van het niet gemakkelijke onderwerp van de mededingers blijkt te zijn gevorderd is door de meeste inzenders op buitengewoon lofwaardige wijze, en met groote liefde en toewijding volbracht. Dit uit zich niet alleen in de gedetailleerde studie, die van het onderwerp werd gemaakt doch ook in de zorgvuldige wijze waarop de teekeningen als zoodanig zijn uitgevoerd, en door velen, door opzetten op carton tot aantrekkelijk expositie materiaal zijn verwerkt.

De zeer verschillende wijze, waarop het onderwerp kon worden aangevat, als gevolg van de vrije ligging van het terrein en van de verscheidenheid van elementen, die in de hotelafdeeling een meer intiem, doch in de concert- en andere zalen een meer openbaar karakter hebben, blijkt uit de groote verscheidenheid der oplossingen en maakte den ontwerpers het kiezen van een standpunt ten dezen opzichte niet gemakkelijk. De noodzakelijkheid om voor de bezoekers der concertzalen een doelmatige controle te hebben zonder dat daardoor de eenheid van deze zalen eenerzijds en het hotel en de voor het publiek afzonderlijke terrassen en zalen anderzijds verbroken of te zeer belemmerd werd, was mede een vraagstuk, dat door zijn overheerschenden invloed op de algemeene planverdeeling, belangrijke moeielijkheden voor de ontwerpers medebracht. Desgelijks leverde het onvermijdelijke projecteeren van de kleine hotelvertrekken boven de groote zalen der benedenverdieping moeielijkheden zoowel uit het oogpunt van constructie als aan verlichting op. Verder maakte het verschil in hoogteligging van het terrein aan de land- en de zeezijde, het vraagstuk van eene goede dagverlichting der sousterrainvertrekken aan de zeezijde niet gemakkelijk, en ten slotte was de eisch, dat in de logeerkamers geen overlast mocht ondervonden worden, door de uitvoeringen in de concertzalen, een factor, die bij de distributie van het plan van groot gewicht was te achten.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat alle plannen hoe verdienstelijk het werk in 't algemeen ook zij, in de oplossing van een of meer der genoemde vraagstukken te kort schieten, en dat eene bevredigende oplossing van het eene vraagstuk bijna onvermijdelijk ten koste van een of meer der anderen kon verkregen worden.

Het zal geen betoog behoeven dat, bij de onmogelijkheid om bij de onderlinge vergelijking der plannen, met mathematische juistheid hun waarde ten aanzien der genoemde vraagstukken te bepalen, in verband met de uiteenloopende wijze, waarop de oplossingen ervan werden verkregen, de keuze der besten niet gemakkelijk was en een herhaald wikken en wegen vorderden.

Een ander punt, dat de vergelijking der plannen bemoeilijkte,

was de architectonische vormgeving in verband met het karakter van het gebouw. Het ligt voor de hand, dat, waar de inzichten der toonaangevers ten deze, in vele opzichten onderling afwijkend zijn, zich dit in het werk van hen die zich, door hun medewerking aan deze studieprijsvraag blijkbaar meer tot de volgelingen rekenen, zou afspiegelen.

Even onderscheiden als de plattegronden zijn opgelost, is dan ook de architectonische vormgeving der ontwerpen, en het is niet te ontkennen dat, naast het vele goede, en zelfs zeer goede, dat in verschillende richtingen de ontwerpen te zien geven, toch ook veel wordt aangetroffen, dat als niet logisch uit den plattengrond voortgekomen, of door aard en bestemming van het betreffende onderdeel van den bouw verantwoord, als loutere architectonische fantasie en overbodigheid moet worden gekwalificeerd. Dit, gevoegd bij het feit dat een uitgesproken karakter van gebouwen als het onderhavige, zonder daarbij als maatstaf te nemen wat op dit gebied ontstond in de achter ons liggende periode van bouwkunstig verval en stylimitatie, voorloopig nog niet is vastgelegd, werkte uit den aard der zaak zeer verschillende opvattingen bij de ontwerpers, ten dezen aanzien in de hand en maakte ook de beoordeeling in hoeverre zij erin geslaagd zijn eene juiste karakteruitdrukking te benaderen, zeer moeielijk.

Na de voorloopige bezichtiging der plannen waarbij de jury tot bovenstaande algemeene beschouwingen kwam, maakte zij eene schifting der ontwerpen, waarbij ter zijde werden gelegd, de bij iedere prijsvraag in kleiner of grooter aantal voorkomende ontwerpen, welker auteurs, ondanks hun ijver en goeden wil er niet in geslaagd waren te bewijzen, dat zij de opgaaf, ook zelfs maar in algemeene strekking hadden begrepen en in staat waren haar op te lossen.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Steunbeer, de Zee I, Anet en H. v. H. (in vierkant).

Bij eene tweede schifting werden terzijde gelegd de ontwerpen, welker auteurs wel meerder begrip bleken te bezitten omtrent aard en strekking van het op te lossen probleem, doch waarbij de talenten om dit op zoodanige wijze te doen, dat zij voor eene bekroning in aanmerking konden komen toch niet aanwezig bleken te zijn.

Dit waren de ontwerpen met de motto's Marco, B. en V., Aze ick kan, Studie en Ridder te paard (geteekend).

Alle overige ontwerpen bezaten in meerdere of mindere mate, kwaliteiten. die een meer grondig onderzoek en meer gedetailleerde vergelijking noodig maakten om tot eene derde schifting te komen, waarbij de minder geslaagden konden worden afgezonderd. Hierbij vielen uit de ontwerpen onder de motto's: Evenwicht, Branding, Door eenvoud succes, Harmonie, Quand même, Ho-ho-ho, In zee, Canoer, Egel, Mare nostrum, en Enzian. Zoodat ten slotte als beste ontwerpen overbleven waaruit de te bekronen ontwerpen zouden te kiezen zijn die met de motto's A., Horizon, H. v. H., Langs Zee, Rotterdam aan Zee, de Zee II en Hollands kust. Van deze ontwerpen vielen ten slotte af de 3 laatsten, terwijl de overblijvenden werden gerangschikt.

No. 1 motto A.
No. 2 motto Horizon.
No. 3 motto H. v. H.
No. 3a motto Langs Zee.

Waar aan de ontwerpen 1 en 2 beide zekere storende onvolkomenheden kleefden en bovendien hun verschil in kwaliteit niet van dien aard was, dat door volle bekroning respectievelijk met eersten en tweeden prijs aan dat verschil de juiste uitdrukking zou worden gegeven, en de kwaliteiten van No. 3 — 3*a* vrijwel, tegen elkander bleken op te wegen, meende de jury den eersten prijs te moeten verdeelen tusschen No. 1 en No. 2 in verhouding van *f* 600.— en *f* 150.— en de tweede en derde prijs te zamen te moeten voegen ter gelijkelijke verdeeling tusschen No. 3 en 3*a*, onder vermelding, dat bij No. 3 in 't bizonder de waarde der plattegronden en bij No. 3*a* die der architectuur, de keuze der jury bepaald heeft.

Omtrent de verschillende ontwerpen merkt de jury nader het volgende op:

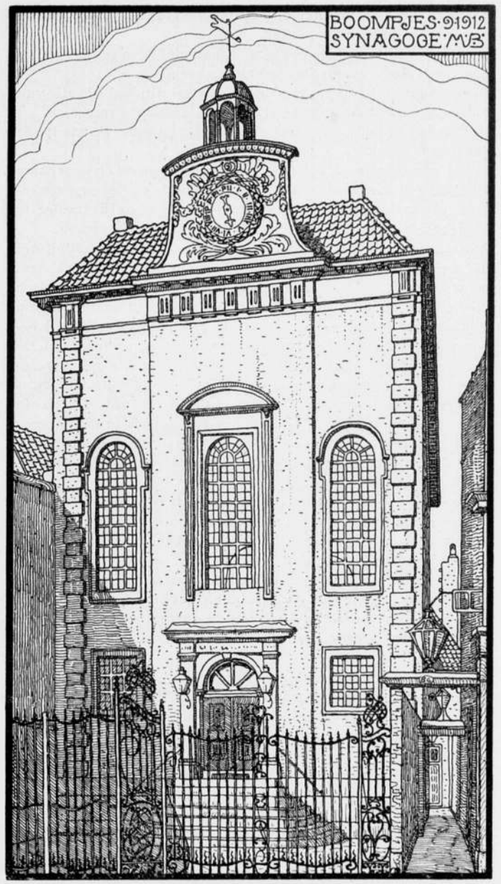

Motto A. (Zie bijgaande losse plaat). Dit ontwerp, dat bij den eersten oogopslag een ietwat vreemden indruk maakt, blijkt bij aandachtiger beschouwing groote kwaliteiten te bezitten. De plattegrond is van een oorspronkelijke compositie en is logisch in elkaar gezet: Door de beide, onderling een haakschen hoek makende vleugels wordt een goed ingesloten en ruim terras aan de zeezijde verkregen, en eene afscheiding tusschen concertzaal en hotelafdeeling tot stand gebracht, die de samenhang tusschen beide evenwel niet verbreekt, en het den hotelgasten gemakkelijk maakt deze zalen te bereiken.

De bureaux bij den hotelingang in het sousterrain liggen echter minder goed, de dienstvertrekken liggen goed al zijn niet alle van de juiste afmetingen, de toegangen met garderobe van het personeel zijn zeer goed gelegen. De winkels zijn niet gevraagd en niet in den gevel aangegeven. Ook elders in de gevels zijn enkele omissiën.

De verschillende zalen op de parterre zijn goed gelegen doch een controle bij den ingang der concertzaal is niet aangegeven. Het onderling verband der zalen op de verdieping laat te wenschen over, de verlichting der hotelgangen kon beter zijn.

De architectuur is aantrekkelijk en beschaafd, de gevels maken een monumentalen indruk, de koepelbouw boven de groote concertzaal is echter wel wat grootsch en hoewel het mogelijk zal zijn de zware steunbeeren op den dubbelen ringmuur der concertzaal te doen dragen zou het noodig zijn den koepel 22½

graad te draaien met het oog op de onderbreking van die ringmuren voor de tooneelopening.
De traptorentjes bij de paviljoens gaan niet hoog genoeg op om daarmede de 2e verdieping te kunnen bereiken.
De binnenarchitectuur heeft dezelfde kwaliteiten als die van buiten, doch kon door de details beter toegelicht zijn.
Het teekenwerk hoewel wat slordig hier en daar, verraadt een geoefende hand.
Is het plan dus niet vrij van gebreken, de goede en voorname kwaliteiten overheerschen in zoodanige mate en de oorsprounkelijkheid van den opzet is van zoodanige waarde, dat het onder de ingezonden plannen de eerste plaats verdient in te nemen.
Motto: Horizon. (Zie bijgaande losse plaat). In tegenstelling met het vorige plan is dit ontwerp meer conventioneel in zijn lijnen, maar in deze richting van een groote duidelijkheid, en logisch ineengezet, en bij zijne beknoptheid toch voldoende open om bijna overal in het gebouw, waar dit gevorderd wordt eene behoorlijke verlichting en luchtverversching te waarborgen. De binnenplaatsen, ofschoon in een gebouw van den onderwerpelijken aard te vermijden, doen als verlichting van accessoires gangen enz. uitnemende diensten, en de dienst afdeeling die in vele ontwerpen minder gelukkig is geregeld is in dit gebouw goed ontworpen en met een juist inzicht in de eischen der bediening op de verschillende verdiepingen van een aantal goed gelegen trappen voorzien.
De entree voor het hotel aan de landzijde is goed gelegen en is in juiste verbinding met de hoofd vestibule op de parterre. De groote zaal op de parterre ligt echter niet geisoleerd genoeg om geen hinder in eenige der logeerkamers te geven en doet op zichzelf meer aan een groote eetzaal, dan aan een concertzaal denken. De ligging der garderobe en het bereiken daarvan en van de kleine muziekzaal en van de zaalgalerijen is niet fraai opgelost. Het overbouwen der tooneelruimte met kamers is af te keuren.
De overige zalen zijn echter zeer goed gelegen en onderling verbonden, de glasdichte veranda's langs de speelzalen zijn echter niet juist in den gevel uitgedrukt, en misschien zelfs niet aanbevelenswaardig.
De logeerkamers met salons en badkamers op de 1e verdieping zijn zeer goed geprojecteerd, en de daarlangs loopende gangen goed verlicht en geventileerd. Het verschuiven van de dienst-trappen en toiletten in de zijvleugels was niet noodig en zou op de teekeningen anders moeten zijn voorgesteld om uitvoerbaar te zijn.
De tweede verdieping met de hooge kap daarboven heeft nog al wat verloren ruimte.
De architectuur is serieus en beschaafd, doch niet van zekere conventionaliteit vrij te pleiten, zij herinnert wat veel aan paleis- of academiebouw. De detailteekening geeft wel goede motieven te zien doch het bovengedeelte geeft niet wat de gevelteekeningen en met name de aantrekkelijke perspectief doen verwachten. De binnenarchitectuur en vooral de versieringen zijn van minder kwaliteit, dan die van buiten.
Het teekenwerk is correct en zeer verzorgd. Vertoont dus ook dit ontwerp sommige gebreken dan kan echter ook hiervan getuigd worden, dat deze ruimschoots worden opgewogen door de goede eigenschappen ervan, en dat de oplossing van de opgaaf in de door den ontwerper gekozen richting van beknoptheid en kompacten bouw en eenheid van plan en uiterlijke verschijning, het tot een der besten van de ingezonden ontwerpen stempelen.
Motto H. v. H. (Zie bijgaande losse plaat). Het plan in 't algemeen is wel goed van opvatting, de uitgebouwde groote concertzaal is juist gedacht en de ligging van de entree aan den doorrit onder die zaal is goed. De garderobes op de parterre liggen echter minder goed, onmiddellijk bij de trappen, en hadden beter in het sousterrain gedeelte bij den ingang kunnen worden ondergebracht. De bestemming en het gebruik van de koffiekamer en voorraadruimte zijn niet duidelijk.
De hotelentree is goed gelegen, op de parterre is wat te veel ruimte voor wandelen bestemd ten koste en in verhouding tot de oppervlakte van de groote en kleine eetzaal. De glasdichte wandelhallen sluiten het terras goed in, de scheidingen en zitjes in die hallen zijn echter wel wat massief uitgevallen. De entresol is minder geslaagd. De wandelhallen met koepel die eene goede distributie van de hotelvertrekken op de 1e vereieping in den weg staat had gemist kunnen worden. De kamers op de 1e verdieping zijn goed, doch de gangen zullen niet overvloedig verlicht zijn.
De architectuur doet aan betonbouw denken, doch blijkt volgens de detailteekening als baksteen bedoeld te zijn, zij is echter aantrekkelijk en bevat verschillende zeer goede elementen, doch daarneven andere van bedenkelijke kwaliteit als b.v. de raamtraceeringen. Het meer massieve van de architectuur is niet in overeenstemming met het opene en luchtige van den plattegrond. Ook de inwendige versiering, hoewel goede elementen bevattende mist een eenheid in karakter, het teekenwerk is door vaardige handen gedaan en de perspectief, op schilderachtige wijze met een strandtafereel verlucht, geeft van die vaardigheld een krachtig getuigenis.
Motto: Langs Zee. (Zie bijgaande losse plaat). Het plan is wat wijdloopig van opzet, bevat te veel wandelgangen en dergelijken. De afgescheide ligging van de concertzaal is goed. De hotelentree lunchroom en café in het sousterrain zijn eveneens goed gelegen.
De dubbele entree met tusschengelegen kleine eetzaal is geen gelukkige greep en niet bevorderlijk aan een gemakkelijk verkeer. De eigenaardige vorm en ligging van de kleine concertzaal is eveneens aan bedenking onderhevig. Leeszaal en schrijfzaal die, als onderdeelen van het hotel zijn te beschouwen zijn te ver daarvan verwijderd. De entree tot de groote concertzaal aan de landzijde is goed, doch de garderobes zijn wat klein.
De ontbijtzaal op de eerste verdieping ligt goed, de kamers zijn goed gelegen, en de gangen langs de binnenplaats zijn goed verlicht, doch de badkamers zijn in dit opzicht minder goed bedeeld.
De circulatie in de gangen wordt aan een der hoekpunten op vreemde wijze onderbroken door den torenbouw.
De architectuur is zeer verdienstelijk, doch de wijdloopigheid van het plan doet haar schade en verstoort de eenheid in de compositie. De binnenarchitectuur is zeer beschaafd, doch de ornamentatie is niet overal geslaagd.
Ook van dit ontwerp is het teekenwerk aantrekkelijk en verzorgd.
Houten Brug. Hoe eenvoudig de opgaaf schijnbaar is blijkt toch uit de beantwoording er van wel, hoe moeilijk het is aan een eenvoudige constructie een in allen deele behoorlijk verantwoorde architectonischen vorm te geven, zonder daarbij eenerzijds in een al te dorre conceptie te vervallen anderzijds aan een, met den aard van het onderwerp strijdige uiterlijk decoratieve behandeling te veel ten offer te brengen.
Eigenlijk is het aan geen der inzenders geheel gelukt aan de gemelde moeielijkheid te ontkomen en bij alle ontwerpen is of iets te veel van het eene of iets van het andere aanwezig.
Niettemin is er ook aan deze prijsvraag met ernst door de mededingers gewerkt en is het meerendeel van het ingezonden werk van een te waardeeren gehalte.
Na schifting van de ontwerpen bleven ten slotte als de 2 beste inzendingen over de ontwerpen met de motto's Maria, Thuis en Op het land, waaraan in de genoemde volgorde respectievelijk de 1e, 2e en 3e prijs werden toegekend.
Boeken en Platenkast. Ook bij dit onderwerp, hoewel het tot de zoogenaamde kleinere opgaven behoort, blijkt, hoe moeilijk het is een goed meubel te ontwerpen, en hoe licht daarbij of de eischen van bouw of van de materiaalbewerking of van de versiering verkeerd begrepen, verwaarloosd of niet juist toegepast zijn.
Na schifting bleven de ontwerpen met de motto's B. en W., Donker eiken en Exiït qui seminat als de beste over aan welke de jury in de opgegeven volgorde respectievelijk den 1en, 2en en 3en prijs toekende.

ALGEMEEN KUNSTCONGRES.

(Vervolg van bladz. 290.)

In de raadszaal had 's middags de ontvangst van het congres plaats door den burgemeester van Amsterdam, den heer J. W. C. Tellegen, de wethouders F. M. Wibaut, W. H. Vliegen, mr. S. de Vries Czn., H. J. den Hertog en verschillende raadsleden.
De burgemeester sprak een welkomstrede uit, waarin hij naging de vraag wat Amsterdam op het gebied der verschillende kunsten heeft gepraesteerd. Spreker behandelde in de allereerste plaats de bouwkunst, die vroeger en later in Amsterdam gebloeid heeft. Met opgeheven hoofde mogen wij spreken over onze nooit volprezen oude grachten en op de gracht-huizen.
Er is ook heden nog op het congres critiek uitgeoefend op hetgeen geschied is en wat er nog geschieden zal bij de ontwikkeling van den bouw der nieuwe stadsgedeelten. Hoe zal na de verandering der tijdsomstandigheden de aantrekkelijkheid van de stad kunnen verhoogd worden? Zeker is het, dat de huizen, die aan de grachten verrezen, ontstonden als een gevolg van den destijds domineerenden individueelen bouw, die voor eentonigheid behoedde. Er werd toen niet gedacht aan serieën van huizen; het bouwen ging langzaam. Thans staan wij voor groote moeilijkheden in de nieuwe stad. Serieën van huizen door één bouwondernemer worden ontworpen. Het beeld van de 20 à 30 erkers, die alle op elkaar gelijken, is inderdaad troosteloos, zoo al niet afschuwelijk. De moeilijkheid te dien aanzien is voorgekomen uit den gang onzer maatschappij. Een lichtpunt acht spr. het, dat de massale bouw van de nieuw te ontwerpen stad misschien in handen zal komen van één kunstenaar. Reeds gaven vele woningvereenigingen, die haar ontstaan aan de werking van de woningwet te danken hebben, een goed voorbeeld. In dit verband wijst spr. op de werken van de Bazel, Berlage, Van der Pek, Leliman e.a. Op die manier voortgaande is stelligiets beters te verkrijgen in onze nieuwe stad.
Van de bouwkunst komt spr. tot de beeldhouwkunst, die evenmin hier verwaarloosd werd. Daarvan getuigt inzonderheid het Paleis op den Dam. Het paleis, dat is en blijft een gebouw, gesticht door het gemeentebestuur van Amsterdam en waarbij de beeldhouwkunst geenszins werd veronachtzaamd. De architect heeft hier niet alles gedaan; de beeldhouwer werd niet vergeten. En ook in de moderne gebouwen, door Berlage ontworpen, is de beeldhouwkunst evenmin veronachtzaamd. Spr. herinnert daarbij aan het werk van Van Zijl. De moderne architecten werden vrij gelaten in de keuze hunner medewerkers op dit gebied.
Daarna herdacht de burgemeester wat Amsterdam voor de andere kunsten had gedaan, waarbij hij lang stilstond bij de schilderkunst. Spreker eindigde met er op te wijzen, dat al zijn de tijden slecht, men de moed niet moet laten zakken.
De heer Anton Averkamp, onder-voorzitter van het congres, dankte den burgemeester voor diens hartelijke woorden.
Men bleef nog geruimen tijd gezellig bijeen.

K. P. C. de Bazel heeft behandeld het onderwerp: „De waarde van compileeren en copieeren van oude stijlvormen en zich inspireeren op historische gegevens". Spr. wil slechts enkele principieele dingen behandelen. Hij zet dan zijne drie stellingen voorop:
I. copieeren heeft alleen waarde als studieoefening en geenerlei als kunstdaad;
II. zich inspireeren in den zin van overbrengen van elementen, hetzij geestelijke of vormelementen, heeft als kunstdaad ook meestal geen of slechts zeer betrekkelijke waarde;
III. zich inspireeren in den zin van studie en onderzoek, tot het onderkennen van impuls en werkmethode, kan van groote waarde zijn:
1o. ter algemeene oriëntatie;
2o. tot het bepalen van onze situatie;
3o. tot het juist zien van de daad, die nu volgen moet,
Spr. licht deze punten nader toe. Hoe ontstonden de historische kunstvormen. En hij antwoordt: voor zoover wij kunnen zien, altijd uit de samenlevingsidee.
Ook in de historie zijn er voorbeelden van een teruggrijpen naar oude vormen. Reeds de Egyptische cultuur geeft zulk een voorbeeld.
En evenzoo de Renaissance. In het algemeen kan gezegd worden, dat uit zulk een teruggrijpen nooit nieuwe kunst is opgebloeid. Het sterkste voorbeeld daarvan biedt de 19e eeuw, met hare nabootsing van historische stijlvormen.
Nu zijn er verschillende beweegredenen, die den mensch er toe brengen, om historische vormen te gebruiken. Een gedeelte van het publiek leeft in het verleden, vindt er zijn kracht in, wil op een vasten basis staan. Dit geldt niet slechts voor het individu, maar zelfs voor een geheel volk. Denk aan het onze, in zijn teruggaan op den gouden eeuw. Intusschen bewijst dit zwakte van het momenteele individu. En het heeft tengevolge, dat iets dat een kunstwerk moest zijn, maar nu slechts reproductie is, niet vervaardigd wordt door een kunstenaar, maar door een nabootser.
Ook de kunstenaars zelven dragen voor een deel de schuld, door hunne gemakzucht en zwakheid; door het al te gemakkelijk voldoen aan den wensch van het publiek; door zelf steeds in het verleden te werken en te denken, daar zij zelven onmachtig zijn om iets te scheppen; door de redeneering te volgen, dat voor gelijksoortige gedachten en doeleinden ook gelijke vormen de geschikte zijn. Dit is eene miskenning van het leven; het leven is nooit hetzelfde; er is altijd eene verschillende nuance in.
En ten tweede is de vorm steeds het gevolg in de concretie van denken, willen voelen; het eindpunt in een reeks. De kunsttaak is steeds om het nieuwe, dat in den geest groeiende is, te belichamen. Reproductie heeft daarom geen waarde. Het compileeren en kopieeren is alleen zelfkoestering en heeft met kunstbevordering niets te maken. In den werkelijken kunstvorm is altijd de inspiratieve krachtbesloten, het leven-makend beginsel, omdat, hoewel het motief, de beweegreden, gelijk het zaad in de plant, er schijnbaar in verloren mag gaan, het er niettemin wezenlijk in wordt opgenomen en er mede verbonden blijft, en op het gunstig moment steeds weder opwekt. Een werkelijk eeuwige beweegkracht dus. Vandaar dat de oude kunstvorm voor den aanschouwer werkelijk levend kan blijven. Den levenden beeldenden kunstenaar kan die oude kunstvorm als zoodanig niet dienen. Zijn taak is een andere dan reproduceeren. Spreker vergelijkt het verloop der kunstontwikkeling in den breede met een weefsel op het getouw. De gespannen schering is de verbinding van de toekomst met het verleden en de kracht van het weefsel. De inslag is wat elke tijd daarin weeft en wijzelf spinnen daaraan. Men kan, om wat het verleden weefde te zien, de rol afwikkelen; dan echter moet men 't weven staken. De kunst in het algemeen dient, niet om ons eenige aangename oogenblikken te bezorgen, evenmin om ons iets te leeren direct; de bouwkunst en de plastische kunst allerminst.
Zij is er om ons te doen leven in waarheid, om leven te wekken, stuwkracht tot het ware leven te zijn, en of zij dit doet door een slag of een stoot of een streeling, doet er in den grond der zaak niet toe, als de werking er maar is. Dit is de ware toets, ook voor den vorm. Het spreekt vanzelf dat de streeling aangenamer is en gemakkelijker om op te nemen, maar in sommige gevallen is de zweep noodig als wekker.
Spreker uit zijn gedachten nu in eenigszins paradoxalen vorm. Hij betoogt, dat de plastische en architecturale kunstvorm in den aard eigenlijk heelemaal er niet in de eerste plaats is om het bekijken, al is het oog intermédiair. In plaats van wat men aan de meeste vormen van den nieuweren tijd ziet, dat de voorafgegane vraag was: Hoe zal het eruit zien! moet de voor-gedachte zijn: Hoe moet het werken?
Als wij nu erkend hebben, wat de juiste waarde is van de historiekennis voor de kunst, dan hebben wij ook den plicht het kunstonderwijs daarnaar te richten. In tegenstelling met de nu geldende methoden bij de bouwambachten, die de deelen leert kennen en de details oefent en zoodoende door compilatie de deelen tot een geheele kracht samenstelt, moet er werkelijk hooger bouwkunstonderwijs uitgaan van de abstractie. Daaruit dan concrete vormenbouw en ook daartoe kunnen kennis der

historische werkmethoden; en niet alleen de vormenkennis, steunende elementen zijn.

Bij het debat was de heer Hana van meening, dat het gewenscht zou zijn den leerling-kunstenaar alle onderwijs in kunsthistorie te onthouden en hem die eerst te geven, wanneer hij in staat zal zijn de oude kunstvormen in hun waarde volkomen te begrijpen.

De heer Van der Pluym vroeg, of het niet gewenscht was, het leekenpubliek onkundig te houden van de oude kunstvormen, daar het toch dit publiek is, dat, deze vormen kennende, de architecten dwingt tot reproductie.

De heer Jac. v. d. Bosch had in de rede van den heer De Bazel gemist den invloed van het maatschappelijk leven op de kunst. Immers, die bepaalt het stijlbegrip. Wie dus niet sympathiseert met de moderne samenleving, zal daaraan geheel vreemd blijven en zijn troost zoeken in het oude.

De heer de Bazel beantwoordde de drie debaters. Spreker zeide dat het middel van den heer Hana hem wat kras lijkt. Immers, spreker heeft met nadruk betoogd het nut der oude stijlvormen als studiemateriaal. Wel is hij het eens met den heer Van der Pluym, dat het publiek maar liever van oude kunstvormen niets moest weten. Juist het opdringen aan de architecten door den principaal van allerlei oude bouwdeelen, die hier of daar in een nieuw huis moeten worden aangebracht, is moordend. Met den heer v. d. Bosch is spreker het eens. Uit den aard der zaak evenwel was zijn inleiding onvolledig en kon hij daarin niet alle punten behandelen. Overigens merkt spreker op dat elke kunstenaar *in de toekomst* ziet.

De heer Van der Swaelmen sprak, na een korte inleiding in de Nederlandsche taal, een rede in het Fransch uit over het herstel van de steden in België. Veel oude schoonheid is verwoest, zeide spreker, maar een nieuwe zal opbloeien. Het zal daarmede gaan als met een door boschbrand verwoest bosch: in de volgende lente reeds steken nieuwe loten op uit asch en houtskool. Aan de hand van een groot aantal lichtbeelden liet spreker dan zien, hoe de vorm van een stad van oudsher bepaald werd door de plaats van stichting en hoe men die overeenstemming tusschen stad en plaatselijke omstandigheden ook in de Belgische steden vindt uitgedrukt. Daarop zal ook bij den wederopbouw moeten worden gelet.

Als vanzelf kwam hij dan tot de verwoestingen door den oorlog in België. In verband hiermede was van belang zijn opvatting, dat bij het herstel van gebouwen meer gestreefd moet worden naar conserveeren van de overblijfselen dan naar hernieuwing. Ook de rol van de natuur in de steden, d.w.z. de noodzakelijke aanleg van parken, en speelterreinen kwam hierbij ter sprake.

Spreker kwam tot de volgende conclusie:

Men moet drie opeenvolgende stadia in de studie van den wederopbouw der Belgische steden onderscheiden:

1°. De uitwerking van een volledig plan der inrichting van België uit oeconomisch oogpunt.

2°. De studie van het uiterlijke karakter der steden in verband met de plaats van stichting, de oorsprong, enz., om te komen:

1. tot het herstel van hetgeen herstelbaar is en den wederopbouw in een zeker aantal gevallen in den staat, waarin de gebouwen zich voor den oorlog bevonden, van zeker nationale „Palladiums" naar het voorbeeld van wat de Venetiërs deden voor hun Campanila, wanneer zulk een taak uitvoerbaar zal zijn.

2. Tot de bepaling van enkele grondbeginselen, waardoor het mogelijk wordt een grondharmonie te verwezenlijken tusschen het „sugeneris" karakter der stad, en

3°. de voldoening aan de practijk van het tegenwoordig stadsleven, wat betreft de stichting van nieuwe stadsuitbreidingen, den aanleg van nieuwe wegen en straten, parken enz. een verscheidenheid, die één geheel moet vormen en de nationale zoowel als de gewestelijke meest weerspiegelen. Het zal de rol eener internationale commissie zijn om de vereeniging der Belgische steden en gemeenten te helpen het vraagstuk van den wederopbouw van België te bestudeeren in den vorm van een handboek.

De kennis en de practische inlichtingen over den wederopbouw van steden en dorpen moet als een waar vademecum der gemeentebesturen, een wetboek der toe te passen methodes, en geen verzameling van op te volgen modellen of pasklaar gemaakte ontwerpen worden samengesteld. Dit handboek zou dienen als practische en werkelijke toepassing eener town-planning en natuurbeschermingswet, die deze beginselen krachtig, in overeensteming met de conferentie van Londen voor den wederopbouw van België, gehouden van 11 tot 15 Februari 1915 in Guildhall op aanstichting van de internationale studentenvereeniging en de International Garden cities and Town planning Association, onder voorzitterschap van den heer M. Helleputte, minister van openbare werken in België.

BERICHTEN.

Rotterdamsche Kunstkring. Tentoonstelling De Bazel. De tentoonstelling georganiseerd door den Rotterdamschen Kunstkring, gewijd aan de werken van De Bazel, is onlangs te Rotterdam geopend.

De tentoonstelling geeft een duidelijk overzicht der veelzijdige kunstontwikkeling van den architect.

Tentoongesteld zijn o.a. het ontwerp voor het Rotterdamsche Raadhuis, teekeningen der huizen aan den Koninginneweg te Amsterdam, het Gebouw der Heide-Mij. te Arnhem, van vele woonhuizen, ook teekeningen van het Britsch Museum, ruim 20 jaar geleden gemaakt. Verder meubelen, ontwerpen daarvoor, benevens ontwerpen voor tapijten enz.

Voorloopig slechts deze aankondiging. Binnen kort hopen wij meer uitvoerig op deze belangrijke tentoonstelling terug te komen.

De Utrechtsche Schouwburg. In een te Utrecht, onder voorzitterschap van den burgemeester Mr. J. P. Fockema Andreae, gehouden gemeenteraadszitting is het voorstel in behandeling genomen der raadscommissie, om te besluiten tot verbouwing van den bestaanden schouwburg, in hoofdzaak overeenkomstig het door de heeren Gort en Poutsma ontworpen plan, en voor deze verbouwing ongeveer f 400.000 beschikbaar te stellen.

Een motie van den heer van Lankeren strekkende om den bestaanden schouwburg in staat van voldoende veiligheid te brengen, waarvan de kosten door hem werden geraamd op f 56.000, werd met 26 tegen 10 stemmen verworpen.

Eveneens de motie-Werker, waarin B. en W. uitgenoodigd worden: a. de noodige maatregelen te nemen om met de minst mogelijke kosten den schouwburg beter tegen brandgevaar te waarborgen, zoodat zonder bezwaar een tijdelijke exploitatie (gedurende ten hoogste 5 jaar) mogelijk is; b. inmiddels met of zonder het uitschrijven van een prijsvraag plannen te beramen voor het stichten van een nieuwen schouwburg (Vredenburg of elders) en waarbij de raad besluit aan B. en W. een crediet te verleenen voor de uitvoering van de onder a. genoemde werken.

Ook een voorstel van den heer Boomsma, om op de plaats, waar de tegenwoordige schouwburg staat een nieuwe schouwburg te bouwen, werd afgestemd.

Het voorstel der Raadscommissie werd daarop zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Centraal Gemeente-Museum te Utrecht. De Gemeenteraad van Utrecht heeft in zijn zitting van 20 Januari j.l. aangenomen het voorstel van B. en W. tot stichting van een centraal museum voor de gemeente Utrecht, gedeeltelijk in- en gedeeltelijk op het door slooping vrijkomend terrein van het aan de Agnietenstraat en het Nicolaaskerkhof gelegen gebouwencomplex, bekend als het voormalig Agnietenklooster, zulks overeenkomstig de bij het voorstel overgelegde gevel-, doorsnede- en plattegrondschetsen; b. voor de stichting van het onder a bedoeld museum plm. f 250.000 beschikbaar te stellen; c hen te machtigen tot aangaan van een overeenkomst met het bestuur der stichting het Aartsbisschoppelijk Museum betreffende de onderbrenging enz. van de voorwerpen van dit museum in het centraal gemeentemuseum.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 5 FEBR. 1916. = No. 41.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Ledenvergadering. — Mededeeling. — Een misverstand. REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek door J. Gratama. — Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Ledenvergadering der M. B. V. A. op Dinsdag 25 Januari l.l. in het gebouw der M. B. V. A. Van het Bestuur waren aanwezig de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter; A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem en J. Herman de Roos benevens de Algemeene Secretaris J. Wesselius.

De heer Versteeg had bericht, dat hij verhinderd was de Vergadering bij te wonen.

De presentielijst vermeldde de volgende namen:

B. van Bilderbeek; A. Broese van Groenou; P. G. Buskens; S. de Clercq; A. W. C. Dwars; C. N. van Goor; W. J. de Groot; J. W. Hanrath; Joseph Herman; M. E. Kuiler; C. J. Kruisweg; J. B. van Loghem; H. Masselink; J. J. van Noppen; B. J. Ouëndag; Maurits Plate; C. B. Posthumus Meyjes; E. M. Rood; J. Herman de Roos; D. F. Slothouwer; P. A. Timmers; A. H. Wegerif Gzn.; D. E. Wentink; J. Wesselius; L. Zwiers.

Door de welwillende medewerking van den heer van Goor kon ter gelegenheid van deze vergadering een tentoonstelling worden georganiseerd van alle bekroonde en eenige der best geslaagde ontwerpen, welke naar aanleiding der door de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen waren ingekomen. Het Juryrapport dezer tentoonstelling werd in het laatst verschenen Bouwkundig Weekblad is eenigszins beknopten vorm gepubliceerd.

Ten 10½ ure opent de voorzitter de vergadering, heet de aanwezigen welkom, wenscht den leden een voorspoedig 1916 en spreekt de hoop uit, dat ook voor de Vakvereeniging het begonnen jaar een tijdperk van bloei moge zijn.

Bij het afgeloopen jaar zal spreker niet lang stil staan; het nieuwe vereenigingsjaar toch vangt met 1 Mei aan, slechts zal hij wijzen op enkele belangrijke gebeurtenissen.

Sedert het begin van 1915 is de algemeene toestand maar weinig veranderd, nog steeds duurt de Europeesche oorlog voort en doet zijn invloed gelden. Ook de bouwvakken ondervinden zijn gevolgen, de prijsverhooging der verschillende materialen heeft mèt andere oorzaken remmend op de bouwbedrijvigheid gewerkt, en zal zich misschien ook na den oorlog nog doen gevoelen.

Door den dood van den heer Salm, die zoovele jaren het voorzitterschap waarnam, trof de Maatschappij een gevoelig verlies. Een litho, die, zooals reeds werd medegedeeld, naar het portret van den Oud-Voorzitter zal worden vervaardigd, is nog in bewerking, doch dit jaar hoopt de kunstenaar, die deze taak op zich nam, er mede gereed te zijn.

Nog een tweetal leden, de heeren Margadant en Springer, die mede door den dood aan de Mij. ontvallen waren, werden door den Voorzitter herdacht. De heer Gratama zocht zich een nieuwen werkkring in de bouwpraktijk, de nieuwe Secretaris blijkt zich goed in zijn positie in te werken.

Met voldoening mag de Voorzitter op verschillende regelingen wijzen die het vorig jaar tot stand kwamen. De Eerecode werd bij referendum aangenomen, ook de Algemeene administratieve voorschriften kwamen door samenwerking met verschillende andere corporatiën tot stand, de honorariumtabel wordt steeds meer, zelfs door de rechterlijke macht, als richtsnoer erkend.

Daartegenover staat, dat sedert Sept. 1914 door den achteruitgang van het aantal annonces in het Bouwk. Weekbl. de uitgave van het Tweemaandelijksch Tijdschrift eenigen tijd moest worden gestaakt en het Bouwk. Weekbl. in meer beknopten vorm moest worden uitgegeven.

Ook andere voornemens moeten door de tijdsomstandigheden worden opgegeven of uitgesteld, zóó het plan tot het organiseeren der Internationale Bouwkunst tentoonstelling in 1915, naar aanleiding der vierjaarlijksche. Ook de actie der verschillende Bouwkundige Vereenigingen tot het plaatsen van het beeld van Jacob van Campen in een der nissen van het Stedelijk Museum moest voorloopig worden gestaakt.

Nog wenschte spreker de aandacht der leden te vestigen op het gebouw der Maatschappij. Het gedeelte, waar vroeger de firma Jansen was gevestigd, werd op goede voorwaarden verhuurd aan de Maatschappij Bellevue. In het huurcontract werd de clausule opgenomen, dat wanneer het doel van het gebouw mocht veranderen, dat contract ten allen tijde met drie maanden door de Mij eenzijdig kan worden opgezegd, zoodat wanneer er eens een voordeelig bod op het gebouw mocht worden gedaan, dit niet zou afstuiten op loopende contracten.

Evenzoo bestaat het voornemen om het lokaal, waar thans de permanente tentoonstelling is gevestigd in zijn geheel te verhuren. Op deze wijze hoopt het Bestuur de inkomsten uit het gebouw weder te kunnen opvoeren, waardoor weer andere plannen kunnen worden verwezenlijkt.

Hiermede eindigde de heer de Clercq zijn inleiding en kon worden overgegaan tot de behandeling der agenda.

BENOEMING VAN EEN LID VOOR DE COMMISSIE VAN ONDERWIJS (VACATURE-VERSTEEG).

Benoemd werd de heer Dwars te Utrecht. Deze was ter verga-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

dering aanwezig en verklaarde de benoeming wel te willen aanvaarden.

VASTSTELLING DER REGELEN, WELKE BINDEND VERKLAARD ZULLEN WORDEN. Zooals reeds uit het in het vorig Bouwkundig Weekblad gepubliceerde artikel is gebleken, meende het Bestuur zich niet uitsluitend te moeten houden aan hetgeen in genoemd punt der agenda was omschreven, maar achtte het van meer belang een ruimer voorstel in te dienen, dat alle thans vastgestelde regelingen zou kunnen omvatten. Dit voorstel, dat eenigszins afwijkt van hetgeen reeds werd gepubliceerd laten wij hier volgen.

De thans vastgestelde regelingen, als honorariumtabel, prijsvraagregeling, administratieve voorschriften, blijven gehandhaafd.

Ook voor andere onderwerpen kunnen door de Algemeene Vergadering dergelijke regelen worden vastgesteld.

Het Bestuur heeft het recht om in speciale gevallen voor alle leden bindende besluiten uit te vaardigen. Voor deze besluiten is het Bestuur verantwoording schuldig aan de Ledenvergadering.

De leden worden moreel geacht hunne handelwijze naar deze regelen te bepalen.

Het Bestuur heeft ten allen tijde het recht, om wanneer er genoegzame reden is om te mogen onderstellen, dat een lid, door een afwijking van de regelen of besluiten bovenbedoeld, schade doet aan anderen, het vak of de vereeniging, het lid ter verantwoording te roepen en indien naar de meening van het Bestuur deze schade duidelijk is gebleken, maatregelen, ter voorkoming te nemen. Ook hiervoor is het Bestuur verantwoording schuldig aan de ledenvergadering,

Het bestuursvoorstel lokte niet veel debat uit.

Een der leden meende er op te moeten wijzen, dat de functie, waarvan hier sprake is, niet moest worden opgedragen aan het bestuur, maar aan een speciaal daarvoor aangewezen college, z. i, was dan het nieuw te stichten instituut „Eereraad", het lichaam, dat die taak behoorde op zich te nemen. De vergadering sloot zich bij deze meening aan.

Aangezien deze regeling Statutenwijziging noodzakelijk maakt, werd besloten, dat het bestuur de noodige stappen zou doen, opdat op de a. s. Alg. Vergadering in Mei een voorstel tot Statutenwijziging kan worden ingediend.

Statuten en Huishoudelijk Reglement schrijven hierover het volgende voor:

Voorstellen tot tusschentijdsche Statutenwijziging worden of door het bestuur of door ten minste 25 gewone leden schriftelijk en van eene toelichting voorzien, ingediend. Wanneer zij niet van het bestuur uitgaan, moeten zij minstens twee maanden vóór hunne behandeling ter vergadering bij het bestuur zijn ingekomen.

De voorstellen tot Statutenwijziging worden met de toelichting zoo spoedig mogelijk in handen gesteld van de te benoemen Commissie tot Statuten-herziening en worden eene maand vóór de algemeene vergadering, waarop zij zullen worden besproken, in het orgaan der M. B. V. A. gepubliceerd.

Ook het rapport der Commissie met — eventueel — een advies en nadere voorstellen van het bestuur, worden zoo spoedig mogelijk, maar in ieder geval een week vóór de algemeene vergadering op dezelfde wijze bekend gemaakt.

Bij de beraadslagingen over deze voorgestelde veranderingen kunnen nadere wijzigingen, die met de reeds aangekondigde in verband staan, worden voorgesteld, welke alsdan onmiddellijk onderwerp van beraadslaging uitmaken.

Bij verschil van meening of er al dan niet zoodanig verband bestaat, beslist de vergadering bij meerderheid van stemmen.

De voorgestelde veranderingen moeten met ten minste $^2/_3$ der uitgebrachte geldige stemmen zijn goedgekeurd, waarbij blanco stemmen als ongeldig worden beschouwd, en moeten om geldig te zijn door een referendum met gelijke meerderheid worden bekrachtigd.

De Commissie voor de herziening der Statuten en het Algemeen Huis houdelijk Reglement, bestaat uit 5 leden en wordt benoemd telkenmale, dat eene herziening van Statuten of Reglement aan de orde wordt gesteld. De Algemeen Secretaris is ambtshalve Secretaris der Commissie. Zij vergadert zóó tijdig, dat haar verslag, dat schriftelijk wordt uitgebracht, ter tafel kan komen in de algemeene vergadering.

BESPREKING DER WIJZE WAAROP STUDEERENDEN AAN DE TECHN. HOGGESCHOOL OF AAN ANDERE INSTELLING VAN HOOGER BOUWKUNDIG ONDERWIJS, AAN DE M. B. V. A. VERBONDEN KUNNEN WORDEN. In verband hiermede meende de voorzitter er op te kunnen wijzen, dat deze groep van a.s. bouwkundigen op geenerlei wijze tot de Vakvereeniging kan toetreden. Het is echter van belang, dat aan de studenten gelegenheid wordt gegeven er kennis van te nemen wat in de Vakvereeniging geschiedt. De Voorzitter stelt derhalve voor, voor hen, die tot genoemde groep behooren, de abonnementsprijs op het Bouwk. Weekblad te stellen op f 2.5. De vergadering kan zich met dat voorstel vereenigen.

VOORSTEL DER COMMISSIE VAN REDACTIE TOT WIJZIGING VAN HET BOUWK. WEEKBLAD.

De Commissie van Redactie, acht het wenschelijk, na de Commissie van finantiën te hebben gehoord, dat het Bouwk. Weekblad met 1 Mei a. s., het begin van het nieuwe Vereenigingsjaar weder op hetzelfde aantal pagina's zal worden gebracht en dat het Tweemaandelijksch Tijdschrift „Bouwkunst" weder geregeld zal verschijnen. De Commissie van finantiën zal trachten op de begrooting hiermede rekening te houden. Is hiervoor een hoofdelijke omslag noodig, dan stelt de Commissie voor een referendum uit te schrijven. Tot 1 Mei a. s. zal het Bouwk. Weekb. met beperkten inhoud verschijnen. Van het Tweemaandelijksch Tijdschrift zal met Februari een dubbele aflevering uitkomen.

Het is echter niet de bedoeling het Bouwkundig Weekblad weer op den ouden voet in te richten. De te behandelen stof zal in rubrieken worden gerangschikt. Verschillende hiertoe geschikt geachte personen zullen worden aangezocht als vaste medewerkers aan de redactie van het B. W. te worden verbonden.

Naar aanleiding van dit punt der agenda ontwikkelde zich een bespreking over den inhoud van het Bouwkundig Weekblad, dat naar de meening van velen niet voldeed aan de eischen, die aan een vakblad gesteld mogen worden. De vergadering bleek over 't algemeen van meening, dat het Bouwkundig Weekblad in de eerste plaats behoort te geven actueel nieuws op bouwkundig gebied. Geen verslagen, die reeds lang geleden in de groote bladen werden gepubliceerd of daaruit worden overgenomen. Er was over gesproken om ter tegemoetkoming in de kosten het Tweemaandelijksch Tijdschrift af te schaffen, daartegen verzetten zich de statuten, bovendien stellen velen prijs op het goed verzorgde maandblad.

De Voorzitter, die het in velen opzichten wel met de vergadering eens is, wijst er echter op, dat men moet bedenken, dat de geheele verzorging der periodieken berust bij een zeer gering aantal personen. Er worden wel veel wenschen geuit, doch veel medewerking bij de leden is er niet. Architecten, die in de practijk zijn, hebben nu eenmaal weinig tijd en nog minder lust tot schrijven. Zeker is het waar, dat een vakvereenigingsorgaan actueel behoort te zijn, maar niet minder waar is het, dat ook op de medewerking der leden moet kunnen worden gerekend.

In hoeverre de redacteur, zooals werd opgemerkt, door zijn nieuwen werkkring, minder tijd aan het weekblad kon wijden. als wel mag worden geeischt, valt op het oogenblik moeilijk te beoordeelen.

Vele leden achtten het wenschelijk het argument der kosten niet al te zeer te laten gelden. Vóór den oorlog bestond het Weekblad uit 12 pagina's en kwam „Bouwkunst" geregeld uit. De hoogere kosten kunnen voor het komend jaar door hoofdelijken omslag worden gevonden, na en oorlog zullen ook de inkomsten uit de advertentiën weder stijgen en bestaat er veel kans, dat een eventueel te heffen extra bijdrage weer komt te vervallen.

Na eenige discussie wordt ten slotte besloten, het bovenomschreven voorstel der Commissie van Redactie aan te nemen. Op de a.s. Mei-vergadering zal dus worden ingediend een uitgebreid voorstel, inhoudende op welke wijze het Weekblad verder zal worden geredigeerd. Ook zal dan worden medegedeeld welke heeren zich bereid hebben verklaard hunne vaste medewerking aan het Bouwkundig Weekblad te verleenen, bovendien spreekt de vergadering de wenschelijkheid uit, dat het Tweemaandelijksch Tijdschrift na Mei weder geregeld zal verschijnen.

Een door de Commissie van Financiën opgestelde begrooting der kosten zal aan het voorstel worden toegevoegd.

PRIJSVRAAG VOOR HET HOOFD VAN HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD EN VAN HET BRIEFPAPIER.

De Commissie van Redactie stelt voor dat bij de uit te schrijven prijsvraag voor het Hoofd van het Bouwkundig Weekblad als eisch wordt gesteld, dat dit in hoofdzaak zal bestaan uit het opschrift, waarvan de tekst is vastgesteld. De letter van dit opschrift moet in overeenstemming zijn met het lettertype, waarmede het blad wordt gedrukt. De grootte van het opschrift en bedoelde lettertype zal bij het uitschrijven der prijsvraag worden gegeven.

De prijsvraag voor het hoofd van het briefpapier zal inhouden het ontwerpen van een nieuw stempel, dat de ondertitel van de Maatschappij „Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten" meer doet uitkomen. Het opschrift, dat wordt gegeven moet met passende letter worden gedrukt. De Commissie acht een som van f 75.— als prijs voor beide prijsvragen voldoende. De vergadering kan zich met dit voorstel vereenigen.

INSTELLING EERERAAD. Voorgelezen wordt de correspondentie op het onderwerp betrekking hebbend, welke reeds werd opgenomen in het onlangs gepubliceerde verslag der laatst gehouden bestuursvergadering.

Eenige opmerkingen omtrent dit onderwerp worden door verschillende leden gemaakt, doch aangezien met de instelling „Eereraad", bij de bovengenoemde statutenwijziging zal moeten worden rekening gehouden, acht de Vergadering het ongewenscht, dit onderwerp nader te bespreken.

PRAEADVIES DER COMMISSIE WERKPROGRAMMA PUNT 4. OPENBARE LEZINGEN OVER BOUWKUNST. Onderstaand praeadvies werd door den heer Broese van Groenou, lid der boven omschreven Commissie uitgebracht.

Aan het Bestuur van de M.B.V.A.

Mijne Heeren,

De Commissie, door het Bestuur benoemd tot het uitwerken van punt 4 van het Werkprogramma, betreffende de „Openbare Lezingen over Bouwkunst" heeft gemeend de volgende voorstellen aan de Algemeene Vergadering in overweging te geven:

1. Er zal eene Centrale Commissie worden ingesteld, wier taak het zal zijn, eerstens zich in verbinding te stellen met de als zoodanig reeds bekende sprekers over onderwerpen, die de bouwkunst in den meest uitgebreiden zin raken, ten einde zich van hunne medewerking te verzekeren tot het houden van lezingen en in de tweede plaats moet zij trachten nog onbekende sprekers op te wekken, een of ander onderwerp op dit gebied tot eene lezing te bewerken.

2. In verschillende steden van ons land, zoodanig uit te kiezen, dat deze een zoo groot mogelijk aantal leden van onze vereeniging bestrijken, zullen jaarlijks een aantal lezingen gehouden worden.

Wij geven in overweging deze als volgt te verdeelen:

Amsterdam 4 lezingen, Rotterdam 4, Utrecht 2, Arnhem 2, Den Haag 2, Delft 2, Groningen 2.

3. Deze lezingen moeten worden voorbereid en uitgeschreven door de betreffende Plaatselijke Commissiën, of waar deze mochten ontbreken, door eene daarvoor in te stellen commissie. Deze commissiën stellen zich in verbinding met de Centrale Commissie en vragen daar de spreekbeurten aan, met opgave van de onderwerpen, die zij voor hun stad of gewest het meest geschikt achten.

4. De openbaarheid dezer voordrachten moet zoodanig worden bevorderd, dat de toelating daartoe zoo ruim mogelijk gesteld worde, opdat een zoo talrijk mogelijk publiek de lezingen komt bijwonen.

5. Voór de kosten, welke aan het houden van deze lezingen verbonden zijn, zal het Bestuur op de begrooting een bedrag aanvragen van f 1350.—, in welk cijfer de kosten per lezing op gemiddeld f 75.— zijn geschat.

Namens de Commissie ingevolge
punt 10 van het Werkprogramma
J. WESSELIUS,
Secretaris.

Over het algemeen staat de vergadering niet onsympathiek tegenover dit voorstel. Het zal echter moeilijk zijn een dergelijke som als genoemd op de begrooting te brengen. Een der leden wijst er op, dat er wel een weg is, waardoor deze som aanmerkelijk kan worden verlaagd. Er zijn wel sprekers, die bereid zijn lezingen te houden wanneer slechts de kosten vergoed worden. Spreker noemt voorbeelden. Ook kan de Maatschappij zich in verbinding stellen met verschillende plaatselijke vereenigingen, die in de bouwkunst of in kunst in het algemeen belang stellen. Spreker meent te mogen veronderstellen, dat er vele Vereenigingen zijn, die bereid zijn in de kosten bij te dragen.

De Voorzitter doet het voorstel, dat de leden, welke dit praeadvies hebben uitgebracht zitting nemen in de Centrale Commissie boven omschreven, welke commissie zich met bekende sprekers in verbinding zal stellen en relatiën zal aanknoopen met verschillende plaatselijke vereenigingen, waardoor wellicht de kosten aanmerkelijk geringer kunnen worden. Wanneer er over meerdere gegevens kan worden beschikt, dient overleg met de Commissie van Finantiën te worden gepleegd. De Vergadering heeft hiertegen geen bemerkingen. De heeren Broese van Groenou, Plate en Slothouwer verklaren zich bereid in de Centrale Commissie zitting nemen.

PRAEADVIES DER COMMISSIE VOOR PROPAGANDA DER BOUWKUNST BIJ PUBLIEK. (WERKPROGRAMMA PUNT 4).

De Commissie wijst op de volgende propagandamiddelen.

1o. Lezingen.

2o. Het steunen van uitgaven, waardoor de Bouwkunst wordt bevorderd.

3o. Uitgaven en drukwerken.

1o. Lezingen. Een voorstel hierop betrekking hebbend zal worden ingediend door de Commissie voor het houden van openbare lezingen.

2o. Het steunen van uitgaven, waardoor de bouwkunst wordt bevorderd.

Dit middel van propaganda wordt genoemd in art. 2 2 sub 5 der Statuten.

De Commissie wenscht echter de aandacht der leden nog eens speciaal hierop te vestigen. Finantieële deelname bij dergelijke uitgaven acht de Commissie niet gewenscht. Met de medewerking der leden, door b.v. gratis of tegen gering honorarium foto's en dergelijke af te staan, zouden belangrijke uitgaven op bouwk. gebied, eerder tot stand kunnen komen.

3o. Uitgaven van drukwerken.

Ook op dit middel wordt in de Statuten de aandacht gevestigd in art 2 2 sub 4.

a. De Commissie stelt voor het Bouwk. Weekblad weer op 12 pagina's te brengen en den inhoud meer in overeenstemming te brengen met de vakbelangen van den architect. Ze geeft in overweging de kosten hiervoor benoodigd te vinden door afschaffing vau het tweemaandelijksch tijdschrift, ten minste indien hierdoor voldoende gelden vrijkomen.

Een gelijk voorstel werd reeds ingediend door de Commissie van Redactie De Commissie van Redactie meent er echter op te moeten wijzen, dat art. 2 2 sub 5 Statuten zich tegen de afschaffing verzet.

b. Brochures. De Commissie stelt voor dat de M.B.V.A. *brochures* uitgeeft, in hoofdzaak betrekking hebbend op onderwerpen van actueelen aard. Aan het hoofd op den omslag te drukken: Uitgave der Maatschappij enz. Door den naam der Maatschappij te vermelden wordt in de eerste plaats een goede propaganda

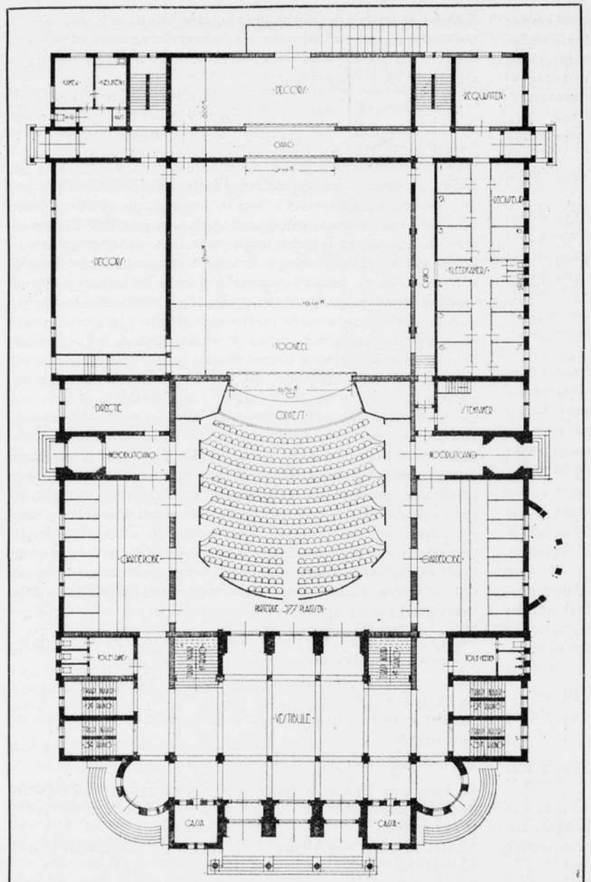

Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg. Plattegrond Parterre.
Schaal 1 op 400. Ontwerp van J. J. Gort Jr.

gemaakt en is het tevens mogelijk, dat de schrijver indien hij zulks wenscht, onbekend blijft.
In hoofdzaak zullen actueele onderwerpen worden behandeld. doch ook onderwerpen van meer algemeenen aard, indien naar het oordeel van het bestuur of van de Commissie, die daarvoor is aangewezen, er voldoende belangstelling voor zal bestaan.
Voor de te behandelen onderwerpen zullen specialiteiten worden aangezocht om een tekst voor een brochure te willen leveren, Het is ook mogelijk de keus van een onderwerp aan den schrijver te laten. Ook zij, die niet direct bij de Bouwkunst zijn betrokken, kunnen worden uitgenoodigd bepaalde onderwerpen te behandelen of zouden, indien zij zich daartoe aanmelden op den steun van de Maatschappij kunnen rekenen. Een jurist zou b.v. kunnen behandelen sommige Bouwverordeningen of rechtskundige kwesties, van belang voor den architect. Voor de behandeling van elk onderwerp wordt een minimum honorarium vastgesteld, dat verhoogd zou worden, indien er een voordeelig saldo mocht zijn. Het risico aan de uitgaven van brochures verbonden zal waarschijnlijk niet groot zijn. De begrooting voor elke uitgave zal afzonderlijk worden vastgesteld. Bij sommige uitgaven zal een batig saldo overblijven, dat beschikbaar wordt gesteld voor die, waarvan de kosten niet door de uitgaaf worden gedekt.
Mocht dit voorstel worden aangenomen, dan schijnt het aanbevelenswaardig dit denkbeeld in het B. W. nader uiteen te zetten en een voortdurende propaganda er voor te maken, opdat allen, die er iets voor gevoelen om een bepaald onderwerp te behandelen zich bij de Maatschappij kunnen aanmelden.
Het Bestuur of een daarvoor aangewezen Commissie zou moeten uitmaken, of het onderwerp zoodanig is behandeld, dat de M. B. V. A. de uitgave op zich kan nemen. Namens de Commissie ingevolge punt 10 van het werkprogramma J. Wesselius, Secretaris.

Naar aanleiding van dit voorstel, dat namens de Commissie voor de afwikkeling van punt 4 van het werkprogramma, door den heer Slothouwer nader wordt uiteengezet, dringt zich weder de vraag naar voren welke architecten hebben lust en tijd den tekst voor deze brochures te leveren? Het is toch de bedoeling dat de brochures in hoofdzaak zullen behandelen onderwerpen, die tot de Bouwkunst in direct verband staan. In den regel zal de schrijver architect moeten zijn. En welke architecten, behoudens eenige uitzonderingen hebben tijd en lust voor deze brochures den stof te leveren? Bovendien moeten in het Bouwkundig Weekblad de voornaamste gebeurtenissen op bouwkundig gebied worden behandeld. Dit blad is in de eerste plaats daarvoor aangewezen. De heer Slothouwer wijst er dan op, dat het Bouwkundig Weekblad slechts in de kringen der bouwkundigen gelezen wordt terwijl het doel, dat met de brochures wordt beoogd is het maken van propaganda der Bouwkunst bij het publiek.
Naar aanleiding der gehouden besprekingen stelt de voorzitter thans voor, dat verschillende artikelen, die in het Bouwkundig Weekblad zullen verschijnen, en welke daarvoor met 't oog op het algemeen belang der bouwkunst geacht worden in aanmerking te komen, door de M. B. V. A. in brochurevorm zullen worden uitgegeven. Is het onderwerp slechts in beknopten vorm behandeld, dan kan dit in een brochure meer uitvoerig geschieden, vaak echter zal een overdruk uit het Bouwkundig Weekblad voldoende blijken.
De vergadering heeft tegen dat voorstel geen bezwaren.

RONDVRAAG. Een der leden doet de mededeeling, dat het hem is opgevallen, dat een in aanbouw zijnd gebouw steeds meer gelijkenis gaat vertoonen met een door hem uitgevoerd bouwwerk. Met den dag wordt de gelijkenis treffender. Gaarne zou hij de meening van het Bestuur hieromtrent weten en stelt derhalve voor dat twee bestuursleden een en ander bezichtigen en onomwonden hun meening hieromtrent zeggen.
Het Bestuur is bereid de vraag in overweging te nemen en zal hieromtrent nader berichten. Het Bestuur wenscht echter op te merken, dat maatregelen buiten de rechterlijke macht, tegen dergelijk euvel nog altijd moeilijk zijn te nemen. Het beste lijkt, indien dit mogelijk is, beide gebouwen naast elkander in het Bouwkundig Weekblad te publiceeren met vermelding van den datum van den bouw. In een korte toelichting zou dan op de treffende gelijkenis kunnen worden gewezen.
De Voorzitter sluit thans de geanimeerde vergadering.

BEZOEK GEBOUW DER INDUSTRIEELE CLUB.
Door de welwillendheid van het Bestuur der Industrieele Club waren de deelnemers van de ledenvergadering in de gelegenheid gesteld het gedeelte van hetGebouw, betrokken door deze vereeniging, te bezichtigen.
Onder de deskundige leiding van den architect van het gebouw, den heer Foeke Kuipers en den Secretaris, Baron Mackay, werden de bezoekers door de zalen geleid welke de Club voor zich heeft doen inrichten en werd gewezen op verschillende bijzonderheden van architectonisch belang.
Ten slotte vereenigden zich allen in de gezelligen rookzaal, waar met een der bestuursleden der Club nader werd kennis gemaakt, eenige ververschingen werden aangeboden en men nog een korten tijd onder gezelligen kout bijeen bleef, waarna de Voorzitter het Bestuur en den heer Foeke Kuipers bedankend voor de betoonde gastvrijheid afscheid nam, en allen huiswaarts keerden.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris,

Mededeeling. — Alle leden, die naar aanleiding van § 24 der A.A.V. moeilijkheden meenen te hebben ondervonden worden verzocht hiervan mededeeling te doen aan het Bestuur.

Een misverstand. — Naar ons ter oore kwam, heeft het verslag onzer ledenvergadering op Dinsdag 23 November ll., voorkomende in ons nummer van 27 November d.a.v., aanleiding gegeven tot misverstand.
Dit misverstand bestaat hierin, dat men gemeend heeft uit het verslag te moeten opmaken, als zoude de houding van de heeren Hendrix en de Vlugt, Voorzitter en Secretaris van den Nederlandschen Aannemersbond, eene andere zijn geweest in de A.A.V.-Commissie, als door hen in den Nederlandschen Aannemersbond werd aangenomen, hetgeen speciaal zou gebleken zijn uit een onderhoud, hetwelk de heer v. Heukelom met beide heeren zou hebben gehad. Aangezien laatst bedoeld onderhoud niet heeft plaats gehad en gebleken is, dat de heer v. H. geen verschil in de houding van deze heeren in en buiten de A. A. V.-commissie constateerde, stellen wij er prijs op dit misverstand uit den weg te ruimen.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

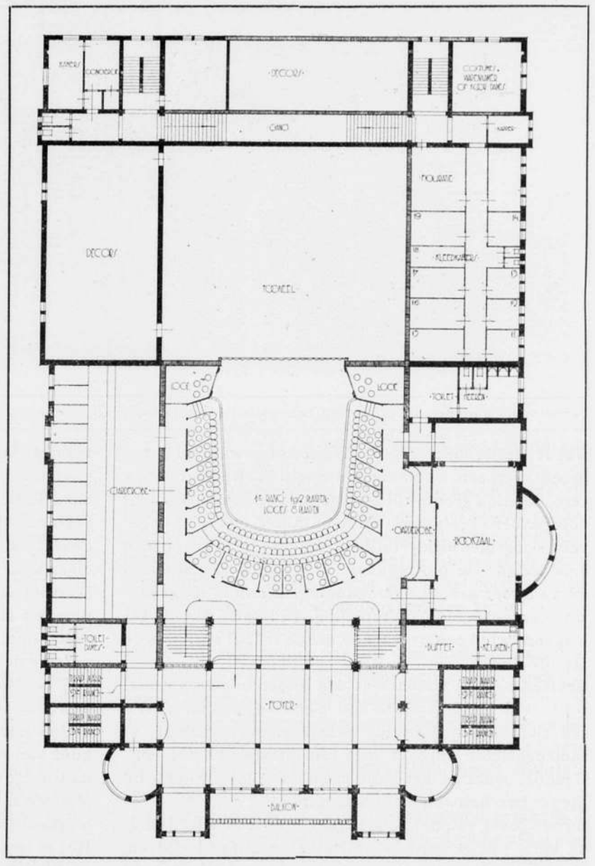

Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg. Plattegrond 1ste rang.
Schaal 1 op 400. Ontwerp van J. J. Gort Jr.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXIII.

door J. GRATAMA.

METALLISATIE VAN BETON. Ontegenzeggelijk neemt de toepassing van den beton-ijzer bouw hand over hand toe. Werd aanvankelijk dit materiaal voorzichtig en spaarzaam gebruikt bij constructies, al spoedig werden zijn vele technische voordeelen erkend, zoodat het op het oogenblik een hoogst belangrijke constructieve rol speelt vooral betreffende het inwendige van groote magazijnen, kantoren, stations, winkels, enz. Een groot bouwwerk zonder belangrijke toepassing van gewapend beton kan men zich tegenwoordig moeilijk voorstellen. Toch is er meestal in het afgewerkte gebouw weinig van dat kern-materiaal zichtbaar gebleven. De reden hiervan is meestal, dat het aspect van de grauwe cement niet voldoet, zoo dat men bij eenigszins rijkere bouwwerken wel genoodzaakt is, het gewapend beton met een mooier materiaal te bekleeden, bijv. met baksteen, met zandsteen, met marmer, met brons, enz. Toch schuilt er eenige overdrijving in, als men beweert, dat het gewapend beton in zijn natuurlijke grijze kleur altijd leelijk is.
Verschillende watertorens en graansilo's, in dat materiaal opgetrokken, bewijzen het tegendeel.
En om een recent voorbeeld te noemen; de grijze betonromp van den toren van het in aanbouw zijnde Raadhuis te Rotterdam heeft zeer zeker wel een mooie, fijn grijze kleur. Toch is het begrijpelijk, dat men niet altijd de cementkleur zou wenschen te zien, waar deze kleur niet de tallooze kleurschakeeringen bezit van de natuursteen- of van de baksteen soorten.
Het vraagstuk, hoe de steeds meer aan den dag tredende betonconstructies architectonisch, d.w.z. wat hare vormen en kleuren betreft, behandeld moeten worden,

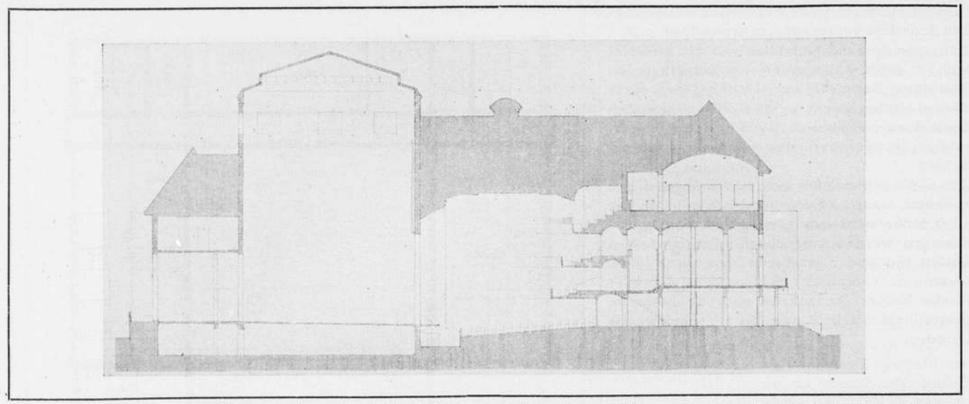

Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg. Langsdoorsnede. Schaal 1 op 500. Ontwerp van J. J. Gort Jr.

wordt steeds meer urgent. Want het gewapend beton breekt zich een weg naar het daglicht. Reeds hebben verschillende groote utiliteits gebouwen een consequent doorgevoerd gewapend-beton karakter, ook in haar gevels. Voegt men nu hierbij de twee zeer groote practische voordeelen: de mogelijkheid van dunne steunpunten en van zeer groote overspanningen, dan is het geenszins een gewaagde voorspelling, te zeggen, dat het gewapend beton een overheerschende rol zal spelen in de architectuur.

Bekleeding van beton met een ander bouwmateriaal voldoet niet of maar half. Zoo is ook de combinatie van een zichtbaar gemetselde baksteenmuur, waaruit het samengestelde spreekt, met een gewapend beton constructie, waaruit het samengestelde niet spreekt, bij dieper beschouwen niet harmonisch.

Bij den gevel van het Scheepvaarthuis te Amsterdam is de kern van gewapend beton bekleed met baksteen. Volgens zijn eigen verklaring heeft de architect van dit gebouw, Van der Mey, bij deze bekleeding er naar gestreefd de baksteen dusdanig te metselen, dat men soms onrationeele, onbegrijpelijke constructiën ziet, zoodat men wel moet besluiten, dat er achter de baksteen iets anders zit en andere constructie, die het geheel draagt, waarom de baksteen zich vleit.

Deze redeneering zou doeltreffend zijn, wanneer men inderdaad direct dit inzicht krijgt bij het beschouwen van genoemde gevels. Maar men krijgt dit niet; men denkt in de eerste plaats aan een baksteenarchitectuur en men gaat van uit dit inzicht de gevels vreemd en onrustig vinden. Het behoeft verder geen betoog, dat het stellen van raadseltjes niet bewonderlijk is voor een monumentale werking der bouwkunst. En het raadsel wordt gesteld bij het Scheepvaarthuis daar ook heterogene materialen baksteen en gewapend beton bij elkaar gebracht worden.

Wil gewapend beton uitdrukking geven aan zijn eigen, speciale hoedanigheden, dan moet het niet bedekt worden, maar zijn eigen lichaam toonen. In dieperen zin is ook het naakte menschenlichaam karakteristieker en mooier dan het bekleede lichaam. De opgaaf van de moderne bouwkunst is: elk materiaal naar zijne eigen aard te begrijpen, en het begrepen karakter in den karakteristieken vorm, door elken kunstenaar gewaardeerd, weer te geven. En het gewapend beton heeft een eigen wezen van gespierdheid en geheimzinnigheid.

Daarom worden al sinds eenigen tijd op allerlei wijzen proeven genomen, om de grauwe cementkleur van het beton door een andere te vervangen. Bekend is de toepassing der „vorsatz" beton, waarmede een dunne laag van een speciale beton vóór de eigenlijke kern-beton wordt aangebracht. Deze dunne laag bevat dan fijn gemalen natuursteen of ander materiaal, waardoor de huid van het gebouw een warmer, mooier kleur krijgt dan de gewone beton kan geven. Het is dus een soort pleisteren. Naar ik meen te weten zijn de ervaringen hiermede niet altijd gunstig geweest.

Het is begrijpelijk, dat naar een andere oplossing gezocht wordt. Met veel belangstelling las ik de advertentie in de N. R. Ct. van de N. V. Nederl. Betonijzerbouw, directeur Dr. ing. L. A. Sanders, waarin werd medegedeeld, dat deze firma een nieuw middel had gevonden, door een soort metallisatie van de beton, waardoor dit materiaal de schoonste kleurnuances verkreeg, terwijl de gemetalliseerde laag volkomen voldoet aan alle eischen van duurzaamheid enz., welke aan een bouwmateriaal gesteld mogen worden.

Een bezoek bij den heer Sanders overtuigde mij, dat, wat de bereikte kleureffecten betreft, de advertentie niet te veel had beweerd. Sinds eenige maanden heeft deze energieke beton-bouwer proeven genomen op groote en kleine, bewerkte en gladde cementplaten, op cementen afgietsels van beelden en relief, met een zeer groote verscheidenheid van kleuren, die of dun en geheel egaal, of dikker, of miskleurig zijn aangebracht. Er zijn hierbij van de prachtigste effecten, gelijk aan de mooiste marmersoorten eigen is. Kopergroen, cobalt blauw, bruin en geel in alle nuances, grijs, witterig, melkkleurig, ruw-korrelig, glad of mat-glimmend, op allerlei wijzen, zijn deze kleuren en materiaal effecten,

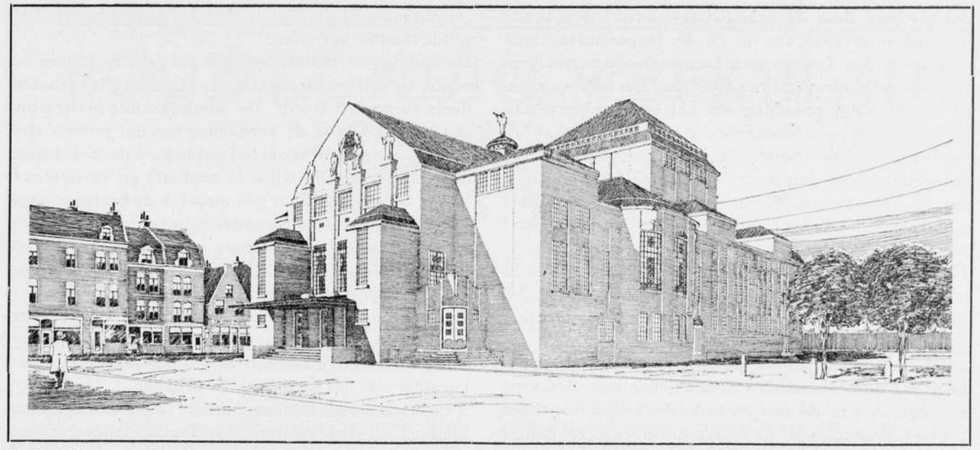

Verbouwing van den Utrechtschen Schouwburg. Buitenaanzicht. Ontwerp van J. J. Gort Jr.

soms gecombineerd, bereikt. Ook het messing en het brons in al hun diepe kleur-nuances, zijn weergegeven. Men gelooft zoo nu en dan het fraaiste oud-marmer of brons voor zich te zien; en bij nadere beschouwing ontwaart men aan de achterzijde, dat het toch maar een gewone cementplaat is.

Voor het binnenwerk kan het behandelde materiaal gewoon in de was gezet worden.

De heer Sanders verzekerde mij, dat de dofkleurige voor het buitenwerk absoluut weervast zijn; verschillende andere zijn alleen voor binnenwerk aan te bevelen.

Een zeer groot voordeel is, dat de behandeling op het gereede werk kan geschieden. De kosten zijn gering, terwijl het heel gemakkelijk is een eventueele beschadiging in de kleur bij te werken.

Werd aanvankelijk gemeend, dat door dit proces de verharding van de cement misschien zou verminderen al spoedig bleek, dat het tegendeel waar was, namelijk dat de verharding aanmerkelijk toenam, ja soms met 100 %.

Wanneer inderdaad de gemetalliseerde platen aan alle te stellen eischen van duurzaamheid voldoen, hetgeen reeds door proeven gedeeltelijk is bewezen, welke proeven nog worden voortgezet, dan gaat deze vinding een groote toekomst tegemoet.

Wij zouden toch hiermede niet meer of niet minder bezitten een vrijwel onbeperkt palet, een palet, waarbij de beperkte kleur — mogelijkheden van de natuursteen het moeten afleggen.

Waar de heer Sanders octrooi op zijn vinding heeft aangevraagd, zal ik geen mededeeling doen van de techniek van het procédé, waarvan de heer Sanders welwillend een en ander uitlegde.

De kleuring kan effen en ook miskleurig zijn. In die effen kleur schuilt een gevaar voor de toekomst van dit procédé. Want geheel effen-kleurige beton bouwwerken zullen uit den aard der zaak even vervelend zijn als de effen cementmuren nu zijn en zooals het effen-kleurig terra cotta is. Het effen-kleurige is levenloos, omdat het geen tegenstelling in zich heeft; het is mono-toon; het miskleurige krijgt zijn waarde, doordat de eene kleur de andere doet spreken. Het is het gewone liedje van de tegenstelling, waardoor het een en het andere naar zijn waarde uitkomt.

De gemiddelde smaak van den gemiddelden mensch is burgerlijk d.w.z. voor het effenkleurige. Men vindt dat netjes. Als er nu enkele van deze nette gemetalliseerde betongevels verrijzen, dan wordt iedere bouw-kunstenaar huiverig dit doodsch materiaal toe te passen, zooals ook het effen-kleurig terra-cotta menig architect heeft afgeschrikt.

Het vierkleurige terra-cotta daarentegen is prachtig.

Zoo is het te hopen, dat ook een artistieke proef van het gemetalliseerde beton spoedig zal toonen, welk een prachtige kleuren en welk een mooi materiaal aspect hiermede te bereiken is.

Zoodoende zou, bij gebleken duurzaamheid van dit procédé, de gewapend betonbouw en daarmede de geheele architectuurontwikkeling een heel eind zijn verder gebracht.

VERBOUWING VAN DEN UTRECHTSCHEN SCHOUWBURG.

Toen eenigen tijd geleden de Gemeente Utrecht door aankoop eigenaresse werd van den bestaanden Schouwburg met inventaris, (de Schouwburg behoorde n.l. aan de Utrechtsche Schouwburgmaatschappij, doch het gebouw stond op grond door de Gemeente in erfpacht gegeven aan genoemde maatschappij) werd door B. en W. een Raadscommissie benoemd tot onderzoek van het Schouwburgvraagstuk. Dit onderzoek was het gevolg van voorgestelde bouwplannen ter verbetering van den bestaanden

Schouwburg door de Schouwburgmaatschappij reeds in September 1913 aan B. en W. toegezonden, doch waarmede het College zich toen niet kon vereenigen. Het bewuste bouwplan van 1913 was dan ook een alleszins gebrekkige oplossing om het oude gebouw aan minimumeischen te laten voldoen.

Aan ondergeteekende werd met medewerking van den tooneeltechnicus, den Heer Poutsma te Rotterdam, deskundig advies verzocht om de Schouwburgcommissie op enkele punten voor te lichten, welke punten in 't kort hierop neerkwamen:

1°. Het opstellen in overleg met de Commissie van de minimumeischen die aan een goeden maar eenvoudigen Schouwburg voor een Gemeente als Utrecht redelijker wijze behooren te worden gesteld.

2°. Het instellen van een onderzoek naar de mogelijkheid om den bestaanden Schouwburg te verbouwen, zóó dat hij aan de sub 1°. bedoelde minimumeischen voldoet, alsmede naar de kosten die met een zoodanige verbouwing volgens een globale raming zouden zijn gemoeid.

3°. Het opgeven *zeer globaal* van het bedrag dat gemoeid zou zijn met den bouw van een nieuwen Schouwburg, die voldoet aan de sub 1°. bedoelde minimumeischen (afzonderlijk op te geven voor het geval dat die Schouwburg mocht worden gesticht op een geheel vrijliggend terrein, waarbij alle gevels architectonisch behandeld moeten worden, en voor het geval dat slechts een of ten hoogste twee gevels in het gezicht zouden komen.)

Na deze punten uitgewerkt te hebben, werd, nadat het vraagstuk van verschillende zijden besproken was, tenslotte in de Schouwburgcommissie besloten een voorstel aan Burgemeester en Wethouders te doen tot verbouw van den bestaanden Schouwburg, aangezien de tegenwoordige plaats op het Vredenburg het beste werd geacht en door verbouwing een behoorlijke toestand zal kunnen worden verkregen. De kosten aan den verbouw verbonden, begroot op f 375.000.—, zijn van dien aard, dat zij de finantieele draagkracht der Gemeente niet te boven gaan, zoodat een behoorlijke exploitatie gunstige resultaten kan hebben. Utrecht heeft noodig een Schouwburg geschikt zoowel voor intiem theater als voor operaopvoeringen. Het plan is daarom zoo ontworpen, dat bij intieme theaterstukken het orkest vervalt en daarvoor eenige rijen stoelen in de plaats komen en het publiek zoodoende nader tot het tooneel gebracht wordt en de hinderlijke breedte van het orkest vervalt. Bij groote opvoeringen kan door de eigenaardige distributie van tooneel met daarachter gelegen gang en décorsbergplaats een achtertooneel gevormd worden, zoodat zelfs Wagneropvoeringen gegeven kunnen worden. Daar te Utrecht meestal gezelschappen uit andere steden spelen, is het tooneel er op berekend alle décors te kunnen plaatsen, die meegebracht worden en is afgezien van het oorspronkelijk idee een schuif- of draaitooneelinrichting te maken, waarbij men meer gebonden is aan vaste eigen décors, die meer doel hebben indien men zooals in groote Duitsche steden vaste gezelschappen heeft, die steeds op eene plaats en in hetzelfde theater optreden.

De hoofdconstructiemuren van het gebouw blijven bestaan, terwijl om de zaal en het tooneel alles grootendeels verbouwd wordt. De hierbijgaande plattegrond doet in hoofdzaak de verdeeling van het gebouw zien, dat er op ingericht is om het publiek op de meest spoedige en practische wijze in coulours en vestibules te leiden bij paniek. Voor wie mogelijk de bestaande toestand kent, zal deze verandering meer belang inboezemen. Het geheel is als schets te beschouwen, evenals de gevel die ter illustratie er bij ontworpen werd om het gebouw in zijne omgeving te zien. Aan de details is dan ook nog geen aandacht geschonken, en de schets geeft dan ook hoofdzakelijk de groote massaverdeeling te zien, terwijl getracht is in die massaverdeeling het karakter van het gebouw uit te drukken.

Aangezien de Redacteur van het Bouwkundig Weekblad mij om eenige gegevens verzocht publiceer ik deze, overtuigd dat nog veel bestudeerd zal moeten worden, alvorens tot uitvoering kan worden overgegaan. Ten onrechte werd in een der bouwkundige bladen vermeld dat het gebouw in historischen stijl zou worden opgetrokken.

Indien mij de uitvoering zal worden opgedragen, denk ik de gevels in hoofdzaak in baksteen met eenige toepassing van natuursteen uit te voeren; het geheel met een eenvoudig modern karakter, zoodat de groepeering der onderdeelen en het silhouet hoofdzaak zullen moeten blijven.

1 Febr. 1916. J. J. GORT Jr.

BERICHTEN.

Wegens plaatsgebrek moeten enkele bijdragen, o.a. een bespreking van het boekje van den heer Wegerif: „Wat men moet weten vóór men laat bouwen", tot een volgend no. van het B. W. blijven liggen.

Voorburg. Naar ons van zeer gewaardeerde zijde wordt medegedeeld, zal vermoedelijk het vroegere raadhuis van Voorburg, dateerende van 1632 en in den laatsten tijd als hotel de Zwaan geëxploiteerd, worden afgebroken, daar het in handen is gekomen van de Melkinrichting „de Sierkan" te 's Gravenhage, die daar een filiaal zal zetten.

Zeer vermoedelijk zal de fraaie gevel moeten vallen, wat in hooge mate te betreuren zoude zijn, daar zij een karakteristiek specimen is van de bouwkunst uit onze Gouden eeuw.

Voorburg, vroeger zoo 'n aardig plaatsje is in de laatste jaren op de gewone wijze ontsierd, door nieuwbouw, die voor het overgroot gedeelte aan onbevoegde handen was toevertrouwd. Tallooze aardige gevels zijn verdwenen. Wat er over is van vroeger schoon, verdwijnt successievelijk, ondanks het optreden van de Commissie voor Plaatselijk Schoon te Voorburg, die zeer actief is. Zoo vernemen wij, dat de aardige korenmolen, een der typische hoekjes van Voorburg, wordt afgebroken.

Genoemde Commissie heeft haar Jaarverslag opgezonden aan het bureau der M. B. V. A. Plaatsgebrek belet ons er het een en ander van mede te deelen, dit zal in het volgend no. van het B. W. geschieden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 12 FEB. 1916. = No. 42.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Bestuursvergadering. — Mededeeling. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek, J. Gratama. — De nieuwe verkeersweg langs den Hofvijver. Boekbespreking. — Prijsvragen. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering der M.B.V.A. van Dinsdag 1 Februari 1.l. in het gebouw der Maatschappij.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, vice-voorzitter, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J. Herman de Roos benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

De heer Versteeg had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

DE NOTULEN worden voorgelezen en goedgekeurd, waarna wordt overgegaan tot de behandeling der ingekomen stukken.

COMMISSIE VOOR PLAATSELIJK SCHOON TE VOORBURG. De Secretaris der Commissie deelt het Bestuur mede, dat het door de M. B. V. A. afgevaardigd lid, de heer S. de Clercq te 's-Gravenhage met 1 Januari van dit jaar moest aftreden en op grond van art. 4 van het reglement der Commissie niet onmiddellijk benoembaar of herkiesbaar is. De secretaris der Commissie verzocht het bestuur derhalve een nieuw lid te willen afvaardigen. Het Bestuur besloot den heer W. de Vrind Jr. te 's-Gravenhage tot lid dezer Commissie te benoemen.

BOND VAN TECHNICI EN ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARS-BOND.

Ingekomen was het volgende schrijven:

Amsterdam, December 1915.

L.S.

Bij dezen hebben wij de eer U mede te deelen, dat in de openbare vergadering van bovengenoemde bonden, gehouden den 21sten December l.l., de navolgende motie met algemeene stemmen werd aangenomen:

„De openbare vergadering van de afdeelingen Amsterdam van den Bond van Technici en den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, gehouden op 21 December 1915 in het American-Hôtel te Amsterdam;

gehoord de besprekingen over de tegenwoordige bezoldiging der opzichters en teekenaars en daarmede gelijk te stellen technici en over de sterke stijging van de prijzen van alle levensmiddelen;

is van oordeel, dat een belangrijke salaris-verhooging voor genoemde technici noodzakelijk moet worden geacht, zoowel in het belang van de technici zelf als van den door hen te leveren arbeid".

(*w.g.*) *De Afdeelingsbesturen van bovengenoemde Bonden.*

Het Bestuur merkte hierbij op, dat de in bovengenoemd schrijven uitgesproken meening alleszins begrijpelijk is; hoewel een toelichting met cijfers wel gewenscht was geweest; echter zal het den particulieren architecten zeker niet altijd mogelijk zijn tot salarisverhooging over te gaan, aangezien de bedrijfsonkosten der architecten door den oorlogstoestand over het algemeen niet verminderen, wèl daarentegen de hoeveelheid werk.

ALBUM MET FOTO'S VAN FRAAIE AMSTERDAMSCHE ARCHITECTUUR. Zooals indertijd werd medegedeeld zijn op verzoek der ex-afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de heeren Gratama en Ouëndag door het Bestuur aangewezen om met de liquidatiecommissie van bovengenoemde afdeeling, de heeren Poggenbeek, Roosenboom en Rood de uitgaven van een album met foto's van Amsterdamsche architectuur voor te bereiden. De afdeeling Amsterdam had bij haar ontbinding besloten het saldo der liquidatie, voor de uitgave van dit album te bestemmen en aan de M. B. V. A. aan te bieden. Voor de vacature, ontstaan door het bedanken van den heer Gratama als lid dezer Commissie, werd door het bestuur benoemd de heer D. P. Slothouwer, B. I., die deze benoeming aanvaardde.

STATUTEN-WIJZIGING. Zooals in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad werd gepubliceerd zal in verband met het door het bestuur ontworpen voorstel in zake bindende bepalingen een nader voorstel tot Statutenwijziging in de Alg. Vergadering door het bestuur worden ingediend.

Zooals de statuten, bepalen moeten voorstellen tot statutenwijziging in handen worden gesteld van een te benoemen Commissie tot statutenherziening.

Deze Commissie werd door het bestuur benoemd. Zoodra de leden deze benoeming zullen hebben aanvaard, zal de samenstelling dier commissie worden openbaar gemaakt.

„GROOT AMSTERDAM." In het Bouwkundig Weekblad van 15 Jan. 1916 werd reeds medegedeeld, dat het bestuur der M.B.V.A. in principe bereid was de uitbreiding met bijbehoorende bebouwingsvoorschriften van Groot Amsterdam in studie te nemen. In verband hiermede werd de heer Slothouwer door het Bestuur uitgenoodigd eenige inleidende artikelen over reeds tot stand gekomen uitbreidingen van groote steden te willen schrijven en in het Bouwkundig Weekblad te publiceeren. De heer Slothouwer verklaarde zich hiertoe gaarne bereid.

BOUW VAN ARBEIDERSWONINGEN TE AMSTERDAM. In verband met de bestaande plannen voor het bouwen van arbeiderswoningen

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

door de gemeente Amsterdam zou het Bestuur het wenschelijk achten dat de M. B. V. A. een studieprijsvraag zou uitschrijven, welke hierop betrekking heeft. Aangezien het hier echter een meer algemeen belang geldt, en een dergelijke prijsvraag indien er iets mede zal worden bereikt, op onbekrompen wijze zal moeten worden uitgeschreven, zal het bestuur nader overwegen op welke wijze, hetzij door subsidie of anderszins, de kosten hiervoor niet uitsluitend door de Maatschappij zouden behoeven te worden gedragen. Na de gebruikelijke rondvraag sluit de voorzitter thans de vergadering. J. WESSELIUS. *Alg. Secretaris.*

Mededeeling. Daar het gebleken is, dat eenige bepalingen der „Algemeene regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen" nog niet voldoende bekend zijn, laten we deze hieronder volgen:

Art. 42. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1°. dat wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van het programma met de Permanente Prijsvraag Commissie in verbinding zullen stellen. (zie art. 8).

2°. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.

3°. dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P.P.C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en ingeval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.

4°. dat het niet geoorloofd is:

a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen;

b. dat een lid mededingt in een openbare of besloten prijsvraag vóórdat op het programma een gunstig advies door de Permanente Prijsvraag Commissie is uitgebracht;

c. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1 alinea, 2, ter beoordeeling der P. P. C.;

5°. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie.

Nieuwe Alg. Adm. Voorschriften. In verband met de vast te stellen redactie van de nog niet goedgekeurde § 24 der A.A.V. betreffende geschillen omtrent werkstakingen en uitsluitingen, verzoekt het bestuur den leden dringend om opgave van die redactie's van dit artikel in hunne bestekken, waartegen de aannemersbond meende verzet te moeten aanteekenen; — teneinde op deze wijze de toekomstige formuleering doeltreffend te doen zijn.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXIV.

door J. GRATAMA.

TENTOONSTELLING DE BAZEL IN DEN ROTTERDAMSCHEN KUNSTKRING. In een kort bericht in een vorig No. van het B. Weekblad is reeds vermeld, dat tot 21 Febr. in den Rotterdamschen Kunstkring een tentoonstelling gehouden wordt van bouwkunstig, decoratief en meubelwerk van K. P. C. de Bazel, met aardewerk van C. J. Lanooy ter opluistering. In het algemeen wordt het bouwkunstig werk van de goede architecten te weinig geëxposeerd. Men zal hiertegen kunnen opmerken, dat de ware tentoonstelling voor den architect zijn bouwwerken zelf zijn. Dit is ook zoo; maar aangezien die bouwwerken op zeer verschillende plaatsen zijn opgericht en slechts een heel enkele belangstellende lust heeft en in de gelegenheid is stelselmatig het werk van een architect te gaan zien, is een tentoonstelling een uitstekend middel om op beknopte wijze het kunstlievend publiek een overzicht te geven van de prestaties van een bouwmeester. Verder werken dergelijke tentoonstellingen krachtig mede, om de waardeering voor en het inzicht in de bouwkunst te versterken. Het publiek is veel beter op de hoogte van de schilderkunst dan van de bouwkunst; de eerste de beste ontwikkelde leek zal U wel eenige bekende schilders kunnen noemen; maar zijn kennis der namen van architecten, laat staan van hun werk, is al zeer beperkt.

Toch zou bij een meer harmonische kunstontwikkeling in onze samenleving het juist andersom moeten wezen; de bouwkunst is èn practisch èn aesthetisch van hooger belang dan de schilderkunst; veel meer abstract in haar kunst-wezen dan de schilderkunst, is de bouwkunst voor velen ook veel moeilijker te begrijpen. Alle redenen, waarom op velerlei wijzen, o.a. door onderwijs, voordrachten en tentoonstellingen, het publiek opgeleid moet worden in de kennis van deze kunst. En het is een verheugend feit, dat inderdaad in den laatsten tijd de algemeene belangstelling voor de bouwkunst zeer toeneemt. Ik hoop daarom, dat na de Bazel ook andere architecten in de gelegenheid gesteld zullen worden te exposeeren.

In het zaaltje van den Rotterdamschen Kunstkring wordt een goed overzicht geboden van de Bazel's bouwkunstig en decoratief werk. Zijn meubels lijken mij minder goed vertegenwoordigd. Wij vinden studies naar Egyptische, Assyrische en Grieksche bas-reliëfs en versieringen uit het Britsch museum te Londen van 1894; afdrukken van verschillende houtsneden van 1894—1897; het bekende ontwerp voor een Bibliotheek gebouw, inzending op een studieprijsvraag van A. et A. uit 1895; een curieuze reclameplaat voor sigaren, van 1896, voorstellende een 3-tal braaf en min of meer Egyptisch-gestyleerde jongelingen, die op verwonderde en sereene, en daarom weinig smakelijke wijze rooken; zij kijken verstard van heiligen ernst, alsof zij in plaats van de sigaren de steen der wijzen in hun handen houden. Trouwens, veel van het decoratief werk van de B. uit dezen tijd heeft iets jongelingsachtigs-theosofisch.

Het beste is misschien wel het stempel voor het Oud-Archief te Amsterdam.

Daarna volgt een reeks van woonhuizen en villa's, zooals de woonhuizen i/h. Willemspark te Amsterdam van 1903; woonhuis van den heer G. van Blaaderen te Huizen 1906; woonhuis van den heer v. Lanschot te 's Hertogenbosch 1908; woonhuis van den heer van Heel en idem van mevr. de Voogt-de Vogel, beide te Heemstede en van 1909; het zomerhuis van den heer Wertheim te Zandvoort, 1910; het woonhuis van Mr. A. Wertheim te Amsterdam van 1911, enz. Daar tusschen vinden wij nog de bekende model-boerderij Oud-Bussum te Naarden van 1903; het gebouw der Heide Mij. te Arnhem van 1912; het ontwerp voor het R'damsche raadhuis van 1912 en verder eenige meubels.

Het valt op, hoe van het eerste begin af tot aan het laatste werk toe deze kunst in wezen niet veranderd is, al werd zij geleidelijk aan rijper. In de teekening naar het Assyrisch bas-reliëf in het Britsch Museum van 1894 zit hetzelfde ernstige, aandachtige, fijne en tegelijk besliste, dat bijv. het gebouw der Heide Mij. kenmerkt.

De Bazel is een persoonlijkheid, die weinig directe invloed van zijn levende en worstelende tijdgenooten ondergaat. Hij staat wat ter zijde van het moderne gebeuren; de groot-bewegende hartstocht is hem vreemd.

Hij doet niet anders dan zijn eigen rijk en gaaf talent te laten rijpen, op de langzame, regelmatige en natuurlijke wijze van een bloem of een vrucht. Door en door eerlijk, zonder effectbejag, maakt hij zijn knappe dingen. Al zijn werk is àf en in zekeren zin harmonisch. Het samengestelde in architectuur maakt hij tot een eenheid in de veelheid; en door een intelligent doorgevoerd systeem, gesteund door een goed gevoel voor verhoudingen, krijgen zijn bouwwerken het doelmatige, het wel-overwogene, het regelmatige en het natuurlijke, dat, in hooger orde, ook in de kristallen, in de planten, ja in heel de schepping is te bespeuren en te bewonderen.

De bouwwerken van de Bazel zijn, afgezien van enkele foutjes hier en daar, natuurlijk gegroeid, waarbij hier het woord natuurlijk niet als: „wildweg" begrepen moet worden.

Integendeel, de architectonische wiskundigheid is de kern van zijn werk.

Knap is het werk in alle opzichten. Maar het heeft als kunstwerk te weinig accent van menschelijkheid, te weinig hartstocht, te weinig gloed en heerlijkheid. Vergeleken bij werkelijke prachtige kunst, is hetgeen de Bazel maakt wat droog en wat pedant. Droog, omdat de groote, levenswarme geheimzinnigheid van de waarachtige d.w.z. diep-menschelijke kunst, ontbreekt en een intellectueele methode met een wiskundig systeem koel overheerschen. Met eenige overdrijving kan men zeggen, dat het werk van de Bazel geen enkele „eigenschap" bezit; het is wel fijn-beschaafd, „maar het is niet geestig, niet tintelend; het is wel eenvoudig, maar het is niet grootsch, noch stoer, noch naïef; het is niet zwak, maar het is ook niet sterk; het is niet bepaald koud en het is ook niet warm. Het is te veel beheerscht en daardoor misschien te harmonisch geworden. Het harmonische grenst direct aan het slappe; want in het harmonische is alles zóó tot harmonie geworden, dat geen der samenstellende deelen uitsteekt. Het doorgevoerde harmonische is het accent-looze. Het eenigszins pedante zit in de intellectueele stelligheid, waarmede deze kunst zich voordoet. Zij toont geen weifeling of zwakheid, wel daarentegen het air van absolute zekerheid. Het geheimzinnige in deze zekerheid is echter niet diep; het is eer oppervlakkig door een zekere leerstelligheid, waarin de theosofie een belangrijke rol speelt.

De Bazel's werk is ambachtelijk-zuiver, maar ook zuiver-ambachtelijk, d. w. z. dat zijn kunst niet altijd boven het ambachtelijke uitkomt. Soms echter komt de Bazel tot een fijne grootheid in zijn kunst; zoo in het landhuis van mevr. de Voogt—de Vogel te Heemstede; in het voortreffelijke landhuis van den heer v. Blaaderen te Huizen, misschien de Bazel's beste werk, en in verschillende partijen van het Rotterdamsche Raadhuis.

De tentoongestelde meubelen behooren m. i. niet tot de mooiste, door de Bazel ontworpen. Ze zijn fijn en toch houterig; zij hebben de pretentie van iets bijzonders te zijn, iets zeer beschaafds, door het gebrek aan luidruchtige profielen en versieringen. Wanneer men ze echter in gedachten vergelijkt met werkelijk fijne en sierlijke meubels uit de vroegere tijden, dan komen zij aanmerkelijk te kort. Zij missen finesse en geestigheid. Het muziekkastje is het beste; de koninklijke wieg, die ik alleen van afbeelding ken, lijkt mij nog beter. Verder heb ik wel meer mooiere meubels van de Bazel gezien; Roland Holst te Laren o. a. bezit een fraaie kast van hem.

Het ornament, dat veelal door de Bazel gebruikt wordt, is, op zichzelf genomen, wel mooi; maar in het decoratief werk toegepast mist het werking, karakter, bedoeling, omdat het dan te veel een herhaling wordt van hetzelfde kleine motief. De ornamentatie wordt daardoor wat onrustig en vermoeiend. De goede tegenstelling in de versiering tusschen hoofdmotief en bijzaken is vaak afwezig.

Daarenboven ontbreekt in de architectuur zoowel als in de meubels van de Bazel te veel het vreugdevolle. Het is dan ook begrijpelijk, dat de jongere generatie naar meer bewogen schoonheid streeft.

Ik heb getracht objectief de kunst van de Bazel te bezien, en heb daarbij de hoogste maatstaf aangelegd, die mij bekend is. Daardoor kwam misschien te veel het te kort in zijn werk naar voren. Want naar lageren maatstaf gemeten, namelijk in onzen eigen tijd gezien, is de Bazel onder de bouwkunstenaars, d.w.z. zij die werkelijk scheppen, een der belangrijkste.

DE NIEUWE VERKEERSWEG LANGS DEN HOFVIJVER TE 'S-GRAVENHAGE.

Zie het Bouwk. Weekbl. van 29 Jan. l.l.

Daar het met mijn opstel over bovenstaand onderwerp in het Weekblad van 29 Jan. l.l. slechts mijne bedoeling was een idee van den opbouw van den nieuwen weg langs den vijver te geven, heb ik een plattegrond overbodig geacht. In verband met enkele sedert door de bladen gemaakte opmerkingen, waarin de toestand als te gunstig voorgesteld en de uitvoerbaarheid met het oog op verkrijgbaar terrein betwijfeld wordt, komt het mij wenschelijk voor alsnog dat gedeelte van de situatie, waarop de verkeersweg voorkomt, te doen afdrukken. Een stippellijn geeft er de bestaande toestand aan, waardoor een dui-

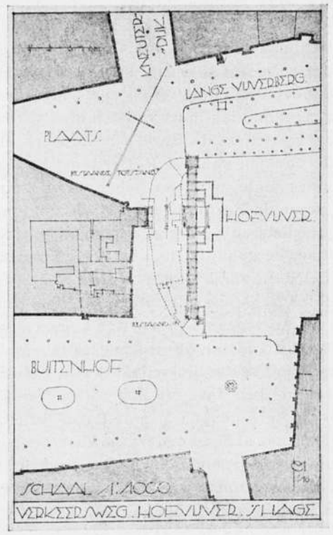

Schaal 1 op 2500.

delijk overzicht verkregen wordt, wat betreft de mogelijke breedte van den nieuwen weg, welke breedte zich desnoods naar omstandigheden wijzigen laat.

Natuurlijk is men alleen met het plaveien van het door afbraak vrijgekomen terrein niet klaar en zal in ieder geval iets aan den oever van den vijver ter plaatse gedaan moeten worden, wat noodwendig wijziging van de oeverlijn ten gevolge heeft. Daarom mag de smalle strook, die volgens bijgaand plan van den vijver afgenomen is, geen belemmering zijn, nu het hier niet alleen gaat om het radicaal oplossen van verkeerstoestanden, maar tevens om het uiterlijk schoon van een zich moderniseerende stad.

In hoeverre echter een breede aanleg, als voorgesteld uitvoerbaar is, zal afhangen van de op den vijver rechthebbende partij.

Rotterdam, Febr. '16. J. COENRAAD MEISCHKE.
Akad. Architekt.

BOEKBESPREKING.

In het Bouwkundig Weekblad van 1908 nrs. 13 en 14 vinden wij een artikel van den Inspecteur der Volksgezondheid D. E. Wentink, Architect, getiteld: het Woningvraagstuk en de grondspeculatie, dat waarschijnlijk niet die aandacht getrokken heeft, die het verdiende.

In dat artikel werd de vraag gesteld of wij met de toenmalige richting, waarin de oplossing van het woningvraagstuk werd gezocht, wel op den goeden weg waren, en of de verordeningen ter uitvoering van de Woningwet vastgesteld, wel steeds het groote hoofddoel verbetering der Volkshuisvesting in het oog hielden.

Uit den titel van het artikel valt reeds af te leiden, dat het antwoord op die vraag niet heel bevredigend luidt.

Reeds daarin heet het: van een werkelijke verbetering der woningtoestanden zal nooit sprake kunnen zijn, wanneer niet eerst een middel gevonden wordt, die het euvel der grondspeculatie zal verhelpen.

De beide daartegen aangeprezen middelen t.w. de verbetering der verkeersmiddelen en de belasting op de waardevermeerdering van bouwterreinen raken de eigenlijke kern der zaak niet.

Het is duidelijk, dat moet worden omgezien naar een middel, dat het kwaad direct in den wortel aantast; alleen van een dergelijk middel kan heil verwacht worden en dit middel ligt dichter bij de hand dan veelal wordt gedacht.

Het bestaat in een goede regeling van de bebouwingsdichtheid.

De bebouwingsdichtheid, die door de weinig rationeele bepalingen onzer bouwverordeningen wordt toegelaten, is oorzaak dat nog steeds een verdere stijging van de grondprijzen mogelijk is.

Feitelijk toch bepaalt de grondprijs het karakter en de dichtheid der bebouwing. Het behoeft niet te worden betoogd, dat dit geen normale toestand is. Men zal niet eerder kunnen spreken van een normalen toestand voor en aleer we het omgekeerde hebben bereikt, namelijk dat de grondprijs zich regelt naar de bebouwingsdichtheid, welke op dien grond wordt toegelaten.

Het daartoe voor de overheid aangewezen middel vinden wij in de bouwverordening en het plan van uitbreiding. Het is in de meeste gevallen nog niet ter plaatse, waar dit behoorde, doorgedrongen, dat de bouwverordening niets anders is dan een reeks zuiver technische voorschriften, die het bestek vormen voor den bouw van de stad en dat het plan *van uitbreiding* of het bebouwingsplan gelijkwaardig is aan de teekening, die bij dat bestek behoort.

Het doel, dat bij de samenstelling van die voorschriften steeds in het oog moet worden gehouden, is de bebouwing zoodanig te regelen, dat daarbij de menschenopeenhooping tot een minimum wordt teruggebracht. Thans worden in de bouwverordeningen wel pogingen gedaan om de sanitaire misstanden, die als *gevolg* dier opeenhooping kunnen ontstaan te bestrijden of te voorkomen, maar er blijkt niet uit, dat de ontwerpers voldoende hebben nagedacht over de *oorzaak* der opeenhooping, de grondspeculatie en de andere vormen van het grondvraagstuk, waardoor de menschen gedwongen worden bij en op elkander te gaan wonen.

De bouwverordening heeft verder te weinig of in het geheel geen rekening gehouden met de mogelijkheid voor verschillende deelen der gemeenten afzonderlijke groepen van voorschriften te geven, die bestemd waren om als leiddraad te dienen voor de bebouwingen, die zouden kunnen ontstaan.

Waarin die leemten verder bestaan werd in bedoeld artikel in het kort uiteengezet.

Later werden door den schrijver in het Maandblad „de Gemeenteraad" van 1911, 1912 en 1914 sommige onderdeelen behandeld. Thans verscheen van zijn hand een uitvoeriger studie, waarvan het doel is aan te toonen:

dat de bestaande bouwverordeningen de verbetering van de volkshuisvesting belemmeren en op welke wijze zij dit doen;

dat pogingen om de volkshuisvesting te verbeteren zonder resultaat moeten blijven, wanneer niet eerst het grondvraagstuk onder de oogen wordt gezien en het gebruik van den grond geregeld, desnoods door den wetgever, en zoodanig dat misbruik daarvan worde voorkomen;

welke beteekenis in dit opzicht de bouwverordening heeft, althans kan en moet hebben, voor het woningvraagstuk;

en van welken gedachtengang men bij het ontwerpen en samenstellen der voorschriften dient uit te gaan om tot resultaat te krijgen een bouwverordening, die de verbetering van de volkshuisvesting bevordert.

De titel dezer studie luidt: „De bouwverordening en het woningvraagstuk".

Onder de werken, gedurende de laatste jaren over het woningvraagstuk in het licht gegeven is er geen, welks inhoud ik zoo

met onverdeelde belangstelling en waardeering heb gelezen als dit.

Waarschijnlijk is dit daaraan te danken, dat er zoovele punten in worden aangevoerd, die nu en dan mijn aandacht vroegen, doch waarover het mij in den dagelijkschen tredmolen niet gegeven was dieper na te denken Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat ik in alle opzichten de in die studie voorgestelde maatregelen uitvoerbaar acht.

Enkele er van neem ik mij voor nader aan de mij ten dienste staande gegevens te toetsen.

Bij eerste lezing is het een boek, dat pakt en (mij althans) een verklaring kan geven van het gevoel van onvoldaanheid, die de tegenwoordige wijze van verbeteren der volkshuisvesting soms over ons kan brengen.

Het werk begint met een overzicht van en kritiek op de wijze, waarop de meeste bouwverordeningen tot stand zijn gekomen en de gebreken, welke ze dientengevolge bezitten.

Daarna wordt vastgesteld het doel der bouwverordening, de groepeering van haar voorschriften, de plaatsing der gebouwen, de open ruimten bij het gebouw, de breedte en hoogte der gebouwen en de detailvoorschriften voor de afzonderlijke woningen: oppervlak, aantal en hoogte der vertrekken, zwaarte van muren, afmetingen van trappen en toevoer van licht en lucht.

Het grootste bezwaar tegen de bouwverordeningen is, dat zij alle gebaseerd zijn op de **minimumwoning;** de woning, die voldoet aan de minimumeisch, aangevend wat men in het uiterste geval nog zou kunnen toelaten. Zonder meer kunnen wij daarmede dus niet anders bereiken dan het ontstaan van een toestand, welke juist op de grens van het onvoldoende is. (blz. 19).

Het is het belang van de bedrijfsbouwers niet meer te geven, dan geeischt wordt. De vrees, dat het enkel hebben van een serie minimumeischen verbetering van de volkshuisvesting belemmert is niet ongewettigd en dit klemt te meer, waar zoowel de overheid als de bedrijfsbouwers geneigd zijn het geeischte *minimum* als *norm* te beschouwen. Als norm wordt dus genomen, wat in het uiterste geval nog toelaatbaar is, en dit is stellig niet bevorderlijk aan de verbetering der volkshuisvesting. (blz. 21.)

Met mij zal het meerderen van mijn ambtgenooten wel zijn voorgekomen, dat in eenig bepaald geval beter of ruimer zou gebouwd zijn, indien geen voorschriften hadden bestaan.

Niet minder fataal, noemt de schrijver het, dat voor maximumgebouwen geheel dezelfde eischen gelden als voor een gebouw van de minimumafmetingen. Feitelijk drukt daardoor de geheele verordening met volle zwaarte enkel en alleen op de kleine woning en worden gebouwen van grootere afmeting vrij gelaten.

De voorsprong hiermede aan het groote gebouw gegeven is onlogisch en tegenover de kleine woning onbillijk, en werkt noodzakelijkerwijze belemmerend op den aanbouw van woningvormen, als het meest gewenscht zijn en dit vooral op die plaatsen, waar de factor, die het bebouwingsprofiel beheerscht, duidelijk op den voorgrond treedt.

Het bebouwingsprofiel toch drukt het rendement van den grond uit. De dichtheid, waarmede een terrein bebouwd kan worden bepaalt de prijs, waarvoor het nu of in den toekomst verhandelbaar is, vormt het speculatieve kapitaal, waarmede alle grond, die voor bouwterrein in aanmerking kan komen, belast is. De druk door deze met den dag toenemende belasting veroorzaakt, is zoo groot en onweerstaanbaar, dat bouwers tegen wil en dank gedwongen worden steeds te zoeken naar middelen, die de productiviteit van den grond verhoogen. Wanneer deze, uitgedrukt door het profiel der kleine woning, niet meer voldoende is in verhouding tot den druk van de speculatieve kapitaalbelasting, moet gezocht worden naar een grooter bebouwingsprofiel (bldz. 27). Hieruit vloeit voort: Smal en hoog bouwen, beperking van de strookbreedte en de diepte der open terreinen tot een minimum. Het is een misbruik maken van den grond, dat optreedt tenzij een goede regeling dit belet. Ook thans nog laten de bestaande bouwverordeningen de grootst mogelijke vrijheid tot misbruik voortbestaan (blz. 48).

Men begint met voor een minimumwoning een oppervlakte binnen de muren voor te schrijven; evenzoo een minimum straatbreedte, die men kan of wil toelaten — zeg 10 M., — een net nog toe te laten open ruimte achter de woning. Maar de gedachte lage bebouwingen met éengezinswoningen blijven uit, en er komen 10 meter hooge gebouwen met 3 woningen boven elkaar. Vergeten was het bebouwingsprofiel te beperken binnen de lijnen, die men zich bij het formuleeren der voorschriften voor oogen stelde.

De straatbreedte en de diepte van het open achterterrein, die voor de éengezinswoning nog juist voldoende kon worden geacht, worden nu zeer onvoldoende.

Meestal heeft men de straatbreedte, de maximum bouwhoogte en de diepte van het open erf maar op goed geluk vastgesteld en ontbrak elke (theoretische) regel. Waar men er wel eens theorie op nahield, is dit meestal geweest, die van den lichtinval onder 45°, een maatstaf, die nergens op steunt en slechts een compromis is tusschen economie en hygiène, goed bij de verbetering van oude toestanden, maar niet aan den rand der stadsbebouwingen, waar de ruimte haast onbegrensd is.

Er moet een grens worden gesteld aan de productiviteit van den grond.

Kan zich op een stuk grond van bepaalde afmeting slechts een gezin vestigen, dan kan aangenomen worden, dat het rendement van dien grond is eenmaal een zeker bedrag. Laat men toe, dat zich op datzelfde stuk grond 4 gezinnen vestigen, dan wordt het rendement $2^1/_2$ à 3 maal zoo groot. In elk geval zooveel, dat voor dien grond een som kan worden besteed, die boven de draagkracht gaat van een enkel gezin. Dat gezin wordt daardoor uitgesloten van de mogelijkheid een geheele woning voor zich te bewonen en genoodzaakt een onderkomen te zoeken in een gebouw, dat een rendement geeft als slechts door meerdere gezinnen kan worden opgebracht.

Hieruit moge het duidelijk zijn, dat een verordening, waarvan de voorschriften gebaseerd zijn op de lichtinvalstheorie, aan de minimum-woning, een eisch stelt $2^1/_2$ à 3 maal zoo zwaar als aan de hooge huurkazerne (blz. 101).

Is de druk van den grond er eindelijk in geslaagd de hoogte van het gebouw te dringen tegen de grens, die door de verordening wordt bepaald, dan ziet men dat die druk nog steeds blijft doorwerken en nu, dikwijls ook reeds vroeger, de soliditeit van het gebouwde begint te beinvloeden. Om aan dien druk weerstand te bieden is de bouwer gedwongen te zoeken naar middelen om op den bouw te bezuinigen en wat in die richting kan worden bereikt leert de op die wijze ontstane revolutiebouw. Hoe meer men echter op den bouw bezuinigt, hoe meer gelegenheid aan den druk van den grond wordt gegeven om actief te blijven. De druk blijft doorwerken nadat de bezuining de uiterste grens heeft bereikt, en eindelijk komt men in het stadium, waarin wij nu zijn aangeland, waarin het particuliere bedrijf ontdekt, dat bouwen van goedkoope woningen, van arbeiderswoningen geen behoorlijke winstmarge meer belooft, daarom geleidelijk den bouw van verschillende categoriën van goedkoope woningen, steeds van hooger huurklasse, prijs geeft en zich uitsluitend toelegt op den bouw van duurdere woningen.

Arbeiderswoningen moeten gebouwd, want daaraan bestaat een steeds toenemende behoefte, er zit nu niets anders op dan dat de gemeente of een vereeniging die taak ter hand neemt en bouwen gaat met rijksvoorschot (en bijdrage). Van een nuchter standpunt een faillieterkenning van het gemeentelijk beleid in zake volkshuisvesting, een erkenning, dat men verzuimd heett bijtijds, door bebouwingsplan en bouwverordening, in te grijpen om de zoo fatale actie van den grond te beteugelen (blz. 140).

Maatregelen, die ten doel hebben de bouwkosten te verlichten, zullen op den duur geen andere uitwerking hebben, dan de gelegenheid geven den grond duurder te doen worden en zal men met overigens goedbedoelde maatregelen, zooals het verstrekken van goedkoop geld, het stellen van langere aflossingstermijnen op den duur slechts bereiken een verscherping van het woningvraagstuk (blz. 141). *„Beperking van het grondgebruik is ten opzichte van het woningvraagstuk eenvoudig een kwestie van zelfbehoud"* (blz. 138).

Denkt men er niet aan dit te doen, dan komt men in de positie,

waarin het vraagstuk sinds het in werking treden der Woningwet feitelijk steeds heeft verkeerd, n.l. die van het lekgestooten schip, dat men door pompen tracht drijvende te houden, zonder het lek te dichten. Men besteedt kapitaal, kracht en energie en verricht met schijnbaar succes veel werk, doch het resultaat blijft nihil (bldz. 128).

Het grondvraagstuk vormt den ondergrond er van en is de oorzaak van het Woningvraagstuk. Men kan dus niet hopen dit laatstgenoemde ooit nader bij een oplossing te brengen dan door middelen, die de oorzaak aantasten. (Bldz. 127.) Het schijnt echter niet ongemotiveerd de vraag te stellen, of de invloed van den groothandel in sommige deelen van het land niet reeds zoo groot is, dat twijfel gerechtvaardigd wordt of het plaatselijk gezag op den duur wel in staat zal blijken zich daartegen te handhaven en of, mettertijd niet een ingrijpen van den wetgever tot beperking van het grondmisbruik noodig zal blijken (bldz. 63).

Woningaanbouw zonder meer kan geen blijvenden gunstigen invloed op de verbetering van den woontoestand hebben.

Schrijver zet dan nader uiteen, hoe hij zich denkt het innig verband tusschen bouwverordening en bebouwingsplan. Hij herhaalt telkens wat het doel der verordening moet zijn en hoe men in verband daarmede de voorschriften moet formuleeren. Wijdt zijn aandacht aan de samenstelling dier verordening, waarin het leeken-element veelal overheerschte, als waarvan het niet-leekenelement het vraagstuk niet doorgrondde omdat het er geen studie van had gemaakt, of was dit een enkele maal wel het geval zijn denkbeelden tegenover de meerderheid van leeken niet kon verwerkelijken. Schrijver wil de terreindiepte, de breedte der gebouwen, de hoogte der vertrekken, de breedte der trappen alle afhankelijk stellen van de bouwhoogte, of van het aantal verdiepingen en van het aantal woningen in een gebouw, waardoor aan het meergezinshuis de voorsprong ontnomen wordt die het nu heeft. Deze voorsprong wordt in afbeeldingen zeer aannemelijk voorgesteid als voorbeelden worden gegeven van enkele verordeningen, die in dezen geest zijn geredigeerd (Sloten, Diemen, Scholen).

De voorschriften volgens Art. 3 der Woningwet vast te stellen, laten zich zeer duidelijk splitsen in 2 groepen, die welke het bebouwingsplan beheerschen en die welke de afzonderlijke woningen betreffen. De eerste, die met het uitbreidingsplan, het bestek vormen voor de stad, de woning in het groot, zijn verreweg de voornaamste. De andere komen eerst daarna. Hiervan heeft men zich niet genoeg rekenschap gegeven. De meeste aandacht is geschonken aan de laatstgenoemde voorschriften en nog wel het meest aan, die welke de hechtheid moeten waarborgen, waaruit blijkt, dat men toentertijd zich nog niet kon verheffen boven den horizon van den metselaar of timmerman (bldz. 53). Op een punt geven de verordeningen een te veel, dat is aan de oppervlakte van lichtramen.

Verzuimde men ook al te zorgen, dat geen vertrekken meer mogelijk waren zonder directe verlichting en luchtverversching, en evenmin dat de toetreding van het licht tot de ramen ruim voldoende zal zijn, die ramen zelf eischte men abnormaal groot, in sommige verordeningen tot $^1/_5$ van het vloeroppervlak, terwijl $^1/_8$ ruim voldoende is.

Hoewel het beginsel veel licht en lucht goed is, is het niet zonder bedenking dit te overdrijven. Een woonhuis is geen lighal van een sanatorium, maar een afgesloten ruimte, waarin men bescherming kan vinden tegen den invloed van te hooge of te lage temperatuur der buitenlucht en daartoe zijn ongeschikt wanden, die bijna enkel uit glas bestaan. (bldz. 188)

De lezers hebben het wel reeds bemerkt; het is een boek dat aanlokt tot citeeren. De schrijver, dat kan men aan alles merken, gaat dit onderwerp zeer ter harte en al moge hij in de verschillende hoofdstukken, steeds op hetzelfde aanbeeld slaan, dit is geenszins hinderlijk waar het betreft de grondstellingen, die bij het samenstellen der bouwverordening moeten worden in acht genomen.

De illustraties, die het geschrevene moeten verduidelijken, zijn als stomme getuigen, die schrijver's pleidooi bevestigen. Ik vermoed, dat repliek tegen sommige stellingen niet zal uitblijven, deze zullen hun goede zijde hebben, dat meer zal worden nagegedacht over het fundament, waarop de verbetering der volkshuisvesting moet steunen.

Zwolle Jan. '16 J. H. Schaad.

PRIJSVRAGEN.

STUDIE-PRIJSVRAAG.

DOOR „DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST" TE UTRECHT UITGESCHREVEN IN 1916.

Door de Vereeniging is de volgende prijsvraag uitgeschreven:

Het ontwerp voor een gebouwtje waarin een rijwielberging, twee verkoopruimten en een tefefooncel.

Het gebouwtje is gedacht op een openbaar plein in het centrum van een groote stad in de nabijheid van een postkantoor.

Het gebouwtje moet bevatten:

a. Een overdekte ruimte tot stalling van twintig rijwielen, behoorend aan bezoekers van het postkantoor.

b. een verkoopruimte voor prentbriefkaarten, plattegronden, wegwijzers enz. van de stad, in het belang van het vreemdelingenverkeer.

c. een dito ruimte voor verkoop van bloemen.

d. een telefooncel ten dienste van het publiek.

De keuze van de te gebruiken materialen evenals het bepalen van alle afmetingen worden aan de ontwerpers overgelaten, doch op beknoptheid zal worden gelet in verband met het stadsbeeld en het publiek verkeer over het plein.

Verlangd worden: plattegrond, drie gevels en een doorsnede op een schaal van 1 à 50, benevens een perspectiefteekening van het geheel.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *f* 30.— met het diploma der vereeniging.
„ tweede „ „ 10.— „ „ „ „ „ „
„ derde „ : Het diploma der vereeniging.

De jury voor dezen prijsvraag bestaat uit de heeren:
A. C. W. Dwars, Civ. en Bouwk. Ing. P. J. Houtzagers architect, en C. de Graaf architect, allen te Utrecht.

Het meer uitvoerig programma dezer prijsvraag kan worden aangevraagd bij den secretaris van bovengenoemde vereeniging, de heer M. E. Keulen, Catharijnesingel te Utrecht.

BERICHTEN.

Dr. H. P. Berlage 60 jaar. Den 21en Februari a.s. wordt dr. H. P. Berlage 60 jaar. Natuurlijk werd door verschillende personen, die de beteekenis van dezen bouwmeester voor onze bouwkunst beseffen, overwogen, op welke wijze een openlijke huldiging zou kunnen plaats hebben. Van bevriende zijde is echter het officieus verzoek van Berlage gepubliceerd, dat er geen jubileum zal plaats hebben. De jubilaris wenscht in stilte dezen dag voorbij te laten gaan; dit besluit is in zekeren zin wel sympathiek, daar Berlage hiermede een mooi voorbeeld geeft om aan het in het algemeen overdreven gejubileer niet mede te doen.

Reeds eenigen tijd geleden is er samenwerking verzocht en verkregen van eenige architecten en kunsthistorici en eenen letterkundige, ten einde gezamenlijk, ieder naar eigen inzichten, over Berlage te schrijven. Spoedig zal dit werk, dat uitgegeven wordt door W. L. en J. Brusse's Uitg. Mij. te Rotterdam, verschijnen onder den titel: Dr. H. P. Berlage en zijn Werk, door K. P. C. de Bazel, Jan Gratama, Dr, Jan Kalf, J. E. van der Pek, N. R. Roland Holst, J. F. Staal Jr., Dr. Albert Verwey en Prof. Dr. W. Vogelsang. Met honderd-vier-en-zestig afbeeldingen der werken van den bouwmeester; een chronologische opgaaf van al zijn ontwerpen; een bibliographie van zijn geschriften; benevens een portret, gekleurde titelbladzijden en initialen, boekletter, randversieringen, vignetten en bandstempels naar de teekeningen van S. H. de Roos.

Rectificatie. In de „Kroniek" van de vorige week, blz. 305 staat: „Het vierkleurige terra-cotta daarentegen is prachtig", gelieve te lezen: „Het miskleurige terra-cotta", enz.

Wegens plaatsgebrek moesten eenige stukken tot een volgend No. blijven liggen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 19 FEB. 1916. = No. 43.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Gecombineerde Vergadering. — Mededeeling. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Dr. H. P. Berlage. — Het Huis „Moorenkopje". — Architectuurschetsen. — Belgische invloeden op de Nederlandsche Bouwkunst. — Boek- en Plaatwerken, Bouwwetgeving voor Bouwk. opzichter en teekenaar. — Prijsvragen. — Berichten. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Gecombineerde Bestuursvergadering van den Bond van Nederlandsche Architecten, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, het Genootschap Architectura et Amicitia en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

In „de Aannemer" Orgaan van den Nederlandsche Aannemersbond, van 25 Januari j.l. meent een medewerker, wiens naam in het blad niet wordt genoemd, het ongeval te Arnhem, de instorting van het in uitvoering zijnde gebouw der Coöperatieve Vereeniging „De Vooruitgang", dat reeds door de dagbladen algemeen bekend werd, nader te moeten belichten, door er op te wijzen, dat „dit werk, volgens de plannen, besteksbepalingen en onder de directie van den architect G. Versteeg te Arnhem uitgevoerd, na een mislukte aanbesteding, omreden de aannemers zich niet wenschten te onderwerpen aan in het bestek voorkomende onbillijke of onaanneembare bepalingen, was opgedragen aan A. v. d. Linden, metselaar te Arnhem".

Deze zinsnede, grootendeels met vette letters gedrukt, doet des te meer uitkomen de noot aan den voet der bladzijde, waarin met een klein lettertje bescheidenlijk wordt vermeld, dat deze metselaar geen lid is der N. A. B.

Wat is de bedoeling nu van dit artikeltje en van de schijnbaar zoo argelooze mededeeling aan den voet van de bladzijde?

Het schijnt niet mogelijk hieruit iets anders te lezen, dan den naiven raad aan den architect: voegt U naar de bepalingen van den N. A. B., m. a. w. draag Uw werk slechts op aan aannemers, aangesloten bij dezen Bond en ongelukken zullen niet voorkomen.

Naar aanleiding van dit bericht, meende de Secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten het initiatief te moeten nemen tot het bijeenroepen van Voorzitters en Secretarissen van den Bond van Nederlandsche Architecten, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het Genootschap Architectura et Amicitia en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.

In deze Vergadering werd de houding van den N.A.B. tegenover „de bindende besluiten" van den N.A.B. in 't bijzonder naar aanleiding van het artikel „Ramp te Arnhem" in „de Aannemer" van 25 Januari l.l. nader besproken en werd ten slotte de volgende motie aangenomen, welke in de dagbladen zal worden gepubliceerd.

Motie.

De besturen van de vier Bouwkundige Vereenigingen: de „Bond van Nederlandsche Architecten", de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten", het „Genootschap Architectura et Amicitia" en de „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap", vereenigd in eene gemeenschappelijke vergadering op Woensdag 9 Februari 1916,

kennis nemende van de vetgedrukte zinsnede in het anonyme stuk onder den titel „Ramp te Arnhem", in „de Aannemer" van 25 Januari j.l., welk stuk, daar het als hoofdartikel is opgenomen in het officieele orgaan van den Ned. Aannemersbond, officieus door dien Bond wordt goedgekeurd,

spreekt hare verontwaardiging uit over de houding aangenomen tegenover den architect en den aannemer, waarbij reeds een meening werd uitgesproken, terwijl het onderzoek der justitie nog hangende is,

besluit deze motie openbaar te maken in de dagbladen.

Voor het Bestuur v. d. Bond v. Ned. Arch.
JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter.
JAN DE MEIJER, Secretaris.

Voor het Bestuur der Mij. t. Bev. d. Bouwk. Vakv. v. Ned. Arch.
S. DE CLERCQ, Voorzitter.
J. WESRELIUS, Secretaris.

Voor het Bestuur v. h. Gen. Architectura et Amicitia.
PAUL DE JONGH, Voorzitter.
J. F. STAAL Jr., Secretaris.

Voor het Bestuur v. d. Ver. Bouwkunst en Vriendschap.
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
G. DIEHL, Secretaris.

Mededeeling. Daar het gebleken is, dat eenige bepalingen der „Algemeene regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen" nog niet voldoende bekend zijn, laten we deze hieronder volgen:

Art. 42. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen, die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1°. dat wanneer de constitueerende vereenigingen of die welke deze regelen aanvaard hebben, of hare leden worden aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zullen behandelen in overleg met de permanente commissie, of zich in ieder geval vóór de publicatie van

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

het programma met de Permanente Prijsvraag Commissie in verbinding zullen stellen. (zie art. 8).

2°. Dat een lid zich behoort te onthouden van mededinging in een prijsvraag aan welker voorbereiding hij een belangrijk aandeel heeft gehad.

3°. dat een lid, dat op eenigerlei wijze is betrokken in eene besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P.P.C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of ingeval van een besloten prijsvraag het programma voldoet aan de A. R. en ingeval van een meervoudige opdracht voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium.

4°. dat het niet geoorloofd is:

a. dat een lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk in acht wordt genomen;

b. dat een lid mededingt in een openbare of besloten prijsvraag vóórdat op het programma een gunstig advies door de Permanente Prijsvraag Commissie is uitgebracht;

c. dat een lid medewerkt in een meervoudige opdracht indien in de daarvoor gestelde voorwaarden niet is voldaan aan het bepaalde in art. 1 alinea, 2, ter beoordeeling der P.P.C.;

5°. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie.

J. WESSELIUS
Alg. secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DR. H. P. BERLAGE.

Gaarne voldoe ik aan het verzoek van den heer J. Gratama om mijn meening over dr. Berlage en zijn kunst hier te geven.

Dr Berlage's werk heeft mij sedert lang met stijgende bewondering vervuld.

Reeds toen ik nog een jongen was, trokken Berlage's eerste scheppingen in een nieuwe, eigen richting, mij dermate aan, dat ik erover sprak als voorbeelden voor onze bouwkunst — hetgeen vooral in die dagen nogal wat tegenspraak uitlokte. Later heb ik aan zeer vele in bouwkunst belangstellenden de interieurs der gebouwen van de Algemeene en de Nederlanden en nog later van de Koopmansbeurs en het Bondsgebouw der A. N. D. B. getoond — met gewoonlijk het resultaat, dat mijn enthousiasme voor Berlage's kunst door mijn geleide geheel werd gedeeld.

Wat mij in Berlage's werk altijd het meest getroffen heeft is het opvoeren van nuttigheidsvormen tot kunstvormen. Wordt elders de sier van een gebouw gezocht in hetgeen wij gewoon zijn als versiering te beschouwen — bij Berlage is deze versiering altijd ondergeschikt en soms in 't geheel niet aanwezig, terwijl het schoonheidseffect zijn oorzaak vindt in den bouw *zelf*, in de wijze van opbouwen, in de op 't eerste gezicht doodeenvoudige muren, kolommen, vensters, ingangen enz. Ja, op 't eerste gezicht doodeenvoudig, want als men oplet zijn alle vormen aan Berlage's werk zeer ongewoon en van een zeer fijne distinctie, die soms te verrassender is door het gewoonlijk in niet zeer precieuse materialen uitgevoerde en niet angstvallig bewerkte van zijn gebouwen. 't Heeft mij dikwijls toegeschenen dat Berlage in zijn, soms in wat ruwe bouwstoffen uitgevoerd maar altijd zuiver samengesteld, bouwwerk, door dat gemis aan b.v. mooie marmers en kostbare houtsoorten, aan pracht en praal — dit laatste verwierp als een materieele schoonheid die het geestelijk schoon van zijn ontwerp maar op den achtergrond zou brengen.

Ook in het buitenland is Berlage's kunst niet onopgemerkt gebleven.

Treffend is het oordeel van een Duitscher, die in ons land blijkens zijn eenige jaren geleden daarover geschreven boekje *) uitnemend heeft rondgezien en waaruit ik tot gemak van den lezer enkele regels over Berlage's kunst vertaal:

„Het volk, dat Rembrandt op zijn 300sten verjaardag
„als nationaal genie vereert, heeft slechts een min-
„achtend lachje voor het weerbeginnen eener natio-
„nale bouwkunst".
„Binnen honderd jaar zullen er echter vreemdelingen
„voor het gebouw (de Amsterdamsche Koopmans-
„beurs) geleid worden, dat de inwoners met trots
„Onze Beurs" zullen noemen. De naam Berlage in het
„Buitenland hooggeacht, zal dan ook in zijn geboorte-
„land vereerd worden.
„Na 300 jaar is het eindelijk vanzelf-sprekend ge-
„worden, dat Rembrandt in plaats van antieke vor-
„men, de gegevens van zijn leven en land verwerkte.
„Hoe lang zal het nog duren, dat dit ook voor den
„bouwkunstenaar als vanzelf-sprekend zal gelden?"

Ook ik ben de kunst van Dr. Berlage pas later in zijn geheele grootte gaan zien. Eerst meende ik (maar wat meent men al niet als men nog jong is!) naast hem nog vele andere gelijkwaardige talenten en richtingen te zien. Maar 't is anders. Geen van deze andere „modernen" heeft zooals Dr. Berlage zijn werk gegrondvest op den gezonden bodem, waarop ook Dr. Cuijpers bouwde: het verstandige. Zeg ik hiermede, dat Berlage's werk verstandswerk is en dus geen kunst? Welneen, ik beschouw zijn werk als de eenige en zeker als verreweg de grootste bouwkunst van ons tijdperk. Ik meen alleen, dat Berlage een der enkelen is, die ingezien heeft dat men om tot bouwkunst te komen, moest teruggrijpen op het verstandige als den grondslag van alle bouwwerk.

Wat mij steeds een groote gave van Berlage heeft toegeschenen, is zijn intuïtief vermijden van al de dwaze bouwvormen, die men tegenwoordig aan de huizen geeft en die in eenige variaties daaraan het moderne cachet geven. Daarom lijkt Berlage's werk soms evenzeer oud als nieuw. Bij avond in het licht der booglampen op het Beurspleintje maakt de Beursgevel op mij den indruk van een bouwwerk uit zeer ouden tijd.

Dat Berlage de 19e en 20e eeuwsche wanvormen *intuïtief* vermijdt, lijkt mij om twee redenen duidelijk. Ten eerste zou Berlage, die de pen toch naarstiglijk hanteert, daarover wel een studie hebben geschreven, wanneer hij bewust het gebruiken van zekere bouwvormen wilde vermeden zien. Ten tweede is Berlage in het vermijden van deze verkeerde vormen niet geheel consequent. [1]) Ik wil hiermede alleen zeggen dat Berlage een groot vermogen heeft om zonder veel theorieën het juiste te vinden en door zijn genie de leiddraad blijkbaar kan ontberen, zonder welke anderen zich in onzinnig vormengehaspel verstrikken,

Voor mij is dr. Berlage alleen te vergelijken met dr. Cuijpers, zoowel wat de gezonde richting van hun beider kunst betreft als hun beider kunstenaarsloopbaan: aanvankelijke tegenkanting en tenslotte steeds grooter wordende erkenning bij kunstbroeders en leeken. Nog een eigenaardige overeenkomst lijkt mij ook, dat beide, behalve ernstige volgelingen een geheele sleep van eigenbouwers-teekenaars achter zich kregen, die details copieerden en op hun eigen wijze (slecht) verwerkten aan de gevels van speculatiebouw-huizen.

Zoo kon men langen tijd aan ieder nieuw blok huizen terugvinden dr. Cuijpers' banden en figuren om de vensters in diverse kleuren van baksteen, Cuijpers' torentjes met leien-spitsen, hekken met krulletjes en uitgesmede bloemen (soms op de nok van 't dak), allerlei toepassingen van in holletjes en kraaltjes geprofileerde steen enz., een en ander natuurlijk allersmakeloost vervormd en aangebracht juist waar het *niet* behoorde.

Hetzelfde zien wij van dr. Berlage's werk. Vinden wij dat van dr. Cuijpers meer in Amsterdam gecopieerd en verfantaseerd, nieuw-Rotterdam is de uitdragerswinkel van Berlage's details van gebouwen. Bijna ieder huis heeft hier de in werkelijkheid zoo origineele Amsterdamsche-Beurs-lateien (te Rotterdam voor het meerendeel in Portland-Cement nagebootst en met een paar wezenlooze groefjes op het voorvlak langs den onderrand „versierd"); verder vindt men hier Berlage's raamgroepen met slanke baksteenen tusschenstijltjes, Berlage's typische baksteenen balustrades, in kruisvormige figuren opengewerkt, Berlage's natuursteenen aanzetstukken bij bogen enz., alles hier zóó misplaatst, zóó slecht van kleur, dat men begrijpt, hoe althans een deel van het publiek, in de waan, dat dit „moderne stijl" of zelfs „Berlage-stijl" is — ook tegenover het echte werk van Berlage, dat het niet weet te onderscheiden — zeer sceptisch komt te staan.

Evenals de neo-gothiek in den kerkenbouw door de geestelooze en onbegrepen nabootsingen van Cuijpers' origineel werk doodliep in een schablone-kunst waardoor de geheele neo-gothiek in discrediet kwam — dreigt ook voor de richting, door Berlage ingeslagen een dergelijk gevaar van doodloopen en eindigen na Berlage. Daarmede zou ook ditmaal de illusie van het begin eener volkskunst te niet gaan.

Is dit noodzakelijk?

Neen. Wanneer wij slechts beseffen, dat het *geen* toeval is, dat juist onze grootste bouwmeesters Berlage en Cuijpers, uitgingen van verstandig te bouwen en wij verder behalve op hun werk, ook acht geven op hun kunstbeschouwingen.

Vooral de bestudeering der geschriften van dr. Berlage lijkt mij uiterst belangrijk. Hier toch vindt men de hoofdgedachten, waarvan Berlage overtuigd is, dat zij moeten worden aangehouden om niet tot het maken van wankunst te vervallen. Zij laten zich samenvatten in het motto, dat Berlage boven een van zijn opstellen plaatste: „Het eigenlijk moderne, in onzen tijd, is bezonnenheid." (A. Verweij.)

Of Berlage zelf wel eens van zijn hoofdgedachte is afgeweken, doet niets ter zake. Het voorrecht van het genie is om regels te overschrijden. Maar voor ons lijkt het mij zeer verstandig, om dr. Berlage's ernstige raadgevingen — die practisch vrijwel samengaan met die van dr. Cuypers — te volgen, althans hiermede te beginnen. Mogelijk komen wij dan nog eenmaal tot de stijl-eenheid, die in onzen tijd ontbreekt.

A. J. KROPHOLLER.

Dr. H. P. BERLAGE.

Berlage zestig jaar. Ik hoor 't hem zeggen: „Nou huldigen ze me omdat ik zestig ben geworden". Ja, dat willen we. Deze dag is een mooie gelegenheid om hem te eeren.

Wie Berlage kent, moet van hem houden.

Hij is niet alleen groot in zijn kunst, maar ook als mensch. Berlage is een man, die ook voor anderen voelt en steeds zijn medewerking verleent voor de verbetering der gemeenschap.

Hij is de man, die toen de Bouwkunst noodlijdend was, deze gezond heeft gemaakt en haar een nieuwe fundeering van zuivere eerlijkheid heeft gegeven. Berlage heeft de menschen opgeschrikt uit hun slaap. Midden op 't Damrak werd een steenmassa gezet, die velen een ergernis was. Ze konden het niet verwerken, dat was te logisch voor de algemeen domme menschenhersens, dat was te eerlijk van vorm, de mensch wil bedrogen worden. De menschen waren aan geheel andere bouwkunst gewend. Wanneer iets van vurenhout was gemaakt, schilderde men er eikenhout van; als de wanden van steen waren, verborg men ze achter papier.

Schuurwerk werd geschilderd als marmer. Ja, we kunnen gerust zeggen, dat de geheele bouwkunst zich gehuld had in een mantel van bedrog. Jammer genoeg is het, dat er toch eigenlijk nog zoo weinigen zijn, die Berlage begrepen hebben; maar zooveel verwacht ik van de toekomst toch wel, dat eens de tijd zal komen, waarin de menschen de eerlijke waarheid zullen hooghouden; en des te meer bouwwerken er zullen verrijzen, opgesmukt met leugen en omkleed met mantels vol zotternij, des te eerder zal het grondbeginsel van de naar eerlijkheid strevende kunst de overwinning behalen.

Berlage is een werker, nog steeds schept hij met volle

---

*) Alt-Holland door Jos. Aug. Lux, uitgave Biermann, Leipzig.

[1]) Zie o. a. de critiek van H. Hoste in de *Telegraaf* dd. 27 Dec. 1915.

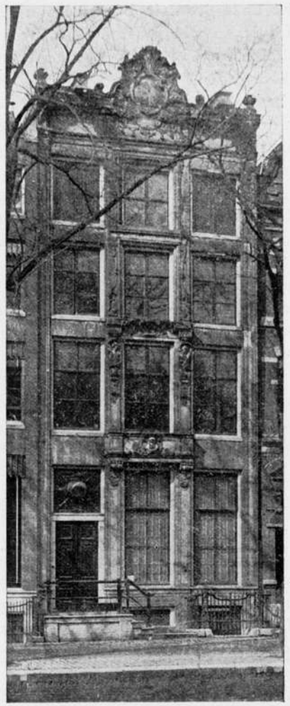

Het Huis „'t Moorenkopje" Heerengracht 126 te Amsterdam.

kracht, ondanks zijn drukke praktijk hebben we op de laatste tentoonstelling zijn ontwerp „Het Pantheon der Menschheid", kunnen bewonderen.
Hoe schitterend zou die zijn in de werkelijkheid, wat een heerlijkheid zou er van dat monument uitgaan! Het tegenwoordig geslacht begrijpt deze uiting niet, en daarom zal die tempel in deze eeuw nog niet verrijzen: de menschen zijn daar nu nog te onmenschelijk voor.
We wenschen Berlage nog dikwijls in ons midden te zien, en hoopen, dat hij wat minder zijn eigenwaarde zal onderschatten. Hij geve meer critiek op die bouwwerken der jongeren, die de leugen in zich sluiten, terwille van „de Bouwkunst".
Berlage, beveel hoe 't moet, want daar hebt gij het recht toe.

V. EPEN.

HET HUIS „MOORENKOPJE", HEERENGRACHT 126.

Geruimen tijd geleden zijn de drie perceelen Heerengracht 124, 126 en 128 te Amsterdam aangekocht door de „Vereeniging van de Belangen des Boekhandels", met het doel om aldaar een nieuwe zetel en een bestelhuis, 't welke thans aan de N. Z. Voorburgwal gevestigd is, te stichten.

Het middelste dezer drie huizen van ouds genaamd het Moorenkopje of het Moortje, bezit bouwkundige waarde. Behalve enkele in Lodewijk XVI uitgevoerde interieurs heeft dit huis een 18de eeuwsche gevel, welke geheel uit zandsteen bestaande, rijk met beeldhouwwerk versierd is. Het is eén der weinige gevels van dit soort, welke er nog te Amsterdam bestaan. Vooral de bekroning alsmede twee karyatiden zijn op de meest artistieke wijze uitgevoerd. In het midden der gevel bevindt zich een Morenkopje, een voorstelling, die wellicht verband hield met het bedrijf van den eersten bewoner.
Mocht men aanvankelijk vermoeden, dat deze fraaie gevel, welke voor het behoud van het Amsterdamsch stadsschoon van zoo groote waarde is, weder in het nieuwe project zoude worden opgenomen, die hoop blijkt thans verijdeld.
Men is op 't oogenblik druk bezig de drie huizen te sloopen en naar verluid, is genoemde gevel aangekocht door de Directie der Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Het voornemen bestaat hem bij de fragmentenverzameling op te stellen. Weliswaar is thans de vrees uitgesloten, dat hij tot puin zal worden geslagen of tot slijpsteenen e. d. zal worden verwerkt; hij zal op deze wijze nog voor menig kunstbeoefenaar van dienst kunnen zijn; evenwel de plaats die hem, ten algemeene nutte, toekomt, is hem ontnomen.
Wij mogen echter niet wanhopen, dat indien zich daartoe de gelegenheid voordoet, hij nog eens elders in zijn eer hersteld zal worden, daar hij thans in handen is gevallen van belangstellenden, die in de eerste plaats de gemeenschapskunst zullen voorstaan.
Mogen wij inmiddels met het nieuwe gebouw niet opnieuw worden teleurgesteld, daar, nu de oude gevel niet weder op de plaats, die hem toekomt behouden zal blijven en tevens zeer moeilijk door een betere nieuwe te vervangen is, doch verwachten, dat de „Vereeniging van den Boekhandel" juist heeft gezien in de keuze van het terrein n.l. dat, nu zij zich om de tegenwoordige beperkte ruimte opnieuw gaat inrichten, zij als eerste eisch gesteld zal hebben: de opbouw voor het doel, evenredig tot het terreinoppervlak zal staan. Of beter gezegd, dat niet de maximale bouwhoogte van 21 M., die toch reeds ver boven de normale huizenhoogte uitsteekt, behoeft te worden bereikt en veel minder, dat deze maat voor andere doeleinden dan tot eigen behoeve door overschrijding zal worden misbruikt, waardoor men opzettelijk in een wolkenkrabber zal vervallen. In dit opzicht geven de 18de eeuwsche huizen aan de grachten ons een lesje. Opmerkelijk is het, hoe deze bijna alle even hoog zijn, zoodat hoog en laagbouw daar vermeden is en de bekende rustige indruk is verkregen. Men zou geneigd zijn aan te nemen, dat vroeger een maximale bouwhoogte moet zijn voorgeschreven. Doch mogen wij verwachten, dat lichamen als deze vereeniging en niet minder hare architect er in zullen medewerken, dat onze schoone stadsgrachten niet onnoodig ontsierd zullen worden; dat alhier weder een gebouw zal verrijzen passende in hare omgeving, met een gevel aansluitende en in overeenstemming met het oude cachet onzer wereldberoemde fraaie hoofdstad.

v. H.

ARCHITECTUURSCHETSEN.

Verleden jaar hebben wij in het B. Weekblad verschillende architectuur schetsen opgenomen, en daarbij de hoop uitgesproken, dat verschillende schetsers van hun werk iets voor het B. Weekblad zouden willen afstaan.
Het zal niet noodig zijn, het groote nut nader uiteen te zetten, dat aan het schetsen naar goede architectuurvoorbeelden is verbonden. De photografie heeft het ons gemakkelijk gemaakt, het schetsen wordt steeds minder beoefend. Daarbij komt, dat een goede foto inderdaad een ducumenteel stuk is, terwijl de schets natuurlijk zijn incorrectheden bezit. Het aantal zeer goed geïllustreerde werken is tegenwoordig legio; men behoeft niet meer te teekenen, voor men de meest uitstekende afbeeldingen in een boekwerk vereenigd ziet.
Toch behoudt het schetsen zijn groote waarde, omdat op deze wijze de beschouwer gedwongen is het aanschouwde veel beter in zich op te nemen, dan bij een beschouwing van een foto mogelijk is. Het vaststellen der verhoudingen, de schaal van het geheel en van de onderdeelen, de kleurderswerking moet hij zorgvuldig nagaan.
Als hulpmiddel bij de opleiding in het architectenvak is het haast onontbeerlijk; een vlotte teekenhand en juist perspectivisch weergeven der volumen en der hoofdlijn worden zeer goed en op aangename wijze mede ontwikkeld.
De heer Jaap Molenaar, architect te Amsterdam, was zoo vriendelijk ons enkele zijner vlugge schetsen ter reproductie af te staan. Zeer handig en vlot in elkaar gezet, zonder dat de teekening vlodderig is geworden, met goede aanduiding der hoofdzaken en juiste weglaling der bijzaken (een kardinaalpunt bij het teekenen, zoodat men met eenige overdrijving kan zeggen, dat de ware kunst van het teekenen meer bestaat in het weglaten dan in weergeven van wat men ziet) zijn deze schetsen ook daarom merkwaardig, dat zij in korten tijd den indruk van een of ander bouwwerk weer geven.
De tijd, aan iedere schets besteed, is 4 à 5 uur.
Wij herhalen hierbij ons verzoek aan hen, die aardige schetjes gemaakt hebben, deze ter beoordeeling te willen opzenden aan het bureau der M. B. V. A. met het oog op een eventueele plaatsing in het Bouwkundig Weekblad.

J. G.

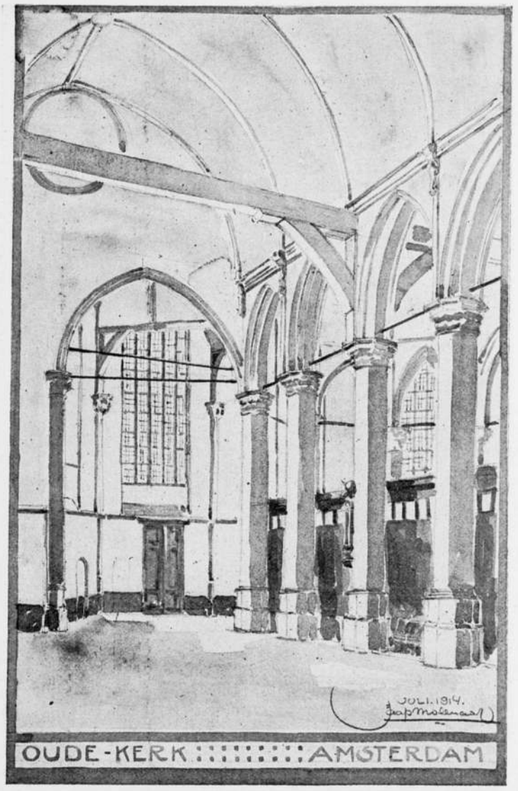

Schets van Jaap Molenaar.

BELGISCHE INVLOEDEN OP DE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Dezer dagen heeft Dr. Jan Kalff voor de leden van het Letterkundig Genootschap Oefening Kweekt Kennis gesproken over „Belgische invloeden op de Nederlandsche Bouwkunst", en aangetoond, hoe groot de invloed geweest is van de 13e eeuw tot het begin der negentiende eeuw, door verschillende goed gekozen voorbeelden. Het halle type, dat de roem der Vlaamsche steden in de veertiende eeuw was, vond al spoedig navolging in de noordelijke steden en zoo was het niet moeilijk den invloed van de bekende hal te Brugge terug te vinden in het stadhuis te Sluis, door de krachtige architectuur op verdediging berekend. Wat later, toen meer naar de stijgende lijn gezocht werd, in het gothische tijdperk zag men dien invloed terug van het stadhuis te Brugge op het stadhuis te Veere en ook het stadhuis te Middelburg toont nauwe verwantschap met het raadhuis te Gent, dat, hoewel later gebouwd, de kenmerken droeg, dat hier de zelfde hand gewerkt had. In de eeuw daarop, den bloeitijd van de gothiek, kwam het stadhuis te Leuven tot stand in al zijn rijkdom van kantwerk en hoewel dit minder rijk is in hoofdlijnen, valt de overeenkomst niet te ontkennen met het stadhuis te Gouda.
Niet alleen, dat deze hoofdopvattingen met het oog waar te nemen zijn, doch ook bevatten de archieven vele rekeningen en documenten, waaruit de invloed der Zuid-Nederlanden blijkt.
Wat was toch het geval. In ons land, arm aan natuursteen werd uit België dit materiaal betrokken en nu kwam het niet weinig voor, dat de natuursteenleveranciers zich hadden doen kennen, als goede architecten en beeldhouwers, zoodat, toen zij hier hun bestellingen kwamen opnemen, al spoedig hun bekwaamheden naar voren kwamen en hier te lande dankbaar van hunne capaciteiten werd gebruik gemaakt. — Men behoeft slechts te denken aan de familie Kelderman, welke naam veelvuldig in België, zoowel als in Holland in de archiefstukken voorkomt. — In het tijdperk van den Gothischen kerkbouw kon Dr. Kalf het interieur van

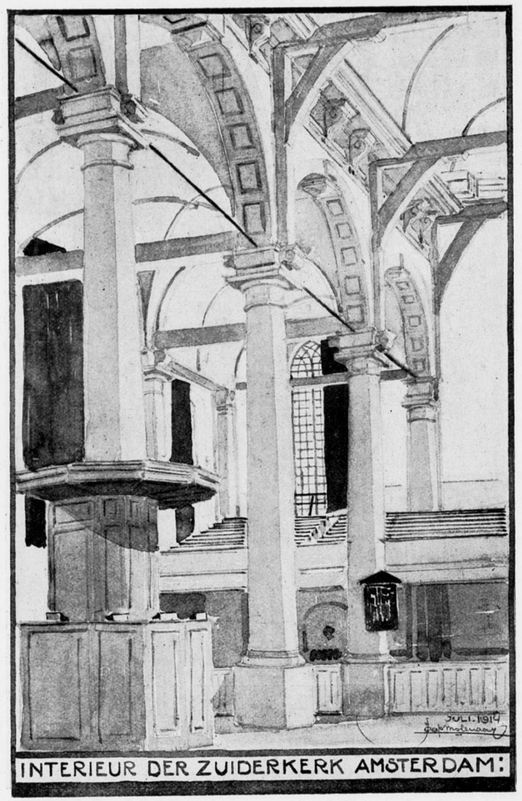

Schets van Jaap Molenaar.

de St. Gudule te Brussel, plaatsen voor de Bredasche hoofdkerk, terwijl in de laat-Gothiek het als een merkwaardigheid mag worden gerekend, dat het meest volkomene en meest zuivere bouwwerk van dezen invloed niet in België staat, doch in de St. Jan in den Bosch wordt teruggevonden. — Deze overeenkomst werd in kleineren burgerbouw eveneens weergevonden al was het dan ook dikwijls minder doorgevoerd.

Na de pauze deed de spreker de voorbeelden van het Renaissance-tijdperk op het doek voorbijgaan. Van het stadhuis te Antwerpen door Floris gebouwd, ging een groote invloed uit; en het reeds verdwenen stadhuis te Vlissingen was een treffend bewijs hiervan. Voor dien waren hier groote figuren, die in de bouwkunst belang stelden, onder wie Hendrik van Nassau, Maarten van Rossem en anderen de voornaamste waren. Het kasteel te Breda, dat de eerste liet bouwen, de bekende huizen te Zalt-Bommel en Arnhem, die voor den laatste werden gezet, vertoonen weder den Belgischen invloed.

Hans Vredeman de Vries, die met Floris gewerkt had, was degene, die door zijn vele ontwerpen en reproductie's op tijdgenooten van grooten invloed was geweest, en hoewel de brillante, wilde phantasiën van Vredeman de Vries niet direct voor uitvoering geschikt waren, is bij gematigder bouwmeesters deze invloed heel sterk geweest.

Voorts herinnert spreker aan den invloed van Lieven de Key, die zich te Haarlem vestigde en zonder aan de groote werken van Jacob van Kampen iets af te doen, is de grootheid van het stadhuis te Amsterdam toch zeker ook voor een deel te danken aan den Belgischen beeldhouwer Quellinus, die hierbij hulp verleende.

In het Barrok-tijdperk liep deze overeenkomst al meer en meer uiteen en zoo gaf spreker een voorbeeld van een rijk bewerkten woonhuisgevel, waartegenover de nuchtere Hollandsche opvatting geplaatst werd. Geen wonder, dat de invloed verminderde, want de Noord-Nederlanders gingen zelf naar Italië en hun verkregen indrukken waren geheel anders dan die der Zuid-Nederlanders.

Als laatste voorbeeld van Belgischen invloed werd de Mozes en Aärons kerk te Amsterdam gegeven. Na 1830 eindigde deze invloed geheel en al en spreker merkte als merkwaardigheid op, dat de Nestor van onze Noord-Nederlandsche Bouwmeesters te Antwerpen ging studeeren en geheel van de daarbestaande school in zijn werk afweek en zelf een nieuwe opvatting van midddeleeuwsche gegevens verwerkte, uit welken invloed volgens spreker een geheel afwijkende opvatting ontstond, die men in het werk van Berlage, de Bazel, Kromhout of zooveel anderen terugvindt.

Wellicht, zoo eindigde Dr. Kalf, zal na een tijdperk van vijfentwintig jaar een andere spreker een voordracht kunnen houden over de Nederlandsche invloeden op de Belgische Bouwkunst.

De Koningin-Moeder heeft deze voordracht in haar geheel gevolgd en in de pauze heeft Hare Majesteit met belangstelling kennis genomen van eenige werken en documenten, waarbij de spreker zijne toelichting gaf.

BOEK- EN PLAATWERKEN.

J. H. Schaad. „Bouwwetgeving voor den bouwkundig opzichter en teekenaar.

Bij den uitgever L. J. Veen, te Amsterdam, verscheen dezer dagen een werkje, getiteld „Bouwwetgeving voor den bouwkundig opzichter en teekenaar", van de hand des heeren J. H. Schaad. Inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht te Zwolle.

Blijkens het voorbericht is dit boekje voornamelijk bestemd voor hen, die de door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst instelde examens voor bouwkundig opzichter en bouwkundig teekenaar wenschen afteleggen.

Achtereenvolgens behandelt de schrijver, na eene inleiding, de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek, die voor den bouwkundige van belang zijn, de Woningwet, de Hinderwet, de Veiligheidswet, de Stoomwet, de Kringwet, de Drankwet, de Spoorwegwet en de Begrafeniswet, terwijl aan het slot eenige „aanteekeningen" voorkomen, waarin de lezer in zeer beknopten vorm enkele onderwerpen, zooals de samenstelling der rechtelijke macht, de wijze, waarop de gemeenten bestuurd worden, de bevoegdheden der gemeentebesturen, de voorschriften op de onteigening, de samenstelling der Arbeidsinspectie en het onderscheid tusschen publiek- en privaatrecht, behandeld vindt, waarvan ieder staatsburger althans eenige kennis behoort te bezitten.

Het komt mij voor, dat de schrijver er in geslaagd is, de taak, die hij zich gesteld heeft, op gelukkige wijze te vervullen. In beknopten en bevattelijken vorm krijgt de lezer, voor wien het werkje bestemd is, een overzicht van de wettelijke bepalingen, waarmede hij in zijn beroep herhaaldelijk in aanraking komt.

Blijkbaar is steeds in het oog gehouden, met welk doel het werkje werd samengesteld, en heeft de schrijver terecht vermeden, aan zijn geesteskind het zwaarwichtig karakter te geven, dat juridische lectuur voor leeken meestal, - en ook wel eens voor juristen, - ongenietbaar maakt.

Ongetwijfeld zal het boekje aan het beoogde doel blijken te beantwoorden en mede kunnen werken, om de zonderlinge autoriteiten en colleges, die hun aanzijn danken aan de gebrekkige kennis en den examenangst der candidaten, te doen verdwijnen.

Slechts op één punt toont het werkje m. i. eene leemte. Met geen woord toch rept de schrijver van de „Algemeene Voorschriften", waarvan de kennis eveneens van de candidaten, voor wie hij voornamelijk geschreven heeft, verlangd wordt, en ook voor de overige bouwkundigen van zeer veel belang is.

Het is mij niet bekend, welke redenen den schrijver er toe hebben geleid de behandeling van dit onderdeel achterwege te laten. Deze voorschriften mogen misschien niet te begrijpen zijn onder wetgeving in engeren zin, in ieder geval bevatten zij zoovele, voor den bouwkundige, gewichtige voorschriften, en is hunne verwantschap met de wel behandelde bepalingen zoo groot, dat eene bespreking van dit gewichtig onderdeel in het onderhavige werkje zeker niet misplaatst is te achten.

Moge het succes der eerste uitgave den schrijver spoedig in staat stellen, eene tweede uitgave het licht te doen zien, waarin ook aan de „Algemeene Voorschriften" een hoofdstuk wordt gewijd. Het nut, dat het boekje reeds thans ongetwijfeld voor den bouwkundige oplevert, zal daardoor slechts worden verhoogd.

Amsterdam, 10 Februari 1916.

E. R.

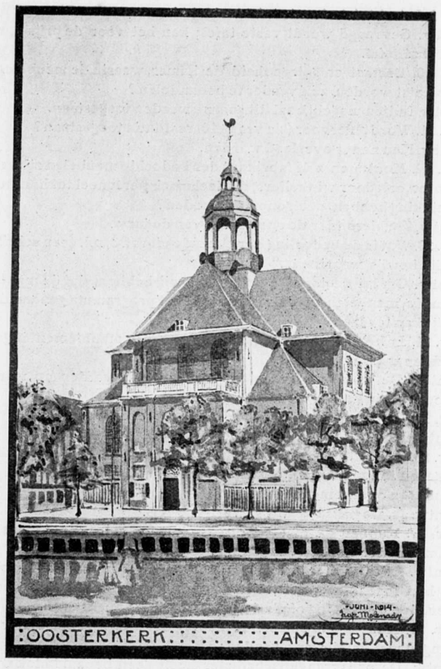

Schets van Jaap Molenaar.

PRIJSVRAGEN.

Noord-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Volkskunst.

Het bestuur der „N.-H. Ver. tot Bevordering van Volkskunst" overwegende, dat de fabrikatie van en den handel in speelgoederen een bron van welvaart voor ons land kan worden, en de volkskunst zal bevorderen, schrijft een prijsvraag uit voor het maken van ontwerpen en teekeningen en voor afgewerkt modern speelgoed.

De mededingers worden in de keuze geheel vrij gelaten. De in te zenden teekeningen en speelgoederen moeten een modern karakter dragen, doch vooral voor kinderen aantrekkelijk en begeerlijk zijn.

Inzendingen, die geen persoonlijk karakter dragen, of naar bestaand speelgoed zijn gecopieerd of nagevolgd, zullen niet voor bekroning in aanmerking komen.

De ontwerpen en het gemaakte speelgoed kunnen rijk en kunstig ofwel eenvoudig van lijn en kleur zijn, doch het oorspronkelijke, en vooral hetgeen een Nederlandsch karakter draagt, zal de voorkeur verdienen. Bovendien wordt de aandacht gevestigd op het maken van doozen inhoudende oorspronkelijke voorbeelden met materiaal voor het vervaardigen van allerlei werkjes zoowel voor jongens als meisjes, b.v. doozen met vlechtwerk en cartonnage arbeid, bouwdoozen en legdoozen en soortgelijk speelgoed.

De volgende prijzen worden beschikbaar gesteld:

Een eerste prijs van fl. 25.— en een tweede prijs van fl. 10.— voor het beste ontwerp en teekening geschikt voor de uitvoering.

Een eerste prijs van fl. 25.— en een tweede prijs van fl. 10.— voor het beste stuk speelgoed.

Zes prijzen van fl. 5.— ieder, voor die inzendingen, welke volgens de Jury daarvoor in aanmerking komen.

Inzendingen worden uit geheel Nederland vrachtvrij ingewacht voor 15 April bij den voorzitter van bovengenoemde Vereeniging E. A. von Sahen, school van Kunstnijverheid, Paviljoen Haarlem, bij wien ook het volledig programma der prijsvraag kan worden aangevraagd.

De beoordeeling zal plaats hebben door de Bestuursleden van de Noord-Hollandsche Vereeniging tot Bevordering van Volkskunst, waaraan nog enkele deskundigen zullen worden toegevoegd.

Prijsvraag Meubelen voor een Arbeiderswoonkamer uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan het Volk" te Amsterdam.

Zie Bouwk. Weekbl. No. 39,

Ingekomen vragen:

Vr. 1. Hoe is de indeeling van de kamer, te weten, de stand van deuren, schoorsteenen, ramen en de hoogte daarvan?
Antw. Kan door U zelf bepaald worden.

Vr. 2. Moet de kast als linnenkast of anderszins worden benut?
Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vr. 3. Moeten alle meubels van hetzelfde hout worden gemaakt?
Antw. Zie vraag 2.

Vr. 4. Is het een prijsvraag voor teekenaars of meubelmakers?
Antw. Ontwerper en uitvoerder kunnen samenwerken, tenzij de ontwerper tevens uitvoerder is.

Vr. 5. Is bij de zes stoelen de leunstoel inbegrepen?
Antw. Leunstoel wordt niet gevraagd.

Vr. 6. Wat is met het meubel „kast" bedoeld?
Antw. Zie vraag 2.

Vr. 7. Zijn afmetingen voorgeschreven?
Antw. De afmetingen moeten bepaald worden in verband met de maten van het vertrek. Zie de prijsvraag.

Vr. 8. Is houtsoort en bekleeding voorgeschreven?
Antw. Neen.

Vr. 9, Is trektafel of vaste tafel bedoeld?
Antw. Gevraagd wordt vaste tafel; kan het voor de prijs dan uitschuiftafel.
Vr. 10. Bestaat er gelegenheid de kamer, waarin de meubelen gepiaatst worden, zelf verder te behandelen?
Antw. Indien mogelijk zal dit gaarne worden toegestaan.
Vr. 11. Wordt hiervoor (zie vraag 10) restitutie toegestaan?
Antw. Kan nader overlegd worden.
Vr. 12. Moet men zelf fabrikant der bedoelde meubelen zijn, of kan er ook door winkeliers, die technisch personeel tot hun beschikking hebben, deelgenomen worden?
Antw. Zie hieronder de opmerking van de jury.
Vr. 13. Wat is de bedoeling der clausule uit art. 3, n.l. „een schriftelijk bewijs, waarin ...."
Antw. Omdat de jury de zekerheid wil hebben, dat de maker van de meubelen ze ook voor de, in het programma genoemde prijs kan leveren.
Vr. 14. Is het ook gewenscht, dat een model-ameublement ingezonden wordt?
Antw. De meubelen moeten vervaardigd worden op ware grootte en in natura worden ingezonden.
Vr. 15. Moeten bepaald *zes* stoelen ingeleverd worden?
Antw. Ja.
Vr. 16. Bedoelt de jury, dat ze het recht heeft om de bekroonde, ingezonden meubelen, tegen de kostprijs van f 75.— tot f 100.— te mogen overnemen?
Antw. Ja. De prijs bepaalt u overigens zelf.
Vr. 17. Kunnen de plaats van deuren en vensters der bewuste kamer nader worden aangeduid?
Antw. Alles wat ontwerper en vervaardiger noodig achten om in hun inzending goed tot haar recht te laten komen, kan door hen, door teekening of platte grond worden aangegeven.
Vr. 18. Kunt u ons ook een teekening der nieuw te bouwen woningen met details, enz. zenden:
Antw. De prijsvraaguitschrijfster heeft geen bepaald blok woningen op het oog. Zie verder vraag 17.
Opmerking van de Jury: De Jury maakt nog bekend, dat de naam van den ontwerper in den naambrief moet worden genoemd, indien de uitvoerder niet tevens ontwerper is.

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43, van 1915 van „Architectura." Tijd van inlevering 1 Maart 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

BERICHTEN.

Aanvulling boekbespreking.
Het in No. 42 besproken boekwerk: de Bouwverordening en het woningvraagstuk door D. E. Wentink Architect-Inspecteur der Volksgezondheid is uitgegeven te Utrecht bij A. Oosthoek, prijs ingen. f 1,75, geb. f 2,25. Ik had verzuimd dit te vermelden. Sch.
De Hofvijver. De procureur-generaal bij den Hoogen Raad Mr. Koksma heeft dezer dagen conclusie genomen in het geding tusschen den Staat en de gemeente 's Gavenhage, over den eigendom van den Hofvijver. De Staat werd indertijd bij het revindicatie-proces door de rechtbank in het gelijk gesteld.
De procureur-generaal kon zich niet vereenigen met het vonnis, dat z i. te weinig rekening houdt met de werkelijkheid en vergeet, dat de vijver sedert menschenheugenis in het bezit is van de gemeente, die toestemming gaf om het water af te laten, op wier naam de vijver kadastraal is gesteld, van wie de staat in plm. 1860 verschillende andere terreinen, vroeger eveneens tot de grafelijkheid behoorende, kocht etc. Z. i. gaat men te ver, indien men het beginsel der continuïteit zoover uitbreidt, dat men thans van de gemeente gaat eischen het bewijs, dat zij sedert 1812 den eigendom heeft verkregen.
De conclusie strekte mitsdien tot vernietiging van het vonnis.
Arrest 10 April.
Verbreeding van de bruggen in de Leidsche straat. Zooals bekend mag worden verondersteld, hebben B. en W. van Amsterdam hun voorstel betreffende de aanleg van een nieuwe verkeersweg van het Spui naar de Nassaukade nabij den Overtoom teruggenomen.
Intusschen is de verkeerstoestand in de Leidschestraat, die thans een hoofdverkeersweg vormt tusschen het hart der stad en het zuidwestelijk gedeelte der gemeente, van dien aard geworden, dat verbetering noodzakelijk moet worden geacht, voor zoover dit, zonder op een der groote plannen vooruit te loopen, mogelijk is.
Die verbetering zal naar de meening van B. en W. verkregen worden door de bruggen over de Prinsengracht, de Keizersgracht en de Heerengracht tot ongeveer 23 M. te verbreeden en daarop in het midden vluchtheuvels te maken.
Door deze verbetering, die ten deele ook reeds begrepen is in het door de raadsleden Posthumus Meyjes, Scheltema en Verschure op 27 October 1911 ingediende voorstel en waarop later, nl. bij de behandeling der begrooting voor 1916 door het raadslid Posthumus Meyjes werd aangedrongen, zal zooals de ervaring in de Utrechtschestraat heeft geleerd, het verkeer in het algemeen zeer worden gebaat en het gevaar voor de passagiers, die in- en uitstappen op de bruggen, waarop veelal meerdere tramwagens tegelijk stilstaan, grootendeels worden weggenomen.
Hoewel de kosten aan de uitvoering der genoemde werken verbonden niet gering zijn — de raming bedraagt f 140,000, waaronder een bedrag van ruim f 23,000 begrepen is voor bestratingswerken — meenen B. en W., dat deze uitgave, in aanmerking nemende de daarmede te verkrijgen verbetering, alleszins gerechtvaardigd is.

Rectificatie. Prijsv. Ver. t. b. d B. te Utrecht.
„M. E. Keulen" moet zijn „M. E. Kuiler".
„De deelname is alleen opgesteld voor inwoners van Utrecht en hen die hun bouwkundige opleiding te Utrecht genieten."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 26 FEB. 1916. = No. 44.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. Portret Dr. H. P. Berlage. — De invloed van Dr. Berlage op de ontw. der Ned. Bouwkunst. — Het plan Zuid van Dr. Berlage. — Berichten.

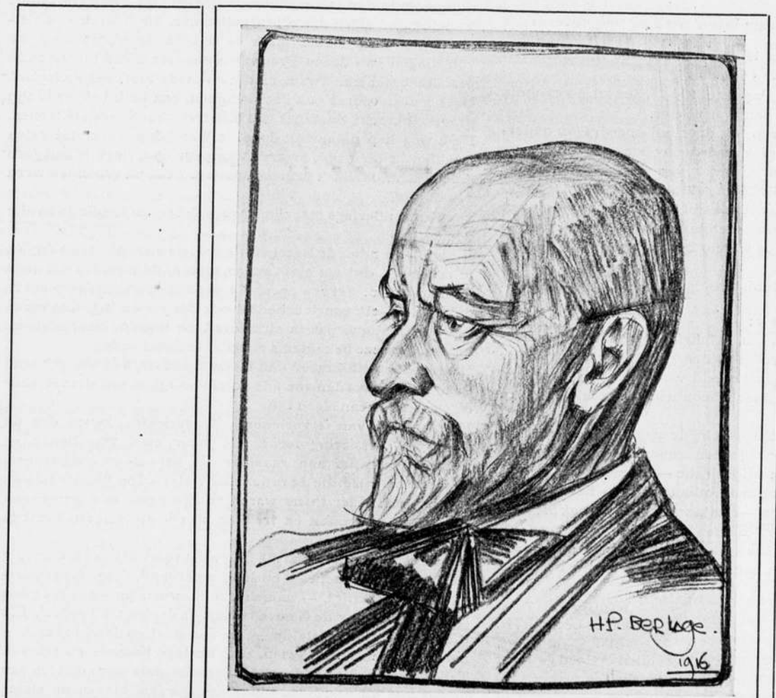

DR. H. P. BERLAGE NZN. EERELID DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.
Het portret, geteekend door Jan Toorop in de „Nieuwe Amsterdammer" van 19 Febr., dat minder karakteristiek was, gevarieerd door M. de Klerk, Architect.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE INVLOED VAN Dr. BERLAGE OF DE ONTWIKKELING DER NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Aan eenige Architecten en enkele andere personen, die zich op het gebied der beeldende kunsten bewegen, is namens de Redactie de volgende vraag gesteld:

„Welke beteekenis heeft volgens Uwe meening Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst?"

Uit de formuleering der vraag zal voldoende blijken, dat het niet de bedoeling was om door de bouwmeesters van heden de balans op te doen maken van de kunstwaarde van Dr. Berlage's werken.

In hoofdzaak werd de wensch geuit, dat meerderen zich spontaan er over zouden uitspreken, in hoeverre zij den invloed van het streven van Dr. Berlage in de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst meenden te kunnen bespeuren.

De ingekomen antwoorden laten we hier volgen.

Er schijnt bijzondere haast te zijn tot opmaken van inventaris en balans en alvast opstrijken van de winst.
Waarom toch? Wacht nog 'n jaar of 10—15, dus tot B's evolutie verder voltrokken zal zijn, dan gaat 't beter.
Wat ik in deze, ter zake van het door mij opgedragen onderwerp, te zeggen had, schreef ik reeds in het boek over B.
Inventariseeren is m. i. geen werk van enthousiasten, voor hen is de daad beter. Buitendien geloof ik dat 't Berlage evenmin aangenaam kan zijn, nu reeds zijn testament te zien maken door anderen — hij wil eveneens blijven werken en ik wensch dat zulks gebeure, met vreugde voor hemzelf en tot nut van ons gilde en onze kunst.
Amsterdam, den 21 Febr. 1916. DE BAZEL.

De beteekenis van Berlage is:
dat hij door zijn bouwwerken, gelukkiglijk veelal op domineerende plaats staande, een religieus doorgevoerde en doorvoelde eenvoud in materiaal en zuiverheid van constructie, gepaard aan een ingetogen streven naar schoonheid en kracht, algemeen aan de orde gesteld heeft.
En, aangezien deze eigenschappen bij de meeste hedendaagsche bouwwerken met hun overwegenden economischen geest, veelal de beste bron zijn van kunstinspiratie — en anderzijds zij zoowel in de moderne bouwkunstproducten als in het moderne leven, uiterst zeldzaam zijn — is zijn werk, *hoezeer ook in menig materieel opzicht verouderd zijnde* (n.l. uit modern bouwtechnisch- en daarmee samenhangend vormoogpunt enz.), reeds daarom alleen, nog steeds heden een ruimvloeiende bron van leering.
Amsterdam, Februari 1916. WOUTER BETTINK.
Architect-Lector T. H.

Berlage's kunst is van een grooten zuiverenden invloed geweest op onze hedendaagsche bouw- en nijverheidskunsten. Mij dunkt, dat de nu totaal gewijzigde opvattingen, vergeleken bij die van 20 à 25 jaar geleden, wel het duidelijkste bewijs zijn, dat Berlage's grondstellingen als juist zijn erkend en aanvaard.
Wie onzer zou durven beweren, dat Berlage's werk en geschriften niet zijn werk hebben beïnvloed. Hij is nog steeds onzen grooten meester en verdient als zoodanig onze bewondering en dankbaarheid.

Wat er ook moge en zeker zal veranderen in de hedendaagsche opvattingen, Berlage is de man, die de zuivere grondbeginselen, waarop de architectuur moet berusten weer heeft doen erkennen en zoo een verdere ontwikkeling heeft mogelijk gemaakt.
Dordrecht, Februari 1916. B. VAN BILDERBEEK.

Dr. Berlage heeft m. i. voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst beteekenis door zijn karaktervollen arbeid, — welke weerspiegelt de diepere stroomingen der samenleving.
Den Haag, 22 Februari 1916. S. DE CLERCQ.

Naar mijne meening is de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst in onzen tijd, voor 'n groot deel aan Dr. Berlage te danken.
Daarmee erken ik, dat die ontwikkeling er is. De Bouwkunst *wordt* tevoorschijn gebracht, hier schuchter daar brut, uit hare wikkels!
Dr. Cuypers ging voor! Deze echter bewoog zich nog niet vrij, was te zeer als samengegroeid met het *betrekkelijk*-rationeele. Maar in beginsel is hij *de* baanbreker in Nederland, Bauer, de Bazel & Lauweriks, Berlage, maakte zich *geheel* los, braken met *alle* traditie, gaven eigen vorm aan eigen idée.
Bauer verliet ons te vroeg, De Bazels groote beteekenis gaat nog langs sommigen, die overigens goed zien, heen. En Berlage was 't, meer dan anderen gegeven zijne scheppingen ook tastbaren vorm te geven.
Wat is nu zijn invloed op den groei onzer architectuur.
Ten onrechte zien velen 't kenmerk van dien groei in het meer redegevende der samenstellende deelen. *Dit* is immers, sedert Violet-le-duc eigen aan alle architectuur, die 't werk van niet-dilettanten mag heeten. Maar de bezonnenheid, waarmèe de volgelingen van dezen Franschen meester diens theorieën in practijk brachten, kwam niet *los* van de *stof*, het *materiaal*. IJzer moest vooral ook ijzer schijnen, een balk behoorde zijn dragende kracht, een muur van baksteen zijne voegen te toonen. Deze weg liep natuurlijk dood. 't Was knap werk, dat velen maakten in dien tijd, maar 't was puur materieel, 't had geen groeikracht, omdat 't beginsel, goed in zichzelf, gebonden werd aan de stof.
Toen kwam Berlage met zijn strenge geheelonthouding van alle décoratief.
Hij was, meer dan de Bazel of wie ook, de man, die 't *aandurfde*, te erkennen, dat we niets *waren*, niets *hadden* en dus ook niets konden geven. Met een openheid, die aan brutaliteit verwant is, onthield hij elk constructiedeel ook die versiering, dien vorm, die was „indiqué pas la structure", en bouwde meubelen en huizen, die deze bekentenis ook niet verloochenden.
Daarmee heeft hij meer dan iemand anders, den weg gebaand naar een los-worden van alle overlevering, en een streven naar eigen stempel van eigen tijd.
Eenmaal *los* van 't verledene, 't overleefde, kwam dra de zucht tot versiering terug. Zie maar eens zijn Beurs, — wat al décoratief aan raamdorpels, aanzet- en sluitsteenen, zelfs op een wijze, die de rationalist Violet le Duc niet toegelaten zou hebben. Maar thans waren ze zijn *eigen*, en daarmee ook *ons* eigen, en treffen en trekken zij elk die geleerd heeft te zien.
Nu werd hij ook telkens meer bewust van wat onze tijd noodig had en noodig heeft, — en langzamerhand, ó, zoo langzamerhand ook verkrijgt, — namelijk zelfbewustzijn — zoo voor den individu als voor de Gemeenschap, de deelen als 't geheel. Elk die in kunst belangstelde — en wie doet en deed 't al niet, — *moest* zien en moest lezen, wat Berlage bouwde en schreef. Talloos velen, die ongevoelig langs schoonste monumenten van bouwkunst uit *vervlogen* tijden heengingen, bleven nu staan, omdat hen 't contrast getoond was met den *eigen* tijd.
En nu zijn er natuurlijk vele en velerlei factoren, die tot een hooger kunstleven zoo van individu als van Gemeenschap leiden. Maar als eens, op hooger plan, elk weer zal weten, dat het genieten van beeldende kunst alleen algemeen mogelijk is, indien het oog meer als dienaar van den geest, van de jeugd af

geoefend wordt en de geest weer behagen „schept" in schoonheid, dan zal meer nog dan thans erkend worden, dat ook de weg van Berlage: ontlediging van 't ledige, om te komen tot vervulling met overvloed, geleid heeft tot hooger schoonheid en reiner vreugde.
Vlaardingen, 22 Febr. 1916. VAN HYLCKAMA.

Dr. Berlage heeft de Nederlandsche Bouwkunst van uit een doolhof van conventioneele vormen, de eerlijke, zich rationeel ontwikkelden weg gewezen.
J. D. FABER.

Een groote beteekenis.
Zijn eerlijk werk moet op den duur tot velen spreken.
Het is sterk persoonlijk — een uiting van bijzonder karakter.
Breed — en hoog van beginsel — en daarom bestemd school te maken.
Uiterste beperking legde hij zich op — hij zocht en verwierf de vrijheid.
Vrijheid, onmisbaar voor de ontwikkeling eener bouwkunst, voldoende aan de eischen van het Heden en van de Toekomst.
Utrecht, den 22 Februari 1916. G. W. VAN HEUKELOM.

Die beteekenis is, dunkt me, vóór alles deze, dat hij met den bouw van de Amsterdamsche beurs de eerste en geduchte stoot gegeven heeft tot *eerlijk* toepassen van vormen en materialen in bouwkunst, zulks gestadig, ook in aanverwante vakken, voortzet, en door voordracht en geschrift ook indirect bevordert.
Renesse (Schouwen) 22;2-'16 JOH. HOOGENBOOM.
Arch. M. B. v. A.

Berlage heeft op kunstgebied voor ons ontsloten de schoonheid van *„De Zuivere Rede"*.
Maredijkpolder. H. J. JESSE.
Architect.

Dr. Berlage heeft voor de kunst in het algemeen en voor de Nederlandsche bouwkunst in het bizonder groote beteekenis, welke naar mijne overtuiging in de toekomst vruchten zal afwerpen, niet in de eerste plaats door bewonderaars en zij die hem pogen na te volgen, maar door hen vooral, die tot den diepen en reinen zin zijner kunst doordringen en trachten er iets van te grijpen.
Leeuwarden, 23 Febr. 1916. H. H. KRAMER.

De beteekenis, die in alle tijden alleen de grooten gehad hebben.
J. LIMBURG, b. i.

Berlage heeft de vormen in de natuur begrepen, en is zoodanig doordrongen van de schoonheid, die in de natuur door eenheid in de veelheid tot uiting komt, dat hij daarvan in zijn werk heeft moeten getuigen. Hij ziet hetzelfde in de maatschappelijke en geestelijke stroomingen van zijn tijd.
Waar hij aldus de natuur, het leven in de natuur en de geest van dat leven steeds hetzelfde probleem ziet stellen, zoo kan de denker-kunstenaar niet anders dan zoodanig scheppen, dat het eenheidsbegrip in het veelheidsbegrip tot uiting komt; niet alleen in elk werk afzonderlijk, doch tevens in alle werken gezamenlijk. Berlage heeft daardoor den grond gelegd voor een stijl, want stijl is eenheid in veelheid.
Haarlem, 22 Februari 1916, J. B. VAN LOGHEM B. I.

Dr. Berlage heeft in de Nederlandsche Bouwkunst „Nieuw leven" gebracht. Velen hebben zijn werk en het doel waarnaar hij streeft niet begrepen. Toch zijn er reeds verschillende voorbeelden, dat er volgelingen zijn in die richting. Ik ben er echter van overtuigd, dat het op den duur voor de meesten wel duidelijk zal worden, waarmede dan ook zal worden vastgelegd, dat Dr. Berlage de baanbreker was voor een nieuw tijdvak, dat de Nederlandsche bouwkunst ten goede kwam zooals dat indertijd met Dr. Cuypers' werk het geval was, al waren de grondslagen voor diens kunst dan ook van geheel anderen aard. — Zeker zijn er ook andere kunstuitingen waar te nemen, waaraan mannen werken met enorme fantasie en dat ook zeker kunstenaars kunnen worden genoemd, maar op den duur zullen die uitingen het moeten afleggen tegen die van Dr. Berlage, in hoofdzaak reeds, omdat de grondslagen voor constructie en versiering meer verzekerd zijn en gelegenheid laten zich geleidelijk te kunnen ontwikkelen; men is met de kunst van Dr. B. zoowaar niet aan het eind, dat met de door mij bedoelde kunstuitingen van den laatsten tijd naar mijn meening wèl het geval is. — Toch is het wel begrijpelijk, dat er zoo velen zijn, die zich maar niet zoo kunnen vereenigen met de uitingen van dezen grooten werker, het is alles ook zoo erg nieuw tegenover al dat andere. En daarom zou ik velen willen toeroepen: Gaat naar het Damrak, ter hoogte Beurs—Bijenkorf, zie goed de omgeving aan en ..... men zal er nog eens over nadenken en ... wellicht napraten. Men voelt dan zachtjes aan nog wel wat voor „die Beurs" en men gaat weilicht van binnen ook nog eens kijken of overkijken.
Al kunnen of willen wij niet alles wat Dr. Berlage doet (het zou immers niet eens wenschelijk zijn, hetzelfde te doen, 't gaat hier toch alleen over „richting" in de Ned. Bouwkunst) toch moeten wij bouwkundigen in 't bijzonder de jongeren, erkennen, dat wij in Dr. Berlage een groot leermeester hebben gevonden.
J. J. v. NOPPEN.

Berlage's werk *moet* groote beteekenis hebben voor de ontwikkeling der Nederl. Bouwkunst.
Zijn waarheidsliefde gepaard aan logis verband, heeft menig talentvol jongere er toe gebracht, deze opvatting te huldigen en zullen langzamerhand gezonder begrippen ontstaan, die onze Nederl. Bouwkunst ten goede zullen komen.
Berlage wordt thans ten volle begrepen, ook door zijn tijdgenoten en de invloed van zijn werk is reeds in vollen gang.
Ik ben er van overtuigd dat Berlage is een der groote voorgangers van een Nieuwe Nederlandsche Bouwkunst. Dat hij nog eenmaal de ontwikkeling hiervan zelf moge beleven is de oprechte wensch van
Amsterdam, den 23 Februari 1916. JOHS. MUTTERS.

Tusschen 1800 en 1900 staat de burgerlijke bouwkunst in het teeken van den namaak. Verloopen vormen gebruikt ze, overgeleverd door kerk en monarchie. Maar bij het einde der negentiende eeuw wordt de geest in Holland vaardig om burgerlijke inzichten op eigen wijze en in eigen, niet-ontleende vormen te vertolken.
Berlage was de eerste, die den nieuwen geest uitte in een nieuwe vormentaal. Hij deed dit zóó krachtig, dat hij een tijdperk in de bouwkunst afsloot en een ander opende. Terugkeeren tot een voor-Berlagiaansch tijdperk zal blijken niet meer doenlijk te zijn.
Mijn inziens ligt hierin zijn beteekenis voor de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst.
23 Februari 1916. J. E. VAN DER PEK.

Berlage acht ik zeer hoog als kunstenaar; hij heeft het talent om zijn moderne, démocratische levensrichting te doen spreken uit zijn werken.
Berlage is ontegenzeggelijk de baanbreker geweest voor een moderne richting in de Nederlandsche bouwkunst. In hoeverre deze zal doorwerken in den loop der tijden, dat zal de toekomst moeten leeren; ik koester daarvan geen groote verwachting, omdat Berlage wel vele meer of minder talentvolle navolgers heeft, die gretig zijn vormen gebruiken, doch daardoor is nog geen bepaalde school onder de jongeren door hem gevormd.
Naar mijne meening past de moderne opvatting van Berlage zich menigmaal te weinig aan, aan het stadsbeeld onzer oude Nederlandsche steden en staan, daardoor deze moderne bouwwerken te veel op zich zelf, los van hunne omgeving, waarmede zij niet in harmonie zijn.
Ik wijs o.a. op de Beurs te Amsterdam, op het gebouw van „de Nederlanden" op het Sofiaplein te Amsterdam en op de gebouwen dierzelfde Maatschappij in den Haag en te Leipzig.
Ik vermeen, dat om deze reden velen zich niet met de architectuur van de gebouwen van Berlage kunnen vereenigen, hoeveel

Uitbreidingsplan Zuid der Gemeente

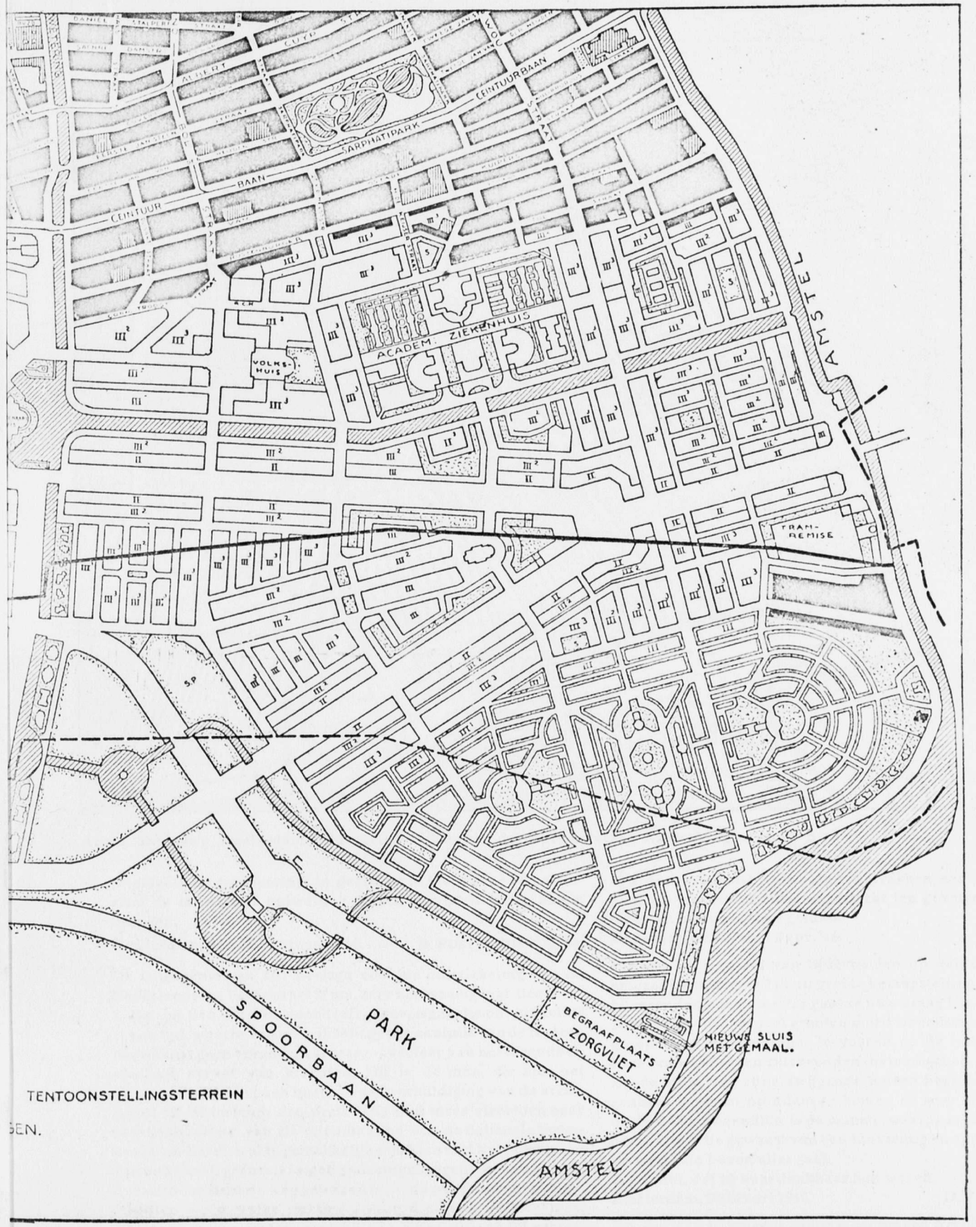

TENTOONSTELLINGSTERREIN

EN.

dam van Dr. Berlage.

Schaal ± 1 op 10.800.

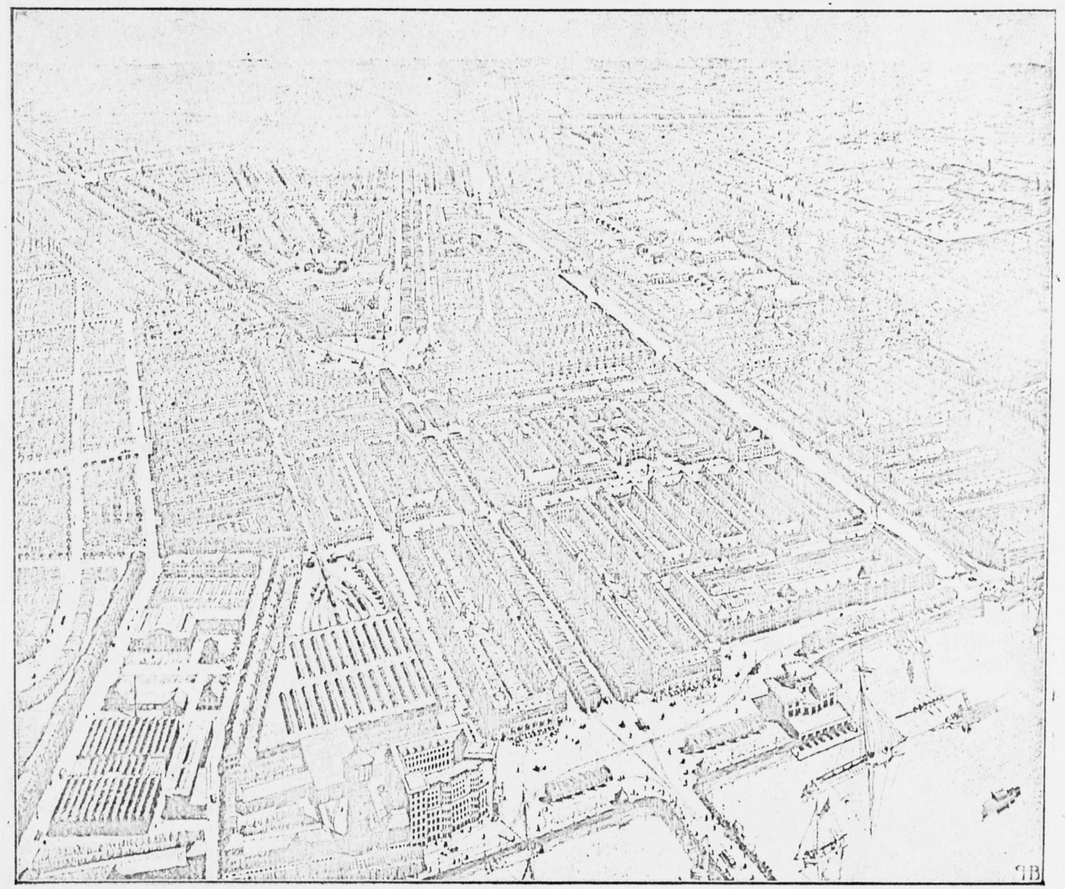

Afb. 1. Berlage's Amsterdam-Zuid gezien van boven de geprojecteerde Zuiderbrug over de Amstel.

origineels in groepeering, in detail en in toepassing van materiaal de talentvolle ontwerper daarin ook heeft weten aan te brengen.

Amsterdam, den 22 Februari 1916. J. B. POSTHUMUS MEIJES.

De beteekenis van Dr. Berlage voor de ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst is m.i. zéér kort saamgevat, deze:
1. dat hij den eersten stoot heeft gegeven aan die ontwikkeling in een tijd, waarin van ontwikkeling, van evolutie van de Nederl. bouwkunst geen sprake meer was, — veeleer van het tegendeel: absoluut verval van krachten. Hij is de man, die hier het „J'accuse" uitgesproken heeft, — de beschuldiging van de architecten in Nederland, die sinds lang niet meer streefden naar een voortzetting van de ontwikkeling van de nationale bouwkunst, en het zich al te gemakkelijk maakten met het opwarmen van oude kost, geenerlei eigen gedachten leggend in hun werk.
2. Dat door hem de weg gewezen is, — daadwerkelijk en in geschriften —, in welke richting gestuurd en van welk beginsel uitgegaan moet worden, waarbij zijn eigen streven tot verrassend frissche uitkomsten leidde, vooral wat de mogelijkheid van een eigen Hollandsche baksteenarchitectuur betreft.
3. Dat zijn eerlijk en succesvol streven, — ook ten opzichte van aan de bouwkunst verwante kunstvakken, een „Begeisterung" van het jongere architectengeslacht ten gevolge had, die zich meer en meer zal doen gelden.

Den Haag, den 22sten Febr. '16. JOH. ROBBERS.

Hoewel het oordeel van tijdgenooten op den duur meer dan amusant kan zijn, wil ik uit groote belangstelling voor onzen jubileerenden bouwmeester gaarne uwe vraag beantwoorden.
Berlage heeft door met grooten moed de consequenties van een gezond materialisme door te voeren op de ontwikkeling van onze bouwkunst een zuiverenden invloed gehad.
Bij de stilte van zijne zwijgende muren heeft hij haar de gelegenheid gegeven op adem te komen en weer nieuwe krachten op te doen. Bovendien is de manier, waarop hij haar behandeld heeft, altijd die geweest van een eenvoudig en oprecht man wien de waarheid boven alles gaat.
Mij dunkt, dat zij hem dankbaar kan wezen.

Amsterdam, Februari 1916. D. F. SLOTHOUWER.

Dr. Berlage is volgens mijne meening een Architekt, die in zijn kunst geheel opgaat, die zijn genomen richting van kunstschoon volgt in al zijn onderdeelen, zoowel op bouwkunst als op kunstnijverheid.

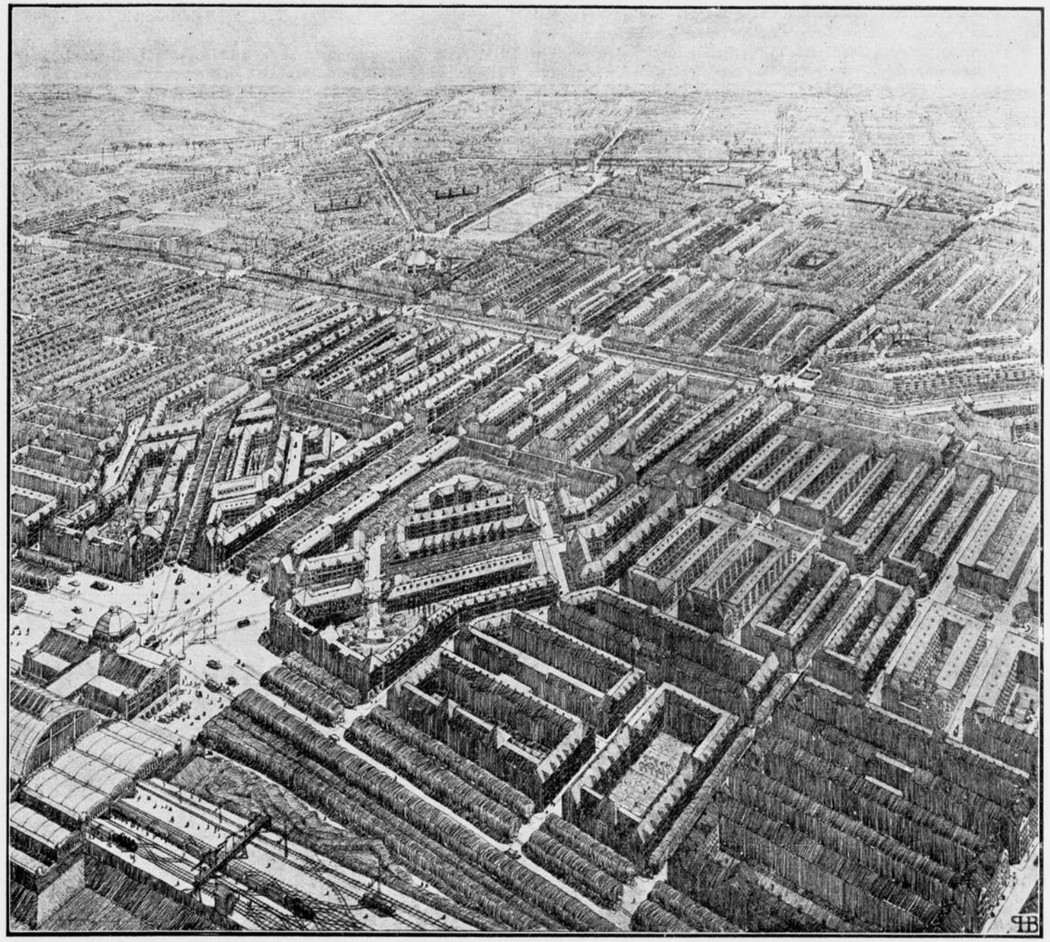

Afb. 2. Berlage's Amsterdam-Zuid, gezien van boven het geprojecteerde Zuiderstation.

Hij getuigt door al zijn werk, dat hij veel gestudeerd heeft, niet in de richting alleen, welke hij nu is toegedaan, maar ook de klassieken die hij voorheen bestudeerde.
Mijns inziens zal Berlage blijven een voorbeeld wat werkzaamheid en studie betreft voor de jongeren.
Dat zijn gekozen richting lang zal duren, meen ik te moeten betwijfelen, aangezien het velen zwaarmoedig zal blijken.
Persoonlijk heb ik Berlage altijd beschouwd, als de breede man, evenals zijn kunst breed is, was zijn doen in dien geest.
Hij was noch egoist, noch gloriezoeker, zooals men velen anderen zou kunnen noemen.
Amsterdam, Februari 1916. J. A. VAN STRAATEN.

De bouwwerken van Berlage bezitten een beslist eigen doch ook een echt Nederlandsch cachet en het is juist daarom, dat zij op ons Nederlandsch gemoed, hetzij vroeger of later moeten inwerken. Zij getuigen meerendeels van een eenheid, een waarheid en van een grootschheid in conceptie, die, al is men zelf als collega geen volgeling zijner ideeën, toch doen bewonderen den man, die deze ontwierp.

Ik meen, dat daarom de beteekenis van Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst van ver strekkende gevolgen zal zijn.
In het werk zijner leerlingen, zijner volgelingen en bewonderaars, kan men de ontwikkeling zijner richting in goeden zin al waarnemen en wijs ik in verband hiermede op den belangwekkenden bouw van den architect Staal in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam.
Rotterdam, den 22 Febr. 1916. J. VERHEUL DZN.

Wie in zijn leven ooit het zonnig visioen van zelfstandige vrijheid heeft zien verrijzen uit nevelen van drukkende conventie, op het oogenblik, dat een dieper aangelegde hem de ware beteekenis dier vormen deed beseffen, heeft dunkt mij aan den lijve ervaren, welke beteekenis Berlage voor de Nederlandsche Bouwkunst heeft.
Het reeds door Dr. Cuypers voorgestaan rationalisme in de bouwkunst heeft hij door werken en woorden onafhankelijk trachten te maken van de navolging van een bepaalden historischen — voor dr. Cuypers den gotischen — bouwstijl. Hij heeft

dus een beginsel, dat tot nu toe slechts was geprezen *in* één stijl van voorheen, die om deze deugd eener moderne herschepping waardig gekeurd werd, weten te verheffen tot een algemeen beginsel, waarmede volgens zijn meening ook de bouwkunst der toekomst zou moeten rekenen. Daarmee gaf hij niet alleen een nieuwe richting aan, maar een richting, wier fundamenteel programma het den architecten mogelijk maakte zich vrij te voelen van het juk hun door de historische vormen opgelegd. Niet in deze of andere vormen toch, die men eclectisch overnam, zonder hun taal te verstaan, woont de schoonheid, maar in de bedoelingen, die zij uitspreken. Eén dier bedoelingen was de waarheid, de aanschouwelijke noodzakelijkheid van den vorm en juist dit inzicht scheen het ééne en éérste noodige in het tijdsgewricht, waarin Berlage optrad.

Wie van Berlage eenmaal hebben kunnen leeren, dat een vorm de manifestatie van eigen functie kan zijn en moet zijn, die staan; .. voortaan ook vrij en critisch tegenover de overgeleverde vormen van vroeger en weten het onbruikbare en doode bij de toepassingen zooals de eisch van onzen tijd ze meebrengt, te vermijden.

Dat het bij de waarheid alleen niet blijven kan, dat er behalve de statische en technische waarheden ook nog een aesthetische waarheid bestaat, is van dit standpunt uit gemakkelijk te begrijpen en is ook in Berlage's werk erkend.

De beteekenis van dezen kunstenaar voor de toekomst ligt m.i. niet in het werk zijner talrijke volgers, waaronder er thans reeds zijn aan te wijzen onder wier handen het zooeven tot leven gewekte opnieuw conventioneel werd, maar in het werk dier jongeren, die van de door hem veroverde *vrijheid* weten partij te trekken.

W. VOGELSANG.

Wat mij het meest in Berlage's werk treft is de uitdrukking daarin van de gemeenschapsidée. Duidelijk zeggen zijne werken: Niet slechts den schepper onzer vormen, niet slechts den betaler onzer stof, doch aan elk die ons aanschouwt willen wij peinzend schoonheid brengen.

Hiermede heeft Berlage de taak bepaald der Nederlandsche Bouwkunst voor den komenden tijd, en dat is m. i. het voornaamste, wat met zijn echt Hollandsch werk voor de ontwikkeling der Nederlandscha Bouwkunst gedaan is.

Amsterdam, Februari 1916. A. H. WEGERIF GZN.

De antwoorden, welke na Woensdag 1.1. zijn ingekomen zullen in het volgend nummer van het Bouwk. Weekblad worden gepubliceerd.

HET UITBREIDINGSPLAN ZUID DER GEMEENTE AMSTERDAM.

Dr. Berlage heeft het door hem ontworpen Uitbreidingsplan Zuid ingediend bij den gemeenteraad, en daarbij een memorie van toelichting gevoegd. Het plan wordt hierbij afgebeeld; door plaatsgebrek kunnen wij van de memorie slechts enkele punten vermelden.

Dr. Berlage meldt, dat het plan in zekeren zin werd vastgelegd, ten eerste door de gracht, die Amstel en Schinkel met elkaar verbindt, en waarvan begin- en eindpunt waren aangegeven terwijl een vertakking van deze zoo dicht mogelijk de bestaande stadsbebouwing moest naderen; ten tweede door de spoorbaan, waarvan de baan onveranderlijk en de plaats van het Zuiderstation ongeveer waren vastgesteld. Deze verbindingsgracht begint aan den Amstel en loopt ongeveer N.W. naar de Boeren-Wetering, waar hij splitst in een Z. en een N. tak.

De spoorbaan loopt eveneens van Amstel tot Schinkel.

Ontwerper achtte het wenschelijk, dat een hoofd verkeersweg het Vondelkwartier met den Amstel zou verbinden, en in het bijzonder dat het Zuiderstation door verschillende toegangswegen met het bestaande stratennet der oude stad zou worden verbonden. De eerste, breed 60 M., is de voornaamste verkeersader van het plan; hij begint ongeveer bij het Valeriusplein en eindigt bij de nieuwe Amstelbrug.

Het station is beschouwd als een belangrijk architectonisch middelpunt; vandaar de breede Z. verkeersweg, die loopt van Schinkel naar het Plein, waar hij de verkeersweg Vondelkwartier—Amstel ontmoet. Verder liggen aan het groote Stationsplein 3 hoofdstraten, welke het station met het stadsmiddelpunt verbinden. De middelste hiervan is 50 M. breed en is gedacht als een monumentale straat met winkelgalerijen. Op den achtergrond de Acad. v. Beeld. kunsten.

De overige hoofdstraten, zoomede de verbindingen van dit nieuwe stadsgedeelte met het oude, zijn duidelijk op de teekening te zien. Ook de bebouwings wijze, namelijk in drie klassen, is overzichtelijk weergegeven. De eerste klasse bevat eensgezins huizen, zoowel open als gesloten bebouwing; de tweede klasse bevat tweegezins huizen, en de derde klasse bevat de eigenlijke volksklassehuizen.

Bezuiden de Trompstraat, (dus ten zuiden van de ontworpen Tramremise) tusschen Amstel en Ferdinand Bolstraat werd een tuinstad ontworpen groot ± 57 H. A. Verder werd een terrein voor park-aanleg beschikbaar gesteld tusschen Amstel, Boerenwetering, Ferd. Bolstraat en Spoorbaan, groot ± 66 H. A.

Uitvoerig geeft Dr. Berlage aan, hoe hij zich de wijze van bebouwing heeft gedacht. De straat moet zich als een aesthetisch geheel voordoen. Blokbouw zal moeten worden aanvaard in belangrijke mate. De overheid moet krachtig medewerken en het initiatief nemen. Zij zal moeten eischen, dat bouwaanvragen liefst voor een geheele straat, voor een plein, of voor een afzonderlijk stadsgedeelte gebeuren.

Wij komen in het volgend no. van het Bouwkundig Weekblad meer uitvoerig op deze belangrijke toelichting van Dr. Berlage terug.

BERICHTEN.

Leeuwarden. In den Gemeenteraad van Leeuwarden kwam dezer dagen een voorstel van B. en W. aan de orde om hun College een krediet te verleenen van f 98,300 voor het voor exploitatie gereed maken van een oppervlakte van 28,909 vk. M. bouwgrond.

Genoemd voorstel houdt verband met het Raadsbesluit van 25 Mei 1915, waarbij f 1000 beschikbaar werd gesteld voor het maken van een uitbreidingsplan ten behoeve van den bouw van arbeiderswoningen op de terreinen, ingesloten door het Noordvliet, den Oostersingel, het Cambuursterpad en den weg naar Cambuur.

Dit terrein vormt een deel van het groote uitbreidingsplan in het Noordoostelijk deel van de stad, welk plan werd ontworpen door den architect G. Stapensea te Sneek, lid van de Leeuwarder Schoonheidscommissie, en een uitbreiding der stad bedoelt van het geheel daarvoor open liggend gedeelte tusschen Noordvliet en Oldegalileen.

Alleen het in het voorstel van B. en W. aangegeven deel daarvan komt echter voor dadelijk in exploitatie brengen in aanmerking. Uit de toelichting bleek, dat het doel is, een deel van het terrein te bestemmen voor arbeiderswoningen, waarvan de exploitatie zal worden overgedragen aan de „Woningvereeniging Leeuwarden", en het overige voor burgerwoningen, door de gemeente zelf in uitgifte te brengen met toepassing van het stelsel van erfpacht.

Voordat het punt in discussie kwam, wenschte de voorziter, dat reeds nu de Raad aan het College van B. en W. machtiging zal verstrekken tot verkoop aan de „Woningvereeniging Leeuwarden" van het terrein bovengenoemd, bestemd voor arbeiderswoningen, tegen een prijs van f 3.25 per vk. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 4 MRT. 1916. = No. 45.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Referendum betreffende het eerelidmaatschap van Dr. Berlage. — REDACTIONEEL GEDEELTE. — De invloed van Dr. Berlage of de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst. — Landhuisje van W. Bettink. — Stadsuitbreiding door D. F. Slothouwer. — Prijsvragen. — Boek- en plaatwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Referendum betreffende het eerelidmaatschap van Dr. Berlage.

De uitslag van het op 15 Februari uitgeschreven referendum heeft bewezen, dat het Bestuursvoorstel om Dr. Berlage het eerelidmaatschap der M. B. V. A. te verleenen een zoo goed als algemeene instemming der leden heeft verworven.

Van Dr. Berlage mocht het Bestuur een schrijven ontvangen, waarin hij bericht met groote voldoening kennis te hebben genomen van zijn benoeming tot eerelid der Maatschappij en de verzekering geeft, dat deze benoeming door hem op hoogen prijs wordt gesteld en daarom gaarne wordt aanvaard.

Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en af te nemen in 1916.

Door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot Leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Maart en April te houden Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.
J. P. W. Bieling, Architect, Amsterdam.
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
Jhr. M. J. de Bosch Kemper, Civ. Ingenieur, Assistent Technische Hoogeschool, Delft.
H. van Dam, Leeraar in de Wiskunde, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
P. A. Frijlink E.Mzn.. Bouwkundige, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool te Deventer.
Jac. van Gils, Architect, Rotterdam.
J. Gratama, Bouwk.-Ingenieur, Amsterdam.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aanemer, Zwolle.
H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht.
R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam.
W. de Jong, Bouwkundige Eerste Klas der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meyburg, Architect, Voorburg, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.
L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven.
P. Kramer, Architect, Amsterdam.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
D. Kruijf Jun., Civ. Ingenieur, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwk. Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
Dr. H. Loterijman, Arts, Amsterdam.
P. Lijdsman, Architect, Utrecht.
G. Meppelink, Architect, Haarlem.
W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
E. P. Messer, Architect, Amsterdam.
J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer.
W. Noorlander, Architect, Amsterdam.
Maurits Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Marius A. Poel, Architect, Hilversum.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid te 's Hertogenbosch.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
G. Stapenséa, Architect, Sneek
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Amsterdam.
G. J. Tak, Adjunct-Inspecteur Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
F. W. M. Poggenbeek, Architect, Amsterdam.
J. Verheul Dzn., Architect, Rotterdam.
G. Versteeg, Architect, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwk. Ingenieur, 's-Gravenhage, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft.
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

A. H. Wegerif, Architect, Apeldoorn.
D. A. Willemsen, Directeur Bouw- en Woningtoezicht Haarlem.
I. van Esso, Arts, Amsterdam.

Voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich opgegeven hebben 188 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, Rotterdam en Zwolle op 13, 14 en 15 Maart. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 27 Maart, en zal 4 eventueel 5 weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.
Voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich op hebben gegeven 5 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 10 April tot en met 13 April; het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 15 April.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

DE INVLOED VAN Dr. BERLAGE OF DE ONTWIKKELING DER NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

(Vervolg van bladz. 328.)

De kunst van Dr. Berlage is, niet alleen voor de Nederlandsche bouwkunst, maar voor *de* Bouwkunst, van groote beteekenis, door de groote mate van waarheid, zuiverheid en bezonnenheid. Berlage de filosoof-architekt, heeft uit onzen tijd de bijzonderheid gepuurd en geproefd.
Berlage de architect-filosoof heeft in muurvaste overtuigingen, en in zijn bouwwerken en geschriften, die bijzonderheid vastgelegd, voor het toekomende geslacht, als een getuigenis van dezen, belangrijken tijd. Hij schiep een nieuwen vormen spraak. Berlage de dichter-architect, met eigen vast geloof in de nieuwe komende maatschappij, luidde het komende nieuwe tijdperk in; voorspelt de nieuwe vorm van samenleving. Bezielt door dit geloof en dat verlangen zijn zijne scheppingen daarvan doordrenkt en worden symbolen in een reeks van symphoniën in steen uitgedrukt;
Zijn 1e symphonie is die van den nieuwen bloei (de algemeene); 2e symphonie der volkskracht (de Beurs); 3e symphonie der voorzienigheid (de gebouwen voor de Nederlanden); 4e Helden symphonie (gebouw der A. N. D. B.); 5e symphonie der verheffing en hoogste vreugde (Beethovenhuis); 6e symphonie pastorale (de schipbrug): 9e symphonie der menschheid(Pantheon der menschheid).
De beteekenis van Berlage, voor de Nederlandsche Bouwkunst is, dat hij deze in nieuwe banen leidde en het vak van bouwen weer tot kunst verhief.
Hij stelde het voorbeeld, dat van elke opdracht een kunstwerk te maken is, mits de bouwmeester een ideaal heeft. Door zijn voorbeeld, bezielt hij de jongeren en doet hen vreugde krijgen en groote liefde voor hun vak; want hierdoor is het slechts mogelijk kunstwerken voort te brengen en het vak te verheffen tot kunst.
JAC. VAN DEN BOSCH.
Amsterdam, Februari 1916

Elk ernstig kunstenaar tracht uitdrukking te geven aan het moeilijk te omschrijven begrip „tijdgeest". Naarmate hij dieper in het wezen daarvan weet door te dringen, wordt zijn beteekenis voor latere tijden grooter; in plaats van zich te bepalen tot de aan de oppervlakte liggende uitingen daarvan, gaat hij het dieper liggende streven van zijn tijd doorzien en spiegelt zich dit af in zijn taak. Hij durft het aan, te breken met conventioneele opvattingen der massa, welke steeds gericht zijn op het voldoen aan materieele of gevoels-behoeften, die van 't verleden zijn, en komt door wijsgeerige bespiegeling en overpeinzing tot een streven naar het voldoen aan de geestelijke behoeften der rede (die der toekomst).
Uitteraard spreekt zijn taak dan hoofdzakelijk tot hen, wier streven in dezelfde richting gaat.

Het komt mij voor, dat dit dr. Berlage's werkwijze is en daarom acht ik zijn beteekenis voor de Ned. bouwkunst zeer hoog. Alleen langs dien weg kan kunde worden tot kunst — evenals weten door bespiegeling rijpt tot geweten.
Moge het dr. Berlage gegeven zijn nog vele jaren te werken aan het opwekken van ons kunst-geweten.
Rotterdam, 22 Februari 1916.
M. BRINKMAN,
Architekt M. B. V. A.

Multatuli gooide een kei door den ruit, waarachter knusjes burger vrouwtjes met neepjes kapjes op, zaten te spieden in kwaadsprekende, kleingeestige machteloosheid.
Er ontstond groot gekakel!
De „Beweging" van 1880 kon daarna geboren worden en bracht „Vrijheid".
Wat de démocratische samenleving en *alle* afspiegelingen daarvan, (dus ook de bouwkunst en de zusterkunsten) *vóór* alles noodig heeft is: Vrijheid en Rede.
Berlage heeft ons door zijn eerlijke woorden en eerlijke *daden*, één der wegen gewezen, welke met „Vrijheid der Rede", gebaand kunnen worden, dwars door de verwildering van conventie.
24/2 /16. Leiderdorp.
WILLEM C. BROUWER.
Vredelust.

Berlage!... In gedachte ga ik een kleine twintig jaar terug; wij leefden toen in de opkomst van den „nieuwen" stijl. De „vermicelli" lijn was bezig zich aan het brein zijns scheppers te ontkronkelen; kunstnijveren wierpen zich met woede op de rechte lijn en de eerste producten van Amstelhoek en Brouwer kwamen uit den oven. Gebouwen...? Ja, wat wisten wij van andere gebouwen dan van Engelsche landhuizen, die wij in de Studio vonden afgebeeld? Wat was er eigenlijk anders dan een chaos? De vormenspraak was in het stadium der Babylonische spraakverwarring, niemand kon zijn eigen stem verstaan. Of was eigenlijk wel iemand bij stem? Wij, die pas bezig waren de schaal stuk te pikken om uit het ei te kruipen, wij zagen met verbazing deze verwarring aan: wij hoorden het marktgeschreeuw van enkelen het wilde gerucht overstemmen, doch spoedig verstomden ook die enkele stemmen en uit het verwarde gedruisch begonnen zich zuivere tonen af te scheiden. Wij, de piepkuikens der architectuur, begonnen te piepen, zooals wij de ouderen hoorden zingen; wij hadden ook die liefelijke tonen te midden van het gedruisch gehoord, en wij begrepen wat zij beduidden. E. n nieuwe morgen brak aan en wij hebben dien dageraad met gejubel begroet. Alleen de lieve zon was in staat met haar stralen de spooksels uit het verleden, de oude stijlen, te doen verbleeken. Zoo dachten wij. De jeugd is optimistisch, wij hadden niet gerekend op de verkleefdheid dier vormen, zich hechtend aan hen, die met haar een al te gemeenzamen omgang hadden gehad. Te vergeefs trachtten de ongelukkige architecten hun oude plunje af te schudden, 't mocht niet baten.
Toen ontmoetten wij op een mooien dag een Man, die rondwandelde te midden van zijn Beursgebouw in wording. Hij was de eenvoud zelf en wij konden eerst niet gelooven, dat deze man gebroken had met zijn verleden, afgeworpen had alle oude bekleedselen en zichzelf een nieuw kleed had geweven van simpelen vorm. Wij zagen met den helderen blik der jeugd, dat zich hier een gebeurtenis voltrok, waaraan wij in later leven zouden terugdenken Wij namen ons voor te doen als deze man, en zijn raad op te volgen, die door ons werd verstaan en in woorden vertolkt luidde: „Wees u zelf."
En geen bewuste uiting, geen volkomen zelfbewustzijn is mogelijk, zonder te streven naar het „Ken u zelf", de moeilijkste der kunsten, het bouwen aan zich zelf.
Berlage's verdienste is m. i. dat hij *door zijn werk sprekend*, de eerste was, die in ons land verkondigde voor hen, die ooren hadden om te hooren: wees u zelf.
Hij heeft daarmede aan de Nederlandsche bouwkunst een forschen stoot gegeven, die haar wakker schudde uit hare inertie.
Maar Berlage weet evengoed als ik, dat we nog steeds zijn: in den jongen morgen.
Renkum, 23 Febr. 1916.
P. J. W. J. VAN DER BURGH.

Gaarne voldoe ik aan uw verzoek, zij het ook in het kort, mijn meening te zeggen over de beteekenis van dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst; en dan aarzel ik niet uit te spreken, dat deze een groote, een ingrijpende en een buitengewoon voortstuwende is, doordat er van dr. Berlage zoowel in zijn bouwwerk als in zijn geschriften, een groote drang uitgaat naar zuivere, ware bouwkunst, met verwerping van alles wat naar uiterlijke schijn streeft.
En het is een heuglijk feit, dat dit de laatste jaren meer en meer gewaardeerd wordt, terwijl daarenboven alles er op wijst, dat zulks in de komende tijden meer en meer het geval zal zijn.
Daarmede is door dr. Berlage dan ook de eenig juiste basis voor een goede, zuivere, werkelijk Nederlandsche bouwkunst gelegd, geheel en al strookende met de degelijkheid van ons volkskarakter in het algemeen, waarop verder nuttig kan worden voortgewerkt.
Het is niet de geringste verdienste van dr. Berlage, dat hij in zijn vele bouwwerken in den vreemde, dit beginsel heeft neergelegd, daarmede als het ware de degelijkheid en bezonkenheid van ons volkskarakter ten aanschouwe toonende.
Den laatsten tijd vraag ik me wel eens af, de bouwkunstproducten van enkele jongeren beschouwende en dan niettemin om de vindingrijkheid de motieven waardeerende, of de beginselen door dr. Berlage in zijn kunst gepropageerd, al weder hebben afgedaan, waar toch in die bouwwerken weder schijn voor werkelijkheid gegeven wordt, doch dan stel ik me dadelijk gerust met de wetenschap, dat een kunst, steunende op een principieel juiste opvatting en zoo overeenstemmende met ons volkskarakter, door alle tijden heen niet anders dan krachtig zal blijven voortleven.
Al zal het ook weder voorkomen, dat anderen zich zullen trachten los te maken van die principen, en een eigen weg gaan, na verloop van eenigen tijd zal toch blijken, dat zulke kunst doodloopt en slechts een nauw zichtbaar spoor in de kunstgeschiedenis achter laat.
De zuivere ware bouwkunst in Berlage, door enkelen met eenvoudige, ja zelfs armelijke bouwkunst vereenzelvigd, bevat integendeel de juiste kiemen van ware schoonheid, waarbij het gebruik van kostbare materialen volstrekt niet is uitgesloten, daar deze, om de juistheid waarmede ze worden toegepast, tot eene verhoogde schoonheid zullen bijdragen.
In dit licht bezien is Dr. Berlage van eene groote beteekenis voor onze vaderlandsche bouwkunst en kunnen we niet anders dan dankbaar zijn hem nog in volle scheppingskracht en scheppingsdwang in ons midden te hebben.
Rotterdam, Februari 1916.
P. G. BUSKENS.

Dr. H. P. Berlage's werk, geeft: „waarheid, eenvoud en kracht". Dit tot grondslag voor het jongere geslacht, komt aan de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst ten goede.
J. C. J. DAMMERMAN. Jr.

De vraag, wat de architect Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst en aanverwante vakken beteekent, is reeds van zoovele zijden belicht, dat de beantwording eensdeels niet meer dan eene eentoonige herhaling en anderdeels slechts van weinig nut zijn kan.
Toch geef ook ik, daarom gevraagd, nog gaarne mijne meening omtrent dit punt te kennen.
Wij eeren in Dr. Berlage den grooten kunstenaar, evenals wij dat b.v. in Dr. Cuijpers doen. Uit beider uitingen spreekt een persoonlijk, overtuigend geloof, maar van verschillenden aard.
De wijze, waarop Dr. Cuijpers zich uit, is die van een meer fantastisch aangelegd, zuidelijk type, terwijl daarentegen Dr. Berlage zich in zijne scheppingen als de meer nuchter aangelegden Hollander doet kennen.
Hieruit volgt, dat Dr. Berlage als meer passend bij het karakter van den doorsnee-Hollander, en bovendien als vertegenwoordiger van eene daar niet te ontkennen groote geestelijke strooming, meer aanhangers en bewonderaars moet vinden, dat hij grooteren invloed daar zal uitoefenen, dan hij, die in aard en denkwijze meer fantastisch en anders is aangelegd. De vormuiting wordt bij velen als de hoofdzaak beschouwd, doch dit is naar het mij voorkomt, eene misvatting, eene dwaling. Bij deze huldiging althans is zij van geene beteekenis. Wij eeren in Dr. Berlage den kunstenaar, den schepper, die, afgescheiden in welken vorm, ons eene afstraling te schenken weet van de eeuwige grootsche schepping, van het heelal.
Dit is mijns inziens de bijzondere beteekenis van dit feest, voor ons Nederlanders eene verheugenis, omdat het ook in later tijden zal spreken van den roem onzer zelfs ook hedendaagsche Nederlandsche beeldende kunst.
Rotterdam, den 23 Februari 1916.
JAC. V. GILS.

Dr. Berlage gaf het Bouwkunst-ros de sporen en bracht het in beweging. Hij werd eerst angstig en wantrouwend daarna met belangstelling en later met vereering aangestaard.
Zijn spoorslag bracht anderen tot denken en zelfs tot waarachtige overtuiging en zal dit blijven doen, waardoor de Ned. Bouwkunst in galop, de hindernissen reeds overkomen, op het vlakke veld, verder in draf en in edelen vorm het doel zal bereiken.
's-Gravenhage, den 22 Februari 1916.
J. J. GORT Jr.

Voor het laatste gedeelte der 19de eeuw is kenmerkend, dat eenerzijds de kunst zich zoo volledig mogelijk los wikkelt van materieele, maatschappelike en morele banden, terwijl anderzijds de techniek streeft naar een ter zijde stellen van alle artistieke toevoeging; de kunst wil onmiddellik uitdrukking geven aan de aandoening, de techniek aan de in de voortbrengselen verwerkelikte ideeën; de eerste wil uitsluitend artistiek, de laatste zuiver natuurlik zijn.
De bouwkunst, het terrein waar deze beiden, het natuurlike en emotionele dus, te zamen komen, stelt daarmede een nieuw probleem, een probleem, dat mogelik door geen architect zo eerlik aanvaard en konsekwent is opgelost als door Berlage.
Maatschappelik onderscheidt zich hetzelfde tijdvak, door gemis aan geestelike eenheid, door een grof materieel egoïsme en verfijnde artistieke zelfzucht; de opgaven der samenleving kunnen daarbij geen objekt voor de kunstenaar zijn, en alléén het offer is bij machte de kunst rechtstreeks in de samenleving terug te voeren.
Berlage heeft zijn kunstenaarsschap geofferd aan de samenleving, en daarmede zijn levenswerk gestempeld tot een monumentale daad; hij heeft zich, door de kracht van zijn inzicht en bezielde offervaardigheid, te midden van de bouwkunst-beweging geplaatst, en zijn figuur is daarmede zo innig verweven, dat het niet mogelik is, zijn betekenis er voor te omschrijven; immers Berlage *is* een deel der nieuwe bouwkunst.
Het schijnt mij evenwel een dwaling, te willen verwachten dat de vormgeving van deze bouwmeester voor de komende tijd van primaire betekenis zou zijn; waar deze tijd zich kenmerkt door een streven van het natuurlike en het artistieke naar zuiver eigen uiting, daar zal elke nieuwe nuance een nieuwe verschijningsvorm inspireren, en dus van stijl in ingeren zin geen sprake kunnen zijn, zolang deze principen hun levenskracht behouden.
De kunst van Berlage is overwegend rationeel, n.l. het artistieke zoekt er het natuurlike te ondersteunen, en dit bepaalt in hoofdzaak deze stijl van bouwen. Een jonge richting nu zoekt naar meerder bevrijding van het artistieke uit de banden van het natuurlike, streeft meer anti-rationeel; dus naar uiterlik geheel andere vormen.
Het is te wensen, dat men daarbij, meer dan tot heden, zal leren begrijpen, dat het rationalisme een kant en geenszins het wezen van Berlage's kunst is; en dit te meer, omdat bij de anti-rationele richting, naast veel nieuwe mogelikheid, mede aan willekeur en bandeloosheid de deuren worden geöpend, waarbij het voorbeeld van maatschappelik verantwoordelikheidsgevoel en hoge zelfbeperking, door Berlage gegeven, te minder kan worden gemist.
M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE b. i.

Aan uw verzoek om over Berlage's werk mijne opinie te zeggen, wil ik gaarne voldoen, doch ik moet op den voorgrond stellen,

dat ik nog nimmer met den heer B. persoonlijk gesproken heb en dus mijn inzicht alleen kan berusten op zijne bouwwerken en geschriften.

Als ik zoo onder vakgenooten of belangstellende leeken over Berlage hoor spreken, vraag ik mij altijd af, welken B. bedoelt men toch eigenlijk: dien van 15 jaar geleden, den Vader van de Beurs, of den architect van thans? Ik constateerde eene hopelooze verwarring bij de besprekingen der producten van dat vijftien-jarig arbeidsveld.

Beoordeel ik Berlage uit zijn Beurstijd, dan zie ik, zooals vele vakgenooten, in hem een speciaal-technisch hervormer. Dit is, geloof ik, wel de beste benaming vanaf ons huidig standpunt bekeken. Velen zijn er, die in hem een bouw *kunstenaar* gezien hebben, dit blijkt mij steeds meer op eene schromelijke vergissing te berusten. Zijne vroegste hervormde werken, zooals de Beurs, de kantoorgebouwen der „Nederlanden" in den Haag en A'dam en het thans gesloopte woonhuis „Parkwijck", vind ik wel de mooiste en zuiverste voorbeelden, welke dat sociaal-technisch streven, vertolken. Destijds golden deze uitingen voor ultramodern, doch even later bleek dat z.g. modernisme zeer oud te zijn en wel het meest met den vroeg-Christelijken en Romaanschen bouwtrant overeenkomst te bezitten, door hun primitief rationalisme.

Toen ik voor eenige jaren nog die Berlage-strooming zag, vroeg ik mij af, of er wel ooit weer van bouw*kunst* sprake zou kunnen zijn. Wat Berlage echter voor het bouw*vak* gedaan, n.l. het orde brengen in den vakkundigen chaos, zal wel nimmer vergeten worden, doch aan de bouw*kunst* is hij nooit toegekomen, evenmin als de nijverheids- en gebruiks*kunst* ooit door hem veredeld is geworden. Zijne voortbrengselen zijn nooit boven de vakbeginselen uitgekomen. Het spontane, dat bijv. in vorengenoemde bouwwerken, nog zoo pittig tot ons spreekt, is allengs in zijne latere werken verslapt en het is wel opmerkelijk, dat die verslapping gepaard ging met zijne steeds toenemende wijsgeerige en sociale bespiegelingen. Zijne werken van meer recenten datum, missen volkomen de spontaniteit en moderne drijfkracht van die dagen.

M.i. is Berlage reeds een tiental jaren niet meer toonaangevend. Het tintelend-nieuwe, het sensationeel-schokkende, het indrukwekkend imposante (waarmede de mechanische technologie, ons heden ten dage, telkens weer verrast), wat het eigenlijke *moderne* kenmerkt, doorvoelt hij niet of hij heeft ons tenminste nooit daadwerkelijk getoond te doorvoelen. Men had verwacht, dat Berlage bijv. in den cement-ijzerbouw zou uitmunten, doch hij heeft dat fonkelnieuwe product, als verstopt hulp-materiaal, onkarakteristiek gebruikt, zooals ieder ander Hollandsch Architect dat heeft gedaan.

Berlage verstaat spel en taal der vormen niet, terwijl deze toch door alle stijlen heen, hoe uiteenloopend ook, de eigenlijke schoonheid voortgebracht hebben. Evenals bij de meeste Hollandsche Architecten, mist ook zijn werk ten eenenmale, karakteristiek en uitbeelding, zoowel in zijne materiaal verwerking, als in zijne gebruiksaanduiding. Zijne stadsheerenhuizen verschillen in wezen en typeering niet van zijn land- of volkswoonhuizen, zijn kantoorgebouwen onderscheiden zich weinig van vereenigings- of winkelgebouwen, zij missen allen dat speciaal bijzondere, het typeerend uitbeelden hunner bestemming.

De verdienste van Berlage's arbeid zit dan ook alleen in het eerlijke, oprechte, dat uit zijn werk spreekt, het bloot aanvaarden der nuchter gestelde eischen.

Resumeerende: is Berlage's verschijning zeer zeker van waarde geweest voor de zuivering van het bouw*vak*, doch heeft hij op de bouw*kunst*, als stijl verschijning, geen invloed kunnen uitoefenen. Zijn arbeidsveld was te eng begrensd, te uitsluitend technisch en utilistisch, om maar eenigszins cultuurdragend te kunnen zijn.

M. DE KLERK.

Het komt mij voor, dat eerst de toekomst zal kunnen uitmaken welke beteekenis Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst zal hebben gehad.

Daarom vermeen ik te kunnen volstaan met te verklaren, dat ik het grootst mogelijk respect heb voor de eerlijkheid en overtuiging, die uit zijne bouwwerken spreekt en voor den moed door hem getoond om te durven breken met de conditioneele opvattingen in de architectuur.

J. A. MULOCK HOUWER.

Professor Alberdingk-Thijm heef mij, indertijd, eens gezegd. „De 19e eeuw is de eeuw der kritiek, en niet die der kunst." Door de kritiek van verschillende, in de 19e eeuw, levende bouwkundigen — onder wien ook Dr. Berlage, is duidelijk geworden, dat eene gezonde bouwkunst alleen kan voortkomen uit het samengaan van maatschappelijke behoeften en de natuurlijke neiging van den mensch, om de constructie, noodig om aan deze behoeften te voldoen, een schoonen vorm te geven.

Daar in den tegenwoordigen tijd alles wordt ingespannen om ter voldoening dier levensbehoeften werktuigen te bezigen en tevens bij alle beschaafde volkeren, de ontwikkeling der sociaaldemocratische beginselen, tot de voornaamste uitingen van geestelijk leven kunnen gerekend worden, heeft Dr. Berlage, doelbewust, uit die groote stroomingen zijn kunstuiting doen voortvloeien.

De geschiedenis zal oordeelen, in hoeverre hij daarin is geslaagd.

De groote verdienste van Dr. Berlage is, naar mijne meening — dat hij dikwijls met opoffering van zijne directe belangen, eerlijk en oprecht, de bovengenoemde beginselen is getrouw gebleven — en door zijn streven en werken, de Nederlandsche bouw- en nijverheidskunst, zooals op internationale tentoonstellingen is gebleken, weder als in vroeger tijden, een waardige plaats heeft doen verkrijgen naast die der andere volkeren.

Amsterdam, den 26 Februari 1916. D. VAN OORT HZ.

Berlage heeft den moed gehad in zijn werk te benaderen de Zakelijkheid en de Bewustheid, dat zijn de twee door onzen modernen tijd bij uitstek gewenschte eigenschappen.

Daardoor is zijn werk vruchtdragend, leerrijk en waarachtig, zooals van geen enkelen anderen architect uit Nederland kan worden gezegd; daardoor heeft hij ons, jongeren, een maatstaf ter beoordeeling, een begrip van bouwkunst en een ideaal om voor te leven gegeven, die de mogelijkheid scheppen, dat wij, dóór de woeste verwarrende en ontmoedigende veelheid van onechtheid en lafheid in het grootste deel van de tegenwoordige producten heen, een duidelijk verlichten weg naar het te bereikbare zien.

Door bestudeering van *zijn* werk, zijn we in staat geworden het werk van de grootste buitenlandsche architecten, zooals Saarinen, Olbrich, Wright, te begrijpen en er van te genieten; dat wil zeggen, dat hij boven het persoonlijke uitgegaan is en gegeven heeft wat *internationaal*, voor de geheele moderne maatschappij na dezen tijd gelden zal, als de waarheid. En dit dunkt mij het hoogste, wat voor een architect is te bereiken.

En de ontzag-wekkende moed, die noodig is om dit te doen, om niettegenstaande wanbegrip en hoon van het grootste deel der menschen om hem heen zijn weg te volgen, zelfs al moet hij daardoor in veel van zijn werk de bekoorlijkheid en de harmonie missen, die door minder sterke architecten — welke daardoor algemeen gewaardeerd worden — wèl wordt gegeven, maakt hem tot een der allergrootste karakters van onzen tijd.

Maastricht, 23 Februari 1916. ALBERT H. VAN ROOD, *C. B. I.*

De beteekenis van dr. Berlage voor de ontwikkeling van de Nederlandsche bouwkunst zal in dit weekblad zeker van verschillende zijden belicht worden.

Ik meen daarom in 't kort de aandacht op hem te mogen vestigen als de voornaamste figuur in Nederland op stedenbouwkundig gebied, en als ik dat doe dan geloof ik daarmede toch niet ver af te dwalen van de door u gestelde vraag. Architectuur en stedenbouw vullen elkander aan en het is juist de groote verdienste van dr. Berlage dit in verschillende ontwerpen te hebben gedemonstreerd.

Evenals in zijn architectuur is dr. Berlage in zijn stedenbouwkundige ontwerpen tot het monumentale gekomen en heeft daarbij een zuiver verband gelegd tusschen het plan en de bebouwing en aangetoond, dat een stadsplan is een critisch element en als zoodanig moet beschouwd worden, d. w. z. dat plan en bebouwing twee aesthetisch onafscheidelijke elementen zijn. Heeft de Nederlandsche bouwkunst aan dr. Berlage groote verplichtingen, niet anders is dit het geval met den stedenbouw.

W. F. C. SCHAAP.

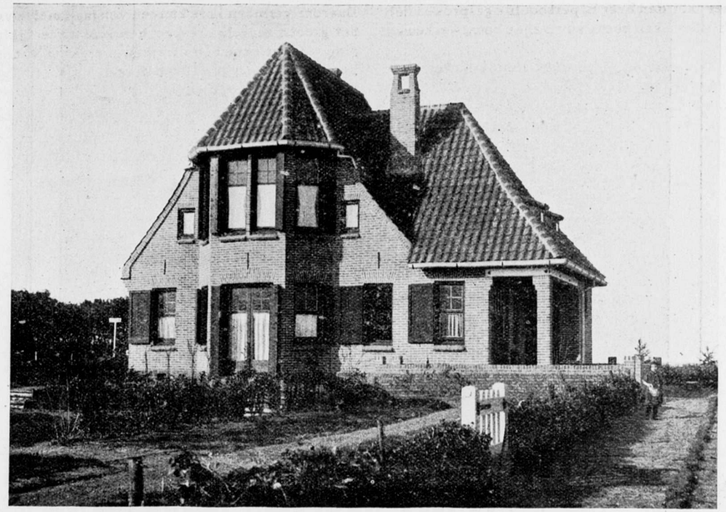

Landhuisje bij Amersfoort. Vooraanzicht. Architect WOUTER BETTINK.

Berlage heeft voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst naar mijne meening zoo groote beteekenis, omdat hij geleerd heeft eenvoudig en zakelijk te zijn en materiaal en versiering op de juiste wijze toe te passen.

In dit opzicht is Berlage zeker een baanbreker geweest en modern in de goede beteekenis.

J. A. G. VAN DER STEUR.

De beteekenis van Dr. Berlage bestaat n. m. hierin, dat hij in de periode van verval en stijlloosheid op het gebied der Ned. bouwkunst en aanverwante kunstvakken, die achter ons ligt, door zijne scheppingen en geschriften krachtig heeft bijgedragen tot zuivering der heerschende begrippen, en hierdoor den grondslag heeft gelegd voor een nieuwe periode van karaktervolle nationale bouwkunst van eigen tijd.

's Gravenhage, Februari 1916. H. TH. TEEUWISSE.

De bouwwerken van Berlage bezitten een beslist eigen, doch ook een echt Nederlandsch cachet en het is juist daarom, dat zij op ons Nederlandsch gemoed, hetzij vroeger of later moeten inwerken. Zij getuigen meerendeels van een eenheid, een waarheid en van een grootschheid in conceptie, die, al is men zelf als collega geen volgeling zijner ideeën, toch doen bewonderen den man, die deze ontwierp.

Ik meen, dat daarom de beteekenis van Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst van ver strekkende gevolgen zal zijn.

In het werk zijner leerlingen, zijner volgelingen en bewonderaars, kan men de ontwikkeling zijner richting in goeden zin al waarnemen en wijs ik in verband hiermede op den belangwekkenden bouw van den architect Staal in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam.

Rotterdam, den 22 Februari 1916. J. VERHEUL DZN.

De beteekenis van Dr. Berlage voor de ontwikkeling van de de Nederlandsche bouwkunst is gelegen in de groote eerlijkheid van zijn werk, de groote moed, waarmede hij den strijd gevoerd heeft tegen den stijlnamaak en de materiaal nabootsing. Berlage begon met de neo-renaissance en heeft zich vrij gehouden van de neo-gothische architectuur van Dr. Cuijpers, die in ons land het eerst ijverde voor een rationeele bouwkunst zijn onmiddellijken voorganger ook in den strijd tegen materiaal-nabootsing.

Het is een bewijs van de groote kracht en originaliteit van Berlage direct te hebben ingezien, dat een voortbouwen in de door Dr. Cuijpers ingeslagen richting niet tot een resultaat kon leiden, dat de moderne eischen tot oplossing bracht.

De rationeele architectuur waarmede Berlage vrij plotseling ons mede verraste, trok de jongere vakgenooten even onweerstaanbaar aan, evenzeer als zij zijn tijdgenooten afstootte.

De teekenzalen te Delft werden er door gerevolutionneerd, het was Berlage, die daar zonder er les te geven, toch de leiding kreeg.

De beteekenis van Berlage's kunst ligt dieper, draagt verder dan eene begeestering van de jongere vakgenooten. Zijn kunst heeft — de tijd was er rijp voor — contact gevonden met het moderne Nederland. Daarvoor stelden slechts weinigen belang in de bouwkunst, het z.g. beschaafde publiek begreep er niets van, de overgroote meerderheid der Nederlanders was absoluut onverschillig.

De opkomst van Berlage valt samen met die van de moderne arbeidersbeweging in Nederland, de oprichting van de S.D.A.P. Dezelfde begripsverheldering, die het proletariaat den weg gewezen heeft tot de emancipatie heeft ook het moderne Nederland ontvankelijk gemaakt voor de moderne bouwkunst, evenzeer als Berlage er de kracht aan ontleende om het groote werk te verrichten waarvoor men hem nu huldigt.

Het is Berlage zelf, die bij zijn drukken werkkring nog den tijd vindt door woord en geschrift tot zelfs buiten onze grenzen de vermaatschappelijking van de kunst te propageeren.

Als de bouwkunst op weg is weer volkskunst te worden dan danken wij dat voor een groot deel aan de propaganda, die daarvoor is gemaakt buiten de kringen van de vakgenooten en de grootste propagandist is Berlage de architect, die alles aanpakt van het meubel tot en met de stadsuitbreiding, aldus de architectuur weer haar plaats gevend als archi d. i. eerste der kunsten.

Landhuisje te Amersfoort. Eetkamer-keuken.

De allerjongste generatie der moderne bouwkunstenaars in Nederland bouwt niet voort op de beginselen der ratonaliteit zooals Berlage en zijn school die verstaan, het tegendeel schijnt hen meer aan te trekken.
Het allernieuwste werk vertoont eer een reactie op het werk van Berlage, bovendien is het minder maatschappelijk, het individueele treedt meer op den voorgrond.
Het streven is meer levendigheid, meer levensvreugde in de bouwkust te brengen, dit verdient toejuiching want de moderne Nederlandsche kunst is tot dusverre te ernstig en te somber. Wij die staan tusschen de grondvesters van de moderne Nederlandbouwkunst zien met volle belangstelling dit in vele opzichten geslaagd pogen. Echter zijn wij niet blind voor de groote gevaren, die deze vaak al te vrije opvattingen in zich kunnen sluiten. Zonder daarom te onderschrijven de woorden van Van Epen: *Berlage, beveel hoe het moet*, zouden wij toch niet ongaarne zien dat onze groote voorganger in de moderne bouwkunst zich eens wat meer met de jonge garde bemoeide.
Dit slot valt wel buiten de door den redacteur gestelde vraag maar de *verdere ontwikkeling* van de Nederlandsche bouwkunst kan er door bevorderd worden en dit is voor een belangrijk deel het doel van dit weekblad.
Arnhem, 23/2 1916. G. VERSTEEG.

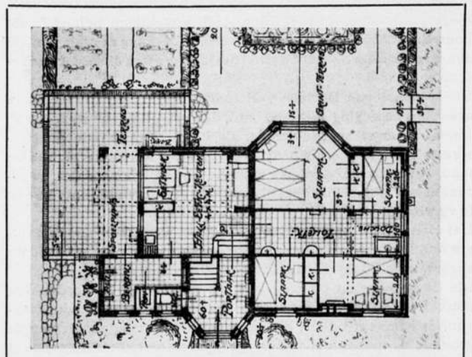

Landhuisje te Amersfoort. Plan Beganegrond. Schaal 1 op 200.

De beteekenis van Dr. Berlage voor de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst en aanverwante kunstvakken, lijkt mij vóór alles groot, omdat zijn werk de vrucht is van het krachtig willen van een artistiek-hoog-begaafden, logisch en eerlijk denkenden geest.
Zijn machtig streven moet, op zich zelf beschouwd, reeds van invloed zijn op het werk der tijdgenooten door de aansporing tot diepgaand onderzoek en eerlijk zich-zelf-zijn, die er van uitgaat. Voor tijdgenoot en volgeling, ook voor hen wier geestesrichting van de zijne afwijkt, zal zijn werk een bron van studie blijven door den zin, die er in is nedergelegd.

Bij de soberheid van versiering en symboliek, spreken de eeuwige wetten van schoonheid, voor zoover zij door maat en getal kunnen worden uitgedrukt, uit Berlage's werk wellicht duidelijker dan uit menig vroeger, beroemd geworden kunstgewrocht.
Daarom niet het minst, zullen zijn belangrijkste werken van beteekenis blijven voor de toekomst.
Nieuwe schoonheids-elementen heeft Berlage, zoomin als eenig ander kunstenaar, geschapen; eenvoudig omdat zij eeuwig zijn en door geen menschen geschapen kunnen worden. Maar hij heeft zijn persoonlijken stempel gedrukt op de toepassing dier elementen in zijn kunst en daardoor werk geleverd, dat alleen hem en niemand anders toebehoort.
Voor de Nederlandsche bouwkunst in het bijzonder, zal Berlage's invloed van beteekenis blijven, omdat hij een boven alles nationaal materiaal, de baksteen, aan de uitdrukking zijner bedoelingen heeft weten dienstbaar te maken. Hierin is hij met een anderen grootmeester onzer bouwkust, Dr. Cuijpers, te vergelijken. Beiden hebben daarbij verschillende wegen gevolgd, doch dikwijls loopen die wegen parallel naast elkander. Ondanks het verschil in geestesrichting, beiden grootmeesters eigen, zullen hunne namen onafscheidelijk van elkander blijven, zoo dikwijls de ontwikkeling der Nederlandsche bouwkunst van onzen tijd ter sprake komt.
Wat van den te verwachten invloed van Berlage op de bouwkunst geldt, mag, ofschoon wellicht niet in de zelfde mate, van zijn invloed op de aanverwante kunstvakken worden beweerd. Voornamelijk de versierende beeldhouw- en schilderkunst zal den invloed van zijn genie, vermoedelijk nog lang ondervinden. Het is een gevolg van de eenheid, die zijn scheppingen beheersch en tot zelfs in het meubilair met zelfbewuste kracht is doorgevoerd.
Of deze invloed evenwel een speciaal karakteristiek-Nederland-

Landhuisje bij Amersfoort. Keukenhoek.

sche kunst ten goede zal komen, zou ik meenen te mogen betwijfelen.
Nijmegen, 26 Februari 1916. J. J. WEVE.

LANDHUISJE TE AMERSFOORT.

Nevensgaand landhuisje is 1.1. zomer te Amersfoort gebouwd, halverwege Soesterberg.
Het bouwterrein, oorspronkelijk egaal gedekt met laag eikenhout, grenst met zijn smalle zijde van 47,5 M. aan den Utrechtschen Straatweg, terwijl het door zijn groote diepte van 224 M. tot het begin reikt, ongeveer van de noordelijke helling der betrokken „Amersfoortsche Berg". Deze daalt als golvende hei vrij sterk af naar het spoordal Utrecht-Amersfoort, omlijst ter plaatse door het gemeentelijke bosch Birkenhof, naar het westen overgaand in duin en bosch van Soest, naar het noorden in de buitenwijken van Amersfoort en vervolgens in de Eempolders tot aan de Zuiderzee verloopend.
Om van dit panorama te genieten en aan de gestelde eisch van rust te voldoen, werd het huis achter op het terrein geplaatst.
In het bouwprogram stond uitdrukkelijk op den voorgrond dat — zonder in de gedrongenheid der arbeiderswoning te vervallen en hygiëne of gerief te veronachtzamen — het plan bij uitstek geschikt moest zijn voor de wooneischen van een intiem, eenvoudig gezinsleven (ouders met drie kinderen), die het huishouden in hoofdzaak *zonder dienstbodenhulp* voornemens zijn te verrichten en niets aan formeele receptie van vrienden offeren. Ook moest het huisje, hoewel in verband met zijn eenvoudige wooneischen, gedoopt als „zomerhuisje", toch evenzeer voor winterverblijf geschikt zijn.
Gegeven deze hoofdeisch werd den ondergeteekenden architect volkomen vrijheid gelaten tot oplossing — behoudens den band der bescheiden geldmiddelen.
Een geheel inleven van den architect in de verwachte woonwijze tot in kleine details was bij dit program nog meer dan anders onvermijdelijk, temeer daar persoonlijk overleg met zijnen principaal door bijzondere omstandigheden vrijwel onmogelijk was. Aan het verzoek van den architect hem, als logische voorwaarde voor een slagen, ook het ontwerpen, uitvoeren en plaatsen van meubilair en tuinaanleg optedragen, werd gereedelijk voldaan.
Aldus ontstond een eigenaardige planoplossing, waarbij eenige toelichting wellicht gewenscht is.

Het eerste resultaat van de bestudeering was — eenigszins curieus voor deze bij uitstek moderne levenswijze — dat de keuken weer in zijn oude rol van levend centrum, van „deel" of zoo men wil „hall" hersteld moest worden, in zooverre dat zij niet alleen voor koken, doch ook voor doorgangsruimte en eetkamer bestemd kon worden. (Het koken is hierbij zooveel mogelijk eenvoudig gedacht, terwijl de kookdampen op de snelste wijze in de schouw afgevoerd worden). Door dwarsplaatsing van de groote keukenkast — waarin het tafelgerei snel opgeborgen kan worden — is een veilige eethoek verkregen, waar men geen directe last heeft van eventueel huishoudelijk gedoe aan den aanrecht. Aan dien aanrecht sluit de toegangsdeur tot de bergplaats aan, waarin de deur naar den kolenkelder, de provisiekast en de buitendeur naar de spoelplaats.
Door draaiing van de groote glasdeur bij de eethoek kan 's zomers de veranda tot eetkamer bevorderd worden, terwijl dan tevens de spoelplaats gemasqueerd is,
De lage ligging van de keuken was aangewezen, behalve door de goedkoopte, door het feit, dat hier wel de dagelijksche ingang van de huisgenooten zijn zou, terwijl omgekeerd de verhoogde ingangsportaalvloer zijn voordeelen heeft, n.l. de trapverkorting naar boven, de vorming van een billijken kolenkelder er onder, het in harmonie brengen van de portaalhoogte met haar kleine ruimte, en de architectonische aankleeding van de andere dorre keukenhoek met een gemetseld trapje.

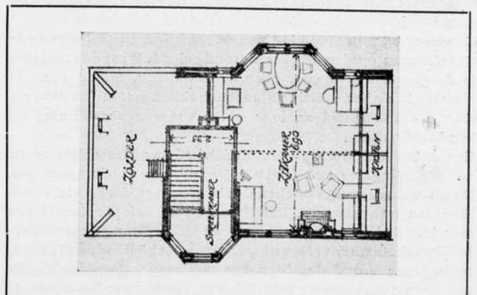

Landhuisje te Amersfoort. Verdieping. Schaal 1 op 200.

Landhuisje te Amersfoort. Achteraanzicht. Architect WOUTER BETTINK.

Echter naast deze woonkeuken is, in afwijking van de primitieve woonwijze, voor een moderne op hooger peil zijnde leefwijze, daarnevens een geheel vrije kamer noodzakelijk, (die men wellicht met den naam van „woonhall" zou kunnen bestempelen), ter opname van de resteerende woonfuncties, als studie, conversatie, kleine festiviteiten enz. en in 't algemeen gewenscht om de bewoners niet absoluut te binden aan de huiselijke woonwijze der deel, welke dwang alsdan hinderlijk kan worden. Hoe grooter dit vertrek kan zijn, hoe aangenamer. In casu was hiertoe de zolderruimte met zijn topgevels en de erker aan de straatzijde de bijzonder dienstige ruimte; de schuine zichtbare kapdeelen verhoogen het karakter van „hall", en onderstreepen het onderscheid met de traditioneele „salon" of „mooie kamer". En als zijnde als regel ontlast van de eetfunctie, is de ligging op eene andere verdieping dan de keuken, geen bezwaar, integendeel om zijn rust een voordeel. Dank zij zijn hooge ligging ziet men boven het omgevende struikgewas uit, naar voren naar de straat naar achteren naar de hei met daarboven het wolkenspel. De erker aan den voorgevel verhoogt de waarde uit- en inwendig. Het ontbreken van direct contact met de tuin wordt rijkelijk vergoed door de groote rust en bij gebreke van huishoudelijk geloop, gemakkelijker onderhoud. Bovendien voorziet een kamertje boven het trapportaal in eventueele behoefte van een of ander huisgenoot naar separatie of kan nuttig zijn als spreekkamer voor zaken.

Evenzeer zijn. in afwijking van de gewone cottageopvatting de slaapkamers op den beganen grond gelegd. Waar de schuinten in de groote woonkamer geen bezwaar zijn, leiden deze in uiteraard minimaal-kleine slaapvertrekken met kleine dakvensters, tot hoekigheid en door ontbreken van verwarming tot koudheid en kilte.

Een waterdichte betonplaat sluit den bodem af, terwijl trouwens de bergligging meebrengt dat van gronddampen weinig sprake is. De onmisbare gang tusschen de slaapkamers, die bij kleine billijke huizen onvermijdelijk een benepen smakelooze sleuf is, kon hier door de intieme leefwijze tot een vrij royalen gemeenschappelijke toiletkamer verbreed worden, waarbij door de plaatsing op beganen grond de af- en aanvoer van water gemakkelijk was en ook verwarming mogelijk was. Tevens werden aldus de slaapkamers van het geplas en daarmee samengaand ruimteverlies en onhygiene ontlast.

De opgaande erkers aan voor- en achtergevel zijn onmisbaar als ruimtevergrooters, zon- en uitzichtvangers. De voorgevel is bij uitstek om zijn zuidelijke ligging benut voor de vertrekken, waar aan natuurlijk de ingang plaatsing ondergeschikt moest worden.

Van de overvloedige ramen, in ons klimaat gewenscht om zooveel mogelijk van elken zonstand tekunnen profiteeren kunnen de momenteel overbodige afgesloten worden door de alom aanwezige luiken, die trouwens ook voor wind-, kou- en temperatuurisolatie en besparing van gordijnen noodzakelijk waren.

Wat de afwerking der ruimten betreft: alles is vrij profil- en „sierloos", zoowel met oog op het onderhoud en de bouwkosten, alsook ter verkrijging van het gewenschte karakter van een simpele, zoo men wil ietwat ruwe, natuurlijke schoonheid. Het ontbreken van geldmiddelen voor het anders soms onvermijdelijke masqueeren of weglikken der materialen en constructie, was daarvoor gunstig, maakte dat tot aangewezen weg ter voldoening aan de estetica. Vandaar dat men het gewone vuren timmerwerk niet wegstopte onder verflaag — die ten slotte bij eenige soliditeit altijd kostbaar is —, en evenmin verfijnde tot „blank" timmerwerk. Onbekommerd om spijkerkoppen of andere kleine „onooglijkheden", liet men het onaangeroerd, behoudens, ter conserveering, het tweemaal bestrijken met speciaal gepreparereerde kleurige creosootverf („Cabotine"). Voor de toilet- en slaapkamers gelig, overigens in sterk groen; van buiten met zwartgroen en roodbruin, de houten vloeren in slaapkamers en woonkamer in bruin. Een en ander vervolgens licht in de was gewreven.

Voor de wanden is de gewone metselsteen der muren (mondsteen) in portaal en keukenlambri zichtbaar gehouden en platvol gevoegd, aangezien pleister te gauw vuil zou worden en voor betere afwerking geen geld was. Alleen in keukenschouw, verder boven den aanrecht, een nisje voor parapluies in het portaal, en in de toilet zijn wit verglaasde Maastr. tegeltjes gezet, daar op die plaatsen lichte afwaschbaarheid noodig is, het wit die plaatsen lichter maakt en van het rood der omgevende steen de kleurwerking verhoogt. De plafonds zijn van witgekalkte asbestcementplaten („Martinit") waarbij de voegen niet weggewerkt zijn. De keukenvloer is van geelbruine, de portaal, W. C. en toiletvloer van blauw verglaasde baantegels (18 bij 21 cM. op een betonplaat. Deze tegels, gekozen om hun billijkheid blijken — in onderscheid met technisch betere fabrikaten — niet erg voetkoud te zijn.

De eenige houten lambri van het huis is langs de trapwanden en in bovenportaal te vinden, dienende o. a. tot overgang van het portaalmetselwerk naar de gepleisterd wanden (schuurwerk van kalk met het gele heizand) van het bovenportaal.

De overige wanden zijn evenzoo geschuurd waarna, tot aan de schilderijlijst in kleur gesausd, terwijl het fries als overgang tot plafond, witgekalkt is.

De constructie der buitenmuren in twee halve mondsteenen met strikt doorgevoerde spouw (totaal 30 c.M.) bleek doeltreffend als isolatie en tot wering van alle vochtdoorslag.

Getracht werd aldus om de schoonheid uitsluitend te verkrijgen simpel door ruimte en krachtige kleurwerking en zichtbare constructie, met hier en daar een nadruk leggen op die constructie gelijk bijv. in het zonder-architraaf-laten der kozijnen en verzwaren der bovendorpels met zichtbare ooren. De eenige uitzonderingen vormen — gewenscht als contrast een gesneden uimotief aan de kop van de vierkante trappaal, boven, alsmede enkele inlagen met Grès-siertegeltjes (10 × 10 c.M.) van Delft, in de haardommetseling-woonkamer en in het portaal rond de in de wand verdiepte kapstokspiegel.

In zake de buitenarchituur zij opgemerkt, dat het verspringen van het dak harmonieert met de natuurlijke hellingrichting van de omgeving. Als afdekking zijn verbeterde Hollandsche roode pannen toegepast, die helaas ietwat te hel van kleur zijn — doch de grijze of „blauwe" pannen toonden te bleek-vaal.

De fundeering is van beton, aangezien ter plaatse het grint en zand slechts voor het graven waren.

De tuinaanleg aan de Noordzijde is, met het oog op de guurte dezer zijde, alsmede vooral om de aansluitende grootsche hei, beperkt tot een aanduiding van de erfscheiding met een golvend heipaadje waaraan lysterbessen en dergel. leidend naar een uitzichtheuveltje met prieel, opgeworpen van de uit de moestuin gegraven grond.

Trouwens ook overigens moest, met oog op de geldmiddelen en het anders te kostbare tuinonderhoud, de aanleg zooveel mogelijk beperkt worden tot het practisch en estetisch onmisbare. Aan de keukenzijde was het de aangewezen plaats voor de moestuin, die zijn afsluiting vindt in de loods met volière. Aan de voorgevel, axiaal met het opgaande gevelgedeelte, een grintterras tot luchting der bedden, van waaruit men, drie treden afgaand, in een kleine siertuin komt, welke door een lugustrumhaag en drie omgroeide poortjes van de om ingende vruchtentuin gescheiden is.

De uit den grond komende zware boomwortels bij het omspitten, werden opgestapeld tot zware hagen hoog c.c. 80 breed c.c. 50 c.M., welke, beplant met klimop, haagroos en kamperfoelie, de tuinen en paden bij het huis beveiligen, hen krachtig omlijsten. Zij hadden behalve hun goedkoopte, het dubbele voordeel van direct een goede windbescherming en een direct estetisch effect te geven, passend in forschheid bij het huis en de omgevende natuur.

Door de terrassen en de verdiepte tuinen ontstaat een overgang van huis tot omgeving, wordt ook het huis in effect verhoogd, terwijl de diepte der tuinen gunstig is t.o.z. van windveiligheid en tot opzamelen van vocht.

In den siertuin wordt de voorkeur gegeven aan „boersche" bloemen: dahlia's, fletten, zonnebloemen enz. passend bij het karakter van den omgevenden vruchtentuin en het geheel.

De boombeplanting bepaalde zich tot de Noord- en Westzijden der tuinen en paden ter windbreking met een rij Douglassparren, met uitzondering van een berkenrij aan de hoofdwegzijde in de naar-het-huis-neigende tuinversmalling. Beide boomsoorten zijn ter plaatse bijzonder inheemsch.

De onkosten voor de bouw, met inbegrip van de kostbare aansluitingen aan gas- en waterleiding, eenige tuintimmerwerken (loods, volière, hekken in de hagen en aan de straat banken) en eenig vuren meubilair bedroegen ongeveer 8000 Gld. netto (zonder tuinaanleg en overig meubilair).

De bouw met timmerwerken werden geschikt uitgevoerd door Gebr. Voermans, Aannemers te Zeist, in ondershandsche opdracht; het tuinontgraven met beplanten, in weekloon, door E. Kampert te Huis ter Heide.

Den Haag, Jan. 1915. W. BETTINK.

STADSUITBREIDING I.

DOOR D. F. SLOTHOUWER, B. I.

Verleden week hebben we ons kunnen verdiepen in het volledige Uitbreidingsplan-Zuid van de stad Amsterdam, gemaakt door dr. H. P. Berlage, dat met de twee fraaie perspectieven, die op de laatste tentoonstelling van A. et A. te zien zijn geweest, ook in dit blad werd gereproduceerd. Helaas ontbrak daaraan — waarschijnlijk uit plaatsgebrek *) — de Memorie van Toelichting, die ook vooral in de slotbeschouwing over de wijze van bebouwing, zooveel opmerkelijks te lezen geeft.

Het is niet de bedoeling van dit stuk om een oordeel uit te spreken over dezen omvangrijken arbeid. Trouwens men moet daarvoor niet alleen zeer thuis zijn in stedenbouw, doch men moet ook geheel op de hoogte zijn van de eischen, die aan het plan gesteld zijn geworden en van de vrijheden, die de ontwerper zich heeft mogen veroorloven.

Maar één opmerking moet mij, in het voorbijgaan, toch van het hart en wel betreffende de plaats bestemd voor de nieuwe Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. Zij is geprojecteerd aan het einde van de Stationsstraat, die vanaf het Zuiderstation in noordelijke richting loopt. De Memorie van Toelichting zegt omtrent de ligging het volgende: „Het gebouw heeft een langgestrekten vorm in Oost-Westelijke richting, zoodat de lange gevel, zooals gewenscht, naar het noorden is gekeerd. Het is bovendien door een tuin omgeven, grenzende aan de noordelijke gracht.

Men zou hierover heen kunnen lezen en denken, dat de zaak in orde is, omdat de Academie blijkbaar een gevel heeft op het noorden, zooals voor de stellers onmisbaar is.

Wanneer men echter het plan bekijkt, ziet men, dat de gevel, die door zijne ligging aan het eind der stationsstraat, de hoofdgevel is, op het Zuiden ligt. Dit brengt mede, dat de vensters der ateliers, dus der voornaamste ruimten, zich aan de achterzijde moeten bevinden. Dit nu lijkt me allesbehalve Berlagiaansch. Hij toch heeft ons er nog eens duidelijk aan herinnerd, hoezeer het gewenscht is, dat de gevel een duidelijk beeld geeft van wat erachter ligt. Met de ligging, zooals die nu is ontworpen, is het meest karakteristieke gegeven voor den gevel van dit gebouw weggenomen. Want er zullen daaraan alleen secundaire ruimten komen te liggen. Bovendien is er m.i. nog een ander bezwaar en wel wat den tuin betreft.

Deze tuin blijkt een zeer gewenscht onderdeel van de Academie te zijn. In het programma voor de Prijskamp in de Schoone Bouwkunst in 1909 — dat ik me zoo goed

*) Zooals de heer Slothouwer opmerkt was plaatsgebrek de oorzaak, dat deze memorie niet kon worden opgenomen.

herinner, omdat ik er zelf een oplossing voor heb moeten vinden — kwam ook deze tuin voor, waarin verschillende ateliers, zooals voor het teekenen naar dieren en het schilderen en branden van glas, geprojecteerd moesten worden. Deze tuin zal het beste gelegen zijn aan de achterzijde van het gebouw, omdat men zich daar vrij van de stadsdrukte moet voelen. In het plan-Berlage zou deze tuin op het Noorden komen te liggen. Dit alles doet me de vraag stellen: Was het niet wenschelijker geweest een zoodanige plaats voor de Rijks-Academie aan te wijzen, dat de voorgevel op het Noorden kwam te liggen?

Na deze kleine uitweiding wil ik terugkomen op datgene wat de bedoeling van dit schrijven is.

Met het vaststellen van een uitbreidingsplan-Zuid doet het Stadsbestuur een daad, die inderdaad hartverheffend genoemd mag worden. Sinds de schitterende stadsuitbreiding in 't begin der 17de eeuw, waaraan we onze onvergelijkelijke grachten te danken hebben, is er maar op los gebouwd, met het gevolg, dat er zulke straten als de Jan Steenstraat en, in den allerlaatsten tijd, de Valeriusstraat zijn ontstaan, gevuld met de producten der eigenbouwers.

Met dit uitbreidingsplan zal daaraan paal en perk gesteld worden. Maar dan toch blijkbaar alleen voor het zuidelijk deel der stad.

Nu is een kwestie betreffende de Bouwverordening der Gemeente Sloten, die aan het Bestuur der Maatschappij werd overlegd, aanleiding geweest voor de betreffende Commissie om erop te wijzen, hoezeer de bebouwing van Sloten samenhangt met die van Groot-Amsterdam, omdat de tijden niet meer veraf zijn, dat Sloten en Watergraafsmeer door Amsterdam geannexeerd zullen worden. En het Bestuur heeft gemeend op de zeer gewaardeerde aanwijzing van die Commissie te moeten antwoorden met de belofte, dat het de manier zou bestudeeren waarop men zou kunnen geraken tot een generaal uitbreidingsplan voor Groot-Amsterdam. Dergelijke beloften zijn gemakkelijk gedaan, maar moeilijk te houden.

De vraagstukken, die zich bij de uitbreiding van een groote stad voordoen zijn zoo talrijke en van zoo verschillenden aard, dat het een langdurige studie vereischt om tot een resultaat te komen.

Maar gedachtig aan de spreuk, dat wie zich aan een ander spiegelt zich zacht spiegelt, heeft het Bestuur gemeend, dat het beste was om eens te zien hoe andere steden tot een dergelijk plan gekomen zijn.

En aangezien ik in 1910 in de gelegenheid ben geweest om de plannen voor Groot-Berlijn te zien op de Städtebau-Ausstelling aldaar zal ik die, zoover als in mijn macht ligt, gaarne bespreken, wat ik spoedig in een volgend Weekblad hoop te doen. Daarna kunnen dan nog andere steden volgen.

Amsterdam, 28 Febr. '19.

PRIJSVRAGEN.

Op de door het Bestuur van de Vereeniging tot bevordering der gezondheid in de Grafische Vakken in Nederland uitgeschreven prijsvraag voor het bouwen van een Sanatorium te Eerbeek (Gelderland) voor aan Tuberculose lijdende arbeiders, is door de Jury van beoordeeling bestaande uit de H.H. B. J. Ouëndag, Jan Gratama en J. E. van der Pek aan het ontwerp ingezonden door den Heer E. Verschuijl, architect B.N.A. te Hilversum den eersten prijs toegekend.

Prijsvraag N.V. Tegelfabriek „Schiedam".

De jury voor de prijsvraag uitgeschreven door de directie der N.V. Tegelfabriek „Schiedam" voor een ontwerp van een titelblad voor de aandeelen der Vennootschap bericht, dat deze prijsvraag als volkomen geslaagd mag worden beschouwd.

Niet minder dan 48 ontwerpen kwamen in en al waren er daarvan verschillende, waarbij de goeden wil krachtiger bleek dan de vaardigheid, toch mag gezegd worden, dat voor het meerendeel de ontwerpen getuigen van goed conceptievermogen en groote geoefendheid in het teekenen gepaard aan een vaste hand.

Niettegenstaande het programma een *teekening* op een grootte van 0.175 × 0.30 c.M. vraagt, zijn enkele *gedrukte* titelbladen ingezonden, terwijl twee ontwerpen op grooter schaal geteekend zijn. De Jury was echter van meening, dat tegen toelating geen bezwaar bestond,

De volle eerste prijs werd niet toegekend; een gedeeltelijke eerste prijs, groot f 80.—, won het ontwerp onder motto „Nareis"; een gedeelden tweeden prijs, groot f 30.— de ontwerpen gemerkt „Oudejaar" en „Fyance". Bij opening der naambrieven door de jury, — bestaande uit de heeren Huib Luns, E. J. M. de Bont en P. G. Buskens, — bleken winners de heeren J. M. Kerker te Haarlem, N. J. Verhorst te Rotterdam en M. van den Burg te Haarlem.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

BOEK- EN PLAATWERKEN.

„De Nederlandsche Vereenigingen van Werkgevers in de Metaal-Industrie" geven een boekje uit met een lijst van ongeveer 400 producten uit de metaal-industrie en daar achter ongeveer 800 cijfers als aanwijzing, aan welke Nederlandsche fabrieken die producten vervaardigd worden. Dit boekje wordt aan 20.000 zorgvuldig gekozen adressen verzonden.

Met deze getallen wordt een begin gemaakt: ieder jaar namelijk zal de adreslijst met de Nederlandsche fabrieken, die zich daarvoor opgeven, worden aangevuld om te groeien tot een betrouwbare handleiding voor allen, die op het gebied der Metaal-Industrie te bestellen hebben.

JOURNAAL VAN DE MODERNE KUNSTKRING.

Het Journaal van de Moderne Kunstkring onder redactie van C. S. Wijnschenk Dom, en Pieter Talma zal voortaan tweemaal 's maands verschijnen.

Het journaal moet worden beschouwd als een voor de hand liggende en daarom noodzakelijke aanvulling van de middelen, die de Kring aanwendt om zijn doel, werkzaamheid zoowel ter bevordering der schoone kunsten als in het belang van hare beoefenaren en vrienden, te bereiken". Aldus lezen wij in het eerste thans verschenen nummer, waarin verder C. A. Wijnschenk Dom een uiteenzetting geeft van het streven van den Modernen Kunstkring en Pieter Talma een beschouwing begint over „De beteekenis der moderne schilderkunst".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 11 MRT. 1916. = No. 46.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Examens voor Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en af te nemen in 1916. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Kroniek Gratama LXXV. — Zalig zijn de onnoozelen. — De moderne en modernste bouwkunst. — De Princesse-Schouwburg. — Brug Vijzelstraat—Heerengracht. Architect v.d. Mey. — Prijsvragen. — Berichten. — Laatste Berichten (Officieel gedeelte).

OFFICIEEL GEDEELTE.

Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en af te nemen in 1916.

Voor het examen voor Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich opgegeven hebben 188 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, Rotterdam en Zwolle op 13, 14 en 15 Maart. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 27 Maart, en zal 4 eventueel 5 weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.

Voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich op hebben gegeven 5 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 10 April tot en met 13 April; het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 15 April.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXV.

door J. GRATAMA.

KUNSTBESCHOUWING IN DE EERSTE KAMER. Men vraagt zich wel eens af, hoe het toch komt, dat de Regeerings-college's zich zoo weinig bemoeien met kunstzaken, en dat, als zij het al eens doen, meestal zoo'n groot gemis aan kunstinzicht in het algemeen en zeker aan modern kunstinzicht te bemerken valt. Dit in zekeren zin verwaarloozen van het algemeen kunstbelang wordt iets begrijpelijker, als men bemerkt, dat zelfs leden van een vooruitstrevende partij als de S.D.A.P. in hetzelfde bestuurscollege elk een geheel verschillend inzicht inzake de hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst toonen te hebben.

Bij de behandeling van Begrooting Binnenlandsche Zaken 1916 in de Eerste Kamer heeft de heer Henri Polak kritiek geleverd op den bouw en de inrichting van onze openbare gebouwen, terwijl de heer Van Kol het Nederl. Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco heeft besproken.

Over het feit, dat beide zaken ter sprake zijn gebracht, kan ik mij niet anders dan verheugen. Te veel toch worden door de landsregeering reëele en vooral politieke zaken behandeld; de meer abstracte, maar daarom zeker niet minder belangrijke vraagstukken voor de bevordering der Nederlandsche cultuur raken steeds op den achtergrond. Er is geen tijd voor behandeling en geld ervoor ontbreekt, wordt dikwijls hieromtrent opgemerkt. Maar ik vraag mij af, of werkelijk diepgevoelde belangstelling er voor bestaat. Het goede en waardige type van den volksvertegenwoordiger is niet de eenzijdige, specialist-politicus, maar de man, die bij kennis van zaken, tevens heeft een open oog en een open hart voor de zaken van kunst en beschouwing.

De heer Polak heeft meer dan eens getoond, dat hij zijn senatorschap ruim opvat. Deze heer wees er op, dat de openbare gebouwen, die in den laatsten tijd worden gezet, vaak slappe stijl-imitaties vertoonen, en geenszins het karakter van onzen eigen tijd weergeven. Hij adviseerde den Minister van Binnenlandsche Zaken in te gaan op het aanbod van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, die een college van advies betreffende het geven van opdrachten aan de nijverheidskunstenaars heeft ingesteld.

Minister Cort van der Linden nam een zeer neutrale houding aan. Hij wees er op, dat steeds met de kostenkwestie rekening moet worden gehouden, en dat er op het gebied der bouwkunst zeer verschillende richtingen bestaan. Wanneer de Staat zich met al de kunstkwesties gaat bemoeien, dan worden deze hoogst moeilijk.

Neutraal zijn moge in den tegenwoordigen tijd een goed-Hollandsche zaak zijn, voor kunstkwesties gaat dat niet op. De regeering *kan* dat trouwens niet zijn. Is zij

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

op haar wijze neutraal, dan kiest zij ten slotte — de meest kunstlooze middelmatigheid. Het nulpunt ligt tusschen het positief en het negatief, tusschen het goede en slechte. Het is juist de ergerlijke, karakterlooze halfbakken stijl-namaak of het talentlooze van den ontwerper, die ons in de architectuur van zoo vele openbare gebouwen in Nederland pijnlijk treffen, en dit te meer, waar deze, meestal op voorname plaatsen gebouwd, in het oog vallen en uit den aard der zaak de pretentie hebben onze huidige Nederlandsche ontwikkeling weer te geven. Wanneer Minister Cort van der Linden inderdaad een vooruitstrevend en zuiver staatsman is, dan moet hij wel bewust, de moderniseering van de Nederl. bouwkunst bevorderen, en aan de scheppende bouwkunstenaars den bouw der belangrijke openbare gebouwen opdragen. Zijne Excellentie vergist zich, als hij meent, dat het kosten-vraagstuk een excuus is, om de middelmatigheid of erger hoogtij te laten vieren in de regeeringsbouwkunst. Zooals reeds meer dan eens door de bouwkundige Vereenigingen bij het Binnenhof is betoogd, zit de waarde van goede architectuur niet in de eerste plaats in het aanbrengen van versieringen, maar in het talentvol beheerschen van het rythme, verhoudingen en kleur der bouwkunstige onderdeelen.

Verdient dus de heer Polak hulde voor zijn kritiek op de officieele bouwkunst, de heer Van Kol, ook socialist, tapte op minder gelukkige wijze uit een ander vaatje. Hij was niet tevreden over het Ned. Paviljoen te San Francisco. Het afgezaagde tableau van Marken had wel door iets beters kunnen worden vervangen.

Ik heb dit tableau niet gezien, maar ik kan mij wel eenigszins voorstellen, dat deze grief gegrond is. Holland aan Marken, Marken aan Holland. Tallooze Nederlanders vinden blijkbaar deze twee zoozeer één, dat zij op alle mogelijke wijze tegenover de vreemdelingen den indruk willen wekken, dat Marken eigenlijk de meest belangrijke plek in Nederland, en de Markensche cultuur het allerbeste van ons vaderland heden ten dage is. De socialistische senator Van Kol vindt dit blijkbaar niet; en men zou zoo zeggen: de heer Van Kol is hier op den goeden, d.w.z. modernen weg, maar vlak daarop noemt hij den stijl van het paviljoen een misbaksel; Moorsche, Romaansche en allerlei andere invloeden waren kenbaar, maar van Holland zelf was niets te bemerken. Minister Loudon erkende tot zijn leedwezen, dat het paviljoen noch een oud-Hollandschen indruk heeft gemaakt, noch dat het een zuiver beeld heeft gegeven van de ontwikkeling der Ned. architectuur op het huidige oogenblik.

Wij mogen ons gelukkig rekenen, dat de Commissie voor de Nederl. Afdeeling te San Francisco bij de besloten prijsvraag over het Nederl. Paviljoen uitdrukkelijk heeft voorgeschreven, dat dit gebouw een modern karakter moest hebben. Positief heeft zij gebroken met de onwaardigheid, Nederland op de wereldtentoonstelling in een volkomen verouderde en daarenboven miserabel verhaspelde Oud-Hollandsche architectuur te doen vertegenwoordigen, gelijk tot dien regel was.

Deze commissie verdient hiervoor allen lof; zij had den bijval van de Nederlandsche architectenvereenigingen, die voortdurend in hare organen op genoemde onwaardigheid hebben gewezen.

De vraag, of het Paviljoen *typisch* modern Nederlandsch is, is moeilijk, zoo niet onmogelijk te beantwoorden.

Het *typisch*-moderne in de Nederl. architectuur is nog niet tot een bepaalden vorm geworden; ieder, die iets van de huidige architectonische ontwikkeling begrijpt, weet, dat de moderne architectuur „wordende" is,

Daarenboven gold het hier niet een modern Nederlandsch gebouw, zooals een woonhuis, villa, kantoor of dergelijke, maar het gold in de allereerste plaats een tijdelijk tentoonstellingsgebouw. Het moderne inzicht eischt, terecht, dat de vormgeving van het gebouw direct en speciaal afhankelijk is van zijn eigen aard; m. a. w. het tentoonstellingsgebouw kan niet zijn een copie van een bestaand modern gebouw van steen, maar moet in zijn wezen een eigen, namelijk tentoonstellingsgebouw-karakter vertoonen. Welnu, dit karakter vertoont het Paviljoen van Kromhout zeer goed; en dus is het, in dit opzicht, wel Nederlandsch modern.

Het komt mij voor, dat de voorstelling van Minister Loudon en senator Van Kol onklaar zijn ten opzichte van wat zij onder een modern Nederl. paviljoen verstaan. Zij zullen zeer vermoedelijk denken aan een copie van een modern gebouw; een copie, die in zeker opzicht even verwerpelijk is als een copie van een Oud-Hollandschen gevel. Beide zijn on-echt, maskerade. Het tentoonstellingsgebouw moet vóór alles zijn eigen karakter toonen.

Het is mogelijk, dat het Paviljoen niet geworden is in alle opzichten, zooals de architect zich dat had voorgesteld. Vergelijking van de photo, naar de werkelijkheid met de perspectiefteekening van Kromhout, doet vermoeden, dat verschillende onderdeelen anders zijn behandeld; o.a. de zoo hoogst belangrijke afdekking van de koepel, die blijkbaar niet met leipannetjes heeft plaats gehad, zooals Kromhout wilde. Mogelijk zag alles er wat onverzorgd uit. Dit staat in elk geval vast, dat alleen onder leiding van Kromhout zelf de laatste hand aan het Paviljoen gelegd had moeten worden; eerst dan had het in zijn volle kracht zich kunnen toonen. De Nederlandsche Regeeringsschrielheid achtte een gaan van Kromhout naar San Francisco niet noodig.

En dit is misschien een der redenen, waarom de vertegenwoordiging van Nederland niet zoo verzorgd is geworden als zij had kunnen zijn, tot schade voor het aanzien van Nederland, en tot ergernis van den architect van het Paviljoen.

ZALIG ZIJN DE ONNOOZELEN.

Humor, de hoogste uiting van den menschelijken geest valt in de kunst, althans in de hedendaagsche Westersche kunst, weinig te beleven. Daarvoor moeten we onze gedachten verplaatsen naar de kunstuitingen van het oude Japan. Bouwkunst als de meest aardsche en stoffelijke aller kunsten zal uit den aard van haar wezen, voor zoover het den zuiveren bouw zonder meer betreft, nooit humoristisch kunnen worden, al zal het mogelijk zijn door sculpturale of figurale versiering dien goddelijken humor aan het bouwwerk deelachtig te doen worden.

Is het dus den bouwmeester niet gegeven opwellingen van humor in zijn werk te vertolken, te meer zal hij zich verheugen, wanneer omstandigheden buiten hem om, die eigenaardige fijn blije stemming teweeg brengen, die zich op zijn gezicht afteekent in den vorm van ietwat gekrulde en trillende neusvleugels.

Dit is mij een dezer dagen overkomen. Zoo zelfs, dat ik moeite had die neus weer zijn alledaagschen fatsoenlijk onderdanigen vorm terug te geven. Zonder zachte massage zou het me niet gelukt zijn.

Stelt u voor een groot dorp van villa's en landhuizen. Aan het hoofd daarvan eenige illustere heeren, verkort B. en W. genoemd. Natuurlijk altijd met ernstige gezichten en streng in hun optreden, wat zeer goed een te veel, maar vooral een te weinig verbergt, en dus de juiste levenshouding mag genoemd worden voor hen, die geroepen zijn aan het hoofd van groote lichamen te staan. Van deze heeren ontving ik een ontwerp terug met de mededeeling, dat B. en W. het niet mooi vonden. Ik dacht „zie daar moet het heen". Niet de gewone opmerking, dat het riool te klein was, of dat er een schrobputje was vergeten, maar: „wij vinden het ontwerp niet mooi". Ik dacht, daar is de eerste voorlooper van een nieuw wetsartikel, dat zal luiden: „De kunst is een onderdeel der voortdurende Staatsbemoeiing, daar de belangen van den Staat hiermee ten nauwste verbonden zijn".

Met lichten stap begaf ik me naar een der regeerende baanbrekers, om persoonlijk uit diens mond te vernemen, in welke richting ik gefaald had, en hoe ik daaraan tegemoet zou kunnen komen.

Ik had mijn alledaagsche beleefde neus aan.

„Mijnheer", zei hij, „persoonlijk wil ik mij niet zoo zeer tegen het ontwerp uitlaten (dit was fijn en bescheiden gevoeld), maar de burgemeester en een der andere wethouders vinden uw plan leelijk. Wij (hier begon hij van zijn bescheiden plan af te stappen), achten het noodzakelijk, dat uw ontwerp zich zal aanpassen aan de plannen voor het nieuwe postkantoor, dat er naast zal komen. Na deze mededeeling was er werkelijk iets in mijn neus, dat respect uitdrukte. De woordvoerder der kleine gemeente gaf door dezen enkelen zin het bewijs, dat de leiders van vele groote gemeenten zich aan hem konden spiegelen. Ik antwoordde: „mijnheer, het zal mij een vreugde zijn die postkantoorplannen van u te ontvangen, ten einde mijn bescheiden ontwerp zoodanig te kunnen omwerken, dat mijn gebouwtje zoo mogelijk als een kieken bij de hen zal passen." (Ik vergat op dit oogenblik, dat postkantoor zoowel taalkundig als bouwkundig onzijdig is, anders had ik mijn beeld juister gekozen.)

Ik kreeg ten antwoord: „mijnheer, die plannen kan ik u niet geven, omdat ze nog niet bestaan".

Mijn neus drukte toen niet slechts beleefdheid, maar zelfs politesse uit, terwijl ik vragend voortging met „ik kan mij zeer goed begrijpen, dat de plannen nog niet in drievoud als blauwdrukken aan het oordeel van B. en W. zijn onderworpen, maar aangezien u sprak van een ontwerp in den geest van het te bouwen postkantoor, zullen toch zeker de voorloopige plannen aan uw oordeel onderworpen zijn geweest, en zal ik bij den betrokken bouwmeester daarvan inzage kunnen krijgen". „Neen, mijnheer, er zijn nog absoluut geen plannen gemaakt, en wij weten ook niet wanneer deze gemaakt zullen worden".

Onder voorwendsel van een kleine verkoudheid, begon ik mijn neusmassage, want ik bemerkte, dat deze krulde als nooit te voren, en ik wist, dat de uiting van verkoudheid misschien verkeerd zou uitgelegd worden. Snel nam ik afscheid. Ik geloof, dat ik lispelde: „mijnheer, ik begrijp uw bedoeling volkomen en zal zorg dragen, dat in die streek een harmonisch geheel ontstaat". Misschien heb ik ook wat anders gezegd. Terwijl de bewindsman me uitliet, hoorde ik hem nog vaag zeggen: „wanneer u een trapjesgevel maakt, zullen B. en W. zeker geen bezwaar hebben, en de door u aangevraagde afwijking zal door den Raad zeker goedgekeurd worden". Mijn gang naar de tram was, als werd ik op vleugelen gedragen. In de tram zat ik tegenover iemand, die begeleid werd door een verpleger. In het begin merkte ik het tweetal niet op, daar ik steeds nog bezig was met het wegmasseeren van mijn grijns. Opeens bemerkte ik, dat alle passagiers naar me keken. Ik moest dus zeker iets heel raars in mijn gelaatsuitdrukking hebben. Toen zag ik den man tegenover mij zich met doffen, wezenloozen blik naar zijn verpleger wenden, en ik hoorde hem zeggen: „zoo is het nu bij mij ook begonnen".

N. N.

DE MODERNE EN MODERNSTE BOUWKUNST.

Het nut van de gehouden rondvraag over de beteekenis van Berlage lijkt mij zeer twijfelachtig. Want niet alleen dat een juist oördeel pas eenigszins objectief door een latere generatie is te formuleeren; het is, zooals de Bazel zoo terecht zeide, thans niet de tijd, om den inventaris op te gaan maken van iemand, die nog zoozeer in het volle leven staat als Berlage.

Er is een tijd geweest, dat bijna niemand het werk van Berlage waardeerde en thans is, blijkens de gehouden enquête, de waardeering zeer algemeen. In hoeverre deze waardeering op begrijpen berust, zal de tijd moeten leeren.

Eén dissonant klinkt op te midden van den schoonen samenklank van dit orkest! En deze dissonant wordt voortgebracht door een voorganger der — op de „Architectura" tentoonstelling in 't bijzonder naar voren getreden — modernste richting, waarin — zooals men dat filosofisch heeft uitgedrukt — „Berlage in zijn tegendeel verkeerd is". Uit dien hoek zijn de loftui-

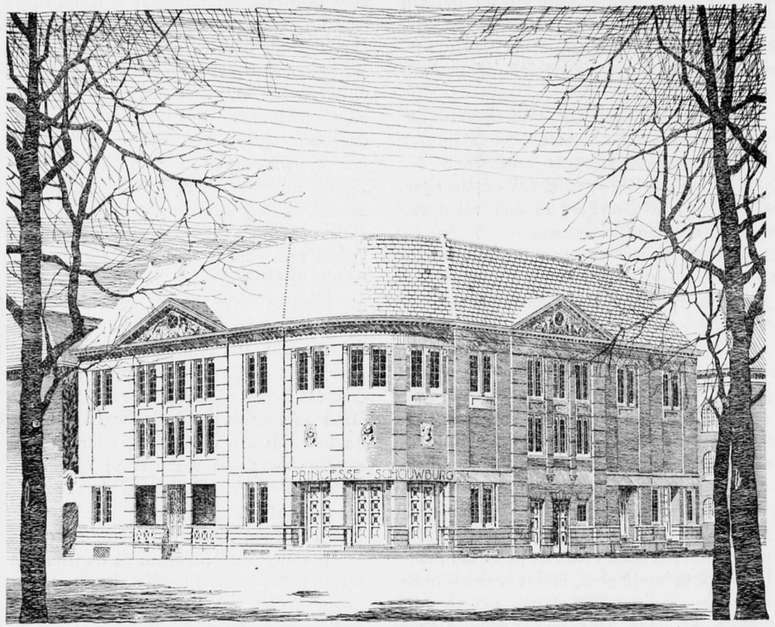

Princesse-Schouwburg te 's Gravenhage. Perspectievisch buitenaanzicht. L. A. H. DE WOLF.

tingen dan ook minder onverdeeld te wachten en het verbaast zelfs niet, dat men zich daar over Berlage als kunstenaar zeer sceptisch uitlaat!

Het is een eigenaardig verschijnsel, in de kunstwereld meer malen gezien, dat zeer knappe talenten elkaar niet waardeeren. En gewoonlijk zijn het de virtuozen, die de bewuster, dieper en breeder (maar minder spontane) naturen, van onmacht beschuldigen. Was het niet de geestig en vonkelend muzikale Löwe, die Brahms gebrek aan muzikaliteit verweet?

Zoo komt ons hier de heer De Klerk, de „ras-artist", de bouw-virtuoos bij de gratie God's, vertellen, dat Berlage alleen een „vakman" is in zijn modernen tijd en dat hij niet „het spel en (de) taal der vormen verstaat".

Ik weet, dat deze geringschatting slechts van ééne zijde komt en dat Berlage wel groote bewondering heeft voor het talent dier jongeren, waarmede niet gezegd is, dat hij met hun richting instemt. Zijn breede natuur is ontvankelijk naar alle kanten en doet hem ook de schoonheid der individualistische uitingen aanvoelen, terwijl de individualisten zelf te zeer in een beperkte gevoels- en gedachtewereld leven om zich tot breeder waardeschatting te kunnen verheffen.

En ik wil dan ook dit geval algemeener stellen dan de persoonlijke kwestie. Ik vind hier de botsing tusschen de twee stroomingen, die zich meer en meer in de bouwkunst van dezen tijd gaan openbaren n.l. de algemeene en de bizondere richting. En ik kan niet nalaten hier uit te spreken, hoezeer ik deze bizondere richting een gevaar acht voor onze bouwkunst.

Want de schoonheid dezer richting, die dan „tintelendnieuw" en „sensationeel-schokkend" moge zijn, heeft de kiemen van het verderf in zich. „Was glänzt ist für den Augenblick geboren. Das Echte bleibt der Nachwelt unverloren." En de grondslagen van deze kunst acht ik te zijn valsch en onecht.

Het raffinement, de decadente verfijning dezer kunst heeft niets gemeen met gemeenschapskunst en zij is een ziekte, die aan ons gezond bouwkunstideaal gaat vreten.

Wij hebben — dank zij Berlage — geleerd, dat de bouw*kunst* berust op de constructie en niet omgekeerd. Maar hier wordt ons geleerd de bewoonbaarheid en constructie ondergeschikt te maken en de bouw*kunde* te laten berusten op de bouw*kunst* om te voldoen aan de visie van schoonheid, die deze voorgangers hebben.

Maar is daarmede niet weer de façade architectuur in eere hersteld; is dit niet het oude lied maar op een nieuwe wijs? En op een wijs, die populair dreigt te worden en daarom het tijdelijke en beperkte in zich heeft!

En als de heer De Klerk dan een lans breekt voor een moderne vormgeving, voor een symbolische weergave in de bouwkunst van den modernen tijd, dan wil ik hem

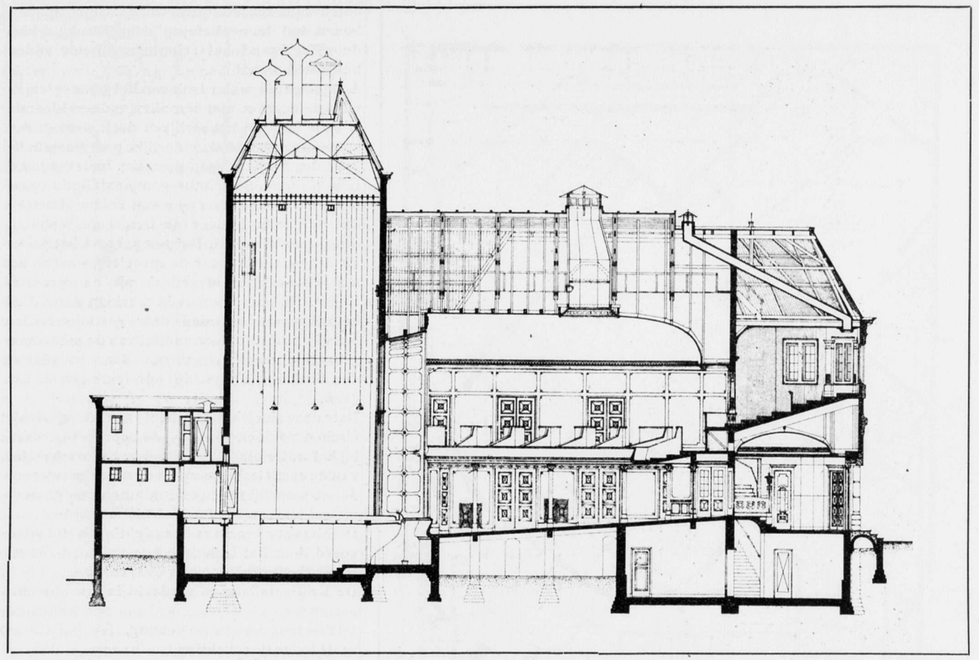

Princesseschouwburg te 's-Gravenhage. Doorsnede schaal 1 : 250. Architect L. A. H. DE WOLF.

vragen of hij durft pretendeeren, dat zijn werk die vormgeving vertoont? Het zal hem moeilijk vallen daarop bevestigend te antwoorden!

Want de moderne tijd vraagt naar andere karakteristiek; naar grooter en grootscher zakelijkheid en minder romantiek; naar gezonder en waardiger uitingen!

En het ware treurig reeds thans te moeten leven te midden der bonte kleurenpracht eener late herfst, zonder nog de bloesems der jonge lente geplukt te hebben!

De eerste bloesems danken wij Berlage. Hem danken wij ook het breede inzicht in architectonisch opzicht, dat naar de bouwkunstige symboliek van dezen tijd wijst en dat zich openbaart in een gezamenlijk streven naar algemeener en verhevener schoonheid.

In hoeverre Berlage deze schoonheid heeft weten te benaderen is aan volgende generatiën ter beoordeeling. Maar dat een fijnbesnaard mensch, als de heer de Klerk, onvatbaar voor deze schoonheid blijkt, is tragischer voor hem dan voor den schepper daarvan.

Leiden, 6-3 : 1916. J. J. P. OUD.

DE PRINCESSE-SCHOUWBURG TE 'S GRAVENHAGE.

Het schouwburgje is gelegen op den hoek van het Korte Voorhout en de Princessegracht, tegenover de Boschbrug.

Om zoo groot mogelijke diepte van zaal en tooneel te kunnen verkrijgen is het plan geprojecteerd op de diagonaal. Het geheele terrein beslaat eene oppervlakte van circa 800 M².

De zaal is 14.50 M. breed en 17 M. diep; het boven de vestibule gebouwde balcon is 6 M. diep, zoodat de afstand tusschen de tooneelopening en de achterste stoelenrij van het balcon 23 M. bedraagt.

Het schouwburgje kan circa 600 plaatsen bevatten, doch op wensch van den tegenwoordigen huurder, den heer Willem Roijaards, zijn er slechts 500 plaatsen in aangebracht, dit, om ten gerieve van het publiek de plaatsen zoo ruim mogelijk te hebben.

De kleur van de zaal en die van de salons is hoofdzakelijk in zacht grijs gehouden, de versierde profileeringen zijn in ivoorkleur. De kleur van de rooksalon is donker notenhout.

De wandstof van de zaal is in goudkleurig damast, die van de theesalon in groene fantasiestof, van de salon boven in rose fantasiestof en van de rooksalon in roodkleurig damast.

De kleur van de vestibule en van de vestiaires is glanzend wit; de wanden van de vestibule zijn bekleed met platen van Calacatamarmer en die van de vestiaires en langs de trappen zijn in matte ivoortint met eene rosekleurige chablone beschilderd.

De tooneelopening is, in afwijking van andere schouwburgen, slechts 4.50 M. hoog zoodat het beeld op de juiste afmeting omlijst wordt en het aanbrengen van z. g. rideaux of draperieën onnoodig is.

De acoustiek van de zaal is in alle opzichten geslaagd.

De gevels zijn opgetrokken in grijskleurigen baksteen, de plinten zijn van Belgisch graniet, de borstweringen, banden, lijsten en enkele versieringen van Médarsteen.

De verwarming van het gebouw geschiedt door middel van lagen drukstoom. Hiertoe zijn 2 ketels in het ruime ketelhuis opgesteld, die al naar de behoefte te samen of afzonderlijk gestookt kunnen worden en den stoom leveren voor de verwarming der verschillende lokaliteiten, alsmede voor het warme water voor de waschtafels in de artistenkleedkamers. In de verschillende ruimten zijn de verwarmingselementen op de meest doelmatige plaatsen opgesteld, in de zaal zóó, dat ze niet in het oog vallen.

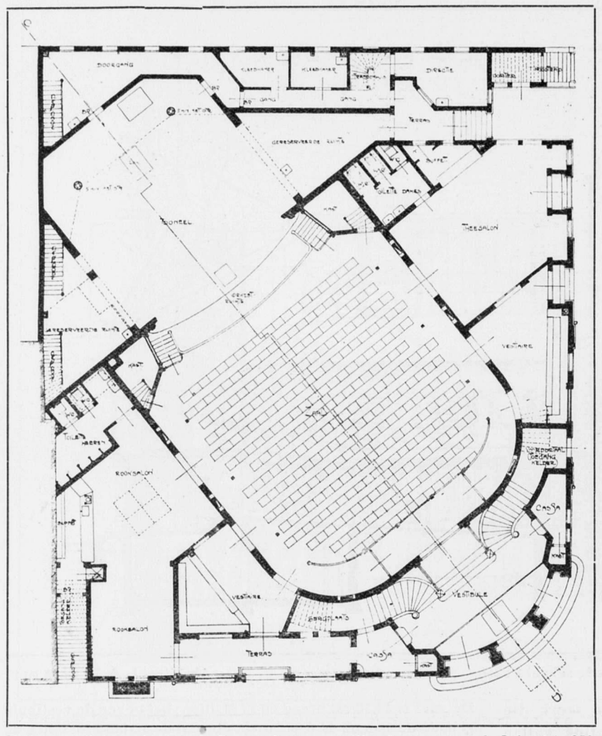

Princesse-Schouwburg te 's-Gravenhage. Plan begane grond. Schaal 1 : 250.
Architect L. A. H. de Wolf.

halve deze sproeiers zijn een paar sproeipijpen boven het tooneelscherm aangebracht, waardoor bij brand het scherm aan beide zijden besproeid wordt.

Aangezien de waterdruk van het gemeentelijke waterleidingnet niet ten allen tijde voldoende is voor het met behoorlijken druk werken der sproeiers, is eene afzonderlijke pompinstallatie voor den tooneelregen gemaakt. In het souterrain is eene electrische pompinstallatie opgesteld naast een reservoir van ruime afmeting, dat automatisch door de Gemeente-Waterleiding gevuld wordt. De pomp voert het water uit het reservoir naar de sproeiers, waarbij het met behoorlijken overdruk uit de sproeiers treedt. De pomp wordt in werking gesteld op het tooneel door den daar gestationeerden brandwacht, die door middel van de mede-aangebrachte meet-inrichtingen, daar ter plaatse den druk in de verschillende leidingen na kan gaan.

Dat deze inrichting geheel aan de gestelde eischen voldoet, bleek bij de beproeving, waarbij het water binnen 1 minuut na het inschakelen van de electrische pomp uit de sproeiers stroomde en waarbij na enkele minuten eenige decimeters water op de tooneelruimte stonden.

De hiervoor beschreven inrichtingen zijn uitgevoerd door het technisch bureau van de Firma W. Slotboom en Zoon te 's Gravenhage.

De lichtinstallatie is verdeeld in drie afdeelingen en wel:

1ste de huis- en zaalverlichting,
2e de tooneelverlichting,
3de de noodverlichting.

Op de huisverlichting, welke van uit het hoofdschakelbord, geplaatst in de onmiddellijke nabijheid van de aansluiting van het G E. B., door eene afzonderlijke toevoerleiding wordt gevoed, zijn aangesloten alle verlichtingstoestellen aan den gevel in de vestibule en cassa's, garde-robe's salons en foyer.

Op de zaalverlichting zijn aangesloten eene serie van 144 lampen, aangebracht in de cooflijst, benevens eenige plafondlampen en wandarmen in de wandelgangen onder de loge's. De zaalverlichting is zoowel in haar geheel als in verschillende onderdeelen regelbaar.

De tooneelverlichting omvat:

2 voetlichten, elk afzonderlijk regelbaar, 2 vaste portants, 4 verplaatsbare portants, 4 hersen, waarvan een met afzonderlijke afdeeling met repetitieverlichting, 2 verplaatsbare lichtbakken of z. g. versatz, 2 schijnwerpers, elk met 3000 N. K. half watt lampen en 5 kleurschijven.

Al deze toestellen ook de schijnwerpers, zijn regelbaar door middel van een regulateur met 33 weerstanden.

De tooneelverlichting is volgens het 3 kleuren systeem ingericht.

In de zaal bevinden zich 2 borden waarop door verlichte letters en cijfers de pauze wordt aangekondigd, benevens het aantal minuten, dat de pauze zal duren.

De noodverlichting omvat 93 lampen, geplaatst op de verschillende door den brandweercommandant aangegeven plaatsen. Deze verlichting wordt van stroom voorzien door eene accumulatorenbatterij, waarop de geheele noodverlichting c.a. 12 uur onafgebroken kan branden. Voor het laden der batterij is eene draaistroom-gelijkstroom-omvormer afgebeeld.

Door middel van de electrische signaalinrichting, welke in het tooneelgedeelte is aangebracht, is het den dirigent, souffleur, regisseur en electricien mogelijk met gekleurde lichtseinen de noodige waarschuwingen of teekens over te brengen.

Tevens is een z.g.n. tempo- of maatschakelaar aangebracht, waarmede de dirigent aan personen, welke zich achter de coulissen bevinden, het juiste tempo kan aangeven, waarin gezongen of gespeeld moet worden.

Op de krachtinstallatie is aangesloten eene motor voor den z.g. tooneelregen en eene motor van 3 P.K. voor het in beweging brengen van eene hijschinrichting voor de decors, hersen, enz. Het hijschtoestel, waarop 27 hijschinrichtingen zijn aangebracht, bevindt zich aan den wand ter linkerzijde van het tooneel op eenige meters hoogte van den vloer. Door het eenvoudig naar links of rechts bewegen van één der 27 handels, wordt desbetreffende hijschinrichting in werking gebracht.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat bijna alle in deze geinstalleerde toestellen, zooals b.v. de tooneelregulator en de hijschinrichting geheel van Hollandsch fabrikaat zijn.

De hiervoor beschreven installatieinrichtingen zijn uitgevoerd door het technisch bureau J. J. Veltkamp en Co. te 's-Gravenhage, In bijzonderheid zij nog vermeld, dat de rookafvoer boven het tooneel op last van den Commandant der Brandweer, niet mocht geschieden door middel van val- of schuifluiken, die als naar gewoonte in de dakschilden worden aangebracht, doch moest geschieden door middel van 10 zuigkappen, die op buizen van 0.50 M. inw. diam. geplaatst zijn.

In het plafond boven de z. g. „Schnürboden" bevinden zich 5 tuimelluiken, die in geval van brand met een handgreep op, alsook buiten het tooneel in beweging worden gebracht, De rook verzamelt zich door die openingen in de daarboven aanwezige open ruimte en wordt van daaruit door genoemde buizen weggezogen, zoodat in geval van brand de rook onmogelijk kan neerslaan.

Met den bouw werd 20 April 1915 aangevangen, 12 November 1915 had de overdracht plaats, en 20 November opende de Heer Royaards met „Notabelen".

's-Gravenhage Febr. 1916.

L. A. H. de Wolf.
Arch. M.B.V.A.

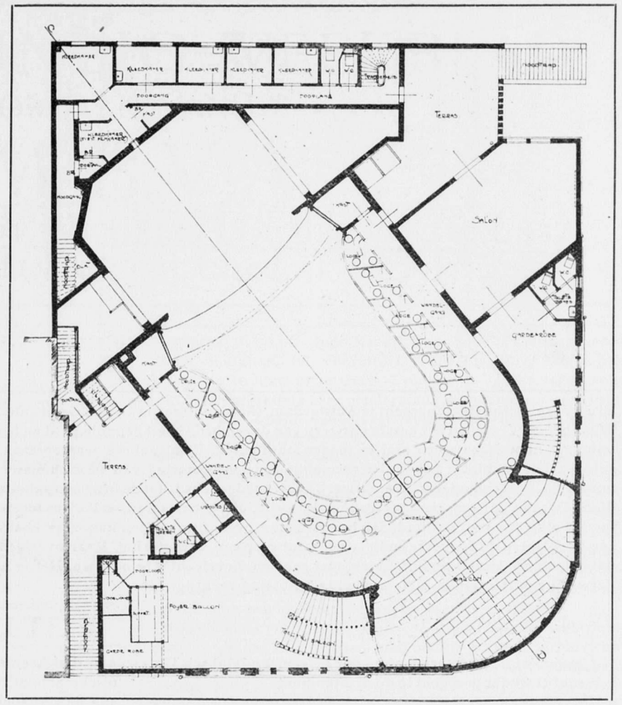

Princesseschouwburg te 's-Gravenhage. Plan 1e verdieping met plan tusschenverdieping. Schaal 1 : 250. Architect L. A. H. de Wolf.

PRIJSVRAGEN.

STUDIEPRIJSVRAAG VEREEN. T. B. D. BOUWK. TE UTRECHT.

Antwoorden op vragen aan de Jury gesteld.

1°. Militairen te Utrecht in garnizoen kunnen ook deelnemen.
2°. Een van de verkoopsters of de bewaarder moet toezicht kunnen houden op de telefooncel.
3°. Totaal een privaat.
4°. Een van de aanvragers blijkt het uitvoerig programma niet te kennen, dat alsnog kan worden aangevraagd.

Namens de Jury
C. DE GRAAF, *Secr.*

Open Prijsvragen.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

BERICHTEN.

Tentoonstelling „de Bazel". In de kunstzalen d'Audretsch te 's-Gravenhage wordt tot 14 Maart a.s. een tentoonstelling gehouden der werken van K. P. C. de Bazel. Deze tentoonstelling, door het Bestuur der Vereeniging „Kunst aan Allen" georganiseerd, werd den 26n Februari geopend door Dr. H. P. Berlage, lid der Commissie voor Kunstnijverheid en Architectuur van bovengenoemde vereeniging.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. Door de Directie van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden pogingen in het werk gesteld, om de tentoonstelling van het werk van den Architect K. P. C. de Bazel, die thans in den Haag geopend is, eveneens in genoemd Museum te houden, welke met gunstig gevolg werden bekroond. Deze Tentoonstelling is dus weldra te verwachten. Daarna zal eene belangrijke Tentoonstelling van Oude Bouwkunst plaats hebben.

LAATSTE BERICHTEN.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De eerstvolgende Ledenvergadering zal plaats hebben op Donderdag 30 Maart in „Hotel de l'Europe" te Utrecht.

De Agenda is als volgt vastgesteld:

1o. Voorstel tot wijziging van § 24 der „Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren".

2o. Voorstel om het Bouwkundig Weekblad weder op 12

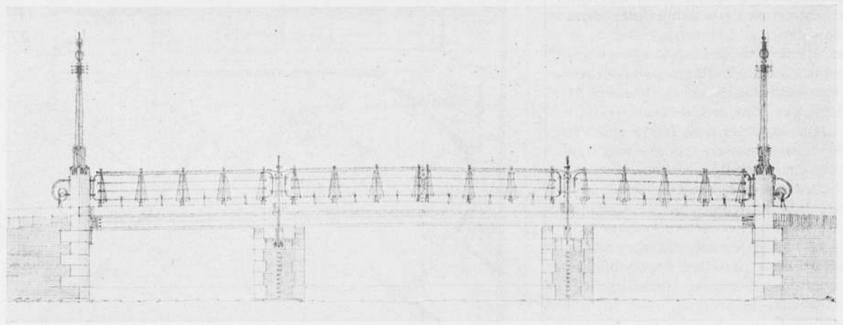

Brug Vijzelstraat-Heerengracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. van der Mey. Waar het B. Weekblad het eerste ontwerp van dezen brug heeft gepubliceerd en besproken, meenen wij den lezers een reproductie van het nieuwe ontwerp niet te mogen onthouden. Plaatsgebrek was oorzaak, dat dit niet eerder kon geschieden. De kort geleden ten stadhuize gehouden gecombineerde vergadering van de commissie voor het stadsschoon en de schoonheidscommissie ter bespreking van dit ontwerp heeft goedgekeurd, dat de brug zoo gebouwd zal worden als door den heer van der Mey in diens tweede ontwerp is aangegeven. De principieele bezwaren, welke dus tegen het eerste ontwerp bestonden blijken dus thans te zijn uit den weg geruimd. De beschouwing over dit ontwerp kan zeer kort zijn; deze brug mist het tweeslachtige van het eerste ontwerp. In zooverre is dit tweede ontwerp een verbetering. Maar overigens is het zoo neutraal, zoo weinig karakteristiek, dat het, uit een kunstoogpunt gezien, niet goed en niet slecht is te noemen. Het is wel jammer, dat ten slotte het interessante onderwerp een dergelijke niets-zeggende oplossing verkrijgt. J. G.

pagina's inhoud te brengen en het Tweemaandelijksch Tijdschrift weder geregeld te doen uitkomen.

3o. Statutenwijziging betreffende de Commissie van geschillen der honorariumtabel.

4o. Rapport uit te brengen door de Commissie voor de afwikkekeling van punt 7 Werkprogramma.

5o. Expositie van den proefdruk van wijlen den heer A. Salm, steendruk van Rueter.

Aan den heer A. W. C. Dwars, directeur der Middelbare Technische School te Utrecht zal worden verzocht de deelnemers aan de vergadering in de gelegenheid te stellen de school te bezichtigen.

Verslag Bestuursvergadering van Dinsdag 7 Maart. Dit verslag zal in het volgend nummer verschijnen.

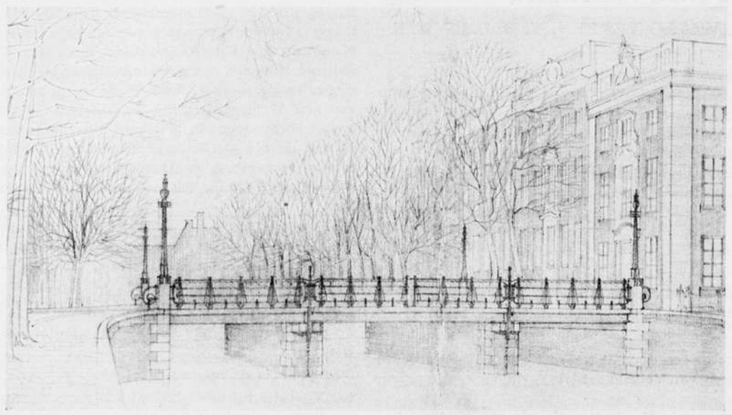

Brug Vijzelstraat-Heere..gracht te Amsterdam. Nieuw ontwerp van den Gemeentelijken aesthetischen adviseur J. M. van der Mey.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 18 MRT. 1916. = No. 47.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Bestuursvergadering. De eerstvolgende Ledenvergadering zal plaats hebben op Donderdag 30 Maart te Utrecht. REDACTIONEEL GEDEELTE. Stedenuitbreiding II, door D. F. Slothouwer B. I. — Werkstaking en uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken. -- Ingezonden. — Prijsvragen. — Berichten. Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursvergadering op Dinsdag 7 Maart ll. ten 10½ ure in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, D. F. Slothouwer, J. B. Hanrath en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

De heer Herman de Roos had bericht dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

De Voorzitter opent tegen 11 uur de vergadering, dan wordt overgegaan tot de behandeling der ingekomen stukken.

GEBREK AAN HEIPALEN. Zooals reeds werd medegedeeld was op de voorlaatste bestuursvergadering besloten dat getracht zou worden inlichtingen te krijgen omtrent de oorzaak van het steeds grooter gebrek aan heipalen.

In verband hiermede werd tot de Nederlandsche hout- en heipalenmaatschappij te Rotterdam namens het Bestuur der M. B. V. A. het verzoek gericht hieromtrent nadere inlichtingen te willen verschaffen.

Volgens een ontvangen schrijven van deze firma moet deze steeds toenemende schaarschte in hoofdzaak worden gewijd aan het feit, „dat sinds Augustus 1914 de in normale tijden zeer be„langrijke aanvoer van heipalen uit de Oostzee volkomen stil„staat. Indien het ook al mogelijk ware om, hetzij uit Rusland, „hetzij uit Zweden of Noorwegen, langs den zeeweg heipalen „aan te voeren, zoo zou de enorme stijging der zeevrachten „resp. gebrek aan scheepsruimte) gevoegd bij de algemeene „prijsstijging en het zeer groote risico deze mogelijkheid noch„tans illusoir maken.

„Terwijl wij dus vanaf het begin van den oorlog geheel waren „aangewezen op hetgeen van Duitschland kon worden aange„voerd werd reeds spoedig van die zijde een uitvoerverbod op „hout uitgevaardigd en moest telkens, met inachtneming van de „noodige formaliteiten een uitvoerbewilliging worden verkregen. „De aan het eind van 1914 in Holland aanwezige voorraden te „zamen met de op voorschreven wijze uit Duitschland aange„voerde partijen hebben in den loop van 1915 tamelijk wel in de „behoefte kunnen voorzien, met het gevolg evenwel, dat er aan „het eind des jaars geen noemenswaard overschot was om den „winter mee in te gaan.

„Intusschen is de productie van Duitschland tengevolge van den „oorlogstoestand door gebrek aan arbeiders, paarden en trans„portmiddelen voor het houtwerk zeer veel verminderd en is „het gemakkelijk in te zien, dat deze factoren die reeds in het „seizoen 1914/1915 van niet geringen invloed waren, bij voort„during zich steeds scherper doen gevoelen, evenals voorts het „gebrek aan geschikte manschappen voor de vlotterij.

„Daarbij komt nog dat de Duitsche regeering voor legerdoel„einden groote kwantiteiten hout noodig heeft en derhalve het „verkrijgen van uitvoer-consent steeds grooter moeilijkheid „ondervindt".

Naar aanleiding van deze uiteenzetting wordt besloten dat de M. B. V. A. het initiatief zal nemen, dat zoo mogelijk door alle belanghebbenden bij het bouwbedrijf, Architecten, Aannemers en houthandelaren te zamen aan bevoegde antoriteiten zal worden verzocht om bij de Duitsche regeering er op aan te dringen om den uitvoer van heipalen voor Holland bestemd te vergemakkelijken.

BEGUNSTIGINGSCONTRACT VOOR DE LEDEN DER M.B.V.A. VOOR ONGEVALLENVERZEKERING.

Naar aanleiding van een plaats gehad hebbend onderhoud van den secretaris en den inspecteur eener Maatschappij voor ongevallenverzekering werd door laatstbedoelde Maatschappij aan het Bestuur voorgesteld een begunstigingscontract voor de leden der M.B.V.A. af te sluiten.

De uiteenzetting van dit voorstel komt op het volgende neer.

Een begunstigingscontract kan tot stand komen op de volgende grondslagen:

a. door vrijwillige deelneming van de leden,

b. door verplichte deelneming van de leden.

Zooals het woord reeds luidt biedt een begunstigingscontract meer voordeelen, als een gewoon contract door particulieren gesloten. De premie is aanmerkelijk lager gesteld, terwijl ook het gebruik van bepaalde middelen van vervoer, als automobielen en rijwielen deze premie niet verhoogen. Bovendien kan de vereeniging, die het contract sluit een controle uitoefenen, door het recht te bedingen, dat alle schaderegelingen ter kennis van het Bestuur der Vereeniging zullen worden gebracht en dat in twijfelachtige gevallen het oordeel van het Bestuur door de betrokken Maatschappij en den verzekerde kan worden ingewonnen. Het Bestuur is echter van meening, dat een dergelijk begunstigingscontract niet moet tot stand komen door verplichte deelneming der leden, daar dat een zekere dwang tot verzekering in zich sluit, waartegen velen bezwaren zullen hebben. Op de a.s. ledenvergadering zal dus het Bestuur in overweging geven, dat

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

de M. B. V. A. een verzekeringscontract afsluit op voet van vrijwillige deelneming van de leden. Indien de ledenvergadering zich hieromtrent in beginsel zou kunnen vereenigen acht het bestuur het den aangewezen weg meerdere verzekeringsmaatschappijen uit te noodigen voor het maken van offertes van een dergelijk contract ten einde zich de meest gunstige conditiën te kunnen bedingen.

IS HET DIRECTEURSCHAP EENER GRONDEXPLOITATIE MIJ VEREENIGBAAR MET HET LIDMAATSCHAP DER M.B.V.A.?
Een der leden der M.B.V A. heeft onlangs het Bestuur der Maatschappij er opmerkzaam opgemaakt dat door een grondexploitatiemij tijdens de onderhandelingen over den verkoop van terrein kosteloos was aangeboden een project voor een eventueel te stichten kerk.
Het is echter bij onderzoek door het Bestuur gebleken, dat de architecten, die de schetsplannen van het kerkgebouw hadden ontworpen door de Grondexploitatie-Mij. zijn gehonoreerd, zoodat er dus geen gratis werk is geleverd.
Naar aanleiding van deze zaak werd echter de vraag opgeworpen of het wenschelijk is, dat architecten ook tevens directeuren van Bouwgrondmaatschappijen zijn. Daar de statuten hierover geen beslissing geven meent het Bestuur de beantwoording dezer vraag te moeten overlaten aan de ledenvergadering.

GETEEKEND PORTRET VAN WIJLEN DEN HEER A. SALM G.Bz. De litho van den heer A. Salm G.Bz., vervaardigd naar de teekening van den kunstschilder Rueter is thans gereed. Afdrukken op zwaar papier zullen voor de leden op aanvrage beschikbaar worden gesteld. Afdrukken op Chineeschpapier zullen op aanvrage à f 2 worden opgezonden. Aanvragen te richten aan het Bureau der M.B.V.A.

LEDENVERGADERING. De datum der ledenvergadering wordt bepaald op Donderdag 30 Maart a. s. in het *Hotel de l'Europe* te Utrecht.

De Agenda is als volgt vastgesteld:

1o. Voorstel tot wijziging van § 24 der „Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren".
2o. Voorstel om het Bouwkundig Weekblad weder op 12 pagina's inhoud te brengen en het Tweemaandelijksch Tijdschrift weder geregeld te doen uitkomen.
3o. Statutenwijziging betreffende de Commissie van geschillen der honorariumtabel.
4o. Rapport uit te brengen door de Commissie voor de afwikkeling van punt 7 Werkprogramma.
5o. Begunstigingscontract voor de leden der M. B. V. A. voor ongevallenverzekering.
6o. Bespreking der vraag of het directeurschap eener grondexploitatie-mij. vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A.
7o. Expositie van den proefdruk van wijlen den heer A. Salm, steendruk van Rueter.
8o. Rondvraag.

Aan den heer A. W. C. Dwars, directeur der Middelbare Technische School te Utrecht zal worden verzocht de deelnemers aan de vergadering in de gelegenheid te stellen de school te bezichtigen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter na rondvraag de vergadering.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

STADSUITBREIDING II.

DOOR D. F. SLOTHOUWER, B. I.

(Vervolg van bladz. 338.)

Het is treffend om in deze verschrikkelijke tijden te bladeren in de Deutsche Bauzeitung of de Städtebau van de laatste jaren en te zien met hoeveel energie en kalme zakelijkheid de Duitschers hunne steden hebben trachten te verbeteren en ze klaar hebben willen maken voor het opnemen van de steeds groeiende bevolking en de zich steeds uitbreidende industrie.
De inzenders op de prijsvraag Groot-Berlijn hebben er allen rekening mee moeten houden, dat de stijging van de merkwaardige lijn, die de aanwas der bevolking sinds 1871 aangeeft, niet zal verminderen. En nu?
Het lijkt meer van dezen tijd om het vraagstuk van de stedeninkrimping te gaan bestudeeren; als deze oorlog nog een paar jaar duurt wordt dit vraagstuk wellicht urgent, gezien de mogelijkheid, dat een derde van de bevolking zal zijn doodgeschoten en een ander derde verminkt.
Intusschen is het hier in ons rustige Holland gelukkig nog niet geheel redeloos om over Stedenuitbreiding te spreken. De wijze waarop Berlijn dit vraagstuk ter hand heeft genomen, dwingt bewondering af door de grootsche en systematische wijze van behandeling. Dat juist in die stad bij de ongehoorde toename der bevolking dringend behoefte naar verbetering bestond is duidelijk. Toch is het eerst kort geleden, 7 jaar, dat door middel van een prijsvraag getracht is een stap in de goede richting te doen.
Het programma daarvoor getuigt van een zeer breeden opzet. Eene bijzondere moeielijkheid leverden verschillende kleine voorsteden op, zooals Rixdorf, Schöneberg en Spandau, die hunne bebouwingsplannen reeds hadden ontworpen of zelfs wettelijk vastgelegd. Met deze plannen moest door de inzenders rekening worden gehouden, maar ze behoefden ze niet te beschouwen als onoverkomelijke hinderpalen. Eene verandering van die plannen en zelfs van de bouwverordeningen was toegestaan, mits verantwoord. Behalve eene bebouwing in de onmiddellijke omgeving van Berlijn moesten ook terreinen geprojecteerd worden op grooteren afstand, deels bestemd voor woonhuizen, deels voor fabrieken en industriegebouwen. Voor het geheele plan moest een systematisch verkeersnet aangegeven worden.
Er werden gevraagd:
Een algemeen plan voor de bebouwing van het geheel, een gebied van 2000 K.M.², op een schaal van 1 : 25000 en een overzichtelijk schema met de hoofdlijnen op 1 : 60000. Bovendien een plan 1 : 10000 van een gedeelte, waaruit te zien moest zijn: de vorming van stratenkruisingen en verkeerspleinen, de hoofdafmetingen der straten, de aanwijzing van de ligging van openbare gebouwen, van pleinen ter versiering, met parkaanleg.
Hierin moest ook te zien zijn, hoe de ontwerper zich de voortzetting in de bestaande stad dacht, van de groote verkeerswegen naar den buitenrand der stad, waarmee dus werd aangegeven, dat het niet alleen ging om een uitbreiding, maar ook om een verbetering van het bestaande. Ten slotte werden gevraagd brokstukken uit het groote plan, op een schaal van 1 : 2000, tot een oppervlakte van tenminste 200 H.A., van gedeelten, die architectonisch of uit verkeersoogpunt bijzonder belangrijk waren.
Bij de beantwoording moest met het volgende rekening gehouden worden:
Doorgaande hoofdverkeerswegen moeten voldoende zijn voor vermoedelijke behoeften in de toekomst. Het is gewenscht afzonderlijke stadsgedeelten te bestemmen voor woonhuizen en voor winkels, kantoren en fabrieken. Voor de industriewijken moet gerekend worden op goede spoorwegverbindingen, havens, opslagplaatsen enz.
Groote gedeelten moesten onbebouwd blijven. Behalve tuin- en parkaanleg, turn- en sportterreinen, renbanen, terreinen voor volksvermakelijkheden, voor tentoonstellingen, excercitieterrein moesten er ook bosschen en weiden overblijven of aangelegd worden, onderling verbonden door breede parkwegen.
Voor die vrijblijvende gedeelten kwamen in aanmerking de gronden in het bezit van gemeente en rijk, maar ook de groote terreinen in particulier bezit. Deze laatsten moesten echter niet geheel vrij blijven, omdat door de prijsverhooging bij de bebouwing van een gedeelte van het terrein, aan de onkosten wordt tegemoetgekomen. In ieder geval moesten de punten, belangrijk uit een oogpunt van natuurschoon, voor de gemeenschap behouden blijven.
De volgende prijzen werden uitgeloofd: Een eerste van 30.000 Mk., een tweede van 20.000, een derde van 15.000, een vierde en vijfde van elk 10.000 Mk. Bovendien kon er voor 30.000 Mk. aangekocht worden in bedragen tusschen 1000 en 5000 Mk.
De jury bestond uit 21 leden n.l. de burgemeesters van Berlijn en de voorsteden, de bekende Stadtbaurat Ludwig Hoffman en vele andere van zijne collega's, terwijl er slechts enkele stedenbouwkundige specialisten in benoemd waren, zooals Goecke en Stübben en ook Schultze-Naumburg.
De bekroonde en aangekochte ontwerpen werden eigendom van de stad Berlijn, terwijl ook de omliggende gemeenten er zonder verdere verplichtingen gebruik van konden maken. Toch lag het in de bedoeling om bij eventueele uitvoering de ontwerpers niet geheel te passeeren.
Er kwamen 27 antwoorden in, waarvan 6 onvolledig. Oogenschijnlijk een niet groot aantal, maar wanneer men den omvang van den arbeid bedenkt is het begrijpelijk, dat slechts betrekkelijk weinigen zooveel tijd ter beschikking hadden. Het ontwerp van Architect Hermann Jansen, Berlijn en dat van de Hochbahngesellschaft in samenwerking met Prof. Brix en Genzmer kregen ieder een prijs van 25.000 Mk.
Het schijnt dat het resultaat van deze prijsvraag niet zeer bevredigend was, aangezien geen eerste en geen vijfde prijs zijn toegekend en er slechts voor 12000 Mk. werd aangekocht. Daartegenover staat, dat aan 13 ontwerpen eene tegemoetkoming in de onkosten van 1500 Mk. werd gegeven.
Uit het feit, dat een der hoogste prijzen is toegekend aan de Hochbahngesellschaft, blijkt duidelijk hoeveel gewicht gehecht is aan de oplossing van vraagstukken het verkeer betreffende.
Het ontwerp van Hermann Jansen legt de nadruk op een goede bebouwing van de voorsteden in socialen zin, op een straalsgewijze verbinding met het centrum en op den aanleg van een groenen gordel.
Aan vele gezonde moderne denkbeelden, zooals bijv. dat niemand meer dan 2 K.M. van een stukje natuur verwijderd mag zijn, tracht hij uiting te geven, zooals uit een beschouwing van zijn ontwerp kan blijken.

14 Maart.

WERKSTAKING EN UITSLUITING ALS FORCE MAJEURE BIJ DE UITVOERING VAN AANBESTEDE WERKEN.

In een brochure, getiteld „Werkstaking en uitsluiting bij de uitvoering van aanbestede werken" geeft de Sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten een uitvoerige beschouwing over de force-majeure clausule.
Eigenaardig is het zeker, dat, zooals uit de brochure blijkt de Nederl. Aannemersbond de zaak aan het rollen heeft gebracht, door bij zijn besluiten van 15 en 16 Juli 1914 den leden met ingang van 1 Januari 1915 te verbieden in te schrijven voor werken, welker directie zich niet heeft neergelegd bij deze door den Aannemersbond gedecreteerde beginselen.
Hoewel reeds direct nà de publicatie van het ontwerp der nieuwe A. A. V. enkelen, waaronder bovengenoemde Vereeniging en later ook de Redactie van de „Bouwwereld" op de force-majeure clausule de aandacht meende te moeten vestigen, komt de eigenlijke oppositie pas na de eenigszins voorbarige afgekondigde dwangmaatregelen. Thans is deze oppositie algemeen. De in 1915 gepubliceerde laatste editie der A. A. V. heeft juist met het oog op de force-majeure-clausule een weinig gunstig onthaal gevonden. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft besloten de A. A. V. voorloopig te aanvaarden met uitzondering van de bewuste force-majeure-clausule, waarover zij een nadere beslissing heeft voorbehouden. De Vereeniging van Delftsche Ingenieurs heeft zich over deze zaak nog niet definitief uitgesproken.
Welke zijn nu de bezwaren die bij objectieve beschouwing moeten rijzen tegen de force-majeure-clausule zooals die door den Ned. Aannemersbond is aanbevolen

(of liever gezegd bevolen) alsook tegen die, welke door de A. A. V.-Commissie is vastgesteld.
In de eerste plaats wordt bij opneming daarvan door de directie à priori eenzijdig ingegrepen in eventueele conflicten tusschen den aannemer en zijne werklieden. Onverschillig welke de oorzaak is van het conflict, dat later mocht uitbreken, onverschillig welke partij daarbij gelijk heeft, reeds van te voren wordt door de directie als het ware gezegd: waar het om gaat, is mij onverschillig, heeren; vecht U de zaak rustig uit, maar voor den duur van het conflict schort ik de verplichtingen van *den aannemer* op, *hij* zal door toepassing van boetebepalingen in geen geval schade lijden.
In de meeste bestekken, ook in zeer vele particuliere, vindt men tegenwoordig bepalingen opgenomen in het belang der werklieden, betreffende minimum-loon, maximum-arbeidsduur, enz. Met het toezicht op de naleving dier bepalingen is het veelal droevig gesteld; de betrokken arbeiders dienen dan ook meestal zelf toe te zien, dat zij het hun toekomende uitbetaald krijgen, enz. Maar hoe nu, wanneer de arbeiders omdat de aannemer weigert de voorschriften na te leven, in staking gaan? Eenerzijds zou de aanbesteder in het belang der economisch zwakken voorschriften geven, anderzijds echter bij voorbaat dien economisch zwakkeren den strijd onmogelijk maken, indien zij handhaving dier voorschriften eischen: staking is force-majeure en geeft recht op termijnsverlenging!
Nu begrijpe men ons wel. Wij willen volstrekt niet betoogen, dat er geen gevallen denkbaar zijn, waarin het billijk zou zijn, dat, in verband met een werkstaking of uitsluiting, den aannemer uitstel wordt verleend van zijn opleveringstermijn. Wij beweren slechts, dat het onbillijk is om eens en voor altijd te zeggen: *elke* werkstaking, *elke* uitsluiting wordt ten voordeele van den aannemer aangemerkt als een factor, die recht geeft op termijnsverlenging. Zulk een houding is een geen geval verdedigbaar van een directie, die, zooals wij reeds opmerkten, zich in dergelijke gevallen strikt neutraal dient te houden.
Wordt de force-majeure-clausule niet opgenomen, dan is, aangezien arbitrage bij geschillen meer en meer in zwang komt en zeer zeker uit de nieuwe A. A. V. niet zal worden geschrapt, bij een beslissing eener directie waarbij zij een werkstaking van een bepaald geval niet als force-majeure aanvaardt, beroep op een arbitragecommissie mogelijk. Dat acht de schrijver der brochure de meest logische oplossing.
De brochure wijst er dan verder op, hoe de Ned. Aannemersbond, die in andere gevallen arbitrage zoo wenschelijk acht, het als een beginsel beschouwt, dat van te voren vast moet staan, dat werkstaking en uitsluiting als overmacht zullen worden beschouwd en dus recht geven op termijnsverlenging.
Eindelijk wordt nog de aandacht gevestigd op een zijde van de quaestie, die tot dusverre niet is belicht.
Zoowel in de redactie van de A.A.V.-Commissie als in die van den Ned. Aannemersbond worden de conflicten die recht geven op termijnsverlenging beperkt tot werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van *behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen.*
Daargelaten de vraag, wanneer een vakvereeniging behoorlijk georganiseerd is — daaromtrent zullen de meeningen allicht uiteenloopen — schijnt de vrees niet ongegrond, dat op den duur deze bepaling een hoogst fatalen invloed zal hebben op het vakvereenigingsleven, vooral op dat van de arbeiders.
Gaat een staking uit van een behoorlijk georganiseerde vakvereeniging dan heeft de aannemer recht op termijnsverlenging. De werklieden op een bepaald werk weten dus, dat zij bij een eventueele actie tegenover den aannemer van het werk, b.v. bij looneischen, zwak staan, omdat een staking den aannemer tot zekere hoogte koud zal laten. Maar .... gaat de staking uit van een losse groep ongeorganiseerden, dan staat het niet vast, dat de staking recht op termijnsverlenging geeft; die staking heeft derhalve veel meer kans van slagen.
De arbeiders zullen dus wel zoo leep zijn eerst voor hun organisatie te bedanken en *dan* hun eischen stellen, en hun staking te proclameeren buiten hunne vakvereeniging om. M. a. w. op de vakbeweging der bouwvakarbeiders zal algemeene doorvoering der force-majeure-clausule een uiterst bedenkelijken invloed uitoefenen. Het anarchisme in de vakbeweging, dat eindelijk in ons land zijn natuurlijken dood begint te sterven, moet hierdoor weer opbloeien. De staak-maarraak taktiek zal weer in eere worden hersteld.
Het is dan ook zeer begrijpelijk, dat de leiders der vakbeweging zich tegen het streven van den Aannemersbond hebben verzet. In het najaar van 1915 hebben namelijk de besturen van verschillende vakvereenigingen (vier „moderne" en drie Roomsch-Katholieke organisaties) zich op hunne beurt tot „H.H. Architecten en Ingenieurs in Nederland" gewend met het verzoek de bewuste clausule niet te aanvaarden.
De S. T. V. besluit zijn brochure aldus:
Het is intusschen geenszins een eenzijdig arbeidersbelang dat de force-majeure-clausule geen burgerrecht verkrijgt. Het is evenzeer het belang van den aanbesteder. In de eerste plaats om niet onnoodig de oplevering van het werk te verschuiven. En ten tweede om den goeden gang van zaken op het werk (die door een herleving der anarchistische methoden van vroeger allerminst bevorderd zou worden) zooveel mogelijk te waarborgen.
En het belang van den aanbesteder is ook een publiek belang. Het wordt dat vooral, wanneer de force-majeure-clausule ook zou worden aanvaard door openbare lichamen als Rijk, Provincie en Gemeente. Reeds zijn enkele gemeenten — Dordrecht (echter slechts tijdelijk), Apeldoorn, Weesp — daartoe overgegaan. En de bedoeling van den Aannemersbond is natuurlijk dit algemeen te doen geschieden. Mocht de bepaling ook worden opgenomen in de officieele van het Ministerie van Waterstaat uitgaande A. V., dan zou de algemeene doorvoering vrijwel verzekerd zijn.
Reeds heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst geweigerd paragraaf 24 der nieuwe A.A.V. te aanvaarden. Het is te hopen dat dit voorbeeld ook zal worden gevolgd door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs en straks, bij herziening der officieele A.V., door de betrokken Departementen: in den strijd tusschen werkgever en werknemer blijve de Directie van het werk, zoowel als de Aanbesteder strikt neutraal.

Ook de Bond van Nederlandsche architecten, zet in een geschrift haar standpunt uiteen tegenover de bindende besluiten van den Ned. Aannemersbond en het ontwerp A. A. V. der z.g. groote commissie. Over deze bindende besluiten schrijft de Bond o. a.:
Met deze besluiten trachtte de Ned. Aann. Bond door te drijven, dat enkele bepalingen uit het *concept-A.A.V.* in werking zouden komen, vóórdat dit concept was goedgekeurd.
Lukte dit, dan stonden nog andere punten op het programma, die men achtereenvolgens, bij wijze van „bindend besluit" zou trachten ingevoerd te krijgen, b.v.: „de borgstelling", „meer en minder werk", „artikel 1645 B.W." enz. Dit werd in de openingsrede ter Alg. Verg. op 15 en 16 Juli 1914 door den waarn. Voorzitter, den heer de Herder, gehouden, rondweg door hem uitgesproken.
De pogingen tot forceeren worden echter op handige wijze gedaan. De Ned. Aann. Bond begrijpt n.m.l., dat, hoe machtig hij zich ook waant, hij heel weinig kan uitrichten tegen de groote lichamen, en de Openbare Besturen. Daarom verklaarde de Ned. Aann. Bond de hierboven genoemde „bindende besluiten" dan ook vooralsnog *niet bindend* voor de werken uitgevoerd voor rekening van die Lichamen en Besturen.
Doch afgescheiden hiervan stond de zaak zoo, dat alleen de Aannemersbond het concept A.A.V. aannam. Door middel van het wapen: „bindende besluiten" viel de Aannemersbond nu, als de gelegenheid zich voordeed, ieder der architecten afzonderlijk aan. Enkele malen met een voor hem goeden uitslag, daar in zulke gevallen de aanbesteder (de opdrachtgever van den architect) de bepalingen aanvaardde om bij de aanbesteding maar geen last te krijgen; waarbij niet tot den aanbesteder doordrong aan welke nadeelen hij zich blootstelde bij het werkelijk uitbreken van een staking.
De Bond van Ned. Architecten meent er dan ook op te moeten wijzen, dat het z.i. onverantwoordelijk zou zijn, indien het concept der A.A.V. zonder wijziging zou worden goedgekeurd.
De Maatschappij t. B. d. B. V. A. heeft het concept A.A.V. nog niet geheel goedgekeurd. De § „werkstakingen en uitsluitingen" zal nog nader door een commissie worden herzien en een nieuwe redactie ervan samengesteld. Ook de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs zal hieraan medewerken.
Bovendien is van de zijde der werkliedenorganisaties stelling genomen tegen de actie van den Ned. Aannemersbond. Hierbij geldt de billijke overweging, dat in den strijd tusschen aannemer en werklieden, niet een der partijen zich vooraf reeds van een bevoorrechte positie mag verzekeren.
De Directie (architect of ingenieur) moet boven de partijen staan. Dit standpunt moet in het bestek tot uiting komen, waardoor wordt zorg gedragen dat aan de billijkheid niets wordt tekort gedaan. Ook op de Openbare Besturen rust de taak, de verhoudingen op rechtvaardige wijze te regelen.
Verder wordt nog de aandacht gevestigd op andere verschilpunten van het concept A. A. V. en de A. V. van den Bond, o. a. de regeling der borgstelling, verrekening van meer en minder werk, aansprakelijkheid van den aannemer enz. Blijkbaar om het overzicht te vergemakkelijken zijn in de bijlagen de hierop betrekking hebbende artikelen der beide regelingen. (Concept A. A. V. en A. V. van den Bond) naast elkaar afgedrukt.

INGEZONDEN.

Den Heer Redacteur van het Bouwkundig Weekblad.

Mijnheer de Redacteur.

Nu de grondlegger van een Nationalen stijl de zestig jaren gepasseerd is, en veel tijdschriften en dagbladen de aandacht van het publiek op deze gebeurtenis gevestigd hebben, lijkt het mij niet overbodig een woord te schrijven om ons voor een dreigend gevaar te behoeden.
Dat het publiek meer en meer voor de bouwkunst gaat voelen is merkbaar, en het is dus zaak dergelijken zin met ware denkbeelden te voeden en verkeerde en halve begrippen zooveel mogelijk te bestrijden. Wanneer iets een publieke zaak geldt, zijn in de meeste gevallen, de tijdschriften en dagbladen de vertolkers ervan en ook omgekeerd wanneer het betreft een nationale gebeurtenis, ook dàn zullen de verschillende bladen, hun invloed hier doen gelden.
Het ligt nu voor de hand, dat in verband hiermede de bouwkunst meer becritiseerd zal worden en natuurlijk procentsgewijze wel het meest door leeken. Dergelijke critiek zal in de meeste gevallen van nul en geener waarde zijn, daar stijl- en kunstkennis er op 't oogenblik nog zeer weinig inzit; desniettegenstaande zal ze door de kranten toch opgenomen worden welke dus verkeerde inzichten geven over architectuur en hare aanhangsels.
Ik voel mij genoodzaakt dit mede te deelen, daar in mijn woonplaats reeds dergelijke gevallen hebben plaats gehad en het blad dat dergelijke critiek opnam geen tegencritiek dulde, het publiek gewerd dus alleen de *verkeerde* opvatting.
Ziehier een voorbeeld van verstrekkenden aard. In October 1914 werd in de Zwolsche Courant een stuk opgenomen van den Heer v. Groenendaal te Zwolle, naar aanleiding van een kwestie tusschen bovengenoemden heer en den heer Schaad, inspecteur van bouw- en woningtoezicht.
De heer v. Groenendaal zegt daar o.a. in:
„Over aestetica wil ik niet twisten. De gevoelens zijn immers op dit gebied zoo subjectief in onzen tijd, dat er nauwelijks een houvast schijnt te bestaan. Heeft men zelfs niet hooren beweren (al heb ik moeite het te gelooven) dat wel eens iemand de Amsterdamsche Beurs mooi heeft gevonden?
De heer Schaad antwoordde hierop dat hij met den heer v. Gr. over deze zienswijze niet wilde redetwisten.
Ik schreef hierop een stuk ter inzending om het publiek de meening van den heer v. Gr. te weerleggen, dit stuk werd echter niet opgenomen onder mededeeling, dat beide heeren het wel zouden uitvechten; wat natuurlijk nooit gebeurde.
Dat dus: aestetica subjectief is, dat stijl een willekeurig iets is, en dat de Amsterdamsche Beurs een misproduct is, werd het publiek voorgezet, zonder dat tegenspraak volgde.
Nu ongeveer veertien dagen geleden, lazen we in de Zw. Crt. een persoonlijke meening omtrent Haagsche gebouwen. Hoe groot was echter mijn verbazing toen ik een paar dagen later

een ingezonden stuk las, dat ook al van geen ruimen blik in stijlgeschiedenis getuigt.
De persoon die dat stuk schreef beweert, dat een van bedoelde gebouwen in den Haag een villa is in Italiaanschen stijl, met Assyrische motieven van architect Limburg.
Mijn eerste plan was, den schrijver van dit stuk (die) onderteekende als abonné) te vragen, welke Italiaansche stijl hij hier bedoelde en hem te verzoeken zich omtrent een „stijl" nauwkeuriger uit te drukken, daar het publiek aan een dergelijke toelichting al heel weinig heeft. Om hem via de krant deze vraag te stellen leek me overbodig, daar ik ongeveer veertien dagen tevoren in een bouwkundige kwestie die ook in de Zw. Crt besproken werd veel licht kon brengen, doch wat door den heer Redacteur onnoodig werd geacht en zoodoende weer eenige scheve voorstellingen op bouwkundig gebied de wereld ingestuurd werden.
Nu hoop ik dat door dit schrijven, tijdschriften en dagbladen opmerkzaam gemaakt zullen worden op de vele halve en onjuiste berichten, omtrent de Bouwkunst, die opgenomen worden en die niets dan een verkeerden invloed op het publiek uitoefenen.
Om dus tot een grooteren nationalen stijlbloei te geraken, een stijl waarvan Berlage door het scheppen van z'n Beurs de grondlegger is geworden, lijkt het mij noodzakelijk dat onware berichten en valsche meeningen, omtrent de kunstgeschiedenis worden weerlegd opdat onze nakomelingen in het jaar tweeduizend . . . zullen zeggen „tusschen het jaar negentienhonderd . . . en het jaar negentienhonderd . . . was er in Nederland een gemeenschappelijk streven om te geraken tot een Nationalen stijl, vrij van conventioneele beginselen en alleen berustend op rationeelen grondslag, waartoe alles en iedereen meewerkte.

M. SPIN MZN.
Architect.

Zwolle, 8 Maart 1916.

PRIJSVRAGEN.

STUDIEPRIJSVRAAG VEREEN. T. B. D. BOUWK. TE UTRECHT.

Antwoorden op vragen aan de Jury gesteld.
1°. Militairen te Utrecht in garnizoen kunnen ook deelnemen.
2°. Een van de verkoopsters of de bewaarder moet toezicht kunnen houden op de telefooncel.
3°. Totaal een privaat.
4°. Een van de aanvragers blijkt het uitvoerig programma niet te kennen, dat alsnog kan worden aangevraagd.

Namens de Jury
C. DE GRAAF, *Secr.*

OPEN PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

BERICHTEN.

Woensdag 22 Maart houdt de heer Lans van der Swaelmen, de Belgische tuinarchitect in het genootschap „Arti et Amicitia" een voordracht over tuinarchitecten welke lezing Woensdag 5 April wordt vervolgd en besloten. De titel der voordracht luidt „*Les grandes traditions dans le jardin privé,*" en wordt geillustreerd met talrijke lichtbeelden.
De lezingen zullen plaats vinden in de vergaderzaal van Arti et Amicitia, Heerengracht 545/549 's avonds te 8½ uur.

Voordrachten van Dr. Be lage te Kopenhagen. Op verzoek der Vereeniging tot verbreiding van kennis over Nederland in den vreemde zal de heer Berlage op 27 en 29 Maart a. s. twee voordrachten houden te Kopenhagen over de moderne architectuur in het algemeen en de Nederlandsche moderne bouwkunde in het bijzonder.
De heer Berlage zal te Kopenhagen ontvangen worden door de Akademisk-Architekt Forening.
Tevens zal gedurende 4 of 5 dagen te Kopenhagen een tentoonstelling gehouden worden van een zeer uitgebreide collectie photo's over Ned. kunstnijverheid en tooneelspeelkunst. Voor zoover deze in verband staat met de architectuur, zal de heer Berlage die in zijn voordrachten behandelen.
De heer C. v. d. Sluys, de secretaris van de Ned, Vereeniging van arbeids- en nijverheidskunst, heeft zich bereid verklaard de tentoonstelling te arrangeeren en aan belanghebbenden de gewenschte inlichtingen te verstrekken.
Berlage over bruggenbouw. Dr. H. P. Berlage sprak 1.1. Zaterdag in de Academie van Beeldende Kunsten voor een talrijk gehoor over bruggenbouw, waarvan hij in zijn inleiding de groote beteekenis voor het stadsbeeld en het landschap uiteenzette, er tevens op wijzende, dat de brug van de oudste tijden het typische beeld vertoont van de utiliteitsbouwkunst, daar de brugversiering weinig kan verdragen. In den loop van zijn causerie had spr. telkens gelegenheid er op te wijzen, hoe overlading of verkeerd toegepast ornament een brug kan ontsieren, en hoe in de zuivere constructie van de brug haar schoonheidselement gelegen is.
In een reeks van fraaie lichtbeelden liet spreker de meesterschap zien van de Romeinen in den massalen bruggenbouw en de rhythmiek bewonderen van den boogvorm zonder versiering of hoogstens met de Grieksche zuil als eenig ornament.
Ook zeer fraaie middeneeuwsche en renaissancebruggen kwamen op het doek en werden in hun architectonische deugden en gebreken verklaard.
Het steenen tijdperk van de bruggen moest helaas door de eischen van den modernen tijd met zijn verkeersbehoeften opgevolgd worden door het tijdperk van het ijzer en het gewapend beton. Voor spr. was het ijzer intusschen geen schrikbeeld. Wanneer men het moderne materiaal slechts weet te gebruiken overeenkomstig zijn constructie-eischen, is het zeer goed te aanvaarden.
Hoe zeer men daartegen zondigt, liet spr. zien in moderne ijzeren bruggen van allerlei typen, tot onze Hollandsche ophaalbrug toe, die een toonbeeld zijn van wansmaak, van offeren aan romantiek, aan leugen en valschheid in de constructie.
Met voldoening kon spr. echter wijzen op meer toenadering tusschen den architect en den ingenieur, die een mogelijke oplossing in 't verschiet stelt van het conflict tusschen den utiliteitsbouw en de schoone bouwkunde.
Als voorbeelden liet spr. de nieuwe Amsterdamsche bruggen zien naast de fraaie oude, die helaas voor de verkeersbehoeften moeten verdwijnen. Over de nieuwe bruggen in Den Haag liet spr. zich ten slotte zeer gunstig uit.
Rectificatie. Regel 6 pag. 343 staat „waardiger uitingen", d. m. z. „manlijker uitingen."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 25 MRT. 1916. = No. 48.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Ledenvergadering. — Wijziging van § 24 der A.A.V., — Aan de verschillende werkliedenvereenigingen. — REDACTIONEEL GEDEELTE. — Kroniek LXXVI, door J. Gratama. — De A. A. V. — Het nieuwe kantoorgebouw voor de huiszittende armen te Amsterdam. — Verbouwing aan het Velperplein te Arnhem. — Prijsvraag. — Officieel gedeelte, laatste berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering. De ledenvergadering zal plaats hebben op Donderdag 30 Maart a.s. ten 10½ ure v.m. in het *Hotel de l'Europe* te Utrecht.
De Agenda is als volgt vastgesteld:
1o. Voorstel tot wijziging van § 24 der „Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren".
2o. Voorstel om het Bouwkundig Weekblad weder op 12 pagina's inhoud te brengen en het Tweemaandelijksch Tijdschrift weder geregeld te doen uitkomen.
3o. Statutenwijziging betreffende de Commissie van geschillen der honorariumtabel.
4o. Rapport uit te brengen door de Commissie voor de afwikkeling van punt 7 Werkprogramma.
5o. Begunstigingscontract voor de leden der M. B. V. A. voor ongevallenverzekering.
6o. Bespreking der vraag of het directeurschap eener grondexploitatie-Mij. vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A.
7o. Expositie van het portret van wijlen den heer A. Salm, steendruk van Rueter.
8o. Rondvraag.

De heer A. W. C. Dwars, directeur der Middelbare Technische School, heeft bericht, dat hij gaarne bereid is de deelnemers aan de vergadering in de gelegenheid te stellen de school te bezichtigen.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

Wijziging van § 24 der A.A.V., waarover overeenstemming is verkregen tusschen de Besturen van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Nederlandschen Aannemersbond.

I. Het tweede lid van alinea 1 vervalt.
II. De paragraaf wordt aangevuld met eene nieuwe alinea (5) luidende als volgt:
„Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen geven „den aannemer recht op termijnsverlenging indien en voor zoo„ver de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werk„staking of de uitsluiting:
„*a.* het gevolg is van eene handeling des aannemers in strijd met:
„1°. eene wettelijke bepaling in zake den arbeid,
„2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst,
„3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of arbeidsduur;
„*b.* op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt."

TOELICHTING TOT DE GEWIJZIGDE § 24 DER A.A.V.
Werkstaking en uitsluiting mogen geen recht geven op termijnsverlenging, indien ten gevolge daarvan de duur van het werk niet is verlengd.
De termijnsverlenging mag — zelfs indien de staking of de uitsluiting langer heeft geduurd — niet meer bedragen dan de vertraging in de oplevering van het werk of van het gedeelte van het werk, dat op verbeurte van korting op een bepaalden tijd moet worden opgeleverd. Het is gewenscht dit in de bepaling omtrent het recht op termijnsverlenging vast te leggen.
Verder moeten staking en uitsluiting, om recht te geven op termijnsverlenging, zijn ontstaan ten gevolge van eene oorzaak, die onafhankelijk is van den wil des aannemers. De beslissing hieromtrent, zonder meer over te laten aan arbiters, zooals door de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten en door de vakvereenigingen der arbeiders wordt verlangd, is voor de aannemers onaannemelijk. Arbiters toch zouden in dit geval te beantwoorden krijgen de vraag of de aannemer de staking of de uitsluiting had kunnen voorkomen. En deze vraag zou allicht, maar in vele gevallen niet zonder grove onbillijkheid, kunnen worden beantwoord met de bewering: „dat de aannemer de staking of de uitsluiting had kunnen voorkomen door de eischen der arbeiders (onbillijk of niet) in te willigen."
Daarom moet à priori worden vastgesteld aan welke voorwaarden de aannemer moet voldoen om recht te kunnen doen gelden op termijnsverlenging bij staking of uitsluiting.
Als zoodanige voorwaarden worden voorgesteld:
1e. de nakoming der wettelijke bepalingen inzake den arbeid;
2e. het zich houden aan de ter plaatse geldende arbeidsovereenkomsten;
3e. het nakomen van de besteksbepalingen betreffende loon en arbeidsduur.
Zoolang de aannemer aan deze voorwaarden voldoet, mag hem, bij afwijzing van met die bepalingen en overeenkomsten strijdige eischen der arbeiders, niet worden tegengeworpen, dat hij de staking had kunnen voorkomen door die eischen in te willigen. Dit al of niet inwilligen moet een zaak blijven tusschen den aannemer en zijne werklieden, waarin de aanbesteder zich niet

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

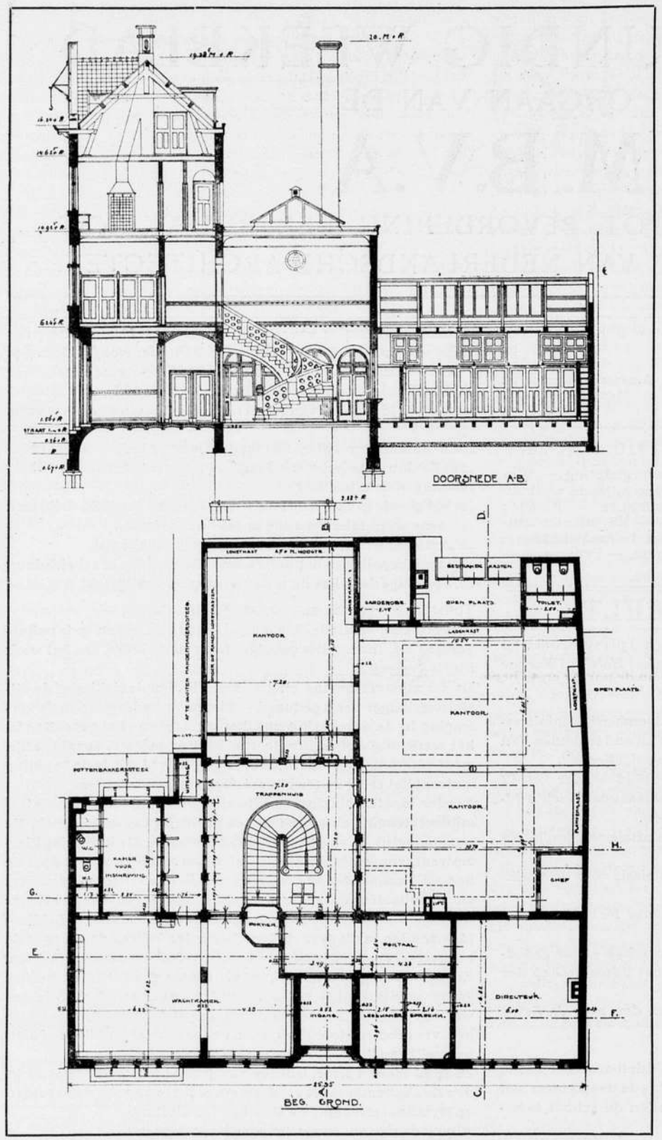

Kantoorgebouw voor de Huiszittende Armen te Amsterdam.
Doorsnede en Plan Beganegrond. Architect D. van Oordt Hzn.

heeft te mengen. Deze, de aanbesteder, kan wellicht bevorderen, dat zijne belangen niet door vertraging in de uitvoering van het werk worden geschaad door opneming in het bestek van billijke bepalingen betreffende loon en arbeidsduur. Iedere aanbesteder voor zich moet weten hoever hij in deze richting wil gaan. Dit voor te schrijven in de A.A.V. gaat niet aan en verder te gaan dan hetgeen bepaald is in de §§ 42 en 43 der A.A.V. verdient dan ook geen aanbeveling. Zoolang echter de aannemer de wettelijke bepalingen op dit punt nakomt, zoolang hij zich houdt aan de ter plaatse geldende arbeidsovereenkomsten en aan de besteksbepalingen betreffende loon en arbeidsduur, behoort hij gevrijwaard te zijn tegen het gevaar van toepassing van korting bij termijnsoverschrijding tengevolge van werkstaking of uitsluiting als gevolg van geschillen, op dit punt ontstaan.

De eisch, dat staking of uitsluiting — om à priori recht te geven op termijnsverlenging — moet uitgaan van een „behoorlijk georganiseerde vakvereeniging" behoort te vervallen. Het is toch niet onmogelijk, dat hierdoor een recht op termijnsverlenging zou kunnen ontstaan in gevallen, waarin dit onbillijk zoude zijn, en omgekeerd, dat dit recht den aannemer zou kunnen worden ontzegd in gevallen, waarin het hem billijkerwijze zoude moeten worden toegekend.

Eindelijk is het duidelijk, dat de aannemer geen recht op termijnsverlenging moet kunnen doen gelden, wanneer hij een staking heeft uitgelokt. Wel zal dit zelden of nooit voorkomen, maar het kan niettemin zijn nut hebben dit uitdrukkelijk vast te stellen, vooral nu het van verschillende zijden wordt verlangd. Het spreekt vanzelf, dat alle geschillen — geene uitgezonderd —, waartoe deze bepalingen aanleiding kunnen geven, door arbitrage moeten worden beslist. Het is echter onnoodig — en dus verkeerd — dit uitdrukkelijk te constateeren.

Werkliedenvereeniging. Aan verschillende werkliedenvereenigingen is bovenstaande wijziging van art. 24 met toelichting gezonden, waaraan het volgende schrijven was toegevoegd.

's-Gravenhage, 22 Maart 1916.

Aan de Besturen van:

den Algemeenen Nederlandschen Timmerlieden Bond, den Centralen Bond van Bouwvakarbeiders, den Nederlandschen Schildersgezellen Bond, den Algemeenen Nederlandschen Stucadoorsbond, den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Timmerliedenbond St. Joseph, den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Steen- en Kalkbewerkersbond, den Nederl. Roomsch-Katholieken Schildersgezellenbond.

Adres: den Heer A. W. Jensch, 1e Helmersstraat *Amsterdam*.

Mijne Heeren.

Nadat, zooals U bekend is, het Bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond om de U bekende redenen bezwaar had gemaakt tegen de tegenwoordigheid van afgevaardigden van Uwe Vereenigingen bij de voorgenomen nadere overweging van de bepalingen der Nieuwe Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van Besturen en Particulieren, betreffende het recht op termijnsverlenging bij vertraging in de uitvoering ten gevolge van werkstaking en uitsluiting, heeft die overweging plaats gehad in bijeenkomsten gehouden door de Voorzitters en Secretarissen van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Nederlandschen Aannemersbond, door welker samenwerking de nieuwe A. A. V. zijn tot stand gekomen.

Als resultaat van deze overwegingen hebben wij de eer U hierbij aan te bieden eene geheel nieuwe redactie van bedoelde bepalingen waarin, zooals U zal blijken, het recht op termijnsverlenging, overeenkomstig Uw verlangen, niet meer wordt afhankelijk gesteld van het feit, dat de staking of de uitsluiting al of niet is uitgegaan van eene behoorlijk georganiseerde vakvereeniging, maar geheel andere, naar het ons voorkomt juister, eischen worden gesteld, waaraan de aannemer heeft te voldoen wil hij op termijnsverlenging aanspraak kunnen maken.

In de bij deze nieuwe redactie behoorende toelichting wordt uiteengezet, waarom niet kan worden voldaan aan Uw verlangen om de beslissing omtrent de vraag of eene, na vertraging in de oplevering tengevolge van staking of uitsluiting, toegepaste korting al of niet terecht is gelegd, zonder eenige beperkende bepaling aan arbitrage over te laten. Wij vleien ons, dat van deze nieuwe redactie, die, naar het ons voorkomt, met de belangen van de betrokken partijen voldoende rekening houdt en die ook door den Nederlandschen Aannemersbond wordt aanvaard, door U, al worden Uwe wenschen niet geheel bevredigd, met voldoening zal worden kennisgenomen.

Wat betreft de wenschelijkheid om in de bestekken bepalingen op te nemen betrekkelijk loon en arbeidsduur merken wij op, dat daaromtrent in de nieuwe A. A. V. in de par. 42 en 43 bepalingen worden aangetroffen; dat verder deze onderwerpen in de meeste plaatsen zijn geregeld in de aldaar geldende arbeidsovereenkomsten en dat slechts wanneer zoodanige overeenkomsten nog niet bestaan of wanneer afwijking van de bestaande arbeidsovereenkomst door den aanbesteder wenschelijk wordt geacht, van het opnemen van bepalingen omtrent loon en arbeidsduur sprake behoeft te zijn. Deze behooren dan echter te worden opgenomen in de bestekken. In de A. A. V. is hiervoor geen plaats aangezien in die bepalingen rekening moet worden gehouden met plaatselijke omstandigheden, wat in de A. A. V. niet mogelijk is.

Namens het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,

S. DE CLERCQ, *Voorzitter*.
J. WESSELIUS, *Secretaris*.

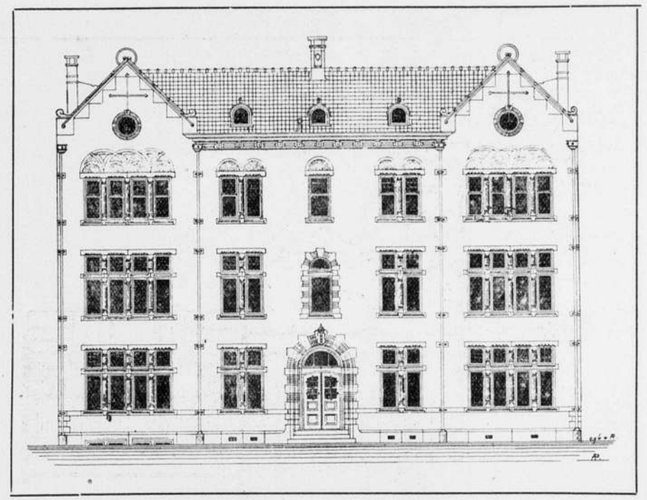

Kantoorgebouw voor de „Huiszittende Armen" te Amsterdam. Voorgevel.
Architect: D. van Oort Hzn.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXVI.

door J. GRATAMA.

VICTOR DE STUERS †. De bladen van den 21en Maart brachten het bericht, dat Jhr. Mr. Victor Eugène Louis de Stuers in den ouderdom van 72 jaren was overleden. Dit bericht kwam niet onverwacht, al lang was hij lijdende; en hoewel hij in den laatsten tijd zich nog herhaaldelijk in belangrijke kunstkwesties mengde, was toch zijn rol eigenlijk al afgespeeld.

Kort geleden, in 1913, is bij het 70-jarig jubileum van de Stuers, diens beteekenis uitvoerig herdacht. Ook in het B. Weekblad is toen over hem geschreven. Ik kan dus daarnaar verwijzen; maar het vele, dat de Stuers voor de bouwkunst gedaan heeft, wettigt, dat wij enkele hoofdzaken van zijne vruchtbare werkzaamheden nu bij zijn overlijden nog eens herdenken.

Treffend in heel zijn actief leven is zijn liefde en zijn ambitie voor de beeldende kunsten.

IJverig verzamelaar van mooie oude dingen, meubels en schilderijen, trof hem al spoedig de verregaande verwaarloozing van onze oude monumenten en de vrijwel algemeene onverschilligheid om hun behoud. Hiermede had de Stuers zijn arbeidsveld gevonden. In het beroemd geworden gidsartikel, getiteld „Holland op zijn smalst" (1873) wees hij op scherpe en geestige wijze op de achterlijkheid van onze musea en op den verwaarloosden toestand van onze monumenten. Het geschrift sloeg in, Minister Geertsema plaatste, op voorstel van de Steurs, op de begrooting gelden voor een in het leven te roepen college van Rijks-adviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, welke gelden door de Kamers werden toegestaan. De Stuers werd lid en secretaris van dit college, dat tot taak had voorstellen te doen omtrent behoud van oude belangrijke gebouwen, en andere voorwerpen van kunst of geschiedenis; dergelijke voorwerpen op te sporen, te inventariseeren, enz. In verband met de groeiende belangstelling van kunst en geschiedenis stichtte Minister Heemskerk in 1875 de Afd. Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken; aan het hoofd hiervan werd de Stuers geplaatst. Door onderlinge naijver en verdeeldheid, waarbij een zekere actie tegen de Roomsche elementen in het college der Rijksadviseurs duidelijk valt waar te nemen, werd al spoedig dit college ontbonden, namelijk in 1879. De Stuers werkte echter krachtig aan zijn levenstaak door

Kantoorgebouw voor de Huiszittende armen te Amsterdam. Architect D. VAN OORDT HZ.

in zijn functie van referendaris der Afd. Kunsten en Wetenschappen, welke taak hij eerst in 1901 neerlegde. Ontzaglijk veel heeft hij in dien tijd verricht. Behalve heel wat diplomatisch en papieren werk, kwam er ook veel practisch werk tot stand. Ik bedoel de restauraties van oude monumenten, als: de kerken van Arnhem, Haarlem, Den Haag, Zutphen, Zwolle, Stedum, St. Servaas te Maastricht; de raadhuizen van Heusden, Venlo, Sluis, Veere, Den Haag, Franeker, Woerden; de kanselarij te Leeuwarden; het kasteel te Muiden en idem te Medemblik; het Prinsenhof te Delft, het huis van Maarten van Rossum te Zalt-Bommel. Ik doe slechts een kleine greep. Ook bij de totstandkoming van nieuwe gebouwen had hij meermalen grooten invloed; zoo bij den bouw van het Rijksmuseum en van het Ministerie van Justitie.

Deze restauraties vormen een groot deel van den roem van de Stuers. Maar tegelijk zijn zij zijn Achilles-hiel; en het jongere geslacht heeft hem vooral over dit restaureeren is den laatsten tijd fel bestreden. Want veel van wat gerestaureerd werd is ver-restaureerd, d. w. z. onherroepelijk on-echt gemaakt en dus bedorven. En toch, al mogen wij het ten zeerste betreuren, dat vele oude monumenten vrijwel verloren zijn gegaan door deze verouderde wijze van handelen, die het niet liet bij behouden van wat er is, maar vlijtig in ouden stijl bijwerkte, toch voelen wij bewondering voor de energie en voor de toewijding, waarmede de Stuers werkte op de wijze, die hij en zijn tijdgenooten voor de ware aanzagen.

Het noodlot van krachtige, maar eenzijdige naturen: hun tijd te overleven, is hem niet gespaard gebleven. De tijden veranderden en daarmede de inzichten omtrent restaureeren. De jongeren kwamen naar voren

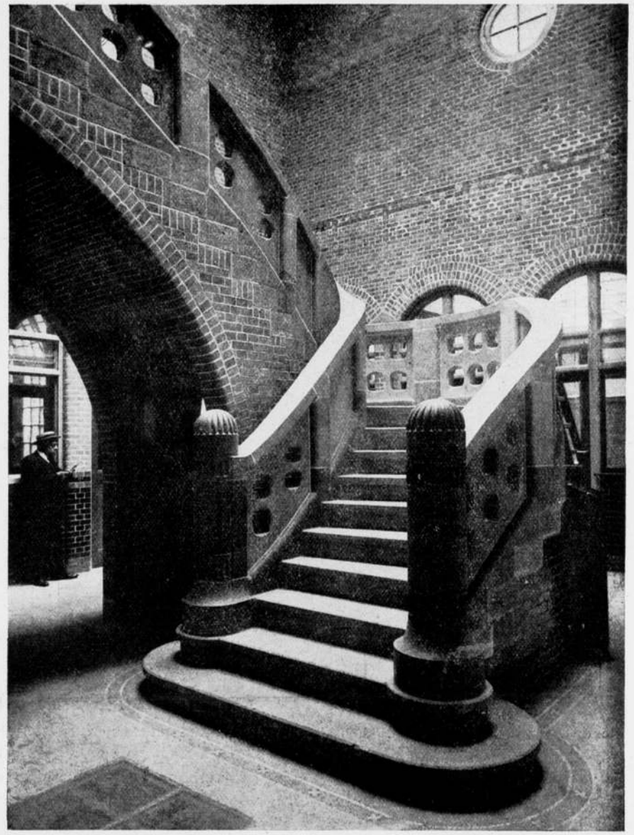

Het Kantoorgebouw voor de Huiszittende Armen te Amsterdam. Hal. Architect D. VAN OORT Hz.

met eigen, stevige meeningen; zij lieten zich niet op zijde zetten door den slagvaardigen, strijdlustigen veteraan. De Ned. Oudheidkundige Bond benoemde een commissie tot vaststellen van goede restauratie-beginselen; de Stuers had hierin natuurlijk ook zitting, maar de jongeren hadden de overhand. De vergaderingen dezer commissie waren vaak stormachtig en soms voor de Stuers tragisch. Op bedekte, maar soms ook op onbedekte wijze (door de prikkeling van het debat voor de Stuers) werd artikelsgewijs, correct, zakelijk, het levenswerk van de Stuers grootendeels afgebroken door de nieuwe restauratie-regelen.

De Stuers hield zich prachtig, gaf niets toe, transigeerde nergens; zwak, haast onmachtig van lijf, vlamde zijn strijdende geest nog helder. Hij was in alle opzichten een bewonderenswaardig en eerbiedigwaardig man.

De restauratieregelen werden in nieuwen geest opgesteld en zoo door den Ned. Oudh. Bond aangenomen; zij zullen nog behandeld worden door de architectenvereenigen.

Wij verheugen ons over de voortschrijding van deze moderne beginselen en over de steeds groeiende belangstelling voor onze oude monumenten en voor de bouwkunst in het algemeen; maar wij moeten hierbij bedenken, dat de Stuers het was, die in een tijd van lauwheid en onverschilligheid de trom roerde en 25 jaar lang met kracht, talent en succes de beeldende kunsten heeft bevorderd. Van dezen pionier, deze markante persoonlijkheid zullen wij dit steeds dankbaar herdenken.

A. A. V. *

Voor den architect is het nog betrekkelijk moeilijk zich een goed vakvereenigingsmensch te gevoelen. Hij is te langen tijd gewoon geweest zich vrij van banden te bewegen. Daardoor is het verklaarbaar, dat de architecten voor

* Dit artikel kon wegens plaatsgebrek niet in het vorig nummer van het Bouwk. Weekbl. worden opgenomen.

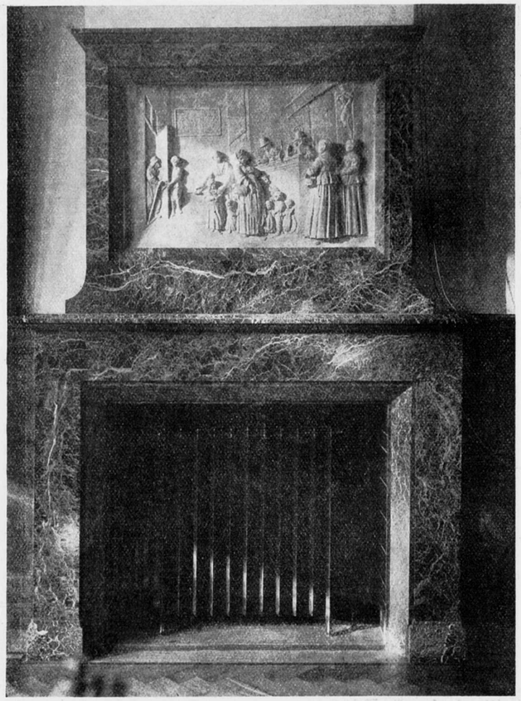

Kantoorgebouw „Huiszittende Armen" te Amsterdam. Schoorsteenmantel in de Directiekamer. Architect: D. VAN OORT Hz.

een groot deel nog te goedmoedig staan tegenover de maatschappelijke verhoudingen. Dit is te betreuren, want middelerwijl voltrekken zich processen, die door hem zouden beinvloed kunnen zijn, doch door nalatigheid in zijn nadeel uitgroeien. Het groeiproces der nieuwe A.A.V. is er een voorbeeld van.

Hoewel gelukkig uitzonderingen bestaan, is het bij het grootste deel der architecten nog niet voldoende doorgedrongen, dat door het in werkingtreden der nieuwe A.A.V. geheel andere verhoudingen tusschen de diverse bij den bouw betrokken partijen zullen ontstaan. Door deze A.A.V. wordt de architect gedwongen, niet alleen een opinie te bezitten over de plichten en rechten der werkgevers en werknemers, maar hij zal ten alle tijde moeten kunnen toonen volledig op de hoogte te zijn van deze rechten en plichten, om in den strijd tusschen kapitaal en arbeid zich te kunnen gevoelen den arbiter, die zich vrij en eerlijk kan uiten in dien strijd.

Hij zal den principaal volledig moeten kunnen inlichten, niet alleen, wanneer moeilijkheden tijdens den bouw zijn gerezen, maar hij zal door maatregelen en bepalingen in zijn bestek moeten zorg dragen, dat de moeilijkheden tot een minimum beperkt zullen worden. Hiervoor is het noodig, dat hij niet alleen op de hoogte is van werktijden, schafturen, schaftlokalen, loonen enz. maar hij zal moeten bestudeeren de geheele vakbeweging der aannemers en arbeiders, ten einde niet plotseling voor feiten gesteld te worden, die hij bij tijdig ingrijpen had kunnen voorkomen; uit dien hoofde is het toe te juichen, dat de B.N.A. nogmaals het licht laat vallen op de A.A.V.

Het herhaaldelijk opwekken der architecten, om zich toch niet alles te laten aanleunen, moet op den duur tot resultaten voeren.

De stakings- en uitsluitingsclausule in die A.A.V. moet door iedereen doordacht worden, en ieder moet overtuigd zijn, dat zich daaromtrent later geen moeilijkheden zullen voordoen, die bij beter bestudeeren uitgesloten geweest zouden zijn.

Het bleek dat velen tegen deze clausule zijn, omdat er niet duidelijk in wordt uitgedrukt, dat arbitrage mogelijk is, om te bepalen, in welke verhouding de vertraging staat tot de uitsluiting of staking. Dit bezwaar wordt in hoofdzaak ondervangen door de redaktie, die indertijd door mij met het bestuur der B. N. A. werd opgesteld en luidt: Partiëele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht, en geven recht op termijnsverlenging, voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk, en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt. Deze redactie werd door het bestuur der M. B. V. A. ondersteund, waarvan aan de N. A. B. mededeeling is gedaan.

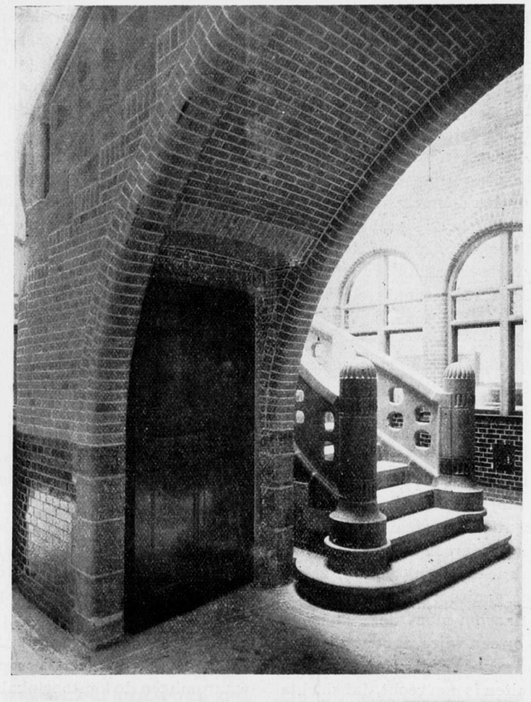

Kantoorgebouw voor de Huiszittende Armen. Hal. Architect: D. VAN OORT Hz.

De redaktie van de B. N. A. in haar A. A. V. is hiermee vrijwel in overeenstemming.

Men zou aldus zeggen, dat, waar thans M. B. V. A.; B. N. A. en N. A. B. tot overeenstemming in beginsel zijn gekomen, de commissie, die deze A. A. V. samenstelde, een redaktie in evenredigen zin zou aanvaarden. Dit nu is allerminst het geval.

De nieuwe redaktie, die door deze commissie is voorgesteld, gaat de gevallen in rubrieken indeelen, waardoor aan de algemeenheid ten zeerste wordt geofferd. Verder zijn de woorden: „uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen" vervallen.

Dit laatste vooral is zeer bedenkelijk.

Waarschijnlijk heeft de brochure van de sociaal-technische vereeniging van democratische Ingenieurs en Architecten inzake werkstaking en uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken, haar invloed doen gelden.

In deze brochure staat, dat, terwijl de werklieden, behoorende tot behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, weten, dat staking recht geeft op termijnsverlenging, waardoor dus hun kansen vrij slecht staan, de ongeorganiseerden zich sterker zullen voelen, omdat bij een staking van hen, het nog lang niet zeker is, of de aannemer gedekt is tegen boeten bij te late oplevering, zoodat het zeer begrijpelijk is, dat de leiders der vakbeweging zich tegen het streven van den Aannemersbond verzet hebben.

Dit laatste nu is reeds logisch, wanneer aangenomen wordt, dat staking à tort et à travers recht geeft op termijnsverlenging. Daar echter arbitrage mogelijk moet zijn over de vraag of de aannemer niet te kort is geschoten in zijn verplichtingen, zal de praktijk uitwijzen, dat de stakings- en uitsluitingsclausule nooit ten gevolge kan hebben een eenzijdige machtsverleening aan de zijde der aannemers. Dat de arbeiders vertegenwoordigd behooren te zijn in de arbitragecommissie spreekt vanzelf.

In de praktijk is natuurlijk eveneens arbitrage mogelijk, wanneer ongeorganiseerde arbeiders staken.

Wanneer niet andere belangen op het spel stonden, zou het voor de hand liggen eenvoudig de woorden „georganiseerde vakvereenigingen" weg te laten, zoodat alle stakingen recht geven op termijnsverlenging (behoudens nadere arbitrage natuurlijk over den omvang der schade), wanneer niet tevens door het weglaten van de woorden „georganiseerde vakvereenigingen", ook uitsluiting zal kunnen plaats hebben door een — enkelen — aannemer.

Waar bij de oorspronkelijke redaktie zoowel voor staking als uitsluiting georganiseerde vakvereenigingen

noodig waren, zoodat geen aannemer of groepje arbeiders geacht werden het recht te bezitten van uitsluiting of staking zonder hun vakvereeniging daarin te kennen, en er door gesteund te worden, zal door de nieuw voorgestelde redactie, n. b. door de leiders der vakbeweging van de arbeiders geinspireerd, juist het staak-maar-raak, en sluit-maar-uit idee weder naar boven komen.

Juist, het gedeelte, dat door den democratisch voelenden architect goed werd geacht in de stakings- en uitsluitings clausule wordt door de nieuwe redaktie te niet gedaan. De architect toch, die zich boven de partijen en boven den strijd dier partijen moet stellen, kan dat alleen dan met oprechtheid doen, wanneer hij weet, dat georganiseerde groepen tegenover elkaar staan, maar het zal hem onmogelijk zijn die onpartijdigheid te betrachten, wanneer organisaties plaats maken voor horden.

De architect heeft zich neer te leggen bij de gevolgen van den strijd, die gevoerd wordt tusschen de groote vakvereeniging der aannemers en de groote vakvereenigingen der arbeiders, maar hij moet niet gedoogen, dat de arbeiders voor een negatief voordeel de positieve voordeelen der organisatie onderschatten. In de stakingsclausule zonder redaktie-wijziging schuilt zeker een groot gevaar voor de georganiseerde vakvereenigingen der arbeiders, maar daarom moet deze clausule herzien worden, maar niet op een wijze, zoodat elk aannemer en elke arbeider het recht krijgt uit te sluiten of te staken. Staken en uitsluiten is een recht, dat slechts georganiseerde groepen behooren te bezitten. Als men hiervan overtuigd is, zal ingezien worden, dat men zich verzwakt door rechten, die door strijd verkregen zijn, zoo maar aan elk af te staan.

Met belangstelling zie ik de houding der arbeidersorganisaties tegemoet, wanneer hen de nieuwe stakings- en uitsluitingsclausule wordt gezonden; ook de architecten zullen dan moeten toonen maatschappelijke menschen te zijn. In de brochure van de B. N. A. viel mij op, dat de B. N. A. zakelijke en persoonlijke borgstelling volgens de opvatting der A. A. V. van gelijke beteekenis acht.

Persoonlijk heb ik dien indruk niet gekregen, al is de 2e alinea van § 2 Borgtocht, niet duidelijk. Deze alinea zou m.i. kunnen luiden :

Ook kan de borgtocht persoonlijk zijn. Zooals de 2e alinea thans luidt, is het niet uitgesloten, dat er de beteekenis aan gehecht wordt, dat de persoonlijke borg eveneens door een zakelijken borg van 10% der aanneemsom moet gedekt zijn. Dit zou natuurlijk belachelijk zijn.

J. B. VAN LOGHEM B.I.

HET NIEUWE KANTOORGEBOUW VOOR DE HUISZITTENDE ARMEN TE AMSTERDAM.

Door de Commissie uit het Burgerlijk Armbestuur voor de Huiszittende Armen, het Weduwenhof en het Armenhuis te Amsterdam. werd mij opgedragen een plan te ontwerpen tot het bouwen van een nieuw kantoorgebouw, voor de Afdeeling Huiszittende Armen op een terrein groot ± 600 M². gelegen aan de Reguliersdwarsstraat No. 65-67-69 aan de achterzijde begrensd, door de Mandenmakerssteeg met uitgang, door de St. Jorisstraat naar den Singel.

Het terrein was toen ingenomen, door de Openbare Lagere School No. 24, en door eenige particuliere huizen.

Sedert het jaar 1872 was de administratie der Afdeeling H. Z. Armen, ondergebracht in den vleugel van het Armenhuis, grenzende aan de Roeterstraat hoek Kerkstraat.

De inrichting der kantoren en der bedeeling-lokalen was, door de uitbreiding van Amsterdam, en door andere omstandigheden, geheel onvoldoende geworden.

De 300 à 400 bezoekers per dag, die in enkele uren geholpen werden, moesten zich dan in den gang, gebouwd op de open plaats naast de kantoren, in de breedte door hekwerk in 3 smalle gangen ieder ter lengte van ± 30 M. verdeeld, in rijen opstellen en dus voetje voor voetje 90 M. afstand afleggen om het hun toekomende te ontvangen.

Om het bovengenoemde bezwaar te ondervangen is in het nieuwe gebouw aan den beganen grond links van den hoofdingang aan de Reguliersdwarsstraat, een ruime wachtkamer, voor het publiek aangebracht.

Rechts van den hoofdingang bevindt zich het kantoor van den Directeur, waarnaast een kleine spreekkamer.

De hoofdingang geeft verder toegang naar een hal, waaromheen de kantoorlokalen zijn gelegen.

In de genoemde wachtkamer bevinden zich toegangen naar het kantoorlokaal, waar de aanvragen tot hulp worden ingeschreven en naar de hal, waar het toegekende aan de verschillende loketten wordt uitgereikt.

De portiersloge is zoodanig aangebracht, dat de portier alle toegangen, de hal en de lokalen tegelijkertijd kan overzien.

Hij roept de wachtenden volgens het nummer op om zich te begeven naar het lokaal van inschrijving of naar de hal.

Alle afscheidingen tusschen de kantoren en de hal zijn z.g. glasafscheidingen, waardoor de contrôle wordt bevorderd.

Naar de Mandenmakerssteeg is een nooduitgang aangebracht.

Op de 1e verdieping bevinden zich de Bestuurskamer en kantoren.

De 2e verdieping is ingericht voor archief en tot conciergewoning.

Daar de beschikbare ruimte niet toeliet een trappenhuis te maken, werd de trap naar de 1e verdieping in de hal, vrijstaande aangebracht, waardoor de regelmatige circulatie van het publiek, langs de loketten werd bevorderd.

De trap naar de volgende verdieping, werd boven het groote benedenkantoor uitgebouwd.

Bij den bouw is gebruik gemaakt van de fundeeringmuren der vroegere school No. 24.

De gevels zijn van Vechtsche boerengrauwe baksteen; de drempels en planken van hardsteen; aanzetstukken enz. van Ober-Kichner zandsteen.

Ter bevordering der hygiëne, zijn de trapmuren in de hal en de wanden gemetseld van machinale gele friesche baksteen.

De balustraden op den trap en op het trapbordes, zijn van Morleysteen en hardsteen; de traptreden van graniet.

De vloeren van den ingang, de hal, de wachtkamer, en W. C.'s zijn van terrazzo. De overige van hout.

Het gebouw is gebouwd door de aannemers van Vliet en Nieuwstadt, onder toezicht van den Hoofdopzichter J. van den Bosch.

De kelders zijn van gewapend beton en vervaardigd door de N.V. Fabriek van Monierwerken „de Amstel" te Amsterdam.

De centrale verwarming en ventilatie is geleverd door de firma W. J. Stokvis te Arnhem.

Het sluitstuk van den hoofdingang met het Wapen van Amsterdam is van den beeldhouwer C. Oosschot.

D. VAN OOST Wz., *Architect.*

In het volgend nummer zal een historische beschouwing met afbeeldingen worden opgenomen over de oude Huiszittenhuizen te Amsterdam.

Het Velperplein te Arnhem. Foto SCHOTEL Arnhem.

VERBOUWING AAN HET VELPERPLEIN TE ARNHEM.

Het Velperplein is het centrum van Arnhem en een van de fraaiste pleinen van ons land.

Wel voldoet het niet aan de eischen, welke men tegenwoordig uit stedebouwkundig oogpunt aan een plein meent te mogen stellen, maar dit neemt niet weg, dat de aanleg vele elementen bevat die het geheel aantrekkelijk maken. Een van die elementen wordt gevormd door de zijde van het plein, welke op nevenstaand plaatje is afgebeeld.

Het is de zijde van het plein waarin de Roggestraat uitkomt; deze is een gedeelte van de hoofdwinkelstraat, welke in Oost-Westelijke richting als de lengte-as van Arnhem kan worden beschouwd. Deze winkelstraten zijn vrij smal, maar door eene plaatselijke verbreeding heeft de Roggestraat een ruime uitmonding op het Velperplein verkregen.

De bebouwing van deze hoekperceelen is dus uit stedebouwkundig oogpunt van veel belang.

Deze bebouwing dagteekent uit omstreeks 1860 en was wat opzet betreft, niet zonder eenige monumentaliteit.

De afbeelding toont echter aan hoe in latere jaren dit stadsbeeld door de stichting van een winkelhuis misvormd werd.

Het toeval wil nu, dat tegelijkertijd aan weerszijden van de Roggestraat nieuwe gebouwen zullen worden opgericht.

Hierdoor valt te betreuren het verdwijnen van het niet onverdienstelijke hoekhuis en het gedeelte van den pleinwand vanaf het confectiemagazijn tot den inwendigen hoek, waarvan het ronton de herinnering levend hield aan den bekenden schrijver van de Overbetuwsche novellen.

De gelijktijdige vernieuwing van dezen geheelen pleinwand opent de mogelijkheid, de te verkrijgen winst grooter te doen zijn dan het te boeken verlies.

Aannemend dat eenerzijds verlies valt te constateeren, mag nu gehoopt worden dat de beide eigenaars van de hoekperceelen ter weerszijden van de Roggestraat inzien welk een groot stedebouwkundig belang hier aan de orde gesteld is.

Het meest gewenscht zou zijn, het ontwerp voor de bebouwing van den geheelen pleinwand, aan één archi-

tect op te dragen. In de jaren 1860 was dit mogelijk en daardoor juist werd toen zoo'n aantrekkelijk geheel verkregen.
Kan dit om allerlei redenen nu niet het geval zijn, toch is het beslist noodzakelijk, dat de architectuur van beide pleinwandhelften één aesthetisch geheel vormt.
Van beide hoekgebouwen dienen de ontwerpers overenweer te overleggen hoe zij er het best in zullen slagen de beide gedeelten van den pleinwand als onderdeelen van het groote geheel op te lossen.

De stedelijke overheid diende voor hoogst belangrijke gevallen, als waarom het hier gaat, de bevoegdheid te hebben regelend op te treden. De gemeenteraad van Arnhem heeft thans geenerlei machtsmiddel; hoogstens kan bij minnelijke schikking iets bereikt worden indien . . . . . de bouwverordening in enkele bepalingen wat meer vraagt dan den eigenaren lief is. In zulke gevallen valt er ook op het gebied der officieele schoonheidsbemoeiing officieus nog wel iets uit te richten.
Hoe het ook zij, gelijktijdige bebouwing opent de mogelijkheid op een goede oplossing.

Mogen de eigenaars, de architecten en de overheid samenwerken, opdat een stadsbeeld ontsta, hetgeen, wat eenheid van opvatting betreft, niet al te zeer achter behoeft te staan bij het resultaat dat in 1860 met eenvoudige middelen werd verkregen.

PRIJSVRAGEN.

Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1o. Een prijsvraag voor het nieuw te plaatsen hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.
2o. Prijsvraag voor een hoofd als inleiding voor genoemd Weekblad.
3o. Prijsvraag voor een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.

De prijsvraag omvat de volgende opgaven:

1e. *Een hoofd* voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad. De maat van den omslag is 25 c.M. breed en 32 c.M. hoog. De ontwerper mag hiervan niet meer dan 5 c.M. hoogte over de geheele breedte van den omslag gebruiken, terwijl desgewenscht voor eventueele randversiering om de geheele bladzijde een randje van 1 c.M. breedte beschikbaar is. Wordt een dergelijke randversiering door den ontwerper wenschelijk geacht, dan moet deze ook voortgezet worden als afsluitrand van de achterzijde van den omslag.
In de genoemde ruimte van 5 × 25 c.M. moet zeer duidelijk in strenge letters vermeld staan: „Bouwkundig Weekblad", terwijl binnen die ruimte van 5 × 25 c.M. tevens ruimte moet zijn voor den drukker, ten einde het nummer, den datum en den jaargang te kunnen zetten.
De genoemde ruimte van 1 c.M. breedte voor eventueele randversiering is in de hoogte van 5 c.M. eveneens begrepen.
De ontwerper is geheel vrij in de keuze van den letter, doch moet er mede rekening houden, dat de overige ruimte van het blad gewoon met advertenties wordt gevuld, al zal hierbij het streven voorop gesteld worden, dat deze als geheel een smaakvol aanzien zullen verkrijgen.

2e. *Een hoofd* als inleiding van het orgaan der M.B.V.A.
Voor dit hoofd is een hoogte van 8 c.M. beschikbaar, terwijl de breedte van het drukwerk onder dit hoofd 19 c.M. bedraagt.
Binnen genoemde grenzen moet komen: „Bouwkundig Weekblad, orgaan van de M.B.V.A. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten". Ook moet in deze ruimte worden gedrukt, Commissie van Redactie, J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUENDAG en G. VERSTEEG, Redacteur, J. GRATAMA, Bureau van Redactie Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co, Herderstraat 5 's-Gravenhage.
De ontwerper zal bij dit hoofd moeten uitgaan van onderstaand lettertype, ten einde het hoofd in verband te brengen met het drukwerk er onder. Het lettertype behoeft daarom niet onveranderd gebruikt te worden. De ontwerper is vrij het om te werken of te vervormen, wanneer het genoemd verband maar blijft bestaan.
De ontwerper is tevens vrij in hetzelfde karakter te versieren binnen genoemde ruimte. In tegenstelling met het ander genoemde hoofd, dat voor alles streng en duidelijk moet zijn, zal dit hoofd een meer intiem karakter moeten dragen.

3de. *Een hoofd* met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.
Dit vignet of stempel moet bevatten de letters M B. V. A., terwijl het hoofd verder moet bevatten: „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten", opgericht 1847. Beschermvrouwen H. M. de Koningin en H. M. de Koningin Moeder. Verder: Amsterdam Marnixstraat 402, met ruimte daarachter voor den datum, telefoon 2736Z, benevens de mededeeling: Men wordt verzocht bij het antwoord den datum van dezen brief te vermelden. De maten van het briefpapier zijn 21 cM. breed en 28 cM. hoog.
De ontwerper is geheel vrij in zijn uiting en gebruik van plaatsruimte, waarbij echter niet aan de *doelmatigheid bij het gebruik mag worden geofferd.*
De ontwerper kan in de genoemde 3 rubrieken zijn ontwerp geteekend, gedrukt of als combinatie van beide in zenden. De teekeningen en drukwerken uitsluitend in zwart.
Als gezamenlijke prijzen is beschikbaar gesteld f 100.— welk bedrag door de jury naar billijkheid zal verdeeld worden onder de beste inzendingen.
De ontwerpen moeten vóór of op Zaterdag 29 April in gesloten couvert gezonden worden aan het bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402; vergezeld van een motto, correspondentie adres en niet onderteekend.
Een tweede gesloten couvert moet het motto eveneens vermelden en tevens den naam van den inzender. Op dit couvert te zetten: naambrief. De vragen in te zenden tot 8 April. In het nummer van 15 April zullen deze gezamenlijk worden beantwoord.
De programma's zijn gratis aan het bureau der M. B. V. A. verkrijgbaar, terwijl de mededinging is opengesteld voor ieder.
Inlichtingen kunnen tot Dinsdag 11 April gevraagd worden aan genoemd adres.
De antwoorden worden in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd.
Lettertypen in gebruik bij het Bouwkundig Weekblad:

a b c d e f g h i j k — A B C D E F G H I J K
a b c d e f g h i — A B C D E F G H I

De Jury:
J. GRATAMA B.-I.
J. B. VAN LOGHEM B.-I.
B. J. OUENDAG.
G. VERSTEEG.
S. J. DE ROOS.

OFFICIEEL GEDEELTE.

LAATSTE BERICHTEN.

Begrafenis van Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers. Vrijdag 24 Maart l.l. had te Maastricht de teraardebestelling plaats van Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers.
De heer S. de Clercq, voorzitter der M.B.V.A. was aan het station te 's-Gravenhage aanwezig ten einde, ook namens de Maatschappij, den overledene een laatsten groet te brengen.
Als blijk van hulde aan de nagedachtenis van dezen ook voor de bouwkunst zoo verdienstelijken Nederlander zond de M.B.V.A. een krans.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUENDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. f 9.50. Afz. Nos f 0.15. fr. p.p. f 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.—, elke regel meer f 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen f 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 1 APRIL 1916. = No. 49.

INHOUD: REDACTIONEEL GEDEELTE. — Kroniek LXXVII, door J. Gratama. — De Huiszittenhuizen te Amsterdam, door Dr. Joh. C. Breen — A. A. V. — Prijsvragen. — Open prijsvragen. — Berichten.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

KRONIEK LXXVII.

door J. GRATAMA.

WAT MEN MOET WETEN VÓÓR MEN LAAT BOUWEN. Aldus luidt de titel van een boekje, geschreven door den heer A. H. Wegerif, Architect M. B. V. A. en verschenen in de „Praktische Bibliotheek" uitgave van J. F. van de Ven te Baarn. De prijs ervan bedraagt f 0.60. Dat de bouwkunst meer en meer populair wordt is in den laatsten tijd herhaaldelijk in de vakbladen met voldoening geconstateerd. Tot nog toe was van de beeldende kunsten voornamelijk de schilderkunst degene, die de belangstelling van het publiek wist te trekken en gaande te houden. Tegenwoordig treedt echter de architectuur meer en meer op den voorgrond; niet alleen, dat de overheid van stad en land steeds meer met ernst en tact tracht de moeilijke bouwkunst-vraagstukken, die zich voordoen, op te lossen, maar ook de aandacht van het ontwikkelde publiek voor architectonisch-aesthetische kwesties is gewekt. Het boekje van den heer Wegerif komt op een goed oogenblik; het geeft raadgevingen aan hen, die een woonhuis wenschen te laten bouwen, en het doet dit op een eenvoudige, populaire, ik zou bijna zeggen huiselijke manier, waardoor menig toekomstig bouwheer zich een goed denkbeeld kan vormen van wat bouwen beteekent en welke omstandigheden er aan verbonden zijn. De opmerkingen in het boekje zijn meerendeels zeer juist; terwijl overal te bemerken valt, dat de schrijver hooge moreele eischen stelt aan het bouwen en de bouwkunst.
De geest van het geschriftje is van de goede soort; hij getuigt van een fijne liefde voor het schoone bouwvak. Het ware te wenschen, dat meer collega's er toe overgingen ieder op hun wijze tot de populariseering van de bouwkunst mede te werken; het brengen der bouwkunst naar het publiek is m. i. van heel wat grooter en ruimer beteekenis dan zoo menig onderwerp, waarover door de architecten eindeloos vergaderd wordt.
Het hooghouden van de beteekenis der bouwkunst door den schrijver blijkt reeds uit den eersten zin van de Inleiding: „Een bouwwerk stichten is een belangrijk werk verrichten! Het is samengaan van materieelen en geestelijken arbeid; het resultaat moet aan de materieele en geestelijke verlangens van den stichter voldoen, en omdat elke gedachte of handeling eene ter verbetering of veredeling van de menschheid moet zijn, mag het niet nalaten op de gemeenschap een verheffenden indruk te maken."
Na de inleiding volgen de hoofdstukken „Zal ik wel bouwen?" „Waar zal ik bouwen?" „Hoe moet ik verder handelen?" „De keuze van den architect." Het zou mij te ver voeren, indien ik de belangrijke opmerkingen aanhaalde; een enkele zij alleen vermeld. Het is goed, dat een bouwheer de volgende zin onder oogen krijgt: „Zal werkelijk een schoon wel gevoeld geheel tot stand komen, dan moet de plaats van een huis, zoowel de afmetingen, vorm, kleur, afwerking en inrichting met dezelfde gedachten bezield zijn. Deze gedachte moet één afgerand, onverbreekbaar geheel zijn; elk uitstapje, dat de bouwmeester haar veroorlooft, zal beslist in het bouwwerk terug te vinden zijn en haar een duidelijk storende plaats doen innemen. Het is daarom duidelijk, dat deze eenheid van gedachte zelden in twee personen vereenigd is, dat men, eenmaal den bouwmeester gekozen hebbende, ook aan hem de vrijheid moet laten over de wijze, waarop hij de eischen, welke in hoofdzaak aan den bouw gesteld worden, zal trachten te verwezenlijken."
Deze zinnen zijn niet in alle opzichten stijl- en taalzuiver; dit kan van van meer gedeelten van het boekje gezegd worden. Laten wij hierbij echter niet te lang

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

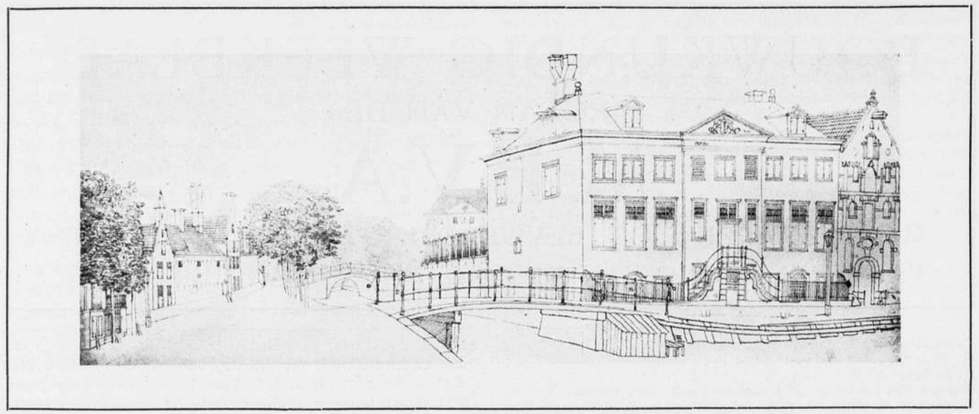

Het voormalig Oude-Zijds-Huiszitten-Aalmoezeniershuis aan het Waterlooplein te Amsterdam.

stilstaan; dit zijn maar bijzaken; de hoofdzaak, de strekking van het gezegde is zeer juist.
Terecht wijst de heer Wegerif er verder op, dat „zoo men tot werkelijk geluk van zich zelven en tot welzijn der gemeenschap een bouwwerk sticht, dit steeds geleid moet worden door den geest van dezen tijd."
Een eindje verder zegt hij: „Een ieder dient daarom in te zien, dat het gebruiken van die oude vormen in eene nieuwe gedaante, zooals men dat veel bij het inrichten van woningen ziet, nooit tot volle tevredenheid, nooit tot waarachtige voldoening en geluk kan voeren. Men zal op deze wijze het gevoel, noodig voor het genieten van echte kunst, waartoe wij ook de levenskunst moeten rekenen, niet behoorlijk ontwikkelen."
Volgen de hoofdstukken: „Wat moet de Architect doen? Wat moet de Bouwheer laten?" — Aanbesteding. — Aannemer — oplevering." — „Verbouwingen." — „Slotwoord."
Ik hoop, dat het boekje in de handen van veel bouwheeren zal komen, want zij worden er door op aangename en juiste wijze ingelicht. En hiermede wordt het doel van het geschriftje: bevordering der Nederlandsche bouwkunst, bereikt.

In een waardeerende bespreking in „Architectura" door Paul J. de Jongh voert deze een bedenking aan waar, onder het hoofdstuk „De keuze van den Architect" de heer Wegerif er op wijst: „dat de architecten, die meenen door gemeenschappelijken arbeid de belangen der bouwkunst te dienen, zich in Nederland in twee vakvereenigingen hebben vereenigd. „De grootste en „oudste is de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, Vak„vereeniging van Ned. Architecten, die opgericht in „1842, in 1915 zich tot zuivere vakvereeniging reorga„niseerde. Door dit instituut werden verschillende „commissiën en instellingen gesticht, die de verschil„lende, de bouwkunst rakende zaken regelen, zooals „honorariumregeling, arbitrage, geschillen, vakonder„wijs, examens, enz. De architecten, die tot hare organi„satie toetraden, voeren het M.B.V.A. achter hun titel, „terwijl de leden van den Bond van Nederlandsche „Architecten, welke in 1908 opgericht en een kleiner „aantal leden telt, zich kenbaar maken door het B.N.A., „niet te verwarren met het N.A.B., dat de aannemers, „die lid van de groote vereeniging den Nederlandschen „Aannemersbond zijn, achter hun titel voeren."
De heer de Jongh merkt naar aanleiding hiervan op:
„Ten eerste is het niet juist de Maatschappij van Bouw„kunst aan te dienen als de in 1842 gestichte *vakver„eeniging van architecten*; ingewijden weten wel, dat „genoemd lichaam *als vakvereeniging* zijn eerste levens„jaar nog niet door is; maar de leek, voor wien toch „het boekje bestemd is, zou in de woorden *grootste* en „*oudste* der vakvereenigingen een tamelijk onbedekte „aanduiding kunnen vinden, dat op de allereerste plaats „hij *daar* zijn architect te zoeken heeft.
„Dit nu is niet aardig tegenover de collega's van den „B.N.A. (waarover de schrijver, in tegenstelling met de „wijdloopigheid over de Maatschappij, zeer kort is) en „zeker onbillijk ten opzichte van de niet-aangeslotenen.
„Nu in ons klein landje de architecten het nog niet zoo „ver hebben weten te brengen, dat zij allen vereenigd „zijn in één op gezonde, hechte grondslagen gebouwden „vakbond, mag, wanneer de schrijver van het hier be„sproken boekje meent, bij het geven van nuttige wen„ken aan den leek omtrent de keuze van een architect, „de bestaande vakbonden naar voren te moeten bren„gen, daaraan niet de toelichting ontbreken, dat ook „*buiten* die bonden meerdere verdienstelijke architec„ten gevonden worden, aan wie met gerustheid min „of meer belangrijke bouwopdrachten kunnen worden „toevertrouwd.
„Dan moeten zij zich maar aansluiten", zou men kunnen „aanvoeren? Niet geheel juist, vooralsnog tenminste: „zoolang toch de architecten-organisatie in ons land, „jammer genoeg, verkeert in den ongeregelden toestand „van nu, kan men zich eenigszins de *afwachtende* hou„ding van meerdere collega's verklaren; deze houding

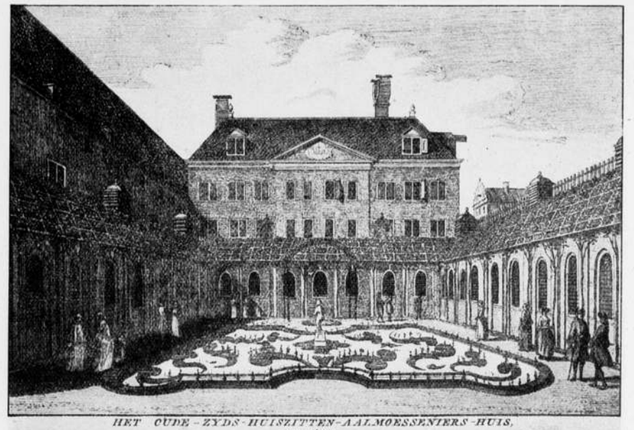

HET OUDE-ZYDS-HUISZITTEN-AALMOESSENIERS-HUIS,

„moge dan al niet geheel zijn goed te praten, zij mag „zeker geen aanleiding zijn die collega's buiten de „architecten-gemeenschap te stellen".
Er schuilt wel iets waars in de opmerkingen van den heer de Jongh. De heer Wegerif had beter gedaan niet te spreken van „De grootste en oudste is de Mij." enz., maar alleen van „De grootste is de Mij. enz. Ook had hij moeten mededeelen, dat er buiten de leden der twee vakvereenigingen ook nog knappe, niet-aangesloten architecten bestaan.
Wat mij echter in het bijzonder in de opmerking van den heer de Jongh opvalt is zijn verzuchting, dat de architecten organisatie in ons land nog in zoo'n ongeregelden toestand verkeert, dat wij nog niet één vakbond hebben. Ik ben het met deze verzuchting geheel eens; maar het verwondert mij, dat zij uit den mond van den heer de Jongh komt. Immers, voor eenigen tijd is de ernstig voorbereide fusie van Mij.-Bond door de Mij. aangenomen, maar door den Bond verworpen. In een polemiek over dit verwerpen in „Architectura" verdedigde de heer de Jongh de houding van den Bond.
Een werkelijke eenheid in de vakorganisatie was bij de fusie tot stand gekomen. De verwachting van den heer de Jongh doet in dit licht bezien, wel wat vreemd aan. Het ware nuttiger geweest krachtig tot eenheid mede te werken, toen de gelegenheid ertoe geboden was.

DE HUISZITTENHUIZEN TE AMSTERDAM.

Tot de vruchten van de prediking van het Christendom behoort ook de op naastenliefde gegronde verzorging der armen. Zoo werd bijvoorbeeld in 567 door het Concilie van Tours bepaald: „que chaque cité nourrisse d'aliments convenables les pauvres, qui y sont domiciliés". Oorspronkelijk berustte deze zorg voor de armen bij de geestelijkheid en later bij de kerkmeesters; doch bij de toeneming der bevolking sprak het van zelf, dat er afzonderlijke personen voor werden aangewezen. Te Amsterdam moet dit omstreeks 1370 of 1380 zijn geschied.
In het oudste keurboek vindt men, helaas zonder nadere dagteekening, dat jaarlijks „van sgherechts weghen", dus door de stedelijke overheid, „vier guede eersamighe knapen" zouden gekozen worden, „die de arme huyssittende luden sullen bidden ende bewaren dat testament, dat men hun besprect". De term „arme huyssittende luden" duidt armen aan, die in huis onderstand genoten, in tegenstelling met hen, die bedelden of in gestichten werden verpleegd. De voor hunne ondersteuning noodige gelden, werden gevonden door „bidden", d.w.z. vragen en inzamelen van giften en uit legaten. De „beraders der arme huyssittene", of, zooals men ze later noemde, de Huiszitten meesters, deelden behalve geld ook gaven in natura uit, als brood, boter, haring en turf, terwijl zij zoo noodig ook voor doodkisten zorgde. Bovendien stelden zij hier en daar in de stad huisjes ter bewoning beschikbaar. In den oudsten tijd was hun ook de verzorging van vondelingen opgedragen.
Toen in het begin der vijftiende eeuw eene tweede parochie van de „nieuwe zijde" der stad werd ingesteld, die de Nieuwe Kerk als hoofdkerk verkreeg, ontstond naast het bestaande een tweede college, dat der Nieuwe Zijds Huiszittenmeesters.
Het oudste college, bestuurd door de O. Z. Huiszittenmeesters, bezat reeds zeer vroeg een pakhuis voor rogge op de O. Z. Kolk en eene bergplaats voor turf, boter en kaas aan den O. Z. Achterburgwal, op den Zuiderhoek der Hoofdsteeg. In 1550 ging men over tot den bouw van een nieuw O. Z. Huiszittenhuis aan den O. Z. Voorburgwal en in de Nes, op den hoek van de Enge Lombardsteeg. In 1615 werd besloten dit gebouw te bestemmen voor de Stads-Bank van Leening, die er heden ten dage nog is gevestigd, terwijl eene jaarlijksche vergoeding van *f* 2000 aan de Huiszittenmeesters werd toegekend.
Een gevelsteen aan de zijde van den O. Z. Voorburgwal vermeldde den datum van de eerste steenlegging:

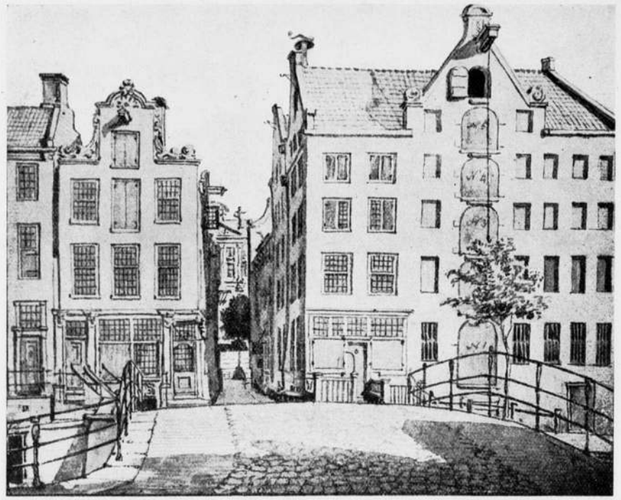

Het voormalig Oude Zijds Huiszitten-huis aan de Spuistraat te Amsterdam.

In 't jaer des Heeren
1550
Den 27 Augusti is 't gefondeert.

De beide eerste regels van dit opschrift zijn nog aanwezig.
In 1610, dus reeds enkele jaren voor de ontruiming van het gebouw, was op een plek, die toen aan het einde der stad, dicht bij den wal lag, een viertal fraaie pakhuizen gebouwd en tot opslagplaats der aan de armen uit te deelen goederen ingericht. Naast deze pakhuizen verrees in 1654 een „ruim en deftig huis", waarin op den 20sten December 1655 voor de eerste maal de „uytgift" aan de behoeftigen, die tot dusverre in de Oude Kerk plaats had gevonden, geschiedde. Dit O.Z. Huiszittenhuis met de pakhuizen vormen thans gezamenlijk het zoogenaamde Arsenaal aan het Waterlooplein en de Nieuwe Amstelstraat, dat, naar men zich herinneren zal, in 1910 voor den dreigenden moker der sloopers gelukkig is beveiligd. Van de vier pakhuizen, misschien al of niet naar een ontwerp van Hendrik de Keijzer gebouwd door den kranigen „stadstimmerman" Hendrik Jacobsz. Staats, hadden de twee middelste een gemeenschappelijken gevel en de beide uiterste, iets lager, elk een topgevel. Aan de zijde van de Nieuwe Amstelstraat zijn de gevels met leeuwenmackers vernieuwd.
Het O.Z. Huiszittenhuis zelf had geheel het uiterlijk van een deftig heerenhuis met een „dubbele" stoep. In den voorgevel stond het stadswapen, in den achtergevel ziet men nog het Koggeschip uit het stedelijk zegel.
De ruime vestibulen — met houten zoldering, die met lofwerk in bruin en goud beschilderd was, — en met beschilderde nissen — had aan beide zijden een fraaie zaal ter beschikking van de regenten. In die aan de rechterhand bevindt zich nog thans een schouw met marmeren Toscaansche zuilen; zij is versierd met in eikenhout gesneden ornamenten; in de 18e eeuw werd er een „marmeren Engelsche schoorsteen" onder geplaatst. Beide zalen waren met toepasselijke spreuken uit de Heilige Schrift en met verscheidene schilderstukken versierd. Daarachter — een trapje af — lagen de vertrekken voor de inschrijving en de uitdeeling. Vóór in het sousterrein was de woning van den binnen-vader. Achter het huis lag een tuin, die door eene galerij was omgeven, waarin de armen zich konden opstellen en waartoe zij door een Dorisch poortje aan de Amstelstraat toegang hadden. Aan het eind van den tuin werd in 1710 een zeskant tuinhuis gezet.
Tegenover de pakhuizen aan de andere zijde der N. Amstelstraat stond nog een gebouw, dat tot bakkerij en magazijn diende.
In 1808 is het O.Z. Huiszittenhuis met de aangrenzende pakhuizen aan het Rijk overgegaan, tegen een jaarlijksche rente van *f* 3000. De Koninklijke regeering vestigde er toen hare drukkerij. Later werd het complex tot arsenaal ingericht.
De Nieuwe Zijds-Huiszittenmeesters hadden hun eerste huis op den N.Z. Achterburgwal (de tegenwoordige Spuistraat) op den Zuidenhoek van de, nu verdwenen, en tot Raadhuisstraat verbreede Huiszittensteeg. Een gevelsteen getuigde: „Dit huis is ghetimert in die ere Godts tot behofte des armê huyssitten, anno MCCCC en LXXXVI. In 1710 werd het verbouwd. Verder bezaten zij een pakhuis aan de Oostzijde van den Singel, even ten Zuiden van de Torensluis. Na de uitlegging der stad in 1610, werden op de Prinsengracht bij de Leliegracht een turfhuis en een bakkerij gevestigd. Het verbranden der Nieuwe Kerk waarin de uitdeelingen plaats vonden, gaf aanleiding

GEZICHT van het NIEUWE-ZYDS-HUYSZITTEN-AAL-MOESNIERS-HUYS, tot Amsterdam.

VUE de la MAISON des PAUVRES, nommée HUYSZITTEN, à Amsterdam.

tot den bouw van een eigen N. Z. Huiszittenhuis, waartoe naast de genoemde bakkerij een tweetal pakhuizen voor *f* 22.000 werd aangekocht. In 1649 was dit gebouw voltooid. Het was zeer breed: aan beide zijden van den ingang telde men vier vensters. Rechts was de woning van den binnenvader, links bevonden zich kamers voor de regenten. Daarachter lag een ruime uitdeelingsplaats, die men de Kerk noemde, omdat het iets van een kerkgebouw had. De armen hadden toegang door een aan de noordzijde naast het huis gelegen gebouwtje, dat men het tuinhuis noemde omdat het een tuin omsloot, waarlangs gaanderijen liepen, die op de zoo even genoemde uitdeelings-plaats uitliepen. Het frontespies van dit gebouwtje prijkt met Koggeschip. Boven de deuren, die tot de gaanderijen toegang gaven en ook boven de deur die een gang aan den zuidkant van het hoofdgebouw afsloot, zag men beeldhouwwerk, dat door Wagenaar aan Hendrik de Keyser werd toegeschreven, doch dat wel van diens zoon Pieter zal zijn. Sinds de opheffing van het O. Z. Huiszittenhuis in 1808 bestond er voor de geheele stad slechts één college van Huiszittenmeesteren. Deze toestand heeft geduurd tot 1 Januari 1871, toen eene Algemeene Commissie van het Burgerlijk Armbestuur optrad en het college werd opgeheven. De zetel der administratie bleef voorloopig nog in het gebouw aan de Prinsegracht, tot zij 14 Juni 1873 werd overgebracht naar het Werkhuis. Het Nieuwe Zijdshuiszittenhuis werd toen verbouwd tot Brandweerkazerne. Gebrek aan plaatsruimte in het tot Armenhuis geworden Werkhuis, maakte de stichting van een afzonderlijk kantoor voor de administratie der Huiszittende armen noodzakelijk. In Juli 1912 werd daartoe het nieuwe gebouw aan de Regulierdwarsstraat 67—71 betrokken. Met een enkel woord zij hier nog herinnerd, dat door de Huiszittenmeesteren ook werd beheerd het in 1650 door Daniël Halpert gebouwde Weduwenhof aan de Karthuizenstraat.

Sinds de Reformatie bepaalt zich de werkzaamheid der Huiszittenmeesteren voornamelijk tot degenen, die niet door het afleggen van geloofsbelijdenis tot eene kerkelijke gemeenschap konden worden gerekend. Alleen de winter bedeeling met turf kwam ook aan zulke armen ten goede, die kerkelijke ondersteuning genoten. De noodige gelden werden gevonden uit de opbrengst van bezittingen, uit schaal-collecten aan de huizen, en vóór de 19eeeuw ook in sommige godsdienstoefeningen in de kerken, en uit subsidie door de stedelijke regeering.

Dr. JOH. C. BREEN.

A. A. V.

Sedert de door den aannemersbond uitgevaardigde bindendverklaring der bekende werkstakings- en uitsluitingsbepaling, is er van verschillende zijden, en van verschillend standpunt gezien, heel wat over de juistheid, rechtmatigheid en billijkheid, respectievelijk *on*juistheid, *on*rechtmatigheid en *on*billijkheid, voor deze bepaling en bindendverklaring in 't midden gebracht.
De moeielijkheid om tusschen partijen tot overeenstemming te komen en het groote verschil in opvatting in de den aannemersbond tegenovergestelde partijen en de fracties daarvan bewijzen wel duidelijk de neteligheid van het vraagstuk, en den ingrijpenden invloed, die partijen verwachten van het vastleggen eener bepaling te dezer aanzien.
Als jongste uiting der pogingen om tot overeenstemming te komen is te beschouwen het voorstel tot wijziging van § 24 der A. A. V., dat de vrucht is van de overleggingen der besturen van de *Vereeniging van Delftsche ingenieurs, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van den Nederlandschen Aannemersbond* en dat is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 25 Maart jl.

Het zij mij vergund mijnerzijds eenige beschouwingen aan het vraagstuk te wijden en daarbij dit voorstel als aanknoopingspunt te gebruiken, daar aangenomen mag worden, dat bij de besprekingen der besturen, van alles wat in den laatsten tijd over het vraagstuk is in 't midden gebracht, het vóór en tegen is gewikt en gewogen, en de genomen conclusie het resultaat daarvan weerspiegelt.

Tot mijn leedwezen moet ik echter al dadelijk bekennen, dat het resultaat mij niet bevredigt en naar het mij voorkomt ook niet de oplossing van het vraagstuk brengt.

De vraag is m.i. hoe te voorkomen dat: of aanbesteder, of aannemer of arbeider, de dupe worde van eene bepaling, die een contract tusschen beide eerstgenoemden beheerscht, hoe te waarborgen, dat de rechten van elk der betrokken partijen tegen machtsgebruik van de anderen beveiligd zijn.

De groote moeilijkheid zit *hierin*, dat voor de uitvoering van het contract, dat tusschen twee partijen, aanbesteder en aannemer, bindend is de medewerking van een derde partij, de werklieden, onmisbaar is, en dat deze, bekend met den inhoud van het contract, zonder zich iets van de daarin vervatte bepalingen te behoeven aan te trekken, door haar houding, de al of niet uitvoering ervan op zoodanige wijze, kan beïnvloeden, dat de mogelijke nadeelige gevolgen daarvan voor één of beide partijen verre eene normaal te achten risico overschrijdt.

In werkstaking heeft de derde partij een zoodanig middel in de hand, en het spreekt van zelve, dat in den economischen strijd waarbij, evenals in den oorlog, veel minder met recht dan met macht rekening te houden is, die partij van dat middel gebruik zal maken, als zij de kans om zich zelve oogenblikkelijke lotsverbetering te verschaffen schoon ziet; en die kans *is* schoon wanneer de aannemer bij de uitvoering van het door hem gesloten contract gebonden is aan tijd met boeten op overschrijding daarvan, *zonder* beperkende bepalingen voor 't geval, dat die overschrijding het gevolg mocht zijn van werkstaking, eventueel van daaruit voortvloeiende uitsluiting.

Het is dan begrijpelijk, dat eenerzijds de aannemers, dergelijke beperkende bepalingen wenschen, doch anderzijds de werklieden gevoelen, dat in dergelijke bepalingen hen een rechts (machts?) middel, om door werkstaking lotsverbetering te verkrijgen, wordt ontnomen.

Het is eveneens duidelijk, dat de architecten gevoelen, dat met het aanvaarden der wenschen van de aannemers, zij zich voegen aan hun zijde in een mogelijken strijd tusschen hen en hun werklieden, doch, dat zij zich, bij het volgen der wenschen van de werklieden aan de andere zijde zouden scharen en à priori *tegen* de aannemers stelling zouden nemen.

Waar de architecten, in een dergelijk conflict, volkomen neutraal behooren te blijven, ligt het voor de hand, dat zij zoeken naar eene oplossing, waarbij zoodanige positie mogelijk is en dat zij daarbij het oog richten naar het instituut van arbitrage over de vraag aan welke zijde het recht in een dergelijk conflict zou zijn.

Wat nu de aanbesteder aangaat, deze heeft er belang bij en ook recht te verlangen, dat het contract, dat hij met den aannemer gesloten heeft, wordt uitgevoerd; en dat hem daarbij door omstandigheden van overmacht niet meer schade wordt toegebracht dan onvermijdelijk is, m.a.w. het is voor hem van belang te weten, dat mogelijke wanpraestatie van de zijde van den aannemer, werkelijk aan overmacht is te wijten. Hij heeft recht om te vergen, dat, wanneer in werkelijkheid *niet* van force majeure gesproken zou kunnen worden, hem alle rechten bij het aannemingscontract bepaald en verband houdende met vertraging in de oplevering, (boeten) worden gewaarborgd, zoodat hem geen verdere schade treffe dan die reeds uit de vertraging zelve voor hem voortvloeit. Hierbij is dan ook het standpunt in te nemen, dat werkstaking en uitsluiting in 't algemeen evenals ongevallen, inhaerent zijn aan het bouwen (i.c. *laten* bouwen) en dat dus de schade, die uit de vertraging *zelve* voortvloeit wordt gedragen door hem voor wien gebouwd wordt.

De bepaling door den aannemersbond geformuleerd, kan dus niet aanvaard worden, omdat daarbij à priori wordt vastgelegd, dat werkstaking en uitsluiting zijn: „*force majeure*" en dan niet voldoende rekening is gehouden met de rechten van den aanbesteder en bovendien, omdat daarmede stelling zou worden genomen aan de zijde van de aannemer *tegen* de werklieden.

Ook de bepaling, zooals zij is geformuleerd door den Bond van Nederlandsche architecten is niet te aanvaarden, omdat deze in 't algemeen aan dezelfde euvelen lijdt als die der aannemers, en alleen voor *partiëele* werkstakingen en uitsluitingen arbitrage voorschrijft.

Bezien we nu de bepaling, zooals die door de besturen der *Vereeniging van Delftsche Ingenieurs*, de *Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst* en *den Aannemersbond* is geformuleerd, dan blijkt dat ook deze *principieel* niet van de voorgenoemden verschilt en dus ook niet aannemelijk is te achten.

Wel is waar zijn allerlei beperkingen aangebracht voor 't geval de aannemer *persoonlijk* in bepaalde gevallen in gebreke zou blijven, doch hierin schuilt dan ook de fout: n.l. dat de aannemer hierbij alleen is gezien als *persoon* en *contractant* en niet als lid zijner vakorganisatie, met verplichtingen tegenover de organisatie, die van belangrijken invloed kunnen zijn op zijn *wil* als persoon en contractant.

Het is immers denkbaar, dat een conflict op eenig bouwwerk een besluit van de vakvereeniging der aannemers tot uitsluiting tengevolge heeft, waarvan op alle andere bouwwerken den terugslag wordt ondervonden, dan is op die andere werken het conflict *niet* op eenigerlei wijze *door den aannemer* uitgelokt — (het is zelfs mogelijk, dat hij zich in zijne vakvereeniging *tegen* het besluit heeft *verzet*) — doch niettemin wordt hem termijnverlenging gegeven, ofschoon kan blijken, dat bij het conflict, dat de uitsluiting tengevolge had, het recht *niet* aan de zijde der aannemers was.

Nu zegge men niet: dat geval is niet waarschijnlijk; de de aannemers zullen wel terdege overwegen of zij zich niet met het besluit in de vingers snijden, doch, het niet waarschijnlijke en het niet verwachte gebeurt altijd en het is dan ook in het onderhavige geval mogelijk.

Alleen arbitrage over de vraag aan welke zijde het recht in het gerezen conflict zou zijn, zou over het al of niet geven van termijnverlenging mogen beslissen, en *deze* arbitrage zou niet per sé behoeven te worden opgevat — zooals de toelichting op het voorstel der drie besturen zegt — als gaande over de vraag of de aannemer(s) de staking of uitsluiting had(den) kunnen voorkomen, door de eischen der werklieden onbillijk of niet in te willigen, want dat *is* geen vraag, doch zij zou moeten gaan over de vraag of het redelijkerwijze *in de gegeven omstandigheden* van de aannemers gevergd zou hebben kunnen worden die eischen in te willigen, of dat zij daarin zoover zouden zijn gegaan als in billijkheid van hen verwacht mocht worden.

Ook het argument, dat de al of niet inwilliging van onmogelijke eischen der werklieden een zaak moet blijven tusschen de aannemers en de werklieden heeft *hier* geen zin, daar *de* aannemers zelve in de force majeurebepaling, de hulp van den aanbesteder vragen om deze als wapen in hun strijd te gebruiken.

Toegegeven moet echter worden, dat arbitrage een gebied is vol met angels en klemmen en dat een uitspraak ten nadeele der aannemers niet bevorderlijk zou zijn aan hun prestige tegenover de werklieden, zoodat het niet behoeft te verwonderen, dat juist tegen arbitrage op *dit* punt hun principieel verzet gaat, doch dit behoeft nog geen reden te zijn, om niet te zoeken naar eene oplossing, die het rechtsgevoel meer bevredigt.

Wat nu betreft het laten varen van de bepaling dat werkstaking of uitsluiting van *behoorlijk georganiseerde* vereenigingen moet uitgaan, komt het mij voor, gezien wat in de brochure van de sociaal technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten eenerzijds en door den heer van Loghem in het Bouwkundig Weekblad anderzijds is in 't midden gebracht, die vraag wel van gewicht is voor de ontwikkeling van de organisatie op vakgebied, en dus voor de architecten zeker niet van belang ontbloot doch niet voor de onderhavige kwestie, waar het er gaat om op rechtvaardige wijze de lasten van werkstaking en uitsluiting over de daaronder lijdende partijen te verdeelen.

Het komt mij dus uit dien hoofde voor, dat het ook zonder den eisch van *behoorlijke organisatie*, — op zich zelf een niet zeer juist omschreven begrip — zou zijn te wagen.

Al is nu aangetoond, dat de ontworpen formuleering van de werkstakings- en uitsluitingsbepaling niet is te aanvaarden, dan blijft de vraag over, hoe dan *wel* de bepaling zou moeten luiden om alle partijen te bevredigen, en ik moet erkennen, dat het mij niet gelukt is eene zoodanige formuleering te vinden.

Doch stel, dat de formuleering gevonden *kon* worden en dat met behulp van arbitrage aan alle mogelijke geschillen over het al of niet force majeure karakter bij eenige werkstaking of uitsluiting een eind zou kunnen worden gemaakt, dan zou die arbitrage zich niet verder kunnen uitstrekken dan tot de vraag òf en in hoeverre — nadat vastgesteld was *dat* de staking of uitsluiting van invloed op de oplevering zou zijn geweest — den aannemer boete voor de te late oplevering zou kunnen treffen.

Waar het nu zoo moeielijk blijkt een afdoende formuleering voor de werkstakings- en uitsluitingsbepaling te vinden, en het ten slotte gaat over de al of niet rechtmatigheid van boeteheffing bij te late oplevering, is bij mij de vraag gerezen of de klip niet te omzeilen zou zijn door werkstaking en uitsluiting in *vollen omvang* te beschouwen als euvelen, die evenals ongevallen inhaerent zijn aan het bouwen en de gevolgen daarvan te doen dragen, door de aannemers, doch niet door elk afzonderlijk, voor het in 't bizonder voor hem arbitraal op te lossen geval doch, evenals bij ongevallen, door alle gezamenlijk in den vorm van een premie, die bij wijze van verzekering zou kunnen worden vastgesteld en in de aannemingssom zou kunnen worden opgenomen.

Het komt mij voor dat indien, tegen zulk eene regeling geen overwegende verzekerings-technische bezwaren zouden blijken te bestaan, het op den weg der aannemers, als groep, die regelmatig bouwt, zou liggen zulk eene onderlinge verzekering tot stand te brengen, waardoor zou bereikt worden:

1°. dat in A. A. V. of bestekken geen afzonderlijke bepaling omtrent vertraging door werkstaking of uitsluiting zouden opgenomen behoeven te worden, daar stilzwijgend, geen kwijtschelding van boete wegens vertraging door werkstaking zou plaats hebben.

2°. de eventueel den aannemers te korten boeten wegens te late oplevering van het werk als gevolg van werkstaking en uitsluiting, hen uit de verzekering weder worden uitbetaald, terwijl dit bedrag den aanbesteder (al is boete in beginsel daartoe niet bestemd) ten goede zou komen in de te lijden schade door de te late oplevering van het werk, zelve.

3°. de aannemers zonder hulp van A. A. V. of bestekksbepalingen te hunnen gunste, de werkstakings- en uitsluitingskwestie geheel zelfstandig met hunne werklieden zouden kunnen uitvechten, zonder de kans te loopen om behalve de schade, die zij mogelijk door het geschil reeds hebben, nog bovendien belangrijke boeten te moeten betalen.

4°. den werklieden van zelf den grond zou ontvallen tot hun rechtmatige grief, dat besteks- of A. A. V. bepalingen hen in hun strijd om lotsverbetering onrechtmatig zouden hinderen.

Mocht het alsnog gelukken de tooverformule te vinden, die alle betrokkenen zou kunnen bevredigen, dan zou vanzelf mijn denkbeeld komen te vervallen, doch mocht dit niet gelukken dan beveel ik het ter nadere bestudeering bij belanghebbenden aan.

Rotterdam 29 Maart 1916. C. N. VAN GOOR.

PRIJSVRAGEN.

Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1o. Een prijsvraag voor het nieuw te plaatsen hoofd voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad.
2o. Prijsvraag voor een hoofd als inleiding voor genoemd Weekblad.
3o. Prijsvraag voor een hoofd met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.

De prijsvraag omvat de volgende opgaven:

1e. *Een hoofd* voor den omslag van het Bouwkundig Weekblad. De maat van den omslag is 25 c.M. breed en 32 c.M. hoog. De ontwerper mag hiervan niet meer dan 5 c.M. hoogte over de geheele breedte van den omslag gebruiken, terwijl desgewenscht voor eventueele randversiering om de geheele bladzijde een randje van 1 c.M. breedte beschikbaar is. Wordt een dergelijke randversiering door den ontwerper wenschelijk geacht, dan moet deze ook voortgezet worden als afsluitrand van de achterzijde van den omslag.
In de genoemde ruimte van 5 × 25 c.M. moet zeer duidelijk in strenge letters vermeld staan: „Bouwkundig Weekblad", terwijl binnen die ruimte van 5 × 25 c.M. tevens ruimte moet zijn voor den drukker, ten einde het nummer, den datum en den jaargang te kunnen zetten.
De genoemde ruimte van 1 c.M. breedte voor eventueele randversiering is in de hoogte van 5 c.M. eveneens begrepen.
De ontwerper is geheel vrij in de keuze van den letter, doch moet er mede rekening houden, dat de overige ruimte van het blad gewoon met advertenties wordt gevuld, al zal hierbij het streven voorop gesteld worden, dat deze als geheel een smaakvol aanzien zullen verkrijgen.

2e. *Een hoofd* als inleiding van het orgaan der M.B.V.A.
Voor dit hoofd is een hoogte van 8 c.M. beschikbaar, terwijl de breedte van het drukwerk onder dit hoofd 19 c.M. bedraagt.
Binnen genoemde grenzen moet komen: „Bouwkundig Weekblad, orgaan van de M.B.V.A. Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten". Ook moet in deze ruimte worden gedrukt, Commissie van Redactie, J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG, Redacteur, J. GRATAMA, Bureau van Redactie Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co, Herderstraat 5 's-Gravenhage.
De ontwerper zal hierbij moeten uitgaan van het lettertype, dat voor het hoofd (eerste pagina) van het Bouwkundig Weekblad thans wordt gebruikt ten einde dit hoofd in verband te brengen met het drukwerk van den tekst er onder. Het lettertype behoeft daarom niet onveranderd gebruikt te worden. De ontwerper is vrij het om te werken of te vervormen, wanneer het genoemd verband maar blijft bestaan.
De ontwerper is tevens vrij in hetzelfde karakter te versieren binnen genoemde ruimte. In tegenstelling met het ander genoemde hoofd, dat voor alles streng en duidelijk moet zijn, zal dit hoofd een meer intiem karakter moeten dragen.

3de. *Een hoofd* met vignet voor het briefpapier der M. B. V. A.
Dit vignet of stempel moet bevatten de letters M. B. V. A., terwijl het hoofd verder moet bevatten: „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche architecten", opgericht 1847. Beschermvrouwen H. M. de Koningin en H. M. de Koningin Moeder. Verder: Amsterdam Marnixstraat 402, met ruimte daarachter voor den datum, telefoon 2736Z, benevens de mededeeling: Men wordt verzocht bij het antwoord den datum van dezen brief te vermelden. De maten van het briefpapier zijn 21 cM. breed en 28 cM. hoog
De ontwerper is geheel vrij in zijn uiting en gebruik van plaatsruimte, waarbij echter niet aan de *doelmatigheid bij het gebruik mag worden geofferd.*

De ontwerper kan in de genoemde 3 rubrieken zijn ontwerp geteekend, gedrukt of als combinatie van beide in zenden. De teekeningen en drukwerken uitsluitend in zwart.
Als gezamenlijke prijzen is beschikbaar gesteld f 100.— welk bedrag door de jury naar billijkheid zal verdeeld worden onder de beste inzendingen.
De ontwerpen moeten vóór of op Zaterdag 29 April in gesloten couvert gezonden worden aan het bureau der M. B. V. A. Marnixstraat 402; vergezeld van een motto, correspondentie adres en niet onderteekend.
Een tweede gesloten couvert moet het motto eveneens vermelden en tevens den naam van den inzender. Op dit couvert te zetten: naambrief. De vragen schriftelijk in te zenden tot 8 April. In het nummer van 15 April zullen deze gezamenlijk worden beantwoord.
De programma's zijn gratis aan het bureau der M. B. V. A. verkrijgbaar, terwijl de mededinging is opengesteld voor ieder.

De Jury:
J. GRATAMA B.-I.
J. B. VAN LOGHEM B.-I.
B. J. OUËNDAG.
G. VERSTEEG.

OPEN PRIJSVRAAG.
Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

BERICHTEN.

Voordracht van Louis van der Swaelmen. Woensdag 5 April zal de heer Louis van der Swaelmen in de vergaderzaal van het genootschap Architectura et Amicitia zijn voordracht over „Les grandes traditions dans le jardin privé" vervolgen en besluiten.

OFFICIEEL.

Het verslag der ledenvergadering gehouden op Donderdag 30 Maart l.l. in een der zalen van „Hotel dé l'Europe" zal in het volgend nummer van het Bouwk. Weekblad worden gepubliceerd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. : : :

om hier een redactie te vinden, die alle partijen bevredigt. In het Bouwkundig Weekblad zal hij een artikel publiceeren,[1]) waarin de mogelijkheid wordt uiteengezet om langs een anderen weg tot de oplossing van de moeilijkheden te komen. Ook naar aanleiding van eenige andere artikelen zou spreker nog wel een opmerking wenschen te maken, daar echter slechts in behandeling is het voorstel tot wijziging van § 24 der A. A. V. acht hij thans niet gewenscht hierop terug te komen.
Uit den loop der besprekingen blijkt, zooals de voorzitter concludeert, dat het nog niet wenschelijk is een bepaald besluit in zake de A. A. V. te nemen; het schijnt aanbevelenswaard eerst nog de publiceering van het voorstel van den heer Van Goor af te wachten, wellicht, dat naar aanleiding van dit artikel meerdere beschouwingen hieromtrent door de leden worden gegeven.

BESPREKING DER PERIODIEKEN.
Het is niet mogelijk thans reeds met eenige zekerheid vast te stellen, met welk bedrag de contributie verhoogd zou moeten worden indien het Bouwk. Weekblad weder op 12 pagina's inhoud zou worden gebracht en het Tweemaandelijksch Tijdschrift „Bouwkunst" weder geregeld zou verschijnen. De staat van Ontvangsten en Uitgaven over het afgeloopen jaar hangt hiermede ten nauwste samen. De heeren De Groot en Posthumus Meijjes wijzen er dan ook op, dat het beter is hieromtrent voorstellen te doen wanneer de nieuwe begrooting is vastgesteld.
Naar aanleiding van dat punt der agenda doet de heer Slothouwer de vraag of de Maatschappij de periodieken niet te duur betaalt. De heeren Gratama en de Groot wijzen er op, dat het thans bestaande contract tusschen den uitgever en de Maatschappij zeer billijk is te noemen en dat het moeilijk zal zijn bij een anderen uitgever een billijker contract te kunnen afsluiten. Misschien dat aan de afdeeling annonces niet genoeg aandacht wordt geschonken. In aansluiting hiermede meent de heer Slothouwer tot de Commissie van Redactie het verzoek te moeten richten zich zoo mogelijk in verbinding te stellen met een uitgever, als het kan, te Amsterdam, die ook van de annonces meer werk maakt. De heer Verheul merkt op, dat het in ieder geval eerst aanbeveling verdient met de firma Mouton eens te bespreken op welke wijze kan worden getracht het getal adverteerders te doen stijgen.
Nadat de heer Gratama er nog eens op heeft gewezen, dat de kwestie betreffende de annonces maar niet in eenige minuten kan worden afgedaan en er bij een andere regeling misschien wèl meer annonces zullen worden aangebracht, doch de baten hiervan, voor het grootste deel allicht, zullen komen aan den uitgever en colporteurs of colportrices, wordt ten slotte besloten bij het indienen der begrooting voor het volgende vereenigingsjaar een nader voorstel van de Commissie van Financiën af te wachten.

STATUTENWIJZIGING BETREFFENDE DE COMMISSIE VAN GESCHILLEN DER HONORARIUMTABEL.
In het model contract, gevoegd bij de honorariumtabel staat o.a. dat de opdracht wordt verstrekt en aanvaard met toepasselijk verklaring van de regelen, volgens welke geschillen tusschen den architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht.
In art. 16 der honorariumtabel staat verder: Indien eenig geschil tusschen partijen mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden uit de Commissie van Geschillen, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten en door den Bond van Nederlandsche Architecten. In art. 11 der Statuten en art. 6 par. 41 Huish. Reglement wordt deze Commissie genoemd: „Commissie voor Geschillen tusschen leden en hunne werkgevers en werknemers". Niet-leden der M.B.V.A. kunnen dus hunne geschillen niet voor deze Commissie brengen.
De heer Posthumus Meyes wijst er met aandrang op, dat ter wille der eenheid van rechtspraak het wenschelijk is, dat ook niet leden der M.B.V.A. hunne zaken voor de Commissie van geschillen kunnen brengen en stelt daarom voor in de statuten het woord „leden" te veranderen in „architecten".
De voorzitter wijst er op, dat het bij dit punt der agenda in hoofdzaak gaat om twee principes, òf de Commissie van geschillen berecht ook de zaken van niet-leden, waardoor de eenheid van rechtspraak wordt gebaat, òf alleen leden kunnen de hulp der Commissie inroepen, waardoor weder de Vakvereenigingsidée meer naar voren komt. Na eenig debat, waarbij de heer Gratama wijst op de bezwaren om het begrip „architect" goed te definieeren, wordt het voorstel Posthumus Meyes in stemming gebracht en met drie stemmen tegen aangenomen.

VOORLOOPIG RAPPORT DER COMMISSIE VAN PUNT 7 VAN HET WERKPROGRAMMA.
Aangezien de Commissie haar taak nog niet geëindigd kan beschouwen, zal bij het indienen van het eindrapport dezer Commissie nader op dit punt worden teruggekomen.

BEGUNSTIGINGSCONTRACT VOOR DE LEDEN DER M.B.V.A. VOOR ONGEVALLENVERZEKERING. Besloten werd, dat het Bestuur zal trachten meerdere gegevens hieromtrent van verschillende Mijen te verkrijgen. Op een der volgende vergaderingen zullen de resultaten worden besproken.

BESPREKING DER VRAAG OF HET DIRECTEURSCHAP EENER GRONDEXPLOITATIEMAATSCHAPPIJ VEREENIGBAAR IS MET HET LIDMAATSCHAP DER M.B.V.A. Over dit punt der agenda werd door verschillende leden uitvoerig gedebatteerd. Besloten werd ten slotte, dat voor elk geval afzonderlijk het oordeel hiervan overgelaten blijft aan de Commissie van Onderzoek.

RONDVRAAG. Bij de rondvraag deelt de heer Van Loghem mede, dat zich heeft geconstitueerd de Vereeniging voor Hooger Bouwkunst Onderwijs. De Vergadering acht het gewenscht, dat de M.B.V.A. als lid tot de Vereeniging toetreedt.
De Voorzitter sluit thans de vergadering. Na afloop werd door de deelnemers een bezoek gebracht aan de Middelbare Technische School te Utrecht, waar onder leiding van den directeur, den heer A. W. C. Dwars een interessante collectie bouwkundige teekeningen, het werk van leerlingen dezer inrichting, werd bezichtigd.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

Herkiezing voor twee leden van het Bestuur.

Met het oog op de a.s. verkiezing van twee bestuursleden ingevolge art. 4 §15 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement, laten wij hieronder de hierop betrekking hebbende bepalingen volgen.
De termijn voor candidaatstelling eindigt Zaterdag 22 April a.s.
Aan de beurt van aftreden zijn de heeren J. W. Hanrath en J. H. de Roos. Beiden zijn herkiesbaar.

Art. 4. Verkiezing, aftreding, bevoegdheid en verplichting van het Bestuur.

§ 14. Verkiezing. De verkiezing van Bestuursleden geschiedt vóór de Algemeene Vergadering bij geheime stemming door de leden der M. B. V. A., ná candidaatstelling.
Ten minste 2 maanden voor de Algemeene Vergadering wordt in het orgaan der M. B. V. A. aan de Verkiezing herinnerd en het aantal der vacatures, benevens de door het Bestuur vastgestelde termijn voor de candidaatstelling medegedeeld.
Een vergadering eener Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeengeroepen of tien leden der M. B. V. A. kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.
De namen der candidaat-gestelden worden opgenomen in het, na het eindigen van den termijn voor de candidaat-stelling bepaald, eerst verschijnend nummer van het Orgaan der M.B.V.A.
De namen der candidaat-gestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der M. B. V. A., dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaat-gestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.
Zijn er niet meer candidaten, dan er open plaatsen zijn, dan zijn zij gekozen. Is dit geval niet aanwezig, dan wordt aan de leden uiterlijk veertien dagen voor de Algemeene Vergadering een stembiljet gezonden; zij leveren dit, in behoorlijk gesloten omslag, in bij den Algemeenen Secretaris der M. B. V. A., minstens een week voor de Algemeene Vergadering. Deze omslag behoeft niet verzegeld te worden, maar mag niet van eenig herkenningsteeken voorzien zijn.
De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen der Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van leden voor het Bestuur, welke Commissie over den uitslag der stemming verslag uitbrengt op de Algemeene Vergadering. Dit verslag wordt door het Bestuur bekend gemaakt in het Orgaan der M. B. V. A.
Met inachtneming van het bepaalde bij § 19 der Statuten omtrent de woonplaats der Bestuursleden, worden uit hen, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben, de gekozenen aangewezen door de evengemelde Commissie, wier aanwijzing beslissend is.
Bij gelijk aantal stemmen beslist het lot. De Voorzitter wordt telken jare gekozen door de Algemeene Vergadering uit het voltallig Bestuur en is drie maal direct herkiesbaar. Is het Bestuur niet voltallig, dan kan, zoo noodig, een tijdelijk Voorzitter aangewezen worden.

1) Dit artikel, genaamd A.A.V., werd inmiddels in het vorig nummer van het Bouwk. Weekbl. opgenomen.

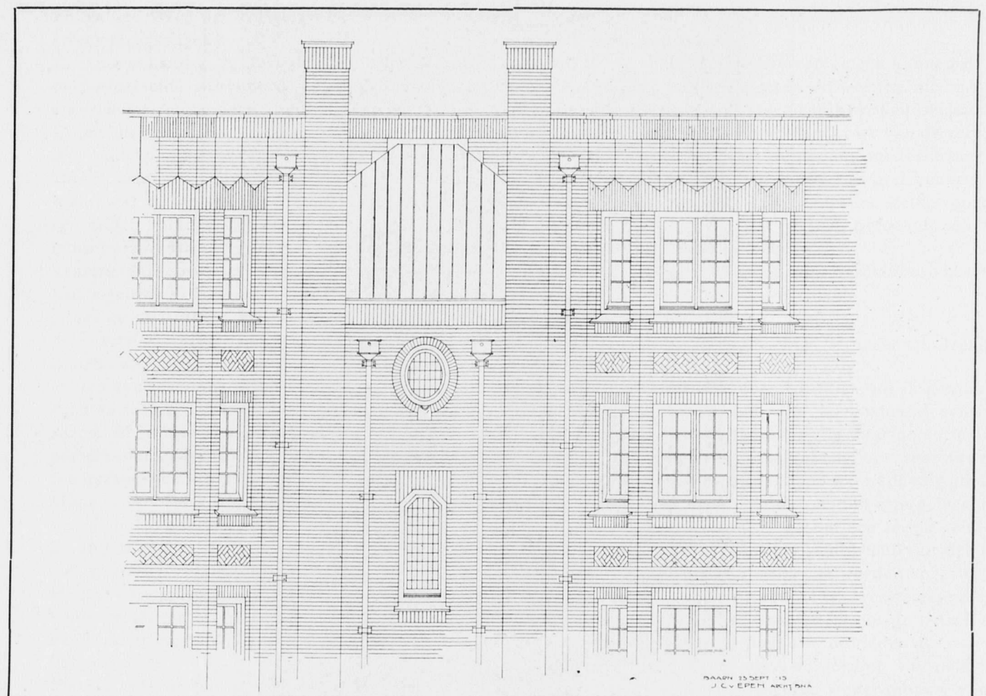

Gevel voor arbeiderswoningen. Detail.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

PLATBOUW.

Reeds vroeger schreef ik eens een stukje over platbouw en steeds bij 't ontwerpen komt 't in je gevoel boven om al die kamers in de kap met die verlichting van dakkapellen af te schaffen en hiervoor in de plaats logisch zuivere kamers te maken door deze plat af te dekken. Vooral bij 't woningvraagstuk is dit voor de bewoning een groote verbetering; daarbij komt nog, dat de bouwverordening zulke moeilijke bepalingen heeft omtrent de oppervlakte van plafonds en licht, dat men genoodzaakt wordt dikwijls *veel* te groote dakkapellen te moeten maken tegenover 't overblijvende dakvlak. Allerlei hulpmiddelen worden aangewend. Men maakt dan dakschilden onder een hoek van 60°, maakt verder een plat en om de dakkapellen toch aestetisch op te lossen, worden er dan in dat plat lichtramen gemaakt, enfin 't is duur, onlogisch en hoewel je dan van straat af de groote poort niet zoo ziet, zondig je toch beslist tegen eerlijke architectuur. Ik zelf heb ook dergelijke oplossingen gemaakt en dan nog wel met de wetenschap, dat 't fout was, waar ik ook gaarne mijn excuus voor aanbied en beterschap beloof. Nu komt de quaestie: is een

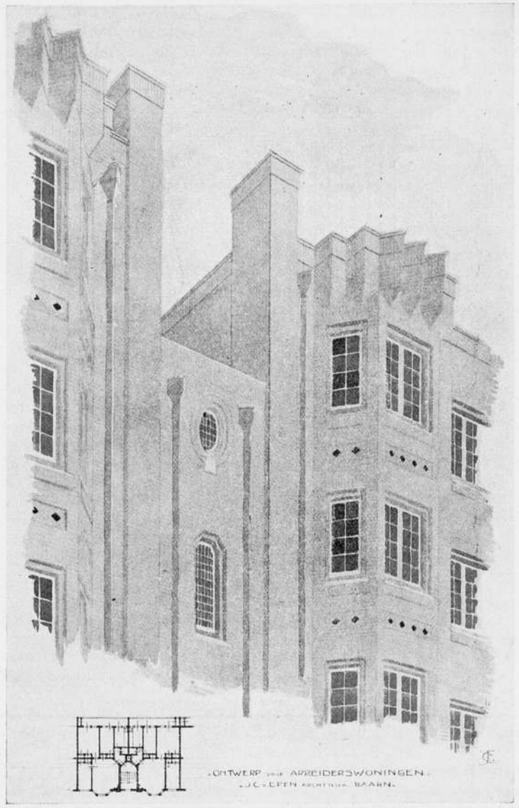

platafdekking goed op te lossen? ja, is daarop 't antwoord, dat kan best. Voor laagbouw vind ik 't minder aan te bevelen, maar voor hoogbouw is 't zelfs m.i heel mooi. We krijgen bij den platbouw een strenge luchtlijn, dus we bepalen onze volle aandacht op die lijn. Een uitbouw zal die lijn bewegelijk maken en 't plaatsen van schoorsteenen zal ook een groote rol in den platbouw spelen. Tevens kan men door uitbouwen de eentonig rechte rooilijn veranderen in een bewegelijke. Een aardig geval doet zich voor bij de gemeenschappelijke trap. Men gaat bij den woningbouw dan onder 't bordes der gemeenschappelijke trap naar binnen en de traprramen verschillen dus in hoogte met de ramen der naastgelegen woonvertrekken. Wanneer we dus op 't bovenste trapbordes komen en we zouden de zolderverdieping plat afdekken ook boven 't trapbordes, zou een zeer onlogische ruimte ontstaan boven die laatste trap naar den zolder, $1^1/_2$ verdieping hoog; dit is dan een zeer gunstige gelegenheid om dat trapportaal met een schuin dakvlak af te dekken, dat met 't beloop der trap omhoog gaat. Verder is 't zeer aanbevelenswaardig eenige uitmetselingen te maken aan den gevelmuur, waardoor dan 't regenwater boven van de gevels kan worden afgewend. Ik hoop, dat ik nog eens in de gelegenheid zal komen 't hierbij gepubliceerde ontwerp uit te voeren.

V. EPEN.

DE HERBOUW IN HET OVERSTROOMDE GEBIED VAN NOORD-HOLLAND.

De hoop van de bewoners, de gevluchte inwoners van het overstroomde gedeelte van Noord-Holland en van de liefhebbers van landelijk schoon is, dat daar weer spoedig alles zal zijn als voorheen; de eersten verlangen er naar weer in hun ouden doen en laten te verkeeren, waarvoor zij hunne boerderijen, woningen, enz. zullen laten herstellen of opbouwen, de laatsten echter om weer te kunnen genieten van het rustig landschap, met de daarin passende boerderijen, schuren, woonhuizen, molens, bruggetjes, enz.

De vrees, dat het vorige schilderachtige der streek verloren zou kunnen gaan is de reden, waarom ik het volgende wil schrijven.

Zullen we weer het vorige typische cachet van deze streek terugkrijgen?

Er zullen handen te kort zijn, bij alles is haast, er zal gemetseld, getimmerd enfin gebouwd worden, maar hoe? Aannemers, timmerlieden, metselaars-patroons en zelfs vele gemeente-opzichters, zullen dit niet met hun „zoo je 't maakt zoo heb je het" taktiek klaarspelen.

Maar wat zal er zoo van terecht komen, zeker, de huizen zullen voldoen aan de gemeentevoorschriften, op lichtoppervlakte zal gelet worden, op afmetingen van kamers, gangen enz., maar wie zorgt er voor het aestetische geheel, in de meeste gemeenten niemand; hiervan is het groot aantal misbaksels, welke tot ergernis van velen hier voorkomen en kwamen het bewijs.

Zonder een goed toezicht en eene goede leiding op het gebied van schoonheid, zullen daar de moderne boerderijen en woningen als paddestoelen uit den grond verrijzen, de dorpstimmerman, metselaar en vele aannemers noemen alles wat niet op klassiek, gothiek, renaissance e.a. lijkt, modern oftewel stijl „Berlage". Modern te bouwen is natuurlijk heel eenvoudig voor hen; ja het is ook goedkoop.

Ze zullen er dan staan, de boerderijen en woonhuizen, met prachtig verglaasde pannen en tegels als afdekking, groote spiegelruiten, moderne lateyen van portland-specie, verglaasde steenen, schreeuwende en vloekende kleuren, bruggen en schoeïngen van gewapend beton enz.

Ziehier, wat ons te wachten staat.

Van ons beroemd waterland zou dan, natuurlijk op uitzonderingen na, het aantrekkelijke en karakteristieke verdwenen zijn.

Wij moeten trachten dit te voorkomen en kunnen er dan ook niet aan twijfelen of de verschillende kunstenaarsvereenigingen zullen hieraan het hunne doen. Maar spoedig, er moet aangepakt worden, want luidden de berichten niet, dat men begin Mei het overstroomde gebied denkt droog te hebben?

Hoe de zaak aan te pakken?

Daar de meeste bewoners door de ramp financieel zwaar getroffen zijn, is het van hen niet te vergen, dat zij een architect of adviseur in den arm nemen; enkele bevoorrechten kunnen dit wel doen, des te beter.

We moeten bij de verschillende gemeentebesturen zijn, welke bij de herbouwing een zeer groot belang hebben, ook zeer zeker wat de schoonheid van hun gemeente betreft.

Elke gemeente moet een aestetisch adviseur (architect) aanwijzen, (degene, welke een gemeente-architect hebben vallen hier buiten; daar de laatste naar ik verwacht, ook het goede voor oogen zal houden) welke architect de verschillende ingekomen plannen beoordeelt, de indieners van de ontwerpen zoo noodig behulpzaam is en deze met raad en daad bijstaat.

Laten dus de verschillende Nederlandsche kunstenaars vereenigingen ieder twee afgevaardigden kiezen, welke laatste uit naam der Ned. kunstvereenigingen de verschillende gemeenten een voorstel doen, hoe op billijke wijze het door mij en vele anderen genoemde gevaar ontloopen kan worden.

Uit de verschillende vakvereenigingen kunnen dan de noodige architecten aangevraagd worden, die bij hunne toezegging eene bepaalde gemeente worden aangewezen.

Ik meen te mogen vertrouwen, dat we van de verschillende gemeentebesturen de noodige medewerking zullen verkrijgen, zoodat zij en wij ons niet behoeven te schamen tegenover de vele bezoekers, welke voorheen jaarlijks deze streek, juist om haar beroemde schilderachtigheid kwamen bezoeken.

Schrijver dezes zal gaarne zijne beschikbare krachten wijden om dit plan te verwezelijken.

Amsterdam, Maart 1916.

JAAP MOLENAAR, *Architect.*

Namens het Bestuur der M.B.V.A., wil ik gaarne een korte adhaesiebetuiging aan bovenstaand schrijven toevoegen. Zonder geheel met de daarin geuite denkbeelden mee te gaan — het lijkt me bijv. zeer de vraag of iedereen zal hopen „dat daar weer spoedig alles zal zijn zooals voorheen", en dat er niet eens gelegenheid zal zijn voor onzen eigen tijd om een frisch geluid te laten hooren — verdient het denkbeeld van den heer Molenaar alleszins sympathiek te worden opgevat.

Laten spoedig de verschillende architectenvereenigingen hunne diensten aanbieden aan de betreffende Gemeentebesturen, in dien zin, dat leden der vereenigingen gratis (alleen tegen vergoeding van onkosten) hunne hulp aanbieden bij den wederopbouw van de verwoeste streken.

Het zou overeenkomen met een streven in Denemarken indertijd opgezet door den architect Poul Holsoe, genaamd Tegnegjaelp (Teekenhulp), om aan eenvoudige menschen op het land gratis advies te geven bij den bouw van hunne woningen. Een loffelijk streven om de ontsiering van het landelijk schoon tegen te gaan en om te voorkomen dat alles voor langen tijd bedorven wordt door bouwers, die het vak zoo slecht verstaan.

Laten de leden der M.B.V.A., die zich voorloopig in beginsel beschikbaar stellen, daarvan spoedig mededeeling doen aan het Secretariaat.

D. F. SLOTHOUWER B.I.

INGEZONDEN.

ARCHITECTEN-ORGANISATIE.

De heer Gratama heeft het in het vorig nummer van het B. W. noodig gevonden aan de bespreking van het boekje van den heer Wegerif eenige opmerkingen, mij persoonlijk rakende, te verbinden, en wel met betrekking op een polemiek nu bijna twee jaren geleden in „Architectura" gevoerd over het door den B. N. A. verwerpen van de bekende fusie-voorstellen. Hoewel het m. i. tot niets dient de behandeling van die voorstellen, die al lang dood en begraven zijn, nu nog eens op te rakelen, stel ik er toch prijs op eenige toelichting te geven, nu de heer Gratama het onderwerp ter sprake brengt, en meent mij i. c. op een inconsequentie te kunnen betrappen.

De heer Gratama dan verwondert zich over mijne „verzuchting" dat de architecten-organisatie in ons land nog in een ongeregelden toestand verkeert, en vindt het erg vreemd, dat *ik* over dien

toestand „zucht", ik, die bij bovenbedoelde polemiek het verwerpen der fusie-voorstellen door den B. N. A. heb verdedigd.
Laat ik probeeren den heer Gratama van zijne verwondering af te helpen. Bij de bespreking van het hiervoren genoemde boekje in „Architectura" (19 Jan. '16), vond ik aanleiding te constateeren, dat de architecten in ons kleine landje het nog niet zóóver hebben weten te brengen, dat zij allen vereenigd zijn in één op gezonde, hechte grondslagen gebouwden vakbond; let wel, want daar gaat 't om: *gezonde en hechte grondslagen!*
In den B.N.A. behoorde ik tot de groep leden, die van oordeel waren, dat de bestaande organisatie van den bond *meerdere waarborgen* voor die gezondheid en hechtheid verzekerde, dan de op de basis der fusie-voorstellen te stichten vakbond zou kunnen doen; dat dus de B.N.A. door het aannemen van die voorstellen een ongewenschte stap *terug* zou maken, van welke beweging in teruggaande lijn, naar meening alweer van die leden, verslapping in plaats van versterking van de architectenorganisatie kon worden voorzien. Ik deel dan ook geenszins de meening van den heer Gratama, dat een *werkelijke eenheid* in de vakorganisatie bij de fusie zou zijn tot stand gekomen. Die eenheid toch wordt niet verkregen door het samenstellen van twee lichamen alléén, maar kan dan alleen duurzame waarde hebben wanneer zij steunt op *hechte, zuivere grondslagen*; en deze belofte nu hielden de fusie-voorstellen naar mijne meening niet in. vandaar de door mij bij voornoemde polemiek uitgesproken voldoening over het feit, dat de meerderheid in den B.N.A., door deze en andere overwegingen geleid, die voorstellen niet heeft willen aanvaarden. Wat niet wegneemt, dat velen, met mij, verlangend zullen blijven uitzien naar het gezegende oogenblik waarop de *particuliere architecten*, die toch allen dezelfde vakbelangen hebben, zullen zijn gekomen tot het inzicht van de *noodzakelijkheid* om zich, met uitsluiting van allen, die niet tot hunne groep behooren, te vereenigen in één op *krachtige, zuivere grondslagen gevestigden vakbond*, met volle aanvaarding van de verplichtingen aan zulk eene vakorganisatie onafwijsbaar verbonden; een voorwaarde, waaraan bij zulk een krachtige eenheid het niet moeilijk zal vallen te voldoen.
Maar van die eenheid zijn we, naar ik vrees, nog verre! Begrijpt de heer Gratama nu mijne verzuchting?

3 April '16. PAUL J. DE JONGH B. N. A.

Ik ben het eens met den heer de Jongh, dat het niet vruchtbaar en niet gewenscht is, de behandeling der fusie-voorstellen van ruim 2 jaar geleden weer op te rakelen en daarvoor een polemiek te beginnen. Dit was dan ook geenszins de bedoeling van mijne opmerking in het vorig n°. van het B. Weekblad.
Toch zij mij tot slot een enkele opmerking veroorloofd.
De heer de Jongh constateerde zuchtend: „dat de architecten in „ons kleine landje het nog niet zoover hebben weten te brengen, „dat zij allen vereenigd zijn in één op gezonde hechte grond„slagen gebouwden vakbond; let wel, want daar gaat het om: „gezonde en hechte grondslagen!"
Het gaat in een vakbond niet alleen om gezonde en hechte grondslagen, het gaat ook om vereenigen. Menig architect ja, bijna iedereen, had zijne bezwaren tegen de fusie voorstellen; toch waren velen, terecht, voor het aannemen van die voorstellen, omdat zij hun bezwaren niet zoo zwaar lieten wegen als het groote doel: fusie en daardoor éénheid.
Wanneer wij allemaal al onze eigen ideeën omtrent gezonde en hechte grondslagen van een vakbond halstarrig blijven handhaven en dan braaf onze stokpaardjes blijven berijden, dan bereiken wij het tegenovergestelde van vereenigen, namelijk afscheiden.
De heer de Jongh stemde in den B. N. A. tegen de voorstellen; zoolang hij niet begrijpt, dat vereenigen met zich mede brengt een zeker toegeven van je eigen meening, zoolang zal hij blijven zuchten en niet mede kunnen werken aan het hooge doel: eenheid in onze vakvereenigingen.

J. GRATAMA.

De secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons opname van onderstaand communiqué

DE AANBESTEDING DER BADINRICHTING TE UTRECHT.

Naar aanleiding van een tweetal artikelen van de hand van den heer J. Ingenohl, architect B.N.A., in het weekblad „Architectura", betrekking hebbende op het verloop der aanbesteding van een badinrichting en overdekt zwembassin te Utrecht, door genoemden architect, namens de „N. V. Overdekte Bad- en Zweminrichting" te Utrecht eenigen tijd geleden gehouden, en het daarop slaande woord en wederwoord in „de Aannemer" orgaan van den Ned. Aannemersbond, in welk laatstgenoemd orgaan de heer Ingenohl van een geheel onjuiste voorstelling van het gebeurde wordt beticht, heeft het Bestuur van den B.N.A. inzage genomen van de authentieke briefwisseling tusschen den Raad van Beheer der „N.V. Overdekte Zwem- en Badinrichting" en den architect, deze zaak betreffende.
Als resultaat hiervan besluit de Bond van Nederlandsche Architecten ernstig te moeten afkeuren de handelwijze, gepleegd door het, in het orgaan van den Ned. Aannemersbond opnemen van stukken, die de bedoeling hebben ongemotiveerd den goeden naam van een der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten aan te tasten.

Namens het Bestuur van den B.N.A.
JOS. Th. J. CUYPERS, *Voorzitter.*
JAN DE MEIJER, *Secretaris.*

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".
De jury, bestaande uit de Heeren J. Ingenohl, J. Gratama en J. F. Staal Jr. voor de prijsvragen 1915, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, heeft de volgende prijzen toegekend.
I. Ontwerp voor een Scholenpark bij een groote gemeente.
1ste prijs f 100 en diploma, motto: „Salus Publica" ontwerper C. de Graaf, architect te Utrecht;
2de prijs f 50 en diploma, motto „Alfa", ontwerper K. Wiedijk, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
II. Ontwerp voor een Transformatorenhuisje:
1ste prijs f 50 en diploma, motto: „A. et A. I", ontwerper C. A. Kentie, bouwkundig teekenaar te Utrecht;
2de prijs f 25 en diploma, motto: „A. et A. II", ontwerper P. Tolman Jr., bouwkundig teekenaar te Amsterdam.

OPEN PRIJSVRAAG.
Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".
Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.
Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 1 Mei 1916.
Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.
Speelgoed.
Programma komt voor in No. 43 Bouwk. Weekbl. Tijd van inlevering 15 April 1916.

Rectificatie. Artikel A. A. V. B. Weekbl. No. 49 16e regel van boven staat: aanbesteders d. m. z. „aannemers".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE
M. B. V. A.
MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUENDAG en G. VERSTEEG. Redacteur: J. GRATAMA. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. f 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. f 9.50. Afz. Nos f 0.15. fr. p.p. f 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels f 1.—, elke regel meer f 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen f 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 15 APRIL 1916. = No. 51.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Bestuursvergadering, — Bestuursverkiezing. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken door Fokker. — Stadsuitbreiding III door Slothouwer. (vervolg). — Herbouw na den watersnood. — Boek- en plaatwerken — Ingezonden. — Ontvangen boek- en plaatwerken. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag der Bestuursvergadering op Dinsdag 4 April 1916 's morgens ten 10½ uur in het Gebouw der M. B. V. A.
Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, voorzitter, D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. W. Hanrath, J. B. van Loghem, J. Herman de Roos en G. Versteeg benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

INGEKOMEN STUKKEN.
AANVRAAG DOOR B. EN W. DER GEMEENTE ALKMAAR IN ZAKE HET MAKEN VAN EEN AFSLUITING VAN HET WAAGPLEIN In aansluiting met een vorig schrijven verzoeken B. en W. advies van het Bestuur der M. B. V. A. in zake bovengenoemd onderwerp. Het Bestuur besluit het betrokken gemeentebestuur te melden, dat het gaarne bereid is te dezer zake van advies te dienen, indien de noodige gegevens hiervan worden verschaft. Het Bestuur gaat bij deze toezegging van de veronderstelling uit, dat alleen het advies der M. B. V. A. werd gevraagd. Moet het Gemeentebestuur dit verzoek ook reeds tot andere instellingen of Vereenigingen hebben gewend, dan stelt het voor, dat de Gemeente Alkmaar tot de instelling eener gemengde Commissie overgaat, waarin dan afgevaardigden der verschillende aangevraagde instellingen zouden kunnen zitting nemen.
SCHRIJVEN VAN DEN HEER L. G. VERBURG, ACCOUNTANT DER M. B. V. A. De heer Verburg richtte tot het Bestuur der M. B. V. A. een schrijven, waaraan wij het volgende ontleenen:
„Nu het einde van het boekjaar der M. B. V. A. nadert neem ik „de vrijheid U te wijzen op de §§ 26 en 29 van art. 12 der Statuten „van de Mij.
„§ 26 schrijft voor, dat de Alg. Vergadering in Mei gehouden „wordt, terwijl § 29 bepaalt, dat op deze vergadering door het „Bestuur verslag omtrent den financieelen toestand wordt uitge„bracht, de begrooting voor het volgend jaar behandeld wordt „en de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoor„ding eveneens verslag uitbrengt.
„Waar het boekjaar der Mij. eveneens op 30 April eindigt, is het „niet denkbaar, dat in de Mei-vergadering reeds alle gegevens „beschikbaar zijn. De rekeningen van Mouton en Matthes zullen „dan zelfs nog niet binnen gekomen zijn, terwijl de afwikkeling „van alles, wat met het examen samenhangt in vollen gang is.
„Waar de Alg. Vergadering ook niet in Mei, maar veel later ge„houden is, acht U het daar, met het oog op het voren aange„haalde, niet wenschelijk, dat de vergadering ook dit jaar later „wordt gehouden?
„Is daarentegen de aanwijzing van „Mei" bindend te achten, „dan kan aan § 29 niet worden voldaan.
Naar aanleiding van de opmerking van den heer Verburg erkent het Bestuur, dat het moeilijk zal zijn in alle opzichten aan de bovengenoemde bepalingen der Statuten te voldoen. Echter kunnen reeds thans maatregelen worden genomen, dat de verschillende rekeningen over het afgeloopen vereenigingsjaar zoo spoedig mogelijk na 1 Mei binnenkomen. Bij de firma's Mouton en Matthes zal hierop worden aangedrongen. Ook de leden der verschillende Commissiën kunnen medewerken door hunne rekeningen voor reis en verblijfkosten reeds de eerste week van Mei op te zenden naar het Secretariaat. In het B. Weekblad zal hierop nog nader worden teruggekomen. Op deze wijze is het misschien nog mogelijk aan de statuten te voldoen of ten minste een vrij nauwkeurige raming te geven van de uitgaven over het afgeloopen vereenigingsjaar, waaraan ook de nieuwe begrooting kan worden getoetst.

ALGEMEENE VERGADERING. De datum der a.s. Alg. Vergadering zal in overleg met de Commissie v. Financiën nader worden vastgesteld. Zooals de Statuten voorschrijven zal deze te Amsterdam worden gehouden. Plannen zijn in voorbereiding om aan deze vergadering een excursie te verbinden.

ONTSLAGAANVRAGE VAN DEN HEER GRATAMA ALS REDACTEUR DER PERIODIEKEN. Zooals op de laatste ledenvergadering der M.B.V.A. is besloten en in het verslag reeds werd medegedeeld zal aan de heer Gratama op zijn verzoek eervol ontslag als redacteur der periodieken worden verleend. Het bestuur zal nadere voorstellen overwegen op welke wijze in deze vacature zal worden voorzien.

BEGUNSTIGINGSCONTRACT VOOR ONGEVALLENVERZEKERING. In verband met het genomen besluit in zake bovengenoemd onderwerp op de laatste ledenvergadering zal de voorzitter der M. B. V. A. nader informeeren bij welke Maatschappijen offertes zullen worden aangevraagd.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

Herkiezing voor twee leden van het Bestuur.
Met het oog op de a.s. verkiezing van twee bestuursleden ingevolge art. 4 § 15 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement, laten wij de hierop betrekking hebbende bepalingen volgen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

De termijn voor candidaatstelling eindigt Zaterdag 22 April a.s. Aan de beurt van aftreden zijn de heeren J. W. Hanrath en J. H. de Roos. De heer Hanrath heeft dezer dagen bericht, dat hij wegens drukke werkzaamheden niet voor herkiezing in aanmerking wenscht te komen.

Art. 4. Verkiezing, aftreding, bevoegdheid en verplichting van het Bestuur.

§ 14. Verkiezing. De verkiezing van Bestuursleden geschiedt vóór de Algemeene Vergadering bij geheime stemming door de leden der M. B. V. A., nà candidaatstelling.

Ten minste 2 maanden voor de Algemeene Vergadering wordt in het orgaan der M. B. V. A. aan de Verkiezing herinnerd en het aantal der vacatures, benevens de door het Bestuur vastgestelde termijn voor de candidaatstelling medegedeeld.

Een vergadering eener Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeengeroepen of tien leden der M.B.V.A. kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.

De namen der candidaat-gestelden worden opgenomen in het, na het eindigen van den termijn voor de candidaat-stelling bepaald, eerst verschijnend nummer van het Orgaan der M. B. V. A.

De namen der candidaat-gestelden, die binnen een week na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur hebben te kennen gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden opgenomen in een lijst van candidaten, die bekend gemaakt wordt in het nummer van het Orgaan der M. B. V. A., dat verschijnt twee weken na het nummer van het Orgaan, waarin de lijst van alle candidaat-gestelden was opgenomen. Alleen zij, die op de lijst der candidaten voorkomen, komen voor de verkiezing in aanmerking.

Zijn er niet meer candidaten, dan er open plaatsen zijn, dan zijn zij gekozen. Is dit geval niet aanwezig, dan wordt aan de leden uiterlijk veertien dagen voor de Algemeene Vergadering een stembiljet gezonden; zij leveren dit, in behoorlijk gesloten omslag, in bij den Algemeenen Secretaris der M. B. V. A., minstens een week voor de Algemeene Vergadering. Deze omslag behoeft niet verzegeld te worden, maar mag niet van eenig herkenningsteeken voorzien zijn.

De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen der Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van leden voor het Bestuur, welke Commissie over den uitslag der stemming verslag uitbrengt op de Algemeene Vergadering. Dit verslag wordt door het Bestuur bekend gemaakt in het Orgaan der M. B. V. A.

Met inachtneming van het bepaalde bij § 19 der Statuten omtrent de woonplaats der Bestuursleden, worden uit hen, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben, de gekozenen aangewezen door de evengemelde Commissie, wier aanwijzing beslissend is.

Bij gelijk aantal stemmen beslist het lot. De Voorzitter wordt telken jare gekozen door de Algemeene Vergadering uit het voltallig Bestuur en is drie maal direct herkiesbaar. Is het Bestuur niet voltallig, dan kan, zoo noodig, een tijdelijk Voorzitter aangewezen worden.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

MODERNE NEDERLANDSCHE ARCHITECTUUR IN DENEMARKEN.

DOOR J. P. FOKKER B. I.

TER INLEIDING.

In het najaar 1915 bracht de uit Kopenhagen teruggekeerde heer W. Hoogendijk Jr., financieel gesteund door aldaar wonende Hollanders eene verzameling Nederlandsche en Vlaamsche literatuur en een aantal plaatwerken over Nederlandsche schilderkunst bijeen, die geschonken werden aan de Koninklijke Bibliotheek in Kopenhagen om tegemoet te komen aan het verlangen van vele Denen kennis te maken met de uitingen van Nederlandsche cultuur uit den laatsten tijd.

Daar zou echter niet mee volstaan worden; het toonen van wat in Holland gepresteerd wordt ook op ander kunstgebied mocht niet achterwege blijven en zoo vormde zich op initiatief van den heer Hoogendijk eene commissie, bestaande uit de architecten: K. P. C. de Bazel, Dr. H. P. Berlage, J. Gratama B. I., W. Kromhout Czn., J. B. van Loghem B. I. en J. P. Fokker B. I., secretaris, welke zich ten doel stelde eene collectie foto's van moderne Hollandsche architectuur bijeen te brengen, teneinde die in Kopenhagen ten toon te stellen en te schenken aan de bibliotheek van de Akademisk Arkitekt Forening. Voor de nijverheidskunst belastte de heer Corn. van der Sluijs zich met de verzameling van foto's voor eene tentoonstelling.

Het door de Kopenhaagsche Nederlanders bijeengebrachte fonds was echter uitgeput door de zending der boekwerken, zoodat de bouwkunstcommissie voorloopig werkeloos moest blijven. Het was de Vereeniging tot Verbreiding van Kennis omtrent Nederland in den Vreemde, die in de eerste week van Februari voor het in haar lijn gelegen doel gewonnen, de verwezenlijking der plannen mogelijk maakte en den heer Berlage uitnoodigde in Kopenhagen twee lezingen te houden in de tweede helft van Maart.

Het was duidelijk, dat de tentoonstelling der architectuurfoto's liefst moest samenvallen met de lezingen van den heer Berlage en zoo moest de bouwkunstcommissie met grooten spoed aan het werk gaan. 23 Februari verzond ze aan de architecten, wier werk zij voor hare verzameling uitgekozen had, het verzoek onopgeplakte foto's, ongeveer in het formaat 30 × 40 c.M., voor het doel af te staan. Haar succes was grooter dan zij met het oog op den korten inzendingstermijn had durven verwachten en zeker is hier op zijn plaats een woord van dank aan al die architecten, die op zoo gereede en belangelooze wijze aan het verzoek der commissie voldeden en het haar mogelijk maakten met eene verzameling voor den dag te komen, zooals in Holland zelf nog niet bijeen werd gezien. Wel moest de Commissie de afwezigheid van het werk van enkele architecten betreuren, maar zij is niettemin voldaan over het bereikte resultaat.

Door verschuiving der data van de lezingen van den heer Berlage kon de Commissie de verzameling vóór de verzending nog van Zondag 12 Maart tot en met Dinsdag 14 Maart in den Haag tentoonstellen.

De heer Corn. van der Sluijs had inmiddels foto's van nijverheidskunst bijeengebracht, welke echter niet in Kopenhagen zouden blijven en daarom ook niet uniform van maat en niet op dezelfde wijze opgezet waren, zooals de bouwkunst foto's, die in een portefeuille vereenigd zullen worden.

Vrijdag 24 Maart reisden wij af om Zaterdagavond in het gastvrije Kopenhagen aan te komen. Wij, dat zijn: de vertegenwoordigers van het bestuur van de Vereeniging tot verbreiding van Kennis omtrent Nederland in den Vreemde: A. Hoogeboom, gepensioneerd generaalmajoor der infanterie en dr. A. M. de Hartogh, de twee door de vereeniging tot de reis uitgenoodigde heeren: dr. H. P. Berlage en Corn. v. d. Sluys, de spil der gansche voorbereiding, de heer W. Hoogendijk Jr., schrijver dezes als secretaris der Bouwkunstcommissie en een drietal heeren, die zich nog bij het gezelschap aangesloten hadden.

DE GASTVRIJHEID DER DENEN.

Zaterdagavond werden wij aan het station verwelkomd door de leden der Commissie van ontvangst en ik zou bijna zeggen: wij waren geen oogenblik meer zonder hen tot den daaropvolgenden Vrijdag. Het is ongelooflijk met welk onverflauwd enthusiasme men ons geleidde van de eene bezienswaardigheid naar de andere, men lunches en soupers aanrichtte. Was deze hartelijkheid eraan toe te schrijven, dat men zoo ingenomen was met onze komst? Waarschijnlijk niet geheel; ten deele zal het te danken zijn aan den aard van het volk, die naast veel verwants in sommige opzichten een vroolijker mondainer kant toont, die het plezier in ontvangen verklaart. Dat men wel ingenomen was met onze komst staat vast en dat het tijd werd, dat wij kwamen evenzeer. De Denen toch weten veel meer dan wijzelf van de vroegere relaties van Holland en Denemarken en men gedenkt die met dankbaarheid, maar men weet maar al te weinig, dat Holland's leven niet ophield met zijn gouden eeuw, en dat wij ook van de Denen in menig opzicht nog wat leeren kunnen, al is in dezen tijd het omgekeerde óok waar en zouden wij nu niet de alleen gevende partij kunnen zijn als weleer. Maar hierover later; ik wilde U eerst meer in het bijzonder verhalen, hoe wij ontvangen werden door het Deensche comité, dat bestond uit: architect K. Vorming president van de Akademisk Arkitekt Forening, Forlagsboghandler U. Jespersen en Bibliotekar J. Clausen terwijl twee jonge architecten C. Novi en G. Poulsen het comité aanvulden als twee steeds behulpzaam ons afhalende en geleidende gidsen. Prof. M. Nyrop, de bouwer van Kopenhagen's stadhuis was oorspronkelijk lid van het comité, maar had zich om zijn hoogen leeftijd en zwakke gezondheid teruggetrokken en was vervangen door arkitekt Vorming.

Wanneer ik hier om niet teveel namen te geven alleen nog noem Direktor E. Hannover, de leider van het Kunstindustriemuseet, die zoo bijzonder behulpzaam was bij de inrichting der tentoonstellingen, dan voel ik, dat ik mij sterk beperkt heb, daar nog zooveel andere Denen ons op de meest welwillende wijze tegemoet traden en een deel van onze tochten voorbereidden en leidden. Een hartelijk woord van dank aan die allen wil ik hier in 't openbaar nog eens uitspreken, en dankbaar ook zullen wij blijven voor de van in K. wonende Hollanders ondervonden gulle gastvrijheid.

Zondagmorgen werden wij na een eerste bezoek aan onze tentoonstellingszalen geleid naar de Koninklijke Bibliotheek, een zeer praktisch zonder overdadige weelde ingericht nieuw gebouw, waarin we opmerken konden met hoeveel zorg de vroeger ingenaaid gezonden Hollandsche boeken gebonden waren en de gebonden gestuurde door een omslag voor beschadiging behoed. Dat is noodig, want er is reeds veel vraag naar en sedert hun aankomst viel een ongewoon groote verkoop van Hollandsch-Deensche dictionnaires te constateeren. Het is goed, dat deze boeken uit den laatsten tijd er nu zijn; van Hollandsche werken tot 1800 was men reeds zeer goed voorzien en men toonde ze ons met trots. In het bijzonder is de Bibliotheek rijk aan zeer oude boeken, wat hieruit verklaard wordt, dat ze nooit door branden geteisterd werd. Een eigen in het gebouw ondergebracht fotografisch atelier maakt voor studie doeleinden foto's van de oude manuscripten en boeken; een nuttige maatregel daar men zoo die waardevolle exemplaren niet hoeft uit te leenen. Een enkele maal gebeurt dat toch nog wel, men vertelde ons bijv. dat men hoogelijk ongerust was over het lot van twee unica, die men vóór den oorlog naar de Gentsche Bibliotheek uitgeleend had.

Denzelfden morgen nog bezochten wij de Beurs, in de groote zaal (waar men volgens oud gebruik zijn hoed op moet houden) kregen wij een historische inleiding en werd ons elk een exemplaar van een boek over het gebouw aangeboden. Op het gebouw kom ik later terug.

Na eene wandeling door het historische oudste deel der stad konden wij voor de eerste maal aan een keurige lunch in het moderne door Prof E. Rosen gebouwd Paladshotel ervaren, dat de Deen van goed eten en drinken houdt. Zoo bleef er van den middag niet veel meer over voor de inrichting der tentoonstellingen, zoodat de avond, de eenige, die ons voor ons zelf gelaten werd, zooals ons op de lunch schertsend was aangekondigd, voor mij evenzeer heenging met plakken van geschriften en dergelijke karreweitjes.

De Maandagmorgen was zeer belangrijk door het bezoek aan het Raadhuis onder leiding van den bouwer zelf Prof. M. Nyrop. Ik kom later op dit gebouw terug.

Van het nieuwe Bisbepjerg-Hospitaal, dat dien dag nog bezocht werd door hen wier taak slechts officieel vertegenwoordiger was, kan ik u niets verhalen, daar het inrichtingswerk mij weer in de tentoonstellingszaal voor de bouwkunst bande tot vier uur, het uur waarop de tentoonstelling van nijverheidskunst in ons aller bijzijn voor de pers geopend werd. De tentoonstelling van bouwkunst werd Dinsdagmorgen 12 uur geopend. De avond van Maandag werd gevuld door de eerste lezing van den heer Berlage over de moderne architectuur in het algemeen. Een overvolle zaal (achterin moesten vele jongeren architecten zich met een staanplaats vergenoegen) luisterde met groote aandacht naar de in Holland reeds algemeen bekende ideeën van onzen bouwkunst-wijsgeer, uiteengezet in een zeer overzichtelijke en goed opgebouwde rede van bijna twee en een half uur. Voor Kopenhagen was dit een ongemeen lange

voordracht en toch luisterde men gespannen tot het einde, wel een bewijs, dat dr. Berlage zijn toehoorders geboeid hield en het luide applaus aan het einde meer was dan een uiting van beleefdheid.
Na afloop waren wij te gast bij de architekten i akademiraadet — een gezelschap van over het algemeen andere architecten — op een samenkomst, een wandelsouper in Charlottenborg, het academiegebouw, waarin de voordracht ook gehouden was. Het ontbrak natuurlijk niet aan redevoeringen, waarin ook de met ons meegekomen officieele vertegenwoordigers zich weerden.
Dinsdagmorgen elf uur zou de bouwkunsttentoonstelling geopend worden voor de pers. Dr. Berlage, Hoogendijk en ik wachtten de heeren, na het laatste gehaaste werk van de wat smakelijker aankleeding der zaal, gelaten af; door een misverstand echter te vergeefs. Om 12 uur, de openstelling voor het publiek, kwamen er echter reeds bezoekers en ook den geheelen eersten middag was het zeer druk. Ik bleef dien middag op de tentoonstelling om de nog komende persheeren te woord te staan en werd ook voortdurend door anderen belangstellend om inlichting gevraagd. Ik kan U daarom niets verhalen omtrent Rozenborg (dat ik echter van een vroeger bezoek reeds kende) en de Koninklijke Porcelein fabriek, waar de anderen 's morgens en 's middags heengeleid werden.
's Avonds hield de heer Corn. v. d. Sluys een kleine inleidende causerie tot zijne tentoonstelling en ging daarop met het aandachtig publiek de zaal rond. Op een thee daarna bij Mevrouw Jespersen, eene Hollandsche van geboorte konden wij ons laven aan de hartelijke ontvangst en het weer eens Hollandsch spreken.
De Woensdag was bestemd om ons in te leven in oude tijden. Eerst werd Frederiksborg bezocht, dan ging het per automobiel door een prachtig landschap langs Fredensborg naar Kronborg te Elsenor in welk plaatsje we ook iets zagen van een prachtig romaansch klooster.
's Avonds werden wij in de Koninklijke Schouwburg door een een-acter verplaatst in het oude Amager, de Kolonie van door Christiaan IV overgebrachte Hollanders, die de Denen den landbouw moesten leeren. Daarop volgde een ballet in drie acten, iets voor ons Hollanders zeer ongewoons. Wij zagen hier het vermaarde Deensche ballet, dat eene eeuwenoude traditie bewaart, rijkelijk door den staat gesubsidieerd. Groote rhytmische kwaliteiten en eene volkomen geschooldheid vielen zeker te bewonderen, maar de wijze van aankleeding konden onze moderner oogen minder bekoren. Het was trouwens een reeds in 1849 gecomponeerd ballet, allicht dus niet meer geheel naar onzen smaak. De avond werd besloten door een contra-souper aan het Deensche comité en enkele andere Denen aangeboden.
Donderdagmorgen had ik na een kijkje op onze tentoonstelling, het voorrecht met den heer Berlage eene wandeling te maken door het oude Kopenhagen, waarbij veel goede barock opgemerkt werd, waarvan Amaliënborg het schoonste voorbeeld is. Ook Rosenborg konden wij van buiten nog nauwkeurig bezien voor de tijd aanbrak voor een door den Hollandschen Consul, den heer Rietbergen aangeboden lunch in Skybanen d.i. wat bij ons de Doelen waren.
In Kopenhagen bestaat het gezelschap nóg. Ook hier bleek uit de tafelrede weer van ouden Hollandschen invloed, het gezelschap werd met behulp van Hollanders gesticht om de Deensche cultuur te beschermen; altijd waren ook Hollanders lid en de eenige leden van andere dan Deensche nationaliteit zijn op 't oogenblik Nederlanders.
Na de lunch brachten automobielen ons naar Amager, de vroegere Hollandsche Kolonie door Christian IV gesticht, waar men ter onzer eer vlagde. Tot in het midden van de vorige eeuw werd hier nog in het Hollandsch gepreekt; nu is de eenige herinnering het groot aantal Hollandsche namen. Kort geleden stichtte men een museum teneinde daarin te redden wat er nog aan oudheden over was. Wij vonden er weinig, dat ons authenthiek Hollandsch leek; het uit Holland meegebrachte is waarschijnlijk reeds lang uit het dorp door opkoopers weggehaald (op twee prachtige Delftsche Kannen en tinwerk na) in het verzamelde is Hollandsche invloed echter wel zeer goed te bespeuren.
's Avonds hield dr. Berlage zijn tweede voordracht over de moderne Hollandsche bouwkunst, waarop ik nog terugkom. De avond werd besloten door een schitterend banket van wel meer dan 150 personen (dames en heeren) allen de gast van de Architectenvereeniging. Dit was het glanspunt van de ons bereide ontvangst, is het was waarlijk een genoegen ook in de gelegenheid te zijn kennis te maken met de Deensche vrouw, die heel wat mondainer en minder stijf is dan de Hollandsche.
Vrijdag was nog de bijwoning van eene officieele feestelijkheid voor ons weggelegd; het jaarfeest van de Academie van Schoone Kunsten gevolgd door de opening van de jaarlijksche Salon (schilderkunst, beeldhouwkunst en architectuur).
Bijzonder amusant was het voor ons niet; de liederen waarmee de Koning toegezongen werd verstonden wij al evenmin als het lange jaarverslag. Na zijn rondgang door de tentoonstelling kwam de Koning nog een kijkje nemen op onze architectuur tentoonstelling, die in hetzelfde gebouw was ondergebracht.
Later ben ik nog eens op mijn gemak de salon gaan bezoeken, ik kreeg sterk den indruk, dat de schilderkunst minstens 10 jaar bij ons ten achter is, maar dit is waarschijnlijk hieraan te wijten, dat ook deze Academische Salon wat conservatief is als zoovele andere.
Enkele goede stukken verdronken in den vloed van onbelangrijk werk.
Met de feestelijke opening van den Salon was ons „program" afgewerkt.
Den middag na de opening van den Salon waren enkelen onzer nog à l'improviste te gast op de thee bij Prof. Nyrop, die in een deel van datzelfde Charlottenborg woont. Een behagelijke rust was in dit ietwat biedermeier aandoend ruime interieur, waarin de haast kinderlijk (in den besten zin des woords) gebleven oude man en zijne lieve vrouw zoo goed pasten. De prettige rust was ten deele ook te danken aan het hooggeplaatst zijn der ramen; in de kamers zelf zag men niets van het druk verkeer op het Kongens Nyboro, een der twee centrale pleinen, terwijl een paar treden ópzitjes bij de ramen, het uitkijken door de ramen mogelijk maakten voor wie een oogenblik de drukte aanschouwen wou. Een systeem zeer aan te bevelen in de stad. Zeer aanaangenaam was ook de geringe hoogte der vertrekken, wij Hollanders maken onze kamers altijd veel te hoog. Maar het alleraangenaamst was de zoo wél aandoendesfeer, die van het bejaarde paar uitging.

STADSUITBREIDING III.

DOOR D. F. SLOTHOUWER, B. I.

(Vervolg van bladz. 349.)

Hermann Jansen, die met zijn project voor Groot-Berlijn, den gedeeltelijken eersten prijs won, laat in een algemeen plan zien, hoe hij de vraagstukken betreffende het verkeer wenscht op te lossen. Zijn plan nadert een ideaal plan met straalsgewijze en ringvormige verbindingen.
Voor de laatsten geeft hij vier spoorwegen aan, waarvan de binnenste gevormd wordt door de bestaande Stadtbahn, terwijl de buitenste geprojecteerd is op een afstand van 60—70 K.M. Het radiale verkeer wordt, in aansluiting met de bestaande verbindingen, uitgebreid met de in stippellijnen aangegeven spoorwegen. Hij huldigt de opvatting, dat de stations voor de groote spoorweglijnen zoover mogelijk in de stad moeten liggen en haalt daarbij als voorbeeld aan het Orléans-station te Parijs, waarmee hij waarschijnlijk bedoelt het station aan den Quai d'Orsay. Daartoe maakt hij van het Anhalter-station een centraalstation voor de zuidelijke en van het Lehrter-station een voor de noordelijke verbindingen.
Bovendien zijn door den ontwerper 5 groote, ongeveer 50—60 M. breede „Ausfallstrassen" aangegeven, waarvan de westelijke wordt gevormd door de bestaande Doberitzer Heerstrasse. Deze groote wegen worden voorbereid door nieuwe doorbraken in het centrum van de stad. Hij verwacht de mogelijkheid om een grootsche verbinding tot stand te brengen tusschen West en Oost, tusschen het Grünewald en de Wuhlheide. De rustige en voorname Tiergartenstrasse, die op 't oogenblik door het enorme verkeer haast onbewoonbaar is, tracht hij weer in eere te herstellen door er, op een afstand van 150 M., een parallelweg achter te leggen. Verschillende andere wijzigingen stelt hij voor, waarvan de bespreking hier te ver zou voeren.
De groote hoofdstraten zijn in zijn plan 40—60 M. breed. Volgens zijn meening is een breedere straat meer hinderlijk dan bevorderlijk voor het verkeer en hebben de beplantingen toch slechts een twijfelachtige waarde door het vele stof. De nieuwe Kurfürstendamm, die 53 M. is, lijkt hem zoo ongeveer de juiste maat. De 100 M. breede Champs-Elysées te Parijs vat hij meer op als monumentalen aanleg dan wel als verkeersweg.
Voor de automobielen legt hij aparte wegen aan, waar zij zich „austoben" kunnen. Evenals in een goeden plattegrond van een huis rekening gehouden moet worden met de ligging van rustige kamers, bijv. de studeerkamer, en van onrustige, zooals de muziek- en kinderkamer, zoo moeten in een stadsplan de woonstraten en verkeersstraten gescheiden zijn.
De groote „Ausfallstrassen" wenscht hij zoo weinig mogelijk, bijv. om de 500—600 M., door zijstraten te laten kruisen. Hij maakt daarbij een vergelijking met de natuur door de secundaire straten te beschouwen als kleinere rivieren, die zich eerst samen vereenigen en daarna in de groote rivier uitmonden.
Bijzonder aantrekkelijk is het ontwerp door de zorg, die besteed is aan het projecteeren van een grooten groenen gordel, gevormd door weiden en bosschen. Berlijn is zoo gelukkig heel wat groen in de naaste omgeving rijk te zijn, zooals het bekende Grünewald, de bosschen bij Tegel, Spandau en Falkenhagen, de Jungfernheide enz. De verdienste van het ontwerp ligt wel hierin, dat voorgesteld wordt om die gedeelten onderling door nieuwe beplantingen te verbinden en zooveel mogelijk vanuit de stad bereikbaar te maken langs radiale parkgedeelten. Een enorme studie is hiervoor noodig geweest, omdat blijkt hoezeer met al het bestaande rekening is gehouden. In zijn plan is zeer zeker naar het ideale gestreefd, maar het blijft, zooals zijn motto aangeeft, binnen de grenzen der mogelijkheid.
Op plaatsen, waar vele arbeiders wonen, zooals in 't Oosten, in Lichtenberg, zijn grootere vrije vlakten geprojecteerd. Waar de aanleg van vijvers mogelijk is geweest zijn die aangegeven. Meerdere malen zijn bestaande oude parken met zorg in het project opgenomen en in verbinding gebracht met den groenen gordel. Ook de manier, waarop hij de verschillende woonwijken groepeert, getuigt van groote zorgvuldigheid. De industrie is in de nabijheid van spoorwegen en waterverbindingen gelegd; daaraan sluiten zich de arbeiderswijken, welke behoorlijke verbinding krijgen met bosch en weide. Industrieterreinen zijn bovendien door een groene zône van de woonwijken gescheiden. Hij legt er ook nadruk op, dat de gedeelten, die door natuurschoon belangrijk zijn, „volgens de gelouterde sociale inzichten van onzen tijd", in 't bezit van het algemeen moeten blijven.
Naar aanleiding van het feit, dat 92% der inwoners van Berlijn niet meer dan 600 Mk. huur kunnen betalen, roept Jansen uit: „Fort mit allem Grössenwahn!" Ook daarin is hij goed modern. Hij wenscht geen imitatiepaleizen meer van pleisterwerk, die daar nog steeds gemaakt worden, maar eenvoudige behuizingen, die uitspreken, dat ze eenvoudige menschen herbergen. Daarvan geef ik hierbij een voorbeeld betreffende een gedeelte bij Rüdow, aan den buitenkant van de stad. Op dezelfde manier geeft hij bij zijn ontwerp teekeningen voor de wijze van bebouwing van de tuinstadwijken aan den groenen gordel, die al het aantrekkelijke van de Engelsche garden-cities, die de Duitschers zoo nauwkeurig bestudeerd hebben, in zich vereenigen.

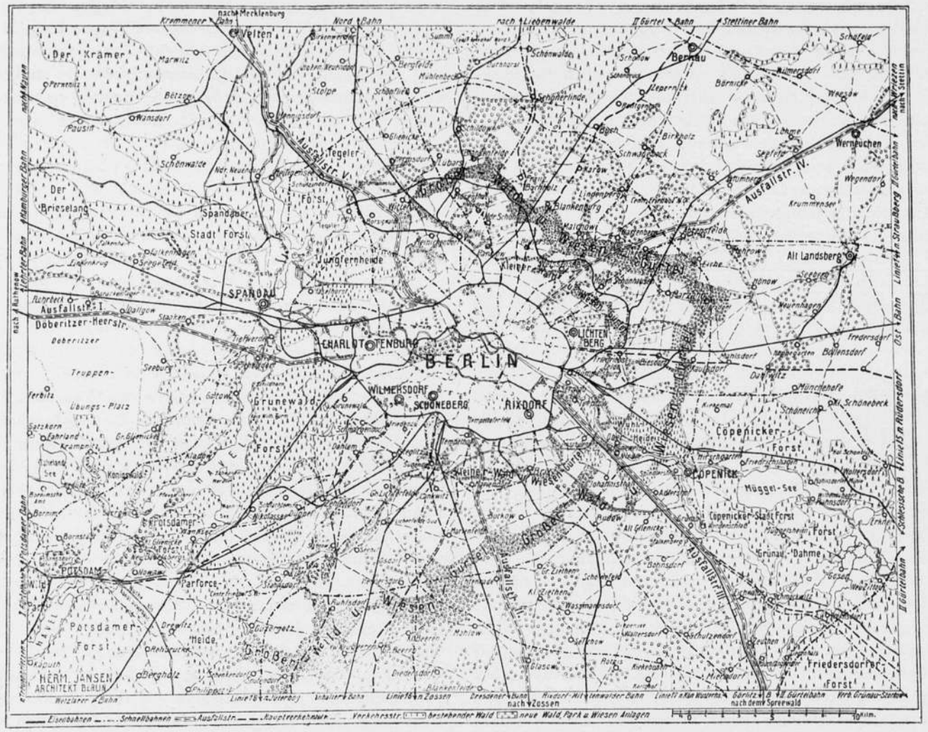
Der Kramer
Der Grunewald
Der Briesetang
Spandauer Stadt Forst
Jungfernheide
SPANDAU
Tegeler Forst
Doberitzer-Heerstr.
Truppen-Übungs-Platz
CHARLOTTENBURG
BERLIN
WILMERSDORF
SCHÖNEBERG
GRUNEWALD
Grunewald Forst
AIKDORF
Teltower Damm
Potsdamer Forst
Parforce Heide
Bornstedter Feld
Wiesen
Bornstedter Forst
POTSDAM
HERM. JANSEN ARCHITEKT BERLIN
Berlin
Weissensee
Pankow
Niederschönhausen
Schönholz
Wedding
Moabit
Tiergarten
Charlottenburg
Wilmersdorf
Schöneberg
Friedenau
Steglitz
Lichtenberg
Friedrichsfelde
Treptow
Rixdorf
Neukölln
Britz
Rudow
Marienfelde
Lichterfelde
Zehlendorf
Dahlem
Wannsee
Nikolassee
Grunewald
Halensee
Wilmersdorf
Schmargendorf
Grunewald
Westend
Charlottenburg
Moabit
Tiergarten
Wedding
Gesundbrunnen
Prenzlauer Berg
Friedrichshain
Lichtenberg
Weissensee
Pankow
Niederschönhausen
Schönholz
Reinickendorf
Tegel
Wittenau
Hermsdorf
Frohnau
Hohenschönhausen
Karlshorst

boven geplaatst, fig. 97, eene goede constructie eischt om bouw- en keldermuren boven water aan te sluiten, fig. 322 geeft niet weer hetgeen ermede bedoeld is, fig. 442 en 443, de verbinding van hangstijl en spantbeenen is niet zoo goed als van fig. 441, daar zal de verbinding bij eenige nazetting dichtblijven en wellicht zijn er nog eenige opmerkingen.

Ten slotte verdient het aanbeveling, zonder aan het werk iets te kort te doen, bij een eventueelen herdruk, om enkele hoofdstukken uit te breiden met eenige constructieve details liefst naar uitgevoerde bouwwerken, bijv. bij kappen met de dakbedekking, daklichten, platten en de aansluiting met topgevels. B.

INGEZONDEN.

Geachte Redacteur.

Ik vond in het laatste B. W. in het verslag van de ledenvergadering der M. B. V. A. geene weergave van het blijkbaar uitvoerig debat over de vraag of het directeurschap eener grondexploitatiemaatschappij vereenigbaar is met het lidmaatschap der M. B. V. A. Tot mijn spijt was ik door verblijf in Kopenhagen niet in staat de vergadering bij te wonen; ik hoopte althans in het B. W. de overwegingen te kunnen lezen, maar zie me daarin teleurgesteld. Ik vermoed, dat het velen anderen leden en aspirantleden evenzoo vergaan is. Waar ik zelf overtuigd ben, dat de vraag ontkennend beantwoord moet worden, zou ik het zeer op prijs stellen de motiveeringen te vernemen, die tot een ander besluit leidden. Ik roep daarom de gastvrijheid van Uw blad in om den heer Secretaris te vragen of hij alsnog uitvoeriger mededeelingen zou willen doen of dat dit hem om eenige reden niet mogelijk is.

Dankend voor de verleende plaatsruimte

Hoogachtend

J. P. FOKKER B. I.,

Aspirant lid M. B. V. A.

Zooals ook de heer Fokker veronderstelt, zijn er gevallen denkbaar, dat, uitvoerige besprekingen, die voor de deelnemers der vergadering zeer interessant en leerzaam zijn, toch geen aanleiding geven tot een even uitvoerig en belangwekkend verslag.

Het is in het onderhavige geval dan ook te betreuren, dat de heer Fokker, die door zijn ingezonden schrijven een openlijk blijk geeft van zijn belangstelling in de M. B. V. A. niet in de gelegenheid was de vergadering bij te wonen en de gevoerde besprekingen te volgen, vooral omdat hij zich reeds een meening over het vraagstuk heeft gevormd.

Gaarne voldoe ik echter aan zijn verzoek en laat in beknopten vorm de overwegingen volgen, die tot het reeds gemelde besluit hebben geleid.

Uit den loop der debatten is gebleken, dat de vraag, zooals hij gesteld was, niet eenvoudig met een ontkenning of bevestiging was te beantwoorden.

Deze beantwoording toch hangt af van de vraag, welke functie de architect-directeur bij een dergelijke Maatschappij bekleedt, òf dat hij is werkelijk architect, uitsluitend als zoodanig werkzaam en slechts den titel draagt van directeur, òf dat hij ook feitelijk directeur is en dus voortdurend belang heeft bij den verkoop der gronden. Zijn positie mag niet dubbelzinnig zijn.

Het oordeel hieromtrent berust bij het Bestuur der M.B.V.A. na ingewonnen advies der Commissie van Onderzoek.

Hiermede hoop ik den heer Fokker voldoende te hebben ingelicht.

J. WESSELIUS,

Alg. Secretaris.

ONTVANGEN BOEK- EN PLAATWERKEN.

Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam, Verslag over 1914. — E. Gugel, Geschiedenis van de Bouwstijlen, Aflevering I, 4e druk, D. Bolle. — P. E. Wentink, De Bouwverordening en het Woningvraagstuk, A. Oosthoek, Utrecht. — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, Deel I, Afl. 6. — G. A. Scholten, Bouwkundig Rekenboek voor Ambachtslieden, P. Noordhoff. — Kamers van Arbeid, Overzicht van de verslagen over 1914. — A. H. Wegerif Gzn., Wat men moet weten vóór men laat bouwen, J. F. van de Ven, Baarn. — Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, Leerplan van de Afdeelingen Bouw- en Waterbouwkunde, J. van Boekhoven, Utrecht. — Dr. Ing. Hermann Hecker, Krieg und Wohnungsfrage, Schmitz en Olbertz. — T. Landre, Dr. H. P. Berlage Nzn., Examenopgaven Teekenen, M. O. Akken MA tot en met MK en O. 1915, Van Muntge en de Does. — Dr. N. G. van Huffel, De Bliksem. — Pociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, Werkstaking en uitsluiting als force majeure bij de uitvoering van aanbestede werken, F. van Rossen. — J. H. W. Leliman en K Sluyterman, Het Moderne Landhuis in Nederland, Martinus Nijhoff. — P. J. van der Ven, De Mariënburg in West-Pruisen, P. J. van der Ven. — Rijksverzekeringsbank, Verslag over 1914. La Belgique Monumentale, Martinus Nijhoff. — E. Gugel, J. H. W. Leliman, Geschiedenis van de Bouwstijlen, Afl. 2, 3, 4 en 5, D. Bolle. — M. Sirag Jzn., Burgerlijke Bouwkunde 1e deel, H. ten Brink, Meppel. — P. L. Bolier, Zeeweringen, Oosterbaan en le Cointre.

PRIJSVRAGEN.

BEANTWOORDING DER INGEKOMEN VRAGEN BETREFFENDE DE PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE M. B. V. A.

Vraag I. Is het geoorloofd de teekeningen zwart op getint papier uit te voeren?

Antwoord. De teekeningen moeten zijn zwart op wit papier.

Vraag II. Is men bij prijsvraag I aan de gewone gele kleur van het omslag gebonden?

Antwoord. Het is de bedoeling, dat de omslag de gele kleur blijft behouden.

PRIJSVRAAG VOOR „MEUBELEN VOOR EEN ARBEIDERSWONING", UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN HET VOLK" TE AMSTERDAM.

Mededeeling van de jury.

Inzendingen op bovengenoemde prijsvraag moeten vrachtvrij worden bezorgd aan het *Stedelijk Museum*, Paulus Potterstraat te Amsterdam, op 2 of 3 Mei, tusschen 9 en 4 uur.

OPEN PRIJSVRAAG.

Prijsvraag uitgeschreven door de Ver. „Kunst aan het Volk".

Meubelen voor een arbeiderswoonkamer.

Programma komt voor in No. 39 van het „Bouwk. Weekbl". Tijd van inlevering 1 Mei 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de Noord-Hollandsche Vereeniging tot bevordering van Volkskunst.

Speelgoed.

Programma komt voor in No. 13 „Bouwk. Weekbl." Tijd van inlevering 15 April 1916.

RECTIFICATIE.

In het B. Weekblad No. 49 pag. 369, laatste kolom 16e regel van boven staat „aannemers", d. m. z. „aanbesteders". De rectificatie in No. 50 van het Weekblad vervalt dus.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG.
Redacteur: J. GRATAMA.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 22 APRIL 1916. = No. 52.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Herkiezing van twee leden van het bestuur. — Collectief contract voor Ongevallenverzekering voor de leden der M. B. V. A. REDACTIONEEL GEDEELTE. A. A. V, door W. — Bouwaardewerk van Brouwer. — Het Woningvraagstuk te Rotterdam. — Wettelijke bepalingen op het behoud der schoonheid van stad en land en der monumenten, door E. van Houten. — Nederl. Indië. Oud en Nieuw. — Berichten. — Rectificatie. — Met een plaat.

COMMISSIE VAN FINANCIËN.

W. J. DE GROOT, Amsteldijk 87, Amsterdam.
J. W. HANRATH, Rossinilaan 4, Hilversum.
L. ZWIERS, Frans van Mierisstraat 77, Amsterdam.

COMMISSIE VAN REDACTIE.

J. B. VAN LOGHEM, Zonnelaan 2, Haarlem.
B. J. OUËNDAG, Frans van Mierisstraat 111, Amsterdam.
G. VERSTEEG, Burg. Weertstraat 85, Arnhem.
J. GRATAMA, Valeriusstraat 254, Amsterdam.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS.

H. BLETZ, Muiderbinnenweg F 6, Weesp.
J. GRATAMA, Valeriusstraat 254, Amsterdam.
J. B. VAN LOGHEM, Zonnelaan 2, Haarlem.
B. J. OUËNDAG, Frans van Mierisstraat 111, Amsterdam.
A. W. C. DWARS, Stadhouderslaan 39, Utrecht.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN TUSSCHEN LEDEN EN HUNNE WERKNEMERS.

S. DE CLERCQ, Nassau Dillenburgstraat 19, Den Haag.
J. W. HANRATH, Rossinilaan 4, Hilversum.
B. J. OUËNDAG, Frans van Mierristaat 111, Amsterdam.
C. B. POSTHUMUS MEIJES, Amstel 244, Amsterdam.
J. HERMAN DE ROOS, Voorschoterlaan 111, Rotterdam.
J. VERHEUL DZN. Mauritsweg 46,

COMMISSIE VOOR DE BIBLIOTHEEK.

A. BROESE VAN GROENOU, „de Hoeve", Wassenaar.
J. GRATAMA, Valeriusstraat 254, Amsterdam.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Herkiezing voor twee leden van het Bestuur. Aan de beurt van aftreden zijn de heeren J. W. Hanrath en J. H. de Roos. De heer Hanrath heeft bericht, dat hij wegens drukke werkzaamheden niet meer voor herkiezing in aanmerking wenscht te komen.

De termijn van candidaatstelling eindigt Zaterdag 22 April.

DATUM ALGEMEENE VERGADERING. Aangezien het Vereenigingsjaar der M. B. V. A. ultimo April eindigt is het niet mogelijk, dat reeds in den loop van de maand Mei door het Bestuur op de Alg. Vergadering verslag wordt uitgebracht omtrent den financieelen toestand; de begrooting voor het volgende jaar wordt behandeld en dat tevens de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording haar verslag gereed heeft, zooals in § 29 der Statuten wordt bepaald. Na overleg met de Commissie van Financiën is gebleken, dat vóór de Mei-vergadering de gegevens om aan § 29 te voldoen niet beschikbaar kunnen zijn. Met het oog hierop is het noodzakelijk. dat de Alg. Ledenvergadering niet in Mei doch eenigen tijd later zal moeten worden gehouden. De datum dezer vergadering zal nader worden vastgesteld.

COMMISSIE VOOR STATUTENWIJZIGING. Deze Commissie, bestaande uit de Heeren de Clercq, Buskens, van Goor, Kruisweg en Ouëndag, kwam Dinsdag l.l. voor de tweede maal bijeen ter nadere vaststelling der statutenwijziging, waartoe naar aanleiding van het besluit der Januari-ledenvergadering werd besloten. De Commissie kwam grootendeels met haar arbeid gereed.

PERMANENTE COMMISSIËN.

Op verzoek van onderscheidene leden laten wij hier de samenstelling dezer commissiën volgen:

COMMISSIE VAN ONDERZOEK.

G. C. BREMER, D 73a, Oosterbeek.
C. N. VAN GOOR, 's Gravendijkwal 71, Rotterdam.
C. MUYSKEN, Javalaan 37, Baarn.
B. J. OUËNDAG, Frans van Mierisstraat 111, Amsterdam.
C. B. POSTHUMUS MEYJES, Amstel 244, Amsterdam.

Collectief contract voor Ongevallenverzekering voor de leden der M. B. V. A. Voordat tot een aanvrage voor collectieve ongevallen-verzekering wordt overgegaan, is het noodig, dat ten minste 15 leden zich aan het Secretariaat opgeven. Een minder aantal, maakt het stichten van een zoodanige instelling niet de moeite waard. Indien dus inderdaad de wensch aanwezig is, kan van de voorstanders van het plan en belanghebbenden de kleine moeite worden gevraagd, vóór 1 Mei a.s. op te geven, dat zij zich voor deelname aan een collectieve ongevallenverzekering bereid verklaren. Eenmaal dit aantal bereikt, is de verdere deelname geheel vrijwillig.

De premie zal aanmerkelijk lager zijn, dan de normale. De M. B. V. A. neemt geen administratie op zich, en wenscht dus ook niet te profiteeren door provisie in haar kas van de reductie aan de leden toegestaan.

De verzekering omvat ook het reizen met fiets, auto, trein, met uitzondering van de luchtvaart.

De normen waarover de eenheids-premies aan de verschillende

Maatschappijen zullen worden gevraagd zijn:
a. f 2000.— bij overlijden;
b. f 2000.— bij blijvende geheele of gedeeltelijke invaliditeit;
c. f 1.— per dag bij tijdelijke onbekwaamheid om te werken.
Bij hooger uitkeering, al naar gelang de leden dit zullen wenschen, kan door eenvoudige vermenigvuldiging dezer eenheidspremies met de verhouding dier verhooging, — het alsdan te betalen jaarlijksch bedrag worden berekend.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

A. A. V.

Zooals blijkt uit een mededeeling van den heer E. Verschuyl, architect B.N.A. te Hilversum, in het Weekblad „Architectura" van Zaterdag 15 April l.l. heeft het Hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond geene bezwaren meer tegen de redactie van § 31 der A. V. van den Bond van Nederlandsche Architecten en is het den leden van den Nederlandschen Aannemersbond thans geoorloofd in te schrijven op aanbestedingen, waarbij in de desbetreffende bestekken een clausule omtrent werkstakingen en uitsluitingen is opgenomen, die als volgt luidt:

„Geheel stilliggen van het werk wegens werkstakingen „of uitsluitingen uitgaande van behoorlijk georgani„seerde vakvereenigen, zal worden beschouwd als „overmacht en geeft recht op termijnsverlenging".

„In hoeverre gedeeltelijk stilliggen van het werk „wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op ter„mijnsverlenging zal, indien partijen daaromtrent niet „tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitge„maakt overeenkomstig aan voorschriften betreffende „geschillen".

De heer Jan de Meyer, de Secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten plaatst onder deze mededeeling het volgend bijschrift:

„De Ned. Aannemersbond heeft dus de vlag gestreken. „Dit is te danken aan de actie van den Bond van Neder„landsche Architecten, die door het uitgeven van haar „eigen A.A.V. en verschillende stukken, daarop betrek„king hebbende, hare leden een steun geeft in den strijd, „dien zij tegen den Ned. Aannemersbond hebben te voe„ren. De Aannemersbond meende door haar dwingend „en dreigend optreden met zijn „bindende besluiten" de „architecten naar zijn hand te kunnen zetten, en in 't bij„zonder de B. N. A. te kunnen op zij schuiven door over „het „bindend besluit", inzake werkstakingen en uit„sluitingen, afwijkende § 31 van de A. A. V. van den „Bond van Ned. Architecten zijn veto uit te spreken.

„En nu eindelijk de andere vakvereeniging, de M. B. „V. A. door de werkzaamheid van den B. N. A. ook in „deze zoo nuttige zaak ingreep, door in het eind van het „vorig jaar de redactie van de werkstakingsparagraaf „in de A. A. V. samengesteld door de commissie, be„staande uit de afgevaardigden der Ver. van Delftsche „Ing., de M. B. V. A., en den Ned. Aannemersbond te ver„werpen, en tevens de Arbeidersorganisaties samen „gingen werken tegen de „bindende besluiten", werd „de toestand voor den Ned. Aannemersbond zwak. „Door de zooeven genoemde commissie (slechts voor 1/3 „samengesteld uit architecten overigens uit Ingenieurs, „die een andere vakwerkwijze hebben), en uit Aan„nemers, die tegenovergestelde belangen hebben, is „dezer dagen een nieuwe redactie voor de werksta„kings- en uitsluitingsparagraaf ontworpen, welke (let „wel!) weder door de M. B. V. A. nog niet is aanvaard. „Op deze redactie komen wij nader terug. Laten wij onze „tevredenheid uitspreken, dat na de vele brallende stuk„ken van den N. A. B., die wij in den loop van het vorig „jaar in „Architectura" hebben besproken, de Ned. „Aannemersbond het spel heeft verloren".

In het verslag der vergadering van het Hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond vinden we omtrent dit onderwerp een lezing, die de vraag doet rijzen of de krijgshaftige toon van bovenbedoeld bijschrift wel in alle opzichten is gewettigd.

In bedoeld verslag toch wordt er op gewezen, „dat de „„Bond van Nederlandsche Architecten" (B.N.A.) tege„moet is gekomen aan de bezwaren, die indertijd van „deze zijde zijn gemaakt tegen de redactie der „werk„stakings- en uitsluitingsclausule", zooals deze in § 31 „der concept-A. A.V. van genoemden Bond voorkwam. „In de definitief vastgestelde A. A.V. van den B. N. A. „luidt de desbetreffende bepaling echter als volgt: (volgt „de huidig e redactie van dit artikel).

„Nu hierdoor de bezwaren, zoo gaat het verslag voort, „welke wij tegen de oorspronkelijke redactie hadden, en „waarvan wij destijds aan het Bestuur van den B. N. A. „schriftelijk kennis gaven, zijn opgeheven, kan ook de „bovenafgedrukte bepaling, desverlangd, worden toe„gelaten".

Uit een en ander schijnt te volgen, dat de beide partijen wederzijds hunne eischen gematigd hebben; het bericht van den heer Verschuyl laat uitkomen, dat het hoofdbestuur van den Nederl. Aannemersbond geene bezwaren meer heeft tegen § 31, terwijl de Aannemersbond verklaart, dat de Bond van Nederlandsche Architecten tegemoet kwam aan de bezwaren, die door den Aannemersbond tegen de redactie van § 31 der concept A.A.V. werden gemaakt.

Men zou hieruit kunnen afleiden, dat partijen tot een compromis zijn gekomen; wij willen ons echter houden aan de opvatting van den heer de Meyer, dat de B. N. A. als overwinnaar het strijdperk verlaat, de Aannemersbond den strijd heeft verloren en moest capituleeren. Wij kunnen de B.N.A. dan ook slechts met deze overwinning gelukwenschen en begrijpen, dat de heer de Meyer na ontvangst van het bericht van deze zegepraal ook met belangstelling den gang der onderhandelingen volgt betreffende de wijziging van § 24 der A.A.V. der „andere vakvereeniging"; alleen mag zeker bij voorbaat wel worden opgemerkt, dat wanneer deze onderhandelingen door de betrokken Vereenigingen tot een goed einde worden gebracht, dat toch zeker niet in de eerste plaats aan de „werkzaamheid van den Bond van Ned. Architecten", te danken zou zijn.

W.

BOUWAARDEWERK VAN WILLEM C. BROUWER, LEIDERDORP.

Vredespaleis te 's-Gravenhage.
Pilasterpaneel van roode terra-cotta.

Haarlemsche Handelsschool. Overgangsstuk van hooge muur tot lagere. Jongen, die weggejaagd is van wege zijn stijfhoofdig verzet om te leeren. Roode terra-cotta.

Vrouw met vruchten.
Gestyleerd.

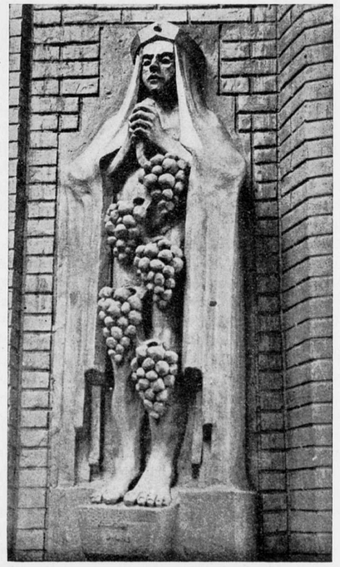

Vóór-studie.

BOUWAARDEWERK VAN WILLEM C. BROUWER, LEIDERDORP.

Schoorsteenvulling. Vogel crème terra-cotta; fond tabak-bruin; het geheel hier en daar met kleurige emailtipjes verlevendigd.

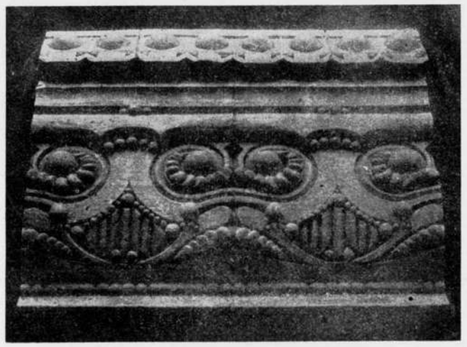

Detail van een gootlijst in roode terra-cotta.

HET WONINGVRAAGSTUK TE ROTTERDAM.

Dat het woningvraagstuk ook te Rotterdam steeds meer urgent wordt, blijkt uit de beschouwingen, welke hierover in den Rotterdamschen Raad werden gehouden. Wij vestigen hierbij de aandacht op de opmerkingen van den heer Verheul, die op een onlangs gehouden vergadering van den Gemeenteraad van Rotterdam de wenschelijkheid in het licht stelde, dat ook voor de gemeente Rotterdam een woningdienst zou worden ingesteld zooals reeds te Amsterdam bestaat en waarvan, zooals bekend is de heer Keppler C.I. als directeur is aangesteld. Uit de rede van den heer Verheul laten wij eenige gedeelten volgen:

Ik wil mij alleen bepalen tot eenige uitvoerige beschouwingen omtrent *de verlangde instelling van eenen afzonderlijken woningdienst* en de goede gevolgen, die zulk een dienst voor onze gemeente met zich kan brengen. De vraag of een afzonderlijke woningdienst voor onze gemeente noodig en nuttig zou zijn, moet ik na ernstige overweging met „ja" beantwoorden en wel op de volgende gronden.

Wanneer ik hier de revue laat passeeren, wat de aanbouw aan alle zijden onzer stad in de laatste 30 jaren in verschillende perioden ons voor tallooze bouwproducten op het gebied der volkshuisvesting, de z.g. weekwoningen, geschonken heeft, dan kan ik gerust beweren, dat die over het algemeen genomen, en speciaal wat het uiterlijk aanzien betreft, op geen hoog peil staan. De eigenlijke aanleg der nieuwe stadsgedeelten mag in vele gevallen, ten koste van belangrijke uitgaven, met zorg en dikwijls ook met smaak ontworpen zijn, de bebouwing van dien aanleg, voor een belangrijk deel in handen der bouwondernemers, was daarmede niet in overeenstemming en bedierf veel.

Volgens mijne overtuiging is er in al die jaren van Overheidswege niet veel gedaan om dergelijke ontsiering in het groot en overheerschende in de z.g. volkswijken tegen te gaan. Aaesthetisch toezicht ontbrak geheel, of, waar dit later in sommige gevallen uitgeoefend kon worden, beperkte zich dit alleen tot het beoordeelen der ingezonden teekeningen, was dus onvoldoende en leidde tot niets. De Bouwverordening en dientengevolge het bouwtoezicht liet ons op dit punt in den steek; beide waren machteloos tegen die kwaal.

Ongeveer 10 jaar geleden heb ik reeds bij de behandeling der Bouw- en Woonverordening in dezen Raad gewezen op het geheel ontbreken van aesthetische eischen in die verordening.

Andere steden gingen ons hierin voor, Rotterdam bleef achter.

Door den heer Buskens en mij is later gepleit voor de instelling van een z. g. schoonheidscommissie, overtuigd, dat de schoonheid van onze stad op bouwkundig gebied, evenals b. v. de veiligheid en de hygiëne, een belang is, waarmede rekening dient gehouden te worden en te lang verwaarloosd is geworden. Het magere resultaat van die poging was de instelling eener regeling, waarbij Burg. en Weth., geadviseerd door de Commissie voor de plaatselijke werken en met medewerking der bouwkundige ambtenaren, aan Plaatselijke Werken verbonden, de gevels, die aan welstandseischen onderworpen moesten worden, beoordeelen.

Heel veel succes heeft deze wijze van werken nog niet opgeleverd, van goeden invloed is nog weinig te bespeuren. De zaak wordt m. i. te veel „en bagatelle" behandeld. Aan de bureaux van Plaatselijke Werken is te veel te doen en te veel overlading van allerlei zeer uiteenloopend werk om zich daar naar behooren van die taak te kwijten en er ontbreekt het ter zake deskundig leidend hoofd, die haar eveneens, door gebrek aan tijd, naar behooren in handen kan houden.

Ook bij het inwendige der gebouwen, de indeeling, de bewoonbaarheid, de behandeling en de afwerking der woning, in het algemeen bij het type speciaal voor volkswoning bestemd, is evenmin veel vooruitgang te bespeuren, weinig dat zich aanpast aan moderne tijdsomstandigheden en hygiënische opvattingen. Alles voldoet precies aan de verouderde bepalingen der Bouwverordening en daarmede is bereikt wat te bereiken viel en moet men vrede hebben. Vergelijkt men wat en hoeveel in andere steden, bijv. door vereenigingen, die met voorschotten volgens de Woningwet werken, is gedaan, dan is het resultaat dier vergelijking hier over het algemeen niet aanmoedigend. Ik schrijf dien achterstand beslist toe aan het ontbreken van tot voorlichting en tot leiding geschikt en speciaal in de practijk der verbetering van de volkshuisvesting goed geschoold personeel en aan gebrek aan samenwerking.

Al is onze Directeur van het bouw- en woontoezicht nog zulk een bekwaam en kundig technisch ambtenaar, de taak, die hij bij het vraagstuk der volkshuisvesting te vervullen heeft, is te afwijkend, te omvattend en te veelsoortig, dan dat hij die, bij zijne overige verantwoordelijke werkzaamheden als hoofd der Bouwpolitie, met succes kan volbrengen.

Immers de gemeentelijke bemoeiingen op het groote gebied der volkshuisvesting eischen, wanneer wij wat goeds bereiken willen, een man van veel ervaring, die zich daaraan geheel kan geven, eischen van zulk een man speciale studie van hetgeen elders tot stand komt, eischen leiding en betere opvattingen op woongebied dan tot nu toe door den knellenden band der

Bouwverordening en ook uit gewoonte geldend zijn, en bovenal eischt de taak van zulk een man meer direct en blijvend contact met de vereenigingen of met hen, die voorlichting behoeven, eischt intijds handelen en voorzien in komende behoeften eischt stem in het opmaken der uitbreidingsplannen, in de verdeeling en verkaveling der bouwgronden, speciaal wat betreft het vastleggen van gedeelten voor volkshuisbouw bestemd, de breedtè der straten en diepte der perceelen, eischt tijdige voorbereiding en uitvoering van eventueelen gemeentelijken bouw en ten slotte het omvangrijke toezicht op hetgeen door gemeentelijken steun tot stand zal gebracht worden. Een gedeelte, het verzorgen van het uiterlijk, voor zoover bij het gebrekkig ingrijpen van gemeentewege mogelijk, is aan het advies der Commissie voor de plaatselijke werken onderworpen, bijgestaan door de nogal afwisselende bouwkundige ambtenaren dier afdeeling. Een ander gedeelte, het verkavelen en verkoopen van den bouwgrond behoort weer meer tot de taak van den Directeur der gemeentewerken, terwijl weer een ander deel, het geven van voorlichting, de beoordeeling der plannen, speciaal ook wat de indeeling betreft, alsook de contrôle aan de bouwpolitie is toegewezen.

Geen eenheid dus, meestal verschil in opvattingen, waardoor weinig samenwerking wat tot onvoldoende resultaten leiden moet en in het bijzonder om het geheele volkshuisvestingvraagstuk in goede banen te leiden.

Waar het nu mogelijk wordt, dat de particuliere bouwnijverheid, alsook de vereenigingen in het belang der volkshuisvesting na het aannemen der voorstellen van Burgemeester en Wethouders flink aan het werk zullen gaan en er met steun van gemeentewege, op verschillende wijze verleend, vele woningen binnen korten tijd zullen verrijzen, is het dunkt mij, nu de Gemeente terdege haar invloed kan doen gelden, nù het oogenblik om van gemeentewege afdoende in te grijpen, om den achterstand in te halen en verbetering te brengen zoowel in de bewoonbaarheid als aan het uiterlijk van den komenden bouw.

Het is daarom ook nu het goede tijdstip om van koers te veranderen en te besluiten tot het instellen van den door ons verlangden afzonderlijken woningdienst, een instelling, die het begin zal zijn van de goede richting en gelijktijdig twee gemeentediensten zal verlossen van een veel te omvangrijke bijtaak, die niet meer als bijzaak beschouwd mag worden. Tijd om zulk een dienst behoorlijk te organiseeren is er nog wel, doch er dient met kracht gehandeld te worden. M.i. zal de groote aanbouw direct zoo'n vaart niet nemen, gezien de abnormale hooge prijzen der bouwmaterialen, de stijging der loonen, gebrek aan werkkrachten, en het groote tekort van de in de meeste gevallen benoodigde heipalen, wat mij ook de overtuiging geeft, dat de particuliere bouwnijverheid niet bij machte zal zijn om zelfs met de aangeboden condities woningen te bouwen voor groote gezinnen en tegen matige huurprijzen, waaraan volgens de mededeeling van den Directeur der bouwpolitie zeker behoefte bestaat. De bouwnijverheid zal zich bij voorkeur willen bepalen tot den aanbouw der betere weekwoningen, ja ook tot die der maandwoningen. Trouwens er bestaat in onze stad gebrek aan alle soorten van woningen, ook aan die voor meer gegoeden, speciaal aan woningen van f 750 tot f 1200 huur per jaar.

De wijziging der Bouwverordening dient mede spoedig onderhanden genomen te worden, want de Commissie voor de volkshuisvesting heeft sinds haar kort bestaan reeds meermalen ondervonden, dat hieraan dringende behoefte bestaat.

De bouwnijverheid zal bereid zijn in goede en opbouwende richting mede te werken als de leiding van gemeentewege maar niet te veel omslag vergt. Men weet maar al te goed, dat goede raad voor practische indeeling van het plan, alsook voor de versiering van het uiterlijk niet altijd meer geld behoeft te kosten, het geheel niet noodeloos kostbaarder maakt. Nu reeds gingen er uit die nijverheid stemmen op tot het stichten van een eigen centraal-bureau voor het opmaken der plannen onder deskundiger leiding dan tot nu toe. Wanneer zulks te bereiken ware, dan zou dit m.i. mede een stap in de goede richting zijn en het overleg met een eventueelen woningdienst vergemakkelijken.

De Commissie voor de volkshuisvesting heeft eenige maanden geleden diverse volkswoningen te Amsterdam onder leiding van den Directeur van den woningdienst bezocht, waarbij veel belangrijks werd aangehoord en opgemerkt en waardoor ook verscheidene leden dezer commissie de overtuiging kregen, dat er te Rotterdam op dit gebied zeker veel te verbeteren viel en een dienst als te Amsterdam, desnoods wat bescheidener, ook voor onze stad een groot belang zou zijn. De woningtoestand voor de arbeidende bevolking is van zulk een eminent zedelijk, maatschappelijk en hygiënisch belang, zooals de heer Spiekman schreef, dat daarvoor wel opofferingen gebracht mogen worden, en ik voeg er gaarne bij eveneens ter verbetering van het uiterlijk aanzien der volkswijken.

BOUWAARDEWERK VAN WILLEM C. BROUWER, LEIDERDORP.

Schouw van geglasuurd aardewerk in het woonhuis van Prof. Rahusen te 's-Gravenhage. Architect: S. de Clercq.

WETTELIJKE BEPALINGEN OP HET BEHOUD DER SCHOONHEID VAN STAD EN LAND EN DER MONUMENTEN.

Daar in de allereerste plaats de beoefenaars der kunst en in het bijzonder der bouwkunst het meest bij deze aangelegenheid betrokken zijn, mag verwacht worden dat ook van haar kant het meest mogelijke in het werk zal worden gesteld om tot een spoedige en grondige totstandkoming van deze bepalingen te geraken.

Om dat doel beter te bereiken is een onverdeeld inzicht in de wijze van instelling en van uitvoering dezer bepalingen noodzakelijk, waartoe een krachtige samenwerking van verschillende vereenigingen en bonden, die dit nastreven, gewenscht is. Het verzamelen van de dagelijksch voorkomende feiten en gegevens die daartoe aanleiding geven, zullen tot meer doeltreffende en vaste grondslagen medewerken.

Deze reden brachten mij er ook toe dit onderwerp in „de Bouwwereld" No. 13 van 29 Maart j.l. en volg. uitvoerig ter sprake te brengen.

Het zij mij vergund den inhoud daarvan hier in 't kort weer te geven:

Bedoeld schrijven diene als bijdrage om in verband met de toekomstig te wijzigen Woningwet te bevorderen, dat daarin bepalingen worden opgenomen, waardoor de instandhouding van onze monumenten worde verzekerd, het aesthetisch bouwen zal worden bevorderd en het behoud van Stedelijk en Landelijk schoon, zooveel mogelijk worde vastgelegd.

Daarvoor zal een beroep op overheidsbemoeiing moeten worden gedaan; in verband daarmede op de gilden, daar sedert de afschaffing van dat stelsel (in 1798) het gevoel voor schoonheid verloren is gegaan en tot bandeloosheid is ontaard. Daaraan moet het veelvuldig gemis aan- en de algemeene verdeeldheid van schoonheidsinzichten worden toegeschreven.

Voorts zij er aan herinnerd dat eischen van welstand niet bij het bouwen en aanverwante gemist kunnen worden, dat schoonheidseischen een vakbelang en bijgevolg daarvan, alsmede dat bouwkunst een gemeenschapskunst is, een algemeen volksbelang is.

Dit blijkt meer en meer te worden ingezien en worden er steeds meer pogingen aangewend om daarin regelingen te treffen.

Door verschillende gemeenten en corporaties, wordt er vooral de laatste jaren en steeds in toenemende mate beijverd om aan dit euvel tegemoet te komen. Echter blijkt voortdurend dit streven, door het gemis van bindende bepalingen monnikenwerk te zijn.

Helaas zelfs in groote steden als Rotterdam, alwaar zooveel van het oorspronkelijke schoone verloren is gegaan en nog steeds verloren gaat, blijkt men de belangrijkheid er nog niet van in te zien of niet van te willen inzien en onder voorwendsel van het quasi particuliere initiatief (belang) voor te staan, dit streven wordt tegengewerkt.

Daarmede wordt het steeds meer doen verdwijnen van de overgeblevene oude kunstwerken in de hand gewerkt, terwijl bovendien het te bouwen of weder te bouwen nieuwe op de meest zorgelooze of onoordeelkundige wijze aan een ieder wordt overgelaten; daarvoor leveren o. a. de bebouwingen der nieuwe stadswijken van de laatste jaren, het beste bewijs.

Van „goed voorgaan doet goed volgen" geen sprake, juist het tegendeel. Van overheidswege wordt n.l. voortdurend meer geld aan goed vak- en bouwkundig onderwijs besteed, zonder zich om de resultaten te bekommeren; de wijze waarop dit practisch nut kan afwerpen wordt niet aan gedacht; de steun of wel de waarborg waarmede het practisch nut verzekerd kan of moet zijn, ontbreekt geheel.

De ontwikkelingsgang voor ontslagen leerlingen van vakscholen wordt hierdoor totaal belemmerd; hun toekomstig bestaan wordt daardoor veelal geheel gefnuikt of wordt voortdurend ondermijnd door de willekeurige en vrije wijze van werken van onbevoegden, door minderwaardige, ongeschoolde speculanten.

Door aanhoudende bemoeiingen en drang van „Heemschut" en andere Bonden zijn reeds eenige gemeenten bewogen maatregelen tegen het verdere bederf (waaronder het weren van ontsierende reclame begrepen is) te nemen.

Het gemeentebestuur van Amsterdam heeft het initiatief genomen door daarvoor hare bouwplannen eerst ter openbare visie te leggen om een algemeen oordeel te verkrijgen, terwijl bovendien geregeld advies bij de van particuliere zijde ingestelde „Commissie voor het Stadsschoon" wordt gevraagd. Deze wijze verdient alle aanbeveling; zij mag m.i. echter als een overgangsmaatregel worden beschouwd.

Eenige andere vooruitstrevende gemeentebesturen, waarvan Laren (N H.) de eerste was, zijn een stap verder gegaan en hebben daartoe beschermende bepalingen in hare verordeningen opgenomen. Ook hebben eenige gemeenten daarin voorziening getroffen, door belanghebbenden van aesthetische voorlichting te dienen; beide met het gewenschte resultaat.

Art. 1 der Woningwet geeft den Gemeenteraden ook *volkomen de bevoegdheid* dergelijke bepalingen te stellen, doch echter *verplichting* is hun daartoe *niet* opgelegd.

Daarin zoude nu bij de herziening dezer wet dienen te worden voorzien, waarbij dan aan Art. 3. 1e alinea, zoude zijn toe te voegen *k. schoonheid.*

Aan voornoemde wijziging zijn dan de gewenschte instituten te verbinden die als gezaghebbende beoordeelaars mogen worden beschouwd en voorts die, welke zoo noodig met raad en daad kunnen bijstaan.

Zooals thans heeft voor een en ander enkel de Gezondheidscommissie een mede beslissende stem, doch haar oordeel, zooals o.a. ook voor het vaststellen van uitbreidingsplannen, kan geenszins voldoende worden geacht.

Inmiddels, ook ten aanzien van de richtige uitvoering der Woningwet en niet minder wat het uitvoeren ten behoeve voor het bouwen van particuliere zijde betreft, is voorziening gewenscht.

Wat het eerste betreft dit wordt volgens de Woningwet aan de Gemeentebesturen overgelaten, doch wordt daarbij niet geëischt, zooals bij vele andere wetten, dat dit aan bevoegde personen moet worden toevertrouwd.

Het woord bouwkundige, technikus, o e.a. titel komt niet in de Woningwet voor. Ook van Architect wordt niet gesproken.

Dit is een gevolg, dat zooveel aan practische zoowel als aan technische eischen bij het ontwerpen en uitvoeren van bouwwerken wordt te kort gedaan, terwijl uit den aard der zaak, door het gemis aan bindende bepalingen voor schoonheidseischen deze grootendeels volkomen worden miskend.

Tot de uitvoerbaarheid en de juiste nakoming van een en ander kan het gildenstelsel als voorbeeld worden gesteld, alhoewel dit, door de tegenwoordige andere werkwijze, door fabricage e.a. het wederinvoeren wellicht niet verkieselijk wordt geacht.

Dit zoude echter door van overheidswege gediplomeerde personen kunnen worden ondervangen.

Wat het particuliere gedeelte betreft, dit zoude geheel althans de hoofdleiding, in handen van den architect kunnen of moeten berusten.

Aan hem zal het volste vertrouwen, ook aan de moeielijke taak als bemiddelaar tusschen principaal en aannemer, moeten worden toegekend.

Hij zal daarvoor een van Rijkswege verstrekte akte van bekwaamheid moeten bezitten, welk brevet verleend kan worden, wanneer practisch is bewezen, dat, de door hem uitgevoerde werken aan, in alle opzichten gestelde eischen, beantwoorden.

Eindelijk zal, bij de totstandkoming van bovenbedoelde bepalingen, het vraagstuk voor de instandhouding van de monumenten tegelijk worden opgelost.

E. VAN HOUTEN.

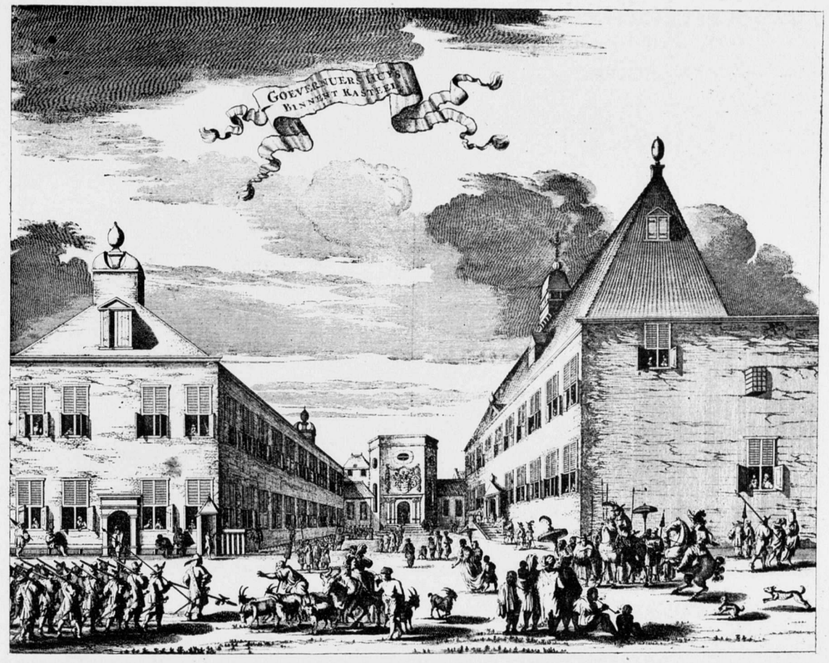

Woning van den Gouv.-Generaal in het Kasteel van Batavia.

NEDERLANDSCH-INDIË OUD EN NIEUW.

AFL. 1 EN 2.

Dezer dagen verscheen de tweede aflevering van een nieuw tijdschrift „Nederlandsch Indië, Oud en Nieuw", een maandblad gewijd aan bouwkunst, archeologie, land en volkenkunde, kunst, nijverheid, handel en verkeer, cultures, mijnbouw en hygiëne, onder redactie van Ed. Cuypers, architect, Mr. J. G. Huyser, M. J. Hulswit, architect, Notosoeroto en L. D. Petit Jr. Deze belofte van veelzijdigheid bewijst, dat de redactie zich haar taak niet gemakkelijk heeft voorgesteld; de namen der overige medewerkers staan er tevens borg voor, dat de inhoud van het tijdschrift steeds boven het middelmatige zal gaan en de kunst, de kunde en de handel er gelijkelijk in zullen worden gediend.

Aangezien wij ons niet bevoegd achten om te oordeelen in hoeverre een tijdschrift als hierbedoeld in Nederlandsch-Indië een plaats heeft te vervullen, meenen we aan het inleidend woord van den Oud-Gouverneur Generaal van Heutz het volgende wel te mogen ontleenen.

„Thans vraagt u mij wat ik denk van het bij u gerijpte voornemen om een rijk geïllustreerd maandelijksch periodiek te maken, een populair maandblad, geheel gewijd aan Insulinde, een geïllustreerd maandblad waarin door bevoegde deskundigen rijk geïllustreerde artikelen zullen verschijnen. Behoef ik nog te zeggen, dat ik dit plan in hooge mate toejuich.

Nader het nut van een dergelijk tijdschrift voor cultures en mijnbouw, handel en hygiene te hebben uiteengezet, besluit de oud-gouverneur zijn inleiding met het volgende:

„Aldus kan een maandelijks uitkomend voorlichtend geïllustreerd tijdschrift als U thans in 't leven wenscht te roepen, van zeer groot nut zijn om het leven in ons schoon Insulinde te veraangenamen, heil te stichten in het belang van de gezondheid, belangstelling te wekken voor de inlandsche kunstnijverheid en den inlandschen werkman en die kunstnijverheid op te voeren tot eene hoogte welke welvaart brengt onder een groot deel der bevolking. En deze resultaten kunnen met medewerking van hen die Indië en Indië's vruchtbaarheid kennen en in de practijk van het leven hebben leeren beoordeelen al hetgeen Insulinde behoeft en thans snel noodig heeft om het weerbaar en welvarend te maken, zelfs bereikt worden onder Regeeringen die kennis van land en volk en van toestanden en verhoudingen niet noodzakelijk achtten in den bestuurder van wien de leiding behoort uit te gaan."

BERICHTEN.

Berlage's „Parkwijck". Jan de Meijer schrijft bij eenige afbeeldingen in „Architectura":

„In 1913 werd het vandalisme bedreven Berlage's bekoorlijke schepping „Park-wijck" aan de Van Eeghenstraat te Amsterdam te sloopen, en de dooie kast (verlustig u in de afbeelding) er voor in de plaats te zetten. „Park-wijck" is destijds opgekocht geworden en nu weder verrezen in het Zeisterbosch. Herrezen kan niet worden gezegd, want aan het bouwwerk is veranderd. De schepping van Berlage was typisch door grondplan en verhoudingen. Hieraan te wijzigen. wellicht om het pasklaar te maken voor den doorsnee-mensch, is geen daad van piëteit geweest.

Sterk is dit merkbaar aan den achtergevel; welke aan het oude „Park-wijck" veel karakteristieker was.

De vergelijking van den ouden en nieuwen voorgevel toont duidelijk, hoe het karakter van het huis geleden heeft door het hooger uit den grond op te halen.

Het geheele geval is mij niet sympathiek; en geeft mij dezelfde gewaarwording als de nieuw-oude-restauraties van mooie bouwwerken uit vroegere tijden."

Naar aanleiding van bovenstaande opmerking, welke door het

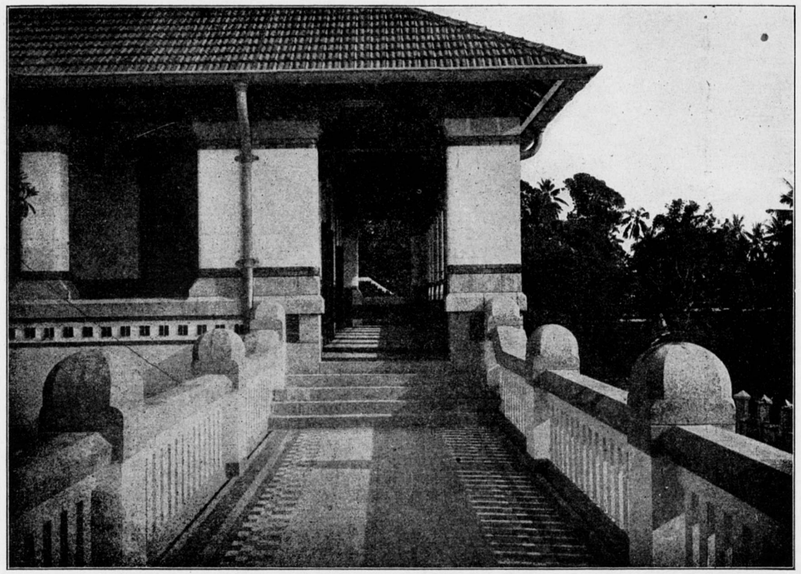

Open verbindingsgang (verdieping) van het Hoofdgebouw met de toiletgebouwtjes. Architecten Prof. J. F. Klinkhamer b. i. en B. J. Ouëndag.

Handelsblad werd overgenomen, schrijft de heer Johs. B. Lambeek Jr. het onderstaand antwoord.

Aan de Redactie!

Naar aanleiding van het door u vorige week uit „Architectura" overgenomen schrijven van Jan de Meyer (zie „Handelsblad" van Maandagavond 10 dezer, 2e blad), hetwelk door mij door bijzondere omstandigheden eerst heden beantwoord kan worden, het volgende:

Nadat alle pogingen om „Parkwyck" in den vroegeren staat te behouden gefaald hadden en door totale slooping een van Berlage's meest bekende en beste werken zou verdwijnen, greep ik in

Dit einde, na al de drukte die er om gemaakt was, blijft een blaam en wel niet het minst voor hen die daaraan meegedaan hebben, en, toen financieele opoffering gevraagd werd, zich terugtrokken.

Van tevoren bezocht ik dr. Berlage en overtuigde mij van zijne bereidheid bij een herbouw dit gunstig te zullen opvatten.

Niet alleen ontving dr. Berlage mijn plan zeer sympathiek, maar mij werd alle mogelijke medewerking toegezegd en teekeningen en photo's ter hand gesteld.

Vooraf stelde ik dr. Berlage met de nieuwe plaats van wederopbouw in kennis; hij kon zich daarmede (vlak terrein in plaats van, als te Amsterdam, tegen een 2 Meter hoogen weg aangebouwd) wel vereenigen.

In onderling overleg werden nu de nieuwe plannen voor wederopbouw gemaakt en door dr. Berlage begin December 1913 goedgekeurd.

Er is in dit geval dus geen sprake van gebrek aan piëteit tegenover Berlage. Bovendien gaat de slotzin van b. g. schrijven van Jan de Meyer in geen geval op, omdat wij hier het geval hebben dat een bouwmeester zelf aan den wederopbouw van zijn werk heeft medegewerkt.

Jan de Meyer heeft zich niet voldoende van de feiten op de hoogte gesteld, of hij heeft zijn gegevens uit verkeerde bron geput, wat voor iemand, die aan journalistiek wil doen, een bedenkelijk geval is. Deze laatste veronderstelling uit ik daarom, omdat hij melding maakt van een verrijzen in het „Zeisterbosch".

Een besliste onjuistheid. „Parkwyck" staat aan den Soestdijkschen Straatweg bij De Bildt-Station. Het Zeisterbosch is hier twee uur vandaan. Men mag toch niet veronderstellen, dat de heer Jan de Meyer een ander gebouw voor „Parkwyck" heeft aangezien?

„Parkwyck's" geschiedenis, de wederopbouw door mij, is voor mij zeker geen financieel succes geweest.

't Was mij een der meest sympathieke van Berlage's werken, dat was de reden van mijn ingrijpen destijds.

Ik vraag er niet om, omreden ik dit met mijzelve heb overlegd en tot klaarheid daaromtrent ben gekomen. Wel had ik verwacht, dat meerdere waardeering omtrent de daad uit dien hoek mij ten deel gevallen zou zijn.

Gelukkig staat die uiting op zichzelve en alleen.

Verschillende architecten van naam betuigden mij hun ingenomenheid en verklaarden ongevraagd, dat niet alleen de situatie beter was dan vroeger, maar ook, dat „Parkwyck" volgens hun meening er beslist ook wat de nieuwe uitbreiding betreft niet minder op was geworden. Integendeel!

Dr. Berlage heeft toch meer van zijn bouwwerken later veranderd!

JOHS. B. LAMBEEK JR.,
Architect.

RECTIFICATIE.

In het op blz. 365 geplaatst artikel de Huiszittenhuizen te Amsterdam zijn tot mijn leedwezen door de vertraagde aankomst der gecorrigeerde proef eenige fouten blijven staan. Men leze:

blz. 365, 2e kol. r. 9 v. o.: Stoofsteeg i. p. v. Hoofdsteeg.
„ 366, 1e „ r. 1 v. b.: Int jaer o heren.
„ 366, 1e „ r. 10 v. o.: leeuwenmaskers, i. p. v. leeuwenmackers.
„ 366, 2e „ r. 9 v. o.: „Dit huus is ghetimert in die ere Godts Godts tot behofte der arme huyssitten anno MCCCC en LXXXVI".
„ 367, 1e „ r. 2 v. o.: Stalpert i. p. v. Halpert.

JOH. C. B.

Fragment steenen beeld uit Midden-Java.

Eerste Vestibule met tafelplan in Mozaïekvloer in het dubbel Schroefstoomschip „Jan Pieterszoon Coen", van de Stoomvaart-Mij. Nederland.

Afbeeldingen overgenomen uit „Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw". Januari aflevering 1916.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

M. B. V. A.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Commissie van Redactie: J. B. VAN LOGHEM, B. J. OUËNDAG en G. VERSTEEG. :
Redacteur: J. GRATAMA. :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

36STE JAARGANG. = 29 APRIL 1916. = No. 53.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Verslag Commissievergadering. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Het nieuwe Gebouw voor het Agentschap te Rotterdam van de Nederlandsche Handelmaatschappij. — Moderne Nederlandsche Architectuur in Denemarken, door J. P. Fokker B.I. — Honorarium, woningbouw volkshuisvesting. — Laatste Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Vergadering van de Commissie van geschillen. Dinsdag 11 April 1916. Aanwezig de Heeren Posthumus Meyjes, de Clercq, Verheul en Ouëndag; de Heeren Hanrath en de Roos hadden bericht, dat zij verhinderd waren de vergadering bij te wonen.

De Heer Posthumus Meyjes, door de leden der Commissie tot haar Voorzitter benoemd, dankte voor het in hem gestelde vertrouwen en deelde de leden mede, dat het hem wenschelijk voorkwam, nu door de Statutenwijziging de Commissie als zoodanig was geconstitueerd, dat jaarlijks vóór de Mei-vergadering van de Maatschappij de Commissieleden bijeenkomen, ter bespreking van de in het afgeloopen jaar behandelde geschillen en tot het vaststellen van haar jaarverslag.

Waar toch vroeger de Commissie eigenlijk bestond uit een 6 tal leden der Maatschappij uit wier midden door den Voorzitter der Maatschappij bij ieder voorkomend geschil een drietal werd aangewezen ter behandeling dezer zaak, daar is thans de commissie een zelfstandig lichaam, wier leden uit hun midden, een Voorzitter benoemen, welke Voorzitter voor de bij de Maatschappij aanhangig gemaakte geschillen thans de leden van ieder scheidsgericht aanwijst.

De vergadering was thans belegd ter behandeling van verschillende zaken.

Op uitnoodiging van den Voorzitter wordt door den Algemeenen Secretaris van de Maatschappij het secretariaat der Commissie waargenomen.

Naar aanleiding van de besprekingen gehouden op de laatste ledenvergadering der Maatschappij wordt allereerst door den Voorzitter de vraag gesteld, of het wellicht wenschelijk wordt geacht, dat de Voorzitter dezer Commissie geen architect doch een Jurist zoude zijn, na uitvoerige besprekingen komt de Commissie tot de conclusie, dat de bestaande toestand nooit aanleiding tot eenige klachten heeft gegeven, doch dat integendeel meermalen de uitspraken van de scheidsgerechten, van welke de voorzitter steeds lid was, ten volle bevrediging hadden gewekt, zoowel bij de opdrachtgevers als bij de architecten. De hulp der Commissie van geschillen toch wordt niet ingeroepen om recht te vinden volgens de letter van de wet, maar opdat in het hangende geschil een beslissende uitspraak, als „goede mannen naar billijkheid" zoude worden gegeven, waarbij rekening wordt gehouden met de gewoonten en usances van het architectenvak.

Bovendien heeft ieder scheidsgerecht volgens het reglement het recht, indien zulks noodig wordt geoordeeld, zich de hulp van een jurist te assumeeren.

De Voorzitter stelt de vraag of de Commissie het wenschelijk acht, zooals tot nu toe het geval was, dat hij persoonlijk in ieder scheidsgerecht zitting heeft, of dat de Commissie voor ieder scheidsgerecht een ander als Voorzitter uit de drie leden harer Commissie wenscht te zien aangewezen.

De Vergadering besluit, vooral met het oog op de éénheid in de uitspraken der verschillende scheidsgerechten, den Voorzitter te verzoeken de leiding van ieder scheidsgerecht verder op zich te nemen. Deze, dankende voor het vertrouwen zijner medeleden, verklaart zich hiertoe bereid.

Het besluit van de laatste ledenvergadering van de Maatschappij — dat ook niet leden hunne geschillen ter berechting voor deze Commissie zullen kunnen brengen, maakt thans een onderwerp van bespreking uit, waarbij twee bezwaren op den voorgrond worden gebracht.

De vrees werd uitgesproken, dat door de behandeling van het geschil, een niet lid der Maatschappij, tot architect zou kunnen worden gepromoveerd zonder zulks in werkelijkheid te zijn. Om dit te voorkomen besloot de Commissie, dat voor elk geval, hetwelk door een niet-lid bij de Maatschappij wordt aanhangig gemaakt, de Voorzitter van de Commissie van Onderzoek zal worden geraadpleegd, in hoeverre de positie en de werkkring van den aanvrager er zich toe leenen, om het geschil ter beslechting voor de Commissie van geschillen te brengen.

De Algemeene Secretaris der Maatschappij zal dus aanvragen van niet-leden alvorens ze toe te zenden aan de Commissie van geschillen, om advies in handen stellen van den Voorzitter van de Commissie van Onderzoek.

Het tweede bezwaar komt hierop neer, dat niet-leden van de Maatschappij diensten vragen en ontvangen, en slechts dezelfde kosten als de leden voor iedere scheidsrechterlijke uitspraak hebben te voldoen.

In verband met deze vraag wenscht de Voorzitter de Commissie te doen beslissen over de honoreering van de scheidslieden.

Na uitvoerige besprekingen wordt besloten, dat het niet van de leden der Commissie mag verlangd worden hun moeite en tijd voor dikwijls zeer ingewikkelde, veel studie kostende geschillen, ter beschikking te stellen van opdrachtgevers en vakgenooten zonder daarvoor vergoeding te ontvangen.

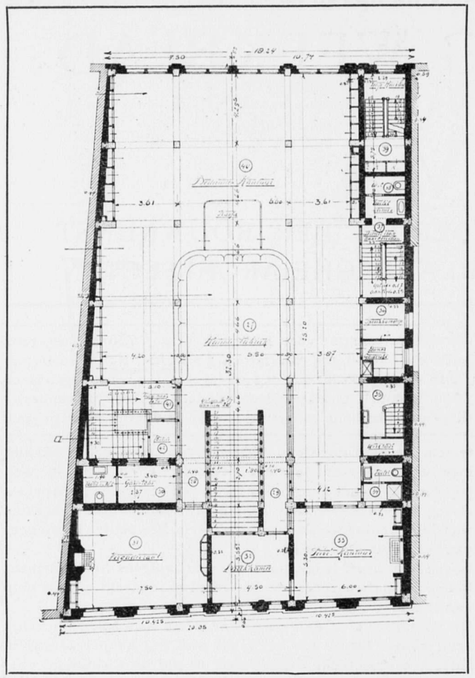

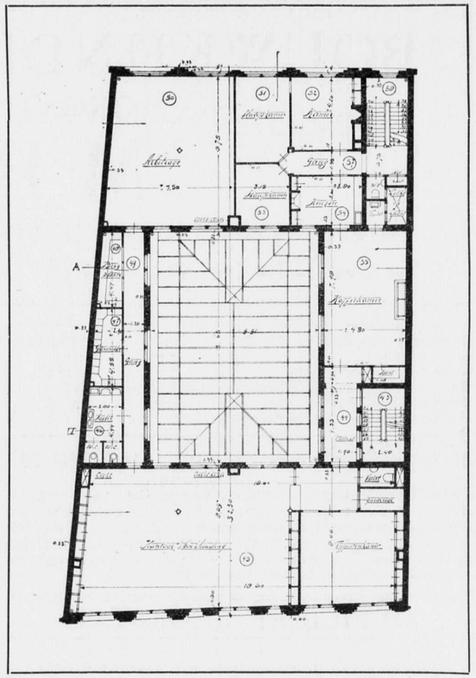

Het nieuwe Gebouw van het Agentschap te Rotterdam der Ned. Handel-Maatschappij. Bel-Etage en 1ste Verdieping.
Schaal 1 op 300. Architecten: J. Verheul Dzn. en Van der Heijden en teeken. Van Nieuwenhuizen.

De Vergadering wenscht ook de Maatschappij zelve voor hare medewerking in deze zaak, eenigszins schadeloos te stellen en besluit daarom dat voortaan, gelijk zulks ook geregeld is bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, van het totaal bedrag der honoreering ieder der scheidslieden $^1/_6$ zal ontvangen, de rapporteur bovendien $^1/_5$ en verder $^1/_5$ in de kas der Maatschappij zal worden gestort.

Daar niet-leden bij het inroepen van de hulp van de Commissie voor de berechting hunner geschillen gebruik zouden maken van de diensten van de Maatschappij, zonder daarvoor iets bij te dragen, besluit de Commissie, dat niet-leden een extra bedrag boven de gewone kosten der procedure zullen moeten betalen en wel 25 pct. meer, welk bedrag geheel ten bate van de kas der Maatschappij zal zijn.

Aangezien er zich in het afgeloopen jaar slechts één geschil heeft voorgedaan, dat echter nog niet is kunnen worden afgehandeld, zal het niet noodig zijn een afzonderlijk jaarverslag der Commissie over 1915 op te maken. Alleen nog dient vermeld een schrijven van een lid der Maatschappij, waarin de Commissie van Geschillen verzocht werd voor een nader omschreven geval haar advies te willen uitbrengen omtrent de toepassing der honorariumtabel. Aan dit verzoek werd door de Commissie voldaan. In verband hiermede wordt er de aandacht der architecten in het algemeen nog eens op gevestigd, dat het wenschelijk is, in twijfelachtige gevallen bij de toepassing der honorariumtabel, de Commissie van Geschillen hieromtrent in te lichten en haar advies in te winnen. De Commissie zal er dan echter ten zeerste prijs op stellen, indien haar daarna zal worden medegedeeld òf haar advies werd opgevolgd òf dat een andere oplossing werd gevonden.

De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

REDACTIONEEL GEDEELTE.

HET NIEUWE GEBOUW VOOR HET AGENTSCHAP TE ROTTERDAM VAN DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ.

Wij geven hierbij de hoofdplattegronden en twee perspectivische aanzichten van genoemd gebouw, terwijl het de bedoeling is in „Bouwkunst" spoedig meer uitvoerig op het belangrijke bouwwerk terug te komen; ter toelichting diene het volgende:

Het gebouw heeft geen eigenlijke kelderverdieping, daar zooveel mogelijk vermeden moest worden, dat bij hoogen vloed het water eventueel schade aan de kluizen en haren kostbaren inhoud zou kunnen veroorzaken. De twee groote kluizen zijn ook op den beganen grond onder gebracht. Ze zijn omgeven door een contrôlegang in welker hoeken schuin geplaatste spiegels staan, waardoor men op elk punt van dien gang alles kan waarnemen wat zich eventueel daarin zou bevinden. Iedere kluis is door een steenen trap afzonderlijk verbonden met de hoofdverdieping. Verder bevindt zich op den beganen grond een vóór-vestibule, toegang gevende tot den kluis voor het publiek en een negental knipkamers en een vertrek voor de beambten der safe-inrichting, verder een rijwielbergplaats, ver-

trekken voor centrale verwarming, brandstoffenbergplaats, een loopersvertrek en toiletten voor de beambten. Van uit den hoofdingang komt men langs een breeden trap van gepolijst grijs graniet op de hoofdverdieping van het gebouw, waarvan het centrum wordt ingenomen door de ruimte voor het publiek; daaromheen bevindt zich het eigenlijke hoofdkantoor. Aan de voorgevelzijde zijn vergaderzaal, spreekkamer en privé kantoor geprojecteerd, verder toegang tot den trap naar de safes, portierloges, diensttrap enz. De ruimte voor het publiek en deels ook de groote kantoorruimte wordt verlicht door een dubbele glasoverdekking; de wanden van de vestibule en de hoofdtrap zijn met wit Italiaansch marmer bekleed, dat met donker roodbruin marmer is afgezet, terwijl de vulling der balustrade rondom de trap en de trapkandalabres in gepatineerd brons zijn uitgevoerd. De vloer voor de ruimte van het publiek is belegd met rubbertegels. De directiekamer, spreekkamer en vergaderzaal zijn in gepolitoerd blank tiekhout of wel in mat gepolitoerd mahoniehout betimmerd, waarboven goudleer- of trijpbespanning

Op de verdieping van het voorgebouw bevinden zich kantoorruimten voor de typisten, boekhouding, buitenlandsche correspondentie enz. benevens een koffiekamer voor de beambten. De woning van den huisbe-

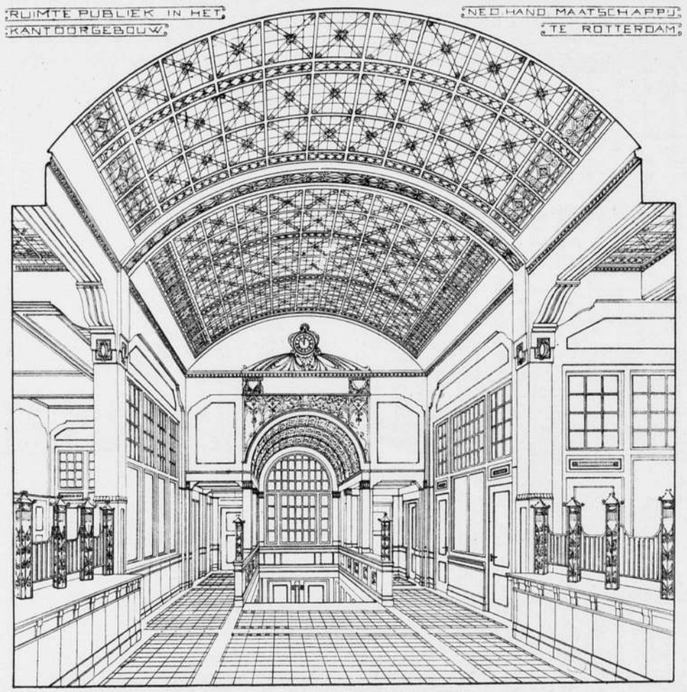

waarder bevindt zich in het achtergebouw.
De onderbouw van den voorgevel is van graniet, het bovengedeelte is van Médard-zandsteen.

MODERNE NEDERLANDSCHE ARCHITECTUUR IN DENEMARKEN.

DOOR J. P. FOKKER B. I.

(Vervolg van bladz. 381) *).

DE VOORDRACHTEN EN TENTOONSTELLINGEN.

In Charlottenborg een uit de 18e eeuw stammend gebouw, waar de academie gevestigd is, hield Dr. Berlage zijne twee voordrachten voor een zeer aandachtig publiek.
Over de eerste der voordrachten, behandelend de moderne bouwkunst in het algemeen, zal ik niet uitwijden, Berlage's ideeën mogen in Holland onder de architecten algemeen bekend geacht worden. Van Denemarken, kan men dat niet zeggen; natuurlijk zijn er wel moderne gedachten doorgedrongen, maar de klare logische opbouw der voordracht, welke zeer bewonderd werd, zal zeker vele Denen nader tot de moderne architectuur gebracht hebben door zuivering van hun inzicht.
Het kan voor de Nederlandsche collega's zijn belang hebben van de tweede voordracht wat weer te geven, omdat in Holland zelf dr. Berlage nog nooit een voordracht over moderne *Nederlandsche* bouwkunst hield.
Deze voordracht was naar mijne meening niet zoo helder als de eerste; het betoog leek me niet zoo evenredig en overzichtelijk samengevat, waarschijnlijk omdat het voor de eerste maal gegeven werd. Dat neemt niet weg dat het in hooge mate belangrijk was en zeer op prijs gesteld werd.
Alvorens over de moderne Hollandsche bouwkunst te spreken, gaf Dr. Berlage een historisch overzicht aanvangend bij de typisch nationale uiting, dikwijls kortweg oud-hollandsche bouwkunst genaamd.
Deze was het gevolg in de bouwkunst van de renaissance. Aan elke stijlontwikkeling toch gaat vooraf een literair-philosofische beweging, die toentertijd in Holland ingeleid was door Erasmus' Lof der Zotheid, een werk, dat als tegenhanger gelden kan van Thomas à Kempis' Imitatio Christi. Dat boek beteekent een revolutie in de gedachtenwereld en in werken van Vlaamsche en Hollandsche Kunstenaars uit de 16e eeuw vindt men veel eruit ver-beeld. Maar de nieuw ingeleide beweging werd niet slechts bevorderd door de werken der humanisten, ook verschillende vorsten hielpen haar voort, zooals Dr. Berlage in eene uitwijding voor Italië en Frankrijk aantoonde. In de Nederlanden waren het Karel V, Margaretha van Oostenrijk en Maria van Hongarije, wier portretten of deviesen dan ook in de versieringskunst van die dagen telkens voorkomen. Een sprekend voorbeeld zijn Terwen's koorbanken in de kerk te Dordt (1538—42) waarop een triomftocht van Karel V voorkomt als pendant van die van Christus.
Grooten invloed had ook het ter schole gaan van Vlaamsche Kunstenaars in Italië, waar zij omgekeerd veel mee heenbrachten (bijv. Jan van Eyck's uitvinding der olieverftechniek). Er ontstond, aanvangend met het kleine en allengs komend tot de architectuur, de typisch nationale kunst, die eene vermenging is van het noordelijke met het Italiaansche en die eene specialiseering beteekent tegenover de algemeenheid der middeleeuwen. Deze kunst groeit eerst recht mét de politieke en economische ontwikkeling der Hollandsche republiek (waar tegenover de kunst in Vlaanderen meer achter blijft) en breidt haar invloed *dan* ook ver over de eigen grenzen uit. Engeland en de Oostzeekusten worden beïnvloed en van de Scandinavische landen is het speciaal Denemarken, waar de Hollandsche kunst uitgroeit en haar laatste consequentie trekt. In Holland zelf ontbreken groote monumentale gebouwen in de typisch nationale stijl.
Is er geen groot gemeenschapsideaal dat zich, in monumentalen kerkbouw uit, dan is het gemeenlijk een vorst, die een stijl tot grootste ontplooiing brengt in paleisbouw; maar Holland was een republiek en zoo was het voor de Deensche Koningen weggelegd de monumentale ontwikkeling tot stand te doen brengen. Het was in het bijzonder Christian IV, die den architect Hans van Steenwinckel tot zich trok, die zich in dit opzicht verdienstelijk maakte en zelfs naar men zegt bij het ontwerpen medehielp. Frederiksborg en Rosenborg zijn de groote sloten waarin het bijzondere stijlkarakter duidelijk uitkomt: het middeleeuwsche met het klassieke vereenigd; en dát in het typische materiaal baksteen met hulp van natuursteen. Ook de Beurs te Kopenhagen is een groot monumentaal gebouw zooals wij in Holland niet hebben. Het grootste nationale gedenkteeken, het Raadhuis te Amsterdam, toch is reeds Italiaansche renaissance. Want het tijdvak der echt nationale kunst was slechts kort; langzamerhand wordt de Hollandsche architectuur barok, het klassieke pilastersysteem wordt ingevoerd. In de tweede helft der 17e eeuw heerscht Fransche invloed en de Hollandsche steden, in het bijzonder Amsterdam, worden verbouwd. Aan de Amsterdamsche grachten staan nog slechts een paar „Hollandsche" huizen. Deze Fransche imperialistische stijl kon echter niet „volkskunst" zijn, haar ontbreekt het algemeen menschelijke, dat nooit van boven af gedecreteerd kan worden.
De Fransche revolutie maakte aan alle traditie een einde. Een laatste opleving had plaats in de empire stijl, de koudste aller stijlen. Dan komt de kunstlooze periode, zooals in de vorige voordracht reeds ontwikkeld werd. Het subjectivisme heerscht ongestoord, hoewel dit in Holland minder afschuwelijk was dan elders, omdat ons nationaal karakter zich niet tot werkelijke excessen leent. Soms werd nog vrij veel bereikt door enkele talenten (want talenten worden in alle tijden geboren) maar het tragische van hun lot is, dat zij niet gesteund werden door een beteren tijd.
In Holland kwam de reactie tegen 1880. Ook nu is het begin eene literaire beweging, terwijl politiek de radicale partij ontstaat en de arbeidersbeweging aanvangt. In de bouw- en aanverwante kunst komt een geringe invloed uit Engeland, waar reeds eerder Ruskin en Morris tegen de kunsteloosheid opgekomen waren. Daar de moderne beweging in Engeland eigenlijk steken bleef in een neo-middeleeuwsche richting was die invloed feitelijk onbelangrijk, evenals die van den Belg van de Velde, die te subjectivistisch werkte en daarom overal, waar men onder zijn invloed kwam, eene verwarring teweegbracht. Het grootst is de Engelsche invloed geweest in het landhuis, dat zoo in zekeren zin tot zijn oorsprong terugkeert (echter in moderner gestalte), want het Engelsche land- en woonhuis had zijn ontwikkeling te danken aan Hollandschen invloed. In het moderne Hollandsche landhuis is het algemeene peil het hoogst.
Het karakter der nieuwe bouwkunst kan omschreven worden als een streven naar veralgemeening en het zoeken naar eenvoudigen, klaren vorm, waaruit eene nieuwe schoonheid groeie; en deze groeit ook niettegenstaande individualistische stroomingen zich openbaren, welke echter op hunne wijze toch tot de ontwikkeling bijdragen. Men is echter nog slechts aan het begin en geenszins mag de moderne beweging volgroeid heeten. Hoe zou dit ook kunnen in zoo kort tijdsverloop! Het publiek begint het nieuwe langzamerhand mooi te vinden en dit is een vooruitgang, want Spinoza zegt terecht, dat de schoonheid geen eigenschap der dingen is, maar door den geest tot ons komt. Zoo is de groeiende waardeering het bewijs van den groei der ideeën.
Of het einddoel waar de moderne nederlandsche architectuur zich heenricht: een algemeene stijl als de kunstvolle uitdrukking van een geestesideaal, spoedig bereikt zal worden, weet niemand. Het zal samenvallen, en hier komt men weer tot het internationale, dat is het algemeene, terug, met dat der andere landen. Daartoe moet echter vóor alles de democratische idee als geestelijk fundament overwinnen.
Moge het bereiken van dit doel eene algemeene schoonheid, schooner nog dan ooit vroeger, als weerspiegeling van het hoogste ideaal, nl. dat eener algemeene menschelijkheid in niet al te verre toekomst liggen!
Dit is in groote trekken dr. Berlage's voordracht weergegeven. Door zijne bekende bescheidenheid ontbreekt de vermelding hoe de spreker zelf de man was, die het eerst zich wist los te maken van al het oude aangeleerde, die steeds weer naar den klaren vorm zoekt, zich zelf telkens herziende, en die door zijne geschriften een grooten invloed had op de verheldering van het bouw-

*) In het eerste gedeelte bleven eenige drukfouten staan welker rectificatie belang heeft. Bl. 379 staat halverwege de eerste kolom „en dat wij ook *van de* Denen in menig opzicht nog wat leeren kunnen", dit moet zijn: „*nu den* Denen". Architect K. Vorming moet zijn Varming en (bl. 380) de architecter i akademiraadet zijn niet *andere* maar *oudere* architecten.

kunstig inzicht der jongeren. Zoo legde hij een grondslag, waarop volgende generaties voort mogen bouwen. Wél is het juist, dat wij er nog lang niet zijn, maar even langzaam als ze is, even gestadig is de groei en dankbaar moeten wij eigenlijk zijn, dat de Hollandsche kunstenaars niet in een te snellen loop over hun eigen beenen struikelen, zooals maar al te vaak bij onze oostelijke naburen het geval is. Een grooter aantal opdrachten voor monumentale moderne gebouwen zou echter zeker verwerkt kunnen worden zonder gevaar daarvoor.
Een groot aantal lichtbeelden werd door Dr. Berlage bij elk der voordrachten vertoond, waarvan sommige, zeker niet de minst moderne werken, applaus verwierven. De heer van der Sluys las een kleine inleiding tot de tentoonstelling van nijverheidskunst voor. Hij sloot zich daarin geheel aan bij de beschouwingen van den heer Berlage. Na de inleiding ging van der Sluys de tentoonstelling rond om nog verschillende inlichtingen te geven.

Men had niet verwacht dat wij met zoo'n groote verzameling zouden komen; zoo bleek de gereserveerde zaal in het kunstindustriemuseum veel te klein te zijn om architectuur én nijverheidskunst te herbergen. Er werd toen besloten aldaar slechts de nijverheidskunst ten toon te stellen, omdat deze in dat gebouw het beste op hare plaats was en er handige ramen aanwezig waren, waarin achter glas de foto's en andere afbeeldingen gerangschikt konden worden, zoodat uit het heterogeen materiaal nog een aangenaam geheel ontstond. Op tafels werden tijdschriften uitgestald. De tentoonstelling werd zeer druk bezocht en blijkbaar niet alleen door nieuwsgierigen maar ook door jonge kunstnijveren, die er kwamen studeeren. Men kon er steeds een paar vinden ijverig aan het werk met schetsboek en potlood.
Voor de verzameling bouwkunstfoto's werd gastvrijheid verkregen in het reeds genoemde Charlottenborg, waar men juist aan het inrichten was van de jaarlijksche salon. Daar deze de geheele verdieping en een deel van den beganengrond in beslag nam, kon men ons slechts twee zalen op den beganengrond afstaan, waarin de geheele verzameling (119 stuks) juist opgehangen kon worden. Ook deze tentoonstelling werd druk bezocht, iets minder dan de andere, wat weer bewijst dat de ontwakende zin voor den nieuwen stijl zich het eerst manifesteert in uitingen van „kleinkunst" (en de belangstelling daarvoor) en daarna pas van bouwkunst.
De tentoonstelling zelf demonstreerde duidelijk dr. Berlage's bewering dat van de verschillende opgaven het meest bereikt is in den bouw van land- en woonhuizen. Deze werden ook algemeen zeer gewaardeerd. Enkele bezoekers raakten ook in vuur over sommige andere foto's maar de meesten van hen, die ik sprak, kwamen in hun appreciatie niet verder dan tot de huizen; ik merkte wel steeds een ernstig streven ook het andere op prijs te stellen en men toetste zorgvuldig het op de tentoonstelling getoonde aan wat men op Dr. Berlage's voordracht gehoord had. Een aardig staaltje daarvan wil ik U niet onthouden. Drie jonge architecten stonden in levendig gesprek voor de foto van de ingangszijde van het landhuis de Maerle (K. P. C. de Bazel).
Het gevolg was dat een van hen zich tot mij wendde om inlichtingen. Men vroeg wat de op de foto zichtbare witgeverfde houten voorwerpen aan den topgevel waren, wat voor functie ze verrichten of .... „sind sie nur Ornament?". Ik kon gelukkig antwoorden, dat ze niet maar willekeurig aangeplakt ornament waren, maar wel degelijk ornamentaal verwerkte constructiedeelen. Het waren n.l. de gordingen die even door het muurvlak heensteken en met lijstjes afgewerkt zijn. Dat te vernemen vond men zeer interessant, maar dan moest ik ook vertellen en schetsen hoe de constructie van het dak was. Ik kon er natuurlijk niet voor instaan, dat ik haar geheel juist weergaf, maar deed het naar beste weten. Nu vermeerderde de belangstelling nog daar de gebruikelijke constructie in Denemarken volgens mijn zegsman geen zware gordingen op vrij groote afstanden kent zooals de onze, wél kleine ribjes, ik meen ongeveer 5 bij 7 cM., dicht bij elkaar. Ik moest er nog meer van vertellen, tot men bevredigd was en voldaan over de oplossing van het vraagstuk der schijnbare tegenstrijdigheid met de door Dr. Berlage vooropgestelde beginselen, zich aan eene rustige beschouwing wijden kon.
Dit niet alleenstaand geval toont dat men met veel aandacht de tentoonstelling bekeek en dat is zeker een succes. En nut voor den groei van de moderne Deensche bouwkunst zal zeker dit met ernst bekijken van wat ernstige, min of meer bewust door vaste beginselen geleide architecten maakten gehad hebben; want dat dit niet het werk van wilde excentrieke naturen was, maar dat het wel overdacht is, daarvan heeft Dr. Berlage in zijn „erhaben" voordrachten wel allen overtuigd; sommigen waren zelfs van meening dat het *overdachte* te veel op den voorgrond stond, het *gevoel* te veel verdrongen was.
Daar is wellicht een grond van waarheid in, maar niet in den zin, bedoeld door de Kopenhagers, die misschien voor het meerendeel nog wat vastzitten aan een te veel bestudeeren of liever leeren kennen van het vroegere, *zonder* het begrip ervan of .... met *zooveel* begrip, dat men zelf niet meer anders voelen kan dan *ongeveer* op die oude wijze dat is ..... er net naast.

HONORARIUMREGELING, WONINGBOUW, VOLKSHUISVESTING.

De Commissie belast met het opstellen van een honorariumregeling voor den woningbouw ten behoeve der volkshuisvesting kwam op haar vergadering van Zaterdag 22 April ll. met haren arbeid in zooverre gereed, dat zij een conceptregeling opstelde, welke hieronder wordt gepubliceerd. Het is de bedoeling, dat deze behandeld zal worden in de drie corporaties Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, Bond van Nederlandsche Architecten en Nationale Woningraad.
De in het Concept genoemde tabel I betreffende de kosten vallende op het maken der werkteekeningen en

uitslagen op ware grootte wordt nog nader door de Commissie voorbereid en zal binnenkort gepubliceerd worden. Ten slotte zij nog medegedeeld, dat de genoemde Commissie bestaat uit de heeren: J. W. C. Tellingen c. i., burgemeester van Amsterdam; Mr. J. P. Fockema Andreae, burgemeester van Utrecht; J. H. Faber, c. i., Oud Inspecteur der Volksgezondheid; H. C. A. Henny, Voorzitter van den Nationalen Woningraad, en uit de Architecten: C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter; J. Limburg, b. i.; J. Gratama, b. i., Secretaris; B. J. Ouëndag, H. G. Jansen, Foeke Kuipers, K. P. C. de Bazel, J. Herman de Roos.
De leden der M. B. V. A. worden verzocht eventueele opmerkingen betreffende dit concept te richten tot den voorzitter, den heer J. B. Posthumus Meijjes, Heerengracht 560 Amsterdam.

CONCEPT

HONORARIUMREGELING, WONINGBOUW, VOLKSHUISVESTING.

REGELEN EN TABEL VOOR DE BEREKENING EN UITBETALING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTEN VOOR BOUWWERKEN VOOR WONINGBOUWVEREENIGINGEN, EN IN HET ALGEMEEN VOOR WONINGEN VOOR DE VOLKSHUISVESTING, VOORWAARDEN EN BEPALINGEN, VOLGENS WELKE GESCHILLEN TUSSCHEN DEN ARCHITECT EN DEN OPDRACHTGEVER ZULLEN WORDEN BESLECHT.

I. ALGEMEENE REGELEN.

ARTIKEL 1 Een opdracht tot het verrichten van architectswerkzaamheden wordt geacht gegeven te zijn, indien een opdrachtgever of diens gemachtigde de voorlichting of de hulp van een architect inroept ten behoeve van eenig bouwplan, waarvan de opdrachtgever zich de verwezenlijking voorstelt.
Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, indien de architect de daarbij overeengekomen werkzaamheden aanvangt te verrichten.
Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden om geldig te zijn, doch de architect is verplicht bij de aanvaarding van de opdracht den opdrachtgever op hoogte te stellen van de daaruit voortvloeiende wederzijdsche verplichtingen door overlegging van een exemplaar dezer Regelen.

ARTIKEL 2. Uit de verstrekking en aanvaarding van eene opdracht spruit voort eenerzijds de verplichting tot nakoming van het bij de opdracht aanvaarde en anderzijds tot honoreering van den verrichten, overeengekomen arbeid.

ARTIKEL 3. Indien in het vastgestelde definitieve ontwerp, respectievelijk bestek, door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen c.q. bestek het gevolg is, zal hiervoor eveneens afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den omvang van den meergevorderden arbeid.
Indien de opdrachtgever meer dan één architect met de uitvoering der opdracht wenscht te belasten, welke architecten niet samen in een firma verbonden zijn, dan zal het honorarium verhoogd worden volgens eene vooraf te sluiten overeenkomst, met dien verstande, dat die verhooging niet minder dan een derde gedeelte van dat honorarium zal zijn.

ARTIKEL 4. Indien een volgens opdracht door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd of de bouw wordt uitgesteld, is hij, die deze opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen zes maanden na het indienen van het ontwerp aan dien architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de gedetailleerde begrooting, of, bij ontbreken daarvan, volgens de globale raming van kosten: alsmede te vergoeden de door den architect gedane voorschotten, eventueel reeds gemaakte bestedingskosten, e.a.
Worden echter de architectswerkzaamheden bij de uitvoering van het werk aan een ander opgedragen, en wordt daarbij in hoofdzaak gevolgd het oorspronkelijk ontwerp van den eersten architect, dan is de opdrachtgever verplicht het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen, tenzij de opdrachtgever door bewijzen kan staven, dat hij door wanpraestatie van den eerstbedoelden architect genoodzaakt was aan een ander de architectswerkzaamheden op te dragen.
Indien op een bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, afwijkend van het type der volkshuisvesting, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend overeenkomstig de Algemeene Regelen en Tabel van Juli 1915 volgens de klasse, waartoe zij behooren; met dien verstande, dat vóór den aanvang van den bouw uitdrukkelijk worde bepaald of — en zoo ja, welke onderdeelen van den bouw in aanmerking komen om volgens de Algemeene Regelen en Tabel gehonoreerd te worden.
Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

ARTIKEL 5. De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der revisiebestekteekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde rioleering met al de daarbij benoodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoomede de teekeningen, waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectieluiken ten behoeve van leidingen van verwarming, licht of water aan den opdrachtgever worden verstrekt. De architect is gerechtigd voor de ingeleverde teekeningen een ontvangbewijs te vorderen.
Ingevolge de Auteurswet 1912 heeft de architect het uitsluitend recht van verveelvoudiging van zijn architectonische schepping in haar geheel en van hare onderdeelen, alsmede van zijne ontwerpen, teekeningen, schetsen, plastische modellen, enz.
Door het terhandstellen ten dienste van den bouw van een of meer kopieën dezer ontwerpen, teekeningen, enz. aan den eigenaar, wordt noch aan dezen, noch aan den aannemer of aan anderen, de bevoegdheid gegeven om daarvan een ander gebruik te maken dan dat, waarin de architect door het aanvaarden zijner opdracht heeft toegestemd.
De reproductie (in elken vorm) van de bedoelde ontwerpen, alsook de uitvoering naar die ontwerpen van een ander, niet in de opdracht begrepen, gebouw of onderdeel daarvan, is dus niet geoorloofd zonder uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van den architect. Evenmin is zonder voorafgaande toestemming

van den architect geoorloofd het reproduceeren, door den eigenaar of een ander, van het gebouw, ook nadat dit is voltooid en afgeleverd.
De architect heeft het recht, de materieele verwerkelijking van zijn werk te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het practische gebruik belemmert.
De architect kan eischen, dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, indien door wijzigingen, zonder zijne goedkeuring aangebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd.

ARTIKEL 6. Het opzicht- en toezicht houdend personeel, belast o.a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt op voordracht van den architect door den opdrachtgever aangesteld en ontslagen. Dit personeel staat onder bevelen van den architect. Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever. Het salaris komt niet ten laste van den architect, doch van den opdrachtgever. Dit salaris wordt maandelijks door den opdrachtgever betaald, die daarvoor rechtstreeks jegens dit personeel aansprakelijk is.
De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen op ware grootte voor de uitvoering zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht, berekend volgens achterstaande Tabel I. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

ARTIKEL 7. **Tabel I.**

ARTIKEL 8. Alle bestedingskosten komen ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: Alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk als: het vermenigvuldigen van het bestek en voorwaarden, event. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de bestekteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, advertenties enz. lokaalhuur tot het houden der aanbesteding, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, leges, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek naar servituten enz.
Deze bestedingskosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch zij worden den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den architect direct met den opdrachtgever verrekend.

II. HONORARIUMREGELING.

ARTIKEL 9. Het honorarium van den architect is de belooning voor de werkzaamheden, door hem verricht in de uitoefening van zijn beroep en wordt berekend volgens de na te noemen Tabel II.
Het honorariumprocent daalt in omgekeerde verhouding tot het bedrag der som, die voor de materieele uitvoering van het werk gevorderd wordt.
In verband hiermede zijn de werken gerangschikt in groepen met opklimmende bouwsommen (zie Tabel II).
De honoreering volgens de Tabel moet als een billijk minimum worden beschouwd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze honoreering geen invloed uit.

ARTIKEL 10. **Tabel II.**

TABEL II.

Bedrag Aannemingssom respectievelijk bouwsom in guldens.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingssom, resp. Bouwsom.						
	Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek	Gedetailleerde Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding Toezicht en Afrekening.	Totaal.
5 000	**2,10**	**1,44**	**0,71**	**0,54**	**1,30**	**1,25**	**7,34**
6 000	2,00	1,40	0,68	0,52	1,29	1,24	7,13
7 000	1,88	1,38	0,66	0,50	1,28	1,22	6,92
8 000	1,77	1,35	0,64	0,48	1,25	1,21	6,70
9 000	1,68	1,31	0,62	0,47	1,23	1,20	6,51
10 000	1,58	1,28	0,61	0,44	1,21	1,20	6,32
15 000	1,24	1,15	0,53	0,40	1,12	1,11	5,55
20 000	1,07	1,08	0,48	0,35	1,06	1,03	5,07
25 000	1,00	1,02	0,47	0,34	1,02	1,00	4,85
30 000	0,95	0,98	0,45	0,33	0,99	0,96	4,66
35 000	0,92	0,94	0,44	0,32	0,95	0,93	4,50
40 000	0,89	0,91	0,43	0,31	0,92	0,89	4,35
45 000	0,86	0,89	0,40	0,31	0,88	0,88	4,22
50 000	**0,84**	**0,86**	**0,40**	**0,29**	**0,87**	**0,84**	**4,10**
60 000	0,81	0,82	0,38	0,28	0,85	0,81	3,95
70 000	0,79	0,81	0,37	0,28	0,82	0,78	3,85
80 000	0,78	0,80	0,37	0,27	0,80	0,78	3,80
90 000	0,77	0,80	0,36	0,27	0,78	0,77	3,75
100 000	**0,76**	**0,78**	**0,36**	**0,26**	**0,78**	**0,76**	**3,70**
150 000	0,72	0,73	0,33	0,24	0,72	0,71	3,45
200 000	0,66	0,67	0,31	0,23	0,68	0,65	3,20
250 000	0,60	0,63	0,29	0,21	0,63	0,61	2,97
300 000	0,57	0,60	0,27	0,20	0,59	0,58	2,81
350 000	0,54	0,57	0,26	0,18	0,57	0,56	2,68
400 000	0,52	0,54	0,25	0,18	0,55	0,54	2,58
500 000	**0,51**	**0,53**	**0,24**	**0,17**	**0,53**	**0,52**	**2,50**
600 000	0,51	0,52	0,24	0,17	0,52	0,51	2,47
700 000	0,49	0,52	0,23	0,17	0,52	0,51	2,44
800 000	0,49	0,51	0,23	0,16	0,52	0,50	2,41
900 000	0,48	0,50	0,23	0,16	0,51	0,50	2,38
1 000 000	**0,48**	**0,49**	**0,23**	**0,16**	**0,50**	**0,49**	**2,35**
1 250 000	0,46	0,49	0,22	0,16	0,49	0,48	2,30
1 500 000	**0,45**	**0,47**	**0,21**	**0,15**	**0,46**	**0,46**	**2,20**

De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom. Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ % tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. Zie verder Art. 10.

ARTIKEL 11. De werken worden verdeeld in groepen, al naarmate de aannemingssom of bouwsom een nader in de Tabel aangegeven cijfer, varieerend tusschen 1000 en 1.500.000 gulden, bedraagt.
Voor aannemingssommen of bouwsommen hooger dan 1.500.000 gulden daalt het honorarium voor iedere 500.000 gulden met $^1/_{20}$ %, tot een aannemingssom of bouwsom van 3.000.000 gulden is bereikt. Daarna vindt geen verlaging van het honorarium meer plaats. *)
De toepassing der Tabel geschiedt met dien verstande, dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum-honorarium voor de in de Tabel voorafgaande aannemingssom of bouwsom.

ARTIKEL 12. In bovenstaande Tabel wordt verstaan onder:

*) Als handleiding voor de berekening van de bedragen, vallende tusschen de groepcijfers der nevenstaande Tabel, diene de volgende formule:
Om het percentage x. over de aannemingssom, respectievelijk bouwsom B, vallende tusschen de in de Tabel voorkomende bedragen, juist te berekenen, zoekt men in de Tabel de beide groepcijfers A. en C., waartusschen de bouwsom B. valt, zoomede de procenten m. en n., welke voor deze groepcijfers zijn vastgesteld. Men vindt dan het bedoelde percentage x uit de vergelijking;

$$(m-x):(m-n)=(B-A):(C-A.)$$

$$\text{waaruit volgt: } x = m - \frac{(B-A)\,(m-n)}{C-A}$$

a. „Voorloopig ontwerp": de situatie, de schetsteekeningen van de plattegronden, een doorsnede en de voornaamste gevel van het bouwwerk op kleine schaal, al of niet met een globale begrooting van kosten, berekend per M². bebouwd grondvlak of per M³. inhoud van het gebouw, en verder de exploitatieberekening.
b. „Ontwerp": het ontwerp, zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwverordeningen, de bespreking met de gemeentelijke of andere overheden, en het leveren der voorgeschreven bescheiden tot het verkrijgen der bouwvergunning.
c. „Bestek"; de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk en de voorwaarden, waaronder dit moet uitgevoerd worden.
d. „Gedetailleerde begrooting": de begrooting opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en de daarbij behoorende eenheidsprijzen, en de verdere kosten aan de uitvoering verbonden.
e. „Algemeene details": de ten behoeve van de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar, onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen en uitslagen op ware grootte kunnen worden gemaakt, 't zij op het bureau van den architect, op het bouwwerk, of elders.
f. „Hoofdleiding, toezicht en afrekening": de door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en het houden van toezicht daarop; het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken of doen opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

ARTIKEL 13. Als bedrag, waarover het honorariumpercentage wordt genoten, wordt genomen de totale som der bouwkosten, waaronder wordt verstaan de samenvoeging van:
a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw;
b. de kosten van tijdens den bouw door den opdrachtgever nader verlangde werken, en de bijwerken, uit den bouw zelve voortvloeiende;
c. de kosten van eventueel door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk met de verwerking daarvan;
d. de kosten van aanwezige oude materialen met de verwerking daarvan, als nieuwe materialen te berekenen;
e. de kosten van eventueelen aankoop van gemeenschappelijke muren, heiningen en andere terreinscheidingen;
f. de kosten van werken in gewapend beton, aanleg van centrale verwarming, ventilatie, verlichting, liften, watervoorziening en dergelijken, voor zoover deze niet reeds in de hoofdsom zijn opgenomen, en met dien verstande, dat van die kosten slechts de helft in rekening wordt gebracht, indien de projecten voor die installaties niet door den architect, doch door adviseerende specialiteiten op dat gebied zijn gemaakt, welke de verantwoordelijkheid daarvan dragen en daarvoor afzonderlijk worden gehonoreerd.

ARTIKEL 14. Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens de Algemeene Regelen en Tabel van Juli 1915.

ARTIKEL 15. Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aanvangscijfer in de Tabel, art. 10, genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoomede naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepasssing op bemoeiingen bij slooping. In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van de Tabel kunnen worden berekend, zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:
Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens . . . . . *f* 5.—
b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens . . . . . „ 6.—
Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.
Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage en verblijfkosten;
a. voor een dag, zonder overnachten, minstens *f* 25.—
b. voor een dag, met overnachten, „ „ 35.—
Voor reizen naar, of betrekking hebbende op, een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfkosten aan den opdrachtgever in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat zoowel te land als te water de architect 1e klasse en het personeel 2e klasse reist.

ARTIKEL 16. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:
45 % van het honorarium bij de gunning, en verder geleidelijk overeenkomstig de betalingen der termijnen aan den aannemer van het werk.
De laatste termijn van het honorarium wordt uitbetaald bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen, onder art. 5 vermeld, zijn ingeleverd.
Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is.
De architect heeft het recht de door hem gedane verschotten dadelijk terug te vorderen.

III. GESCHILLEN.

ARTIKEL 17. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht, gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsgerecht, bestaande uit drie leden, benoemd uit de in artikel 18 genoemde Commissie voor de geschillen.
Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

ARTIKEL 18. De Commissie voor de geschillen bestaat uit zeven leden, waarvan drie te kiezen dóór en uit de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, en door en uit de Leden van den Bond van Nederlandsche Architecten en drie aan te wijzen door den Nationalen Woningraad, terwijl het zevende lid door genoemde zes leden benoemd wordt.

Alle leden treden om de drie jaren op den 1sten Januari van elk jaar af, met dien verstande, dat de aftredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie is bevoegd de hulp in te roepen van een rechtskundige.
De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam Marnixstraat No. 402 in het gebouw van genoemde Maatschappij.
De Commissie benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter. Het bureau der Maatschappij stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of diens plaatsvervanger.
De Voorzitter of diens plaatsvervanger wijst aan welke leden van de Commissie voor elk geschil in het scheidsgerecht zitting zullen hebben, met dien verstande, dat in het scheidsgerecht minstens 1 architect en 1 lid door den Nat. Woningraad aan te wijzen zitting zullen hebben.

ARTIKEL 19. Indien de Voorzitter van de Commissie of diens plaatsvervanger zulks wenschelijk acht zal een van beide of zullen beide partijen bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsgerecht. Zoolang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvrage om scheidsrechterlijke uitspraak geen gevolg behoeven te worden gegeven.
De in het ongelijk gestelde partij, (of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partijen) zal (of zullen) het bedrag, dat zij wegens salaris en kosten aan het scheidsgerecht veroordeeld is (of zijn) te betalen, terstond na de uitspraak van het scheidsgerecht aan den Voorzitter doen toekomen. Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort. Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.
Het scheidsgerecht kan trachten partijen te verzoenen. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

ARTIKEL 20. Beide partijen zijn verplicht zich aan de uitspraak van het scheidsgerecht te onderwerpen.

ARTIKEL 21. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van Toelichting, door de eischende partij aan het scheidsgerecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie. Het scheidsgerecht stelt deze Memorie in handen van de wederpartij, welke bij Memorie zal moeten antwoorden. Het scheidsgerecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsgerecht kan deze termijnen verlengen.
Partijen zenden aan den Voorzitter van het scheidsgerecht een gedagteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Alle Memoriën worden door partijen in viervoud ingediend.
Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsgerecht bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:
1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.
2°. Getuigen en deskundigen te hooren.
3°. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

ARTIKEL 22. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventueele pogingen tot verzoening zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, eveneens wanneer het scheidsgerecht zulks wenschelijk acht.

ARTIKEL 23. Het scheidsgerecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het honorarium der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Zoo spoedig het scheidsgerecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij aangeteekenden brief mede.
Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe den scheidslieden heeft kenbaar gemaakt, geeft het scheidsgerecht zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benoodigde stukken ter griffie der door de wet daartoe aangewezen rechtbank wordt gedeponeerd.

ARTIKEL 24. Deze regelen, zoomede voorwaarden en bepalingen, die één geheel vormen met de Tabel in Artikel 9, zijn in haar geheel op elk gerezen geschil van toepassing, zoodat beslechting van eenig geschil niet anders zal mogen geschieden dan volgens deze regelen, voorwaarden en bepalingen en volgens de Tabel.

Vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, door den Bond van Nederlandsche Architecten en door den Nationalen Woningraad.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten:

S. DE CLERCQ, Voorzitter.
J. WESSELIUS, Algemeen Secretaris.

Voor den Bond van Nederlandsche Architecten:

JOS. TH. J. CUYPERS, Voorzitter.
JAN DE MEYER, Secretaris.

Voor den Nationalen Woningraad:

H. C. A. HENNY, Voorzitter.
D. HUDIG, Secretaris.

Mei 1916.

LAATSTE BERICHTEN.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing van twee bestuursleden, ontstaan door het afaftreden der heeren J. W. Hanrath en J. Herman de Roos.
De heer Hanrath wenschte zich niet herkiesbaar te stellen.
Door de Plaatselijke Commissie te Arnhem, de Plaatselijke Commissie te Rotterdam en 10 leden der M. B. V. A. zijn binnen den wettelijk gestelden termijn Candidaat gesteld de heeren: J. HERMAN DE ROOS en B. J. OUËNDAG.
Overeenkomstig het bepaalde in art. 4 van het Alg. Huishoudelijk Reglement worden de Candidaat gestelde heeren tot Zaterdag 6 Mei in de gelegenheid gesteld, zoo zij geen Candidaat wenschen te zijn, hiervan mededeeling te doen aan het bestuur der M. B. V. A.